Öğretmen Kitapları Dizisi

COĞRAFYA TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Prof. Dr. Reşat İzbırak

İstanbul - 1992

İçindekiler

	Sayfa
Önsöz	I
Giriş	III
Sözlüğün Maddeleri	1-366
İndeks	367-458
Bibliyografya	459
Düzeltmeler	463

ÖNSÖZ

Bundan otuz yıl önce, üniversiteyi yeni bitirmiş bir coğrafyacı olarak, birçoğu türlü kaynaklardan gelmiş bulunan coğrafya terimlerinin dilimizdeki karşılıklarını araştırmak, bulmak, bunları derlemek düşüncesi bende yer tutmuştur. O günlerden beri yurt içi gezilerimde, coğrafya alanındaki araştırmalarımızla birlikte, çeşitli kavramların ve terimlerin dilimizdeki karşılıklarının araştırılmasına da yer vermiş, derlenen kelimelerin türlü yerlerdeki anlamları üzerinde durmuş bulunuyorum. Bu çalışmalarım sırasında gördüm ki, araştırılırsa yurdumuzun türlü köşelerinde terim özelliği kazanabilecek birçok kelimelerin derlenmesi mümkündür. Uzun yıllar süren bu araştırmaları ve yeni bulunan terimleri bir yandan değerlendirirken, bir yandan da bulunan eserlerden yararlanarak şimdi edimizdeki bu *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*'nün içindeki türkçe terimlerin belirtilmesine çalışılmıştır.

Bu arada 1943 ile 1953 arasındaki yıllarda, türlü aralıklarla, Türk Dil Kurumunun, araştırmalarım için yararlı olmuş bulunan terim çalışmalarına katılmak suretiyle, bir yandan eldeki terimlerin incelenmesine çalışırken, öte yandan da derlediğim ve değerlendirmekte bulunduğum coğrafya terimlerinin dil kuralları bakımından kullanılma ve tutunma durumlarını araştırmaya uğraştım, 1949 yılında *"coğrafya terimleri üzerine bazı düşünceler"* adlı küçük deneme eserimi yazdım. Daha sonraki yıllarda da, Türk Dil Kurumunca düzenlenen ve yayımlanan *"coğrafya terim anketleri"* nin hazırlanmasına yardım ile ilgililerin düşüncelerini almaya uğraştım. Bundan sonra adı geçen kurumda bu konu üzerine *kollokyum* yaparak, üzerinde çalıştığım coğrafya terimlerinin temellerini ve özelliklerini, bu toplantılara katılmış bulunan dil uzmanlarımızın bilgilerine ve tartışmalarına sundum. Bundan sonra da bazı *deneme yazıları* yayınladım.

Bütün bu çalışmalardan sonra türlü tarama ve derlemelermizle sayıları 35 000 i bulan fişlerin yeniden gözden geçirilmesi, bu fişlerden herbirinin incelenerek elenmesi işine girişerek, çok yorucu geçen çalışma yıllarının sonunda, 1958 de, şimdi elimizde bulunan bu eseri, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*'nü yazmaya başladım.

Eserin hazırlanması sırasında, bir yandan belirtilen Türkçe terimlerin karşılıkları olan Almanca, Fransızca, İngilizce terimleri, mümkün olan incelikleriyle belirtmeye çalışmak ve dilimizde kullanılmış eski terimleri bulmak, öte yandan da uluslararası değer taşıyan terimlerle Türkçe terimler arasındaki bağlantıyı kurmak, bu terimlerin köklerini vermeye çalışmak gerekmiştir.

Bütün bu yorucu ve sürekli çalışmalara bizi yönelten sebeplerin başında, coğrafya terimleri arasında anlaşılması güç çok sayıda terimlerin bulunması, bunların Türkçe temellere göre düzenlenerek ve tanımları yapılarak karşılanması gerektiğine inanışım olmuştur. Gerçekten, daha lisede iken okuduğumuz coğrafya kitaplarında bile terim olarak öğrendiğimiz türlü kelimeler, öğrenilmelerinin güçlüğü ve dilimize uymamaları yüzünden, zaman zaman birkaç kelimelik ifadelerle anlatılabilmişlerdir. Sözgelişi : *Muhibb-ül-milh nebâtât* veya *halofil (halophiles) nebâtât* terimlerini belirtebilmek için *"tuzlu toprakları tercih eden nebâtât"* gibi sözlerle kavramı ortaya koymak gerekmiştir ki, bugün bütün bunları sadece *tuzcul bitkiler* terimiyle karşılamak mümkün olmaktadır.

Bu süre içinde türlü bilim dalları ve bu arada coğrafyaya yakın ve yardımcı bilimler alanında çalışmış bulunan araştırıcılarımızın yardımlariyle yeni yeni birçok Türkçe terimler ortaya çıkarılmış ve değerlendirilmiştir. Bugün, artık 30 - 40 yıl öncesinin *iltivaat* terimi yerine *kıvrımlar, sâhil teraküması* yerine *kıyı birikintileri, sâhil eksibeleri* yerine *kıyı kumulları, edvâr-ı kabl-eccümûdiye* yerine *buzul-öncesi çağlar* gibi Türkçe terimler iyice yerleşmiş, yayılmış, sayıları artmış, zamanımızın bilimsel kavramlarını karşılıyabilecek değerde Türkçe terimlerin çoğalabileceği açıkça görülmüştür.

Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nün başlıca özellikleri üzerine bu kitabın giriş bölümünde bilgi verilmeye çalışılmıştır. Burada hemen belirtilebilir ki, bu eserle başlıca Türkçe coğrafya terimleri ortaya konulmaya çalışılmış bulunduğu gibi, gerek Almanca, Fransızca ve İngilizce eserlerden faydalanacaklar, gerekse Türkçe terimlerin türlü karşılıklarını arayacaklar için, bu kitabın sonundaki geniş *indeks* yararlı olacaktır. Metin bölümündeki açıklamaların, coğrafya ve ilgili bilimlerin mensupları için, her zaman baş vurulabilecek bir kaynak durumunda olabileceği umulur.

Eserde bulunacak eksikliklerin, zamanla düzeltilebileceği, ancak atılmış bu adımın, zaman akışı içinde daha da gelişeceği ümidini beslerken, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*'nün memleket aydınlarına faydalı olduğunu görmek bizi sevindirecektir.

Cebeci, 1964

Reşat İZBIRAK

GİRİŞ

Coğrafya terimleri konusu üzerinde dururken, önce coğrafyanın alanı gözönüne gelmektedir. Her bilimin bir alanı vardır. Ancak her bilimde olduğu gibi, coğrafya ile ona yakın bilimlerin alanları arasında da kesin sınırlar değil, daha çok, türlü derecelerden bir içiçe girme durumu bulunmaktadır. Hele çeşitli bir çok konuları kendinde toplamış bulunan coğrafya'da bu durum çok daha geniş ölçülüdür. Gerçekten, coğrafya yeryuvarlağını bir bütün olarak tanıttığı gibi, cansız küreler (katı yeryüzü, hava, su), canlı küre (bitkiler, hayvanlar), insan ve ortaya koyduğu işler de coğrafya konuları arasında yer tutmuştur. Coğrafya, herbiri ayrı bir bilimin içinde bulunan bütün bu çeşitli konuları, kendi ilkeleri ile (dağılış, bağlantı, nedensellik ilkeleri) işliyerek bunları coğrafyalaştırmıştır. Buna göre, coğrafyanın sınırdaş olduğu bilimlerin sayısı çoktur : Yerfiziği, jeoloji, toprak bilimi, taşlar bilimi, sular bilimi, meteoroloji, bitki bilimi, hayvan bilimi, antropoloji etnoloji, iktisat, toplum bilimi, tarih ile ormancılık, tarım, endüstri v.b.

Coğrafya konularının bütün bu çeşitliliği içinde şunları belirtmek mümkün olabilir : Yeryüzüne bağlı olarak tabiat ve insan. **Yeryüzü** kavramı geniş ölçüsüyle alınırsa şöylece belirtilebilir : Çok yerde içiçe geçmiş canlı ve cansız kürelerin birbirine en fazla yanaştıkları yer. Böyle bir yeryüzü kavramı, sadece eni ve boyu olan iki boyutlu bir yüzey veya karaların yüzü, ya da havakürenin yere değen aşağı sınır yüzeyi değil, derinlik ve yüksekliği de bulunan üç boyutlu bir yerdir. Coğrafyanın konuları işte burada toplanmıştır. Kendisine yakın ve yardımcı bilimlerle olan ilgisi gözönünde tutularak coğrafyanın bilimler arasındaki yerini de, birbirinden oldukça farklı şu iki şekilde belirtmek mümkündür :

1 — **Coğrafya,** içerisinde insanla ilgili konuların yer tuttuğu bir tabiat bilimidir.

2 — **Coğrafya,** doğal (tabiî) bilimlerle içlek (mânevî) bilimler arasında geniş bir yer tutan, bunları birbirine bağlıyan bir yeryüzü bilimidir.

Bunlar gözönüne alınırsa, bir **coğrafya terimleri sözlüğü**'nün içerisinde, çok çeşitli alanlarla ilgili terimlerin yer tutabileceği görülür. Her bilimin türlü kavramlarını belirten terimler olduğu gibi, coğrafyanın da çeşitli kavramlarını tanıtan terimler vardır. Türlü bilim ve san'at kavramlarından birini belirten bir kelime olarak **terim,** tek anlamı olan ve tanımı (târifi) yapılmış bulunan kelime olması gerekir. Bu özelliğine bağlı olarak terimler, günlük dilden farklıca, bilim alanlarında yeni yeni kavramların ortaya çıkması ile oluşmuş kelimeler topluluğu olarak görülür ki, böyle bir topluluğa **bilim dili** adı da verilir. Ancak, bir dildeki bir kelimenin, terim özelliğini alacak ve ilgili kavramı belirtecek şekilde tanımı yapılmışsa, bu kelime ilgili bilimin terimlerinden biri olmuş bulunabilir.

Terimlerin bu özelliği ile ilgili olarak **terminologie** (latince : terminus = terim, ıstılah ve yunanca . logos = söz), yani eski deyişle **bir ilmin istılâhâtı,** şimdiki deyişle **bir bilimin terimleri,** ya da **terminoloji** kavramı meydana gelmiştir.

Terminoloji, düşünceleri ve kavramları kelimelerle belirtme ve bu arada terimlerin bulma ve ortaya çıkarma sanatı olarak gözönüne alınır. Bu **bulma** ve **ortaya çıkarma** işi türlü yollardan yapılabilir. Coğrafya'da terimler halk arasındaki türlü kelimelerin **bilimsel bir tanımı yapılarak** ortaya çıkarılabileceği gibi, halk arasında, çeşitli sebeplere bağlı olarak, yer tutamamış kavramların ana dildeki kelimelerle karşılanacak şekilde bulunması, türetilmesi şeklinde de olabilir. Her ne olursa olsun, Türkçede terim olarak alınan kelimenin, göstereceği kavramı anlatabilmesi, dil yapısına uygun bulunması, mümkün olduğu kadar güzel, kıvrak ve alışılmış kelimelerden olması gerekir. Şurasını da belirtmek doğru olur ki, terimler, anlatmaları gereken kavramları her zaman tamamiyle anlatamıyabilirler. Başka bir deyişle, bir terimde bir kavramın bütün özelliklerini ortaya koyan tam bir tanımı her zaman aramak biraz güçtür. Çünkü, aslında terimlerin çoğu, belirli bir bilimin mensuplariyle araştırıcılarının zihinlerinde açıklıkla yer tutmuş olayları (hâdiseleri) ve olguları (vâkıaları), kısa olarak belirtebilmek için, onlar tarafından bulunmuş ve kabul edilmiş bir çeşit işaret kelimelerdir. Buna göre, terimde esas olan **tanım**'dır, denilebilir. Şu halde oluş bakımından, önce tanımın, sonra terimin gelmesini tabiî karşılamak doğru olur.

Coğrafya terim topluluğu içinde bunların türlü derecelerden örneklerini bulmak mümkündür. **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**'nde, coğrafya terimleri olarak, konuşulan dilde bulunabilenler alınmış olduğu gibi, bilinen ek ve köklerden yararlanılarak yeni terimler türetilmiş, tarama ve derlemelerden uygun karşılıklar seçilmiş, bunların da dışında uygun bir Türkçe karşılığı bulunamıyan kavramlar için uluslararası kelimelerden veya köklerden faydalanılmıştır.

Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde tutulan yol, coğrafya terimlerimizin mümkün olduğu kadar türkçeleştirilmesi olmuştur. Böylece bilim alanında ileri gitmiş her ulusun, sadece kendine mahsus kelimelerle belirttiği bilimsel kavramları bizim de başka bir dile başvurmadan kendi dilimizden aramamız ve bulmamız çabası en başta yer tutmuştur. Şurasını da belirtmek yerinde olur ki, eskiden beri dilimizde yer tutmuş, Türkçenin ahenk kurallarına uymuş, böylece esas kökünden bu bakımdan uzaklaşmış az sayıdaki kelimeler de kendi yapımızdan sayılmıştır ki, bunları eserde yer yer görmek mümkündür.

Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde uluslar-arası kökler ve terimlerin de, esasları verilerek belirtilmiş, ancak bunların türkçe karşılıkları da konulmuştur. Görüleceği üzere, bu terimlerin üç Batı dilindeki karşılıkları, her defasında Türkçelerinin yanında verilmiştir ki, bunlarda da kök aynı olduğu halde, çoğunca imlâları farklıdır. Bununla ilgili olarak, bunların da imlâmızla yazılmış olanlarında sözgelişi (ph) yerine (f), (hy) ve (y) yerine (i), (th) yerine (t), yerine göre (ch) ve (c) yerine (k) yazılmıştır. Böylece uluslararası terimlerin, eserde ana madde olarak yazılmış Türkçe karşılıklarından başka, bu terimlerin de, mümkün olduğu kadar, Türkçe imlâ ile yazılmasına özenilmiştir. Bu arada, **iso-, geo-** gibi ekler, asli imlâlariyle verilmiş bulunduğu gibi, bunların **izo- jeo-** gibi şekilleri de belirtilmiş, Türkçe karşılıkları da kitapta bağlantılı (atıflı) olarak, tanımlariyle birlikte yazılmıştır.

Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde Türkçe karşılığı verilmiş olan terimlere bağlı ve onla: la türlü derecelerden ilgili terimler (müştak = türeme terimler) de özellikle yer tutmuştur. Türkçe coğrafya terimleri topluluğunun tam bir bilimsel özellik göstermesi için, **ilgili türeme şekiller** çok yerde belirtilmiştir. Bunun çeşitli örnekleri bu sözlükte görülecektir. Bu arada **kök-terim** diyebileceğimiz bir takım kelimeler, bu türlü türetmelerde yer tutmuştur. Meselâ : Sözlükte açıklanmış bulunan **yontuk** kök-terim kelimesi ile türlü olay ve kavramları karşılıyan bir çok terimlerin bulunmuş olduğu ortaya konulmuştur.

Coğrafya terimlerinde görülen önemli bir yön de bu terimlerin **yazılış** şeklidir. Gerçekten belirtilen terimin bilimsel anlamdan uzaklaşması ve kavramı belirtmesi ve düşüncenin dağılmaması bakımından terimin imlâsının önemli yeri olsa gerektir. Öyle ki, terimde bir çeşit klişe durumu aramak bile mümkündür. Bununla ilgili olarak, birden çok kelimeden oluşmuş terimlerin **ayrı** veya **bitişik** yazılması sorusu gözönüne gelmiştir. Bu sorunun çözülmesi hiç te kolay değildir. Çünkü, ayrı yazmanın da, bitişik yazmanın da yararlı yönleri bulunduğu gibi, çekinilecek tarafları da vardır. Bunların, dil yönünden yapılacak uzun, etraflı ve çeşitli araştırmalarla ayrıca ortaya konulması, böylece tutulacak yolun ne olabileceğinin açık olarak ve kurallarla belirtilmesi gerekir. Bu arada terim olarak, sözgelişi aşağıdaki kavramların **ayrı** veya **bitişik** yazıldıklarına göre **terim özelliği** kazanmış olma durumları inceleme süzgecinden geçirilebilir :

Bitişik yazılış	Ayrı yazılış
Akarsu	Akar su
Buzdağı	Buz dağı
Sıradağ	Sıra dağ
Bozkır	Boz kır
Çukurova	Çukur ova
Hörgüçkaya	Hörgüç kaya
Yolboyu	Yol boyu

Terimlerin yazılışındaki bu iki durum arasında bir **ara yol** olarak kelimeler arasına kısa bir çizgicik konulması, belki, bu sorunun çözülmesini kolaylaştırabilir. Böylece, yukarıdaki terimler şu şekilde yazılabilir :

Akar-su, buz-dağı, sıra-dağ, boz-kır, çukur-ova, hörgüç-kaya, yol-boyu.

Bu arada terim yazılışiyle ilgili olarak başka yollara da baş vurulabilir. Her ne kadar Türkçede **ön-ek** (préfixe) lerle kelime yapmak yoluna gidilmemiş ise de, dilimizde ek kullanmadan birleşik kelime yapma yolu oldukça yayılmıştır. Bu yoldan gidilerek, çoğunca, iki kelime yanyana yer alarak, yeni anlamı olan, ya da bir terim yazılışı özelliği kazanmış bulunan birleşik kelimeler türetilebilmiştir. Birleşik kelimeye giren unsurlar isim, sıfat, fiil gibi çeşitli söz bölümlerinden kelimeler olabildiği için, meydana gelen birleşik kelime de böylece söz bölümlerinden herhangi biri niteliğinde olabilmiştir. Sözgelişi : Derebeylik, kaptıkaçtı, gecekondu, tepegöz, Akdeniz, Kumkapı gibi. Hele **öz, iç, dış, yol, kır,**

ev, ay, gün, ön, ard, son, düz, yüz, ova, buz, tuz, kum, taş, boz, ak, üst, alt, yan, gibi kısa birtakım kelimelerin yardımiyle ilgili birleşik kelimelerin oluşması ve bunların terim özelliği almaları kolaylaşabilir. Bu kısa kelimelerden bu yönde faydalanılırken de ya doğruca bitiştirme, ya da araya küçük bir çizgi katma durumları üzerinde ayrıca durulabilir. Bu birleşik terimlerle birlikte, yerine göre, ayrı yazılmış birçok terimlerin de oluşabileceği, **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**'nde görülecektir.

Bu terim sözlüğüne dilimizde önceleri yer tutumş, zamanla kimisi silinmiş ve kullanılmaz olmuş, kimisi bugün de yenileriyle birlikte kullanılmakta bulunmuş olan coğrafya terimleri de alınmış, bunların kökleri de kısaca belirtilmeye çalışılmıştır. Eserde bunlar **eski terim,** ya da yerine göre **eski kelime** olarak gösterilmiştir. Görülecektir ki, yeni birçok coğrafya terimlerinin karşılıkları, bugünkü açıklığı ile önceleri eski terimler arasında yer tutmamıştır.

Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde bulunan terimler arasında, dünyanın türlü ülkelerinden birindeki kelimelerden adını almış, fakat uluslar-arası bilim alanında belirli bir olayı belirtecek şekilde terim olmuş kelimeler de bulunmaktadır ki, bunlar yer yer mümkün olan asıl imlâları ve özellikle kendi imlâmızla yazılmıştır : **Canon** (kanyon) ,**cluse** (klüz), **harmattan, mistral** gibi.

Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde dilimizde kullanılarak artık alışılmış, bugüne kadar türlü coğrafya eserlerinde yer tutmuş kelimelerin bulunmasına çalışılırken, terimlerin daha güzel olması, daha çok tutunma özelliği kazanması yönü gözönünde bulundurulmuştur. Bu arada sonu **-mü, -mu, -inti, -üntü, -ci, -cı, -umlu, -umsuz** gibi biten kelimelerden yeterince yararlanılmaya uğraşılmıştır. Bunların çeşitli örnekleri eserde görülür. Sözgelişi : Buz çözümü, yaprak dökümü, selinti, sürüntü, uzantı, gezici, kalıcı, geçici, uyumlu, uyumsuz v. b. Böylece, sözgelişi : Eski bir terim olan **müstemir karlar** veya **daimî karlar** ve daha sonraki **toktağan karlar** yerine **"kalıcı karlar"** terimi sözlükte ana madde olarak yer tutmuştur ki, bunun karşıtı olarak **geçici karlar** kavramı da anlatılabilmiştir.

Sözlükte, eski terimlerin ve artık bugün çok kullanılmıyan terimlerin gerekenleri uzatma işareti ile gösterilmiştir : İnhidâm, girdbâd, inşiâ, irtifâ, işbâ, istihâle gibi. Bunların, bugün iyice yerleşmiş Türkçe karşılıkları vardır. Bu türlü eski kelimelerden Türkçe terimlere eserde bağlantılar (atıflar) yapılmıştır. Ancak, bunlar arasında az sayıda kelimeler de vardır ki, bunlar bugün, yine kullanılmakta ve yerleşmiş bulunmaktadır. Sözgelişi : Vadi gibi. Bu terim, kimi eserde uzatmalı olarak vâdi şeklinde, kimisinde de uzatmasız olarak vadi tarzında yazılmaktadır ki, bunlardan ikincisi bugün daha yaygın görülmektedir.

Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nün esas yapısı da şöylece özetlenebilir :

1 — Eserde Türk coğrafya literatürüne geçmiş bulunan terimlerin şekli verilmiş, ilk terimin aslının doğuşu ve kökü ile terimin gösterdiği kavram belirtilmiş, bu kavrama göre Türkçe karşılığı, gereğinde başka karşılıkları yazılmıştır.

2 — Türkçede kullanılan türlü coğrafya terimleri arasında yaygın olan başlıcaları **ana madde** olarak gösterilmiş, burada terimin tanımı (târifi) yapılmış, gereken yerlerde açıklanmış, terimin hemen yanında ve parantez içinde

Almanca, Fransızca, İngilizce karşılıkları ile eski terimler ve daha az kullanılan başka terimler verilmiştir.

3 — Türkçe terimlerin değerini ve kavramları anlatmadaki isâbet derecelerini daha iyi belirtebilmek düşüncesiyle üç Batı dilindeki karşılıklariyle (bunlar kısaltılmış olarak her terimin yanında **Al., Fr., İng.** olarak gösterilmiştir. Burada ya bu üç dilin kendi içinden yapılmış, ya da bu dillere başka köklerden geçmiş, fakat kullanılmakta bulunmuş terimler belirtilmek istenmiştir), bunları ortaya koymak ve kıyaslamalara imkân vermek faydalı görülmüştür. Şurasını da hemen belirtmek yerinde olur ki, kimi halde, bu dillerde bir kavramın belirtilme tarzı birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Üç dilden verilmeye çalışılmış bulunan bu karşılıklar, sözlükten faydalanacaklar için gerekli olabileceği gibi, Türkçenin, bilim terimlerine geniş ölçüde yer verebilmesinin anlaşılmış bulunmasına, mukayeseler yoluyla imkân sağlıyacaktır.

4 — Türkçe ana terim maddelerinin kimisinde **tanım** verildikten sonra, açıklamalar yapılırken, daha birçok terimlere de bu arada yer verilmiş, bunların gerektiği şekilde üç dildeki karşılıkları da hemen yanlarında gösterilmiştir. **Coğrafya Terimleri Sözlüğünün geniş indeks**'inde bunlar ayrıca verilmiştir. Deprem, kırılma, kıvrılma, kürtün, yara yeri terimleri bunların birer örneğidir.

5 — **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**'nde öyle kelimeler de yer tutmuştur ki, bunlar birçok bilimlerin de alanları içinde geçmektedir. Sözgelişi : **Buz, su, tuz** gibi. Bu türlü kelimeler coğrafya sözlüğüne alınırken, âdeta birer kök-terim gibi gözönüne alınmış, bu türlü kelimelerden türetilmiş terimlerle bunlar arasındaki ilginin belirtilmesinde fayda görülmüştür. Sözgelişi : **Buz** kelimesiyle ilgili olarak buz bağlama, buz bulutu, buz çatlatması, buz çözümü, buz doğumu, buz eriten yel, buz ini, buz keseği, buz örtüsü, buz tutma, buz yığılması, buzcuk, buz dağı, buzkar, buzkıran, buzla, buzlu kırcı, buzul v. b. gibi.

6 — **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**'nde birkaç **çizelge**'nin bulundurulması da ilgili terimleri toplayıcı olmaları bakımından yararlı görülmüştür : Beaufort rüzgâr ıskalası, Deprem ıskalası, **eş-** ve **iso-** ile ilgili terimler çizelgesi, jeoloji çağları çizelgesi, taş çizelgesi gibi. Bu çizelgeler, çok sayıdaki türlü terimler üzerine kıyaslamalı ve toplu düşünceler verebileceği gibi, kimisi sözlükte madde olarak yer tutmuş bulunan terimlerle sözlüğe alınmamış ilgili terim ve kelimelerin birlikte belirtilebilecekleri de düşünülmüştür.

Bütün bunlarla birlikte diyebiliriz ki, bilimler durmadan gelişiyor, yenilikler ve bunlarla birlikte yeni yeni terimler ortaya çıkıyor. Bu gelişmelere uyar şekilde bu türlü terim sözlüklerinde de değişmeler, gelişmeler olabilecektir. Ancak, bugünkü durumiyle, eksikleri bulunsa da, **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**'nün bir ihtiyacı karşılıyacağı düşünülebilir.

-A-

Âb-ı şûr. Farsçada ab = su, şûr = tuzluca, çor, çorak kelimelerinden yapılmış eski bir terimdir ki, yarı tuzlu yarı tatlı sular için kullanılmıştır. Bir ara dilimize Fransızcadan geçme somatr (Saumâtre) şeklinde bir terim girmiş ise de, bugün bu kelimelerin yerine tuzlumsu su (b. bk.) terimi kullanılmaktadır.

Âbide (bk. Anıt).

Abisal Bölge (Al. Abyssische Region, Fr. Rágion abyssale, İng. Abyssal region). Yunanca abyssos = dipsiz kelimesinden yapılmış bulunan bu terim, denizlerin 3000 - 6000 metre arasındaki derinliklerine verilmiş olan addır. Kimi araştırıcılar (E. Haug gibi) 1000 m. den daha derin olan yerler için bu terimi kullanmıştır. Abisal bölgeler, deniz hayvanlarının coğrafî dağılışı, yaşadıkları yerin doğal şartları (tuzluluk, basınç, sıcaklık, ışık durumu...) bakımından özel bir durum gösteren yerlerdir. (bk. Bathyal, Néritique).
Önceleri mıntaka-i ka'r-ı nâyâb şeklinde karşılanmış bulunan bu terim için şimdi d e r i n d e n i z b ö l g e s i (b. bk.) denilmektedir.

Ablasyon. Bu terim lâtince ablatio = alıp götürülme sözünden alınmadır. (bk. Yüzden erime).

Ablation (bk. Yüzden erime).

Abrasion. Lâtince abradere = kesmek, biçmek sözünden alınmadır. Bu terim, birçok Batı ülkelerinde deniz aşındırması (b. bk.) karşılığı olarak kullanılır. Anglo-Sakson kaynaklarında ise, daha çok, genel olarak aşınmayı karşılıyacak şekilde geçer. (bk. Dalga aşındırması).

Abrazyon (bk. Dalga aşındırması).

Absorpsiyon. Lâtince absorbare = soğurmak, massetmek, bel'etmek kökünden alınma bir terimdir. (bk. Soğurma).

Acun (Al. Weltall, Fr. Univers, İng. Universe, eski terim : Kâinât). Yıldızları, güneşleri, her türlü gök olaylarile bir bütün olarak düşünülen varlık.

Açık hava (Al. Heiter, Fr. Claire, İng. Clear). Bulutsuz ya da hemen hemen bulutsuz, görüş uzaklığı iyi zamanlar için kullanılan bir terim.

Açıklama (Al. Erklärung, Fr. Explication, İng. Explanation, eski terim : îzah). Bir olayı, ilgili bilimin kurallarına dayanarak ortaya koyma, çözme işi. Sözgelişi, bir yerdeki sıra sıra kum tepelerinin oluş sebeplerini ortaya koymak bir açıklamadır. Bunun gibi, bir bölgeye bir yönden esen yelin soğuk, bir başka yönden esen yelin sıcak oluşunun sebeplerini, oluşunu belirtmek bu olay için bir açıklamadır. Coğrafyada her yönden açıklama yapmak gerekir. (bk. Açıklamak, açıklanabilir).
Coğrafyada açıklamayı sağlamak, kolaylaştırmak için iyi yapılmış g ö z l e m l e r (b. bk.) ile bunların işlenmesinden kazanılmış b e t i m l e r (b. bk.) çok gereklidir. Gözlem (müşahede) ve betim (tasvir) iyi yapılmışsa, bir coğrafya olayını açıklama işi de o derece sağlam ve iyi yapılmış olur. (bk. Coğrafya).

Açıklamak (Al. Erklären, Fr. Expliquer, İng. To Explain, eski terim : îzah etmek.) Bir olayı belirtmek, çözmek. (bk. Açıklama).

Açıklanabilir (Al. Erklärlich, Fr. Explicatif, İng. Explicable, eski terim : Kaabil-i îzah). Açıklanması mümkün olan olaylar için kullanılan kelime. Bunun için açıklanabilir olaylara karşılık, açıklanamıyan olaylardan söz edilir. (bk. Açıklama).

Açınsama (Exploration, eski terim : İstikşaf). Bir yerin özelliklerini belirtmek için orada araştırma, inceleme yapma. Bunun masdarı **açınsamaktır.**

Açma (Al. Ausroden, Fr. Déboisement, İng. Deforestation). Tarla kazanmak için ormanı aralama, yoketme işi. (bk. Orman açma, kellendirme, ormanı yoketme).

Açmacılık (Al. Rodung, Fr. Essartage, Déracinnement, İng. Clearing). Ormanı açma ve aralama yolile tarla, yerleşme yeri elde etme işi. (bk. Açma).

Ada (Al. İnsel, Fr. Île, İng. Island, eski terim : Cezire). Deniz ya da göl sularile çevrili küçük kara parçası. Bunlar, büyüklük bakımından karadan (b. bk.) ayrıdır. Adaların küçüğüne adacık (b. bk.) denir. Daha küçük olan ve sadece kayalardan başka bir şey olmıyanlarına kayalık, sığlık (b. bk.) gibi adlar verilir. Adaların bir yerde toplu olmalarına takımada (b. bk.), sıra sıra bulunmalarına adalar dizisi adı verilir.

Adaların çoğu büyük kara parçalarının hemen yanında, ya da yakınındadır. Bu adalarla kara arasında az derin deniz uzanır. Böyle adalara "kara yakını adalar" denir. Bunlar türlü çöküntülerle karadan ayrılmış yerlerdir. Bir de okyanuslar ortasına serpili, karalardan çok uzaklarda adalar vardır. Bunlara "okyanus adaları" denir. Bu adaların çoğu ya mercan adaları, ya da yanardağların doğurduğu kara parçacıklarıdır. (bk. Atol).

Adacık (Al. Inselchen, Eiland, Fr. Ilot, İng. Islet). Adanın küçüğü. (bk. Ada).

Adalar yayı (Al. Girlande, Fr. Guirlande, İng. Island arcs). Karaların kimisinin önünde sıra sıra yaylar biçiminde uzanan ve kara gövdesinin öncüleri gibi olan ada dizileri. Büyük Okyanusun Asya kıyılarında kıvrım dağları (b. bk.) yaylar (b. bk.) biçiminde büklümler yapmış, böylece takımadalar (b. bk.) yayları (eski bir söylenişle girlandları) meydana getirmişlerdir.

Bu adalar yaylarile asıl kara gövdesi arasında birçok kenar denizleri (b. bk.) sıralanmıştır. (bk. Girland, Kenar denizi).

Adalar yaylarının önünde çok derin deniz hendekleri uzanır.

Adaptation (bk. Yerine uyma, Uyma).

Adatepe (Al. Inselberg). Çevresindeki düzce yerler ortasında yükselen tepeler. Adatepe, sıcak kuşakta, dönenceler kuşağında meydana gelir.

Adatepeler, dik yamaçlı, düzce kayalık tepelerdir. Yerine göre üstleri taş kırıntılarile örtülüdür. İçlerinde bir dağı andıracak büyüklükte olanları vardır. Bu tepeler, çevrelerindeki geniş düzlüklere doğru belirgin bir etekle inerler.

Adatepeler, eski dağlık, yaylalık yerlerin aşınmasından artakalmış çıkıntılardır ki, bir çeşit kalıktepe (b. bk.) durumundadırlar.

Adatepe yöresi (Al. Inselberglandschaft). Adatepelerin (bk. bk.) yaygın, çok sayıda bulundukları yer.

Adese (bk. Mercek).

Adım (Al. Schritt, Fr. Pas, İng. Step, eski kelime : Hatve). Uzunluğu 70 - 80 santimetre sayılan bir uzunluk birimi. Buna göre, ortalama 1250 adım, bir kilometre tutar. Coğrafya araştırmalarında, gezilerinde, yerine göre, bu ölçüden faydalanılır. Eski Roma ordularında, ele geçirilen ülkelerde ordunun geçtiği yolu adımlama

işlerile görevli kimseler bulunurdu. (bk. Adımsayar).

Adımsayar (Al. Schrittzähler, Fr. Podomètre, İng. Pedometer). Bir yandan yürürken ve çevrede gözlemlerde (b. bk.) bulunulurken, bir yandan da gerçeğe yakınca değerler verecek şekilde geçilen yerin uzunluğunu veren araç. Adımsayar'ın bir başka adı da podometre (b. bk.) dir. Bu araç, cep saatine benzer. Yürümeye başlarken saatin konulduğu cebe yerleştirilir. Her adım attıkça yelek cebindeki, ya da kemer cebindeki bu saatin iğnesi yürür. Ölçülmesi istenen yer bitince atılan adımları veren sayı, metreye çevrilir. Çoğu zaman 100 adım, 60 metre sayılır. (bk. Adım).

Adsorpsiyon (bk. Soğrumsama).

Adyabatik değişme (Al. Adiabatisch, Fr. Adiabatique, İng. Adiabatic). Hava ile dışarısı arasında ısı alıp verme olmadan beliren ısınma, ya da soğuma. Bir gaz birdenbire sıkıştırılırsa, ya da genişletilirse, çevresile ısı alış verişine vakit kalmadan ısınır, ya da soğur. Böylece adyabatik değişme olmuş bulunur. Bu gaz, sıkışırken ısınır, genişlerken soğur. Bu kelime Yunanca adıabatos yani içerisine sokulunamaz kelimesinden alınmış, bütün ülkelerde yayılmıştır. Bu olayın kimi rüzgârların oluşunda önemli yeri vardır. (bk. Fön, Buz eriten yel).

Aeroloji (Al. Aërologie, Fr. Aérologie, İng. Aerology). Hava araştırmaları bilimi. 1890 dan beri serbest ve yüksek hava katlarının araştırılması daha da hızlanmış, hava ulaştırmasının, uçak gidiş - gelişlerinin artması bu bilimin önemini arttırmıştır. (bk. Meteoroloji, Klimatoloji, Hava).

Afel Yunanca Apo = den, Hélio = güneş kelimelerinden yapılmış bir terimdir. Türkçe karşılığı Günöte (b. bk). dir.

Aflörman (Fransızca affluerement = bir hizaya getirme, tesviye) (bk. Yarma). Bu terim yerine sonraları mostra (b. bk.) kelimesi yayılmıştır.

Agronomi (Al. Ackerbaulehre, Fr. Agronomie, İng. Agronomy). Çiftçilikle ilgili bilgilerin toplandığı bilim. (bk. Tarım bilgisi).

Ağ sıklığı (Al. Maschendichte, Fr. Densité de réseau de mailles, İng. Mesh). Bir akarsuyun yağış alanının sularının bütün uzunluğunun, bu alanın yüzeyine olan oranı Akarsuların toplama bölgesi (b. bk.) içindeki sular, ayrı şekilde birer uzanış, sıklık, birbirlerile olan durum ayrılığı gösterirler ki, bundan ağ sıklığı, ya da akarsu sıklığı kavramı doğmuştur. (bk. Yağış alanı).

Ağaç (Al. Baum, Fr. Arbre, İng. Tree. eski kelime : Şecer). Odunlaşmış bir gövdesi, yapraklardan, ya da yapraklı dallardan bir üstü (tâcı) olan bitki. Bir bitkiye ağaç olma özelliğini en başta gövdesi verir : Gövde, kimi ağaçta, ağacın tepesinedek uzanır (kozalaklı ağaçlarda olduğu gibi), ya da yapraklı ağaç tepesinin başladığı yere kadar uzar, buradan başlıyarak gövdenin uzamasını, dikine büyüyen bir dal sağlar.

Ağacın büyümesi, her yıl çemberler biçiminde yeni dokuların eklenmesi ile olur. Bu çemberleri sayarak ağacın yaşı bulunur.

Ağaçlar, yapraklarının biçimlerine göre iğneli ağaçlar, yapraklı ağaçlar diye ikiye ayrılır. Yapraklarının canlılık süresine göre de "yaprak döken" (bk. Yaprak dökümü), "yeşil kalan" (b. bk.) ağaçlar olarak ayırdedilir.

Ağaçların içinde 50 - 100 metre boyunda ve 8 - 10 metre çapında olanları vardır. (bk. Orman, Çalılık, Bük).

Ağaç sınırı (Al. Baumgrenze, Fr. Limite des arbre, İng. Timber line). Ağaç topluluğu meydana gelen yerlerin de

ötesinde, ağacın, kendiliğinden yetişebildiği yerin bitimi. Ağaç sınırı, ya kutuplara doğru olur, ya da yüksek dağların doruk boyuna yaklaştıkça belirir. Kutuplara yaklaştıkça ağaç yetişmesi sona erer. Dağlarda sık, ya da sıkça ormanın daha yukarısında 200 - 300 metre daha yukarılarda tek tek ağaçlar bulunur. Fakat bunun ötesinde artık ağaç görülmez. Yüksek dağların doruklarına yakın yerlerinde ağaç yetişmez.

Ağaç yaprağı (Al. Laub, Fr. Feuille, İng. Foliage, eski kelime : Varak-ı şecer). Geniş yapraklı ağaçların, çalıların yaprağı. Bunlar elverişsiz mevsimde (kışın) dökülmüş bulunurlar. Geniş ağaç yaprağı, iğne yapraktan ayrıdır. (bk. İğne yapraklı ağaç, Geniş yapraklı ağaç, Yaprak, Yaprak dökümü, Yapraklı ağaçlar).

Ağaçlı bozkır (Al. Baumsteppe, Fr. Savane, İng. Savana, Tropical grassland). Sıcak bölgelerde, yüksekçe boylu geniş otluklar arasında tek tek, ya da öbek öbek serpili ağaçlardan meydana gelmiş bir çeşit bitki örtüsü. Buralardaki ağaçlar, boyluca, yaygın dallıdır. Afrika ile Güney Amerika'da bu türlü ağaçlı bozkırlar geniş yer tutar. Bunlara savan (b. bk.) adı verilir. Güney Amerika'nın savanlarına yani ağaçlı bozkırlarına Llanos, Campos gibi adlar verilmiştir. Nemliliğin artmasile ağaçlı bozkırlar, ormanlı bozkır durumuna geçer. Kuraklığın artmasile de ağaçlı bozkırlar, bozkır (b. bk.) kılığına bürünür. (bk. Bitki topluluğu, Bitki örtüsü).

Ağaçlık (Al. Gehölze, Holzgewächse, Fr. Bois, İng. Wood, eski kelime : Meşcere). Toprak üstündeki bölümlerinde odunlaşma olmuş bulunan bitkilerin topluluğu. Yapraklı ağaçlar, iğne yapraklı ağaçlar, çalılar, odunlu bölümleri bulunan sarmaşıklar böyle bir ağaç topluluğu yaparlar ki, burası ağaçlık adını alır. (bk. Ağaç, Çalı, Orman, Bük, Koru).

Ağaçlandırma (Al. Aufforstung, Fr. Reboisement, İng. Afforestation, Reforstation, eski terim: Gars-ı eşcâr, Teşcîr). 1 — Ağaç yetişmemiş yerlerde ağaç yetiştirmeye çalışmak. Bunda sadece ağacın gelir getirme bakımından değil, daha çok, iyi havalı yerler meydana getirmek, selli yağmurlarla toprağın yamaçlardan süpürülmesini önlemek, dağlarda çığ (b. bk.) yuvarlanmalarına, deniz kıyılarında her yerin savrulan kumlarla örtülmesine karşı koymak için gerekli yerlerde dikme dikilir, ağaç yetiştirilir.

2 — Ormanları kesilmiş, yok edilmiş, ya da seyrekleştirilmiş bölgelerde ağaç yetişmesine yardım etmek. (bk. Ağaç, Çalı, Çalılık, Orman).

Ağaçlandırmak (Al. Aufforsten, Fr. Reboiser, İng. Afforest, eski kelime : Garsetmek). Ağaçsız yerlerde ağaç, ağaççık, çalı yetiştirmek. (bk. Ağaçlandırma).

Ağaçsıl (Al. Holzig, Fr. Ligneux, arbustive, İng. woody, eski terim : Haşebî). Ağaçla ilgili, ağaç soyundan. (bk. Odunsu).

Ağıl (Al. Hürde, Fr. Parc, İng. Sheep barn). Davarların barındırıldığı, üstü açık, çitle çevrili yer. Bu yer taş, çalı, diken, ya da ağaçla çevrili olur. Kimi yerde de taş veya kerpiç duvarla çevrili, tavan olarak 2-3 metre genişliğinde çepçevre, tente biçiminde, üstleri toprakla örtülü saz, kamış, ağaç dallarından yapılmış bir örtüsü vardır; ortası açıktır. Ağıl kelimesi çok yaygın olmakla beraber, bunun ağayıl (Dede Korkutta), ılgı (at sürüleri için), kaytaban (deve sürüleri için) kelimeleri de kullanılmıştır. Ayrıca Ağal, ağıla, arkaç, barı, tol kelimeleri de, yerine göre, ağılı karşılar.

Geçim kaynağı davar, sığır yetiştirmeye dayanan bölgelerde eski ağıllar, zamanla biçim, görünüş değişikliği geçirmiş, gelişmeler olmuş, bunlar birer köy durumuna gelmiştir. Böyle köylerin adı da bu eski ağılla ilgili olarak kalmıştır : Ağcaağıl, Taşağıl, Çukurağıl, Başağıl gibi. (bk. Oba, Mandıra, Çiftlik).

Ağılı bitkiler (Al. Giftpflanzen, Fr. Plantes vénénueuses, İng. Poisonous plant, eski kelime : Semmî nebâtat, Zehirli nebâtat). İçindeki maddelerin az bir parçası ile insanı, hayvanı ağılamaya yeten bitkiler. Bu türlü ağılar, kimi hastalıkları iyiletmeye yarıyorsa, bunlara sağlık bitkileri denir. (bk. Bitki).

Ağırküre (Al. Barysphäre, Fr. Barysphère, İng. Barysphere, Bathysphere, eski terim : Kürei sakîle). Yer'in çok derinliklerindeki ağır bölüme verilen ad. (bk. Yerkabuğu, Litosfer, Yerin içi, Yer yuvarlağı).

Ağız (Al. Mündung, Flussmündung, Fr. Embouchure, İng. Mouth, eski terim: Munsab). Bir akarsuyun, bir başka akarsuya, bir göle, bir denize döküldüğü yer. Böyle bir yer için ırmak ağzı, dere ağzı da denir. Irmağın ağzı, derenin ağzı şeklinde de kullanıldığı olur.

Denize dökülen ırmaklar, kıyıboyunda büyük, ya da küçük bir girinti ile sona ererler. Bu girintinin biçimi, genişliği, derinliği denizle akarsuyun birlikte yaptıkları etkiye bağlıdır. Akarsu, denk eğrisine (b. bk.) ulaştığı zaman ağzının eğimi çok azalır, suyun akış hızı kesilir. Bunun sonucu olarak, suyun içindeki parçacıklar dibe çöker, orada yığılmalar olur. Eğer denizde gelgit (b. bk.) güçlüce ise, kıyılarda akıntılar varsa, bu yığıntılar biriktikçe süpürülür, ağız yıkanır. Böyle ağızlar huni biçimi alır ki, bunlara haliç (b. bk.) denir. Denizde süpürücü olaylar yoksa, ya da az ise, akarsuyun getirdiği parçacıklar ağızda yığılır. Zamanla ağız dolar, yerini değiştirir. Ağızın önünde topuk (b. bk.) belirir, daha ileri bir gelişmede delta (b. bk.) meydana gelir.

Irmağın ağzında kurulmuş bulunan limanlara ağız limanı denir. (bk. Akarsu).

Ahcar-ı dâlle. Arapça hacer = taş, ahcar = taşlar, dâlelet = doğru yoldan sapma, dâlle = sapmış kelimelerinden faydalanılarak yapılmış eski bir terimdir. (bk. Sapkıntaş).

Ahır (Al. Stall, Fr. Etable, İng. Stable). Büyükbaş evcil hayvanların barındırıldıkları, bakıldıkları yapı. At ahırı, sığır ahırı gibi. Koyunlarınkine ağıl (b. bk.) adı verilir.

Akaçlama (Al. Entwässerung, Fr. Drainage, İng. Drainage, eski terim : Tefcir). Toprakta, ekilen bitkilerin yetişmesine yaramıyan, ya da zararlı olan fazla suların, yeraltındaki avgınlarla (b. bk.), akaçlarla, ya da yerüstünde açılmış suyolları ve arklarla başka yere akıtılması işi. Akaçlama yoliyle bataklıklar kurutulur, çok ıslak çayırların suları azaltılır.

Yeraltında yapılmış olan avgın biçimindeki akaçlar yani fazla suları akıtma yolları türlü adlarda anılır : Toprak akaç, tuğlalı akaç, künklü akaç, taşlı akaç, oluklu akaç gibi.

Akaçlama teknesi (Al. Entwässerungsbecken, Fr. Bassin de drainage, İng. Basin of drainage, eski terim : Tefcir havzası). Akaçlama, kurutma yoliyle fazla suları başka yere akıtılan yer. (bk. Akaçlama).

Akanyıldız (Al. Meteorite, Meteorstein, Fr. Météorite, Bolide, İng. Meteorite, eski terim : Hacer-i semâvî). Yeryüzüne düşmüş olan göktaşı. Bunlar yere düşünce orada çukurlar açabilirler.

Bulutsuz, açık bir gecede gökyüzüne bakılırsa, sanki bir yıldızın yerinden kopup düşmesi gibi, parıl-

tılı yol çizerek bir cismin aktığı, sonra da hemen gözden kaybolduğu görülür. İşte bunlara akanyıldız denir. Bunlar kimi geceler birbiri ardınca olur. Bu olaya yıldız akması denir. Yıldız akması olayı güneşin çekme gücü altında belirli yörüngeler üzerinde yürüyen ve göktaşı (b. bk.) ya da meteor(b. bk.) adı verilen cisimlerin, yer yuvarlağının havaküresine girmesiyle belirir.

Yer yuvarlağı, güneş etrafında dönerken, böyle bir göktaşı sürüsünün yörüngesinden geçerse, onun çekme gücünün etkisi altında kalan göktaşları (meteorlar), büyük hızla (saniyede 12-70 km) Yer yuvarlağının havaküresine girerler. Havaküre içinde sürtünme yüzünden bunların sıcaklığı 2000 dereceye yaklaşır. Böylece bir bölümü, ya da hepsi gaz durumuna gelir, yanmaya başlar. Bu yüzden göktaşları ancak atmosfere girdikleri zaman akanyıldız olarak görünürler. Kendileri ışıksızdır.

Akanyıldızlar içinde tonlarca ağırlıkta olanları, bunların düştükleri yeri açtıkları çok görülen olaylardandır. (bk. Göktaşı).

Akarsu (Al. Fliessendes Wasser, Fr. Eau Courante, İng. Running water, eski terim : Mai câri, çoğulu Miyah-ı câriye). Yağışlarla yeryüzüne düşen, kaynaklardan çıkıp belirli bir yatakta akan, sonra denize, göle dökülen sular. Bunların küçüklerine dere, öz, çay, su, büyüklerine ırmak denir. Kıyılardaki akarsular, kısa yoldan denize ulaşırlar. Kurak bölgelerdeki akarsular, buharlaşmalarla sızmalar yüzünden sularından çok kaybeder, çoğunca kumlar arasında yok olur, ya da ancak bir uc gölü (b. bk.) nü besliyebilirler.

Akarsuların akımı (b. bk.), yağışlara, kar örtüleriyle buzulların erimesine, sızmaya, buharlaşmaya göre değişir. Akarsuyun yatağında suların çok bulunması durumuna akarsuyun kabarık durumu, ya da sadece **kabarık** denir. Akarsuyun yatağındaki suların çok azalmış durumuna akarsuyun çekik durumu, ya da sadece **çekik** denir.

Akarsular, vadilerin içinde **yatak** denilen yerde akarlar. Akarsuyun yatağının iki yanına akarsuyun kıyısı adı verilir. Bir akarsuyun bütün kollarını uzatıp sularını topladığı bölgeye toplama alanı veya yağış alanı denir. Akarsuların yaşama üzerine büyük etkisi vardır. Kurak bölgelerde akarsulardan sulama (b. bk) işlerinde faydalanılır. Bol sulu, düzgün akışlı akarsular, gidiş gelişe elverişli doğal yollardandır. Yüksek bir yerden düşen suların gücünden faydalanılır, bunlardan elektrik elde edilir ki, buna **beyaz kömür** adı verilmiştir. Köy, kent, şehir gibi yerleşme yerlerinin kuruluş ve gelişmesinde akarsuların önemli yeri vardır. (bk. Subölümü).

Akarsu açılımı (Al. Stromentwicklung, Laufentwicklung, Fr. Développement du cours d'une rivière, İng. Stream development). Akarsuyun asıl uzunluğunun, bu suyun kaynağı ile ağzı arasındaki doğru uzunluğa oranı.

Akarsu ağı (Al. Flusssysteme, Fr. Réseaux fluviaux, İng. River Systems, eski terim : Şebeke-i miyahiye). Bir ırmak ve kollariyle bunlara karışan çok sayıdaki dere ve dereciklerin birleşmesinden doğmuş akan su yolları ağı. Bir çok bölgelerde ve hele bol yağışlı yerlerde akarsular öyle sık bir duruş, öyle bir diziliş ve uzanış gösterirler ki, ana çizgileriyle bunlar birbirine bağlı bir akarsu ağı olarak belirirler. Bütün bu akarsuların kaynak yerleri yakınında dereler, derecikler uzanır. Bunlardan her biri de daha köke doğru bir başlangıç yerine ulaşır ki, buraya **toplak** (b. bk.) denir. Burası sanki ırmağın kökünün ucudur.

Toplaklarda birleşen su damarları, bir dereceği, ya da dereyi doğurur.

Bunların birleşmesinden de çaylar, ırmaklar, büyük ırmaklar doğar. Böylece bu akarsular ana çizgileriyle ağıza (b. bk) doğru eğimli bir çukur içinde birleşmiş olurlar.
Yer kabartılarının (dağların), yer çukurluklarının (ovaların) uzanışı ve **kapma** (b. bk.) olayı, yarma vadilerin (b. bk.) doğuşu ile ilgili olarak türlü türlü akarsu ağları doğmuştur. Yıldız biçimli uzanış, yaprak damarı biçiminde sıralanış, ıskara şeklinde dizilis bunların başlıcalarıdır.

Akarsu aşındırması (Al. Flusserosion, Fr. Erosion fluviale, İng. Erosion of running water, eski terim : Akarsu itikâli). Akarsuyun geçtiği yatağın yanlarını kemirmesi, dibini de sürüklediği parçaları sürterek yıpratması olayı.
Eğimli bir yatak içinde bulunan su, yerçekiminin etkisiyle, yatağın eğimine uyarak aşağı doğru akar. Bu akış, su tutarı ile hız karesi çarpımının yarısına eşit olan ve $\frac{m.v^2}{2}$ ile gösterilen (m = su tutarı, v = hız) hareket gücünü (kinetik gücü) doğurur. Akarsuyun oyma - sürükleme gücü, bu akış gücüne bağlıdır. Akarsuyun hızı ise $V = \sqrt{2gh}$ olduğuna göre (h = yükseklik farkı, g = ivme) bu değer yukarıdaki formülde yerine konursa kinetik enerjiyi belirten **m.h.g** çıkar. Bu sonuncu formülün anlamı şudur : Bir akarsuyun gücü, su tutarına ve eğime bağlıdır. Böylece, ırmağın suyu ne kadar bol, yatak eğimi ne kadar çok olursa, o ırmağın aşındırması da o derece çok olur. (bk. Aşınma).

Akarsu bilgisi (Al. Flusskunde, Potamologie, Fr. Potamologie, eski terim: Mebhas-ı enhâr). Akarsuların araştırılması, incelenmesi, özelliklerinin ortaya konulması yollarını gösteren bilim. (bk. Akarsu, Sular bilimi, Potamoloji).

Akarsu birikinti ovası (Al. Fluviatile Aufschüttungsebene, Fr. Plaine alluviale, İng. Fluvial plain, eski terim : Teraküm ovası). Akarsuların sürükleyip getirdiği kil, kum, çakıl gibi taş parçacıklarının yığılmasından doğmuş ova. Bunlar verimli ve çoğunca geniş düzlüklerdir.

Akarsu-Buzul (şekilleri) (Al. Fluvioglazial, Fr. Fluvio - glaciale, İng. Fluvio glacial). Buzulların erimesinden doğmuş, buzun altında, önünde akmış bulunan suların biriktirme işi ve bunlarla ilgili şekiller. Sözgelişi, sander, çakıl yığıntıları, oser'lerin yapısı gibi. (bk. Akarsu işlemesi, Akarsu, Buzul).

Akarsu işlemesi (Al. Fluviatile Erosion, Fr. Erosion normale, İng. Fluvial erosion, eski terim : Normal itikâl). Bir yatak içinde akan suyun akışı sırasında geçtiği yeri oyması, aşındırması olayı. Akarsuyun akışı, taşıdığı su tutarı ile hız karesi çarpımının yarısına eşit olan hareket gücünü doğurmuştur. (b. Akarsu aşındırması). Akarsuyun işleme gücü bu hareket gücüne bağlıdır. Bir akarsuyun gücü, taşıdığı suyun tutarına ve yatağının eğimine göre değişir. Akarsuyun taşıdığı su ne kadar çok olursa, o akarsuyun aşındırması da o derece artar.

Akarsuyun işlemesinin ilk belirtisi, yatağına olan sürtünmeyi yenmesi, bundan sonra taş parçacıklarını ileri itmesidir. (bk. Akış hızı). Böylece çamur (bk.) ve su içinde yüzen, ırmakta bulanıklık (b. bk.) denilen olayı doğuran ufak katı maddelerin taşınması işi geniş yer tutar. Akarsu bir yandan çarparak, bir yandan da sürüklediği taş parçalarını yatağına, kıyılarına sürterek geçtiği yeri kemirir, oyar, törpüler. Akarsu, taş parçalarının geniş olan yüzlerine çarparak iter, uzun eksenleri boyunca zaman zaman bunları yuvarlayıp öteki yüzlerini çevirir, durup durup itmelerle taş parçalarını ileri doğru

sürerken, bu parçalar gittikçe daha yuvarlak bir biçim alır ve küçülür. Akarsular çakılları, kumları böyle işler. (bk. Sürüntü).

Akarsu bölgelerinde akarsuların işlemesi, vadilerin gelişmesi o derece alışılmış bir olaydır ki, bu yüzden buna olağan aşınma (normal erosion) bile denilmiştir. (bk. Akarsu, Irmak, Aşınma).

Akarsu kıyısı (Al. Ufer, Fr. Rive, İng. Bank, eski terim : Nehir sahili). Bir akarsuyun gerek kabarık zamanında, gerekse dar yatağına çekilmiş bulunduğu sıralardaki kıyısı. Irmak kıyıları çok yerde içbükey, dışbükey biçimler gösterir. Düzce olarak uzandıkları yerler de yok değildir. Irmak, içbükey kıyılara yakın yerlerde hızlı akar. Buraları kemirir, hemen karşı kıyıdaki dışbükey kıyıya yığar. Bunun için, ırmak sürekli olarak değişir, olduğu yerde durmaz.

Akarsularda suların çekilmesi ve kabarması ile ilgili olarak, sırasına göre küçük yatak kıyıları, büyük yatak kıyıları belirir. Gelgit (b. bk.) olaylarının belirgin olduğu yerlerde ırmak ağızlarına yakın kesimlerde ırmak kıyısında sık sık durum değişir. (bk. Akarsular).

Akarsu mecrası (bk. Akarsu yatağı).

Akarsu sekisi (Al. Flussterrasse, Fr. Terrasse fluviale, İng. River terrace, eski terim : Nehir taraçası). Akarsuların çoğunun boyunda, her iki yakada görülen basamak biçimli yer şekilleri. (bk. Seki).

Akarsu yatağı (Al. Wasserlauf, Fr. Cours d'eau, İng. Water course, eski terim : Akarsu mecrası). Bir akarsuyun aktığı yer. (bk. Mecra).

Akaryakıtlar (Al. Flüssige Brennstoffe, Fr. Combustibles liquides, İng. Liquide fuel, eski terim : Mâyi mahrukat). Sıvı olarak kullanılan ve bu yolla ısı sağlanan maddeler. Petrol, benzin, mazot, gazyağı bunlardandır. (bk. Yakıt).

Akdeniz (Al. Mittelmeer, Fr. Mer Mediterranée, İng. Mediterranean Sea, İtal. Mare Mediterrano, eski terim : Bahr-i Sefid). Güney Avrupa ve Önasya ile Kuzey Afrika arasında bir içdeniz. Yüzölçümü 2.890.000 km². Akdeniz, Cebelitark boğazı ile Atlas Okyanusuna, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, İstanbul Boğazı yoluyle Karadenize bağlıdır. Cebelitark ile Samandağı arasında uzunluğu 3750 km. dir.

Batı dillerinde Akdeniz kelimesi yerine karalar arasındaki deniz, ya da **aradeniz** anlamına gelen kelimeler kullanılır. Kimi zaman Avrupa Aradenizi denildiği de olur ki, bununla yeryüzünün başka aradenizlerinden (b. bk) ayırt edilmek istenir.

Akdeniz bitki örtüsü (Al. Mittelmeer Vegatation, Fr. Végétation méditerranéenne, İng. Mediterranean vegetation, eski kelime : Menatık-ı Bahr-ı sefid sütre-i nebatıyesi). Akdeniz iklimine uymuş, ılık ve serin geçen kışlara, sıcak ve kurak yazlara dayanıklı bitkilerin toplandığı bir bitki örtüsü. Kışın sert olmayışı bu bölgede kış boyunca yapraklarını dökmeden yeşil kalan bitkilerin üremesini sağlamıştır. Fakat bu bitkilerin, yaz boyunca uzun süren kurak dönemin çetin şartlarına da dayanıklı olarak yetişmesi gerekmiştir. Bundan ötürü Akdeniz ikliminde yetişen bitkilerin yaprakları kalın, deri gibi sert, keçe gibi tüylüdür. Bu bitkilerin çoğunun yaprakları, su harcanmasını azaltmak için diken kılığına girmiş, ya da pek küçülmüştür. Akdeniz bitki örtüsünün başlıca örneği defne, mersin, fıstık, kocayemiş, süpürge çalısı, taş meşesi, bodur ardıçtan meydana gelmiş bulunan makilerdir. (bk. Akdeniz iklimi, Maki).

Akdeniz bölgeleri (Al. Mittelmeergebiete, Fr. Régions Méditerraneennes,

İng. Mediterranean regions, eski kelime : Menatık-ı Bahr-ı sefid). Akdeniz ülkelerinin (b. bk.). Akdeniz ikliminin (b. bk.) en yakın etkisi altında kalan bölümleri. Buraları, daha çok, kıyı boyunca uzanır, birkaç yüz metre yüksekliklere kadar iyice belli olur. Buralarda yazlar sıcak ve kurak geçer, kışlar ılık ve yağmurludur. Bitki örtüsü olarak maki (b. bk.) başlıca yeri tutar.

Akdeniz iklimi (Al. Mittelmeerklima, Fr. Climat Méditerranéen, İng. Mediterranean climate, eski kelime : Bahr-i sefid iklimi), En geniş şekilde Akdeniz çevresindeki ülkelerde görülen, yer yer dünyanın başka bölgelerinde de (Kalifornia, Orta Şili, Kap, Güneybatı Avustralya) bulunan kışları yağışlı, yazları kurak bir iklim. Bu iklim tipine Etezyen iklimi de denir. Bunlardan kış yağmurları iklimi, yağışın yıl içindeki dağılışını ve bu iklim örneğinin ana özelliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Karaların batı yanlarında yer yer uzanan ve özel bir bitki topluluğu da bulunan (bk. Akdeniz bitki örtüsü) bu iklim örneği, Kuzey Yarımkürede 27 - 37, Güney Yarımkürede 27 - 40 enlemleri arasındaki kıyı boyunda bulunur. En geniş ve yaygın yeri Akdeniz çevresidir.

Akdeniz ikliminde kışlar ılık, ya da serin geçer. Bu mevsimde gezici dönüü (b. bk.) ler buralardan çok geçtiği için yağmurlar yağar. Yazlar çok sıcak geçer. Bu mevsimde hava durgun olur, yağmur yağmaz. Yaz aylarında hava açık, bol güneşli, gök berraktır. Bu mevsimde dereler kurur, ırmaklar çekilir, kırlar boz bir renge bürünür.

Akdeniz ikliminin çeşitleri vardır. Bunlar içinde en belirgin olanları deniz etkisi altında bulunan örneklerle deniz etkisinden uzakça olan karasal örneklerdir. Yurdumuzun Ege kıyı bölgesinin iç tarafları bu ikinci örnekler arasında sayılır.

Akdeniz Ülkeleri (Al. Mittelmeerländer, Fr. Pays Méditerranéens, eski ad : Memalik-i Bahr-ı sefid). Akdenizi çevreleyen ülkeler : Türkiye, İtalya, Fransa, İspanya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas. Bu ülkeler, önceleri seyrek ormanlarla kaplı idi. Bu ormanlarda meşeler, çamlar, bu arada sedr çamları, kestane ağaçları çok yer tutuyordu. Dünyanın çok eski bir yerleşme bölgesi olan Akdeniz ülkelerinde ormanlar yavaş yavaş azalmış, onun yerinde maki (b. bk.) bitki topluluğu yer tutmuştur. (bk. Akdeniz bölgeleri).

Akkümülasyon. Lâtince accumulare = birikmek, yığılmak anlamına gelen kelimeden alınma bir terim. (bk. Birikme, Tortulanma).

Akkümülasyon Teorisi (Al. Akkumulationstheorie, Fr. Theorie d'accumulation, İng. theory of accumulation, eski kelime : Teraküm nazariyesi). Lâtince accumulare = yığılmak kelimesinden alınma olup, elevasyon teorisini (b. bk.) ortadan kaldırmış ve yanardağların kendi çıkardıkları parçaların yığılmasından doğduğunu ortaya koymuştur. (bk. Yığılma Teorisi).

Aklan (Al. Abhang, Fr. Versant, İng. Slope, declivity, eski kelime : Mâile, Sath-ı mail). Bir ülkenin denize doğru genel eğimi, bir dağın eteğine, bir vadinin tabanına doğru alçalışı. Aklan kelimesi, çoğunca birinci anlamı karşılar, böylece bir ülkenin bir bölümündeki suların toplanıp denize döküldüğü alan gözönüne gelir : Anadolu'nun Karadeniz aklanı, Egedenizi aklanı gibi. Aklan, yağmur sularının indiği doğrultuyu gösteren ana eğimi de anlatır.

Aklimatasyon (bk. İklime uyma).

Akmak (Al. Strömen, Fr. Couler, İng. to stream, eski kelime : Cereyan etmek). Bir akarsuyun akması olayı.

Akmaz (Al. Altwasser, Fr. Méandre délaisse, Lac croissant, İng. oxhow lake, eski terim : Metrûk menderes). Çok düz çukur ovalarda ırmakların menderesler çizerek aktığı yerlerde zamanla menderes halkalarının kopup at nalı, yarım ay biçiminde beliren çanaklarda birikmiş sular. Bu sular, ırmağın kabarık bulunduğu, taştığı zamanlarda burada birikir. Bunlar yerine göre birkaç haftadan birkaç aya kadar, kimi yerde daha uzun zaman yay biçimli birer gölcük olarak kalır, bataklık, sazlık yerler durumunda bulunurlar. (bk. Yay - Göl).

Birikmiş suların bulunduğu bu çanaklar birer kopmuş menderestir. Akarsuyun, menderesleri ni iyice geliştirdiği, suların son derece az eğimli bir yatakta salına salına güçlükle akabildiği sıralarda, ırmağın taşkın bir zamanında sular menderes boynundan geçer, burayı yırtar, böylece yeni bir kısa yoldan yoluna devam eder. Eski bölünmüş yer ise, ırmağın yanı başında, fakat yeni su yatağından ayrıksı ve akmaz halde kalmış bir durumda bulunur. İşte bu ayrılan eski menderesteki kalık sudur. Menderesli büyük ırmakların her iki yanında bu yarım çember biçimli akmazlar sıra sıra uzanır. (bk. Menderes).

Aksülamel (bk. Tepki).

Aksülamel sahası (Al. Reaktionsfeld). (bk. Tepki alanı).

Akşam kırmızılığı (Al. Abendrot, Fr. Coucher de soleil, İng. Evening glow). Akşamları güneşin batması sırasında o yandaki bulutlarda görülen kırmızılık. Akşamın geç saatlerinde ve gün doğarken, güneş ışınları havaküre çinde daha uzaktan geldikleri için, mavi renk dağılmış, sarı ve kırmızı renkleri veren ışınlar geçebilmiş bulunur. (bk. Sabah kırmızılığı).

Aktualizm (Al. Aktualismus, Fr. Actualisme, İng. Actualism). Yerkabuğunun gelişmesinin, bugünkü olaylarla açıklanabileceğini ileri süren bir jeoloji görüşü. Bu görüş K. A. von Hoff tarafından ortaya atılmış (yüzyıl kadar önce), Ch. Lyell tarafından geliştirilip yürütülmüştür. Bu görüşe göre, yeryüzünün kabartıları, çukurları bugün işleyen ve belirsizce sürüp giden aşınmalar, taşınmalar, birikmelerle ağır ağır oluşmuştur. (bk. Kataklizm).

Akım (Al. Durchflussmenge, Wasserführung, Fr. Débit (des rivières), İng. Flow). Bir akarsuyun, yatağından geçen su tutarının metre saniye bakımından değeri. Sözgelişi, Akdağ'ın güney yamacı boyunca akan Göksu'yun en çekik zamanındaki akımı saniyede 4 m^3 tür. Bu değer 4 $m^3/Sn.$ olarak yazılır. Kabarık zamanında ise bu çayın akımı 5 $m^3/Sn.$ yi geçer. Bir akarsuyun akımı çeşitli doğal olaylara bağlıdır :
1) Akım, bölgeye düşen yağış tutarına bağlıdır. 2) Akım, akarsuyun geçtiği toprağın geçirimli, geçirimsiz (b. bk.) oluş derecesine bağlıdır. 3) Akım, akarsuyun beslendiği yerlerin dağlarındaki kalıcı kar, buzkar, buzulların (bunlara bakınız) bulunması ile de ilgilidir. 4) Akım, akarsuyun büyük kaynaklarla beslenmesiyle de ilgilidir. 5) Akım, akarsuyun geçtiği bölgedeki buharlaşmalara da bağlıdır. (bk. Akarsu, Su ölçmesi).

Akıntı (Al. Strömung, Fr. Courant, İng. Current, eski kelime : Cereyan). Bir cismin akar şekilde yer değiştirmesi. Sözgelişi denizlerde olan deniz akıntısı, göllerdeki akıntılar, hava akıntısı (bk. Yel, Rüzgâr) gibi. Bu olayları inceliyen bir de **akıntı bilgisi** vardır.

Akış (Al. Abfluss, Fr. Ecoulement, İng. Flowing off, Run-off, eski kelime : Cereyan). Yağışlardan gelen suların göllere, denizlere akışı olayı. Daha

geniş anlamıyla suların yeryüzündeki hareketi. Yağışlarla yere inen suların bir bölümü buharlaşır, bir bölümü toprağa, daha derinlere sızar, bir bölümü de yerin yüzünde akar. Bu sonuncular düştükleri yerlerden aşağılara doğru iner, en az karşı koyan yolu güderek bir denize, bir göle, ya da bir bataklığa ulaşırlar. Akış olayına etki yapan başlıca olaylar, bitki örtüsü, yağışın aylara, mevsimlere dağılışı, havaküreden gelen su tutarı, yağışlar içinde karın payı, buharlaşmanın yeğinlik derecesi, yeryüzünün eğimi, taşların suyu dibe sızdırma derecesidir.

Akış-aşağı (Al. Stromabwärts, Fr. Aval (en aval), (vers l'aval), İng. Downstream). Bir akarsuyun ağzına (b. bk.) doğru olan yönü. Bunun tersi akış-yukarı (b. bk.) dır.

Akış hızı (Al. Flussgeschwindikeit, Fr. Vitesse des eaux, İng. Speed of flow, eski terim : Sür'at-i cereyan). Akarsuyun (b. bk.), yerçekimi etkisiyle, geçtiği yerin inişine uyup, bir yatak eğimi boyunca aşağı inmesi. Irmağın akışına etki yapan sürtünmenin çeşitleri vardır : Akarsuyun yatağına sürtünmesi, hava ile sürtünmesi, suyun kendi içindeki sürtünmeler. Ayrıca, akarsulara bulanıklık veren ufak taş parçacıklarının taşınması için harcanan güç de hızı azaltır. Akarsu, bütün bu akış engellerini, yatak eğiminin ve suyunun çokluğu ile yener. Yatağın geniş yerinde sürtünme artar, dar yerinde azalır. Akarsuyun yatağı son derece az eğimli ise ırmak sessizce akar, eğim çokça ise yatağını yırtarcasına akar, eğim birdenbire dikleşiyorsa buradan düşercesine akar, çağlıyan yapar.

Bütün bu etkiler yüzünden akarsuyun hızı, ırmağın yatağı içinde yer yer ayrı değerler gösterir. Çoğunca görülen şudur : Irmağın akış hızı ortadan kıyılara, üstten dibe doğru azalır. Bu olayı belli etmek üzere eşhız eğrileri (b. bk.) çizilmiştir. (bk. Akarsu, Irmak).

Akış-yukarı (Al. Stromaufwärts, Fr. Amon (en amont), (vers l'amont), İng. Up-stream). Bir akarsuyun kaynak yerine doğru olan yönü. Bunun tersi akış-aşağı (b. bk.) dır.

Akışlı bölge (Al. Abflussgebiet, (exoreïsche Entwässerung), Fr. Région éxoréique, (drainage éxoreique), İng. Drainage area, (exoreic drainage), eski terim : Harice cereyanlı mıntaka). Sınırları içinden doğan akarsuların denize ulaşabildiği bölgeler. Akışlı bölgelerde yağışların verdiği su, buharlaşan sudan çoktur. Böyle yerlerde buharlaşan ve sızan sulardan arta kalan ve yeryüzünde akan sular, bir yatak boyunca toplanır, akarlar. Bu akarsular, akışlı bölgelerde önlerine çıkan yer kabartılarını ya dolaşır, ya boğaz biçiminde orayı yarar, ya da birikerek gölleri doğurduktan sonra oradaki çukur bir yerden geçerek yollarına devam eder, sonunda denize ulaşırlar. Sözgelişi, bol yağışlı Avrupanın bütün ırmakları denize ulaşabilmişlerdir. Buna karşılık, orta yerleri çok kurak olan Asya'nın her yanının suları denize ulaşamamış, bir kısmı ortadaki **kapalı teknelerde** (b. bk.) kalmışlardır ki, buraları içe akışlı bölgeler olmuşlardır. (bk. Akışsız bölge, İçe akışlı bölge).

Akışsız bölge (Al. Abflussloses Gebiet, Fr. Région aréique, eski terim : Cereyansız mıntaka). Akarsuyu bulunmayan, ya da bulunup ta ancak belirsiz zamanlarda akarak denize ulaşamıyan bölgeler. Akışsız bölgelerde yağışların verdiği su, buharlaşma, sızma yüzünden akışa yetmez. Bu yüzden denize ulaşan sürekli bir eğim yoktur. Sürekli eğim (bk. Sürekli iniş), ancak akarsuyun akabildiği yere kadar gider. Akışlı ve akışsız bölgelerin sınırları kesin değildir. (bk. Akışlı bölge, İçe akışlı bölge).

Akyel. Kurutucu ve toprağın içindeki suyu çok buharlaştırıcı bir rüzgâr. Bir çeşit lodos veya samyeli. "Akyel, sarı öküzden göneni (nemi) alır" sözü ile, bunun derinlerden bile suyu çektiği ve o yeri kuruttuğu söylenmek istenmiştir. Türlü yerlerde ve bu arada Ankara'nın kuzeyinde bu kelime kullanılır. (bk. Yel, Rüzgâr).

Alaca karanlık (Al. Halbdunkel, Fr. Faiblement éclairé, İng. Twilight, Crepuscular (-rays). Çoğunca puslu, nemli havalarda gün doğarken, gün batarken görünen ışık. Parlak ışık, tozlar ve su buharı tarafından çevrilir. Bu ışınlar gerçekte birbirine koşut (paralel) iseler de, uzaklık yüzünden dağınık görünürler. (bk. Işın).

Alâimüssemâ. Arapça alâim = nişanlar, semâ = gök kelimelerinden yapılmış terim. (bk. Gökkuşağı).

Alan (Al. Lichtung, Fr. Clairière, İng. Glade). 1) Orman içindeki açıklık. (bk. Orman alanı). 2) Sâha karşılığı olarak kullanılan bir kelime. Sözgelişi, "vâsi bir sâha" yerine, "geniş bir alan" denilir.

Alçak basınç (bölgesi) (Al. Tiefdruck (-Gebiet), Fr. Dépression barometrique, İng. Depression, eski terim : Asgarî tazyik-i nesimî mıntakası). Çevresine göre daha düşük bir basınç değeri gösteren, buradan yanlara doğru basınçın arttığı bölge. (bk. Basınç, Yüksek basınç bölgesi, Döngü, Karşı-döngü, Siklon, Antisiklon, Basınç minimumu).

Alçak dağ (Al. Bergland, Fr. Basse montaque, İng. Low mountains). (bk. Dağlar).

Alçak kıyı (Al. Flachküste, Fr. Côte plat, Côte basse, İng. Low coasts, eski terim : Münhat sâhil, çoğulu : Münhat sevâhil). Kıyıların enine profili gözönüne alınarak yapılmış bir bölünüşe göre, kıyıdaki düzlük, belirsizce denize doğru dalar ve çok ilerilere kadar böylece uzanırsa, böyle kıyılara alçak kıyılar denir. Sözgelişi, bir ova, karadaki biçimi gibi, deniz dibine de dalarsa orada bir alçak kıyı olur. Alçak kıyılarda kumsallar geniş yer tutar. Alçak kıyılarda kıyı dilleri, kıyı gölleri, kıyı çizgisinin yay biçiminde uzanışı gibi özellikler vardır. Delta kıyıları, liman kıyıları (b. bk.) alçak kıyı örneklerindendir. (bk. Yüksek kıyı).

Alçalma (Al. Senkung, Fr. Affaissement, İng. Subsidence, eski terim : İnhitât). Yerkabuğunun bir bölümünün, çevresindeki yerlere göre, çökmesi, alçak bir durum alması olayı (bk. Yerinden oynama).

Alçıtaşı (Al. Gips, Fr. Gypse, Pierre à plâtre, İng. Gypsum). Jips'in Türkçe adı. Sulu kalsiyum sülfat bileşiminde olan alçıtaşı, 120° ısıda suyunu kaybederek ak bir toz durumuna kolayca gelebilen alçı olur. Bundan ötürü bu türlü mineral ve taşlara alçıtaşı denir.(bk. Taşlar).

Alın (Al. Fr. İng. Front, eski terim : Cephe). Yerde veya daha yüksekler-de sıklık, sıcaklık bakımından iki ayrı hava yığınının karşılaştıkları yerde beliren yer. Başka bir sözle, alın yüzeyinin bir düzlem ile, ya da yerle kesişmesinden doğan bir yer. Bu iki ayrı hava yığınını birbirinden ayıran yüzeye **alın yüzü** (İng. Frontal surface) denir. Burası belirgin bir yüzeyden çok, bir geçiş yüzeyi, ya da geçiş alanıdır. İki hava yığını arasındaki böyle geçiş alanlarına **alın yeri** (İng. Frontal zone) adı verilir. Burası birbirinden ayrı sıcaklığı, yoğunluğu, farklı rüzgâr hızı bulunan havaları birbirinden ayıran atmosferin eğimli bir yüzeyidir.

Birbirile karşılaşan ve birbirine giren bu hava yığınlarına, sıcaklıklarına göre adlar verilmiştir : **Sıcak alın** (önündeki soğuk havaya sokulan sıcak hava yığını), **soğuk alın** (ileri doğru sokulan soğuk hava yığını).

(bk. Gezici döngü yolları, Sıcak alın, Soğuk alın, Alçak basınç alanları, Basınç).

Alize rüzgârları (Al. Passate, Fr. Vents alizés, İng. Trad-winds, Trads winds). Yaklaştırma olarak 30° kuzey, 30° güney enlemlerindeki yüksek basınç kuşaklarından Ekvator alçak basınç kuşağına doğru esen düzenli, sürekli rüzgârlar. Bunlar Kuzey yarımkürede kuzeydoğudan eser, Güney yarımkürede güneydoğudan eser. Bu yönlerdeki esiş, yeryuvarlağının dönmesinden ileri gelir.

Alizeler, hızları orta değerde rüzgârlardandır. (Saniyede 4-8 m.). (bk. Beaufort ıskalası). Alizeler, çoğunca açık havada, kuru olarak eserler. Açık ile bulutlu arasında da türlü durumlar gösterdikleri yerler olur. Denizi yaladıktan sonra kıyı boyundaki dağlara çarptıkları ve buradan yamaç yukarı estikleri zaman, dokundukları yerlere bolca yağmur bırakabilirler. Çöl yönünden esen alizeler ise, geçtikleri yerlere çokca toz sürüklerler. **(bk. Harmattan).**

Bu rüzgârlara, okyanusla yakından ilgilenmiş türlü ülkelerde, rüzgârın bir özelliği gözönüne alınarak ayrı ayrı adlar verilmiştir : İngilizler bunlara **ticaret rüzgârları** anlamına gelen Trade winds, İspanyollarla Almanlar **geçiş rüzgârları** anlamına gelen Passata, Passate, Fransızlar ise kendi eski bir kelimeleri olan **alis** yani düzenli sözünden faydalanarak alizés yani **düzenli esen rüzgârlar** adını vermişlerdir. Dilimizde bunlardan bu sonuncusu alize ve çoğulu olarak ta alizeler şekli yerleşmiştir ki, alize rüzgârı, alize rüzgârları olarak ta kullanılır.

Yelkenlilerin işlediği çağlarda Avrupa'dan Amerika'ya bu rüzgârların yardımı ile gidilirdi. Hele İber yarımadasiyle Güney Amerika arasındaki deniz yolunda bundan çok faydalanılmıştır. Bunun gibi, Meksika ile Filipinler arasında da bu rüzgârın önemli yeri olmuştur.

Alizeler, bozulmamış durumlariyle en çok okyanuslar üzerinde gelişmiş olarak eserler. Yalnız Hint Okyanusunda ve Ekvator kuşağının bazı kıyı bölgelerinde zaman zaman başka rüzgârlar (Musonlar) tarafından bastırılırlar.

Ekvatoral kuşağa doğru, yere yakın olarak esen alize rüzgârlarına karşılık yukarılarda ekvatordan kutuplar yönüne doğru alizelerin ters yönünde bir üst rüzgâr eser ki, buna **karşı alize** (b. bk.), ya da **üst alize** denir. (bk. Basınç, Rüzgâr, Yel).

Alize rüzgâr düzeni (Al. Passatisches Windsystem, Fr. Régime intertropical (vents), İng. Trads Winds (system). Her iki Ross enlemleri (b. bk) arasındaki kuşakta esen rüzgârlar düzeni.

Buna Ekvator kuşağı ve çevresinin rüzgâr düzeni de denir. Burada durgunlar (b. bk.) ile kuzeydoğu ve güneydoğu alizeleri yer tutar.

Bu rüzgâr düzeninin ötelerinde kuzey kutbu yakını ve güney kutbu yakını bölgelerde batı rüzgârları düzeni geniş yer tutar. (bk. Yer yuvarlağının rüzgâr sistemleri).

Alize tozları (Al. Passatstaub). Alize rüzgârleriyle sürüklenip uzaklara götürülen tozlar. Bu tozlar en çok çöllerden alınıp sürüklenir. Hele Büyük Sahra çölünden esen rüzgârlarla çok toz gelir (bk. Harmattan).

Alkım Gökkuşağının başka bir türkçe adı. (bk. Gökkuşağı).

Alokton (Al. Fr. İng. Allochton). Yunanca allos = başka, yabancı, chton = yer, toprak kelimelerinden yapılma bir terim olup, bulunduğu yerde meydana gelmemiş, bulunduğu yer için yabancı anlamına gelir. (bk. Yabancı, Yerli).

Aluviyon (Al. Alluvion, Fr. Alluvion, İng. Alluvium eski terim : Lâ-

hik, çoğulu : Lûhûk). Akar suların taşıyıp yolu boyunca bıraktığı kil, kum, çakıl gibi taş parçacıkları yığıntısı. Bu yığıntılar ya akarsuyun geçtiği yerlerde, ya da ağzına yakın yerlerde tortulanır. Geniş vadi tabanlarında aluviyonlar çok yer tutar, ya da daha geniş yerlere yayılarak birikinti ovalarını meydana getirirler.

Aluviyum (Al. Alluvium). Dördüncü Zamanın üst ve yeni bölümü. İçinde yaşadığımız zaman bu Aluviyum dönemine aittir. Bu kelime lâtince "su basmış" sözünden alınmadır. Şimdi bunun yerine Holosen adı da kullanılmaktadır.

Amplitüd (Al. Hubhöbe, Fr. Ampitude). Fransızcadan dilimize girmiş ve arapça vüs'at (b. bk.), si'a kelimesini karşılamak üzere kullanılmış bir terimdir ki, bugün bu iki kelimeyi de **genlik** kelimesi karşılamaktadır. (bk. Genlik).

Anaglif (Al. Anaglyphen, Fr. Anaglyhe). İki ayrı renkte alınmış (çoğunca kırmızı ile mavi) birbirinin aynı iki resmin üstüste basılmasiyle elde edilen bir çeşit kabartma resim usulü. Anaglif, haritacılıkta kullanılan bir çeşit çift renk resim metodudur. Bir göze mavi, öteki göze kırmızı gelecek şekilde yapılmış bir gözlükle böyle bir resime, ya da haritaya bakıldığı zaman bir göze yalnız bir resim görünür, ötekisi altta kalır. Böylece her göz ilgili stereoskopik resmi görür. Bu halde de resim kabarmış olarak gerçeği çok andıran bir görünüş ifade eder. Bu resimler, fotoğraf olabileceği gibi, bir yerin haritası da olabilir.

Böyle üst üste basılmış çift renkli bir dağlık yer fotoğrafına bakılırsa dereler, tepeler, doruklar, yamaçlar bütün canlılığiyle kabartma gibi görülür. İçerisine yanardağ tepelerini, çukurlarını almış bir bölge parçasının böyle bir haritasına bakılırsa, sanki havadan tepelerin, çukurların görünüşü gibi bir canlılıkla karşılaşılır. (bk. Harita).

Ana ırmak (Al. Hauptfluss, Fr. Rivière principale, İng. Master-stream). Bir akarsu ağında (b. bk.) genişliği, derinliği, suyunun çokluğu bakımından başta gelen ırmak. Bu ana ırmağın bir takım kolları, yan-dereleri, kaynak dereleri vardır. Bütün bu sular ana ırmakta toplanır.

Ancak, ana ırmağın, akarsu ağı içinde hangisi olabileceği üzerinde kesin bir kural yoktur. Kimi yerde suyu en bol olan ırmak, o akarsu ağında ana ırmak sayılır. Kimi yerde boyu en uzun olanı o akarsu ağında ana ırmak olarak gözönüne alınır. Kimi yerde de ırmağın ağzına göre olan doğrultu temel sayılır.

Ana kaya (Al. Anstehendes Gestein, Fr. Roche en place, İng. Bedrock, Rock in place, eski terim : Sahrei asliye). Dış etmenlerle yerinden oynatılmamış, kendi yapısına göre yerinde kalmış olan kayalar, taşlar, tabakalar. Bunlara **yerli kaya** adının verildiği de olur. (bk. Tabaka, Yerli kaya).

Analiz (Al. Analyse, Fr. Analyse, İng. Analysis, eski terim : Tahlil). Yunanca analysis = ayırma, çözme, eritme kelimesinden alınmış bir terimdir ki, öğretimde, kimyada kullanılır. Bu arada coğrafyada da **morfolojik analiz** terimi vardır ki, yerşekli çözümlemesi demektir. (bk. Çözümleme, Yerşekli çözümlemesi, morfolojik analiz).

Ana vadi (Al. Haupttal, Vallée principale, İng. Principal valley). Bir akarsu ağında ana ırmağın geçtiği vadi. (bk. Ana Irmak).

Ana yönler (Al. Kardinalpunkte, Fr. Points cardinaux, İng. Cardinal points, eski terim : Cihât-ı asliye, Cihât-ı erbaa). Çevren'in dört noktası : Doğu, batı, kuzey, güney. Yönümüzü

bulabilmek için bu noktalar gereklidir. (bk. Rüzgâr gülü).

Yer üzerinde bulunan bizlere göre, yer yuvarlağı etrafında yer değiştiren güneştir. Görünürde, güneş etrafında dönen yer değildir. Nasılki, bir trendeki yolcu, trenin değil de yanındaki şeylerin yer değiştirdiğini sanır. Yer yuvarlağı batıdan doğuya doğru döndüğü için, bize güneş doğudan batıya doğru yer değiştiriyor gibi görünür. Nasılki, trendeki yolcu da, türlü yerlerin (telgraf direkleri, ağaçlar, evler..), trenin gittiği doğrultunun tersine doğru göz önünden kaçtığını görür.

Buna göre doğu, bulunduğumuz yerin çevren (ufuk) üzerinde gün-gece eşitliği (b. bk.) sıralarında güneşin doğduğu yerdir. Batı, güneşin bu sıralarda çevren üzerinde battığı yerdir. Böylece doğu ve batı birer yöndür. Bu durumda doğu yönü sağ yana alınırsa çevrende ön taraf kuzey olur, arka taraf güney olur. İşte doğu, batı kuzey, güney olarak adlandırılan bu dört yöne ana yönler denir. Ana yönler, güneşin Yer etrafında görünürdeki yürüyüşü ile belli olur. Bu da yerin, kendi ekseni çevresindeki gerçek hareketinden yani dönüşünden doğmuş bir olaydır.

Ana yönler arasındaki ikinci dereceden yönler de vardır ki bunlara **ara yönler** (b. bk.) adı verilir.

Andoreik bölge (bk. İçe akışlı bölge, Kapalı tekne).

Anemometre (Al. Anemometer, Fr. Anémomètre, İng. Anemometer). Rüzgârların esiş hızını ölçen araç. Anemometre, Yunanca anemos = rüzgâr, metrein = ölçmek kelimelerinden yapılmış bir addır. Bu aracın esasını, yatay olarak dönebilen haç biçiminde konmuş madenden iki çubuğun dört ucundaki içi boş dört yarım küre teşkil eder. Bu yarım kürelerin açık olan yerleri, ayni dönme yönüne bakar. Böylece, rüzgârın esiş yönü neresi olursa olsun, bu yarım küre çanağından birine raslar. Bu halde araç, her hangi bir yönden esen rüzgârla durmadan döner. Dönme hızı, dönüş sayısını yazan bir sayaç ile belli olur. (bk. Beaufort iskalası).

Anemoskop (bk. Yel bayrağı).

Aneroid barometre (Al. Aneroidbarometer, Fr. Baromètre anéroïde, İng. Aneroid barometer). Madenden yapılmış havasız kutulu bir barometre çeşidi. Aneroid kelimesi yunanca aneros = yaş değil- kelimesinden yapılmıştır.

Çoğrafyada bu türlü barometrelerden yükseklik ölçülmesinde çok faydalanılır. (bk. Basınç, Yükseklik ölçümü, Basınçölçer, Barometre).

Anıt (Al. Denkmal, Fr. İng. Monument, eski terim : Âbide). Herkesi ilgilendirecek derecede bir sanat, tarih, ya da doğal varlık. Bundan ötürü, anıtlar sanat anıtları, tarih anıtları, doğal anıtlar olmak üzere ayırt edilmiştir.

Anomali. Yunanca an = aykırı gitme, homales = aynı kelimelerinden yapılma bir terimdir. (bk. Aykırılık).

Anökumen (Al. Anökümene, eski terim: Arz-ı gayri meskûn). (bk. Yerleşilmemiş bölge, ökumen).

Antesedan yarmavadi (Al. Antezedentes Durchbrüche, Fr. Vallée antécédente, İng. Antecedent (river, stream). Bir çeşit yarmavadi yani **boğaz.** Bu ad antecedens = önden giden kelimesinden yapılma bir jeomorfoloji terimidir. Yükselmeye uğramış bir yerde, oradan daha önce geçmekte olan bir akarsuyun, bu yükselmeye adım uydururcasına yatağını derinleştirmesiyle boğaz biçimli derin vadiler doğmuştur. Böylece, bir yandan burada bir dağ belirirken, bir yandan da derin bir vadi doğmuştur. (bk. Yarmavadi, Boğaz).

Antiklinal (Al. Antiklinale, Sattel, Fr. Anticlinal, İng. Anticline, eski terim Serc-i bâriz). Yunanca anti = karşı, klinein = eğim, eğilme kelimelerinden yapılmış bir terim. Kelime anlamı bakımından birbirinden ayrı yöne doğru eğimli demektir. Böyle bir yer kemerli bir kapının kemerini, kapalı çarşı kemerini andırır. Böylece bulunduğu yer için bir bakartı olarak görülür. Dilimizde antiklinal kelimesi kullanıldığı gibi, bunun yerini tutacak değerde **kemer** kelimesi vardır. (bk. Kemer))

Antipod (Al. Antipoden, Gegenfüssler, Fr. Antipodes İng. Antipode, eski terim : Mütekabil-ül akdâm). Yunanca anti = karşı, karşısı, podos = ayak kelimelerinden yapılmış bir terim. Çoğunca **antipodlar** şeklinde çoğulu kullanılır. Yeryüzünde birbirinin tam tersi olan enlemlerin, boylamların uzandığı yerlerde oturan insanları belirtir. (bk. Taban karşısı).

Antisiklon. Yunanca kyklos = değirmi, çemberimsi kelimesinden yapılma bir meteoroloji ve iklim bilimi terimi. Bu terimle havanın sarmal (helezonî) şekilde döne, döne hareket ettiği ifade edilmek istenmiştir. (bk. Karşı-döngü).

Antropoloji (Al. Anthropologie, Fr. Anthropologie, İng. Anthropology). İnsanın hayvan dünyasındaki yeri bakımından incelenmesini ana yol olarak tutan insan bilimi. İnsanı, ortaya koyduğu işleri inceleyen bu bilim iki kola ayrılır: Doğal antropoloji (Fizik antropoloji), kültürel antropoloji. Bunların da dalları vardır. Doğal antropoloji, insanın memeli hayvanlarla primatlar arasındaki yerinin gelişmesini, fosil insanı, şimdiki insan soylarını, insan kökenini, kıyaslamalı insan fizyolojisini inceler. Doğal antropolojide insanın, insanı andıran maymunların yakını olduğu, bunlardan Üçüncü çağ (b. bk.) sonunda ayrıldığı ortaya konulmuştur. En eski gerçek insan örnekleri 1 milyon yıl öncesine aittir. İlk bilinen örneklerden pitekantrop (Cava adamı) ve sinantrop (Pekin adamı) bir takım maymun özellikleri de taşımıştır.

Bu günkü insan ve Buzul çağının (b. bk.) sonundan bu günedek gelen bütün insanlar bir türe bağlıdır. Antropolaglar insanları boy, baş, yüz, burun biçimleri, göz ve saç renklerine göre soylara ayırmışlardır.

Kültürel anropolojide, insan bilgisinin yazısız çağlardan bu günedek gelişmesi, olgunlaşması, şimdiki insan topluluklarının türlü düşünceleri, geçim, yaşama, giyinme, barınma tarzları, dil, edebiyat, müzik, toplum işleri incelenir.

Kültürel antropolojinin bir kolu tarih öncesi (b. bk.) yani prehistorya'dır. İlk kültür izleri Buzul çağının başında başlamıştır. (bk. Yontma taş çağı, Orta taş çağı, Cilalı taş çağı, Tunç çağı, Demir çağı).

Araba vapuru (Al. Fähre, Fährboot, Fr. Bateau de passage, İng. Ferry-boat). Yolcularla kara taşıtlarını bir ırmağın, bir boğazın, bir gölün bir yakasından öteki yakasına taşıyan ve düzenli olarak işliyen bir su taşıtı. Böyle taşıtların açılıp kapanan ve iskeleye uzanan kapakları, köprüleri bulunur. Demiryollarının böyle yerlerdeki uc noktalarında ise, su taşıtı içinde raylar döşenmiş olarak yapılmış olan özel durum vardır. Böyle yerlerde demiryolu gemisi işletilir, yolcu inmeden karşıya geçer. Bunların en sade şekli ırmaklarda kayık, sal, donbaz gibi taşıtlarla karşıdan karşıya geçmekdir. Bu sade şekillerden sonra, türlü ilerlemelerle bu günkü araba vapurları, **feribotlar** yapılmıştır. (bk. Taşıt).

Ara dağlar (Al. Zwischengebirge). L. Kober'e göre, olağan dağ oluşlarında iki yana yatan iki kanat ortasındaki sertçe yerlerde beliren dağlar. Buna

göre, bu ara dağların iki yanında **kenar dağlar** uzanır, bunların da önünde alçak yerler bulunur ki, buraları **önyer** (Almanca: Vorland) adını alır. (bk. Dağ oluşması, Kıvrımlar).

Ara deniz (Al. Mittelmeer, Fr. Méditerrané, İng Mediterranean sea). Karaların arasına iyice sokulmuş, okyanuslarla bağlantıları dar, az derin boğazlarla olan deniz. Bunların başlıcaları Karadeniz ile birlikte Akdeniz, Kuzey Buzdenizi, Kızıldeniz, Baltık denizidir. Ara denizlerin bazılarının okyanuslarla bağlantısı çok daralmış bulunur ki, bunlara yine yakın bir anlamla **içdeniz** denir. Karadeniz, Marmara denizi, Baltık denizi bunlardandır. (bk. İçdeniz).

Arama değeneği (Al. Wünschelrute, Fr. Baguette divagatoire, İng. Diviningrod). Yeraltındaki suları veya madenleri arayıp bulmak düşüncesiyle işe yaradığı ileri sürülen, kimi yerde de faydalanılmış olan çatal bir ince daldan ibaret sade bir araç. Buna **dilek çubuğu** da denir. Arıyan kimse bu değeneği iki eli arasında gererek tutar. Arama sırasında istenerek çevirmeksizin kendiliğinden beliren kas hareketleri ile bir kımıltı ve sapma belirir, böylece bu sapmanın aranan suyun yerini gösterdiği ileri sürülür.

Araştırma (Al. Forschung, Fr. Recherche, İng. Research, eski terim : Tedkik, Taharrî). Bilinen bilgilere yenilerini katmaya uğraşan bilim çalışmaları. Bilimlerin yaşaması, gelişmesi için araştırmaların yapılması, bu çalışmaların ardının kesilmemesi gerekir. Araştırmaların kimisi teorilere dayanır, bu yoldan ilerleme yolları aranır, kimisi ise günlük yaşayışla doğrudan doğruya ilgili sonuçlar verme yolunda ilerler. Araştırmalarla elde edilen sonuçlar, düzenli olarak işlenir, bunlar yeni birer bilgi olarak yayılır, öğretilir. Bugünün yüksek öğretiminde, üniversitelerde, araştırma ile öğretim birbiri yanında giden, birbirini bütünleyen iki çalışma yoludur. Araştırma yapmak durumunda bulunan bu yüksek öğretimin yanında, sadece araştırma yapan kurullar da vardır. (bk. Araştırma gezileri, Gezi).

Araştırma gezileri (Al. Forschungsreisen, Fr. Voyages d'éxploration, İng. Exploring). Yeryüzünün yeteri kadar bilinmeyen bölgelerinde yapılan geziler. Bu türlü geziler, önceleri açınmasa gezileri (arayıp bulma gezileri) değerinde idi. Bu sıralarda gemiciler, serüven meraklıları, ticaret adamları, misyonerler uzun süren geziler yapıyor, bilinmedik, görülmedik yerleri tanıtıyorlardı. (bk. Tanıtma gezileri).

18. nci yüzyılın sonundan bu yana, tanıtma gezilerinin (Keşif seyahatlerinin) yerini araştırma gezileri tutmuştur. Yeryüzünün türlü bölgelerine ya özel girişmelerle ya da ilgili devletin yardım ve isteği ile bilginlerin de katıldığı geziler yapılmağa başlanmıştır. Bu durum bugün de sürmektedir. Araştırma gezilerini düzenliyenler, gittikleri yerlerdeki yerlilerle iş birliği yaparak, gerekli araçları da kullanarak araştırmalarını yapmakta, edinilen bilgileri yayınlamaktadırlar.

Araştırma gezileri türlü amaçlarla yapılmaktadır. Son yıllarda uçaktan faydalanılarak Kuzey kutbu, Güney kutbu bölgeleri araştırılmıştır. Deniz araştırmaları için özel gemiler yapılmıştır. Yine son yıllar içinde Nautilus adlı Amerikan denizaltı gemisi, buzlar altından geçerek Kuzey kutbunu dolaşmıştır. Bunlar, birer araştırma gezisidir. (bk. Gezi).

Ara yönler. Ana yönler arasındaki yönler. Sözgelişi kuzey ile doğu arasındaki yön için kuzeydoğu denir. Bunun gibi güneydoğu, kuzeybatı, güneybatı yönleri birer ara yöndür. (bk. Ana yönler).

Arazi (Al. Gelände, Fr. Terrain, İng. Terrain). 1 — Yeryüzünün bir bölümü ki, ekilen, dikilen, hayvan yetiştirilen toprak demektir. 2 — Yeryüzünün bir yerindeki yer şekilleri. Sözgelişi, dağlık arazi denildiği zaman dağlık yerler gözönüne gelir. Arazi biçimleri, haritalarda türlü yollarla belirtilir: Taramalar, yalamalar, gölgelemeler, yükseklik eğrileri gibi.

Arazi-i hâliye (bk. İşlenmemiş yer, Boş arazi).

Ardbölge (Al. Hinterland, Fr. Arrière-pays, İng. Hinterland). Bir limanın, işlek bir pazarın gerisindeki yerler. İzmir'in ardbölgesi geniş ve çok zengindir. Sinop'un ardbölgesi o derece geniş değildir. Çünkü bu kuytu ve güzel limanın gerisi dağlıktır. Bir limanın ardbölgesi ne kadar geniş olursa,-o liman o kadar canlı olur. (bk. Liman, Ticaret).

Ardyer (Al. Rückland, Fr. Arrière pays, İng. Hinterland). Kıvrım dağlarının içe bakan yakasındaki içbükey yerinin önündeki çukur (bk. Önyer).

Arızalı arazi (Al. Bergland, Fr. Pays montagneux, İng. Mountainous region). Arapça ârıza = inişli çıkışlı, dik yamaçlı olma, arazi = yer, toprak kelimelerinden yapılmış bir terimdir ki düzlüğü az, inişi çıkışı çok olan dağlık yerler için kullanılmıştır. Bu terimi karşılamak üzere 20-25 yıl kadar önce **engebe** kelimesi ortaya atılmış ise de, bu kelime yeteri kadar yayılamamıştır. Bu gün ârızalı ve engebe karşılığı olarak **dağlık yer** sözü daha yaygın bulunmaktadır. (bk. Dağlık yer).

Arteziyen kuyusu (Al. Artesische Brunnen, Fr. Puit artésien, İng. Artesian well). Altından ve üstünden su geçirmiyen tabakalarla çevrili geçirimli tabaka içinde biriken, buradan basınçlı olarak yüze çıkan su. Arteziyen kelimesi, Fransada Artois bölgesinde 1126 yılında ilk defa böyle bir kuyu çıkarıldığı için bu adla anılmıştır. Arteziyen suları basınç altındaki sulardır. Arteziyen su yataklarının beslenme yerleri çoğunca uzakta, yüksekçe yerlerdedir. Bu türlü sular ya çatlaklardan yüze çıkar, ya da çoğunca açılan kuyulardan dışarı fışkırır. Fışkırma olamıyorsa kuyudaki su, tulumba ile çekilir. Bu türlü kuyulardan çıkan su tutarı, su yatağının beslenme derecesine bağlıdır. (bk. Yeraltı suları, Kaynaklar.)

Artık göl (Al. Reliktensee, Fr. Lac reliquat, İng. Relikt lake, eski terim : Bakiye göl). (bk. Kalık göl).

Artık yıl (Al. Schaltjahr, Fr. Année bissextile, İng. Leap year, eski terim Sene-i kebîse). Dört yılda bir gelen ve şubat ayını 29 yapan yıl.

Arzânî. Arapça arzânî kelimesi, türlü terimlerle birlikte, **enine** anlamına gelmek üzere uzun bir süre dilimizde kullanılmıştır. Bugün bunun yerini türkçe **enine** (b. bk.) kelimesi tutmuştur. Sözgelişi : arzânî **sahil** yerine şimdi **enine kıyı**, arzânî inşikak yerine **enine kırılma**, arzânî makta yerine **enine kesit** terimleri iyice yerleşmiştir. (bk. Boyuna, Tûlânî).

Arzânî boğaz (bk. Enine boğaz).

Arzânî cezire (bk. Enine ada).

Arzânî hattı-bâlâ bk. Enine doruk).

Arzânî inşikak (bk. Enine kırılma).

Arzânî makta (bk. Enine kesit).

Arzânî nehir (bk. Enine akarsu).

Arzânî sâhil (bk. Enine kıyı).

Arzânî vadi (bk. Enine vadi).

Arz-ı Coğrafî. Bugün kullanmakta olduğumuz enlem (b. bk.), ya da coğrafî enlem teriminin eski karşılığı.

Arziyât (bk. Jeoloji).

Asgarî (bk. En küçük).

Asgarî tazyik (bk. Düşük basınç).

Asgarî tazyik mıntakası (bk. Alçak basınç bölgesi, Düşük basınç bölgesi).

Asılı vâdi (Al. Hängetal, Fr. Vallée suspendue, İng. Hanging valley). Buzul aşındırmasına uğramış bölgelerde, aşırı bir oyulmaya yer vermiş olan ana vâdiye bir basamakla ulaşan kol vâdi. (bk. Aşırı oyulma).

Asimetrik vâdi (Al. Asymmetrisches Tal, Vallée dissymetrique, eski terim: Gayri mütenâzır vâdi). Yunanca a = uymıyan olan eki ile symmetria kelimesinin birleştirilmesinden yapılmış bir terimdir ki, birbirine uymıyan bir şeyi anlatır. Asimetrik vâdi, asimetrik yamaç, asimetrik doruk terimleri de bunlar arasındadır. Dilimizde bunların karşılığı bakışımsız sıfatiyle karşılanır : **Bakışımsız vâdi** (b. bk.), **bakışımsız yamaç, bakışımsız doruk** gibi.

Astroloji (Al. Sterndeutung, Astrologie, Fr. Astrologie, İng. Astrology, eski adı : İlm-i nücûm). Yunanca aster = yıldız, logos = bilim kelimelerinden yapılma bir bilgi adı. Eskiden buna İlm-i nücûm denirdi. Bu işlerle uğraşanlara da Müneccim adı verilirdi. Bilimler bölünüşüne göre astroloji, Eskiçağda doğal bilimlerin bir kolu sayılırdı. Arap kaynaklarında ise astroloji, matematik bilimlerin dört kolundan biri olan astronominin bir dalı sayılmıştır. (bk. Yıldız yorumculuğu).

Astronomi (Al. Astronomie, Sternkunde, Himmelskunde, Fr. Astronomie, İng. Astronomy, eski terim: İlm-i hey' et) Gök cisimlerinin uzaydaki durumlarını, hareketlerini, fiziksel ve kimyasal yapılarını inceliyen bilim. Yıldızlı gök kubbesi, her çağda insanların dikkatini çekmiş, gün bilgileri düzenlemelerine yardım etmiştir. Bundan ötürü, insanın gökle olan ilgisi, buna bağlı olarak astronominin doğuşu çok erken olmuştur. Astronomi adı Yunanca astron, aster = yıldız, nomos = kural, kaide kelimelerinden yapılmış olup, yıldız kuralı anlamına gelir.

Astrnomik mevsimler. Yer yuvarlağının, kendi yörüngesi (b. bk.), gündönümü (b. bk.) çizgisi, gün-gece eşitliği (b. bk.) çizgisi ile ilgili noktalardaki durumuna göre beliren bahar, yaz, güz, kış (bunlara bakınız) süresinin verdiği mevsimler. (bk. Mevsimler).

Astropikal iklim (bk. Dönence-altı iklim).

Aşağı kesim (ırmak) (Al. Unterlauf der Flüsse, Fr. Cours inférieure (fleuve) İng. Lower parts of a river, Lower course). Bir ırmağın ağzına (b. bk.) yakın olan bölümü. Irmağın aşağı bölümü. Bunun gibi, **ırmağın yukarı kesimi, orta kesimi** vardır. Irmaklar, yukarı kesimlerinde yataklarını oyarlar, aşağı kesimlerinde ise sürükledikleri taş parçacıklarını geçtikleri yerlere yığarlar. (bk. Yukarı kesim, Orta kesim, Akarsu, Irmak).

Aşağı yontulma seviyesi (Al. Absolutes unteres Denudationsniveau). (bk. Taban seviyesi).

Aşınma (Al. Abtragung, Erosion, Fr. Erosion, İng. Erosion, eski terim : İtikâl). Yeryüzünün aşınması, alçalması, düzleşmesine sebep olan bütün dış kuvetlerin işlemesine verilen ad. Türlü yollarla ufalanmış taşların (bk. Ufalanma) bulundukları yerden alınarak aşağılara sürüklenmesi, süpürülmesi yüzünden yer kabarıları yüksekliklerini gittikçe kaybeder, arazi yassılır, düzleşir, yer yer dolgular olur.

Yeryüzünü aşındıran başlıca dış kuvvetler şunlardır: 1 — Dalga aşındırması (abrasion) (b. bk.). 2 — Su süpürmesi (dar anlamiyle denudation) (b. bk.), 3 — Kaymalar, göçmeler, toprak akması (solifluktion) (b. bk.), 4 — Yel süpürmesi (deflation) (b. bk.), 5 — Buzun cilalama-çizmesi (detersion), çatlama-sıyırma - sökmesi (detraktion), itme kıvırması (exaration) şekillerinde beliren aşındırmaları (bunlara ba-

kınız), 6 — Yüksekten süşen suyun yeri delercesine oyması (evorsion), 7 — Akarsuların yeri kemirircesine kesmesi, oyması (dar anlamiyle erosion), 8 — Güneşlenme, havanın sıcaklığı, yağmurların etkisiyle buzların yüzden erimesi (ablation) (b. bk.) olarak beliren süpürülme, aşınma, oyulmalar.

Bütün bu aşınmalarla yer kabartılarının yontulması belirli bir seviyeye kadar sürer. Burası aşıntının durakлama yeridir. (bk. Taban seviyesi, Taban düzeği).

Aşınma dönemi (Al. Erosionszyklus, Fr. Cycle d'érosion, İng. Cycle of erosion, eski terim : Devre-i îtikâl, İtikâl devresi). Taşların aşınmaya dayanma dereceleri türlü bölgelerin iklim şartları ile ilgili bulunarak, dış kuvvetlerin türlü aşındırma tarzlarına (bk. aşınma) bağlı şekilde yeryüzü biçimlerinin gelişmesindeki düzenliliği, gelişmeleri açıklıyan devirlilik görüşündeki dönemler.

Aşınma dönemi jeomorfoloji bakımından başlıca üç gelişme çağı gösterir : Gençlik çağı, olgunluk çağı, geçkinlik çağı. Amerikalı ünlü coğrafyacı W. M. Davis tarafından konulmuş bulunan bu görüşe göre, yeryüzündeki biçimlerin gelişmesi, yerkabuğunun bir bölümünün deniz üstüne çıkmasiyle başlar. Bu sıralarda çok oyulmalar olur. Bu, **gençlik** çağıdır. (b. bk.). Bundan sonra ırmakların yatakları denk eğrilerine (b. bk.) yaklaşmış, yer kabartıları oldukça yıpranmıştır. Bu, **olgunluk** çağıdır (b. bk.). Bundan sonra aşınmalar azalmış, yer yer birikmeler olmuş, arazi deniz yüzüne yaklaşacak kadar alçalmış, düzce bir biçim almıştır. Bu da **geçkinlik** çağıdır. (b. bk.). Davis bu çağdaki yerşekillerine Peneplain (b. bk.) adını vermiştir ki, dilimizde bunun karşılığı **Yontukdüz** (b. bk.) olarak geçer. (bk. Aşınma).

Aşırı (Al. Über "das Mass", Fr. Sur-, İng. Over-, eski kelime : Fart, kimi halde Fazla). Aşırı kelimesi, bir başka kelimeden önce geldiğinde alışılmış olandan çok, gereğinden fazla, normalden çok olan bir olayı belirtir. Sözgelişi: **Aşırı besi** (Fr. suralimentation, eski bir deyişle : Fart-ı tagdiye), **aşırı oyulma** (Fr. surcreusement) gibi terimlerin belirmesinde yer tutar. (bk. Aşırı oyulma).

Aşırı kelimesi bir isimden sonra gelirse bu ismin gösterdiği şeyin ö t e s i n i (Al. jenseits,, Fr. outre İng. over-) anlatır. Sözgelişi : **Deniz-aşırı** (Al. jenseits des Meeres, Fr. outre-mer, İng. oversea) gibi. Bunun gibi "bir köy aşırı", "üç ev aşırı", "iki bahçe aşırı" şeklinde kullanıldığı yerler vardır.

Aşırı oyulma (Al. Übertiefung, Fr. Surcreusement, İng. Overdeepening). Ana ırmağın (b. bk.), kol derelerden (b. bk.) daha çok olarak yatağını oyması, derinleştirmesi olayı. Bu durumda koldereler, yandereler **asılı vâdiler** (b. bk.) içinden geçer. Bu olay, Buzul Çağında (b. bk.) buzullarla örtülmüş olan bölgelerde görülür. (bk. Aşınma).

Aşırı üretme (Al. Überproduktion, Fr. Surproduction, İng. Over-production eski terim : Fazlai istihsal). Satıştan ve kullanma miktarından çok daha fazla elde edilen ürün, ya da fabrikalarda yapılan eşya. Böyle bir durumda çoğunca yarışmaların (rekabetlerin, Fr. Concurrence) etkisiyle türlü güçlükler belirebilir.

Aşma (Al. Überschiebung, Fr. Charriage, İng. overthrust, Overfold, dilimizde kullanılan bir başka terim : Şaryaj). Geniş ölçülü kıvrılmalarda (b. bk.), çok kıvrılmış tabakaların bir yana doğru iyice yatarak ileri doğru uzanması, böylece başka yerleri aşarak başka tabakaların üzerine yatması olayı. (bk. Örtü teorisi).

Aşma adası (Al. Fr. İng. Klippe). Aşınmalar yüzünden ana örtüden (aşma örtüsünden) ayrılmış, böylece tek başına yadırgı bir taban üzerinde yer tutmuş bulunan örtü (b. bk.) bölümü. (bk. Aşma, Aşma örtüsü, Pencere).

Aşma örtüsü (Al. Überschiebungsdecke, Fr. Nappe de charriage, İng. Nappe thrust-sheet, dilimizde kullanılan bir başka terim : Şaryaj napı). Yatık ve devrik kıvrımların (bk. Kıvrım, Kıvrılma), daha ileri giderek başka yerler üzerine aşıp binmesinden doğmuş tabakalar örtüsü. Böylece fazla kıvrılmalar sırasında örtü kıvrımları (Almaca : Deckfalte) meydana gelmiş, daha ileri bir dönemde **aşmalar** belirmiştir. Çok yerde örtü kıvrımı ile aşma arasında kesin sınır çizmek zordur.

Bir aşmanın ilk belirdiği çıkış yerine **aşma örtüsünün kökü** denir. Bu örtü bir yana doğru yatıp uzanırken (aşıp sürüklenirken) beliren ön yerine **aşma örtüsünün alnı** adı verilir. Bir aşmada kökten alta doğru ileriye bir sokulma, bir itilme vardır. Kimi halde de, sanki çatlıyan dalgaların kükrercesine, şahlanırcasına saldırışları gibi, birbiri üstüne yaslanırcasına aşmalar da olmuştur.

Bir aşmanın ilk oluştuğu yerle şimdiki yeri arasındaki uzaklığa **aşma uzaklığı** denir. Bir kıvrımın orta bölümünün iyice kopmuş, ayrılmış olmasına **aşmalı kıvrım** adı verilir. Aşmanın sürüklendiği, sokulduğu yüzeye **aşma yüzeyi** denir. Aşma olayları sırasında büyük tabaka yığınlarının uzak, ya da uzakça yerlere sürüklenmesinden ileri gelmiş yerler için **aşmış kütle** sözü kullanılır.

Aşmaların çok olmuş ve yerkabuğunun yapısına önemli etki yapmış bulunduğu yerlere **aşma bölgesi** denir. Böyle yerler Alplerde, bu dağlara benziyen başka kıvrım sıradağlarında, bu arada Toroslarda görülür. (bk. Aşma, Şaryaj, Şaryaj örtüsü).

Aşmalı yapı (Al. Deckenbau, Deckenfaltung. Fr. Structures charriées, İng. Thrust structures). Uzak mesafelere kadar aşma (şaryaj) olayının belirmiş bulunduğu yerşekilleri yapısı. (bk. Aşma, Aşma örtüsü, Şaryaj, Kıvrılmalar, Şaryajlı yapı).

Ateş (Al. Feuer, Fr. Feu, İng. Fire, eski kelime : Nâr). Bir maddenin yanması sırasında beliren ışık ve ısı vermesi. Çok eski çağlarda ateşin bulunmasiyle önemli ilerlemeler olmuştur. Ateşin nasıl bulunduğu üzerine de türlü masallar, efsanemsi sözler vardır. En eski insanlar odunları birbirine sürterek ateş çıkarmışlardır. Bugün de son derece ilkel insan topluluklarında bu yoldan ateş elde edildiği anlaşılmaktadır. Okyanusya adalarının kimisinde, Yeni Gine adasının çok sapa yerlerinde olduğu gibi.

Bugün, kimi yerde de çakmaktaşı ile demirin birbirine çarptırılmasiyle ateş çıkarılır. Taşın taşa, ya da demire çarpmasından çıkan kıvılcım ile kolay tutuşan bir şeyden ateş elde edilir (Eskimolarda olduğu gibi). Bundan ötesinde, artık türlü derecelerden ilerilemeler gösteren ateşleme, ateş elde edilmesi yolları bulunmuştur.

Atlas (Al., Fr., İng. Atlas). Haritalar takımı. Başka bir deyimle, bir cilt içinde bir araya toplanmış haritalar takımı. Atlas kelimesi, dünyayı omuzları üstünde taşıdığı düşünülmüş olan mitolojik tanrının yaptığına benzetilerek dünya haritalarını toplıyan koleksiyonlara verilmiş bir addır. Bu ad, 1595 te Mercator'un yayınlanan atlası için böyle bir adın kullanılmasiyle başlamış, bundan sonra gittikçe yayılmıştır. Ancak, bu anlamdaki harita takımları, daha önce de yapılmıştır.

Atlasın, bugünedek çok çeşitleri yapılmıştır : Coğrafya atlası, tarih atlası, dil atlası, deniz atlası, gök atlası...

Bunların arasında coğrafya atlasları en yaygın olanlarıdır. Coğrafya atlası, yeryüzünün bir parçasının, ya da bütününün, türlü yönden göstermek üzere yapılmış haritalar takımıdır. Bu haritalar içinde o yerin doğal durumunu, beşerî ve ekonomik özelliklerini, yönetim ve siyasal durumunu gösterenleri vardır. Atlasta bütün yeryüzü, türlü harita izdüşümü yollariyle bir arada gösterilmeye çalışıldığı gibi, herbir kara parçası, denizler, ülkeler de ayrı ayrı gösterilmiştir.

Atlasların kimisinde bütün yeryüzü ile birlikte onun türlü bölümleri (karalar, denizler) yer tuttuğu gibi, kimisinde de sadece bir ülkenin bütün özelliklerini veren coğrafya haritalarının bir araya toplanmasına çalışılmıştır. (bk. Coğrafya).

Atmosfer (Al. Atmosphäre, Fr. Atmosphère, İng. Atmosphere, eski terim : Hava-yi nesimî). Yunanca atmos = nem, sphaira = küre kelimelerinden yapılmış bir terimdir ki, Yer yuvarlağını çeviren gaz örtü için bu ad kullanılır. Dilimizde bu kelime kullanılmakla beraber, **havaküre** terimi de yerleşmiştir. (bk. Havaküre).

Atol (Al., Fr., İng. Atoll). Ortasında bir deniz - kulağı (lâgün) bulunan mercan adası. Bu deniz - kulağı, darca deniz yollariyle okyanusa bağlıdır. Bu adaların denizden yüksekliği azdır (çoğunca birkaç metre). Adanın dışa bakan yamacı dik, içe bakan yamacı az eğimlidir. Adanın ortasındaki deniz - kulağı derin değildir. En derini 100 metreyi bulur. Atollerin büyüklüğü çok değişiktir. İçlerinde 1.000 - 2.000 km² olanları bulunduğu gibi, pek küçükleri de vardır.

Bu adaların doğuşları, oluşları şöyle olur : Başlangıçta bunların yerinde bir ada varken, bu adanın yamaçları mercanlara yatak olmuştur. Bu hayvancıklar burada yerleşmiş, uzun süreler içinde çok ta yığılmıştır. Bu yığıntı yerlerine **resif** denir. Eski ada bunların arasında sanki bir çekirdek gibi kalmıştır. Bu çekirdek-ada ağır ağır çökünce, çevresinde çemberleme uzanan mercan resifleri, bir halka gibi belirmiştir. İşte Atol'ün değirmi biçimi bundan ileri gelir.

Atrio (Al., Fr., İng. Atrio; Bu kelime İtalyanca olup **atrio del cavallo** yani atların çekildiği dış avlu demektir). Durup durup püskürmüş, patlamalara yer vermiş yanardağlarda eski dağ kalıntısı (bk. Somma) ile, daha sonra yığılmış tepe arasında kalan çukurluk. Bunun bir örneği İtalya'da Vesuv yanardağındadır. (bk. Yanardağ).

Austral (Al., Fr., İng. Austral, eski terim : Cenûbî). Lâtince **australis** kelimesinden alınma olup, **güneysel** (b. bk.) anlamına gelir. Sözgelişi Fransızca Terres australes adı **güneysel Karalar** anlamına gelir. (bk. Boreal).

Av (Al. Jagd, Fr. Chasse, İng. Hunting, eski terim : Sayd). Yaban hayvanlarını ölü, ya da diri olarak ele geçirmek için yapılan işler. Buna **avcılık** ta denir. Kara avcılığı, deniz avcılığı olmak üzere iki türlü avcılık vardır. İnsanların ilk çağlarında yırtıcı hayvanlardan korunmak için avcılık yapılırdı. Ekip biçmeyi öğrenmeden, yaban hayvanlarını evcilleştirmeden önce, insan, yiyeceklerinin çoğunu avcılıkla elde etmiştir. Giyecek olarak postlara bürünüldüğü çağlarda da yine avcılıktan faydalanılmıştır. Sonra telli bitkilerden, hayvan kıllarından dokumalar yapılmaya başlanmıştır.

İnsanlar ileriledikçe, avcılık tek geçim kaynağı olmaktan çıkmış, bir çeşit eğlence, açık hava sporu olmuştur. Avcılık, Türkler arasında iyi atı-

cılık için öğretici, yetiştirici bir iş olmuş, arasıra parlak şölenler yapılmıştır.

Av hayvanları iki bölümde toplanmıştır : Büyük av hayvanları, küçük av hayvanları. Avlıyabilme bakımından hayvanları üç bölümde toplamışlardır : 1) Her vakit avlanabilenler (kurt, yaban domuzu gibi), 2) belirli zamanlarda avlanabilenler (ceylân, karaca, tavşan, keklik, sülün, bıldırcın, ördek, kaz gibi), 3) avlanması yasak olanlar (geyik, dağ koyunu, sığırcık gibi).

Avcılıkta en çok işe yarıyan hayvan köpektir. Çeşitli av köpekleri vardır.

Avârız (bk. Yerşekli, Yeryüzü şekli).

Avârız yağmuru (Al. Orographisches Regen, Fr. Pluies de relief, İng. Orographic rain). (bk. Dağ Yağmuru).

Avrasya (Al. Eurasien, Fr. Eurasie, İng. Eurasia). Biribirinden kesin doğal sınırlarla ayrılamamış olan Avrupa ile Asya'ya birlikte verilmiş bulunan ad. Avrasya kelimesi, Avrupa kelimesinin **Avr** parçası ile **Asya** kelimesi birleştirilerek yapılmıştır. Batı dillerinde bu **Eur** ile yapılmıştır. (Europe kelimesi ile ilgili olarak). Avrasya, büyüklük bakımından karaların üçte birini tutar. Burada dünya nüfusunun beşte dördü yaşar. (bk. Karalar).

Ay (Al. Monat, Fr. Mois, İng. Lunar month, eski kelime : Şehr-i kamerî). Ay'ın (b. bk.), Yer yuvarlağı etrafında bir defa dolaşması için geçen zaman. Başlangıç yerinin seçilişine göre beş değişik ay vardır ki, bunlara **astronomi** ayları denir. Gün bilgisinde (takvimde) bunlardan **sinodik ay** denileni çok kullanılmıştır. Bunun temeli şuna dayanır : Ayı, birbiri ardınca aynı evre'de görmek. Sinodik ay, ayın güneşle iki ardısıra kavuşum, ya da karşım durumudur. Yani birbiri ardınca iki yeni ay evresinden, ya da bir tam-ay evresinden, bundan sonraki tam - ay evresine kadar geçen zaman aralığıdır. Sinodik ayın uzunluğu 29 gün, 12 saat, 44 dakika, 3 saniyedir. Bu değer, aşağı yukarı 29 gün 13 saate yakın demektir.

Birçok Doğu Ülkelerinde, ay takvimi kullanılır (bk. Takvim). Eskiden bizde de kullanılan ve Takvim-i Hicrî-i kamerî adı verilen bu ay takvimine göre ayların uzunlukları 29, ya da 30 gündür. Bunda 12 ay bir yıl sayılmıştır. Buna **ay yılı** denir (bk. Yıl). Fakat güneş yılının kullanılmasiyle isteğe bağlı şekilde aylar 30 ve 31 gün olarak alınmıştır (bk. Ay adları).

Ay (Al. Mond, Fr. Lune, İng. Moon, eski kelimeler : Kamer, Mâh). Yer yuvarlağına en yakın gök cismi. Ay, Yer'in uydusudur (bk. Uydu).

Ay adları (Al. Monatsnamen, Fr. Noms du mois, İng. Name of months). Çoğu Arap, Mûsevî kaynaklarından gelme ay (kamer) aylarına göre verilmiş adlar. Batı Ülkelerinde de türlü olaylarla ilgili olarak konulmuş adlar. Bizim bugün kullandığımız ay adlarının kimisi Doğu, kimisi Batı kaynaklarından geçmedir. Birkaçı da dilimizden alınmıştır.

Ay ışığı (Al. Mondlicht, Fr. Lumière de la lune, İng. Moonlight, eski kelime : Mehtâb). Ay'dan Yer'in yüzüne vuran donuk, sönük bir ışık. Ay'ın kendisi bir ışık kaynağı olmayıp sönük bir cisimdir. Fakat Ay, güneşin vurduğu ışıkla aydınlanır. Yerden bakıldığı zaman Ay'da görülen parlaklık, güneş ışığının ay yüzündeki yansımasından ileri gelir. Güneşten gelerek Ay'ın yüzünde yansımaya uğrıyan güneş ışığının azı, ya da çoğu Yer yuvarlağına doğru olduğuna göre Ay, bize **ayça** (hilâl), **yarım değirmi**, **tüm değirmi** olarak değişik parlaklıkta görünür. Bunlara **Ay'ın evreleri** (b. bk.) adı verilir.

Ay ışığı, en parlak görünüşile yere, denize, suya vurduğunda orasını yarı aydınlatır. Mavimsi, donuk, sönükçe olan bu aydınlatma, güzel görünüşile şiire, edebiyata da girmiştir.

Ay'ın evreleri (Al. Mondphasen, Lunation, Fr. Phases de la lune, İng. Phases of the moon, eski kelime : Safahât-ı Kamer, Ay'ın fazları). Bir **sinodik ay** (b. bk.) içinde ay'ın hep değişik görünüşlerle belirmesi olayı. Ay **kavuşum** durumunda olursa (yani Yer'e göre güneşin bulunduğu yanda olursa), Yer'e karanlık yüzünü çevirmiş olur; bu duruma yeni ay denir. Bu zamanda ay, güneşle beraber batar. Bu, kamer ayının (Şehr-i kamerînin) başıdır. Bundan 1 - 2 gün sonra, batıda Ay'ın aydınlanan parçasının bir bölümü **hilâl** biçiminde görünür. Bu durumda ay, güneşten biraz sonra batar.

Yeni aydan bir hafta sonra Ay'ın yarısı parlak görünür. Bu duruma **birinci dördün** (Terbi-i evvel) denir. Bir hafta daha sonra, Yer'in güneş bir yanında, ay öte yanındadır. Bu sırada ayın aydınlanan bölümünün hepsi görünür. Buna **dolunay** (Bedr-i tam) denir. **Ayın on dördü** diye söylediğimiz şey budur. Dolunay'dan sonra parlaklık gittikçe azalır., Ay'ın yeniden yarısı aydın görünür. Bu duruma Ayın **ikinci dördünü** (Terbi-i sânî) adı verilir. Bundan bir hafta sonra Ay, tekrar yeni ay durumuna gelmiş bulunur. İşte bunlar Ay'ın evreleridir. (bk. Ay, Takvim, Gün, Yıl).

Ayın safhaları (bk. Ay'ın evreleri).

Ay tutulması (Al. Mondfinsternis, Fr. Éclipse de lune, İng. Lunar eclipse, eski terim : Husûf). Yer'in, güneşle Ay arasına girerek Ay'ın bütününü, ya da bir bölümünü gölgelemesi olayı. Böylece Ay, Yer, Güneş bir düzlem üzerinde bulunurlarsa Yer Yuvarlağı, Ay'ın güneşten vuran ışığı almasına engel olur. Bu sırada Ay, bir gölge konisi içinde bulunur. Eğer Ay, bütüniyle bu bölge içinde ise tam ay tutulması olur. Bu sırada Ay, koyu bir bakır renginde görünür. Buna karşılık Ay, yarı gölge içinde iken, sadece ışığında bir donukluk, sönüklük sezilir.

Ayak (Al. Fuss, Fr. Pied, İng. Foot, eski kelime : Kadem). İnsan ayağının boyu gözönüne alınarak uzunluk ölçüsü birimi olarak kullanılmış bir değer. Bu ölçü, türlü yerlerde çeşitli değerler göstermiştir. Bunlar arasında 25 cm ile 34 cm arasındaki uzunluk değerleri çok yer tutmuştur. Bugün kullanılmakta olan ayak ölçüsü, İngiltere'de 30,48 santimetrelik uzunluktur. İngiliz haritalarında yükseklik değerleri, derinlikler, harita ölçekleri bu ayak birimine göre verilmiştir.

Ayak (Al. Abfluss, Ableitungskanal, Fr. Emissaire, İng. Flowing off, eski terim : Müfriğ, Müfrig-i tabiî). Göllerin fazla sularını boşaltan akarsu. Genel olarak göller, kendilerine dökülen derelerle, ya da ırmaklarla beslenirler. Göl çanağında biriken suların fazlası çoğunca bir, kimi yerde de birkaç ağızdan akarsularla boşaltılır. Bu akarsulara **gölün ayağı, göl ayağı**, ya da sadece **ayak** denir. Sapanca gölünün ayağı Çark Suyudur. Kimi göllerin ise ayağı yoktur. Bunların suları dipten sızarak boşalır. Ne ayağı, ne dip sızmaları olan göllerde beslenme bakımından yetersizlik var demektir. Gölün ayağı, yatağını oya oya derinleştirerek göl sularının alçalmasına, günün birinde gölün iyice boşalmasına yol açar.

Ayakucu (Al. Fusspunkt, Nadir, Fr., İng. Nadir, eski terim : Semt-i kadem). Gök küresinde başucu (b. bk.) nun tam karşısı olan nokta. Tersi başucudur.

Ayaz (Al. Trockene und strenge Kälte während der hellen Wintenärchte, Fr. Froid sec d'une nuit claire, İng.

Frost on a clear winter night or dry cold on a winter day). Sıcaklığın, donma noktasının altına düştüğü açık, durgun havalı geceler. Böyle kuru soğuklar gündüzleri de sürebilir. Ayazlı geceler, çoğunca kış aylarında olur. Bir yandan yıldızlar pırıldarken, öte yandan keskin bir kuru soğuk insanı titretir. Bundan ötürü, soğukta kalıp çok üşümüş olanlar için **ayaz kesti** denir. Hava birden bire böyle bir durum almışsa **hava ayaza çevirdi** sözü kullanılır. **Ayazlamak** kelimesi de havanın ayaza çevirmesi, insanın kuru bir soğuk havada üşümesi karşılığı olarak söylenir. **Ayazlandı** kelimesi de suyun, ayazda kalıp soğumasını belirtmek için kullanılır. (bk. Don, Donma).

Aydınlatma (bk. Işıklama).

Ayısberg. İngilizce **iceberg** kelimesinin, dilimizde okunuş şekliyle girmiş durumu. İngilizce ve Almanca ayrı yazılış fakat benzer okunuş gösteren bu kelimenin Türkçe karşılığı **buzdağı**'dır (b. bk.).

Aykırılık (Al., Fr. Anamalie, İng. Anomaly). Olayın, bir kurala uymaması. Bu kelime çoğunca iklim biliminde kullanılır. Bir enlem boyunda bulunması beklenen ortalama sıcaklık değerinin bir yerde bu değere uymaması halinde, burada bir aykırılık bulunduğu söylenir. Her paralel çemberin boyuna düşen yerlerin ortalama sıcaklığı ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bunlar aylık, yıllık ortalamalar olabilir. Sözgelişi, 30° kuzey enleminin yıllık ortalama sıcaklığı, yaklaştırma olarak 20,4°, Ocak ortalaması 27,3° tür. Ancak, bu çember boyundaki her yerin bu olağan sıcaklıktan ayrı bir değeri bulunabilir. İşte bu ayrı değere "bir yerdeki sıcaklık aykırılığı" denir.

Bir harita üzerinde aynı aykırılığı gösteren yerler birleştirilerek buralardan **Eş-aykırılık eğrileri** (b. bk.) geçirilir. Dilimizde kullanılmış olan **anomali** kelimesinin yerini **aykırılık** tutar.

Ayrıksı (dağılış) (Al. Disjunktiv) bitkilerin ayrıksı bir şekilde yeryüzünde dağılışı belirtmek için kullanılan kelime. Böylece, "ardı arası kesilmiyen sürekli dağılış alanı", "süreksiz dağılış alanı" bulunduğu gibi, **ayrıksı dağılış** alanları da vardır. Sözgelişi, hemen hemen aynı büyüklükte, fakat birbirinden çok uzakta kalmış bitki bölgeleri bir ayrıksı dağılış gösteriyor, demektir. Bu ayrıksı yerlerden biri meselâ Avrupa'da, ötekileri Kuzey Amerika'da, Kuzey Çin'dedir. (bk. Dağılış).

Ayrılma (Al. Absonderung, Fr. Séparation, Désagregation, İng. Seperation, Disintegration). Taşların dokusunda bulunan ayrılma yerleriyle ilgili olarak taşın bölünmesi, parçalara ayrılması. İri taşların, kayaların parçalanması şundan ileri gelir : Püskürük taşlarda soğuma yüzünden hacım küçülmesi, tortul taşlarda kuruma, dağ oluşmasındaki basınçlar. Bu yollarla taşların kimisi düzenli olarak kalıp kalıp ayrılır (kumtaşı, granit gibi), kimisi prizmalı sütunlar biçiminde ayrılır (bazalt gibi), kimisi soğan gibi kabuk kabuk ayrılır. Birçok taşlar da köşeli, sivri açılı düzensiz parçalara bölünür.

Ayrıntısız kesit (bk. Toplu kesit).

Âzamî tazyiki nesimî mıntakası (bk. Yüksek basınç bölgesi).

Azimut (Al., Fr. Azimut, İng. Azimuth). Verilen bir nokta ile sıfır noktası arasındaki yatay yay. Azimut kelimesi, Arapça as-samt, el-semt, as-samût yani doğru yol, yol kelimesinden alınmadır. Çevren (ufuk) dairemiz üstünde kalan bir noktanın yeri, o noktayı bulunduğumuz yere bağlıyan çizginin uzunluğu ve bu çizgi ile kuzey doğrultusunun arasındaki açı ile

belli edilir ki, bu açıya **azimut** yani **semt açısı** denir. Başka bir sözle, bir kolu meridiyen çizgisine, öteki kolu herhangi bir doğrultuya uyan her açı. Bununla ilgili olarak azimut için doğrultu açısı da denilebilir.

-B-

Bacadan püskürme (Al. Zentraleruption, Fr. Éruption centrale, İng. Central eruption). Yer kabuğunun baca durumunda bulunan bir yerinden olan püskürmeler. (bk. Yanardağ).

Bâd. Farsça bâd = yel demektir ki, dilimize girmiş, çoğunca edebiyatta yer tutmuştur. Esme ey bâd, bâd-ı sabâ gibi. (bk. Yel, Rüzgâr).

Ba'deccümûdiye. Arapça ba'de = sonra, cümûdiye = buzul kelimelerinden yapılmış eski bir terimdir ki, Buzul Çağı sonrası ile ilgili durumu belirtir. Bu sıfat şimdi Türkçe olarak **buzul sonrası** ile ilgili (b. bk.) şeklinde karşılanmaktadır.

Bâd-ı sabâ (bk. Meltem).

Bâdiye. Arapça bâdiye = çöl demektir ki, dilimizde önceleri kullanılmıştır (bk. Çöl).

Badlands (Al. İng. Badlands, Fr. Mauvaise "terres"). Amerika Birleşik Devletleri'nin, düz duruşlu tabakalarla örtülü Prairie bölgesinin cılız bitkili yerlerinde görülen dilik dilik yerler. Badlands, sağanak yağmurlarından doğan suların yeri süpürmesinden doğmuştur. Dilimizde böyle yer biçimlerine **kırgıbayır** adı verilir. (bk. Kırgıbayır).

Bağ (Al. Weinberg, Fr. Vigne, İng. Vineyard). Üzüm çubuklarının dikili bulunduğu yer. Bağ, denildiğinde yamaç bağı, ova bağı gözönüne gelir.

Bağ bozumu (Al. Weinernte, Fr. Vendange, İng. Vintage). Üzümleri olmuş, artık toplama zamanı gelmiş olan bağlarda, ürünün toplanması işleri.

Bağcılık (Al. Weinbau, Fr. Viticulture, İng. Vine-growing). Bağ yetiştirme, bundan kazanç sağlama işi. Bağcılıkla geçinen, ya da bağcılık yapanlara **bağcı** denir. Türkiye'de bağcılık yaygındır. Bir çok yerlerimizde bağlara, birer yazlık gibi göçülür. Burada birkaç ay kalındıktan sonra, bağ bozumunun (b. bk.) ardından şehirlere inilir.

Bağıl nemlilik (Al. Relative Feuchtigkeit der Luft, Fr. Humidité relative, İng. Relative humidity, eski terim : Nisbî rutûbet, rutûbet-i nisbiye). Bir yerde, verilen bir hacımdaki nem tutarının, su buhariyle doymuş aynı hacımdaki nem tutarına oranı. Yani o anda bulunan (e), sıcaklığın en yüksek derecesinde orada bulunabilecek olan (em), % ile ifadesidir :

$$\frac{e}{em} \cdot 100$$

Doymuş hava 100 ile gösterilir. Sözgelişi, +20° derece sıcaklıktaki bir havada 17,1 gramlık en yüksek salt nemlilik bulunduğuna göre, bu değer bağıl nemlilik bakımından % 100 demektir. Eğer bu miktar yine +20° sıcaklıktaki havada 8,5 gram kadar bir tutar gösterseydi bu oran % 50 olurdu. (bk. Salt nemlilik, Nemlilik, Havanın nemliliği).

Bağıl yaş (Al. Relatives Alter, Fr. Age relative, İng. Relative age, eski terim : sinni nisbî, nisbî sin). Jeoloji çağları boyunca oluşmuş tabakaların, taşlaşmış canlıların, eski kültür kalıntılarının bulundukları yerlerde, yüzyıllar, bin yıllar ölçüleriyle değil,

birinin ötekinden **daha eski, daha yeni** olarak belirtilmesi şekli. Sözgelişi, Karbon devri, Perm devrinden daha eskidir, denir. Bunun gibi, bir **a** tabakası, bir **b** tabakasından eskidir, denir.

Yer yuvarlağının geçmiş çağlarını, devirlerini, katlarını ortaya koyan ve bunları zaman içinde sıralayan yaş, çoğunca bu bağıl yaştır. Ancak, Yer yuvarlağı ile onun çağlarının yıl ölçüsüyle belirtilmesine de çalışılmış, böylece Yer'in salt yaşı da açıklanmak istenmiştir (bk. Salt yaş, Jeoloji çağları).

Bağıl yükseklik (Al. Relative Höhenlage, Fr. altitude relatif, İng. Relative altitude, eski terim : Nisbî irtifâ', İrtif-ı nisbî). İki nokta arasındaki yükseklik. Sözgelişi, Nemrut Dağı deniz yüzünden 3050 metre yüksekliktedir. Bu dağın **yükseltisi** (b. bk.) yani râkımı 3050 metre demektir. Bu, Nemrut Dağının salt yüksekliğidir (b. bk.). Bu dağın doruğunun, yanındaki Van Gölünün yüzünden olan yüksekliği ise 1.400 metredir. Çünkü, Van Gölünün salt yüksekliği 1650 metredir. Buna göre, her dağın, bulunduğu yere göre bir bağıl yüksekliği vardır. Erciyes Dağının, Kayseri Ovasından olan bağıl yüksekliği 2.866 metredir. Çünkü, Erciyes Dağı 3.916 metre, Kayseri Ovası 1.050 metre yüksekliktedir. (bk. Salt yükseklik, Yükselti).

Bağıl yükseklik kavramı, yeryüzünün kabartılarını, çukurluklarını gösterme bakımından çok önemlidir. Öyle ki bir ara, bağıl yüksekliği temel tutarak yerşekilleri haritaları yapma işi ele alınmıştır. (bk. Reliefenergie haritası).

Bahar (Al. Frühling, Fr. Printemps, İng. Spring). Astronomi bakımından, güneşin, tutulma dairesi üzerinde 21 Marttaki yerinden 22 Haziranda yaz gün dönümü noktasına gelmesine kadar geçen süre. (bk. Gün - gece eşitliği, Gün dönümü, Mevsimler). Bahar yerine **ilkbahar** kelimesi de çok kullanılır.

21 Martta Yer yuvarlağı, Tutulma çemberi ile gök ekvatorunun kesiştiği bir yerde bulunur. Bu sırada Yer yuvarlağı her iki yarımkürenin eşit bölümlerini güneşe tutar. O gün, gece ile gündüz biribirine eşittir. İşte Kuzey Yarımküresinde oturanlar için 21 Marttan 22 Hazirana kadar geçen süre bahardır. **Baharda** anlamına gelmek üzere de **baharın** kelimesi çok yerde kullanılır (bk. Baharın, Yazın, Güzün, Kışın).

Bahar, kimi yerde, kimi yılda iyice belirgin olur. Aşağı yukarı üç ay sürer. Fakat kimi yerde sadece birkaç hafta sürer. (İklim bakımından).

Baharın (Al. im Frühjahr, Fr. en printemps, İng. in the spring). Baharda demek olan kelime. Sözgelişi, "baharda çiçekler açar", yerine "baharın çiçekler açar" da denir. Böylece, dilimizde **yazın, güzün, kışın** kelimelerinin yanında **baharın** kelimesi de vardır. (bk. Bahar).

Bahçe (Al. Garten, Fr. Jardin, İng. Garden, eski söyleniş : Bağçe). Sebze, meyva ağacı, çiçek yetiştirilen toprak. Bahçe, ya bir evin bahçesinde olduğu gibi, süs ve güzel görünüş için yetiştirilir, ya da kazanç getirmesi düşüncesiyle daha geniş ölçüde dikilir. Bu arada öğretim ve bilgi kaynağı olarak ta bahçeler düzenlenir ki, bunlara **nebatat bahçesi** veya **bitki bahçesi** (b. bk.) denir. Ayrıca, yine öğretime yarıyacak şekilde okul bahçeleri yapılmıştır.

Kazanç getirmesi düşüncesiyle işlenen bahçeler arasında **sebze** bahçeleri, **gül** bahçeleri, **çilek** bahçeleri başta gelir. Bunlar, küçük topraklardan çok verim alınan (bk. Verimlilik) yerlerdir. Bu işe **bahçecilik** (b. bk.) denir.

Bahçelerde bel, kürek, tırmık, çapa, bitki makası gibi çeşitli araçlardan

faydalanmak gerekir. Bahçe işleri ince işlerdir. (bk. İnce tarım).

Bahçeci köy. Ana geçim kaynağı bahçecilik olan, sebze, meyva, bağ yetiştiren köy. Böyle yerlerde toprak verimli, çok değerli, fakat dardır. Bu köylerin kimisi dağınık köy (b. bk.), kimisi de küme köy (b. bk.) biçimindedir. Faydalanılacak toprağı az harcamak için, evlerin az yer tutmasına çalışılmıştır.
Buralarda turunçgiller, sebze, çeşitli meyvalar, zeytin gelir getiren ürünlerdir. Köylü burada, en çok, çapa ile çalışır, ince iş yapar (bk. İnce tarım, Köy).

Bahçecilik (Al. Gärtnerei, Gartenbaubetrieb, Fr. Jardinage, İng. Gardening). Sebze, meyva yetiştirmek için verimli, sulak topraklardan faydalanma işi. Buna **bahçe tarımı** da denir. Bahçeciliğin iyi yapılabilmesi, verimin çok olması için, toprağa iyi bakmak, özenle sürmek, karıklar (b. bk.) açmak, tırmıklamak, yerine göre çiftlik gübresiyle (b. bk.), ya da yapma gübre ile toprağın gücünü arttırmak, yeteri kadar sulamak gerekir.
Bahçecilik sözünden, çoğunca, satışa çıkarılacak sebze, meyva yetiştirilmesi işi anlaşılır. Bahçeciliğin çeşitleri vardır : Kimi yerde sadece sebze yetiştirilerek veya sadece meyva elde edilmek üzere bahçecilik yapılır, kimi yerde de **dikme** (b. bk.) yetiştirmek üzere **dikmelik** (b. bk.) düzenlenir, ya da **fide** elde edilmek üzere bahçeden faydalanılır. Türlü yerlerde de bunların hemen hepsi, belirli bir toprakta ayrı ayrı bölümlerde yetiştirilir. (bk. Bahçe, Sebze, Meyva).

Bahçeli şehir (Al. Gartenstadt, Fr. Cité-jardin, İng. The Garden-city). Büyük şehirlerin yakınında kurulmuş olan ve büyücek bahçeler içinde serpili evlerle dolu bulunan yerleşme yeri (bk. Yerleşme). Bu türlü şehirler, çoğunca, büyük endüstri ülkelerinde, büyük şehirlerdeki güç sağlık durumiyle ilgili konuların ortaya çıkması yüzünden 19. yüzyılın sonuna doğru kurulmaya başlanmıştır. İngiltere'de, Almanya'da bunun örnekleri vardır. (bk. Şehir).

Bahir. Arapça Bahr = deniz kelimesinin dilimize girmiş, uzun bir süre kalmış karşılığı. Daha otuz, kırk yıl öncesine kadar haritalarda **Akdeniz** yerine Bahr-i Sefid, **Karadeniz** yerine Bahr-ı Siyah kelimeleri kullanılırdı. **Denizci** yerine bahriyeli, **deniz meltemi** yerine bahrî meltem, **deniz yüzü** yerine sath-ı bahir, ya da seviye-i bahir denirdi. Şimdi bahir kelimesi yerini Türkçe **deniz** kelimesine iyice bırakmıştır. (bk. Deniz).

Bahr-ı muhît (bk. Okyanus).

Bahr-ı Muhît-i Atlasî. Atlas Okyanusu (b. bk.) nun otuz kırk yıl öncesine kadar kullanılmış olan eski adı.

Bahr-ı Muhît-i Hindî. Hint Okyanusu (b. bk.) nun eski adı.

Bahr-ı Muhît-i Kebîr (bk. Büyük Okyanus).

Bahr-ı Muhît-i Müncemid-i Cenubî (bk. Güney Buzdenizi).

Bahr-ı Muhît-i Müncemid-i Şimalî (bk. Kuzey Buzdenizi).

Bahr-ı Sefîd. Arapça Bahr = deniz, Farsça sefîd = ak kelimelerinden yapılmış bir addır ki, otuz kırk yıl öncesinedek Türkçe **Akdeniz** anlamına kullanılmıştır. (bk. Akdeniz).

Bahr-ı Siyah (bk. Karadeniz).

Bahrî briz (bk. Deniz meltemi).

Bahrî iklim (bk. Deniz iklimi).

Bakacak (bk. Bakıcak).

Bakıcak (Al. Lage, Exposition, Fr. Exposition, İng. Position, eski terim : Ma'raz, Ma'rûziyet). Bir dağın, iki ayrı yöne dönük iki yamacının, güneşlenme (b. bk.), yağış alma bakımından ayrı durumu. **Bakıcak,** ya da **bakacak** (b. bk.) olarak geçen bu

kelime, görme, bakma, bir yere bakma anlamına gelir.

"Bu evin bakacağı güzeldir, denizi görüyor" gibi cümleler kullanılır. Kuzey yarımküresindeki dağlarda bu iki yamaçtan biri kuzeye, ötekisi güneye dönük ise, güneş güneye bakan yamacı daha uzun bir süre ısıtır. Kuzeye bakan yamaç ise daha az güneş alır. Bununla ilgili olarak güneye bakan yamaç, kuzeye bakan yamaçtan daha sıcak olur. Bu yüzden az güneşli, gölgesi çok olan yamaçlar için **kuz, kuzyaka, kuzay** gibi adlar kullanılır. Buraları güneye bakan yamaca göre serin, nemli, ürünlerin daha geç olgunlaştığı bir yerdir. Daha bol güneşli yamaç için **günyaka, günay** gibi kelimeler kullanılır. Buralarda bol sıcak ve güneş istiyen bağlarla benzeri bitkiler daha çok yetişir. Bunlar bakıcak ile ilgili durumlardır. Eğer bir dağın yamaçlarından biri denize dönük, ötekisi karaya doğru çevrik ise, böyle bir dağda denizden esen yellere bakan yamaç, karadan esen yellere bakan yamaçtan daha bol yağış alır. Denize bakan yamaçta kışlar daha ılık, yazlar daha serin, iklim daha ılıman geçer. Bu da bir bakıcak olayıdır.

Bakıcak durumuna göre vadilerin, dağların, tepelerin yamaçları, birbirinden oldukça ayrı durumlar gösterir. Ilıman kuşak iklimlerinde güneş gören, yağış alan yamaçlar gür ormanlarla örtülü bulunduğu halde, karşı yamaç daha az bitkili, ya da yarı çıplak olarak görülür. Bakıcak yönünden kuz olan yamaçlarda yapraklanma, çiçek açma, ürün verme daha geç olur.

Bakım (Al. Pflege, Fr. Soins, İng. Care, eski terim : İhtimam). Doğal olarak meydana gelmiş, ya da insan eliyle oluşmuş bulunan türlü varlıkların korunmasını, düzgün kalmasını sağlamak düşüncesiyle yapılan işler. Bölge bakımı, toprak bakımı, yol bakımı, köy bakımı, orman bakımı gibi. Bakımdan yoksun kalmış yerlere **bakımsız yerler** denir. Korunması için özenilmiş yerlere **bakımlı yer** adı verilir. Sözgelişi, yolları bozuk, suları pis, tozlu-topraklı, çamurlu, yıkık evleri olan bir köye **bakımsız köy** denir. Uzun bir süre onarılmamış, şurası burası bozulmuş, yapıldıktan sonra artık el sürülmemiş yollar için de **bakımsız yol** sözü kullanılır.

Her şeyde bakım gerekir. Bakım, dayanıklığı arttırır, varlıkları korur. Doğal varlıkların da korunması için, üzerlerinden özenici elleri çekmemek, bakımdan yoksun bırakmamak doğru olur. (bk. Bölge bakımı, Toprak bakımı, Bölge plâncılığı, Köy plâncılığı, Yer plâncılığı, Toprak korunması, İşlenmiş yöre, Toprak kazanma).

Bakışımsız vâdi (Al. Asymmetrisches Tal, Asymmetrischer Querschnitt, Fr. Vallée dissymetrique, Vallée asymetrique, İng. Dissymetrical valley, eski terim : Gayri mütenâzır vâdi). İki yamacı eşit diklikte olmıyan vadi. Böyle yerlerde bir yamaç çok yatık olduğu halde, ötekisi dik, ya da çok diktir. Bu durum her iki yamaçtaki taşların, tabakaların sertlik bakımından ayrı oluşundan ileri gelir. (bk. Vadi).

Bakiye göl (bk. Kalık göl, Artık göl).

Bakiye tepe (bk. Kalık tepe).

Balçık (Al. Schlick, Fr. Limon, İng. Silt, Slime). İçinde çokca kil bulunan özlü çamur. Balçık kelimesi eski kaynaklarımızda da **balçuk** olarak geçer. Bir yeri sel bastıktan sonra, orasının çukurca yerlerinde de kil ile karışık ince kumlar tortulanır ki, henüz çamur durumunda oldukları zaman, yani içine batılacak kadar yaş ve sulu iken bir **balçık** özelliği gösterirler. Sonradan kurumaya doğru gittikçe böyle yerler **mil** tortuları yeri olarak belirir.

Yapı işlerinde, çanak - çömlekçilikte balçık, özlü killi çamurlara verilen bir addır. Sözgelişi, eski kaynaklarımızda balçıklamak, bir yeri sıvamak anlamına gelir. Çokça kilin, biraz ince kum ile karıştırılmasından elde edilen balçıkla duvarlar sıvanır. Eski kaynaklarımızda da "duvar balçıklaram" gibi sözler vardır.

Göllerin dibinde olduğu gibi, denizlerin dibinde de balçıklı çamur yerleri bulunur. (bk. Çamur, Çirkef, Bulanıklık).

Balıkçı köyü (Al. Fischer-Dorf, Fr. village de pêche, İng. Fishing village). Deniz, göl ya da ırmak kıyısında kurulmuş, başlıca geçim kaynağı **balıkçılık** olan köy. Bu türlü köylerde evler, kıyı boyunca uzanır. Tarla, bahçe gibi ekilen, dikilen toprakları da bulunursa da bunlar geçimde az yer tutar. (bk. Köy).

Balıkçılık Al. Fischerei, Fr. Pêche, İng. Fishery, eski kelime : Sayd-i mâhî). Balık tutmak yoliyle geçinen insanların yaptığı iş. Balıkçılık, ya **kıyı** balıkçılığı şeklinde olur, ya da **engin deniz** balıkçılığı olarak yapılır. Bunlardan birincisi küçük ölçüde, ötekisi daha geniş çaptadır. Yurdumuzda, en çok, kıyı balıkçılığı yapılır.

Balıklar (Al. Fische, Fr. Poissons, İng. Fishes, eski kelime : Mâhî, çoğulu : Mâhiyân). Geniş anlamiyle, suda yaşıyan, uzunca, yandan yassılmış omurgalılar. Balıklarda yüzgeç işini gören deri çıkıntıları bulunur. (bk. Balıkçılık, Balıkçı köy).

Balneoloji (Al. Balneologie, Fr. Balnéologie, İng. Balneology, eski kelime : İlm-ül hamam). Lâtince balneum = yunak, hamam, logos = bilim kelimelerinden yapılmış bir terimdir ki, **yunma bilimi** (b. bk.) anlamına gelir. **Balneoterapi** ise, "yunma yoliyle iyileştirme" anlamındadır.

Balta girmemiş orman (Al. Urwald, Fr. Forêt vierge, İng. Tropikal rainforest, eski kelime : Bâkir orman, İstivaî orman). Geniş anlamiyle, son derece gür, içine girilmesi çok güç, kesilmeye uğramamış ormanlar için kullanılan ad.

Dar ve asıl anlamiyle, bol yağmurlu, sıcak kuşak bölgelerinde üremiş, son derece gür, kat kat, içi boğucu, bunaltıcı orman. Burada boyları 60 metreyi geçen ağaçlar, doruklariyle alttaki bitkilerin yanında sivrilmişlerdir. Bu ulu ağaçlar, sanki bir şehrin kulelerine benzerler. Balta girmemiş ormanlarda, orman üstünde orman yerleşmiş gibi bir görünüş vardır. Bütün ağaçların kökleri, süngeri andıran bir toprağın içindedir. Bu toprak, yüzyıllarca süren bir süre içinde zengin bir hümüs örtüsiyle örtülmüştür.

Baltalık (Al. Gehau, Wald, in welchem Brennholz geschlagen werden kann, Wald für Brennholz, Fr. Taillis, İng. District within which the inhabitants of a village have the right to cut wood). Ormanda yakacak ve başka işler için kesilmek üzere ayrılmış bölüm. Böyle yerlerde, çoğunca, **fundalık, bük, çalılık** durumuna gelmiş bulunan ağaç toplulukları çok yer tutar. (bk. Orman, Çalılık).

Bank (Al. İng. Bank, Fr. Banc). Germen dillerinden alınma bir kelime olup, sığ deniz diplerindeki kum yığıntıları için kullanılır. Kum bankı gibi. Bu kelime, bu anlamiyle birçok dillere geçmiştir. Fransızcadaki banc de sable gibi. Kum bankı anlamına gelen bu kelime, dilimizde **kumla** ile karşılanır. (bk. Kumla).

Banket. Fransızca **banquette** kelimesinden alınarak son yıllarda dilimize girmiş bir terimdir. Yamaçlardan kayan ve süpürülen toprakları yerinde tutmak, böylece bir yandan toprak kaybını önlemek, öte yandan ekilmeye elverişli yer kazanmak için türlü yollarla yapılan dar basamak-

lar. Bunlara dilimizde eskiden beri **getne, gedene** adları verilmiş bulunduğu gibi, **yapma seki** (b. bk.) terimi de banket yerine kullanılmıştır.

Bankiz. Fransızca **Banquise** kelimesinin imlâmızla yazılarak dilimize girmiş şekli. Bankiz, denizin yüzünü kaplamış bulunan buz örtüsüdür. Dilimizde buzun karşılığı olarak **buzla** alınabilir. Nasıl ki, üstü tuzla örtülmüş bulunan ve tuz elde edilen yere de tuzla denir. (bk. Buzla).

Banliyö (Fr. Banlieue eski kelime : Muhit). Ban ve lieue kelimelerinden yapılmış bir fransızca kelimedir. ki, büyük bir şehrin çevresindeki yerleri belirtir. Dilimizde banliyö yerine, **dolay, çevre** kelimeleri kullanılır : Şehrin dolayları, şehrin çevresi gibi. (bk. Dolay, Çevre).

Bar rüzgâr kanunu. Basıncın dağılışı ile rüzgârlar arasındaki ilgiyi belirten kanun : Serbest atmosferde rüzgâr, eşbasınçlara hemen hemen koşut (paralel) olarak eser, alçak basınç, kuzey yarımkürede solda, güney yarımkürede sağda kalır. Yere yakın katta rüzgâr, sürtünme yüzünden, alçak basınca doğru biraz çevrilir. (bk. Buys - Ballot Kanunu).

Baraj. 1930 - 1934 yıllarında Ankara yakınındaki Çubuk bendi yapılırken dilimize Fransızcanın **barrage** (söyleniş : baraj) kelimesinden girmiş bir terim. Anlamı şudur : Bir akarsu yatağında akıntıyı keserek, geride suyu kabartmaya, toplamaya yarıyan dayanıklı yapı. Önceleri baraj yerine **bent** kelimesi kullanılırdı. Anadolu'nun türlü yerlerinde baraj karşılığı olarak **büğet** (b. bk.) vardır.

Bârân. Farsça bârân = yağmur karşılığı dilimizde kullanılmış, çoğunca edebiyatta yer tutmuş bir kelime. (bk. Yağmur).

Barınak (Al. Balme, Obdach, Fr. Abri, Refuge, İng. Shelter, eski kelime : Melce'). Üstte uzanan düz duruşlu sert bir tabakanın (kireçtaşı, kumtaşı, çakılkaya gibi), altta yumuşak bir tabakanın (kil, kiltaşı, marn gibi) bulunduğu yerlerde, yumuşak yerin daha çok aşınmasiyle üstte dam saçağı biçiminde ileri doğru uzanan **in.** Böyle yerlerde üstteki sert tabaka **kaş** (b. bk.) biçimi gösterir. Böyle yerler Taş çağında insanlar tarafından ev olarak kullanılmış, barınılmış yerlerdir.

Barınak kıyıları (Al. Calaküsten, Fr. Côte à calanques, Calanques, İng. Cala coast). Birbiri yakınında küçük küçük bir çok koyların (b. bk.) sıralandığı koylu kıyılar. Bunlar yüksek kıyılardandır. Barınak kıyıları, deniz kıyısı boyunca uzanan sıradağların yamaçlarında açılmış derin derelerin ağızlarına (b. bk.) deniz sularının sokulmasından doğmuştur. Böylece buralarda küçük, değirmice, kuytu koylar meydana gelmiştir.

Barkan (Al. Barchan, Fr., İng. Barchane). Yel tutmıyan dulda (b. bk.) yamacı at nalı biçimindeki kumullara (b. bk.) Orta Asya'da verilen ad. Bu Türkçe kelime bu türlü kumullar için kullanılan bir jeomorfoloji terimi olmuştur.

Barisfer. Yunanca barys = ağır, sphaira = küre kelimelerinden yapılma bir terim. (bk. Ağırküre).

Barometre (bk. Basınçölçer).

Barometrik maksimum (bk. Yüksek basınç bölgesi, Karşı - döngü, Antisiklon).

Barometrik minimum (bk. Alçak basınç bölgesi, Döngü, Siklon).

Barranco (Al. Barrancas, Fr. Barrancos, İng. Barrancas). Yanardağ püskürmeleriyle yığılmış bir dağda, suların aşındırarak açtığı, derin boğaz biçimli vadiler. Barranco kelimesi İspanyolca barranca = dar boğaz anlamına gelen kelimeden alınmış, birçok dillerde bir terim olarak yayıl-

mıştır. Barranco'lar bir yanardağ tepesinden her yana doğru uzanırlar.

Basamak (Al. Stufe, Fr. Gradin, İng. Step, eski kelime : Kademe). Yeryüzünde basamak biçimi gösteren yerler. Basamak, kabarık şekiller arasında en çok rastlanan yer biçimidir. Bir dağın yamacında, bir derenin iki yakasında, deniz, göl kıyılarında basamaklı yerler çok görülür. Basamağın özelliği şudur : Basamağın önü dik, ya da dikçe, üstü düz, ya da düzcedir. Sanki bir merdiven basamağı gibi.
Oluş bakımından çok çeşitli basamaklar vardır : Kimisi kırılmalardan (b. bk.) ileri gelmiştir ki, bunlara **kırık basamağı** denir. Kimisi bükülmelerden (b. bk.), kimisi taş sertliğinden, kimisi çökertilerden ileri gelmiştir.

Basamaklı kırılma (Al. Staffelbruch, Fr. Faille en gradin, faille en escalier, İng. Step fault, eski kelime : Kademeli inşikak). Birbiri yanı sıra uzanan kırıkların doğduğu yerlerde, merdiven basamakları biçiminde uzanırcasına bir yöne doğru çökmüş keseklerin (bk. kesek, şole) bulunduğu yerler. (bk. Çöküntü hendeği, Horst, Kazan çökek).

Basıklık (Al. Abplattung, Fr. Aplatissement terrestre, İng. Flattening, eski terim : Arzın basıklığı). Yer yuvarlağının kutuplardaki basık durumunu belirten terim. Basıklık, elips biçiminin büyük ve küçük eksenlerin yarıları arasındaki farkın, büyük eksen yarısına oranıdır. Basıklık α ile gösterilirse $\alpha = \frac{a-b}{a}$ formülü ile belirtilir.
Yer yuvarlağında basıklık, kutuplar arasındaki çapta belirir ve $\frac{1}{297}$ gibi bir değer gösterir. Yer'in Ekvatordaki yarıçapı 6.378,4 km. kutuptan geçen yarıçapı 6.356,9 km olduğuna göre, arada basıklıkla ilgili fark 21,5 km dir.
Yer yuvarlağındaki bu basıklığın sebebi şudur : Ekseni etrafında dönen bir yuvarda (kürede) merkezkaç güçlerin etkisiyle kütleler Ekvatora doğru çekilir. Bunun sonucu olarak, dönme eksenindeki çap kısalır. Bu yüzden, dönme ekseninden alınan bir kesit elips biçimi gösterir. (bk. Yer yuvarlağı).

Basınç (Al. Druck, Fr. Pression, İng. Pressure, eski kelime : Tazyik). Belirli bir yüzey birimi üzerine olan dikine baskı. (bk. Hava basıncı).

Basınç bölgeleri (Al. Lufdruckgebiete, Fr. Régions de pression atmosphérique, İng. Region of atmospheric pressure, eski terim : Tazyik-i nesimî mıntakaları). Yeryüzündeki alçak ve yüksek basınç alanlarını içine alan bölgeler, kuşaklar. Geniş ölçüsüyle gözönüne alınırsa, enlemlerin uzanışına uyarcasına 7 basınç kuşağı bulunur. Bunlardan üçü **ısınmanın doğurduğu** basınç bölgeleridir : Ekvator alçak basınç kuşağı, kuzey ve güney kutuplarını örten yüksek basınç bölgeleri. Bunların arasında, Yer'in kendi ekseni etrafında dönmesi yüzünden **dinamik sebeplerle** belirmiş 4 basınç kuşağı vardır : İki kutup çemberi çevresinde iki alçak basınç kuşağı ve her iki yarımkürede Ross enlemleri (b. bk.) çevresinde iki yüksek basınç kuşağı. Bu kuşaklar, karalarla denizlerin dağılışı yüzünden değişikliğe uğrar. Bu kuşakları az değişmiş halleriyle okyanuslar üzerinde görmek mümkündür. Karalar üzerinde ise, belirgin olarak, yazın alçak basınç bölgeleri, kışın yüksek basınç bölgeleri yer alır. Bütün bu değişmeler, denizler yarımküresi olan Güney Yarımküresinde daha düzenli bir durum gösterir. Her yarımkürede kışın alçak basınç bölgeleri de-

nizlerde, yüksek basınç bölgeleri karalarda belirir. Yazları ise, bunun tersi olur. (bk. Basınç, Hava basıncı, Yel, Rüzgâr).

Basınç düşüklüğü (Al. Niedriger Barometerstand, Fr. Dépression barométrique, İng. Depression, eski terim : Barometre asgarisi). Hava basıncının olağandan daha aşağı bulunması. (bk. Hava basıncı, Alçak basınç).

Basınç eğimi (Al., Fr., İng. Gradient, ayrıca İngilizce : Pressure gradient; dilimizde kullanılan şekli : Gradyan). Birbiri ardından gelen iki **eşbasınç** (b. bk.) üzerinde birbirine en yakın iki noktanın basınç farklarının, o iki nokta arasındaki uzaklığa oranı. Basınç eğimi kelimesi, **gradyan** (b. bk.) terimini karşılamaktadır.

Basınç eğimi ile rüzgârlar arasında yakın ilgi vardır : Bir yerin basınç eğimi ne kadar dik olursa, o yere esen yerler de o derece hızlı, güçlü olur. Basınç eğimi az olursa, yel hafif eser. (bk. Basınç, Hava basıncı, Eşbasınç, Yel, Rüzgâr).

Basınç maksimumu (bk. Yüksek basınç bölgesi).

Basınç minimumu (bk. Alçak basınç bölgesi).

Basıngölçer (Al. Barometer, Fr. Baromètre, İng. Barometer). Hava basıncının ölçülmesine yarıyan araç. Meteorolojinin temel araçlarından biri olan, yükseklik ölçülmesinde de işe yarıyan basıngölçer'in (**barometre**'nin) iki ana tipi vardır : Cıvalı barometre, aneroid (madeni) barometre. Cıvalı barometrelerin hepsi Torricelli borusundan türemedir. Bunlar çok doğru ölçü verir. (bk. Aneroid barometre, Basınç, Hava basıncı).

Basita-i şamsiye (bk. Güneş saati).

Başkalaşma (Al. Metamorphose, Metamorphismus, Fr. Métamorphisme, İng. Metamorphosis, eski kelime : İstihâle). Bir taşın minerallerini, yapısını, dokusunu, ya da her üçünü birden değiştiren, onu başkalaştıran olayların hepsine verilen ad. Başkalaşma ile yeni bir yapı, yeni bir doku doğmuş veya yeni mineraller belirmiştir. Böylece meydana gelen taşlar o derece değişmiş, görünüşleri o kadar başkalaşmıştır ki, bunların yeni bir görünüşe bürünmüş eski birer taş olduklarından çoğu zaman şüphe bile edilir.

Taşların başkalaşmasının başlıca sebepleri fazla sıcaklık, basınç, bileşimdir. Sıcaklık ile basınç, taşların kırılgan (b. bk.) özellikteki sertlikten çıkarak esnek (plâstik) olmalarına yardım eder.

Başkalaşma yerine, dilimizde bir ara **başkalaşım** kelimesi de kullanılmış ise de, bugün en çok **başkalaşma** şekli kullanılmaktadır. (bk. Metamorfizm).

Başkalaşmış taşlar (Al. Metamorphe Gesteine, Fr. Roches métamorphiques, İng. Metamorphic rocks, eski terim : Suhûr-u müstehâle). Tortul, ya da püskürük taşların başkalaşmaya (b. bk.) uğramış olarak, bunlardan ayrı özellikler kazanmış taşlar. Böylece, yerkabuğunun çok derin yerlerinde bütün tortul taşlar başkalaşmıştır : Killi taşlar, billûrlu şist, ya da fillad olmuştur; kumtaşları kuvarsit durumuna gelmiştir; kireçtaşları mermerleşmiştir. Başkalaşan taşlarda parıldama, cilâlı, billûrlu bir görünüş belirmiştir. Hepsi som yapılıdır. (bk. Taşlar).

Başkent (Al. Hauptstadt, Fr. Capital, İng. Capital, eski kelime : Merkez-i hükûmet). Bir ülkede hükümet ile parlâmentonun bulunduğu şehir. Bunun için böyle şehirlere **başşehir** de denir. Böyle bir şehir, çoğunca, o ülkenin en büyük şehri, ya da büyük şehirlerinden biri olur : Londra, Paris, Viyana gibi. Çoğu zaman da ses-

siz, gürültüsüz olarak çalışabilme düşüncesiyle daha küçük bir şehrin başkent seçildiği olmuştur : Washington, Ottawa, Canberra gibi. Türkiye'nin başkenti Ankara'dır. Başkent kelimesi yerine, başşehir de kullanılır (bk. Şehir).

Başlangıç meridiyeni (Al. Anfangsmeridian, Nullmeridian, Fr. Méridien d'origine, İng. Prime meridian, Zero meridian, eski terim : Mebde' nısfünnehâr). Boylamların sayılmasında başlangıç olarak seçilen, yeryüzünün istenilen bir yerinden geçen meridiyen.

Başlangıç meridiyeni zamana ve ülkelere göre değişmiştir : İlkçağın Batlamyus haritasında başlangıç meridiyeni, şimdiki Kanarya adalarından geçirilmişti. 16. yüzyıl haritaları kimi zaman Asorları, kimi zaman da Yeşilburun adalarını almışlardır. 17. yüzyıl ortasında Kanarya adalarının en batıda olan Ferro adasından geçtiği düşünülen meridiyen, başlangıç sayılmıştır. Bu yerin elverişli tarafı, Eski Dünyanın, doğusunda kalmış olmasıdır. Ancak, o sıralarda okyanustaki böyle bir adacığın yeriyle her ülkenin boylam farkını bulma işi güç oluyordu. Bu yüzden bir çok ülkeler, kolaylık olması için, kendi başkentlerinden geçen meridiyeni, kendilerine başlangıç olarak almışlardı : Fransa için Paris, Almanya için Berlin, o zaman bizde de İstanbul'un Ayasofya meridiyeni gibi. Bu arada İngiltere'nin boylam başlangıcı da Londra yakınındaki **Greenwich** idi. Burası uluslararası bir toplantının kararıyle, bütün dünya için **başlangıç meridiyeni** olmuştur.

Bundan sonra, eski başlangıç meridiyenlerine göre yapılmış olan haritalar, yavaş yavaş bugünkü başlangıç meridiyenine göre çevrilmiş ve çevrilmekte bulunmuştur (bk. Greenwich).

Başucu (Al. Zenit, Scheitelpunkt, Fr. Zénith, İng. Zenith, eski terim : Semtürre's). Yeryüzünde bir noktada çekül doğrultusundaki yukarı yön. **Başucu,** ya da kimi zaman kullanılan **başuc** kelimesinden, ayakta duran bir kimsenin başından yukarı olan yön gözönüne gelir. Sanki tepe ucu gibi bir düşünceden gidilerek bu kelimeden faydalanılmıştır. Bunun tersi aynı duruş ile **ayakucu** (b. bk) dur.

Başucu uzaklığı teriminden ise, bakılan yıldızdan göze gelen ışın (b. bk) çizgisi ile o yerdeki çekül çizgisi arasında kalan açı anlaşılır.

Başucu yağmurları (Al Zenitalregen, Fr. Pluies de convection, İng. Convectional rain, eski kelime : Semtürre's yağmurları). Dönenceler arasındaki kuşakta güneşin başucda bulunduğu sıralarda yağan bol yağmurlar.

Batakçayır (Al. Moor, Bruch, Fehn, Venn, Lohe, Luch, Filz, Mies, Ried, Fr. Tourbière, İng. Bog, Moor, Moorland). Çoğunca bitki kalıntılarıyle örtülü, sürekli olarak ıslak, dibi oynak, içine su çekmiş sünger gibi çayırlara, topraklara verilen ad. Böyle yerlerde çayırlar, ağaçlar arasında yer yer su birikintileri bulunur. Dilimizde böyle topraklar için çeşitli adlar kullanılmıştır : Cılgıt, **cılkıd, cocluk,** coçluk, cocta gibi. (bk. Turba).

Bataklık (Al. Sumpf, Fr. Marais, İng. Swamp, Marsh). Toprağı çok ıslak, yer yer suların yüzlek olarak göleklenmiş bulunduğu, bu yere uymuş bitkilerin yetiştiği yer. Böyle bitkilere bataklık bitkileri denir. Bataklıklar, yağışları bol olan, taban suyu (b. bk.) yüze kadar çıkmış bulunan yerlerde olur. Böyle yerler çukur, çanak biçimli yerlerdir. Her vakit donmuş bulunan düzlüklerde, sadece yazın üst yüzü çözülen alanlarda da bataklıklar belirir. Kurak bölgelerde yer

yer tuzlu bataklıklar meydana gelmiştir (bk. Göl, Çanak, Tekne, Batakçayır, Tjale).

Bathyal (région) (Al. Bathyal, Fr., İng. Batyal). E. Haug'a göre denizin 200 ilâ 1.000 metre arasındaki derinlikleri. Bu kelime, yunanca bathos = derinlik kelimesi ile ilgilidir. Buralara mahsus deniz dibi tortulanmaları olur. (bk. Abyssal).

Batı, (Al. West, Fr. Ouest, İng. West, Eski kelime : Garb). Dört ana yönden biri. (bk. Anayönler).

Batı rüzgârları (Al. Westwinde, Fr. Vents d'ouest, İng. Westerlies). Her iki yarımkürede dinamik yüksek basınç kuşaklarından (bk. Ross enlemleri) kutba doğru olan ılıman kuşaklarda, çoğunca 40 - 65 enlemleri arasında esen değişik rüzgârlar. Hava, bu yüksek basınçlardan kutup çemberi çevresindeki alçak basınca doğru akar. Belirgin ve sürekli olduğu yer güney yarımküresindedir. Yelkenliler devrinde gemileri Kap'tan Avusturalya'ya, oradan Güney Amerika'ya kolayca götüren güney denizlerinin büyük batı meltemleri bunlardır. Kuzey yarım küresindeki de batı rüzgârlarıdır. Güney yarımküresinde bu çeşit rüzgârların kesintisiz esişi, burada karalar yüzünden olan kesintilerin bulunmayışındandır.
Batı rüzgârları, hele kuzey yarımkürede, alizeler kadar sürekli değildir. Çünkü bu rüzgârlar çoğu zaman **gezici döngülerin** (b. bk.) doğurduğu değişiklikler yüzünden kesintiye uğrar. Sözgelişi, kışın İzlanda alçak basınç alanı geniş bir **döngü** (b. bk.) merkezi olur. Bu sırada Amerika üzerinden kuzeybatı rüzgârları eser. Batı Atlantik üzerinden batı rüzgârları, Doğu Atlantik ile Avrupa üzerinden güney rüzgârları eser. Kışın, Asya'da batı rüzgârları, büyük **karşı-döngü** (b. bk.) ile **musonlar** (b. bk.) yüzünden bozulur. (bk. Rüzgâr, Basınç, Hava basıncı, Yel).

Batı Ülkeleri (Abendland, Okzident, Fr., İng. Occident, eski kelime : Memali-ki Garbiye, Garb memleketleri). Ortaçağdan beri, geniş anlamiyle, kültür durumu gözönüne alınarak Avrupa için kullanılan bir deyim. Batı Ülkeleri kültürü, bir yandan Doğu Ülkeleri ve Doğu Avrupa'dan, öte yandan Yeni Dünya adiyle de anılan Amerika'dan türlü yönlerden az'ya da çok ayrı bir durum göstermiştir. Temelini bu kültür gelişmesinden alan Batı Ülkelerinin esas kaynağını Eskiçağ ve hıristiyanlık kültürü ile Kuzey Ülkeleri soylarının göçleri teşkil etmiştir. (bk. Doğu Ülkeleri).

Batık Dağlar (Al. Ertrunkene Gebirge, Fr. Montagnes immérgées, İng. Submerged mountains, eski kelime : Mağtus cibal). Eski bir dağlık kıyı bölgesinin çökmeler, ya da deniz yüzünün yükselmesi yüzünden sular altında kalmış durumu. Böyle yerlerde eski dağların dorukları ada biçimine girmiştir. Eski boyun ve geçit yerleri birer deniz boğazı olmuştur. Dağ sıraları arasındaki uzun çukurlar, girintili çıkıntılı körfezler, koylar biçimine girmiştir. Buradaki vadileri de deniz suları, belirli yerlere kadar doldurmuştur. (bk. Batık vâdi, Batık kıyı).

Batık kıyı (Al. Untertauchungsküste, Untertauchküste, Fr. Côte de submersion, İng. Shorline of Submergence, eski kelime : Mağtus sahil). Deniz suları altında kalmış, dibe dalmış kıyı. (bk. Batık dağlar, Batık vadiler).

Batık vadiler (Al. Ertrunkene Täler, Fr. Vallées submergées, İng. Drowned valley, Submerged valley, eski kelime : Mağtus vadi). Yer kabuğunun çökmesi, ya da deniz yüzünün yükselmesi ile ilgili olarak vâdilerin belirli yerlerine kadar deniz sularıyle dolmuş durumu. (bk. Batık dağlar, Batık kıyı).

Batma (Al., Fr., İng. Immersion, eski kelime : Gark olma). Denizin, karaya doğru ilerlemesi yani transgresyonu sonunda, karanın sulara dalmış bulunması olayı. Bunun tersi **sudan çıkma** (b. bk.) dır.

Batolit (Al., Fr., İng. Batholith). Dipten, çok derinlerden yer kabuğunun içine pek büyük yığınlar halinde sokulmuş, fakat yerin yüzüne ulaşamamış kütleler. Batolitler, kökü dipsiz derinliklere doğru uzanan yığınlardır. Bu kelime E. Suess tarafından konulmuş olup, yunanca bathos = derinlik ile lithos = taş, kelimelerinden yapılmıştır. Batolitler çoğunca granitlerdendir. (bk. Lakolit).

Bayır (Al. Böschung, Fr. Talus, Pente, İng. Scarp). Yerşekillerinde biri aşağıda, ötekisi yukarıda olan iki düzlük arasındaki eğimli yer.

Beaufort ıskalası (Al. Beaufortskala, Fr. Echelle de Beaufort, İng. Beaufort wind scale, Beaufortscale). Herhangi bir araca başvurmaksızın, rüzgârın etkilerine bakarak **kestirme** yoluyle yel hızını, yel gücünü bulma yolu. Eskiden beri gemiciler bu yoldan çok faydalanmışlardır. Sonraları 1806 da İngiliz amiralı Beaufort bunları düzenliyerek kolay kullanılır bir duruma getirmiştir. Burada rüzgârın hızı 10 metre yükseklikteki havada sanayide sür'at olarak verilmiştir. Yakın vakitlere kadar 12 basamak üzerine düzenlenmiş olarak kullanılmış, bugün de çok yerde yine böyle kullanılan Beaufort ıskalasına son zamanlarda bir kaç basamak daha eklenmiştir. Bu eklenmeden sonra basamak sayısı 17 ye çıkmıştır. Burada 12 nci basamakta rüzgârın saniyede hızı 32,7 metre gibi bir değer gösterdiği halde, saniyede 56 metreden çok hızlı esişler de görülmüştür. Bunun için basamak sayısı artırılmıştır. **Rüzgâr ıskalası** adı da verilen bu ölçünün genel görünüşünü, esen rüzgârın değdiği yerdeki belirtilerini, **karada** ve **denizde** olmak üzere şöylece toplamak mümkündür. (Cetvele bakınız).

Bedir Arapça bedr. (bk. Dolunay).

Bel (bk. Boyun).

Belde (bk. Şehir).

Belen (bk. Boyun).

Belirti bilimi (Al. Phänologie, Fr. Phénologie, İng. Phenology, dilimizde kullanılan başka bir kelime : Fenoloji). Bitkilerin yıl içindeki gelişmesi, bu arada çiçek açma, filizlenme, yapraklanma, meyva verme, meyvanın olgunlaşması, yaprak dökümü zamanları gözlenerek türlü iklim etmenleriyle bunlar arasındaki ilgiyi araştıran bir bilim. Buna **Fenoloji** de denir (bk. Fenoloji).

Benthos (Al. Benthos, Fr. Animaux bentonique, İng. Benthos, eski kelime : Benthos mecmua-i hayvaniyesi). Yunanca benthos = derinlik anlamına gelen bir kelimeden yapılmış bir terimdir ki, deniz dibinde, bir yere yapışık olarak, ya da sürünerek yaşıyan canlılar topluluğudur. Mercanlar bunlardandır. Buna karşılık, Nektonlar yüzücüdür, planktonlar akıntılarla sürüklenicidir (bk. Nekton, Plankton).

Berrî iklim. Şimdiki **Karasal iklim**, ya da daha çok kullanılan **Kara iklimi** terminin eski şekli (bk. Kara iklimi).

Berzah. Arapça berzah = ince, uzun dardil, **kısık yer** anlamına gelen bir kelimeden alınarak kullanılmış eski bir terim. (bk. Kıstak).

Besin (Al. Nahrung, Fr. Nourriture, İng. Nourishment, eski kelime : Gıda). Canlıların yaşamasını, büyümesini, gelişmesini, üremesini, yayılmasını sağlıyan her türlü yiyecek, içecek maddeleri.

BEAUFORT RÜZGÂR ISKALASI

Rüzgârın şiddeti (Beaufot'a göre)		Esiş hızı (saniyede metre)	Esen rüzgârın değdiği yerdeki belirtileri	
			Karada	Denizde
0	Durgun hava	0 - 0,2	Duman dikine yükselir	Deniz çarşaf gibi
1	Hafif hava	0,3 - 1,5	Duman eğimlice yükselir	Deniz güzel dalgacıklı
2	Hafif meltem (briz)	1,6 - 3,3	Yel yüzde hissedilir, yapraklar sallanır	Deniz köpüksüz hafif dalgalı
3	Zayıf meltem (briz)	3,4 - 5,4	Yapraklar ve ince dallar sallanır	Deniz hafif çırpıntılı, biraz köpüklü
4	Orta meltem (briz)	5,5 - 7,9	Tozlar, kâğıtlar havalanır, küçük dallar sallanır	Deniz çırpıntılı, oldukça köpüklü
5	Sert meltem (briz)	8,0 - 10,7	Ağaççıklar sallanır, bayrak düzce durur	Düzgün uzun dalgalar, sıra sıra köpükler
6	Güçlü rüzgâr	10,8 - 13,8	Telgraf telleri ıslık çalar, yel insana çarpar	Deniz çok köpüklenir, büyük dalgalar belirir
7	Sert rüzgâr	13,9 - 17,1	Ağaçlar sallanır, rüzgâra karşı yürüme güçleşir	Deniz çok dalgalı, çok köpüklü, dalgalar fırlar
8	Fırtınamsı rüzgâr	17,2 - 20,7	Dallar kırılır, yürüme çok güçleşir	Yüksek dalgalar dalga dorukları devrilir
9	Fırtına	20,8 - 24,4	Evlerde ve çatılarda küçük zararlar	Yüksek dalgalar artar, köpükler savrulur
10	Sert fırtına	24,5 - 28,4	Ağaçlar devrilir, binalarda büyük zararlar	Çok yüksek dalgalar, deniz tam köpüklü
11	Kasırga	28,5 - 32,6	Korkunç zararlar yapar (nadir eser)	Son derece yüksek dalgalar, deniz karışır
12	Büyük kasırga, (Orkan)	32,7 den çok	Çok korkunç zararlar yapar (pek nadir eser)	Denizin üstü köpük ve dalga tozlariyle dolar, ilerisi görülmez

Beslenme bölgesi (Al. Nährgebiet Fr. Bassın de réception, İng. River basin, eski terim : Me'haz havzası). Bir akarsuyun, bir buzulun beslenmesini sağlıyan bölge. Buradan gelen sular, buzkarlar, buzullar asıl ırmağı, ya da buzulu besler (bk. Yağış alanı).

Beşeri coğrafya (Al. Anthropogeographie, Fr. Géographie humaine, İng. Human geography, Anthropogeography). İnsanın yerleşmiş bulunduğu yerle ilgisini, bu yerin insan eliyle değiştirilmiş, işe yarar duruma getirilmiş olmasını, bunlarla ilgili türlü olayları iceliyen coğrafya kolu. Doğal coğrafya olayları (yaşama bölgesinin yeri, denize bağlantısı, yeryüzü şekilleri, iklimi, bitki örtüsü, akarsuları, gölleri, yeraltı suları, madenleri...), beşeri coğrafya için temel olurlar.

Beşeri coğrafya çerçevesi içinde çoğunca şu olaylar yer tutar : Doğal etmenlere uyacak şekilde insan yerleşmesinin nasıl olduğu, yerleşmenin çeşidi (köy, kent, şehir), yerleşme yerleri (kıyıda, ovada, dağda, ırmak boyunda), türlü halk ve uluslarla bunların kültürlerinin yayılışı, bir ülkenin türlü yerlerini ve türlü ülkeleri birbirine bağlıyan yollarla buralarda işliyen taşıtlar..

Dar anlamiyle asıl beşeri coğrafya içine, bir ülkeyi işlemiş, oraya kendi damgasını vurmuş olan insan toplulukları girer. Bu arada nüfus coğrafyası (nüfusun yayılışı, yaşama yerleri, yaşanmaz yerler, göçler), yerleşme coğrafyası (b. bk.), insan soyları, iklime uyma (b. bk.), sağlık coğrafyası, diller ve dinler coğrafyası, siyasî coğrafya başlıca beşeri coğrafya konularıdır. (bk. Coğrafya, Doğal coğrafya).

Betim (Al. Beschreibung, Description, Fr. Déscription, İng. Description, eski kelime : Tasvir). Bir olayı, türlü özellikleriyle söz, yazı, ya da çizgilerle belirtme, tanıtma işi. Buna **tasvir** de denir. Betim, betimlemek yani tasvir etmek ile ilgilidir.

Beyneccümûdiye devir (bk. Buzularası dönem).

Bıçık (Al. Talweg, Fr. Thalweg, İng. Thalweg, Valley line, eski terim : Hatı içtima-ı miyah). Bir akarsuyun yatağının en çukur yerlerini birleştirdiği düşünülen eğri çizgi. Bu çizgi, akarsuyun yüzdeki en hızlı akış (bk. Hızlı akış çizgisi) yerlerini birleştiren çizginin izdüşümü'dür. Dilimizde Almancadan gelme **talveg** kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır. Başka bir türkçe kelime de **çatak**'tır.

Biçimlenme (Al. Ausgestaltung, Gestaltung, Fr. Modelé, İng. Shapping, eski terim : Menkur, modle). Yer kabuğunun yüzünün, dış etkilerle işlenmesi yoluyle türlü türlü biçimlere girmesi. (bk. Aşınma, Aşındırma). Türlü aşındırıcı güçler yer kabuğunun sular dışında kalan yerlerini yani karaları kemirirler. Böylece yeryüzünde oyulmuş yerler belirir. Sanki bir heykeltraşın mermeri işlemesi, ona istediği bir biçimi vermesi gibi, bu dış güçler de yere türlü biçimler verirler ki **biçimlenme** adı verilen olay budur.

Bifurkasyon. Lâtince bifurcus = çift çatallı, furca = çatal kelimelerinden faydalanılarak yapılmış bir terimdir ki, dar anlamiyle, subölümü bölgesinde iki ırmağın birbirine karışması olayını belirtir. Geniş anlamiyle akarsuların çatallanmasıdır. Bu terimin türkçe karşılığı **çatallanma** (b. bk.) dır.

Binme (Al. Schuppung Fr. En forme d(écaille), İng. Imbricate). Kıvrılmaya (b. bk.) uğramış bölgelerde, aynı tabaka dizilerinin tekrarlanması şeklinde belli olan bir yapı. Böyle bir yapıda, birbirine yaslanmış, birbiri üzerine **bindirmiş** tabaka paketleri görülür. Bunun için böyle bir

yapıyı doğuran olaya **binme** adı verilir. Binme yoluyle doğmuş yapıya da **binmeli yapı** (b. bk.) denir. Bu terimlerin dilimize fransızcadan girmiş karşılıkları **ekay** ve **ekaylı bünye** kelimeleridir.

Binmeli yapı (Al. Schuppenstruktur, Fr. Sructure en écailles, İng. Imbricate structure, eski terim : Ekaylı bünye). Binme olaylarından doğmuş ve balık pulu dizilişini, ya da kiremit dizilişini andıran bir çeşit yerkabuğu yapısı. (bk. Binme).

Birikinti kıyısı (Al. Anschwemmungsküste, Aufschüttungsküste, Fr. Côte d'accumulation, İng. Coastal plains, Prograded coasts, eski terim : Teraküm sahilleri). Deniz ve akarsuların sürükleyip yığdığı taş parçacıklariyle dolmuş kıyı. Bunlar alçak kıyılardır. Bu türlü kıyılar boyunda birikintilerden, yığıntılardan doğmuş kıyı dilleri, oklar, kıyı gölleri sıralanmıştır (bk. kıyı).

Birikinti konisi (bk. Birikinti yelpazesi).

Birikinti ovası (Al. Akkumulationsebene, Aufschüttungsebene, Fr. Plaine d'ccumulation, İng. Alluvial plain, eski terim : Teraküm ovası). Akarsular boyunda, ya da ırmakların ağzına yakın aşağı bölümlerinde, eğimin birden bire azaldığı yerlerde veya sularının azalmasiyle taşıdıkları taş parçacıklarını sürükliyemiyen sular boyunda gelişmiş ova.

Irmak boylarındaki birikinti ovaları, akarsuların taşıdığı kum, çakıl, kil gibi dağınık taş parçalarının yığıldığı yerlerdir. Bunlar düz, dağ eteklerine doğru dalgalıca bir biçim gösterirler. Böyle yerlerde ırmak yatağı, yığılan aluviyonlar yüzünden gittikçe yükselir, ırmak yatağının yanlarında diz boyu, ya da adam boyu yığıntı tümsekleri belirir. İşte bu tümsekler gerisinde kalan yerler yayvan çanaklar olduğu için, ırmağın kabarık zamanlarında sular buralara taşar, buralarda geçici gölcükler, bataklıklar meydana gelir.

Birikinti ovalarındaki yığıntıların kalınlığı çoktur : Çoğunca 20 - 30 metreden fazla. 100 - 300 metre kalığındaki aluviyonlarla örtülü ovalar da vardır. (bk. Delta, Birikinti yelpazesi).

Birikinti yelpazesi (Al. Schwemmkegel, Fr. Cône de déjection, İng. Alluvial fan, Alluvial cone, eski kelime : Birikinti mahrutu). Bir akarsuyun, dağlık bir yerden çukur bir düzlüğe indiği yerde, taşıdığı türlü **sürüntülerin** (b. bk.) tortulanmasından doğan yelpaze biçiminde yassı kabartı. Böyle bir akarsuyun eğimi, dağın eteğinde birden bire sona erdiği için, irili ufaklı taş parçaları biçiminde olan **sürüntüler** daha ileri sürüklenemez olur, bulundukları yerde kalırlar. İşte bu yığılmalarla orada yere konmuş bir yelpaze biçiminde bir kabartı belirir ki, **birikinti yelpazesi**, ya da **birikinti konisi** adı verilen şekil budur.

Bu kabartının özel bir biçimi vardır. : Sivrisi, akarsuyun kaynak yönüne dönük bir koni kesmesi biçimindedir. Böyle bir yığıntı yeri, dağın eteğinden ovaya doğru açılmış bir yelpazeyi andırır. Bunun için böyle kabartılara birikinti yelpazesi, ya da birikinti konisi denir.

Birikinti yelpazeleri çok çeşitli büyüklükte olur : Bir oda büyüklüğünde olanından, bir köyün, bir kentin kurulabileceği genişlikte olanlarına kadar her çeşidi vardır.

Birinci Çağ (Al. Paläozoische Ära, Fr. Ere primaire, İng. Palaeozioik era, eski kelime : Zaman-ı evvel). İlkel çağın sonundaki Algonkium devrinin ardından gelen ve yeryuvarlağı tarihinin başlangıcı sayılan çağ. Birinci çağın 360 - 540 milyon yıl sürdüğü sanılmaktadır. Canlıların oluşması, gelişmesi gözönüne alınarak bu çağa

eski yaşama çağı anlamına gelen **Paleozoik** (b. bk.) adı verilmiştir. Birinci Çağ, ilkel canlıların çoğalması ile başlar, omurgalı kara hayvanlarının yeryüzünde belirmesiyle sona erer. Bu çağda bitkiler, hayvanlar çok gelişmiş, üremiş, yayılmıştır. Bu arada su bitkileri karalara geçmiştir. Birinci çağ arazisi şu beş **oluşuğa** (formasyona) bölünür : Kambriyum, Silur, Devon, Karbon, Perm. Bunlardan Karbon devri tabakaları arasında zengin taş kömürü yatakları bulunur.

Birinci Zaman (bk. Birinci Çağ; Jeoloji çağları, Paleozoik).

Bitek (Al. Fruchtbar, Fr. Fértile, İng. Fertile, eski kelime : Münbit). İyi ürün veren topraklar için kullanılan bir kelime. Çukurova'da bitek topraklar çoktur. Bu topraklarda her türlü bitkiler yetişir. Buraları çok verimlidir. (bk. Biteklik, Verimli).

Biteklik (Al. Fruchtbarkeit, Fr. Fértilité, İng. Fertility, eski terim : kaabiliyet-i inbatiye, inbat kaabiliyeti). Bir toprağın bitek, verimli oluşunu belirtmek için kullanılan kelime. Adapazarı ovasının bitekliği her yerde bilinir. (bk. Bitek, Verimli, Verimlilik).

Bitki (Al. Pflanze, Fr. Plante, İng. Plant, eski kelime : Nebat, çoğulu : Nebatat). Yetiştiği toprağa kökleriyle tutunmuş olarak büyüyen, üreyen, yaşama süresi bitince kuruyan yosun, ot, ağaç gibi canlılara verilen ad. "Bu kıraç toprakta ot bile bitmez" denildiğinde bu türlü bitkilerin bitme olayı üzerine söz söylenmiş olur. Bitki denilince ot bitkileri, ağaç bitkileri gözönüne gelir. Bunların çoğu yeşil renkli, çiçekli, meyvalı canlılardır. Gelişmiş bitkilerde özellik budur. Fakat ilkel bitkilerde bitki ile hayvanı birbirinden ayırt etmek güçleşir.

Bitki bahçesi (Al. Botanischer Garten, Fr. Jardin botanique, İng. Botanic garden, eski kelime : Nebatat bahçesi). Bitki araştırmaları ve öğretimi için düzenlenmiş, türlü bitkilerin bulunduğu bahçe. Böyle bir bitki bahçesinde bitkiler, bitki sınıfları ile ilgili bir düzene göre yerleştirilmiş, bitki coğrafyası temellerine göre de bahçeye yer yer dağıtılmıştır. Böyle bir bahçede orman köşesi, kayalık, taşlık, çakıllık yerde yetişen bitki köşeleri, çayır, çalılık, bozkır yerleri görülebilir. (bk. Bitki bilimi, Bitki coğrafyası, Tarım, Orman, Hayvanat bahçesi).

Bitki bilimi (Al. Pflanzenkunde, Botanik, Fr. Botanique, İng. Botany, eski terim : İlm-i nebatat, Nebatat). Bitkileri araştıran, inceliyen bilim.

Bitki bilimi çok geniş alanlı, bir çok kolları, dalları bulunan bir doğal olaylar bilimidir. Bu bilim, bitkilerin iç, dış yapılışlarını tanıtır. Bitkilerin canlılık olaylarını inceler, bitkinin yetiştiği çevre ile ilgisini araştırır, bitkileri sınıflara böler.

Bitki bilimindeki araştırmalardan elde edilen bilgilerden insanlar için fayda sağlıyacak sonuçlar çıkarılır. Bununla ilgili olarak bitki hastalıkları bilimi, bitkilerden ilâç elde etme yolları, tarım, ormancılık, bağ - bahçe bitkileri bilimi doğmuştur. (bk. Bitki coğrafyası).

Bitki coğrafyası (Al. Pflanzengeographie, Fr. Géobotanique, Phytogéographie, İng. Plant geography, Phytogeography, eski terim : Coğrafiyayı nebatî). Yeryüzünün bitki örtüsünü, bu örtünün çevre ile ilgisini inceliyen bilim. Bu bilim, bitki bilimi (Botanik) ile coğrafya arasında yer tutmakla beraber, coğrafyanın araştırma yollarına uyması derecesinde onun bir kolu durumunda bulunur.

Bitki coğrafyasının ödevi iklim, toprak ve başka canlılarla doğruca ilgisi bulunan, çok çeşitlilik gösteren bitkilerin yaşayışını incelemek, çok sa-

den yapılmış bir terimdir ki, **canlılar küresi** (b. bk.) anlamına gelir.

Blokdiyagram (Al. Blockdiagramm, Fr. Bloc-diagramme, İng. Diagram). Yeryüzünün bir bölümünün hem şekillerini ve topoğrafik özelliklerini, hem de yapısını göstermeye yarıyan, perspektif yollarla çizilen bir şekil. Bu şekil, sanki dörtgen, ya da çokgen olarak **derinlere doğru kesilmiş bir yerkabuğu bölümü** olarak gözönüne alınır. Tıpkı, içini görüp de almak istediğimiz bir karpuzdan kesip bir parça çıkardığımız gibi.
Blokdiyagramın, yerşekilleri biliminde önemli yeri vardır. Böyle bir şeklin bir köşesi tam gözün karşısına getirilerek bakılırsa, iki yan ile buradaki iki **kesit** (b. bk.) görülmüş olur. Bu özellikleri gözönüne alınırsa blokdiyagram yerine **keselek** demek de mümkündür.

Bodden kıyıları (Al. Boddenküsten, Fr. Côtes à bodden). Derinliği pek az, girintisi çıkıntısı çok, karaya doğru iyice sokulmuş koylar ve körfezlerle dolu bir çeşit kıyı. Bu türlü kıyılara Kuzey Almanya'da, Baltık kıyılarında örnek biçimleriyle rastlanır. Bodden kelimesi de buradan alınmadır. Yurdumuzda bu türlü kıyılar yoktur. Bu kıyılar, önceleri buzullarla örtülmüş, bu yüzden dip buzullariyle dolmuş bulunan yerlerin ağır, ağır çökmesiyle buralara denizin sokulmasından doğmuştur. (bk. Kıyı).

Bofor ıskalası (bk. Beaufort ıskalası).

Boğaz (bk. Yarmavâdi).

Boğaz (Al. Schlucht, Fr. Gorge, İng. Gorge). Dağlar arasında açılmış dar, derin geçit yerleri.

Boğaz (Al. Meerenge, Meeresstrasse, Strasse, Enge, Kanal, Fr. Détroit, İng. Strait). Karalar arasında denizin çok daralmış yeri. Boğazlar, geniş birer ırmağı andırır. Boğaz denildiği zaman, , çoğunca, **deniz boğazı** gözönüne gelir. Hele cümle içinde bu anlamı iyice belli olur. (Boğaz'ın başka anlamlarına bk.). (bk. Deniz).

Boğucu sıcak (Al. Heisses Wetter, Fr. Air chaud, İng. Sultry). Hem sıcak, hem de nemli hava durumunu belirten terim. Balta girmemiş orman (b. bk.) bölgelerinde boğucu sıcaklar olur. Boğucu sıcakların ardından sağanak yağmurları yağar. (bk. Sıcaklık, Isı, Sıcak kuşak).

Bolson (bk. Takır).

Bora (Al., Fr., İng. Bora) 1 — Çok soğuk yerlerden geçerek sıcak yerlere doğru düşercesine inen sert yellere çoğunca bora adı verilir ki, bu adın, kimi zaman poyraz (b. bk.) ile bir anlamda söylendiği olur. Bu çeşit sert, soğuk rüzgârın tersine, ılıkça yellerin de estiği olur ki, bunlara da **kabayel** (b. bk.) denir.
2 — Dalmaçya kıyılarında kuzeydoğudan esen soğuk, kuru, sert bir rüzgâr. Bora, Orta Avrupada basınç yüksek, denizde alçak olursa eser. Bu esiş, Adriya denizi boyunca bir **gezici döngü** (b. bk.) nün gidişi sırasında çok belli olur. Kışın pek soğuk esen bora, Karst yaylalarının karlı yerlerinden geçtiği için bu özelliği alır. Hele geçitlerde bu rüzgâr sanki düşercesine eser. (bk. Yerel rüzgârlar, Basınç, Hava basıncı, Düşüşlü rüzgârlar, Poyraz).

Boran (Al. Gewitter, Fr. Orage, İng. Thunderstorm, dilimize girmiş bir başka terim : oraj, eski terim : Syyib). Yıldırım, çakım, gök gürlemesi (b. bk.) ile birlikte beliren sağanak yağmurlu hava olayı. Bu olay sırasında, geniş ölçüde elektrik boşalması olur. Bu olaylar sırasında hava yığınları büyük bir hızla yukarılara çıkar, buralarda su buharı birden bire yoğunlaşır, **selli yağmurlar** yağar. Boran, çoğunca sıcak bölgelerde olur, yüksek enlemlerde daha az görülür.

yıdaki tek tek olayların ortak sebeplerini arayıp bunları toplu olarak gözönüne almaktır.

Bitki coğrafyası geniş bir bilim koludur. Bu bilimin bir çok dalları vardır. Bunlardan biri **floristik** bitki coğrafyasıdır. Bunda bir bölgede yetişen bitki türleri, bunların yayılış yerleri incelenir. Yerli bitkilerle oraya sonradan gelme yabancı bitkiler ayırt edilmeye çalışılır. Bu dallardan ikincisi **ekolojik** bitki coğrafyasıdır. Bunda bitkinin iklim, toprak, yeryüzü şekilleri, başka canlılarla ilgisi araştırılır. Bu dallardan bir başkasında da bitki örtüsü, bitki toplulukları incelenir. (bk. Bitki, Bitki bilimi, Coğrafya).

Bitki örtüsü (Al. Pflanzenkleid, Pflanzendecke, Fr. Végétation, İng. Vegetation cover, eski terim : Sütre-i nebatiye). Bir bölgedeki bitki topluluğunun meydana getirdiği örtü. Orman, bozkır, çayırlık birer bitki örtüsüdür. Anadolu'nun bitki örtüsü yer yer çeşitli özellikler gösterir : Deniz kıyıları boyunca uzanan dağlarda ormanlar çok yer tutar, İç Anadolu'nun kurak bölgelerinde ise bozkırlar uzanır. (bk. Bitki coğrafyası).

Bitki topluluğu (Al. Pflanzenvereine, Fr. Association végétale, İng. Plant associations, eski terim : Tecemmuat-ı nebatiye). Aynı doğal olaylara, yaşama şartlarına uymuş, belirli bir görünüş almış bitkilerin bir araya gelmiş durumu. Doğal şartlar arasında iklim, toprak, su başta gelir. Yaşama şartları arasında bitkinin bitkiye, hayvanların, insanların bitkilere etkisi başta gelir. Nemlilik şartları orman, çayır, bozkır gibi bitki topluluğunu doğuran önemli bir etmendir. Sıcaklık ise bitki toplulukları bölgelerinin, kuşaklarının ve yörelerinin doğuşunda önemli yer tutar. Çam ormanı bir bitki topluluğudur. Burada temeli ağaç meydana getirir. Dağ çayırı da bir bitki topluluğudur. Bunda temel ot bitkisidir (bk. Bitki, Bitki coğrafyası, Bitki bilimi).

Bitki yetiştirme (Al. Pflanzenzüchtung, Fr. Culture (plant), İng. Cultivation). Ekilen, dikilen bitkilerde yeni çeşitler bulmaya doğru gidilen bitki yetiştirme yolları. Bu bitkilerin, yetiştirildikleri yerlere uyması gerekir. (bk. Bitki).

Bitümler (Al. Bitumen, Fr. Bitume, İng. Bitumen, eski kelime : Zift). Yerkabuğunu meydana getiren taşlar, tababakalar içinde doğal olarak bulunan, karışımında karbon, hidrojen olan, yanıcı, esmerimsi, yerine göre katı, sıvı, gaz olarak görülen maddeler. Bitümlerin katı olanına **asfalt**, sıvı olanına **petrol**, gaz olanına **doğal gaz** (tabiî gaz) denir.

Biyoloji (Al., Fr. Biologie, İng. Biology). Konusu, canlılar olan doğal bilimlerin hepsine birden verilen ad. İnsan bilimi demek olan antropoloji (b. bk.), hayvan bilimi (zooloji), bitki bilimi (botanik) biyoloji bilimlerindendir.

İnsan, hayvan ve bitkide ortak özellikler vardır : Doğmak, yaşamak, ölmek. Bu üç ana özellik yanında şu iki özellik belirmiştir : Çoğalma, yayılma. (bk. Bitki coğrafyası, Hayvan coğrafyası).

Biyocoğrafya (Al. Biogeoraphie, Fr. Biogéographie, İng. Biogeography, eski kelime : Coğrafyayı hayatî, Hayatî coğrafya). Yunanca bios = yaşama, ge = yer, graphein = yazmak, çizmek kelimelerinden yapılmış bir bilim adıdır ki, yaşıyanların, yaşamakta olanların, canlıların coğrafyası anlamına gelir. (bk. Canlılar coğrafyası, Coğrafya).

Biyosfer (Al. Biosphäre, Fr. Biosphère, İng. Biosphere, eski terim : Küre-i hayatiye). Yunanca bios = yaşama, hayat, sphaira = küre kelimelerin-

Boran olayı, türlü yollarla belirir : Kimisi, yerin birdenbire ısınmasından doğar. Buna **ısı boranı** denir. Haziran ortalarında yurdumuzun türlü bölgelerinde görülen gürültülü, selli yağmurlar bunlardandır. Bunaltıcı bir sıcağın, nemli bir havanın ardından boran olur. Boran olayı, çoğunca, sıcak yaz günlerinin öğle sonrasında belirir. Boranların kimisi de ayrı sıcaklıktaki hava yığınlarının birbiri içine girmesi yüzünden olur. Buna da **alın boranı** (cephe boranı) denir. Bu olayda soğuk havanın ucu, sıcak hava yığınına sokulurcasına girince hava yükselir. İşte bu sırada boran olur. Böyle boranlar, kimi zaman kilometrelerce boyundaki, hatta 100 km uzunluğundaki alın (b. bk.) lar boyunca uzanırlar. Yer yer dolu da yağabilir.

Boranlı hava kısa sürer : Birkaç dakikadan 10 - 15 dakikaya kadar. Arkasından hava açılır. **Boranlı gün** sözünden, içinde gök gürlemesi işitilen gün anlaşılır. (bk. Yağmur, Dolu, Boran yağmuru, Rüzgâr, Hava basıncı).

Boran yağmuru (Al. Gewitterregen, Fr. Pluie d'orage, İng. Thunder-shower). Boran (b. bk.) sırasında yağan, bardaktan boşanırcasına düşen yağmur. Böyle yağmurları doğuran kara bulutlara **boran bulutu** (Al. Gewitterwolken; Kümülo-nimbus) adı verilir. Boran yağmurları sırasında dereler birden kabarır, çevrelerine taşar, ortalığı sel götürür. (bk. Selli yağmur, Sağanak, Yağmur, Taşkın).

Boreal (Al. İng. Boreal, Fr. Boréal, eski kelime : Şimalî). Lâtince **boreas** yani **kuzey yeli** kelimesinden alınma olup, **kuzeysel** (b. bk.) anlamına gelir. Bunun tersi **austral** (b. bk.) dır. Buna da dilimizde **güneysel** (b. bk.) denir. Sözgelişi, Fransızcada aurore boréale, **kuzeysel ışık** demektir ki, eskiden fecr-i şimalî denirdi. Dilimizde boreal karşılığı kuzeysel olmakla beraber, bunun yerine, çoğunca **kuzey** kelimesi de kullanılır. Sözgelişi, kuzeysel ışık yerine **kuzey ışığı**, kuzeysel orman kuşağı yerine **kuzey orman kuşağı** (Al. borealer Waldgürtel) da denir.

Borsa (Al. Börse, Fr. Bourse, İng. Stock Exchange). Alışverişle, ticaretle ilgili bir kurul. Borsa kelimesi, İtalyanca olup, Lâtince bursa = kese, Yunanca byrsa = işlenmiş deri kelimeleriyle ilgisi vardır. Borsa, tüccar, bankacı, komisyoncu, köşe sarrafları, kaptan, sigortacı, gemi sahibi gibi alışverişle ilgili iş sahiplerinin toplandıkları yerdir. Burası, ticaret işlerinin, mal ve para değerlerinin düzenlendiği yerdir.

Boş arazi (bk. İşlenmemiş yer).

Boşalma (Al. Ausräumung, Fr. Déblaiement, İng. Removal). Dış güçlerin aşındırmasiyle bir yerin oyulması, koparılan parçaların oradan başka yere sürüklenmesi olayı. Sözgelişi, türlü yığılmalarla dolmuş bir çukur bölge, akarsularla derince yarılır. Burası dolgudan hemen sonra düz bir yer iken, bu defa derin yarıntılarla, vâdilerle oyulmuş bulunur. Bu oyulmuş yer daha da genişliyebilir. Eski düzlüğün yanında, ondan daha alçakta yeni düzlükler belirir. Üçüncü Çağın (b. bk.) Neojen devrinin ve daha sonrasının öyle tekne (b. bk.) dipleri vardır ki, bunlar böylece boşalmaya uğramış yerlerdir. İşte bu boşalmalar yüzünden bir çeşit çukurlaşma çanağı (b. bk.) olan boşalma çanakları, **boşalma tekneleri** belirmiştir. (bk. Aşınma, Aşındırma).

Botanik (bk. Bitki bilimi). Botanik kelimesi Yunanca botane = ot kelimesinden gelen botanike = **bitki** sözünden yapılmış bir bilim adıdır. Birçok yerlerde bu ad bu kökle ilgili olarak kullanılır ki, **bitki bilimi** demektir.

Boylam (Al. Länge, Fr. Longitude, İng. Longitude, eski kelime : Tûl). Bir yerden geçen meridiyen (b. bk.) ile başlangıç meridiyeni (b. bk.) arasındaki açı, o yerin coğrafi boylamıdır. Başka bir deyişle, bir noktanın boylamı, oradan geçen meridiyen düzlemi ile başlangıç meridiyeni arasındaki açıdır. Boylam açısı, bu iki düzlemin kestiği Ekvatorun, ya da paralel çemberinin yayı üzerinde ölçülür.

Yer yuvarlağı, kutuplardan geçtiği düşünülen birçok büyük çembere bölünmüştür. Bunlar meridiyenler (b. bk.) dir. Sayısız meridiyen çemberi içinden birbirlerinden aynı uzaklıkta 360 tanesi seçilmiştir. Birbiri ardından gelen iki meridiyen çemberi arasındaki uzaklık, bir **boylam derecesi** sayılmıştır.

Başlangıç meridiyeninden başlamak üzere doğuya, batıya doğru 0 - 180 boylam bulunur. Aynı boylam üzerinde bulunan yerlerin saati aynı olur. Buna göre, iki yer arasındaki boylam farkı, bu iki yer arasındaki saat farkını verir. Böylece, her 15 boylam arası bir saat tutar. Bunun için boylamlardan saat işinde faydalanılır. (bk. Meridiyen, Enlem, Paralel çember, Saat dilimleri).

Boylam derecesi (Al. Längengrad, Fr. Dégré de longitude, İng. Degree of longitude, eski kelime : Tûl derecesi). (bk. Boylam).

Boyun (Al. Pass, Fr. Col, İng. Pass). Dağlık yerlerde, doruk boylarında yer yer görülen çukurluklar. Ulaştırma bakımından boyun şu ölçü ile tanınır : "Dağlık yerlerin, kışın da geçilebilen, geçit veren yerleri." Buna göre boyun ile geçit arasında az çok fark vardır. Dilimizde **boyun, bel, gedik, belen, aşıt, aşut** şeklinde adlandırılan yerbiçimi, dağların yüksek yerlerinin çukurca yerleri olarak anlaşılır. Boyunlar, çoğunca, subölümü (b. bk.) çizgisi üzerinde bulunurlar. Boyunların çok çeşitleri vardır. Fakat bunların hepsinde görülen özellik şudur : Her boyunun bir giriş yeri, her iki yanında yamaçlar, bunlar arasında da düzce bir yer bulunur. Boyun yerine uzanan giriş yeri, çoğunca, bir derenin başlangıç yeridir. Boyunlar yolların geçtiği birer uğrak yeridir. (bk. Dağlar).

Boyuna (Al. Längs.. Fr., İng. Longitudinal, eski kelime : Tûlânî). Coğrafyada türlü kelimelerin yanına gelerek terimi bütünliyen, ona özellik veren bir kelime. Eskiden bunun yerine **tûlânî** (b. bk.) kelimesi kullanılırdı. Şimdi boyuna kelimesi iyice yayılmıştır. Sözgelişi, boyuna akarsu, boyuna ada, boyuna doruk, boyuna kıyı, boyuna kırılma, boyuna boğaz gibi. **Boyuna** kelimesinin tersi **enine**'dir (bk. Enine, Arzânî).

Boyuna ada (Al. Längsinsel, Fr. île longitudinal, İng. Longitudinal island, eski kelime : Tûlânî ada, Tûlânî cezire). Karaların yanında uzanan öyle adalar ki, orada kıvrım (b. bk.) uzanışlarına (b. bk.) uyar. Avrupanın Dalmaçya kıyılarındaki adalarda böyle bir durum vardır.

Boyuna akarsu (Al. Längsfluss, Fr. Fleuve longitudinal, İng. Longitudinal stream, eski kelime : Tûlânî nehir). Subölümü olan kabartılara az çok koşut (paralel) olarak uzanan akarsu. **Boyuna** akarsulara karşılık, **enine** akarsular da vardır. Enine akarsular, subölümü kabartılarına dik olarak geçerler.

Boyuna boğaz (Al. Längsstrasse, Fr. Détroit longitudinal, eski kelime : Tûlânî boğaz). İki **boyuna kıyı** (b. bk.) arasında uzanan deniz boğazı. Dalmaçya kıyılarında boyuna boğaz örnekleri çoktur. Bunun tersi, **enine boğaz** (b. bk.) dır.

Boyuna doruk sırtı (Al. Längskamm, Chaine longitudinale, İng. Longitudinal ridge, eski kelime : Tûlânî hattı bâlâ). Kıvrımların uzanışına uyan doruk boyu. (bk. Kıvrım, Kıvrılma).

Boyuna kırılma (Al. Längsverwerfung, Längsstörung, Fr. Faille longitudinale, İng. Longitudinal faulting, eski terim : Tûlânî inşikak). Tabakaların **uzanışına** (b. bk.) paralel olarak giden kırılma yerleri. Bunun tersi, tabakaların uzanışına ya **dikey**, ya da **yamuk** giden kırılma yerleridir (bk. Kırık, Kırılma).

Boyuna kıyılar (Al. Längsküsten, Konkordante Küsten, Fr. Côtes longitudinales, eski terim : Tûlânî sevahil, Tûlânî sahiller). Kıyı boyunca uzanan kıvrım dağlarının uzanışına uyan deniz kıyıları. Böyle kıyılara Pasifik kıyı tipi **uyumlu kıyılar** (b. bk.) adı verilir. Otuzbeş yıl kadar önceki coğrafya kitaplarımızda bu terimle ilgili şöyle cümleler vardı : "Anadolu sahilleri alelekser tûlânî sahillerdir." Bunu şimdi şöyle belirtebiliyoruz : "Anadolu kıyıları çoğunca **boyuna kıyılardır**." Bir başka cümle : "Tûlânî sahiller silsile-i cibâl iltivaları veya avârız istikametlerine muvazi olan sahillerdir." Bu cümleyi de şimdi şöyle belirtiyoruz : "**Boyuna kıyılar**, sıradağ kıvrımları veya yeryüzü şekilleri doğrultularına paralel (koşut) uzanan kıyılardır." (bk. Kıyı).

Boyuna vâdi (Al. Längstal, Fr. Vallée longitudinale, İng. Longitudinal valley, eski terim : Tûlânî vâdi). Kıvrılmalardan doğmuş bir dağın kıvrım uzanışına (b. bk.) uyarcasına uzanan vâdi. (bk. Kıvrım, Kıvrılma).

Bozkır (Al., Fr., İng. Steppe). Kurak, ya da kurakça bölgelerde sert çayırlarla otların, bunlar arasına serpilmiş çalılarla dikenlerin bulunduğu bir bitki örtüsü. Bozkırlar, dönencealtı (astropikal) kuşakta, ılıman kuşağın kurak bölgelerinde geniş yer tutar, buradan türlü yönlere doğru yer yer sokulurlar. Yerine göre çeşitlilik gösteren bozkırlar, yaz yağışlarının, sıcaklığa göre az bulunduğu, böylece ağaçların, yumuşak çayırların yetişmesini sağlıyacak nemliliğin yeteri kadar bulunmadığı yerlerde meydana gelmiştir. Yaz yağışlarının az olduğu böyle yerlerde kuraklığa uymuş bitkiler (bk. Kurakçıl bitkiler) yetişebilmiştir.

Bozkır, ilkbaharda birdenbire yeşerir. Bu sırada her yer çayır, çimen, çiçeklerle bezenir. Otlar kimi yerde diz boyu olur, kimi yerde bunu da geçer. Bu yemyeşil, renk renk görünüş bahar sonunda değişmeye başlar, kırlar sararıp solmaya doğru gider. Yaz ortalarında artık bu yerler sarı, **boz** bir renge bürünmüş olur. İşte yılın dörtte üçünde görülen bu **boz** renginden ötürü böyle yerlere **bozkır** denilmiştir. İç Anadolu bozkırları gibi.

Bozkırlar yeryüzünün birçok yerlerinde vardır. Bunlar türlü yerlerde ayrı adlarla söylenir : Macaristan'da bunlara **Puszta**, Güney Amerika'da **Pampa**, Kuzey Amerika'da **Prairie**, Güney Rusya'da **Stepj** denildiği gibi. Yetişebilen bitkilere göre çeşitli bozkırlar vardır : 1) **Otluk - çayırlık bozkır** ki, bunlar asıl bozkırlardır. İç Anadolu bozkırları gibi. 2) **Otluk-dikenlik bozkır**. Buralarda otlarla birlikte yavşan otu, keven gibi bitkiler de yetişir. 3) **Tuzlu bozkır**. Buralarda tuzcul bitkiler (b. bk.) yetişir. İç Anadolu'da Tuzgölü çevresi gibi. 4) **Çalılık bozkır**. Buralarda otlarla birlikte dikenli çalılar yer tutar. (bk. Çöl, Orman, Bitki coğrafyası, Bitki örtüsü, Bitki topluluğu).

Bozkırlaşma (Al. Versteppung, Fr. Devenir steppe). Bir bölgenin gerek doğal olaylar yüzünden (yağışların azalması, kuraklaşma), gerekse insan eliyle olan yıkıcı işler (ormanların yok edilmesi, yamaçlardaki toprakların süpürülmesi, yeraltı sularında düzensizliklerin belirmesi gibi) yüzünden bir bölgenin gittikçe **bozkır** (b. bk.) görünüşü ve özelliği alması

olayı. Bozkırlaşma daha ileri gitmiş ise orada **kıraçlaşma, dazkırlaşma, çölleşme** olur. (bk. Kıraç, Dazkır, Çöl).

Bozulmalar (Al. Störung, Fr. Accidents, İng. Disturbances, eski kelime : Tagayyürât). Yerkabuğunun türlü yerlerinin yerinden oynaması, tabakaların duruşunun değişmesi, biçiminin bozulması olayları. (bk. Yerinden oynama).

Bozulmuş (duruşlar) (Al. Gestört, Fr. dérangés, İng. disturbed). (bk. Bozulmalar).

Bölge (Al. Gebiet, Fr. Région, İng. Region, eski kelime : Mıntaka). Yeryüzünün doğal, beşeri, ya da ekonomik özelliklerine göre belirmiş bir bölümü. Bölgeyi çeviren sınırlar, türlü hallerde kesin olduğu halde, kimi yerde belirsizce olur. Bölge kelimesi, çeyrek yüzyıldan bu yana çok kullanılan bir terim olmuştur. Bunun yerine önceleri **mıntaka** kelimesi kullanılırdı. Mıntaka kelimesi, bir ara bölgeye göre daha geniş anlamlı, bölgeden daha büyük yerleri gösterir bir anlamda gözönüne alınmak istenmişse de, bölge kelimesi de genişliyerek mıntaka anlamını karşılamıştır. Sözgelişi, yirmi yıl kadar önce **Karadeniz Mıntakası** olarak adlandırılmış olan bölgeye şimdi çok yerde **Karadeniz Bölgesi** denilmektedir. Yine bu arada Türkiye 7 coğrafi mıntakaya ayrılmış, bunların içindeki bölümlere de o zaman bölge denilmiş olduğu halde, bugün bu 7 bölge, çoğunca, birer **geniş bölge** olarak adlandırılmaktadır.

Yeryüzünün bir bölümünü belirtmesi yönünden bugün en çok kullanılan kelime, **bölge** olmuştur. Sözgelişi : iklim bölgesi, kurak bölgeler, karlı bölge, orman bölgesi, bozkır bölgeleri, dağlık bölge, çukur bölge, deprem bölgeleri, tarım bölgeleri, karayolları bölgesi, sıtma savaş bölgesi gibi. (bk. Kuşak, Yöre, Çevre).

Bölge araştırması (Al. Raumforschung). Her yönü ile bölgeyi araştırma, en iyi şekilde faydalanma yollarını arayıp bulma işi. (bk. Bölge plâncılığı, Yer plâncılığı, Ülke plâncılığı, Bakım, Bölge bakımı, Araştırma).

Bölge plâncılığı (Al. Regionalplanung, Fr. Aménagement régional, İng. Regional planning). Düzensizlikten doğacak zararları, bütün bir bölgede birbiriyle bağdaşabilen bir düzen kurmaya yarıyacak şekilde, her şeyi yerli yerinde yapmak, en çok verimi sağlıyacak şekilde yerden faydalanmak üzere girişilen işler. Bundan başka, bölgenin doğal varlıklarını en iyi şekilde işlemek, yıkıcı işletme yollarından kaçınmak için de çalışılır. Bölge plâncılığında, çizilmiş bir programa ve düzene göre gidilir. Gelişecek bir bölge plâncılığı hazırlanırken, o bölge üzerine derinliğine, genişliğine bilgi toplanması, bölgede araştırmalar yapılması, bölge ile ilgisi bulunan her türlü iş adamlarının düşüncelerinden yeter derecede faydalanılması gerekir. (bk. Bölge bakımı, Toprak bakımı, Köy plâncılığı, Yer plâncılığı, Ülke plâncılığı, Toprak korunması, Bakım, İşlenmiş yöre).

Breş (Al. Brekzie, Breccie, Fr. Brèche, İng. Breccia). Köşeli, kenarlı taş kırıntılarının, yapıştırıcı bir madde ile birleşmesinden doğmuş taş. Bu özelliğini gözönüne alarak böyle taşlara **kırıntıkaya** demek mümkündür. Bu kırıntıkayaların (breşlerin) içinde taş kırıntılarından başka, mineral kırıntıları da bulunabilir. Breş'in ana maddesini yapan kırıntı taşları, sivri uçlu, keskin köşeli olur. Böylece de **çakıltaşı** (b. bk.) dan ayırt edilir. Yerkabuğunun kırılma yerlerinde oluşmuş bulunan sürtünme breşi, bir çeşit kırıntıkayadır. Breş, iyi cilâlanır, güzel bir yapı taşıdır.

Briz. Fransızca **brise** kelimesinden alınma bir yel adı. (bk. Meltem).

Brückner dönemleri (Al. Brücknersche Periode, Fr. Périodes de Brückner). İklim değişmelerini, bunun **dönemli** olduğunu ileri süren Eduard Brückner adlı (1862 - 1927) coğrafyacının düşüncesi. Ona göre, iklim 35 yıllık değişmelere uğrar ki, bunda güneş lekelerinin etkisi bulunur. Böyle bir dönem içinde **serin-nemli** yıllarla, **sıcak-kurak** geçen yıllar bulunur. Brückner dönemleri adını taşıyan bu süreler, kimi olayların aydınlatılmasında işe yaramışsa da, buzulların ilerileme, gerileme, gelişme durumları bakımından tartışma konularına yer verilmiştir. (bk. İklim değişmeleri).

Buğu. Buhar kelimesinin dilimizde kullanılan bir başka şekli. (bk. Su buharı).

Buğulaşma. Buharlaşma (b. bk.) kelimesinin, dilimizde kullanılan bir başka şekli.

Buharlaşma (Al. Verdunstung, Fr. Evaporation, İng. Evaporation, eski terim : Tebahhur). Bir sıvının gaz durumuna geçmesi olayı. Buharlaşmadan doğan gaz durumundaki maddeye **buhar** denir. Su buharı, alkol buharı, eter buharı gibi.

Buharlaşma türlü şekillerde olur : 1 — Güneşe karşı açık olan sıvının sadece yüzünde buharlaşma olur, böylece o sıvı yavaş yavaş uçar; 2 — Bütün bir sıvı içinde buhar kabarcıkları doğuran kaynama ile o sıvı buharlaşır, uçar; 3 — Bir madde katı durumda iken, sıvı durumuna gelmeden doğrudan doğruya buharlaşabilir.

Buhayre. Arapça buhayre = göl kelimesinden alınarak, kıyı boyundaki göller için kullanılmış eski bir terim. Bu terimin ardından Fransızcadan geçme **lagün** (b. bk.) terimi otuz yıl kadar önce yayılmıştır. Daha sonra buhayre ve lagün yerine **deniz kulağı** terimi ortaya atılmış ve yayılmıştır. (bk. Deniz-kulağı).

Bulak. Su kaynağı, kaynak kelimesinin Türkçe bir başka karşılığı. Bulak kelimesi bulunan bir çok köy adları vardır. (bk. Kaynak).

Bulancak (Al. Trübe "Fluss", Fr. Trouble "fleuve", İng. Turbid "river"). Her zaman, ya da çok zaman bulanık akan su. (bk. Akarsu).

Bulanık (Al. Trüb, Fr. Trouble, İng. Turbid). Bulanmış olan şey. Suyun bulanık oluşu, havanın bulanık oluşu gibi. (bk. Bulanıklık).

Bulanık yağmur (Al. Schlammregen, Fr. Pluie de boue, İng. Mud-rain). Bulanık sulu bir çeşit yağmur. Yağmurun bu bulanıklığı, kimi zaman o derece çoğalır ki, çamur yağıyor sanılır. Bunun için kimi yerde arasıra "çamur yağdığından" söz edilir. (bk. Çamurlu yağmur). Bulanık, ya da çamurlu yağmurlar, havada çok toz bulunduğu bir sıradaki yoğunlaşma (b. bk.) ile, bunun ardından yağmurun yağması yüzünden olur. Tozların rengi ne ise, bulanık yağmurun rengi de ona benzer : **Kan yağmuru** da denilen kırmızı yağmurlar, sarımsı yağmurlar gibi. (bk. Yağmur, Yağış, Toz).

Bulanıklık (Al. Trübe, Fr. Trouble, İng. Turbidity, Turbidness). Bir şeyin bulanık olması durumu. Suyun bulanıklığı, havanın bulanıklığı gibi.

Bulanıklık, bulanık sıfatının isim durumudur. Bulanık su, suyun bulanıklığı denildiği gibi.

"Bugün hava bulanık, yağmur yağacağa benziyor", "Günlerden beri havanın bulanıklığı sürüp gidiyor, bugünedek yağmur yağmadı" şeklinde cümleler de kullanılır. Bu kelimelerle ilgili olarak **bulanmak** masdarı da kullanılır; sözgelişi, "bugün dere bulandı, dağlara yağmur yağmış ola-

cak" gibi. Halk şiirinde "**boz bulanık** akan dereler" sözü geçer.

Bulma (Al. Erforschung, Fr., İng. Exploration). Bilinmiyen bir yeri, bir karayı, bir bölgeyi, bir denizi, bir mağarayı, bir maden yatağını bulma işi. **Bulma** kelimesi yerine eskiden beri "**keşif**" kelimesi kullanılmıştır.

Bulut (çoğulu : **Bulutlar**) (Al. Wolken, Fr. Nuages, İng. Clouds, eski kelime : Sehâb). Havadaki su buharının yükseklerde yoğunlaşmasından doğan çok küçük su damlacıkları kümesi. Bulutu doğuran bu damlacıklar o derece küçüktür ki, gözle görülemezler. Bunların çapı bir milimetrenin yüzde biri kadardır. Bir bulutun taşıdığı su tutarı azdır : m^3 başına birkaç gram. Bir bulut alçalırsa, bulutun alt yüzü, içine düştüğü sıcak hava katlarında buharlaşır (bk. Buharlaşma), kaybolur. Üstünde ise yoğunlaşan (bk. Yoğunlaşma) yeni su buharı ile yenileri eklenir.

Bulundukları yükseklikler, kapladıkları yerler, biçim bakımından çeşitli bulutlar vardır. Bulutların bu özelliklerinden faydalanarak hava durumu, hava değişiklikleri kestirilebilir. (bk. Hava kestirmesi).

Bulut, türlü sebeplerle doğar : 1 — Havakürenin yüksek katları soğuk olduğu için güneşin etkisiyle yerden yükselen su buharı, yoğunluğunun azlığı yüzünden havada yükselir, yukarılarda soğuk hava ile karşılaşır, burada son derece küçük su damlacıkları halinde yoğunlaşır. 2 — Havada yükselen sıcak ve nemli hava akıntıları sonucu olarak, yükselen su buharı, basıncın az olduğu yüksek hava katlarında adyabatik değişmeye (b. bk.) uğrar, çokça soğuyup yoğunlaşır. 3 — Çok soğuk bir hava yığını ile sıcak ve nemli hava karşılaşır da karışırsa, havada su buharı yoğunlaşması olur, bulutlar belirir.

Bulutların başlıca dört tipi vardır : **Tüybulut** (sirüs), **kümebulut** (kümülüs), **katmanbulut** (stratüs), **yağmur bulutu** (nimbüs). Bu dört bulutun karışmasından türlü türlü **katışık bulutlar** doğmuştur. Sözgelişi, kümülo-nimbüs adı verilen bulut, bol yağmur getiren **karabulut**'lardır. Bulutlar durmadan yer değiştirir. Bulutların gidiş yönlerini belirtmek üzere **bulut aynası** (nefoskop) denilen araçlar kullanılır. (bk. Bulutluluk, Eş-bulutluluk eğrileri).

Bulutluluk (Al. Bewölkung, Fr. Nébulosité, İng. Cloudiness, eski terim : Sehâbiyet). Belirli bir anda göğün bulutla kaplı bölümünün bütün göğe olan oranı. Bulutluluk, kestirme olarak bulunur : O (sıfır) ile 8 arasındaki sayılarla söylenir. (0), sıfır göğün iyice açık olması demektir. 8 ise, göğün iyice kapalı bulunmasını belirtir. Sözgelişi, "bulutluluk 5 tir" denildiği zaman göğün yarıdan çoğu bulutla kaplı demektir. Bu durum, "gök 8 de 5 kapalıdır" şeklinde ortaya konur. 10 üzerinden de belirtilir. Bulutluluk, önemli bir hava olayıdır. Çünkü, bulutluluk ile güneşlenme (b. bk.) arasında yakın ilgi vardır. Bulutluluk, yeryüzünün türlü bölgelerinde günlük, aylık, yıllık değişmeler gösterir. Bulutluluğun değişmelerini, durumunu incelemek üzere **eş-bulutluluk eğrileri** (b. bk.) yani **isonef**'ler çizilir. Bu eğriler bir haritada gösterilir.

Burağan (Al. Luftwirbel, Trombe, Fr. Trombe, İng. Whirlwind, eski terim : Girdbâd). Dönercesine esen her türlü büyük, küçük yel. (bk. Fırtına, Kasırga, Hortum, Döngü, Yel).

Burgaç (Al. Strudel, Fr. Tourbillon, Rouleaux, Remous, İng. Swirl, Whirlpool, eski terim : Girdâb, Anafor). Sularda, aşağı doğru çukurlaşarak suyun burgularcasına dönmesi. Burgaç yerinde bir huni biçimi belirir. Yurdumuzun türlü yerlerinde burgaç yerine burgu, burguç,

burkaç, burgun kelimeleri de bu anlamda kullanılırsa da bunlar arasında en yaygın olanı burgaçtır. (bk. Burgaç deliği, Burgaç ortası, Burgaçlama, Burgaçlı boran).

Burgaç deliği (Al. Strudelloch, Fr. Marmite de géant, İng. Pot-holes, Whirlpool, eski terim : Girdâb deliği). Akarsuların hızla düştüğü yerlerde, çağlıyanların önünde kayalar içinde oyulmuş sıra sıra delikler. (bk. Dev kazanı).

Burgaçlama (Al. Wirbelbewegung, Evorsion, Fr. Mouvement tourbillonnaire, İng. Whirls, Swirling water, eski terim : Girdâb hareketi, Anafor hareketi). Suyun, dibini burgu biçiminde oyarcasına dönüşü. Yüksekten düşen, böylece çağlıyan yapan suların, düştükleri yerde döne döne, çarpa çarpa hareket ettikleri çok görülen olaylardandır. Suyun bu türlü **dönüşüne** burgaçlama denir. Burgaçlama sırasında kayalar oyulur, taşlar delinir, yer yer oyuklar belirir. Bu oyukların büyüklerine **dev kazanı** (b. bk.) denir.

Burgaçlı boran (Al. Wirbelgewitter, Fr. Orage tourbillonnaire, İng. Whirlwind, eski kelime : Girdbâdlı sayyib). Bir döngü (b. bk.) nün çevresinde beliren yel. (bk. Boran).

Burun (Al. Kap, Vorgebirge, Landzunge, Fr. Cap, İng. Cape, İtalyanca : Capo, İspanyolca : Cabo). Kıyıların uzanışında ileri doğru çıkıntı yapmış, çoğunca yüksekçe yer. Burunlar, dağların, ya da onların bir bölümünün, kıyı uzanışına dikçe giden uçlarıdır. Dağlık kıyılarda burunlar çoktur.

Buys-Ballot kanunu (Al. Buys-Ballotsches Windgesetz, Fr. Loi de Buys-Ballot, İng. Buys-Ballot's law, bu adın okunuş şekli : Bays-Ballo). Basınç dağılışı ile yel yönü arasındaki ilgiyi gösteren kanun : Bir kimse arkası rüzgâra dönük olarak dururse, sol ilerisindeki basınç, sağ ilerisindekinden daha düşüktür (Kuzey yarımküresinde). Bu kanundan, bu söylenişiyle Kuzey yarımküresinde faydalanılır. Güney yarımküresinde ise bunun tersi olur. (bk. Basınç, Hava basıncı, Alçak basınç, Yüksek basınç, Döngü, Karşı-döngü).

Buz (Al. Eis, Fr. Glace, İng. Ice, eski kelime : Cemed, çoğulu : Cümûd). Suyun donarak katı duruma gelmiş şekli. Bir miktar su soğutulunca sıcaklığı 4°C ininceyedek hacmı azalır (yoğunluğu artar); bu sıcaklıkta yoğunluğu en yüksek durumunu bulur. Soğutma işine, sıcaklık 0° oluncaya kadar devam edilirse, su kütlesi genişlemeye başlar, yağunluğu bir parça azalır, olağan hava basıncı altında sıcaklık 0° olunca su donmaya başlar. İşte bu yüzden göller, gölcükler, havuzlar, dereler dipten değil, yüzden donmaya başlarlar. Buna **"suyun buz bağlaması"** denir.

Doğal olarak buz çok çeşitli biçimlerde olur : Yaprak yaprak, iğne biçiminde, prizmalar biçiminde, donmuş sulusepken, ebebulguru, kırcı, dolu, kırağı, kırç gibi (b. bk.). Bulutların da kimisi buz iğnecikleriyle doludur (bk. Bulut). Yeryüzünde sürekli olarak buzlarla örtülü yerler çoktur. Bunlar iklim özelliklerinden ileri gelir. Sıcak kuşakta buz, 5.000 metre yüksekliklerde belirmeye başlar. Buradan kutuplara doğru ine ine deniz yüzüne ulaşır. Bununla ilgili olarak yüksek dağlarda ve kutup bölgelerinde buzullar (b. bk.) oluşmuştur.

Buzun, hava basıncı altındaki erimesi 0°C de olur. Bu erime noktası, dışarıdan gelen basınç ile değişebilir. (bk. Buzul teorileri).

Buz bağlama (Al. Vereisung, Vereisen, Fr. Couvertir en glace, İng. Ice-flood, Freeze, eski kelime : İncimâd). Irmakların, deniz ve göl kıyılarının buz tutma durumu (bk. Buz tutma) için kullanılan bir söz. "Dereler buz

bağlamağa başladı, artık kış geldi." "Bu yıl Balık gölü buz bağladı" gibi.

Buz bulutu (Al. Eiswolken, Fr., İng Cirro-stratus). 8.000 - 12.000 metre yüksekliklerde bulunan tüy gibi görünüşlü, sınırları belirsiz, akça renkli bulutlar. Bunlara **tülbulut** (sirro-stratüs) denir. (bk. Bulut).

Buz çatlatması (Al. Frostsprengung, Fr. Eclatement, Cryoclastisme, İng. Congelifraction). Donması sırasında (bk. Don, Donma) hacmı büyüyen suyun, taş çatlaklarına, kaya yarıklarına, deliklerine, tabaka aralarına girerek bunları çatlatması, parçalaması olayı. Buz çatlatması ile kayalar parçalanır, taşlar bölünür. Buz çatlatması, çoğunca, orta kuşak iklimlerinin yüksek dağlarında olur. Buralarda havanın sıcaklığı, gece gündüz sık sık 0° nin üstüne çıkar, altına düşer. Geceleri donan suyun hacmı 1/11 kadar büyür, meydana gelen buz, bulunduğu yerde taşı çatlatır, yarıkları genişletir. Taşların böyle parçalanmasına bunun için **buz çatlatması** yoliyle parçalanma denir. (bk. Ufalanma, Donma-Çözülme dönemleri).

Buz çözümü (Al. Eisbruch, Eisaufbruch, Fr. Débâcle, İng. Breaking-up of the Ice, Ice-boom). Soğuk iklim bölgelerinde yılın uzunca bir bölümünde buz tutmuş (bk. Buz tutma) olan ırmakların, yaza doğru buzlarının çözülmesi olayı. Aylarca ırmağın üstünü örtmüş bulunan bu kalın buzların çözülmesiyle, yüzen buz parçaları yer yer ırmağı doldurur, akışı engeller. (bk. Buz yığılması).

Buzdağı (Al. Eisberg, Fr., İng. Iceberg, dilimizde kullanılmış başka bir ad: Ayısberg). Denizlerde yüzen büyük buz parçaları. Bunlar çok büyük buz kütleleridir. Dağları andıracak büyük parçalar. Bunun için **buzdağı** adı kullanılmıştır. Buzdağının 1/7 kadarı suyun yüzünde görülür. Asıl gövdesi denizin içine dalmıştır. Bu buzlar, kutba yakın yerlerdeki kalın buz örtülerinden (b. bk.) kopmuş, denize düşüp yüzmeye başlamış olan parçalardır. Bu parçalar yüze yüze 40° enlemine kadar uzanabilirler. Buzdağlarının kimisi denizde bir adayı andıracak derece yüksek ve iri olur. Kimisi de deniz yüzüne iyice yakın, oldukça güç görülür şekildedir. Karşıdan görünüşleri mor dağlara benzer.

Buzdağları Ekvatora doğru yüzerlerken gemi yollarına vardıklarında, gemileri güç durumda bırakır, korku verirler. Hele denizde sis, fırtına, çok dalgalanma varsa bu korku büsbütün artar. Bu yüzden arasıra gemilerin battığı, ya da zarar gördüğü olur. (bk. Buz, Buzul, Buzla, Buz doğumu).

Buz doğumu (Al. Kalben, Fr. Vêler, İng. Calve). Batı dillerinde **buzağılamak** şeklinde karşılanmış bir kavramdır ki, Kutup yakınlarındaki yerlerde denize kadar sokulan buzulların (b. bk.) orada **kopması** yüzünden çok büyük buzdağı (b. bk.) parçalarının doğması olayı. Böylece orada buzul, buzdağı'nın buz kütlesini doğurmuştur. Bunun için de bu olay **buz doğumu** ile karşılanmıştır.

Buz eriten yel (Al. Föhn, Fön, Fr. Foehn, İng. Föhn wind, Foehn). Dilimize **fön rüzgârı** adiyle geçmiş bulunan bir çeşit yerel yel. Dağlardan eserek kışın birdenbire karları eriten, buzları çözen bu sıcak rüzgâra, bunun için, buz eriten yel demek mümkündür. (bk. Fön yeli).

Buz ini (Al. Eishöhle, Fr. Glacière naturelle, İng. Ice cave, dilimizde bir başka terim: **Buzluk**). Damlataş yerine, buzun benzer işi gördüğü yerlerde bulunan oyuklar, inler. Sürekli olarak 0° nin altında sıcaklık gösteren yerlerde, ağır olan soğuk hava oyuklar içine dolar, oradan kolayca

çıkamaz. Böylece mülâyim geçen yazlarda da buraya hafif sıcak hava kolayca dolamaz, buraları serin, hatta soğuk olur. (bk. Buz).

Buzkar (Al. Firn, Fr. Névé, İng. Névé, Firn). Yüksek dağların **kalıcı karlar** (b. bk.) ile örtülü yerlerinde bayatlamış, yarı buz, yarı kar özelliği almış bir çeşit eski kar. Bu cisim hem buza benzer, hem karı andırır. Buzdan daha yumuşak, kardan daha katıdır. Bunun için, ne kar, ne de buz olan bu orta cisme **buzkar** denilmiştir. Buzkar'ın içinde ak yumaklar biçiminde billûrlar vardır. Buzkarın üstünde yürünürse, ayak batmaz. Kara basılırsa ayak gömülür. Dilimize névé kelimesinden alınma **neve** girmiştir ki, buzkar'ın karşılığıdır (bk. Neve).

Buzkar, dağlarda kar yığınlarının eriyip eriyip donması, suların içe sızması, tanelerin zamanla birbirine yapışması ile oluşmuştur. Her yıl 8 metre kar yağan bir yüksek dağda, zamanla bir metre kalınlığında buzkar meydana geldiği anlaşılmıştır.

Buzkar alanları, buzulları besliyen ana kaynaklardır. Dağların kuytu, kuz yerlerinde kalıcı karlar sınırının altında da buzkar benekleri bulunur. (bk. Kar, Buzul).

Buzkarlanma (Al. Verfirnung, Fr. Couvertir en névé). Yüksek dağların buzkar (b. bk.) ile örtülmesi olayı. Yüksek dağlara çok kar yağar, yerden uzunca bir süre kalkmaz. Dağın öyle yerleri de vardır ki, oralarda kar bütün yıl kalır (bk. Kalıcı kar). Buralarda kar, birbirine yapışmış billûrlardan oluşmuş yumuşak bir örtü, ya da yığın olarak birikir. Güneşin ısıtması, ılık yellerin esmesi, yağmurların yağmasiyle kar yüzden erir (bk. Yüzden erime), sular karın içine, dibine sızar, orada yeniden donar. Yıllar geçtikçe böyle kar yığınlarında önce birbirine yapışmamış ak yumakcıklar, sonraları yer yer birbirine iyice bitişmiş **buzumsu yığınlar** belirir. Bunlar buzkardır. Böyle bir dağda **buzkarlanma** olmuştur. (bk. Buzkar).

Buzkıran (Al. Eisbrecher, Fr. Brise - glace, İng. Icebreaker). Buz tutmuş denizlerde (bk. Buz tutma, Buzla), denizi örten buzları kırarak yol açan gemi. Böyle gemiler, buzları kıracak güçte çok dayanıklı yapılmıştır. Kuzey ülkelerinde (Kanada gibi) buzkıranlar olmasa, kışın suda gidiş-geliş durur. Bunu önlemek için, suyun iyice buz bağlamasına (bk. Buz tutma), kalın bir buz örtüsü (b. bk.) ile kaplanmasına engel olunur. Bu da buzkıran gemisinin durmadan gidip gelmesiyle mümkün olur. (bk. Buzla, Buzul, Buz).

Buz örtüsü (Al. Eisdecke, Fr. Couche de glace, İng. Ice sheet). Buz tutma (b. bk.) olayının belirdiği yerlerdeki buz örtüsü. Buz örtüsü çok ince olduğu gibi, yüzlerce metre kalınlığında da bulunabilir (bk. Buzla, Buzul).

Buz tutma (Al. Eisbildung, Vereisung, Fr. Couvertir en glace, İng. Freeze, eski kelime : İncimâd). Denizin, gölün, akarsuyun buz bağlaması, buz tutması olayı. Bunun için "dere buz tuttu", "ırmak buz bağladı", "göl buz tuttu" gibi sözler kullanılır. Denizde buz tutma, ortalama bir **tuzlulukta** —2° yakınında olur. Tuzluluğu ‰ 10 olan denizlerde buz tutma —0,5° te belirir. Tuzluluk (b. bk.) ‰ 30 ise buz tutma derecesi —1,6° de, tuzluluk ‰ 40 ise buz tutma —2,2° de olur.

Tatlı sulu göllerde buz tutma kıyıdan ortaya doğru belirir. Göllerin buz tutması, ılıman kuşak iklimleriyle kutuplara yakın yerlerdeki göllerde olur. Az derin göllerde buz tutma olayı, kıyı düzlüğünden başlar, ortaya doğru genişler. Gölün yüzü iyice durgun ise, buz tutma daha kolay olur. 2.000 m. yükseklikteki göl-

lerde buz tutma Kasımda başlar, Haziranа kadar sürer. Buzun kalınlığı 30 - 80 cm yi bulur. Böyle göllerde kışın gölden yürünerek, ya da arabalarla geçilir.

Akarsularda buz tutma olayı, ırmağın taşıdığı su tutarına, sıcaklığın düşme hızına bağlıdır. Ilıman kuşağın soğuk iklim bölgelerinde, sert kışlarda sular, 0° den aşağı sıcaklığa düşünce donma belirir, ırmak buz tutar. Soğuk iklimlerde ırmaklar yılda bir iki ay, kimi yerde de birkaç ay buz tutar. (bk. Buz çözümü, Buz, Buzul, Kar, Buzkar).

Buzyalağı (Al. Kar, Fr. Cirque, İng. Cirque, Corrie, Norveççe : Botner, eski terim : Sirk). Kalıcı karların (b. bk.) bulunduğu yüksek dağların yamaçlarında, doruk boyunun (b. bk.) daha aşağısındaki yuvamsı oyuklar. Bunlar buralarda yanyana, üstüste bulunurlar. Ana çizgileriyle bir kazanı andıran buzyalağının arka ve yan yamaçları çok diktir. Buzyalağının önü açıktır. Fakat burada, çoğunca, bir **eşik** bulunur. Bu eşiğin gerisinde dibi dalgalıca, düzce bir çanak bulunur ki, bu, **buzyalağı çanağıdır**. Bu çanağın içine çevreden akan, sızan sular birikir, böylece bir göl doğmuş bulunur. Böyle göllere **buzyalağı gölü** denir. Yurdumuzun yüksek dağlarında hem buzyalağı, hem de güzel görünüşlü buzyalağı gölleri çoktur.

Buzyalağı türlü büyüklükte olur : İçlerinde bir oda büyüklüğünde bulunanları olduğu gibi, birkaç dönümlük yer tutanları da çoktur. Buzyalaklarının derinlikleri de çok çeşitlidir : Sadece birkaç metre derinlikte olanları bulunduğu gibi, 50 - 60 metre derinlikte olanları da az değildir. Erciyes dağının doğu yamacındaki Müşker adlı buzyalağı hem çok büyük, hem de derindir.

Buzyalağı gölü (Al. Karsee, Fr. Lac de cirque glaciaire, İng. Cirque lake, eski terim : Sirk gölü). Buzyalağı (b. bk.) içinde biriken suların meydana getirdiği göl. Böyle göller, bugün birçok yüksek dağlarda vardır. Buzyalağı gölleri ufak göllerdir. (bk. Çanak, Göl, Buzul, Buzkar, Aşındırma).

Buz yığılması (Al. Anhäufung von Eisschollen, Eisbarre, Fr. Embâcle, İng. Ice-dam, ice-jam, eski kelime : Teraküm-ü cümûd). Soğukların çok olduğu, uzun sürdüğü yıllarda ırmak boylarının dar yerlerinde, ya da bir engel önünde iri buz parçalarının yığılması. Böyle bir yerde bir buz parçası tutununca geriden gelenler ona yamanır, bindirir. Böylece orada geçilmesi güç bir engel halinde buz yığınları belirir. Böyle buz yığınları yüzlerce metrelik yeri tuttukları gibi, kimi zaman kilometrelerce yerler boyunca uzanırlar. Bu yığıntıların yüksekliği birkaç metreyi bulur. Sözgelişi, Kanada, Sibirya ırmaklarında bunlar tehlikeli bir durum da alırlar. Bu yığınların çözülmesi, erimesiyle de su taşkınları olur. (bk. Buz çözümü).

Buzcuk (Al. Glatteis, Fr. Verglas, İng. Slippery frost, eski terim : Cemed-i zücâcî). Havaya karşı açık eşya üzerinde, yerde, yollarda yağmur suyunun donmasından ileri gelmiş ince, kaygan buz cilâsı. Buzcuk, **incecik bir buz örtüsü**, bir buz cilâsı görünüşündedir. Bu incecik buz örtüsünün oluşu, **kırç**'ın (b. bk.) oluşuna benzer. Yağmurun yere dokunmasiyle buz tutma olayı belirir. Buzcuk dediğimiz bu buz cilâsının kalınlığı yerine göre değişirse de birkaç milimetreden birkaç santimetreye kadar çıkabilir. Meteoroloji yayınlarımızda **vergla** olarak geçen bu olayın karşılığı dilimizde **buzcuk**'tur. (bk. Vergla).

Buzla (Al. Packeis, Fr. Banquise, Pack, İng. Icefield, Pack-ice). Kutuplara yakın yerlerde denizin üstü-

nü kaplamış olan **buz örtüsü.** Bu soğuk bölgelerin denizlerinde sıcaklık —5° ye doğru düşünce donma (b. bk) olur. Deniz kımıltılı ise, —10° de bile orası kolay kolay buz bağlamaz (bk. Buz tutma). Tuzluluğun da donmaya etkisi vardır. ‰ 35 tuzluluğu olan denizlerde donma geç başlar (bk. Tuzluluk).

Soğuk bölge denizlerinde önce su yüzünde 1 - 2 cm boyunda buz billûrları belirir, az sonra ince bir buz örtüsü görülür. Bu örtü çabuk gelişir. Birkaç saat içinde kalınlığı 5 cm yi bulur. Bu buzun rengi akçadır. Denizde ufak bir çalkantı olunca, bu buzlar birbirine sürtünür, yanları kalkık parçalara ayrılır. Bu parçaların çapı bir metre kadardır, kalınlığı 10 cm yi bulur. Bu buz parçaları gittikçe büyür, kalınlaşır, zamanla birbirine bağlanır, geniş, sürekli buz örtüleri (b. bk.) belirir ki **buzla** budur. Buzla, **bankiz**'in karşılığıdır.

Kuzey Kutbu çevresindeki az derin denizlerin, koyların, körfezlerin suyu her kış 1 - 2 metre kalınlığında buz bağlar. Karaya yakın ve oraya bağlı olduğu için bunlara **"karaya bağlı buz"** (İngilizce : Landfast ice) denir. Kuytu yerlerde bu buzlar yazın da yerinde durur.

Buzul (Al. Gletscher, Fr. Glacier, İng. Glacier, eski terim : Cümûdiye). Yüksek dağların, kutup bölgelerinin kalıcı karları (b. bk.), buzkarları (b. bk.) ile beslenerek dağ yamaçlarından aşağı ağır ağır inen buz ırmağı, ya da buz alanı. Buzullar bol bol yağan karları eritecek sıcaklığın yetmediği yüksek dağlarda ve kutuplarda oluşmuştur.

Yüzden erime (b. bk.), içeri sızma, yeni yağmış kar örtüsünün (b. bk.) ağırlığı ile karlar, yavaş yavaş taneli, ak yumaklı **buzkar** olur, bu da yeni etkilerle iri taneli, gökçe mavimsi **"buzul buzu"** durumuna girer. Buzul buzu kat kat olur. Bu katlardan ak ve arı olanı, yağış mevsimini gösterir, mavimsi, kirli olanı erime mevsimini karşılar. Bundan faydalanarak o yerde yıllar sayılmaya çalışılmıştır.

Kalıcı kar sınırının aşağısında buzul, artık, **erime alanına** girer. Burada bir yandan güneş ışınları, havanın sıcaklığı, öte yandan buza vuran toprak ısısı buzulun buzunu eritir. Bu erimeden **buzul dereleri** doğar. Bu derelerin suyu yarı bulanık (b. bk.), görünüşü süte benzerse de içimi iyidir. Böyle sulara **buzul suyu** adı verilir. Bu erime yerine doğru buzul bir dil biçiminde uzanmıştır ki, buna **buzul dili** denir. Bu erime alanında, üzerinde masa gibi duran iri, yassı taşların bulunduğu masa biçimli yerlere **buzul masası** adı verilir. Buzulun önünde yer yer suyun açtığı oyuklar, kapı biçimli yerler bulunur ki, bunlara da **buzul ini** denir.

Büyük buzullar çok kalın olur : 100 - 800 metre. Buzullar yılda 40 - 200 metre ilerlerler. İlerledikçe de erime yerinde erirler. Buzulların ilerlemesi sırasında buzul yatağında daralma, genişleme olursa, önlerine sert kaya çıkıntıları çıkarsa, böyle yerlerde buzul çatlar. Bu **çatlaklar** çok derin olur. Buzulun kimi yerinde çatlaklar **boyuna** (b. bk.) uzanır, kimi yerde **enine** (b. bk.), kimi yerde de **yamuk** olur. Bunun için bunlara **boyuna çatlak, enine çatlak, yamuk çatlak** denir.

Buzul, sıyırdığı yerden birçok taş parçalarını koparır, sürükler, bunları parçalar, ufalar, başka kayalara sürter, yanlarında, önünde yığar. Böyle taş parçalarına **buzultaş** (b. bk.) adı verilir. Buzullar, serin geçen, bol karlı yıllarda ilerler, kurak, sıcak yıllarda geriler. Buzul Çağında (b. bk.) buzullarla örtülmüş olan yerlerde, buzullar eriyerek çekildikten sonra oralarda buzul aşındırma-

ları ve yığmalariyle ilgili yer biçimleri doğmuştur : Oluklar, buzyalağı, önleri buzultaş yığınlariyle kapanmış göl yerleri bunlardandır. (bk. Buzul aşındırması, Buzul aşındırma dönemi, Buzul bilimi, Buzul çevresi).

Buzularası (Al. Interglazial, Fr. Interglaciaire, İng. Interglacial, eski terim : Beyn-eccümûdiye). Buzulların çok gelişkin olduğu dönemler arasındaki oldukça ısınmış dönemlerle ilgili olayları belirten terim (bk. Buzularası çağlar).

Buzulararası çağlar (Al. Intergdlazialzeiten, Fr. Epoques interglaciaire, İng. Interglacial stages, eski terim : Edvar-ı beyn-eccümûdiye). Çok soğuk geçmiş, bu yüzden buzulların çok yaygın olmuş bulunduğu iklim dönemleri arasındaki sıcakça, ya da sıcak dönemler.

Buzul aşındırması (Al. Gletschererosion, Glazialerosion, Fr. Erosion glaciaire, İng. Glacial erosion, eski terim : Cümûdiye îtikâli). Buzulun, bulunduğu yeri oyması, sıyırması, aşındırması olayı. Bu oyulma, sıyırma sırasında kayalarda cilâlamalar, çizilmeler, olur, hörgüçkaya (b. bk.) biçimleri belirir. Buzul aşındırmasiyle donmaçözülme yüzünden kopmağa hazır taş parçaları koparılır, bunlar ileri doğru sürülür. Bu sürülüş sırasında sert taşlar çizilir, yumuşak olanları oyulur, dağılır. Yumuşak taşların çok yer tuttuğu alanlarda büyük çukurluklar belirir. Buzul Çağındaki buzulların oyma, aşındırmasiyle yüksek dağlardaki buzyalakları (b. bk.), buzul vâdileri (b. bk.) oluşmuştur. (bk. Buz, Kar, Buzkar, Buzul, Buzul Çağları, Buzul aşındırma dönemi).

Buzul bilimi (Al. Gletscherkunde, Glaziologie, Fr. Glaciologie, eski terim : Mebhaş-ı cümûdiye). Buzulların doğuş, oluş ve gelişmelerini, buzulların özelliklerini konu olarak işliyen bilim. Buzul bilimini, jeofiziğin (b. bk.) bir kolu olarak sayanlar da vardır. 1894 te Zürrich'te kurulan "Uluslar-arası Buzul Komisyonu", 1914 yılına kadar düzenli gözlemler yaptırmıştır. Bu gözlemlere dayanılarak her yıl raporlar verilmiş, 1905 te bir buzul dergisi (Zeitschrift für Gletscherkunde) yayınlanmıştır. (bk. Buzul).

Buzul buzu (Al. Gletschereis, Fr. Glace de glacier, İng. Glacier ice). Zamanla iyice somlaşmış, yeşilimsi mavi renkte, çok ince çatlaklarla dolu, mavi şeritli katlarla süslü buz. Buzulun buzu böyle bir buzdur. (bk. Buz, Buzkar).

Buzul Çağı (Al. Eiszeitalter, Glazialzeit, Fr. Période glaciaire, İng. Ice age, Glacial epoch, eski kelime : Devr-i cümûdiye). İklim değişikliği yüzünden birçok yerlerde buz örtülerinin (b. bk.) yayıldığı bir jeoloji çağı. Bu çağa Kuaterner Buzul Çağı, Diluvial Buzul Devri de denir. (bk. Diluvyum, Pleistosen). Buzul çağı, zamanımızdan hemen öncesine düşen ve Dördüncü Çağın (b. bk.) ilk dönemi olan zamana rastlar. Buzul Çağı bundan 600.000 yıl kadar önce başlamış, zamanımızdan 12.000 yıl önce sona ermiştir.

Buzul Çağı, yeryüzünün her yanında kendini sezdirmiştir. Ancak, soğuk ve serin olan kutuplarla çevresinde ve yüksek dağlarda buz yığınları, buz örtüleri belirirken, ılık, ya da sıcakça yerlerde bol yağmurlar yağmıştır. Bu yüzden böyle yerlerde bir bol yağmurlar çağı (**pluvial dönem**) olmuştur.

Buzul Çağında soğuk ve sıcakça dönemler birbiri ardından gelmiştir (bk. Buzularası çağlar). Buzul Çağında sıcaklık şimdikinden 10 - 12 derece aşağı düşmüştür. Yüksek dağlarda kalıcı karlar (b. bk.) sınırı 1.000 metre aşağı inmiştir. Bugün 15 milyon km² yer buzullarla kaplı

olduğu halde, Buzul Çağında 55 milyon km² lik yer buzlarla örtülmüştü. Dağların çoğu buzlarla kaplanmıştı. Bu zamanda Eski Taş Çağının insanları yaşamakta idiler.

Buzul çevresi (Al. Periglazial, Fr. Périglaciaire, İng. Periglacial). Buzulların hemen yakınında, buzlar altında olmıyan yerlerle buradaki olaylar için kullanılan bir terim. Buzul çevresi terimi, Batı kaynaklarında geçen ve **periglâsyal** olarak okunan kelimeyi karşılar. Sözgelişi, "periglâsyal avârız" yerine **"buzul çevresi** yer biçimleri", "periglâsyal iklim" yerine **"buzul çevresi iklimi"**, periglâsyal nebatat" yerine **"buzul çevresi bitkileri"** gibi. (bk. Buzul).

Buzul dili (Al. Gletscherzunge, Fr. Langue glaciaire, İng. Glacier tongue). Bir buzulun (b. bk.), beslenme yeri olan buzkar (b. bk.) alanından daha aşağı uzanan bölümü. Bu bölümün ucundan erimiş buzul suları akar, dereler doğar.

Buzul öncesi (Al. Präglazial, Fr. Préglaciale, İng. Pre-glacial, eski terim : Kabl-eccümûdiye). Buzul Çağından (b. bk.) önceki olaylar için kullanılan kelime. Buzul öncesi kelimesi, Batı kaynaklarında geçen ve preglâsyal şeklinde okunan terimin karşılığıdır. (bk. Buzul öncesi Çağ, Buzul sonrası, Buzul sonrası çağ).

Buzul öncesi çağ (Al. Präglazialzeit, Fr. Epoque préglaciaire, İng. Preglacial time, eski terim : Devr-i kabl-eccümûdiye). Buzul çağından (b. bk.) hemen önceki çağ. Bu sıralarda iklim, şimdiki Japonya iklimini andıran, güzel, ılıkça idi. Akarsuların geçtiği ve aşındırdıkları yerler, çok yer tutuyordu. Ancak, daha öncelerine göre biraz serinleme olmuştu. Böylece, sıcak ülkelerde yetişebilen bitkiler artık yavaş yavaş sıcak kuşağa (b. bk.) çekilmiş, bunların yerini serin, ya da ılık bölgelerin bitkileri tutmağa başlamıştı. (Akçaağaç, meşe, kayın, kavak gibi). Fakat yine de iklim, birçok yerlerde soğuk sayılmazdı.

İşte böyle bir dönemin sonunda, gittikçe yayılan bir soğuk ve nemli iklim belirdi. Kar yağışlarının çokluğu, sürekliliği yüzünden Kuzey Avrupada buzullar (b. bk.) oluşmaya başladı. Bunlar kutuptan kara içerilerine, yüksek dağlardan aşağılara doğru yayıldılar. Böylece buzul öncesinin ılık, sıcakça iklimi buralardan silindi, buralarda Buzul Çağı (b. bk.) başladı. (bk. Üçüncü Çağ, Neojen).

Buzul sonrası (Al. Postglazial, Fr. Postglaciaire, İng. Postglacial, eski terim : Bâ'decümûdiye). Buzul çağından (b. bk.) sonraki olaylarla ilgili, bu arada iklim, bitki örtüsü ve insanların yaşayışı ile ilgili durumun belirtilmesi için kullanılan bir kelime. Buzul sonrası terimi, Batı kaynaklarının **postglâsyal** terimini karşılar. Sözgelişi, **"postglâsyal iklim"** yerine **"buzul sonrası iklim"** denir. Buzul sonrasında şimdiki kutup ikliminе benzer bir iklim belirmiş, cüce söğütler, cüce huşlar yetişmeğe başlamış, bunun ardından biraz daha sıcaklaşarak, türlü ağaççıklar üremiştir. Zamanımıza kadar nemli ve kurak iklim dönemleri birbiri ardından gelmiş, sıcaklaşma zaman zaman artmıştır. (bk. Buzul öncesi çağ).

Buzul sonrası çağ (Al. Postglazialzeit, Fr Euoque postglaciaire, İng. Postglacial epoch, eski terim : Devr-i bâ'deccümûdiye). Son buzul dönemi olan Würm'den sonra gelen çağ. Buzul sonrası çağı, içinde bulunduğumuz Holosen (Aluviyum) dönemi ile Buzul Çağları arasında bir geçiş çağı sayılır.. **Buzul sonrası**, ya da **Buzul sonu** sözü, türlü yerlere göre az çok ayrı anlamlarda kullanılır. Sözgelişi, İskandinavya'da Finilâsiyal çağ denilen zamanın sonundan ve zamanımızdan 8700 yıl önce başlıyan dönem, buzul sonrası sayılır. Kuzey Almanya

için, burasının, buz örtülerinden sıyrılma zamanı, Alplerde ise büyük vâdilerden buzların çekilmiş olması buzul sonu, buzul sonrası sayılır. Kimi araştırıcılara göre, Buzul Çağının son dönemi olan Würm buzullaşmasının (b. bk.) gerilemesinden Paleolitik (b. bk.) çağının sonuna kadar buzul sonrası sayılmıştır.

Buzul sonrası çağ, çoğunca, şöyle sınırlandırılır : Würm buzullarının en yaygın olduğu zamanın hemen ardından başlar, sıcak bir iklim özelliğinin belirdiği zamana kadar sürer. Buzul sonrasının bu sıcak çağı Pleistosen'in (b. bk.) Holosen'e (b. bk.) sınırlandığı zamana kadar sürer.

Buzul şekilleri topluluğu (Al. Glazialer Formenschatz, Fr. Relief glaciaire, İng. Glacial sculpture, eski terim : Cümûdiye eşkâl-i arazisi). Buzul çağındaki aşındırmalardan, yığılmalardan doğmuş türlü yer biçimleri. Buzyalağı, olukvadi, hörgüçkaya gibi.

Buzul teorileri. Buzulların ilerlemeleri, gerilemeleri ile ilgili düşünceler, teoriler. Bir buzul, aşağı ucundan erir. Bu erimeler sürdüğü halde buzul, uzun yıllar yerinde kalır. Bu da, buzulun yukarıdan beslendiğini, aşağılara kaydığını, eriyen bölümün yerinin böylece doldurulduğunu gösterir. Eğer, bu erimenin yeri doldurulmamış olsaydı, günün birinde buzul ortadan silinirdi.

Gözlemler, araştırmalar, denemeler göstermiştir ki, buzul, eğimli bir yerde çok koyu bir sıvı gibi akar. Bu akışın hızı, buzulun ortasında yılda 33 metre, yanlarda 20 metreden azdır. Buzulun akış hızı, bulunduğu yerin biçimine, buzulun büyüklüğüne, kalınlığına, beslenme derecesine bağlıdır. Bu hareketler sırasında buzulda derin çatlamalar olur. Açıklanması kolay olmıyan buzulun bu akışı olayını aydınlatmak için türlü görüşler ortaya atılmıştır : Bunlar genişleme teorisi (b. bk.) plâstiklik teorisi, yeniden donma teorisi (b. bk.) dir.

Buzul vâdisi (Al. Gletschertal, Fr. Vallée glaciaire, İng. Glacial valley, eski terim : Cümûdiye vâdisi). Dağlık yerlerde buzulların geçtiği uzun çukurluklara verilen ad. (bk. Olukvâdi).

Buzullaşma (Al. Vergletscherung, Vereisung, Fr., İng. Glaciation, eski terim : Cümûdiye teşekkülü). Geçmiş çağlarda ve şimdi geniş veya dar bir bölgenin buzlarla örtülmesi olayı. Buzul çağında (b. bk.) yeryüzünün, şimdikinden çok daha geniş bölgeleri buzlarla örtülmüştür.

Buzullaşma, sıcaklığın düşmesinden ileri gelmiştir: Sıcaklığın düşmesi ise çoğunca Yeryuvarlağının duruşunda ve yörüngesinde dönemli olarak beliren değişikliklerden ileri gelmiştir.

Buzultaş (Al. Moräne, Fr., İng. Moraine, dilimize girmiş başka terim : Moren). Buzulların sürükleyip yığdığı çoğunca kırıntılar biçimindeki taş parçaları. Buzultaş, önceleri dilimize Fransızcadan girmiş bulunan **Moren** teriminin karşılığıdır. (bk. Moren).

Büğet (Al. Talsperre, Stauwerk, Fr. Barrage, İng. Barrage (dam), eski kelime : Bent). Bir akarsuyun yatağında akıntıyı (b. bk.) keserek suyu kabartan, geride toplıyan yapı. Kalın bir duvarı andıran bu yapının gerisinde suyun toplanmasından doğan göle **gölet** adı verilir. Dilimizde **büğet karşılığı** olarak **bent, baraj** (b. bk.) da kullanılır.

Bükülme (Al. Flexur, Fr., İng. Flexure). Yerkabuğunun bir bölümündeki **yerinden oynama** (b. bk.) sırasında, kat kat tabaka dizileri birbirinden iyice ayrılmadan sadece az çok çekilmiş, sürüklenircesine bükülmüş ise buna **bükülme** denir. **Bükülme** kelimesi **fleksür**'ü karşılar. Bükülmeler ile kırılmalar (b. bk.) birbirine yakın özellikteki olaylardır.

Bükülmede çöken ve yukarıda kalan yerler, birbirlerine dik veya eğik bir yerle (düzlemle) bağlıdır. Aradaki bu düzlem çok incelmemiş ise, orada bir **sade bükülme** var demektir. Bükülmenin bu durumu gözönüne alınarak böyle bir şekle **tek yanlı kıvrım** (bk. Kıvrım, Kıvrılma) göziyle de bakıldığı olur. Bu düzlem iyice incelmiş, kopacak duruma gelmişse orada bir **yırtık bükülme** var, demektir. Yırtık bükülmenin daha çok çekilmiş ileri durumu kırılmaya (b. bk.) doğru gider. (bk. Bükülme basamağı, Bükülme dağları).

Büngüldek (Al. Sprudelquelle, Sprudelnde Quelle, Springende Quelle, Fr. Source bouillonante, Source jaillissante, İng. Gushing spring). Çıktığı yerden fışkırırcasına, ya da gürültülerle çıkan su kaynağı.

Bünye (bk. Yapı).

Bürkân. Eski ve Arapçadan alınma bir terim. (bk. Yanardağ).

Bürûdet. Türkçe **soğukluk** karşılığı olarak kullanılmış eski bir terim. (bk. Soğukluk).

Büyük çağlıyan (Al. Grosser Wasserfall, Katarakt, Fr., İng. Cataracte, eski terim : Şellâle). Akarsular boyunda eğimin birden bire dikleştiği yerlerde beliren çağlıyanların çok akım (b. bk.) lı büyükleri. (bk. Çağlıyan, Çavlan).

Büyük ırmak (Al. Strom, Fr. Fleuve, İng. River, başka bir kelime : Nehir). Akarsuların en büyüğü. Fırat, Nil, Tuna birer **büyük ırmaktır.** Büyük ırmağın eski karşılığı **nehir**'dir. (bk. Irmak).

Büyük şehir (Al. Grosstadt, Fr. Grande ville, İng. Large city). Büyüklüğü ve işleyişi bakımından türlü özellikleri kendinde toplamış bulunan şehir. 100.000 den çok nüfuslu şehirler **büyük şehir** sayılır. 1.000.000 dan çok şehirlere **dev şehir** (b. bk.) adı verilir. Endüstrileşme çağının başlamasiyle birlikte büyük şehirler birer ekonomi, siyaset, kültür merkezi olmuşlardır. Büyük şehir, zamanla yakın, uzak çevrelerinde yaşıyanları kendine çekmiş, köyden, kentten buralara göç olmuştur. İstanbul, Ankara bunun örnekleridir.

Köylerde ve küçük şehirlerde birbirleriyle her vakit karşılaşabilen, birbirini yakından tanıyabilen insanlara karşılık, büyük şehirlere göçenler hiç tanımadıklariyle karşılaşma, iş görme durumunda kalmışlar, böylece buralarda daha maddi bir yaşayış görüşü belirmiştir. Büyük şehirlerde iş yerlerinin birbirinden uzak oluşu yüzünden buralarda komşuluk ilgisi, küçük yerlere göre azalmıştır. Endüstrisi gelişmekte olan ülkelerde tarım siyasetinin önemli amaçlarından biri, köyden, kentten şehirlere olan **göçleri azaltmak** olmuştur. Türkiyede bir dev şehir olan İstanbul'dan başka, büyük şehir olarak yarım milyondan çok nüfuslu Ankara ile bundan daha küçük olan İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir vardır. (bk. Şehir çekirdeği, Yeni şehir, İş Bölgesi, Dev şehir, Kent, Köy, Yerleşme).

Büyük şehir alanı (İng. Metropitain area). Plânlama, düzenleme, yönetim, ulaştırma, su ve elektrik işleri bakımından şehre çok bağlı çevresiyle birlikte bir şehrin yayıldığı yer. (bk. Şehir, Büyük şehir).

Büyük şekiller (Al. Grossformen, Fr. Formes d'ensemble, İng. Major features). Karalarda geniş yer tutan ana yer biçimleri. Dağlar, yaylalar, ovalar birer büyük şekildir. (bk. Yerbiçimi, Yerşekli, Küçük şekiller).

Büyük taşkın (Al. Sintflut, Fr. Déluge, İng. Deluge, Great flood). Tarihte **tûfân** adiyle geçen olay. (bk. Tûfân).

Büyük yatak (Al. Flutbett, Fr. Lit Majeur, İng. High water bed). Kabarık zamandaki ırmak yatağı. (bk. Küçük yatak).

Büyüteç (Al. Lupe, Loupe, Fr. Loupe, İng. Pocket-lens, eski kelime : Pertavsız). Bir cisme bakıldığı zaman onu büyük gösteren camdan bir araç. Coğrafya araştırmalarında büyüteçten faydalanılır. Büyüteç taşların tanınmasında işe yarar.

Büzülme teorisi (Al. Schrumpfungstheorie, Kontraktionstheorie, Fr. Contraction de l'écorce terrestre (théorie), eski terim : Takabbuz nazariyesi). Yerkabuğundaki oynamaları, dağların oluşunu açıklamaya çalışan bir teori. Bu düşünceye göre, sürekli soğuma yüzünden Yeryuvarlağının içi küçülmekte, buna bağlı olarak yerin kabuğu büzülmekte, buruşmaktadır. Yer'in içinin küçülüp büzülmesi sonucu olarak, yerkabuğu buraya uymak ve oturmak üzere, bulunduğu yerden daha küçük bir yere sıkışmak durumunda kalmış, böylece **buruşmaya**, kıvrılmaya zorlanmış olur. Tıpkı bir elma kururken kabuğu nasıl buruşursa, Yer'in kabuğu da, içinin soğuması, küçülmesi yüzünden öyle buruşur. Böylece yeryüzünün sıra sıra dağları belirmiştir. İşte büzülme teorisinin kısaca anlamı budur.

Büzülme teorisinin eksik yönleri görülmüştür (hele aşmalı (b. bk.) yapılarda). Bunun için bu teorinin yanında daha başka düşüncelerden de faydalanılmıştır: (bk. Dağ oluşu teorisi, Karaların kayması teorisi, İnmeçıkma teorisi, Dipten akma teorisi).

- C -

Cala kıyıları. (Baléare'lardan alınmış yerel bir kelime. (bk. Barınak kıyıları).

Calanque kıyıları. (Provence'dan alınmış yerel bir kelime). (bk. Barınak kıyıları).

Camsı (Al. Glasig, Fr. Vitreux, İng. Vitreous, glassy, eski kelime : Zücâcî). Yerin içinden yüze çıkan erimiş sıcak maddelerin, soğuma sırasında billûrlaşmayıp, şekilsiz olarak katılaşmış durumu. Sözgelişi, obsidiyen adı verilen **yanardağ camı**, Pechtein denilen katrantaşı bunun örneklerindendir. **Taşların camsı** dokusu, pek çabuk katılaşma yüzünden olur. Her çeşit dış püskürük taş (b. bk.) ile ilgili **camsı taşlar** vardır. (bk. Taşlar). Bunlardan söz edilirken **camsı andezit, camsı bazalt** gibi kelimeler kullanılır.

Cânibî îtikâl. Bugün **yandan aşınma** olarak adlandırılmış olan aşınmanın eski karşılığı. Arapça cânib = yan, îtikâl = aşınma kelimelerinden yapılmış olan bu eski terim, akarsuyun yanlarını aşındırmasını belirtmek için kullanılmıştır. Şimdi bunun tam karşılığı **yandan aşınma.** (bk. Yandan aşınma) dır.

Canlılar coğrafyası (Al. Biogeographie, Fr. Biogéographie, İng. Biogeography, eski terim : Hayatî coğrafya, Coğrafyayı hayatî). Canlıların yeryüzü olaylariyle ilgilerini inceliyen bilim. Dilimize **biyocoğrafya** adiyle de geçmiş bulunan bu coğrafya kolunda bitki, hayvan, insan birer konu olarak yer alır. Ancak, insan ayrıca **beşeri coğrafyanın** (b. bk.) konusu olduğundan canlılar coğrafyasında bitkilerle hayvanların yeryüzündeki dağılışı, topluluklar meydana getirmiş olmaları belirtilir, bunların nedenleri incelenir. Bununla ilgili olarak canlılar coğrafyasının iki büyük kolu vardır : **Bitki coğrafyası** (b. bk.), **hayvan coğrafyası** (b. bk.). (bk. Coğrafya, Genel coğrafya, Doğal coğrafya).

Canlılar küresi (Al. Biosphäre, Fr. Biosphère, İng. Biosphere, eski terim : Küre-i hayatiye). Yer yuvarlağı üzerinde yaşıyan canlıların küresi. Bundan ötürü buna canlılar küresi denir. Bunun bir adı da **biyosferdir** (b. bk.). Böyle bir küreye yerin bütün yüzü, atmosferin canlılara yer veren bölümü, yer kabuğunun yaşamaya yer vermiş olan derinlikleri, denizler girer. (bk. Havaküre, Suküre).

Câzibe-i arz (bk. Yerçekimi).

Cebel. Bugün **dağ** dediğimiz kelimenin, yakın vakitlere kadar dilimizde kullanılmış Arapça karşılığı. **Cebel** kelimesinin çoğulu olan **cibâl** de çok kullanılmıştır. Sözgelişi, **kıvrım** dağları yerine cibâ-i mülteviye, **sıradağlar** yerine silsile-i cibâl, **yüksek dağlar** yerine cibâl-i mürtefia, **dağ bilgisi** yerine mebhas-ı cibâl denirdi. Bugün bunların yerini Türkçe dağ, dağlar tutmuştur. (bk. Dağ, Dağlar).

Cemed-i zücâcî. Bugün **buzcuk** olarak adlandırdığımız bir hava olayına önceleri verilmiş olan ad. Arapça cemed = buz, zücâcî = camsı, buz görünüşünü andıran kelimelerinden yapılmış olan bu meteoroloji terimi 30 yıl öncesindeki kaynaklarımızda kullanılmıştır. Söylenmesi güç olmuş bulunan bu terimin yerine, yine bu sıralarda Fransızcadan **verglas** kelimesi girmiş ve yerleşmiştir. Bugün meteoroloji bültenlerimizde cemed-i zücâcî yerine **Vergla** (b. bk.) yazılışıyle bu fransızca kelime kullanılmaktadır. Ancak her ikisi de Türkçe olmıyan bu terimlerin dilimizde bir karşılığı vardır ki, bu olayı iyice belirtmektedir. Bu da **buzcuk** kelimesidir. (bk. Buzcuk, Vergla).

Cengel (Al Dschungel, Fr., İng. Jungle). Hint dilinden alınmış (yeni Hintçede : **Cangal**), türlü dillerde kendi imlâlariyle yazılmış olan bu kelimenin anlamı şudur : Sıcak ülkelerde bir çeşit ormanlık, yerine göre bataklık, çalılık bir bitki örtüsü. **Cengel ormanları,** Hindistan'ın muson yağmurlarına (b. bk.) dönük yerleri olan Ganj ırmağının aşağı kesiminde, Assam'da, Dekkan yaylasının güneybatı yamaçlarında geniş yer tutar. Cengel ormanlarının çok gür, içine girilemiyecek kadar sık yerleri de vardır. (bk. Orman).

Cenub. Bugün **güney** kelimesiyle anlattığımız yönün, eskiden kalma Arapça karşılığı. Bu kelime **cenup** şeklinde de yazılmıştır. (bk. Güney, Ana - yönler).

Cenub cenub-u garbî. (bk. Güney-güneybatı).

Cenub cenub-u şarkî. (bk. Güney - güneydoğu).

Cenub-u garbî (bk. Güneybatı).

Cenub-u şarkî (bk. Güneydoğu).

Cephe. (bk. Alın).

Cereyan. (bk. Akış).

Cereyan. (bk. Akıntı).

Cereyan etmek. (bk. Akmak).

Cereyan sür'ati. (bk. Akış hızı).

Cezair-i müctemia. Bugün **takımada** dediğimiz terimin eski karşılığı. Arapça cezire = ada, Cezair = adalar ile müctemia = toplanan kelimelerinden yapılmış eski terim. (bk. Takımada).

Cezir. Arapça **cezr,** el-cezr kelimesinden alınmış ve gelgit (b. bk.) olayında denizin alçalmasını belirtmek için kullanılmış bir terim. Şimdi buna **deniz çekilmesi,** ya da sadece **çekilme** (b. bk.) denilmektedir. Cezir'in tersi med (b. bk.) dir ki, bunun da Türkçe karşılığı kabarma (b. bk.) dır.

(Not : **Regresyon** ise, **deniz gerilemesi** ile karşılanmıştır). (b. bk.).

Cezir. Bugün kullanmakta olduğumuz türkçe **kök** kelimesinin, dilimizde kullanılmış eski Arapça karşılığı. (bk. Kök).

Cezir cereyanı. Denizlerdeki gelgit (b. bk.) olayında engine doğru denizin çekilmesi (b. bk.) sırasında beliren akıntıya verilmiş eski bir ad. Şimdi cezir cereyanı yerine Türkçe **çekilme akıntısı** denilmektedir. (bk. Çekilme akıntısı).

Cezire. Türkçe **ada** kelimesinin yerine, dilimizde uzun bir süre kullanılmış Arapça karşılığı. (bk. Ada).

Cılga (Al. Pfad, Fr. Sentier, İng. Path). Dağlarda, bayırlarda gide gele açılmış eğribüğrü dar yol. Buna **keçiyolu, patika** gibi adlar da verilir. Buralardan küçük taşıtlar, yayalar, hayvan sırtında gidenler geçer. (bk. Yol).

Cılgıt. Hem **bataklık,** hem de **çayır** özelliği gösteren, dibi cılk cılk ses veren ıslak yer. Yurdumuzun kimi yerinde **cılgıt** (Silifke taraflarında olduğu gibi), kimi yerinde **cılkıd** (Divriği taraflarında olduğu gibi), kimi yerinde de **cocluk, coşluk** adı verilir. (bk. Batakçayır).

Cılızlaşmış ırmak (Al. Kümmerfluss, Fr. Cours d'eau décapité, İng. Beheaded, Decapitated). İçinde aktığı yatağın genişliğine göre suları az olarak akan ırmak. Bu da, böyle ırmakların sularının türlü olaylar yüzünden (bir akarsuyun ötekini kendine çekmesi, iklimin kuraklaşması) azaldığını gösterir. (bk. Kapma, Akarsular).

Cılkıd. (bk. Batakçayır).

Cihât-ı asliye. Bugün **ana-yönler** diye adlandırılan dört yönün eski adı. Arapça cihet = yön, aslî = ana, kelimelerinden faydalanılarak yapılmış olan cihât-ı asliye sözünden **dört yön** anlaşılır : Doğu, batı, kuzey, güney. Bugün cihât-ı asliye, ya da cihât-ı erbaa (bu da dört yön demektir) terimleri yerine Türkçe **ana-yönler** terimi kullanılmaktadır. (bk. Ana-yönler).

Cihet tâyini. (bk. Yönelme, Yön bulma).

-cil. Türkçede canlıların beslendikleri, sevdikleri yerle veya başka canlılarla yakın ilgisini belirten kelimelerin son-eki. Türkçenin âhengiyle ilgili olarak bu ek, -cıl, -çil, -çıl, -çul ve başka şekilleri de alır. Bu **son-ekler,** Yunancadan alınarak bilim terimleri için faydalanılmış bulunan **philos** veya **philein** yani **seven** kelimesini karşılamaktadır. Sözgelişi : Bitkilerin nemli yerleri seven çeşitlerini yani "nemi seven bitkiler" kavramını veren **hygrophile** teriminde **hygro** = nem, philos = seven "nemi seven" terimini **nemcil** kelimesi karşılamaktadır. Böylece, imlâmızla yazılan **higrofil** bitkiler yerine **nemcil bitkiler** terimi belirmiştir. Bu Türkçe **son-ekler,** dilimizde eskiden beri kullanılmış olan birtakım kelimelerde yer tutmuştur : Adamcıl (insana alışmış olan, insana sokulan bir canlı), **balıkçıl** (balıkla beslenen, balık yiyen, **su** kenarlarında yaşıyarak balıkla beslenen kuş) gibi.

Son zamanlarda bu eklerden faydalanılarak türlü terimler yer tutmuştur. Otuzbeş yıl kadar önceki coğrafya eserlerinde ise Yunanca **philos** yerine Arapça **muhibb** yani **dost** kelimesinden faydalanılmış olarak türlü terimler yer tutmuştu. Sözgelişi : Hygrophile yerine muhibbürrutube gibi. Şimdi her ikisini de **nemcil** terimi karşılamaktadır. (bk. Kurakçıl, Nemcil, Gölgecil, Kireççil, Silisçil, Tuzcul bitki...).

Cilâlama (Al. Detersion, Gletscherpolitur, Fr. Detersion, Poli glaciaire, İng. Glacial Polishing). Buzulun (b. bk.), ileri doğru dibini, yanlarını sıyırırcasına sokulması sırasında sert kayaları, taşları parlatması, çizmesi, bu

yolla aşındırması olayı. (bk. Aşınma).

Cilâlı taş çağı (Al. Neolithikum, Jungsteinzeit, Fr. Néolithique (âge), İng. Neolithic age). Tarih öncesinin demir, tunç, bakır çağlarından önceki çağı. (bk. Yeni taş çağı, Neolitik).

City (Al., Fr., İng. City). Londra şehrinin en eski çekirdeği (bk. Şehir çekirdeği) olan The City kelimesinden alınma bir terim. Bu terim önce İngiltere dışında Amerika'da yayılmış, daha sonra bütün büyük şehirler için kullanılmıştır. Bu kelimeyi dilimizde bugün **şehir çekirdeği** olarak karşılıyoruz.

City, büyük şehrin iş yerlerinin, büroların, yönetim binalarının, bankaların, otel ve eğlence yerlerinin toplandığı, evlerin ise az yer tuttuğu bölümüdür. Başka bir sözle, burası "şehrin iş yeri", "şehrin iş-güç yeri", ya da sadece "iş yeri", "iş bölgesi" dir. (bk. Şehir çekirdeği, Yeni şehir, Şehir).

Cocluk. (bk. Cılgıt, Cılkıd, Batakçayır).

Coğrafî (Al. Geographisch, Fr. Géographique, İng. Geographical). Coğrafya bakımından, "coğrafya yönünden" anlamına gelen bir kelime. (bk. Coğrafya).

Coğrafî boylam (bk. Boylam).

Coğrafî durum (Al. Geographische Lage, Situation, Fr. Situation, İng. Situation, eski terim : Vaz'iyyet-i çoğrafiye, Coğrafî vaz'iyyet). Bir yerin, çevresindeki ve gerisindeki yerlerle ilgisini belirten terim. Bir şehrin, bir limanın coğrafî durumu, oraya doğru uzanan yolların çokluğu ve düzgünlüğü, buralarda ovaların, geniş vâdilerin çokluğu ile ilgili olarak elverişli bulunur (bk. Durum).

Coğrafî enlem. (bk. Enlem).

Coğrafî konum (Al. Geopraphischer Ort. Fr., İng. Site, eski terim : Mevki-i coğrafî, Coğrafî mevki). Bir yerin enlem ve boylamlara göre yeryüzünde bulunduğu yer. (bk. Konum).

Coğrafî koordinatlar (Al. Geopraphische Koordinaten, Fr. Coordonnées (géographiques), İng. Co-ordinate, eski terim ; Kemiyat-ı vaz'iyye-i coğrafiye). Yeryüzünde her noktanın yerini iyice belli edebilmek için, Ekvatordan uzaklığını gösteren yay (enlem olarak) ve paralel çemberi (b. bk.) üzerinden ölçülen başlangıç meridiyeninden (b. bk.) olan uzaklığı (boylam olarak) gösterme yolu. (bk. Enlem, Boylam).

Coğrafî lisaniyat. (bk. Yer adları bilimi, Yer adları, Yerleşme yeri adları, Toponimi, Toponomastik).

Coğrafiyûn (Al. Geopraph, Fr. Géographe, İng. Geographer). Coğrafya ile uğraşmış, coğrafya biliminde derinleşmiş kimse. Bugün bu eski kelime yerine **coğrafyacı** kelimesi kullanılmaktadır. (bk. Coğrafyacı).

Coğrafya (Al. Geographie, Erdkunde, Fr. Géographie, İng. Geography). Bütün çeşitlilikleriyle yeryüzüne bağlı olayları tanıtan, bunları açıklıyan bilim. Coğrafyanın içinde şu belli başlı konular yer tutar : Yer yuvarlağını bir **bütün** olarak tanımak, yeryüzü biçimlerini, havaküreyi, sukküreyi, bitkileri, hayvanları, insan ve eserlerini araştırmak, göstermek.

Başka bilimlerin çerçevesi içine giren bu konuları coğrafya, kendi **araştırma** ve **gösterme yollarına** dayanarak, onları coğrafyalaştırır. Coğrafyanın dayandığı bu yollar arasında **dağılış, ilgi, açıklama** prensipleriyle **gözlem, betim, kıyaslama, çizme** yolları başta gelir. Coğrafya, bir yerde bulunabilecek çeşitli olayların, o yerle nasıl bir bağdaşma, uyma içinde bulunduğunu araştırır.

Coğrafya, içinde insandan söz eden bilgilerin çok yer tuttuğu bir doğal bilim olarak gözönüne alınır. Başka bilimlerle ilgisi de gözönüne alına-

rak coğrafyanın, doğal bilimlerle mânevi bilimler arasında yer tuttuğu, bunları birbirine bağladığı üzerinde durulur.

Coğrafya, bir çok bilimlerden ayrı olarak, yeryüzünün olaylarını **toplu** şekilde, bir bütün olarak kavramağa çalışır. Çok çeşitli konuları içinde toplıyan coğrafyanın iki ana bölümü vardır : Biri, türlü olayların yeryüzünde ayrı ayrı incelendiği "**genel coğrafya**", ötekisi, bütün bu olayları yeryüzünün bir bölümünde bir birleşme halinde inceliyen "**yerel coğrafya**"dır. Bu çeşitli ve zengin konulariyle coğrafya, birçok bilimlerden faydalanır. Birçok bilimler de coğrafyasız olmaz.

Coğrafya haritaları (Al. Geopraphische Karten, Fr. Cartes géographiques, İng. Georaphical maps). Ölçekleri 1 : 500.000 den küçük olan haritalar. Küçük ölçekli haritalar, atlaslar içindeki haritalarla duvar haritaları bunlardandır. Bundan daha büyük ölçekli haritalar, topoğrafya haritaları ile plânlardır. (bk. Harita).

Coğrafya lûgatı (bk. Coğrafya sözlüğü).

Coğrafya sözlüğü (Al. Geopraphisches Wörterbuch, Fr. Dictionnaire de géographie, İng. Dictionary of geography). Coğrafya ile ilgili terimlerin, kavramların ve sözlerin bir düzen içinde toplandığı kitap. (bk. Coğrafya).

Coğrafyacı (Al. Geopraph, Fr. Géographe, İng. Geographer, eski kelime : Coğrafiyûn). Coğrafyayı kendine iş edinmiş bulunan insan. Coğrafyacının, yerine göre, araştırma, yazma, öğretme işleri vardır. Coğrafyayı bir bütün olarak bilen coğrafyacılar bulunduğu gibi, coğrafyanın sadece bir, ya da birkaç kolunda geniş bilgi edinmiş coğrafyacılar da çoktur. Coğrafyacı olabilmek için üniversite, ya da yüksek okullarda coğrafya okumuş bulunmak, yardımcı olarak ta, çoğunca, jeoloji, meteoroloji, harita işleri, sular, bitki bilimi ile ilgilenmiş bulunmak gerekir. (bk. Coğrafya).

Coğrafiyayı umumî. (bk. Genel coğrafya).

Coğrafyayı nebatî. (bk. Bitki coğrafyası).

Coğrafyayı tabiî. (bk. Doğal coğrafya, Fizikî Coğrafya).

Cümle-i kevâkib. Şimdi kullanmakta olduğumuz **takım-yıldız** karşılığı kullanılmış eski terim. Bu terim, Arapça cümle = dizi, bütün, hep anlamına gelen kelime ile kevkeb = yıldız kelimesinin çoğulu olan kevâkib = yıldızlar'dan yapılmıştır. (bk. Takım-yıldız).

Cümûdiye. Bugün **buzul** dediğimiz olay için otuz yıl kadar önce kullanılan terim. Arapça cemed = buz, ile ilgili olarak yapılmış cümûdiye kelimesi dilimizde bugünedek kullanılmıştır. Otuz, otuzbeş yıl önce dilimizde cümûdiye ile birlikte Fransızcadan girme **glâsye** (b. bk.) de yayılmıştır. Ancak, bu iki ayrı dilden gelme terimlerin yerini Türkçe buzul kelimesi iyice tutmuş, gittikçe yayılmıştır. (bk. Buzul).

Cümûdiye devri. Bugün buzul çağı dediğimiz çağ için kullanılmış olan eski terim. Bir ara bunun yanında Batıdan girme **glâsye devri** de kullanılmıştır. Şimdi ise **Buzul çağı** terimi hepsinden yaygın olmuştur.

Cümûdiye îtikâli. (bk. Buzul aşındırması).

Cümûdiyeleşme. (bk. Buzullaşma).

Cürûf. (bk. Dışık).

-Ç-

Çadır (Al. Zelt, Fr. Tente, İng. Tent, eski kelime : Hayme). Göçebe olarak yaşıyanların, araştırma gezileri yapanların, seferde bulunan askerlerin, kırda çalışan işçilerin barınmaları için keçeden, kıldan, deriden, bezden yapılmış, direkle tutturulmuş bir barınma yeri. Tarih çağlarında çadırın önemi zaman zaman artmıştır. Bir ev halkından nasıl söz edilirse, çadır içindekiler de **çadır halkı** diye söylenmiştir.

Çağ (Al. Zeitalter, Fr. Âge, İng. Age, eski kelime : Kurûn). Tarihte türlü olayların belirmesi, ya da sona ermesiyle ilgili olarak ayırt edilmiş büyük zaman bölümü. Dünya tarihinde böylece belirtilmiş olan çağlar ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ, sonçağdır. Önümüzdeki zaman bölümü için bir atom çağının başlıyacağı ileri sürülmektedir. (bk. Zaman).

Çağ (Al. Erdzeitalter, Ära, Fr. Ère, İng. Era). Yeryuvarlağının ve yerkabuğunun oluşmasında, gelişmesinde ayni jeolojik, paleontolojik özellikleri gösteren bir oluşuk grubunun (b. bk.) (yani formasyon grubunun) meydana gelmesi için geçen çok uzun zaman bölümü. Bu anlamdaki **çağ** karşılığı olarak **zaman** kelimesi de kullanılır. Bu çağlar şunlardır : İlkel çağ (İptidaî zaman), Birinci çağ (Birinci zaman), İkinci çağ (İkinci zaman), Üçüncü çağ (Üçüncü zaman), Dördüncü çağ (Dördüncü zaman). (Bunlara bakınız).

Çağ (Al. Stadium, Fr. State, İng. Stage, eski terim : Safha). Bir olayda birbiri ardınca görülen durumların (hallerin) her biri. Bu anlamda **çağ**, yeryüzü şekillerinin gelişmesi sırasındaki aşınmaya uğramış durumun belirtilmesine yarar. Yer biçimlerinin gelişmesi insan çağına benzetilerek **genç, olgun, geçkin** gibi kelimeler kullanılmıştır. Çağ kelimesi işte bunun belirtilmesinde faydalanılan bir terimdir ki, **safha** kelimesini karşılamaktadır. (bk. Gençlik çağı, Olgunluk çağı, Geçkinlik çağı).

Çağlarca (Al. Stromschnelle, Fr. Rapide, İng. Rapids, eski kelime : Seri' cereyan mahallî). Akarsu yatağının oldukça dikleştiği yerlerde suyun, yatağı yırtarcasına, köpüklenerek aktığı yer. Akış bakımından **çağlarca** düz yerdeki durgunca akış ile dik yerdeki düşüş arasında ortalama bir durum gösterir. (bk. Akarsu, Akış, Akıntı, Çağlıyan, Çavlan, Hızlı akış).

Çağlıyan (Al. Wasserfall, Kaskade, Fr. Cascade, İng. Small waterfall, Cascade). Küçük bir akarsuyun, çok yüksek olmıyan bir yerden dökülüp aktığı yer. Çağlıyanların büyüğü olduğu gibi, çok küçükleri de vardır. Pek büyük çağlıyanlar, **çavlan, büyük çağlıyan** gibi adlarla anılır. Çağlıyan, güzel görünüşünden başka, su gücü elde edilebilen bir yer olarak değer taşır.

Çakıl (Çakıllar) (Al. Gerölle, Fr. Caillox, İng. Rounded pebbles). Akarsular boyunda, deniz, göl kıyılarındaki yuvarlak taş parçaları. Çakılın irilik derecesi, 2-70 mm çap olarak gözönüne alınır. Başka bir deyişle, çapı 2 mm den büyük olan yuvarlaklaşmış taş parçalarına çakıl denir. Buna göre **ince** çakıl, **iri** çakıl, **çok iri** çakıl vardır. İşleniş derecelerine göre de iyice **yuvarlak** çakıl, **yuvarlakça** çakıl, **yassı** çakıl, bulunur. Çoğunca, akarsu boyundaki çakıllar toparlak, deniz kıyısındaki çakıllar yassı olur. Bu bi-

çim ayrılığı, her iki gücün taş parçalarını işleyiş ayrılığından doğar : Akarsular, döndüre döndüre topaklaştırır, deniz kıyılarında ise taş parçaları ileri sürülüp geri çekilerek yassı yuvarlak bir biçim alır. (bk. Sürüntü, Kum, Aluviyon).

Çakıl çölü (Al. Kieswüste, Fr., İng. Büyük Sahra'dan alınma Arapça Serir). Üzeri yellerin savurduğu ve oldukça yuvarlaklaştırdığı çakıllarla örtülü çöl. Böyle çöllerde yayvan çukurluklar uzanır. (bk. Çöl).

Çakıllkaya (Al. Konglomerat, Fr. Conglomérat, İng. Conglomerate). Çakılların, doğal bir çimento ile birleşmesinden doğmuş bir taş çeşidi. Çakılları birbirine yapıştıran çimento, herhangi bir yapıştırıcı madde (b. bk.) olabilir. Bunlar arasında en çok görüleni kireçtaşı, silis ile yapışmış olanlarıdır. Çakılkaya, dilimizde kullanmakta olduğumuz **konglomera** karşılığıdır.

Çakım (Al. Blitz, Fr. Eclaire, İng. Lightning, eski adı : Şimşek). İki bulut arasında, ya da bulut ile toprak arasında, havadaki elektriğin boşalmasından ileri gelen bir ışık. Buna dilimizde **çakın** da denir. Bulutlar, çoğunca elektriklenmiştir. Böyle bulutlar, gerek kendi aralarında, gerekse kendileri ile toprak arasında birdenbire olan boşalmalar yaparlar. Bundan da türlü olaylar doğar ki, bunlar çakım, yıldırım, gök gürlemesidir. Çakımlar, çok çeşitli şekillerde olur. Uzunlukları kimi zaman 10 km yi geçer. İki bulut arasında olan çakımlar, büyük ölçülü olur. Bulut ile toprak arasındaki çakımlar ise kısadır. Bunun için boran bulutu (b. bk.) yere ne kadar yakın olursa, o derece tehlikeli olur. Çakım, çok kısa aralıklarla sürer. (bk. Yıldırım, Gök gürlemesi).

Çaldırık (Çaldırma). Kara bulutlar göğü kapladığı halde, sadece **döküntü** halinde yağmur yağması ve bulutun geçmesi olayı. Çaldırık sözü Ankara kuzeyinde kullanılır. (bk. Bulut, Yağmur).

Çalı (Al. Strauch, Fr. Buisson, İng. Shrub, Bush). Odunlaşmış ince gövdeli, çoğunca birden çok gövdeli, yapraklı, yerine göre dikenli bitki. Çalının özelliği, ya belli bir ana gövdenin bulunmayışı, ya da toprak yüzünün hemen üstünde ince dallara ayrılışıdır.

Çalıların çok çeşitli görünüşleri vardır. Dallı çalılar, değnek demeti biçiminde çalılar, halı gibi yayılmış çalılar, yastık gibi çalılar bunlardandır. Ayrıca, boylarına göre de çalılar ayırt edilmek istenmiştir. Bir metreden büyük olanlarına **iri çalı,** küçük olanına **ufak çalı,** yarım metreden küçük olanlarına **bodur çalı** denilmiştir. Ayrıca **süs çalıları, çit** (b. bk.) **çalıları** vardır. (bk. Çalılık, Orman, Ağaç).

Çalı çit (Al. Hecke, Fr. Haie, İng. Hedge). Yelin birdenbire çarpmasını, toz girmesini önlemek için, tarlaların, hele bağ ve bahçelerin çevresini kuşatacak şekilde bir, ya da iki sıra dikilen sık çalılar. Çalı çitlerin çalılarından kimisinde yaban meyvaları da olur. (bk. Çalı, Çit bitkileri, Yel kesen, Örülü çit).

Çalılık (Al. Busch, Buschland, Gebüsch, Fr. Bois, Buisson, İng. Bush, Shrubbery). Odunlaşmış ince gövdeli, çoğunca birden çok gövdeli, yapraklı, yerine göre dikenli bitkilerin bir araya geldiği yer. Böyle bitki örtülerinin biraz daha gelişkin olanlarına dilimizde **bük** (b. bk.) adı da verilir.

Yağışın az olması, yıllık yağış tutarının aşağı düşmesi sonucu olarak, bir bölgede ağaç yeter derecede gelişemez olur. Böyle bir yer sadece otların bittiği bir yer olarak ta kalmaz. Bu nemlilik altında türlü soydan, ayrı ayrı boydan çalı (b. bk.) yetişe-

bilir. Böyle dikensiz, ya da az dikenli, çalılar türer, ürer. Böyle bir bitki örtüsü çalılıktır.

Yağışın biraz arttığı yerlerde sert yapraklı ağaçların çok yer tuttuğu seyrek ormanlar belirir. Yağışın çok daha azaldığı yerlerde ise **çalılık bozkır**, daha ilerisinde **çalılık çöl** belirir. Yeryüzünde Çalılıkların çok çeşitleri vardır.

Çam ormanı (Al. Nadelwald, "Kiefernwald", Fr. Forêt de pins, Bois de pins, İng. Coniferous forest, eski kelime : Sanavberiye ormanı). Halk arasında çeşitli iğne yapraklı ağaçların çok yer tuttuğu ormanlar için çok kullanılan bir söz. Çam ormanı dağları örtmüş. Çam ormanının güzel kokulu havasına doyum olmaz gibi. (bk. İğne yapraklı orman).

Çamur (Al. Schlamm, Schmutz, Fr. Boue, Vase, İng. Mud). Su ile karıştıktan sonra içine batılır, bulaşır bir durum almış bulunan toprak. Kuru iken toz, toprak durumunda olan kır, tarla, ya da sokak, yağmurdan sonra çamur ile örtülür. Çamurlu sokaklardan geçmek zor olur.

Denizlerin dibinde de renk renk **çamurlar** birikmiştir : **Yeşil çamurlar, mavimsi çamurlar, kırmızı, sarı çamurlar.**

Bütün çamurlar, sudan uzaklaştıktan, kuruduktan sonra yavaş yavaş katılaşır, daha sonra da taşlaşmaya doğru giderler. (bk. Çirkef, Çirkef çamur, Balçık).

Çamur kaynağı (Al. Schlammvulkane, Schlammsprudel, Fr. Volcan de boue, İng. Mud volcano). Yanardağ bölgelerinde veya kimi yerde bu bölgeler dışında sürekli olarak kaynıyan çamurlu, bulanık sıcak su kaynağı. Bu kaynamada, araya karışan gazların etkisi olur. Su kaynamaları sürdükçe, herbir kaynağın çevresinde küçük küçük tümsekler belirir, bunlardan herbirinde de ufak ufak çanaklar (krateriler) bulunur. Çamur kaynaklarının örnekleri Yeni Zelanda'da, Sicilya'da, Bakû petrol bölgesinde vardır.

Çamur seli (Al. Schichtflut, Fr. Ruissellement en nappe, İng. Sheetflood). Yarı kurak bölgelerde yağmur sularının, ya da eriyen karların, yamacı kaplarcasına çamurlu, bulanık olarak akmaları. Çamur seli, sanki bir lâv akıntısı gibi, önüne gelen ufak parçaları silip süpürerek akar. Bozkırların (b. bk.) ancak seyrek ve cılız bitkilerin bulunduğu eğimli yerleri, bir sağanağın ardından yarı dizboyu bir çamur seli ile örtülür. Yamaçlarda ufalanmış, toprak olmaya yüz tutmuş taş parçaları, bu çamur selinin önünde duramaz, süpürülür, aşağılara indirilir. Bu yüzden böyle yamaçlar gittikçe soyulur, çıplaklaşır. Zaman geçtikçe böyle çamur sellerinin aktığı yamaçlar, sularla dilik dilik dilinir. Buralarda bitkiler artık tutunamaz olur. (bk. Süpürülme).

Çamurlu yağmur (Al. Schlammregen, Fr. Pluie de boue, İng. Mud-rain). Kimi yerde, kimi zaman son derece bulanık (b. bk.) olarak yağan yağmur. Olağan yağmurlardan ayrı bir görünüşü olan çamurlu yağmurlar, insanların bu olaya şaşmalarına yol açmıştır. Ancak, bu garip olay sonraları açıklanmıştır. (bk. Bulanık yağmur).

Çanak (Al. Wanne, Fr. Cuvette, İng. Basin). Çevresine göre bir çukurluk gösteren yer. Böyle bir yer biçimi çanağa benzediği için böyle yerlere çanak denilmiştir. Bir çanağın öz alanı, burayı dolduran suyun yükselе yükselе çıkabileceği, taşabileceği kıyı çizgisine kadar olan yer olarak düşünülür. Buna göre, çanakların çoğunda sular birikir, göl (b. bk). olur.

Biçim bakımından çanak, derinliği genişliğinden az olan, ya da hiç olmazsa bu değerlerin eşit bulunduğu çukurlardır. Çanaklar öyle çukur yerlerdir ki, ana çizgileriyle, ortasın-

dan yanlara doğru gittikçe yükselir. Çanak biçimleri çok çeşitlidir : Bunlar arasında tekne, oluk biçiminde olanları, değirmi bulunanları, yanlara doğru girintili çıkıntılı olanları vardır. Çanağın belirgin özelliklerinden biri olarak tabanı vardır. Bu taban düzce, dümdüz, dalgalıca, çakır çukur, tepelik olabilir. Çanağın ortasındaki bu tepeler yüksekçe ise, bu çanak ta bir göle yer vermişse, bu kabartılar ada biçiminde görülür.

Çanaklar, çevreden buraya yönelen derelerin taşıdığı kum, çakıl, kil gibi sürüntülerle (b. bk.) yavaş yavaş dolar. Çanakların kimisi bir göle yer verecek şekilde kapalı, kimisi ise bir ayakla (b. bk.) boşalmış olarak açıktır.

Oluşları bakımından çeşitli çanaklar vardır : Çöküntü alanı, yanıkçukur, düden, gölova birer çanaktır. (Bunlara bakınız). Ayrıca önceleri açık birer çukurluk iken çeşitli olaylarla önlerinin kapanmasiyle geride çanak belirmiştir. Sanki bir büget'in (b. bk.) gerisindeki gölet gibi. Kimi yerde yanyana o kadar çok çanak bulunur ki, böyle yerlere **"çanak yöresi"** adı verilir.

Çanak yöresi (Al. Wannenlandschaft). Birbiri yakınında bir çok çanakların bulunduğu yer. Sözgelişi, karst bölgeleri (b. bk.) böyle çanak yöreleriyle doludur. Bunun gibi, buzullarla örtülmüş yerlerde, çöllerde çanak yöreleri önemli yer tutar. (bk. Çanak).

Çapa tarımı (Al. Hackbau, Fr. Labourer avec la houe, İng. Hoe cultivation). Çapa ile yapılan tarım. İlk insanların başvurdukları bu ekim usulünde, her bitkiye ayrı ayrı bakım gerekir. Bir çubukla bitki topraktaki yerine konduktan sonra, yanları çapa yardımıyle toprakla çevrilir. Sebze bitkileri için bugün de çapadan faydalanılır. (bk. Tarım, Saban).

Çapraz tabakalanma (Al. Kreuzschichtung, Fr. Stratification entrecroisée, İng. Cross-bedding, eski terim : Çaprastvârî tatabbuk). Çok kısa mesafeler içinde tabakalanmanın sık sık değişik yönde uzanması, çapraz bir biçimin belirmesi şeklindeki yapı. Bu türlü tabakalanma, deltalarda, akarsu birikinti yerlerinde, kumullarda görülür. Başka bir deyişle, çapraz tabakalanma, akarsuların, rüzgârların biriktirmesiyle ilgilidir. Böyle bir tabakalanma, tortulanan parçaları taşımış olan gücün sık sık yön ve güç değişikliğine uğradığını anlatır. (bk. Uymaz tabakalanma, Yamuk tabakalanma).

Çardak (Al. Laubdach, Fr. Ramée, İng. Pergola, eski kelime : Sâyebân, Kameriyye). Üstüne sarmaşıklı ağaç, ya da çiçek sarılarak yapılmış bir çeşit kafesli çatı. Böyle bir yer, ağaç dallarından çatılmış gölgelik bir yer de olabilir. Akdeniz bölgelerinde yaz sıcaklarına karşı yapılmış çardaklar çoktur. Buraları sıcaktan bunalanların serinlediği yerlerdir.

Çarpak (Al. Prallhang, Fr. Rive concave, İng. Concave bend, eski terim : Muka'ar sahil). Menderes büklümleri (b. bk.) yaparak akan bir ırmağın, su yatağına doğru çok eğimli, hatta dimdik olarak uzanan ve hızlı akış çizgisinin (b. bk.) yanaştığı kıyı olduğu için kemirilen yanı. Çarpak kıyı, ya da sadece çarpak, biçimi bakımından içbükey bir uzanış gösterir. Burası, suların kıyıyı dövdüğü yerdir. (bk. Yığınak).

Çarpılma (Al. Verbiegung, Fr. Gauchissement, İng. Warping). Yer kabuğunun hareketleri sırasında beliren eğilmeler, çarpılmalar. (bk. Eğilme, Yerinden oynama, Kırılma, Kıvrılma, Deprem).

Çatallanma (Al. Virgation, eski kelime : Teşa'ub). Kıvrım dağlarının (b. bk.) bir yerden, birbirinden ayrılırcasına,

çatallanarak uzanması. Bunun tersi çatışma (b. bk.) dır.

Çatallanma (Al. Bifurkation, Flussgabelung, Gabelung, Fr. Bifurcation, İng. Splitting). Geniş anlamiyle, bir ırmak boyunda ırmağın çatal çatal olarak akması olayı. Bu çatallanma, eğimin son derece azaldığı yerlerde olur. Böyle akarsuların ağzına **Çatalağız** adı verilir (bk. Ağız).

Çatı (Al. Dach, Fr. Toit, İng. Roof, eski kelime : Sakf). Yapıların üstünü eğimli olarak örten kiremit, çinko gibi şeylerle bunların dayandığı ağaç iskelet. Çatı, birbirine çatılmış parçaların bulunduğu bir yapı bölümüdür.

Çatının biçimi ile bulunduğu bölgenin iklimi, insanların geleneği, görenği arasında yakın ilgi vardır. Çok kar yağan bölgelerde çatı çok eğimli yapılır. Türlü çatı çeşitleri arasında şunlar çok görülür : **İki yanlı çatı, dört yanlı** çatı, **çadır biçimli** çatı, **kulemsi** çatı, **yuvarlak** çatı. Çatının dış örtüsü türlü malzemeden yapılır. Bunda o yerin doğal şartları gözönünde tutulur. Çatı örtüsü, yağmur sularını aşağı geçirmemeli, kar örtüsünü çekebilmeli, karın aşağılara inmesine yer vermelidir. Isı alma-verme bakımından da bu malzeme elverişli olmalıdır. Çatı örtmeğe yarıyan malzeme arasında kereste, saz, kamış, kiremit, kiltaşı (dam şisti), çinko, çok çeşitli yapma (sun'î) malzeme vardır.

Çatının çevresinde, yağmurların, eriyen kar sularının toplanıp aktığı oluklar yapılır ki, bunlara **çatı deresi**, ya da sadece **dere** adı verilir. Büyük yapılarda çatının bir bölümünde düz bir yer de ayırt edilir ki, buraya saksılar dizilerek, oturmaya da elverişli bir durumà getirilerek **dam bahçesi**, ya da **çatı bahçesi** yapılır. (bk. Dam, Düz dam).

Çatı çukurlaşması (Al. Einwalmung, Fr. Affaissement (en cuvette), İng. Down-warping, Basining). Çoğunca genç kıvrım dağlarında görülen doruk boyundaki çukurlaşma. Böyle yerlere akarsular yerleşmiş, enine vâdiler (b. bk.) açılmış bulunur. (bk. Vâdi, Yerinden oynama, Kıvrılma, Kıvrım dağları).

Çatışma (Al. Scharung, Fr. Faiseau convergent, eski kelime : Telâkî). Türlü yönlerden uzanan kıvrım dağı (b. bk.) sıralarının, bir yerde dar bir açı ile birbirine yaklaşıp kaynaşması, ya da düğümlenmesi. Sözgelişi, Asya'da Pamir düğüm yerinde böyle çatışmalar bulunur. Böyle yerlerde dağlar, sanki birbirine girer, orada bir düğüm belirir. (bk. Dağ düğümü). Bunun tersi çatallanma (b. bk.) dır (bk. Dağlar).

Çatlak (Al. Diaklase, Kluft, Fr. Diaclase, İng. Cleft). Kayaların, tabakaların her iki yanındaki bölümlerinde yerinden kımıldama, aşağı, yukarı doğru yer değiştirme olmamış bulunan yarılma yeri. Taş ocaklarında, kayalık yerlerde çatlaklar çok görülür. Bunların kimisi kayaları, tabakaları boylu boyunca geçer. Fakat çatlağın her iki yanındaki yerler yerinden oynamamış bulunur. Çatlağın iki yanında yerinden oynama, aşağı inip yukarı çıkma belirmiş ise orada **kırılma** (b. bk.) var demektir.

Çatlakların genişleri olduğu gibi, inceleri de çoktur. **İnce çatlaklar** (Fransızcası : Fissure) hemen her taşta bulunur. Bunların kimisi kıl gibi ince olur.

Kayaların çatlakları ve daha geniş olarak görülen yarıkları, çoğunca, **damarlar** biçiminde dolmuş bulunur. Taşların, kayaların kendilerine göre daha kolay **çatlama yönleri** bulunur. Çatlak uzanışları, çoğunca, tabakalanmaya (b. bk.) dik, ya da dikçedir. Taşlardaki çatlakların önemi çoktur. Çünkü, dış etkilerle taşlar dağılırken, ufalanırken bu çatlaklar boyunda daha kolay, daha çabuk ayrılma-

lar olur. (bk. Yerinden oynama, Yarık, Diyaklaz).

Çatlak dalgası veya **Çatlıyan dalgalar** (Al. Brandung, Fr. Déferlement, Ressac, İng. Surf). Dalgaların kıyılara kükrercesine çarpması, bu sırada gürültüler yaparak çatlaması gözönüne alınarak bu türlü dalgalara verilen ad. Çatlak dalgaları kıyıları kemirir, kayaları devirir, sürükler. Çatlak dalgaları, en çok, dik kıyılarda bütün gücüyle işler (bk. Çatlama, Dalga).

Çatlama (Al. Brandung, Fr. Déferlement, Ressac, İng. Surf, dilimizde başka karşılıkları : Çatlak, Çatlak dalgası, Dalga çatlaması). Deniz dalgalarının, kıyıya yakın sığ yerlerde köpükler saçarak çatlaması. Bunun için buna **dalga çatlaması** da denir. Bu sırada çok gürültüler çıkardığı için de yine bu dalgalara **çatlak dalgası**, ya da sadece **çatlak** adı da verilmiştir. Çatlama, dik kıyılarda olduğu gibi, yatık ve kumsal kıyılarda da olur. Dik kıyılarda olanlarına **kayalık çatlaması**, yatık ve kumsal kıyılarda olanlarına **kumsal çatlaması** denir.

Denizin enginlerinden gelen dalgalar kıyıya ulaşırken sığlaşmış olan dibe sürtme yüzünden, dalganın deniz dibine yakın yerlerinde ilerleyiş ağırlaşır. Kıyıya yaklaştıkça bu olay daha da belirgin bir durum alır. Dalga sırtının üst bölümü, alt bölümünden daha çabuk ilerlediğinden burası bükülür, öne doğru eğilerek düşer. Bu sırada bir gürültü ile bol köpük meydana gelerek çatlamalar olur.

Çatlatma (Al. Detraktion). Buzulun, ileri sokulması sırasında bulunduğu yeri, geçtiği yerdeki kayaları, taşları çatlatması, sıyırması, sökmesi biçiminde beliren aşındırması. Bunun için böyle aşınmalara buzulun çatlatma - sökme şeklindeki aşındırması da denir.

Çatlıyan dalgalar (bk. Çatlak dalgaları).

Çavlan. Akarsular boyundaki çağlıyanların (b. bk.) büyüklerine verilen ad (bk. Büyük çağlıyan). Çağlıyanla çavlan arasındaki sınırı kesin olarak çizmek güç olmuştur. Bunun için çavlan yerine, kimi zaman **büyük çağlıyan** denildiği de olur. (bk. Büyük çağlıyan, Şarlak, Şelale). Nitekim, Almancada Grosser Wasserfall, İngilizcede Great waterfall terimleri de bu dillerde büyük çağlıyan anlamına gelmektedir. Bir ölçü aranırsa fark şu olur : Büyük Çağlıyan (**Çavlan**) fazla akımlı (b. bk.), **Çağlıyan** zayıf akımlıdır.

Çay (Al. Bach, Fr. Ruisseau, İng. Brook, Rivulet, Stream). Irmaktan küçük, dereden büyük olan akarsu. Ancak, dere ile çay, Irmak ile çay arasındaki sınırı çizmek, kimi zaman ve kimi yerde güç olur. (bk. Akarsu, Irmak, Dere).

Çayır (Al. Wiese, Fr. Pré, Prairie, Embouche, İng. Meadow). 1) Tarım bakımından, çayır ve benzeri ot bitkilerinin yetiştiği, biçildiği bir çeşit otluk. Çayırın otlaktan ayrılığı, çayır bitkilerinin çok yer tutması, bunların biçilebilme değeri göstermesidir. Çayır, yetiştiği yerin iklim özelliklerine, yerine, bakıma göre yılda bir, ya da iki defa biçilebilir. Ot verimi, iklim ve toprak şartlarından başka, bitki çeşitlerine, bakıma, faydalanmaya, ot elde etme yollarına bağlıdır.

2) Bitki coğrafyası bakımından çayır, hep yeşil duran, yumuşak otları çok bulunan, ara yerde çalılara da rastlanan bir bitki topluluğudur. Böyle yerler en yaygın olarak kutupların ağaç yetişemiyen bölgelerinde ve yüksek dağlarda bulunur. (bk. Otluk, Yayla, Kuru ot).

Çayır-otlak (Al. Grünland, Weideplatz, Fr. Pâturage, İng. Pasturage, eski kelime : Mer'a). Tarla adını verdiğimiz ekilen yerlere karşılık, sürekli

ya da birçok yıllar için çayır ve otlak olarak yararlanılan yer. Çayır - otlaklar, tarımın önemli bir kolu olduğundan, böyle yerlere özenle bakılır, gözetilir.

Çayır-otlaklar, su durumuyle ilgili gelişmeler gösterirler. Akarsu boylarında, kurakça bölgelerin serin yerlerinde çayır-otlaklar çok iyi yetişir. Çayır-otlaklarda yem çayırları, yoncalar, türlü otlar yetişir (bk. Çayır, Otluk, Yayla, Kuru ot, Çayırlar, Yem bitkileri).

Kendiliğinden yetişmiş bulunan çayır - otlak bitkileri yanında, yetiştirilmiş çayır-otlaklar da vardır. Çayır-otlaklar sürekli bir bakım ve gübreleme ister.

Çayır soyları (Al. Gräser, Fr. Plantes graminées, İng. Grass). Buğdaygiller soyundan olan çok çeşitli ot bitkileri. Çayır soyu bitkilerinin çoğundan hayvan yemi (b. bk.) olarak yararlanılır. Çayır bitkilerinin kimisi toplu başaklıdır : Ayrıkotu, kuraklığa dayanıklı karaçayır, çayır delicesi, yol ve duvar kıyılarında arpaya benziyen görünüşiyle duvar arpası, pisipisi bitkileri bunlardandır. Çayır bitkilerinin kimisi yarı-toplu başaklıdır : Islak çayırların önemli bitkilerinden sayılan çayır tilkikuyruğu, inceçayır bunlardandır. Çayır bitkilerinin kimisi de dağınık başaklı'dır : Çayır yulafı, çayır güzeli, ayrık çimi bunlardandır.

Çayır soylarının hayvan yetiştirmedeki önemi büyüktür. Türlü boylardan otluklar durumundaki çayırlar ılıman kuşak bölgelerinde, yüksek yaylalarla dağlarda çok yer tutar. (bk. Yayla, Yaylacılık, Çim, Çimen, Ot, Otlak, Yaylak, Çayır-otlak, Kuru ot, Yem bitkileri).

Çekik deniz (Al. Niedrigwasser, Fr. Basse mer, İng. Lowtides, eski terim : Cezir zamanı). Denizin çekilmesi (b. bk.) sırasında, bu olayın belirdiği yerde denizin en çok alçalmış, çekilmiş durumu. (bk. Kabarma, Kabarık deniz, Liman gecikmesi, Gelgit, Gelgit akıntıları, Gelgit genliği).

Çekik su (Al. Niedrigwasser der Flüsse, Fr. Étiage, İng. Low water). Yıl içinde belirli bir zamanda bir akarsuyun, yatağından en az su geçirmesi durumu. Bu sırada ırmak, küçük yatağına çekilir, cılızlaşır, dibindeki kum, çakıl yığıntıları iyice görülür, çoğu da kuruda kalmış bulunur. Yurdumuzda ırmakların çekik durumu, kurak geçen yaz aylarında olur. Bu sırada buharlaşma (b. bk.), sızma (b. bk.) da çok olduğundan akarsular iyice çekilir. (bk. Kabarık su).

Çekilme (Al. Zerrung, Fr. Distention, İng. Stretching). Basınç, ya da gerilmeler, çekilmeler yüzünden yerkabuğunun bir yerinde çatlamaları, yarılmaları, kırılmaları doğuran olaylar. (bk. Çatlak, Yarık, Kırık, Kırılma, Yerinden oynama, Deprem).

Çekilme (Al. Ebbe, Fr. Reflux, İng. Ebb, Fallingtide, eski terim : Cezir). Deniz sularının, yüksekteki bir durumundan aşağı doğru, düzenli dönemlerle, her gün alçalması, çekilmesi olayı. Denizin en çok çekildiği zamana **çekik deniz** (b. bk.) denir.

Çekilme akıntısı (Al. Ebbestrom, Fr. Courant de reflux, Courant de jusant, İng. Ebb Current). Gelgit (b. bk.) Olayının belirgin bulunduğu yerlerde deniz yüzünün çekilmesi (b. bk.) sırasında karadan denize doğru olan akıntı. (bk. Gelgit akıntıları, Kabarma akıntısı).

Çeltik (Al. Reisfeld, Fr. Rizière, Champ de riz, İng. Rice-field). Pirinç yetiştirilen sulak tarla. Kuzey Anadolu'nun türlü yerlerinde çeltiklere çok rastlanır. Çeltiklerde çalışanlar, dizboyu suya girmek zorunda kalırlar.

Çemberleme kımıltı (Al. Orbitalbewegung, Fr. Mouvement orbitaire, Orbitaire "mouvement", İng. Orbital path, Orbital "movement"). Suların

dalgalanması sırasında düşey doğrultuda çembere benzer bir yörünge üzerinde olan kımıltı. Bu türlü kımıltıda bir **çemberleme gidiş yolu** (Almancası : Orbitalbahn) vardır. (bk. Dalga, Yel dalgası, Deniz dalgası, Soluğan). Dilimize otuz yıl kadar önce **orbiter hareket**, daha sonra **orbital hareket** şeklinde girmiş bulunan bu kımıltı biçimini **çemberleme kımıltı** karşılamaktadır.

Çentik (Al. Hohlkehle, Kerbe, Fr. Echancrure dans la falaise, İng. Notch). Yüksek, dik kıyılarda, yarların (b. bk.) hemen dibindeki küçük dalga oyuğu. Çentik, dalga oyuğunun başlangıcıdır. Bu küçük oyuk daha sonra genişler, büyür, üstteki kayaların denk duruşu bozularak denize yuvarlanır, çöker. Bu oluşlar sırasında da yar gelişir. (bk. Yar).

Çerçilik (Al. Bandkram, Fr. Petite mercerie, İng. Pedlar). İğne, iplik, kordela ve başka bir çok ufak tefek şeylerin gezici olarak satışı. Bu işlerle uğraşanlara **çerçi** denir. Çerçiler, bu eşyaları çoğunca eşeğe yükler, köy köy dolaşır, satış yaparlar. Yurdumuzun bir çok yerlerinde çerçilik önemli yer tutar. Çerçiler, satışlarını ya para karşılığı yapar, ya da köylünün yetiştiriği bir ürünle kendi mallarını değiş-tokuş ederler. Sözgelişi, bir paket iğne verir, köylüden iki kilo buğday alır. Bu buğdayı, ya da başka malları heybesine, çuvalına doldurur, gideceği yere götürür. Öyle köyler, kentler vardır ki, geçiminin çoğunu çerçilikten elde eder.

Çernozem (Al. Tschernosem, Schwarzerde, Fr. Tchernoziom, İng. Chernozem). Rusça bir kelime olan ve Güney Rusya'daki toprak adından alınarak türlü dillerde yer tutan bu kelimenin dilimizdeki karşılığı **karatoprak** (b. bk.) tır.

Çeşme (Al. Brunnen, Fr. Fontaine, İng. Fontain). Köyde, kentte, ya da şehirde herkesin suyunu aldığı yer. Köy çeşmesi, bütün köylünün faydalandığı yerdir. Evlere borularla su verilmeden önce çeşmelerden faydalanılırdı. Bugün de bir çok yerleşme yerlerinde çeşmelerin önemli yeri vardır. Dilimizde Farsçadan gelme **çeşme** kelimesi yaygın olmakla beraber, çok yerde bunun yerine Türkçe **pınar** kelimesi de kullanılır. (bk. Pınar).

Çevre (Al. Gegend, Milieu, Fr. Contrée, milieu, İng. Country). Doğal, toplumsal, kültürel etmenlerin birlikteki işlemleriyle belirmiş bir alan, bir yer. **Köyün çevresi** denildiğinde içi, dışı ile bir yer gözönüne gelir, buradaki yaşayış, düşünüş, çalışma hatıra gelir. Bir kimsenin yetişmesinde çevrenin önemli yeri vardır. Doğup büyüdüğü bir yerden, bir başka yere giden insanın, buradaki yeni çevreye alışması için uzunca bir süre geçmesi gerekir. (bk. Yöre, Bölge).

Çevre yolu (Al. Ringbahn, Ringweg, Fr. Chemin de fer de ceinture, İng. Circular railway, eski kelime : Muhitî tarik). Büyüyen şehirlerin her yana doğru serpilen bölümleri arasında bağlantı sağlamak için, şehirden değirmice bir biçimde geçirilen yol. Bu yolların sayısı, şehrin kurulu olduğu yere, şehrin büyüklüğüne göre değişir. Kimi şehirde bir, kimisinde iki, ya da daha çok çevre yolu yapılmıştır. (bk. Şehir, Yol).

Çevren (Al. Horizont, Gesichtskreis, Fr., İng. Horizon, eski kelime: Ufuk). Engin denizde, geniş bir ovada, dağın doruğunda bulunan bir kimsenin çevresine bakarak gördüğü, gök (b. bk.) ile yerin birleşir gibi görünen çemberimsi bölümü. Buna **görünen çevren** denir. Eskiden bunun yerine "ufk-i mer'î" denirdi. Yeryüzünde, yükseğe çıkıldıkça bu çemberimsi yer, yani çevren, gittikçe genişler, büyür. Bulunulan yer, dağlarla çevrili ise, burada çevren de o derece daralmış bulunur. İşte gök kubbesi-

nın yerle birleşmiş gibi görünen ve bir çeşit sınır olan çembere **çevren** denir.

Çevresini gözliyen bir kimsenin bulunduğu gözlem yerinde yerçekimi doğrultusu düşeydir. Bu doğrultu, çevren düzlemine dik durumdadır. Bulunulan yerde düşey doğrultuda geçen her düzlem, çevren düzlemine göre **düşey düzlem** adını alır. Buna göre, yeryüzündeki bir noktanın çekülüne dik bulunan sonsuz düzlem çevrendir.

Çevriktepe (Al. Umlaufberg, Fr. Eperon sectionné, İng. Severed spur). Menderes çizerek akan ırmaklar boyunda üç, ya da dört yanı akarsu yatağı ile çevrili tepe. Çevriktepe'nin etrafı menderes çemberiyle kuşatılmıştır. (bk. Tepe).

Çığ (Al. Lawine, Fr. Avalanche, İng. Avalanche). Yüksek dağların dik yamaçlarının bir yerinden koparak yuvarlanmaya başlıyan, yuvarlandıkça da büyüyen kar yığınları. Bu kar yığınları çabucak yamaç aşağı iner, önüne geleni siler süpürür, dere boylarındaki köyleri yıkar. Çığ düşerken yer değiştiren kar yığınları çok büyük olur : Küçük çığlar sırasında en az birkaç yüz metre küp kar yuvarlanır. Daha büyüklerinde 5 - 15 bin metre küp, çok büyüklerinde ise 100 bin m^3 den de çok kar yuvarlanır. Kuzey Anadolu ile Doğu Anadolu dağlarında çığlar çok olur. Çığ, korkulan bir olaydır.

Çığların her yıl belirdiği, kar yığınlarının gürültülerle yamaç aşağı indiği yerlere **çığ oluğu** denir. Çığ olukları kayalar içinde açılmış, düz uzanışlı, dar, derin oluklardır. (bk. Kar, Kış, Buzul, Buzkar).

Çıkış yüzeyi (Al. Ausgangsfläche, Uroberfläche, Primärrumpf, İng. Primary peneplain). Yeryüzü biçimlerinin gelişmesine bir başlangıç olan ilk yüzey. Bu yüzey, W. M. Davis'e göre deniz yüzüne yeni çıkmış, yassıca, az dalgalı bir yerdir. W. Penck'e göre ise, çıkış yüzeyi bir **önyontuk** (Primärrumpf) dur. Bundan sonraki düşüncelere, bu arada O. Maull'a göre, homojen bir yapıda su geçirmez taşların, tabakaların uzandığı yerlerle sıkışık kıvrım (b. bk.) alanlarıdır. İşte, aşınmalar (b. bk.), içten gelen kımıldanmalarla birlikte belirecek çeşitli dağlar, yaylalar, düzlükler biçimindeki yerşekilleri bir çıkış yüzeyinden ürerler. (bk. Yerşekilleri).

Çıkma. Aflörman, mostra karşılığı kullanılan ve yüze çıkma'nın kısa şekli olan kelime. (bk. Yarma, Yüze çıkma).

Çıkmaz vâdi (Al. Blindes Tal, Vallée aveugle, İng. Blind valley, bir başka karşılığı : Kör vâdi). Yağmur sularıyle eriyebilen taşların bulunduğu yerlerdeki (bk. Karst olayları), uzun fakat süreksiz çukurluklar. Çıkmaz vâdi, bir çıkmaz sokağı andırır. Böyle bir sokakta yolun ilerisi nasıl kapalı olursa çıkmaz vâdilerde de ağıza (b. bk.) doğru yamaçlar dikleşir, vâdinin aşağı ucu kapalı olur. Buraya kadar vâdinin içinde akan su, artık yolunu güdemez olur, ya çatlaklar arasına sızar, ya da dipteki bir mağaraya doğru dalar. (bk. Kör vâdi).

Çiftçi (Al. Landwirt, Fr. Agriculteur, İng. Agriculturist, eski kelime : Zürrâ'). Ya kendi toprağında, ya da kiraladığı, ortaklık anlaşması yaptığı kimsenin toprağında ekip biçen kimse. (bk. Tarım).

Çiftçilik (Al. Landwirtschaft, Fr. Agriculture, Economie rurale, İng. Agriculture, eski kelime : Ziraat). Çeşitli ürünler almak üzere toprağı sürüp ekme işi. Geniş anlamiyle çiftçilik içine **bitki yetiştirme** ile yakından ilgisi bulunan **hayvancılık** ta girer. (bk. Tarım).

Ilıman kuşak bölgelerinde çiftçilik denildiğinde ekincilik anlaşılır. Bu-

nun yanında da hayvan yetiştirme gözönüne alınır. Çünkü her ikisinin birbiri ile yakın ilgisi vardır. Topraktaki bitkilerden yararlanan davar, gübresiyle toprağın gücünü arttırır. Topraktan çeşitli yararlanmalar arasında tarlayı ekip, ürünü biçme yanında çayır, otlak, bahçe şeklindeki faydalanmalar da vardır. Bunlardan birinin yaygın oluşunda iklim, toprak, çiftçilikteki ilerleme ve bilgi derecesi, sermaye durumunun önemli yeri vardır. (bk. Topraktan faydalanma).

Çiftlik (Al. Landgut, Fr. Ferme, İng. Farm). Ekip dikmeye yarıyan, hayvan da yetiştirilen, orada çalışanların oturduğu evleri, hayvanları barındıran ahır, ağıl ile yağ, peynir yapma yerleri de bulunabilen geniş toprak parçası. Çiftlik kelimesi, çoğunca bir çift öküzün koşulduğu **saban** kullanarak toprağı sürmek, onu ekilir duruma getirmek anlamiyle ilgilidir. Bunun gibi, çift zamanı demek, tarlayı sürme sırası demektir. Çifte koşmak başka bir işte kullanılan hayvanları sabana koşmak anlamına gelir. **Çiftçi, çiftçilik** kelimeleri de bununla ilgilidir.

Çitflik, büyüklüğü, ekip biçme şekli ve değeri, elde edilen ürünleri bakımından çeşitli örnekler gösterir. Öyle çiftlikler vardır ki, küçüktür ve sadece orada ekin ekilir, biraz da bahçeler bulunur. Öyle çiftlikler de vardır ki, burada ekilen yerlerden, bahçelerden başka, hayvan yetiştirilen yerleri, yağ, peynir yapılan yerleri, ağıllar, ahırlar, çiftlik evleri, yollar vardır. İçlerinde elektrikle aydınlatılmış, toprakları traktörle sürülmüş, türlü ürünleri makinelerle çıkarılan ileri durumda, verimi çok artmış çiftlikler vardır (bk. Farm).

Çift sürmek (Al. Pflügen, Fr. Labourer, İng. To plough). Bitki yetiştirmek, ekip biçmek için toprağın sürülmesi, ters çevrilmesi, karıştırılması, gübrenin ve bitki kalıntılarının toprağa dağıtılması için yapılan toprak işlenmesi. Toprağın iyice dağılması için tarlayı sürme zamanının önemli yeri vardır. Tarla, çoğunca, kıştan önce sürülür. (bk. Tarım).

Çim (Al. Grasdecke, Rasenanlage, Fr. Gazon, İng. Short grass). Bahçelerde yetiştirilen, ya da sulak yerlerde kendiliğinden yetişen kısa boylu çayır. Çim, kalıp kalıp kesilerek başka topraklara yerleştirildiği, sulandığı zaman orada da bir **çimenlik** yapılmış olur. Çim, çayır üretmeye yaradığı gibi, duvar yapmada da işe yarar. Kimi yerde çim, iri **kerpiç** biçiminde dört köşe kesilir, kısa bir süre güneşte kurutulur, bunlarla tek katlı evlerin duvarları yapılır. Bunun güzel bir örneği Şarkışla ilcesine bağlı Çubuk köylerinde görülür. Çim-kerpiçlerle yapılmış evlere **çim-evler** adı verilir. Çim-evler, depremlere karşı dayanıklıdır. Bu özellik, büyük yer sarsıntıları sırasında görülmüştür. Öyle ki, burada olan depremlerde (b. bk.) evlerin içindeki küpler devrildiği, tereklerden öte-beri yere düştüğü halde, çim-evlerin duvarlarına bir zarar olmadığı gözden kaçmamıştır. Çim-evlerin içi de, buradaki başka evlere göre, daha serin olmaktadır. (bk. Çimen, Çayır, Çimlenme, Çayır-otlak).

Çimen (Al. Rasen, Fr. Gazon, İng. Turf). Bahçecilikte yetiştirilen, sadece tatlı çayır soylarından bitkileri kendinde toplıyan, düzenli olarak kırpılıp biçilerek kısa boylu kalmasına özenilen çayır bitki örtüsü. Çimenin bulunduğu, ya da çok yer tuttuğu yerlere **çimenlik** te denir. Dilimizde "çayır çimen oldu bağlar" gibi sözlerden de anlaşılır ki, çimen ile çayır (b. bk.) birbirinden güzel bir incelikle ayırt edilmiştir.

Çimen, bir şehrin parklarında, bahçelerinde, spor alanlarında, geniş yollarında yeşilyerler olarak düzenlenir.

Çimenlerin meydana getirilmesinde, yerine göre, türlü çayır soylarından faydalanılır. (bk. Yeşil saha).
Kimi zaman çimen ile çayır birbirine çok yakın anlamda da kullanılır. Sulak yerlerde kendiliğinden yetişmiş, halı gibi görünüşlü kısa boylu çayırlara da çimen denildiği olur. Bunun gibi, çim ile çimen'in de birbirine pek yakın anlamda kullanıldığı olur.

Çimentolanma. (bk. Yapışma).

Çimlenme (Al. Keimen, Fr. Germer, İng. To germinate, eski terim : İntâş). Bitki tohumunun ıslak yerde uc verip güvermesi, filizlenmesi olayı. Her bitkinin bir çimlenme gücü vardır.

Çirkef (Al. Stinkendes Wasser, Fr. Eau infecté, İng. Dirty water, eski kelimeler : Miyah-ı müteaffine, Müteaffin su, Çirkâb, Çirk-âb). Durgun suların içinde çeşitli canlıların çürümesinden doğmuş kötü kokulu, koyuca yeşil, ya da bozumsu renkte, pis görünüşlü bir çeşit çamur. **Çirkef** denildiğinde, dibi görünmiyen **batak yer** (bk. Bataklık), pis yer gözönüne gelir. **Çamur** ise, böyle değildir. Çamur, anlamda bir pislik düşüncesi vermez. Fabrikaların, evlerin, iş yerlerinin pis suları da çirkef suyu olur, çirkef özelliği alır. (bk. Çamur, Çirkef-çamur, Çirkef suyu, Balçık).

Çirkef - çamur (Al. Faulschlamm, Sapropel, Fr. Saproprélique, eski kelime : Müteaffin çamur). Çoğunca ölmüş küçük su hayvanlarının, biraz da balıkların, yosunların durgun sular içinde çürümelerinden doğmuş mavimsi-boz, yeşilimsi kokmuş çamur. Potonié, böyle bir çeşit çamura **sapropel** (b. bk.) adını vermiştir. Dilimizde de bu anlamı karşılamak üzere **çirkef-çamur** denilmiştir. Böyle çirkef çamurlar yüksek basınç altında ve sıcaklıkta, kuru damıtma yoliyle meydana gelmiştir. Böyle bir özel çirkef-çamur katılaşınca **sapropelit** taşları oluşmuştur ki, petrollü kiltaşları, kokulu kireçtaşları, kokulu kiltaşları bunlardandır. Çirkef-çamur ile **petrol, bitüm** (b. bk.) oluşması arasında yakın ilgi vardır. (bk. Çirkef suyu, Çamur, Çirkef, Balçık).

Çirkef suyu (Al. Abwasser, Fr. Eaux d'égouts, eau de vaisselle, İng. Dirty water, eski kelime : Mayiat-ı müteaffine). Ev, iş yerleri, fabrika gibi yerlerde kullanıldıktan sonra dökülen bütün sular. Bu suların içinde insan ve hayvan pislikleri, iş yerlerinin artıkları, sokak yalaklarından yağmur, kar sularıyle karışmış kum, kil, toprak gibi parçalar bulunur. Yerine göre çirkef sularının renkleri ayrı, kokusuz, hatta duruca olanları bulunduğu gibi, kötü kokulu, koyu olanları da çoktur. Çirkef sularının zararsız duruma konulması gerekir. Çünkü, çirkef suyu dönüp dolaştıktan sonra, yeryüzü ve yeraltı sularına katışır, onları pisler.

Çiseleme (Al. Staubregen, Fr. Bruine, İng. Drizzling rain, Drizzle). Yağmurun son derece ince olarak, çiseler biçimde yağması. Bu yağış biçimine dilimizde türlü türlü adlar verilmiştir : Yağmur çiselemesi, çisenti, ahmak ıslatan sözleri bunlar arasındadır. Yağmur çiseliyor, çiseleme yüzünden yağmur insanın iliğine işliyor, yağmur yağıyor mu, yağmıyor mu kestirmek çok güç, fakat bir çiseleme var, gibi sözler bunun için kullanılır. (bk. Çisenti).

Çisenti. (bk. Çiseleme).

Çit (Al. Zaun, Fr. Clôture,, İng. Fence, hedge). Bir tarlanın, bahçenin, bağın yanlarını bir şeyle çevirme. Bu çevirme şekilleri çok çeşitli olur : Koparılmış çalılarla çevirme (bk. Yelkesen), yetiştirilmiş çalı, ağaççık dizileriyle çevirme (bk. Örülü çit, Çalı Çit). Ayrıca, çeşitli tahta perde biçiminde çitler bulunduğu gibi, uzunca kaba keresteleri çapraz şekilde birbirine çatıp tutturarak yapılmış çitler de vardır. Çitlerin kimisi de dikenli

tel gerilerek, aralarında çalı, çırpı yerleştirilerek yapılmış olanlarıdır.

Çiy (Al. Tau, Fr. Rosée, İng. Dew, eski kelime : Şebnem). Açık gecelerde havanın nemliliğinin, üstü açık eşya, çayır, çimen gibi bitkiler üzerinde, ince ince su tanecikleri biçiminde yoğunlaşmış bir yağış şekli. Toprak ve onun üzerindeki şeyler gündüzün iyice ısınır (bk. Güneşlenme), geceleri de buraları sıcaklığından kaybeder (bk. Işıma). İşte bu sırada kendi sıcaklığı, çevresindeki havanın doyma sıcaklığından aşağı düşmüş olan toprağa yakın yerlerin (çayır, çimen, otluk) üzerinde damla damla su yoğunlaşması (bk. Yoğunlaşma) olur. İşte çiy budur (bk. Çiy noktası). Çiy dediğimiz su, donmadan (bk. Don) henüz uzaktır. Sıcaklık, donma noktasının altına düşünce **çiy** yerine **kırağı** (b. bk.) düşer.

Çiy, bütün gece oluşabilirse de, çoğunca gece yarısından sonra, sabaha karşı iyice belli olur. Çiy, baharın ve güzün çok düşer. Kışın çiy düşmez. Çünkü, gündüz ile gece arasındaki sıcaklık ayrılığı bu mevsimde çok olmaz. Ayrıca, havada çok nemlilik te bulunmaz. Yarı kurak ve kurak bölgelerde çiftçilikte (b. bk.) çiy'in önemli yeri vardır. Çiftçilerimiz arasında çiy için şu söz geçer : "İki çiy, bir yağmura karşılıktır." Gerçekten, kuru bir çayırın üstüne konmuş olan bir süngerin, **çiylenme** (Al. Taubildung) yoliyle iyice ıslandığı, sıkılınca su çıktığı denenmiştir. Böylece, bir tarlanın, ortalama olarak, bir gecede yarım, ya da bir milimetreye yakın su aldığı görülmüştür. (bk. Kırç, Kırağı, Dolu, Kar, Yağmur, Kırcı, Buzcuk).

Çiy noktası (Al. Taupunkt, Fr. Point de saturation, İng. Dew point, eski terim : Nokta-i işbâ'). Doymayı meydana getirebilmek için değişmiyen basınç ve su buharında havanın soğutulmasından doğan sıcaklık. Havadaki su buharı, en yüksek derecesine ulaşınca "hava su buhariyle doymuş" tur. Başka bir deyişle, o sıcaklık derecesinde "alabileceği su buharını almış"tır. Havanın su buhariyle doyması sıcaklığa bağlıdır. Sözgelişi, 1 m^3 havanın alabileceği su buharı tutarı 0° sıcaklıkta 4,8 gram, 20° sıcaklıkta ise 17,1 gramdır. Çiy noktası, böyle bir doyma durumundaki havada, belirli bir sıcaklıktaki yoğunlaşmadır. (bk. Çiy, Kırağı, Yağış).

Çizik çakıl (Al. Gekritztes Geschiebe, Fr. Cailloux striées, İng. (Glacier-) scratched boulder, Glacial striae). Buzulun içindeki, dibindeki köşeli taş parçalarının sürtüne sürtüne yarı yuvarımsı bir biçim almış, üzeri düzenli çizgilerle çizilmiş iri çakıllar. (bk. Buzul, Buzultaş).

Çoban (Al. Hirt, Fr. Berger, İng. Herdsman). Bir çiftçinin yanında, bir çiftlikte, köyde davar, sığır sürülerini güden, yayan, otlatan kimse. Çobanın, hayvancılıkta önemli yeri vardır.

Çoban yıldızı (Al. Venus, Fr. Etoile du berger, İng. Venus "planet", eski adı : Zühre, başka adları : Kervankıran, Venüs). Güneş dizgesinin (sisteminin) 9 gezegen yıldızından biri, güneşe yakınlığı bakımından ikincisi. Çoban yıldızı, adı çok olan bir yıldızdır : **Çoban** yıldızı, **Akşam** yıldızı, **sabah** yıldızı, **Venüs, Zühre, Çulpan**. Bunlardan çulpan adı, venüs, zühre adını karşılar. Çoban yıldızı ise daha çok, bu yıldızın görünen bir ânını belirtir. Fakat, çoban yıldızı adı dilimizde çok geçer.

Çoban yıldızı, göğün en parlak bir yıldızıdır. Öyle ki, durağan yıldızların en parlak olanlarından bile parlaktır. Bu yıldız, Yer büyüklüğündedir. (bk. Yıldız, Güneş, Güneş dizgesi).

Çokgenli topraklar (Al. Polygonbonden, Fr. Sols polygonaux, İng. Polygonal

soils). Karlı, soğuk iklim bölgelerinde ince kumlu, taşlı, killi toprakların, kuruduktan sonra çatlamasiyle beliren çokgenlerle dolu topraklar. Böyle yerlerde çokgenler, toprağa özel bir görünüş verir.

Çorak (Al. Dürr, Salzboden, Fr. Sec, Désséché, aride, İng. Dry, arid, eski kelime : Yâbis, Emlâh ile meşbû). Kurak bölgelerimizde hem kuru, hem de tuzlu toprakların bulunduğu yerler için kullanılan bir söz. (bk. Çorak toprak, Çoraklaşma, Kıraç, Kıraçlaşma, Kuraklık).

Çorak toprak (Al. Salzboden, Salzstaubboden, Fr. Poussière (sol) saline, İng. Saline dust, eski kelime : Emlâhı havi türab). Üstünde ot bitmiyen, ya da son derece cılız olarak yetişebilen tuzlu toprak. Buralarda ancak **tuzcul bitkiler** (b. bk.) tutunabilir. (bk. Çorak, Kıraç, Dazkır, Bozkır).

Çoraklaşma. Suyu çekilmiş, buharlaşmanın etkisi geniş ölçüde olmuş bulunan kurak bölgelerde beliren **toprağın tuzlulaşması**, tozların artması şeklindeki **çorak olma** olayı. Başka bir deyişle, bir arazideki toprakların gittikçe kurak ve **çorak** (b. bk.) olması, toprakların tuzlulaşması ve **çorak toprakların** (b. bk.) çoğalması olayları çoraklaşma adı altında toplanır. Bu türlü kurak iklim bölgelerinde **tuzlu eriyikler** yani mahlûller (Fr. solutions salines, Al. Salzlösungen), **buharlaşma** yüzünden, **kılcal yollarla** (Fr. capillarité) ve artan kristalleşmenin doğurduğu **itmeler** (Al. Kristallisationsschub, Salzsprengung, İng. Wedge-work of salts; Fr. Poussée de cristallisation) ve çok küçük parçalara ayrılır şekilde olan **ufalanmalar** (Al. Zerkrümeln, İng. Granular disintegration, Fr. Emiettement) yüzünden taş ve topraklar **toz** haline gelir (Al. Zerstaubung, Fr. Pulvérisation), bütün bunların sonunda da **tuzlu tozlar** (Fr. Poussière saline, Al. Salzstaub) ile örtülü **tuzlu-tozlu topraklar** (Al. Salzstaubboden) artar. Böylece o arazi bitki örtüsü bakımından da bir **dazkır** (b. bk.) durumu alır.

Başlangıçta çorak topraklar yüzeydedir. Gün geçtikçe tuzlulaşma ve bununla birlikte çoraklaşma dibe işler. Çoraklaşmayı önlemek, verimli toprakları çoraktan kurtarmak için, bu türlü yerlerde böyle topraklar birkaç yıl yıkanır. (bk. Bozkırlaşma, Dazkırlaşma, Kıraçlaşma, Çölleşme).

Çökerti (Al. Absatz, Fr. Dépôt, İng. Deposition, eski kelime : Teressüb). Sular içinde **yüzer halde** bulunan parçacıkların, ya da **erimiş** maddelerin, elverişli şartlar altında dibe çökmesi, orada tortulanması olayı. Bu arada içerilerinde erimiş mâdenlerin bulunduğu sular, taşların çatlaklarında, oyuklarında **çökertiler** bırakır. (bk. Tortulanma).

Çökerti şekisi (Al. Sinterterrasse, Fr. Terrasses de travertin, İng. Travertine terrace). İçinde erimiş maddelerin bulunduğu sularda, büyük kaynaklar önünde ayrışmalar yüzünden beliren çökertilerden (b. bk.) doğmuş basamaklar. Çökerti sekilerinin güzel örnekleri Denizli yakınındaki Pamukkale'de (bk. Pamuktaş) görülür.

Çökerti tepesi (Al. Sinterhügel, Fr. Cône (travertin), İng. Geyser cone). İçinde erimiş olarak kireçtaşı, çakmaktaşı, bulunan suların, hele sıcak suların, yeryüzüne çıktığı yerde bu maddelerin zamanla **çökelerek** tümsek biçimine gelmiş durumu. Doğu Anadoluda Ağrı bölgesinin Diyadin taraflarında bunlar çoktur.

Çökme (Al. Senkung, Vertiefung, Einsturz, Fr. Effondrement, Dépression, İng. Subsidence, eski kelime : İnhidam). Deniz yüzüne göre yerkabuğunun bir bölümünün seviye değişikliğine uğraması, çökmesi. Çökmeler, ya kırılmalar yüzünden olur, ya da yerkabuğunun yaylanması (b. bk.)

ile ilgili olarak çöküntü alanları belirir. Bugün de çökmekte olan yerler vardır. (bk. Çöküntü alanı, Yükselme).

Çökmüş kütle (Al. Eingesenkte massive, Fr. Massif effondré, İng. sunken massive, sunken block, eski kelime : Müntedim kütle). Çökmüş eski bir kütle.

Çöküntü (Al. Zusammenbruch, Einsturz, Fr. Effondrement Affaissement, İng. Subsidence, eski kelime : İnhidam). Yerkabuğunun bir bölümünün, bulunduğu yerden daha aşağıya doğru alçalması olayı. (bk. Çöküntü alanı, Çökme).

Çöküntü alanı (Al. Depression, Einsenkung, Senkung, Fr. Dépression, İng. Depression, eski kelime : Sâha-i münhedime). Dar anlamiyle, dibi deniz yüzünden daha aşağıda bulunan, dışarıya akışı olmayan çanak. Sözgelişi; Lût gölünün yüzü Akdenizden 394 m. aşağıdadır. Gölün derinliği 399 m. olduğuna göre bu gölün dibi deniz yüzünden 793 metre aşağıda demektir. Bu türlü çanaklar "gerçek **çöküntü alanları**"dır. Ön-Asya'da ayrıca Tabariye gölü, Asya içerilerinde Tanrı Dağlarının doğusundaki Turfan çöküntü alanı (-170 m), Hazer Denizi (-26 m), Güney Tunus'taki, Güney Libya'daki çöküntü yerleri, Doğu Afrika'daki bazı çanaklar, Kaliforniyada Ölü Vâdi (-146 m), bu türlü çöküntü alanlarıdır.
Bunların çoğu, yerkabuğunun **çöküntü** yerlerinde, yerinden oynamalarla belirmiştir.
Öyle çöküntü alanları da vardır ki, buralardaki gölün yüzü, deniz yüzünden yüksekte, fakat dibi deniz yüzünden aşağıdadır. Bunlara **saklı çöküntü alanı** (saklı çanak) adı verilir. (Başka bir deyiş : **Kryptodepression**). Böyle yerlerin sayısı 250 yi geçer. Çöküntü alanlarının kimisinin de hem yüzü, hem dibi denizden yüksektedir.

Çöküntü bölgesi (Al. Senkungsgebiet, Fr. Régnon d'affaissement, İng. Subsidence "region", eski kelime : Mıntaka-i münhedime). Yerkabuğunun çöküntülere uğramış bölümü. Sözgelişi, Ege Bölgesinin büyük çukurlukları, Anadolu'nun birçok ovaları birer çöküntü bölgesidir. (bk. Kırılma, Çöküntü hendeği).

Çöküntü depremi (Al. Einsturzbeben, Fr. Tremblement d'éffondrement, İng. Collapse (eartquakes), eski kelime : İnhidam zelzelesi). Yeraltındaki büyük oyukların, mağaraların tavanlarının çökmesi sırasında beliren yer sarsıntıları. Böyle sarsıntılar, hemen çevrelerindeki yerleri sarsar, daha uzak çevreleri için çok yıkıcı olmazlar. Sadece çöken yerin hemen yanında sarsıntıların zararları olabilir. Bunlar **yerel depremler**'dir. (bk. Deprem).

Çöküntü dolini (Al. Einsturzdoline, Fr. Doline d'éffoudrement, İng. Sink dolina, Collapse dolina, eski kelime : İnhidam dolini). Kireçtaşı, alçıtaşı gibi kolay eriyebilen taşların kalın tabakalar halinde bulunduğu yerlerde suların erite erite yerin altını oymaları yüzünden genişliyen büyük oyukların tavanlarının çökmesiyle doğan çukurluklar. Çöküntü dolini adı, bunun için verilmiştir. Çöküntü dolinlerine böyle yerlerde çok rastlanır. (bk. Düden, Koyak).

Çöküntü gölü (Al. Einsturzsee, Senkungssee, Fr. Lac d'éffondrement). 1 — Yeraltı oyuklarının, mağaralarının tavanları çökerek meydana gelmiş çanaklarda (bk. Çöküntü dolini) suların birikmesiyle belirmiş göl. (bk. Göl). 2 — Çepçevre kırıklar (b. bk.) arasında kalarak çökmüş, ya da bükülmelere (b. bk.) uğrayıp çukurlaşmış çanaklarda (b. bk.) suların birikmesinden doğmuş göl.

Çöküntü hendeği (Al. Graben, Grabensenke, Grabenversenkung, Bruchsenke, Fr. Fossé tectonique, Fossé

d'éffondrement, İng. Graben, Fault trough, Down-thrown, Sunken block, eski terim : Hufre-i inhidâmiye). Yerkabuğunun birbirine koşut (paralel) uzanan kırıkları, ya da basamaklı kırık dizileri arasındaki çökmüş bölümü. Böyle bir yerde iki yandaki kanatların bulunduğu şole (b. bk.) yükselmiş, bunlar arasında kalan ve hendeğin uzandığı yere uyan şole (yerkabuğu keseği) çökmüştür. Batı Anadolu'nun birçok ovaları bunlardandır. Bu uzun ovalardan Ege Bölgesinin ırmakları geçer. (bk. Kırılma, Kırık, Kazan çökek, Çöküntü alanı).

Çöküntü hendeği vâdisi (Al. Grabental, eski kelime : Hufre-i inhidamiye vâdisi, İnhidâm vâdisi). Biribirine koşut (paralel) olarak boylu boyunca uzanan kırıklar arasında çöküntü hendeğini (b. bk.) güden akarsuların vâdisi. (bk. Kırık-boyu vâdisi).

Çöküntü kıyısı (Al. Senkungsküste, Fr. Côte d'éffondrement, eski kelime : Münhedim sahil). Kıyı boyunda, denizin karaya doğru ilerlemesini doğurmuş bulunan çökmelerden ileri gelmiş kıyılar. Böyle yerlere deniz sokulmuştur. "Anadolu kıyıları, çoğunca, boyuna, ya da enine kırılmalara uğramış çöküntü kıyılarıdır." (bu söz, otuz yıl kadar önce şöyle belirtilirdi : "Anadolu sahilleri alelekser tûlânî veya arzânî inşikak sahilleridir.) (bk. Deniz ilerlemesi, Kıyılar, Liman kıyıları).

Çöküntü vâdisi (Al. Einsturztal, Sacktal, Fr. Col-de-sac, İng. Blind valley, eski kelime : İnhidam vâdisi). Yeraltındaki uzun mağaraların tavanlarının çökmesinden doğmuş uzun çukurluk. Böyle çukurlukların iki dik yamacı bulunduğu gibi, iki ucu da kapalı olur. (bk. Çıkmaz vâdi, Kör vadi, Karst olayları).

Çöl (Al. Wüste, Fr. Désert, İng. Desert, eski kelimeler : Bâdiye, Sahrâ). Bitki örtüsünün hiç bulunmadığı, ya da çok seyrek, cılız olduğu çok kurak yerler. Çölde belli bir yağmur mevsimi yoktur. Sadece arasıra kısa süren sağanak yağmurları yağar. Kimi zaman üstüste birkaç yıl yağmur yağdığı olur. Fakat bunun ardından yıllarca yağmur düşmediği görülür. Çölde buharlaşma yağıştan çoktur. Gece ile gündüz arasındaki sıcaklık ayrılığı pek büyüktür. Öyle ki, bu yüzden gündüz güneş altında iyice ısınmış taşların yüzü, geceleri serin, ya da soğuğun bastırmasiyle kabuk kabuk soyulur, çatır çatır çatlar. Çölün şurasında burasında kurakçıl bitkiler (b. bk.) yetişebilir.

Çölde kum, çakıl, taş kırıntıları, toz çok yer tutar. Birçok yerlerde, yamaçlarda renk renk kayalar yüze çıkmıştır. Dimdik, çıplak yamaçlar çölde çoktur. Dış güçlerin işleyiş tarzı ve bulundukları yer bakımından türlü türlü çöller vardır : Dağ çölü, alçak ve düzlük çöl, kum çölü, tuzlu çöl, kaya çölü, deniz kıyısı çölü gibi. Çölde insan, sadece vâha (b. bk.) denilen yerlerde toplanmış, köy, kent, bahçe, tarla, alış-veriş yeri buraları olmuştur. Uzun yüzyıllar çöllerde ulaştırma işleri deve kervanlariyle yapılabilmiştir. Şimdi yer yer motorlu taşıtlar da çöle girmiştir.

Yeryüzünün en büyük çölleri, büyük karaların iç bölgeleri ile 30 enlemleri çevresine düşen kuşakta sıralanmıştır.

Çöl iklimi (Al. Wüstenklima, Fr. Climat désertique, İng. Desert climate). Yıllık yağış tutarı 250 mm den az, yağış zamanı belirsiz, sıcaklık oynamaları çok büyük olan iklim. Böyle iklimlerde bitki örtüsü cılız, seyrek olur. Sık sık esen yeller tozları, kumları olanca gücü ile savurur, göz gözü görmez olur. Kum fırtınaları çölün korkunç belirtileridir. Çöl, yaşanması çok güç bir yerdir. (bk. Çöl, Kum fırtınası).

Çöl rüzgârı. Çöllerde esen rüzgârlar. Bunların çok çeşitleri vardır. En çok

bilinen çöl rüzgârları şunlardır : Hamsin (b. bk.), Harmattan (b. bk.), Samyeli (b. bk.) yani bâd-ı Samum. (bk. Rüzgârlar, Yerel rüzgârlar).

Çölleşme (Al. Verwüstung, Fr. Dévastation, İng. Devastation). Ya doğal olaylarla, ya da insanın yıkıcı işleri yüzünden bir bölgenin gittikçe kuraklaşması, yoksullaşması, çoraklaşması (b. bk.) kıraçlaşması. Çölleşmeyi doğuran doğal olaylar arasında o bölgenin yağışlarının azalması, bu yüzden bitkilerin seyrelmesi, cılızlaşması, çıplak yerlerin artması vardır. (bk. Bozkırlaşma, Çöl, Çöl iklimi).

Çözümleme (Al. Auflösung, Analyse, Fr. Analyse, İng. Analysis, eski kelime : Tahlil). Bir bütünü, kendisini meydana getiren parçalara ayırma işi. Bu iş kimyada madde üzerinde yapıldığı gibi (kimyasal çözümleme), zihinde de düşünmeler üzerinde yapılır. Coğrafyada yerbiçimi çözümlemesi (morfolojik analiz), dış olaylar ile morfolojik olaylar topluluğunun yardımiyle yerkabuğu hareketlerini göstermeye yarıyan bir araştırma yoludur. (bk. Morfolojik analiz, yerbiçimi çözümlemesi).

Çukur şekiller (Al. Hohlformen, Vertiefungen, Niederungen, Fr. Bas-pays, İng. Low country, eski kelime : Münhat eşkâl). Yeryüzünün kabarık yerlerine karşılık çukur olan yerleri. Çeşitli yarıntılar, vadiler, oyuklar, çanaklar, mağaralar, ovalar, tekneler, (bunlara bakınız) birer çukur şekildir. Ana çizgileriyle alındığında bütün yerkabuğu üzerindeki deniz çanakları da geniş birer çukur şekildir.

Çukurlaşma yerleri (Al. Eintiefungen, Fr. Dépressions). Birbirine, sonuç olarak, az çok yakın olmakla beraber türlü anlamları bulunan bir terim. Çukurlaşma terimini şu yerlerde kullanmak mümkündür : 1) Boşalma yoliyle beliren çanak. Bu boşalma (b. bk.) ya suların aşındırmasiyle olur, ya buzulların sıyırmasiyle belirir, ya da yel üfürmesinden ileri gelir. 2) Yer çökmesi yoliyle beliren çanak yani çukurlaşma yeri. Yeraltındaki büyük oyukların, boşlukların tavanları çökerek çanaklar, tekneler belirir. 3) Yanardağ patlamasından doğan çanak, Patlak çukur (Maar) (b. bk.) bunlardandır. 4) Yerkabuğunun çöküntüleri yüzünden beliren çukurlaşma tekneleri. Bunlar ya kırılmalarla (b. bk.), ya kıvrılmalarla (b. bk.) ilgili olarak doğmuştur.

Çukurel (Al. Tiefland, Fr. Bas-pays, İng. Lowland, eski kelime : Münhat mıntaka). Deniz yüzüne yakın, yarı tepelik, yarı düzlük yerlere verilen ad. Çukurel, aşınmalardan doğabileceği gibi, birikmelerden de ileri gelmiş olabilir. Çukurellerde yer yer ovalar (b. bk.) bulunduğu gibi, tepelikler de yer tutar. Sözgelişi, Kuzey Almanya ovaları adiyle anılan yerler bir çukureldir. Kanada da pek geniş bir çukureldir, (bk. Yüksek-el, Yüksek-ova, Yayla, Yazı, Çukur-ova). Ana çizgileriyle çukurel, karalar kabartısının en aşağı basamağıdır. Buna karşılık, karalar kabartısının yüksek basamağı olan dağlık, yaylalık yerlerde Yüksekel (b. bk.) yer tutar.

Çukurova (Al. Tiefebene, Küstenebene, Fr. Plaine côtière, İng. Coastel plain). Deniz yüzünden pek az yükseklikte bulunan ova. Çukurovanın özelliği, ovanın (b. bk.) özelliğiyle birdir. Çukurovalar, deniz kıyıları boyunda uzanır. Üzerinde Adana şehrinin bulunduğu Çukurova adiyle anılan ova, aşağı Sakarya ovaları, Ege bölgesinin türlü ovaları birer çukurovadır. Çukurovalara karşılık, yükseklikleri 500 metreyi geçen yüksekovalar (b. bk.) vardır. (bk. Yayla, Yazı, Çukurel, Yükselel).

Çukurluk (Al. Landsenken, Senken, Fr. Dépression, İng. Subsidence, eski kelime : Münhat saha, Saha-i münhedime). Yerkabuğunun, yeryüzünün

kabarık yerlerine göre alçak, çukur olan yerlerine verilen ad. Sözgelişi, dağlar arasındaki bir ova (b. bk.), bu çevre için bir çukurluktur. Göller, çevrelerine göre birer çukurluktur. (bk. Çanak, Çöküntü alanı, Göl).

Çulpan. Dilimizde sabahleyin göründüğü yerde Çoban Yıldızı (b. bk), ya da Sabah yıldızı, akşamları göründüğü yerde Akşam yıldızı adiyle de anılan son derece parlak, göz alacak gibi ışıldıyan yıldızın adı.

- D -

Dağ (Al. Berg, Fr. Mont, Montagne, İng. Mountain, eski kelime : Cebel). Çevresine göre bir kabartı durumunda bulunan inişli çıkışlı bir yer biçimi. Daha başka bir deyişle, dağ adı altında türlü iniş çıkışları, kabartı ve çukurları bulunan, çevresindeki alçak yerlere doğru bir etekle sona eren yer kabarıklıkları. Dağ, **dağlık bir bölgenin** bir parçasıdır. Kimi dağlar, bulundukları yerde tek tek yükselir, kimisi de sıra sıra diziler biçiminde uzanır. Dağ kelimesi, eski Türk kaynaklarında Tağ olarak geçer. Bağrından çıkan suları, güvermiş otları, güzel havası ile dağ, sözü çok edilen, çok özlenen bir doğal varlıktır. (bk. Dağlar, Tepe).

Dağ basamağı (Al. Piedmonttreppe, Rumpfflächentreppe, Fr. Escalier de piedmont, gradin marginaux, İng. Piedmont benchlands). Dağ eteği düzdüzlüklerinin oluşmuş bulunduğu dağlarda görülen bir, ya da birkaç basamak durumundaki dağ yamacı biçimi. Bu biçime **dağ eteği basamağı**, yontuk basamağı gibi adlar da verilir. (bk. Yontukdüz).

Dağ bilgisi (Al. Bergbeschreibung, Fr. Orographie, İng. Orology, eski ad : Mebhas-ı cibâl). Yeryüzü biçimlerinin, bu arada çoğunca dağların özelliklerini, dış görünüşleri bakımından anlatmağa çalışan bilgi. Dağ bilgisi adını verdiğimiz bu coğrafya dalının bir başka adı da orografya (b. bk.), ya da oragrafi'dir. Dağ bilgisinde yer biçimlerinin nasıl doğduğu, nasıl geliştiği, yapıları gibi derin açıklama istiyen yönler, çoğunca, yüzlek geçer. Bu türlü açıklamalar yer biçimleri bilimi diyebileceğimiz jeomorfoloji (b. bk.) de yapılır.

19. yüzyılın ortalarında, ayrı bir bilim gibi gelişmiş, fakat sadece yeryüzü biçimlerini, yer kabarıklıklarını dıştan tanıtabilme derecesinde kalmış bulunan dağ bilgisi (orografya), bu yüzyılın sonuna doğru, "dağların yeryüzünde, yerkabuğu oynamalarının aşınmalardan daha çok olduğu yerlerde belirmiş olması" düşüncesi kökleşince, ayrı bir bilgi olmaktan çıkmış, coğrafya içinde, jeomorfolojinin bir kolu olmuştur. (bk. Dağ, Dağlar, Dağ-oluşu teorileri, Dağ-oluşu).

Dağ brizi ((bk. Dağ yeli).

Dağ Çayırı (Al. Bergwiese, Fr. Pâturage).

Yüksek dağların ağaç sınırları ötesindeki çayırlara verilen ad. Dağ çayırları, çoğunca, kurakçıl (b. bk.) bir yapıda olur. Buradaki otların yanında yastık biçimli, sert yapraklı, dikenli bitkiler de yetişir. Keven, ya da geven denilen bitki bunlardandır. Çalı azdır. Yeryüzündeki yerine, yüksekliğine, bakıcak'a (b. bk.) bitkinin yerleştiği toprak ve taş özelliğine, iklim olaylarına göre çeşitli dağ çayırı örnekleri vardır. (bk. Çayır, Çimen, Yayla, Otlak, Çayır-otlak).

Dağ çölü (Al. Gebirgswüste, Fr. Désert (des montagnes), İng. Desert of mountains): Çok kurak bölgelerde dağlık yerlerdeki inişli çıkışlı yüksek bölge çölü. Buna karşılık, daha geniş yer tutan düzce çöller vardır. (bk. Çöl).

Dağ demiryolu (Al. Bergbahn, Fr. Chemin de fer de montagnes). Sapa kalmış dağlık yerleri ana yollara bağlamak için yapılmış demiryolu. Dağ demiryolunun özelliği, yer kabartılarına, yükseklik farkına, yollara göre değişir. Çok eğimli yerlerde, dik bayırlarda **dişli trenler** yapılmıştır. Daha dik yerlerde çeşitli şekillerde, türlü özellikteki **telli tren** işler. Bu türlü yollarda telden kayıp inen küçük arabalar içinde taşkömürü, maden cevheri, ağaç taşındığı gibi, daha büyük ve düzgünlerinde eşya, yolcu da taşınır. Böyle tele bağlı olarak işletilen taşıtlara Fransızcada **téléphérique**, bu taşıma şekline de **transport téléphérique** denir. Son yıllarda dilimize sokulmakta olan bu iki adı karşılamak üzere, bunlardan birincisine **telli-tren**, ikincisine **telli-tren taşıtı** denilebilir.

En sade şekiller gözönüne alınırsa, bu türlü taşıtların çok eski olduğu görülür. İlerlemiş, gelişmiş olarak bugün görülecek, gezilecek yüksek dağlara gelenleri taşıyacak güçte telli-trenler yapılmıştır. (bk. Demiryolu).

Dağ doğuşu teorisi (Al. Orogentheoire). Yerkabuğunun gelişmesini ve biçimlenmesini açıklamak için bu kabuğun **oynak yerler** (Orogen'ler) ve **yerleşik yerler** (Kratogen'ler) den meydana geldiğini ileri süren teori.

L. Kober'in dağ doğuşu teorisi (Al. Orogentheorie), yerkabuğunun gelişmesini, biçimlenmesini açıklamaya uğraşan önemli teorilerden biri olmuştur. Bunda yerkabuğunun, oynak yerlerle (b. bk.) yani bu teoride belirtilen **Orogen**'lerle, oturmuş, ya da yerleşik yerlerden (b. bk.) yani **Kratogen**'lerden meydana geldiği ileri sürülmüştür. Bu düşünceye göre, daha ilk jeoloji çağlarında yerleşik yerler arasında, henüz iyice sertleşmemiş olan oynak yerler bulunmuştur. Jeoloji çağları boyunca karalar geliştikçe, yani yerkabuğu sertleşmeye doğru gittikçe, yerleşik yerler birbirine **yamanmıştır**. Böylece çok eski jeoloji çağlarının küçük kara parçaları (Kratogen'ler), ara yerlerdeki oynak yerlerin (Orogen'lerin) yani **jeosenklinal** (b. bk.) lerin bunlara yamanması ve bunları birbirine birleştirmesiyle zamanımızdaki büyük kara parçaları gelişmiştir. Böylece, yerleşik yerler, yeni yeni oynak yerler yoliyle birbirine **kaynaşmış, lehimlenmiştir**.

Bu olaylar en çok Kaledonya, Varistik, Alp kıvrım dönemlerinde belirmiş ve artmıştır. Kober, oynak ve yerleşik bölgelerin hareketlerini de ayrı ayrı belirtmek istemiştir: Oynak yerlerde hareketler **yandan gelme** olur, bundan kıvrılmalar (b. bk.), aşmalar (b. bk.) doğar. Yerleşik yerlerde ise hareketler **dikine olur**, bundan kırılmalar (b. bk.), bükülmeler (b. bk.), çökmeler, yükselmeler doğar. (bk. Karaların kayması teorisi, Büzülme teorisi, Dipten akma teorisi, İnme-çıkma teorisi, Dağ oluşu teorileri, İzostazi bilgisi).

Dağ doruğu (Al. Berggipfel, Fr. Sommet d'une montagne, İng. Peak, Summit, eski kelime: Zirve-i cebel). Dağın en yüce yeri. Dağ doruğu ya sivri, dişli bir biçimde olur, ya da yuvarlakça bulunur. Bu biçimler, buradaki taşlara, aşınma şekillerine bağlıdır. (bk. Doruk).

Dağ döküntüsü (Al. Gebirgsschutt, Fr. Eboulis, İng. Slide rock). Dağlardaki kayaların parçalanmasından ileri gelen taş kırıntılarının, dağın eteğinde, yamacında yığılması. Çöllerdeki dağlarda dağ döküntüleri o derece yığı-

lır ki, hemen hemen dağı örter. Dağ, sanki bu döküntüler arasında boğulmuş gibi kalır. (bk. Dağ, Dağlar, Ufalanma, Taşlar).

Dağ düğümü (Al. Gebirgsknoten, Fr. Noeud de montagne, İng. Knots). Sıra sıra kıvrım dağlarının birbirlerine iyice yanaştıkları, dar bir bölgede sanki sıkıştıkları yer. Dağ düğümü olan yerler **dağların kavşak yeridir.** Böyle yerler, o dağlık kuşağın en yüce yeri olur. Asya'da Pamir dağ düğümü, sıradağların birbirine yanaştığı bir yerdir. (bk. Dağlar).

Dağ eteği (Al. Bergfuss, Gebirgsfuss, Fr. Piémont, İng. Piedmont). Ana çizgileriyle, dağ yamacının sona erdiği yer ile önündeki çukur, alçak, düz yer arasındaki sınır. Aşınma bakımından dağ eteği, aşınmanın durakladığı, birikmenin başladığı yerdir. (bk. Dağlar, Dağ, Aşınma).

Dağ eteği düzlüğü (Al. Piedmontfläche, Bergfussebene, Fr. Plaine de piémont, Plaine alluviales de piedmont, İng. Piedmont alluvial plain, Piedmont Plain). Dağın **ön-yerinden** kıvrımlı dağın (bk. Kıvrım, kıvrılma) içerisine doğru sokulan yontukdüz. (b. bk.). Böyle bir yontukdüzün yeri alçakta olduğundan, akarsularla da az yarılmış bulunduğundan düzlek bir biçimi vardır. Böyle dağ eteği düzlüklerinin, dağlardaki basamakların doğuşu, oluşu üzerine W. Penck açıklamalarda bulunmuş, görüşünü belirtmiştir. Dilimizde buna **etekdüzü** de denir.

Dağ göçebeliği (Al. Gebirgsnomadismus, Fr. Nomadisme montagnard). Bütün bir aşiretin davar sürüleriyle birlikte yaylaya çıkması. Bunun asıl yaylacılıktan ayrı olan tarafı, yalnız çobanların, ya da sürü sahibi olan ailenin bir bölümünün veya bütününün değil, içine birkaç köyü alabilen bir aşiretin yaylaya çıkmasıdır. Ancak, dağ göçebeliği ile asıl yaylacılık arasında birçok geçiş örnekleri bulunur. (bk. Yaylacılık).

Dağ göçmesi (bk. Göçüntü).

Dağ gölü. Yüksek dağların çoğunda yanyana bulunan küçük göller. Dağ gölleri, buzul çağındaki aşınmalardan, tıkanmalardan ileri gelmiş olan çanaklarda suların birikmesinden doğmuştur. Doğu Anadolu'nun Sat Dağlarında bunların güzel örnekleri vardır. (bk. Dağlar, Buzul, Aşındırma).

Dağ havası (Al. Bergluft, Fr. Air des montagnes, İng. Air of mountains). Dağların serin, küfür küfür esen, burcu burcu kokan, tozsuz, dumansız havası. Yaz aylarında ovalardakiler sıcaktan bunalırken, hemen yakındaki dağda serin bir hava vardır. Çünkü, her 100 metrede 0,5° sıcaklık azalır. Bu azalış bir kurala dayanır. Ovada sıcaklık 25° ise, buradan 1600 m kadar yüksekteki bir dağda sıcaklık 17° dir.

Dağ iklimi (Al. Bergklima, Höhenklima, Fr. Climat de montagne, Climat alpin, İng. Mountain climate). Deniz yüzünden yüksek yerlerde çeşitli özellikleriyle beliren bir iklim örneği. Akdeniz boyundaki dağların çok yüksek olmıyan yerlerinde dağ iklimi (yayla iklimi) yazın serin, soğukça geçer. Başka yerlerdeki dağlarda ise gece ile gündüz arasındaki sıcaklık oynamaları çok olur. Burada güneşlenme (b. bk.), ışıma (b. bk.) çok olur. (bk. İklim, Hava).

Dağ-kara oluşu (Al. Diastrophismus, Fr. Diastrophisme, İng. Diastrophism, eski kelime : Teşekkül-ü cibâl ve kıt'a). Yerkabuğu kımıldanışlarının iki ana çeşidi olan dağ-oluşu ile yerkabuğu yaylanmalarını birden belirten terim. Türlü jeoloji çağlarında yerkabuğunun yerinden çok oynadığı zamanlarla durgun geçen dönemler birbiri ardından gelmiştir. Dağ-kara oluşu teriminin bir karşılığı olan diyastrofizm (b. bk.) kelimesi de kullanılmıştır.

Dağ kılavuzu (Al. Bergführer, Fr., İng. Guide, eski kelime : Rehber). Yüksek dağlardaki araştırmalar sırasında önemli işleri olan, yol arıyan hazırlanmalarda yardımcı olarak faydalanılan, bu işlere karşılık ücret alan adam. Dağ kılavuzu, gerektiğinde canını tehlikeye koyan saygı değer kimsedir. Bunların kimisi de güç dağ çıkışlarında ölmüşlerdir. Dağ kılavuzları, dağcılar ve araştırıcılarla birlikte, iple tırmanışlarda arkadaşça, yaşayışlarını birbirine bağlıyarak güç çıkışlara katılırlar. Dağ kılavuzluğu işinin bir kazanç yolu, bir meslek oluşu, daha çok, bu yüzyılın başlangıcında olmuştur. Dağ kılavuzları, çoğunca, bu iş için yetiştirilmiş kimselerdir. İsviçre'de, Avusturya'da çok sayıda dağ kılavuzu vardır. (bk. Dağcılık).

Dağ kolu (Al. Ausläufer eines Gebirges, Fr. Contrefort, İng. Spur). Sıradağlardan her iki yana doğru uzanan dağ sırtları. (bk. Dağlar).

Dağ meltemi (bk. Dağ yeli).

Dağ oluşması (Al. Gebirgsbildung, Orogenese, Fr. Orogénèse, Orogénie, İng. Orogenesis, eski terim : Teşekkül-ü cibâl), Batıdan alınma bir başka terim : Orojenez). Yerkabuğunun oynak yerlerinde tabakaların kıvrılmalariyle dağların doğması olayları. Bu türlü yerler dağ sıraları biçiminde zincirleme uzanır, yeryüzünde uzun sıralar olarak görünürler. Alplerden Toroslara, oradan Himalayalara ve daha da ötelerine uzanan yüce dağlar bunlardandır. Bu sıra sıra dağlar yeryüzünü sanki bir kuşak gibi sarmıştır.

Jeoloji çağlarının çoğunda böyle dağ oluşmaları olmuştur. Fakat zamanla bunların çerçeveleri oldukça daralmıştır. Dağ oluşmaları zaman zaman olmuş, dönemler halinde belirmiş, hızlanmıştır (bk. Evrim, Devrim, Devirlilik teorisi).

Yer yuvarlağının oynak zamanları ile durgunca çağları dönemli olarak birbiri ardınca gitmiştir. (bk. Devirlilik teorisi). Oynak dönemlerde kıvrım dağları, kırık dağları oluşmuştur. Dağların yükselmelerine kimi halde **yandan** gelen etkiler, kimi halde de **dikine** olan etkiler yol açmıştır. (bk. Dağ oluşu teorileri, Dağ doğuşu teorisi, Oynak yerler, Yerleşik yerler, Ara dağlar).

Dağ oluşması hareketleri (Al. Orogenetische Bewegungen, Fr. Mouvements orogéniques, İng. Orogeny, eski kelime : Harekât-ı teşekkül-ü cibâl). Yer kabuğunun türlü yerlerinin zaman zaman yerinden oynaması (bk. Yerinden oynama, Dislokasyon) şeklinde beliren, çoğunca kıvrılmalar (b. bk.), kırılmalar (b. bk.) ile kendini belli eden, bu yüzden de dağların doğmasına yol açan hareketler.

H. Stille, dağ oluşması hareketleriyle beliren oluşukları dört bölümde toplamıştır. : Örtü dağları, kıvrım dağları, kırık dağları, kütle dağları (b. bk.) Bu dört bölüm arasında çok sayıda geçiş tipleri de vardır. Dağların oluşması jeoloji çağları içindeki kımıldanış dönemlerinde olmuştur. (bk. Gelişme, Değişme, Evolution, Revolution).

Dağ oluşu teorileri. Dağların nasıl oluştuğunu, şimdiki yüksekliklerine nasıl ulaştıklarını, uzanışlarının neden ileri geldiğini, yerkabuğunun gelişmesini, biçim almasını açıklamağa çalışan düşünceler, teoriler. Bunlar arasında **büzülme teorisi** (b. bk.), **izostazi bilgisi** (b. bk.), **dipten akma** teorisi (b. bk.), **inme-çıkma** tearisi (b. bk.), **karaların kayması** teorisi (b. (b. bk.), bir de L. Kober'in **dağ oluşu** teorisi vardır. Ancak, bu düşüncelerden hemen hemen hiç biri dağ oluşu olaylarını bütüniyle açıklıyamamış, çözülemeyen türlü yerler kalmıştır. Bunun için, türlü teorileden yerine göre yararlanılır.

Dağ sırtı çizgisi (Al. Kammlinie, Fr. Ligne de faîte, İng. Crest line). Bir dağın, iki yana doğru inen çatı biçimli üst bölümü. Dağ sırtı, dağın bel-kemiği gibidir. Dağ sırtının daha ilerideki uzantıları da sırtlar halindedir. (bk. Dağ, Dağlar, Sıradağlar, Doruk, Sırt). Dağ sırtının en üst çizgisi gözönüne alınarak buna **doruk çizgisi** (b. bk.) denilmiştir. Burası, dağın bir yamacının yukarıda sona erdiği, öteki yamacının başladığı yerdir. Bu yer keskince olabildiği gibi, yassı bir sırt biçiminde de olabilir. (bk. Doruk).

Dağ şehri (Al. Bergstadt, Fr. Ville située sur une montagne). Dağlık yerlerde, yükseklerde kurulmuş olan şehir. (bk. Şehir).

Dağ tutması (Al. Bergkrankheit, Höhenkrankheit, Fr. Mal de montagne, İng. Mountain sickness, eski kelime : Dâ-i cebel, Dâi cebel). Çok yükseklere çıkıldıkça, türlü değişikliklerin belirmesi yüzünden, hele hava basıncının düşmesiyle ilgili olarak kandaki oksijenin azalmasından doğan bir çeşit hastalanma. Dağ tutması hastalığı, bir deney odasında da incelenebilmiştir. **Soğuk** hava, **yorgunluk** dağ tutmasını kolaylaştırır. Sağlam yapılı olmıyanlarla gece iyi uyku uyuyamamış bulunanlarda da dağ tutması kolay belirir. Binlerce metre yükseklikteki dağlara çıkarken, tırmanma yüzünden yorgunluk artınca, dağın daha orta yüksekliklerinde bile dağ tutması belirebilir. Dağ tutmasının derecesi herkese göre değişir.

Olağan olarak dağ tutması 3.000 m kadar yüksekliklerde başlar, 6 - 7 bin metre yükseklikte hastalık çok **artar**. Bunun daha ötesinde de **ölüm** olabilir. Dağ tutması, genel yorgunluk, yürek çarpıntısı ile belli olur. Başlangıçta içkinin verdiği sarhoşluğu andıran belirtiler olur. Bu sırada garip birtakım gülmeler, ağlamalar birbiri ardından gelir. Oksijen azalmasına karşı beyin çok duyguludur. Bundan sonra vücudu derin bir yorgunluk, tenbellik kaplar. İnsan bir şeye karar veremez. Adım atışlarda değişmeler, karışmalar belirir. Göğüste tıkanıklık belirmiş, baş dönmesi artmış, hemen bulunulan yerde yığılıp kalmayı ister gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Baş ağrısı, mide bulantısı, kusma gibi olayların ardından bayılma olur. Bunun ardından da ölüm olabilir. Dağ tutmasına karşı en iyi çare, bulunulan yerden hemen aşağılara inmektir. Oksijen verme yoluna da başvurulur. (bk. Deniz tutması).

Dağ yağmuru (Al. Orographischer Regen, Orographische Niederschläge, Fr. Pluie de relief, İng. Oropraphic rain, eski kelime : Avârız yağmuru). Hava akıntılarının, yer kabartılarına, bu arada çoğunca dağlara, çarparak yükselmesi sırsında yağan yağmurlar. Nemli bir hava yığını dağa çarpınca, yükselmek zorunda kalır. Bundan doğan dikine harekette hava soğur, yağmur yağar. Dağların, çevrelerine göre daha yağışlı olmaları bundan ileri gelir. (bk. Yağmur, Yağış).

Dağ yamacı (Al. Berghang, Fr. Versant d'une montagne, İng. Slope). Dağın eteğinden doruk boyuna kadar uzanan eğimli yer. Dağ yamacı çok çeşitli uzanışta, biçimde olur. Bunlar bir **sürekli eğim**, ya da sadece **omuz** yerleri göstermekle kalmaz, yerine göre, üzerinde düzce yerlerin, **döleklerin** bulunduğu **basamaklar** (b. bk.) durumunda da bulunurlar. Dağ yamacındaki bu düzlükler (dölekler), basamaklar, çok yerde az, ya da çok dik inişlerle başka düzlüklere ulaşır. Dağ yamacının bu çeşitli biçimdeki uzanışı, bu dağların oluşlarını, gelişmelerini açıklama bakımından faydalı tutamak noktalarıdır. (bk. Dağlar, Dağ oluşu).

Dağ yeli (Al. Bergwind, Fr. Brise de montagne, İng. Mountain breeze, eski kelime : Bâd-i cebel). Sıcak, dur-

gün havalarda beliren günlük yeller. Dağ yeli, yaz günleri gün battıktan biraz sonra dağlardan ovalara, vâdilere (bk. Vâdi yeli) doğru eser. Yaz günlerinin boğucu sıcaklarının ardından geceleri esen bu serinletici yeller, yamaçlardan dere, ırmak boylarına doğru inercesine eser. Dağlık bölgelerde bu yellerin ayrı ayrı adı vardır. Kimi dağ geçitlerinde, boğaz biçimli vâdiler içinde bu yellerin esişi çok güçlü olur, bu yüzden kimi yerde geçmek bile zorlaşır.

Dağ yeli, dağların yüce yerleriyle çukurluklar arasındaki sıcaklık ayrılığından doğar. Geceleyin, dağın yüksekçe yerleri, yamaçları çukurluklardan daha çok soğur. Buralarda hava soğur, ağırlaşır, aşağı doğru iner. İşte dağ yeli, bu olayın sonucudur. (bk. Vâdi yeli, Yerel rüzgârlar, Basınç, Rüzgâr, Yel).

Dağ yolu (Al. Bergstrasse, Fr. Route qui passe sur une montagne). Dağ yamaçlarını (b. bk.) dolaşa dolaşa geçirilen yol. Bu türlü yollar çok dönemeçli (b. bk.) olur. Bunlar dağın elverişli bir geçit yerinden, bir boyundan (b. bk.) geçer, böylece dağın bir yamacından ötekine geçilmiş olur.

Dağcı (Al. Bergsteiger, Fr. Alpiniste, İng. Alpinist, Mountain-climber). Çıkılması çok güç, dimdik yamaçlı dağlara tırmanabilen kimse. Dağcı olabilmek için, her şeyden önce, sağlam yapılı, güçlü, çevik, yılmaz, başladığı işi sona erdirebilen, iyi düşünceli, arkadaşlık duygulariyle dolu olmak gerekir. Dağlar, ulu kayaları, sivri dorukları, karlı başları, baş döndürücü uçurumlariyle alışmamış kimselere korku verir. Bu özellikleriyle dağların karşısında insanın ürpermesi yadırganmaz. Çünkü dağlarda birden bire beliren, insanı şaşırtan olaylar doğabilir : Birden bire sis basabilir, fırtına, tipi olabilir, çığlar, kayalar yuvarlanabilir, soğuk bastırır. Bütün bunlar gözönüne alınır. Bu doğal olaylara, onların belirtilerine karşı korunma yolları aranır. Fakat bütün bunlarla birlikte dağcı, yüksek, sarp, sapa dağların bütün güçlükleriyle savaşmayı göze alacak kimse olma durumundadır. Dağcı bu savaşlarında soğuğa dayanmayı, ürpererek baktığı yamaçlara tırmanmayı, karlı, buzlu sırtları aşmayı, tırmandıkça uzaklaşır gibi olan sivri doruklara ulaşma isteğini ve gücünü bulmayı öğrenir. Dağcı, bu özellikleriyle sağlam karakterli kimsedir. (bk. Dağcılık).

Dağcılık (Al. Bergsteigen, Alpinismus, Alpinistik, Fr. Alpinisme, İng. Mountaineering). Binlerce metre yüksekliğindeki sarp dağlarda gezmek, bu sapa yerleri görmek, tanımak, araştırmalar yapmak için yapılan dağ çıkışları işi. Dağcılık, hem bir spor çeşidi, hem de bilimsel araştırma yoludur. Dağlara çıkış, tırmanış, dağlarda barınma işleri bir düzene göre yapılır. Dağcılık için hazırlanmış değnekler, dağ ayakkabıları, tırmanma ipleri, çadırlar vardır.

Dağcılık, 18. yüzyıl başlarında Alp Dağlarında gelişme yoluna girmiş, güç tırmanışlar burada yapılmaya başlanmıştır. Bundan ötürü **dağcılık** anlamına gelen **alpinisme** kelimesi buradan çıkmıştır. Bunun gibi, **dağcı** demek olan **alpinist** kelimesi de bununla ilgilidir. Alplerde başlıyan bu dağcılık işleri, sonraları birçok ülkelere yayılmış, buralarda da kökleşmiştir. Yurdumuzda yüksek, sarp dağlar çoktur. Bundan ötürü bizde de dağcılık, Birinci Dünya Savaşında bir ihtiyaç olarak belirmiş, bundan sonra oldukça gelişme yoluna girmiştir. (bk. Dağcı).

Dağıl. İç-Anadolu volkanik bölgesinde (Karapınar ve uzak çevresi) ara sıra olan kum ve toz fırtınasına verilen ad.

Dağılış (Al. Verteilung, Fr. Distribution, Répartition, İng. Distribution, eski

kelime : Tarzı tevezzû). Türlü olayların yeryüzüne yayılış ve dağılışı. Coğrafyada, gözlenen olaylar, yeryüzünün bir yerine bağlanır ki, bundan **dağılış prensibi** doğmuştur. Böylece türlü olayların bütün yeryüzünde, ya da onun bir bölümündeki dağılışı, yayılışı, coğrafyanın temellerinden biridir. Sözgelişi, nüfusun dağılışı, ovaların dağılışı, yağışın dağılışı, deprem olan yerlerin dağılışı gibi.

Dağınık köy. Birkaç evden ibaret küçük kümeler, ya da tek tek evler biçiminde yayılmış köy. Bu yayılış, daha çok yer biçimlerinin uzanışiyle ilgilidir. Kuzey Anadolu'da, Doğu Anadolu'nun dağlık yerlerinde böyle köyler çoktur, (bk. Köy, Küme köy, Toplu köy).

Dağınık nüfuslama (Al. Zerstreute Bevölkerung, Fr. Peuplement dispersé). Nüfusun toplu olarak değil, bir bölgede dağınık bulunması. (bk. Nüfus).

Dağınık taşlar (Al. Locker (Gesteine), Fr. Sédiments meubles, İng. Loose (rocks), eski kelime : Mevaddı müntekile). Kum, çakıl, molozlar gibi ufalanmış, parçalanmış taşlar.

Dağlar (Al. Gebirge, Fr. Montagne, İng. Mountains, eski kelime : Silsile-i cibâl). Dağ (b. bk.) adiyle anılan yer kabartılariyle bunlar arasında ve yanındaki yüksek yaylaların (b.bk.) bir topluluk yaparak geniş yerler tutması şeklinde beliren, derin vâdilerin, dik yamaçların çok yer tuttuğu yüksek yerler. Bu yüksek yerlerin yanında ayrı durum gösteren geniş ovalar, göller, denizler bulunduğu için dağlar, bulundukları yerlerde sürekli kabarık yerler olarak belirmişlerdir. Sözgelişi, Akdeniz ile İç Anadolu düzlükleri arasında, 2.000 - 3.000 m. yükseklikteki Toroslar böyle dağlardandır. **Toros Dağları**'nda bir de **Toros Dağı vardır.** Buna göre, **dağlar** kelimesi, **dağ** adı verilen yer kabartılarının toplandığı, aralarına yüksek yaylaların, derin vâdilerin girdiği, **yüksek kabarıklıklar topluluğu**'nu belirtir. Bu kelime ile Almanca **Gebirge,** Fransızca **montagne,** İngilizce **mountain** terimleri karşılanmış bulunur. Buna karşılık, **dağ** kelimesiyle Almanca **Berg,** Fransızca **mont,** kelimesi karşılanmıştır. (bk. Dağ, Dağ oluşu, Dağ oluşu teorileri).

Dağlı (Al. Bergbewohner, Fr. Montagnard, İng. Mountaineer, eski terim : Sekene-i cibâl). Dağlık yerlerde (b. bk.) oturan kimseler için kullanılan söz. Dağlı, dağda oturan demektir. Dağda oturan insan topluluklarına dağlılar denir. Dağlılar, dağ halkı, dağda yerleşmiş halk demektir. Dağlılar, sağlam dağ havasında (b. bk.) yetişmiş, güçlü insanlardır. Dağlık yerlerde yaşamış olmanın verdiği alışkanlıkla dik yamaçları kolayca tırmanır, kolak kolay yorulmazlar. Dağların soğuk, güzel suları, sağlam havası, sapa durumu, dağlı üzerinde etkisini göstermiştir.

Dağlık (Al. Gebirgig, Fr. Montagneux, İng. Mountainous, eski kelime : Ârızalı). Dağların çok yer tuttuğu, iniş çıkışların, sarplıkların çok olduğu yerler için kullanılan bir sıfat. Doğu Anadolu dağlıktır. Güney Anadolu'da birçok yerler dağlıktır. Dağlık bölgelerde gidiş - geliş kolay olmaz. Dağlık yerler, ekincilikten çok, davar yetiştirme için elverişlidir. (bk. Dağlar).

Dağlık burun (Al. Vorgebirge, Fr. Promontoire, İng. Promontory, eski kelime : Re's). Dağların, denize doğru bir çıkıntı biçiminde uzanmış bölümü. (bk. Burun).

Dağlık kuşak (Al. Gebirgsgürtel, Fr. Zone des montagnes, İng. Mountain system, Cordilleras (region), eski kelime : nevâhi-i cibâl). Dağ sıralarının birbiri ardınca uzandığı dağlık (b. bk.) yerler. Alplerden Toroslara ve ötelerine kadar bir **dağlık kuşak** uzanır. Amerikaların batı bölümün-

de kuzey-güney doğrultusunda yeryüzünün en uzun dağlık kuşaklarından biri uzanır. Anadolu'nun kuzeyini, güneyini dağlık kuşaklar sınırlar. (bk. Kuşak, Bölge, Jeosenklinal, Kıvrılma, Dağ oluşu).

Dağlık kütük (Al. Gebirgsstock, Fr. Massif, İng. Massive, Block mountain, eski kelime : Kütle-i cibâl). Aşınmalarla yüze çıkmış, yerkabuğu yükselmeleriyle de dağ biçimi almış eski, taşları çok billurlaşmış, karışık yapılı dağlık yer. Dağlık kütükler, uzun jeoloji çağları boyunca aşınmalara, yontulmalara uğramış yerlerdir. Bûraları, bir ara yüksekliklerini iyice kaybetmiş, deniz yüzüne yakın birer **yontukdüz** (b. bk.) olmuşlardır. Bunların üstünü zaman zaman buralara sokulan deniz tortuoynamaları sırasında bu eski sertleşmiş yerlerde çokca **kırılmalar** (b. bk.) olmuştur. Ancak, Üçüncü Çağ bk.) olmuştur. Ancak, Üçüncü Çağ (b. bk.) sonuna doğru, hele bu çağın sonunda beliren yerkabuğu hareketleriyle bu eski kütükler (masifler) şimdiki yüksekliklerine ulaşmış, dağlık kütükler böylece morfolojik özelliklerini almıştır. Orta Avrupa dağları, Batı Anadolu'da Ege Bölgesinin dağları bunlardandır.

Dağlık yer (Al. Bergland, Fr. Pays montagneux, İng. Mountainous region, eski kelime : Ârızalı arazi). Yeryüzü şekillerinin çoğu dağ biçimi gösteren bölge. Dağlık yerler, çoğunca geçilmesi güç yerlerdir. Hele dağ sıraları (b. bk.) arasında yer yer geçitler, boyunlar, boğazlar da yoksa, böyle yerlerde dağlar gerçek bir engel durumunda bulunurlar. Dağlık yerlerde, yerine göre, ovalar, geniş vâdi tabanları, yaylalar da bulunabilir. Ancak, bunlar dağların yanında az yer tutar. **Dağlık yer** terimi, eski **ârızalı arazi** (b. bk.) sözünü ve daha sonra ortaya atılmış olan **engebeli** (b. bk.) terimini karşılar.

Dahilî eksibeler (bk. İç-kumullar).

Dahilî iktisad(bk. İç-ekonomi).

Dahilî muhaceret (bk. İç-göç).

Dahilî münakale (bk. İç-ulaştırma).

Dâ-i cebel. Türkçe dağ tutması kelimesinin eski karşılığı. Arapça Dâ' = hastalık, dert, cebel = dağ kelimelerinden yapılmış bir terimdir (bk. Dağ tutması).

Daimî kar (bk. Kalıcı kar).

Daire-i husûf (bk. Tutulma çemberi).

Daire-i mütevaziye. Paralel çember (b. bk.) teriminin eski karşılığı. Bunun çoğulu devair-i mütevaziye'dir.

Dalda (bk. Dulda).

Dalga (Al. Welle, Fr. Vague, İng. Wave, eski terim : Mevce). Su yüzünün dönemli olarak biçim değiştirmesi. Böyle bir kımıltı sırasında su bölümcükleri, **çember,** ya da elips biçiminde birer yol çizercesine salınırlar. İşte buna **çemberleme kımıltı** (b. bk.), ya da **orbital hareket** adı verilir. Böylece dalgada biribiri ardından yer değiştiren madde değil, kımıltıdır. Böyle bir dalgalanmada gerçek yer değiştirme olmadığı, suda yüzen hafif bir mantar, ya da tahta parçasının gözlenmesiyle belli olur : Bu mantar, ya da tahta parçasının dibinden **dalga sırtı,** ardından da **dalga çukuru** geçtiği halde, bunların sadece inip çıktığı, fakat bulunduğu yerde kaldığı görülür.

Böyle dalgaların özelliğini ortaya koyan türlü unsurları vardır :

1) Dalga **yüksekliği,** 2) Dalga **boyu,** 3) Dalga **dönemi,** 4) Dalganın **yayılma hızı.** Kımıltı sırasında su yüzünün biçim değiştirmesiyle de ilgili olarak bir **dalga sırtı,** bir de **dalga çukuru** bölümleri görülür. **Dalga yüksekliği,** sırtın en yüce yeri ile çukurun en alçak yeri arasındaki uzaklıktır. Bu uzaklık metre ile ölçülür. **Dalga boyu,** birbiri ardından gelen iki dalganın sırtlarını ayıran uzaklıktır. **Dalga dönemi,** birbiri ardından gelen iki sırtın, yerinde duran bir noktanın önün-

den geçişleri sırasında geçen zamandır ki, saniye ile ölçülür. **Dalganın yayılma hızı** ise, kımıltının deniz, göl üstündeki yayılış hızıdır ki, saniyede metre ölçüsüyle bulunur. (bk. Rüzgâr dalgaları, Deniz dalgaları, Soluğan).

Dalga aşındırması (Al., Fr., İng., Abrasion, eski kelime : İtikâl-i bahrî, dilimize Batıdan girmiş bir başka kelime : Abrazyon). Denizin aşındırıcı gücünün kıyıları yıpratması olayı. Başta dalga aşındırması gelir. Dalgaların aşındırıcı etkisi fırtınalı zamanlarda artar. Kıyılara çarpan dalgalar, yukarı doğru dikilir, sonra köpükler saçarak düşerler. Bu kükreyiş, bu çarpış fırtına sürdükçe böyle sürer, gider. İşte bu coşkun su yığınlarının büyük gücü olur, 10-20 ton ağırlığındaki kaya parçalarını, daha da büyüklerini metrelerce sürükliyebilirler. Dalgalar kıyılara çarpar, taşları sürükler, bunları geçtikleri yere ve biribirine sürter, böylece kıyı boyunu aşındırırlar. Bu aşındırmalarda kıyıdaki kayaların dayanma dereceleri, tabakaların uzanış, dalış (b. bk.) durumları kıyının biçimlenmesinde önemli yer tutar. **Çatlıyan dalgaların** dik kıyılarda doğurduğu biçimler arasında şunlar vardır : Yarıntılar, oyuklar, oluklar, delikler, kapı biçimli yerler, inler. (bk. Dalga oyuğu). Bütün bu aşınmalarla yüksek kıyıların önünde türlü genişlikte düzce, kayalarla dolu bir yer gelişir ki, bu **dalga düzlüğü** (b. bk). dür. Eğer karada bir yükselme olursa, ya da deniz yüzü alçalırsa bu düzce yer kıyıda bir **seki** (b. bk.) biçimi alır. Bundan sonra da bu sekinin önünde yeni bir dalga düzlüğü oluşmaya başlar.

Dalga çatlaması (Al. Brandung, Fr. Déferlement, Ressac, İng. Surf). Dalgaların, kıyıya çarparak kükremesi, bu sırada çatlaması olayı. (bk. Çatlama, Çatlak dalgası).

Dalga düzlüğü (Al. Brandungsebene, Brandungsplatte, Abrasionsebene, Plattform, Fr. Plate-forme d'abrasion, İng. Wave-cut platform, Wave-cut terrace, eski terim: Sâhil plâtformu, bir başka terim : Kıyı plâtformu). Yüksek kıyıların önünde, dalga çatlamaları (b. bk.) yüzünden yar'ın (b. bk.) gerilemesinden doğmuş düzce yer. **Dalga aşındırması düzlüğü**, ya da sadece **dalga düzlüğü** budur. Bu düzlük, denize doğru eğimlicedir. Yar'ın gerilemesi, dalgaların yar'ın eteğini kemirdikleri zaman boyunca sürer. Böylece dalga düzlüğü bu gerilemeye uyarcasına genişler. Dalga düzlüğünün üstünde yar'ın gerilemesi sırasında koparak düşmüş iri kaya parçaları, taşlar, çakıllar bulunur. Deniz yüzünün olağan seviyesinde bulunduğu sıralarda dalga düzlüğü deniz dibinde bulunur. Buradan yer yer iri kaya parçalarının uçlarının su yüzünde görüldüğü olur. Fakat gelgit (b. bk.) olayının belirgin olduğu yerlerde denizin alçalmış zamanında dalga düzlüğü yüze çıkar. Bizim denizlerde olduğu gibi, gelgit olayının az olduğu yerlerde dalga düzlüğü her vakit deniz dibinde kalır, burada dalgaların sürtmesi, kemirmesi sürer.

Yar'ın gerilemesiyle dalga düzlüğü genişledikçe dalgaların kıyıdaki kemirme gücü de o derece azalır. Sonunda öyle bir durum belirir ki, en korkunç dalgalar ve deniz yüzünün en kabarmış zamanındaki dalga çatlamaları bile artık yar'a ulaşamaz olur. Böylece dalga düzlüğünün gelişmesi, genişlemesi artık sona ermiş bulunur. (bk. Dalga aşındırması, Dalga oyuğu, Kıyı aşındırma ovası).

Dalga oyuğu (Al. Brandungskehle, Abrasionshohlkehle, Fr. Cavité d'abrasion, Rainure, İng. Sea cave, Groove, Wave-cut notch). Dik kıyılarda yar (b. bk.) ın alt bölümündeki **in** biçimli oyuklar. Bunlar dalgaların çarparak oydukları yerlerdir. Kıyıda çatlıyan dalgalar, kayaları ke-

mirerek bu oyukları açmışlardır. Dalga oyuğu, çok çeşitli büyüklükte türlü biçimde olur : Bir kişinin girebileceği kadar dar oyuklardan, hangarı andıracak genişlikte olanlarına varıncaya kadar her türlü büyüklükte olanları vardır. Dik kıyılarda kimi yerde deniz bu oyukların içine sokulmuştur, kimi yerde ise oyuklar kurudur, ya da deniz zaman zaman buraya girer.

Dalgaların, dik ve kayalık kıyılara çarpmasiyle önce burada **çentik** biçimli **dip oyuntuları** başlar. Buralarda gedikler açılır. Bu **oyuklar** gittikçe genişler, böylece asıl **dalga oyukları** açılmış olur. Daha ileri bir gelişmede buralarda derin **inler, mağaralar, kapılar** açılır. Dibi böylece oyulan yerlerin üstü birer **kaş** (b. bk.) biçiminde ileri doğru uzanır, zamanla bunlar yer yer çökerek iri kayalar dalga düzlüğü (b. bk.) üzerine düşer. Yeni yeni dalga oyukları açıldıkça, bunların üstü kopup düştükçe, yar geriler, dalga düzlüğü genişler, gelişir. Bir zaman gelir ki, deniz artık **yar** (b. bk.) ın eteğine ulaşamaz olur. Bundan sonra da dalga oyuğu açılamaz.

Dalgakıran (Al. Wellenbrecher, Fr. Môle, jetée, İng. Breakwater). Limandaki gemilerin dalgalardan korunması için denizde yapılmış kalın, uzun duvarlar biçiminde set.

Dalgalı ova (Al. Wellungsebene, Peneplain, Fr. Pénéplaine, İng. Peneplain, eski kelime : Sahrâyı mütemevvic). Uzun süren aşınmalardan, yıpranmalardan, **yontulmalardan** sonra, kabartıları silinmiş, her yeri düzce, dalgalıca bir biçim almış bulunan yerler. Bunun için böyle bir yere **dalgalı ova** sözü kullanılmıştır. Ancak, bu sözün yerine **penepien** (b. bk.) denildiği gibi, dilimizde bu biçimi, bunun oluşunu daha iyi anlatan **yontukdüz** (b. bk.) terimi yerleşmiştir.

Dalgıç (Al. Taucher, Fr. Scaphandrier, Plongeur, İng. Diver). Suyun içinde bir iş görmek, bir şeyi aramak için suya dalmayı kendine iş edinmiş kimse.

Dalış (Al. Einfallen, Fallen, Fr. Pendage, Plongement, Pente, İng. Dip, dilimizde başka kelimeler : Tabaka dalışı, Yatım, Tabaka meyli). Yerinden oynamış (bk. Yerinden oynama), yatay duruşu bozulmuş tabakalarda, bir tabaka düzleminin en çok eğimi ve en çok eğim ile yatay düzlemi arasındaki açı. **Uzanış** (b. bk.), dalış ile bir dikaçı yapar. **Dalış açısı,** tabakanın yatay duruşundan ne kadar uzaklaşmış bulunduğunu gösterir. Tabakanın dalışı, yani eğimi, jeolog pusulasının içindeki eğim-ölçer (klinometre) ile ölçülür. (bk. Uzanış).

Damar (Al. Gang, Fr. Filon, İng. Vein). Yerkabuğunun türlü tabakalarının yarıklarını, çatlaklarını (b. bk.) doldurmuş bulunan türlü madenler, taşlar. Damarlar, çoğunca yassı olarak uzanırlar. Eğer damarların içini taşlar doldurmuşsa bunlara **damar taşları** denir. Eğer damarlarda maden varsa bunlara da **maden damarı** adı verilir. Damarların yerkabuğu içinde türlü duruşları vardır : Kimisi **dik,** kimisi **yatık,** kimisi de bu ikisi arası **yamuk** duruştadır. Türlü damarlar arasında **çaprazlamalar** da olur. Damarlar, tek tek bulunabildiği gibi, bir **ağ durumunda** dizili olanları da çoktur. Kimi damarlar da **yığın, kütük** biçimi gösterir, bulundukları yerde çok yer tutarlar. Bunlara **toplu damar,** ya da **kütük damar** (Almanca : Gangstock) adı verilir. (bk. Taşlar).

Damla (Al. Tropfen, Fr. Goutte, İng. Drop, eski kelime : Katre). Sıvılarda meydana gelen küçük, yuvarımsı parçacık. Yağmur damlası, su damlası gibi. Serin, ıslak inlerin içinde tavandan damla damla sular sızar. Böyle bir yerde tavan kireçtaşı ile örtülü

ise o in içinde güzel görünüşlü damlataşlar oluşur. (bk. Yağmur, Çiy).

Damlataş (Al. Tropfstein, Fr. Pierre de goutte, İng. Dripstones). İnler, mağaralar içinde görülen ve damlalardan doğmuş bulunan taşlar. İçinde erimiş kireçtaşı bulunan suların yerin altına sızması (b. bk.) sırasında karbon di oksit uçar, aşağıya düşmek üzere bulunan **damlanın** (b. bk.) yerinde kireçtaşı tortulanır. Geri kalan su damlası mağaranın tabanına düşer. Bu defa burada artakalan karbon di oksit uçar, geri kalan kireçtaşı burada tortulanır. İşte bu olayın uzun zaman böyle sürmesiyle kireçtaşı tortuları mağaranın tavanında, tabanında birbiri üzerine birike birike güzel görünüşlü sütunlar, yukarıdan sarkan (bk. **Sarkıt**), aşağıdan dikilen (bk. **Dikit**) taşlar doğar ki, bunlar birer damlataştır. Damlıya damlıya göl olur sözü gibi, burada da "damlıya damlıya güzel taş sütunlar oluşur". Damlataşlar her mağarada vardır.

Damping (Al., Fr., İng. Dumping). Bir yarışma (rekabet) için piyasaya çok ucuz, bol mal çıkarma işi. Buna **damping yapma** işi denir. İngiliz - Amerikan kelimesi to dump, aşağı atmak, aşağı indirmek, boşaltmak demektir. Bu kelimeden Dumping kelimesi çıkmış, bir ticaret terimi olarak yayılmıştır. Dumping kelimesi dilimize okunuşu gibi girerek damping şeklinde yazılmaktadır.

Dar boğaz (Al. Klause, Fr. Cluse, İng. Grap). Kıvrımlı (b. bk.) yerlerde kemeri (b. bk.) enine kesen ve geçen dar vâdi. Buna dilimizde **kısık** da denir. (bk. Çatı çukurlaşması).

Dar geçit (Al. Engpass, Fr. Défilet, İng. Defile, Narrow pass). Dağlık (b. bk.) yerlerde görülen dar geçit yerleri. (bk. Geçit, Boyun).

Davar (bk. Davar - mal).

Davar - mal (Al. Vieh, Fr. Betail, İng. Cattle eski kelime : Mevâşi). İçerisine koyun ve keçiden başka, sığırı da alan evcil hayvanlar için kullanılan kelime. Sadece **davar** denildiğinde koyun ve keçi anlaşılır. Davar sürüsü, koyun ve keçilerin bulunduğu sürü demektir. Davar - Mal sözünün içinde ise, ayrıca sığır, manda, hattâ at, eşek gibi hayvanlar anlaşılır.

Dayk (Al., Fr., İng. Dyke). Yerin derinliklerinden gelerek yerkabuğunun içine duvar gibi dikine sokulan bir çeşit damar. Bu kelime, İngilizce **dyke** = duvar kelimesinden alınmış, bir terim olmuştur. Dilimizde okunuşu temel tutularak **dayk** biçiminde yer tutmuştur. (bk. Delip geçen yapı).

Dazkır (Al. Wüsten-steppe, Trockensteppe, Fr. Steppe salée, steppe halophile). Yarı bozkır (b. bk.), yarı çöl özelliği gösteren bitki örtüsü alanı. Dazkırların çok çeşitleri vardır. Kimisi çöl özelliğine yakın bozkırdır, kimisi bozkır özelliği daha belirgin çöldür. Dilimizde böyle yerler için **dazkır** kelimesi kullanılır. **Daz, dazlak** kelimeleri, **çıplak** oluşu anlatır. Dazkır, ot bitmiyen, ekin ekilemiyen, **yarı tuzlu, kıraç, kurak bozkırlara** verilen addır. (bk. Bozkır, Çöl, Bitki coğrafyası).

Dazkırlaşma. (Takriben Al. Verödung, Fr - Devenir désert, İng. Desolation). Ya doğal olaylar yüzünden (bölgenin kuraklaşmaya doğru gitmesi gibi), ya da orada oturanların verdiği zararlar (ormanların yok edilmesi gibi) yüzünden, bir yerin gittikçe yoksullaşması, çıplak yerlerin artması, bölgenin kelleşmesi olaylarının hepsine verilen ad. (bk. Kıraçlaşma, Bozkırlaşma, Çölleşme).

Debi. Fransızca débit = satış, sürüm. (bk. Akım).

Deflation. Lâtince deflare = üfürüp süpürerek taşımak, flare = esmek kelimesinden yapılma bir terim. Batı dillerinde yayılmış olan bu terimin türkçesi **yel süpürmesi** (b. bk.) dir.

Değirmen (Al. Mühle, Fr. Moulin, İng. Mill). En çok tahılın övütüldüğü, buğday, arpa, mısır gibi tahıl çeşitlerinin un haline getirildiği yer.

Değirmentaşı (Al. Mühlstein, Fr. Meulière, İng. Millstone, Grit). Çok sert bir çeşit kumtaşı. Değirmentaşı doğal olarak elde edildiği gibi, insan eliyle de yapılabilir. Değirmentaşı olacak kumtaşında taneler 1-2,5 mm çapında olur.

Değişme (Al. Diagenese, Fr. Diagénèse, İng. Diagenesis, dilimizde kullanılan başka kelime : Diyajenez). Türlü yerlerden dış güçlerle koparılarak sürüklenmiş, sonra bir yerde yığılmış bulunan dağınık taş (b. bk.) parçalarının, çeşitli olaylarla biribirine yapışarak, bitişerek taş özelliği alması olayı. Sözgelişi, kireçtaşı çamurları, çamur durumundaki killer değişme (diyajenez) olaylariyle kireçtaşı, Kiltaşı olurlar. Kumlar böylece yapışarak kumtaşı doğar. Çakıllar bu olaylarla bitişerek çakılkaya (b. bk.) olur. Taş kırıntıları böylece yapışarak breş (b. bk.) durumuna gelir. Kimi taşların içindeki eriyebilen maddelerin yıkanarak götürülmesi olayı da bir **değişme** (diyajenez) dir. Taş parçalarını birbirine yapıştıran maddeler arasında kireçtaşı çimentosu ile silis çimentosu başta gelir. Böylece, **çimentolaşma** yoliyle değişme olmuş bulunur.

Değişmezlik teorisi (Al. Permanenztheorie, Fr. Permanence, İng. Permanence of ocean basins). Karaların, okyanusların **sürekli** olarak bulunduklarını, yerlerinde kaldıklarını ileri süren görüş. Bu görüşe göre, büyük karalar, ulu denizler, şimdiki durumlarını andırır şekilde, geçmiş çağlarda da bulunmuşlardır. Bu görüşü ileri sürenlerden Soergel'e göre, yeryüzünde karaların, denizlerin dağılışı, ana çizgileriyle, hiç olmazsa Birinci Çağdan (b. bk.) hemen önce belirmiştir. Bu arada sadece sığ denizlerde, alçak yerlerde denizin ilerlemesi, çekilmesi olmuş, yer yer bu yönden değişiklikler belirmiştir. Yine bu arada denizler büyümüş, karalar küçülmüştür. H. Stille ise, bunun tersini ileri sürerek, karaların genişlemiş olduğunu, bunun da **pekleşme** (b. bk.) lerle belirdiğini açıklamıştır. (bk. Karaların kayması teorisi, Büzülme teorisi, İnme - çıkma teorisi, Dağ oluşu teorileri, Dağ doğuşu teorisi, Yerkabuğu).

Değme başkalaşması (Al. Kontaktmetamorphose, Fr. Métamorphisme de contact, İng. Contact metamophism, eski kelime : Delk ü temâs istihâlesi). Başka tabakaların yanından geçen magmanın, başka maddeleri de bunların içine salarak, ya da salmadan bu taşlarda doğurduğu sıcaklık ve basınçtan ileri gelen başkalaşma. (bk. Başkalaşma).

Delidere (Al. Wildbach, Fr., İng. Torrent). Birdenbire kabaran ve kısa bir süre sonra çekilen, hatta kuruyan küçük akarsu. Deliderelerde özellik şudur : Yukarı kesimlerinde (b. bk.) çoğunca hûni biçimini andıran bir **su toplama yeri** (bk. Yağış alanı) bulunur, buradan sonra dere **dar bir vâdiye** (b. bk.) girer, bu çok hızlı akış yerinden sonra kendisinin oluşturduğu **birikinti yelpazesi** (b. bk.) alanına ulaşır. Delidereler, su taşkınlarına (b. bk.) yol açarlar. Bunun için böyle dereler boyunda yer yer su akışı düzenlemelerine (dere ıslâhı, yandere ıslâhı) önem verilir. (bk. Akarsular).

Delirmak (Al. Wildfluss, Fr. Rivière torrentielle, İng. Torrential river). Akışı düzensiz olan, kabarık ve çekik zamanları (bunlara bakınız) arasında çok seviye farkı bulunnan, kabardıkları zaman suları yataklarına dolan ve taşan akarsular. (bk. Rejim, Akım, Akış, Akarsu, Delidere).

Delip geçen yapı (Al. Durchgreifende Lagerung, Fr. Roches ignée, İng.

Igneous rocks). Yerin dibinden Yerkabuğunun içine erimiş olarak sokulmuş, sonradan katılaşmış **damar** (b. bk.), **yığın** biçimli taşların meydana getirdiği yapı. Bunlar, tortulanmalarla oluşmuş, sonradan yerinden oynamış (b. bk.) türlü tabakalar arasına, içine sanki şırınga edilircesine sokulmuşlardır. Buna göre, delip geçen yapı, tortul tabakalar arasında **damar, yığın, kütük, yatak** biçiminde bulunur. Delip geçen yapıdaki taşların hepsi **püskürük taşlar**dır. (b. bk.). Bunlar, yerin derinliklerindeki magma (b. bk.) nın katılaşmasından doğmuş, çok çeşitli bileşimde taşlardır. (bk. Batolit, Lakolit, Damar, Dayk, Yatak, Uzantı damar).

Delk ü temâs. Arapça delk = sürtme, temâs = değme. (bk. Sürtünme, Değme başkalaşması).

Delme (Al. Tiefbohren, Bohren, Bohrung, Fr. Sondage, İng. Sounding, dilimizdeki başka karşılıkları : Sondaj yapma, Sondalama, Sondaj). Petrol, doğal gaz (bk. Bitümler) çıkarmak, maden yataklarını araştırmak üzere makinelerin yardımiyle yeri pek derinlere doğru delme işi. Az derin sayılan delmeler birkaç yüz metreyi bulur. Çok derin delmeler ise 5.000 metreye varır.

Delta (Al., Fr., İng. Delta). Bir akarsuyun, durgun bir suya ulaştığı yerde sürüklediği lığları bulunduğu yere çökertmesiyle ileri doğru büyümüş düzlük yer. Delta kelimesi, Yunanca Δ (delta) harfinden alınarak yayılmış bir addır. Her ne kadar böyle üçgen biçiminde deltalar varsa da (Yeşilırmak, Kızılırmak deltaları gibi), tırtıklı, ok biçimli, derlitoplu olanları da çoktur.

Delta, deniz ve göl kıyısında gelişir. Bunlar ova biçimindedir. Bir kıyıda deltanın gelişebilmesi için orada birtakım şartların bulunması gerekir : Irmağın büyük olması, çok kil, kum taşınması, denizin orada derin olmaması, o denizde gelgit (b. bk.) olayının güçlü olmaması, kıyı boyunda büyük akıntıların çok olmaması gibi.

Deltalar, büyüme çağında iseler denize doğru çabuk ilerlerler. Sözgelişi, İtalya'da Po ırmağının kimi kolları yılda 136 metre ilerler. (bk. Kıyılar).

Demir Çağı (Al. Eisenzeit, Fr. Age de fer). Tarih öncesinin üçüncü büyük çağı. Bu **Tunç Çağının** (b. bk.) ardından gelmiş, demirin, tunç yerine araç, silah yapılmasında kullanılmasiyle başlamıştır. Demir Çağının başlaması, süresi, dünyanın türlü ülkelerine göre değişir.

Demiryolu (Al. Eisenbahn, Fr. Chemin de fer, İng. Railway, Railroad, eski kelime : Şimendifer). Birbirine koşut (paralel) iki ray döşenmiş bir çeşit yol. Buradan buharla, mazotla, elektrikle işliyen taşıtlar geçer, yolcu, yük taşırlar.

Demiryolu istasyonu (Al. Bahnhof, Fr. Gare, İng. Railway-station). Demiryolu boyunca yolcu, yük indirilip bindirilme yeri. Demiryolu istasyonlarının yerinin, biçiminin şehir ile yakın ilgisi vardır. İstasyonların kimisi sadece demiryolu boyundadır, kimisi ise demiryolu kavuşak yerinde olur. Küçük ara istasyonlarına **durak** denir. (bk. Demiryolu).

Demografi. Yunanca demos = halk, graphe = yazı, tasvir anlamına gelen kelimelerden yapılmış bir bilgi adı. (bk. Nüfus bilgisi).

Denge. Bölge plânlamasında, o ülkenin ekim - dikim, orman, otlak, yerleşme yerinin payı ile ilgili kavram.

Denge yanayı (bk. Eğim eğrisi).

Deniz (Al. Meer, Fr. Mer, İng. Sea, eski kelime : Bahir, Bahr, Deryâ). Yeryüzünün birbirine bağlı sular örtüsü. Yerkabuğunun çukurluklarını doldurmuş bulunan bu sular, derinlik, genişlik bakımından çeşitli bir dağılış gösterir. Bütün okyanuslarla (b.

bk.) onların kolları birbirine bağlı bir bütün olarak uzanır. Karalarda ki durgun suların, yani göllerin (b. bk.) tek tek uzanışlarına karşılık, denizler birbirine bitişik bir sular örtüsüdür. Yeryüzünün % 71'i denizdir. Bunun da çoğu Güney Yarımküresinde, azı Kuzey Yarımküresindedir. Üç ana deniz Atlantik, Pasifik, Hint Okyanusudur. Bunların dışında karalar arasında **aradenizler, kenar denizler** uzanır. Akdeniz, bir aradenizdir.

Derinlik bakımından denizler şu özelliği gösterir : 200 etre derinliğe kadar olan **sığ denizler** karaları çevirir. Buradan bir **denizaltı bayırı** (bk. Kara bayırı) ile 3 - 4 bin metre derinlikteki çanaklara inilir. Bu çanaklar denizlerde çok yer tutar. Bundan sonra 4 - 6 bin m derinlikteki çanaklar uzanır ki, buraları denizlerin en geniş yerini kaplar. Denizlerin türlü yerlerinde de daha derin **hendekler** uzanır. Denizlerin dibinde dağ biçimli **sırtlar**, eşikler vardır. Bunların yüze çıkmış olanlarında **adalar** (b. bk.) sıralanmıştır.

Deniz suyu tuzludur. Ortalama olarak bir kilogram deniz suyunda erimiş olarak 35 gram tuz bulunur. Bunun için şöyle denir : **Denizin tuzluluğu** ‰ 35'tir. Denizlerin kimisi daha tuzlu, kimisi de daha az tuzludur.

Denizin **donması** (bk. Donma, Buzla) tuzluluk derecesine bağlıdır. Kutup çevresi denizlerinin üstünü buz bağlamıştır.

Deniz akıntısı (Al. Meeresströmung, Fr. Courant marin, İng. Ocean current, eski kelime : Cereyan-ı bahir, Deniz cereyanı) Okyanuslarda, denizlerde, doğdukları bölgelerden çok uzaklara su yığınlarını sürükliyen akıntılar. Deniz akıntıları iki şekilde geniş yer tutar. Biri, **yüzeydeki akıntılar** öteki **dip akıntıları**. Denizin yüzündeki akıntılar, bütün yeryüzünde bir ağ durumundaki akıntılar düzenini doğurur. Bunların iklim üzerine, yaşamaya olan etkilerinden başka, ulaştırmada da önemli yerleri olmuştur.

Deniz akıntılarını doğuran en büyük etmen rüzgârdır. Hele düzenli, güçlü esen rüzgârlar kuşağında bu etki daha da bellidir. Deniz akıntıları üzerine, deniz sularında beliren yoğunluk ayrılığı, yer yuvarlağının dönmesi, kıyıların biçimi ve uzanışı, yer kabartılarının yönü, bunların sürekliliği de etki yapmıştır. Suların yığınlarla böyle bir yerden başka uzak yerlere sürüklenmesiyle boşalan, suyu azalan yerlere, başka yerlerden deniz suları akmaya başlamıştır ki, bundan da **denkleşme akıntıları** doğmuştur. Rüzgârın itme etkisi ve bu denkleşmelerle ilgili olarak deniz akıntıları şöyle de ayırt edilmiştir : **İtme akıntıları** (Fransızca Courants d'impulsion), **Boşalma akıntıları** (Fr. Courants de décharge), **denkleşme akıntıları** (Fr. Courants de compensation). (bk. Serbest akıntı, Gulf Stream, Kuro - Şivo).

Deniz akıntıları, sanki deniz içinde birer geniş ırmak gibidir. Bunlar, çok yerde ağır ağır, belli belirsiz akar, kimi yerde de akışları iyice belli olur. Yüzeydeki akıntılar, çoğunca, 50 m derinliğe varır, kimi yerde 150 m ye inebilir. Fakat yüzden sürüklenen suların yerini doldurmak için dipten yukarı doğru akıntılar olur. Bu defa, buradan gelen suların yerini doldurmak için de **dip akıntıları** başlar. Bu dip akıntıları, yüzey akıntılarının boşalan yerlerini, yine yüzden gelen başka akıntılar da doldurabilir. Sözgelişi, doğudan batıya akan iki ekvatoral akıntı arasında, ters yönde akan bir karşı akıntı belirmiştir.

Deniz akıntıları ya sıcak olur ya da soğuk olur. Bu özellikleri, çoğunca geldikleri yerle ilgilidir.

Deniz bilimi (Al. Meereskunde, Ozeanographie, Fr. Océanographie, İng.

Oceanography). Deniz çanaklarının biçimini, bunların dibini örten yığıntıları, deniz suyunun her türlü özelliğini, denizlerdeki kımıltıları, akıntıları inceliyen bilim. Buna **doğal deniz bilimi** de denir. Bu bilim içinde denizlerdeki canlıların araştırılması, incelenmesi ile de uğraşılır ki, buna da **biyolojik deniz bilimi** denir.

Deniz bilimi araştırmalariyle gemi işletme işleri, denizden yararlanmalar, deniz yolculukları, gemi yapımı, balıkçılık gibi çeşitli yönlerden fayda sağlanır. Deniz bilimi, jeofiziğin geniş bir kolu sayılmakla beraber, denizlerin yeryüzündeki dağılış şekli, bunun türlü olaylara etkisi, denizin insan üzerine olan derin etkisi bakımından doğal coğrafyanın (b. bk.) da bir konusudur. (bk. Deniz, Okyanus).

Deniz aşındırması (Al. Marine Erosion, Brandungserosion, Fr. Erosin marine, Erosion des vagues, İng. Marine erosion, eski terim : îtikâl-i bahrî). Denizde beliren türlü güçlerin, kıyıları aşındırması kavramını taşıyan bir terim. Ancak, bunlar arasında dalgalar, birinci derecede aşındırma kaynağı olduğundan, **dalga aşındırması** (b. bk.) terimi çok kullanılır.

Deniz brizi (bk. Deniz meltemi).

Deniz buzu (Al. Meereis, Fr. Glace de mer, İng. Shore-ice, Icefield). Kutuplara yakın yerlerde havanın, suyun soğuk olması yüzünden denizlerin üstünde bağlamış **buz örtüsü**. Bu buz örtüsü iki türlü olur : Deniz suyunun donmasından doğmuş **deniz buzu**, denize kadar uzanmış olan buzullardan koparak yüzmeye başlamış, sürüklenmiş **buzdağları** (b. bk.). (bk. Buzla).

Deniz dalgaları (Al. Meereswellen, Fr. Vagues, İng. Waves, eski kelime. : Mevce-i bahir, Mevce-i deryâ). Deniz yüzünde beliren dalgalar. (bk. Dalga). Denizin üstünü örten hava, iyice durgun olarak kalmaz. Kısa bir süre için hava durgun da olsa, geçmiş günlerden kalma ya da başka dalgalı yerlerden gelme salınmalar, kımıltılar sürer. Denizde rüzgârın esmesiyle de bu kımıltılar, tam dalgalanma durumuna gelir. Denizin yüzünde düzenli iniş çıkışlar, kırışıklıklar olur. Bunlar deniz dalgalarıdır.

Büyüklüğü ne olursa olsun deniz yüzündeki bu düzenli kırışıklıklara **soluğan** (b. bk.) denir. Deniz, sanki soluk alıyor, soluyor, nefes alıp veriyor gibidir. Dalgalar rüzgârla çok itilirse, bundan da **itilme dalgaları** doğar. Deniz dalgalarının çoğu rüzgârdan ileri gelir (bk. Rüzgâr dalgaları). Ancak, öyle yerler de vardır ki, buralardaki denizlerde hava durgun da olsa, pek yeğin, çok büyük dalgalar belirir, ortalık birbirine karışır, gemiler batar, ya da karaya vurur. Bunlara **deprem dalgalaması** (b. bk), ya da **Tsunami** (b. bk.) adı verilir.

Deniz depremi (Al. Seebeben, Fr. Séisme sous - marine, İng. Seaquake, eski kelime : Taht-el-bahir zelzele). Deprem ocağı (b. bk.), denizin dibinden daha aşağılarda bulunan bir çeşit yer sarsıntısı. Etkisini geniş ölçüde denizlerde gösteren bu depremlere, bundan ötürü, **deniz depremi** adı verilmiştir. Deniz depremleri sırasında, yel esmiyen havalarda bile çok büyük, korkunç **deniz dalgalanmaları** olur.

Bunlar denizin deprem dalgalarıdır. Birdenbire beliren bu dalgalar yüzünden gemilerin battığı, karaya oturduğu olur. Bu dalgalar **hafif** olmuşsa gemide sadece bir gıcırtı duyulur. **Orta** derecede olmuşsa, demirin dibe sürtünmesi gibi bir sarsıntı olur. Daha **çok** olursa gemideki eşyalar devrilir, ayakta durun kimseler yere düşer, gemi bir yana yatar, çatlamalar olur, deniz çalkalanır, gemi batar. (bk. Deprem, Yer depremi).

Deniz dibi püskürmesi (Al. Untermeerische Eruption, Fr. Eruption sous-marine, İng. Submarin "eruption", eski terim : Tah-el-bahir .indifâ'). Deniz dibinden beliren yanardağ püskürmeleri. Bu türlü püskürmelerle deniz ortasında küçük adalar (b. bk.) doğar. Deniz dibi yanardağından fırlatılan süngertaşları bir süre deniz üstünde yüzer (bk. Yanardağ, Püskürme, Püskürük taşlar).

Deniz dibi (Al. Meeresboden, Fr. Fond de la mer, İng. Sea ground, eski kelime : Umk-u bahir). Deniz dibinin kabartıları, çukurlukları. Deniz dibinin yer biçimleri karalardaki gibi çok inişli çıkışlı, keskin uzanışlı, sivri değildir. Deniz dibi, daha yumuşak, hafif dalgalı bir uzanış gösterir. Çukur biçim olarak deniz dibinin başlıca biçimi şunlardır : Geniş çanaklar, derin hendekler. Kabarık biçim olarak şudur : Eşikler (b. bk.). (bk. Deniz).

Deniz dibi vâdisi (Al. Submarines Tal. Untermeerisches Tal, Fr. Vallée sous-marine, İng. Submarine valley, eski kelime : Taht-el bahir vâdi). Deniz suları altında kalmış vâdi.

Deniz gerilemesi (Al., Fr., İng. Regression, eski terim : Rücû-u bahir, dilimize girmiş başka terim : Regresyon).Denizin karadan çekilmesi, gerilemesi olayı. Bunun tersi **deniz ilerlemesi** (b. bk.) dir. Deniz gerilemesi, ya karanın yükselmesinden, ya da deniz yüzünün alçalmasından ileri gelir.

Deniz haritası (Al. Seekarte, Admiralitätskarte, Fr. Carte marine, İng. Sea-chart, Sea-map, eski kelime : Harita-i bahriye). Deniz gidiş - gelişleri için hidrografya enstitülerince çizilmiş harita. Deniz haritasında deniz yolculuğuna kolaylık sağlıyacak kadar genişlikte bir **kıyı çizgisi** ve dar bir kıyı boyu gösterilmiştir. Bunun yanında gemi yolları, **denizin derinliği, sığ, kayalık yerler, kumla** (b. bk.) (b. bk.) lar, Watt'lar (b. bk.), **resifler, çıkıntılar,** şamandıralar, fenerler, gelip geçici engeller, gemi kalıntıları ve ilgili başka şeyler gösterilmiştir. Deniz haritalarında açıyı koruyan harita izdüşümlerinden faydalanılır (Mercator izdüşümü gibi).

Deniz hendeği (Al. Untermeerische Rinne, Fr. Fossé sous-marine). Denizlerin dibinde uzun çukurluklar. (bk. Deniz dibi).

Deniz iklimi (Al. Seeklima, Fr. Climat océanique, İng. Maritime climate, Insular climate, eski kelime : İklim-i bahrî, Bahrî iklim). Denizlerde, adalarda yüksek enlemlere doğru sokulan, batı rüzgârlarına (b. bk.) dönük kıyılar boyunda orta enlemler boyunca uzanan bölgelerdeki nemlice, sıcaklık oynamaları az iklim. Deniz ikliminde hem gece ile gündüz, hem de yaz ile kış arasında az sayılacak sıcaklık oynamaları olur. (bk. Kara iklimi).

Deniz ilerlemesi (Al., Fr., İng. Transgression, eski terim : İstilâyı bahir, başka bir terim : Transgresyon). Denizin karaya doğru ilerlemesi, karadaki çukur yerleri basması olayı. Bunun tersi **deniz gerilemesi** (b. bk.) dir. Deniz ilerlemesi ya karanın çökmesinden, ya da deniz yüzünün yükselmesinden doğar.

Deniz kıyısı (Al. Küste, Fr. Côte, İng. Coast, eski kelime : Sâhil-i bahir). Denizlerin karalarla olan sınırı. Ayrıca **göl** kıyısı, ırmak **kıyısı** da bulunduğundan, bunlardan ayırt etmek için sadece **kıyı** yerine **deniz kıyısı** sözü de kullanılır. (bk. Kıyı).

Deniz kulağı (Al. Haff, Lagune, Fr. Lagune, İng. Lagoon, Haff, eski kelime : Buhayre, dilimize girmiş başka bir kelime : Lagün). Körfezlerin, koyların birbiri ardınca sıralandığı kıyılarda, bu girintilerin önünde **kıyı dili** (b. bk.) nin gelişmesi yüzünden körfezlerin, koyların **göl biçimi** almış durumu. Deniz kulağının suyu, bura-

ya dökülen derelerin getirdiği tatlı sularla bir süre sonra tuzluluğundan kaybeder. Deniz kulakları, uzunca zamanlar içinde kum, çakıl, kil ile dolar, göl olmaktan çıkar, karalaşır.

Deniz meltemi (Al. Seewind, Fr. Vent de mer, Brise, İng. Sea breeze, eski kelime : Bahrî briz). Gündüzleri denizden karaya doğru esen yel. Akdeniz bölgesinde durgun yaz havzasında iyice belli olur. Öğleden önce, denizin yanıbaşında ve birkaç yüz metre yükseklikteki karada çok ısınma olur, bundan da orada bir alçak basınç alanı (b. bk.) belirir. İşte buradan hafifliyerek yükselmiş, sonra yüksekten denize doğru akmış bulunan hava yığınlarının yerini doldurmak üzere denizden karaya doğru hava yığınları yer değiştirir ki, bu **deniz meltemi** diye anılır. Yaz günlerinde kuşluk vaktinin boğucu sıcağından sonra bu deniz yelinin, yani deniz melteminin esmesiyle kıyı boyuna, karaya serinlik gelir. **Deniz yeli** eserken önce denizi yalar, sonra karaya vurur, 20 - 40 km. içerilere sokulur. (bk. Kara rüzgârı, Yerel rüzgâr, Basınç, Yel).

Deniz suyu (Al. Meerwasser, Fr. Eau de mer, İng. Sea-water). İçinde sudan başka tuzlar, gazlar bulunan su. 1 kilogram deniz suyunda 35 gram tuz soyundan maddeler vardır. Deniz suyunun tuzluluğu yerine göre değişir. Çok tuzlu olan Kızıldeniz'in tuzluluğu ‰ 40'tır. Çünkü, bu denize ırmaklar dökülmez, yeri de çok sıcaktır. Deniz suyunun rengi koyu mavidir. Deniz suyunun içine ışık en çok 400 metre derine kadar işler. Bundan ötesi iyice karanlıktır. Deniz suyunun yüzeydeki sıcaklığı enlemlere göre değişir : Sıcak kuşakta 30°'yi bulur, soğuk denizlerde sıfırdan aşağı düşer. Bu düşüş daha da çok ise **donma** (b. bk.) olur, denizin yüzünü buzlar örter. (bk. Buzla, Deniz buzu).

Deniz tutması (Al. Seekrankheit, Fr. Mal de mer, İng. Sea-sickness, eski kelime : Dâi bahir). Denizin çok çalkantılı, dalgalı olduğu bir sırada geminin güvertesinde, ya da gerisinde bulunanlarda beliren bulantı, baş dönmesi, ter dökme, kusma, soluk alma darlığı şeklindeki sarsıntı ve korku gibi belirtileri olan bir çeşit sağlık bozulması. Bu belirtiler, 1 - 2 yaşındaki çocuklarda pek az olur, kadınlarda ise erkeklerden çok olur. Deniz tutması, sallanmadan ileri gelir. Nasıl ki, salıncakta sallanmak, uçmak sırasında da böyle belirtiler olur. Gemide deniz tutması belirince, geminin ortasında bir yere çekilmeli, serin bir havada uzanmalıdır. (bk. Dağ tutması).

Deniz yeli (bk. Deniz meltemi).

Deniz yolu (Al. Seeweg, Fr. Route par mer, İng. Sea-route, eski kelime : Tarîk-i bahir). Deniz taşıtlarının çok geçtiği, türlü ülkeleri, bölgeleri birbirine bağlıyan yollar. Deniz yolu, denizlerin işlek yerleridir. Buralardan türlü deniz taşıtları geçer. Böyle yollar, uzun zaman denenmiş yerlerdir. Dünyanın en işlek deniz yolları şunlardır : Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'nın doğu kıyıları arasındaki **Kuzey Atlantik deniz yolu**. Bu deniz yolu, yeryüzünün iki büyük endüstri alanını, iki kalabalık yerini birbirine bağlamıştır. Bir başka işlek deniz yolu Avrupayı Akdeniz üzerinden Güney ve Doğu Asya'ya bağlıyan yoldur. Bu yol Süveyş Kanalından geçer. Bir üçüncü deniz yolu da Avrupa'yı Güney Amerika ülkelerine bağlar.

Deniz yönü (Al. Seewärts, Fr. Du côté de la mer, İng. Seawards). **Deniz tarafında** anlamına gelen kelime.

Deniz yüzü (Al. Meeresniveau, Meeresspiegel, Fr. Niveau de la mer, İng. Sea level, eski terim : Seviye-i bahir, Sath-ı bahir). Çeşitli olaylarla (Yer'in dönmesi, akıntılar, gelgit, tuzluluk gibi) yakından ilgili olarak

belirmiş bulunan denizin yüzü. Deniz yüzü, ölçmelerde **0** (sıfır) metre olarak gözönüne alınır.

Deniz yüzü oynaması (Al. Meeresschwankung, Eustatische Bewegung, Fr. Mouvements eustatiques, İng. Eustatic movement). Deniz yüzünün geniş ölçülü değişmesini belirten terim. (bk. Östatik hareketler).

Denizden uzaklık. Bir ülkenin iç bölgelerindeki türlü yerlerin, deniz kıyılarından olan uzaklığı. İnsan yaşayışı bakımından önemli yeri olan bu kavram, haritalarda eşuzaklık eğrileriyle de belirtilir.

Denizden yükseklik (Al. Absolute Höhe, Fr. Altitude, İng. Altitude, eski kelime : Mutlak irtifâ', bu kavramı belirten başka kelimeler : Yükselti, Râkım). Yeryüzünün bir noktasının deniz yüzünden olan dikine uzaklığı. Buna **bir yerin denizden yüksekliği,** ya da **yükselti, râkım** denir. Sözgelişi, Erciyes Dağının doruğunun yüksekliği 3916 m.'dir. demek, bunun denizden olan yüksekliği, yani yükseltisi demektir.

Denk eğri (bk. Eğim eğrisi).

Denkleşme akıntısı (Al. Ausgleichsströmung, Fr. Courant de compensation, İng. Compensation current, eski kelime : Ta'viz cereyanı). Biribirine dar bir boğazla bağlı, fakat ayrı özellikte suları bulunan iki deniz arasındaki akıntılar. Böyle bir yerde suyu **yeğni** (hafif) olan denizden, suyu **yoğun** (ağır) olan denize doğru üstten bir akıntı olur. Buna karşılık, suyu yoğun olan denizden de ötekine doğru dipten bir akıntı belirir. Ayrıca, her ikisi arasında yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya doğru, **boşalan suların yerini doldurmak** üzere, dikine akıntılar olur. Bunlar **ödeşme akıntıları** ya da **denkleşme akıntıları**'dır. (bk. Deniz akıntıları).

Denudation. (Lâtince nudus = çıplak kelimesiyle ilgili **denudare** = soyma, iyice soyma, çıplaklaştırma kelimesinden alınmış bir terim. Batı dillerinde bu terim, dış güçlerin yamacı süpürürcesine aşındırması anlamında kullanılır. Dilimizde denudation teriminin karşılığı **süpürülme** (b. bk.) dir. Yerine göre, **su süpürmesi, yel süpürmesi** vardır.

Denüdasyon (bk. Denudation, Süpürülme, Su süpürmesi, Yel süpürmesi).

Denüdasyon taraçası (bk. Kaya sekisi).

Depo (bk. Dolma, Tortulanma).

Deprem (Al. Erdbeben, Fr. Tremblement de terre, İng. Earthquake, eski terim : Zelzele, dilimizde kullanılan başka kelime : Yer sarsıntısı). Yer'in derinliklerinden gelen, yeryüzünde **titreşmeler** şeklinde beliren doğal olay. Dilimizde depertmek, debertmek, tepreşmek kelimeleri, yerinden oynatmak, yerinden oynamak, kımıldatmak anlamına gelir. "Yer yerinden oynadı" sözü de kullanılır. Bunlardan Deprem çok kullanılır.

Deprem, yerkabuğunun iyice oturmamış yerlerinin **yerinden oynaması** (b. bk.) yüzünden olur. Bunlar arasında en çok **kırılma** (b. bk.) yüzünden yer sarsılır. Bir de yanardağların canlandığı yerlerde dar çerçeveli depremler olur. Yeryüzünün iki **deprem kuşağı** vardır : Biri Büyük Okyanus çevresi, ötekisi, içerisine Akdeniz çevresini, Alpleri, Antilleri alan ve Hindistan'dan ötelere uzanan kuşak. Böylece, yeryüzünün çok **depremli** yerleri, az depremli yerleri, hemen hemen **depremsiz** yerleri vardır. Bunlara **depremlilik** adı verilir.

Depremler, karalarda olduğu gibi, deniz dibinde de olur. Bunlardan birincisine **yer depremi,** ikincisine **deniz depremi** (b. bk.) denir. Depremler kısa sürer. Çoğunca birkaç saniye. Depremler, dalgalar halinde ilerlerler. Depremlerin yer içindeki başlangıç yerine **odak, deprem ocağı** (b. bk.), **hipesanter,** İç-merkez gibi adlar verilir. Deprem dalgalarının

yeryüzüne en kısa yoldan çıktığı yere **deprem ortası** (b. bk.), ya da **episantr** denir. (bk. Yerkabuğu).

Deprem alanı (Al. Seismisches Feld, Fr. Région sismique, İng. Seismic field, eski kelime : Zelzele sahası). Deprem dalgalarının araçsız olarak (bk. Deprem araçları) duyulabildiği, sezildiği yerler. Bunlara **"kaba sarsıntı yerleri"** anlamına gelen **makroseism yerleri de denir.** (Yunanca makros = büyük, seismos = sarsılma). Bunlara karşılık, ancak araçların gösterebildiği, fakat insanın sezemediği depremler de vardır ki, bunlara da **"ince deprem"** anlamını veren **mikroseism** (Yunanca mikros = küçük) adı verilmiştir. (bk. Deprem).

Deprem araçları. Deprem gözlenen yerlerde kullanılan ve **sismograf,** sismoskop, **sismometre** gibi adlarla söylenen araçlar.

Deprem bilimi (Al. Seismologie, Fr. Sismologie, Séismologie, İng. Seimology, eski kelime : İlm-i zelzele, başka bir adı : Sismoloji). Depremlerin oluşlarını, etkilerini araştıran bilim. Deprem biliminde deprem dalgaları, depremleri doğuran olaylar, depremleri doğuran güçlerin doğuş sebepleri araştırılır. Bu arada depremin yer üstünde yaptığı işler belirtilir. Bunların dışında yeryüzünün başlıca **deprem alanları** (b. bk.) araştırılır, haritaları çizilir. (bk. Deprem, Deprem ocağı, Deprem ortası, Deniz depremi, Deprem dalgalaması, Yer depremi, Sismoloji, Sismograf).

Deprem bölgesi (Al. Seismische Region, Fr. Région sismique, İng. Seismic region, eski kelime : Zelzele mıntakası, Mıntaka-i zelzele, bir başka kelime : Sismik mıntaka). Depremlerin sık sık belirdiği, yerin çok oynadığı, yıkılmaların olduğu bölge. Deprem bölgeleri, en yeni devirlerde yerinden oynamalara (b. bk.) uğramış yerlerdir. (bk. Deprem, Deprem ortası).

Deprem dalgalaması (Al. Seismische Wogen, Tsunami, Fr. Ras de marée, Raz de marée, İng. (Japoncadan alınma) Tsunami, eski kelime : Mevce-i zelzele, başka kelimeler : Sismik deniz dalgası, Tsunami, Tunami, Çunami). Hava durgun iken bile ansızın beliren büyük, korkunç deniz dalgaları. Bunlar **deniz depremlerinden** (b. bk.) ileri gelir. Bunun için buna **deprem dalgalaması** denilmiştir. Japonya kıyılarında sık sık yıkıcı etkilerini gösteren bu türlü dalgalara orada Tsunami adı verilmiştir. Halk arasında bu türlü dalgalar gelgit (b. bk.) ile karıştırılırsa da bununla ilgisi yoktur. Denizin dibinde bir **yerinden oynama** (b. bk.), bu arada da bir kırılma (b. bk.) olması, böylece bir kırık (b. bk.) doğması sırasında burada deprem olur. Böyle bir yerin tam üstünde, yani denizin yüzünde, birdenbire sırt ve çukurlar belirmiştir. Sanki deniz yarılmıştır. Bu sırada yerçekimi etkisini gösterir, bu güç, yüzeyi düz bir duruma getirmeğe çalışır. Düz bir yüzeye doğru inme ile ilgili olarak, suyu denk bir durumdan daha ileri gönderir, böylece gidip gelen bir dalga belirir. Deprem ortasından (b. bk.) uzaklaştıkça bu dalgalar küçülür.

Deprem dalgalamasından doğan dalgalar, yakındaki kıyılarda, hele körfezlerde yıkıcı etki yaparlar : 15 Haziran 1896 da Japonya'nın Sanriku bölgesini su altında bırakan bir **Tsunami** dalgası, 27.000 kişinin ölümüne, 10.000 evin yıkılmasına sebep olmuştur. Bu **deprem dalgalamasını** doğuran **deniz depreminin** ortası, kıyıdan 200 km. uzakta idi. Kıyıda yıkıcı etki yapan deprem dalgalaması, deprem sezildikten bir saat sonra buraya ulaşmıştır. Burada Ryori'de dalgalar 30 metre yükselmiş, 7 - 34 dakika ara ile 6 büyük dalga Miyako şehrini silip süpürmüştür. (bk. Deprem).

Deprem ıskalası (Al. Erdbebenintensi-

tätsskalä, Fr. Echelle de tremblement de terre, İng. Scale of earthquake, Designation of earthquake intensity). İnsan tarafından sezilmesi ve duyulmasına, eşya ve yapılar üzerindeki etkileriyle yıkıcılığına göre, depremin yeğinlik (şiddet) derecesini kestirmek üzere, Mercalli, Sieberg gibi araştırıcılarca düzenlenmiş 12 basamaklı ıskala. Deprem ıskalasının ana çizgileri cetvelde gösterilmiştir. (Deprem ıskalası cetveline bakınız).

Deprem ocağı (Al. Erdbebenherd, Hypozentrum, Fr. Hypocentre, Foyer du séisme, İng. Focus, eski terim : Mıhrak-ı zelzele, başka adları : Deprem odağı, İç-merkez, Hiposantr). Deprem dalgalarının başladığı yer. Burası yerkabuğunun içinde, ya da dibinde bir yerdir. Eğer, depremi, yani yerin sarsılmasını doğuran olay, kırılma ise bu başlangıç yeri kırığın (b. bk.) başladığı yerdir. Deprem ocağının çok derinlerde olmadığı sanılıyor. Bu sarsıntı ocağının, çoğunca, birkaç bin metre ile 50 - 100 km. arasındaki derinliklerde bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Bununla beraber, kimi depremlerin ocağının (odağının) yerin yüzünden 700 km. derinlere de indiği anlaşılmıştır. (Deprem, Deprem ortası).

Deprem odağı. (bk. Deprem ocağı).

Deprem ortası (Al. Epizentrum, Fr. Epicentre, İng. Epicenter, Epicentrum, eski terim : Merkez-i haricî, başka kelime : Dış-Merkez, Episantr). Deprem ocağının (b. bk.) yeryüzünde tam üstüne düşen yer. **Deprem ortası**, yersarsıntısının yeryüzündeki orta yeridir. Sarsıntılar bu noktadan her yana doğru dağılır ve buradan uzaklaşıldıkça depremin yıkıcılığı azalır. Deprem ortası, yani **depremin dış-merkezi**, sarsıntıların doğurduğu zararların, yıkılmaların en çok olduğu yerdir.

Depremin araçsız olarak sezildiği, ya da duyulduğu yere **sarsılma alanı** denir. Burası çoğunca, deprem ortasının çevresidir. İnsanın sezemediği depremleri **deprem araçları** (b. bk.) yazar. Öyle büyük ve yaygın depremler olur ki, bunları bütün dünyadaki deprem araçları yazar. Depremi yazmış olan aracın bulunduğu yer ile deprem ortası arasındaki uzaklığa **orta uzaklığı** adı verilir. Buna **merkez uzaklığı** da denir. Orta uzaklığı kilometre olarak, ya da açı ile ölçülür.

Orta uzaklığına göre çeşitli depremler ayırt edilir : **yerel deprem, yakın deprem, uzak deprem, çok uzak deprem.** Yerel depremlerde sarsıntının duyulma yeri "sarsılma alanı" içindedir. Yakın depremlerde bu değer 1.000 km., uzak depremlerde 10.000 km.'yi bulur. (bk. Deprem, Deprem ocağı).

Depresyon. Lâtince **depressio** = çöküntüye uğrama, çöken yer, çökme kelimesinden yapılmış bir terim. Depresyonun başlıca iki ayrı anlamı vardır : Yeryüzünün **çökmüş çukur yerleri** ile ilgili anlamı, dilimizde **çöküntü alanı** (b. bk.) terimiyle karşılanır. Havanın **alçak basıncı** ile ilgili anlamı, dilimizde **döngü** (b. bk.) ile karşılanır.

Depression (Fr. Depression). (bk. Depresyon, Çöküntü alanı).

Dere (Al. Bach, Fr. Ruisseau, İng. Brook, Creek). Akarsuların küçüğü. (bk. Akarsu, Irmak).

Derecik (Al. Bächlein, Fr. Ruisselet, İng. Rivulet, Streamlet). Küçük dere. (bk. Akarsu).

Derin çukur (Al. Tiefe, Fr. Fosse, Profondeur, İng. Deep). Denizlerin dibindeki çok derin çukurluklar.

Derin deniz bölgesi (Al. Abyssische Region, Fr. Région abyssale, İng. Abyssal region, eski terim : Mıntaka-i ka'r-ı nâyâb, Abisal bölge). Yerkabuğunun hipsografik eğrisinde (b. bk.) 2.500 metreden daha derin-

Mercalli-Sieberg **Deprem** ıskalası'nın kısaltılmış şekli

Depremin şiddet derecesi	İnsan, eşya ve yapılar üzerindeki etkileri
I. Sezilemiyen deprem	Bunlar yalnız deprem araçlariyle bilinebilir.
II. Çok hafif deprem	Çok duygulu (hassas) ve sinirli kimselerce sezilir. Çoğunca evlerin üst katında duyulur.
III. Hafif deprem	Hızlı geçen bir otomobilin yaptığı etkiyi andıran sarsıntı. Sonradan konuşurlurken deprem olduğundan söz edilir.
IV. Orta şiddetli deprem	Sokaktakiler depremi duymaz, evdekiler sezer. Mobilyalar hafifçe sallanır. Dolaptaki bardaklar birbirine değer. Camlar zıngırdar, döşeme ve tavan çatırdar, sular hafifçe çalkalanır. İnsan dalgalı zamandaki bir vapurda imiş gibi sendeler.
V. Oldukça şiddetli deprem	Dışarıda, içeride çok kimse depremi duyar. Dallar, ağaçlar rüzgâr değmiş gibi sallanır. Asılı eşyalar sallanır. İyice dolu kaplardaki suların bir kısmı dökülür. Camlar kırılır. Uykuda olanlar uyanır.
VI. Şiddetli deprem	Sarsıntı herkes tarafından korku ile duyulur. Çok kimse dışarı fırlar. Yere düşülecek gibi olur. Kap-kacak kırılır. Sıvalar dökülür.
VII. Çok şiddetli deprem	Sular dalgalanır. Çamurlarla sular bulanır. Duvarlar çatlar. Bacalar devrilir.
VIII. Yıkıcı deprem	Ağaç gövdeleri sallanır ve devrilir. Sağlam yapılarda bile yarılmalar, çatlamalar olur. Yerde yarıklar belirir. Yer yer çamurlu sular fışkırır.
IX. Çok yıkıcı deprem	Birçok yapılar yıkılır. Depreme dayanıklı binalar bile çoğunca yarılır ve hattâ yıkılır.
X. Yok edici deprem	Yapıların çoğu temelden yıkılır. Köprüler çöker. Yerlerde geniş yarıklar belirir. Yamaçlardaki taşlar ve kayalar kayar.
XI. Âfet deprem	Pek çok binalar yerle-bir olur. Barajlar yıkılır. Yer yerinden oynar.
XII. Büyük âfet deprem	İnsanın yaptığı hiç bir şey kalmaz. Arazide kırılmalar olur. İri kayalar yuvarlanır. Göçüntüler belirir.

lere doğru uzanan ve 6.000 metrelik derinlikleri geçen **derin deniz çanakları** alanı. Bu gibi yerler yeryüzünün yüzölçümünün % 52'ye yakınını tutar. (bk. Batiyal bölge, Neritik bölge, Deniz).

Derine aşınma (Al. Tiefenerosion, Fr. Erosion verticale, İng. Vertical cutting, eski terim : Umkî îtikâl). Akarsuyun, yatağını kazması, oyması, gittikçe derinleştirmesi işi.
Derine aşınmanın hemen ardından **yanlama aşınma** (b. bk.) da başlar, birlikte gider. (bk. Aşınma).

Derinlik (Al. Tiefe, Fr. Profandeur, İng. Depth, eski kelime : Umk). Çukur bir yerin **derin** olma durumu, derin olma derecesi. **Gölün** derinliği, **denizin** derinliği; **Irmağın** derinliği, **obruğun, düdenin** derinliği gibi.

Derinlik eğrisi (bk. Eş-derinlik eğrileri).

Derinlik taşları (Al. Tiefengesteine, Plutonite, Fr. Roches plutoniques, İng. Plutonic rocks, eski kelime : Umkî suhûr). Magmanın, yerkabuğu içindeki başka taşlar arasına sokularak katılaşmasından doğmuş taşlar. (bk. Taşlar, Püskürük taşlar, Püskürme, Dış püskürük taşlar, İç püskürük taşlar).

Deryâ. Farsça deniz demektir. (bk. Deniz).

Detersiyon. Lâtince **detersio** = silme, temizleme kelimesinden yapılmış bir terim. Bununla buzulun (b. bk.) **cilâlaması,** geçtiği yeri silmesi, **çizmesi** işleri belirtilmiştir. (bk. Cilâlama). Batı dillerindeki yazılışı **detersion**'dur.

Detraksiyon (bk. Çatlatma).

Devamlı meyil (bk. Sürekli iniş).

Dev-kazanı (Al. Riesentopf, Riesenkessel, Strudelloch, Erosionskessel, Fr. Chaudière de géant, Marmite de géant, İng. Pot-hol). Akarsuların **çağlıyan** yaparak düştüğü yerlerde, çağlıyanın hemen önünde, açılmış oyuklar. Dev-kazanı türlü büyüklükte olur. İçlerinde 10 - 15 metre derinliğinde, birkaç metre çapında olanları vardır. Dev-kazanının biçimî güveci andırır.

Dev liman (Al. Welthafen, Riesenverkehrhafen, Fr. Grand port, İng. Greatport). Yeryüzünün birçok büyük limanlariyle ilgisi bulunan ve çeşitli büyük gemilerin çok uğradığı, yük alıp verdiği liman. (bk. liman).

Dev şehir (Al. Weltstadt, Millionenstadt, Fr. Grande capitale, İng. Metropolis). Nüfusu milyonu geçen şehir. Büyük şehirlerin (b. bk.) son derece bir hızla kısa zamanda büyümeleri yüzünden, nüfusu çok olan bu türlü şehirler arasında en büyükleri olarak **dev şehirleri** ayırdetmek gerekmiştir. Bunlar dünya ölçüsünde büyük şehirlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonra yeryüzünde 64 dev şehir sayılmıştır : Bunun 20'si Avrupa'da, 21'i Asya'da, 16'sı Kuzey Amerika'da, 4'ü Güney Amerika'da, 2'si Avustralya'da, 1'i Afrika'dadır. Memleketimizdeki dev şehir bugün İstanbul'dur. (bk. Şehir, Büyük şehir).

Devir (Al. Periode, Fr. Période, İng. Period, dilimize girmiş şekli : Periyod). Yerkabuğunun oluşma ve gelişmesi sırasında bir **oluşuk** (b. bk.) yani **formasyonun** meydana gelmesi için geçen zaman bölümü. Devir, **periyod** kelimesinin karşılığıdır ve **çağın** (b. bk.) bir bölümüdür. Sözgelişi, **İkinci Çağın** devirleri Triyas, Jura, Kretasedir. (bk. Jeoloji çağları çizelgesi, Çağ, Dönem, Süre).

Devlet (Al. Saat, Fr. État, İng. State). Belirli bir toprağı, ülkesi olup bir hükümet idaresinde teşkilâtlanmış bulunan ve yurt dışı hiçbir kontrola bağlı olmıyan, başka devletler tarafından tanınmış siyasal ve erkin topluluk.

Devre (bk. Dönem)

Devrilme (Al. Überkippung, Fr. Déversement (pli), İng. Overfold). Bir yan-

dan gelen fazla itmeler yüzünden bir yana **devrilmiş** (Al. Überkippt, Fr. Pli déversé, İng. Overturned) durumdaki bir çeşit **kıvrım** (b. bk.).

Devr-i âlem seyâhati (bk. Dünyayı dolaşma gezisi).

Devrim (Al. Revolution, Fr. Révolution, İng. Revolution). Yerkabuğunun gelişmesi sırasında, zaman zaman beliren **yerinden oynamalar** ile dolu dönemler. Devrim terimi, H. Stille, L. Kober gibi jeologların, bu olayları anlatan **Revolution** teriminin karşılığıdır. (bk. Gelişme, Yerinden oynama, Dönemlilik teorisi, Dağ oluşması).

Dış bükey (Al. Konvex, Fr., İng. Convexe, eski kelime : Muhaddeb). Dışa doğru bükülmüş, eğilmiş şekil. **Dış-bükey yamaçlar** vardır (bk. İç-bükey).

Dış güçler (Al. Exogene Kräfte, Fr. Phénomènes atmosphériques, Actions éxogènes, İng. Exogenic forces). Kökünü dıştan alarak yeryüzünde etkisini gösteren güçler. Dış güçlerin kökü güneşe dayanır. Güneş ışınları su dolaşımını, havadaki türlü değişiklikleri doğurur.
Yel, bir dış güçtür. Böyle bir dış güç, kurak bir bölgede, bir çölde eserse kumları, tozları süpürür, götürür. Bu, yelin doğrudan doğruya yaptığı aşındırmadır.

Dış püskürük taşlar (Al. Ausgussgesteine, Ergussgesteine, Effusivgesteine, Fr. Roches éruptives, İng. Volcanic rocks, eski terim : Suhûr-u indifaiye, İndifaî suhûr). Yerin üstünde, ya da buraya çok yakın yerlerde ve basınçsız olarak çabucak katılaşmış püskürme taşları. (bk. Taşlar).

Dışık (Al. Schlacke, Fr. Scorie, İng. Scoria, eski kelime : Cürûf). Yanardağlardan fırlatılmış olan, ya da akıcı lâvların (b. bk.) üstünde, dibinde oluşmuş bulunan delikli, yüzü tırtıklı, pürtüklü, köpüklü görünüşteki taşlar.

Difüz (ışık). (Lâtince diffusus = dağılmış yayınık). (bk. Yayınık, Yayınma).

Difüzyon. (Lâtince diffusio = dağılma, yayılma, yayınma). (bk. Yayınma, Yayınık).

Dik (Al. Steil, Fr. Escarpé, Raide, İng. Steep). Çok eğimli yerlere verilen ad. Dik bir bayır, dik bir dağ yamacı, dik yokuş gibi (bk. Sarp).

Dik kıyı (Al. Steilküste, Steile Küste, Fr. Côte abrupte, "Côte" accore, İng. Steep-to "Coast"). Kıyıların enine uzanışına bakarak yapılmış bu bölünüşe göre, kıyı boyundaki dağların, sırtların, yaylaların denize kadar uzandığı, orada **dik** bir biçimde sona erdiği yerler. Dik kıyılar, çok yüksek olmayabilir. Sadece beş on metre yükseklikte de bulunabilir. Fakat bu **dik kıyılar**, deniz yüzüne dik olarak inerler. (bk. Yar). Çatlarcasına kıyıları döven dalgalar (bk. Çatlama), böyle kıyıları çok kemirir. (bk. Düz kıyı).

Diken (Al. Dorn, Stachel, Fr. Épine, İng. Thorn, eski kelime : Şevk, çoğulu : Eşvâk). Suyun az bulunduğu, ya da bitki tarafından kolayca emilemediği yerlerde yaprakların sivrileşerek büründüğü biçim. Bunlar **sivri**, battığı zaman acıtan, **odunsu** yapıda ve bitkinin bir bölümüdür. Öyle dikenler de vardır ki, bunlar sadece bitkinin yaprağını bir **sert tüy** gibi örtmüştür. Kurak, yarı kurak bölgelerde, suyu dibe çok sızdıran kireçtaşı soyundan taşların bulunduğu yerlerde üzerleri dikenlerle dolu bitkiler çok yer tutar. (bk. Dikenli çalı, Çalılık, Dikenli bitkiler, Kurakçıl yapı).

Dikenli (Al. Dornig, Fr. Épineux, İng. Thorny). Bitkilerin dikenlerle dolu oluşunu belirten sıfat. (bk. Diken, Dikenli bitkiler, Dikenli çalı, Kurakçıl bitkiler, Çalılık).

Dikenli bitkiler (Al. Dorn-Pflanzen, Epineux "végétaux", İng. Thorny "Plant"). Kuraklık yüzünden dikenli bir biçim almış, böyle bir çevrenin doğal şartlarına uymuş bitkiler. Dikenli bitkilerin yeryüzündeki dağılışı bunu açıkça gösterir. Orta kuşağın oldukça yağışlı yerlerinde ise, dikenli bitkilere suyu dibe çok geçiren, böylece bulunduğu yerde sanki bir kurak ada durumunda olan taşların (kalkerli, kumlu yerler) bulunduğu yerlerde rastlanır. Çöllerde, bunların çevrelerindeki kurak bölgelerde geniş ölçüde dikenli bitkiler vardır. Anadolu'da keven veya geven adı verilen yastık biçimli, kimi yerde diz boyu bitkiler son derece dikenli bitkilerdendir. Bunlar kurak bölgelerin özel bitkileridir. (bk. Diken, Dikenli çalı, Çalılık, Kurakçıl bitkiler).

Dikenli - çalı (Al. Dornstrauch, Dornbusch, Fr. Arbuste épineux, İng. Thorny "bush"). Üzeri dikenlerle (b. bk.) örtülü çalı. Kuşburnu çalısı, karamuk çalısı, böğürtlen gibi. Bunlar çoğunca alçak boylu ağaççıklardır. Boyları diz boyu, adam boyu kadar olur. Daha boyluları da bulunur. (bk. Diken, Dikenli bitkiler, Çalılık, Kurakçıl bitkiler).

Dikenli çalılık (Al. Dornengebusch, Fr. Buisson d'épines). Çöl bozkırlarında, yarı çöllerde yetişen, aralarında kısa boylu otların, dikenlerin, yastık biçimli dikenli bitkilerin bulunduğu seyrek, ya da sıkça dikenli çalılardan meydana gelmiş bir bitki örtüsü. Böyle yerlerdeki bitkilerin hepsi **kurakçıl bitkiler**dir. Taban suyunun biraz elverişli olduğu yerlerde bodur ağaçların da sıralandığı olur. Fakat, bunlar da, kurakçıl bir yapı gösterirler. (bk. Orman, Bozkır, Ağaçlı bozkır, Diken, Dikenli bitkiler, Dikenli çalı, Çit).

Dikit (Al. Stalagmit, Fr., İng. Stalagmite eski kelime : İstalağmit). Mağaralar içinde damlataşların (b. bk.) tabandan yukarı doğru büyüyen sütunları (bk. Sarkıt).

Diklik (Al. Steile Abdachung, Fr. Escarpement, İng. Steepness). Birdenbire dikleşen yerlere verilen ad (bk. Dik, Sarp).

Dikmelik (Al. Baumschule, Fr. Pépinière, İng. Treenursery, başka kelime : Fidanlık). Ağaç yetiştirmek için **dikme** (fidan) elde edilen yer. **Orman ağaçları dikmeliği**, meyva dikmeliği, süs ağaçları dikmeliği, gül dikmeliği. (bk. Ağaç, Orman).

Dil (Al. Sprache, Fr. Langue, İng. Language, eski kelime : Lisan). İnsanların düşündüklerini, duyduklarını anlatmak için kullandıkları türlü özellikteki ses işaretleri sistemi. Yeryüzünde konuşulan dillerin sayısı pek çoktur.

Dilatasyon. (Lâtince **dilatatio** = genişletmek). (bk. Genişleme).

Dilek çubuğu (bk. Arama değneği).

Dilik arazi (bk. Kırgıbayır)

Dilsiz harita (Al. Karte ohne Namen, Fr. Carte muette, eski kelime : Ebkem harita). Üzerinde yazı bulunmayan, sadece topoğrafya şekilleri, ya da istenilen başka olaylar bulunan harita.

Diluviyum. Dördüncü Çağın (b. bk.) Kuaterner, Kuarter gibi adlarla anılan birinci bölümü. Diluviyum, 'korkunç su taşkınları" yani **tûfan** (b. bk.) anlamına gelir. Dördüncü Çağın bu dönemine **"çok yeni"** demek olan **Pleistosen** (b. bk.) denildiği gibi, buzulların (b. bk.) çok yaygın olduğu, karaların bugünkünden daha çok yerini örttüğü dönemi belirtmek için **Buzul Çağı** (b. bk.)adı da verilir. Diluviyum dönemi, insan soyunun yeryüzünde türediği, memeli hayvanlar topluluğunda büyük değişikliklerin olduğu bir zamanı karşılar.

Din (Al. Religion, Fr. Réligion, İng. Religion). İnsanların tanrıya inanışı, bağlanışı veya varlıklar ve davranış-

ları kutsal veya kutsal dışı diye ikiye ayırmaktan ibaret olan tasarımlar ve işlemler sistemi. Bu konuda tutulan yollardan her biri bir dindir.

Dinlenme yeri (Al. Klimakurort, Luftkurort, Fr. Station climatérique, İng. Climatic health - resort, eski kelime : Mahall-i istirahat). İnsan sağlığına iyi gelen, çoğunca da içmelerin, kaplıcaların, kumsalların bulunduğu güzel havalı yerler. Böyle yerlerin iklimi yumuşak, sert, orta derecede olabilir. Çevresi ormanlarla kaplı ise böyle dinlenme yerleri daha da değer kazanır. Türlü dinlenme yerleri arasında deniz kıyılarındaki yerler, yaylalardaki, dağlardaki yerler, orta yükseklikteki yerler vardır. Deniz kıyısı dinlenme yerlerinin havası mülâyim, gece - gündüz arasındaki sıcaklık oynaması azdır. Denizden kıyıya doğru ılgıt ılgıt yeller eser. İnsan sağlığı, deniz kıyılarındaki havadan, sudan geniş ölçüde faydalanır. Yüksekliği 1.000 - 2.000 metre olan yaylalarda, dağlardaki dinlenme yerlerinde insanı canlandıran bir hava vardır. Burada sıcaklık, basınç düşmüş, güneşin ışınları da daha yakıcı olmuştur. (bk. Denizden yükseklik). Bütün bunlarla ilgili olarak **"dinlenme yerleri iklim bilgisi"** (Al. Kurortklimatologie) adiyle bir bilgi kolu gelişmiştir. (bk. İklim).

Dip buzu (Al. Grundeis, Fr. Glace de fond, İng. Ground ice, Anchor ice, eski kelime : Cemed-i umkî). Akarsuların dibinde tutmuş bulunan buzlar. Bir süre sonra bu buzlar yerinden kopar, yüze çıkar, suların sürüklediği toparlakça buz parçaları biçimini alırlar. Bu parçalar, soğumanın artmasiyle birbirile birleşir, ırmağın üstünü böylece buz bağlar. Çok soğuk yerlerde dip buzu yerinden oynamaz, kıyılardan da donmalar olarak ırmak buz ile örtülür. (bk. Don, Donma, Buz, Buz tutma).

Dip buzul taşları (Al. Grundmoräne, Fr. Moraines de fond, Moraines inférieures, İng. Ground moraine, eski kelime : Umkî morenler). Buzulun (b. bk.) dibinde sürüklenmiş, sivrilikleri kalmamış yuvarlak, kum ve çamur durumundaki parçalar. Bu parçaların çoğu, buzulun, dibini sıyırması yüzünden çıkmıştır.
Buzullar, böyle yerlerden çekildikten sonra bu taş parçacıklarından meydana gelmiş geniş ölçülü yığınlar orada **dip buzultaşları örtüsü** olarak kalmıştır. Daha sonra burada dalgalı, inişli çıkışlı, düzlük, tepelik, çanaklarla dolu çok değişik görünüşlü özel bir yer biçimi doğmuştur ki, buna **dip buzultaşları yöresi** adı verilir. (bk. Buzultaş, Moren).

Dipsiz derinlik (Al. Teufe, Ewige Teufe, Fr. Profondeur). Yeraltının çok derin, bilinmiyen yerleri.

Dipten akma hipotezi (Al. Unterströmungshypothese). Koyu bir akıcı madde, ya da yarı katı bir cisim olarak magmanın (b. bk.) yerkabuğunun derinlerinde akmasiyle ilgili olan yükselmeler, kıvrılmalar gibi yerkabuğunun durum değiştirdiğini ileri süren hipotez. Buradaki kuvvet olarak ta, derinlerde radyoaktif cisimlerin ayrışmasından doğan çok fazla ısı gösterilmiştir. Dağların oluşu, başka teorilerle birlikte, bu hipotez ile de açıklanmak istenmiştir. Bu akmaların belirdiği yer olarak da hafif olan asıl yerkabuğu ile (Sial ile), dipteki daha yoğun Sima'nın (b. bk.) biribirine yanaştığı yer olarak gözönüne alınmıştır. (bk. Büzülme teorisi, İnme - çıkma teorisi, Dağ oluşu teorileri, Dağ doğuşu teorisi).

Diskordant duruş. (Lâtince discordare = biribirine uymıyan, uymaz). (bk. Uymaz tabakalanma).

Diskordans. (Lâtince dicordare = biribirine uymıyan durum, uymazlık) (bk. Uymazlık).

Dislokasyon. (Lâtince diclocare = biribirinden ayırmak, bozmak, dağıt-

mak). Bu terimle "yerkabuğunun türlü yerlerinin yerinden oynaması olayları" belirtilmiştir. (bk. Yerinden oynama). Fransızcada **disloqué** kelimesi ayrılmış, parçalanmış, çatlamış demektir. **Dislocation** da parçalanma, biribirinden ayrılma anlamına gelir. İşte bu yolla dilimize **dislo-ke** ve **dislokasyon** şeklinde yazılan kelimeler girmiştir. Disloke, yer kabuğu ve onun tabakaları için kullanıldığı zaman **disloke** karşılığı **"yerinden oynamış" dislokasyon** karşılığı **"yerinden oynama"** terimleri dilimizde kullanılır. "Akbayırın tabakaları yerinden oynamıştır" denildiğinde, bu tabakalar "disloke olmuştur", anlamı çıkar. Zaten bu türlü yerinden oynamalarla yerkabuğunun tabakalarında kıvrılmalar, kaymalar, kırılmalar, bükülmeler, çatlamalar, ayrılmalar olur. Bunların hepsi **tabakaların yerinden oynaması** demektir. (bk. Yerinden oynama).

Dislokasyon zelzelesi. (bk. Yerinden oynama depremi).

Diverjans (bk. Iraksak).

Diyagram (Al. Diagramm, Graphische Darstellung, Fr. Diagramme, İng. Diagram). Hesaplanmış, ya da gözlenmiş olan değerlerin, derlitoplu görülecek biçimde çizilmesi. Diyagram, bütün incelikleri, ayrıntıları gösterememekle beraber, ilk bakışta düşündürecek şekiller ortaya koyabilmelidir. İncelikler, ayrıntılar, sayıların ayrıca sıralanmasiyle belli olur. Renklerin, gölgenin iyi kullanılmasiyle olay hemen belirebilmeli, göze güzel görünmelidir. Bu gösterme işinde değirmi, dört köşeli ve başka şekiller kullanılabilir.

Çok kullanılan alışılmış diyagram biçimleri arasında **Blokdiyagram** (b. bk). vardır.

Diyajenez. (Yunanca diagenesis = değişmeye uğrama, değişme). (bk. Değişme).

Diyaklaz. (Yunanca dia = arasında, klasis = kırılma). (b. Çatlak).

Diyastrofizm (İng. Diatstrophism). J. Powell tarafından ortaya atılmış bir jeoloji terimi olup, dağ ve kara oluşunu birlikte belirtmeye çalışan bir kavramdır. (bk. Dağ - kara oluşu).

Doğa (Al. Natur, Fr., İng. Nature, başka kelime : Tabiat). Kendiliğinden var olan şeylerin bütünü. Doğa, kendiliğinden doğmuş olup, sanat, kültür gibi insan düşüncesinin ortaya koyduğu varlıkların karşıdır. Dilimizde doğa, **tabiat** kelimesini karşılar. Doğa, dilimizde doğmak, doğan gibi kelimeler soyundandır. (bk. Doğal, Doğal anıt, Doğal bilimler).

Doğal (Al. Natürlich, Fr. Naturel, İng Natural, eski kelime : Tabiî). Doğa olaylarını belirten sıfat. Doğal anıt denildiğinde tabiî âbide anlaşılır. **Doğal bilimler** denildiğinde **tabiî ilimler** anlaşılır. (bk. Doğa).

Doğal anıt (Al. Naturdenkmal, Fr. Momument naturelle, İng. Natural monument, eski kelime : Âbidei tabiiye, Tabiî âbide). Görülmeye değer biçimdeki mağaralar, kayalar, su kaynakları çağlıyanlar, bazı orman ve ağaçlar, bugün artık soyları tükenmeye yüz tutmuş canlılar gibi varlıklara verilen ad. Birçok ülkelerde bu türlü varlıklar korunur.

Doğal bilimler (Al. Naturwissenschaften, Fr. Sciences naturelles, İng. Natural sciences, eski kelime : Ulûm-u tabiiye). Doğal olayları inceliyen, araştıran, onları bir düzene bağlıyan, açıklamalar yapan bilim.

Doğal coğrafya (Al. Physikalische Geographie, Fr. Géographie physique, İng. Physical geography, eski kelime : Coğrafiya-yı tabiî, başka adları : Tabiî coğrafya, Fizikî coğrafya). Yeryuvarlağının dışında, insan ve başka canlılar üzerine etki yapan doğal olayların doğuş, oluş ve sonuçlariyle yeryüzündeki, ya da onun bir

yandan Kayaş ile Sincanköy arasında uzanır, öte yandan Keçiören, Etlik, Kavaklıdere, Dikmen, Yenimahalle çevrelerinde serpili bulunur. Kayaş ile Sincanköy arasında oturanlar şehrin içine, çoğunca demiryolundan faydalanarak gider gelirler. Buraya işleyen trenlere **ara treni** adı verilir. Demiryoluna uzakça olan dolaylarda oturanlar ise otobüslerle şehre gelir giderler (bk. Banliyö).

Doldurma (Al., Fr., İng. Interpolation). Değeri bilinen iki nokta arasındaki yeri, gerçeğe en yakın bir değerle **doldurarak** bu iki noktayı bir eğri ile birleştirme işi. Buna **var-sayılma** işi de denir. Doldurma işi, çoğunca, klimatoloji haritalarının çizilmesinde ele alınır. Sözgelişi, deniz yüzüne indirilmiş değerlerle bir eş-sıcaklık (izoterm) haritası çizilirken türlü meteoroloji gözlem yerleri yani istasyonları arasında sıcaklık derecesinin düzenli olarak değiştiği düşünülür, böylece bu iki yer arasından bir eğri geçirilir. Bunun için doldurma karşılığı olarak **var-sayılma** sözü de kullanılmıştır.

Dolgu yerleri (bk. Dolma, Tortulanma).

Dolin (Al., Fr., İng. Doline). Slovence dolina = vâdi, çanak, ocak, delik anlamına gelen kelimeden alınarak bir terim durumuna getirilmiş bir kelimedir ki, karstik bölgelerdeki bir çeşit çanaklara verilen addır. Dilimizde dolinin karşılığı olarak **Tava, Koyak, Kokurdan, Düden** yerine göre kullanılır. (b. bk.).

Dolma (Al. Aufschüttung, Fr. Remblaiement, Dépôt, İng. Upbuilding, eski kelime : Terâküm). Dış güçlerin etkisi ile bir yerden koparılan ve taşınan ufalanmış taş parçalarının ve parçacıklarının, bir başka yerde birikmesi olayı. Bu birikme, taşıyıcı gücün daha ilerlere doğru bu parçacıkları sürükleyemediği yerde başlar. Sözgelişi bir ırmak, içinde sürüklediği taş parçacıklarını ya yatak eğiminin azalması, ya da suyunun azalması yüzünden yolu boyunca bırakmaya başlar. Bu parçacıkların birikmesiyle de ırmağın yatağı yükselir. Bunun gibi bir dere, dağdan koparıp sürüklediği taş parçalarını dağın eteğine bırakır. Çünkü burada eğim dağdaki gibi dik değildir. Böylece burada birikinti yelpazesi (b. bk.) doğar. Dağların eteğini çeviren etek döküntüleri, kıyılardaki deltalar, birikinti ovaları böylece birikmelerden ileri gelmiş dolgulardır. Göllerin dibinde, deniz diplerinde de geçmiş jeoloji çağlarında birikmeler olmuş, bugün de olmaktadır. (bk. Aşınma).

Dolma kuyu (Al. Zisterne, Fr. Cisterne, İng. Cistern, eski kelime : Sahrınc). (bk. Sarnıç).

Dolu (Al. Hagel, Fr. Grêle, İng. Hail). Yuvarlak buz parçacıkları biçiminde yere hızla düşen bir çeşit yağış. Dolu, çok sıcak yaz havasında oluşur, yere çarparcasına iner, zararlar doğurur. Dolu taneleri darı büyüklüğünden ceviz büyüklüğüne kadar olur. Kimi halde tavuk yumurtası büyüklüğünde dolu yağdığı da olmuştur. (bk. Kırağı, Çiy, Kırç, Kırcı, Buzcuk, Yağmur, Kar).

Dolunay (Al. Vollmond, Fr. Pleine lune, İng. Full moon, eski kelime : Bedir). Ayın 14 ü diye anılan ve Ay evresinin değirmi olarak bütünü ile göründüğü zaman.(bk. Ay).

Don (Al. Frost, Fr. Gelée, İng. Frost). Sıcaklığın donma noktasının altına düşmesi yüzünden, suyun durumunu değiştirmesi, katılaşması olayı. Don olayı çoğunca iyice açık, durgun gecelerde yerden göğe doğru ısı kaybından doğar. Bu duruma **ayaz** adı verilir (bk. Ayaz). Bu türlü donmaya **ısı verme donması** denilir. Başka bir deyimle **ışıma donması** adı verilir. Bir başka don olayı da bir bölgeye sokulan soğuk hava yığınları yüzünden belirir. **Donlu gün** diye, sıcaklığın 0° nin altına düştüğü gün-

parçasındaki dağılışlarını araştıran, inceliyen coğrafya bölümü. Doğal coğrafyanın içine, dar anlamiyle, cansız yeryüzü girer : Yeryüzü biçimleri, hava, sular. Geniş anlamiyle alındığında, doğal coğrafya içinde bitkilerin, hayvanların da birer konu olarak belirdiği olur. Ancak, bu sonuncular, çoğunca, **canlılar coğrafyası** (b. bk.) yani **biyocoğrafya** içinde incelenir. (bk. Coğrafya, Deniz bilimi, Meteoroloji, Klimatoloji).

Doğal Yöre (Al. Naturlandschaft, eski kelime : Havali-i tabiiye). İnsanın, yaşadığı yerdeki doğal varlıkları henüz yeter derecede işliyemediği ve değiştirememiş olduğu yerler. Doğal durumlarını olduğu gibi saklıyan bu türlü yerler arasında balta girmemiş ormanlar, bozkırlar, dağlık yerler vardır. Buralarda insanlar, daha çok, toplayıcı, avcı, balıkçı olarak geçinir, birbirinden uzak ve ayrıksı yerleşme yerlerinde barınır, doğa güçlerinin ve olaylarının hemen her türlüsünün baskısı, korkusu altında yaşar. İnsanın yerleşmeye hiç yanaşmadığı kutup bölgeleri, çöler, yüksek dağlar ise doğal yörenin hemen hemen el değmemiş olanlarıdır. İnsan elinin çok değmediği ve doğal varlıklar üzerinde kendi isteğine uygun şekilde işliyemediği bu doğal yörelerle **işlenmiş yöreler** (b. bk.) arasında çok sayıda **geçiş** şekilleri vardır.

Doğal yörelerin kimisi üzerinde insan **yok edici** şekilde işlemiştir. Sözgelişi, ormanlarını ortadan kaldırmış, bunun yerini çalılık, fundalık, dikenlik yerler tutmuş, yörenin eski doğal durumu tanınmaz olmuştur. Ancak, burada yöre işlenmemiş olup, **zorlanmış** ve doğal varlıklarının kimisi yok edilmiştir. (bk. İşleme coğrafyası, Beşeri coğrafya, Yöre, İşlenmiş yöre, Zorlanmış yöre).

Doğu (Al. Ost. Fr. Est, İng. East, eski kelime : Şark). Anayönlerden biri. (bk. Anayön).

Doğu noktası. Gece - gündüz eşitliği sırasında güneşin doğduğu yer. (bk. Anayönler).

Doğu Ülkeleri (Al., Fr., İng. Orient, eski kelime : Memâlik-i Şarkiye). Avrupa kültürü dışında kalan bazı ülkeler.

Doğu yeli (bk. Yel).

Doku (Al. Textur, Fr., İng. Texture, eski kelime : İntisâc). Püskürük taşların yapılışındaki özel görünüşü belirten terim. Sözgelişi granit dokusu, ofit dokusu, perlit dokusu, akıcı doku, delikli doku gibi. (bk. Taşlar).

Dokuma (Al. Gewebe, Fr. Tissage, İng. Textile, eski kelime : Mensûcât). Dokumaya yarıyan bitki, hayvan ürünlerinin (pamuk, keten, yün, yapağı, ipek) ve ilgili **yapma maddelerin** kumaş durumuna getirilmesi için yapılan işler. (bk. Dokuma endüstrisi).

Dokuma endüstrisi (Al. Textilindustrie, Fr. Industrie textile, İng. Textile industry, eski kelime : Mensûcât sanayii). Telli maddeleri dokuma işi ile uğraşan endüstri kolu. Dokuma endüstrisi en geniş çeşitli ve yaygın bir endüstri koludur.

Dokuma endüstrisi içinde pamuk dokumacılığı, yün dokumacılığı, ipek dokumacılığı vardır.

Dolaşım (Al. Zirkulation, Fr., İng. Circulation, eski kelime : Deverân). Havanın dolaşımı, suyun dolaşımı (b. bk.) şeklinde beliren dönemli olaylar.

Dolay (Banlieue, eski kelime : Muhit). Büyük şehirlerin çevresinde bulunan, buralara günlük işler için bağlı olan yerler. Ankara şehrinin dolayları, İstanbul'un dolayları gibi. Böyle yerler şehirlerin çevresine serpilmiş **kentler,** ya da **köyler** durumundadır. Bunların kuruluşu türlü yönlerden olmuştur : Bunların başında nüfusun artması yüzünden halkın daha iyi havalı yerlere doğru çıkması gelir. Sözgelişi, Ankara'nın dolayları bir

iki yana doğru eğimli bulunan yukarı bölümüne **doruk çizgisi**, ya da **dağ sırtı** (b. bk.) adı verilir. Bir dağın doruk boyu yüksekliği, buradaki bütün dorukların ortalama yüksekliği (D) ve buradaki çukurlukların (Ç) ortalama yüksekliği toplamının ikiye bölünmesinden elde edilir $\frac{D + Ç}{2}$. Böyle yerlere **doruk yöreleri** denir. Doruk boyunda yer yer gedik, boyun (b. bk.) yerleri bulunur. Bunlar doruk boyunun çukurca yerleridir. Doruk boyu, yerine göre **su-bölümü** (b. bk.) de olur. **Doruk katının**, bununla ilgili olarak da sıradağın gövdesinin uzanışına, akarsularla bölünme şekillerine göre türlü doruk uzanışları belirmiştir : Bir **dağ düğümünden** (b. bk) başlıyarak çevresine doğru uzanan **yıldızımsı** uzanışlı dağlar, **yaprak damarları** gibi sıralanmış dağlar, **ıskara dizilişli** dağlar gibi. (bk. Dağlar, Tepe).

Doruk biçimleri (Al. Gipfelformen, Fr. Formes des crête, İng. Peak forms, eski kelime : Zirve eşkâli). Dağların en yüce yerlerinde doruk katında yükselen tepelerin çeşitli biçimleri. Bu biçimler buradaki aşındırma şekillerinden, aşınan taşların özelliğinden ileri gelir. Dağların üstündeki bu tepelerin, bulundukları doruk katından olan yüksekliği ortalama 50-100 metre kadar olur. Bu tepelerin biçimleri çok çeşitlidir : İçlerinde **dişli** dişli olanları, **boynuz, kule, çatı, kemer, çelenk** biçiminde bulunanları çoktur. (bk. Tepe, Dağ).

Doruk çizgisi (Al. Firstlinie, Kammscheitellinie, Kammlinie, Fr. Ligne de faîte, İng. Crest-line, eski kelime : Hattı bâlâ). Sıra dağların üst bölümünden geçtiği düşünülen çizgi. (bk. Dağlar, Su bölümü çizgisi).

Doruk katı (Al. Gipfelflur, Fr. Niveau des crêtes, İng. Peak-plain, eski kelime : Zirveler seviyesi). Bir dağ sırasının doruk katında hemen hemen bir, ya da birbirine çok yakın yükseklikte dalgalı bir üst yüz. Yüksek dağların doruk katı buzkar (b. bk.), buzul (b. bk.) aşındırmaları ve akarsuların oymalariyle biçimlenmiştir.

Doruk sivrisi (Al. Spitze, Nadel, Fr. Aiguille, İng. Summit). Dağların dişli doruklarının en sivri yeri (bk. Dağ, Doruk).

Doruklu dağlar (Al. Kammgebirge, Fr. Chaîne de montegne, İng. Ridge). Uzanışı belirgin olan, doruğu iyice belli bulunan dağlar. Eğer doruk iyice belirgin olmaz da yassı bir uzanış bulunursa, böyle dağlara **sırtlı dağlar** denir. Böyle dağları doğuran iç olaylara göre de **kıvrım** dağlarından, **kırılma** dağlarından, **volkan** dağlardan söz edilir. (bk. Dağlar, Dağ oluşu).

Doygun (Al. Gesättigt, Fr. Saturé, İng. Saturated, eski kelime : Meşbû, Hâl-i işbâa gelmiş). Sızan suları iyice emdikten sonra bir tabakanın artık ememiyecek duruma gelmesi olayı. **Havanın doygun duruma gelmesi** ise bir yerde, belirli bir sıcaklıkta havanın alabileceği su buharı tutarıdır.

Doyma (Al. Sättigung, Fr., İng. Saturation, eski kelime : İşbâ', Hal-i işbâa gelme). İçerisinde su buharı tarafından yapılan basıncın, aynı sıcaklıkta en yüksek su buharı basıncına eşit olduğu durum.

Doyma durumu (Al. Sättigungspukt, Sättigungszustand, Fr. Degré de saturation, İng. Saturation point, eski kelime : Hal-i işbâ). Bir yerde belirli bir sıcaklıkta havanın alabileceği kadar aldığı su buharı ile doymuş durumu. Bu durumun üstünde su buharı hava içinde artık kalamaz, su olur. Havada her zaman az çok su buharı bulunur. **Buharlaşma** çok ise, hava su buharı ile doyar. Böylece doymuş olan hava daha çok su buharını içinde tutamaz. Böylece yağmur,

lere denir. Bir gün içindeki en düşük sıcaklık o günün belirli bir zamanında, kısa bir süre için de olsa, 0° nin altına düşmüş ise o gün **donlu gün** sayılır. Çok donlu gün ise, en düşük sıcaklığın 0° nin altında on dereceye, ya da daha aşağı düştüğü günlerdir. **Donma derinliği** sözünden toprağın içine doğru donmanın ne kadar işlediği anlaşılır. (bk. Donmuş toprak).

Don zararları (Al. Frostschäden, Fr. Dommage causé par la gelée, İng. Damage done by frost). Don olayının bitkilerle yapı işlerine olan zararları. Donma olayının bitkilere verdiği zarar, o bitkinin soyuna bağlı olduğu gibi, bitkinin bir bölümüne de (yaprak, çiçek....) bağlıdır. Bitkinin dondan ençok zarar gören yeri onun sulu, etli bölümleridir. En az zarar gören yeri de odunsu yerleridir. Bununla ilgili olarak kış aylarında bitkiler serilip serpilmezler. Bundan başka donmanın belirdiği zaman, **donma süresi**, donmanın az, ya da çok oluşunun da etkisi vardır. Sözgelişi bahar ortasında, ya da güz başındaki donlarla **ayazlı havada** (bk. Ayaz) **kar örtüsü** (b. bk.) olmadan beliren donların zararları çok olur. Bundan korkulur.

Yeryüzünün kabarıklık, çukurluk, halindeki biçimlerinin de don üzerine etkisi olur. Çukur yerlerdeki donlarda bitkiler zarar görür. Ova, dere içi gibi bu türlü yerlere ağır olan **soğuk hava** akın eder. Buralardaki soğumayı, donmayı artırır. Bu yüzden bitkiler kavrulur. Don olayı türlü bitki örtüsüne göre de ayrı zararlar verir. **Çayır bitkileri** dondan zarar görür. Toprağın içinde yumruları bulunan bitkiler de uzun ve çok donmalar olursa zarar görürler. Bitkilerin odunsu yerleri, ağacın kabuğu da dondan zarar görür, gövdede çatlamalar olur.

Dondan çok alıngan olan bitkiler için ayrıca koruma tedbirleri alınır. Çiçek bahçeleri, meyvalıklarda olduğu gibi. Buralarda bitkiler üzerine kâğıt serilir, bez örtülür. Dondan korumak için başka yollar da aranır. (bk. Don).

Donma - Çözülme dönemleri (Al. Frostwechsel, Fr. Cycles de gel-dégel, İng. Freeze-thaw cycles). Gerek yeryüzünün yüksek enlemlerinde yıl içinde, daha iyisi mevsimlere göre beliren mevsimlik, gerekse alçak enlemlerdeki yüksek dağlarda gece ve gündüzün gidişine göre sürüp giden günlük buz tutma ve erime olayları. Bu olayların bu dönemler içinde birbiri ardınca sürmesiyle buzun, taşları parçalayıcı etkileri olur. (bk. Buz çatlatması, Aşınma).

Donma noktası (Al. Gefrierpunkt, Point de congélation, İng. Freezing point, eski kelime : Nokta-i incimâd). Meteorolojide arı suyun donduğu, ya da arı (saf) buzun eridiği 0° derece, yani 0°C.

Donmuş toprak (Al. Dauerfrostboden, Frostboden, Gefrornis, Tjäle, Fr. Sol gelé perpetuel, Sous-sol gelé, tjäle pérenne, İng. Frozen ground, Frozen subsoil). Kutba yakın enlemlerde görülen, toprağın sürekli donmuş bulunduğu yerler. Bu **donmuş yerler** çok derine işlemiş bulunabilir. Bunun üzerinde ince bir toprak örtüsü bulunur. Bu örtü kışın iyice donmuş bulunur. Yazın az bir derine kadar çözülür.

Doruk (Al. Gipfel, First, Fr. Sommet, Crête, İng. Peak, eski kelime : Zirve). Bir dağın, ya da dağ sırasının en yüce yeri. Aladağın doruğu, Akdağın oruğu, Palandöken dağlarının doruğu gibi. **Doruk** kelimesi dilimizde bir ağacın, bir çatının en yüce yeri için de kullanılır. Meşe ağacının doruğu gibi. Uzun bir dağ sırasında tek tek yücelen dorukların oturduğu sürekli yüceliğe **doruk boyu** denir. Böyle dağların en yüksek, çatıyı andıran,

kar gibi **yağış durumuna** geçer. (bk. Buharlaşma).

Döküntü (Al. Schutt, Fr. Débris, İng. Detritus, eski kelime : Mevaddı müteheyyile). Parçalanan taşların yamaç - aşağı kayması, yuvarlanması, etekte birikmesinden doğan döküntü yeri. Buralardaki taşlar köşeli, keskin kenarlı olur, çeşitli irilikte bulunur. Kurak, yarı kurak bölgelerde döküntülerle çevrili dağlar, yaylalar çoktur (bk. Etek döküntüsü).

Dölek (Al. Ebenheit, Fr. Flat, İng. Level). Dağların üstünde, kayalıklar üzerinde, dağ ve tepelerin eteğinde küçük sayılabilecek düzlükler (bk. Köşe döleği). Dölek kelimesi birçok yerlerde **düz**, anlamına gelir. "Burası çok dölektir" denildiğinde, oranın düz olduğu anlaşılır. Bunun gibi, **döleklemek** kelimesi de bir yeri **düzlemek**, tesviye etmek demektir. **Dölendirmek** ise bozulmuş bir şeyi **düzeltmek** demektir. (bk. Ova, Yazı, Yüksek ova). Kayaların üzerindeki dölekler **kayabaşı** denildiği de olur.

Dönem (Al. Epoche, Fr. Epoque, İng. Epoch, eski kelime : Devre). Yerkabuğunun gelişmesi sırasında bir **bölüğün** (tabakalar sırasının, serisinin) oluşması için geçen zaman. Jeolojide **dönem, epok** terimini karşılar. Dönem, devirin bir bölümüdür. Sözgelişi İkinci Çağın Kretase devrinin iki dönemi vardır : Aşağı kretase, yukarı kretase. (bk. Çağ, Devir, Süre, Jeoloji devirleri çizelgesi).

Dönemlilik teorisi (Al. Zyklentheorie). Yer'in gelişmesinin devirli olarak geçmiş bulunduğunu ileri süren jeoloji görüşü. Yerin geçmişinde ağır ağır giden gelişme devirleri demek olan **evrim** (Evolution) ile jeolojik güçlerin ve olayların daha canlı bir duruma gelmiş bulunduğu canlı devirler demek olan **devrim** (Revolution) birbiri ardından gelmiştir. Bu görüşte ağır ağır **gelişme devreleri** (evolusyon) aktüalizmi (b. bk.) karşılar, **canlılık devreleri** (revolusyon) ise çok hafiflemiş bir durumda Kataklizm (b. bk.) düşüncesini karşılar. (bk. Karaların kayması teorisi, İnme - çıkma teorisi, Dağ oluşması teorileri, Dağ doğuşu teorisi).

Dönemeç (Al. Kurve eines Weges, Fr. Virage, İng. Curve of a road, dilimize girmiş bir başka kelime : Viraj). Dağlık, yaylalık yerlerde, **eşik** durumunda bulunan **aşıt yerlerinde** yolların döne döne uzanışı ve bu dönüş yerleri (bk. Yol).

Dönence (Al. Wendekreis, Fr. Tropique, İng. Tropic, eski terim : Medâr, çoğulu : Medâreyn). Gök kubbede gök ekvatorunun 23° 27' kuzeyinde ve güneyinde bulunan paralel çemberler. Bu çemberlerden her biri bir dönence'dir. Bunlar iki tanedir; bunun için çoğunca, **dönenceler** terimi kullanılır. (bk. Oğlak dönencesi, Yengeç dönencesi).

Dönence - altı iklim (Al. Subtropisches Klima, Fr. Climat subtropique, İng. Sub - tropikal region, eski terim : Taht-medârî iklim). (bk. Akdeniz iklimi, İklim).

Dönence iklimi (Al. Tropisches klima, Fr. Climat tropical, eski terim : Medârî iklim, başka bir terim : Tropikal iklim). Sıcak iklim tiplerinden biri. (bk. İklim).

Dönenceler arası (Al. Zwischen den Wendekreisen, Fr., İng. Intertropical, eski terim : Beyn-el medâreyn). Dönenceler arasında kalan bölge. (bk. Oğlak dönencesi, Yengeç dönencesi). Dönenceler arası kuşaktaki yerlere güneş çoğu zaman dik vurur.

Dönenceler arası kuşak (Al. Tropenzone, Fr. Zone intertropicale, İng. Intertopical "zone", eski terim : Nevahi-i beyn-el madâreyn). Dönence (b. bk.) ler arasında kalan ve yeryüzünün yüzde kırkını içine alan sıcak kuşak.

Döngü (Al. Zyklone, Fr. Cyclone, İng. Cyclone). Bir alçak basınç alanına

doğru çevreden olan yatay ve **çenberimsi dönmeler** biçimindeki hava hareketi. Bu hareket, Kuzey Yarımkürede saat yelkovanının hareket yönünün tersine olur. Güney Yarımkürede ise yelkovanın hareket yönünde olur.

Döngü, bir yerel hava hareketidir. Bu hareket havanın seyrelmesini doğuran sebep sürdükçe (ısınma sebebi, dinamik sebep) şöyle sürer : Bu hareket alanının **aşağı katında** içeriye (ortada bir yere) doğru hava akını olur, **yukarı katında** çevreye doğru yükselen hava yığınları bulunur. İşte böyle **dönercesine** olan bir hava hareketi düzenine **döngü** (siklon) denir. Bu tarzda yerinde belirmiş döngülerden başka, bir de **gezici döngüler** (b. bk.) yani **gezici siklonlar** doğar ki, bunlarda durum çok daha karışık olur. **Döngü bölgelerinin** büyüklüğü çok farklıdır. Çapları 300 km. ve daha çok olanları vardır. Yüksek enlemlerde ve orta enlemlerde birbirleriyle karşılaşan döngülerde soğuk ve sıcak havanın katışmasiyle **alınlar** (cepheler) belirir (bk. Siklon, Basınç bölgeleri, Alçak basınç bölgesi, Basınç minimumu, Alın, Karşı-döngü).

Dördüncü Çağ (Al. Quartär, Fr. Ère quaternaire, İng. Quaternary, eski terim : Zaman-ı râbi). İnsanın türeyip ürediği, düşünmenin yer tuttuğu jeoloji çağı. Öteki jeoloji çağlarına göre bu çok kısa sayılır.

Dördüncü Çağda oluşmuş bulunan tabakalar öteki çağlardaki gibi pek kalın değildir. Fakat bunların yayılışları çoktur. Bu çağda insanlar ilk ve kesin olarak belirmiştir. Bu, Dördüncü Çağın başta gelen özelliğidir. Dördüncü Çağın iki dönemi (Epok) vardır ki, bunlar **Diluviyum** (b. bk.) ve **Aluviyum** (b. bk.) dur. (bk. Jeoloji Çağları, Tarih Çağları).

Dördüncü Zaman (bk. Dördüncü Çağ)

Döşeme taşı (Al. Steinplatte, Fr. Dalle, İng. Flag). Sal olarak kullanılan ve kalıp kalıp düzgünce çıkarılabilen taşlar. (bk. Taşlar).

Drayfarming (İngilizce **dry** kuru, susuz, **farming** = tarım, çiftçilik). (bk. Kuru tarım)

Dreikanter (Al. Dreikanter, Fr. Cailloux à trois facettes, İng. Dreikanter). Almanca drei = üç, Kanter = köşeli. **Üç köşeli çakıl** anlamına gelir. Bu terim, türlü dillerde yer tutmuştur. Dilimizde buna **köşeli çakıl** (b. bk.) denir.

Drenaj. (Fransızca **drainage** = bataklık suyunu boşaltma, kurutma). Drenaj terimi, **tefcir** karşılığı kullanılmış, son çeyrek yüzyıl içinde **akaçlama** (b. bk.), **kurutma** terimleri bunların yerini tutmuştur.

Drumlin (Al., Fr., İng. Drumlin). İrlanda dilinden alınma bir kelime olan drumlin, buzullarla (b. bk.) örtülmüş bölgelerde uzunca, yerine göre değirmice alçak tepelere verilen addır.

Dulda (Al. Leeseite, Fr. Côte sous le vent, İng. Leeward, Lee-side, eski söz : Rüzgâra mâ'rûz olmıyan taraf, başka kelimeler : Dalda, Kuytu yer). Bir yere doğru esen bir yelin çarpmadığı yer. Rüzgâr değmiyen kuytu, siperli yer. Bir dağın, bir tepenin bir yamacına yel vuruyorsa, öbür yamacı **dulda** olur. Çoban, davarları **duldadaki esik** yere (çukurca yere) götürür, davarlar orada rüzgârdan korunur. Böylece sürü **duldalanmış**, rüzgârsız yere sığınmış olur.

Yel ile ilgisi gibi, güneşten korunmuş, yağmurdan korunmuş yerlere de **dulda** (kimi yerde de **dalda**) sözü kullanılır. Böyle yerlere **duldalık**, daldalık denir. Yelden, güneşten, yağmurdan, gözden korunmıya çalışmak için yapılan işlere **duldalamak**, ya da daldalamak denir. Bir geminin de yel değmiyen **dulda yeri** olur. (bk. Yel değen yer).

Duman (Al. Rauch, Fr. Fumée, İng. Smoke). Bir şeyin yanması ile çıkan,

içinde pek küçük katı parçacıklarla buğu bulunan gaz. Savrulan pek ince tozların, ya da sisin havada yaptığı duruma da **dumanlı hava** denir. Bu türlü havaların daha karışık olanına "toz-duman içinde" sözü kullanılır. "Kurt dumanlı havayı sever" sözü de tozlu, dumanlı, sisli havayı belirtir. Fabrikaları çok bulunan şehirlerde duman, havaya önemli etki yapar. (bk. Bulut, Sis, Toz, Tipi, Fırtına).

Durağan yıldızlar (Al. Fixsterne, Fr. Etoiles fixes, İng. Fixed stars, eski kelime : Kavâkib-i sâbite). Gözümüze yeri hemen hemen hiç değişmez olarak görünen, pırıldıyan yıldızlar. (bk. Yıldızlar, Güneş, Yer).

Duran dalga (bk. Seş).

Durgun su (Al. Stehendes Wasser, Fr. Eau dormante, İng. Stagnant "water" eski terim ; Mâ-i râkid, Râkid sular). Karalarda göl, gölcük, bataklık, sazlık, gölet (bunlara bakınız) ve her hangi bir **göleklenmiş suya** verilen ad.

Durgunlar (Al. Kalmen, Fr. Calmes, İng. Calms, Doldrums, eski terim : Sâkinler). Yeryuvarlağını bir çember gibi saran, en sade durumiyle denizler üstünde belli olan, değişik yellerin estiği, durgun havanın çok sürdüğü yerler. Bu bölgeler, en geniş durumiyle Ekvator ile çevresinde uzanır. Burası ısınma yüzünden sürekli olarak doğan bir alçak basınç kuşağıdır.

Durum (Al. Lage, Situation, Fr. Situation, İng. Situation, eski terim : Vaziyet). Bir yerin gerisindeki, çevresindeki bölge ile ilgisi (bk. Ardbölge). Bu yeri gerisindeki, çevresindeki yerlere bağlıyan yollar, gidiş - gelişin kolaylığı, güçlüğü, ulaştırma durumu, ulaştırmayı engelliyen geçitsiz dağ sıraları, geçmeyi kolaylaştıran ovalar, yazılar, geniş geçitler o yerin durumunu verir. Buna **coğrafi durum** (b. bk.) da denir. Sözgelişi, İzmir'in durumu (coğrafi durumu) alverişlidir. Çünkü, gerisindeki geniş, çok verimli bölgelerle olan bağlantısı, ulaştırma imkânları çoktur. Alanya'nın, gerisindeki bölgelerle bağlantısı azdır. Çünkü geride yüksek dağlar sıralanmıştır. Buna göre Alanya'nın durumunda (coğrafi durumunda) güçlükler gösteren olaylar vardır. Eğer, iyi bir yol ile Alanya geriye bağlanırsa, bu çok güzel şehrin **durumu** şimdikinden iyi olur. (bk. Konum).

Duruş bozulması (Al. Störung der wagerechten Lage, Fr. Dénivellation, İng. Delevelled). Yerkabuğunun türlü yerlerinin olağan durumunun değişmesi, tabakaların yerinden oynaması. (bk. Yerinden oynama, Deprem, Kırılma, Kıvrılma, Bükülme).

Düden (Al., Fr., İng. Doline). Kireçtaşı, alçıtaşı gibi sularla eriyebilen taşların, tabakaların geniş yer tuttuğu, karstik bölgelerde (b. bk.) oluşan çeşitli biçimde, türlü büyüklükte çanaklar. Düden, yerine göre değişmekle beraber, Batı dillerindeki dolin (b. bk.) teriminin dilimizdeki karşılıklarının biridir. Düden kelimesi, yurdumuzun bir çok yerlerinde yaygındır. Düden'in eskiden beri kullanıldığı bilinmektedir : Yüzlerce yıl önceki kaynaklarda düden bataklık, girdab anlamına gelmiştir.

Düdene benzer birtakım çukurluklara yurdumuzda **obruk** (b. bk.) adı da verilir.

Düdenler türlü derinlikte olur : Birkaç metreden birkaç yüz metre derinliğe kadar.

Düdenlerin kimisi doğruca suyun eritmesinden, kimisi de mağara tavanlarının çökmesinden doğmuştur. Düdenlerden kimisinin içinde sular birikerek göl olur ki, bunlara **düden gölü** adı verilir.

Dünya (Al. Welt, Fr. Monde, İng. World). 1 — Yeryuvarlağı (b. bk.) anlamını karşılıyan bir kavram. "Dünyanın her yanı dolaşıldı" denildiğinde, Yeryuvarlağının her yeri do-

laşıld: anlamı çıkar; 2 — Acun, evren, cihan, âlem karşılığı olarak kullanılan kavram.

Dünya haritası (Al. Weltkarte, Fr. Mappemonde, İng. Maf of the world, eski terim : Kürre-i musattaha). Bütün yeryüzünü bir arada olarak bir düzlem üzerinde gösteren harita. Bunu yapabilmek için türlü **harita izdüşümü** yollarına başvurulmuştur. (bk. Harita, Harita izdüşümü).

Dünya ticareti (Al. Welthandel, Fr. Commerce univeselle, İng. World's commerce). Ülkeler, devletler arasındaki alış veriş, para işlerinin bütünü. (bk. Dış ticaret, Ticaret).

Dünyayı dolaşma gezisi. (Eski deyiş : Devr-i âlem seyâhati). Bir kimsenin yeryüzünde çok yerleri görmek, tanımak ve tanıtmak üzere yaptığı büyük geziler.

Düşen yeller (Al. Fallwinde). Türlü zamanlarda yüksek yerlerden çukur yerlere doğru düşercesine hızla esen yeller. Düşen yel, sanki aşağı doğru düşüyormuş gibi eser. Bolkar dağından İvriz'e doğru esen yel, bunlardan biridir. Bu yel, dağdan o derece hızlı eser ki, karşısında durmak güç olur. Bu yel, çatıları yerinden söker, çocukları metrelerce ileri fırlatır, sokakta dolaşma imkânı hemen hemen kalmaz. Bunun için bu rüzgâra burada "adamı uçuran rüzgâr" adı verilmiştir. Düşen yeller, yerel rüzgârlar (b. bk.) soyundandır. Bunların en bilinenleri arasında Föhn (kar eriten yel), bora, Scirocco, Samum, Hamsin vardır. (bk. Yel, Rüzgâr).

Düşme (Al. Sprunghöhe, Fr. Rejet, İng. Throw, dilimize Fransızcadan girmiş terim : Röje, Fay röjesi). Bir kırılmada (b. bk.), yer değiştiren yanlar arasında beliren yükseklik ayrılığı değeri. Bu değer, metre ile belirtilir. Yerkabuğunun kırılan yerinde bir yan çöker, öbür yan yükselir. Böylece arada bir **düşme değeri** doğar. Bu düşme değeri, yerbiçimi olarak ta bir **kırık basamağı** (b. bk.) olur. **Düşme** geniş ölçülü olmuşsa, kırık basamağı da o derece yüksek, büyük olmuştur. (bk. Kırık, Kırılma).

Düşük basınç (Al. Minimum, Fr. Minimum barométrique, İng. Low, eski terim : Asgarî tazyik). Bir hava olayının, belirli bir dönem içinde inebileceği en aşağı değer. Bununla ilgili olarak **basınç düşüklüğü**; barometre düşüklüğü gibi kelimeler kullanılır. (bk. Basınç, Yel, Rüzgâr, Döngü, Karşı-döngü). Düşük basınç ile alçak basınç terimleri, çoğunca, hemen hemen bir anlamda kullanılır.

Düşük basınç bölgesi (bk. Alçak basınç bölgesi).

Düzce (Al. Schlichtheit, Schlicht, Fr. Etat de ce qui est égal ou uni, İng. Smooth, eski kelime : Emles, Emles arazi, başka karşılıkları : **Yumuşak** uzanışlı arazi, **Yassı** arazi, Düzce arazi). Keskin yer kabartıları, derin dereleri, dik yamaçları bulunmıyan, yayvan uzanışlı, yumuşak görünüşlü yerler. Bunun için böyle yerler için **düzce** kullanılır. Buraları ne bir ova gibi dümdüz, ne de dağlık yerler gibi çok inişli çıkışlıdır. Düzce arazide tepeler bile tatlı, yassı, yayvan uzanışlıdır. Düzce, biraz **dalgalı**, yassı sırtların bulunduğu, arada düzlüklerin de yer aldığı yer biçimleridir. Uzun zamanlar aşınarak yıpranmış, düz olmıya doğru gitmiş eski yöreler, böyle düzce arazi görünüşündedir. Bugün, **bu arazi emlestir** yerine, **bu arazi düzcedir**, denilmektedir.

Düz dam (Al. Flachdach, Fr. Toit flat, İng. Flat roof). Çatı yerine üstü düz olarak başka şeylerle kapatılmış, çoğunca, toprakla örtülmüş damlar. Bunlara **toprak dam** da denir. Düz damlar, ucları duvarlara oturtulmuş kalın direklerin arasına ya düzgün tahtalar, ya da dal, çalı çırpı döşenerek hazırlanmış yerin üstüne toprak sermekle yapılır. Düz damların üs-

tündeki toprağın kalınlığı, damlamayı önlemek için çokca olur. (20 - 50 cm ve daha kalın)
Çok karlı bölgelerde, düz damlarda biriken kar örtüsü, ağaçtan yapılmış geniş küreklerle **kürenir.** (bk. Kar küreği, Kar örtüsü, Kar). Düz ve kalın toprak ile örtülü damlar, depremler sırasında çok can kaybına yol açarlar. (bk. Ev, Çatı).

Düz kıyı (Al. Glatte Küste, Geradlinige Küste, Fr. Côte plate, İng. Flat Coast). Kıyı akıntıları ve başka etkilerle koyların önü kumsallarla çevrilerek, burunlar aşınıp geriliyerek meydana gelmiş **düz uzanışlı kıyılar.** Buralarda koylar, körfezler birer **kıyı gölü** durumuna gelmiş, kıyı boyundaki girintiler çıkıntılar yerine düz, sade bir uzanış belirmiştir. Düz kıyının tersi **koylu kıyı** (b. bk.) dır. (bk. Kıyı).

Düz tabakalanma (Al. Flachschichtung, Flache Lagerung, Fr. Structure tabulaire, Stratification horizontale, İng. Horizontal bedding). Tabakaların **düz, yatay** olarak uzandığı yerler. Böyle yerlerde kırılmalar da olmamış değildir. Fakat yer biçimleri üzerinde, bu tabakaların düz uzanışı etki yapmıştır. (bk. Tabaka).

Düzlek yapılı yer (Al. Tafelland, Fr. Relief tabulaire, İng. Tableland, eski terim : Ufkî bünyeli arazi). Yatay duruşlu tabakaların geniş yer tuttuğu düzlük. Bu yatay duruşlu tabakalar, çoğu zaman, çok daha eski, kırılmış, kıvrılmış, sonradan aşınmış yerlerin üzerine, sanki bir masanın üstü gibi, yer tutmuştur. Bunun için böyle yerlere **masa yapılı arazi** de denir. Böyle bir yer, sonra yeni kırılmalarla **keseklere** (Şolelere) (b. bk.) bölünmüş bulunabilir. Bu yerlere de **düzlek kesek** denir. Düzlek yapılı yerler **yazı, yayla** gibi düz yörelerin temelini vermiştir. (bk. Yazı, Yayla, Yüksek yayla, Yüksek ova, Yüksel-el).

Düzlek yapı yontuğu (Al. Tafelrumpf). Yatay, ya da buna yakın duruşlu tabakaların üst üste sıralandığı yerlerde uzun süren aşınmalar, **yontulmalar** yüzünden belirmiş yine **düzce, az dalgalı** yöre. (bk. Kıvrım yontuğu, Yontukdüz). Buna **masa yontuğu** da denilmiştir.

Düzleme (Al. Ebnung, Fr. Déblaiement, İng. levelling, eski kelime: Tesviye etme). İnişli çıkışlı bir yeri düz duruma getirme işi.

Düzleşme kıyısı (Al. Ausgleichsküste, Ausgeglichene Küste, Fr. Rivage régularisé, İng. Graded shoreline). Alçak ve yüksek kıyıların birbiri ardınca değişik olarak sıralandığı deniz kıyıları. Bu türlü kıyılar, denize doğru uzanmış olan burunların aşınması, bunlar arasındaki koyların kum ve çakıllarla dolmasından doğmuştur.

Düzlük (Al. Flachland, Fr. Terrain plat, İng. Flatness, Level). Deniz yüzünden herhangi bir yükseklikteki az eğimli, yassı, yayvan uzanışlı yerler.
Düzlükler içinde **ovalar** (b. bk.), **yazılar** (b. bk.), **dölekler** (b. bk.), yassı tepelikler, alçak basamaklar bulunabilir. Kimi yerde geniş düzlükler ortasında bir dağın bulunduğu da olur. Bütün bunlarla birlikte, düz yerler o derece geniş yer tutmuştur ki, bu kabartılar böyle bir bölgenin **"düzlük"** oluşunu bozmaz. Uzunyayla böyle bir düzlüktür. Düzlükler, yerleşme ile yol geçirme, tarım yerleri olma bakımından insan için çok önemlidir. (bk. Ova, Yayla, Yazı, Dölek, Çukur ova, Yüksek ova, Çukurel, Yüksel-el, Düzlek yapı).

- E -

Ebe-bulguru (Al. Graupenhagel, Fr. Grésil, İng. Grain of ice, başka adları : Ot-tohumu, Bulgur, Ebem-bulguru). Kırcının çok daha ufağı. Ebe-bulguru yağdığı zaman, sanki ortalıkta toz serpiliyormuş gibi olur. (bk. Kırcı).

Ebem - kuşağı (bk. Gök - kuşağı).

Ebkem harita. (Arapça ebkem = dilsiz, lal); (bk. Dilsiz harita).

Effusion. (Lâtince effusio = çok akma, taşma, dökülme). (bk. Lâv akması).

Eğik (Al. Schief, Fr. Incliné İng. Inclined, eski kelime : Mâil). Bir cismin eğri duruşunu anlatan kelime.

Eğik düzlem (Al. Schiefe Ebene, Fr. Plaine Inclinée, İng. Inclined plane, eski kelime : Mâil müstevi). Eğri duruşlu bir düz cismi belirten kelime.

Eğik yapı (Al. Monoklinale Struktur, Fr. Structure monoclinal, İng. Monocline, eski terim : Mâil bünye, başka bir terim : Monoklinal yapı). Duruşları bozulmuş tabakaların bir yana doğru eğilmiş olmaları durumu. Eğik yapının bulunduğu, tabakaların da üst üste sert-yumuşak olarak sıralandığı yerlerde aşınmalarla tabaka basamaklı yöreler (b. bk.) doğmuştur.

Eğilme (Al. Verbiegung, Fr. Gauchissement, İng. Warping, eski kelime : İnhinâ). Tabakaların, gözle güç görülecek kadar az eğilip bükülmesiyle beliren çok yayvan kemerlerin, teknelerin bulunduğu kıvrımlar (bk. Kıvrım, Kıvrılma, Gevşek kıvrım, Çarpılma).

Eğim (Al. Gefälle, Fr. Pente, İng. Slope, eski kelime : Meyil). Belirli bir yatay uzaklıkta bulunan iki nokta arasındaki yükseklik ayrılığı. Bu değer, en çok, belirli bir uzaklıktaki yükseklik farkı ile ifade edilir : Sözgelişi, 100 metrede 2 metrelik yükseklik farkı için % 2 (yüzde iki) denir. 1.000 metrede 20 metrelik yükseklik farkı için ‰ 20 (binde yirmi) denir. Eğimi, incelikle ölçmek için nivelman araçlarından faydalanılır. Kısa uzaklıklar için kabarcıklı düzeç (tesviye ruhu) bu işi görür. (bk. İniş, Aklan).

Eğim eğrisi (Al. Erosionskurve, Gleichgewichtsprofil, Normalgefällskurve, Normale Gefällskurve, Fr. Profile d'équilibre, İng. Profile of equilibrium, eski terim : Muvazenet maktaı). Irmağın, yatağını aşındırması süresince gelişen ve akarsuyun kaynak yeri ile ağzı arasındaki yatak boyunca çizilen eğri. Bu eğri, kaynağa doğru olan yukarı bölümü dikçe, ağıza doğru olan aşağı bölümü yatıkça bir biçim gösterir. Bu erği akarsuyun ağzından kaynak yönüne doğru **geri geri orması** (b. bk.) ile meydana gelmiştir.

Akarsuyun geçtiği yeri oymasının son dönemini belirten bu **boyuna eğri**, türlü bilginlerce başka başka kelimelerle adlandırılmıştır : Kimisi buna **denk-eğri** anlamına gelen kelimeler kullanmış (dilimize bu önceleri muvazenet maktaı olarak geçmiş), bir ara bunun yerine **denge yanayı** sözü kullanılmıştır. Kimisi aşınmanın uç değerleri anlamına gelen Erosionsterminante terimini elverişli bulmuş, kimisi de **olağan eğim eğrisi** anlamına gelen Normale Gefällskurve sözünü olayı belirtme bakımından daha uygun bulmuştur. Dilimizde bu eğriyi belirtmek üzere bugün **denge yanayı**, **denk eğri**, **eğim**

eğrisi terimleri kullanılmakta ise de, bu sonuncusu daha çok kullanılmakta bulunmuştur. (bk. Yandan aşınma, Derine aşınma, Geri geri oyma).

Eğim kesikliği (Al. Gefällssteile, Knickpunkt, Fr. Rupture de pente, İng. Breaks in slop, eski terim : İnkıta-i meyl). Akarsular boyunda yer yer görülen dik yerler. Akarsular böyle yerleri kemirir ve eğim kesikliğini gidermeğe çalışırlar. (bk. Eğim).

Eğim-ölçer (Al. Klinometer, Fr. Clinomètre, İng. Clinometer, başka adı : Klinometre). Yatay duruşları bozulmuş tabakaların **dalışını** (b. bk.) ölçmek için kullanılan bir araç. Bu araç ya bir **iletki** biçiminde olur, ya da jeolog puslasının içinde iki yana sallanan bir uç biçiminde bulunur.

Eğri gidiş çizgisi (bk. Loksodromi).

Ehlî hayvan (bk. Evcil hayvan).

Ehlileştirme (bk. Evcilleştirme).

Ekaylı bünye (Fransızca écaille = balık pulu). (bk. Binmeli yapı).

Ekim alanı (Al. Anbaufläche, Fr. Culture "Superficie", İng. Cultivation "area", eski terim : Zer'iyât sahası). Ekme-dikme, ağaç yetiştirme bakımından faydalanılan yerler. Tarımda asıl faydalanma şekilleri (tarla, çayır, otlak) yanında ayrıca bahçeler, bağlar, meyvalıklar, dikmelikler de vardır. Tarla olarak, kullanılan **ekim alanları** şu çeşitleri gösterir : Ekin tarlaları, çapa ile yetiştirilen ürünler, yem bitkileri tarlaları, yağlı bitkiler, telli bitkiler, baklagiller, tütün. Bütün bunlar arasında ekin yetiştirilen alanlar dünyadaki ekim alanının yarıya yakınını tutar. Geri kalan tarla bitkileri iklim şartlarına göre türlü ülkelerde ayrı değerler gösterir. (bk. Tarım).

Ekinci köyü (Al. Feldbau - Dorf, Fr. Village d'agriculture, İng. Agriculture "village"). Saban ve traktörün işlediği, geniş topraklı köy. Bunlara **tarla tarımı yapan köyler** de denilebilir. Buralarda toprak, bahçeci köylerin (b. bk.) toprakları kadar pahalı sayılmaz, fakat geniş olur. Bu topraklarda hem **tarla**, hem **otlak** bulunur. Burada hayvanın yeri, her yerden önemlidir. Hayvanları barındırmak, hele kışın besliyebilmek için köyde **ahır, ağıl, samanlık** gibi yerler çok yer tutar. Makineli tarım gelişmiş ise, ufak çapta araç onarma yerleri de bulunur. (bk. Köy).

Ekinoks. (Lâtince Aekinoctium ve aequus = eşit ve nox = gece). Yıl içinde gecenin, gündüze eşit olduğu zaman. Kelime olarak da geceleri eşit zaman demektir. Türkçe karşılığı **gün-gece eşitliği** (b. bk.) dir.

Ekleme tepe (Al. Parasitische Vulkane, Fr. Cône adventive, İng. Parasitic cone, eski kelime : Tâli volkan mahrutu, Munzam mahrut). Asıl yanardağın yamaçlarında, hemen yanında belirmiş daha küçük tepeler. Bunun için böyle tepelere **ekleme tepe**, denilir. Bunlar püskürmeler sırasındaki zorlamalarda çatlaklardan fırlamış katı parçaların, lâvların yığılmasından doğmuştur. Erciyes dağında böyle **ekleme tepeler** çoktur : Büyük Kızıltepe, Küçük Kızıltepe bunlardandır. (bk. Yanardağ).

Ekliptik. (Yunanca ékleipsis = kararmak). Güneşin görünürdeki bir yıllık hareketini yaptığı çember. Bu çember yakınında zaman zaman **ay tutulması, gün tutulması** belirdiği için buna dilimizde **tutulma çemberi** (b. bk.) denir.

Ekmek (Al. Brot, Fr. Pain, İng. Bread, eski kelime : Nân). Undan yuğurularak pişirilmiş, dünyada çok yaygın bir besin maddesi.

Ekonomi. (Yunanca eoikia = ev, nomos = kural). Bir tek kimsenin, ya da bir toplumun geçimini, tutumunu, yaşamasını sağlama bakımından yapılan işlerin bütünü (bk. Ekonomik coğrafya).

Ekonomik coğrafya (Al. Wirtschaftsgeographie, Fr. Géopraphie économique, İn. Economic geography, eski terim : Coğrafiyayı iktisadî). Ekonomik olayların yeryüzünde, bir ülkede, bir bölgede dağılışını, bunlarla öteki coğrafya olaylarının karşılıklı ilgisini araştıran bir coğrafya kolu. Ekonomik coğrafyada, bir yerde oturan insanların meydana getirdiği işler, yaşadığı yerden faydalanma şekilleri, doğal yöreyi (b. bk.) işlenmiş yöre (b. bk.) durumuna getirme şekilleri ve dereceleri incelenir. (bk. Coğrafya, Beşeri coğrafya).

Eksen (Al. Achse, Fr. Axe, İng. Axis, eski kelime : Mihver). 1 — Tabakaların kıvrılmış olduğu yerlerde kıvrım yanlarının ortasından geçtiği düşünülen çizgi. Böyle **kemer yerlerinin** (antkilinalin) ekseni bulunduğu gibi, tabakaların **tekne yaptığı** yerlerin (senklinallerin) de eksenleri vardır. **Eksen düzlemi**, kıvrımı simetrik olarak böldüğü düşünülen düzlemdir.
2 — Tabakaların kırılmış olduğu yerlerde birbiri ardından uzanan kırıklar arasında en çok yükselmiş olan yerlerden geçtiği düşünülen çizgi. (bk. Kıvrım, Kıvrılma).

Eksibe. (bk. Kumul).

Ekskürsiyon. (Lâtince excursio = seyahat etme, dolaşma kelimesinden Fransızcaya **excursion** olarak girmiş bir kelime. Bu kelime 30 yıl kadar önce dilimize girmiş, fakat sonraları birçok yerlerde yerini **gezi** kelimesine bırakmıştır. (bk. Gezi).

Eksojen kuvvetler. (Yunanca exo = dış, genesis = oluş). (bk. Dış güçler).

Eksoreik bölge. (Fransızca région de drainage exterieur = "dışarıya akışı bulunan bölge" sözünün terim olarak belirtilmesi şeklinde ortaya konulmuş bulunan région exsoréique ifadesinin eksoreik = **dışarıya akışlı** teriminin dilimize girmiş şekli. Bugün bu terimin yerini dışarıya akışlı bölge, denize akışlı bölge, ya da sadece **akışlı bölge** terimi tutmuştur. (bk. Akışlı bölge).

Ekspedisiyon. (Lâtince expeditio = yola çıkarma işi, gönderme işi). (bk. Arama gezisi).

Eksplorasyon (bk. Açınsama).

Ekstrem. (Lâtince extremus = en dışarıda). (bk. Uc).

Eküidistans. (Lâtince aeques = eşit, eş, distare = aralık. Fr. équidistance). Topoğrafya haritalarında birbiri ardından gelen eş - yükseklik eğrilerinin, orada değişmiyen (b. bk.) **eşit değerdeki aralığı.** Dilimizde buna **eşit aralık, sâbit aralık** (b. bk.) denir.

Ekvator (Al. Äquator, Fr. Equateur, İng. Equator, eski terim : Hattı istivâ). Yeryuvarlağının eksenine dik olarak geçtiği düşünülen en büyük çember. Bu çember yer yuvarlağını iki eşit bölüme ayırmıştır : **Kuzey yarımküre, güney yarımküre.** Bundan ötürü, ekvator terimi Lâtince aequare = eşit bölmek, eşit yapmak ve bununla ilgili aequator kelimesinden alınmış, herkesce kullanılır olmuştur.

Ekvatoral (Al. Äqutorial, Fr. Equatorial, İng. Equatorial, eski terim : İstivâî). **Ekvator ile ilgili** anlamına gelen sıfat (bk. Ekvator).

Ekvatoral alan (Al. Äquatorialgegend, Fr. Contrée équatoriale, İng. Equatorial realm, eski kelime : İstivâî nahiye). Ekvator çevresinde bulunan yerler (bk. Ekvator).

Ekvatoral bitki topluluğu (Al. Äquatoriale Pflanzenwelt, Fr. Végétation équatoriale, İng. Equatorial vegetation, eski terim : İstivâî sütre-i nebâtiye). Yağışın tutarına göre ekvator çevresinin çeşitli bitki topluluğu. Yağmurların yeter derecede yağması, nemliliğin çokluğu ile birlikte sıcaklık, ışık alma durumunun da elverişli olması burada son derece **gür bitki örtüsünün,** zengin bir bitki top-

luluğunun belirmesine yol açmıştır. Yeryüzünün **balta girmemiş ormanları** (b. bk.) burada yer tutmuştur. Çok çeşitli bitkilerle birlikte, zengin ve sık bir orman-altı, ağaçları birbirine bağlıyan **liyanlar** (b. bk.), **üst-bitkenler** (b. bk.) burada olanca gürlüğü ile yetişmiş, üremiş, serpilmiştir.

Ekvatoral iklim (Al. Äquatorialklima, Tropenklima, Fr. Climat chaud, İng. Equatorial climate, eski terim : İstivâî iklim). Ortalama bir değerle dönenceler arasındaki bölgelerin iklimi. Bu iklimler, yer yer dönenceler boyunu da aşar. Bu iklimde sıcaklık bütün yıl boyunca 20° den aşağı düşmez. Yıl içinde sıcaklık oynamaları sadece birkaç derecedir. Her mevsimi yağmurludur. Güneşin başuçtan geçtiği iki defaya uyan iki bol yağmurlu zaman vardır. Bunlar arasındaki zamanlarda da yağmur yağar, fakat biraz azalmış bulunur. Bununla ilgili olarak, buralarda yerleşmiş olan Avrupalılar bol yağmurlu zamana kış mevsimi anlamına gelen **invierno** (İspanyolca) ve **hivernage** (Fransızca) adını vermiş, az yağmurlu zamanlara da yaz mevsimi anlamına gelen **verano** (Portekizce) demişlerdir. Gerçekte ise burada kış ve yaz mevsimleri, bizim anladığımız şekilde yoktur. (bk. Mevsimler).

Ekvatoral iklimde hava çoğunca nemli, bunaltıcıdır. Yağmurların yıllık tutarı 4 metreye yaklaşır. Burada ısınma yüzünden **sürekli bir alçak basınç kuşağı** uzanır. Bu iklimde **düzenli rüzgârlar** eser (bk. Alizeler). Bu iklimde gezici döngüler (b. bk.) yoktur. Çok geniş yer tutan ekvatoral iklim bölgeleri yer yer türlü özellikler gösterir : Bu iklimlerin kimisi ekvator yakınında, yerel şartlarla da ilgili olarak çok sıcaktır. Çoğu zaman bulutlu, sisli, bunaltıcı, çok bol yağmurludur. Buraları **balta girmemiş ormanlarla** örtülüdür. Kongo, Amazon tekneleri gibi. Buradan uzaklaştıkça az yağışlı yerler başlar. Senegal ve Sudan'da olduğu gibi. Buralarda seyrek küçük ağaçlı yerler, yarı çalılıklar belirmiştir.

Ekvatoral orman (bk. Balta girmemiş orman).

El işleri (Al. Handwerk, Fr. Métier, İng. Handicraft, eski kelime : El sanatları). Çoğunca elle yapılan ve sade bir takım araçlardan da faydalanılan işler. Her çağda, her ülkede, el sanatları kurulmuş, kimisinde çok gelişmiştir. El sanatlariyle fabrikacılığa doğru gidilmiştir. Halıcılık, tezgâh dokumacılığı birer el sanatıdır. Bahçecilik hatta ekincilik yapmakla beraber evlerdeki el sanatlarının geçimde önemli yer tuttuğu köyler çoktur. Bu sanatlar arasında iplik bükme, dokumacılık, halıcılık, kilim ve cecim yapılması vardır.

Elâstikî (bk. Esnek).

Elâstikiyet. Yunanca elestikoz = uzayabilir ve Lâtinceye geçerek elaunein = bir şeyi bir başka yere doğru itmek, sürmek). (bk. Esneklik).

Elevasyon teorisi (Lâtince elevare = yükselme). (bk. Yükselme teorisi).

Elipsoid (Al. Ellipsoid, Rotationsellipsoid, Fr. Ellipsoide de révolution, İng. Ellipsoid, eski terim : Kat'ı nâkıs-ı mücessem). Bir elipsin, ana ekseni çevresinde dönmesinden doğan mücessem bir şekil. Bunun küreden ayrılığı bir meridyen (b. bk.) boyunca alınan bir kesitin çember biçimi değil, elips biçimi göstermesidir. Yeryuvarlağının biçimi olarak da gözönüne alınan elipsoidin, küreden ayrılığını **basıklık** (b. bk.) verir. (bk. Geoid).

Emersion. (Lâtince emersio = su yüzüne çıkma, emergere = su yüzüne çıkmak). (bk. Yüze çıkma).

Emles arazi. Arapça emles (çoğulu emâlis) = Hafif dalgalı arazi için kullanılmış bir eski terim. (bk. Düzce arazi).

En küçük (Al. Minimal, Fr. Minimum, İng. Minimum, eski kelime : Asgarî). Bir şeyin en küçük, en düşük değeri.

Endemik bitki. (Yunanca endemos = yerli). (bk. Yerli bitki).

Endojen kuvvetler. (Yunanca endon = iç, genesis = oluş). (bk. İç güçler).

Endrumpf. (Almanca : Ende = son, Rumpf = gövde). (bk. Son-yontuk).

Endüstri (Al., Fr. Industrie, İng. Industry, eski kelime : Sanayi). İşlenmemiş, ya da yarı işlenmiş maddelerin, fabrikalarda, yapımevlerinde işlenmiş duruma getirilmesi. Endüstri ile el sanatları arasındaki sınır bu derece belli değildir. Çok çeşitli endüstri kolları vardır. Bunlar arasında **maden endüstrisi, yiyecek maddeleri** endüstrisi, **giyecek maddeleri** endüstrisi vardır. Endüstri yeri bir fabrika, bir yapımevidir.

Endüstri bölgeleri (Al. Industriegebiete, Fr. Régions industrielles, İng. Industry regions, eski kelime : Sanayi mıntakaları). Fabrikaların, yapımevlerinin toplandığı bölge. Bu yerlerdeki geçim üzerine endüstri başta gelen bir yer tutar. Endüstri bölgeleri nüfusun çok toplandığı kalabalık yerlerdir.

Endüstrileşme (Al. Industrialisierung, Fr. Industrialiser, İng. Industrialization, eski kelime : Sanayileşme). Tarıma ve küçük el sanatlarına dayanan bir ülkede işlenmemiş maddeler bakımından başka memleketlere bağlı kalmamak, ya da kendine oldukça yetebilmek üzere devlet eliyle ya da özel girişmelerle (teşebbüslerle) fabrikaların arttırılması işi. Endüstrileşme veya endüstrileşmek işleri için birinci derecede ilgili endüstri kollarında çalışabilecek, iş yapabilecek yetişmiş işçi, usta ve başka uzmanlara ihtiyaç vardır. Bundan başka bu fabrikalar için işlenmemiş maddeler, sermaye, ulaştırma işleri gerekir.

Enerji. (bk. Erke).

Engebe (bk. Dağlık yer, Yeryüzü şekilleri).

Engebeli arazi (bk. Dağlık yer, İnişli - çıkışlı arazi).

Enine (Al. Quer, Fr. Transversal, İng. Transverse, eski kelime : Arzânî). Coğrafyada türlü kelimelerin yanına gelerek terimi bütünleyen bir kelime. Eskiden bunun yerine **arzânî** (b. bk.) kelimesi kullanılırdı. Şimdi **enine** kelimesi iyice yayılmıştır. Sözgelişi **enine kıyı, enine kırılma, enine kesit** gibi. (bk. Boyuna).

Enine ada (Al. Querinsel, Fr. Île transversal, İng. Transverse island, eski terim : Arzânî cezire, Arzânî ada). Uzanışı ile kıvrım uzanışları arasında ilgi olmayan, çoğunca karışık yapılı adalar. (bk. Boyuna ada, Adalar).

Enine akarsu (Al. Querfluss, Fr. Eau transversal, İng. Transverse stream, eski terim : Arzânî nehir). Subölümü kabarıklıklarına dikey olarak uzanan akarsu. Bunun tersi boyuna akarsudur. (b. bk.).

Enine boğaz (Al. Querstrasse, Fr. Détroit transversal, İng. Transverse strait, eski terim : Arzânî boğaz). Her iki kıyıda türlü yapıda ve çoğunca yapı ile kıyı uzanışının birbirine uymadığı deniz boğazı. Bunlar küçük boğazlardır. Bunun tersi boyuna boğazdır. (b. bk.).

Enine doruk sırtı (Al. Querkamm, Fr. Chaîne transversal, İng. Transverse ridge, eski kelime : Arzânî hattı bâlâ). Uzanışı, kıvrım uzanışına dikey olan doruklar (bk. Boyuna doruk).

Enine kırılma (Al. Querverwerfung, Fr. Faille transversal, İng. Transverse faulting, eski terim : Arzânî inşikak). Tabakaların uzanışına (b. bk.) ya az çok dikey, ya da yamuk giden kırılma yerleri. Bunun tersi boyuna kırılmadır (b. bk.).

Enine kesit (Al. Querschuitt, Fr. Section transversale, İng. Cross-section). (bk. Enine profil).

Enine kıyı (Al. Querküste, Fr. Côte transversale, İng. Tranverse coast, eski terim : Arzânî sahil). Kıyı boyundaki dağları dar bir açı ile kesen kıyı çizgisi. Böyle kıyılara **uyumsuz kıyı** (b. bk.) adı da verilir. Bunun tersi boyuna kıyıdır. (b. bk.). Batı Anadolu kıyıları enine kıyılar arasında sayılır.

Enine profil (Al. Querprofil, Fr. Profil transversal, İng. Cross-profile, eski terim : Arzânî maktâ). Vâdileri enlemesine kesecek şekilde alınmış profil. Böyle profillerde çeşitli vâdi biçimleri belli olur. Kertik vâdi, kısık, bir yamacı dik, öteki yamacı yatık olan bakışımsız vâdi, (V) biçimli vâdi, sekili vâdi gibi. Bu profillerde **yapı** da gösterilerek **enine kesit** durumuna getirilir.

Enine vâdi (Al. Quertal, Fr. Vallée transversale, İng. Transverse valley, eski terim : Arzânî vâdi). Kıvrımlı bir sıradağın kıvrımları boyunca değil, buna az çok dikey olarak uzanan vâdi. Bunlar çoğunca kıvrım sıradağında enine birtakım **boğazlar** durumundadır. (bk. Boyuna vâdi).

Enlem (Al. Breite, Fr., İng. Latitude, eski terim : Arz, Arz-ı coğrafî). Yeryüzünde bir noktanın **coğrafî enlemi** denince, o noktadaki çekül ile ekvator düzlemi arasında kalan **açı** anlaşılır. Bu açı ekvatorla o nokta arasındaki **meridiyen yayı** üzerinde ölçülür. Başka bir sözle enlem, ya da coğrafi enlem, yeryüzünde bir noktadan geçen **paralel çember** (b. bk) ile **ekvator** arasında bulunan yayın değeridir. Aynı enlemde bulunan yerler, bir enlem çemberinde bulunuyorlar demektir. Bir yerin coğrafi enlemi denilince o yerin meridiyeni üzerinde derece, dakika, saniye olarak hesaplanan ve bu yeri ekvatordan ayıran uzaklık anlaşılır.

Bir yerin enlemi o yerin ekvatora göre yerini belirtir. (bk. Paralel çember, Enlem derecesi, Boylam, Meridiyen, Ekvator).

Enlem derecesi (Al. Breitengrad, Fr. Degré de latitude, İng. Degree of latitude, eski terim : Arz derecesi). (bk. Enlem, Meridiyen).

Entansif tarım (Fransızca **intensif**, intensive). (bk. İnce tarım).

Enterglâsyal (bk. Buzularası).

Enterkontinental demiryolu (Lâtince contenesterra = birbirine bağlı ülke kelimesinden alınarak **continent** şekline getirilmiş kelimeden yapılmış terimdir ki, **karalar-arası** anlamına gelir. (bk. Karalararası demiryolu).

Enterpolasyon (Lâtince interpolatio = **arasına katma**). (bk. Doldurma, Var-sayılma).

Enversiyon. Fransızca **inversion** = tersine dönme, **ters** duruma gelme kelimesinin, Arapça **teaküs** (b. bk.) kelimesini karşılamak üzere dilimize girmiş ve imlâmızla okunuşu gibi yazılmış şekli. Enversiyon kelimesi yer biçimi, sıcaklık için kullanılmıştır. Şimdi bunun yerini **terselme** (b. bk.) tutmuştur.

Eoliyen. Yunanca Aiolos, Eole = Rüzgâr ilâhı adından alınarak kullanılmış terim. Bununla, **yel etkisiyle ilgili** olaylar anlatılır. Önceleri **eoliyen** terimini karşılamak üzere Arapça **riyâhî**, Tesir-i riyâhî, çoğul olarak ta Tesirât-ı riyâhiye terimleri kullanılmış, şimdi bunların yerine **yel etkisi, yelsel** terimleri kullanılmaktadır. (bk. Yel etkisi).

Epifitler (Yunanca epi = üst, phyton = bitki). (bk. Üstbitken).

Epijenez yarma vâdi (Al. Epigenetisches Durchbruchstal, Fr. Vallée épigénique, Vallée surimposée, İng. Superposed valley). Bugünkünü değil, eski bir eğimi güden boğaz biçimli vâdi. Bu türlü yarma vâdilerin çok

çeşitleri vardır. Bunlardan en çok görülenleri şudur : Önceleri üstü yumuşak tabakalarla örtülmüş yerlerde, sonraları akarsular yataklarını derin kazmış, dipteki sert taşlar içinde de gömülerek burada derin boğazlar açılmıştır. Bunun örneklerinden biri Ankara Kalesi ile Timurlenk Tepesi arasındaki Bent Deresi yarma vâdisidir. (bk. Boğaz, Yarma vâdi, Antesedan yarma vâdi).

Epirojenik hareketler (Yunanca epeiros = kara, genesis = oluş). Bununla kara oluşu hareketleri anlatılmak istenmiştir. Böyle hareketler geniş ölçülü, son derece ağır giden, pek belirgin tabaka oynamalarına yer vermiyen kımıldanışlar olduğundan buna dilimizde **yer kabuğu yaylanmaları** da denilmektedir. (bk. Yerkabuğu yaylanmaları).

Episantr (Yunanca epi = üst, üstünde, kenron = orta nokta, ya da lâtince centrum = merkez). Deprem dalgalarının yeryüzündeki orta yeri. (bk. Deprem ortası).

Epok (bk. Dönem).

Erime suyu (Al. Schmelzwasser, Fr. Eau de fonte, İng. Melt-water). Karların, buzların erimesinden doğan su. Karların erimesinden çıkan suya **kar suyu** denir. Kar suyu, bir çeşit erime suyudur. Karın, buzun erimesinden doğan sular, yazın dereleri besler.

Erimek (Al. Tauen, Auftauen, Fr. Dégeler, İng. Thaw, dilimizdeki başka karşılıkları : Erime, Buz çözülmesi, Don çözülmesi, Çözülme). Katı bir cismin, bir sıvı ile katışarak, ya da sıcaklık karşısında erimesi. Buzun erimesi, kar erimesi, donmuş toprağın erime yoluyla çözülmesi gibi.

Erke (Al. Energie, Fr. Energie, İng. Energy, eski kelime : Kudret). Bir cisimde taşınan ve iş çıkarmaya yarıyan güç. Elektrik erkesi, ısı erkesi, atom erkesi gibi. Erkenin eski karşılıkları **kudret** ve enerjidir.

Erosion (bk. Aşınma).

Erozyon (Lâtince erodere = kemirmek). (bk. Aşınma).

Erupsiyon (Lâtince eruptio = püskürme, erumpere = püskürmek). Yanardağların püskürmesini belirten terim. (bk. Püskürme).

Eskiçağ (Al. Altertum, Fr. Antiquité, İng. Antiquity, eski ad : Kurûn-ı ûlâ). Tarih çağları içindeki en eski zamandan başlayıp milâdın 395 inci yılına kadar süren çağ. (bk. Tarih çağları, İlk-çağ).

Eski Taş - Çağı (Al. Paläolithikum, Altsteinzeit, Fr. Paléolithique (âge), İng. Paleolithic "age", başka adı : Yontma Taş-Çağı). İnsan tarihinin en eski çağı. Bu çağ, Tersiyer (b. bk.) sonunda insanın belirmesiyle başlamış, Buzul Çağının (b. bk.) sonuna kadar sürmüştür. Pleistosen devri tortulları içinde **yontulmuş çakmak taşı** parçaları, boynuz, insan kemikleri bulunmuştur. Bunlar o zamanlar insanların barındığı **mağaralarla** oyularak yapılmış **inler** içindedir. Bu arada savaşta, avda kullanılmış araçlar da vardır. Eski Taş-Çağında (Yontma taş çağında) insanlar taşları, hele çakmak taşlarını kullanacakları işe göre birbirine sürterek, çarparak biçim vermişlerdir. Bunlar bıçak, testere, balta, ok gibi araçlardır. Bunlardan insanın el işlerinde epeyce ileri gittiği anlaşılmıştır. Bu gelişmeye göre yontma taş çağı **6 döneme** ayrılmıştır ki, bu dönemlerin adları, buluntuların elde edildiği Fransa'nın türlü köy ve kentlerinden alınmıştır. Eskiden yeniye göre sırasiyle şöyledir : Chelléen, Acheulléen, Mustérien, Aurignacien, Solutréen, Magdalénien.

Bu altı dönemin ilk ikisinde pek **kaba araçlar** yapılmıştır. Bu sırada insanlar evsiz, çıplak olarak dere ve ırmak boylarında dolaşır, böyle yaşarlardı. Bundan sonraki araçların

işlenmesi biraz daha incelmiş, insanlar mağaralarda yaşamaya başlamış, avladıkları hayvanların derilerinden yiyecek yapmışlardır. Bundan sonrakilerde sanat biraz daha ilerlemiş, sona doğru yontma taş yerine **kemik** ve boynuzlardan araç yapmışlardır. Resimde, heykel yapmada ilerlemişlerdir. Bu zamanda da insanlar **mağaralarda** barınmışlardır. (bk. Taş Çağı, Orta taş-çağı, Yeni taş-çağı).

Esmer kömür (Al. Braunkohle, Fr. Lignite, İng. Browncoal, başka bir kelime : Linyit). Kömürleşmenin oldukça ileri gittiği belli olan fakat, yine de odunsu görünüşünü biraz olsun belli eden bir çeşit maden kömürü. Bunun bir adı da linyittir. Bazı esmer kömürlerde oluştukları bitkilerin dokusu tanınabilir. Esmer kömürün rengi, çizgisi esmerdir. Böylece koyu kara, parlak maden kömüründen ayrı bir görünüşü vardır.

Esmer kömür, Üçüncü Çağ (b. bk.) tabakaları arasında bulunur. Böyle esmer kömür yataklarının kimisinde dikine duran ve olduğu gibi kömürleşmiş bulunan ağaçlar vardır.
Bu da kömürlerin oldukları yerde meydana geldiklerini gösterir. Bazı yerlerin esmer kömürleri ise başka yerlerden taşınan bitkilerin kömürleşmesinden doğmuştur. Yurdumuzda pek çok **esmer kömür yatağı** vardır. Bunlardan 25 kadarı işletilmektedir. Esmer kömürün içinde yüzde 55 - 75 karbon bulunur. Bu kömür uzun, dumanlı bir alevle yanar. Yanarken kötü koku çıkarır. Esmer kömür asıl maden kömürüne göre daha az serttir.

Esmer toprak (Al. Braunerde, Fr. Sol brun, İng. Brown soils). Orta kuşak iklimlerinin bazı bölgelerinde görülen bir çeşit toprak. Bu toprak, killi yerlerde daha çok bulunur. (bk. Toprak).

Esnek (Al. Elastisch, Fr. Elastique, İng. Elastic, eski kelime : Elâstikî). Katı cisimlerdeki eğilip bükülebilme özelliği (bk. Esneklik).

Esneklik (Al. Elastizität, Fr. Elasticité, İng. Elasticity, eski kelime : Elâstikiyet). Katı cisimlerin dıştan olan bir etki ile eğilip bükülmesi. Bu olay sırasında cisimde bir uzama olur. Sözgelişi bir yay bükülürse, yayın uzadığı miktar, tatbik edilen güçle (kuvvetle) orantılıdır. Yayı büken bu güç ortadan kalkınca, yay yine eski uzunluğuna gelir. Esnekliğin bir sınırı vardır. Bu sınır aşılınca uzama, güçle orantılı olmaktan çıkar, yay daha da uzar, güç ortadan kalkınca da yay eski durumuna dönmez. Yine bu esnekliğin sınırı ile ilgili olarak katı cisimlerin kendi özelliklerini aşacak kadar **bükülmeleri** sırasında **kırılmalar** da olur.

Yerkabuğu da bir katı cisim olarak türlü **yaylanmalar** sırasında belirli bir esneklik gösterir. Kimi taşlar ve tabakalar cam gibi kolay kırılır duruma gelmişlerdir. Bunların esnekliği azdır. Kimi taşlarda ise esneklik daha çoktur. Bunlar hemen kırılmaz, kıvrılır, ya da bükülür.
Yerkabuğunun esnekliği ile tabakaların **yerinden oynamaları** (b. bk.) sırasında uğradıkları değişiklikler arasında yakın ilgi vardır. Ayrıca **esneklik** ile **depremler** (b. bk.) arasında ilgi vardır. (bk. kıvrılma, kırılma).

Estuar (Latince Aestuare = dalgalanma, köpürme). Gelgitli kıyılarda ırmak ağızlarının huni biçiminde genişlemiş durumu (bk. Haliç).

Eş -(Yunanca isos = **e ş** den alınma **i s o** - ön-ekinin yerine kullanılan türkçe bir terim ön-ek). Birçok bilim terimlerinde ve teknik terimlerde türlü anlamdaki kelimelerin önünde bir **ön-ek** olarak yertutmuş bulunan **iso**-ön-ekini **eş-** kelimesi karşılamaktadır. Sözgelişi : İsobar (İzobar) terimi yerine **eşbasınç**, isohaline yeri-

ne **eştuzluluk**, isohyete yerine **eşyağış** gibi.

Değerleri eş durumda bulunan yerler (türlü bakımlardan), haritada yer yer noktalar halinde belirtilir. Bu noktalar, çoğunca, bir **eğri çizgi** ile birbirine birleştirilir. (bk. Doldurma, Var-sayılma, İnterpolation). Böylece bir **eş-eğri** değeri belirir. Sözgelişi : Bu yol ile bir **eşbasınç eğrisi** çizilmiş bulunur. Böyle eğrilerin sayısı haritada birden çok olunca **eş-eğriler**'den söz edilir : **Eşbasınç eğrileri** gibi.

35 - 40 yıl öncesi coğrafya kitaplarında **iso-** ön-ekini karşılamak üzere Arapça **mütesâvî** (eş olan anlamına gelir) kelimesi kullanılmış ve Türkçe eğri kelimesi yerine de **münhanî** kelimesinden faydalanılarak iso- ile başlıyan terimler yapılmıştır. Sözgelişi : Fransızca courbes d'isobare yerine **mütesâvîyüttazyîk münhanileri** denilmiştir. Bu türlü eğrilerin çizilmiş bulunduğu haritaya da **mütesâvîyüttazyîk haritası** adı verilmiştir. Ancak, Arapça ile yapılmış bu terimlerin yerini, daha kısa olan Batıdan gelme terimler tutmuş, böylece **mütesâvî** kelimesi, yerini **iso-**'ya ve onun sonuna takılan yabancı kelimeye bırakmıştır. Bu arada **iso-**'da da değişme olmuş ve okunduğu şekilde **izo-** olarak yazılmıştır : İsobar yerine **izobar** gibi.

Bugün bu türlü terimler hem **iso-** ile (isobar, isoterm gibi), hem **izo-** ile (izobar, izoterm gibi) yazılmakta, hem de bunların yanında **eş-** ile yapılmış Türkçe terimler gittikçe yayılmaktadır. (eşbasınç, eşsıcaklık gibi). (bk. iso-).

Eşaykırılık eğrileri (Al. Isanomalen, Fr. Ligne d'isanomale, İng. Isanomalous line). Aynı değerdeki **sıcaklık aykırılığı** gösteren noktaları birleştiren eğriler. Bunlar bir enlem boyunda olması beklenen sıcaklıktan aynı aykırılığı gösteren yerlerden geçirilmiş olan çizgilerdir.

Böyle eğriler geçirilerek **eşaykırılık haritaları** çizilir. Yıl içindeki en sıcak ay ve en soğuk ay için yapılan eşaykırılık haritaları, çok faydalı olayların görülmesine yardım eder. Sözgelişi kuzey yarımkürede olağan sıcaklıktan aykırılık güney yarım küredekinden çoktur. Ocak ayında Asya'nın çok yeri, bulunması beklenen sıcaklıktan daha soğuktur. Bu aykırılığın merkezi olan Sibirya'daki Verkoyansk'da aykırılık 24 dereceyi bulur. Kuzey Amerika'nın aykırılık merkezi de Hudson körfezi çevresidir. Bunlar menfi aykırılıktır. Bulunması beklenen sıcaklıktan bu dereceler kadar daha azdır. Bir de müsbet aykırılık vardır ki, burada bir enlem boyunda bulunması beklenen sıcaklıktan daha fazlası bulunur.

Eşbasınç (eğrisi, eğrileri). (Al. Isobaren, Fr. Isobares (lignes, Courbes), İng. Isobars, eski terim : Hutût-u mütesâviyüttazyîk, Mütesâviyüttazyîk münhanileri, başka adı : İsobar, İzobar). Hava basıncının birbirinin aynı olduğu yerleri birleştiren eğri. Basınç haritalarında bu değerler deniz yüzüne indirilmiş olarak gösterilir. **Eşbasınç eğrileri** haritalar üzerinde gösterilir ki, bunlara **eşbasınç haritası** yani **izobar haritası** denir. Eşbasınç haritaları ihtiyaca göre aylık, mevsimlik, yıllık olabilir. Bunlar için de atlaslarda en çok yer tutanları Temmuz ve Ocak eşbasınç haritaları ile yıllık eşbasınç haritasıdır. Son zamanlarda günlük, hatta saatlik basınç haritaları da yapılmaya başlanmıştır. (bk. Sinoptik harita).

Eşbulutluluk (eğrileri). (Al. Isonephen, Fr. Isonèphe (courbes), İng. Isoneph, eski kelime : Hutût-u mütesâviyüssehâbiyet). Aynı ortalama bulutluluğu gösteren noktalardan geçmek üzere çizilen eğriler. Bu eğriler bir harita üzerine çizilir ki, buna **eşbulutluluk haritası** denir. Böyle bir haritaya bakıldığı zaman bulutluluğun en az

olduğu yerlerin Kuzey Afrika, Büyük Sahra çölü, Mısır, Arabistan, Güney Afrika, Avustralya'nın çok yeri olduğu görülür. Bulutluluğun en çok bulunduğu yerler ise Kuzey Atlantik, Kuzey Buz Denizi, Büyük Britanya adalar topluluğu, Norveç, İslanda, Grönland olarak görülür.

Eşdeprenme eğrileri (Al. Isoseisten, Fr. Isoséistes (Courbes), İng. İsoseismal line, eski kelime : Mütesâviyüz-zelzele münhanileri). Depremi eşit değerde duymuş olan noktaları birbirine bağlıyan eğriler. Yerin içindeki deprem ocağından dışarı vuran dalgalar, yeryüzünü yüzeysel dalgalarla sarsarlar. Bu **dalgaların yayılışı** oldukça derindeki katı, esnek taş kütlelerinden geçerek olur. İşte bu kütlelerin üstünde bulunan herşey birlikte titreşir. Deprem, yeryüzündeki merkezden yani **deprem ortasından** çevreye yayıldıkça gücü azalır. Bu yayılış, durgun bir suya atılan taşın yaptığı dalgalanmanın halka halka çevreye doğru gevşeyip yayılması, gittikçe belirsizleşmesi durumunu andırır. Depremde de sanki dalgalar, deprem ortasından (b. bk.) geliyorlarmış gibi bir durum gösterir.

Çoğunca, en çok sarsılan yer bu deprem ortasıdır. Buradan başlıyarak çevreye doğru uzaklaşıldıkça sarsıntıların gücü azalır. Sonunda duyulamaz, sezilemez olur. Buna göre eşdeprenme eğrileri içiçe bir takım eğriler olarak gösterilir. Bunların yardımı ile **deprem haritaları** çizilir. (bk. Deprem).

Eşderinlik eğrileri (Al. Isobathen, Fr. Isobathes (lignes), İng. Isobath, eski kelime : Mütesâviyül-umk münhanileri). Deniz derinliğini gösteren eğriler. Burada deniz yüzünden dibe doğru aynı derinlikteki noktaları birleştiren çizgi bir **eşderinlik eğrisi** olur. Deniz haritalarında bu eğrilerin çizilmesi ile, deniz dibinin derin çanakları, eşikleri, düzlükleri belli edilmiş olur. Burada da yine eğriler arasında eşit aralık (bk. bk.) değerleri bulunur.

Eşgenlik çizgileri (Al. Isoamplituden, Fr. Lignes d'isamplitudes, İng. Isoamplitudes (line), eski kelime : Hutût-u mütesâviyüs-si'a). Yıllık sıcaklık oynamalarının bir değerde bulunduğu yerleri birleştiren eğriler. Sıcak kuşakta bu oynama değeri 1°C dır. Büyük denizlerin yarıdan çoğunda 5°C kadardır. Karasal iklimlerde bu değer yerine göre çok artar. (bk. Sıcaklık).

Eşhız eğrisi (Al. Isotachen). Akarsuyun enine kesitinde aynı hızdaki akış yerlerini birleştiren eğri. Akarsu yatağının birçok yerlerinde türlü sebeplerle, hele **sürtünmeler** yüzünden, birbirinden ayrı **akma hızı** belirir. Bir akarsuyun enine kesitinde aynı hızdaki noktalar bir eğri ile birleştirilir ki, bu eşhız eğrisidir. Eğriler çoğunca kesitin kenarlarına koşut (paralel) gider. Eşhız eğrilerinin sıralanışı şunu gösterir : Akarsuyun hızı, yanlardan ortaya, dipten üste doğru artar. Akarsuyun en hızlı aktığı yer yatağın en derin yerinin (bk. Bıçık, Talveg) üstündedir. (bk. Hızlı akış çizgisi).

Eşik (Al. Schwelle, Fr. Seuil, İng. Swell). 1 — Deniz diplerinde Okyanus çanakları arasında boylu boyunca uzanan kabartılar.
2 — Karalarda çukurca yerler arasında uzanan genişçe kabartılar.

Eşit aralık (Al. Höhenabstand, Äquidistanz, Fr. Equidistance, İng. Equidistance, eski kelime : Mütesâvi-ül mesafe, sâbit aralık). Topoğrafya haritalarında birbiri ardından gelen eşyükseklik eğrilerinin (b. bk.) eşit değerdeki aralığı.
Bir topoğrafya haritasında "eşyükseklik eğrilerinin eş aralığı 20 m. dir" denildiği zaman, bu eğrilerin her 20 m. yükseklikte bir geçirilmiş olduğu anlaşılır. Bu değer 10, 25, 50, 100 m olabilir. Bu değerler hari-

tanın ölçeğine, yer kabartılarının biçimine, yamaçların dikliğine göre değişir. Ovalarda eşyükseklik eğrileri çok seyrek geçer. Bu yüzden buralarda **ara eğrileri** de kullanılır. Dik yamaçlarda ise eğriler pek sık geçer.

Eşme (bk. Kaynak).

Eşsıcaklık eğrisi (Al. Isothermen, Isothermes (lignes), İng. Isotherm, eski terim : Mütesâviyüs-suhûnet münhanisi). Eşit sıcaklıktaki yerleri birleştiren eğri. (bk. Sıcaklık).

Eşyükselti eğrisi (Al. Höhenlinien, Höhenkurven, Isohypsen, Fr. Courbes de niveau, Isohypse, İng. Contour-line, eski kelime : Tesviye münhanisi, başka adları : Yükseklik eğrisi, yükselti eğrisi, isohips, İzohips). Deniz yüzünden aynı yükseklikte bulunan yerlerin birleştirilmesinden elde edilen eğri. Başka bir deyişle çekül doğrultusunda **eşit aralıklarla** (Sâbit aralık veya eküidistans) geçtikleri düşünülen yatay düzlemlerin, yer kabartısının yüzü ile yaptığı **ara kesitler.** Bu eğriler haritada girintili çıkıntılı çizgiler olarak görülür. Bunlardan birinin geçtiği her noktada yükseklik birdir. Bu eğrilerin, aynı topoğrafya haritasında sık geçtikleri yerler dik yamaçlardır, seyrek geçtikleri yerler ise düz yerlerdir. Dimdik olan kayalıklarda ise bu eğriler ya son derece sık geçer, ya da üstüste gelirler. Eşyükselti eğrileri içiçe kapalı çizgilerdir. Her eğri kendisinden daha çok yükseklik gösteren eğrilerin çevresini dolaşır. **Kapalı çanaklarda** ise özel bir durum belirir. Böyle yerlerde çanağın içine doğru bir ok çizilerek burasının kapalı bir çanak olduğu belli edilir. (bk. İzohipsler, Yükseklik eğrileri, Tesviye münhanisi, Eşderinlik eğrisi, İzobat).

Eşyükselme eğrileri. (Al. Isanabasen, ya da Isobasen, eski kelime : Mütesâviyüt-tereffû' münhanileri). Eski, ya da şimdiki deniz yüzüne göre, yerkabuğunun bir yerinin türlü bölümlerinin yükselme değerini veren eğriler. Bu eğrilerden belirli bir değerde olanının her yerinde yükselme birdir. Bunun için **eşyükselme eğrisi** denilmiştir. İskandinavya yarımadası için çizilmiş böyle haritalar vardır. (bk. İsanabaz eğrileri).

Eşyağış eğrisi (Al. Isohyeten, Fr. Isohyéts (courbes), İng. Isohyet, eski kelime : Mütesâviyül-matar münhanileri). Eşit değerde yağış alan yerleri birleştiren eğriler (bk. Yağış).

Eşvâk. (Arapça, şevk = diken kelimesinden alınarak **sivri diken** karşılığı kullanılmış bir terim. Böyle dikenlerin çok bulunduğu yere Şevkistan, **dikenlik** denilmiş, şevk çoğul olarak eşvâk şeklinde kullanılmıştır. Dilimizdeki karşılığı **dikenler** (bk. Diken) dir.

Et (Al. Fleisch, Fr. Viande, İng. Meat, eski kelime : Lâhm). Hayvanların yumuşak yerlerinden elde edilen bir besi maddesi.

Etek döküntüsü (Al. Schuttkegel, Schutthalde, Fr. Éboulis, Cône d'éboulis, İng. Talus cone, eski kelime: Mevaddı müteheyyile mahrûtu). Dağ eteklerindeki taş kırıntıları yığıntısı. Yüksek dağlarla kurak bölgelerdeki dikçe çıplak kayalıklarda parçalanarak (bk. Ufalanma) kırıntılar biçimine gelen taşların eteğe doğru kayması, inmesi, orada yelpaze biçiminde yığılmalariyle belirən şekil. Bunlara **kayşat** da denir. Yamaç boyunca sıralanan taş oluklarından aşağılara kayıp inen, ya da yuvarlanan bu köşeli taş parçaları yığıntıları 25 - 30 derece eğimli kuru birikinti yerleridir. Bunlar dağın, yaylanın eteğinde sıra sıra dik yelpazeler gibi uzanırlar. Bunun için bunlara bu yerleriyle ilgisi yüzünden **etek döküntüsü** denilmiştir. **Kayma** ile de indiklerinden **kayşat** adı da verilmiştir.

Etekdüzü (bk. Dağ eteği düzlüğü).

Etezyen iklimi (Al. Etesienklima). Dar anlamı ile Doğu Akdenizde esen Etezyen rüzgârlarının (b. bk.) etki alanı içindeki iklim örneği.
Geniş anlamiyle kış yağmurları (b. bk.) bölgelerinde, ya da daha yerel adiyle **Akdeniz iklimi** (b. bk.) bölgesinde kendini örnek şekilde gösteren iklim tipi.

Etezyen rüzgârları (Al. Etesien (-Wind), Fr. Etésien (vents-), İng. Etesian winds, eski kelime: Meltemî, Riyâh-ı mevkute). (Lâtince etesius = yıllık). Doğu Akdeniz bölgesinde, bu arada Ege denizinde, Mayıs sonundan Eylül'e kadar düzenli olarak kuzeyden esen kuru yeller. Bugün, Ege Adalarında ve çevresinde bu rüzgâra **meltem** denilmektedir. Bu rüzgâr çoğu zaman fırtına halinde eser, denizde gidiş gelişi zorlaştırır, hatta adaların yüksek yerlerinde ağaçların düzgün büyümesini bile engeller.

Etnoloji (Al. Ethnologie, Völkerkunde, Fr. Ethnologie, İng. Ethnology). İnsan eserlerinin, etnografik verilerin incelendiği bir bilim. (bk. Antropoloji).

Ev (Al. Haus, Fr. Maison, İng. House, eski kelimeler : Beyt, İkametgâh, Hâne, Mesken). İçinde bir **aile ocağı** kurulabilen yer. Başka bir deyişle, **aile** dediğimiz toplumu taşıyan yer. Ev, insanların barındığı, kendini dinleyebildiği bir yuvadır. Yapı olarak ev denildiği zaman, duvarları, çatısı, tavanı, döşemesi bulunan, yatacak yerl, yemek yapılacak yeri olan binadır. İnsanın, günün belirli zamanlarında **uyku uyuma ihtiyacı**, kendisini yaban hayvanlarına ve başka saldırışlara karşı korumaya yöneltmiş, bundan da ev düşüncesi doğmuştur. (bk. Takma ev).

Evc. Arapça evc = en yüksek noktası (bk. Günöte, Afel).

Evcil hayvanlar (Al. Haustiere, Fr. Animaux domestiques, İng. Domestic animals, eski terim : Hayvanat-ı ehliye, Ehlî hayvanlar). **Yaban hayvanları**'na karşılık, insanların faydalanmak üzere kendilerine alıştırdıkları hayvanlar. Geçmiş çağlarda insanlar yaban hayvanlarını önce kendilerine düşman saymış, sonraları da onları avlamaya koyulmuşlardır. Ancak milâttan 12 bin yıl kadar önce insanlara alıştırılmış hayvanların bulunduğu anlaşılmıştır. Bazı hayvanlar insanların topluca bulunduğu yerlere yanaşmış, oralara yavaş yavaş alışmıştır. Bazı hayvanlar ise yavru iken alınmış, büyütülerek alıştırılmıştır. Başlangıçta bu işler, karınları kolay doyurulabilecek hayvanlar için olmuştur. Bolca bitki yiyen ve böylece beslenen hayvanları ise insanlar ancak ekin ekmeye başladıktan, ev kurduktan sonra **evcil** duruma getirebilmişlerdir. Hayvanları **evcilleştirme** işi çok uzun sürmüştür. Aşağı yukarı 12 bin yıl önce köpek evcil olmuş, sığır ve domuz 4000 - 8000 yıl kadar önce insana alıştırılmış, daha sonra da keçi ile eşek evcil olmuştur. At, Yeni Taş Çağının sonuna doğru evcil olmuştur. Kümes hayvanları 5000 yıl önce evcilleştirilmişlerdir.

Evcilleşme (Al. Domestikation, Fr, İng. Domestication, eski kelime : Ehlileşme, Ehlîleştirme). Yaban hayvanı, yaban bitkisi olarak kendiliğinden yetişen canlılar yerine **ev hayvanları**, ekilip dikilerek **üretilmiş bitkiler**'in yetiştirilmesi. Böylece yaban hayvanlarına karşılık, eve ve insana alışmış, yararlığı da dokunan evcil hayvanlar yetiştirilmiştir. Kedi, köpek, at birer evcil hayvandır. At, çok eski çağlardan beri evcilleşmiştir. (bk. Evcil hayvan, Yaban hayvanı).

Evolution. (Lâtince Evolutio = gelişme). (bk. Gelişme).

Evorsion. (Lâtince Vorsare = durmadan dönmek). (bk. Burgaçlama).

Evre (Al., Fr., Ing. Phase, eski kelime: Safha). Bir olayda birbiri ardınca görülen değişik durumların her biri. **Ayın evreleri** denildiği zaman **ayın safhaları** anlamı çıkar. (bk. Dönem, Devre).

- F -

Fabrika (Al. Fabrik, Fr. Fabrique, İng. Factory). İşlenmemiş maddelerin yarı işlenmiş, ya da işlenmiş duruma getirildiği iş yeri. Bu kelime faber = işçi kelimesinden gelen lâtince fabrica'dan alınarak birçok dillerde yerleşmiştir. Yapımevi (imalâthane) ve el işleri (b. bk.) ile fabrika ayrı şeylerdir. Fabrikanın özelliği, burada çokca işçinin çalışması, iş için makinelerin kullanılması, satışa çıkarılmaya hazır maddelerin yapılmasıdır. Fabrikanın coğrafî yerinin önemi vardır: Bu yerde işlenmemiş maddelerin kolay elde edilmesi, fabrikaya ucuzca getirilmesi, elde edilen ürünlerin kolay gönderilebilmesi, işçi bulunması, kullanma suyunun bolca bulunması, enerji sağlanması gerekir. Büyük bir fabrika çeşitli yapıları, alış-veriş yerleri, spor alanları, parkları, okulu, kitaplığı, yıkanma yerleri ve evleri ile bir şehri andıracak kadar yer tutar. (bk. Yerleşme yeri, Şehir).

Çıkardığı eşyaya göre çeşitli fabrikalar vardır: Dokuma fabrikası, yapı malzemesi fabrikaları, yiyecek, giyecek eşya fabrikaları gibi.

Falez. Fransızca **falaise** kelimesinden dilimize girerek imlâmızla yazılmış bir terim. Falez kelimesinin Türkçe karşılığı **yar**'dır. Falaise kelimesi Fransızcaya daha eski bir kelime olan **falisa** = dimdik, sarp yer sözünden girmiştir. Falaise kelimesi, Fransa'da Normandiya ve Picardiya kıyılarındaki 70 - 80 metreden yüksek kıyılar için kullanılmıştır. Dilimizde çok yer tutmuş olan bu kelimenin yerine şimdi **yar** terimi kullanılmaktadır. (bk. Yar).

Farm. İngilizce bir kelime olup, **çiftlik** (b. bk.) karşılığı kullanılır. Başlangıçta, kiralanarak faydalanılan geniş topraklar için bu ad kullanılırdı. Sonraları, ekilen, dikilen yerleri, yiyecek maddeleri yapan yerleri, yolları, evleri, başka yapıları, çarşısı ile geniş bir **işletme yeri** olmuş bulunan yerlere **Farm** adı verilmiştir. Kuzey ve Güney Amerika ülkelerinde bu türlü çiftlikler çoktur.

Fasiyes (Al. Fazies, Fr. Faciès, İng. Facies). Aynı jeoloji devrinde oluşmuş bir stratigrafik birliği meydana getiren taş ve tabakalarla bunların içindeki fosillerin bu tabakalara verdiği özelliği belirten terim. Bu terim 1840'ta İsviçreli jeolog Gressly tarafından kullanılmıştır. Lâtince **facies** = dış **görünüş, yüz,** çehre demektir. Tabakaların oluşma, birikme tortulanmasında çok çeşitlilik bulunduğu için **fasiyes** yani **görünüş** bakımından da bunlarda büyük çeşitlilik vardır. Bu tabakalar, oluştukları yerde ve sırada, o yerdeki coğrafya olaylarını ortaya koyma bakımından yararlı olurlar. Ancak, fasiyes terimi, çok geniş anlamlı, biraz da örtülüdür (mübhemdir). Bununla beraber, tabakaların oluştukları sıradaki yerel coğrafya şartlarını, olaylarını gösterebilirler. Bununla ilgili olarak **kara fasiyesi,** tatlı sulu **göl fasiyesi, deniz fasiyesi** vardır.

Fata Morgana. İtalyanca fée Morgane sözlerinden alınmış, Batı dillerinde

yer tutmuş bir terim. **Serâp, ılgım** anlamına gelir. (bk. Ilgım).

Favna (Al. Fauna, Fr. Faune, İng. Fauna, eski terim : Mecmua-i hayvaniye). Yeryüzünün belirli bölgelerinde, denizlerinde, bir kara parçasında, bir ülkede yaşıyan bütün hayvanlar. (bk. Hayvan topluluğu).

Fay. Fransızca **faille** kelimesinden dilimize geçerek bu şekilde yazılmış bir terim. Türkçede fay'ın karşılığı **kırık**, kırılma (b. bk.) dır.

Fay aynası. (bk. Kırılma aynası).

Faz. (Fransızca phase). Faz, **safha** karşılığı kullanılmıştır. Bunun Türkçe karşılığı **evre** (b. bk.) dir.

Fecr-i cenubî. (Arapça fecr = Tan, cenub = güney). (bk. Güney ışığı).

Fevcr-i şimalî. (Arapça fecr = tan, şimal = kuzey). (bk. Kuzey ışığı).

Fen-ni mesaha-i arazi. (bk. Geodezi).

Fenoloji (Al. Phänologie, Erscheinungskunde, Fr. Phénologie, İng. Phenology). Bitkilerin yıl içindeki büyüme ve gelişmelerinde görülen belirtilerle iklim olayları arasında ilgi arıyan, bundan sonuçlar çıkarmaya çalışan bir araştırma yolu ve bilim. Bu kelime Yunanca phainesthai = belirmek, görünür olmak, logos = bilim kelimelerinden yapılmış bir bilim adıdır ki, **belirti bilimi** (b. bk.) anlamına gelir. Bu bilimde bitkinin yıl içindeki gelişmesi, bu arada çiçek açma, filizlenme, yapraklanma, meyva verme, meyvanın olgunlaşması, yaprak dökümü (b. bk.) zamanları gözlenerek türlü iklim etmenleriyle bunlar arasındaki ilgi araştırılır. Yıl içinde aynı zamandaki aynı belirtilerin gözlendiği yerler biribirine birleştirilerek **isofan eğrileri (eşbelirti eğrileri)** çizilir. Bu eğrilerin çizildiği haritalardaki ayrı yerler, ayrı renklerle, ya da işaretlerle gösterilir. Böyle haritalara **fenoloji haritası (belirti haritası)** denir. Bu haritalar, bitki coğrafyası, tarım bakımından önemlidir. Türlü ülkelerde bu işlerle uğraşan kurullar vardır. (bk. Tarım, Bitki, İklim).

Feribot. (İngilizce Ferry-boat). Irmak, boğaz ve göllerde kıyıdan kıyıya yük, yolcu, kara taşıtları taşıyan bir çeşit gemidir. (bk. Araba vapuru).

Feyezân. (Arapça feyezân = ırmağın taşması). (bk. Taşkın).

Feyezân ovası (bk. Taşkın ovası).

Fırtına (Al. Sturm, Fr. Tempête, İng. Storm, Gale). Beaufort ıskalasına (b. bk.) göre, en az 9. güçte olan rüzgâr (b. bk.). Fırtınanın esiş hızı saniyede 21 metredir. Bu esiş, hızlı giden bir trenin gidişi ile kıyaslanabilir.

Fırlatma taşlar (Al. Auswürflinge, Fr. Ejection, İng. Ejection). Yanardağlardan **fırlatılmış** bulunan **taş parçaları.** Yanardağ bombası, lâpilli, volkan kumu, dışıklar bunlardandır. (bk. Püskürük taşlar).

Fidanlık (bk. Dikmelik).

Filizât-ı madeniye (bk. Mineraller).

Fitocoğrafya (bk. Bitki coğrafyası).

Fiumare. (İtalyanca fiume = akarsu). Kurak mevsimde kuru kalan sel yatağında sağnaklarla birdenbire coşan akarsu. Dilimizde bunun karşılığı **sel** (b. bk.) dir. Böyle bir akarsuyun kuru kalmış yerine **sel yatağı** denir.

Fiyord. (Norveç'çe **Fjord**). Dar ve uzun, dallı budaklı, oluk biçimli, içerisini deniz suları örtmüş, koylar, körfezler. Böyle yerlerde derin çanaklarla bunları birbirinden ayıran eşikler vardır. Fiyordlar, Dördüncü Çağın (b. bk.) buzulları altında kalmış yerlerde oluşmuştur. Buraları eski vâdilerin, buzullarla derinleştirilip işlenmesinden, böylece oluk biçimi almasından sonra deniz suları altında kalmış çukurluklardır. Kutba yakın bölgelerde, bu arada Norveç kıyılarında fiyordların örnek biçimleri bulunur. Britanya adalarındaki fiyordlara orada **Firth** denir. Kıyı-

larımızda fiyord biçimi kıyı yoktur. (bk. Kıyı, Yüksek kıyı).

Fizikî Coğrafya (bk. Doğal coğrafya).

Fizyografi (Al. Physiographie, Naturbeschreibung, Fr. Physiographie, İng. Physiography, eski kelime : Tasvir-i tabiat). Th. Huxley tarafından ileri sürülmüş bir bilim adı olup, doğal coğrafyayı (b. bk.) karşılar. (bk. Coğrafya).

Fjord (bk. Fiyord).

Fleksür. (Lâtince flexura = bükülme). (bk. Bükülme).

Flora (Al. Flora, Fr. Flore, İng. Flora, eski terim : Mecmua-i nebatiye). Yeryüzünün belirli bölgelerinde, ya da denizlerinde, bir kara parçasında, ya da bir ülkede yetişen bütün bitkiler. Flora kelimesi lâtince flos, floris = çiçek kelimesinden alınmış, bitki topluluğu anlamiyle bütün dillere girmiştir. (bk. Bitki topluluğu.

Flora bölgeleri (Al. Florengebiet, Fr. Régions botaniques, İng. regions of flora, eski terim : Menâtık-ı nebâtiye). Bitki topluluğu bölgeleri. (bk. Bitki, Bitki coğrafyası).

Fluviatil erosion (bk. Akarsu işlemesi).

Fluvioglâsyal şekiller (bk. Akarsu-buzul şekilleri).

Folklor. İngilizce **folklore** kelimesinden alınarak birçok dillere girmiş olup, **halk bilgisi** anlamına gelir. Bu bilgide, türlü ülkelerde yaşıyan insan topluluklarının yaşayışları, gelenekleri, görenekleri incelenir.

Formasyon. (Batı dillerinde Formation). Bir jeoloji devri içinde oluşmuş bulunan tabakalar dizisi. Trias formasyonu gibi. Bunların biribirine benziyen özellikleri kendinde toplamış olanlarına **formasyon grubu** adı verilir. Sözgelişi, Trias, Jura, Kretase'nin üçü birden Mezozoik'i meydana getirir. Formasyonlar **serilere** ayrılır. Kretasenin aşağı, yukarı serileri gibi. Bunlar da **katlara** ayrılır. Sözgelişi, aşağı kretase Neocom ve Gault katlarına ayrılmıştır.

Formasyon terimi, lâtince formatio = oluş, teşekkül etme kelimesinden yapılmış bir jeoloji terimidir. Uluslararası jeoloji toplantılarında bunun yerine **Systeme** kelimesi ileri sürülmüş ise de, bu kelime çok yayılamamıştır. Formasyon (**Formation**) terimi yaygındır. Fransızcada, bu terimle birlikte **Terrain** kelimesi de kullanılır. Dilimizde **formasyon** ile birlikte **oluşuk** terimi de kullanılmaktadır. (bk. Oluşuk).

Fosil (Al. Fossil, Fr. Fossile, İng. Fossil, eski terim : Müstehâse, çoğulu : Müstehâsât). Eski canlıların jeolojik birikinti ve tortulanma yerleri içinde, özel olayların etkisiyle saklı kalabilmiş olanlarına verilen ad. Canlıların, jeolojik **oluşuklar** (b. bk.) içinde olduğu biçimde, ya da bir bölümü olarak çürümemiş olmasına yardım eden etkilerin bütününe **fosilleşme (canlıların taşlaşması)** denir. (bk. Fosilleşme, Taşlaşma).

Fosil adam (Al. Fossile Hominiden, Fr. Homme fossile, İng. Fossil man, eski kelime : Müstehâse insan). Yeryuvarlağının geçmiş çağlarından kalma taşlaşmış insan biçimleri. Diluviyum (b. bk.) un başta gelen belirtilerinden biri, o çağda insanın da yaşamış olmasıdır. Bulunan insan fosillerinden anlaşıldığına göre, ilk insanlar Diluviyum başlangıcında yaşamıştır. Ancak, bunların daha önce belirmiş olmaları üzerinde de durulmuştur. Çünkü, Diluviyumda yaşamış olan insanların, uzun gelişmeden sonra bu durumu almış oldukları düşünülmüştür. Bugünedek bulunmuş olan **taşlaşmış adamlar** (fosil insanlar) içinde en eskileri Pithecanthropus erectus ile Homo Heidelbergensis'tir. Daha sonraları yenileri de bulunmuştur. Bunlardan birincisi 1891 de Cavada yanardağ taşları arasında bulunmuştur. Bu, kısa boylu, basık başlı bir yaratıktı.

Fosilleşme (bk. Taşlaşma).

Fotogrametri (Al. Photogrammetrie, Luftbildmessung, Fr. Photogrammétrie, İng. Photogrammetry). Havadan veya yerden alınan fotoğrafların harita durumuna getirilecek şekilde işlenmesi, değerlendirilmesi yolu. (bk. Harita).

Fön (Al. Föhn, Fön, Fr. Foehn, İng. Föhn). Lâtince Favonius = Batı yeli kelimesinden alınma bir rüzgâr adı. Föhn, ya da Fön şekliyle bu ad Kuzey İsviçre'den alınmış, başka ülkelerde de yayılmış, sıcak ve kuru, sert bir rüzgârın adıdır. **Fön yeli**, sanki bir dağın yamacı boyunca yukarıdan düşercesine eser. Bu esiş sırasında dağlardaki karlar hemen erir, seller akar, çığlar kopar. Fön, kimi yerde öyle hızlı eser ki, damlardaki kiremitleri söker, yürüyüşü zorlaştırır. Buna benzer bir yel Güney Anadolu'da Bolkar Dağından İvriz'e doğru eser ki, o taraflarda oturanlar buna **adam uçuran yel** adını vermişlerdir. Bu rüzgâr için **buzul yiyen** de denilmiştir. Karları eriten, dereleri taşıran bu sıcak ve eritici rüzgâra **buz eriten yel** denilebilir.

İsviçre'de ve Tirol vâdilerinde föhn, belirli bir yönde dağdan aşağıya doğru gittikçe çabuklaşarak eser. Bu esiş günlerce sürer. Bu yel en çok ilkbahar başında eser: Göğün çok açık olduğu kısa bir sürenin ardından fön esmeğe başlar, karları eritir, dereleri taşırır. Bu sırada yangın çıkmaması için (hele orman yangınları) ateşler söndürülür.

Fön yeli (**buz eriten yel**) insan üzerinde de yıpratıcı, korkutucu etki yapar. Bu kötü işlerine karşılık bu yelin esmesiyle ilkbaharda karlar daha erken yerden kalkar, davar sürüleri daha önce yaylalara çıkabilir. Fön yeli, hava yığınlarının bir dağı aşarken **adyabatik değişmesinden** (b. bk.) ileri gelir.

Förde (Al. Förden, Fördenküste, Föhrdenküste, Fr. Côtes à förden). Dördüncü Çağda (b. bk.) buzullar (b. bk.) ile örtülmüş, ya düz, ya da tepelik olan alçak yerlerdeki derin girintiler biçiminde, koylarla dolu kıyılar. (bk. Fjord).

Frana. İtalya'da Apenin Dağlarının türlü yerlerinde zaman zaman beliren yer kaymalarına verilmiş ad. Dilimizde bunun karşılığı **yer kayması, dağ göçmesi, göçüntü** (b. bk.) gibi kelimelerdir. Frana kelimesi birçok dillere terim olarak geçmiş olup, kimisinde **frane** olarak ta yazılır.

Front (bk. Alın, Cephe).

Fümerol. (Al. Fumerolen, Fr. Fumerolles, İng. Fumerole). (İtalyanca fümare = **tütmek**, duman çıkarmak). Yanardağların püskürmeye başlamasından önceki **tütmesi**. (bk. Tütme).

-G-

Galeri ormanları (Al. Galeriewälder, Fr. Fôrets-galerie, İng. Galeria forests). (İtalyanca **galeria** = tünel, dehliz, üstü kapalı uzun ve dar geçit). Tropikal veya subtropikal kuşakların (b. bk.) savan (b. bk.) ve step (b. bk.) bölgelerinde akarsular boyunca, geniş otluklar arasında ağ biçiminde uzanan sık ve gür, sarmaşıklı (b. bk.), üstbitkenli (b. bk.) ormanlar. Toprak ve yer şartlarının doğurduğu çoğunca nemcil bitkili (b. bk.) bu ormanlarda, akarsuların her iki kıyısındaki ağaçlar yukarıdan

birbirine yaklaşarak dar ve uzun geçitler görünüşü aldığından bunlara **galeri ormanı** adı verilmiştir. Hep yeşil kalan bu ormanlar, yalnız vâdi tabanlarında değil, birçok yerlerde vâdi yamaçlarında da yetişmiş ve gelişmişlerdir.

En yaygın oldukları yerler Afrika'da Sudan ile Gine Körfezi arasındaki türlü otluk bölgeler ile Güney Amerika'nın Orinoco bölgesinin savan görünüşündeki yerlerinde uzanan akarsular boyudur. Bu sıcak bölgelerin dışındaki ılıman kuşağın (b.bk.) serin ya da soğuk mevsimi bulunan iklimlerindeki otluk bölgelerde de (bk. Bozkır) akarsular boyunca **ağaçlıklar** yetişmiştir. Ancak, bunlar türlü yönlerden asıl galeri ormanlarından farklı olduklarından, bunlara ya **suboyu ormanları**, ya da daha iyisi **suboyu ağaçlıkları** denilebilir. (bk. Suboyu ormanları, su-boyu ağaçlıkları).

Garp rüzgârları (bk. Batı rüzgârları).

Garsiyât (bk. Ağaçlandırma).

Gayrı kabili nüfûz (bk. Geçirimsiz).

Gayrı kabili nüfûziyet (bk. Geçirimsizlik).

Gayrı münbit (bk. Verimsiz).

Gayrı mütenâzır vâdi (bk. Bakışımsız vâdi).

Gaz (Al. Gas, Fr. Gaz, İng. Gas). Ne katı, ne de sıvı olan madde. Su buharı bir gazdır. Gazlar, içinde bulunduğu kabın her yanına yayılmak, bu yolla da basınç yapmak özelliğinde olan cisimlerdir. (bk. Basınç, Hava, Yanardağ, Magma).

Gayzer (Al. Geysir, Fr. Geiser, Geyser, İng. Geyser). Fışkıran sıcak su kaynağı. Sularını, fıskiye gibi durup durup fışkırtan bir çeşit sıcak su kaynağı. Gayzer kelimesi, eski İzlanda dilinde **geysa** kelimesinden alınmıştır ki, **azgın akış** demektir. Türlü dillerde bu kaynaklara, bu köke göre ad verilmiş, kendi imlâlarına uydurulmuştur. Dilimizde **gayzer** yerine **kaynaç** kelimesi de ortaya konulmuştur. Gayzerler, yalnız yanardağ bölgelerinde bulunur. Izlanda, Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Wyoming bölümündeki Yellowstone Millî Parkı (burada 4 gayzer vardır), yer yer Japonya, Meksika, Bismark adaları başlıca gayzer bölgeleridir.

Gayzerler durgun dönem ile fışkırma süresi çok çeşitli olan **düzenli dönemli kaynaklar**'dır. Çoğunda, kaynağın çıktığı yerde şöyle bir durum görülür : Suyun çıktığı yerin hemen çevresinde yayvan bir tümsek biçiminde çakmak taşından yapısı olan bir **set** bulunur. Bunun ortası **çanak**'tır. Suyun, derinlerden çıkarak geçtiği, yeryüzüne ulaştığı bir **boru** vardır. Fışkırmanın olmadığı **durgun zamanda** bu çanak sıcak su ile doludur. Sıcaklık, derine doğru artar. İşte bu durgun zamanın ardından yerin dibinden gelen gürültülerle birlikte su kabarmağa, fışkırmağa başlar. Büyük gayzerlerde bu **fışkıran sıcak su** 20 - 30 metre yukarı yükselir. 3 metre çapında bir sütun belirir. Ortalama bir değerle 10 dakika sonra pürkürme yavaşlar, sonra duraklar, çanaktaki suyun çoğu boşalmış bulunur. 24-30 saat sonra, yeni bir **fışkırma dönemi** başlar.

Gayzerlerin bu düzenli fışkırması, derinlerdeki su buharının etkisi ile olur. Gayzerin ağızdan dibe doğru uzanan uzun borunun orta yerlerinde su, buhar durumuna geçer. Dipten sıcaklık işler, yukarıdan da yeryüzü suları dibe sızar. Bu yüzden borunun üst bölümündeki sular soğur, kaynama derecesine ulaşmaz. Aşağıda ise buharlar meydana gelir. Bunlar güçlü basınçlarla üstteki su sütununu kabartır, fışkırtır, böylece **gayzer sütunu** belirir. (bk. Kaynak, Yeraltı suyu).

Gece (Al. Nacht, Fr. Nuit, İng. Night, eski kelime : Leyl). Güneşin batmasından yeniden doğmasına kadar geçen zaman. Gecenin uzunluğu ekva-

torda 12 saat sürer. Burada gündüz ile gece eşittir. Bunun dışında kalan her yerde gece, mevsime göre uzun, ya da kısa olur. Yalnız **gün-gece eşitliği** sırasında gece 12 saat sürer. Kutup çemberleri boyunda gündönümü sırasında gece 24 saattir. Geceler, kutba doğru yaklaştıkça uzar, tam kutbun üstünde gece, yarım yıl sürer (bk. Gündüz, Gün, Kutup gecesi, Kutup Gündüzü).

Gece güneşi (Al. Mitternachtssonne, Fr. Soleil de minuit, İng. Midnight sun).
Kutup çemberleri (b.bk.) ile (66° 33') kutup noktaları arasında yılın bir bölümünde güneş hiç batmaz. Böylece geceleyin de güneş ışıklarını vurur. Bunun için buna **gece yarısı güneşi** de denir. 66 derece 33 dakika ile 90 derece arasında bu durum türlü derecelerden uzunluk gösterir. İşte bunun için, bu güneş vuruşuna **gece güneşi, gece yarısı güneşi** gibi adlar kullanılır. (bk. Gün, Gündüz).

Geçici göl (Al. Trockensee, Fr. Lac temporaire. İng. Dry lake, Intermittent lake, eski terim : Muvakkatî göl). (bk. Göl).

Geçici kar (Al. Zeitweiliger Schnee, Temporär (Schnee), Fr. Neige temporaire, İng. Temporary snow, eski deyiş : Muvakkat kar). Yıl içinde yağdıktan bir süre sonra eriyerek yerden kalkan karlar. Karın, yıl içinde yerde kalma süresi, yerine göre çok değişik olur : Ortalama bir değerle kimi yerde birkaç hafta, kimi yerde birkaç ay. Her yıl yağdıktan sonra yerden kalkan kar örtüsü, **geçici karlar** olarak gözönüne alınır. Bunlar **taze kar** (Fr. neige fraîche) dır. Geçici karlar, her yıl, türlü bölgeler için ayrı olan belli bir yükseklik sınırına kadar **erir** (bk. Kar sınırı). Yüksek dağlarda bu sınırın altında **kardan sıyrılmış** (Al. Schneefrei, Fr. déneigée, İng. snow-free) yerler uzanır ki, buraları **geçici karlar alanı**'dır. Bu sınırın üstünde ise **bütün yıl** yer yer **kar ile örtülü** (Al. schneebedeckt, Fr. enneigé, İng. snow-covered, eski bir tâbirle kar ile mestûr) alanlar uzanır ki, böyle yerler **kalıcı karlar** (b. bk.) alanıdır. (bk. Kar, Buzkar, Buzul).

Geçim (bk. Ekonomi).

Geçirimli taşlar (Al. Durchlässige Gesteine, Fr. Roches Perméables, İng. Pervious rocks, Permeable rocks, eski kelime : Kaabil-i nüfûz suhûr). Yağmurları, kar sularını yer altına kolay sızdıran taşlar için kullanılan terim. Bunlar arasında çakıl, kum, köşeli taş kırıntıları, kumtaşı, çakıl-kaya, kireçtaşı, delikli bazaltlar, yanardağ tüfleri, süngertaşı başta gelir. Öyle tüfler vardır ki, bunların oyuk yerine su doldurulursa dibe damla damla sızdığı gözle görülür. Dipte bir kabın içinde biriken ve arınmış olan su sanki bir süzgeçten geçmiş gibi iyice durulmuş bulunur. Buna göre bu tüf **geçirimli** bir taştır. Geçirimli taşların yeraltı sularının (b. bk.) doğuş ve oluşunda önemli yeri vardır. Çünkü **geçirimli taşlar**'dan dibe sızan sular, daha alttaki bir **geçirimsiz** (b. bk.) tabakaya gelince orada ve onun üstünde birikir, geçirimli taş tabakasının alt katını doyurur. Böylece **kuyu yatağı**, arteziyen (b. bk.) kuyu yatağı doğmuş bulunur. (bk. Geçirimlilik, Geçirimsizlik, Geçirimli taşlar).

Geçirimlilik (Al. Durchlässigkeit, Fr. Perméabilité, İng. Permeability, eski terim : kaabil-i nüfûz olma). Taşların, yer üstündeki yağmur, kar sularının dibe kolay sızmasını sağlaması olayı. (bk. Geçirimli taşlar).

Geçirimsiz (taşlar) (Al. Undurchlässige, (Gesteine), Fr. Imperméable (Roches), İng. Impervious (rocks), Impermeable rocks, eski kelime : Gayrı kaabil-i nüfûz suhûr). Yağmurları, kar sularını yer altına kolay sızdırmıyan taşlar. Bunlar arasında

kil, marn, kiltaşı (şist), esmer kömür ile granit gibi bütün billûrlu taşlar, billûrlu şistler vardır. Taşların geçirimsiz bir özellik almalarında, taşı meydana getiren tanelerin büyüklüğünün önemli yeri vardır. Tane büyüklüğü 0,1 mm. olan taşlar, **su geçirmez** bir özellik alır, yani **geçirimsiz** olurlar. Geçirimsiz taşlardan kil, suyu kumdan da çok emer, fakat iyice doyunca artık yukarıdan sızarak gelen suları dibe geçirmez olur. Bu olayın, yeraltı sularının (b. bk.) doğuşunda önemli yeri vardır. Çünkü, yeraltındaki sular, işte böyle bir **geçirimsiz tabaka** üstündeki geçirimli taşların içinde birikir (bk. Geçirimli, Geçirimlilik, Geçirimsizlik).

Geçirimsizlik (Al. Undurchlässigkeit, Fr. Imperméabilité, İng. Impermeability, eski kelime : Gayrı kaabil-i nüfûz olma). Taşların, sızan suları daha dibe geçirmeme özelliği. (bk. Geçirimli taşlar, Geçirimlilik, Geçirimsiz taşlar, Yeraltı suları, Artezyen).

Geçiş iklimi (Al. Übergangsklima, Fr. Climat intermédiaire, Climat transition, İng. Transition "climate", eski kelime : İntikal iklimi). Özelliği iyice belli iklimler arasında, türlü yönleriyle bunlardan her birini biraz andıran iklim. Sözgelişi Tuna iklimi, Doğu Avrupa iklimi ile Akdeniz iklimi arasında bir geçiş örneği verir. Ankara'nın hemen kuzeyine düşen dar bir bölgenin iklimi, Kuzey Anadolu iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş özelliği gösterir (bk. İklim).

Geçit (Al. Pass, Fr. Col, İng. Pass, Passage). Dağlık yerlerin, kimisinde kışın da geçilebilen, geçit veren yerleri. (bk. Boyun).

Geçkinlik çağı (Al. Greisenalter, Fr. Sénilité (stade de-), Vieillesse, İng. Old age, eski terim : İhtiyarlık safhası). Yer biçimlerinin aşınarak, **yontularak** düze yakın hafif dalgalı, yükseklikleri kalmamış, deniz yüzünden az yüksekteki yerler. Yer biçimlerinin bu yıpranmış çağında akarsuların taşıma gücü artık iyice azalmıştır. Bir yere kadar sürüklenen parçacıklar adım başında yığılmaya başlar. Yer biçimlerinin bu çağına Amerikalı Jeomorfolog W. M. Davis **peneplain** (yarı ova) adını vermiştir. Dilimizde bu çağa **Yontukdüz** (b. bk.) denir. (bk. Peneplen).

Gedene (bk. Yapma seki, Banket).

Gedik (bk. Boyun).

Gelgeç (Al. Durchfuhr, Durchgang, Fr. İng. Transit, başka kelime : Transit). Satışla ilgili yüklerin bulunduğu bir taşıtın gideceği yere doğru yolunu alırken bir başka devletin toprağına da gelip orada eğleşmeden geçmesi. Taşıtın bu ülkeden **gelip geçmesi.** Böyle bir ülke, bu yük taşıtı için **gelip geçilen** bir yerdir. Gelgeç kelimesi, transit'i karşılar şekilde kimi yerde kullanılır. (bk. Ticaret).

Gelgit (Al. Gezeiten, Tiden, Fr. Marées İng. Tides, eski kelime : Meddücezir). Geniş anlamiyle, deniz yüzünde, havaküredе, katı yeryüzünde çoğunca, 12 - 13 saatlik dönemlerle beliren **kabarma** (b. bk.), **çekilme** (b. bk.) şeklindeki oynamalar. Bu geniş ölçülü oynamalar ayın ve güneşin çekim gücünden ileri gelir.

Dar anlamiyle gelgit, sadece denizlerde kendini belli eden, deniz sularının **kabarması,** sonra **çekilmesi** şeklinde görülen olaydır. Gelgit, ençok bu anlamda kullanılır.

Gelgit olayının oluşunu, gidişi karada durup gözliyen bir kimse belirli bir anda deniz yüzünün ağır ağır **kabardığını,** bu kabarmanın gittikçe hızlandığını, bir süre sonra kabarmanın durduğunu görür. Aradan biraz geçtikten sonra deniz yüzünün ağır ağır **çekilmeye** başladığını, bu çekilme sonunda da o yere göre en alçak durumunu aldığını gö-

rür. (bk. Gelgit çevrilmesi). Bundan sonra, denizin yeniden kabardığını, bir süre sonra yeniden çekildiğini iyiden iyiye görür. Hergün bu böyle sürer gider. 24 saat, 50 dakikada deniz yüzünde böylece, iki defa **kabarma,** iki defa **çekilme** olur. Gelgit, hergün, bir gün öncesine göre 50 dakika geçikir. Sözgelişi, bir yerde, bir gün kabarma saat 12 de olmuşsa, ertesi günün bunu karşılayan kabarması 12 yi 50 geçe olur. Bu **gecikme,** gelgitin oluşunu düzenliyen ay günü (24 saat, 50 dadika) ile güneş günü (24 saat) arasındaki ayrılıktan ileri gelir. iki kabarmanın aynı saatte olduğunu görebilmek için 30 gün kadar beklemek gerekir. Kabarma ile çekilme arasındaki seviye farkına **gelgit genliği** (b. bk.) denir. (bk. Liman gecikmesi).

Denizin yüzü, böyle düzenli olarak kabarıp çekilmekle beraber, kıyıda duran bir kimse için, deniz karaya doğru sokularak ilerliyor ve **geliyor,** sonra çekilip **gidiyor,** görünüşündedir. Buna göre, deniz suları kabararak kıyıya doğru **geliyor,** sonra çekilerek kıyıdan uzaklaşıp **gidiyor.** Bundan ötürü, bu olayı dilimizde **gelgit** kelimesi karşılamaktadır. Batı dillerinde flut, flux gibi kelimeler su akıntısı, akıntı, su baskını gibi anlamlara gelir. Buna göre kabarma ve çekilme zamanlarında akıntılar da olur ki, bunlar, **gelgit akıntıları** (b. bk.) dır. (bk. Gelgit teorisi).

Gelgit akıntıları (Al. Gezeitenströme, Fr. Courants de marées, İng. Tidal currents, eski terim : Meddücezir cereyanları). Deniz yüzünün düzenli olarak **kabarması** (b. bk.), **çekilmesi** (b. bk.) olaylarının doğurduğu akıntılar. Gelgit akıntıları açık denizden kıyıya doğru ilerliyerek gelir, alçak kıyıları basar, ırmak ağızlarından içerilere sokulur, sonra buralardan yine denize doğru ters yönden bir akıntı başlar. Bunlardan denizden karaya doğru olanına **kabarma akıntısı,** karadan denize doğru olanına **çekilme akıntısı** denir. Deniz böylece gelir gider, **gelgit** olayı burada belli olur.

Bu akıntılar sırasında ırmak ağızlarında oyuntu yerleri, uzun yarıntılar belirir. Gelgit akıntılarının olduğu yerlerde, kum, balçık, kil gibi parçacıkların yığıntı yerleri (bk. Watt kıyısı) düzenli olarak su altında bulunur, kuruda kalır. Dar boğazlı koylarla körfezlerde bu akıntılar hızlı ve çok belirgin olur. Gelgit akıntıları suyun yüzünde dibe kadar olan suları sürükleme şeklinde belirir. Bu akıntılar, aşağı yukarı 6 saatte bir yön değiştirir.

Gelgit olaylarının ve bundan doğan akıntıların etkisi ile suların kabarması, çekilmesi olayları, büyük ırmakların ağızlarından 100 - 150 Km. içerilere kadar kendini gösterir. Bu ırmakların ağızları hergün sularla süpürülür, buralarda geniş **haliçler** doğar. Böyle yerlerde büyük limanlar gelişmiştir. (bk. Gelgit, Liman gecikmesi, Estuar).

Gelgit genliği (Al. Gezeitenhub, Tidenhub, Fr. Amplitude (de la maée), İng. Amplitude of the tides, eski terim : Meddücezrin vüs'ati). Gelgit olayı yüzünden beliren **kabarma** (b. bk.), **çekilme** (b. bk.) ile ilgili **kabarık deniz** (b. bk.), **çekik deniz** (b. bk.) arasındaki seviye farkı. Başka bir sözle birbiri ardından gelen kabarma ile çekilme arasındaki seviye farkı. Okyanuslarda, denizlerde birbirine yakın yerlerde bile bu çok farklıdır. Kabarmanın yüksekliği, Okyanus ortasında 60 - 80 Cm. kadardır. Buna karşılık karaların kıyısında, karaları çeviren az derin denizlerde en **büyük gelgitler** olur. Buralarda su coşar. Böyle yerlerde **gelgit genliği** 8 - 10 metreyi geçer, 20 metreyi bulur. Yurdumuzu çeviren denizlerde gelgit genliği 30 - 90 cm.

gibi bir orta hatta küçük değer gösterir. Birçok kıyılarımızda bu yüzden gelgitin olduğu bile belli olmaz. Bununla ilgili olarak, kıyılarımızda büyük deltalar (b. bk.) gelişmiştir. (bk. Gelgit).

Gelgit ölçeği (Al. Lattenpegel, Fr. Echelle de marée, İng. Tide pole). Limanlarda iskeleye veya rıhtım duvarına demir kancalarla dik olarak iliştirilmiş desimetre taksimatlı cetvel. (bk. Gelgit-yazan).

Gelgit-yazan (Al. Schreibpegel, Fr. Marégraphe, İng. Tide gauge). Gelgit olayı sırasında deniz yüzünün yüksekliğini kendiliğinden (otomatik olarak) yazabilen araç. Dilimizde **maregraf** kelimesi de kullanılır. (bk. Gelgit ölçeği).

Gelişme (Yerkabuğunun gelişmesi) (Al. Fr., İng. Evolution). Yer kabuğunun gelişmesini anlatan bir terim. Oldukça yeni sayılan bu terim Jeolog H. Stille, L. Kober gibi araştırıcıların **Evolution** olarak kullandıkları terimin karşılığıdır. Buna göre yeryuvarlağının geçmişinde uzun süren **gelişme dönemleri** ile, zaman zaman beliren **yerinden oynama** (b. bk.), **değişme** (b. bk.) dönemleri birbiri ardından gelmiştir. Değişme dönemlerinde dağlar oluşmuştur ki, bu dönemlere bu yüzden **revolution dönemleri** adı verilmiştir. (bk. Değişme, Devirlilik teorisi).

Gemi (Al. Dampfschiff, Dampfer, Fr. Bateau à vapeur, İng. Steamer, eski kelime : Sefine). Bir, ya da birkaç buhar makinasiyle işliyen deniz taşıtı. Karalar arasında işliyen ve Okyanusları geçen büyük gemiler vardır. Bunların büyüklerine **transatlantik** denir.

Gemicilik bilgisi (Al. Nautik, Schiffahrtskunde, Fr. Art nautique, İng. Nautical science). Gemicilikle ilgili her türlü bilgi ve gemicilik sanatı.

Gemici kılavuzu. Orta çağda gemicilerin kullandığı bir çeşit yol kılavuzu. (bk. Portolan).

Gemicilik (Al. Schiffahrt, Fr. Marines, İng. Navigation). Deniz ve göllerde yolcu, yük taşıma işi. Çeşitli gemicilikler vardır. Bunlardan kimisinde gemiler sadece kıyı boyunda yolcu ve yük taşır. Yakın limanlara, iskelelere uğrarlar. (bk. Kabotaj).
Gemilerin kimisi de engin denizlere açılır, karadan karaya uğrar, uzun yolları geçer, bu da açık deniz gemiciliğidir. Göllerde, ırmaklarda da gemicilik vardır. Gemilerin düzenli olarak işledikleri limanlar arasında geçilen yere **deniz yolu** (b. bk.) adı verilir.

Gençleşme (Al. Verjüngung, Fr. Rajeunissement, İng. Rejuvenescence). İyice yıpranmış, düzce bir görünüş almış, yüksekliği deniz yüzüne yaklaşmış, geniş ve yayvan vâdilerin bulunduğu bir bölgede (bk. yontukdüz), yerkabuğunun kısa sayılabilecek bir süre içinde yükselmesiyle aşınmanın yeniden canlanması, derin vâdilerin açılması olayı. (bk. Gençleşmek). Burada derine gömülen akarsu **gençleşmiş** (Al. verjüngt, Fr. rajeunie, İng. rejuvented) olur ve aşınmalarda canlanma belirir.

Gençleşmiş ırmak (Al. Verjüngtes Fluss, Flussverjüngung, Fr. Rajeunissement de fleuve, İng. Rejuvenated River). Gençleşme yüzünden derine gömülmüş ırmak (bk. Gençleşme).

Gençleşmek (Al. Verjüngen, Fr. Rajeunir, İng. to rejuvenate). İyice aşınmış, yıpranmış, düzce bir görünüş almış, yayvan ve az derin vâdilerin bulunduğu bir bölgenin (bk. Yontukdüz), yerkabuğu hareketleri yüzünden yükselmesiyle aşınmanın yeniden canlanması, derelerin yataklarını oyması, derine gömülmesi olayı. Gençleşmiş böyle bir yörede üstte düz, düzce, ya da dalgalı yerler uzandığı halde, vâdi yamaçları dik olur. Böyle

yerlerde yükselme - akarsu gömülmesi defalarca olmuş ise **çok dönemli profil** (Al. Mehrzyklisches Profil, Fr. profil polycyclique, İng. Multi-cycle profil) belirmiş bulunur.

Gençlik çağı (Al. Jugendstadium, Fr. Jeunesse (state de-), İng. Youth (-age). Yer biçimlerinin gelişme döneminde, aşınmanın geniş yer tuttuğu çağ. Bu çağda akarsu yatağını derince oyar, yatağında gürültülerle akar, yolu boyundaki taş parçalarını kolayca sürükler, yer yer çağlıyanlar yapar. Bu çağdaki yerlerde yer kaymaları, dağ göçmeleri çok olur. Yamaçlar dik, yer biçimleri sarptır. (bk. Olgunluk çağı, Geçkinlik çağı, Yontukdüz).

Genel coğrafya (Al. Allgemeine Geographie, Fr. Géographie générale, İng. General geography, eski ad : Coğrafyayı umumî, Umumî coğrafya). Yeryüzünün türlü coğrafya olaylarından her birini ayrı ayrı olarak bütün yeryüzünde, ya da onun bir bölümünde araştıran, doğuşunu, işleyişini, yayılışını inceleyen bir coğrafya bölümü. Genel coğrafyada gözlemlerden, kıyaslamalardan doğan araştırma yolları önemli yer tutar. Genel coğrafyada olayların sınıflanması, bunların ana kurallara bağlanması temeldir. Bunlarla birlikte bu olayların dağılışı incelenir.

Genel coğrafyaya malzeme verme ve ilgisi bakımından şu coğrafya kolları başta gelir : Jeomorfoloji, deniz bilimi, sular bilimi, iklim bilimi, bitki coğrafyası, hayvanlar coğrafyası, yerleşme coğrafyası, ulaştırma coğrafyası, ekonomik coğrafya, beşeri coğrafya (Bu kelimelere bakınız).

Geniş yapraklı ağaçlar (bk. Yapraklı ağaçlar).

Genişleme (Al., Fr., İng. Dilatation, eski kelime : İnbisât). Bir cismin dış etkiler yüzünden, ısınma yüzünden genişlemesi. Isı, cisimleri genişletir. Bir cisim fazla ısınınca genişler.

Genişleme teorisi (Al. Dilatationstheorie). Buzulları meydana getiren buz yığınlarının nasıl yer değiştirdiklerini açıklamaya uğraşan düşüncelerden biri. Genişleme teorisine göre, buzulun yarıkları, çatlakları arasına giren, orada donarak hacmi genişliyen sular (buzlar), buzulun hareket etmesine yol açarlar. Bu düşünüşün yine, genişleme ile ilgili bir başka açıklama şekli de büyüyen buz tanelerinin buzulun hareketini doğurmasıdır. (bk. Buzul teorileri).

Genlik (Al. Hubhöhe, Fr. Amplitude, İng. Aplitude, eski kelime : Vüs'at, Si'a). Suların kabarık (b. bk.), çekik, (b. bk.) zamanları arasındaki yükseklik farkı. Bu fark ırmaklarda ortalama olarak birkaç metre kadardır (bk. Gelgit, Akarsu).

Geod (Al. Geode, Fr. Géode, İng. Geode). İçinden güzel billurların çıktığı bir yumrutaş. Buna **içi billurlu yumru** da denir. Kimisinin içinde boşluklar da vardır.

Geodezi (Al. Geodäsie, Erdmessung, Vermessungskunde, Fr. Géodésie, İng. Geodesy, eski adı : Fenn-i mesâha-i arâzî). Yeryuvarlağının büyüklüğü, biçimi ile ilgilenen, ölçme yollariyle haritaların dayandığı temelleri veren bilim. (bk. Topoğrafya, Harita, Coğrafya, Jeoloji, Harita izdüşümleri).

Geoid (Al. Geoid, Fr. Géoïde, İng. Geoid). Yerin gerçek biçimi. Bu terim Yunanca Ge = yer, Eidos = görünme kelimelerinden yapılmıştır ki, **Yerin kendi görünüşü** demektir. Geoid kelimesi yerin biçimini anlatan bir terim olarak bütün dillerde yer tutmuştur. Bu biçim kendi ekseniçevresinde dönen, yuvardan oldukça ayrı bir biçim gösterir.

İyice durgun olduğu düşünülen deniz yüzü, geoidin bir bölümü sayılır. Buna göre geoid yerin yüzünü belirten öyle bir yüzeydir ki, ortalama deniz yüzü hizasında uzanır, yer çekiminin

doğrultusunu, yani çekül doğrultusunu her yerde dikine keser. Ancak, karalarda çekül doğrultusu, türlü taşların yayılışının etkisi altında kaldığı için dağlık ve çukur yerlerde buralara çok silik bir şekilde uyan bir uzanış gösterir.

Bununla ilgili olarak geoidin yüzü karalarda birçok yassı kabartı ve yayvan çukurlukları gösterecek şekilde uzanır. Bununla beraber geoidin yüzü, yerin bir başka biçimi olarak düşünülmüş olan **elipsoid**'in (b. bk.) yüzünden ençok 100 metreye kadar ayrılık gösterir. Başka bir sözle yukarıya ve aşağıya doğru ençok **sapma** ancak 100 m. dir. Çoğunca, okyanuslarda **geoidin yüzü**, elipsoidin yüzünün hemen altındadır, karalara doğru gidildikçe yükselerek elipsoidin yüzünün hemen üst yanından geçer. Sözgelişi Alp dağlarının eteğinde bu değer 10 metre kadardır.

Bütün bunlarla birlikte gerek yerin yuvarlak oluşu (bk. Yer yuvarlağı), gerekse **dönme elipsoidi**nin (b. bk.) bu biçimi andırması ile ilgili olarak Yer için çoğunca **yer yuvarlağı** sözü kullanılır.

Geriye aşınma (Al. Rückschreitende Erosion, Fr. Erosion remontante, Erosion regressive, İng. Backward erosion, eski terim : Ric'î îtikâl). Akarsuyun, ağzından kaynak yönüne doğru **geri geri oymasiyle** beliren aşınma. Yağmurlar ve eriyen karların suları yamaçtan aşağı doğru saçak saçak akar, önce **selinti suları** belirir, daha aşağıda bunlar birleşerek **derecikler, dereler**, bunların birleşmesiyle de **çaylar, ırmaklar** doğar. **Suyun aşındırma gücü** böylece artar. Eğimin aynı kaldığı düşünülürse, bu eğimin sonunda yani **taban seviyesi**'nde akarsuyun oyma - aşındırma gücü en yüksek değerini bulur. Akarsuyun oyma gücünün bu en yüksek değeri, yavaş yavaş ırmağın kaynak yönüne doğru, geri geri gidercesine sürer. Böylece ırmak vâdisinin de boyu uzar. İşte bu olaya bu yüzden, **geriye aşınma** anlamı gösteren türlü türlü terimler kullanılmıştır.

Dilimizde önceleri buna **ric'î itikâl** denilirdi. Sonraları **geri oyma**, geri geri aşınma, **gerilemesine oyma** sözleri yer tutmağa başlamıştır. Bunların içinde de **geriye aşınma** terimi en çok tutunanlarındandır. Bu olayın yardımiyle akarsu kapmaları (b. bk.), su bölümündeki değişmeler, akarsu ağının (b. bk.) gelişmesi açıklanabilmiştir.

Getne (bk. Yapma seki, Banket).

Gevşek kıvrım (Al. Offene Falte, Fr. Plis lâche, İng. Open "folds"). Az yatık, ya da dik olarak bulunan kemerleri (b. bk.), tekneleri (b. bk.) düzenli şekilde iyice belli olan kıvrımlar (bk. Kıvrım, Kıvrılma). **Gevşek kıvrımlı dağlar** türlü yerlerde görülür. Gevşek kıvrımlı yerlere, dağlık bir bölgenin türlü bölümlerinde de rastlanabilir. Gevşek kıvrımlara karşılık **sıkışık kıvrımlar** (b. bk.) vardır.

Gevşek kıvrımlı dağlarda (Al. Offene Faltengebirge) kıvrımların aşınmaya uğrama dereceleriyle, yani gelişme durumlariyle ilgili olarak kemerlerde doruklar, teknelerde vâdiler belli olur. Aşınma ilerlemiş, **terselmeler** (b. bk.) olmuş ise senklinal doruklar, antiklinal vâdiler belirmiş bulunur. (bk. Kıvrım, Kıvrılma, Dağlar).

Geyle (Al. Schneeschuh, Fr. Raquette de neige, İng. Snow-shoe). Kışın kar örtüsü üstünde yürünebilecek biçimde yapılmış, ayağa geçirilen ve kalburu andıran geniş, bağlarla ayağa sıkıca bağlanan ayakkabı. Kastamonu ve Bolu'da her köyde bundan hemen herkes yararlanır. Herkesin bundan birer çift vardır. Köy evlerinde gey-

leler duvarlarda asılı durur. Köyler arasında bağlantı ve gidiş geliş kışın geylelerle sağlanır. (bk. Karakış, Kış, Tipi, Kar örtüsü, Kar).

Gezi (Al. Exkursion, Ausflug, Fr., İng. Excursion, eski kelime : Seyâhat). Araştırma, inceleme için yapılan gezmeler, dolaşmalar. **Coğrafya gezileri** bunun bir örneğidir. Gezisiz coğrafya olmaz. Bir konu, ya da bütün coğrafya konuları üzerinde çalışan coğrafyacı, çalışacağı yerde yapacağı gezileri tasarlar, düzenler. Bu gezilerden elde edilen gözlemler, örnekler, ölçmeler, resimler, şekillerle, o yer üzerine coğrafya bilgisi vermek mümkün olur. Gezi, **yaya olarak** yapıldığı gibi, **at ve katırla, jiple** de yapılır. İşlenecek konuya göre günlük, haftalık, aylık, ya da daha uzun geziler yapılır. Dağlarda yapılan geziler güç ve yorucu olmakla beraber, çok çekici yönleri de vardır. Gezi boyunca beraber taşınan **gezi defteri** doldurulur. (bk. Dağcılık, Tanıtma gezisi, Araştırma gezisi).

Gezici döngü (Al. Wandernde Zyklone, Fr. Déplacement des cyclones, İng. Moving cyclones, eski terim : Seyyâr asgarî, çoğulu : Seyyâr asgarîler, başka terimler : Seyyâr minimumlar, Gezici minimumlar). Bir alçak basınç çevresinde bulunan, genel olarak kapalı eşbasınç (isobar) eğrilerinin gösterdiği ve yerini değiştiren alçak basınç alanı. Bir eşbasınç (izobar) haritasında basıncın düşük bulunduğu küçük bir alan vardır. (bk. Döngü). Ortadaki bu kücük alanın her yanında, her yönde basınç yükselir. Böylece, birbiri ardından uzanan, eşbasınç eğrileri, bu düşük yeri çevirir, orada değirmice bir uzanış belirir. İşte bir alçak basıncın çevresini kuşatan kapalı eşbasınçların aynı günde sabahleyin bir yerde bulunurken, aynı günün akşamı için bir harita yapıldığında bütün bir alçak basıncın **bir yönde yer değiştirmiş olduğu** görülür. O halde, bu alçak basınç alanı, bir **gezici döngü**'dür. **Döne döne buraya ulaşmıştır.** Bu gezici döngü doğru, eğri, ya da dolaşık yollardan geçer ki, buna **alçak basıncın yolu** (depresyon yolu) demek olan **gezici döngü yolu** (b. bk.) denir. Gezici döngünün yer değiştirdiği yöne göre ortanın ön tarafına **döngünün önü**, arkasına **döngünün ardı** denir.

Gezici döngülerin etkisi altında bulunan bir yerden bir gözleyici, bu geçiş sırasında rüzgâr yönünün birbiri ardından değiştiğini farkeder. Böylece, sanki şu, ya da bu yöne doğru **bir dönüş hareketi** olduğunu sezer. Gezici döngülerin geçtikleri yol boyunda bulutlar belirir, yağış olur, sert yeller eser, fırtınalar doğar (bk. Gezici döngü yolları, Sıcak alın, Soğuk alın).

Gezici döngü yolları (Al. Zugstrassen der Zyklonen, Fr. Trajectoires des cyclones, İng. Tracks of cyclones, eski terim : Seyyâr asgarî tariki). Alçak basınç alanlarının (**döngülerin**) yer değiştirdikleri ana yollar. **Gezici döngüler** (gezici minimumlar), daha çok 35 enleminden daha yüksek enlemlerde belirir. Bunlar **doğuya doğru** yer değiştirir, **belirli yollardan** geçerler. Bu yolların belirmesinde dağların, iç denizlerin, çukur bölgelerin önemli yeri vardır. Gezici döngüler kenar denizlerden, ara denizlerden, iç denizlerden, çukur bölgelerden geçerler.

Gezici döngülerin ana yolu, Körfez akıntısı (Gulf Stream) adı verilen sıcak su akıntısının geçtiği yoldur. Gezici döngülerin buradan çok geçmelerinin sebebi buradaki sıcak suların buharlaşarak **havada döner şekilde** beliren hareketlerin sürmesine yardım etmesidir.

Gezici döngü yollarının birleşip ayrıldığı yer, **çatak yerleri** halinde dörtyol ağzı, üç yol ağzı gibi yerler

vardır. Bunlardan biri Atlas okyanusunda Islanda adası yakınındadır. **Gezici döngüler (gezici siklonlar)** Avrupa'da Akdenize, Baltık denizine, Norveç taraflarına doğru birbirinden uzaklaşan yolları güderek ayrılırlar. Van Bebber, Avrupa'da gezici döngülerin geçtiği yerleri ayırt etmiş ve bunları I. II. III. IV. ve V sayılı yollar olarak göstermiştir. Fakat bu yolların hepsi aynı değerde olmadığı gibi, bunları güden gezici döngülerin (depresyonların) tutarı da mevsime göre değişir.

Avrupa'da gezici döngü yollarının birleştiği, ayrıldığı iki önemli bölge vardır. 1 — Batı ve Kuzeybatı Avrupa ile Kuzey Atlantiğin doğu bölümü. Islanda bölgesi ile yakından ilgili olan bu bölgede **gezici döngüler**, kimi vakit, Büyük Britanya adalarının kuzeyinden geçer, kimi zaman da Manş denizini, kuzey Almanya çukur bölgesini güder (IV b), durmadan batıdan doğuya doğru yer değiştirirler. Hele kışın bu yollar çok işlektir.

2 — Akdenizden geçen gezici döngü yollarıdır. Burada gezici döngülerin hemen hepsi Cenova körfezinden, Adriya denizinden geçer. (Va ve Vd) yolları. Bu arada doğu Akdeniz bölgesinin ve Türkiye'nin hava değişiklikleri üzerine etki yapan gezici döngüler belirli yolları güder. Cenova körfezinden ayrılan bir kol (V yolu) Tirenyen denizi ile Girit adasının güneyini geçer, doğu Akdenize sokulur. Bunlar, Türkiye'nin havasını etki altında bulunduran yollardandır (V d). Ege denizine ulaşan bu kol, burada ikiye ayrılır : Kuzey yolu Çanakkale, Marmara, Boğaziçini güderek Karadenize girer, Rize'ye doğru uzanır. Güney kolu Güney Anadolu kıyıları ile Kıbrıs'tan geçer, İskenderun körfezine ulaşır, Hatay'dan geçer ve daha ilerlere sokulur. (bk. Alınlar, Rüzgârlar, Basınç, Alçak basınç bölgesi, Gezici döngü).

Gezici kumul (Al. Wanderdüne, Fr. Dune mouvante, İng. Wandering dune, eski kelime : Seyyâr eksibe). Çölde esen yellerin ana esiş yönüne göre, yılda 2 ile 25 metre arasında yer değiştiren, ilerleyen kum yığınları (bk. Kumul).

Gezici minimum (bk. Gezici döngü).

Gezici siklon (bk. Gezici döngü).

Gezmek (Al. Wandern, Fr. Voyager, İng. To wander, eski kelime : Seyahat etmek). Görmek, öğrenmek, gezme ihtiyacını gidermek, araştırma yapmak, ticaret yapmak üzere, türlü bölgeleri, ülkeleri gezip dolaşmak. (bk. Gezi).

Girdâb. (Farsça Girdâb = suların döndüğü ve çukurlaştığı yer, su çevrintisi). (bk. Burgaç).

Girdâb deliği (bk. Burgaç deliği).

Girdâb. (Farsça Girdbâd = dönerek esen güçlü rüzgâr, kasırgamsı rüzgâr). (bk. Burağan).

Girland (Al. Girlande, Fr. Guirlande, İng. Island arcs). (Fransızca Guirlande = çiçek, ya da yapraktan çelenk). Karaların önünde, sanki kara kütlesinin birer öncüsü gibi olan **yaylar** biçimindeki **ada dizileri** için kullanılır. (bk. Adalar yayı).

Glâsyal erozyon (bk. Buzul aşındırması).

Glâsye. Fransızca **glacier** kelimesinden dilimize girmiş ve Fransızca okunuşu kendi imlâmıza uydurulmuş bir terimdir ki, eski **cümudiye** (b. bk.) karşılığı olarak kullanılmıştır. Bugün bunun yerini **buzul** terimi tutmuştur (bk. Buzul).

Glâsyoloji (bk. Buzul bilimi).

GMT (İng. Greenwich mean time). (bk. Greenwich Orta Saati).

Golfstrim (Al. Golfstrom; Fr. Courant du Golfe, Gulf Stream, İng. Gulf Sream, dilimizde kullanılmış bir başka terim : Körfez Cereyanı, Golf - istrim). Amerika'nın dönenceler çev-

resinin sıcak, ılık sularını, Kuzey Atlantik boyunca Avrupa'nın orta ve yüksek enlemlerine boşaltan bir deniz akıntısı. Golfstrim bu durumu ile, Mexica körfezinden doğar, sanki deniz içinde geniş bir ırmak gibi, Kuzey Atlantikten, Avrupaya doğru sokulur. Bu çıktığı yerle ilgili olarak bu akıntıya **körfez akıntısı** anlamına gelen İngilizce **Gulf Stream** denilmiştir. (bk. Kuroşivo, Serbest akıntı, Deniz akıntıları).

Göç (bitki, hayvan). (bk. Hayvan göçleri).

Göç (Al. Wanderung, Fr. Migration, İng. Migration, eski kelime : Hicret). Daha iyi, daha elverişli geçinme, yerleşme yolunu bulmak üzere bir yerden bir başka yere taşınma işi. Göç olayı hem tarihin, hem coğrafyanın, hem de toplum bilim ve istatistiğin konu olarak ele aldığı önemli bir olaydır. Göç olayının çok çeşitleri vardır : **1.** Bir kimsenin ya da toplumun yaşadığı öz yurdundan başka bir ülkeye göç etmesi. Buna dışa göç (b. bk.) denir. Batı dillerinde bu **emigration**'dur. **2.** Bazı ülkelerde yaşama, geçinme imkânları çok, fakat buralarda nüfus azdır. Bunun için bu ülkeler nüfusu kalabalık, geçim zorluğu çok olan yerlerden nüfus çekerler. Bu olay, **dıştan göç** ya da **içe göç** (b. bk.) adı ile söylenir ki, batı dillerinde buna **immigration** denir. Buna göre, bu göçmenler bırakıp geldikleri ana yurtlarına göre **dıştan göçen** (emigrant), yeni yerleştikleri memlekete göre **içe göçen**, ya da sadece **göçmen**'dir. (immigrant). **3.** Bir de **iç göçler** vardır. Bunlar bir ülkenin içinde, bir yerden bir başka yere olan göçlerdir. Bu göçlerin kimisi **temelli göçme** şeklinde olur. Böylece yerleştiği yeri bırakır, başka bir şehirde, kentde, köyde yerleşir. İç göçlerin kimisi **geçici göçme**'dir. Mevsimlere bağlı **işçi göçleri** bunlardandır. İç göçlerin kimisi de **yazlık göçme** şeklinde olur. **Bağlara** göçme, **yaylalara** göçme, **yazlıklara** göçme bunlardandır. **Köylerden şehirlere göçme** de iç göçmelerdendir. **4.** Bir başka göçme de davarları sürüleri otlatmak için yıl içinde yayla ile ağıl arasında sürülerle birlikte olandır. Buna **yaylacılık** (b. bk.) denir. Ayrıca yer yer daima dolaşan **göçebeler, yarı göçebeler** bulunur. **5.** Göç olayının her zaman olan bir durumu da vardır ki, o da bir evden bir **başka eve taşınma** anlamına gelen göçlerdir. (bk. Köyden göçme).

Göçebe (Al. Nomade, Wanderhirt, Fr. Nomade, İng. Nomad, eski kelime : Hayme nişin). Hayvancılıkla geçinen, bunun için de sürülerine otlak, **yaylak** yerleri, **yaylım** bölgeleri bulmak üzere yer yer dolaşan toplumlar. Çöllerde belli bir yerde sürekli olarak oturamayan, ekip biçmeyen, sadece hayvan otlatarak geçinen insanlar vardır ki, bunlar göçebelerdir. Bu göçebeler çadırlarda barınırlar. Bunlar türlü güçlüklerle savaşmış gözü pek kimselerdir. (bk. Göç).

Göçer (Al. Herdenwanderer, Fr. Transhumant). Yazları sürüleriyle birlikte yaylalara çıkan, otlakları gezen kimseler için Doğu Anadolu'da kullanılan bir kelimedir ki, yaylacı demektir. (bk. Yaylacı).

Göçme (bk. Göçüntü).

Göçmek (Al. Auswandern, Fr. Emigrer, İng. to Emigrate, eski kelime : Harice hicret etmek). Öz yurdunu bırakıp başka bir ülkeye giderek orada geçimini bulmak ve yerleşmek. (bk. Göç).

Göçmen (Al. Auswanderer, Fr. Emigrant, İng. Emigrant, eski kelime : Muhacir). Kendi öz yurdundan geçim yüzünden, ya da siyasi sebeplerden ötürü başka bir ülkeye, bir yere göç eden, orada yerleşen kimse. (bk. Göç).

Göçmen köyü. Yeni yerleşme şekillerinden olan düzenli sokak, meydan, evleri bulunan köy. Burada evler tek katlı, damları kiremitli ve bahçe ortasındadır. Tarlaları köyün yakınında, ya da biraz uzağındadır. (bk. Köy).

Göçük (bk. Güçünkü).

Göçüntü (Al. Bergsturz, Erdrutsch, Fr. Eboulement, Glissement, İng. Landslip, Slump, eski terim : Heyelân, başka terimler : Dağ göçmesi, Göçük, Yer göçmesi, Dağ göçümü, Göçme). Kayaların, taş parçalarının, toprağın, büyük ölçülü tabakaların yamaçtan kaymaları, ya da yuvarlanmaları olayı. Göçüntülerin doğması, yamacın çok dikliğinden, bir yerin dibinin oyulmasından, altta taşların suyu bol bol emerek kaygan bir özellik almasından doğar. Hele dipte kil varsa, burası yağışlı mevsimde iyice ıslanacağından üstündeki taşların dibi oynamaya başlar. Bu yüzden az eğimli yerlerde bile göçüntüler olur. Bir göçüntü yerinde, kaymaların sona erdiği zaman şu üç yer belli olur : Taş ve tabaka yığınlarının **sökülme yeri,** bunların **kayma yolu,** aşağılarda bir yerde **yığılma yeri.**

Sökülme yeri, türlü biçimlerde bir **oyuntu** yeridir. Kayma yolu yamaçtaki ağaçların bile sökülüp sürüklendiği uzunca bir **sıyrık yerdir.** Yığılma yerinde ise yukarlardan kayıp inen yığınlar, tümsekler, **tepeler** yapacak şekilde karmakarışık yığılmıştır. Eğer bu birikme yeri bir derin derenin içinde olursa, burada doğal bir **büğet** (baraj) belirmiş olur. Bunun gerisinde bir **çanak** doğar, burada derenin suları birike birike **göl** olur. Bunun güzel örnekleri Doğu Anadolu'da Tortum gölü, Karadeniz kıyısındaki Akçaabat yakınındaki göçüntü gölüdür.

Göçüntü yerlerinde sökülüp kayan, yığılan taşlar, topraklar, tabakalar, kimi zaman yüzbinlerce, milyonlarca metre küp gibi büyük sayılar gösterir. Bütün bu kaymalar pek ağır gittiği gibi, birkaç saat içinde tozu dumana katarak büyük gürültülerle de olabilirler. Bu iki uc değer arasında da çeşitli hızlılıkta kayma olur.

Gök (Al. Himmel, Fr. Ciel, İng. Sky, eski kelime : Semâ). Yeryüzünün üzerinde mavi bir kubbe gibi duran boşluk. Bulutsuz, karanlık bir gecede gök-yüzü yıldızlarla bezenmiş çok geniş bir kubbe gibi görünür. Gündüzün mavimsi bir gök kubbeyi görürüz. Geceleri yıldızlar, ay, saman yolu, akanyıldızlar, gündüzleri de güneş gözlenebilir. Gece, ya da gündüz gök bir yarım yuvar olarak görülür. Göğe bakan bir kimsenin durduğu, yer, o yerin çevreninde yani **görme erimi**'nde (ufkunda) bir orta yer olursa bu noktadan her yana doğru bu son derece büyük, sonsuz kubbe, **gök kubbesi,** görülmüş olur.

Bu görünüşte yıldızlar sanki bu kubbeye dizilmiş gibidirler. Buraya bakan kimsenin bu kubbede tam başının üzerine düşen yere **baş ucu** (zenit) (b. bk.) denir. Bu kimsenin ayağının altına düşen yerine de **ayak ucu** (nadir) (b. bk.) adı verilir.

Gök-delen (Al. Wolkenkratzer, Fr. Gratte-ciel, İng. Skyscraper, dilimize bir ara girmiş, fakat yerleşememiş kelime : Gratsiyel). Dünyanın türlü ilerlemiş bölgelerinde bu arada en çok Amerika Birleşik Devletlerinde görülen çok katlı yapılar. Bu en yüksek yapılardan biri New York'da Empire State Building'dir ki, 102 katlıdır ve bulunduğu yerden 381 metre yüksekliğindedir. Ankaranın en yüksek binası 27 katlıdır. (bk. Ev).

Gök Ekvatoru (Al. Himmelsäquator, Fr. Equateur céleste, İng. Celestial equator, eski terim : Hattı istiva-i semâvî). (bk. Ekvator).

Gök gürlemesi (Al. Donner, Fr. Tonnerre, İng. Thunder). Şimşek çaktıktan, ya da yıldırım düştükten sonra

duyulan gürültü. Korkunç gürleme olarak beliren bu olay, elektriğin boşalması sırasında ısınan havanın birdenbire genişlemesinden doğmaktadır. Bu boşalma, yakın yerde olmuşsa gök gürlemesi kısa sürer, bir **patlamaya benzer ses** olur. Camlar titreşir. Boşalma uzakta olmuşsa, gök-gürlemesi bir **uğultu** olarak duyulur. Bu da ilk gürlemenin buluttan buluta yankı yapmasından ileri gelir. (bk. Çakım, Şimşek, Yıldırım, Bulut).

Gök-kuşağı (Al. Regenbogen, Fr. Arc-en-ciel, İng. Rainbow, eski terimler : Alâimüs-semâ, Kavs-i semâ, Kavs-i kuzah, başka karşılıkları : Ebem-kuşağı, Yağmur-kuşağı, Alkım). Yağmurlu havada güneşin görünmesi halinde insanın arkasını güneşe çevirmesiyle çoğunca çevrene yani **görme erimi**'ne yakın yerlerde görülen renk renk çember şeridi. Gökte bir renkli kuşağı andıran bu güzel görünüşlü biçim, hava küredeki ışık olaylarından biridir. Bu şeritte yedi renk sayılabilir : Mor, lâcivert, mavi, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı.

Yeryüzünde bu olayı gözleyen bir kimse gök-kuşağını yarım çember gibi gördüğü halde, uçaktan burası bir tam çember olarak görünür.

Gök-kuşağı güneş ışınlarının, yağmur damlaları içinde kırılmasından, yansımasından doğar. Gök-kuşağının belirmesi, süresi, kesilmesi, yeniden belirmesi yağmuru doğuran bulutların yer değiştirmesine, damlaların büyüklüğüne bağlıdır.

Gök-taşı (Al. Meteor, Fr. Météore, İng. Meteor, Shooting star, eski terim : Hacer-i semâvî). Gökyüzünde bir yerden kopup başka gök cisimlerinin çekimine girmiş olan taş parçaları (bk. Akanyıldız).

Gökyel. Türlü bölgelerimizde **poyraz** karşılığı kullanılan bir rüzgâr. (bk. Akyel, Karayel).

Gök yolculuğu. (Fezâ yolculuğu). Yeryuvarlağının üstünü saran hava kürenin (b. bk.) dışına çıkarak çok daha uzaklara uçarak gitme işi. Bu düşünce önceleri masallarda geçen, düşünmeden ileri gidemeyen şeyler iken şimdi bir gerçek olmuştur. İnsanlar artık Aya gitme denemeleri yapmaktadırlar.

Gök-yüzü (Al. Sternhimmel, Fr. Ciel étoilé, Firmament, İng. Sky, eski kelime : Semâ, Âsüman). Gök (b. bk). ün görünüşteki yüzü. Duru gecelerde gök-yüzü yıldızlarla bezenmiş olarak görülür. Açık gecelerde gök-yüzüne bakıldığında sonsuzluklar gözönüne gelir.

Göl (Al. See, Fr. Lac, İng. Lake, eski kelime Arapça : Gadîr). Karalarda durgun sular. Bunlar ya kendiliğinden meydana gelmiş olan çanaklarda toplanan sulardır, ya da insan eliyle önü kapanmış yerlerin gerisinde birikmiş sulardır. Yağışların yeter derecede olduğu bölgelerdeki çanaklar içinde sular göleklenmiş, böylece göller doğmuştur. Göllerin büyüğüne **büyük göl**, küçüklerine **küçük göl** veya yerine göre **gölcük** denir.

Göllerin kimisi tuzlu sulu, kimisi tatlı suludur. Bunlardan birincisine **tuzlu göl** ya da **tuz gölü** denir. İkincisine **tatlı su gölü** adı verilir. Göllerin kimisinin **ayağı** vardır, kimisi ise iyice **kapalıdır**. (bk. Ayak).

Yeryüzünde göllerin dağılışı, biçimi, büyüklüğü, derinliği, göl çanaklarının doğuş ve oluşlariyle yakından ilgilidir : Buzul çağında buzullarla örtülmüş bulunan yerlerde sonraları türlü biçimlerde, türlü derinlikte göller belirmiştir. İsveç, Finlandiya, Kanada gölleri bunlardandır. Yüksek dağların önündeki düzlüklerde de bunlara benzer göller doğmuştur. Alplerin önündeki göller bunlardandır. Buzullara yer vermiş bulunan yüksek dağlarda ise, buzyalaklarında (b. bk.) küçük küçük göller oluşmuştur.

Kimi yerde çöküntüler, lâv akıntıları, birikinti yelpazeleri ile bir vâdi tı-

kanarak gerisinde sular göleklenip göl doğmuştur.

Göllerin kimisi de yer kabuğunun çöküntü yerlerindeki çanaklarda oluşmuştur. Kimi göl de yanardağların yanık çukurlarında (b. bk.) suların birikmesinden doğmuştur. (**Krater gölü**). Birçok göller de vardır ki, bunlar eriyen taşların çok yer tuttuğu bölgelerdeki çanaklarda doğmuştur. Bunlara çoğunca **düden gölü** denir. Göllerde de akıntılar, dalgalar vardır. Göllerin çoğunda balık yaşar (bk. Çanak).

Göl bilimi (Al. Seenkunde, Linmologie, Fr. Limnologie, İng. Limnology). Göllerdeki çeşitli yönlerden araştırmalar bilimi. Göl bilimi, sular biliminin bir parçasıdır. (bk. Limnoloji).

Gölcük (Al., Fr., İng. Etang). Deniz kıyısındaki türlü yerlerin çevrilmesiyle meydana gelmiş, zamanla suyu tatlılaşmış küçük göl. Bunlar, deniz yüzünden biraz yüksekçe olur. (bk. Denizkulağı, Lâgün).

Gölet (Al. Stausee, Abdämmungssee, Fr. Lac de barrage, Bassin de retenue, İng. Dammed lake, eski kelime : Bent gölü). Büğetlerin (b. bk.) ardında suların ağır ağır birikmesinden doğmuş bulunan yapma göl. Çubuk baraj gölü bir **gölet**'tir. (bk. Göl, Çanak).

Göl evleri (Al. Pfahlbauten, Fr. Cités lacustre, İng. Lake dwelling). (bk. Kazıküstü evleri).

Gölge (Al. Schatten, Fr. Ombre, İng. Shadow, eski kelime : Sâye). Işığa karşı duran bir cismin ışık değmiyen yeri. Sözgelişi dağın güneşe karşı olan yamacı iyice aydınlıktır. Güneşin değmediği yamaç **gölgelik** bulunur. Ancak, burada gölge, büsbütün karanlık bir yer değildir. Sadece öteki yamaca göre daha az ışık almıştır. Burasının iyice karanlık olmaması, sadece gölge olması ışığın burada yayılmasından ileri gelir. Bitki coğrafyasında (b. bk.) gölgenin önemi vardır. Bitkiler ışığı severler. Fakat yerine uymuş olarak kimi bitkiler de gölgeyi sever, gölgede yetişirler ki, bunlara **gölgecil bitki** (b. bk.) adı verilir.

Ayrıca güneşlenme (b. bk.) yerindeki sıcaklık ile **gölgedeki sıcaklık** arasında da ayrı değerler vardır. Bunlarla ilgili olarak bitki yetiştirmede, tarımda önemli yeri olan **kuz yönü** (b. bk.) **kuz yaka, kuz, kuzleç** gibi, çoğunca **gölgelenmiş** olan yerlerden, yamaçlardan söz edilir. Ayrıca, gölge ile de ilgili olarak bakıcak (b. bk.) kavramı coğrafyada önemli yer tutar.

Gölgecil bitki (Al. Schattenpflanze, Fr. Ombrophile (plante). Gölgeyi seven, gölgede iyi yetişen bitki.

Gölgeleme (Al. Schummerung, Fr. Estompage, İng. Shading). Yer kabartılarını, yer biçimlerini belirtmek için haritacılıkta başvurulan bir çeşit boyama işi. Buna **yalama** da denir. (bk. Yalama, Işıklama).

Gölgeli relief (Al. Reliefkarten, Fr. Cartes en relief). **Işıklama** (b. bk.) ve **gölgeleme** (b. bk.) yoliyle haritalara verilmiş canlı görünüş.

Gölova (Al. Polje, Fr. Poljé, İng. Polje. Polje, sıpçada tarla demektir; dilimize girmiş şekli : Polye). Dağlar arasında girintili çıkıntılı, ortası düzce, geçici ya da sürekli göllerin de yer tuttuğu bir çeşit ova. Bu ovalar, karstik bölgelerde bulunur. Gölovalar 10 - 20 km. boyunda birkaç km. eninde büyücek ovalardır. İçlerinde birkaç km^2 olanından, birkaç yüz km^2. yer tutanına kadar türlü büyüklüktekiler vardır. Bu ovalarda verimli topraklar, köyler bulunur.

Gölovaların tabanında yer yer **gölova gölü** (Al. Seenpoljen, Fr. Poljés lacs, İng. Lake - Poljes) bulunur. Bu ovaların birçok yerlerini zaman zaman suların örttüğü de çok olur.

Buna **gölovayı su basmış** (Al. Überschwemmt, Fr. Inondé, İng. Flooded) denir. Gölovalarda suların dibe daldığı, sızdığı yerler vardır. Gölovadaki su baskınları, taşkınlar, bu sızma deliklerinin ara sıra tıkanması yüzünden, ya da sızmanın yeter derecede olamamasından doğar. Bu sıralarda karstik taban suyu, yeraltı suyu da yükselir. **Taşkınlar** başlar. Gölovada dereler de akar. Bu derelerin başlangıç yeri, gölovanın dışında başka bir yer olabilir. Ayrıca gölovanın türlü yerlerinden de gür kaynaklar çıkar. Gölovadan geçen dereler, çoğunca, bu ovanın bir köşesindeki bir yerden **dibe dalar**, ya da **sızar.** Burası **su-yutan** (b. bk.) deliktir. Türlü biçimlerde olan bu sızma yerleri türlü bölgelerimizde **düden** (b. bk.) **obruk** (b. bk.) gibi adlarla da anılır. Antalya ile göller bölgesi arasındaki Elmalı düzü, Çeltikçi ovası birer gölovadır. (bk. Polye).

Göller bölgesi (Al. Seengebiet, Fr. Région des lacs, İng. Lakes region). Yeryüzünde göllerin çok sayıda olarak yanyana bulunduğu bölge. Sözgelişi Türkiye'nin batı bölümünde büyük göllerin yanyana bulunduğu bir **Göller Bölgesi** vardır. Eğridir, Burdur, Beyşehir gibi birçok göller, burada bir bölge içinde toplanmıştır.

Gömük menderes (Al. Eingesenkte Mäander, Fr. Méandre encaissé, İng. Inclosed meander, Entrenched meander). Menderes büklümlerinin yer kabartıları içine olduğu gibi gömülmüş durumu. Bu türlü menderesler-de yatağı iyice derine inmiş bulunan ırmağın büklümleri ile vâdinin büklümleri birbirine uyar. (bk. Menderes, Serbest menderes, Vâdi menderesi, Irmak menderesi).

Görme erimi. Ufuk'un bir başka adı. (bk. Ufuk, Çevren).

Görüntü (Al. Spektrum, Fr. Spectre solaire, İng. Spectrum, eski terim : Tayf-ı şemsî). Güneşin gözle görülen olağan ak ışığının bir biçmeden (prizmadan) geçirilmesiyle beliren renk renk ışınları. Güneş ışınları çok çeşitlidir. Bunlardan göze görünenleri, görünmiyenleri, uzun dalgalı olanları, kısa dalgalı bulunanları vardır. İşte görüntü bu çeşitliliği ortaya koyar. Görüntüde kırmızıdan mora giden çok sayıda renk vardır. Fakat ana çizgileriyle bunlarda **yedi renk** düşünülür : Kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, lâcivert, mor. Bir gökkuşağından da (b. bk.) bu renkleri görmek mümkündür. Çoğunca hemen göze çarpan renkler, ortada sarı renk, bir yandan kırmızıya öte yandan mora giden renklerdir. Bu renkler toplanırsa, yeniden **ak ışık** çıkar. Bunun için gözle görülen ak ışık yani **güneş ışığı**, olağan ışıktır.

Görünüş (Al. Aussicht, Fr. Paysage, Vue, İng. Prospect, eski kelime : Manzara). Bir yörenin doğal, ya da insan eserleriyle birlikte görünüşü. Türlü iklim bölgelerinde bu görünüşün kendine göre özellikleri vardır : Ormanlık bir yerdeki görünüş, bozkır görünüşü, kıyı boyu görünüşü, dağlık yerlerin görünüşü, Çöl görünüşü çok değişen görünüşlerdir. Böyle yerlerden kimisi canlı, kimisi sıkıcı, kimisi iç açıcıdır. Bunlarla ilgili olarak **peyzajcılık** adı verilen bir resim kolu gelişmiştir. (bk. Peyzaj, Yöre).

Göze (bk. Kaynak).

Göze suyu (bk. Kaynak suyu).

Gözlem (Al. Beobachtung, Fr., İng. Observation, eski kelime : Müşahede). Bir şey, bir olay üzerine düşünce sahibi olmak için, onu özenle inceden inceye görme, gözleme işi. Gözlem türlü bilimlerde, hele coğrafyada başta gelen çalışma yollarından biridir. O kadar ki, coğrafyanın bir tanımı olarak şöyle de denir : **"Coğrafya bir gözlem bilimidir."** (bk. Coğrafya, Açıklama, Betim).

Graben (bk. Çöküntü hendeği).

Gradyan. (Lâtince Gradi = yürümek). (bk. Basınç eğimi).

Gravitasyon. (Lâtince, gravis = ağır). (bk. Yerçekimi).

Gre, (Fransızca **grés**). **(bk.** Kumtaşı).

Greenwich (Griniç okunur). Londra'nın doğusunda 91.500 nüfuslu bir şehir olup, 1675 yılında kurulmuş olan ünlü **gözlem evinden** (rasathane) geçen meridiyen, **başlangıç meridiyeni** (sıfır meridiyeni) olarak bilim dünyasında tanınmıştır. (bk. Başlangıç meridiyeni).

Greenwhich Orta Saati (İng. Greenwich mean time, bunun kısaltılmışı : G.M.T. veya GMT). Başlangıç meridiyeni (b. bk.) olan sıfır sayılı dilimin saati. Bu saat uluslararası işlerde **GMT** ile gösterilir. (bk. Saat dilimleri)

Grezil. Fransızca, **grésil** kelimesinden dilimize girmiş olan bir yağış çeşidinin adı, dilimizde **grezil** şeklinde yazılmakta, meteoroloji bültenlerinde bu şekilde görülmekte olan bu kelimenin Türkçe karşılığı çok yaygın olarak **kırcı**'dır. (bk. Kırcı).

Grub-u Şems (bk. Gün batışı).

Gulf Stream. (İngilizce Gulf = körfez, stream = akıntı). (bk. Golfstrim).

Gübre (Al. Dünger, Dung, Fr. Engrais, İng. Dung, Manure, dilimizdeki bir başka kelime : Zibil, Arapça aslı : Zibl). Ekilen, dikilen toprakların gücünü arttırmak, verimini çoğaltmak için toprağa karıştırılan maddeler (bk. Toprak, Tarım).

Çok çeşitli gübre vardır. Bunlardan, ahır ve ağıllardan elde edilen gübreler, (bk. Çiftlik gübresi), toprakla karışık gübre, gübre şerbeti, sulu ahır gübresi, yapma gübre, bitki gübreleri, sokaklardan toplanmış süprüntülerden elde edilen gübreler (birçok yerlerde zibil denilen gübreler) başlıcalarıdır. Gübre, geniş ve yerine göre dar ölçüsüyle bir ticaret malı durumuna gelmiştir.

Gübreleme (Al. Düngung, Fr. Fumage). Tarla, bahçe, bağ gibi ekilen- dikilen topraklardan daha iyi verim elde etmek, bol ürün almak için sık sık, mümkünse her yıl, oraya gübre (b. bk.) verme işi.

Gübrelemek (Al. Düngen, Fr. Engraisser, İng. to dung, to manure). Bitkilerin daha verimli, daha gür ve iyi yetişmesini sağlamak üzere, tarlaya, bahçeye, bağa gübre (b. bk.) verme işi.

Gün (Al. Tag, Fr. Jour, İng. Day, eski kelimeler : Yevm, Rûz). Yeryuvarlağının kendi ekseni etrafında tam olarak döndüğü süre. Bu süre 24 saat sürer. Bu sürenin bulunması ancak yeryuvarlağının dışında ve uzağında bulunan değişmediği düşünülen gök cisimlerinin yardımı ile olur. Bu cisimler güneş ile yıldızlardır. Bunlardan birinin yeryüzünde bir noktada meridiyen üzerinden iki geçişi arasındaki süre bir gün olur. Meridiyenden geçen cisim güneş olduğuna göre, **güneş günü** (b. bk.), yıldız olduğuna göre **yıldız günü** adını alır. (bk. Gündüz, Gece).

Günbatısı (bk. Batı).

Gün batışı (Al. Sonnenuntergang, Fr. Coucher du soleil, İng. Sunset, eski kelime : Grûb-u şems). Yeryuvarlağının dönüşünün bir sonucu olarak batıda güneşin alçalır gibi görünmesi olayı (bk. Gün doğuşu).

Günberi (Al. Perihel, Fr. Périhélie, İng. Perihelion, eski terim : Hazîz). Yeryuvarlağının yıl içinde güneşe en yakın olduğu nokta. Başka bir deyişle yörünge üzerinde büyük eksen uçlarından güneşe yakın olanına **günberi noktası** denir. (bk. Günöte).

Gün değiştirme çizgisi (Al. Datumsgrenze, Linie des Datumswechsels, Fr. Ligne de changement de date, İng Date line, başka bir terim : Tarih değiştirme hattı). Büyük Okyanusta kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve aşağı yukarı 180° boylam derecesine uyan yerde, saatler doğuya doğ-

ru artıp batıya doğru eksildiği için, **başlangıç meridiyeninden** (b. bk.) (180°) farklı bulunan meridiyen (b. bk.) üzerinde, buraya doğudan, ya da batıdan gelindiğine göre, saatler aynı, fakat tarihler bir gün farklı olur.

Gün değiştirme çizgisi, meridiyene az çok koşut (paralel) giderse de, dümdüz değil, kırık çizgiler biçiminde bulunur. İşte bu çizgi boyunda gün değiştirilir.

Bu çizginin batı yakasındaki tarih (gün), doğu yakasındaki tarihten bir gün fazladır. Buna göre bu meridiyen gemi ile geçilirken eğer doğudan batıya gidiliyorsa gemideki tarihe bir gün eklenir. Yani takvimden iki yaprak koparılır. Tersine, batıdan doğuya geçiliyorsa, aynı tarihi iki gün tekrarlamak gerekir. Dünyayı dolaşma sırasında bu durumla karşılaşılır. (bk. Gün, Gündüz, Gece).

Gün değmemiş su (Al. Juveniles Wasser, Fr. Faux juveniles, İng. Juvenile water, Magmatic water). Yeryuvarlağının derinliklerinden yeryüzüne doğru **ilk defa çıkan su**. Bunlar çok derinlerdeki **magma**'da gazların ayrışması, bu arada türlü şartlar altında oksijen ile hidrojenin birleşerek doğurduğu sulardır. Bu sular, henüz güneşin karşısına çıkmamıştır. Bunlar havaküre içindeki **su dolaşımına** da henüz katılmamıştır. Bundan ötürü Ed. Suess böyle sulara **juvenil su** (Almanca **juveniles Wasser**) adını vermiştir. Bununla ilgili olarak dilimizde **gün değmemiş su** sözü de kullanılır. Böyle sularla beslenmesi mümkün olan kaynaklara da **gün değmemiş su kaynağı** denir. (bk. Gün değmiş su, Vados su).

Gün değmiş su (Al. Vadoses Wasser, Fr. Eau vadeuse, İng. Vadose water). Taşkürenin üst katı ile suküre ve havaküredeki bulunan sular. Gün değmiş su adı Ed. Suess'ün vermiş olduğu **Vados su** (Almanca **vadoses Wasser**) teriminin Türkçe karşılığıdır. Havadan gelen sular demektir. Bu sularla beslenen kaynaklara **gün değmiş su kaynağı** denir. Buna karşılık, henüz güneş yüzü görmemiş sular vardır ki, bunlara da **gün değmemiş su** (bk.) denir. (bk. Vados su, Juvenil su).

Gün doğuşu (Al. Sonnenaufgang, Fr. Lever du soleil, İng. Sunrise, eski kelimeler : Tulû', Tulû-u şems). Yeryuvarlağının dönüşünün bir sonucu olarak doğudan güneşin yükselir gibi görünmesi olayı. (bk. Gün batışı).

Gün yönü (Al. Sonnenseite, Sonnenberg, Fr. Adret, Endroit, İng. Sunny side, dilimizdeki başka terimler : Gün-yaka, Günece, Güneç, Güneçe, Günek, Günelek, gün tarafı). Bir dağın güneşe dönük yamacı. O bölgede güneşi çok gören yamaç. Bunun tersi **kuz yönü** (b. bk.) dür. (bk. Bakıcak).

Gündelik (Al. Tagelohn, Fr. Journée (salaire d'une-), İng. Daily wages, eski kelime : Yevmiye). Gün hesabı ile, ya da hergün ödenen ve gördürülen bir işe karşılık olarak alınan para. Böyle çalışanlara **gündelikçi** (b. bk.) denir.

Gündelikçi (Al. Tagelöhner, Fr. Jounalier, İng. Day-labourer, eski kelime : Yevmiyeci). Gündelikle çalışan kimse (bk. Gündelik).

Gündönümü (Al. Sonnenwende, Solstitium, Fr., İng. Solstice, eski terim : Inkılâb, Tahavvül-ü şems). Güneşin, en büyük güney ve kuzey eğimine eriştiği noktalar. Kuzey yarımkürede güneşin 22 Haziranda, yıl içindeki en yüksek noktasında bulunuşu bundan sonra uzaklaşır görünüşü. Bunun gibi güney yarımkürede güneşin 22 Aralıkta en yüce noktasında bulunuşu, sonra uzaklaşır görünüşü. Bu 22 Haziran ve 22 Aralıkta güneş, sanki bir duraklama gösterir. Bunun ardından değişme olur. Bundan ötürü bu iki güne **gündönümü** denir. Bunlar-

dan birincisine **yaz gündönümü** (b. bk.), ikincisine **kış gündönümü** (b. bk.) adı verilir. Güneşin bu durakla-ma günlerine **solstis** (b. bk.) adı da verilir ki, **gündönümü** bunun tam karşılığıdır. Dilimizde gündönümü fırtınası sözü bununla ilgili olarak kullanılır. Yıl içinde iki gündönümü olduğundan her ikisine birden **gündönümleri** de denir. (bk. Mevsimler)

Gündüz (Al. Tag, Tageszeit, Fr. Jour, İng. Daytime, By day, eski kelimeler: Yevm, Rûz). Güneşin doğuşu ile batışı arasında geçen süre. Gündüzler de türlü bölümlere ayrılmıştır : **Sabah**, kuşluk vakti, öğleden önce, **öğle**, öğleden sonra, ikindi, **akşam**. Gündüzün başlamasından az öncesine **tan** denir. Tan, alaca karanlık zamandır. Az sonra güneş, **tan yerinden** doğar. Gündüzlerin bitmesi, güneşin batması ile belirir. (bk. Gün batışı). Güneş batar gece olur. Yeryüzünün her yerinde **gündüzlerin uzunluğu** ayrı olur. Gündüzlerin uzunluğu enlemlere, mevsimlere göre değişir. Kuzey yarımküresinin ılıman kuşağında (orta kuşağında) en kısa gündüz 22 Aralıkta, en uzun gündüz 22 Haziran-dadır. Güney yarımküresinde ise bunların tersi olur.

Aşağıdaki çizelgede türlü enlemler-de gündüz uzunluğu görülür :

Bu 66° 32 dakika enlemin ötesinde artık **kutup geceleri, kutup gündüz-leri** (b. bk.) bölgeleri başlar.

Gün-Gece eşitliği (Al. Äquinoktium, çoğulu : Äquinoktien, Fr. Équinoxe (s), İng. Equinox, eski terim : îtidâl, îtidâleyn, dilimize sonradan girmiş bir başka terim : Ekinoks). Yıl için-de **gece** (b. bk.) ile **gündüz**'ün (b. bk.) birbirine **eşit** olduğu gün. Bura-da gün, gündüz karşılığıdır. Dilimiz-de **gün** kelimesi, **gündüz** karşılığında da kullanılır. Sözgelişi "üç gün, üç gece yürüdüler" gibi. Gün-gece eşitli-

Enlem	Gündüz Uzunluğu	
	En uzun	En kısa
0	12 saat	12 saat
5	12 " 17 dakika	11 " 43 dakika
10	12 " 35 "	11 " 25 "
15	12 " 53 "	11 " 07 "
20	13 " 13 "	10 " 47 "
25	13 " 34 "	10 " 26 "
30	13 " 56 "	10 " 04 "
35	14 " 22 "	9 " 38 "
40	14 " 51 "	9 " 09 "
45	15 " 56 "	8 " 34 "
50	16 " 09 "	7 " 51 "
55	17 " 07 "	6 " 53 "
60	18 " 30 "	5 " 30 "
65	21 " 09 "	2 " 51 "
66° 32'	24 " 00 "	0 " 00 "

ği günlerinden biri 21 Mart, ötekisi 23 Eylüldür. Bunlardan 21 Martta yeryuvarlağı, tutulma çemberi (b. bk.) ile gök ekvatorunun kesiştiği bir noktada bulunur. Bu sırada, yeryuvarlağı her iki yarımkürenin eşit bölümlerini güneşe aynı şekilde döndürmüştür. Güneş bu iki yarımküreyi eşit olarak aydınlatır. Gece ile gündüzün eşit olduğu bu zamana, bundan ötürü **gün-gece eşitliği**, ya da **gün-tün eşitliği** denir. Lâtinceden gelme **ekinoks** terimi de geceleri eşit olan zaman anlamına gelir. Kuzey yarımküresinde oturanlar için bu zaman 21 Marttır.

Yeryuvarlağı, güneş etrafında dönerken 22 Haziranda sonra yavaş yavaş yine 21 Marttaki durumuna geçmeye başlar. Sonunda da 23 Eylülde bu durumu alır. 23 Eylülde de iki yarımküre yeniden eşit olarak aydınlanmış bulunur. Gece ile gündüz yine birbirine eşittir. (bk. Günöte, Günberi, Tutulma çemberi, Gündönümü, Bahar, Güz, Ekinoks).

Gün-tün eşitliği (bk. Gün-gece eşitliği).

Gündüz-gece eşitliği (bk. Gün-gece eşitliği).

Güneş (Al. Sonne, Fr. Soleil, İng. Sun, eski kelime : Şems). Türlü gezegenlere, bu arada yeryuvarlağına ışık, ısı veren büyük gök cismi. Güneş, hemen bütünü ile gaz ve **akkor** (eski değimle **nâr-ı beyzâ**) durumunda, kırmızı - beyaz denilebilecek şekilde çok sıcak bir cisimdir. Güneşin ana çizgileriyle, içten dışa şu katları vardır : 1. Işık küre, 2. Ters çeviren kat, 3. Renk küre, 4. Taç (kuron).

Güneş, her yana, sürekli olarak ısı, ışık dağıtır. Yeryüzü güneş ışınları ile ısınır (bk. Güneşlenme).

Güneş alma (bk. Güneşlenme).

Güneş çarpması (Al. Sonnenstich, Fr. Coup de soleil, İng. Sunstroke, eski kelime : Teşemmüs). Kızgın güneş altında **başı**, ya da **ensesi** açık olarak çalışan ve uyuyanlarda görülen sağlık bozulması. Bu durum, sıcak kuşak ülkelerinde, ılıman kuşak bölgelerinin de çok sıcak yaz günlerinde olur. Bunda baş ağrıları, kulak uğuldaması, baş dönmesi, kusma, bayılma belirir. Bunun için, böyle bir hastayı hemen serin, iyi havalı, gölgelik bir yere götürmeli, yaka, kol düğmelerini çözmeli, dar elbisesini çıkarmalı, soğukça bir şeyler içirmelidir. (bk. Dağ tutması, Deniz tutması). Güneş çarpması yerine **güneş vurması** denildiği de olur.

Güneş dizgesi (Al. Sonnensystem, Fr. Système solaire, İng. Solar system, eski terim : Manzume-i şems, Meslek-i şems, başka şekli : Güneş sistemi). Güneş ve buna çekim (bk. Yerçekimi) yüzünden bağlı kalarak bir topluluk olmuş bulunan gök cisimleri. (bk. Yıldızlar, Ay, Uydu, Akanyıldız, Göktaşı). Böylece güneş ile etrafında dönen yıldızlar, gökte başlı başına bir dizge (sistem), meydana getirmişlerdir ki, bunun ortasında güneş bulunur. Yıldızların hepsi güneş etrafında birer çember çizercesine aynı yönde dönerler.

Bizim güneş sistemimizde, güneşe yakınlıklarına göre sırasiyle şu **gezegenler** vardır : **Merkür** (Utarit), **Venüs** (Zühre), **Yer** (Arz), **Mars** (Merih), **Jüpiter** (Müşteri), **Satürn** (Zühal), **Uranus**, **Neptun**, **Pluto**. Bunlardan Satürn'e kadar olan gezegenler, Eskiçağdan beri bilinir. Bunlardan Merkür ile Venüs güneşe, Yer'den daha yakındır. Bunun için bu iki yıldıza **yakın gezegenler**, ya da **İç gezegenler** (eski terim : Seyyarât-ı süfliye) denir. Öteki yıldızlar güneşe Yer'den daha uzaktır. Bunun için bunlara **Uzak gezegenler**, ya da **Dış gezegenler** (eski terim : Seyyarât-ı ulviye) adı verilir. Bu yıldızlardan kimisinin bir, ya da birkaç **uydu** (b. bk.) su bulunur. Sözgelişi, Ay, Yer'in uydusudur. Mars ile Jüpiter arasında sayısı 2.000'e yaklaşan irili ufaklı pek

çok gezegenler vardır ki, bunlara da **küçük gezegenler** denir. (bk. Güneş, Yer, Ay, Çoban yıldızı, Yıldızlar).

Güneş günü (Al. Sonnenzeit, Sonnentag, Fr. Jour solaire, İng. Solar day, eski terim : Yevm-i şemsî). Güneşin, meridiyenden iki üst geçişi arasında geçen süre. **Güneş** günü, **yıldız** gününden 4 dakika uzundur. Günlük yaşayışı düzenliyen zaman birimi güneş günüdür. **Güneş günü,** Yeryuvarlağının yüzünün bir yerinde, bugün, güneşin meridiyen üzerinden geçişinden 12 saat önce başlamış sayılır. 15° geçiş, 1 saati karşılar. (bk. Saat dilimleri, Yıldız günü, Yerel saat, Greenwich Orta Saati, G. M. T.).

Güneş ısısı (Al. Sonnenwärme, Fr. Chaleur solaire, İng. Solar heat, eski kelime : Hararet-i şems). Güneşten gelen ısıtıcı ışınların verdiği ısı. (bk. Güneş, Güneşlenme, Sıcaklık, Isı).

Güneş ışığı (Al. Sonnenlicht, Fr. Lumière solaire, Sunlight, Sunshine, Sun's rays, eski kelime : Ziyayı şems). Güneşten gelen ve yeryüzüne vuran aydınlatıcı ışınlar. (bk. Güneş, Görüntü, Güneşlenme, Gündüz, Gün, Gece). Güneş ışığı yerine, dilimizde **gün ışığı** denildiği de çok olur.

Güneş iklimi (Al. Solares Klima, Mathematisches Klima, eski kelime : İklim-i şems, Riyazî iklim). Havaküreyi, suküreyi (b. bk.) gözönüne almaksızın, Yeryuvarlağını sadece katı yerkabuğu ile düşünerek güneşin böyle bir yüzeye gün ve yıl içindeki değişik vuruşlarını ve enlemlere göre iklimlerin, **iklim kuşaklarının** (b. bk.) nasıl belirdiğini açıklama yolu. **Dönenceler** (b. bk.) ve **kutup çemberleri** (b. bk.) ile sınırlanmış bulunan bu iklim kuşaklarına **matematik iklim** (b. bk.) kuşakları da denir. Buna göre, dönenceler arasında geniş bir **sıcak kuşak** uzanır. Her iki yarıkürede dönenceler ile kutup çemberleri arasında **iki ılıman kuşak** yer alır. Kutup çemberleri ile kutup noktaları arasında da **iki kutup bölgesi** bulunur. İşte bu **5 kuşak,** güneş ikliminin doğurduğu iklim bölgeleridir. (bk. İklim).

Güneş lekesi (Al. Sonnenflecke, Fr. Tache solaire, İng. Sunspot, eski terim : Şâibe-i şems, çoğulu : Şevâib-i şemsiye). Güneşin üzerinde çoğunca düzensiz biçimli, ortası iyice koyu olarak görülen lekeler. (bk. Güneş). Güneş lekelerinin yarı çapı 1.000 ile 10.000 km. arasında değişir : Bu değirminin **parlak yerleri,** yarı gölgelerle çevrili karanlık, **alaca karanlık yerleri** vardır. İşte bu karanlık, ya da karanlıkça yerlere **güneş lekesi** denir. Bu lekeler, hep bir yerde durmaz, yer değiştirirler.

Güneş saati (Al. Sonnenuhr, Schattenmesser, Gnomon, Fr. Cadran solaire, İng. Sun-dial, eski kelime : Basita-i şemsiyesi, Güneş basîtesi). Bir yerde dikili bir çubuğun yardımiyle, o yerin gerçek saatinin ölçülmesine yarıyan bir **zaman ölçeği.** Böyle bir yerde çubuk, Yeryuvarlağının eksenine koşut (paralel) olur. Çevren düzlemine **(görme erimi düzlemine)** karşı olan açısı, o yerdeki coğrafî enleme eşit bulunur. Güneş saatinin sade biçimi, **gnomon** adiyle bilinir. (bk. Saat).

Güneş sistemi (bk. Güneş dizgesi).

Güneş tutulması (Al. Sonnenfinsternis, Fr. Éclipse du soleil, İng Solar eclipse, eski terim : Küsûf). Ayın (b. bk.), güneş ile Yer arasına girmesi yüzünden güneşin ya bir bölümünün, ya da bütününün kararması olayı. Bunlardan birincisine **eksik tutulma,** ikincisine **tüm tutulma** denir. Ay, kavuşum noktasında iken Yer-Ay-Güneş ortaları bir düzlemde bulunursa, güneşin bütününün tutulması belirebilir. Güneş tutulması birkaç dakika kadar sürer, kimi zaman daha uzunca olur, tüm tutulma süresi 8 dakikayı bulur.

Güneş yılı (Al. Sonnenjahr, Fr. Année solaire, İng. Solar year, eski kelime : Sene-i şemsiye). (bk. Yıl).

Güneşlenme (Al. Einstrahlung, Sonnenstrahlung, Insolation, Fr., İng. Insolation, eski terim : İnşimâs). Güneşten gelen ışınların yeryüzüne vurması. Sarı ışınlar (bk. Görüntü), güneşten yeryüzüne kadar en güçlü şekilde ulaşan ışınlardır. Güneşin ısıtıcı ışınları, Yeryuvarlağının havaküresinin yanına ulaşınca, birazı hemen orasını ısıtır. Daha içerilere sızan ışınlar, yolları boyunca **yayınmalar**'a (b. bk.) uğrar, ya da **yansımalar, yutulmalar** olur. Bu yansımalar alanında göğün mavi görülmesini veren renk belirir. Bütün buralardan geçen sarı ışınlar, **güneş ışığı** (b. bk.), **gün ışığı** dediğimiz ışınlar olarak yeryüzüne ulaşır. İşte **güneşlenme**, ya da **güneş alma** olayı budur. Buna **insolation, insolasyon**, Fransızca okunuşuna göre yazılmış olan **ensolasyon** da denir. Yirmibeş otuz yıl öncesine kadar, **inşimâs** terimi de kullanılırdı. Şimdi güneşlenme terimi, çok yayılmıştır. Yere ulaşan, oraya vuran, değdiği yeri ısıtan güneş ışınları, buradan havaya vurur. Havanın ve ortalığın ısınması işte bu yolla olur. Bu olaya da **ışıma** (b. bk.) denir.

Güneşli (Al. Sonnig, Fr. Ensoleillé, İng. Sunny). Güneş ışınlarının vurduğu yer. "Burası çok güneşli bir yerdir". "Karşı yamaç pek güneşli değil, kuz bir yerdir" gibi sözler bununla ilgili olarak kullanılır. Bir yerde güneşli günlerin sayısı ve bulutlu geçen günlerin sayısı, güneşlenme (b. bk.), ışıma (b. bk.) bakımından önemlidir. (bk. Bulutluluk, Kuz yönü, Bakıcak, Sıcaklık).

Güney (Al. Süd, Fr. Sud, İng. South, eski kelime : Cenub). Dört ana yönden biri. (bk. Yön, Ana yönler).

Güneybatı (Al. Südwest, Fr. Sud-ouest, İng. South-west, eski terim : Cenub-u garbî, Cenubu garbî). Ana yönlerden güney ile batı arasındaki ara yön. (bk. Ana yönler, Ara yönler, Yön).

Güneydoğu (Al. Südost, Fr. Sud-est, İng. South-east, eski kelime Cenub-u şarkî, Cenubu şarkî). Ana yönlerden güney ile doğu arasındaki ara yön. (bk. Ana yönler, Ara yönler, Yön).

Güney dönencesi (bk. Oğlak dönencesi).

Güney-güneybatı (Al. Südsüdwest, Fr. Sud-sud-ouest, İng. South-south-west, eski kelime : Cenub cenub-u garbî). İkinci dereceden bir yön. (bk. Ana yönler, Ara yönler, Yön, Rüzgâr gülü).

Güney-güneydoğu (Al. Südsüdost, Fr. Sud-sud-est, İng. South-south-east, eski kelime Cenub-cenub-u şarkî). İkinci dereceden bir ara yön. (bk. Ara yönler, Ana yönler, Rüzgâr gülü).

Güney ışığı (Al. Südlicht, Fr. Aurore australe, İng. Aurora australis, eski kelime : Fecr-i cenubî). (bk. Kutup ışığı).

Güney kutbu (Al. Südpol, Fr. Pole sud, İng. South Pole, eski terim : Kutbu cenubî). Yeryuvarlağı ekseninin iki ucundan biri ve güneyde olanı. Güney kutbu, güney yarımküresinin, Ekvatora en uzak bulunduğu noktadır. Bu nokta, bütün meridiyenlerin (b. bk.) birleştiği yerdir. Güney kutbu, Antarktika karasında bir yerdir. Güney ve kuzey kutup noktaları, yeryüzünün gün bölünüşleri olmıyan biricik yerleridir. Güneş burada 23 Eylülde doğar, 21 Martta batar. Böylece burada yıl sadece ikiye bölünmüştür : **Güney kutbu gündüzü, Güney kutbu gecesi**. (bk. Yer Yuvarlağı, Kuzey kutbu, Ekvator, Kutup çemberi).

Güney kutbu çemberi (Al. Südlicher Polarkreis, Fr. Cercle polaire antarctique, İng. Antarctic circle). Yakla-

şık olarak 66.5 güney enleminden, ya da paralelinden geçtiği düşünülen çizgi. Yer yuvarlağının ekseninin eğimi yüzünden, güneş yılın bir gününde burada batmaz. Bu gün, güney yarım küresinde 22 Aralık'tır. Buna "güney yarım küresinin yaz ortası" adı verilir. Bunun gibi, güneş bu yarımkürede Haziranın 21'inde doğmaz. Buna da "güney yarımküresinin kış ortası" denir.

Güney kutbu çemberinin içinde, buradan kutup noktasına doğru böyle günlerin sayısı artar. Yılın belirli bir zamanında Kuzey kutbu çemberindeki şartlar, güney kutbu çemberindekinin tam tersidir. (bk. Kuzey kutbu çemberi).

Güneysel (Al., Fr., İng. Austral, eski kelime : Cenubî, başka bir kelime : Austral), "Güneyle ilgili" anlamına gelen bir kelime. Batı kaynaklarında **güneysel** karşılığı olarak Lâtinceden alınma **austral** (b. bk.) kullanılır.

Günlük (Al. Täglich, Fr. Diurne, İng. Diurnal, eski kelime : Yevmî). Türlü hava olaylarının gün içindeki gidişini, oluşunu belirtmeye yarıyan bir kelime. Günlük sıcaklık değişmesi, günlük basınç durumu, günlük yağış gibi.

Günöte (Al. Aphel, Fr. Aphélie, İng. Aphelion, eski kelime : Evc). Yeryuvarlağının yıl içinde güneşe en uzak olduğu nokta. Başka bir deyişle, yörünge üzerinde büyük eksenin uçlarından güneşe uzak olanına günöte noktası adı verilir. **Gün-gece eşitliği** (ekinoks zamanları) ile **gün-dönümü** (solstis zamanları) nın bu iki noktaya (günöte, günberi) göre durumlarını bilmek gerekir. Çünkü, gün-dönümleri çizgisi (solstis'ler çizgisi), günöte, günberi çizgisine uymamaktadır. (bk. Günberi).

Günöte-günberi çizgisi (Al. Apsidenlinie, Apsiden, Fr. Ligne des apsides). Gezegen bir yıldızın güneş etrafındaki gidişi sırasında çizdiği elips biçiminde kapalı eğrinin büyük ekseninin iki ucundaki noktayı birleştiren çizgi. Güneş, bu sırada iki odak noktasından birinde bulunur.

Yeryuvarlağının güneş etrafındaki dönüşünde bu noktalardan güneşe en yakın olanına günberi (b. bk.), güneşe en uzak olanına günöte (b. bk.) denir.

Ay'ın dolaşması sırasında ise, Yer'e yakın oluşuna göre, **Yerberi** (Almanca : Perigäum, Fransızca : Périgée, İngilizce : Perigee), uzak oluşuna göre **yeröte** (Almanca : Apogäum, Fransızca : Apogée, İngilizce : Apogee) denir.

Gürültü (Al. Lärm, Fr. Bruit, İng. Noise). Aralarında uyum bulunmayan, kaba bir takım seslerin bütünü. Başka bir deyişle biribiri ardınca olan sıklığı, genliği, dönemi düzensiz olan, çabuk değişen böylece uyumsuz, ahenksiz bir belirti olarak ortaya çıkan hava titreşmeleri. Evlerin türlü katlarında gürültü işitilmesini azaltmak için yapı bilgisinde türlü tedbirler ortaya konulmuştur. Kalabalık, canlı şehirlerde beliren gürültüyü önlemek, ya da hiç olmazsa azaltmak için türlü çarelere baş vurulmuştur.

Güz (Al. Herbest, Fr. Automne, İng. Autumn, eski kelimeler : Hazân, Harîf, bir başka adı : Sonbahar), Yaz ile kış arasındaki mevsim. Astronomi bakımından güz, 23 Eylül gün-gece eşitliği (b. bk.) ile başlar, 22 Aralık gündönümü (b. bk.) zamanında biter. Meteoroloji bakımından, sıcak mevsim (yaz) ile soğuk mevsim (kış) arasındaki **geçiş ayları** güzden sayılır. Böylece kuzey yarımküresinin orta kuşak iklimlerinde Eylül, Ekim, Kasım güz aylarıdır.

Ancak, orta kuşak iklimlerinin türlü yerlerinde yaz, güze doğru çokça girmiş bulunur. Öyle ki, çok yerde Eylül ayı iyice yaz özelliği gösterir. Hatta güz ortasında sıcakların yine sür-

düğü zamanlar olur ki, buna dilimizde **pastırma yazı** (b. bk.) adı verilir. Güz mevsiminde yani sonbaharda sözünü karşılamak üzere **güzün** kelimesi kullanılır. Bunun gibi **yazın, kışın, baharın** kelimeleri de vardır. (bk. Mevsimler, Bahar, Yaz, Kış).

Güzergâh haritası. (Farsçada Güzer, güzâr = geçiş, geçme, güzergâh = geçilen yer). Güzergâh kelimesi dilimizde bir yerden geçmeyi belirtecek şekilde kullanılmış, bu arada **yol güzergâhı** biçiminde de kullanıldığı olmuştur. Bir ara bu anlamda Fransızcadan **itineraire** kelimesi dilimize **itinerer** olarak girmiştir. Böylece güzergâh ve itinerer kelimeleri yanyana, hemen hemen bir anlamda kullanılmışlardır. Bundan sonra Türkçe **yolboyu** kelimesi bu ikisinin de yerini tutmuş, yayılmıştır (bk. Yolboyu haritası).

Güzle (Al. Herbstlager im Freien). Sürülerin yayladan ağır ağır dönüşleri sırasında, orman ve koruluklar içinde, ya da ekinleri biçilmiş tarlalarda, kısa bir süre için kondukları yer. **Güzleler**, yayla ile kışlak arasında bir yer tutar. Güzün buralarda taze otlar, ya da biçilmiş ekin yerleri bulunur. Buraları bir **güz yaylası** durumundadır. Torosların yaylalarında yazı geçiren sürüler, buralardan güzlüğe inerler, orada da bir süre yayılıp kışlaklarına yani köylerine dönerler. İşte böyle geçici duraklama yerleri birer **güzle** veya **güzlek** yani **güzleme yeri**'dir. Bu zaman, bütün güz boyunca sürmez. Yerine göre değişmekle beraber 2 - 3 hafta kadar sürer. (bk. Yaylak, Kışlak).

Güzlek (bk. Güzle).

Güzün (Al. im Herbst, Fr. en automne, İng. in the autumn, eski kelime : Mevsim-i hazânda). Güz mevsiminde anlamına gelen kelime. (bk. Yazın, Kışın, Baharın).

- H -

Hacer (bk. Taş).

Hacer-i semâvî. (Arapça, hacer = taş, semâvî = gökten gelen, gökten inen). (bk. Göktaşı).

Hâdise (bk. Olay).

Hafriyat. (Arapça, hafr = kazma). (bk. Kazı).

Hafta (Al. Woche, Fr. Semaine, İng. Week). 7 gün süren zaman bölümü. (bk. Gün).

Halîc-i İstanbul. (Arapça **halîc** = denizin karaya doğru ince uzun sokulmuş bulunması).

Bu ad, **İstanbul Halici** demektir. **Halîc** kelimesi, **boğaz** anlamına da gelir : Halîc-i Bahr-i Sefîd = **Çanakkale Boğazı**, Halîc-i Bahr-i Siyâh = **Boğaziçi** veya İstanbul Boğazı gibi.

Haliç (Al. Ästuar, Fr. Estuaire, İng. Estuary). Gelgit olayının belirgin olduğu yerlerde bu olaydan doğan akıntıların etki yaptığı kıyılarda ırmak ağızlarının huni biçiminde genişlemiş durumu. Batı Avrupa ırmaklarının çoğunun ağızları böyle geniştir.

Bu türlü haliçlere batı dillerinde **estuar** (b. bk.) adı verilir. Böyle haliçleri bizim İstanbul Halici ile karıştırmamalıdır. Burada söz konusu olan haliçler gelgit olayı yüzünden genişlemiş ırmak ağızlarıdır. İstanbul Halicinde ise böyle bir durum yoktur. Sadece onun kendi adı Haliç'tir.

Böyle huni biçiminde genişlemiş, gemilerin içerlere kolayca girebileceği

derin girintiler halinde belirmiş Irmak ağızlarının sıralandığı deniz kıyılarına **haliç kıyıları** veya **haliçli kıyılar** denir. Avrupanın Kuzey Denizi, Manş denizi kıyıları bunlardandır. (bk. Kıyılar).

Hâl'i işbâ (bk. Doyma durumu).

Halk (Al. Volk, Fr. Peuple, İng. People). Bir bölgede, bir ülkede yerleşmiş ve orada yaşamakta olan insan topluluğu.

Halk bilgisi (Al. Völkerkunde, Fr. Ethnographie, İng. Ethnography). Kıyaslamalı halk bilgisi demek olan **etnoloji** ile tasvirli halk bilgisi olan **etnografya**'nın ikisine birden verilen ad.

Halofitler. (Yunanca Hals = tuz, phyton = bitki). (bk. Tuzcul bitki).

Ham madde (bk. İşlenmemiş madde).

Hammada (bk. Kaya çölü, Yalın ova).

Hamsin (Al., Fr. Chamsin, İng. Khamsin, Türkçe : Elli gün yeli demektir). Libya ve Mısır'ın kıyıya yakın bölgelerinde esen çok sıcak, kuru, tozlu, dumanlı ve Sirokko, Samyeli (b. bk.) özelliğinde bir yel. Canlılar üzerine **hamsin yeli**'nin kötü etkisi vardır : İnsanın derisi kurur, nefes alması güçleşir, bitkin bir hale gelir. Hamsin, kimi vakit kumları da çokça sürükler, bunları kayalara sürterek onları da aşındırır. Mart, Nisan, Mayıs aylarında durup durup eser. Bu rüzgâr Büyük Sahra çölünün doğu bölümü ile doğu Akdeniz teknesi arasındaki basınç ayrılığından doğar. (bk. Yel, Rüzgâr, Yerel rüzgâr).

Hamsin. Eskiden "erbaîn" adı verilen **Karakış**'tan (b. bk.) sonra gelen **elli günlük kış**'a verilmiş ad.

Han (Al. Chan, Gasthof, Fr. Auberge, İng. Inn). Yol boylarında, ya da köyde, kentte yabancıların hafif yükleri ve binek hayvanlariyle konakladıkları **konuk evi**. Şehirlerden şehire giden yolcular, gecelemek için böyle yerlerden eskiden beri faydalanmışlardır. Bugün de Anadolu'da hanlar vardır.

Türlü biçimde hanlar yapılmışsa da bunların hepsinde görülen benzerlikler vardır : Hanın büyük bir kapısı bulunur. İçersinde, yatacak yerler ile atların bağlanıp bakılabileceği ahır bulunur. Büyük hanların içinde ayrıca dükkânlar, çeşmeler, yıkanma yerleri, havuz vardır. Demiryollarının çoğalması, karayollarının gelişmesiyle ilgili olarak, şehirler arasında han ihtiyacı eskisi gibi kalmamışsa da bugün de dağlık, sapa, ana yollardan uzak yerlerde hanlar kalmıştır. (bk. Kervansaray, Motel).

Hâne. Farsça hâne kelimesi, dilimizde uzun zaman **ev** karşılığı olarak kullanılmış olup, şimdi de ara sıra geçer. Sözgelişi, köylerden söz edilirken "Kayadibi köyü, 50 haneliktir" şeklinde kullanıldığı olur. (bk. Ev, Mesken).

Hanenişîn. Farsca hâne = ev, nişîn = oturma). (bk. Yerleşik).

Hâr. Farsça, hâr = bitkiler üzerinde tüyü andıran diken (bk. Ot dikeni).

Hârâ (Al. Gestüt, Fr. Haras, İng. Studfarm). Hayvan soylarının daha iyileştirilmesi, hayvan üretilmesi işleri için kurulmuş bir çeşit çiftlik. Aygır depoları, inek yetiştirme yerleri, merinos çiftlikleri de buna benzer yerlerdir.

Hârâlar, ağaçlıklar ortasında geniş toprakların, güzel evlerin, yolların çayırların bulunduğu yerlerdir. Karacabey hârâsı gibi. (bk. Çiftlik, Farm, Tarla).

Harâbe (bk. Ören).

Hararet (bk. Isı).

Hararet-i şems (bk. Güneş ısısı).

Haricî merkez (bk. Deprem ortası).

Harîf. Türkçe **güz** kelimesinin dilimize girmiş Arapçası. Bu arada **İtdal-i harifî** noktası terimi ile, güneşin 23 Eylülde bulunduğu yer belirtilmek istenmiştir. Bunun bugünkü Türkçe

karşılığı **"güz gün-gece eşitliği"** dir. (b. bk.)

Harikan (Al. Hurrikane, Fr., İng. Hurricane). Orta Amerika adalar bölgesinde arasıra beliren yıkıcı korkunç **kasırga.** İngilizce yolu ile yayılmış bulunan bu rüzgârın adının kökü eski Kızılderili dilinde ve daha sonra İspanyolcaya girmiş olan **Huracan** kelimesinden gelmektedir. Dilimizde İngilizce söylenişinin okunuş şekline benzer tarzda **Harikan** (söylenişi : **Herikeyn**) olarak kullanılır.

Bu rüzgârın esiş hızı 130 km. ye yaklaşır, kimi zaman saatte 300 km.'yi bulur. **Harikan kasırgası,** sıcak bölgelerde beliren oldukça dar çerçeveli bir **döngü** (siklon) olarak Orta Amerika adalar bölgesinde doğduktan sonra, kuzeydeki ılıman iklim bölgelerine doğru da sokulur. Bu kasırganın pek şiddetli zamanlarında Amerika Birleşik Devletlerinin doğu kıyılarında Harikan'ın gelmekte olduğu önceden bildirilir. (bk. Basınç, Yel, Yerel rüzgârlar, Tornado, Trombe, Tayfun).

Harita (Al. Karte, Landkarte, Fr. Carte, İng. Map). Yeryüzünün bir bölümünün alınan bir ölçeğe göre bir düzlem üzerinde çizilmiş durumu. Ölçeklerine göre haritalar çeşitli bölümlere ayrılır : Büyük ölçekli plân - haritalar (1 : 10000'e kadar), büyük ölçekli topoğrafya haritaları (1 : 100 000'e kadar), küçük ölçekli topoğrafya haritaları (1 : 1 000 000 a kadar).

Topoğrafya haritalarından başka üzerinde gösterilen olaya göre çok çeşitli harita vardır : **Nüfus** haritası, **yerleşme, ulaştırma** haritası, **jeoloji** haritası, **orman, toprak** haritası gibi. (bk. Atlas).

Harita açılımı (Al. Kartenprojektion, Fr. Projection, İng. Map projection, başka terimler : Harita irtisâmı, Harita inkişâfı). Yeryuvarlağına geçirildiği düşünülen **taslağın açılması** ile elde edilen **harita düzlemi** (bk. Harita inkişâfı).

Harita alma (Al. Landesaufnahme, Aufnahme, Fr. Levé topographique, İng. Topographic survey, eski terim : Harita ahzı). Bir ülkenin düzenli şekilde ölçülmesi, haritalarının çizilmesi için gerekli işlerin yapılması. Haritalardaki incelik derecelerine göre çeşitli harita alma yolları vardır. Haritaların kimisi son derece sade araçlarla yapılır. Bunlar yolboyu haritası (b. bk.) değerinde, türlü yerlerinde yanılmaların da bulunabileceği haritalardır. Bunlardan daha ileri harita alma olarak üçgen ölçmeleri (triyangulasyon) yolu ile haritalar alınır. Kısa bir zamanda geniş bir bölgenin harita alma işleriyle **açınsama haritaları, istikşaf haritaları** alınır. Çok daha ince işlenerek, yanlışlar düzeltilerek, eksikler bütünlenerek harita alma yolu, büyük ölçekli topoğrafya haritalarında olur. Bunlar düzgün haritalardır. Bunların daha ileri olanları fotoğrametri yoluyla alınan haritalarda görülür.

Harita alma işlerinde bölgenin enlem ve boylamlara göre yeri, bölgedeki dağlar, ovalar, yaylalar, vâdiler, akarsular, göller, kıyılar, insan eliyle yapılmış işler (yollar, köprüler, demiryolları, köy, kent, şehir, liman...) mümkün olan incelikle ve doğrulukla gösterilir (bk. Harita).

Harita inkişâfı (bk. Harita açılımı).

Harita izdüşümü (bk. İzdüşüm, Harita inkişâfı, Projeksiyon).

Harita okuma. Harita üzerinde doğal ve beşeri olguları (vâkıaları) tanıtmak, bunları açıklamaya çalışmak için haritadan faydalanma. Coğrafyada harita okuma, ondan bu yolda faydalanma işleri önemlidir. Gerek yeryüzü biçimlerini, gerekse böyle bir yerdeki doğal, beşeri olguları doğru olarak yeter derecede ayrıntıları ile gösteren haritalar elde bulundukça, ha-

rita okumanın değeri artmış olur. (bk. Harita).

Harita ölçeği (Al. Kartenmassstab, Fr. Echelle, İng. Map scale, eski kelime : Harita mikyası). Harita üzerindeki bir uzunluğun, yeryüzündeki gerçek uzunluğa oranı. Ölçek, haritalarda payı **1** olan bir kesirle gösterilir :

$\frac{1}{25000}$ gibi.

Bu, şöyle de yazılır : 1 : 25000. Buna **Kesirli ölçek** denir. Burada, 1:25 000 ölçekli bir haritada bir milimetrelik bir uzunluk arazide 25 metreyi gösterir. Arazide bir kilometrelik uzunluk böyle bir harita üzerinde 4 cm. ile gösterilmiş bulunur.

Ölçek küçüldükçe, yani kesrin paydası büyüdükçe, belirli bir yüzey üzerine sığdırılması mümkün olan ayrıntılar o derece azalır. Bunun için kullanılacak yere göre ölçeği seçmek gerekir. Yine ölçek gözönüne alınarak çeşitli haritalar yapılır. (bk. Harita). Ölçeklerin çoğu ondalıdır. Bunların paydası doğrudan doğruya 10 sayısının çarpanıdır. $\frac{1}{25000}$ ve $\frac{1}{80000}$ gibi. Kimi ülkelerin haritalarında ise ayrı bir durum vardır : $\frac{1}{63360}$ gibi. Bunun, yerine göre hem İngiliz ölçü birimleri ile hem de deniz haritalarında olduğu gibi merkator izdüşümlü haritaların ölçeği ile ilgisi vardır.

Harita-i bahriye (bk. Deniz haritası).

Harmattan (Al., Fr., İng. Harmattan). Afrika'da yukarı Gine kıyı bölgelerine esen son derece **kuru**, çok **toz** getirici, kuzey ile doğu arasında esen bir rüzgâr. Bu yel, kışın haftalarca sürekli olarak **düzenli** bir şekilde eser, **alizelerin** (b. bk.) bir bölümü olarak gözönüne alındığı olur. Bu rüzgârla taşınan tozlar, Atlas Okyanusu üzerinde epeyce savrulur. Bütün elverişsiz özelliklerine karşılık çok sıcak, nemli geçen yağmur mevsimlerinde kuru esişi yüzünden aranan bir rüzgâr olur. Harmattan rüzgârlarını yerel rüzgârlar (b. bk.) arasında da sayarlar. (bk. Basınç, Rüzgâr).

Haşeb. Odun kelimesinin Arapçası. (bk. Odun, Ağaç).

Haşebî (bk. Ağaçsıl).

Hattı balâ (bk. Dağ sırtı, Doruk çizgisi).

Hattı içtima-ı miyâh (bk. Bıçık, Talveg).

Hattı istivâ. (Arapça hat = **çizgi**, istivâ = **Ortada** ve tam bir derecede bulunma). **Ekvator** için kullanılmış eski terim. (bk. Ekvator).

Hattı istiva-i semâvî (bk. Gök ekvatoru).

Hattı taksim-i miyâh (Arapça, hat = çizgi, taksim = ayırma, bölme, miyâh = sular). (bk. Subölümü).

Hattı taksim-i miyâh terimi hattı bâlâ (b. bk.) olarak kullanılmış ise de, bu sonuncusu hem subölümü özelliği, hem de dağların sırtlarını, doruk boylarını belirtecek bir özelliktedir. Subölümü ise, çukur yerlerden de geçebilir. Bu eski terim için bir örnek verelim : "Şebekei miyâhiyenin kat'i bir şekli yoktur. Irmakların müsaderesiyle hattı taksimi miyâh daima hali tebeddüldedir."

25 - 30 sene önceki bu cümleyi şimdi Türkçe olarak şöyle belirtiyoruz : "Akarsu ağının kesin bir biçimi yoktur. Irmakların kapmasiyle subölümü çizgisi durmadan değişmektedir."

Hava (Al. Luft, Fr. Air, İng. Air). Havakürenin gazlardan oluşmuş maddesi. Havanın % 78'i **azot**, % 21'i **oksijen**, % 0,94 **argon**, % 0,03 **karbon dioksit**'tir. Ayrıca su buharı, tozlar vardır. Havadaki gazların kimisi hep bir oranda bulunur. (azot, oksijen gibi), kimisi havada her zaman bulunur, fakat değişik oranlarda yer

tutar (su buharı, karbon dioksit gibi), kimisi de arasıra bulunan gazlardır (ozon gibi). Hava içindeki oksijen, her çeşit yanmayı sağlıyan gazdır.

Hava alanı (bk. Uçak alanı).

Hava basıncı (Al. Luftdruck, Fr. Pression atmosphérique, İng. Atmospheric pressure, eski terim : Tazyîk-i nesîmî). Yerçekiminin etkisi ile ilgili olarak havanın belirli bir yüzey üzerine yaptığı baskı. Bu baskı barometre ile ölçülür. Bu baskı yüzünden yeryüzüne yakın yerlerde hava, yükseklerdekinden daha sıktır. Bunun la ilgili olarak basınç, deniz yüzünden yükseldikçe azalır. Basınç, atmosferdeki türlü hava akıntılarının etkisi, hava yığınlarının (hava kütlelerinin) yer değiştirmesinden ötürü günlük, aylık, yıllık değişikliklere uğrar. Basıncın az olduğu yerlere **alçak basınç alanı**, ya da **düşük basınç alanı** denir. Basıncın çok olduğu yerlere **yüksek basınç alanı** adı verilir. İki seviye arasındaki basınç ayrılığı, bu iki seviye arasındaki cm^2 lik hava sütununun ağırlığına eşittir. Böylece basınç, her cm^2 yüzeye düşen hava ağırlığıdır. Bu miktar, deniz yüzünde ortalama 760 mm dir. Yine bu miktar deniz yüzünde 1013.2 **milibar**'dır. Bu değer 5500 metre yükseklikte yarıya iner (bk. Basınç, Basınç bölgeleri, Eşbasınç, Yel, Barometre, Yüksek basınç, Alçak basınç, Döngü, Karşı-döngü).

Hava bilimi (bk. Aeroloji).

Hava değişmeleri (Al. Witterung, Fr. Perturbations atmosphériques, İng. Weather changes, eski terim : Tahavvülât-ı havaiye). Havanın her an büyük veya küçük ölçüde değişmesi. (bk. Hava). Böyle havalar için **Kararsız** (instabil) **hava** veya **düzensiz hava** denir.

Hava dolaşımı (Al. Kreislauf der Luft, Luftzirkulation, Zirkulation der Atmosphäre, Fr. Circulation atmosphérique, İng. Atmospheric circulation, Circulation of atmosphere). Yukarılara yükselip aşağılara inen, böylece **dolaşım düzeni** gösteren **hava akıntıları.** (bk. Rüzgâr, Yel, Hava basıncı).

Hava durumu (Al. Wetter, Fr. Temps, İng. Weather, eski kelime : Vaziyet-i havaiye, Hava vaziyeti). Bir yerde meteoroloji şartlarının bütününe verilen ad. Başka bir sözle, bir yerde belirli bir kısa süre içinde havaküre olaylarının gösterdiği durum. Hava durumu, sık sık değişebilen ve saat, gün, hafta gibi kısa süreler içinde beliren havaküre olaylarıdır. Havanın iklimden ayrılığı, iklimin uzun süreli olması, ortalama değerlere dayanmasıdır.

Hava durumunu belirtmek üzere hergün için **geçici hava haritası**, ya da sadece **hava haritası** (b. bk.) anlamına gelen **sinoptik haritalar** (b. bk.) çizilir. Bir gün sonraki havanın nasıl geçebileceğini kestirmek üzere de bu haritalara ve başka verilere dayanarak **hava kestirmeleri** (b. bk.) yapılır. O gün yayımlanır. (bk. İklim).

Hava fotoğrafı (Al. Luftbild, Fr. Vue aérienne, İng. Air view). Yeryüzünün bir parçasının havadan uçakla geçilerek alınmış resmi. Bu forografların yardımı ile bugün en iyi büyük ölçekli haritalar çizilmektedir.

Hava haritası (Al. Synoptische Wetterkarte, Fr. Carte "synoptique", İng. Synoptic chart, Weather chart, başka adı : Sinoptik harita, Geçici hava durumu haritası). Belli bir andaki hava durumunu belirtmek, bundan faydalanarak gelecek durumu çıkarabilmek için yapılan haritalara verilen ad. Türkiye'de **geçici hava haritaları** yapılmaktadır.

Her bir istasyona ait veriler işlendikten sonra, eşbasınçlı yerleri (deniz yüzüne indirilmiş basınçlar) birleştiren **eşzasınç eğrileri** (izobarlar) çizilir. Bundan sonra, yükseklik harita-

larından da faydalanılarak sıcak ve soğuk **hava yığınları** arasındaki sınır yüzeyinin yerle ara kesiti olan **alınlar** (cepheler) çizilir. (bk. Alın, Sinoptik harita, Soğuk alın, Sıcak alın, Eşbasınç).

Hava kestirmesi (Al. Wettervorhersage, Fr. Prévision du temps, İng. Weather forecast, eski kelime : İstidlâl-i hava, Tahmin-i hava). Belli bir süre için havanın ne durumda olabileceğini **kestirme işi. Hava kestirmeleri** çoğunca geniş bölgeler, ülkeler içinde, **hava haritaları**'ndan (b. bk.) faydalanılarak yapılır. Havanın daha yüksek katları üzerine de hava bakımından bilgi edinilerek hava kestirmeleri yapılır.

Hava kestirmelerinde ençok yardımı dokunan olaylar, basınç bölgelerinin (bk. Basınç, Hava basıncı, Döngü, Karşı-döngü) yer değiştirmesi, **uzantılar** yapması, basıncın yükselmesi, düşmesi, bunlarla birlikte soğuk, ya da sıcak alınların (b. bk.) ilerlemesi, bu ilerleyişin yönüdür. Bunlardan ve ilgili başka olaylardan da faydalanılarak, 1 - 2 günlük durumu belirten **hava kestirmesi haritası** çizilir. Bu gözlemlere ve kestirmelere dayanarak havanın bir gün sonra yağışlı, kurak, donlu, sisli, açık, kapalı, soğuk, sıcak geçeceği üzerine bilgi verilir. (bk. Hava, Hava durumu).

Havaküre (Al. Atmosphäre, Fr. Atmosphère, İng. Atmosphere, eski terim : Küre-i nesîmî, başka bir terim : Atmosfer). Yeryuvarlağını kuşatan gaz örtüsü. Bu örtü, Yer'in biçimine uyacak şekilde, yuvarlakça bir biçimdedir.

Havaküre kat kattır. Bunun alt katı yere en yakın olanıdır. Bunun üzerinde ise daha bir takım katlar sıralanmıştır. Yeryüzüne geniş ölçüde etki yapan olaylar alt katta olur. Burası **alt-havaküre**, ya da **troposfer** adiyle anılır. Havanın sıcaklığı yukarılara doğru gittikçe azalır. (bk. İklim, Sıcaklık, Basınç, Yel, Yağış).

Hava kütleleri (bk. Hava yığınları).

Hava tahmini (bk. Hava kestirmesi).

Hava ulaştırması (Al. Luftverkehr, Fr. Service aérien, İng, Air communication, eski kelime : Münakalât-ı havâiye). Hava yoluyla yolcu, yük, posta eşyası taşınması işi (bk. Ulaştırma).

Hava yığınları (Al. Luftmassen, İng. Air mass, başka bir terim: Hava kütleleri). Yatay bir uyum gösteren yaygın bir hava yığını. Geniş bir alanda, her seviyede, her yerinin aşağı yukarı bir oluşu bu hava yığınının doğal yapısındandır. Bununla ilgili olarak, kutup havası, Ekvator havası, muson havası gibi havalar ayırt edilir.

Hava yolculuğu (Al. Luftfahrt, Fr. Voyages aérien, İng. Aerial voyage). Hava yoluyle bir yerden bir başka yere gitmek. Hava yolculuğu türlü büyüklükteki uçaklarla yapılır. Bugün hava yolculuğu dünyanın her yanında çok yayılmıştır.

Havalî (bk. Çevre, Yöre, Dolay).

Havalî-i tabîiye (bk. Doğal yöre).

Havanın nemliliği (Al. Feuchtigkeit der Luft, Fr. Humudité atmosphérique, İng. Atmospheric moisture, Humidity, eski terim : Rutubet-i havaiye). Havada bulunan su buharı. Bu, önemli bir iklim etmenidir. Havada bulunan su buharı her zaman bulunur. Bütün renksiz gazlar gibi, su buharı da görülmez. Bulutlar, yağmur, kar gibi yağışlar, havadaki bu su buharının yoğunlaşmasından (b. bk.) doğar. Havadaki su buharı denizlerin, göllerin, akarsuların, buzulların (b. bk.) ve başka yerlerin yüzündeki buharlaşmadan doğar.

Havadaki su buharı tutarı yerine, zamanına göre çok değişir ve en çok sıcaklık derecesine bağlı bulunur. Havadaki su buharı yağışın kaynağı olduğu gibi, yeryüzünün ısınmasında da önemli yeri bulunur. (bk. Nemli-

lik, Salt nemlilik, Bağıl nemlilik, Bulut, Yağış, Buharlaşma).

Havza (bk. Tekne).

Hayatî coğrafya (bk. Canlılar coğrafyası).

Hayme nişîn. (Arapça hayme = çadır, Farsça nişîn = oturmuş olan, oturan). (bk. Göçebe).

Hayvan bilimi (Al. Tierkunde, Zoologie, Fr. Zoologie, İng. Zoology, eski terim : İlm-i hayvânât, başka adı : Zooloji). Hayvanları inceliyen bilim. (bk. Hayvan coğrafyası).

Hayvan coğrafyası (Al. Tiergeographie, Zoogeographie, Fr. Zoogéographie, İng. Zoogeography, eski adı: Coğrafyayı hayvanî, Hayvanî coğrafya). Hayvanların yeryüzündeki dağılış ve yayılışını, bunların yaşadıkları yere uymalarını, hayvan topluluklarını, hayvan bölgelerini araştıran, inceliyen, açıklıyan bir coğrafya kolu.

Hayvanlar da, bitkiler gibi, bulundukları yerin iklim, yer biçimi, bitkiler, başka hayvanlar, insanlar gibi şartlarına bağlıdırlar. Denizler, çöller, yüksek dağlar hayvanların göç etmelerine, yayılmalarına engel olmuştur. Birçok hayvanlar orman, bozkır gibi bitki topluluklarına yakından bağlıdır. Hayvanların, kendi aralarında da bir yaşama yarışması vardır. Düşmanlarının gözünden kurtulabilmek için, bazı hayvanların görünüşlerini, renklerini yaşadıkları yerin görünüşüne, rengine uydurmuş oldukları görülür. Buna **yerine benzeme** (Fransızca : Mimétisme) denir.

Hayvan göçleri (Al. Tierwanderungen, Fr. Migration des animaux, İng. Animals migration, eski kelime : Hayvan muhacereti). Birçok hayvanların, belirli zamanlarda, yaşadığı yeri bırakarak başka yerlere geçici olarak gitmesi, ya da bu yeri herhangi bir zamanda büsbütün bırakması olayı. Hayvan planktonları geceleri su yüzüne çıkar, sabaha karşı yine dibe inerler. Dağda yaşıyan birçok hayvanlar, kış ilerledikçe yavaş yavaş aşağılara inerler (dağ keçisi gibi). Asya'nın, Afrika'nın bozkırlarında yaşıyan memeli hayvanlardan çoğu uzak yerlere giderler. Hele kuşların göç etmeleri başlı başına geniş ölçülü bir olaydır. (bk. Kuş göçü).

Bunların hepsi birer hayvan göçüdür. Mevsimlerle ilgili olan ve yem bulmaya bağlı bulunan bu **düzenli hayvan göçleri** yanında, bir de herhangi bir zamanda olan **göçler** vardır. Memeliler arasında lemming'lerde, kuşlardan munta kuşu ile kekliklerde, çekirgelerde, kimi kelebeklerde böyle **topiu göçler** olur. **Çekirgeler**, bir bölgeyi toz bulutu gibi örterler. (bk. Hayvan coğrafyası).

Hayvan topluluğu (Al. Tierwelt, Fauna, Fr. Faune, İng. Fauna, eski kelime : Mecmuayı hayvaniye, başka terim : Favna, Fauna). Yeryüzünün belirli bölgelerinde, denizlerinde, bir kara parçasında, bir ülkede yaşıyan bütün hayvanlar. Hayvan topluluğu teriminin bir karşılığı da **favna** (b. bk.) dır.

Hayvan yetiştirme (Al. Tierzucht, Viehzucht, Fr. Elevage, İng. Stock - farming, Cattle breeding). Evcil hayvanların (b. bk.) ve çiftlikte faydalanılan hayvanların, yetiştirilmesi, üretilmesi işi. Bu yetiştirmede hayvanın et, süt, yağ, yün, yumurta gibi verimini ve işe yarama gücünü arttırma işleri gözönünde tutulur. Böylece hem insanın kendi besin, giyim maddelerini sağlaması, hem de koşum, yük hayvanı elde etmiş olması için hayvan yetiştirme başlıca geçim kaynaklarından biri olmuştur. (bk. Yaylacılık).

Hayvanat bahçesi (Al. Tiergarten, Zoologische Garten, Fr. Jardin zoologique, İng. Zoological garden). Yerli, ya da başka başka ülkelerden getirtilmiş çeşitli hayvanların, bakım

görme, öğretme, bilimsel araştırma işlerinde faydalanılmak üzere saklandığı, bakıldığı, üretildiği büyük bahçeler.

Hayvânâtı ehliye (bk. Evcil hayvanlar).

Hayvânâtı vahşiye (bk(Yırtıcı hayvanlar, Yaban hayvanları, **Yabancıl** hayvanlar).

Hayvancı köy. Topraklarının çoğu otlak, çayır durumunda bulunan ve asıl geçim kaynağı **hayvan yetiştirme** (b. bk.) olan köy. Böyle köylerde tarla, bahçe de bulunur. Fakat bunlar geçimde geride kalır. Köyün biçimi üzerinde hayvan yetiştirmenin önemli yeri vardır. Böyle köylerde insan sayısı hayvan sayısından azdır. Böyle köylerde, olağan **yaylacılık** (b. bk.) yapıldığı, yazları yaylaya çıkıldığı gibi, **yarı göçebeliği** andıran durumlar da görülür. (bk. Köy).

Hayvanlar (Al. Tiere, Fr. Animaux, İng. Animals, eski kelime : Hayvânât). Bitkilerden farklı olarak kendiliğinden yer değiştirebilen, duyma özelliği bulunan, canlı besin maddeleriyle beslenen, oğulcuklardan gelişen canlılar. Hayvanlar, iklimin, yer biçimlerinin, bitkilerin etkisi altındadır. İklim etmenleri arasında hayvanlara en çok etki yapanı sıcaklıktır. Türlü hayvanlarla bitki örtüleri arasında yakın ilgi vardır. (bk. Hayvan coğrafyası, Hayvan göçleri, Kuş göçü).

Hazân. Farsçadan dilimize girmiş bir kelimedir ki, **sonbahar, güz** anlamına gelir. Edebiyatımızda hazân kelimesine çok rastlanır. Hazân yaprağı gibi. Arapçadan da **harîf** (b. bk.) kelimesi dilimize girmiştir. Bugün gerek hazân gerekse harîf kelimelerinin yerini Türkce **güz** kelimesi tutmuştur. (bk. Güz).

Hazîz (bk. Günberi).

Herc ü merc nazariyesi (bk. Kutaklizm teorisi).

Herk (bk. Nadas).

Heyelân (bk. Göçüntü, Dağ göçmesi, Göçük, Yer göçmesi).

Hey'et. Astronominin (b. bk.) dilimizde kullanılmış olan eski adı.

Hımış yapı. Bir çeşit yapı tarzı. Böyle yapılmış evlere yurdumuzun türlü yerlerinde, bu arada Ankara'nın eski evlerinde çok rastlanır. Hımış yapı adı verilen bu yapı tarzının esası şudur : Evin iskeleti birbirine çatılmış kerestelerden kurulur. Bunların arasında kalan ve çoğunca üçgen biçimi olan boş yerler, **kerpiç, tuğla** ya da küçük **taş parçaları** ile doldurulur.

Hız (Al. Geschwindigkeit, Fr. Vitesse, İng. Speed, başka bir kelime : Sür'at). Bir zaman birimine göre düzenli bir gidişte geride kalan yol. Akarsuyun **akış hızı,** yelin **esme hızı,** geminin **gidiş hızı,** uçağın **uçuş hızı,** atın **koşuş hızı** gibi. Hızda **ivme** de araya karışır. Hız ölçümü birimi olarak saniyede santimetre **(cm/Sn),** saniyede metre **(m/Sn),** Saatte kilometre **(km/S),** gemiler için saatte mil **(mil/S)** kullanılır.

Hızlı akış (Al. Stromschnelle, Fr. Rapide, İng. Rapid, eski kelime : Sür'at-i cereyân). Akarsuyun akışının hızlandığı, yatağını yırtarcasına aktığı yer. (bk. Çağlıyan, Akarsu, Çağlarca).

Hızlı akış çizgisi (Al. Stromstrich). Akarsuyun yüzüne pek yakın bir yerde suyun en hızlı aktığı noktaları birleştirdiği düşünülen çizgi. Bu çizgi, akarsu yatağının en çukur yerlerine uyan **bıçık çizgisi**'nin (talveg hattının) tam üstünü güder (bk. Bıçık, Eşhız eğrisi).

Hicret (bk. Göç).

Hidrografi. Yeryüzündeki sulardan, bu arada ençok akarsularla göllerden söz eden ve coğrafyanın bir kolu olan bilgi. Hidrografi, Yunanca Hydor, hydatos = su, graphein = betim, tasvir kelimelerinden yapılmış bir addır. (bk. Su bilgisi).

Hidroloji. Yeryüzünün üstündeki, yüzündeki ve altındaki suların fiziği durumunda bulunan bilim. Hidroloji Yunanca, hydor, hydatos = su ve logos = bilim kelimelerinden yapılmış bir addır (bk. Su bilimi).

Hidrosfer. (Yunanca sphaira = küre, yuvar, hydor = su). (bk. Suküre).

Higrofil (bk. Nemcil).

Higrofitler. (Yunanca hygros = nemli, ıslak, phyton = bitkiler). (bk. Nemcil bitki).

Higrometre. (Yunanca hygros = nem, ıslaklık). (bk. Nemölçer).

Hint Okyanusu (Al. Indischer Ozean, Fr. Océan Indien, İng. Indian Ocean, eski adı : Bahr-ı Muhit-i Hindî). Yeryüzünün üçüncü büyüklükteki okyanusu. Yüzölçümü 75 milyon Km^2 dir. Ortalama derinliği 4000 metredir. En derin yeri Cava adası yakınında 7000 metreyi bulur. (bk. Okyanus, Deniz).

Hinterland. (Almanca hinter = arka, ard, Land = ülke, yer kelimelerinden yapılmış bir terimdir ki, bir limana bağlı olan yerleri anlatır. Dilimizde bu kelimenin karşılığı **ardbölge** (b. bk.) dir.

Hipoşantr. (Yunanca hypo = alt, dib, lâtince centrum = merkez). (bk. Deprem ocağı).

Hipsografik eğri (Al. Hypsographische Kurve, Fr. Courbe hypsographique, İng. Hypsographic curve). Yunanca (hypsos = yükseklik, graphein = çizgi). Bütün yeryüzünün yükseklik, derinlik basamaklarının tüzlü değerlerini göstermek üzere çizilmiş bir eğri. Bunda iki ana basamak görülür. Biri çevrelerindeki **sığ deniz dibi** (şelf) ile birlikte karalar topluluğu. Bu basamağın ortalama yüksekliği 875 m. dir. Ötekisi karalar topluluğunun okyanusa dönük yamacı ile birleşen **derin deniz dipleri.** Bu derinlik basamağının ortalama değeri —3800 m. dir. 3500 metreden yüksek yerler ve 6000 metreden derin çukurlar son derece az bir değer gösterir. En yüksek doruk, 8882 metre yüksekliğinde Everest doruğudur. En derin deniz çukuru 10.899 metredir.

Holosen. (Al. Holozän, Alluvium, Fr. Holocène, İng. Holocene, eski terim : Devri hâzır). Dördüncü çağın ikinci ve son bölümü. Bu oluşma dönemi, Büzul Çağı sonundan başlamış olup bugün de sürmektedir. Bu sırada oluşmuş bulunan tabakalar : Turba (yer - tezeği), akarsu ve göl tortulları, kumullar, kireçtaşı tüfleri (kalker tüfler), yamaç önü köşeli taş yığınları, deltalar, yanardağ külleri, yanardağ tüfleri, püskürük taşlar.

Bitkiler, hayvanlar, şimdikinin hemen hemen aynıdır. Bu dönemde, diluviyumda yaşamış olan bazı hayvanlar ortadan kalkmıştır : Önceleri Orta Avrupa'da sürülerle gezen **mamutlar, gergedanlar, in ayıları, in arslanları** gibi. Bazı hayvanlar da başka yerlere, kutuplara, dağlara çekilmişlerdir. **Ren geyiği,** ayı fareleri, **dağ keçileri, moşus öküzleri** gibi.

Yeni taş - çağı (b. bk.) ile maden çağları (b. bk.) Holosen (Aluviyum) dönemi içindedir. (bk. Dördüncü Çağ, Diluviyum, Aluviyum).

Horizon. (Yunanca horizein = çevrelemek, çevreleme). (bk. Çevren, Görme erimi, Ufuk).

Horst. Almanca bir kelime olup, kırıklar (b. bk.) arasında kalarak çökmüş iki şole yani **Kesek** (b. bk.) ortasındaki yükselmiş yerlere verilen addır. Bu ad, jeoloji ve jeomorfoloji terimi olarak çok yayılmıştır. Horstlardan kimisi uzunlama biçimdedir,

kimisi burnu yukarı dikelmiş bir kayığın duruşu gibidir, kimisinin her yanı kırıklarla çevrilidir, kimisinin iki, ya da üç yanı kırıklıdır. (bk. Çöküntü hendeği).

Horst dağları (Al. Horstgebirge, Fr. Montagnes - blocs, İng. Fault - block mountains). Her yanı kırıklarla (b. bk.) çevrili dağlar. Dağı meydana getiren ortadaki bölüm bu kırıklar arasında yükselmiş, ya da çevresi çökerek kabartı biçiminde belirmiş bir yeryüzü şeklidir.

Kırılmaların (b. bk.) uzanış, diziliş özelliklerine göre, **değirmi horst dağı** belirmiş olduğu gibi, **uzunlama horst dağı** gibi biçimler de doğmuştur. Bütün bu dağlara **kırık dağları** (b. bk.) da denir.

Hortum (Al. Windhose, Sandhose, Fr. Trombe, İn. Whirlwind). Dar bir yerde döne döne yükselen tozlu bir hava sütunu.

Bu hava, sokak köşelerinde, dağda bayırda görülen **daracık bir sütun** olabileceği gibi, en korkunç, daha geniş alanlı **harikan** (b. bk.) kasırgalarına kadar çeşitli büyüklükte olur. **Hortum** sözü, dilimizde daha çok içine toz toprak, ince kum, kâğıt parçaları, çerçöp gibi hafif şeyleri alarak hızla süpürürcesine toplayıp yükselen, gözle iyice görülen hava sütunları için kullanılır. Eğer bunlar bir, ya da birkaç metre çapında iseler zararsız geçip giderler. Sadece tozu dumana katarlar. Bunların kimisi öyle güçlü olur ki, içine daha ağır parçaları, ufak canlıları alarak yükseltirler. Daha büyükleri ve genişçe yer tutanları ise yıkıcı ve korkunç olurlar : **Harikan, tornado, tromb, tayfûn** (bunlara bakınız) bunlardandır.

Hörgüçkaya (Al. Rundhöcker, Rundbuckel, Fr. Roches moutonnées, İng. Glaciated knobs, eski terim : Suhûr-u ganemiye). Bir yeri örtmüş bulunan buzulların, üzerinde bulundukları kayaları sıyırması, onları yassıltması şeklinde oluşmuş yer biçimleri. Bu kayalar üzerinde buzulun ilerleyişi yönünde çizilmeler olmuştur. Kuzey Avrupa'da, Kuzey Amerika'nın kuzey bölümünde böyle yassı, yuvarlak biçimli kayalıklar çoktur. Böyle yerlere bu biçimlerinden ötürü hörgüçkaya denilmiştir. Birçok hörgüçkayaların yanyana bulunduğu yere de **hörgüçkaya yöresi** adı verilmiştir. (bk. Buzul).

Hubûbât (bk. Tahıl).

Hufre. (Arapça hufre = kazılmış çukur, çukur, oyuk). (bk. Çanak).

Hufrei inhidâmiye. (Arapça hufre (b. bk.), inhidâm = çökme). Yerkabuğunun çöküntülere uğraması yüzünden beliren çukurluklar için kullanılmıştır. Bundan sonra Almancadan geçme **Graben** (b. bk.) terimi oldukça yayılmış, inhidâm hufresinin yerini almaya başlamıştır. Daha sonra, **çöküntü hendeği** terimi yerleşme yoluna girmiştir. (bk. Çöküntü hendeği).

Hum tepesi (Al. Hum, Fr. Butte-témoin. İng. Pepini hill, Hum). Kireçtaşından yapısı olan nemli bölgelerde, aşınmalar sonunda eriyen taşlardan arta kalmış tepe. Bu kelime, Hersek'ten alınmıştır. (bk. Tepe, Karst şekilleri).

Husûf (bk. Ay tutulması).

Hutût-u mütesâviüssi'a. (Arapça hutût = çizgiler, mütesâvî = eşit olmuş, eşitlenmiş, si'a = genlik). Bu uzun terimi karşılamak üzere, **isoamplitüd** (b. bk.) kelimesi de kullanılmıştır. Şimdi bunların karşılığı Türkçe olarak **eşgenlik çizgileri** (b. bk.) dir.

Hümüs (Al., Fr., İng. Humus, dilimizde kullanılan başka bir şekil : Ümüs). Toprağın üstünde ve içinde çürümeye, kokmaya uğramış bitki döküntüleriyle, ayrışmaya başlamış ara ürünlerinin doğurduğu esmerimsi renkte bir madde. Hümüs, ekilen toprakların en önemli maddesidir. Hümüs,

bileşim ve tutar bakımından her toprakta çok değişir. Hümüsü oluşturan canlı maddelerin, bitkilerin arkası kesilirse, bir topraktaki hümüs de kısa ya da uzunca bir zaman sonra orada tükenir. Kimyasal incelemelere göre, hümüsün bileşiminde suda kolay eriyen bir takım asitler vardır. Hümüs bitki besin maddeleri bakımından zengindir. (bk. Toprak).

Höyük (Al. Wohnhügel, Hügel, Tell, Wurte, Fr. Collines artificielles formés par les ruines successives des villes antiques, İng. Barrow, Mound, Türkçe başka adı : Höyük). Savaşlar, depremler, yangınlar gibi yıkıcı olaylar yüzünden yıkılmış, bırakılmış, zamanla tepe biçimine girmiş eski yerleşme yeri. (bk. Yerleşme yeri). Anadolu'nun birçok yerlerinde yüzlerce höyük vardır. Birer eski yerleşme yeri olarak höyükler çoğunca, tarım bölgeleri olan ovalarda, yol uğrağında, kavşak yerlerinde, büyük su kaynakları başında bulunur.

Zaman zaman yıkılan bu eski köy, kent, şehirler, yıkıcı olaylardan sonra yeniden orada canlanmış, sonra yeniden yıkılmış, böylece orada türlü biçimlerde, çoğunca yayvan biçimli tepelerin meydana gelmesine yol açmıştır. Yıkılmalardan sonra yağmur suları, selinti suları, yel gibi dış etkilerle, üstü toprak örtüsü ile örtülmüş, üzerinde bitkiler üremiştir. Höyüklerin kimisi de doğal tepelerin üzerindedir. Höyüğün rengi bozumsudur. Bunun için yer adlarımız arasında **Boztepe, Bozhüyük** adlarına çok rastlanır.

Höyükler türlü yükseklikte olabilir : 10 -20 metre yükseklikten 30 - 50 metreye, hatta 150 - 200 metre kadar olanları vardır. (bk. Tepe).

- I -

Ilgım (Al. Luftspiegelung, Fata morgana, Fr., İng. Mirage, eski kelime : Serâb, Serâp, Türkçe bir başka kelime : Ilgımsalgım). Yere yakın hava katlarının değişen yoğunluğu, değişen **kırma gücü** yüzünden güneş ışınlarının eğrilmesi ile ilgili, gözü yanıltan olay. Sıcak bir çölde yerden yükseldikçe, hava çabuk soğur, üstüste hava katları belirir, **kırılma indekleri** (indisleri) gitgide büyüyen ortamlar doğar. Böyle bir durumda yukardan, diyelim ki bir ağacın tepesinden gelen ışınlar, çok kırıcı ortamlardan az kırıcı ortamlara geçer, olağan durumda yaptıkları açı büyüye büyüye sınır açıyı geçebilir, sonunda da tam yansıma olur. Böylece hem ağacı, hem de tam yansıma ile beliren hayâleti gören bir gezgin, ağacın altında bir su birikintisi bulunduğunu sanır. Bunun göl olduğunu düşünür. Gerçekte ise burada su yoktur. Bu görünüş aldatıcıdır. Bu olayı çölden başka üstü iyice ısınmış asfalt döşeli şose yollarında da görmek mümkündür. (bk. Serâp).

Ilıca (bk. Kaplıca).

Ilık kat (Ilıman kat) (Al., Fr., İng. Tierra templada). Güney Amerika'da And Dağlarının Ekvator kuşağındaki bölümünde, bu dağların etekten hemen yukarıdaki katının iklimini belirten terim. Bunun aşağısında **sıcak kat,** yukarısında **serin kat,** soğuk kat sıralanmıştır.

Ilıman iklim (Al. Gemässigtes Klima, Fr. Climat tempérée, İng. Temperate climate, eski terim : Mûtedil iklim).

Yeryuvarlağının orta enlemlerindeki iklimler. (bk. Orta kuşak). **Ilıman** kelimesi, **ılık** ile ilgilidir. Ne çok sıcak, ne de çok soğuk iklimler için **ılıman iklim** adı kullanılmıştır. Ilıman iklim adı altında karışık hava olaylarının geniş yer tuttuğu (bk. **Gezici döngü**, Gezici **döngü yolları**) mevsimlik sıcaklık ayrılığının iyice belli olduğu bölgeler toplanır. Ilıman iklim bölgelerinde hava yığınları (b. bk.) doğuya doğru yer değiştirir. Bunlar batı rüzgârları (b. bk.) dır. Bu iklimlerin adı ılıman ise de, buralarda soğuk, dondurucu **kışlar** vardır (bk. Ilıman kuşak). Burada kışlar, kuzeye doğru uzar, sertleşir.

Ilıman iklimlerin çok çeşitleri vardır. Bunların kimisinde yazlar çok sıcak geçer, kimisinde serin olur. Kimisinde yazlar, kimisinde de kışlar yağmurludur. Kimisinde kışlar **soğuk**, çok soğuk geçer, kimisinde sadece **soğukça**, ya da **ılık** olur. Ilıman kuşak içindeki bölgelerde denize yakın yerlerle **içerlek yerler** arasında da iklim ayrılığı çok bellidir. İşte bütün bu çeşitliliği ile orta enlemlerde (aşağı yukarı 30° ile 55° enlemleri arası) kendini belli eden iklimlerin hepsine birden **ılıman iklimler** denilmiştir. (bk. İklim).

Ilıman kuşak (Al. Gemässigte Zone, Fr. Zone tempérée, İng. Temperate zone, eski kelime : Nevahi-i mûtedile). Her iki yarımkürenin orta enlemleri boyunda uzanan iklim kuşakları (bk. Ilıman iklim). Ilıman kuşaklar ikidir : Kuzey yarımküresinde, güney yarımküresinde. Ilıman kuşaklardan her birinin bir yanında **sıcak kuşak** (b. bk.), öbür yanında **soğuk kuşak** (b. bk.) uzanır. Bunun için ılıman kuşak yerine **orta kuşak** (b. bk.) denildiği de olur. Bu kuşaktaki iklime **ılıman iklim** (b. bk.) adı verilir. **Ilıman** terimi, çok ortalama bir durumu belirtmekle yetinecek değerdedir. Yoksa, ılıman kuşak denilen yerlerin türlü bölümlerinde **sert kışlar**, karlı aylar, dayanılması güç **soğuklar** da olur. Bunun gibi, yine bu kuşakta **ılık** ve **ılıman** kelimelerinin belirttiği anlamın dışında **sıcak yerler**, sıcak **aylar çoktur**. Ilıman kuşak terimi, sadece, sürekli olarak çok sıcak olan Ekvator kuşağı ile (sıcak kuşak ile) sürekli olarak soğuk, çok soğuk olan kutup bölgeleri (soğuk kuşaklar) arasında bulunduğu için, bunlara göre orta durumda sayılarak **ılıman** (eski terimle **mûtedil**) kelimesiyle adlandırılmıştır.

Iraksak (Al. Divergenz, Fr., İng. Divergence, eski terim : Mütebâid). Türlü olayların, türlü şeylerin birbirinden uzaklaşır şekilde olmaları. Birbirinden uzaklaşırcasına giden akarsu sekilerinden (b. bk.) söz edilir. Iraksak kelimesinin bu anlamda türlü yerlerde kullanılmasının yanında, bir de deniz akıntıları için kullanma şekli vardır : Eğer iki akıntının doğrultusu birbirinden uzaklaşırcasına ise, bunların, **ıraksak çizgisi**'nde (Fr. Ligne de divergence) derinlerden su gelecek ve burayı dolduracaktır. Böylece burada bir derin akıntı belirecektir. (bk. Yakınsak).

Irk (Al. Rasse, Fr., İng. Race). İnsan türünün belli başlı ve sürekli çeşitlerinden herbiri. Bu ırkların nasıl doğduğu üzerinde türlü düşünceler vardır. Irklar birbirinden boyları, gövde yapıları, başları, yüzleri, gözlerinin rengi, saçları gibi özelliklerle ayırt edilirler. Alışılmış olarak yeryüzünde dört ırk bilinir : **Beyaz ırk** (eskisi : ırk-ı ebyaz), **sarı ırk** (ırk-ı asfer), **kara ırk** (eskisi : ırk-ı esved), **kırmızı ırk** (ırk-ı ahmer).

Irmak (Al. Fluss, Fr. Rivière, İng. River, eski kelime : Nehir). Akarsuların büyüğü. Yeşilırmak, Kızılırmak, Sakarya ırmağı gibi (bk. Akarsu). Irmakların büyüğüne **büyük ırmak** veya **nehir** denir. Bir ırmak, büyük bir kol olarak başka bir ana ırmağa karışa-

bilir. Ana ırmak ise denize, göle dökülür. Bir ırmağın bütün kolları ve dalları ile birlikteki örgüsüne **ırmak ağı** denir. Bu ağın uzanabildiği yere **Irmağın su toplama bölgesi** veya yağış alma bakımından **yağış alanı** adı verilir. Türlü ırmak ağları birbirinden **subölümü** (b. bk.) çizgileriyle ayrılır.

Irmaklar bol yağışlı bölgelerde, hele yağmurların çok yağdığı bölgelerde gelişmiştir. Çöllerde sızma, buharlaşma yüzünden ırmağın suyu gittikçe azalır, sonunda bir bataklıkta, ya da bir **uç gölü**'nde (b. bk.) belirli bir **ağız yeri** göstermeksizin son bulur.

Karst bölgelerinde (b. bk.) ırmaklar çoğunca, yer yer yerin dibine dalar, dipte akarlar.

Yarı kurak bölgelerde ırmaklar, kurak mevsimde çekilir hatta kurur, yağmurlu mevsimde coşarlar.

Buzullarla, kalıcı karlarla beslenen ırmaklar yazın kabarır. Irmakların çoğu olağan ırmak yüzünden 3 - 5 metre yükseğe kabarabilir. İçlerinde öyleleri vardır ki, bunu da geçer, sözgelişi Nil'de 20 metreyi bulur.

Irmak adası (Al. Flussinsel, Fr. Île fluviale, İng. River island). Irmağın yatağında yer yer yığılan, kum, kil, çakıl gibi sürüklenmiş taş parçacıklarının çoğalması, genişlemesi, yüksekliğinin artması ile oluşan adalar. **Irmak adaları** (Kum adaları) suların kabarık zamanında dipte kalabilir. Eğer kumlar burada çokça yığılmış, üstünü de bitkiler örtmüşse, yüksekliği gittikçe artar, yerini değiştirmez olur, (bk. Yaylan), böylece ırmak ortasında ekilip dikilebilen bir **ada** belirmiş bulunur (bk. Akarsu, Irmak, Akış hızı). Irmak adası yerine **kum adası** denildiği de olur.

Irmak gemiciliği (bk. İç gemicilik).

Irmak ovası (Al. Flussebene, Fr. Plaine inondable, İng. Riverine plain, eski kelime : Feyezân ovası, Lâhkî ova). Akarsuların, çoğunca aşağı kesiminde aluviyonlarla dolmuş çukur, düz bölge (bk. Su basan taban ovası).

Irmak yatağı (bk. Yatak, Mecrâ).

Isı (Al. Wärme, Fr. Chaleur, İng. Heat, eski terim : Hararet). Bir cisimdeki sıcaklığın artmasına yarıyan fiziksel erke (enerji). **Isı** ile **sıcaklık** biribirinden ayrıdır. Bunu şöyle belirtelim : Her ikisi 0° de, biri 1 litrelik, öbürü 100 litrelik su dolu iki kabın içine birer termometre konulduktan sonra, her ikisi ayrı ayrı konulup ta kaynayıncaya kadar gözlenirse, görülür ki, kaynama sırasında her ikisi de 100° yi göstermektedir. Yani sıcaklıkları eşittir. Fakat bu sıcaklığa gelebilmek için 100 litrelik kap, 1 litrelik kaptan 100 kat çok yakacak kullanılmasını gerektirmiştir. Başka bir deyişle, kaynama derecesi olan 100° ye gelmek için 100 kat ısı almıştır. (bk. Sıcaklık).

Isı verme (bk. Işıma).

Isıtma (Al. Heizung, Fr. Chauffage, İng. Heating, eski kelime : Teshîn). Bir yerin, oturabilecek, çalışabilecek derecede ısıtılması, sıcak duruma getirilmesi. Evlerde ısıtma 18 - 20° kadar olur. (bk. Yakacak, Yakıt).

Işık (Al. Licht, Fr. Lumière, İng. Light, eski kelime : Ziyâ). Uzayı dolduran esîrin titreşiminin bir etkisi. Işık, cisimleri görmemize ve türlü renkleri ayırt etmemize imkân veren fiziksel enerjidir.

Işıklama (Al. Belichtung, Beleuchtung, Fr. Eclairage, İng. Lighting, eski kelime : Tenvir). Haritalarda yer kabartılarını daha canlı gösterebilmek için, belirli bir açıdan ışık vurduğunu düşünerek çizme işi. (bk. Harita). Buna **aydınlatma** da denir. (bk. Gölgeleme, Gölgeli relief).

Işıma (Al. Ausstrahlung (der wärme), Fr. Rayonnement, İng. Radiation, eski terim : İnşia'). Yeryüzünün, güneşten aldığı ısıyı, atmosfere ver-

mesi olayı. Havanın ısınmasının, soğumasının bu olayla yakın ilgisi vardır. Yeryüzüne vuran **güneş ışınları** (bk. Güneşlenme), yeryüzünü ısıttıktan sonra yansır. Yeryüzünden havaya doğru verilen bu ısı ile havanın alt yüzü ısınır. Burada hava, sıcaklığı yerden alacak şekilde bir durum belirir. Havanın içindeki su buharı, bulutlar, yerden vuran bu ısıyı daha yükseklere kaçırmazlar. Bundan ötürü toprağa yakın yerlerden yüksekleşe çıkıldıkça **soğuma** olur. Bu soğuma, ortalama bir değerle, her 100 metre yükseldikçe 0,6° kadardır. Yine bundan ötürü, bulutlu havalarda havanın soğuması azalır. Buna **"soğuk kırıldı"** denir. Bunun tersine olarak, hava iyice açık ise sıcaklık yukarılara kaçma imkânını bulur. Yerde hava soğur. Böyle havalar için **"hava ayaz yaptı"**, **"hava ayaza çevirdi"** gibi sözler söylenir. (bk. Ayaz). **Ayazlı havada** gök bulutsuz, duru olur, fakat bir **kuru soğuk** belirmiş bulunur. Bu durum ışımadan doğmuştur. (bk. Sıcaklık, Işık, Isı).

Işın (Al. Strahl, Fr. Rayon, İng. Ray, eski terim : Şuâ'). Bir ışık kaynağından çıkarak (bk. Işık) uzanan ışık çizgisi. Yeryüzü, güneş ışınlarını almamış olsaydı ısınamazdı, aydınlanamazdı. Yıldızların da ışınları vardır. Güneşin ışınları çok çeşitlidir : Bunlardan göze **görünen ışınlar, görünmiyen ışınlar** vardır. Bütün bu ışınların kimisi uzun dalgalı, kimisi kısa dalgalıdır. Görüntü (b. bk.) bu çeşitliliği gösterir. (bk. Işık, Güneş, Işıma, Sıcaklık, Isı).

- İ -

İbreli ağaçlar (bk. İğne yapraklı ağaçlar).

İcâr (bk. Kiralama).

İctimaiyât (bk. Toplum bilimi).

İç-buzul (Al. Inlandeis, Binneneis, Fr. Inlandsis, Calotte glaciaire, İng. Inland-ice, Ice sheet, Ice cap, eski terim : Takye cümûdiyesi, dilimizde kullanılmış bir başka terim : İnlandsis). Biribirine bağlı, bulunduğu bölgeyi boydan boya örten buzullar. (bk. Buzul). Grönland ile Güney Kutbu çevresinde iç-buzulların en güzel örnekleri bulunur. Bu buz yığınlarının kalınlığı, yerine göre, yüzlerce, binlerce metredir.

İç-buzullar, deniz kıyılarına doğru gerçek buzullar biçiminde uzanır, buralarda uçtan kırılarak, parça parça denize düşer (bk. Buz doğumu), yüzmeye başlarlar. Bu parçalardan her biri birer buzdağı (b. bk.) olarak çok enginlere sürüklenir. Güney Kutbu karasında iç-buzullar, az derin denizde de yüzlerce kilometre açıklara doğru uzanır. Bu derece kalın buz yığınlarının ağırlığı yüzünden bulundukları yerler çöker. Bu olay **buzul dengesi** (Fr. isostasie glaciaire, İng. glacial isostasy, Al. Eisisostasie) ile ilgilidir. (bk. İsanabaslar).

İçbükey (Al. Konkav, Fr., İng. Concave, eski terim : Muka'ar). İçe doğru eğilmiş, bükülmüş. İçbükey kelimesi, yer biçimlerinin türlü yerleri için kullanılır : **İç-bükey yamaç, iç-bükey kıyı** gibi. Bunun tersi dışbükey (b. bk.) dir.

İç-deniz (Al. Binnenmeer, Fr. Mer intérieure, İng. Inland sea). Dar boğazlarla okyanusa bağlı bulunan deniz. Akdeniz, Karadeniz, Marmara denizi, Kızıldeniz, Baltık denizi gibi. Karalar arasındaki iç-denizler için **ara-deniz** (b. bk.) adı da kullanılır. (bk. Deniz).

İç-göç (Al. Binnenwanderung, Fr. Migration intérieure, eski kelime : Muhaceret-i dahiliye, Dahilî muhaceret). Bir ülke içinde olan yer değiştirmeler. Bunlar bir devletin sınırları içinde olur ve göç edenlerin isteklerine bağlı bulunur. İç-göçler, ya temelli göç olur, ya da eski yerine yine dönmek üzere geçici göç olarak yapılır. Kendi küçük köyünü bırakıp bir başka köye, ya da kente, bir şehire giderek yerleşenler, temelli olarak göçmüş demektir. Bir ülke içinde de olsa, temelli göçlerin kimisi bir ilçe, ya da il sınırı içinde olur, böylece yakın yerlere temelli göç olmuş bulunur. Temelli göçlerin kimisi de uzak yerlere, bir, ya da birkaç il ötelere olur ki, bunlar da uzak yerlere temelli göçlerdir.

İç-göçlerin geçici olanları çok çeşitlidir : **Yazlık göçmeler** şeklindeki bağa, **yaylaya göçmeler**, mevsimine göre iş bulmak için uzak, yakın türlü bölgelere, şehirlere gidilmesi, oralarda birkaç hafta, birkaç ay kalınması da bir geçici iç-göçtür.

İç ısı (Al. Wärme der Erde, Fr. Temperature de la Terre, İng. Earth heat, eski terim : Hararet-i arz, Hararet-i dahiliye, bir başka adı : Yer içi ısısı). Yeryuvarlağının içindeki ısı. (bk. Yerin içi, Jeoterm basamağı).

İç kumul (Al. Binnendüne, Binnenlanddüne, Fr. Dune continentale, Dune intérieure, İng. Inland dune, eski terim : Dahilî eksibe). Karaların iç bölgelerinde, deniz kıyılarından uzak yerlerde oluşmuş kumullar. İç kumulların özel bir örnek biçimi **barkan** (b. bk.) lardır. İç kumullara karşılık kıyılarda, kumsallardaki **kıyı kumulları** (b. bk.) vardır. İç kumul yerine, **iç bölge kumulları** demek de mümkündür.

İç kuvvetler (iç güçler). (Al. Endogene Kräfte, Fr. Indogène (phénomènes), İng. Endogenic forces, eski kelime : Dahilî kuvvetler). Kaynağını Yer'in içinden alan, yeryüzünde çeşitli etkiler yapan güçler. İç güçler, yapıcıdır. Bunlar dış güçlerin işlemesine malzeme verir. Gerçekten, iç güçlerin etkisiyle yükselen bir yerkabuğu bölümü, dış güçlerle kemirilir, taşınan taş parçaları çukur yerlerde yığılır. Yalnız, yanardağ patlamaları sırasında yer yer yıkıcı etkiler de olabilir. İç güçlerin etkileriyle yanardağlar (b. bk.) doğar, yerinden oynamalar (b. bk.), yerkabuğu yaylanmaları (b. bk.), dağ oluşu (b. bk.), karaların kayması (b. bk.), kıyı boyundaki değişmeler, depremler (b. bk.) **belirir** (bk. Dış güçler).

İç püskürme (Al., Fr., İng. Instrusion). Magmanın, yerkabuğu içindeki başka taşlar, tabakalar arasına sokulması. Sokulan yığınlar, yerkabuğunun içinde, arasında ağır ağır soğuyup katılaştığında bundan iç püskürük taşlar (b. bk.) doğar ki, bunlara derinlik taşları da denir. (bk. Taşlar).

İç ticaret (Al. Binnenhandel, Fr. Commerce intérieur, İng. Inland trade, eski kelime : Ticaret-i dahiliye, Dahilî ticaret). Bir ülkenin sınırları içindeki alış veriş.

İç ulaştırma (Al. Binnenverkehr, Fr. Circulation intérieure, İng. Inland trafic, eski kelime : Münâkalât-ı dahiliye, Dahilî münâkale). Bir ülkedeki her türlü taşıt ve ulaştırma. (bk. Ulaştırma).

İçe akışlı bölge (bk. Kapalı tekne).

İçe göç (Al. Einwanderung, Fr. İng. Immigration). Nüfusu az, fakat daha çok sayıda insan besliyebilecek ülkelere olan göç. Böyle memleketlerde iş yerleri çoktur. Bu yüzden buraları başka yerlerden kendi ülkelerine nüfus çekerler. Güney Amerika, Avusturalya gibi. (bk. Göç, İç-göç).

İçeri ilerleme (Al., Fr., İng. Ingression). Denizin, karalardaki alçak teknelere, vâdilere ve her türlü çukurluklara sokulması. İçeri ilerleme, deniz iler-

lemesi yani transgresyon dediğimiz olayın özel bir şeklidir. Böyle denizlere de **içeri ilerleme denizi** (Al. Ingressionsmeer) adı verilir. İçeri ilerleme, **ingresyon** karşılığıdır. Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz ile eski jeosenklinal denizleri böyle denizlerdir. İçeri ilerlemenin olduğu boğazlara da, **içeri ilerleme boğazı** denir. Buraları deniz suları altında kalmış kıyılardır. (bk. Ingresyon).

İçme (Al. Trinkkuren, Fr. Cure d'eaux minérales, İng. Spring of mineral water). İçilmek, böylece mideyi, bağırsakları iyileştirmek için faydalanılan tuzlu, madenli kaynak suları. En çok yazın içmelere gidilir. Ankara'nın Ayaş içmesi iyileştiricidir. (bk. Şifalı kaynaklar). İçme'nin bir başka adı da **içmece**'dir.

İçme suyu (Al. Trinkwasser, Fr. Eau buvable, İng. Drinking-water, eski kelime : Kaabil-i şürb su). İçilmeye elverişli olan, evlerde kullanılmaya da yarıyan sular. (bk. Kullanma suyu). Böyle sular, içilmeye elverişli, hastalık mikroplarından uzak sular olmalıdır. İçme suyu elde etmek için yeraltı ve yeryüzü sularından faydalanılır.

İdare taksimatı (bk. Yönetim bölümleri).

İdroloji (bk. Hidroloji).

İdrosfer (bk. Hidrosfer).

İğne yapraklı ağaçlar (Al. Nadelbäume, Nadelhölzer, Koniferen, Fr. Conifère, İng. Conifers, eski terim : Sanavberiye). Çıplak tohumlu bitkilerin en yüksek sınıfı ve çoğunca her vakit yeşil duran iğne biçimli, birkaç yılda bir değişen ince uzun yapraklı ağaçlar. Bu türlü ağaçlar, kışın yapraklarını dökmez. Çam, sedir ağacı, köknar, lâdin bunlardandır.

İğne yapraklı ağaçlar, ılıman kuşaktan (b. bk.) yüksek enlemlerin soğuk bölgelerine kadar geniş ormanlar halindedir. Yurdumuzun **çam ormanları** bunlardandır. (bk. Geniş yapraklı ağaçlar).

İğne yapraklılar ormanı (Al. Nadelwald, Fr. Fôret à feuilles aciculaires, İng. Coniferous forest, eski terim : Sanavberiye ormanı). Çam ve benzeri soyundan olan iğne yapraklı ağaçların çok yer tuttuğu orman. Dilimizde böyle ormana çoğunca **çam ormanı** denildiği de olur (bk. yapraklı ağaçlar).

İkamet mıntıkası (bk. Oturma bölgesi).

İkametgâh. (Arapça ikamet = oturma, kalma, bir yerde oturma, Farsça gâh = yer bildiren bir kelimeden yapılmış bir kelimedir ki, dilimizde yayılmıştır. Türkçede karşılığı oturulan yer, oturma yeri, evdir (bk. Oturma yeri).

İkinci Çağ (Al. Mesozoische Ära, Fr. Ère secondaire, İng. Mesozoic era, eski terim : Zaman-ı sâni, Ezmine-i sâniye, bir başka adı : İkinci Zaman). Sürüngenlerin çok geliştiği çağ. Bu çağın 135 - 180 milyon yıl sürdüğü sanılıyor. Bu çağın üç devri vardır : Triyas, Jura, Kretase. (bk. Jeoloji çağları).

İkinci Zaman (bk. İkinci çağ).

İklim (Al. Klima, Fr. Climat, İng. Climate). Yeryüzünün bir bölgesinde havaküre olaylarının ortalama değeri ve burası için özel olan hava şartlarının ortalaması. İklim, bir yerde uzun bir süre büyük değişiklik göstermiyen hava şartları topluluğudur. İklim, Yunanca klinein = **eğimlilik, eğimli duruş** kelimesinden alınmış, Doğu ve Batı dillerinde türlü değişmelerle yer tutmuştur. Eğimli anlamındaki kelimenin kullanılışı da bütün hava olaylarının, gök ekvatoru ile tutulma düzleminin eğimli durumda bulunmasından doğmuş olmasına dayanmıştır.

İklim olaylarını **iklim bilimi** (b. bk.) inceler. Bir yerin iklim özelliklerine

o yerin bulunduğu enlem, karaların ve denizlerin durumu, yükseklik, yeryüzü biçimleri, bitki örtüsü etki yapar.

İklim bilimi (Al. Klimatologie, Klimakunde, Fr. Climatologie, İng. Climatology, eski terim : Mebhas-ı ekalim). İklim araştırma ve incelemesi yapılan bir coğrafya kolu. İklim bilimi, meteoroloji ile coğrafya arasında yer tutar ve doğal coğrafyanın (b. bk.) bir bölümü olarak görülür. İklim bilimi, havaküre olaylarının uzun zaman içindeki ortalamalarını verir. Bu ortalamaların bir yerde türlü yeryüzü biçimleri, bitki örtüsü ve başka etmenlerin etkisiyle ne gibi özellikler aldığını gösterir. İklim bilimi bütün havaküreden söz etmez, bunun yere sürtülen en alt katından asıl konularını alır (bk. İklim, Hava, Havaküre, Meteoroloji).

İklim bölgeleri (Al. Klimagebiete, Fr. Régions climatiques, İng. Climatic regions). Yeryüzünün türlü bölgelerinde sıcaklığın, yağış durumunun, başka iklim olaylarının etkisi ile belirmiş çeşitli özellikteki iklimlerin yayıldığı yerler. Türlü araştırıcılara göre çeşitli iklim bölgeleri bölünüşü varsa da, bunların hemen hepsi birbirine yakın şekilde sıcaklığı, yağışı temel tutmuştur.

İklim değişmeleri (Al. Klimaschwankungen, Klimaänderungen, Fr. Variations des climats, İng. Climatic variation, eski terim : Tahavvülât-ı iklimiye, İrticafât-ı iklimiye). İklimin zamanla değişmesi olayı. Uzun süreli gözlemler göstermiştir ki, bir yerin iklimi hep bir değerde kalmamaktadır. Son 40 - 50 yıl içinde kutuplarla çevresinde iklimin biraz sıcaklaşmaya doğru gittiği anlaşılmıştır. Bu arada denizlerin sıcaklığının da biraz arttığı, Gulf stream (b. bk.) sıcak su akıntısının 2° C kadar sıcaklığının çoğaldığı görülmüştür. Kutuplar çevresinde sıcaklığın, az da olsa, artmasiyle buzullar gerilemiş, bitkiler, kutba doğru sokulmuştur. Bu arada, Erciyes dağındaki küçük buzulda da gerileme, daha da küçülme olmuştur. İklim değişmelerinin neden ileri geldiği henüz iyice bilinmemektedir. Yeryüzündeki iklim bölgeleri Buzul Çağında da (b. bk.) geniş ölçüde ve **dönemli** olarak değişmiştir. (bk. İklim, İklim bölgeleri, İklim kuşakları, İklim tipleri).

İklim-i şems (bk. Güneş iklimi).

İklim kuşakları (Al. Klimagürteln, Fr. Zones climatiques, İng. Climatic zones, eski terim : Nevahi-i iklimiye) Her iki yarımküredeki **kutup çemberleri** (66° 33') ile **dönenceler** (23° 27') arasında kalan ve bu çemberlere bağlı olarak düzenli şekilde uzanan iklim kuşakları. Bu kuşaklar **5** tanedir.

Bu kuşaklardan biri ekvatorun her iki yanında dönenceler arasındaki kuşaktır. Buraya **sıcak kuşak** denir. Bu kuşak, alçak enlemlere rastlar. Bu kuşak içine 47 enlem kadar girer. Bu kuşağın her yerinde güneş, yılda iki defa başucu noktasından geçer.

Bu kuşaklardan ötekisi, her iki yarımkürede birer kuşak olmak üzere, **ılıman kuşak** (b. bk.) adını alır. Bu kuşaklar, orta enlemlere rastlar. Bunlar, dönenceler (b. bk.) ile kutup çemberleri (b. bk.) arasındadır. Her birinin içine 43 enlem kadar girer. Bu iki ılıman kuşağın hiçbir yerinde güneş başucundan (b. bk.) geçmez. Güneş buralarda her gün doğar, hergün batar.

Geriye kalan iki kuşak **soğuk kuşak**'tır. Bu kuşaklar, yüksek enlemlere düşer. Bunlardan her biri kutup çemberi ile kutup noktası arasındadır. Yine her birinin içine 23,5 enlem kadar girer. Bu iki kuşakta en uzun günler, en uzun geceler, yılın iki bölümünde belli olur. Yılda, en az, iki defa 24 saatten (kutup çemberinin üstü) en çok 6 aya kadar (tam ku-

tup noktası) gündüz, ya da gece sürer. (bk. İklim, İklim bölgeleri, İklim tipleri).

İklim tahavvülâtı (bk. İklim değişmeleri).

İklim tipleri (Al. Klimatypen, Fr. Types de climats, İng. Climatic types, eski kelime : İklim enmûzecleri). Yeryüzünün türlü bölgelerinde hava olaylarının, kara ve denizlerin dağılışının, yeryüzü kabartılarının, yer çukurluklarının, güneşe dönük olma derecesinin, bitki örtüsünün etkileriyle beliren çok sayıdaki iklim örnekleri. Öyle ki, her yerin kendine göre bir iklimi vardır, denilebilir. Bu noktalar gözönünde tutularak, yeryüzünün türlü parçalarının iklimlerinde birer tip aranmıştır. (bk. İklim, İklim kuşakları, İklim bölgeleri).

İklime bağlı (Al. Klimatisch, Fr. Climaque, İng. Climatic, eski kelime : İklimî). İklime bağlı, **iklimle ilgili** anlamına gelen kelime. (bk. İklim).

İklime bağlı kar sınırı (Al. Klimatische Schneegrenze, Fr. Ligne des neiges, İng. Snowline). Güneş ışınlarının yağan karları eritmeye artık yetmediği yerler. (bk. Kalıcı karlar, Kar sınırı, Geçici karlar).

İklime uyma (Al. Akklimatisation, Fr. Acclimatation, İng. Acclimatization, eski terim : Te'nis). Geniş anlamiyle, bir canlının yerinin değişmesi halinde yeni yerine uyması.

Dar anlamiyle bir canlının (bitki, hayvan, insan) yetiştiği, yaşadığı yerinkine benzemiyen iklim özelliklerinin bulunduğu yere gitmesi, ya da götürülmesi halinde oraya uyması. Bunun için **iklime uyma** teriminin yanında, **iklime alıştırma** terimi de benzer anlamda olmak üzere kullanılır.

Böylece alçak yerlerde yaşıyanların yüksek yerlere alışması ve uyması, nemli yerlerde yetişen bitkilerin kurakça yerlere alıştırılması, yeni yerlerinde de sağlam kalmaları, döl verme yeteneğini kaybetmemeleri, insanların böyle hallerde de çalışabilmeleri birer iklime uyma olayıdır. (bk. Yerine uyma).

İl (Al. Provinz, Fr., İng. Province, eski kelime : Vilâyet). Yönetim bakımından memleket bölümlemesinde birinci derecede gelen büyük bölüm.

İlçe (Al. Landkreis, Fr. Districte, Arrondissement, İng. District, eski kelime: Kaza). Yönetim bakımından memleket bölümlenmesinde il'den sonra gelen daha küçük bölüm. İlçede kaymakam oturur. Her ilin birkaç ilçesi vardır. İlçeler **bucak**'lara bölünmüştür. Her bucağın **muhtarlık**'ları vardır.

İlkbahar (bk. Bahar).

İlkçağ (bk. Eski çağ).

İlkel çağ (Al. Archäozoische Ära, Fr. Ere primitif, İng. Archaean era, eski terim : Zaman-ı iptidâi, Ezmine-i iptidâiye, iptidâi zaman). Protoplasmanın meydana geldiği, son derece **ilkel canlıların** türediği çağ. Arkeen ve Algonkiyum devirleriyle birlikte bu çağın 1200 - 1400 milyon yıl sürdüğü sanılıyor.

Bu çağ yeryuvarlağı tarihinin en eski çağıdır. İlkel çağ yeryuvarlağını örten katı kabuğun ilk oluşu ile başlar, canlıların belirmesiyle biter. Bu çağda, yerin dibinden yüze doğru olmuş bulunan **püskürmeler**'den ileri gelmiş taşlar çok yer tutmuştur.

İlm-i alâim'i cev (bk. Meteoroloji).

İlm-i eşkâl-i arazi (bk. Jeomorfoloji).

İlm-i müstehâsât (bk. Paleontoloji).

İlm-i tabakat (bk. Tabaka bilimi).

İlm-i nücum. Yıldızlara göre olayları yorumlama bilgisine verilen ad'dır ki **yıldız yorumculuğu** (b. bk.) demektir.

İltivâ. Bugün kullandığımız **kıvrım** teriminin yerine kullanılmış olan eski bir Arapça kelime. Bunun çoğulu **iltivaat** idi. 30 yıl kadar önceki kay-

naklarda şu cümleler geçer : "İltivaat, arzın dahilinde bulunan madde-i nâriyenin batî olarak teberrüdü neticesi olarak husule gelmiştir." Bu cümleyi şimdi Türkçe terimlerimizle şöyle yazıyoruz : "Kıvrılmalar, yerin içinde bulunan erimiş kızgın maddenin, ağır ağır soğumasından ileri gelmiştir." Bir başka cümle şöyle idi : "iltivaat, cazibe ve kışrı arzın tekabbuzu gibi iki müşterek tesir ile vukua gelmiştir." Şimdi bu cümleyi şöyle belirtiyoruz : "kıvrılmalar, yerçekimi ve yer kabuğunun büzülmesi gibi iki ortak etki yüzünden olmuştur."

Bu arada **kıvrılmış** sözü yerine de iltiva ile bir kökten gelen **mültevi** kelimesi kullanılırdı. Sözgelişi, "Anadolu'da **cibâl-i mülteviye** münteşirdir" denilirdi. Bugünkü belirtilişi şöyledir : "Anadolu'da **kıvrılmış dağlar** çok yer tutar," ya da "Anadolu'da **kıvrılmış dağlar** yaygındır."

İltivaat ve hadisatı bürkâniye (bk. Yer oynaklığı).

İltivâ safhası (Arapça iltivâ = kıvrılma, sarılma, safha = dönem). bk. Kıvrılma dönemi).

İltivâ teşekkülü (Arapça iltivâ = kıvrılma, sarılma, teşekkül = oluş). (bk. Kıvrılma).

İmbat rüzgârı (bk. Deniz yeli).

İmmersiyon (Lâtince immersio = gözden kaybolma). (bk. Batma).

İmtisâs (bk. Soğurma).

İn (Al. Höhle, Fr. Caverne, İng. Cave). Kayalık bir yamaçtaki, ya da bir kayalığın dibindeki kovuk. İnler bir, ya da birkaç gözlü kovuk ve oyuklardır. Bunlarda uzun, dallı budaklı bir uzanış pek görülmez. İnler, geniş ölçülü yeraltı oyukları olan **mağaralar**'dan (b. bk.) ayrı sayılırlar. İnlerin tavanı az yüksek olur. İnler, her türlü taş ve kayada bulunabilir. En çok, üzerleri lâvlarla örtülü yanardağ tüfleri içinde, kireçtaşı kayalıklarında, kumtaşı ve çakılkaya tabakaları içinde bulunur.

İnlerin içinde kışın davarlar barınır. Bunlara **davar ini** denir.

Küçük inlerde yaban hayvanları barınır : Ayı ini, kurt ini gibi.

İnlerin kimisi kendiliğinden oluşmuş, kimisi de insanlarca oyularak yapılmıştır. İnlerin yapılması ya davar barındırmak için, ya da kışın saklanması gereken elma gibi bazı meyvaların buralarda tutularak çürümekten korunması içindir. Niğde'nin Kayaardı elma bahçeleri yanında böyle inler çoktur.

Tarihten önceki çağlarda insanlara ev olmuş, bugün de türlü yerlerde ev olarak yararlanılan oyuklar vardır ki, böyle barınma yerlerine **in-evi** (Al. Höhlenwohnung) denir.

İnler ve mağaralar, Buzul Çağındaki insanların sığındığı yerler olmuştur.

İnbat kabiliyeti (bk. Verimlilik, Bitekik).

İnbisât (bk. Genişleme).

İnce tarım (Al. Intensive Kultur, Fr. Culture intensive, İng. Intensive cultivation, eski terim : Mütekâsif ziraat, Entansif ziraat). Ekilen, dikilen topraktan en çok ve geniş ölçüde ürün alma ile ilgili tarım. Sık nüfuslu bölgelerde toprak çok pahalıdır. Buralardan çok faydalanmak gerekmiştir. Bunun için buralarda ince tarım gelişmiştir. Ayrıca, uzun yüzyıllardan beri ekilip dikilerek gücü azalmış topraklardan daha iyi verim alabilmek için toprağa iyi bakmak, işlemek, gübrelemek, sulamak gerekmektedir. Bu da ince tarıma bir hazırlıktır. İşte her iki halde de, toprağa gereken özen gösterilerek yapılan ekme-dikme işlerine ince tarım denir. Bunun tersi, **kaba tarım** dır. (b. bk.). (bk. Tarım).

İncimâd (Arapça cemed = buz, incimâd = suların donması, buz tutması). (bk. Donma).

İncimâd etmek (Arapça, cemed = buz,

incimâd = donma buz tutma). (bk. Buz bağlama).

İndifâ (bk. Püskürme).

İndirgeme (bk. İndirme).

İndirme (Al. Reduktion, Fr. Réduction, İng. Reduction, eski terim : İrcâ', bir başka terim : İndirgeme, Deniz yüzüne indirme). Her hangi bir yerde elde edilen sıcaklık, basınç gibi hava olayı değerlerinin, deniz yüzüne indirilmesi için yapılan hesap işi. Sözgelişi, 2.000 metre yükseklikteki bir sıcaklık değeri, deniz yüzüne indirilirse daha fazla bir sıcaklık bulunmuş olur. Çünkü, her 180 metre yükseldikçe 1 derece soğuma olur. **İndirme** ile elde edilmiş değerlerle eşsıcaklık, eşbasınç haritaları yapılır. (bk. Eşsıcaklık).

İnfilâk (bk. Patlama).

İngresiyon (Lâtince ingredi = çiğneyip geçmek). Deniz sularının karalardaki her türlü çukur yerleri doldurması şeklindeki ilerlemesi. (bk. İçeri ilerleme).

İngression (bk. İçeri ilerleme).

İndihâm (bk. Çökme).

İnhinâ (bk. Bükülme).

İnhitât (bk. Alçalma).

İniş (Al. Abdachung, Fr. Glacis, İng. Ramp). Bir bayırın yukarısında bulunan kimse için aşağı doğru alçalan yer. Denize doğru gittikçe alçalarak uzanan bir ovanın inişi vardır. Yani bu ovanın denize doğru bir eğimi vardır. Bir dağ yamacının ise daha dik bir inişi bulunur. Bayır-aşağı inmek sözü, bir iniş boyunca yüksekçe bir yerden daha alçak bir yere doğru gitmeyi anlatır. **Bayır**, orta derecede eğimli bir inişi gösterir. **Dik bayır**, az dik bayır sözleri inişin eğimle ilgili durumunu belirtir. Düzenli olarak uzanan inişlerde birdenbire bir dikleşme olursa böyle yerlere **eğim kesikliği** (b. bk.) denir. (bk. Aklan, Eğim, Bayır, Yokuş).

İnişli-çıkışlı (arazi) (Al. Unruhiges Gelände, Fr. Terrain accidenté, İng. Broken country, eski kelime : Arızalı arazi). Bayırların, iniş çıkışların, dik yamaçların çok görüldüğü yer kabartıları alanlarını belirtmek için kullanılan bir söz. Bunun tersi düz arazi (b. bk.) dir. (bk. Dağlık yer). Kuzey Anadolu'da inişli-çıkışlı yerler çoktur gibi.

İnkılâb. Türkçe **gün-dönümü** karşılığı olarak kullanılmış olan ve Arapçadan alınma eski bir terim. Daha 30 yıl öncesine kadar **yaz gündönümü** (b. bk.) yerine inkılâb-ı sayfî, **kış gündönümü** (b. bk.) yerine, inkılâb-ı şetevî denirdi. (bk. Gündönümü).

İnkılâb-ı sayfi (Arapça inkılâb = alt üst olma, ters dönme ve sayfî = yazla ilgili). (bk. Yaz gündönümü).

İnkılâb-ı şetevî (Arapça inkılâb = alt üst olma, ters dönme ve şetevî = kışla ilgili). (bk. Kış gündönümü).

İnkıta-ı meyl (bk. Eğim kesikliği).

İnme-çıkma teorisi (Al. Oscillationstheorie). Yer kabuğundaki oynamaları, yükselmeleri, alçalmaları aydınlatmağa çalışan bir teori. Bu teori E. Haarmann tarafından ileri sürülmüştür. Bu düşünceye göre dıştan gelen etkilerle (kosmik sebeplerle) yer kabuğunun bozulmuş olan dengesini yeniden düzene koymak üzere, katı yer kabuğunun içinde ve dibindeki sıvı magma **yer kabuğunun içine ve altına doğru sokulurcasına akar**, kütlenin az yer tuttuğu bölümde çok ileri gider, çok bulunduğu yerde ise, başka bir yere doğru uzanır.

İşte yer altındaki bu yığınların yer değiştirmesi yüzünden yerin üstünde **yer kabuğunun dikine bir takım oynamaları** belirir. Böylece yer yüzünde büyük çöküntü çukurlukları ile yine büyük kabartılar doğar.

Dikine olan bu inme-çıkmaların sonucu olarak tortul tabakalar birbiri üzerine yaslanırcasına, binercesine,

ya da kıvrılarak duruşlarını değiştirirler (bk. Osilasyon teorisi, Karaların kayması teorisi, Dağ oluşu teorileri, Dağ doğuşu teorisi, Büzülme teorisi, Devirlilik teorisi).

İnsan (Al. Mensch, Fr. Homme, İng. Man, Human).

Memelilerden, iki eli olan, iki ayak üstünde gezen, **sözle anlaşan, düşünen, zekâsı bulunan** canlı. Yeryüzünde 2 milyardan çok insan vardır. Bugünkü insanın geçmişi, Buzul Çağı içerilerine uzanır. (bk. Fosil adam).

İnsan ırkları (bk. Irk).

İnsolation (Lâtince insolatio, insolare = güneşe tutmak). (bk. Güneşlenme).

İnşiâ (Arapça şuâ = büyük bir ışından çıkan tel tel aşık, ya da ışın). (bk. Işıma).

İnşikak. Arapça inşikak = yarılma, bölünme kelimesi, yakın vakitlere kadar yer kabuğunun kırılmalarını karşılamak üzere kullanılmıştır. 30 yıl öncesine kadar şöyle cümleler vardı. "İnşikak, imtidâdınca kışır tabakatının yekdiğerine nazaran şakulî istikamette vaziyetlerini değiştirdiği bir çatlaktır." Bugün bu cümleyi şöyle belirtebiliyoruz : "Kırık, uzandığı yer boyunca, yerkabuğu tabakalarının birbirine göre dikey doğrultuda durumunu değiştirdiği bir çatlaktır.'

İnşikak teriminin kullanıldığı sıralarda, bundan üreme **münşak** kelimesi de yerine göre kullanılmıştır : **Münşak sevâhil** gibi. Bugünkü terimlerle buna **kırılmış kıyılar** denilir. Bir ara inşikak kelimesinin yerine Fransızcadan geçme imlâmıza uydurulmuş olarak **fay** (b.bk) terimi yayılmıştır. Son zamanlarda **kırık, kırılma** kelimeleri inşikak ve fay terimlerinin yerini tutma yoluna girmiştir.

İnşikak aynası (bk. Kırılma aynası).

İnşimâs. Arapça şems = güneş ile ilgili olarak alınmış bulunan inşimâs, güneşten gelen ışınların (b.bk.) yeryüzüne vurmasını, orasını ısıtmasını belirten eski bir terimdir. 20-30 yıl önce bu anlamda, bir yandan **inşimâs** kullanılırken, bir yandan da Fransızca'dan gelme ve imlâmızla yazılmış **ensolasyon** (aslı : **insolation**) terimi kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra güneş alma, **güneşlenme** terimleri yer tutmuş, bugün ise güneşlenme terimi artık iyice yerleşmiştir (bk. Güneşlenme).

İnterglâsyal dönem (Lâtince inter = ara, arası, glacies = buz). Batı dillerinde **inter** şeklinde başlayıp, geri yanı o dile uyar şekilde yazılır. Bu terim Buzul Çağlarının arasındaki sıcakça dönemleri gösterir. Türkçe bunun karşılığı **Buzul-arası dönem**'dir. (bk. Buzul-arası Çağlar).

İnterpolation (araya katma anlamına gelir. (bk. Doldurma, Var - sayılma).

İntikal iklimi (bk. Geçiş iklimi).

İntisâc (bk. Doku).

İntisâr (bk. Yayınma).

İptidai Zaman (bk. İlkel çağ).

İrcâ (bk. İndirme, İndirgeme).

İrtifâ (bk. Yükselti).

İrvâ ve iska (bk. Sulama).

İsanabaz eğrileri (Yunanca [illegible] = eş, anabasis = yükselme (bk. Eşyükselme eğrisi).

İsanomal eğrisi (bk. Eşaykırılık eğrisi). (İsoanomal eğrisi olarak ta geçer).

İskân. Yerleştirme, yerleşme (b. bk.), **meskûn mahal** = yerleşilmiş yer. Meskûn yerler kılavuzu = **yerleşme kılavuzu. İskân etmek** = **yerleştirmek.** Gayrı meskûn mahal = yerleşilmemiş yer. Bir mıntakanın sekenesi = bir bölgede yerleşmiş olanlar. (bk. Yerleşme, Yerleştirmek, Yerleşme coğrafyası).

İskân coğrafyası (bk. Yerleşme coğrafyası).

iso- ve **eş-** ekleriyle yapılmış bazı coğrafya terimleri

iso- ile Türkçe yazılışı	**eş-** ile Türkçe şekli	Almanca karşılığı	**Tanımı** (târifi)
isoamplitüd	**eşgenlik**	Isoamplituden	Yıllık sıcaklık oynamalarının eşit değerli eğrileri.
isoanomal	**eşaykırılık**	Isoanomalen	Ortalama bir değerden aynı sapmayı gösteren eğri.
isobar	**eşbasınç**	Isobaren	Aynı basınç yerlerini birleştiren eğri.
isobaz **isanabaz**	**eşyükselme**	Isobasen Isanabasen	Aynı derecede yükselen yerleri birleştiren eğri.
isobat	**eşderinlik**	Isobathen	Denizlerin aynı derinliğinden geçen eğri.
isohalin	**eştuzluluk**	Isohalinen	Denizlerin aynı derecede tuzlu yerlerini birleştiren eğri.
isoyet	**eşyağ'ş**	Isohyeten	Aynı miktar yağış almış yerleri birleştiren eğri.
isohips	**eşyükselti**	Isohypsen	Denizden aynı yükseklikteki yerleri birleştiren eğri.
isokatabaz	**eşçökme**	Isokatabasen	Aynı çökmeyi gösteren yerlerden geçirilen eğri.
isonef	**eşbulutluluk**	Isonephen	Aynı derecede bulutluluğu gösteren eğri.
isoseist	**eşdeprenme**	Isoseisten	Aynı derecede sarsılmış yerleri birleştiren eğri.
isoterm	**eşsıcak]ık**	Isothermen	Aynı sıcaklığı gösteren yerlerden geçirilen eğri.

İskân etmek (bk. Yerleştirmek).

İskân malûmatı (bk. Yerleşme bilgisi).

İskele (Al. Haltestelle für Wasserfahrzeuge, Fr. Embarcadere. İng. Landing place, Pier). Küçük, ya da büyücek deniz taşıtlarının yanaşabilmesi için, karadan suya doğru uzatılmış, ağaçtan, taştan bir çeşit köprü.

İso- (Yunanca isos = **eş**, eşit). Dilimizde bu ön-ek durumundaki kelime **iso-** veya okunduğu gibi **izo-** şeklinde yazılmıştır. Bunların yerine şimdi çoğunca **eş-** ön-eki kullanılmaktadır. Bu

maddeye ilişik **coğrafya terimlerinden** başka, daha birçok **terimler** bu Türkçe ön-ekten üretilebilir. (İso- lu cetvale bakınız).

İsoamplitüd (Yunanca isos = eş, Lâtince amplitudo = vüs'at, genişlik, genlik). (bk. Eşgenlik eğrisi).

İsobar (Yunanca baros = ağırlık, iso = eş). (bk. eşbasınç eğrisi).

İsobat'lar (Yunanca iso = eş, batos = derinlik). (bk. Eşderinlik eğrileri).

İsohipsler (Yunanca iso = eş, eşit, hypsos = yükseklik). (bk. Eşyükselti eğrisi).

İsonef eğrileri (Yunanca nephos = bulut, iso = eş). (bk. Eşbulutluluk).

İsoseist eğrileri (Yunanca seistos = titreşmiş, sarsılmış). (bk. Eşdeprenme eğrisi).

İsotachyte (Yunanca tachos = hız kelimesiyle isos = eş). (bk. Eşhız eğrisi).

İsoterm eğrisi (Yunanca isos = eş, thermos, = sıcaklık, ısı), (bk. Eşsıcaklık eğrisi).

İstalagmit (bk. Dikit).

İstalaktit (bk. Sarkıt).

İstatistik (Al. Statistik, Fr. Statistique, İng. Statistics, eski kelime : İhsâiyât).
Türlü **olayları** (hâdiseleri,) **olguları** (vâkıaları) düzenli olarak toplayıp sayı şeklinde gösteren ve toplum bilimlerine, başka bilim dallarına önemli bir yardımcı olan bilim.

İstep (bk. Bozkır).

İstihâle (bk. Başkalaşma).

İstikşâf (bk. Açınsama, Bulma).

İstîlâyı bahir (bk. Deniz ilerlemesi). Bunun tersi : **rücû-u bahir** idi. Buna da şimdi **deniz çekilmesi** (b. bk.) denilmektedir.

İstivâî iklim (bk. Ekvatoral iklim).

İstivâî orman (bk. Balta girmemiş orman).

İstivâî sütrel nebâtiye (bk. Ekvatoral bitki örtüsü).

İş (Al. Arbeit, Fr. Ouvrage, İng. Work, eski kelime : Mesâî).
Düşünce ve kol gücü ile düzenli olarak çalışmak. İş, yaşamanın ve geçinmenin başlıca yoludur. İşin çok çeşitli şekilleri vardır : İşlerin kimisi doğrudan doğruya ürün elde etmektir : Tarım, avcılık, madencilik gibi. Kimisi işlenmemiş maddeleri işleme şeklindedir. El işleri, fabrika işleri gibi. Kimisi alış veriş ile ilgili işlerdir : Ticaret, yol, gidiş-geliş, para işleri gibi. Kimisi yönetim ve kültür işleridir : Memurluk, öğretmenlik, sanat adamları, araştırıcılar gibi.
Bütün bunlar ve benzerlerinin çalışmaları birer iştir. (bk. İşçi, İşçilik).

İşbâ' (bk. Doyma).

İşbâ' derecesi (bk. Doyma durumu).

İşbâ' noktası (bk. Çiy noktası).

İş bölgesi (Batı dillerinde : City). Büyük, ya da büyücek şehirlerdeki iş, güç yerlerinin (çarşı, bankalar, oteller, eğlence yerleri) toplandığı, daha çok, şehrin ortasına düşen bölümü. Burası, çok yerde, **eski şehir çekirdeği** (b.bk) nin gelişerek, durum değiştirerek bu türlü işlerin toplandığı yerler olmuştur. (bk. Yenişehir, Şehir, City).

İşçi (Al. Arbeiter, Fr. Ouvrier, İng. Worker, Workman, eski kelime : Amele).
Başkasının hesabına vücut gücü kullanarak çalışan kimse. Tarlada, bağda çalışanlara **ırgat** (b. bk.) denir. Büyük çiftliklerde sürekli olarak çalışan işçilere **yamak, yanaşma** adları verilir. Yapı, toprak işlerinde çalışanlara **rençper** de denildiği olur. Bunlardan başka, fabrika işçisi, maden işçisi, ev işçisi vardır. (bk. İş).

İşçilik (Al. Arbeitsberuf, Arbeitslohn, Fr. Main-d'oeuvre, İng. Occupation, Wages).

Bir iş yerinde çalışan işçinin yaptığı iş. Herhangi bir iş için, emek karşılığı olarak bir ücret ödenir. Çeşitli işçilik vardır : **Tarla** işçiliği, **bağ-bahçe** işçiliği, **ev** işçiliği, **fabrika** işçiliği, **maden** işçiliği gibi.

Öyle bölgeler vardır ki, orada iş çok fakat, işçi yeter durumda değildir. İşte böyle yerlere işi az olan yerlerden **işçi göçü** olur. Bu göç, çoğunca mevsimlik olur. (bk. İç-göç). İşçi kendi bölgesinden oraya gider, çalışır, kazanır, sonra kendi bölgesine döner.

Doğal varlıklardan yoksun olan, ya da bu türlü varlıkları az olan bölgelerde oraya uyabilecek fabrikalar yaparak işçiliği sağlamak yolları aranır. (bk. İş, İşçi).

İşleme coğrafyası (Al. Kulturgeographie). İnsanın, işlenmemiş **doğal yöre** (b. bk.) üzerinde işliyerek orasını **işlenmiş yöre** (b. bk.) durumuna getirmesi konusu üzerinde duran bir coğrafya kolu.

İnsanın bir bölgeyi işlemek üzere çalışması, yapıcı gücünü oraya koyması ile o bölgenin coğrafi yeri arasında çok yakın ilgi vardır. Böyle bir bölgede, bir ülkede yerleşmiş (bk. Yerleşme coğrafyası) bulunan insan, yurdu olan o yerle artık kaynaşmıştır. Öyle ki, oraya ne kadar emek verirse, varlığını oraya ne kadar çok harcarsa, kendi duygularını, düşüncelerini, canlılığını, istekilerini, o derece çok ve güçlü olarak belirtmiş bulunur, o derece belirgin olarak orasını işlemiş olur. Böylece bu yer o insan topluluğunun yapıcılık gücünü yankılar. İnsanın kendisi o işlenmiş bölgenin, ya da ülkenin bir parçası olur. Böylece insan, yaşadığı yerin toprağını, yerüstünü, yeraltını işlemiş, oraya kendi uygarlığının damgasını vurmuş bulunur.

İşte işleme coğrafyasında tabiat ile orada yerleşmiş, orasını **yaşama yeri** yapmış insanın bu yönden durumu araştırılır, incelenir.

Yeryüzünde çok iyi ve ileri derecede **işlenmiş yöreler**'le, henüz **işlenmemiş bölgeler** bulunur (bk. Beşeri coğrafya).

İşlenmekte olan şekiller (Al. Arbeitsformen, Lebendige Formen, Fr. Formes vives, İng. Live forms).

Türlü dış güçlerle bugün işlenmekte olan yer biçimleri. Bunların örnekleri çoktur. Sözgelişi, denizin, bugün işlemekte olduğu bir yar (b. bk.) işlenmekte olan bir yerşeklidir. Fakat bu yar, karaya doğru gerilerse, ya da türlü sebepler yüzünden denizin kemirmesinden uzak düşerse, bu halde, deniz etkisi ile işlenmesi bitmiş demektir. (bk. İşlenmesi bitmiş şekiller. Ölü biçimler).

İşlenmemiş madde (Al. Rohstoff, Rohmaterial, Fr. Matière première, İng. Raw material, eski kelime : Ham madde).

Fabrikalarda işlenmek üzere hayvanlardan, bitkilerden, maden yataklarından elde edilmiş bulunan maddeler. Bunlar, ya işlenmiş duruma getirilir, ya da bir başka işlenmemiş madde olarak hazırlanır.

İşlenmemiş yer (Al. Ödland, Unland, Fr. Terrain incult, İng. Uncultivated land, eski kelime : Arazi-i hâliye).

Tarla, bahçe, ya da orman olmıyan yerler. Böyle yerlerden taş, toprak, kum, maden çıkararak, ya da buradaki toprakları kullanılır duruma getirerek faydalanılır. (bk. İşlenmiş yöre).

İşlenmiş yöre (Al. Kulturlandschaft, Fr. Terrain cultivé, İng. A prosperous and cultivated place, eski kelime : Mezrû ve mâmûr arazi, Mâmûre). İnsanın yaşadığı yerin her türlü doğal varlıklarından en iyi şekilde faydalanarak, bunun için kendi bilgisini, görgüsünü, gelenek ve görenek-

lerini, yapıcılık beğenisini (zevkini) ortaya koyarak işlediği yer.

Dar anlamiyle **işlenmiş yöre** sözünden geçinme ile ilgili işlerin, yerleşme yerlerinin, ulaştırma işlerinin birbirleriyle bağdaşmış durumu ve görünüşü anlaşılır. Fakat işlenmiş yörede bu işlemeleri başaran orada oturanlardır. Bunun için işlenmiş yörede elle tutulur, gözle görülür işler yanında **insanın yapıcılık gücü**, beğenişi, inanışları da önemli yer tutar. Bunlarla inlenmiş yörenin geniş anlamı belirmiş olur.

İşlenmiş yörenin görünüşü orada yaşıyan insan topluluğunun çalışma gücünü, bilgi derecesini, geleneklerini ortaya koymuş olmasını ve yaratma isteğini belli eder. Topraklarının her yanı bir çiçek bahçesi gibi işlenmiş görünüşü, düzgün yolları, güzel köyleri, çiftlikleri, kentleri, öbek öbek ormanları, yer yer yükselmiş fabrika bacaları, yeraltı zenginliklerini işletme yerleri, sulama işleri, kurutulmuş yerler, bütün bunlar arasında eğitim ve öğretimin önemli yer tutuğu böyle bir çevrede yetişmiş bilgili, çalışkan bir insan topluluğu işlenmiş bir yöreyi ortaya koyar. (bk. İşleme coğrafyası, Beşeri coğrafya, Doğal yöre, Zorlanmış yöre).

İşletilen orman (Al. Forst, Fr. Fôret, İng. Forest).

Bilgiye dayanılarak düzenli işletilen orman. Böyle yerlerde **orman işletmeleri** vardır. Böyle ormanların büyük ölçekli haritaları, plânları yapılmış, içerlerinden düzgün yollar geçirilmiştir. İşletilen ormanlardan en geniş ölçüde faydalanmak, fakat ormanı yok etmemek gerekir. (bk. Orman).

İşletme (Al. Ausbeutung, Nutzung, Fr. İng. Exploitation, eski kelime : İstismâr).

Herhangi bir yeri işletme, oradan faydalanma işleri.

İşsizlik (Al. Arbeitslosigkeit, Fr. Chômage, İng. Unemployment, başka bir kelime : Aylaklık, Aylak dolaşma).

Bir ücret karşılığı olarak çalışmak istiyen, yapacağı işte bilgisi olan işçinin yeteri kadar ücret bulamaması, boşta kalması, iş azlığı, ya da iş yokluğu olayı. Çok eskiden beri işsizliğin belirdiği yerler ve zamanlar olmuştur. Fakat büyük fabrikaların kurulmasından, işçilerin sayısının bir bölgede artmasından sonra böyle yerlerde, hele büyük şehirlerde, işsizlik önemli bir durum almıştır. İşsizlik mevsimle ilgili olarak da yer yer belirebilir (bk. İş, İşçi, İşçilik).

İtibarî irtisâmât (bk. Saymaca izdüşümler).

İtidâl. Arapçadan alınma itidâl, **gece ile gündüzün eşit** bulunduğu zamanı anlatır. **iki âtidâl** anlamına gelen **itidâleyn** kelimesi de yakın vakte kadar kullanılmıştır. (bk. gün-gece eşitliği).

İtikâl. Arapça, itikâl = kemirilme, yenme, aşınma kelimesinden alınmış bir terimdir ki, türlü dış güçlerin aşındırmasını anlatır. Eskiden kullanılmış olan itikâli riyâhî (yel aşındırması), kıtalarda itikâl (karalarda aşınma), itikâl sahilleri (aşınma kıyıları) gibi.

Bugün **itikâl** karşılığı olarak **aşınma, aşındırma** terimleri kullanılmaktadır. (bk. Aşınma).

İtikâl devresi (bk. Aşınma dönemi).

İtikâl sahrâsı (Arapça itikâl = yıpranma, aşındırma, sahrâ = ova, kır). (bk. Yontukdüz).

İtikâl yaylası (bk. Yontukdüz).

İtikâli bahrî (Arapça bahr = deniz). (bk. Deniz aşındırması).

İtikâli riyâhi (bk. Yel kazıması).

İtinerer (harita) (Al. Itinerar, Fr. Itinéraire (carte), İng. Itinerary, eski kelime : Güzergâh haritası).

Romalılar çağında gezilen yerlerin yol boylarının haritası ve kılavuzu.

Eski çağlardaki topoğrafya bilgisi yönünden **itinerer haritaları**'nın büyük değeri vardı. Milattan sonra 300 yıllarında yapılmış, **itinerarium antonini** Romalılar çağındaki önemli ve işlek yolları verir. Daha sonraları da yer yer böyle haritalar yapılmıştır (bk. Yolboyu haritası).

İyice doymuş (Aşırı doymuş) (Al. Übersätigt, Fr. Sursaturé, İng. Supersaturated, eski kelime : Meşbû). Bir yerde doymayı (b. bk) meydana getirmek için gereken su buharından daha çok su buharı bulunduğu zaman beliren **iyice doyma durumu.**

İzâh (bk. Açıklama).

İzâh etmek (bk. Açıklamak).

İzdüşüm (Al. Projektion, Kartenprojektion, Fr, İng. Projection, eski terim : İrtisâm, çoğulu : İrtisâmât, başka terimler : Harita izdüşümü, Projeksiyon, Harita inkişafı, Harita açılımı). **Yuvarlak** olan yeryüzünü düz kâğıt üzerine düşürme yolları. Bunun için bu işe izdüşüm, projeksiyon, haritaprojeksiyonu, harita izdüşümü, irtisâm, harita inkişafı, harita açılımı gibi adlar verilmiştir.

Bunlardan **projeksiyon** kelimesi dilimizde çok kullanılır olmuş ise de **harita izdüşümü**, ya da sadece **izdüşüm** bu işi anlatacak değerdedir.

Yer yuvarlağının yüzünü, bir **düzlem** üzerine geçirmek, haritacılığın başta gelen işlerindendir. Bu da izdüşüm yolları ile yapılır. Bunda, gerçek şekillerin korunmasına çalışılır veya **bozulma durumu** belli edilir. Bunda temel, yuvar (küre) üzerindeki boylam ve enlem ağının düz bir yüzey üstüne geçirilmesidir. Bu iş yapılınca, koordinatları bilinen noktalar bu ağ içinde yerlerine konur. Yuvar yüzeyindeki bir biçimin kendini belli edici üç özelliği bulunur : Kenarlarının uzunluğu, bu kenarlar arasında kalmış açılarının derece olarak değeri, biçimin kapladığı yer. İşte böyle bir biçim, **yuvardan düze düşürülürken** bu üç özellikten biri iyice korunabilir. İhtiyaca göre de, ya **yüzeylerin,** ya **açıların,** ya da **uzunluklar oranının** bozulmadan geçirilmesi istenilir. Bununla ilgili olarak, açıları koruyan izdüşümler, uzaklık oranlarını koruyan izdüşümler, alan oranlarını koruyan izdüşümler yapılmıştır. (bk. Harita izdüşümü, Harita inkişafı, Harita açılımı).

Isostasie (bk. İzostazi).

İzostazi (Al. Isostasie, Fr. Isostasie, İng. Isostasy).

(Yunanca isostasioz = aynı ağırlıkta, bir ağırlıkta). Yer kabuğunun **denk** durumu. Bu terim, 1892 de Dutton tarafından ileri sürülmüştür. Bu düşünceye göre, magma üzerinde yüzmekte olan yerkabuğu, su içine batmış cisimlerin durumu gibi, denk bir durumda bulunur. Bunlardan ağır olanları bu sıvı içine, ağırlıkları değerinde **batmış,** hafif olanları ise bu derece **batamamış,** yüksekte kalmıştır.

İşte bu durumla ilgili olarak yer kabuğunun türlü bölümleri ağır ağır batıp çıkmaktadır : Yer kabuğunun bir parçası sürekli aşınmalarla **yontulursa,** burası hafifliyeceğinden yükselir. Yeryüzünün bir bölümünde sürekli **tortulanmalar** olursa, burasının yükü ağırlaşacağından çökmeye başlar. Böylece yer kabuğunun türlü bölümlerinin inip çıkması, alçalıp yükselmesi şeklinde beliren, ağır ağır sürüp giden iyice ulaşılamıyan bir **denkleşmeye doğru gidiş** olur. (bk. Yer yuvarlağı, Yerin içi, Yer kabuğu).

Jama. (Sırpça bir kelime). (bk. Obruk).

Jeoantiklinal (Al. Geantiklinale, Fr. Geoanticlinale, İng. Geoanticline). (Yunanca ge = yer, anti = karşı, klinein = eğim). Yer kabuğunun geniş ölçülü **yaylanmaları** (bk. Yer kabuğu yaylanması) yüzünden doğan ve **jeosenklinallerin yanında** uzanan **geniş eşikler** (bk. Jeosenklinal).

Jeodezi (bk. Geodezi).

Jeofizik (Al. Geophysik, Fr. Géophysique, İng. Geophysics).
Yer yuvarlağının fiziği. Buna **yer fiziği** de denir. Dar anlamı ile jeofizik, yer yuvarlağının katı, ya da buna yakın özellikteki gövdesinin fiziksel durumunu, burada geçen olayları araştırır. Geniş anlamı ile, yer yuvarlağının hem içini, hem kabuğunu, hem de suküreyi ve havaküreyi çerçevesi içine alır.

Jeolog (Al. Geologe, Fr. Géologue, İng. Geologist, eski kelime : Arziyatçı).
Jeolojiyi kendine iş edinmiş bulunan insan. Jeolog, Jeoloji araştırmaları yapar, araştırdığı yerlerin jeolojik haritasını, kesitlerini çizer, maden işleri, yeraltı suları ile de ilgilenir. (bk. jeoloji).

Jeoloji (Al. Geologie, Fr. Géologie, İng. Geology, eski kelime : İlm-i arziyât, Arziyât).
Yer yuvarlağının geçmiş çağlardaki oluşunu, yer kabuğunu ve onun yapısının bugüne kadar nasıl geliştiğini araştıran, inceliyen bilim. Yer yuvarlağının tarihini aydınlatan bilim. Jeoloji adı, Yunanca ge = yer, logos = bilim kelimelerinden yapılmıştır.

Jeoloji çağları (Al. Geologische Zeiten, Fr. Temps géologiques, İng. Geologic era, eski kelime : Ezmîne-i kadîme).
Yer yuvarlağının oluşundan bugüne kadar geçen zaman içindeki çağlar. Bu çağlarda türemiş, üremiş, yaşamış, sonra ortadan kalkmış canlıların çeşitleri, türleri, yapıları birbirinden ayrı olmuştur. Başlangıçtaki taşlar içinde yosunların, omurgasız hayvancıkların kalıntıları vardır. Canlıların gelişmiş olduğu daha sonraki çağların tabakaları içinde karada yetişmiş bitkiler, karada üremiş hayvan kalıntıları bulunur. Daha sonraki çağların tabakaları arasında ise çiçekli bitkilerin, gelişmiş hayvanların, en sonunda da insanların kalıntıları bulunmuştur.

Yer yuvarlağının kabuğunun türlü çağları, türlü **özel fosillerle** (b. bk.) birbirlerinden ayırt edilmiştir. Fosilli olmıyan taşların ise, bunlarla yapılan karşılaştırmalarla hangi çağa bağlı oldukları kestirilmiştir. İşte, taşlaşmış canlılar üzerindeki araştırmalardan faydalanılarak, yer kabuğunun türlü tabakaları içlerindeki fosillerin ayrılıkları gözönüne alınarak, **oluşuklara** (b. bk.) yani **formasyonlara** bölünmüş, bu oluşmalar için geçen çok uzun zamanlar da **çağlar'ı** meydana getirmiştir.

Yer kabuğunun tabakalarının birbirine uyan bölümleri **oluşuk** adı altında toplanmıştır. Birbirine yakın özellikteki oluşuklar, **oluşuk grubu** (formasyon grubu) olarak kabul edilmiştir. Zaman bakımından oluşuk grupları **çağlar** ile, oluşuklar **devirler**'le, yani **periyodlar**'la belirtilmiştir. Oluşuklar, **bölükler**'e (serilere) ayrılarak bunların oluşmaları için geçen zamana **dönem** (epok) denilmiştir. Her bölük, **katlara** (Fr. étage, Al. Stufe), **alt katlara**, alt katlar **yataklara**, yataklar **tabakalara** bölünmüştür. Bunların her birinin oluşmaları için türlü zaman bölümleri geçmiştir. (bk. Jeoloji çağları cetveli)

Jeoloji haritaları (Al. Geologische Karten, Fr. Cartes géologiques, İng. Geologic maps).
Bir bölgenin çeşitli jeolojik özelliklerini belirten harita. Jeoloji haritalarının yapılabilmesi için topoğrafya

Jeoloji Çağları			
Formasyon grupları (Oluşuk grupları)	**Formasyonlar (Oluşuklar)**	**Formasyon bölümleri (Oluşukların bölümleri)**	
Antropozoik (Dördüncü Zaman) (Dördüncü çağ)	**Kuaterner** (Kuvarter)	Aluviyum (Holosen) Diluviyum (Pleistosen)	
Neozoik veya Kenozoik (Tersiyer) (Üçüncü zaman) (Üçüncü Çağ)	**Tersiyer**	Pliyosen Miyosen	**Neojen** Genç Tersiyer
		Oligosen Eosen Paleosen	**Paleojen** Eski Tersiyer
Mezozoik (Sekonder) (İkinci Zaman) (İkinci Çağ)	**Kretase** (Tebeşir)	Üst Kretase Alt Kretase	
	Jura	Malm (Üst Jura) Dogger (Orta Jura) Lias (Alt Jura)	
	Trias	Keuper Muşelkalk Buntsandstein	
Peleozoik (Primer) (Birinci Zaman) (Birinci Çağ)	**Perm**	Zechstein (Üst Perm) Rotliegendes (Alt Perm)	
	Karbon	Üst Karbon Alt Karbon	
	Devon	Üst Devon Orta Devon Alt Devon	
	Silur	Gotlandium (Üst Silur) Ordovicium (Alt Silur)	
	Kambrien	Üst Kambrien Orta Kambrien Alt Kambrien	
Proterozoik (Eozoikum, Prekambrium, veya Algonkium)			
Arkeozoik (Arkaikum, Arkeen)			

haritalarının bulunması gerekir. Jeoloji haritalarında, daha önce uygulanmış olan uluslararası renkler ve özel işaretler kullanılır.

Jeoloji Org'u (Al. Geologische Orgeln, Erdorgeln, Fr. Orgue géologique, İng. Sand-pipe).
Kireçtaşı, alçıtaşı gibi kolay eriyen taşların bulunduğu yerlerde oluşmuş bir çeşit oyuk. Bu türlü oyuklar, kazan, çuval, boru biçiminde olur. Derinlikleri yarım metre ile bir metre arasında değişir. Çapları da aşağı yukarı bu değerdedir. Jeoloji orgunun üstü çoğunca ufalanmış parçacıklarla örtülüdür. Jeoloji orgu yerine **Kuyucuk** kelimesi de kullanılır.

Jeolojik zamanlar (bk. Jeoloji çağları).

Jeomorfolog (Al. Geomorphologe, Fr. Géomorphologiste).
Jeomorfoloji (b. bk.) üzerine çalışan ve coğrafyanın bu kolunu kendine başlıca iş edinmiş bulunan kimse. Jeomorfolog, çeşitli jeomorfoloji konuları yanında, yerinde işliyerek yer kaymaları, yer göçmeleri, toprak kaymaları, toprağın akan sularla ve rüzgârlarla süprülmesi gibi çeşitli olaylar üzerine de çalışır.

Jeomorfoloji (Al. Geomorphologie, Fr. Géomorphologie, Géomorphogénie, İng. Geomorphology, eski kelime : İlm-i eşkâl-i arazi). Karaların yeryüzü biçimleri topluluklarını (bk. Yerşekilleri) belirten, bunların oluşunu açıklıyan bilim. Jeomorfoloji, katı yeryüzünün biçimlerinin bilimidir. Bunlarla ilgili olarak, Jeomorfolojide yeryüzünde işliyen güçler de incelenir.
Jeomorfoloji, Yunanca ge = yer, morphe = şekil, logos = bilim kelimelerinden yapılmıştır ki, **yerşekli bilimi** anlamına gelir. Jeomorfoloji, jeolojiden çok faydalanılan **bir coğrafya koludur**. Yardımcıları arasında **taş bilimi** (b. bk.), **jeofizik** (b. bk.), **klimatoloji** (b. bk.), **jeoloji** (b. bk.) başta gelir.
Jeomorfoloij içinde en çok şu konular yer tutar : Yeryüzünün biçim yönünden ana çizgileri, yer biçimlerinin yatay ve düşey dağılışı, iç ve dış güçlerin yer biçimlerine etkisi, taş özelliği ile tabaka duruşunun yer biçimlerine etkisi, ufalanmış taşların kayması, süpürülmesi, yer göçüntüleri, akarsuların işlemesinden doğan biçimler, eriyen taşlardan doğan biçimler, buzulların işlediği biçimler, kurak bölgelerin yeryüzü biçimleri, kıyı biçimleri. (bk. Coğrafya).

Jeosenklinal (Al. Geosynklinale, Senkungstrog, Fr. Géosynclinale, İng. Geosyncline).
Yer kabuğunun uzun bir süre **çöken**, buna bağlı olarak kat kat **kalın tortullarla dolmuş** bulunan bölümü. Yer kabuğunun ağır ağır çöken tortulanma kuşakları. Jeosenklinal adı ilk önce 1873 de Dana tarafından kullanılmıştır. Türlü jeoloji çağlarında ayrı ayrı yerlerde böyle sürekli çöküntü yerleri belirmiştir. Jeosenklinal kuşakları, yer kabuğunun **oynak** yerleridir. Bu oynak yerlerin içi durmadan dolmuş, doldukça da çökmüştür. Sonunda buralarda kıvrılmalar olmuş, çeşitli **kıvrım dağları** (b. bk.) doğmuştur.
Jeosenklinallerin en yenilerinden biri **Akdeniz jeosenklinali**, ya da **Alp jeosenklinali** adı ile anılır. (bk. **Tethys**). Geniş anlamiyle Sumatradan Pamire, oradan Anadoluya, Alplere doğru, doğu-batı doğrultusunda uzanmış olan bu jeosenklinal, Birinci Çağ (b. bk.) başlangıcından Üçüncü Çağa (b. bk.) kadar sürmüş, bu sonuncu çağda, bunun yerinde yüksek kıvrım dağları doğmuştur. Bugün bu kuşaktaki **sıra dağlar**, bu jeosenklinalin yerinde oluşmuştur. (bk. Dağ oluşması, Dağ doğuşu teorisi). Bunun gibi, Amerikaların batısında Pasifik çevresinin çok uzun bir jeosenklinali uzanmıştır ki, bunun yerinde de Amerikaların bugünkü en

yüksek dağ sıraları olan Kayalık Dağlarla And dağları doğmuştur.

Jeotektonik (Al. Geotektonik, Tektonik, Fr. Tectonique, İng. Tectonic, Structural geology).
Yer kabuğunun oynamaları ile yapısını belirten bilim kolu. Yer kabuğunun yapısının sebeplerini açıklamaya çalışan türlü düşünceler vardır. (bk. Dağ oluşması teorisi, Büzülme teorisi, Dağ doğuşu teorisi).

Jeoterm basamağı (Al. Geothermische Tiefenstufe, Fr. Degré géothermique, İng. Geotermic, Geothermal gradient, bir başka adı : Jeoterm derecesi)
(Yunanca ge = yer, thermos = ısı).
Yerin derinliğine inildikçe her bir derece santigrat sıcaklığın artması için inilen derinliğe verilen ad. Bu derinlik değeri ortalama 25 - 35 metredir. Fakat kimi yerde 10 - 15 metreye iner (yanardağ bölgelerinde olduğu gibi), kimi yerde 100 metreyi geçer (eski oturmuş yerlerde olduğu gibi). (bk. Yerin içi).

Jivr Fransızca givre kelimesinden dilimize girmiş olan bir yağış çeşidinin adı. Dilimizde jivr şeklinde yazılmakta ve bugün meteoroloji bültenlerinde de bu şekli ile görülmekte olan bu kelimenin türkçe karşılığı kırç'tır. (bk. Kırç).

Juvenil su. (Latince Juvenilis = ergen, genç yaş kelimeleriyle ilgili bir kelimeden alınarak yapılmış ve jeolog Ed. Suess tarafından kullanılmış olan bir terim. Anlamı **gün değmemiş su** (b. bk.) demektir. Bunun tersi yine bu araştırıcı tarafından kullanılmış olan **vadoz su** dur. (bk. Gün değmiş su).

- K -

Kaabili istîmâl su (bk. Kullanma suyu).

Kaabili nüfûz sahre (bk. Geçirimli taş).

Kaabili şürb su (bk. İçme suyu).

Kaabil'i izâh (bk. Açıklanabilir).

Kaba su (Al. Hartes Wasser, Fr. Eau dure).
İçinde kalsiyum bileşimleri bulunan sular. Bunlar, kireçli, içimi iyi olmıyan, sabunu kolay köpürtmiyen sulardır.

Kaba tarım (Al. Extensive Kultur, Fr. Culture extensive, İng. Entensive cultivation, Extensive farming, eski terim : Müttesi' ziraat).
Toprakların bol, geniş, ucuz olduğu bölgelerde, ya da toprağın özenle işlenmesine gidilmemiş bulunan ülkelerde yapılan ekme, dikme işleri. Kaba tarımda **nadas** işleri, toprağın uzunca bir süre **boş** bırakılması, toprağın iyice sürülmeden, gübre atılmadan, gerektiği halde sulanmadan ekilmesi gibi olaylar görülür. Nüfusu gittikçe artan ülkelerde kaba tarım yerine yer yer **ince tarım** (b. bk.) geçmiştir.

Kaba yel (Al. Warmwind, Fr. Vent chaund, İng. Warm wind). Sıcak yerlerden serin yerlere doğru esen ılık yeller. Zaman zaman esen **sam yeli** (b. bk.) bu türlü yellerdendir. (bk. Sıcak hava dalgası).

Kabarık deniz (Al. Hochwasser der Gezeiten, Fr. Haute mer, İng. Hightide, eski kelime : Med zamanı).
Denizin kabarması (b. bk.) sırasında, bulunduğu yerde, ençok yükselmiş, kabarmış durumu (bk. Çekilme. Çekik deniz, Gelgit).

Kabarık su (Al. Hochwasser, Fr. Crue, İng. Freshet, High water).
Akarsuyun, yatağından en çok su geçirdiği zaman. Irmakların kabarması rürekli ve bol yağmurlardan, kar örtülerinin erimesinden, buz parçala-

rının ırmağın bir kesimini kapamasından ileri gelir. **Irmakta kabarma**, birbiri ardınca ağıza doğru ilerliyen sıra sıra dalgalar biçiminde olur. Kabarmalar, yan derelerle beslenen ana ırmakta (b. bk.) geniş ölçülü olur. Irmağın bütün **büyük yatağı** su ile dolar, taşar.

Kabarık su zamanında belirecek taşmaları önlemek için türlü yollara başvurulmuştur. Bunun için herşeyden önce, kaynak yerlerindeki yukarı dereler çevresinde bitki örtüsünü korumak gerekmektedir. Ayrıca, bölgede bu sular boyundaki doğal çanaklardan, göllerden, suları biriktirme bakımından faydalanmak gerekmiştir. Bunlar yoksa, taşkına yol açan dereler boyunca yer yer büğetler (barajlar, bentler) kurulur. Daha aşağılarda ise taşkını önleyecek tümsekler yapılır. Taşkının gelmekte olduğu aşağıdaki bölgelerde oturanlara duyurulur. (bk. Çekik su).

Kabarma (Al. Flut, Fr. Flux, İng. Flood, eski terim : Med). Deniz sularının, alçaktaki bir seviyeden yukarı doğru her gün düzenli dönemlerle yükselmesi, kabarması olayı. Denizin ençok kabardığı zamana **kabarık deniz** (b. bk.) denir. (bk. Çekilme, Çekik deniz, Liman gecikmesi, Gelgit, Gelgit akıntıları, Gelgit genliği).

Kabarma akıntısı (Al. Flutstrom, Fr. Courant de flut, Flot, İng. Flood, eski terim : Med cereyanı).

Gelgit (b. bk.) olayının belirgin olduğu yerlerde deniz yüzünün kabarması sırasında beliren ve denizden karaya doğru olan akıntı. (bk. Gelgit akıntıları, Çekilme akıntısı).

Kableccümûdiye (Arapça, kabl = önce, den önce, cümûdiye = buzul). (bk. Buzul öncesi).

Kablettarih (bk. Tarih öncesi). (Başka yazılışı : Kalb-et-târîh).

Kabotaj (Al. Kabotage, Cabotage, Fr. Cabotage, İng. Coasting trad, Cabotage).

Kıyı boyunca yapılan gemi gidiş gelişi. Bir ülkenin limanları, iskeleleri boyunca gemilerin işlemesi bir kabotajdır. Bu kelime Fransızca **cabotage**'dan alınmış, türlü dillerde yerleşmiştir.

Kabuk (Al. Kruste, Fr. Croûte, İng. Crust, eski kelime : Kışr, Kışır).

Bir şeyin kabuğu. Bunun gibi yer yuvarlağının da bir kabuğu vardır ki, buna **yerkabuğu** (b. bk.) denir.

Kabul havzası (bk. Toplanma bölgesi).

Kadem (bk. Ayak).

Kâhil vadi (bk. Tabanlı vadi, Olgun vadi).

Kaide seviyesi (bk. Taban seviyesi).

Kaldera (Al. Caldera, Fr. Caldeira, İng. Caldera).

Patlamalarla, ya da çöküntülerle çok genişlemiş krater. İspanyolca caldera = **kazan** kelimesinden alınmadır. Bu ad, Kanarya adalarından Palma adasındaki bu biçim çanaklar için kullanılmış, sonraları benzer biçimler için bir terim olmuştur.

Kale (Al. Burg, Fr. Château, İng. Castle, eski kelime : Kal'a).

Geçmiş tarih çağlarında, hele Ortaçağda savunma için yapılmış yerleşme yerleri. Bugün bu adla, ya da **hisar** kelimesiyle söylenen yer adları vardır. Kaleler çoğunca yüksekçe yerlere yapılır, düz yerlerde ise çevresinde, derin **hendekler** kazılarak içi su ile doldurulur. Kalenin içinde evler, konaklar, camiler, çarşı bulunurdu.

Kalıcı kar (Al. Ewige Schnee, Fr. Neige persistante, İng. perennial snow, eski terim : Müstemîr karlar, Daimî karlar, başka bir terim : Toktağan karlar, Erimez karlar).

Kar sınırının (b. bk.) yukarısında bütün yıl boyunca kalan kar örtüsü (b. bk.). Kar Yağışının çok olduğu, yaz sıcaklarının bunları eritmeye yetmediği yerlerde kar yığınları bulunduğu yerde kalır ki, **kalıcı kar** sözü, bu olay için bundan ötürü kullanılır.

Kalıcı karlar, çoğunca kutuplarla çevrelerinde ve yüksek dağlarda yer tutar. Ekvator kuşağındaki çok yüksek dağlarda bile kalıcı karlar vardır. Aynı enlemde kalıcı karın bulunduğu yükseklik, havanın nemliliğine, dağın bakıcak (b. bk.) durumuna bağlı olarak değişir. Ekvatorda kalıcı karlara ulaşmak için 5000 metre yükseklere çıkmak gerekir. 50 enlemi çevresinde ise, 3000-3600 metre kadar yükselmek yeter. Kutba yaklaştıkça kalıcı karların yeri, deniz yüzüne yaklaşır. Burada 200-300 metre yüksekteki yamaçlarda kalıcı karlar vardır. Dağların kuzeye bakan yamaçları ile güneye bakan yamaçları arasında da kalıcı karın yeri bakımından ayrılık vardır. (bk. **Geçici kar**, Kar, Kar örtüsü, Karlı bölge, Karla örtülü gün, Kar sınırı).

Kalıcı kar sınırı (bk. Kar sınırı).

Kalık göl (Al. Reliktensee, Restsee, Fr. Lac relique, lac résiduel, İng. Relict lake, Residual lake, eski terim : Bakiye göl).
Önceleri deniz iken sonradan kurumalar, çekilmeler yüzünden göl durumuna gelmiş yer.

Kalık tepe (Al. Restberg, Fr. Monadnock, Relief résiduel, İng. Residual hill, eski terim : Bakiye tepe).
Eski yer kabartılı bölgenin uzun süren aşınmalarla silinmesinden sonra şurada burada arta kalmış küçük kabarıklıklar. Bunlara genel bir ad verilerek **kalık tepe** denilmiştir. (bk. Sertgen tepe, Ada tepe, Yontukdüz).

Kalınlık (Al. Mächtigkeit, Dicke, Fr. Epaisseur, İng. Thickness, eski terim: Sihan, Tabakanın sihanı).
Tabakanın bir yere dayandığı alt yüzü ile üst yüzü arasındaki kalınlık. Damarlar, maden yatakları için de böyledir. (bk. Tabaka, Damar, Taş).

Kalkan (Al. Schield, Fr. Bouclier, İng. Shield). Yerkabuğu (b. bk.) nun çok eski yerleri.

Kalker (Fransızca calcaire). Dilimizde bu kelime çok kullanılır ise de Türkçe karşılığı **kireçtaşı**'dır. (bk. Kireçtaşı).

Kalkertüf (bk. Kireçtaşı tüfü).

Kalkertüf basamağı (Al. Kalktuffstufe, Fr. Terrasse de travertin, İng. Sinter terrace, Travertine terrace).
İçinde çokça erimiş kireçtaşı bulunan ve **kaba su** (b. bk.), kireçli su diye anılan suların büyük kaynaklardan çıktığı yer yakınında oluşan basamak. Bunlar, birer tortulanma, **Çökelme** basamağıdır. Bu basamakların ana taşı kalkertüf (b. bk.) dür. Yurdumuzda bu türlü basamaklar çoktur. Bunun iki güzel örneğinden biri Pamukkalede, ötekisi Bünyandadır. (bk. Basamak).

Kalm (Fransızca calme = sâkin hava). (bk. Durgunlar).

Kamer. Ay kelimesinin dilimize girmiş Arapça eski bir karşılığı (bk. Ay).

Kames (Al. Fr. İng. Kames, İskoçyadan alınmadır).
Buzul çağında (b. bk.) buz örtüleri altında kalmış yerlerdeki dip buzul taşları (b. bk.) alanında oluşmuş, düzenli, düzensiz, sıralar biçiminde uzanan tepeler. Bu tepeler kat kat çakıl, kum gibi taşlardan bir yapı gösterir (bk. Oser).

Kampos (Al. Fr. İng. Campos).
Brezilyada sıcak bölgelere mahsus geniş otluklar arasına serpili ağaçların da bulunduğu bir çeşit **ağaçlı bozkır** (b. bk.). Buna benzer bir bitki topluluğuna yine Güney Amerikanın Orinoko bölgesinde **Llanos** (Liyanos) denir (bk. Bitki coğrafyası).

Kan yağmuru (Al. Blutregen, Fr. Pluie de sang, İng. Blood rain).
Rüzgârların çölden savurup getirdiği kırmızımsı tozların yoğunlaşmalarla ilgili olarak yağmurlarla birlikte yere düşmesi olayı. Böyle yağmurlar **kırmızımsı**, ya da **çamur** gibi olur. Geçmiş çağlarda böyle yağmurları, türlü

efsâneler halinde açıklamak istemişlerdir. Büyük Sahra çölünden Güney Avrupaya doğru esen çöl rüzgârları kan yağmurlarının yağmasına ara sıra yol açar (bk. Yağmur).

Kanada kalkanı (Al. Kanadischer Schield, Fr. Bouclier (Canadienn), İng. Canadian shield).
Jeolog Ed. Suess'ün ileri sürdüğü bir terimdir ki, Prekambriyenden bu yana kıvrılmamış, sürekli olarak yontulmuş, böylece deniz yüzüne yaklaşacak şekilde alçalmış Kuzey Amerikadaki arkeen arazi. Kanada Kalkanına benziyen başka yerler **Baltık kalkanı,** Angara bölgesi, Gondwana karasıdır.

Kanal (Al. Kanal, Fr. Canal, İng. Channel).
Bir yere su getirmek, ya da sularını boşaltmak, yahut gemi işlemesine elverişli bir su yolu yapmak üzere, insan eliyle açılmış yer. Kanal kelimesi Lâtince **canalis**'den alınmış, hemen bütün dillere girmiştir. Kanalların kimisi tarımla ilgilidir : **Sulama kanalı,** akaçlama kanalı gibi. Ayrıca pislenmiş suları boşaltan kanallar vardır. Kanalların kimisi ulaştırma ile ilgilidir : Irmaklar arasındaki kanallar gibi.

Kanalî kıyıları (İtalyanca : Canale = kanal, hendek).
Uzun, dar koy ve körfezlerle boğazlardan meydana gelmiş bir çeşit kıyı tipi. Bunun örnekleri, Dalmaçya kıyılarında çok görüldüğünden buna **Dalmaçya kıyı tipi** de denir. Bu türlü kıyılar, kıvrımlardan oluşmuş dağ sıralarının çukur yerlerine deniz sularının sokulmasından doğmuştur. Sular, sıra dağlar arasındaki uzun çukurlukları doldurduğu gibi, enine boğazları da doldurmuştur. İşte bunlar arasında kıvrım dağlarının dorukları, adalar ve yarımadalar biçiminde kalmıştır. (bk. Kıyı).

Kanca (Al. Haken, Fr. Flèche, İng. Spit).
Kıyı boyunda oluşmuş bulunan bir **dil** (b. bk.) in ucunda belirmiş olan çengelimsi biçim. Dalgaların sürükleyici güciyle **kıyı sürüntüleri** (b. bk.) nin dilin kapalı yerine gelmesiyle bu eğri biçim meydana gelmiştir.

Kancalaşma (Al. Hakenwerfen, Fr. Fauchage des têtes des couches, İng. Outcrop bending).
Orta kuşak iklimlerinde yamaç döküntülerinin ağır ağır sürünerek aşağı inmesi sırasında, dikçe tabakaların başlarını hafifçe bükmeleri olayı.

Kanyon (Al. Kanjon, Kastental, Fr. Canon, İng. Canyon).
İspanyolca **canna** = boru kelimesinden alınarak, derin ve dimdik yamaçlı vadiler için kullanılan bir terim. Dilimizde bunun karşılığı **kapız**'dır (bk. Kapız).

Kapalı büğet (Al. Schleuse, Fr. Écluse, İng. Lock, eski kelime : Müteharrik kapılı nehir veya kanal, hendek seddi, dilimize Fransızcadan girmiş bir başka kelime : **Eklüz**). Sulamada, ya da çoğunca taşıt işlerinde, gerektiği zaman açılabilen kapıları bulunan, böylece suyu salma, alıkoyma işine yarıyan bir çeşit büğet. (bk. Savak, Büğet)

Kapalı deniz (Al. Binnensee, Fr. Mer fermée, İng. Enclosed sea).
Karalar ortasında kalmış, denizlerle bağlantısı olmıyan deniz. Bunların yüzü, öteki deniz yüzüne uymaz. Bu bakımdan **kapalı deniz,** denizden sayılmaz. Başlıca örneği Hazer denizidir ki, Karadenizden biraz büyüktür. (bk. Kenar deniz, Ara deniz, İç deniz).

Kapalı tekne (Al. Binnenentwässerungs-Gebiet, Fr. Région endoréique, İng. Endoreic drainage, Interior drainage, eski terim : Kapalı havza).
Akarsuların denize ulaşamadığı, iç bölgelerdeki teknelere doğru yöneldiği bölgeleri. İç Anadoludaki Tuzgölü ve çevresini içine alan bölge bunun bir örneğidir. Orta Asyanın kimi bö-

lümü de kapalı tekne durumundadır. Kapalı teknelerde buharlaşmanın, sızmanın etkisi ile yağışlardan akarsuları besliyecek az bir miktar kalırsa da, tekneleri çevreliyen dağlardan beslenme yoluyla sürekli, fakat ağızlarına doğru **cılızlaşan ırmaklar** bulunur. (bk. Akışlı bölge, Akışsız bölge). Kapalı tekne yerine **içe akışlı bölge** (b. bk.) de denir.

Kapan (Al. Saumweg, Fr. Chemin muletier, İng. Path). Dağların dik yamaçlarında ve uçurumların yanında uzanan eğribüğrü, çok tehlikeli dar yol. Bilecik ve Balıkesir'de, Hakkâri bölgesinde böyle adlandırılmış dağ yolları vardır. Bu yollardan **yaya** olarak ya da **katır** sırtında geçilebilir. (bk. Yol).

Kapız (Al. Kastental, Fr. Canon, İng. Canyon).
Çok dik yamaçlı, boğaz biçimli vadi. Kapız ya nemli iklimlerde derin yarıklarda meydana gelmiş, ya da kurak bölgelerde çok güçlü derinliğine aşınmadan doğmuştur. Yurdumuzda Orta ve Batı Toroslarda, Karadeniz bölgesi dağları, arasında kapızlar çoktur. Bütün bunların dünyaca bilinen örneği ise Kuzey Amerikada Colorado kanyonlarıdır (bk. Kanyon)'

Kaplıca (Al. Thermen, Thermalbad, Heisse Quelle, Fr. Source thermale, Eeux thermales, İng. Hot spring, eski kelimeler : Menâbi-i hârre, Miyâh-i hârre, Miyâh-ı hârre-i madeniye, başka adı : **Sıcak kaynak**).
Ilık, sıcak, çok sıcak su çıkaran bir çeşit kaynak. Bu sular, yerin derinliklerinden gelir. Bu kaynaklar, çoğunca bir kırık (b. bk.) boyunda bulunur, buralarda sıralanır. Kaplıcaların çıkardığı suların sıcaklığı o yerdeki ortalama yıllık sıcaklıktan çok olur. Buna göre, çok çeşitli derecelerde sıcaklığı bulunan kaplıcalar vardır. Dilimizde bu suların çok sıcak olanlarına **kaynarca, kaplıca**, daha az sıcak olanlarına **ılıca** kelimelerinin kullanıldığı olursa da, yerine göre bunlar birbirine karıştırılır.
Kaplıca suları'nın çoğu, türlü hastalıkların iyileştirilmesinde fayda sağladığı için, buralardan bu yönden faydalanılır. Bununla ilgili olarak kaplıca, ya da ılıca denildiği zaman **şifalı kaynaklar** gözönüne gelir (bk. Şifalı kaynaklar, Yunma bilimi, Kaynak, Yeraltı suyu, Sıcak Kaynak, Sağlık kaynağı).

Kapma (Al. Anzapfung, Fr. Capture, İng. River capture, Strean robbing, River piracy, eski terim : Müsâdere, Fransızcadan geçme başka terim : Kaptür).
Yatağını hızla derinleştiren, geri geri oyan güçlü bir akarsuyun, yatağını oyamıyan güçsüz bir başka akarsuya doğru uzanarak (bir kolunu uzatarak) ya onun bir bölümünü, ya da hemen bütününü kendine çekmesi olayı. Bu yüzden bu olaya **akarsuyun kapması** denir.
Kapma yerinde çoğunca dik açılı bir **dirsek** bulunur. Buna **kapma dirseği** (b. bk.) denir. Burada bir de dar bir **boğaz** doğar. Koparılan vadinin bir bölümü **kuru** kalır. Bir parçası kapılmış olan ırmak, artık eskisi gibi beslenmediğinden cılızlaşır. Yenen ve yeni kaynaklar kazanan akarsu ise, daha gur olarak akar, yatağını daha derin kazmağa başlar.
Birçok sıra dağları yarıp geçen (bk. Boğaz, Yarma vadi) ırmakların çoğu böylece gelişmiş, ağları büyümüş, serpilmiştir. (bk. Subölümü, Geriye oyma, Toplama bölgesi).

Kapma dirseği (Al. Anzapfungsknie, Fr. Coude de capture, İng. Elbow, eski terim : Mirfak-ı musâdere). İki akarsuyun birbirini kapması sonucu olarak beliren dirsek. (bk. Kapma).

Kaptaj (Fr. Captage), (bk. Su derleme).

Kaptür (Fransızca capture = müsadere, kapma) (bk. kapma).

Kar (Al. Schnee, Fr. Neige, İng. Snow). Bulutlardan güzel billûrlar biçiminde

yağan bir yağış çeşidi. Kar, çoğunca sıcaklığın -4° C ile -20° C arasında bulunduğu sırada yağar. Kar billûrları, dallı budaklı ağaç ve bitki izleri biçiminde olur, ya da iğne, sütuncuk, yaprakçık biçiminde bulunur. Donma noktasına (b. bk.) yakın bir sıcaklıkta kar billûrlarının sivrilikleri toparlaklaşır, böylece **kuşbaşı kar** (b. bk.) yağmağa başlar. Kimi zaman kar taneleri toz gibi ince ve kuru olur. (bk. Tipi) Yel eserse, bunları çevreye savurur, yollar kapanır. Kar taneleri bol sulu olursa böylelerine de **sulu sepken** (b. bk.) adı verilir. Sulu sepken kar yağışı çok daha sulu olursa yağmura benzer bir durum belirir. (bk. Kış, Karakış, Geyik, Kar sınırı, Karlı bölge, Kar örtüsü, Kar sıyırması, Kar savrulması).

Kar adamı (Al. Schneemensch, Fr. Homme de neige, İng. Snowman, Nepal'de **Yeti**, Tibette **Kangmi** denilmektedir).
Himalaya dağlarında yaşadığı ileri sürülen, fakat üzerinde çok tartışılmakta olan **efsanemsi bir yaratık.** Bugüne kadar dev ayak izlerinin, dev pisliklerinin, saçlarının ve belki de yüzülmüş baş derilerinin bulunduğu ileri sürülmüş olsa bile, bunların başka canlıların olduğu da bilginleri düşündürmüştür. Yine bu arada kar üzerindeki eski izlerin, güneşlenme (b. bk.) ve yüzden erime (b. bk.) ile genişlemiş, büyümüş dev izler biçimi gösterebileceği bu tartışmalarda ortaya atılmış, böyle bir yaratığın bulunmadığı belirtilmeye çalışılmıştır. Ancak, yeni yağmış kar örtüsünde de böyle dev adam izlerinin bulunduğu çok görülmüş, bunların resimleri çekilmiştir. Bu adam izlerinin boyu 32 Cm., eni 17 Cm. kadardır. Kar adamı ile ilgili birçok masallar da söylenmiş, fakat durum bugün de yeterince aydınlatılamamıştır. (bk. Kar, Kar örtüsü).

Kar fırtınası (bk. Tipi).

Kar kesen (Al. Schneefang, İng. Snowbreak, başka kelime : Kar siperi).
Çok karlı bölgelerde hele tipilerin (b. bk.) karları savurup yığdığı yerlerde yolların kapanmasını önlemek için gereken yerde yapılan taş duvar, dayanıklı tahta perde, iyice örülmüş çitler. Bunlar yerine göre 50 - 100 metre ya da yüzlerce metre uzunluğunda olabilir. Tipi sırasında savrulan karlar, bu engellere takılır, bunların bir yanına doldurur, yol **dulda** (b. bk.) yerde kalır, karla kapanması önlenmiş olur. Öyle yerler de vardır ki, bu türlü **kar kesen** engelleri de yetmez, **kar tünelleri** yapmak gerekir. Doğu Anadoluda hem kar kesenlerin hem de kar tünellerinin çok örnekleri vardır. Bütün bunlarla birlikte kar örtüsü (b. bk.) böyle bölgeleri o derece kapar ki, buradaki yolların **kar temizleyici** makinelerle temizlenmesi, yolun ancak böylece gidiş gelişe açılması gerekir. (bk. Kar, Karakış, Tipi, Yel kesen).

Kar kuyusu (takriben : Al. Schnee - Zistern, Fr. Puit de neige, İng. Snow-pit).
Suyu az bulunan bölgelerde fakat kışın karların çokça yağdığı yerlerde kar doldurulan kuyular. Bunun güzel örnekleri İç Anadoluda çok yerde görülür. Kayserinin bağlarındaki kar kuyularından yazın da faydalanılır.

Kar küreği (Al. Schneeschaufel, Fr. Pelle à neige, İng. Snow-shovel).
Kar yağışının çok olduğu yerlerde, toprakla örtülü **düz damlı evlerin** yapıldığı bölgelerde kullanılan bir **kar sıyırma aracı.** Bu araç, ağaçtan yapılmış büyük bir kürektir. Kar yağdığı zaman, düz damların üzerinde yığılır, ağırlık yapar. Eriyince de **kar suları** damın toprağına işler, ev damlar. Bunu önlemek için kar yağınca daha taze iken dam kürenir. Kürenen kar evin bahçesine, avlusuna, ya da sokağa atılır. Böyle yerlerde **kürenmiş karların** yığılmasından

dolayı sokakların karla dolduğu olur. İç Anadolu ile Doğu Anadoluda, kar küreği bu yönden önemli bir araçtır. Kar küreği ile yapılan bu işe **kar küremek, dam küremek, küremek** denir. (bk. Kar, Kar örtüsü).

Kar örtüsü (Al. Schneedecke, Fr. Couche de neige, İng. Snow cover). Yağan karın, belirli bir kalınlıkta olması. Yerdeki karları eritecek kadar sıcaklığın bulunmadığı bölgelerde, o yıl içinde yağan kar, gittikçe kalınlaşan bir örtü olur. Kar örtüsünün kalınlığı bir bölgeye düşen yağış değeri ile ilgilidir. Öyle yerler vardır ki, kar yerde sadece bir karış kalınlığında bir örtü olur, fakat bu örtü aylarca yerinde durur. Çünkü buralarda bunu eritecek yeter sıcaklık henüz belirmemiştir. Sanki kar "yere yapışmış" gibidir.

Kar örtüsünün kalın bulunduğu, uzunca zaman yerde kaldığı bölgelerde bu olayın önemi vardır : Kışın toprağın sıcaklığının kaçmasına kar örtüsü engel olur. Bunun için ekili tarlaların karla örtülmesi istenen bir olaydır. Kalın kar örtüsü dağlardan, yaylalardan kaynağını alan ırmaklar için de düzenleyici bir değer gösterir.

Kar örtüsünün kalınlığı **kar ölçekleri** ile bulunur. Kar örtüsünün verebileceği su değeri de hesaplanır : Bir metre küp yeni yağmış karın ağırlığı sıkışma derecesine göre 60 - 190 Kg. gelir. Çoğunca kar örtüsünün verebileceği su bu örtünün kalınlığının yüzde 10 u olarak sayılır.

Yurdumuzda kar örtüsü kimi yerde aylarca, haftalarca yerde kalır, kimi yerde sadece birkaç gün, ya da birkaç saat yeri örter. Karın yerde tutunamadığı yerler sıcak bölgelerdir. Öyle yerler de vardır ki, buralarda kar örtüsü bütün yıl yerinde kalır. (bk. Kalıcı kar).

Kar savrulması (Al. Schneeabwehen, Schneetreiben, Fr. Déflation de la neige, İng. Snow-drift). Rüzgârın etkisiyle karların ve özellikle toz karların savrulması olayı. (bk. Kar, Tipi, Kar fırtınası).

Bu savrulmalarla karlar yer yer yığılır (bk. Kürtün).

Kar sınırı (Al. Schneegrenze, Fr. Limite des neiges permenente, İng. Snow-line, Snowline, eski terim : Müstemir karlar hududu).

Karla örtülü yerlerle karlı yerler arasındaki sınır. Kar sınırı, yüksek dağlarda yazın gittikçe yükseklere doğru çekilen kalıcı karların (b. bk.) bulunduğu yerin başlangıcıdır. Bu sınır ençok kışın yağan kar örtüsünün kalınlığı, o yılki sıcaklığın çokluğu ile ilgilidir. Toprağı örten kar ne kadar kalın olursa, sıcaklık orada ne derece az bulunursa, kar örtüsü yerde o kadar uzun bir süre kalır. Eğer bu iki şart birlikte bulunuyorsa, kar toprak üstünde yıl boyunca kalabilir. İşte bu karlara **kalıcı kar** denir. Bunun aşağı sınırına da **kar sınırı** adı verilir. (bk. Kalıcı kar, Geçici kar, Kar sınırı, Kar örtüsü, Karla örtülü gün).

Kar sıyırması (Al. Schnee-Erosion, Nivation, Fr. Erosion nivale, İng Nivation, Snow patch erosion, eski terim : Kar îtikâli, bir başka terim : Nivasyon).

Kar örtüsünün (b. bk.) kalın bulunduğu dikçe yamaçlarda karın, dibini yavaş yavaş sıyırması. Böylece karın **aşındırması** olur. 20 - 40 derece eğimli bir yamaçta 15 metre, ya da 7 - 8 metre kalınlığındaki **kar örtüsü**'nün sıyırması olacağı gibi, 25 metre kalınlığındaki kar yığınlarının bulunduğu yerlerde 5 derecelik bir eğimde bile kar aşağı doğru ağır ağır **kayar**, böylece geçtiği **yeri sıyırır**, aşındırır. Böyle yerlerde bu kar sıyırması yüzünden yayvanca çanaklar açılmıştır ki, bunlara **kar yalağı** (b. bk.)) denir. Kar yalağı, **buz yalağı**'nın (b. bk.) bir çeşit oğulcuğu durumun-

dadır. Böyle yerlerde dibi sıyırma öyle olur ki, kayanın yüzü ortaya çıkar. Kar sıyırması yüzünden koparılan taş parçaları, daha aşağıda bir yerde yığılır. Bu yığıntı yerleri sıra sıra tümsekler biçiminde olur ki, bunların iyice araştırılmasiyle, Buzul Çağlarının yayıldığı yerler bulunmuş olur. (bk. Aşındırma, Birikme, Kar).

Kar suyu (Al. Schneewasser, Fr. Eau de neige, İng. Snow-water).

Yerde birikmiş karın erimesinden doğan su. Kar, yüzünden eridiği gibi, dipten de eriyerek damar damar sular akar. Dağ yamaçlarındaki, yaylalardaki karların erimesiyle dereler daha iyi beslenir. Birdenbire olan **kar erimeleri** sırasında dereler, ırmaklar kabarır, bu sıralarda ovalarda bu yüzden taşkınlar olur. (bk. Kar, Kar örtüsü).

Kar yağışı (Al. Schneefall, Fr. Chute de neige, İng. Snow fall).

Kar adı verilen yağış çeşidinin yağması, karın yere düşmesi olayı. Kar yağışı, **karlı bölgeler**'de (b. bk.) önemli yer tutar. Kar, ya belirli billûrlar biçimindeki taneleriyle yağar, ya toz gibi ince olarak düşer, ya iri yumaklar biçiminde yağar (bk. Kuşbaşı kar), ya da **sulu kar** şeklinde yağmurla karışık kar biçiminde düşer (bk. Sulusepken). Kar yağdığı sırada savurucu bir yel esiyorsa, **tipi** (b. bk.) olur. (bk. Kar, Karakış, Kar örtüsü).

Kar yalağı (Al. Schnee-Erosionswanne, Fr. Niche de nivation, Creux de nivation, İng. Nivation hollow).

Çok karlı bölgelerde, hele karlı dağlarda kalın kar örtülerinin, bulundukları yeri oymasiyle doğan yayvanca çanak. (bk. Kar sıyırması, Buz yalağı).

Kara (Al. Erdteil, Kontinent, Fr. İng. Continent, eski kelime : Kıt'a).

Kendisine bağlı yakın adalarla birlikte büyük bir **kara parçası**. Kara parçalarını gerçek sınırlariyle ayırt etmek çoğunca güçtür. Çünkü, karaların bir çoğunun birbirleriyle olan sınırları her yerde belirgin değildir. Avurpa ile Asyayı birbirinden belli sınırlarla ayırmak zordur. Bundan ötürü bu iki karayı tek kara olarak sayıp adına **Avrasya** (Avrupa+Asya) denilmiştir.

Bir gelenek olarak, yer yüzündeki karaları 7 bölümde gözönüne almışlardır : Avrupa, Asya, Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avusturalya (Okyanusya ile birlikte), Antartika. Avrupa, Asya, Afrika'ya **eski dünya karaları** adı verilmiştir. Amerikalara ise **yeni dünya karaları** denir.

Kara aşan demiryolu (Al. Transkontinentalbahn, Fr. Chemin de fer transcontinental, İng. Transcontinental "railway").

Bir karanın iki ucu arasında uzanan demiryolu. (bk. Karalar-arası demiryolu, -Ötesi).

Kara bayırı (Al. Kontinentalabfall, Kontinentalböschung, Fr. Talus continental, İng. Continental slope, eski terim : Kıt'a şevi).

Karalar topluluğunun, Okyanus çanaklarına doğru uzanan yamacı. Bu yamaç, -200 m. derinlikten başlar, -3000 m. derinliklere kadar uzanır.

Kara-buran. Asyada Tarım bölgesinde esen bir **ılık yel**. Kara-buran, bahar başında güçlü esen bir fırtınadır. Kara-buran estiğinde çölden geniş ölçüde toz bulutları kaldırır, göz gözü görmez olur.

Kara iklimi (Al. Landklima, Kontinentales Klima, Fr. Climat continental, İng. Continental climate, eski terim : İklim-i berrî, Berrî iklim).

Kuzey yarımküresinin karaları ile Avustralya'nın iç bölgelerindeki geniş yerlerde, sıcaklık oynamaları çok, yağışı az iklim. Kara ikliminin orta enlemlere düşen yerlerinde yıllık sıcaklık oynamaları 20°-40° dere-

ceyi bulur, türlü yerlerde bunu da geçer. Buralarda gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı da çoktur.

Kara kayması (Al. Kontinentalverschiebung, Fr. Dérive des continents, İng. Continental drift, eski terim : Kıt'aların hareket-i inkılâliyesi). Yer yuvarlağının türlü çağlarındaki karaların, kayarcasına yer değiştirmiş olmaları, kaymaları olayı.

Karaların yatay olarak yer değiştirmeleri olayı. (bk. Kara kayması teorisi).

Kara kayması teorisi (Al. Verschiebungstheorie, Fr. Hypothèse de la dérive des continents, İng. Displacement theory, Theory of continental drift, eski terim : Kıt'aların hareket-i inkılâliyesi nezariyesi).

Jeoloji çağları boyunca karaların yerlerinin değiştiğini ileri süren düşünce. Bu teoriyi Alfred Wegener kurmuştur. Yeryüzü, bu düşünceye göre şöyle değişmiş ve gelişmiştir : Birinci Çağın (b. bk.) ikinci yarısında karalar toplu bir biçimde bulunuyordu. İkinci Çağda bu bütünden ayrı ayrı karalar belirdi. Sözgelişi, Güney Amerika ile Afrika kıyıları birbirine bugün de uyar bir uzanıştadır. Üçüncü Çağda ve daha sonra batıya doğru karaların kayması sürmüştür.

Karaların bu **yatay duruştaki kayması** ve yer değiştirmesi yüzünden dağlar doğmuştur. Sözgelişi, Kuzey ve Güney Amerikaların batıya doğru kaymaları yüzünden bu karaların alınlarının Büyük Okyanusun dibine dayanması ile ilgili olarak Kayalık Dağlar, And Dağları belirmiştir. (bk. Büzülme teorisi, Dağ oluşu teorileri, Dağ doğuşu teorisi, Tektonik, Yer kabuğu).

Karakış (Al. Strenger Winter, Fr. Hiver rigoureux, İng. Severe winter, eski terim : Erbaîn, Zemherî).

Kış mevsiminin en çok karlı, tipili süresi. **Karakış**, çoğunca Ocak ortasında, ya da Şubat başında başlar, Mart başına kadar sürdüğü olur. Kimi yıl karakış kısa sürer, kimi yıl haftalarca, kar tipi olur.

Karakteristik fosil (bk. Özel fosil).

Karalar yarımküresi (Al. Landhalbkugel, Fr. Hémisphère nord, İng. Land Hemisphere, eski terim : Nısıf küre-i berrî, Kıt'alar nısıf küresi).

Orta Amerika İsthmi ırmağının ağzının kuzeyindeki Dumet adacığı olarak yer yuvarlağı yarısı. Burası 125 milyon Km² karaları içine alır. Böyle bir yarımkürede karalar, bütün yüzölçümünün yüzde 51 ini tutar. Bunun için buraya **karalar yarımküresi** denir. Bunun karşısında **sular yarımküresi** (b. bk.) bulunur. Burada yeryüzünün en geniş ölçülü sular alanı yer tutar. Sular yarımküresinin ortası, Yeni Zelanda adalarından Güney Adasının doğusunda bir yerdir. Bu yarımkürede karaların yüzölçümü sadece 24 milyon Km² dir. Burada denizler yarımkürenin yüzünün yüzde 90 ından çoğunu tutar (bk. Yer yuvarlağı, Karalar, Karalar kabartısı, Denizler).

Karalar arası demiryolu (Al. Interkontinentalbahnen, Fr. "Chemin de fer" intercontinental, İng. Intercontinental "Railway").

Birbiri yanında, birbirine bitişik büyük kara parçalarının bir ucundan öteki ucuna uzanan demiryolu. Avrupanın bir ucundan Asyanın öteki ucuna uzanan demiryolu gibi. Kuzey Amerikanın Kuzeyinden Güney Amerikanın güneyine uzanan demiryolu gibi (bk. Demiryolu).

Karalardaki sular (Al. Gewässer, Fr. Eaux, İng. Waters, eski kelime : Miyâh).

Karaların **üstündeki, içindeki** suların hepsi. Karalardaki suların kimisi **durgun sular**'dır. Bataklık, sazlık, gölcük, göl, gölek, deniz kulağı gibi.

Karalardaki suların kimisi **akan sular**'dır : Kaynak, derecik, dere, öz,

çay, ırmak, büyük ırmak gibi. Karalardaki suların kimisi yerin üstünde, kimisi yerin altındadır. (bk. Yeraltı suları). Karalardaki suların kimisi tatlı, kimisi acı, kimisi az tuzlu, kimisi tuzlu, kimisi maden suyudur. Karalardaki suların kimisi soğuk, kimisi ılık, kimisi sıcak, ya da kaynar sulardır. Karalardaki suların yağış, buharlaşma, sızma olayları, geçirimli, geçirimsiz yerler, yeryüzünün biçimleri ile yakın ilgisi vardır. (bk. Akarsu, Göl, Kaynak, Sular bilgisi).

Kara plâtformu (Al. Kontinentalschelf, Kontinentalsockel, Kontinentaltafel, Fr. Socle continentale, Plateforme continentale, İng. Çontinental Shelf, eski terim : Berrî plâtform, sahil plâtformu, Kıt'a plâtformu, bir başka adı : Şelf).
Karaları çevreliyen ve karalardan sayılan **200 metre derinliğe kadar** olan **sığ deniz dipleri.** Buraları kimi yerde çok dar, kimi yerde çok geniştir. Sözgelişi Avrupa'nın Kuzey Denizi, Baltık Denizi birer **kara plâtformu denizi**'dir (bk. Şelf denizi, Sığ deniz).

Kara suları (Al. Territorialgewässer, Fr. "Eaux" territoriales, İng. Territorial waters).
Bir ülkeyi çeviren denizlerde, o ülkeye düşen türlü genişlikteki deniz bölümü. Buralardan başka deniz taşıtlarını geçirme, avlanma yetkisi o ülkeye aittir. Çoğunca, denizin kıyı boyunca uzanan bölümü, körfezler, koylar, ırmak ağızları, boğazlar, kara suları olarak gözönüne alınır.

Kara toprak (Al. Schwarzerde, Fr. Terre noire, İng. Black soil).
Hümüs maddesi bol, bu yüzden de rengi karaya çalan bir çeşit bozkır toprağı. Ukranya'da bu türlü topraklara **çernozom** denildiği için buradan bu ad da yayılmıştır. Ayrıca, sadece rengi kara olan, fakat asıl kara topraktan ayrı bulunan topraklar da vardır. Hindistanın **regur** toprağı gibi (bk. Toprak).

Kara uzantıları (Al. Gliederung des Erdteiles, Fr. Saillants des continents, İng. Salients "of continent").
Bir kara parçasının (bk. Kara) uzantıları durumunda bulunan **yarım adalarla adaların**, karanın **gövdesine** olan oranı. (Cetvele bakınız).
Bu sayılar gösteriyor ki, Avrupa ve ondan hemen sonra gelmek üzere Kuzey Amerika **uzantıları çok** olan karalardır. Kendi yüzölçümlerine göre Avrupanın yarım adaları, Kuzey Amerikanın adaları çok yer tutar. Uzantılarının çokluğu bakımından, bunlardan sonra Asya ile Avusturalya gelir. Avusturalyanın adaları, Asyanın yarımadaları çok yer tutar. Af-

Kara	Yüzölçümü Km²	Gövde	Yarımada	Ada	Uzantılar %
		Bütün yüzölçümüne göre %			
Avrupa	10 000 000	73	19	8	27
Asya	44 000 000	80	14	6	20
Afrika	30 000 000	98	—	2	2
Kuzey Amerika	24 000 000	75	8	17	25
Güney Amerika	17 000 000	99	—	1	1
Avusturalya	8 900 000	80	5	15	20

rika ile Güney Amerika ise çok **dar**li**toplu karalar**'dır. Bunlarda yarımada ve ada tutarları, yok denilecek kadar azdır. Kara uzantılarının bu özelliğinin **nüfus, yerleşme, ekonomik gelişme, ticaret, ulaştırma** üzerinde önemli yeri olmuştur.

Karayel (Al. Nordwestwind, Fr. Vent du nord-ouest, İng. North West wind, eski adı : Şimal-i garbî rüzgârı).
Kuzeybatıdan esen sert rüzgâr. Karayel, soğuk mevsimde bir **döngü**'nün (b. bk.) ardında doğduğu zaman, kar, yağmur getirir. Karayel, çoğunca fırtına biçiminde eser, Marmara ve Karadenizdeki gidiş gelişleri güçleştirir. Karayel estiğinde Karadenizde bulunan irili ufaklı gemiler, en yakın limana sığınmağa çalışırlar. (bk. Gezici döngüler, Yerel rüzgârlar, Hava basıncı, **Akyel, Gökyel**).

Kara yeli (Al. Landwind, Fr. Vent de terre, İng. Land breeze, başka adları : Kara brizi, Kara meltemi, eski adı : Berrî briz).
Geceleri, karadan denize doğru esen yel. Bu yeller Ekvator kuşağı ile orta kuşak iklim bölgelerinde, Akdeniz bölgesinde çok eser. Geceleyin kara, yanındaki denizden daha soğuk veya serin olur. Burada yüksekçe bir basınç alanı belirir. Denizde ise, buraya göre bir alçak basınç alanı vardır. İşte bununla ilgili olarak en çok yaz mevsimlerinde **karadan denize doğru yel eser** ki,bu **kara yeli**'dir. (bk. Deniz yeli, Yerel rüzgâr, Hava basıncı, Rüzgâr).

Karayolları (Al. Fernstrassen, Autobahnen, Fr. Autostrades, Autoroutes, İng. Highways).
Uzak yerlere giden motorlu taşıtların (b. bk.) geçebildiği uzun, düz, düzgün yollar. Karayolları türlü genişlikte olmakla beraber, çoğunca iki taşıtın rahatça hızla geçebileceği yollardır. (bk. Yol).

Karık (Al. Furche, Fr. Sillon, İng. Furrow.
Bağ, bahçe ve bostandaki sıra sıra çubuk, dikme ve sebzeleri sulamak için açılmış küçük hendeklere, arklara verilen ad. Karık kelimesi tarlalarda saban ve pullukla açılan çizgilere de denir. (bk. Sulama, Tarla, Tarım).

Karla örtülü (gün) (Al. Schneedebeckt, Fr. Enneigée, İng. Snow-covered, eski kelime : Karla mestûr).
Yağan karın yeri örtmüş olması olayı. Meteoroloji ve iklim biliminde karla örtülü günler sayısının bilinmesine çalışılır. Çünkü bu olayın çiftçilik, su işleri, gidiş-geliş bakımından değeri vardır. **Karla örtülü gün** teriminin tanımı şudur : Sabah gözlemlerinde toprak üstünde ölçülebilecek kalınlıkta bir kar örtüsünün (b. bk.) bulunduğu günler. Sözgelişi Erzurumda olağan ortalama olarak yılın 113 günü toprak karla örtülü geçer, 1941 - 42 kışında ise 160 gün karla örtülü geçmiştir. Burada yılın ilk karla örtülü günü Eylûn ayında başlar, Nisanda biter. Şöyle böyle yılın yarısı karla örtülü günler olarak geçiyor demektir. Bu arada Ocak, Şubat en çok kar örtüsü altında geçen aylardır. Aralık ve Mart ayları sonra gelir. (bk. Kar, Karakış, Kış, Tipi, Kar örtüsü).

Karlı bölge (Al. Schneeregion, Fr. Région enneigée, İng. Snowcovered "region", eski kelime : Karla mestûr mıntaka).
Kar yağışının başka yağış çeşitlerinden çok olduğu bölge. Orta kuşak iklimlerinin kutba yakın bölümleri ile kutuplar ve çevreleri, yüksek dağlar, yüksek yaylalar karlı bölgelerden sayılır. Doğu Anadolu yaylaları ile dağları da böyle karlı bölgelerdendir.
Yağış bakımından yeryüzünün iklimlerini 3 ana bölümde toplamışlardır ki, bunlara **karlı** bölge (**nival** bölge), **nemli** bölge (**humid** bölge) **kurak** bölge (**arid** bölge) adları verilmiştir. Karlı bölge işte bu üç ana bölümden biridir. (bk. Kar, Kar örtüsü, Karla örtülü gün, Kış).

Karlı gün (bk. Karla örtülü gün).

Karlı hava (Al. Schneewetter, Fr. Temps neigeux, İng. Snowy weather). Kar yağışının görüldüğü hava. **Yağmurlu hava**'ya karşılık bir de **karlı hava** vardır. Karlı hava tipiye çevirirse gidiş-geliş güçleşir. (bk. Kar, Kar örtüsü).

Karlı iklim (Al. Nivales Klima, Fr. Climat nival, İng. Nival climate). Yağışın, daha çok, kar olarak yağdığı iklim. Böyle yerlerde kalın kar örtüleri, buzkarlar, buzullar meydana gelmiştir. (bk. Kurak iklim, Nemli iklim).

Karlık. Yazın da erimiyen kalıcı karlar (b. bk.) alanlarında, daha önce kürtün (b. bk.) hâlinde yığılmış karların bulunduğu yer ki, buralardan yaz boyunca kar kesilir, çevredeki köy, kent ve şehire götürülür. Türkiyenin karlı dağlarında böyle karlıklar çoktur. (bk. Kar).

Karlılık (Al. Schneeheit, Schneeverwehung, Fr. Enneigement, İng. Snowiness, başka terimler : Kar kalımı, Kar altında kalma).

Yerin kar altında kalması olayı (bk. Kar örtüsü).

Karma püskürmeler (Al. Gemischte Eruption, Fr. Volcans mixtes, İng. Mixed volcans, eski terim : İndfâat-ı muhtelite).

Birbiri ardınca katı, sıvı maddelerin yanardağdan püskürmesi olayı. (bk. Yanardağ, Püskürme).

Karma tarım (Al. Mischkultur, Fr. Culture mixte, İng. Mixed culture, eski terim : Muhtelit ziraat).

Türlü bitkilerin yanyana yetiştirilmesi. Bu, çoğunca bahçe tarımında görülür. Sözgelişi haşhaş ile soya yanyana yetiştirilir. (bk. Tarım).

Karma yağış (Al. Gemischte Niederschläge, Fr. Précipitation mixte, İng. Mixed precipitation, eski terim : Muhtelit teressülbât).

Birbiri ardınca yağmurun ve karın yağması olayı.

Karma yanardağ (Al. Zusammengesetzte Vulkane, Eingeschachtelte vulkane, Fr. Volcan emboité, İng. Nested craters, cone-in-cone, eski teri m: Muhtelit bürkân).

İç içe oluşmuş tepeleri, kraterleri olan yanardağ. İtalyada Vesuv yanardağı bunun bir örneğidir. Burada bir **iç koni** vardır ki, bu yenidir. Bunun yanında **atrio** (b. bk.) denilen yarı çemberimsi çukurluk uzanır. Burası, eski kraterin bir bölümüdür. Bunun dışında da **Somma** (b. bk.) adı verilen yükseklikler bulunur. Burası eski koniden kalma yerdir. Yurdumuzda Konya ile Aksaray arasındaki Meke Tuzlası da bunun bir başka örneğidir. (bk. Yanardağ, Volkan).

Karst dönemi (Al. Karstzyklus, Fr. Cycle karstique, İng. Karst cycle, başka bir terim : Karstik aşınma dönemi).

Kendine göre bir gelişme gösteren Karst biçimlerinin aşınma dönemi. Akarsuların **olağan aşınma döneminde** taban seviyesi deniz yüzü olduğu halde, karstik bölgelerde taban seviyesi, karst olaylarına yer veren eriyen tabakaların altındaki geçirimsiz (b. bk.) tabakadır. Bu geçirimsiz tabaka, deniz yüzünden çok yüksekte de olsa, geçirimli (b. bk.) ve eriyen taşlar yıpranıp ortadan silinince, orada karst biçimlerinin gelişmesi de sona erer. Bu yıpranmış yerlerde sadece eski kalkerlerden arta kalmış kalıktepeler bulunur.

Karstik aşınma döneminin gençlik çağında biribirinden uzakça ve seyrekçe dolinler (b. bk.) bulunur. Olgunluk çağında bunlar genişler, sayıları artar, aralarındaki sırtlar daralır. Geçkinlik çağında dolin çanakları silinir. Bölge dalgalıca bir görünüş alır, yer yer kalıktepeler (b. bk.) bulunur. Bu durumu ile karstik bölge bir yontukdüz (b. bk.) özelliği kazanmıştır.

Karst kaynağı (Al. Karstquelle, Fr. Fontaine de Vaucluse, İng. Karst "spring").

Yer altında karst suyunun (b. bk.) bulunduğu yerlerde çıkan kaynak. (bk. Kaynak). Yağmurların, eriyen kar sularının sayısız çatlaklarından, yarıklardan kalker ve benzeri kayalar içine sızdıktan, buralarda dönüp dolaştıktan sonra suyu geçirmeyen bir tabakaya yakın bir yerden hızla çıktığı yer bir karst kaynağıdır. Bu kaynaklar bol sulu ve büyük olur. İçlerinde öyleleri vardır ki, daha kaynağın yanında bir çay, bir ırmak gibi akar, birkaç değirmeni kolayca döndürür. Bu kaynakların kimisi yağışlı mevsimlere göre bol sulu, ya da suyu azalmış olarak görülür. Kimi zaman da suları büsbütün kesilir. Bir süre sonra yeniden kaynak yerinden su çıkmağa başlar (bk. Yeraltı suyu).

Karst olayları (Al. Karsterscheinungen, Fr. Phénomènes karstique, İng. Karst "phenomenon", eski terim : Karst hâdisâtı).

Yağmur ve eriyen kar sularının eritici etkisiyle, eriyebilen taşların bulunduğu yerlerde görülen özel olaylar ve bunların doğurduğu özel birçok yeryüzü biçimleri, **Karst şekilleri** (İng. Karst features, Al. Karstformen, Fr. Relief karstique).

Karst kelimesi Yugoslavyanın Kuzeybatı bölümünde bulunan ve **krs, kras** = taş anlamına gelen yaylaların adından alınmadır. Slavca bir kelimedir. İtalyancada buna **carsov** denir. Bu türlü araştırmalar Avrupalılarca önce burada yapılıp türlü ülkelere yayıldığı için bu olaylar için **karst, karstik** kelimeleri kullanılmıştır.

Karst olaylarının geniş yer tuttuğu yerlere **karst bölgesi**, ya da **karstik bölge**, karst yöresi, ya da **karstik yöre** terimleri kullanılır.

Çeşitli biçim ve büyüklük gösteren, yerin üstünde ve altında bulunan türlü yer biçimlerine de karst biçimleri, ya da **karstik biçimler** adı verilir. Karstik biçimler, ana çizgileriyle çanak ve oyuklar. Bunlar arasında **düden, obruk, in, mağara, gölova, çıkmaz vadi** (bunlara bakınız) çok yer tutar.

Hele **lâpyalar** (b. bk.) karst yörelerinde en çok rastlanan yeryüzü biçimleridir. Böyle yerlerde **büyük kaynaklar** büngüldeyerek çıkar. Yer altından, su akışını andıran sesler gelir. Buralarda sürekli eğimi olan akarsular, vadiler, çok yer tutmaz. Bir yerden çıkıp, bir başka yerden dibe dalan, ilerlerde yeniden yüze çıkan çaylar çok bulunur. Bu sular karst yörelerinde derin deliklere ya gürültülerle **dalar** ya da belirsizce **sızarlar**.

Karst olaylarının bulunduğ yerlerde hem gelişme, hem de beliren yeryüzü biçimleri bakımından akarsu yörelerinden ayrı bir durum vardır.

Karst su yolu (Al. Karstgerinne, Höhlengerinne, Fr. Rivière souterraine, İng. Underground stream, eski terim : Tahtelarz mecrâ).

Kalker tabakalarının kalın olarak bulunduğu nemli bölgelerde, yer altında birbirleriyle ilgisi olmıyan dallı budaklı türlü genişlikteki su yolları. Buralardan yeraltı suları akarcasına geçer, ya da hızlı akışlı, çağlıyanlı akış yerleri bulunur. Böylece, bu türlü yerlerde belirli bir tabansuyu yüzü bulunmaz. Yerine göre birbiriyle birleşik, ya da birbirinden ayrı **yeraltı su yolları ağı** bulunur (bk. Karst olayları, Yeraltı suları, Karst hidrografyası.)

Karst yöresi (Al. Karstlandschaft, Fr. Topographie karstique, İng. Karstland, Karst region).

Suları dibe geçiren, eriyebilen taşların (kireçtaşı, alçıtaşı) çok bulunduğu yerlerde türlü erimelerden doğmuş, yeryüzü biçimleri yöresi. Buralarda çeşitli biçimde ve büyüklükteki

çanaklar geniş yer tutar. Olağan özellikteki vadiler azdır, ya da yok sayılabilir. Böyle yerler sanki delik deşik olmuş bölgelerdir. 1 Km² yerde 50 ye yakın küçük çanağın görüldüğü çok olur. Karst yöresinin başlıca yeryüzü biçimleri düden, obruk, lâpye, düden gölü, çıkmaz vadidir. Bu özelliğinden ötürü bir karst topoğrafyası'ndan söz edilir.

Karstik göl (Al. Karstsee, Fr. Lac "karstique", İng. Karst lake, Pond). Karst bölgelerindeki düdenlerin (b. bk.), göl-ovaların (b. bk.) çok bulunduğu yerlerdeki göller. Bu göllerin çoğunda kabarmalar, çekilmeler belirgin olur.
Böyle göllerden kimisi birdenbire kabarır, taşar, düdeni doldurur, ondan sonra da dipten sızmalar yüzünden kısa sayılacak bir sürenin ardından kuruyup giderler. Böyle göllerdeki bu kabarmalar, çekilmeler ile yağışlı, kurak mevsimler arasında yakın ilgi vardır.

Karstik su (Al. Karstwasser, Fr. Nappe karstique, İng. Karst "groundwater").
Eriyebilen taşlar içinde birikmiş olan bir çeşit yeraltı suyu (b. bk.). Böyle yerlerde sular dibe sızar, türlü yarıklardan, oyuklardan inip çıkar, dereler biçiminde akar, sonunda bir yerden dışarı fırlar. (bk. Karst kaynağı).

Karstik yeraltı suyu (Al. Karsthydrographie, Fr. Hydrographie karstique, İng. Karst hydrography, başka bir adı : Karst hidrografyası).
Karst bölgelerinde (bk. Karst olayları) yer altındaki suların bulunuş, akış ve beslenişleriyle ilgili durum.

Karşı-alize (Al. Antipassate, Fr. Contrealizé, İng. Antitrades, eski terimler : Ma'kûs alize, Mukabil alize, başka bir terim : Üst-alize).
Ekvator kuşağından dönencelere doğru yüksekten esen sürekli yel. Bunlar her iki yarımküredeki alizelerin ters yönünde yani kutuplara doğru, 3-10 Km yükseklerde eserler.
Karşı-alizelerin doğuşu en sade olarak şöyle belirtilir : Dönenceler çevresinde Ekvatora doğru olan hava akıntısına (alizeler) karşılık Ekvator kuşağında yükseklere çıkan hava yığınları kutuplara doğru üstten esmeğe başlar. Bu esen yel, **karşı-alize**'dir. Karşı alizelerle sürüklenen hava yığınları daha ilerlerde yere inar. (bk. Alize, Hava basınca, Rüzgâr, Yel).

Karşı-döngü (Al. Antizyklone, Fr. Anticyclone, İng. Anticyclone, dilimizde kullanılan başka bir terim : Antisiklon).
Bir yüksek basınç alanından çevreye doğru yatay, çemberimsi biçimdeki **hava dönüşü**. Bu dönüş, kuzey yarımkürede saat yelkovanının gidiş yönünde olur. Güney yarımkürede ise bunun tersi yönünde olur. Yine bu **dönüş** yerin dönmesiyle ilgili olarak kuzeyde sağa, güneyde sola çevrilir. **Karşı-döngü**, bir **yerel hava dönüşü**'dür. Bu dönüş havanın sıklaşmasını doğuran sebep (ısı sebebi, dinamik sebep) durdukça şöyle sürer : Bu dönüş alanının aşağı katında dışarıya doğru hava akını olur, yukarı katında içeriye doğru hava akını belirir, ortada dikine olarak aşağıya doğru inen hava bulunur. İşte böyle **dönercesine** olan bir hava hareketi düzeni **karşı-döngü** (antisiklon) adını alır. (bk. Antisiklon, Basınç bölgeleri, Yüksek basınç bölgesi, Basınç maksimumu, **Döngü**).

Kartograf (Al. Kartograph, Fr. Cartographe, İng. Cartographer).
Yeryüzünün harita, atlas olarak temel ağlarını, çizgilerini çizen, bu işte bilim temellerini kullanan insan. Böyle bir **kartograf**'ın verdiği değerleri istenilen incelikteki çizgilerle çizen **ressam-kartograflar** vardır. (bk. Kartografya).

Kartoğrafya (Al. Kartographie, Fr. Cartographie, İng. Cartography).

Yeryüzünün, ya da onun bir bölümünün bir düzleme geçirilmek üzere ana çizgilerinin, ağlarının çizilmesini gösteren harita bilimi. Bu kelime, Lâtince charte = kağıt, Yunanca graphein = yazmak, çizmek kelimelerinden yapılmış, birçok dillere, türlü yazılışta girmiştir. (bk. Harita, Harita izdüşümleri).

Kariyye (bk. Köy).

Kasaba (bk. Küçük şehir, Kent).

Kasırga (Al. Wirbelwind, Wirbelsturm, Fr. Tourbillon (de vent), Bourrasque İng. Whirlwind). Yel esişi yeğinliğini (şiddetini) gösteren Beaufort ıskalasında 11 inci sırada olan, korkunç zararlar yapan, ağaçları deviren, gemileri batıran rüzgâr. (bk. Beaufort ıskalası).

Kaş (Al. Gesims, Fr. Corniche, İng. Cornice, dilimize girmiş bir kelime : Korniş).
Yatay duruşlu tabakaların sıralandığı yerlerde, sert bir tabakanın yamaçta ileri doğru çıkıntı yaptığı yer. Derin kazılmış vadiler boyunda kaşlara sık sık rastlanır. Kaş yerine yakın vakitlere kadar Fransızcadan girme **korniş** kelimesi kullanılırdı.

Kataklizm teorisi (Al. Kataklysmentheorie, Katastrophentheorie, Fr. Cataclysme, İng. Cataclysm, eski terim : Hercümerc nazariyesi, Herc ü merc olma nazariyesi).
Yerin geçmiş çağlarında birdenbire beliren olağanüstü olaylarla bir bölgenin canlılarının yok olmuş bulunması düşüncesi. Başka bir deyişle altüst olma nazariyesi. Bu terim, Yunanca Kataklyzein = su baskını, **yok olma**, sözünden alınmıştır. XIX yüzyılın ilk yarısında, yer yuvarlağının gelişmesini aydınlatmak düşüncesiyle ortaya atılmış, sonraları gevşemiştir. Bu düşünceye göre, bu yıkıcı olaylarla bir yerde ortadan kalkan canlıların yerine, başka yerlerden canlılar gelmiş, burada üremiştir. Yeryüzü biçimlerinin oluşmasını da, böylece, bugünkü olaylarla açıklamak mümkün değildir. İşte bu tek taraflı görüşün karşısına **aktualizm** (b. bk.) ile **devirlilik teorisi** (b. bk.) konulmuştur.

Katastrof teorisi (Al. (bk. Kataklizm teorisi, Tûfân).

Kat'ı nâkıs-ı mücessem (bk. Dönme elipsoidi, Elipsoid).

Katışık (Al. Michling, Fr. Métis, İng Half-breed, Half-caste, eski kelime : Melez).
Ayrı türler arasındaki birleşmeden doğmuş **insan, bitki, hayvan.** İnsanlar, uzun çağlar boyunca birbiriyle katışmışlar, böylece birçok katışık **soylar** (melez ırklar) doğmuştur.

Katavothra (yunanca bir kelime) (bk. Suyutan).

Katman (Al. Schicht, Fr, Strate, Couche, İng. Stratum, başka kelime : Tabaka).
Tortul taşların birbiri üstünde yer almış şekildeki durumu. Taşlara göre katmanların türlü kalınlıkları olur. Killi taşlar, filladlar, ince katmanlıdır. **Tabaka** ile **katman** hemen hemen bir anlamda da kullanılır.

Katinga (Al. Fr. İng. Caatinga, Catinga). Brezilyanın ağaçlı bozkırları (b. bk.) na verilen yerli ad. Asıl yazılışı **Caatinga**, ya da **Catinga**, kızıl derili dillerinde **boz orman**, ak orman anlamına gelir. Burada kurak mevsimde ağaçlar yapraklarını döker. (bk. Orman, Bozkır, Savan, Yaprak dökümü).

Katre. Arapça **damla** (b. bk.) demektir. Dilimizde kullanılmıştır : Katre-i bârân.

Kavs. Türkçe **yay** kelimesinin Arapçasıdır ki, yakın vakitlere kadar yerine göre **kavs** ya da **kavis** şeklinde kullanılmıştır. (bk. Yay).

Kavsi kuzah (bk. Gök-kuşağı).

Kavsi semâ (bk. Gök-kuşağı).

Kavşak yeri (Al. Zusammenfluss, Fr. Confluent, İng. Junction, eski terim : Mülteka).

Akarsuların birbirine kavuştuğu, katıştığı yer. (bk. Akarsu). **Kavşak yeri** yerine **kavşıt** denildiği de olur.

Kavşıt (bk. Kavşak yeri).

Kaya (Al. Fels, Fr. Rocher, Roc, İng. Rock).
Bir yerde herhangi bir yükseklik gösteren kütle durumunda taş. Kayalar, çoğunca dik yamaçlı olur, üzerlerinde ya hiç toprak bulunmaz, ya da yosunların tutunabildiği yerlerde oluşmuş öbek öbek ince toprak örtüsü bulunur. Kayaların çatlaklarında ise, elverişli **yağışla ilgili** olarak çalılar, ağaççıklar, ağaçlar yetişir. Bu özelliklerinden ötürü, **sarp, yalçın, çıplak** kayalıklardan söz edilir. Yüksek dağlık yerlerde kayalar ve bunların yanyana gelmesinden doğmuş **kayalıklar** çoktur. (bk. Kayabaşı, Yalın kaya, Taş).

Kayabaşı (Al. Stein).
Yanları dimdik, fakat **üstü düz,** ya da **düzce olan** kayaların bu üst bölümüne **kayabaşı** adı verilir. Kayabaşı adı ile bir çok köy adı da vardır. Eski çağlarda kayabaşı olan yerler, savunulması kolay olduğundan çoğunca birer yerleşme yeri olmuştur. Harputun Kayabaşı bunun güzel bir örneğidir. (bk. Kaya).

Kaya bitkileri (Al. Felspflanzen, Fr. Plantes de rocher, İng. Lithophyte).
Kayalar üzerinde cılız, seyrek bir örtü meydana getiren bitkiler. Böyle yerlerde bitki çeşitleri arasında yosunlar çok yer tutar. Bunlar doğruca kaya üzerine yapışır gibi yerleşmiştir. Kayaların çukurca yerlerinde yosunlar türlü ayrışmaların etkisi ile yastık gibi kalınlaşmış, zamanla biraz da olsa orada toprağın oluşmasına yardım etmiştir. Böyle bitkilere, **asıl kaya bitkileri (litofit)** denir.
Kaya bitkileri arasında bir de kayaların türlü çatlaklarına, yarıklarına köklerini salmış çalılar, çiçekli bitkiler, dikenler, iri otlar vardır.
Kaya bitkileri kuraklığa iyice dayanabilen bitkilerdir. (bk. Kurakçıl bitkiler, Bitki, Bitki coğrafyası).

Kayaçlar. Önceleri dilimizde kullanılan ve Arapça **sahre** kelimesinin çoğulu olan **suhûr** karşılığı olarak konulmak istenmiş bulunan terim. Bu terim **kaya** kelimesinden faydalanılarak ve bu kelimenin sonuna bir (ç) harfi getirilerek yapılmıştır. Ancak bu kısa ve güzel kelimenin bir eksiği olmuş, **kayaç** kelimesinin söylenişi çoğunca **kayma** ile karıştırılmıştır. Dilimizde çok kullandığımız kayak, kaypak, kaymak, kayma, kayağan, kayağan taşı, kayan, kayanak, kayar, kaygan gibi kelimeler, hep **kayma** ile ilgili bir duyu vermektedir. Belki de bu yüzden **kayaç** kelimesi suhûr teriminin yerini hemen tutmakta güçlüğe uğramıştır.
Bir başka yönden ortaya atılmış bulunan **külte** (b. bk.) terimi de çok kullanılmak istenilmişse de, bunun da eksik yönleri olmuştur.
Bu noktalar gözönünde tutularak dilimizde çok yaygın bir kelime olan **taş** kelimesini kullanmayı, bu kelimenin çoğulu olan **taşlar** kelimesini de bir terim olarak değerlendirmeyi düşünmek yerinde olur. Her ne kadar, **taş** (b. bk.) kelimesi katılığı, sertliği hemen belirtiyorsa da, bu yönü taşın dar anlamı olarak gözönüne almak mümkündür. Suhûr kelimesinin içinde ise, kil gibi yumuşak cisimler, kum gibi dağınık parçalar da yer alır. Ancak, geniş anlamı ile alınması halinde, suhûr karşılığı **taşlar** (b. bk.) kelimesini kullanmakta fayda çoktur. Batı dillerinde de benzer şekillere rastlanır. Sözgelişi, Almancada, **stein** = taş, hacer anlamına gelir, fakat bu kelimenin bir yakını olan **Gesteine** = **taşlar, suhûr** karşılığıdır. (bk. Taşlar).

Kaya çölü (Al. Felswüste, Hammada, Fr. İng. Hammada).
Çöllerde üzeri ya iyice çıplak ya da çoğunca köşeli taş kırıntılariy-

le dolu geniş düzlükler. Böyle yerlerde toz, kum gibi ince taş parçaları yel üfürmesi yüzünden şuraya, buraya savrulmuş, ya da bölgeden büsbütün uzaklara götürülmüştür. Böyle yerlerde yel aşındırması (bk. Aşındırma) sert kayaya kadar böyle yerleri törpülemiştir. (bk. Çöl).

Kayak (Al. Fr. İng. Ski; Ski kelimesi Norveççe olup Ski okunur).
Kar üstünde kayarak yol almak için ayağa takılan uzun, ağaçtan yapılmış basacak. Kayaklar, spor olarak yaygın bulunduğu gibi, karlı ülkelerde bir yerden bir başka yere gitmek için de bunlardan bir çeşit taşıt gibi faydalanır (bk. Geyle, Kızak).

Kaya karmaşası (Al. Blockmeer, Felsenmeer, Blockstrom, Fr. Chaos de blocs, Mer de rocher, İng. Rock-block field, dilimizde kullanılmış başka ad : Kaya denizi).
Dağ yamaçlarında, ya da dağ doruklarında görülen, köşeli, ya da yuvarlakça bir biçim almış çok iri, birbirine karışmış kaya parçaları. Bunlar, burada bir kaya karmaşası doğurmuştur. Kaya karmaşaları kayaların çatlaklarının genişlemesi yüzünden iri parçalara ayrılmalarından ileri gelmiştir. Bu parçalanmalarda donma - çözülme olayı önemli yer tutmuştur. Orta Almanya dağlarında, Bingöl dağlarında güzel örnekler vardır.

Kayalık (Al. Felsig, Fr. Rocheux, İng. Rocky).
Sarp, dik kayalarla dolu yer. (bk. Kaya, Kayabaşı, Yalın kaya).

Kaya resimleri (Al. Felsbilder).
Tarihten önceki çağlarda kayalar üzerine çizilmiş resimler, oymalar, kabartmalar. İnsan topluluklarının yerleşmiş, yaşamış olduğu kayalık yerlerde dik kayalar üzerine, ya da inlerin (b. bk.), mağaraların (b. bk.) duvarlarına işlenmiş çeşitli hayvan ve insan resimleri vardır. (bk. İn evleri).

Kaya sekisi (Al. Felsterrasse, Felsige Terrasse, Fr. Terrasse rocheuse, İng. Rock terrace).
Yer yer serpinti halinde de olsa üzerinde çakıl, kum birikintileri bulunan, fakat temeli hemen kayalara dayanan seki. Bu sekiler, dağlık bölgelerde, akarsuların iki yakasında sıra sıra bulunur. Öteki vadi sekileri gibi, bunlar da yükselme dönemlerini, taban seviyesi değişikliklerini, iklim değişikliklerini (b. bk.) gösteren belgelerdir. (bk. Seki).

Kaya yuvarlanması (Al. Felsrutschungen, Fr. Chute des pierres, İng. Rockfall, eski kelime : Kaya inhidâmı).
Dik yamaçlarda dipleri oyulan, ya da sızıntı suları ile altları kayganlaşan kayaların, iri parçaların yığınlar halinde kopması, yuvarlanması, kayması olayı. (bk. Dağ kayması, Göçüntü).

Kaynak (Al. Quile, Fr. Source, İng. Spring, eski kelime : Menbâ, çoğulu : Menâbi').
Yer altındaki suların yeryüzüne kendiliğinden çıktığı yer. Yurdumuzun türlü yerlerinde kaynak yerine **göze, pınar, bulak, eşme** gibi adlar da kullanılır. Sularının geldiği yer bakımından, yıl içindeki su çıkarışı, büyüklüğü, suyu bakımından çok çeşitli kaynaklar vardır. Kaynakların kimisi kum, çakıl gibi dağınık taş parçalarının arasında birikmiş olan sularla beslenir. Bunlara **taban suyu kaynağı** denir. Kimisi som kayaların yarıklarından, çatlaklarından geçerek bir yerde yüze çıkar, kimisi tabakaların arasından, kimisi de kırıklardan (b. bk.) çıkıp akmaya başlar. Kaynakların kimisi fışkırır (bk. Büngüldek), kimisi ılgıt ılgıt akar, kimisi de sızıntı biçiminde çıkar.
Kaynakların kimisi az su çıkarır, kimisi de daha yerden çıkarken bir çayı doğuracak kadar bol sularla akar. Bunlar kireçtaşı bol olan dağlarda olur ve bu dağların eteklerinde,

ya da buna yakın yerlerde yüze gür olarak çıkarlar. Böyle kaynaklara **büngüldek** denir. (bk. Karst kaynağı).

Kaynaklardan çıkan suyun sıcaklığı, çoğunca bulundukları yerin ortalama yıllık sıcaklığına uyar. Soğuk sulu kaynaklar, üst tabakalardan soğuk sularla, sıcak sulu kaynaklar derinlerdeki tabakalardan gelen sularla beslenenlerdir. Çok derinlerden gelen sularla beslenen kaynaklar ise, **ılıca, kaplıca, sıcak su** gibi adlarla söylenir.

Kaynakların kimisi **içilecek sular** çıkarır. Kimisi **acı**, kimisi **tuzlu**, kimisi de **kireçli** olur. Bu özellik kaynak sularının toplanıp geldiği taşların, madenlerin yer yer erimesinden ileri gelir. Bu yüzden kimi kaynakların hemen çıktığı yerde içindeki erimiş madenler, taşlar çökelmeye başlar. Kireçtaşı tüfü, kefeki taşı, pamuktaşı bundan doğar.

Kaynak ağzı (Al. Austrittsstelle, Fr. Point d'émergence, İng. Emergence point, Outlet). Yeraltı sularının, yeryüzüne çıktığı **yer. Kaynak** ağzı çeşitli biçimde olur : Küçük delik, türlü derecelerden kaya çatlağı ve yarıklar, geniş oyuklar gibi. (bk. Kaynak, Kaynak suyu, Büngüldek, Karst kaynağı).

Kaynak suyu (Al. Quellwasser, Fr. Eau de source, İng. Spring water, eski kelime : Menba' suyu).

Kaynaktan çıkan su (bk. Kaynak). Kaynak sularının kimisi çok derinlerden gelir (bk. Kaplıca, Sıcak sular, Şifalı kaynaklar), kimisi yer üstüne yakın yerlerdeki taşlar içinde toplanıp yüze çıkar.

Kaynak suyunun içilir, kullanılır olması için bu suyun sağlık bakımından arı bulunması, yılın her ayında yeter tutarda su çıkması gerekir.

Bir kaynak suyunun sağlık bakımından arılığını bilmek için, uzunca bir süre, en az bir yıl ara ile bu suyun nerelerden geldiği, nerelerden geçtiği, içinde bulunduğu taşların özelliği araştırılır ve incelenir. Eğer su kumlu, kille karışık kumlu tabakalardan geçiyorsa, 20 metre kalınlığındaki tabaka, bu suyu süzüp temizlemeye yetebilir.

Bir kaynak suyunun sıcaklığı ve çıkan su tutarı yağmurlara bağlı olarak çoğalıp azalıyorsa, bu kaynak suyunun derinden gelmediği anlaşılır. Yerin derinliklerinden süzülüp gelen kaynak sularının arı olması gerekir. Dağ kaynaklarının suları soğuk olur, bunların sıcaklığı çok değişmez. (bk. Yeraltı suyu).

Kayır. Çakıllı ve kumlu toprak. "Kayırlı yer su tutmaz" gibi.

Kayşat (bk. Etek döküntüsü).

Kaza (bk. ilçe).

Kazan çökek (Al. Kesselbruch, Fr. Effondrement en chaudron, İng. Trench, eski kelime : Dairevî münhedim saha).

Yer kabuğunun bir bölümünü her yandan çevirircesine uzanan kırıklar (b. bk.) arasında kalarak çevresine göre çökmüş bir yer. Anadolunun dağlar, yaylalar arasında kalmış türlü ovaları gibi. (bk. Çöküntü hendeği, Horst).

Kazı (Al . Ausgrabung, Fr. Fouille, İng. Excavation, eski kelime : Hafriyât).

Tarihten öncesinin, eski çağların yerleşme yerlerini, türlü yapılarını, anıtlarını bulmak, incelemek için böyle yerlerde toprağı kazma işleri. (bk. Hüyük).

Kazık-üstü evleri (Al. Pfahlbautan, Fr. Cités lacustres, İng. Lake dwelling, eski kelime : Gadirî meskenler).

Taşkınlardan, toprağın ıslaklığından, yaban hayvanlarından korunmak üzere, tabansuyu çok yüzde olan yerlerde toprağa kakılmış kazıklar üzerine oturtulmuş evler. Bu türlü evler, geçmiş çağlarda türlü yerlerde yapılmıştır. Bunlardan ilk görüleni Zürih Gölü kıyısındakilerdir.

Kazık-üstü evlerinin yapılmasını gerektiren doğal şartların bulunduğu türlü ülkelerde, bugün de türlü derecelerden böyle yapılar görülür. Bugün Yeni Gine'de, Borneoda, Amazon ağzına yakın yerlerde kazık-üstü evleri vardır (bk. Ev).

Kehkeşân. Türkçe **samanyolu** teriminin Farsçadan alınma eski adı. (bk. Samanyolu).

Kellendirme (bk. Orman açma, Ormanı yoketme).

Kemer (Al. Sattel, Antiklinale, Fr. Anticlinal, İng. Anticline, eski terim : Serc-i bâriz, dilimize girmiş bir başka terim : Antiklinal).

Kat kat tabakaların dalga biçiminde büküntüler ve buruşukluklar yapmasiyle beliren yukarı doğru çıkıntı yapmış yay şeklindeki durumu. Bu yay biçimi, yapılardaki taş kemerleri andırır.

Tabakalar kıvrıldığında yer yer **kemerler** belirir. Bu tabakalar, yukarı doğru dışbükeydir. Burada tabakaların kat kat sıralarında alt tabakalar, üsttekinin içinde yer tutmuş olarak kıvrılmıştır. İşte kıvrımlı yerlerdeki böyle bir yapıya **kemer,** ya da **antiklinal** (b. bk.) denir. Burada tabakalar, bir çatıda olduğu gibi doruktan iki yana doğru eğik bulunur ve bu yanlar yönünde birbirinden uzaklaşırcasına uzanırlar. Böyle kemerlerin kimisi **dik,** kimisi **eğik,** kimisi **yatık** olur. Henüz aşınmamış durumu gözönüne alınırsa kemer, boydan boya uzanan dağ biçimli bir kabarıklık olarak görülür. Aşınmaya başlaması, aşınmanın oldukça ilerlemesi halinde burada sıra sıra **kemer dorukları** belirir. Bu arada kemer boyunca bir çay derine gömülmüş ise, bu doruklar arasında yine boylu boyunca uzanan **kemer vadisi** (antiklinal vadi) oluşmuş bulunur (bk. Kıvrım, Kıvrılma, Tekne, Senklinal).

Kemer vadisi (Al. Antiklinaltal, Fr. Vallée anticlinale, İn. Anticlinal valley, eski kelime : Serc-i bâriz vâdisi, dilimizde kullanılan bir başka terim : Antiklinal vadi).

Gevşek kıvrımlı (b. bk.) yörelerde kemer (b. bk.) üzerinde (antiklinal boyunca) açılmış, genişlemiş olan vadi. (bk. Vadi, Kıvrım).

Kemiyâtı vaziye-i coğrafiye. (bk. Coğrafi koordinatlar).

Kenar deniz (Al. Randmeer, Fr. Mer bordière, İng. Border-sea, Marginal sea).

Okyanus çanaklarının kenarında bulunan, böylece büyük karaların yanında uzanan, Okyanuslardan eşiklerle ayrılmış, fakat geniş boğazlarla buraya bağlantısı olan denizler. Kenar denizler ile okyanus çanakları arasında çok vakit **adalar yayı** (b. bk.) uzanır.

Kenar denizlerin bazı örnekleri: Çin Denizi, Japon Denizi, İrlanda Denizi, Hudson Körfezi, Sarı Deniz, Cava Denizi gibi.

Kent (Al. Kleinstadt, Fr. Petite ville İng. Small town, dilimizdeki başka adları : Küçük şehir, Kasaba).

Gösterdikleri türlü özelliklerle ilgili olarak yerine göre değişmekle beraber, nüfusu 5000-20000 bulunan küçük şehirler. Dilimizde bu türlü şehirlere **kasaba** adı da verilir. "Köylü, kentli hep büyük şehirlere gitmeye başladılar" sözü ile köyle kent arasındaki ayrılık belli olur. Bir bakıma, nüfusu çok olan her köyün kent sayılmadığı olur. Böyle bir yerleşmenin yerinin **kent** sayılabilmesi için orada **pazar** kurulup kurulmadığı, **çarşısı** olup olmadığı, bir fabrika, ya da yapımevlerinin bulunup bulunmadığı birer ölçü olarak **gözönüne alınır.** Pazar, çarşı, fabrika, yapımevi gibi alışveriş ve iş yerlerinden birinin, birkaçının, ya da hepsinin bulunması halinde, kent gerçek bir **küçük şehir** olarak belirmiş bulunur. (bk. Şehir, Büyük şehir, Köy).

Kereste (Al. Bauholz, Fr. Bois de construction, İng. Timber).
Bıçkı yerlerinde tahta, kalas, gerekli başka biçimlere göre biçilen ağaç malzeme.

Kerpiç (Al. Ungebrannte Ziegel, Fr. Pisé, İng. Sun-dried brick).
Çok killi toprakları, ya da kili kalıplara dökerek, **tuğla** büyüklüğünde ve biçiminde, yapılan bir yapı malzemesi. Kerpiçten duvar yapılır. Kerpiç çamurunun içerisine saz, ot, saman karıştırılırsa, hem dayanıklılığı artar, hem de daha esnek (b. bk.) olur. Böylece depremlere (b. bk.) karşı biraz daha dayanabilir. Kerpiç çok eski bir yapı malzemesidir. (bk. Tuğla).

Kertik vadi (Al. Kerbtal, Steiles V-Tal, V-föringes Tal, Fr. Vallée en V, İng. V-shaped valley, dilimizde kullanılan bir başka terim : V-vadi).
Henüz genç, olmamış, olgunlaşmamış, dik yamaçlı, tabansız vadi. Burada akarsuyun yatağı ile vadi tabanı bir yerdedir. Dağlık bölgelerdeki derelerin vadileri çok yerde V biçimindedir. Bunlar böylece birer kertik vadidir. (bk. Vadi).

Kervan (Al. Karavane, Fr. Caravane, İng. Caravan, eski ve Farsça şekli : Kârbân).
Su bulma, ya da başka tehlikeleri önleme düşüncesiyle ticaret yapanların, hacca gidenlerin taşınmasında kullanılan develerle ulaştırma. Kervanlar Afrika'nın, Asya'nın çöl, yarı çöl bölgelerinde çok işe yaramıştır.

Kervansaray (Al. Karawanserei, Fr. Caravansérail, İng. Caravanserai, eski kelime : Kârbân-serây).
Kervanlarla (b. bk.), hayvan sırtında, arabalarla uzak yolculuklar yapıldığı çağlarda, yolcuların konakladıkları, geceledikleri, türlü itiyaçlarını, eksiklerini bütünledikleri **konaklama yerleri**. Kervansaraylar çoğunca, bol sulu pınarlar başında, şehirler arasındaki belirli yerlerde yapılmış güzel yapılardır. (bk. Han, Motel).

Kesâfet-i arz (bk. Yer'in yoğunluğu).

Kesek (Al. Scholle, İng. Jaws, Side, Fr. Paquets).
Bir kırığın (b. bk.) iki yanında kalan, başka kırıklarla da parçalara ayrılmış bulunan yer kabuğu bölümü. **Kesek**, sabanla sürülmüş bir tarladaki toprak bölümlerinin duruşunu (**Toprak keseği**) andırır : Köşeli bucaklı toprak kesekleri birbirine yaslanmış, biri yukarı doğru çıkmış yanındakine bindirmiş, öteki alçalmış, ya da bir yanı batmış bir yanı çıkmış olarak bulunurlar. Bunun gibi, bir ırmağın üstünde kalıp kalıp yüzen buz parçaları da böyle kesekler (**Buz keseği**) olarak yanyana bulunurlar. Böyle keseklerle dolu yeni sürülmüş tarlalara **kesekli tarla** adı verilir. Yer kabuğundaki (b. bk.) **yerinden oynamalar** (b. bk.), hele bu arada **kırılmalar** (b. bk.) yüzünden, sanki böyle keseklere bölünmüş gibi bir biçim vardır. Yer kabuğunda birbirine koşut (paralel) uzanan kırıklar, ya da bir yeri çevreliyen kırıklar arasında böyle kesekler, yani **yer kabuğu kesekleri** belirmiştir. Bunların kimisi **yükselmiş kesek** (Al. Hochscholle, İng. High side) olarak dağlar kılığına girmiş (bk. Horst), kimisi **çökmüş** Kesek (Al. Tiefscholle, İng. Low side) olur ki, orada hendekler (bk. Çöküntü hendeği), tekneler, çanaklar doğmuş bulunur.
Böylece yer kabuğu, hele onun kırılgan (b. bk.) özellik gösteren yerleri yani kratogen (b. bk.) yerleri böyle mozaik gibi keseklere bölünmüştür. **Kesek** kelimesi Almancadan dilimize girmiş olan **şole** (Scholle) kelimesini karşılamaktadır. (bk. Şole).

Kesek bindirmesi (Al. Schollenüberschiebung).
Kırılmalar (b. bk.) sırasında belirmiş bulunan türlü yer kabuğu keseklerinin (b. bk.) birbiri üzerine bindir-

mesi olayı. Bu bindirme, kıvrımlardaki (b. bk.) aşma (b. bk.) olayından ayrıdır.

Kesim (Al. Lauf, Fr. Cours, İng. Course, eski terim : **Mecrâ**). Bir **akarsuyun** yolu boyunca uzanan bir **bölümü**. Bir akarsuyun 3 kesimi vardır :
1 — Yukarı kesim (Al. Oberlauf, Fr. Cours superieus, İng. Upper course, eski terim : Yukarı mecrâ).
2 — Orta kesim (Al. Mittellauf, Fr. Cours moyen, İng. middle course, eski terim : Orta mecrâ).
3 — Aşağı kesim (Al. Unterlauf, Fr. Cours inferieur, İng. lower course, eski terim : Aşağı mecrâ). (bk. Akarsu, Irmak).

Kesikdüz (Al. Schnittfläche, Fr. Surface d'érosion, İng. Erosion surface). Türlü tabakaların birlikte aşındığı yüz (bk. Yontukdüz).

Kesit (Al. Schnitt, Profile, Fr. Coupe, İng. Cross - section, eski kelime : Makta'). Yer kabuğunun derinlerindeki türlü yapıyı göstermek üzere çizilmiş şekil. (bk. Enine kesit, Enine profil).

Keskin doruk (Al. Scharfe Gipfel, Fr. Crête aiguë, İng. . Sharp "crest"). Dağların dişlek dişlek görülen sivri uçlu keskin doruk dizileri. (bk. Doruk).

Keskin sırt (Al. Grat, Rücken, Bergkamm, Fr Crête, Arête, İng. Crest). Dağların keskin, dişli, sarp yamaçlı sırtları (bk. Dağ).

Keşif seyahatleri (bk. Tanıma gezileri).

Kevâkib-i sâbite (Arapça kevkeb = yıldız, kevâkib = yıldızlar, sâbite = yerinde duran) (bk. Durağan yıldızlar).

Keven (Al. Tragantstrauch, Fr. Astragale vrai, İng. Tragacanth shrub, Lâtince : Astragalus verus).
Kurak bölgelerin dağlarında çok bulunan kirpiyi andıracak biçimde dikenleri olan yastık görünüşlü bir bitki. Buna İç Anadoluda **keven**, Doğu Anadoluda **geven** denir. Kevenin boyu 1-2 karış, ya da diz boyu kadardır. Keven yakacak, hayvan yemi olarak kullanılır. Gövdesi çizilerek, **kitre** (Al. Tragant, Fr. Adragant, İng. Gum tragacanth) adı verilen ve dokumacılıkta kumaşları sertleştirmeye yarıyan sarımsı ak renkte bir süt elde edilir. Keven gerçek bir **kurakçıl bitki** (b. bk.) örneğidir. Kökleri birkaç adam boyu derine inmiştir. Keven, yamaçlarda, sellerle toprağın süprülmesini önleme bakımından faydalıdır. İç-Anadolu tipindeki iklimlere **keven iklimi** adı da verilmiştir. (bk. İklim, Bitki).

Kevir (bk. Takır).

Kevkeb (Arapça kevkeb = yıldız, kevâkib = yıldızlar) (bk. Yıldız).

Kılavuz şekil (Al. Leitform, başka terimler : Özel şekil, Karakteristik şekil). Belirli olayların etkisi ile oluşmuş öyle bir yer biçimidir ki, onun özel birtakım işaretleri, o yer biçiminin hangi olaylardan doğmuş bulunduğunu anlatır. Sözgelişi bir yerde yarlar bulunsa (b. bk.) orada şimdi deniz bulunmasa da, burasının önceleri denizin kemirdiği bir yer olduğu çıkabilir. Bunun gibi, kumul (b. bk.) biçiminin görüldüğü tepelik yerlerde, bugün yelin kumları savurması, yığması görülmese de, önceleri böyle bir yerde yel etkisinin olmuş bulunduğu anlaşılır. İşte böyle bir yar ve kumul birer **Kılavuz şekil**'dir. Kılavuz şekil yerine **özel şekil** terimi de kullanılır. (bk. Özel fosil).

Kılcallık (Al, Kapillarität, Fr. Capillarité İng. Capillarity, eski terim : Şa'riyet).
Yüzey gerilimi ile ilgili olarak suyun, ince borularda yükselmesi. İçi su dolu bir kaba ince bir boru batırılırsa, suyun bu ince boruda, yükseldiği görülür. Bu ince boruda yükselen sıvının yüksekliği borunun yarı çapı ile ters olarak orantılıdır.
Bitkilerin kökleri ile su almaları, yer-

altı suları ile kılcallık arasında ilgi vardır.

Kır (Al. Freie Feld, Fr. Campagne, İng. Country).
Şehirler ve bahçeler dışında kalmış, çoğunca otluk, ya da seyrek ağaçlı yerlere verilen ad.

Kır yerleşmesi (Al. Ländliche Siedlung, Fr. Habitat rurale).
Şehir dışında ekili, dikili topraklar ortasında, ya da otlak ve çayır yerlerindeki köy, çiftlik gibi yerleşmeler. **Şehir yerleşmesi**'ne karşılık böylece bir **kır yerleşmesi vardır.** (bk. Köy, Kent, Şehir).

Kıraç (Al. Trocken, Arid, Fr. Sol "arid" incult, İng. Sterile, Parched).
Kuru, biraz da **kireçli** olan topraklar için kullanılan kir kelime. Kimi yerde **kıraç** ile **çorak** (b. bk.) birbirine yakın anlamda da kullanılır. Bozkır (b. bk.) ile dazkır (b. bk.) toprakları kıraç olur.

Kıraçlaşma (Al. Verödung, Fr. Devenir "steppe"). Kurak bir bölgenin topraklarının, daha da kurumaya doğru gitmesi.
Bir yerin kıraç olmaya doğru gitmesi olayı. (bk. Kıraç, Bozkırlaşma).

Kıraç toprak (Al. Trockenboden, Aride Boden, Fr. Sol "arid", İng. Desert soil, Arid soil, eski kelime : Yâbis türâb). Buharlaşmanın yağıştan çok olduğu yerlerdeki topraklar. Bu topraklar, yerine göre kireçli de olur. Buralarda tuzlar da toprağın yüzünde birikebilir. Eğer toprağın tuzu çok artmışsa, içerisinde hümüs de bulunmuyorsa, sulama yoluyla böyle topraklar, ekilir bir duruma getirilebilir. (bk. Toprak, Dazkır, Bozkır, Çöl).

Kırağı (Al. Reif, Fr. Gelée blanche, Frimas, İng. Hoarfrost).
Açık, ayazlı gecelerde (bk. Ayaz) havanın nemliliğinin üstü açık eşya, çayır, çimen, tarla üstünde iğne, tüy, pul biçimindeki ince buz parçacıkları olarak yoğunlaşmış bir yağış şekli. Kırağı, soğuk olduğundan bitkilere dokunabilir. Geceleyin dallar, çiçekler kırağı ile örtülürse, ertesi günü bunlar buruşur, solar, bozulur. Bu yüzden kırağı düşmüş geceler için **"bitkileri kırağı çaldı"** sözü kullanılır. Soğuğa dayanıklı bitkileri ise kırağı çalmaz. Burada bitkiye zarar veren doğruca kırağı değil, o sırada belirmiş olan **don** (b. bk.) olayıdır. Önce **çiy** (b. bk.) düştüğü, sonra kırağı'ya çevirdiği de olur. Kırağı çoğunca, durgun ve ayazlı havada belirir. (bk. Kırç, Çiy, Dolu, Kar, Yağmur, Buzcuk).

Kıran (Al. Riedel, Fr. Interfluves, İng. Interfluves).
Birbirine koşut (paralel) olarak uzanan iki akarsu arasında kalmış, yüksekçe, **üstü düzce** sırt. Bu sırtlar, eski bir düzlüğün kalıntılarıdır. **Kıran yöreleri**'ne çoğunca, düz duruşlu tabakaların sularla yarılmış bölümlerinde rastlanır. Kıran ile anılan köy adları da vardır : Kıranardı gibi.

Kırcı (Al. Graupeln, Fr. Grésil, İng. Grain of ice).
Ufak, sert taneli kar. Kar ile dolu arasında bir yağış çeşidi. Kırcının biçimi düzensizdir, kolaylıkla ezilir, kırılır. Çapı birkaç mm. kadar olur. Kırcının daha ufak taneli olanlarına **ebebulguru**, çok ufak taneli bulunanlarına da **ot-tohumu** denir. **Ot-tohumu** yağışı sanki, bir toz gibi serpiştirilmeyi andırır. Çoğunca kuşbaşı kar (b. bk.) ile birlikte yağmaya başlar, fakat kırcının düşmesi bir süre sonra durur, kar yağışı sürer. Kırcı çoğunca öğleden sonra yağar. Bu yönden doluya (b. bk.) benzer. Kırcı, ençok ilkbaharda düşer. Bu sırada hava hem rüzgârlı, hem de karlı, yağmurlu olarak değişken bir durum gösterir. Kışın yalnız boranlı (b. bk.) havalarda kırcı düşebilir. Yüksek dağlarda ise hemen her mevsimde kırcı düşer. Kırcının buzlaşması daha ileri gitmiş ise **doluya geçiş** başlamış sayılır ki,

buna **buzlu- kırcı** (Almanca : Forstgraupeln, İngilizce : fine hail) denir. İlkbaharda, ya da kış günlerinde, ufak, sert taneli kar yağması olayına, **kırcımak** denir ki, **kırcı düşüyor** anlamına gelir. Kırcı kelimesi yurdumuzda yaygındır. Kimi yerde aynı anlamda olmak üzere **kırca** kelimesi de kullanılır. (bk. Kırç, Kırağı, Dolu, Kar, Yağmur, Buzcuk).

Kırç (Al. Rauhreif, Rauhfrost, Rauheis, Fr. Givre, İng. Rime, Hoar-frost, eski kelime : Sedefî cemed, dilimize fransızcadan girmiş bir başka kelime : jivr).

Sıcaklığı donma derecesinin altında bulunan ve havaya karşı açık olan eşya üzerinde suyun katı olarak yoğunlaşması ile beliren **bir çeşit kırağı** (b. bk.) **Kırç'ın** kırağıdan ayrılığı, kalınlığının daha çok olması ve yerde yaprak biçimli, dallı budaklı, sanki çiçeklenmiş buz dikenleri olan güzel görünüşüdür.

Kırç, aşırı ergime (sürfüzyon) durumundaki sisten doğar. Bu durumda bulunan damlacıklar, bir engele dokununca katılaşır, üstüste buz katları belirir, **sedef görünüşü** alır.

Ilık, nemli bir yel esmesinden sonra hemen soğuk başlarsa **kırç doğar.** Nemli bir bölgede çok soğuk bir yel eserse, yine kırç meydana gelir. Böyle bir zamanda denizde yolunu alan bir geminin halatları, yelkenleri üzerinde kalın bir buz örtüsü bağladığı görülür.

Kışın pek soğuk günlerinde pencere camlarının üstünde tutmuş, içeriden ağaç dalları gibi görülen güzel görünüşlü buzlar birer **kırç** tır.

Yağmurun eşyaya dokunmasiyle buz tutma olayı belirir ki, bir çeşit kırç olan bu yağış şekline de **buzcuk** (b. bk.) diyoruz. Eğer yağmur çok yağmışsa, buzun birkaç cm. kalınlaştığı, bu yüzden ince dalların kırıldığı, telgraf tellerinin koptuğu olur. Buna Fransızlar **verglas** adını vermişlerdir. (bk. Kırağı, Çiy, Dolu, Kar, Yağmur).

Kırgıbayır (Al. Fr. İng. Badlands).

Sağnak yağmurlarının yağdığı bölgelerde, killi, marnlı tabakaların uzandığı alanlarda, hele dikçe yamaçlarda görülen **dilik dilik yerler.** Kırgıbayır veya **dilik arazi** birbirine girmiş sayısız **yivler** ile alçak **sırtlar'ın** uzandığı bir yer biçimidir. Böyle biçimler, her yerde pek olmaz. Bunun için toprağın bitkisiz olması, sağnak yağmurlarının sıkça yağması, yerin killi olması gerekir.

Kırgıbayır yöreleri, İç Anadolunun düz duruşlu Neojen tabakalarının kenarlarında, büyüklü küçüklü görülür. Kırgıbayırın örnek biçimleri, önce Kuzey Amerikanın Güney Dakota ve Nebraska bölgelerinde görüldüğü için buradan gelme bir terim ile buna **Badlands** (b. bk.) denilmiştir. Kırgıbayır dilimizde badlands'ın karşılığıdır.

Kırık (Al. Bruch, Verwerfung, Fr. Faille, İng. Fault, eski terim : İnşikak, dilimize Fransızcadan girme bir başka terim : Fay).

Yer kabuğunun türlü yerlerinin yarılması, kırılması ile ilgili olarak beliren **kırık yerleri** (bk. Kırılma, Fay). Kırılma yerinin her iki **kanadın'da** (İng. Sides, Al. Flügel, Schollen, Fr. paquets, lèvres) **yer değiştirmeler, seviye değişikliği** (Fr. Dénivellation, Déplacement, İng. Displacement, Throw, Al. Verstellung) olur. Kırıklar, kimi yerde tek olarak bulunur, çok yerde de birbirine oldukça koşut (paralel) olarak dizi dizi sıralanmış bulunur. Bu sonuncu durumda kırıklar boyunca **basamaklı** bir uzanış belirir. Bunlar üst-üste birkaç ayakçak (merdiven) basamağının sıralanışını andırır. (bk. Basamaklı kırılma, Çöküntü hendeği, Horst, Kazan çökek).

Kırık basamağı (Al. Bruchstufe, Fr. Gradin de faille, İng. Fault scarp, eski terim : İnşikak kademesi).

Yer kabuğunun kırılmaya (b. bk.) uğramış yerlerinde, **kırık çizgisi** (b.

bk.) boyunca beliren **yükselme** ve **çökme**'lerden doğmuş, dik, ya da dikçe yamaç ile üstündeki düz yer.
Böyle yerlerde ova ile dağ arasına düşen alanda bir **kırık** bulunur. Kırığın **çökmüş kanadı** (İng. Low side, Al. Tiefscholle, Fr. "Paquet" abaissée) nın yerinde **çukur yerler** (ova), **yükselmiş kanadının** (İng. High side, Al. Hochscholle, F. "Paquet" soulevée) yerinde dik yamaç, yayla, dağ bulunur. Böyle bir yerde **çökme** ile **yükselme** ne derece büyük olursa, bu **basamak** da o kadar yüksekte bulunur. 15-20 metrelik basamaklardan yüzlerce metre olanlarına kadar her çeşidi görülür.

Kırık basamakları düz duruşlu tabakaların bulunduğu yerlerde doğabildiği gibi, kıvrımlı yerlerde de belirir. Kırıklar, birbiri yanında dizi dizi uzanıyorsa, öyle yerlerde sıra sıra kırık basamakları bulunur. (bk. Kırılma, Basamaklı kırılma, Bükülme).

Kırık boyu vadisi (Al. Bruchtal, Bruchliniental, Fr. Vallée de ligne de faille, İng. Faultline valley, eski terim : İnşikak vâdisi).

Kırıkların (b. bk.) uzandığı yerlerde açılmış vâdi. Vâdiler, akarsuların aşındırmasiyle doğarlarsa da, yer kabuğunun kırılmış olduğu yerlerde akarsular bu çürük çizgilerden veya **dayanıksız yerler** (Fr. Lignes faible Al. Schwächelinien, İng. Lines of weakness) den faydalanır, yataklarının türlü bölümlerini böylece **kırıklar boyunca** geçirirler. Ancak, öyle yerler vardır ki, belirgin bir kırık yeri bulunduğu halde orası bir vâdiye yatak olmamış, onun yanıbaşında kırıksız bir yerden akarsu yatağını geçirmiştir. (bk. Çöküntü hendeği vâdisi).

Kırık dağları (Al. Schollengebirge, Fr. Montagnes-blocs, İng. Fault block mountains, eski terim : İnşikak dağları).
Kırıklarla çevrili dağlar (bk. Kesek, Şole, Dağlar, Kırılma).

Kırıklı bölgeler (Al. Bruchgebiete, Fr. Régions des failles, İng. "Fault" regions, eski terim : Münşak menâtık, İnşikaklı mıntakalar).
Ana yapısı kırılmalarla (b. bk.) belirmiş, özelliği de bu yüzden olmuş bulunan bölgeler.

Kırıklı kıvrılma (Al. Bruchfaltung, Fr. Pli-faille, İng. Faulted anticline, eski terim : Münşak iltivâ).
Hem kıvrılmaya, hem de kırılmaya uğramış, belki de aynı zamanda doğmuş tabaka yapılarına ve **yerinden oynamalara** (b. bk.) verilen ad.
Böyle bir yapıda **kırıklı kemer** (Al. Bruchsattel) ve **kırıklı tekne** (Al. Bruchmulde) vardır. Kırıklı kemerlerde kıvrılma yeri yukarı doğru **kemer** biçiminde yükselmiş, kırıklı teknelerde ise, kıvrılma yeri aşağı doğru **çukurluk** yapmıştır. Böyle yerler **yarı pekleşmiş yer kabuğu** bölümlerinde doğar. (bk. Kırılma, Kıvrılma, Pekişme).

Kırıklı şekiller (Al. Bruchformen, Fr. Reliefs tectoniques, eski kelime : Münşak eşkâl).
Yeryüzü biçimleri olan kabarıklıkların, çukurlukların, kırılmalar yüzünden doğmuş olanlarına verilen ad. Sözgelişi, kırık basamağı, kırıklı dağlar, horst, çöküntü hendeği, kırık boyu vâdisi gibi. (Bunlara bakınız).

Kırıklı yapı (Al. Brüchstruktur, Fr. Structure faillé, İng. Fault structure, eski terim : Münşak bünye).
Yer kabuğunun, kırık (b. bk.) dizileri veya **Kırık çizgileri** (Fr. Ligne de faille, İng. Fault line, Al. Bruchlinie) ile sınırlanmış bölümleri. Böyle yerlerde kırılmanın uzanışına göre, kırık basamağı, kırıklı dağlar, çöküntü hendeği, kırık boyu vadisi doğmuştur. (Bunlara bakınız).

Kırılgan (Al. Starr, Fr. Rigide, İng. Rigid, dilimize Fransızcadan girmiş bir terim : Rijid).

Katı, sert cisimlerin bükülmesi halinde hemen kırılacak bir özellik göstermesi. Bu cisimlerde katılık ve sertlik de bulunur. Fakat fazla olarak **kırılma özelliği** vardır. Cam bunun bir örneğidir. Kırılmıyan ve eğilen, bükülen cisimler, bunun tersine **esnek** olurlar. Yer kabuğunun kırılgan bir özellik almış yerlerinde, içten gelen kımıldanışlar yüzünden yer yer **kırılmalar** olur. (bk. Kırılganlık, Yaylanma, Esneklik, Pekişme, Kesek). **Kırılgan**'ın tersi **esnek**'tir

Kırılganlık (Al. Starrheit, Fr. Rigidité İng. Rigidity, dilimize Fransızcadan girmiş bir kelime : Rijitlik, Rijidite). Katı, sert cisimlerin, ayrıca **kırılma özelliği** de göstermesi olayı.

Bükülmeleri halinde hemen kırılmıyan cisimlerde, **esneklik** var demektir. Yer kabuğunun kırılganlık gösteren yerlerinde **kırılmalar** olur. (bk. Kırılganlık, Esnek, Esneklik, Yerleşik yerler). **Kırılganlık** kavramının tersi **esnekliktir.**

Kırılma (Al. Verwerfung, Fr. Faille, İng. Faulting, eski terim : Teşekkül-ü inşikak).

Yer kabuğunun bir bölümünün kırılıp yarılmasiyle birlikte kırığın iki yanının iki **kırılma kanadı**'nın yerinden oynaması (b. bk.) olayı. Burada bu **yerinden oynama**, yerçekiminin etkisinden ileri gelir. Tabakalar ençok **gergin** oldukları yerlerden kırılırlar. Kırılan yerin iki yanında birer **kırılma kanadı** (Al. Flügel, Fr. Lèvre, İng. Side) belirir. Kırığın iki yanındaki parçalar, **kırılma yüzeyi** adı verilen bir yüzey boyunca yer değiştirir (Al. Verstellung, Fr. Dénivellation, İng. Displacement). Bu yer değiştirme, ya yarığın belirmesi sırasında olur, ya da sonradan kendini gösterir. Kırığın iki yanının (Kanadının) yer değiştirmesiyle yanlardan biri **yükselir**, ötekisi **çöker**. Yükselen yerlerde basamaklı yerler, dik yamaçlar, dağlar, yüksek yaylalar doğar. Çöken yerlerde kum, çakıl gibi taş parçalarının sürüklenip yayıldığı çöküntü hendekleri (b. bk.) doğar.

Kırılma aynası (Al. Harnisch, Rutschspiegel, Fr. Miroir de faille, İng. Slikenside, eski terim : İnşikak aynası, Fay aynası). Yer kabuğunda yer yer kırılmalar (b. bk.), yerinden oynamalar (b. bk.) sırasında birbirine **sürtünerek kayan** (Al. geschleppt, İng. dragged, Fr. entraînée, retroussée) yerlerde cilâlanmaların, çizilmelerin belirdiği dik yer. (bk. Kırılma yüzeyi, Kırılma, Sürtünme breşi).

Kırılma çizgisi (Al Verwerfungslinie, Bruchlinie, Fr. Ligne de faille, İng. Fault-line, eski terim : İnşikak hattı). Bir kırılma yerinin yeryüzündeki yeri. Kırılma yeri, henüz aşınmamış ise burada türlü yükseklikte bir dik yamaç belli olur. Bu diklik, kırılma yüzünden beliren **yerinden oynama** (b. bk.) dan doğmuştur. Böyle diklikler, çoğunca dümdüz uzanışlı, ya da oldukça düz yamaçlar olarak uzanır. (bk. Kırık basamağı). Fakat aşınmalar uzun zaman sürmüş ise, kırılmanın iki kanadı arasında önceleri belirmiş olan yükseklik farkı çok azalır, iyice silinir, hatta bu fark tersine bile döner (bk. Teselme). İşte böyle yerlerde kırılma yerinin varlığı, ancak başka başka yaştaki tabakaların hemen yanyana gelmiş olmasından anlaşılır. Jeolog bu iki ayrı tabakanın sınırını güderek kırılma çizgisini topoğrafya haritasına geçirir. Bu çizgi uzunca bir yer boyunca düzgün olarak uzandığı gibi, keskin köşeli bir uzanışa gösterebilir. (bk. Kırılma, Kırık, Kırık aynası, Sürtünme breşi, Kırılma yüzeyi).

Kırılma çöküntüsü (Al. Bruchsenke, Fr. Fossé tectonique, İng. Fault trough, Graben). Her yanı kırıklarla (b. bk.) çevrili çöküntü çanağı.

Kırılma dağları (Al. Bruchgebirge, Schollengebirge, Fr. Montagnes blocs,

İng. Fault-block mountains, eski terim : Münşak cibâl). Her yanı, ya da bir yanı kırıklarla (b. bk.) çevrili bulunan, bu yüzden doğmuş olan dağlar. Kırık çizgilerin (b. bk.) uzanışına göre bu türlü dağların çok çeşitlileri vardır : Kimisi **uzunlama** bir biçim gösterir ve bir sırtdağ durumunda bulunur. Kimisi **değirmi** bir biçimdedir. Çünkü kırık çizgileri yer kabuğunun o bölümünü çepçevre kuşatmıştır. Kimisi de bir yanı batmış kayık gibi **tek yanlı** bir uzanıştadır. Bu türlü dağlar, tabakaların eskidikçe sertleşmiş, **kırılgan** (b. bk.) olmuş yerlerinde doğmuştur. (bk. Kıvrım dağları, Yanardağlar).

Kırılma yüzeyi (Al. Verwergungsfläche, Fr. Surface de faille, İng. Fault surface, eski terim : İnşikak sathı, Sath-ı inşikak). Yer kabuğunun bir bölümünde kırılmalar sonucu olarak beliren yerinden oynamalarda (b. bk.) Kanatların yer değiştirdiği kırılma yüzeyi. Bu yüzeyin bir bölümü düzdür. Geri yanı düzensiz bir yüzeydir. Bu kırılmış yüzey boyunca olan yer değiştirmeler sırasında, kimi yerde öyle büyük yığınlar, sürtünerek kayar ki, buraları cilâlanır, hareketin doğrultusu boyunca çizilir. Böyle yerlere kırılma aynası (b. bk.) denir. Bu yüzeyin yakınında tabakalar çekilmeler yüzünden çengel biçiminde bükülür.

Yine bu kırılma yüzeyi boyunda, yer değiştirme sırasındaki sürtünmeler yüzünden, yanlardan koparılmış, **ezilip dağılmış** (Fr. broyée, Al. zermalmt, zerrieben, İng. crushed) taş parçalariyle dolu bulunur ki, bunlara **sürtünme breşleri** (b. bk.) adı verilir. Kırığın iki yanından koparılmış olan parçalar, kimi zaman o derece **ezilmiş** olur ki, toz durumuna gelir. İşte bunlara da kırılma kili (Fransızca argile de frottement) denir. Kimi zaman kırılarak yarılmış olan yerler, mader damarları, ya da püskürük taş damarları halinde doldurulmuş bulunur. (bk. Kırılma, Kırık).

Kırıntı taşları (Al. Klastische Gesteine, Trümmergesteine, Fr. Sediments clastiques, Sediments détritiques, İng. Clastic sediments, eski terim : Suhûr-u meksûre). Türlü dış güçlerle kayalardan koparılmış taşlar. Kırıntı taşları başka yerlere sürüklenerek oralarda yığılmışlardır. Köşeli taş parçaları, buzultaşlar, kum, çakıl, kil birer kırıntı taştır.

Kırmızı toprak (Al. Roterde, Fr. Terre rouge, İng. Red earth, İtalyanca : Terra rossa). Türlü şekillerde oluşmuş bulunan kırmızımsı renkteki toprak. Bunlardan biri Akdeniz Ülkelerinin, bu arada yurdumuzun kireçtaşı yapısındaki bölgelerinde görülür. Buna **Terra rossa** denildiği gibi **kırmızı toprak** da denir. (bk. Toprak, Terra rossa).

Kısık (Al. Klamm, Klause, Fr. Gorge étroite, Cluse, Vallée étroite, Vallée en trait de scie, İng. Saw-Cut valley, dilimizdeki başka bir karşılığı : Dar boğaz). Oluk biçimini andıran dik yamaçlı, yabansız, boğaz biçimindeki vâdi. Kısıklar, çoğunca bu biçimde genişlemeye elverişli yarıkları, çatlakları bulunan taşların, tabakaların uzandığı yerlerde doğmuştur. Bazı kumtaşlarında, granitlerde olduğu gibi. Kısıklar, ayrıca yanlama aşındırmanın gelişemediği yerlerde de doğmuştur. Yanlama aşındırmanın belirli olduğu yerlerde **U-biçimli** bu kısıklar yerine **V-biçimli** kertik vâdiler (b. bk.) yer tutmuştur. **Kısık** yerine yurdumuzun türlü yerlerinde **dar boğaz** kelimesi de kullanılır.

Kıstak (Al. Isthmus, Landenge, Fr. Isthme, İng. Isthmus, eski terim : Berzah). Bir yarımadayı kara gövdesine bağlıyan, çoğunca dar bir biçimde olan yer.

Kış (Al. Winter, Fr. Hiver, İng. Winter, eski kelime : Şitâ). Yeryuvarlağının güneşe güney yarımküresinin gittik-

çe artan yerlerini göstermeye başladığı 22 Aralıktan 21 Mart'a kadar süren zaman. Bu zamanda, kuzey yarımküresinin gittikçe daralan bir bölümü güneşe dönüktür. Güney yarımküresinde gündüzler uzamış, kuzey yarımküresinde ise kısalmıştır. Kuzeye gidildikçe kısalma daha da artmıştır.

Bu mevsimde güneş ışınları güney yarımküresine daha dik vurur. Kuzey yarımküresinde ise ışınlar hem daha az dik, hem de daha kısa süre vurur. Bu mevsim kuzey yarımküresi için **kış mevsimi**'dir.

Meteoroloji bakımından üç **kış ayı**, Aralık, Ocak, Şubat'tır.

Kışın en soğuk zamanları orta kuşak (b. bk.) bölgelerinde, Aralık ayı içinde olmaktan çok, **Ocak**, hatta **Şubat** içindedir. İşte koyu kış haftalarına **karakış** (b. bk.) denir. Kış mevsiminde anlamına gelmek üzere **kışın** kelimesi kullanılır. Nasıl ki, yaz için **yazın**, güz için **güzün**, bahar için de **baharın** kelimeleri olduğu gibi.

Kışla, **kışlak**, kışlamak kelimeleri de bu kış mevsimi ile ilgili sözlerdir. Bunun gibi **kış güneşi** sözü de ısıtma gücü az olan, kısa süren güneşlenmeye verilir ki, bu söz eskiden geçen **şems-i şitâ** deyiminin karşılığıdır.

Kış gündönümü (Al. Wintersonnenwende, Wintersolstitium, Fr. Solstice d'hiver, İng. Winter solstice, eski terim : İnkılâb-ı şetevî). Yer yuvarlağı 23 Eylülden 22 Aralığa kadar güneş etrafındaki dolaşması sırasında, tutulma çemberi (b. bk.) üzerinde tuttuğu türlü noktalar, yeniden gök ekvatorundan uzaklaşmağa başlar. Yer yuvarlağı güneşe, güney yarımküresinin gittikçe artan bir bölümünü, kuzey yarımküresinin gittikçe daralan bir bölümünü tutmağa başlar. Böylece güney yarımküresindeki ülkelerde günler gittikçe uzar, kuzeyde ise kısalır. 22 Aralık'ta güneşin ışınları, güney yarımküresine daha dik vurur, günler uzar. Bunun ardından gündüzler kısalmağa başlar. Güney yarımküresinde oturanlar için bugün güneşin en dikine vurduğu, günün en uzun olduğu zamandır. İşte bu günden sonra günler kısalmaya, güney yarımküresinin adamları güneşin kendilerinden uzaklaştığını görmeye başlarlar. Buna göre 22 Aralık bir **duraklama zamanı** ve bir **dönüm noktası**'dır ki, kuzey yarımküresinde oturanlar için güneşin en alçaktan geçtiği, küçük bir yay çizdiği bugüne dilimizde **kış gündönümü** denir. (bk. Gündönümü, Solstis, Yaz gündönümü, Mevsimler).

Kış günü (Al. Wintertag, Fr. Jour d'hiver, İng. Winter-day, eski kelime : Yevm-i şitâ). Sıcaklığın **0°** ya da bu derecenin altına düştüğü gün. Kış günü sırasında sıcaklık, **0°** nin üstüne çıkmaz. 24 saat sıfırın altında durur. Antalya'da bu anlamda kış günü yoktur. Erzurum'da olağan olarak yılın 71 günü kış günüdür. Burada kimi yıllarda kış gününün 40'a indiği, kimi yıllarda da 116 yı bulduğu olur. (bk. Yaz günü).

Kış uyuşukluğu (Al. Winterschlaf, Fr. Sommeil hivernal, Hibernation, İng. Hibernation, eski kelime : Hader-i şitaî, dilimizdeki başka karşılıkları Kış uykusu, Tuncuklama). Memeli hayvanların birçoğunda ve bir iki çeşit kuşta görülen kış dinlenmesi. Bu dinlenme, bir çeşit uyuşukluk olarak geçer. Kış uykusu ile sıcaklık, ısı arasında yakın ilgi bulunduğu görülmüştür.

Kış yağmuru (Al. Winterregen, Fr. Pluie d'hiver, İng. Winter rain). Yıl içinde düşen yağışın en çok yağdığı zamanın **kış mevsimi** olduğu yerler. Bu türlü yağış bölgelerinin başta gelen örneği **Akdeniz bölgesi**'dir. Ancak, dünyanın başka yerlerinde de yağış mevsiminin kışa rastlıyan yerleri vardır. Bununla ilgili olarak **kış yağmurları bölgeleri** terimi, böyle bir

durumu anlatma bakımından daha elverişli olmuştur. Ancak, **Akdeniz iklimi** terimi son derece alışılmış, yayılmış olduğundan çok kullanılır. (bk. Akdeniz iklimi).

Kışın (Al. im Winter, Fr. en hiver, İng in winter). **Kış mevsiminde** anlamına gelen kelime (bk. Kış). Bunun gibi ilgili mevsimlere göre **yazın, güzün, baharın** kelimeleri de vardır. (Bunlara bakınız).

Kışır (Arapça kışr = kabuk).

Kışla (Al. Winterlager, Fr. Quartier d'hiver, İng. Winter quarters). Soğuk mevsimde içinde oturulan ev. Davar-yetiştiren bölgelerde, yayladan dönüldükten sonra kışın oturulan köyün adı, çoğunca **kışla** ile biter. Kışın davar ve yetiştiricilerinin barındıkları alçak ve çukur yerlerdeki otlaklarda zamanla yerleşme yerleri (köy, kent) belirmiş ve gelişmiştir : **Akkışla**, Akçakışla, **Kırkışla**, İnkışla, **Kuzkışla**, Derekışla, **Kışlaköy**, Karakışla, **Ulukışla**, Şarkışla gibi. Bugün artık, **kışla** yerine **kışlak** (b. bk.) kullanılmaktadır. (bk. Yaylak, Yayla, Güzle).

Kışlak (Al, Winterlager im Freien; Gegend, die sich zum überwintern der Tiere im Freien eignet, Fr. Quartier d'hiver, İng. Winter quarters for animals, eski kelime : Mevsim-i şitâ konağı).

Davarların kışın çekildikleri yaylaya göre alçakta, **kuytuca** yerlerde, daha az soğuk, ya da serin ve ılık, yerine göre, kar tutmaz, bölgelerdeki **otlak** ve **yaylak yerleri.** Çok yerde buraları az kar tutan, otu bol yerlerdir. Böyle yerler kıyı ovalarında, başka ovalarda, çukur fundalıklarda bulunabilir. Öyle çiftlikler vardır ki, gelirlerinin önemli bir bölümü **kışlak** olma yoluyla sağlanır. Kışlak, kiralanır. Yazın dağlardaki serin yüce yaylalarda yayılan davarlar, **kışı geçirmek için** (Al. zum überwintern, Fr. hiverner) kışlaklara inerler (bk. Kışla, Yayla, Yaylak, Otlak).

Kışr-ı arz (Arapça kışr= kabuk, Arz Yer). (bk. Yer kabuğu).

Kıt'a (bk. Kara).

Kıt'a şevi (bk. Kara bayırı).

Kıt'aların intikalî hareketi (bk. Kara kayması).

Kıvrılma (Al. Faltung, Fr. Plissement, İng. Folding, eski terim : İltivâ teşekkülü, teşekkül-ü iltivâ). Düz duruşlu tabakaların kıvrımlı (bk. Kıvrım) bir biçim almasına yol açan olay. Kıvrılma, bir çeşit **yerinden oynama** (b. bk.) olayıdır. Önceleri düz ve yatay duruşlu olan, kat kat **tabakaların,** yandan gelen sıkıştırmalar yüzünden **buruşmaları** (Al. Wellung, Fr. Ondulation, İng. Undolation, Corrugation) bu olayın sonucudur. Kıvrılmaların çok şiddetli olmasiyle ilgili olarak, sıkışık kıvrılmalar, **aşmalar** (b. bk.) belirir. Kıvrılmaların doğurduğu yükselmelerle, türlü yükseklikteki yeryüzü kabarıklarının ana çizgileri belirmiş olur (bk. Kıvrılma dönemi, Kıvrılma kuşakları, Kıvrım dağları, Kıvrım yontuğu, Gevşek kıvrım, Sıkışık kıvrım).

Kıvrılma kuşağı (Al. Faltungszone, Fr. Zone plissements, İng. Folding zone, eski terim : Nevâhi-i mülteviye). Kıvrılmalara uğramış geniş ölçülü bölgeleri içine alan, kuşaklar biçiminde uzanan yerler. Avrupa'da Pirene, Kuzey Afrika'da Atlas dağlarında başlayıp, Alpler, Karpatlar, Apeninlerden Anadolu'ya geçen, oradan da İran ve Himalaya dağları boyunca Cava adasına doğru uzanan **dağ sıraları bölgeleri** yeryüzünün en genç ve sürekli bir **kıvrılma kuşağı'dır.** Kuzey ve Güney Amerika'nın batı bölgelerinde boydan boya uzanan sıradağlar da ikinci bir kıvrılma kuşağıdır.

Bu iki kıvrılma kuşağında yüce dağlar doğmuştur. Bu doğuş, dağ oluş-

ması (b. bk.) ile ilgili olaylarla belirmiştir. Buraları kıvrılmalara uğramış yerlerdir. (bk. Kıvrım, Dağ oluşu teorileri).

Kıvrım (Al. Falte, Fr. Pli, İng. Fold, eski terim : İltivâ). **Tabakaların kıvrılması** (b. bk.) yüzünden doğmuş, eğilmiş, kıvrılmış tabaka biçimi. Bu kıvrılmış yer ya bir tabaka olur, ya da çoğunca üstüste **tabaka dizileri** olur. En sade şekli ile kıvrımlar, tabakaların, taşların dalgalı bir biçim almalarıdır.

Kıvrımın iki ana bölümü vardır : **Kemer** (antiklinal), **tekne** (senklinal).

Kemer, köprü kemeri, kapalı çarşı kemeri biçimini andıran bir **kabartı** (Fr. voûte, İng. upfold, arch, Al. Gewölbe, Sattel) yerdir. **Tekne**, bir oluğu andıran **çukurluk** (Fr. gouttière, İng. Downfold, through, Al. Mulde) tur. Kemer ile tekneyi birbirine bitiştiren eğik yere **kıvrım yanı** ya da **kanat** (Al. Flanken, Flügel, Schenkel, İng. Side, Limb, Fr. Flancs, Jambages) denir. Kıvrımın en iç yerine **kıvrım çekirdeği**, en dış yerine **kıvrım doruğu** veya **Kemer kilidi** (Fr. Clef-de-voûte, İng. Keystone, Al. Schlussstein) denir. Kemerde, en yeni tabaka kıvrım doruğunda, en eski tabaka kıvrım çekirdeğindedir. Teknede ise tersine en yeni tabaka, kıvrım çekirdeğinde, en eski tabaka kıvrım doruğunda yer tutar. Kemerde ve teknede, kıvrım doruğunu ortadan ikiye böldüğü düşünülen düzleme **eksen düzlemi** (Fr. Plan axial, Al. Achsenebene, İng. Axical plane) denir. Bu düzlemin belirli bir tabaka yüzeyiyle kesiştiği çizgiye **kıvrım ekseni** adı verilir. Ensen düzlemi dikine ise, bu kıvrım **dik**'tir. Eksen düzlemi eğik ise, bu kıvrım **eğri**'dir. Bu düzlem daha eğik olursa, **yatık, devrik kıvrımlar** belirmiş olur. Daha ileri bir durumda **kıvrım örtüsü** ve **aşmalar** (b. bk.) belirir. Kıvrılmanın derecesine göre **gevşek kıvrımlar, sıkışık kıvrımlar** ayırt edilir. Birkaç kıvrım birbiri yanında uzanıyorsa buna **kıvrım demeti** denilir. Kıvrımlarda **eksen uzanışı** (Al. Sattellinie, Muldenlinie, Achse, Fr. Axe, İng. Axis), **Kıvrım uzanışı** (Al. Streichen, Fr. Direction, İng. Trend-line) nı verir.

Kıvrım dağları (Al. Faltengebirge, Fr. Chaînes des plissements, İng. Folded mountains, eski terim : Cibâl-i mülteviye, Mülteviî cibâl). Ana çizgileri kıvrılmalarla (b. bk.) belirmiş tek, ya da birbiri yanısıra uzanan kıvrımların (b. bk.) doğurduğu **dağ sıraları**. Bu türlü dağlar, yeryüzünün en uzun, en yüce dağlarıdır. Bunlar da **gevşek** kıvrımlardan (b. bk.) ya da çoğunca **sıkışık** (b. bk.) **yatık, aşmış** kıvrımlardan doğmuş dağlardır.

Kıvrım dağlarının çoğu birbiri ardınca sıra sıra, birbiri yanında dizi dizi uzandıkları için bunlar asıl sıra dağlardır. (b. bk.) Toros dağları, Kuzey Anadolu dağları, Alpler, Himalayalar bu türlü dağlardandır (bk. Dağlar).

Kıvrım yapısı (Al. Faltenstruktur, Fr. Structure plissée, İng. Folded structure, eski terim : Mülteviî bünye). **Yapı biçimleri** (b. bk.) bakımından kıvrımların (b. bk.) önemli yer tutmuş bulunduğu bir yapı. Böyle yerlerde kırılmalar (b. bk.) da bulunmakla beraber ana yapı kıvrımlardır (bk. Kıvrım, Kıvrılma, Dağlar).

Kıvrım yontuğu (Al. Faltenrumpf). Kıvrılmalar yüzünden kemerli, tekneli bir biçim almış bulunan tabakaların bulunduğu bölgelerde uzun süren aşınmalar, yontulmalarla belirmiş, yarı düz, yarı dalgalı yöre. (bk. Yontuk, Masa yontuğu, Yontukdüz).

Kıvrımlı bölge (Al. Faltenland, Fr. Région plissé, İng. Folded region, eski terim : Mıntaka-i mülteviye). Ana yapısı kıvrımlı (b. bk.) olan bölge. Güney Anadolu kıvrımlı bir bölgedir.

Kıyı (Al. Küste, Fr. Côte, İng. Coast, Shore, eski kelime : Sâhil). Kara, deniz ve havanın birbirine bir yerde değdiği yer. Dar anlamı ile **kıyı**, kara ile deniz arasında bir sınır çizgisidir. Kıyı, deniz ile kara ve hava olaylarının çarpıştığı yerdir.

Kıyı kavramı, türlü genişlikte gözönüne alınır : Dalgalarla işlenen dar bir kıyı boyu ile bundan çok daha geniş olan denizin etkisi altında bulunan bir kıyı bölgesi olarak ta gözönüne alınır. Böylece kıyı denildiğinde sadece deniz işlemesinin doğurduğu bir varlık değil, denizin ve başka dış olayların çarpıştığı bir **tepki alanı** (Al. Reaktionsfeld) gözönüne gelir. Kıyı, sürekli olarak değişikliğe uğrayan bir yerdir : Dalgaların kemirmesiyle **dik kıyılar** geriler (bk. Çatlama), akıntılarla birikme ve aşınma yerleri belirir, akarsuların taşıdığı parçacıklarla deltalar büyür, yer kabuğunun yaylanmalariyle (b. bk.) kıyı bölgesinde eğilmeler olur, bu yüzden deniz ilerler, ya da çekilir.

Yüksek kıyılar, alçak kıyılar ayırt edilir. Kıyı bölgesinde ne kadar çeşitli yer biçimi varsa, buralarının deniz suları altında kalmış olması halinde eski yer kabartıları, yer çukurları burada kendini belli eder.

Kıyı akıntısı (Al. Küstenströmung, Fr. Courant littoral, Dérive littoral, İng. Littoral current, Longshore current, Shore-drift, eski terim: Sâhil cereyanı). Kıyı boyunca uzanan, burada yer yer taşıma ve biriktirmeye yol açan deniz akıntısı (bk. Deniz akıntısı).

Kıyı aşınma ovası (Al. Abrasionsebene, Fr. Plaine d'abrasion, İng. Plain of marine erosion, eski terim : Sâhil îtikâl sahrâsı, Sâhil îtikâl ovası). Kıyı çizgisinin yer değiştirmesiyle ilgili olarak, kıyı boyunda aşınmalarla düzleşmiş olan yerler. Bunlara **kıyıboyu yontukovası** da denir. Bir başka halde de kıyı biçimlerinin, aşınma dönemi ile ilgili olarak, aşınmanın en sonunda meydana gelmiş kıyıboyu yontukdüzü (peneplen).

Kıyı boyu gemiciliği (bk. Kabotaj).

Kıyı bölgesi (Al. Küstengebiet, Fr. Région littorale, İng. Coast region, eski kelime : Sâhil mıntakası). Kıyı boyunun hemen gerisinde uzanan, türlü yönlerden denizin etkisi altında bulunan yerler. (bk. Kıyı).

Kıyı çizgisi (Al. Küstenlinie, Fr. Ligne du rivage, İng. Shoreline, Coastline, eski kelime : Sâhil hattı). Açık deniz boyunca uzanan kıyı çizgisi. Bunun önünde adalar, gerisinde koylar uzanır. (bk. Kıyı).

Kıyı dalga düzlüğü (Al. Küstenplattform, Fr. Plate-forme littorale, İng. Wave-cut platform, Wave-cut bench, eski terim : Sâhil plâtformu). (bk. Dalga düzlüğü).

Kıyı değişmesi (Al. Strandverschiebungen, Fr. Déplacement du rivage, eski kelime : Sâhil hattının tebdil-i mevki etmesi). Kumsallı kıyılarda eski kumsalların kıyı şekilleri, kum-çakıl yığıntıları halinde şimdiki deniz yüzünden yüksekte kalmış olarak görülmeleri, ya da deniz dibinde yer almış olmaları. Eğer deniz, kumsal bölgesini örtmüş ise buna kıyı çizgisinin **olumlu** (pozitif) **değişmesi** denir. Bunun tersi olarak deniz kumsaldan geri çekilmişse, buna da kıyı çizgisinin **olumsuz** (negatif) **değişmesi** adı verilir. **Pozitif değişme**, ya denizin kabarmasından, ya da karanın çökmesinden ileri gelir. **Negatif değişme**, denizin alçalmasından, ya da karanın yükselmesinden doğar. (bk. Kıyı).

Kıyı dili (Al. Nehrung, Fr. Cordon littoral, İng. Spit, Sand bar, İtalyanca : Lido, eski terim : Sâhil kordonu, dilimizdeki başka bir kelime : Torluk). Deniz kumlarından, çakıllarından bir yapısı olan, kıyı girintileri (körfez, koy) önünde bir dil gibi uzanan, alçak, yassı bir yer biçimi. Bunlara **kıyı kordonu** da denir. **Kıyı dili, körfezlerin**, koyların ağzında

uzanan, böylece bir deniz girintisini ya iyice, ya da hemen hemen kapıyan uzun, kumlu-çakıllı dillerdir. İstanbul yakınındaki Küçük Çekmece ile Büyük Çekmece göllerinin önünde böyle birer kıyı dili vardır. Kıyı dillerinin iyice gelişmemiş olanlarına, **kıyı oku**, ya da sadece **ok** denir. Kıyı dili, koylu kıyılarda (b. bk.) doğar.

Kıyı dili üzerinde **yel üfürmesi** ve savurmasından ötürü sıra sıra kum yığınları belirir. (bk. Kıyı kumulu). Bu kıyı dili zamanla iyice gelişir, eski körfezin veya koyun önünde boydan boya uzanır. Körfez böylece kapanır, denizle ilgisi azalır, ya da iyice kesilerek orada körfez yerine **göl** belirir, böyle göllere **deniz-kulağı** (b. bk.) denir. (bk. Kıyı).

Kıyı düzenlemesi (Al. Uferbau, Fr. Fortifier les rives). Taşkınları önlemek, akan suyun kemirici işini azaltmak için akarsu kıyılarında (b. bk.) yapılan işler. Bu işler arasında ırmak kıyısını suların taşamıyacağı kadar yükseltmek, hendekler açmak vardır. Ayrıca ırmak kıyılarını çimen ve başka bitkilerle toprağa iyice bağlama işi de yapılır. Bunların hepsine birden **dere düzenlemesi** veya **dere ıslahı** da denir.

Kıyı gölü (Al. Strandsee, Fr. Lagune, Etang, İng. Lagoon). Kumsallı kıyılarda, **kıyı dili** (b. bk.) gerisinde kalmış göl. Kıyı gölünün, denizle ilgisi ya hiç kalmamıştır, ya da dar bir su yolu ile denize açıktır. (bk. Deniz-kulağı).

Kıyı kordonu (bk. Kıyı dili).

Kıyı kumulu (Al. Küstendüne, Fr. Dune littorale, İng. Shore dune, Coastal dune, eski terim : Sâhil eksibesi). Geniş kumsalların bulunduğu kıyılarda esen yellerin yığdığı kum tepeleri. (bk. Kumul).

Kıyı ovası (Al. Strandebene, Fr. Plaine littorale, İng. Strandplain, Beach plain). Deniz ile gerideki dağlar arasında uzanan, buralardan koparılarak taşınmış taş parçacıklarından doğmuş ova. (bk. Ova, Birikinti ovası).

Kıyı platformu (bk. Dalga düzlüğü, Kıyı aşınma ovası).

Kıyı sisi (Al. Küstennebel, Fr. Brumes, İng. Sea fog). Karadan denize esen soğuk rüzgârların, sıcak ve buharla doygun hava ile deniz üstünde karşılaşmasından doğan sis. (bk. Sis). Bunlar deniz taşıtları için engeldir.

Kıyı sürüntüleri (Al. Küstenversetzungen, Fr. Migration des matériaux). Türlü şekillerde parçalanmış taşların sürüklenerek kıyı boyundaki başka yerlerde biriktirilmiş durumu (bk. Sürüntü).

Kızak (Al. Schlitten, Fr. Traineau, İng. Sledge). Karlı, soğuk bölgelerde çok işe yarıyan tekerleksiz bir çeşit taşıt. Bir iniş boyunca aşağı doğru kayan kızaklardan başka, köpeklerin, atların çektiği kızaklar da vardır. Bu sonuncularla yolcu, çeşitli yükler, bu arada kereste de taşınır. (bk. Kayak, Geyle, Taşıt).

Kızgın bulut (Al. Glutwolken, Pinienwolken, Fr. Nuée ardente, İng. Glowing cloud, Nuée ardente). Henüz yanmakta bulunan yanardağların doruğunun üstünde fıstık çamı ağacının bir şemsiye gibi açılmış dallarını andırırcasına uzanan, türlü gazlarla küllerden bir bileşimi bulunan, son derece sıcak, yakıcı, kavurucu, boğucu bulutlar. (bk. Yanardağ). **Kızgın bulutlar** yanardağların kimisinde **kırmızı** renkte kızgın kuru bulutlar olarak görülür. Bu bulutlar, püskürmeler sırasında çokça çıkınca dağdan aşağı doğru akarcasına inerler.

Kil (Al. Ton, Fr. Argil, İng. Clay). Ayrışmalarla meydana gelen, çapları dörtte bir mm. den de küçük olan ince taş tanecikleri.

Kuru kil dile dokundurulursa yapışır. Dildeki tükürüğü hemen kendine

çeker. Islandığı zaman kil, kendine göre bir koku verir. Kil ıslanmışsa su geçirmez olur. (bk. Geçirimsizlik) Kil kuru ise çatlar. Eğimli kil tabakalarının üstündeki kayalar, yer kaymalarına uğrar.

Kilin çok çeşitleri vardır : Çömlekçi **kili** bunlardandır. Bu kil su ile karıştırılınca, yoğurulabilecek, her kalıba girebilecek bir durum alır. Kuruyunca da verilen biçimi saklar. Bundan ötürü böyle killerden, çanak, çömlek, küp, güveç, testi, kiremit, tuğla, kerpiç yapılır. Bir de **lekeci kili** adı ile anılan bir kil çeşidi vardır ki, kimi yerde sabun yerine kullanılır.

Kilin en büyük özelliği su geçirmez duruma gelince, üstünde yeraltı sularının (b. bk.) taban suyunun, kuyu yatağının (b. bk.) birikebileceği bir yer durumuna gelmesidir. (bk. Çamur, Balçık, Mil, Çirkef, Çirkef çamur).

Killi (Al. Tonig, Fr. Argileux, İng. Clayed). Kille ilgili topraklara verilen ad. (bk. Kil).

Kils (bk. Kireçtaşı).

Kiltaşı (Al. Schiefer, Fr. Schiste, Argile schisteuse, İng. Schist, dilimize girmiş başka bir kelime : Şist). Çok ince taneli olan kilin (b. bk.) zamanla kat kat yığılmasından doğmuş taş. Kiltaşının rengi, içinde bulunan maddelere göre, mavimsi, yeşilimsi, boz, sarı, kırmızımsı, kara, esmer olabilir. Bunlar yumuşak taşlardır. Kolay aşınırlar. Kara renkli kiltaşları içinde biraz kömür, ya da bitüm (b. bk.) bulunur. Kiltaşlarından kimisi sertçe olur ve ince ince, kat kat ayrılabilir. Bunlarla damlar döşenir. (bk. Taşlar).

Kimyasal aşınma (Al. Chemische Erosion, Fr. Erosion chimique, Corrosion, İng. Corrosion). Suların eriticiliği yüzünden taşların aşınması, oyulması, erimesi olayı. Yağmur sularının ilk etkileri dokundukları taşları eritmek, erime derecelerine göre bunların bir miktarını alıp götürmektir.

En kolay eriyen taşlar arasında **kayatuzu** vardır. 100 bölüm su 10 - 15 derecede kayatuzundan 36 bölüm eritir. Bu yüzden sularda erimiş olarak tuz çok bulunur. Yine bundan ötürü kayatuzu açıkta ise yağmurlarla erir. Kolay eriyen taşlardan **alçıtaşı**, kayatuzuna göre daha güç ve geç erir. Bundan ötürü alçıtaşı bozkır bölgelerinde yüzde çok görülür. **Kireçtaşı** da eriyen taşlardandır. Suyun eritici değerini karbon dioksit arttırır. Bu madde yağmur sularında, kar sularında bulunur. Kimyasal aşındırmalar yüzünden **obruk, düden, mağara, in, lâpya** gibi yeryüzü biçimleri (b. bk.) meydana gelmiştir.

Kimyasal ufalanma (Al. Zersetzung, Chemische Verwitterung, Fr. Décomposition chimique, İng. Decomposition (chemical), eski kelime : Kimyevî tahallül). Suların eriticiliği yüzünden (bk. Kimyasal aşınma) taşların çözülmesi, dağılması, erimesi olayı. Kimyasal ufalanmada taşların, minerallerin bileşimi değişir. Bu halde ya başka türlü bir madde doğar, ya da taş erir. (bk. Mekanik ufalanma).

Kiralama (Al. Pacht, Fr. Fermage, İng. Lease, eski kelime : İcâr, Mukataa). Bir toprağı, ya da herhangi bir yeri sahibinden bir ücret karşılığı olarak kiralamak işi.

Kiremit (Al. Dachziegel, Fr. Tuile, İng. (Roofing) tile). Kilden yapılmış, fırınlarda pişirilmiş, çatıları (b. bk.) örtmeye yarayan bir yapı malzemesi. (bk. Kerpiç, Tuğla).

Kireçtaşı (Al. Kalk, Fr. Calcaire, İng. Limestone, eski kelime : Kils, dilimize Fransızcadan girmiş başka bir kelime : Kalker). İnce taneli, sık yapılı, çoğu kalsitten meydana gelmiş, türlü renklerde, fakat çoğunca açık renkli taşlar. Bu taşların üzerine asit damlatılırsa, orada köpürme olur. Bu taştan **kireç** elde edildiği için bun-

lara **kireçtaşı** denilmiştir. Bu taşların çok çeşitleri vardır. Bunlar tortul taşlardandır. (bk. Taşlar).

Kireçtaşı tüfü (Al. Tuffstein, Kalktuff, Kalksinter, Fr. Tuff calcaire, İng. Calc tufa, eski kelime : Kilsî tüf, dilimize girmiş başka bir kelime : Kalker tüf). Kaynaklar yanında meydana gelmiş ve içinde erimiş olarak kireçtaşının bulunduğu kaynak sularının ayrışmasından doğmuş süngerimsi taşlar.

Klimatoloji (Yunanca klinein = eğim, logos = bilim). (bk. İklim bilimi).

Klüz (bk. Enine vâdi).

Kokurdan (Al. Kleine ringsumschlossene Vertiefung, Fr. Dépdession fermée de dimension modest, İng. Little closed depression). Bulunduğu yere göre derinlik gösteren ve dışarıya akıntısı olmıyan küçük kapalı çanak. Başka bir deyişle küçük olan her türlü çanak veya kısaca **kapalı küçük çanak.** Haritacılarımız tarafından çok kullanılan **kokurdan** (çoğulu : **Kokurdanlar**), büyük ölçekli haritalarda özel işaretlerle gösterilir (bk. Harita, Eşyükselti eğrisi). Buna göre, büyük kapalı çanakları ve geniş çukur yerleri kokurdan olarak gözönüne almamak gerekir. Bu türlü yerler yani büyük çukur şekiller geniş çanak (b. bk.), ova (b. bk.) tekne (b. bk.) biçiminde bulunurlar.

Türkçede **kokurdan** terimine kelime yapısı bakımından benziyen kelimeler bulunduğu gibi (kokurdamak, kokurdak, kokurdaşmak), bu adla anılan yer adları da vardır (Kokurdan Deresi, Kokurdan Yolu, Kokurdan Yaylası gibi). Harita üzerinde belirtilme tarzı ve bir topoğrafik şekil olarak **kokurdanlar,** en çok şu yerlerde görülür : **1 — Karstik bölgelerde.** Buralarda kireçtaşı (kalker), alçıtaşı (jips) gibi eriyici taşların ve tabakaların bulunduğu yerlerde sık, ya da seyrekçe olarak birçok kokurdanlar bulunur. Bunlara **karstik arazi kokurdanları** denir. (bk. Karst olayları, Karst yöresi). Dolin, düden, obruk, koyak gibi adlarla (bunlara bakınız) anılan yeryüzü şekilleri, yerine göre, kokurdan özelliği gösterirler. Bunlar çoğunca yanyana ve çok sık olarak bulunurlar. (1 km² lik araziye 20 - 50 tane kokurdan düşecek kadar). **2 — Karlı - buzlu bölgelerde.** Buralarda kalıcı karlar (b. bk.) ve buzkarlar (b. bk.) ile örtülmüş dağlarda kokurdanlar çoktur : Karyalağı (b. bk.) buzyalağı (b. bk.) kokurdan özelliği gösterir. **3 — Volkanik bölgelerde** : Krater (b. bk.), patlak çukur veya Maar (b. bk.) gibi. **4 — Akarsuların düşüş yerlerinde** bulunabilirler : Dev-kazanı (b. bk.).

Kokurdanların çok sayıda ve toplu olarak yanyana bulundukları yerlere **kokurdan yöresi** veya **kokurdanlar yöresi** denir. Bu türlü yerler geniş alanlarda bulunuyorsa böyle yerlere de kokurdan **bölgesi** veya **kokurdanlar bölgesi** adı verilir.

Kol deniz (Al. Nebenmeer, Randmeer, Fr. Mer bordière, eski kelime : Tâli deniz). Dünya denizi durumunda bulunan okyanuslardan az, ya da çok belirgin olarak ayrılmış deniz çanakları. Okyanusların birer kolu durumunda bulunan bu türlü denizler karalarla çevrelenmelerine göre şu bölümde gözönüne alınır : **Kenar denizleri** (b. bk.), **ara denizleri** (b. bk.), **içdeniz** (b. bk.).

Kol ırmak (Al. Nebenfluss, Fr. Affluent, İng. Tributary, Affluent, eski kelime: Tâbi nehîr). Bir ana ırmağa yanlardan karışan birinci derecede büyüklükteki kol. (bk. Yandere).

Koloni (Al. Kolonie, Fr, Colonie, İng. Colony, eski kelime : Müsta'mere). Biri **yerleşme** (b. bk.), öbürü **sömürge** (b. bk.) anlamına olan bir kelime. **Sömürge** anlamına gelmesi halinde, koloni teriminin çeşitli derecelerden anlamı vardır. Sömürülmesi

son derece az koloniler bulunduğu gibi, çok sömürülenleri de olmuştur.

Konglomera (Lâtince conglomerare = birbiri ile kaynaşmak, birbirine bitişmek). (bk. Çakıl kaya).

Konkav (Fransızca concave). (bk. İçbükey).

Konkordan duruş (Lâtince concordare = birbirine uyan, uygun. (bk. Uygun tabakalanma).

Konkordan kıyı (bk. Boyuna kıyı).

Konkresyon (Lâtince concretion = sıklaşma, toplanma). (bk. Yumru).

Konsekan akarsu (bk. Uyumlu akarsu).

Kontraksiyon teorisi (Lâtince contractio = büzülme). (bk. Büzülme teorisi).

Konuk evi (bk. Han).

Konum (Al. Lage, Fr. Site, İng. Locality, Site, eski terim : Mevki). Dar anlamı ile yeryüzünde bir yerin enlem ve boylamların yardımı ile bulunan yeri. Geniş anlamı ile coğrafya şartlarının topluluğu içinde bir yer. Bir dağın eteği, tepenin yamacı, bir ırmağın ağzı, bir burun gibi. (bk. Durum).

Konverjans (bk. Yakınsak).

Koordinatlar (bk. Coğrafi koordinatlar).

Kopmuş Menderes (Al. Abgeschnittene Mäander, Fr. Méandre recoupé, İng. Cut-off meander). Menderesler çizerek akan ırmaklar boyunda iyice gelişmiş Menderes çemberinin zamanla ana akarsu çığırından ayrılmış biçimi. Bunlar, yarım ay, at nalı biçiminde olur. Menderesleri gelişmesi sırasında büklümler gittikçe daha belirginleşir. Menderes boynu ince, üç yanı su ile çevrili bir menderes başı belirir. İşte böyle bir gelişme çağında menderes boynu ya bir su taşkını yüzünden kopar, ya da ağır ağır kopmaya doğru giderek burada bir yarma doğar. Kopmuş menderesin içinde sular birikerek **geçici göller** doğar ki, bunlara **akmaz** (b. bk.) denir. (bk. Menderesler).

Korniş. Fransızca corniche = duvarların üst kenarındaki çıkıntı ve buna benzetilerek vallée à corniche = vâdi yamaçlarında kaya çıkıntıları sözünü karşılamak üzere 30 yıl kadar önce dilimize bu anlamda girmiştir. Bunun Türkçe karşılığı **kaş** (bk. Kaş) tır.

Korrazyon (Lâtince corradere = tırmalama). (bk. Yel kazıması).

Korrelasyon (bk. Tabaka tümlemesi, Korrelat tabakalar, Tümleyici tabakalar).

Korrelat tabakalar (Al. Korrelate Schichten, Fr. Formations corrélatives). Bir morfolojik birliğin gelişme dönemlerini aydınlatmıya yarıyan **ilgili çağdaş tabakalar**. W. Penck'in yer biçimi çözümlemesi yolunda çalışmaları ile ilgili olarak kullandığı **korrelat** kelimesi, lâtince, tümleme, bütünleme, bağlı bulunma, karşılıklı bağlı bulunma, **karşılıklı ilgi** gibi anlamlara gelir. Korrelat tabakaların incelenmesiyle önceleri **aşınmaya uğramış** yerlerle bunların çevresindeki **tortulanma alanları**'nın gelişme yolu, oluşma tarzı ortaya konur.

Bu türlü araştırma yollarına da **tabaka tümlemesi** (b. bk.) yolu denir. (bk. Yerşekli çözümlemesi, Korrelasyon, Fasiyes).

Korrosion (Lâtince corradere = kemirmek). (bk. Su aşındırması).

Koşut (Al. Gleichlaufend, Parallel, Fr. parallèle, İng. Parallel, eski kelime : Muvâzi, dilimize sonradan girmiş kelime : Paralel). Paralel karşılığı olarak kullanılan Türkçe kelime. Kayseri'de ip bükerken **"ipi koşla"** derler ki **"iki ipi birbirine paralel duruma getir"** demektir.

Koy (Al. Bucht, Fr. Baie, İng. Bay). Denizin, küçük girintiler biçiminde karaya doğru sokulduğu yer. Denizlerde olduğu gibi göllerde de koylar var-

dır. Koyların yanyana çok bulunduğu kıyılara **koylu kıyı** (b. bk.) denir. (bk. Körfez).

Koyak (Al. Uvala, Fr. Ouvala, İng. Uvala, dilimize girmiş başka bir kelime : Uvala). Kireçtaşının (b. bk.), alçıtaşının (b. bk.) çok bulunduğu yerlerde görülen ve düdene (b. bk.) göre daha yayvan, daha büyük bulunan çukurluklar. Bu anlamda, ya da buna yakın anlamda **koyak**, yurdumuzun birçok yerlerinde kullanılır. (bk. Dolin, Düden, Tava, Obruk).

Koylu kıyı (Al. Gebuchtete Küste, Fr. Côte à baies, İng. Embayed coast, eski kelime : Muavvec sâhil). Küçük küçük girinti çıkıntıları bulunan kıyılar. Bunun tersi **düz kıyı** (b. bk.) dır. (bk. Kıyı).

Koyun (Al. Schafe, Fr. Mouton, İng. Sheep, Lâtince : Ovis aries, eski kelime : Ganem, Ganemiye). Geviş getirenlerden, sütü, yünü, eti, derisi için yetiştirilen evcil hayvan (bk. Evcil hayvanlar). Koyun sürüleri yaz sıcaklarını geçirmek üzere yaylalara çıkarılır (bk. Yaylacılık).

Kozmografya (Al. Kosmographie, Fr. Cosmographie, İng. Cosmography, (Yunanca kosmos = acun, graphein = yazmak). XVII nci yüzyıla kadar dünyayı tanıtmağa çalışan ve coğrafya ile bir sayılan bir bilgi. (bk. Coğrafya, Astronomi).

Kozmopolit (Yunanca kosmos = acun, dünya, polites = hemşehri). Her kalıba giren kimseler için kullanıldığı gibi, **yeryüzünde çok yaygın** bitkiler, hayvanlar için de kullanılan bir terim.

Kök (Al. Wurzel, Fr. Racine, İng. Root, eski kelime : Cezir). Bitkiyi toprağa bağlıyan, topraktan su, besin tuzlarını alan klorofilsiz bölüm. Kök ucunu zedelenmelerden koruyan **yüksükler** çok sayıda bulunur. Bitkinin soyuna, beslenme şekline, çevrenin su durumuna göre kök, çok derinlere iner, ya da toprağın yüzüne yakın yerlerinde kalır. (bk. Bitki, Ağaç).

Kökleme (Al. Urbarmachen, Urbar gemachtes Land, Fr. Defrichment, İng. Cultivated area). Toprağı ekime uygun duruma getirme işlerinin hepsine birden verilen ad. (bk. Toprak).

Köksüz (taş, kaya). Anakaya (b. bk.) olmayıp, parçalar halinde gömülü, veya açıkta bulunan taşlar.

Köle (Al. Sklave, Fr. Esclave, İng. Slave). Eskiden yabancı ülkelerden kaçırılarak başkalarına satılan insan. Köle, satılmış olduğu kimsenin malı olurdu. Köle alım satımının yapıldığı köle pazarları vardı. Bu satış işlerine de köle alış verişi denirdi. Köle kaçırma işleriyle uğraşanlar, bunu kendilerine iş edinenler vardı. Sonraları kölelik yeryüzünden kaldırılmıştır.

Kömür (Al. Kohle, Steinkohle, Fr. Houille, İng. Coal, eski kelime : Arapça Fahm, Fahm-i madeni). Türlü bitkilerin taşlar ve tabakalar altında havasız kalarak uzun bir süre içinde kömürleşmesinden doğmuş madde. Buna **taşkömürü** de denir. **Kömürleşme** olayının ilk dönemini gösteren kömürlere, **yer-tezeği (turba)** denir. Kömürleşme olayının oldukça ilerlemiş olduğunu gösteren kömürlere **esmer kömür (linyit)** adı verilir. Kömürleşmenin (b. bk.) çok ileri gittiğini gösteren kömürlere **taş - kömürü** denir.

Kömürleşme (Al. Inkohlung, Fr. Carbonisation, İng. Carbonization, eski kelime : Tefahhum). Sular içinde, tabakalar altında havasız kalan, basınç altında bulunan bitkilerin yavaş yavaş kömür durumuna gelmesi olayı. (bk. Kömür).

Köprü (Al. Brücke, Fr. Pont, İng. Bridge). Bir akarsuyun iki kıyısını, bir çukur yerin, ya da bir başka engelin iki yanını birleştiren taştan, ağaçtan, demirden yapı.

Köprüler, yapıldıkları malzemeye

göre, **ağaç köprü, taş köprü, beton köprü, demir köprü** gibi çeşitlere ayrılır.

Köprü karalar (Al. Brückenkontinente). Türlü jeoloji çağlarında o zamanki karaları birbirine bağlamış olduğu düşünülen ve sanılan kara bölümleri. Bu türlü düşünceler bugün birbirinden ayrı düşmüş, aralarında büyük denizler bulunan karalarda birbirine benziyen canlıların, en çok da hayvanların, ya da bunların fosillerinin dağılışını açıklıyabilmek için ortaya atılmış, bunu destekliyecek yönler aranmıştır. Ayrıca denizlerle birbirinden ayrılmış karaların yapı bakımından birbirine çok benzeyişi bunların önceleri bir kara gövdesinden olduğu düşüncesini yerleştirmiş, bugün denizin bulunduğu yerlerde kara çökmeleri olduğu düşüncesini doğurmuştur. Soergel, **4 köprü kara ileri sürmüştür :**

1. Kuzey Atlantik karası. Bu köprü kara, şimdiki İzlanda ve Grönland adaları üzerinden Avrupa'yı Kuzey Amerika'ya bağlıyordu.

2. Güney Atlantik karası. Bu köprü durumundaki kara Güney Amerika'yı Güney Afrika'ya bağlıyordu.

3. Gondwana karası. Bu kara Birinci Çağda Güney Afrika ve Madagaskar üzerinden Hindistan'a uzanıyordu.

4. Pasifik karası. Bu kara, Avustralya ile Güney Amerika arasında bulunuyordu. (bk. Karaların kayması, Dağ oluşu teorileri).

Kör vâdi (bk. Çıkmaz vâdi).

Körfez (Al. Meerbusen, Fr. Golfe, İng. Gulf, Bay). Denizin, karaya doğru sokulmuş büyük ve derin girintisi. (bk. Koy).

Köşe döleği (Al. Eckfluren). Bir akarsuyun iki kolu arasında uzanan **sağrı** biçimli sırt üzerinde **basamak** biçiminde **küçük düzlük.** Bunlar biçim bakımından çokça eğimli sekilere (b. bk.) benzerler. Bunların üstü birer küçük dölektir. (b. bk.)

Köşeli çakıl (Al. Dreikanter, Windkanter, Kantengerölle, Fr. Cailloux à trois facettes, Caillox taillés à facettes, İng. Wind-shaped, Wind-cut, Facetted pebbles).

Çok kurak bölgelerde, ya da geniş kıyı kumsallarında **yel süpürmesi** (b. bk.) yüzünden sivri köşeli taş parçalarının, küt köşeli, yassılmış kenarları olan çakıllar biçimine girmiş durumu. Bunlar, akarsular boyundaki yuvarlak çakıllar gibi iyice toparlaklaşmış değildir. Bunlar, köşeli çakıllardır. Bu köşeli çakıllar sadece tek köşeli olabileceği gibi, **çift köşeli, üç köşeli, dört köşeli** de olurlar. Böylece köşeli çakıllar, tek yüzlü, çift yüzlü, üç yüzlü, dört yüzlü olabilirler. Bu yüzler rüzgârla cilâlanmıştır. Bunlar arasında üç köşelisine çok rastlandığı için böyle çakıllara **üç köşeli çakıl** anlamına gelen Almanca **Dreikanter** (b. bk.) kelimesi, türlü dillerde kullanılır. Kimi yerde de bunlara **yel çakılı** denir. Nasıl ki akarsu çakılı olduğu gibi.

Köşeli çakılların böyle köşeleri oluşu, bu çakılın ana maddesi olan taş parçasının ilk biçimine ve orada belirli bir yönden ya da yönlerden esen yele bağlıdır.

Köşeli çakıllar, rüzgârla süpürülüp cilâlanan taş parçasının önce bir yüzünü uzunca bir süre esen yele doğru tutmuş, burası törpülenip cilâlanmış, sonra dibi oyularak yana devrilmiş, bu defa bir başka yüzü cilâlanmış olarak meydana gelmiştir.

Köy (Al. Dorf, Fr., İng. Village, eski kelime : Kariye). Yeri, biçimi, büyüklüğü, köy işleriyle belli olmuş bulunan **kır yerleşmesi.** Geniş anlamı ile çiftçilik işleri yanında köy ihtiyacını karşılıyacak kadar başka işler de yapılmış olsa, ana çizgileri bakımından böyle bir yerleşme yeri yine köyden sayılır. Bir bakıma, köy denildiğinde sadece, köy evlerinin başladığı ve bittiği yerler değil, bu yerleşme alanı-

nın, ortasında bulunduğu **geçinme, yaşama alanı** ile birlikte meydana getirdiği birlik gözönüne alınır. Köyün bir başka özelliği de nüfusunun oldukça az bulunmasıdır.

Köy, çok eski tarih çağlarından beri belirmiş bir topluluk ve **yerleşme birimi**'dir. Köy, çapa tarımı şeklinde toprağı işlemeye başlıyan bir yerleşme ile belirmiştir.

Çeşitli biçimde köy vardır : **Küme** köy, **toplu** köy, **sıra** köy, **yolboyu** köyü, **dağınık** köy (bu kelimelere bakınız). Bunlar arasında da çeşitli karma örnekler görülür.

Köyün kendine göre, yerine uyar şekilde geçinme, çalışma, ürün elde etme durumu vardır ki, buna göre de türlü köyler ayırt edilir : **Balıkçı** köyü, **bahçeci** köyü, **ekinci** köyü, **hayvancı** köyü, **el sanatları** köyü, **işçi-tarımcı** köyü, **zenaatçi-tarımcı** köyü gibi." (b. bk.)

Bunlar arasında çok çeşitli geçiş örnekleri vardır. Bundan başka, **dağ köyü, ova köyü, kıyı köyü, yayla köyü** de ayırt edilir. (bk. Şehir).

Köy evi (Al. Bauernhaus, Fr. Maison de paysan, İng. Farm-house, Village-house). Köylünün barındığı, çalıştığı ev. Şehirdeki evlere karşılık bunlarda, ahır, samanlık, süt sağma yerleri, geniş avlular bulunur. Köy evi 1 - 2 katlı olur. Köy evleri bulundukları yerin **doğal şartları** ile bu arada **iklimi** ile yakından ilgilidir. Yapı malzemesi olarak çoğunca köyün çevresinden faydalanılır : Ağaçlardan, taşlardan, killerden, saz ve kamıştan faydalanılarak, ağaçtan evler, taş duvarlı evler, kerpiç duvarlı evler yapılır. **Dam** ve **çatı** biçimi de yerine göre değişir : Kimi yerde köy evlerinin damı düz, üstü toprakla örtülü olur, kimi yerde çatı biçiminde yapılır. Çatının üstü kiremitle, sazla, kamışla, ya da başka bir şeyle örtülür.

Köyden göçme. Köyde çiftçilik ederek geçinirken, işini değiştirmek üzere şehire olan göçme. Köyde tarla, bahçe, bağ işleriyle uğraşan köylü türlü ülkelerdeki şehirlerde, fabrika işçisi, satıcı, yapı işçisi maden amelesi olmuş, burada yerleşerek şehirli durumuna gelmiştir. **Köyden göçme** şeklinde dilimizde kullanılan söz, Almancada **Landflucht** şekli ile **köyden kaçma** gibi daha sert bir sözle belirtilmiştir. İngiltere'de ise tarladan kömür işletmelerine doğru olmuş bulunan **köyden göçme olayı** şöyle bir sözle belirtilmiştir : **Yeşil ülke** (Green Country) den **Kara ülke** (Black Country) ye **nüfus akışı.**

Köyden göçme olayı, yeryüzünün türlü ülkelerindeki endüstrileşme çağının en belirgin olaylarından olmuştur. Fabrikalardaki kazancı daha yerinde bulan, şehirdeki yaşayışı da daha çekici gören, ya da ekeceği toprağı yeter derecede geniş ve verimli bulmıyan köylü bu çağda, **şehirlere akın** etmiştir. **Köyde nüfusun artması,** doğumun çokluğu, artan nüfusun başka yerlere, bu arada şehirlere taşmasını yer yer zorlamıştır. Yurdumuzda endüstrileşmenin hızlandığı son çeyrek yüzyılda köy nüfusu %50 çoğalmıştır. Fakat, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerimizin nüfusu çok daha artmıştır. Hernekadar yeryüzünün birçok ülkelerinde toprak, insandan boş kalmış değildir. Birçok ülkelerde **köyden şehire göçme olduğu halde köy nüfusu yine de artmıştır.** Fakat bu artış, şehir nüfusunun artışının yanında az yer tutmuştur. (bk. Göçme).

Köylü (Al. Bauer, Fr. Paysan, İng. Peasant). Küçük, ya da orta büyüklükteki bir toprağın sahibi veya kiracısı olarak burayı ekip biçen, bu yolla geçinen, çoğunca da kendisi çalışan kimse. Birkaç dönümlük toprağı olan köylü, küçük toprak sahibi sayılır. Bundan daha büyükleri orta toprak sahibi köylüdür. Yüzlerce, binlerce dönümü ekip biçen köylüler ise bü-

yük toprak sahibidir. Bunlar arasında **çiftlikler** de vardır. (bk. Köy, Köy evi).

Köylük. Köylerin çok yer tuttuğu bölgeler ve yöreler için kullanılan bir kavram.

Köy plâncılığı (Al. Dorfplanung, Fr. Aménagement des villages, Aménagement rural, İng. Village planning). Köy ile çevresi, köy ile şehir arasındaki durumun düzenlenmesi, daha iyi bir verime doğru gidilmesi için yapılması gereken işler. Geçen yüzyılın ortalarında eski yerleşme düzeni, bu arada **kır yerleşmesi** (b. bk.) değişikliğe uğramıştır. Bu sıralarda endüstrinin ilerlediği ülkelerde köyler boşalmaya doğru gitmiş, şehirler, kısa bir süre içinde genişlemiş, yörenin doğal görünüşü değişmiştir. Yine bu sıralarda nüfus çoğalmış, herkes kendi düşüncesine, isteğine göre, kendi geleceğini kurma yolunu bulmuştur. Bunların sonunda ise menfaatler çarpışmış, **düzensizlikler** başgöstermiştir. Bu arada birdenbire büyüyen şehirlerde türlü güçlükler doğmuştur. İşte köy plâncılığı yolu ile kır yerleşmesinin ve bununla ilgili her türlü işlerin düzgün gitmesi yolları aranmıştır. (bk. Bölge bakımı, Toprak bakımı, Yer plâncılığı, Ülke plâncılığı, Bölge plâncılığı, Toprak korunması, Toprak kazanma, Bakım, İşlenmiş yöre).

Krater (Al. Krater, Fr. Cratère, İng. Crater). Bir yanardağın kazan, tencere biçimli ağzı. Yanardağ, buradan püskürmüştür. **Krater** kelimesi eski Yunanlıların şarap ile suyu karıştırdıkları bir çeşit güveç, ya da çömlek biçimli kabın adından ve ona benzetilerek alınmıştır. Dilimizde buna **yanıkçukur** adı verilen yerler vardır. Karaman yakınındaki Karadağ'ın kraterî için yanıkçukur denildiği gibi. (bk. Yanıkçukur).

Krater gölü (Al. Kratersee, Fr. Lac de cratère, İng. Crater-lake). Yanıkçukur içinde suların birikmesinden doğmuş göl. (bk. Yanıkçukur).

Kratogen (Al. Kratogene, Fr. Aire stable, Socle, İng. Rigid Segment). (Yunanca Kratos = sert) L. Kober'in ortaya atmış bulunduğu bir terimdir ki, yer kabuğunun artık kıvrılamayan kırılabilen sert (bk. Kırılgan, Kırılganlık) ve en eski bölümlerini belirtir. Buraları artık iyice yerleşmiştir. Böyle yerler, Birinci Çağdan (b. bk.) çok önceleri kıvrılmalardan doğmuş, sonraları geçen çok uzun süre boyunca gittikçe sertleşerek **kırılgan** (b.bk.) bir özellik almıştır. Bundan sonraki kıvrılmalar, bu eski kara parçaları arasında uzanmış olan çoğunca denizler, ya da zamanının çökmekte olan geniş kara bölümlerde, yani her çağın oynak yerlerinde belirerek **dağlar** meydana gelmiştir. (bk. Yerleşik yerler, Oynak yerler, Jeosenklinal, jeoantiklinal, Dağ oluşması, Dağ doğuşu, Dağ oluşu teorileri).

Kroki (Al. Skizze, Kartenskizze, Fr. Croquie, İng. Outline, Sketch, Rough sketch). Herhangi bir yerin kısa bir süre içinde ana çizgileriyle özelliğini gösteren çizgilerle belirtilmiş durumu. Bir köyün çevresinin krokisi gibi. Bu, kaba taslak bir haritadır.

Kronoloji (Al., Fr. Chronologie, İng. Chronology). (Yunanca chronos = zaman, (logos = bilim). (bk. Zaman bilimi).

Kronometre (Al., İng. Chronometer, Fr. Chronomètre). Yunanca chronos = zaman, metron = ölçü kelimelerinden yapılmış bir araç adı. Kronometre, son derece incelikle zaman ölçmeye yarayan, dış etkilerin kolay kolay işliyemediği bir çeşit saattir. Bu saat taşınabilir.

Kserofil (Yunanca kseros = kurak, Philos veya philein = seven). (bk. Kurakçıl, Kurakçıl bitki).

Kubbeleşme (Al. Aufwölbung, Fr.

Soulévement en dôme, İng. Updoming). Geniş ölçülü yer kabuğu oynamaları ve yaylanmalariyle ilgili olarak, bir bölgenin kubbeyi andırırcasına kabarması.

Kudret (bk. Erke).

Kuesta (Ispanyolca Cuesta = dağ yamacı). (bk. Tabaka basamağı).

Kullanma suyu (Al. Brauchwasser, Fr. Eau utilisable, İng. Useable water, eski kelime : Kaabil-i istîmâl su). Evlerde, iş yerlerinde kullanmaya yarıyan su. Bu sular da **içme suyu** (b. bk.) gibi arı, kokusuz, duru olmalıdır. Ancak, içme suyunda daha iyi, içimi daha güzel sular aranır. Kullanma sularında suyun sertliği istenmez.

Evlerde olduğu gibi, endüstride de yumuşak, yani tatlı, çözünmüş tuzları az olan sular üstün tutulur. Çamaşır yıkamaya sert sular uygun gelmez. Çünkü, böyle sular, sabunun göreceği arıtma işini güçleştirir. Fabrikanın yaptığı işe göre, kullanma sularında da özellik aranır.

Kulübe (Al. Hütte, Fr. Cabane, İng. Hut, Cottage). En sade, çoğunca tek gözlü ev. Bunlara dilimizde **dam** da denir. Ayrıca, çalı çırpıdan, ağaç dallarından yapılmış kulübelere, **alaçık, çiten, çivlik** gibi adlar verilir. Bağ ve bostanlardaki kulübelere **eğme, elecik** adı verilir. Dağlarda da çoban kulübeleri, ya da dağcılık, kayakçılık için yapılmış, düzgün dayanıklı kulübeler vardır. (bk. Ev).

Kum (Al. Sand, Fr. Sable, İng. Sand, eski kelime : Reml). Aşağı yukarı 0.02 - 2 mm. çapındaki dağınık, küçük mineral taneleri yığını. Kum, asitlerde köpürmez, camı çizer. Kum, taneleri saran pek ince su zarlarının yardımı ile tanelerin biribirine yaklaşma özelliğini kazanabilir. Kumlarda **kılcallık** olayları önemlidir. Çapları bakımından çeşitli kumlar vardır ; **İri** kum, **orta** kum, **ince** kum, **çok ince** kum gibi. Kumların toz denilecek kadar ince olanlarına kumcuk denir, bundan sonra toz (b. bk.) başlar.

Kum yığınları en geniş ölçüsüyle **çöllerde** bulunur. Ayrıca **kıyı** boyundaki **kumsallarda** (b. bk.) **akarsu boylarında** da kum çok bulunur. (bk. Çakıl, Sürüntü, Kıyı sürüntüsü, Taşlar, Kumla).

Kum banyosu (Al. Sandbad, Fr. Arénation, İng. Arenation). Ya güneşte ısınmış, ya da ısıtılmış kum ile gövdenin bütününü, ya da bir bölümünü örtmek. Isıtılmış kum 50°C kadar ısıtılır. Bu yolla romatizma hastalığı iyileştirilir.

Kum dalgacıkları (Al. Rippelmarken, Wellenfurchen, Fr. Ripple-Marks, İng. Ripple marks, dilimize girmiş bir terim : Rippelmark). **Hava** ile **ince kum**, hava ile **toz kar, su** ile **ince kum** gibi yerlerin sınır yüzlerinde görülen ve birbiri ardınca sıralanmış bulunan dalgacıklar dizisi. Kum dalgacıkları, bu türlü yerlerde bugün oluşmakta bulunduğu gibi, geçmiş çağlarda da oluşmuştur ki, bunlar bugün taşlaşmış olarak görülürler. Alaca kumtaşı, gravvake gibi kumtaşları tabakalarında böyle kum dalgacıklarına çok rastlanır. Kum dalgacıklarının oluşu, çöllerde çok görülür. Kumulların (b. bk.) doğuşu, bu dalgalanmalarla açıklanmak istenmiştir.

Kum döngüsü (Al. Sandhose, Fr. Trombe, İng. Dunst whirl). Kumluk bölgelerde, yel savurması yüzünden kumların dönercesine yükselmesi. (bk. Hortum, Tromb, Tornado, Döngü).

Kum fırtınası (Al. Sandsturm, Fr. Tempête de sable, İng. Sandstorm). Çöllerde yel üfürmesi yüzünden beliren kum savrulması. Kum fırtınaları olunca ince kumlar savrularak öbek öbek yığıntılar doğar. Bunlar **kumul**

(b. bk.) dediğimiz **kum tepecikleri**'dir. (bk. Kar fırtınası, Tipi, Fırtına).

Kum sıyırması (Al. Sandschliff, Windschliff, Fr., İng. Corrasion, eski terim : İtikâl-i riyâhi). Yel üfürmesi yüzünden savrulan kumların kayalara çarpması, taşları sıyırması, çizmesi olayı. (bk. Rüzgâr çakılı, Köşeli çakıl).

Kum-taşı (Al. Sandstein, Fr. Grès, İng. Sandstone, dilimize Fransızcadan girmiş bir kelime : Gre). Yapıştırıcı bir madde ile kumların birbirine bitişmesinden doğmuş bir taş. Bu yapıştırıcı madde erimiş durumdaki kireçtaşı (kalkerli kumtaşı), çakmaktaşı (silisli kumtaşı), demir, kil olabilir (bk. Kum). Tanelerinin iriliğine göre **ince** kumtaşı, **kaba** kumtaşı gibi çeşitleri vardır. Yeryuvarlağının türlü çağlarında kumtaşı oluşmuştur. Kumtaşı, kolay işlenebildiği, görünüşü güzel olduğu için aranan bir **yapı taşı**'dır. (bk. Taşlar).

Kumcul bitkiler (Al. Sandpflanzen, Psammophyten, Fr. Psammophytes). Kum yığınları üzerinde, çöllerde, kumullar üstünde yetişen bitkiler. Kumcul bitkiler, yel üfürmesi yüzünden kumların durmadan savrulmasına, şuraya buraya yığılmalarına dayanacak şekilde bir yapı gösterirler. Sık sık eğilen, devrilen bu bitkiler, bulundukları yerlerde çimlenerek o yere kısa bir süre içinde tutunabilirler. Yağış biraz yeter derecede ise, büyüyen bitkilerin çevresini kumlar, doldurur, orada tümsekler belirir. (bk. Bitkiler).

Kumla (Al. Sandbank, Fr. Banc de sable, İng. Sandbank). Sığ deniz diplerinde, kıyılara yakın yerlerde, **kumsal**'a (b. bk.) geçiş bölümlerindeki **kum yığıntı yerleri**. Irmaklardaki kum yığıntı yerlerine de **kumla** denildiği olur. Marmaranın türlü yerlerinde, bu arada Mudanya taraflarında **kumla** kelimesi kullanılır. Kelime yapısı yönünden de **kumla** ile **tuzla**, **buzla** arasında yakınlık vardır. (bk. Kum).

Kumsal (Al. Strand, Fr. Plage, İng. Beach). Deniz ve göl dalgalarının etki yapabildiği kıyı bölümü. Burada denizin hemen **kıyı çizgisi** (b. bk.) yakınındaki düz, az eğimli, az derin deniz dibi de kumsaldan sayılır. **Kumsal**, ya daha başlangıçta alçak, yatık olan kıyılarda, ya da sonradan dalga aşındırmalariyle gelişen **kıyı düzlükleri** (Fr. Zone de déferlement, Al. Brandungszone, İng. Surf zone) alanında belirir. Böyle bir yerde taşıma gücü oradaki ufalanmış taş parçalarında az ise, orada **kumsallaşma** olur. Böylece, kum, çakıl, iri çakıl gibi taş parçaları böyle bir yerde birikir. Bu birikmelerden sonra kum çok yer tutarsa, buraya **kumlu kumsal**, çakıl çok yer tutmuşsa, **çakıllı kumsal** adı verilir.

Bu türlü kıyılarda hem çok, hem de güçlü olarak esen yel doğrultulariyle ilgili olarak, çakıl, kum gibi parçalar, kıyıya vuran yelin esiş yönüne doğru sürüklenir, taşınamıyacak duruma gelince de yer yer yığılır. Böylece uzanan kumluk-çakıllık **kıyı dilleri** (b. bk.) ile körfezlerin, koyların ağzı kapanır, buralarda yer yer yeni kumsallar belirir. (bk. Kıyı, Alçak kıyı, Yüksek kıyı, Çatlama, Dalga düzlüğü, Dalgalar).

Kumsal çatlağı (Al. Strandbrandung, Brandung, Fr. Déferlement, İng. Surf). Deniz dalgalarının yatık, **kumsal** (b. bk.) bir kıyıya çarpmalariyle bu alçak düz yerlerde her dalga vuruşunda beliren yayılmalar olayı. Bunun tersi olarak kayalıklarda gürültülerle çatlıyan dalgalar vardır ki, bunlara da **kayalık çatlağı** denir. Kayalıklardaki dalga çatlamasının gücü (bk. Çatlama), kumsallardaki çatlamalardan daha çoktur. (bk. Kıyı, Dalga, Aşındırma).

Kumul (Al. Düne, Sanddüne, Fr. Dune, İng. Sand-dune, eski terim : Eksibe).

Yelin savurup yığdığı **kum tepeleri**. Kumullar, iki yerde çok görülür: Çok kurak, çıplak, geniş ölçüde kumlarla örtülü bulunan **çöllerde** ve deniz kıyıları boyunca uzanan **kumsallarda**. Bu kumluk yerlerde esen yeller, kumların yer yer yığılmasına, sıra sıra tepelerin doğmasına yol açar. İşte bu tepelere kumul denir.

Buna göre kumul denince tepe biçimi gözönüne gelir. Kumullar, çeşitli yükseklikte olur: Bulunduğu yerden birkaç metre yükseklikte olanlarından 100 metre yüksekliğe varanlarına kadar.

Kumulun özel bir **biçimi** vardır: Bir yamacı dik ve içbükeydir (b. bk.). Burası yelin çarpmadığı yer, tepenin dulda (b. bk.) yeridir. Kumulun öteki yamacı az eğimlidir. Burası yelin üfürdüğü, kumların savrulduğu yamaçtır.

Çöllerdeki kumulların örnek biçimlerinden biri **barkan** (b. bk.) dır. Kumullar çoğunca, tek tek tepeler durumunda değil, sıra sıra tepeler biçimindedir. Yel estikçe, kumullar da yer değiştirir, yılda 10 - 15 metre ileri gittikleri olur.

Kumulların nasıl doğduğu, nasıl geliştiği üzerine türlü görüşler vardır. Bunlardan en sade olanı yel ile üfürülüp savrulan kumların bir engele takılarak orada yığılmaları, zamanla **kum tepesi** biçimi kazanmalarıdır.

Bu engel bir çalı, kaya çıkıntısı, iri boylu dikenlikler, ağaç gövdesi olabilir. Deniz kıyılarında bu türlü **engel kumulları** (Fr. Dunes d'obstacles, Al. Hindernisdünen, gezwungene Dünen) çoktur. Öteki görüş, bir yere takılmadan da kumların sıra sıra tepeler doğuracak şekilde yığılabilmeleridir ki, bunun sebebi hava ile ince kum taneleri örtüsü arasında yelin etkisi ile **kum dalgacıkları**'nın (b. bk.) belirmesidir. (bk. Rippelmark).

Kumul yöresi (Al. Dünenlandschaft, Fr. Champs de dunes, İng. Dune fields, eski terim : Eksibeler havâlisi). Kumul tepelerinin, sıralandığı yere birinci derecede özellik verdiği yöre. İstanbul'un kuzeyinde Karadeniz kıyısındaki Kumköy çevresi güzel görünüşlü bir kumul yöresidir. Bunun gibi, yine İstanbul yakınındaki Şile çevresinde de bir **kumul yöresi** uzanır. Çöller ise boydan boya **kumul yöreleri** ile doludur. (bk. Kumul).

Kurak (Al. Arid, Trocken, Fr. İng. Arid, eski kelime : Yâbis). Buharlaşmanın yağıştan çok olduğu iklim. Buralarda akarsular da olağan durumlariyle akmazlar. Bunlar yılın belirsiz zamanlarında kısa bir süre içinde akar, ya da yıllarca hiç akmazlar.

Kurak bölge (Al. Trockengebiet, Arides Gebiet, Fr. Région aride, İng. Dry region, eski terim : Yâbis mıntaka). Yıl içinde yağışın buharlaşmadan az olduğu bölge. Böyle yerlerde ot, çalı bitkileri geniş yer tutar, ya da toprak iyice çıplak bulunur. Kurak bölgelerin bitki örtüsü **çöl** (b. bk.), **bozkır** (b. bk.), **dazkır** (b. bk.) dır. Büyük karaların iç bölgeleriyle, dinamik yüksek basınç bölgeleri kurak yerlerdir. (bk. Kıraç, Çorak, İklim, Nemli iklim, Karlı iklim, Kurak iklim).

Kurak devirlilik (Al. Arider Erosionszyklus, Fr. Cycle aride, İng. Arid geomorphic cycle, eski kelime : Yâbis mıntaka devirliliği). Kurak bölgelerde, yeryüzü biçimlerinin gelişme durumu. Böyle yerlerde, adatepeler (b. bk.), yeraltına sızan ırmaklar, uc gölleri (b. bk.), eğimli yerlerde de bulunan çanak biçimli yer biçimleri, bir yere doğru olan çevreli akış, bundan doğma içe akışlı (b. bk.) tekneler, sürüklenmiş köşeli taş parçacıklariyle dolu yerler her zaman görülen olaylardandır. (bk. Devirlilik).

Kurak iklim (Al. Arides Klima, Fr. Climat aride, Climat désertique, İng. Dry climate, eski terim : Yâbis iklim, İklim-i yâbis). Yağışın buhar-

laşmadan az olması yüzünden akarsuların cılız, düzensiz aktığı, denize değil, bir tekneye kadar akan derelerin, ırmakların buralara bol taş, çakıl, sürüklediği iklim tipi.
Kurak iklimde yıllık yağış tutarı 25 cm. den yukarı çıkmaz. Yağmurların yağış zamanı belli olmaz. Yıllık ve günlük sıcaklık değişmesi çok olur. Böyle yerler ya çöldür, ya da başka kurak yerlerdir. Buralarda zaman zaman, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurlar yüzünden yamaçlardaki topraklar aşağılara sürüklenir. Yamaçlar gittikçe çıplaklaşır, kayalıklar, işe yaramaz yerler artar. Böyle yerlerde yel üfürmesi, **yel süpürmesi** (b. bk.) önemlidir. (bk. İklim, Nemli iklim, Karlı iklim).

Kurak kuşak (Al. Trockengürtel, Fr. Zone aride, eski terim : Yâbis nevâhi). Yağışların çok az bulunduğu ve düzensiz olarak yağdığı geniş yerler. (bk. Kurak bölge).

Kurak mevsim (Al. Trockenzeit, Trockene Jahreszetit, İng. Drought "season", eski kelime : Yâbis mevsim). Yılın iyice yağmursuz, ya da yağmurlu süresi. Kurak mevsim Akdeniz ikliminde yaza düşer. (bk. Yağmur).

Kurakçıl. Yunancadan alınma xérophile, Arapçadan alınma muhibbülyübûse kelimelerinin Türkçesi. (bk. -Cıl son -eki).

Kurakçıl bitki (Al. Trockenpflanzen, Xerophyten, Fr. Xérophytes, İng. Xerophyte, eski terim : Muhibb-ül yübûse nebat). Kuraklığa dayanabilmek için terlemeyi azaltacak, yerden su emmeyi arttıracak şekilde yapılarında değişme olmuş, **kuraklığa uymuş**, kuraklığı sevmiş olan bitkiler. Bitkilerin kuraklığa uymaları, böylece kurakçıl bitkilerin belirmesiyle bitkide türlü doğal olaylar kendini gösterir : Terleme organları olan yapraklar meşin gibi sertleşir, etli bir biçim alır, renk donuklaşır, üzerleri balmumu gibi bir madde ile kaplanır, yapraklarda tüyler biter, bitkilerin dikenleri (b. bk.) artar. Yapraklar, yakıcı güneş ışınlarına karşı bütün yüzlerini çevirmez, mümkün olduğu kadar yan dururlar. Gereken suyu alabildiği kadar alacak şekilde bitkinin kökleri çok gelişmiş, her yana uzamış bulunur.
İç ve Doğu Anadolu'da yetişen **keven** (b. bk.) denilen çok dikenli yastık biçimli bitki, çoğunca yere yapışık gibi bulunduğu, boyu ise diz boyunu geçmediği halde, kökleri dipte 8 - 10 metre derinlere dalmış bulunur.
Kurak mevsimin süresine, yağışlı mevsimin nemlilik sağlama gücüne göre, çok çeşitli derecelerden **kurakçıl bitkiler** yetişir. Bunlar arasında en belirgin olanlarından biri, uzun süren kurak sürede, bitkinin istediği suyu, kendi içinden karşılamak üzere, bitkinin su toplamasıdır. Böyle yerlerde bitkinin gövdesi son derece şişer, büyür, bir çeşit sarnıç durumu alır. Avusturalya'nın kurak bölgelerinde **Bottle tree** dedikleri **şişe ağacı** bunlardandır. Bu gövde gerçek bir su deposudur. Uzun süren kuraklıklar sırasında bitki, bu topladığı suyu alır. İşte **kurakçıl** ve **kurakçıl bitki** kavramı budur. (bk. Diken, Dikenli çalı, Çalılık, Dikenli bitkiler).

Kuraklık (Al. Trockenheit, Dürre, Fr. Aridité, İng. Drought, eski terim : Yübûset). Çoğunca bitkilerin büyüme zamanına rastlıyan süre içindeki yağışsız dönem. Kuraklık, yağan yağmur tutarına, topraktaki suyun miktarına, buharlaşmaya bağlıdır. (bk. Yağış).

Kurma-ev (bk. Takma-ev).

Kuroşivo (Al. Kuro-Schio, Kuro-Siwo, Fr. Kouro-Sivo, Kuro Siwo, İng. Kuro-Shiwo). Kuzey Pasifikte, Güney Japon adalarının doğusundan geçen, tuzlu, sıcak sulu bir deniz akıntısı. **Kuroşivo** kelimesi, türlü dillerde çeşitli imlâlarla yazılmıştır. Bu kelime-

nin anlamı, mavi tuz demektir. (bk. Serbest akıntı, Deniz akıntıları).

Kuru ot (Al. Heu, Fr. Foin, İng. Hay). Çayır bitkileri biçilip açıkta kurutulursa buna kuru ot denir. Kuru ot hayvan yetiştirmede önemli bir besi maddesidir.

Otlar kurutulduktan sonra köylerde ya toprak damların üstüne, ya da düzlükte bir yere öbek öbek yığılır. Kış aylarında bu kuru otlar hayvanlara yedirilir. (bk. Yaylaçılık).

Kuru soğuk (bk. Ayaz).

Kuru tarım (Al. Trockenfarm, Trockenfarmsystem, Dryfarming, Fr. Culture sèche, İng. Dryfarming, dilimize girmiş başka bir terim : Drayfarming). Sulamadan, tarladan ürün alınması yollarını gösteren bir **ekincilik düzeni.** Bu türlü ürün elde etme işi, ilk önce Amerika Birleşik Devletleri'nin kurak bölgelerinde yer yer ele alınmış, orada bu türlü ekinciliğe **dryfarming** denilmiştir. (bk. Dry farming). Yurdumuzda ilk dryfarming deneme istasyonu Eskişehir'de kurulmuş, denemeler yapılmıştır. Kuru tarımın en sade şekli **nadas** (b. bk.) yani **herk** edilen tarlaya ekin ekmedir. Biraz daha başka şekli, bir tarlaya ekilen ekini yıldan yıla değiştirmektir. Kuru tarım, bunların çok daha geliştirilmiş, bir düzene göre yapılması yolları aranmış bir ekinciliktir. Buna **kurakçılık** da denilebilir. Bu usul, yıllık yağış tutarı 200 - 500 mm. olan **kurak bölgelerin tarım yolu**'dur. Bu yolla kuraklığın kırıcı etkileri, azaltılmaya çalışılır. Bu arada yağışın toprağa iyice sızmasına çalışılır, toprak nemliliğinin azalması önlenir, toprağın veriminin düşmemesine çalışılır, kuraklığa uyabilen, iyi ürün veren tohumlar aranır, gerekli tarla işleri, kuraklık şartlarına uydurulur.

Kuru toprak (bk. Kıraç).

Kuru vâdi (Al. Trockental, Fr. Vallée sèche, Vallée morte, İng. Dry valley, Dead valley). Çok kurak bölgelerde, ya da kalkerli yerlerde suyu bulunmayan vâdi.

Kurûn. Arapça karn = vakit, zaman kelimesinin çoğulu.

Kurûn-ı cedîde (bk. Yeniçağ).

Kurûn-ı ûlâ (bk. İlkçağ).

Kurûn-ı vustâ (Ortaçağ).

Kurutma (bk. Akaçlama).

Kuşak (Al. Gürtel, Zone, Fr., İng. Zone, eski terim : Nâhiye, çoğulu : Nevâhi, Mıntaka, çoğulu : Menâtık). Yeryüzünün bölgeden (b. bk.) geniş ve sürekli olan alanları. Yeryüzünde **sıcak kuşak** denildiğinde, ekvatorun iki yanında uzanan ve her iki dönence (b. bk.) arasında bulunan, böylece yer yuvarlağını sürekli bir kuşak gibi saran yerler anlaşılır. **Ilıman kuşak** denildiğinde, her iki yarımkürede dönencelerle kutup çemberleri (b. bk.) arasında boydan boya uzanan iki kuşak anlaşılır. **Soğuk kuşak** denildiğinde, her iki yarımkürede kutup çemberleri ile kutup noktaları (b. bk.) arasında kalan geniş bölgeler anlaşılır.

Ayrıca, yeryüzünün **dağlık kuşakları, deprem kuşakları** şeklinde kullanılır. Dilimizde **kuşak** karşılığı olarak **zon** da kullanılır. (bk. Bölge, Yöre, Çevre).

Kuşbaşı kar (Al. Schneeflocke, Fr. Flocon de neige, İng. Flake, Snowflake, dilimizdeki başka karşılığı : Lâpa lâpa kar yağması). İri taneli yumak yumak düşerek yağan kar. Kar billûrlarının düşüş hızı her yerde bir değildir. Bundan ötürü bunların düşmesi sırasında taneler birbirine değer. Havanın sıcaklığı sıfırın altına çok inmemişse, bu birbirine değen billûrlar birbirine yapışır, kaynaşırlar. İşte bundan da iri taneli **kuşbaşı kar** doğar. Kuşbaşı kar yumakları kimi zaman çok da büyürler. Boyları birkaç santimetreyi bulduğu olur. Kuşbaşı kar yağışının görünüşü çok

güzeldir. Hele yel savurması da yoksa bu yağışın güzelliği daha da artar. Böyle yağışlar için lâpa lâpa kar yağıyor sözü de kullanılır.

Kuş göçü (Al. Vogelzug, Fr. Migration des oiseaux, İng. Migration of birds, eski kelime : Muhacerat-i tuyûr). Kuşların, toplu olarak çok uzak yerlere gitmeleri, her yıl yer değiştirmeleri olayı. Leylekler bunun bir örneğidir. Bu kuşlar baharda yurdumuza gelmeye başlar, yazı geçirir, kışa doğru güneydeki sıcak ülkelere doğru yollanırlar. Kuşların bu **yıllık göçmeleri**'nde sıcaklık aramakla beraber **yem bulma** imkânlarını gözönüne almak gerekir. (bk. Hayvan göçleri).

Kuşlar (Al. Vögel, Fr. Oiseaux, İng. Birds, eski kelime : Arapça : Tuyûr, Farsça : Mürgan). Yumurtlıyan omurgalılardan, akciğerli, sıcak kanlı, gövdesi tüylü, **kanatlı** hayvanlar. (bk. Kuş göçü).

Kutbu cenubî (bk. Güney kutbu).

Kutbu şimalî (bk. Kuzey kutbu).

Kutbun kayması (Al. Polwanderung). Geçmiş jeoloji çağlarında, Yer'in her iki kutbunun yerinin değişmiş olması olayı. Bu değişmeler türlü yönlerde olmuştur. Bu değişmelerle iklim değişmeleri arasında ilgi aranmıştır.

Kutup (Al. Pol, Fr. Pôle, İng. Pole). Kendi ekseni etrafında dönen bir cismin, bu arada yer yuvarlağının, ekseninin her bir ucu. Yer yuvarlağının biri **kuzey kutbu**, ötekisi **güney kutbu** olmak üzere iki kutbu vardır. Yeryuvarlağının ekseninin, her iki ucundan sonsuza doğru uzandığı düşünülürse gök küresinin kutuplarına varılır. (bk. Yer yuvarlağı).

Kutup-altı alçak basıncı (Al. Subarktische Tiefdruckzone, İng. Subpolar low). Her iki yarımkürede, kutup çemberleri çevresinde uzanan sürekli **alçak basınç kuşakları**. Bunlar dinamik sebeplerden buralarda belirmiştir. Kutuplara doğru yükseklerden ilerliyen hava yığınları bu yüksek enlemlerde yani 60 enlemleri ve çevresinde merkezkaç güçle dışarıya doğru itilerek buralarda hava dağılması, hava seyrelmesi olmuştur. Bundan da kutup-altı alçak basınçları doğmuştur. (bk. Basınç bölgeleri).

Kutup araştırması (Al. Polarforschung, Fr. Expédition polaire, İng. Polar expedition, eski terim : İstikşâfat-ı Kutbiye). Kutup bölgelerinin araştırılması işleri. Bu araştırmalar önce buralarının topoğrafyasını öğrenmek düşüncesiyle yapılmıştır. Ayrıca eskiden ve şimdi bu bölgelerden geçmek, bu bölgelerde ulaştırma imkânlarını aramak için girişilmiş araştırmalar olmuştur. Bugün ise, kutupların hava araştırmaları, doğal durumu, denizleri, buralardaki canlılar bu bölgelerden faydalanmalar için araştırmalar yapılmaktadır. Kutup bölgelerinde son yıllarda birçok meteoroloji gözlem yerleri kurulmuştur. Ayrıca, bu bölgelerdeki **buz örtüleri** üzerine olan incelemeler, araştırmalar da genişlemiştir. (bk. Kutup).

Kutup bölgeleri (Al. Polar Gebiete, Fr. Régions polaires, İng. Polar region, eski terim : Menâtık-ı kutbiye). Kuzey kutup bölgesi (b. bk.) ile güney kutup bölgesi (b. bk.).

Kutup çemberi (Al. Polarkreis, Fr. Cercle polaire, İng. Arctic circle, eski terim : Daire-i kutbiye). Kutuptan yaklaşık olarak 23°,5 uzaklıktaki paralel çemberleri. Bunlardan biri **kuzey** yarımküresindedir. Ötekisi **güney** yarımküresindedir. Enlem değeri söylendiği zaman 66,5 kuzey ve 66,5 güney enlemlerinde birer kutup çemberi vardır, denir.

Kutup çevresi (Al. Zirkumpolar, Fr. Circumpolaire, İng. Circumpolar, başka bir söz : Dolay Kutupsal). Kutupların çevresindeki bölgeler için kullanılan geniş anlamlı bir kelime.

Kutup gecesi (Al. Polarnacht, Fr. Nuit polaire, İng. Polar night, eski keli-

me : Kutbî leyl, kutbî gece). Kutup ile kutup çemberi arasındaki bölgelerde güneşin doğmadığı yani çevren veya **görme erimi** (ufuk) üstüne çıkmadığı zaman. Yer yuvarlağını kuşatan havakürede ışık kırılmaları olmasaydı, kutup gecesi kutupta yarım yıl sürerdi. Işık kırılması yüzünden güneşin yükselmiş bir durum göstermesiyle ilgili olarak, **kutup gecesi** gerçekte bu derece uzun sürmez. Kutup çemberine yaklaştıkça, kutup gecesinin uzunluğu azalır. Bu durum **kuzey** yarımküresinde olduğu gibi, **güney** yarımküresinde de böyledir. Ancak, ters zamana rastlar (bk. Gündüz, Kutup gündüzü, Gün).

Kutup gündüzü (Al. Polartag, Fr. Jour polaire, İng. Polar day, eski kelime : Kutbî yevm, Kutbî gündüz). Kutup ile kutup çemberi arasındaki bölgelerde güneşin batmadığı yani çevren veya **görme erimi** (ufuk) altına dalmadığı zaman. Kutup gündüzü, ışın kırılmalariyle ilgili olarak kutupta yarım yıldan daha uzun sürer. Şu çizelgede **kuzey yarımküresinde** güneşin hiç batmadığı ve hiç doğmadığı zamanların türlü enlemlerdeki değeri verilmiştir.

Kuzey enlemleri	Güneşin batmadığı süre	Güneşin doğmadığı süre
66° 33′	1 gün	1 gün
70	65 "	60 "
75	103 "	97 "
80	134 "	127 "
85	161 "	153 "
90	186 "	179 "

(bk. Gündüz, Kutup gecesi, Gün).

Kutup ışığı (Al. Polarlicht, Aurora, Fr. Aurore, İng. Aurora, eski terim : Fecr, Fecr-i şimalî, Fecr-i cenubî). Kutup bölgelerinde, havakürenin yukarı katlarında çok görülen bir ışık. Kutup ışığının kuzey yarımküresinden görülenine **kuzey ışığı** (b.bk.) denir.

Önceleri dilimizde buna **fecri şimalî** denilirdi. Batı dillerinde **aurora borealis** şeklinde de geçer. Kutup ışığının güney yarımküresinden görülenine **güney ışığı** (b. bk.) denilir. Batı dillerinde buna **aurora australis** de denir. Gözlemlere göre kutup ışığı, çoğunca 100 Km. yükseklerde belirmektedir. Aşağı sınırı 70 Km. ye inmektedir. Fakat yükseklere doğru 1000 Km.'yi aşmaktadır.

Kutup iklimi (Al. Polar-Klima, Arktisches Klima, Fr. Climat polaire, İng. Polar climate). Kışları sert, uzun geçen, soğuk ile kurağın bir arada bulunduğu iklim. Burada yılın her ayı soğuktur. Kuzey yarımküresinde Temmuz sıcaklığı bile 0 - 10 derece gibi bir değer gösterir. Güneş ışınları buraya çok yatık olarak vurur, bu yüzden de ısıtma gücü az olur. Yaz gündömlerinde (b. bk.) günler uzun olur. Bu sıralarda kutba yakın yerlerde gündüzler 24 saatten aşağı düşmez, fakat kutup noktasına yaklaştıkça da, haftaları, ayları bulur, sonunda 6 ay olur. Fakat güneşin ısıt-

ma gücü azdır. Yılın öteki yarısında ise bunun tersine, geceler uzar. Bu sıralarda bölge kara bir kış örtüsüne bürünür.

Kutupta günün sıcaklığı aşağı yukarı bir düziye gider. Fakat yıllık sıcaklık oynaması büyüktür. Bu iklimde ağaç yetişmez. Toprak, derinlere kadar sürekli olarak **donmuş** bulunur. (bk. Donmuş topraklar, Tjäle).

Kutbun yazlarında bu toprağın donu üstten biraz çözülmüş olur, fakat dibi yine donmuş olarak kalır. Kutup ikliminin **karasal örneği** çok serttir. Sibirya'da olduğu gibi. Bir de **denizel örneği** vardır ki, buna göre biraz daha mülâyimdir. (İklim, İklim bölgeleri).

Kutup kuşakları (Al. Polarzonen, Polarkappen, Fr. Zones polaires, İng. Polar zones, eski kelime : Nevâhi-i kutbiye). Her iki yarımkürede kutup çemberleriyle kutup noktaları arasında kalan bölgeler. Her ikisi, bütün yeryüzünün % 8,3 ünü tutar. Bunlar için **kutup bölgeleri** terimi daha çok kullanılır.

Kutup sisi (Al. Polarnebel, Fr. Brouillard "polaire", İng. Arctic sea smoke). Yüksek enlemlerdeki **sisler** (bk. Sis). Bunlar, sıcakça esen deniz yellerinin, karaların çok soğumuş bölgelerine doğru kaymasından doğar.

Kutup yıldızı (Al. Polarstern, Nordpolarstern, Nordstern, Fr. Etoile polaire, İng. Pole star, dilimizdeki başka adı : Demirkazık). Küçük Ayı takımyıldızının bir yıldızı. Kutup yıldızı, Gök kuzey kutbunun 1° uzağındadır. Bunun için bu adla anılır. Kutup yıldızının yardımiyle kuzey yönü bulunur. (bk. Yönler, Yıldızlar).

Kuyruklu Yıldız (Al Kometen, Schweifsterne, Haarsterne, Fr. Comète, İng. Comet, eski terim : Kevâkib-i Zûeneb). Kuyruğu ile bir çekirdek durumunda olan baş bölümünden oluşmuş bir gök cismi. Bunlar asıl gezegenlerden ayrıcadırlar. Kuyruklu yıldızlar, güneşin yakınına gelmedikçe görülmezler. Güneşe yanaşınca da türlü biçim değişikliğine uğrarlar. Kuyruk, güneşten ötèye doğru uzanır.

Kuyu (Al. Brunnen, Fr. Puit, İng. Well). İçme ve kullanma suyu elde etmek için yeraltı suyunun yeryüzüne çıkarılmasına yarıyacak şekilde yapılmış yer. Kuyuların çok çeşitleri vardır.

Kuyu suları içinde iyi içme suyu özelliği gösterenleri olduğu gibi, acı sulu kuyular da çoktur. Kuyu sularının arı, duru olması için, iyi süzülmesi, çevresinin pisliklerden uzak bulunması gerekir. (bk. Su, İçme suyu, Kullanma suyu).

Kuyu yatağı (bk. Yeraltı suyu).

Kuyucuk (bk. Jeoloji Orgu).

Kuz (Al. Nordseite, Schattenseite, Fr. Bise, Ombrée, İng. North side, Shady side). Türkçede kuytu, az güneş alabilen serince yerler için kullanılan bir kelime. **Kuzey** (b. bk.) kelimesiyle bunun ilgisi vardır. (bk. Kuz yönü).

Kuz yönü (Al. Schattenseite, Schattenberg, Fr. Ubac, Envers, İng. Shady side, İtalyanca : Opaco, İnverso, dilimizdeki başka kelimeler: Kuz, Kuzyaka, Kuzleç, Guz, Gölge tarafı).

Güneşin az değdiği, **gölgesi bolca kuzey yamaç.** Bu türlü kuytu serin yamaçlara yurdumuzun türlü dağlık yerlerinde başka başka adlar verilmiştir. Bunlar arasında **kuz, kuz yönü, kuzyaka, kuzleç, guz** da vardır. Kuz yönünün bitki yetişmesinde önemli yeri vardır. Kuz yönünde sıcağı, güneşlenmeyi çok istiyen bitkilerin yetişmesi, serpilmesi güçleşmiştir. (bk. Bakıcak).

Kuzey (Al., Fr. Nord, İng. North, eski kelime : Şimal). Dört ana yönden biri.

Kuzeybatı (Al. Nordwest, Fr. Nord -

ouest, İng. North-West, eski kelime : Şimali garbî, Şimal-i garbî). Ana yönlerden kuzey ile batı arasındaki ara yer. (bk. Ana yönler, Ara yönler).

Kuzey Buzdenizi (Nördliches Eismeer, Nordpolarmeer, Arktisches Meer, Fr. Océan Glacial Arctique, İng. Arctic Ocean, eski adı : Bahr-ı Muhît-i Müncemid-i Şimâlî). Kuzey kutbunda Amerika, Avrasya, Grönland arasındaki deniz. Yüzölçümü 144 milyon Km.² dir. Değişik olarak buzlarla örtülüdür. Kuzeyden güneye doğru Labrador ve doğu Grönland soğuk su akıntıları akar. Bu denizde gemicilik sadece kenar denizlerde (b. bk.) yapılabilmektedir. Buralarda balina, fok avcılığı yapılır. Çok büyük **buz kesekleri** (bk. Kesek) 1950 denberi kutup araştırmaları için istasyon olarak kullanılmaktadır. (bk. Buzla, Buzul).

Kuzeydoğu (Al. Nordost, Fr. Nord-est, İng. North-east, eski kelime : Şimâli şarkî, Şimâl-i şarkî). Anayönlerden kuzey ile doğu arasındaki ara yön. (bk. Ara yönler).

Kuzey ışığı (Al. Nordlicht, Fr. Aurore boreale, İng. Aurora borealis, Northern lights, eski terim : Fecr-i şimalî). (bk. Kutup ışığı).

Kuzey kutbu (Al. Nordpol "der Erde", Fr. Pôle nord, Pôle boréal, Pôle arctique, İng. North pole, eski adı : Kutb-u şimalî). Yer yuvarlağı ekseninin bir ucu. Kuzey kutbu, kuzey yarımküresinin, ekvatora en uzak bulunduğu noktadır. Bu nokta, bütün meridiyenlerin (b. bk.) birleştiği yerdir. Kuzey kutbu, Kuzey Buzdenizinde bir yerdedir. Burada sadece bir yön vardır ki, o da güneydir. Kuzey ve güney kutbu noktaları, yeryüzünün gün bölünüşleri olmıyan biricik yerleridir. Güneş, kuzey kutup noktasında 21 Martta doğar 23 Eylülde batar. Böylece burada yıl sadece ikiye bölünmüş bulunur : Kuzey kutbu gündüzü, kuzey kutbu gecesi. (Bunlara bakınız).

Kuzey kutbu bölgesi (Al. Arktis, Fr. Fr. Arctique (Région-), İng. Arctic region, eski adı : Mıntaka-i Kutbu Şimalî). Kuzey kutbundaki denizlerden, adalardan meydana gelmiş geniş bölge.

Kuzey kutbu bölgesi içinde Kuzey Buzdenizi (b. bk.) de yer alır. Bu denizi çevreleyen karaların oldukça dar birer bölümü, kuzey kutup bölgesi içindedir.

Kuzey-kuzeybatı (Al. Nordnordwest, Fr. Nord-nord-ouest, İng. North-northwest, eski kelime : Şimâl- şimâli garbî). İkinci dereceden bir ara yön (bk. Ana yön, Ara yön).

Kuzey-kuzeydoğu (Al. Nordnordost, Fr. Nord-nord-est, İng. North-Northeast, eski kelime : Şimâl-şimâli şarkî). İkinci dereceden bir ara yön (bk. Arayönler).

Kuzey kutup çemberi (Al. Nördlicher Polarkreis, Fr. Cercle polaire arctique, İng. Arctic circle). Kuzey yarım küresinde 66° 33' dan çizildiği düşünülen paralel, ya da enlem çizgisi. Yer yuvarlağının ekseninin eğimli olması yüzünden, güneş yılın bir gününde burada batmaz. Bugün Haziran'ın 21 i dir. Buna **kuzeyin yaz ortası** denir. Aralığın 22 sinde ise burada güneş doğmaz. Kuzey kutup çemberinin ötesinde kuzey kutbuna kadar olan yerde böyle günlerin sayısı gittikçe artar. Yılın belirli bir süresinde kuzey kutup çemberindeki şartların tam tersi, **güney kutup çemberi** (b. bk.) boyunda bulunur.

Kuzeysel (Al. Boreal, Fr. Boréal, İng. Boreal, eski kelime Şimâlî). **Kuzey ile ilgili** anlamına gelen bir kelime. Batı kaynaklarında **kuzeysel** karşılığı olarak Lâtinceden alınma **boreal** (b. bk.) kullanılır.

Küçük koy (Al. Kleine Bucht, Fr. Baie, İng. Bight). Deniz, göl kıyılarındaki,

küçük girinti yerleri. (bk. Koy, Körfez).

Küçük şehir (bk. Kent).

Küçük şekiller (Al. Kleinformen, Fr. Formes de détail, İng. Minor features). Selcik yarıntıları, çapır yerler, taş oluğu, dalga oyuğu gibi küçük yer biçimleri. (bk. Büyük şekiller).

Küçük yatak (Al. Kleines Bett, Flussbett, Fr. Lit mineur, İng. Meanwater channel). Akarsuların çekik (b. bk.) zamanında aktıkları yatak. (bk. Akarsu).

Kül (Volkan külü) (Al. Asche, Vulkanische Asche, Fr. Cendre, İng. Volkanic ash, Ash). Bir yanardağın püskürmesi sırasında, magmadan gelen parçalarla savrulan pek ince toz, ya da çok ince kum. Bu ince tanecikler, püskürme sırasında **kül yağmuru** (Fr. Pluies de cendre, İng. Ash showers, Al. Ashenregen) olarak yere iner, bir örtü yaparlar. Bu olaya **Kül yağması** (Fr. Chutes de cendres, İng. Ash falls, Al. Aschenfälle) de denir. Böyle yerlerde kaçıp kurtulamıyan insanlar ve başka canlılar, bu sıcak küllerin altında kavrulmuşlardır. Pompei'deki durum gibi. Yanardağ külleri o sırada esen yel ile savrulur. Çok uzaklara da götürülebilir. Erciyes dağının külleri 100 Km. doğusundaki Uzunyaylanın güney kenarında görülür. 1883 yılında Cava ile Sumatra adası arasındaki Krakatoa yanardağından fırlıyan küller 827.000 Km^2 lik yeri örtmüş, bin metre yükseklere çıkmış, bir zaman gökte kalmıştır. Küllerin yığılmasiyle **kül tepesi** (Fr. Cône de cendres, İng. Ash cone, Al. Aschenkegel) belirir. Düz, yerler, yamaçlar küllerle örtülür. Yer de küller su ile karıştığı zaman **kül çamurları** (Fr. Coulées boueues) olarak akar. Yamaçtan yuvarlanmalariyle de **kül çığları** (Al. Aschenlavinen, Trockenlavinen, Fr. Avalanches sèches, İng. Dry avalanches) belirir. Yanardağ külleri, zamanla birbirine yapışır, bitişir, böylece **kül tüfü** ya da **yonutaşı** adı verilen bir çeşit kolay yontulur **yapı taşı** meydana gelmiştir. (bk. Yanardağ).

Külte. Önceleri dilimizde kullanılan ve Arapça **sahre** kelimesinin çoğulu olan **suhûr** teriminin karşılığı olarak konulmuş bir terim : Bu terimin dayandığı anlamın külçe olduğu sanılıyor. Kullanma sırasında külte kelimesinin eksiği görülmüştür. Bu da **külte** ile **kütle** kelimelerinin karıştırılmış olmasıdır. Bu arada **kayaç** (b. bk.) terimi de bu anlamda kullanılmak istenmişse de bunun da eksiği olmuş, kelime olarak **kayaç** kelimesi **kayma** ile karıştırılmıştır. Bunlar gözönünde tutularak, dilimizde çok yaygın bir kelime olan **taş** (b. bk.) kelimesini **geniş bir anlamda** kullanarak **suhûr** terimini karşılamak üzere faydalanmak istendiği olmuştur. Bunun benzeri Batı Ülkelerinden kimisinde vardır. Sözgelişi Almancada **suhûr** karşılığı olarak **Gesteine** kelimesi kullanılır. **Taşlar bilimi** veya Taş bilimi anlamına gelmek üzere de **Gesteinskunde** vardır. (bk. Taşlar).

Kümbet tepe (Al. Quellkuppe, Staukuppe, Domvulkane, Fr. Dôme extrusif). Koyu lâvların akamadan birikmesinden, bir yerde iyice yığılmasından doğmuş yanardağ tepeleri. (bk. Yanardağ, Lâv, Püskürme).

Küme köy. Düzensiz olarak kurulmuş ve gelişmiş, ara yerde küçük bahçe, ya da boş yerlerin bulunabildiği, dar eğri büğrü sokaklı köy. (bk. Köy).

Kürei arz (bk. Yer, Yer yuvarlağı).

Kürei haceriye (bk. Taşküre).

Kürei hayâtiye (bk. Canlılar küresi).

Kürei mâiye (bk. Suküre).

Kürei mücesseme (bk. Mücessem küre).

Kürei musattaha (bk. Dünya haritası).

Kürei nesimî (bk. Havaküre).

Küre-i sakîle (bk. Ağır-küre).

Kürtük (bk. Kürtün).

Kürtün (Al. Schneeanwehungen, Fr. "Congères", İng. Snow-drift, dilimizdeki başka bir kelime : **Kürtük**). Rüzgârın, bir engel önünde biriktirdiği veya çukurlara savurup doldurduğu kar yığını. Yeni yağmış **toz kar**, ya da taneleri andıran **kuru kar** (Fr. Neige sèche, Al. Pulverschnee, İng. Dry-snow , Powdery-snow), esen yellerle şuraya buraya **savrulur** (İng. Drifting snow, Al. Schneetreiben, Fr. Chasse-neige). Bunlar ya bir engelin önünde, ya da çukurca bir yerde **yığılır** (Fr. Congères, İng. Snow-drift, Al. Schneeanwehungen) ki, işte böyle **kar yığıntısı** yerlerine Kuzeybatı Anadolu'da ve Trakya'da **kürtün**, İç ve Doğu-Anadolu ile Kuzey Anadolu'da **kürtük** adı verilir. (bk. Kar, Tipi, Kar örtüsü).

Küsûf (bk. Güneş tutulması).

Kütle (Al. Massiv, Masse, Fr. Massif, Masse, İng. Massive, Mass). Arapça bir kelime olup **yığın, küme, toplu** şey, büyükçe tek parça kavramını verir. Dilimizde kütlenin yerini, birçok yerde **yığın** kelimesi tutmaktadır. Hava kütlesi yerine **hava yığını**, su kütlesi yerine **su yığını** gibi. (bk. Yığın).

Kütlevî. Kütle durumu ile ilgili olmayı belirten eski bir kelime. (bk. **Kütle, Masif**).

Kütlevî dağlar (bk. Toplu dağlar).

Kütük (Al. Stock, Fr. Massif, Dôme, İng. Stock, Plug, Dome). Tabakalı, ya da tabakasız taşlar arasında düzensiz olarak yer almış oldukça geniş yer tutan **kaya kütlesi.** Böyle bir kaya kütlesi olan **kütük**, delip-geçen yapı (b. bk.) nın özel bir çeşididir. Kütüklerle, damarlar (b. bk.) arasında yakın ilgi vardır. Granit ile siyenit taşlarında kütüklere çok rastlanır. Kütüklerin kimisi püskürmelerden (b. bk.) ileri gelmiştir. Kimisi de tortulanmalardan doğmuştur. **Kayatuzu kütüğü** (Al. Salzstock, Fr. Massif de sel, İng. Salt plug) gibi. Bundan başka, mercan kayalıklarında da kütük biçimli yığınlar çoktur. Madencilikte de maden yataklarına, maden damarlarına karşılık **maden kütükleri**'nden söz edilir. (bk. Taşlar).

- L -

Lâgün (Lâtince **lacuna**'dan alınma, İtalyancası **laguna** olan Fransızca **lagune** kelimesinin imlâmızla yazılmış şekli). (bk. Deniz kulağı).

Lahik (Arapça lahik = lığ, aluviyon, çoğulu lühûk). Aluviyon ve lığ karşılığı kullanılmış eski bir terim. Otuzbeş yıl önceki eserlerde şöyle cümleler kullanılırdı : "Lahkî sahillerde körfezler buhayrelere, cezîreler şibih cezîrelere inkılâb eder." Bunun şimdiki terimlerle belirtiliş şekli şöyledir : "Aluviyonlarla dolan kıyılarda, körfezler kıyı göllerine, adalar yarımada biçimine girer." Bir başka örnek : "Muavvec bir vâdide mukaar sevâhil îtikâle uğramış, muhaddeb sevâhil lühûk ile imlâ edilmiş bulunur." 30 yıl önceki bu cümlenin anlattığı olay şudur : "Büklümlü bir vâdide ,içbükey kıyılar aşınmış, dışbükey kıyılar aluviyonlarla dolmuş bulunur." (bk. Aluviyon, Lığ).

Lakolit (Al. Lakkolith, Fr. Laccolithe, İng. Laccolith, Laccolite). Yerin derinliklerinden tabakaların arasına sokulmuş bulunan magma yığınlarının, bu tabakaları kabartacak şekilde toplu bulunduğu yığın. **Lakolit** kelimesi Yunanca lakos = sarnıç, lithos =

taş kelimelerinden yapılma olup **sarmış kaya** anlamına gelir. Bu terim, 1877 de Gilbert tarafından kullanılmıştır. Çok vakit, dipte oldukça ince bir sap biçimi gösterir, daha yukarda üstteki tabakaları kabarttığı yerde bir mantar biçimi alır. Bu, lakolitin en sade biçimidir. Bu yığından çevreye doğru, tabakaların aralarına girercesine uzantılar bulunur. Bu uzantılar kimi yerde o derece çok ve belirgin yer tutar ki, lakolit, dalları yanlara uzamış bir çam ağacını andırır. Bu yüzde böyle lakolitlere **"çam ağacı biçiminde lakolit"** denilmiştir.

Lakolit ilk doğduğu zaman diptedir. Sonraları üstündeki **kabarmış tabakalar** aşınır, lakolit böylece yüze çıkar. O zaman, çevredeki tortul taşlı tabakalar ortasında granit, siyenit gibi taşların bulunduğu bir alan görülür ki, bu lakolit'ın yeridir. (bk. Batolit).

Lâpilli (Al., Fr., İng. Lapilli). İtalyanca **lapillo** = küçük taş parçası kelimesinden alınarak, yanardağlardan püskürtülmüş **tıktıklı çakıllar** için verilen ad. (bk. Yanardağ çakılı).

Lâpya (Al. Karren, Fr. Lapiés, İng. Grikes, Clints, Lapies). Yağmur sularının eritebildiği kireçtaşı, alçıtaşı ve benzerlerinin bulunduğu yerlerde oluşmuş, delik, oyuk, yarıntı biçimli **küçük çukurluklar** ile pürtük, sivrilik, **keskin sırtlar** biçimindeki küçük kabartıların yanyana bulunduğu biçimler.

Lâpya kelimesi dilimize Fransızca Lapiez'den geçmiş (bunun aslı lâtince **lupis**. Fransızca da **Lapiaz** olarak ta geçer). Söylenişine göre de böyle yazılır olmuştur. Dar anlamı ile alınırsa, **çapır** (b. bk.) kelimesi, lâpyayı karşılar görünmektedir.

Kalker yapılı dağlarda lâpyalar çok yerde vardır. Bunların en yaygın olduğu yerler çıplak, bitki örtüsü seyrek bölgelerdir. Buraları çakır çukur, yürümeyi güçleştiren lâpyalarla doludur. Lâpya çukurluklarının derinliği birkaç santimetreden 1 - 2 metreye kadar değişir. Bunlar kalker tabakalarının her yerinde oluşursa da başlangıçta bu taşların çatlaklarında gelişmeye başlar. Önce birbirinden aralıklı çukurlar, delikler belirir, sonra bunların sayısı, genişlikleri artar, daha sonra buraları delik deşik olur. En sonunda da yer yer küçük taş çıkıntılarının, devrilmiş taş yumrularının yanında, kırmızı topraklı yerler uzanır. (bk. Çapır, Leçe).

Lâterit (Al. Laterit, Fr. Latérite, İng. Laterite). (Lâtince **later** = kiremit). Dönenceler arasındaki sıcak iklim kuşağının özel bir toprak çeşidi. Rengi kiremidi andırdığı için bu ad verilmiştir. (bk. Toprak).

Lâv Al. Lava, Fr. Lave, İng. Lava). Yanardağların püskürmesi sırasında yeryüzüne çıkarak akan erimiş taşlar. Bunlar soğuyunca katılaşır, dışık görünüşlü, delikli, camsı taşlar durumuna girer. Bu taşlar püskürük taşlardır. (bk. Taşlar, Püskürük taşlar). Lâtince lav, lavare = yıkamak kelimesinden İtalyancaya geçmiş, buradan da türlü kaynaklara girmiş yayılmıştır.

Yanardağdan püskürtülen lâvın aktığı yer düz ise, **lâv seli** (Fr. Coulée de lave, İng. Lava flows, Al. Lavaströme) orada yayılır, düzlüğü bir örtü gibi kaplar. İşte buna, **lâv örtüsü** (Fr. Champs de lave, Plaines de lave, İng. Lava fields, Lava plains, Al. Lavafelder, Lavaebenen) denir. İleriki aşınmalardan sonra böyle yerler birer **lâv yaylası** (Fr. Plateaux de lave, Al. Lava Tafeln, İng. Lava plateaus) biçimine girer. Püskürtülen lâvların akarak ilerleyişine **lâv akıntısı** veya **lâv** seli adı verilir.

Lâvın içinde gaz çok ise, püskürme sırasındaki düşük sıcaklıkta buharın yayılmasiyle katılaşarak **lâv yığını** (Fr. Dôme de lave, Coupole, Al. Dom,

Kuppel, İng. Dome, Cupola), **lâv kasekleri** (Al. Lavaschollen, İng. Block lava, Fr. "Lave" en blocks) belirir. Böyle yerler birbirine girmiş, birbiri üstüne binmiş büyük **kaya yığınları** görünüşündedir.

Gazları az olan lâvlar yüksekçe sıcaklıkta akarken şişkin yerler, bağırsaklar biçiminde eğri büğrü uzanışta bulunurlar. Asit lâvlar koyu olur, bazik lâvlar cıvık olur. **Koyu lâvlar** güç akar, yer yer yığılırlar. **Cıvık lâvlar** sanki bir çamur seli gibi kolay akar, önüne gelen engelleri aşar, ya da yanından geçer yayılır.

Yanardağın yanık-çukuru (b. bk.) içinde çıkan lâvlar bir gölde suyun birikmesi gibi birikir. Sonra bunun dayanıksız bir yerinden, ya da birkaç yerinden lâvlar, kaynaktan çıkar gibi akar, aşağılara yayılır, geçtiği yerde katılaşır. Böyle lâvların biriktiği yere **lâv gölü** adı verilir. Lâvların arasında geniş oyuklar da bulunur ki, bunlara **lâv ini** (Al. Lavahöhle, İng. Lava cave, Fr. Caverne de lave) denir. (bk. Yanardağ, Magma, Yerin içi, Püskürme, Püskürük taşlar, Patlama).

Lâv akması (Al., Fr., İng. Effusion). Yanardağlardan çıkan lâvın aşağılara doğru akması olayı. Nemrut yanardağından çıkmış olan lâvlar, Bitlis vâdisi boyunca akmış, kilometrelerce uzaklara gitmiştir. Lâv, bir süre aktıktan sonra, yavaş yavaş soğumaya, katılaşmaya başlar. Bundan da **dış püskürük taşlar** doğar. (bk. Lâv, Magma, Yanardağ, Taşlar).

Lâv yanardağı (Lâv volkanları) (Al. Lavavulkane, Fr. Volcane Lavique, İng. Lava volcano, eski kelime : Lâv bürkânları). Yalnız **lâv püskürten volkanlar**'ın yığdığı maddelerden doğmuş tepe, dağ. Bu türlü yanardağlar değişik olarak, dışık, kül, tüf, lâv püskürmüş olan yanardağlara göre sayıca azdır. (bk. Yanardağ).

Lâv yaylası (Al. Ergusstafelland, Lavatafeln, Fr. Plateau de lave, İng. Lava plateau). Yeryüzüne püskürülmüş, akmış lâvların uzandığı yerlerdeki düzce yer biçimleri. İç Anadolu'da Erciyes dağının çevresi ve Doğu Anadolu'daki volkan bölgelerinde lâv yaylaları çoktur. (bk. Püskürük taşlar).

Lejand (Fransızca **légende**'dan alınma). Eski söz : İşârât-ı mahsûsa. (bk. Özel işaretler).

Leve (Fransızca : **Lever** veya **Levé** kelimesinden alınma. Levé d'un plan = Bir arazinin haritasının çizilmesi. Dilimize **leve** olarak girmiş. Karşılığı : **Harita alma**). (bk. Harita alma).

Lığ (bk. Aluviyon).

Lığlaşma (bk. Aluviyonlaşma).

Lifî mev'ad (Telli maddeler).

Liman (Al. Hafen, Fr. Port, İng. Port, Harbour). Fırtınalı havalarda gemilerin barındığı, başka zamanlarda da yük alıp verdiği doğal, ya da yapılmış yerler. İyi bir liman gemilerin kolay girip çıkabildiği, yüklerini çabuk alıp verdikleri, her türlü fırtınadan korunmuş durgun sulu yerlerdir.

Liman gecikmesi (Al. Hafenzeit, Mondflutintervall, Fr. Etablissement du port, İng. High water linitidal interval, eski terim : Liman teahhuru). Bir limanın meridiyeninden (b. bk.) ayın geçişi ile kabarık denizin (b. bk.) büyük kabarmanın belirmesi arasındaki zaman farkı. Böyle bir yerde büyük kabarma, ayın ve güneşin meridiyenden geçişinden epeyce zaman sonra olur. Böylece bir **gecikme** bulunur. Bundan ötürü buna **liman gecikmesi** denir. Her liman için belirli bir **liman gecikmesi** değeri vardır. (bk. Gelgit).

Liman kıyıları (Al. Limanküsten, Fr. Liman (côte à-), İng. Liman coast). Karaya doğru gittikçe sivrilerek sokulan girintilerin çok bulunduğu, **alçak, yatık** bir **kıyı tipi**. Bunun örnekleri Karadenizin kuzey kıyılarında

görülür. Liman kıyıları, denizden az yüksekteki düzlüklerin geniş yer tuttuğu bölgelerde doğmuştur. Böyle yerde bu kıyılar çökmüş, bir bölümü deniz suları altında kalmıştır. Buralarda akarsu ağızlarına deniz suları sokulmuş, ırmak ağızları ince uzun girintiler biçimine girmiştir. (bk. Kıyılar).

Liman teahhuru (bk. Liman gecikmesi).

Liman uzaklığı (Al. Hafenferne). Bir ülkenin iç bölgelerindeki türlü yerlerin başlıca limanlara olan uzaklığı. (bk. Denizden uzaklık).

Limnoloji (Yunanca limne = göl, logos = bilim). (bk. Göl bilimi).

Limon (Fransızcadan dilimize girmiş bir kelime). Türkçesi : **mil**. (bk. Mil).

Limonluk (Al. Gevächshaus, Fr. Serre, İng. Greenhouse). Sıcak, ya da mülâyim iklim bölgelerinden daha sert iklimli yerlere getirilmiş bitkilerin, soğuk mevsimlerde, soğuktan korunmalarını sağlamak için yapılmış ısıtılabilir camlı yerler. Limonluklarda korunan bitkilere asıl yetiştikleri ana yurtlarındaki hava, sıcaklık, nemlilik, toprak şartları, mümkün olduğu kadar ışık sağlanır.

Linyit (Lâtince kökten olan lignum = odun kelimesinden; Fransızca, benzer bir anlamda, lignite). (bk. Esmer kömür).

Litofitler (bk. Kaya bitkileri).

Litosfer (Yunanca lithos = taş, spheira = küre). (bk. Taşküre).

Liyanlar (Al. Lianen, Fr. Lianes, İng. Lianas). Gövdeleri eğilip bükülebilen, **sarmaşık** gibi ağaçtan ağaca sarılan bitkiler. Liyanlar, balta girmemiş ormanların özelliklerindendir. Burada bu bitkiler, ağaçları birbirine saran urganlar, halatlar gibidir. (bk. Balta girmemiş orman).

Lodos (Al. Südwind, Fr. Vent du midi, İng. South wind). Türkiye'de güneybatıdan, güneyden esen **sıcak**, ya da **ılık**, çoğunca **kuru, kimi vakit yağmur getiren** bir yerel rüzgâr. Marmara çevresinde etkisi çok görülen lodostan ötürü, sözgelişi güney yerine "lodosa bakan pencereler" sözü kullanılır. "Gemi lodosa tutuldu" denir. Arasıra yağmur getirdiğini anlatmak için "lodosun gözü yaşlıdır" denildiği olur. (bk. Yerel rüzgârlar, Gezici döngü, Basınç, Akyel).

Loksodromi (Al. Loxodrome, Schräglauf, Schief laufende linie, Fr. loxodromi, İng. Loxodrome, Loxodromic "line", Rhumb-line, eski terim : Seyrimünharif hattı, Seyr-i münharif hattı). Gemi ve uçak yollarında meridiyenleri hep aynı açı ile kesen yol Loksodromi Yunanca, loxos = **eğri**, dromos = **gidiş** kelimelerinden yapılmış bir gemicilik terimidir. Çıkış ile varış yerleri arasındaki geminin yolu ile, meridiyen arasındaki açı belli edilerek bu açıyı değiştirmeden gidilen yol.

Loksodromi'de yol uzar, kömür ve başka masraflar artar. **Ortodromi** (b.bk.) de ise, hem zamandan, hem de masraftan kazanılır. Bu temellerin önemi okyanus yolculuğunda kendini belli eder. Küçük denizlerde ise, çıkış ve varış yerleri arasında çok uzaklık olmadığından bu iki yol tarzı arasında ayrılık o derece belli olmaz.

Lös (Al. Löss, Fr., İng. Loses). Sarımsı, gözenekli, kolay ufalanır, kum ile kireçtaşından katışık bir çeşit toprak. Lös, kurak bölgeler çevresinde yelin taşıyıcı, yığıcı etkisiyle belirmiş kalın tabakalar durumundadır. Lösün [illegible] ince tozların çölden bozkıra doğru savrulması, orada yığılması, üstlerini otların bürümesiyle yerinde kalmış olmaları şeklinde açıklanmıştır. (bk. Toprak, Taş).

Lup (Fransızca : Loupe, eski adı : Pertavsız). (bk. Büyüteç).

Lületaşı (Al. Meerschaum, Fr. Ecume de mer, İng. Sea-foam, dilimizdeki başka bir adı : Eskişehir taşı). Eskişehir yakınında çok bulunan, sarımsı-ak renkte, az sert, az ağır, güzel işlenebilir bir taş. Lüle taşı çok eskiden beri bilinir. Lüle taşından çeşitli süs eşyaları yapılır.

-M-

Mâ' (Arapça mâ' = su, çoğulu miyâh = sular). Bu iki kelime, 30 yıl öncesine kadar dilimizde kullanılmıştır. Sözgelişi : "Tahtelarz şebeke-i miyâhiye" (yeraltı su ağı), şebeke-i miyâhiye (akarsu ağı), mâi râkid (durgun su), miyâhı harre (sıcak sular), gibi.

Maar (Al. Maar, Fr. Cratère d'explosion, İng. Maare, Türkçesi : **Patlak çukur**). Değirmi, çoğunca içi su ile dolmuş, patlamalardan doğmuş bir **çanak**. Bu ad Lâtince mare = deniz kelimesinden yapılmıştır. Maar'lar, küçük çanaklardır. Çapları birkaç yüz metreden birkaç kilometreye kadar değişir. Bu çanaklar, patlamalı yanardağ püskürmesi olan bölgelerde doğmuştur. Dilimizde bunun karşılığı **patlak çukur** (b. bk.) dur. Nasıl ki, krater karşılığı da **Yanık çukur** (b. bk.) dur.

Maden (Al. Metall, Fr. Métal, İng. Metal). Yeraltında **filiz** adı verilen bileşimlerden çıkarılarak eritilen, böylece arı bir duruma getirildikten sonra kalıba dökülebilen, ya da ısıtılıp dövülerek istenilen kalıba sokulabilen madde. Demir, bakır, kurşun altın birer madendir.

Maden çağı (Al. Metallzeit.) Taş çağından (b. bk.) sonra gelen tunç çağı (b. bk.) ile demir çağına verilen eski bir ad.

Maden filizi (Al. Erz, Fr. Minerai, İng. Ore, eski kelime : Filiz-i mâdeni). İçindeki madenin işletilmeye elverişli değerde olduğu filiz.

Maden ocağı (Al. Bergwerk, Fr., İng. Mine). Maden işletilen yerlere verilen ad.

Maden suyu (Al. Mineralwasser, Mineralquellen, Fr. Eau minérale, İng. Mineral water, Mineral spring, eski kelime : Miyâh-ı mâdeniye). İçinde erimiş olarak birtakım mineral (b. bk.) maddeleri bulunan ve türlü hastalıkların iyileştirilmesinde **içme** (b. bk.) ya da yıkanma şeklinde faydalanılan kaynak suyu. (bk. Kaplıca).

Maden yatakları (Al. Erzlagerstätten, Lager, Fr. Gîtes mineraux, Gîtes, İng. Layer). Yerkabuğunun içinde madenlerin bulunduğu yerler. Kazanç getirebilecek değerde ve büyüklükte olan bir **maden yatağı** işletilir. Böyle bir iş için maden yatağı önce aranır (bk. Araştırma), bulunur, (bk Bulma). sonra işletilir. (bk. Taşlar).

Madencilik (Al. Bergbau, Fr. Exploitation des mines, İng. Mining). Madenlerin araştırılması, çıkarma yerlerinin belirtilmesi, işletilmesi, başka yerlere gönderilmesi, işlenecek duruma getirilmesi işlerine hep birden verilen ad.

Madeniyât (bk. Mineraloji).

Mağara (Al. Höhle, Grotte, Fr. Grotte, İng. Grotto, Cave, eski kelime : Kehf). Yeraltındaki büyük oyuklar. Eriyebilen taşların geniş yer tuttuğu bölgelerde suyun eritmesi yüzünden doğmuş türlü büyüklükteki geniş yeraltı oyukları.

Mağaranın **tavanı**, **tabanı**, **duvarları**, dışarıya açılan bir **kapısı** vardır. Mağaranın içinde birbiri ardınca kimi yerde de üstüste kat kat salon biçim-

li oyuklar, boğum boğum yeraltı yolları bulunur. Her yanı ile bir mağara örgüsüne **mağara dizisi** denir. Mağaranın tavanından aşağı süslü sütunlar sarkar ki, bunlara **sarkıt** (b. bk.) denir. Tabandan da yukarı doğru dikilmiş sütunlar sıralanır ki, bunlara da **dikit** (b.bk.) adı verilir. Mağara içinde bunlar güzel görünüşleriyle dikkati çekerler.

Mağaraların tavanından, duvarlarından sular sızar. Öyle mağaralar da vardır ki, içinden dereler geçer, **çağlıyanlar** bulunur, göllere bile rastlanır. Bunlara **mağara deresi, mağara çağlıyanı, mağara gölü** adı verilir.

Mağara dereleri geniş yerlerden geçer, dar yollara girer, gözden kaybolurlar.

Mağaraların içinde **buz** da bulunabilir. Mağaralar içinde çeşitli hayvanlar bulunur. Pek eski çağlarda bu yeraltı oyukları insanlar için ev olmuştur.

Mağara adamı (Al. Höhlenbewohner, Fr., İng. Troglodyte, eski kelimeler : Mağara nişîn, Sâkinül kehf). Eski Taş-çağında (b. bk.) mağaralarda yaşamış adamlar için verilmiş bir ad. Mağaralar, bu insanlar için sığıntı yeri, barınak, ev olmuştur. (bk. İn evi).

Mağara bilimi (Al. Speläologie, Höhlenforschung, Fr. Spéléologie, İng. Speleology, dilimize girmiş bir başka adı : **Speleoloji**, ayrıca : **Mağaracılık**). Mağaraların, yeraltındaki uçurumların, yarık ve oyukların, yeraltı akarsularının araştırılması işleri ana konusu olan bilim. Mağara bilimi, aynı zamanda bir spor koludur. Bu bilim ile uğraşanlara **mağara araştırıcısı** veya **speleolog** (Fransızca : Spéléologue, Spéléologiste) adı verilir. Mağara araştırıcıları, çok güç şartlar altında dikine inişler, dar yerlerden geçişler, özel dalma araçlariyle yeraltı göllerine dalışlar gibi tehlikeli araştırmalara girişirler. (bk. Mağara, İn, Karst olayları).

Magma (Al., Fr., İng. Magma, eski terim : Mâyi-i nârî). Yer kabuğunun türlü derinliklerinde, çoğunca birbirinden ayrıksı **büyük magma cepleri** (Al. Magmakammern, Magmaherde, İng. Magma hearths, Fr. Foyers magmatiques) biçiminde bulunan, gazları emmiş, kızgın silikat hamuru. Magma kelimesi Yunanca **alaşım** demektir. **Magma cepleri** çoğunca 10 - 20 Km. derinliklerdedir.

Magma, yer kabuğunun içindeki yerinde uzun bir süre durmaz. Emilmiş gaz tutarı ile ilgili olarak **püskürmeler** (b. bk.), **patlamalar** (b. bk.) olur. Magma dışarı fırlamak için yer kabuğunun dayanıksız yerlerini arar. Böyle yerler, **kırılma** (b. bk.), **çatlak**, (b.bk.), oynak yerlerdir. Akıcı, kızgın magma böyle yerlerden yeryüzüne çıkabilirse, oradan çevreye doğru akar ki, bu akan maddeye **lâv** (b. bk.) denir. Bundan **dış püskürük taşlar** (b. bk.) doğar. Bu arada küller, kumlar, bombalar halinde **katı parçalar** da fırlar. Magma, dışarıya çıkamamış içteki püskürmelerden sonra yer kabuğunun içindeki başka taşlar arasında gömülü kalmışsa, bundan da **iç püskürük taşlar** (b. bk.), yani **derinlik taşları** (b. bk.) doğmuş bulunur. (bk. Yanardağ, Yer kabuğu, Taşlar).

Magnetik sapma (Al. Magnetische Deklination, Magnetische Missweisung, Fr. Déclinaison magnétique, İng. Magnetic declination, eski terim: Mıknatîsî inhirâf). **Coğrafi kuzey** ile **mıknatıs kuzeyi** doğrultusu arasındaki açı. Bu açı, yıldan yıla ufak değişmeler gösterdiği gibi, uzun süreler içinde de değişikliğe uğrar. (bk. Yer mıknatısı).

Mağtus vâdi (bk. Batık vâdi).

Mahallî rüzgârlar (bk. Yerel rüzgârlar).

Mahallî saat (bk. Yerel saat).

Mahrek-i arz (bk. Yer yörüngesi).

Mahrûkat (bk. Yakıt). Çeşitli yakacak maddelerine verilmiş olan eski bir addır ki, harîk = yangın, ateş gibi kelimelerle ilgisi olan bir kelimedir. Bugün mahrûkat karşılığı olan **yakıt** kelimesi iyice yayılmıştır. Mâyî mahrûkat veya mahrûkat-ı mâyia yerine, **akaryakıt** kullanılmaktadır. Bunun gibi **katı-kayıt** terimi de yayılmıştır.

Mâ-i cârî (Arapça mâ' = su, çoğulu miyâh = sular ile cârî = akar). (bk. Akarsu).

Mâ-i râkid (Arapça mâ' = su, râkid = durgun). (bk. Durgun su).

Mâil (bk. Eğimli).

Mâile (Arapça mâil = eğik). (bk. Aklan).

Maki (Al. Machia, Fr. Maquis, İng. Machia, Maquis). Akdeniz iklimine uymuş bitki topluluğu içinde kısa, ya da orta boydan, içinde defne, mersin, kocayemiş, süpürge çalısı, taş meşesi, bodur ardıç gibi bitkilerin bulunduğu özel bir çeşit çalılık. **Maki** kelimesi İtalyanca olup Korsika'dan Maquis — **çalılık** kelimesinden alınmıştır. Dilimize **maki** olarak girmiş, başka dillerde de yer tutmuş bulunan bu bitki örtüsü, Akdenizin bütün çevresinde bulunur. Ancak, maki, bu denizin dağlık kıyılarında, 400 - 500 metre kadar yukarlara tırmanabilir, ondan sonra ormanlar başlar.
Maki, ılık kışlara, sıcak ve kurak yazlara uymuş bitkilerden meydana gelmiştir. Kışın sert olmayışı, buralarda yapraklarını dökmeden hep yeşil duran bitkilerin üremesine imkân vermiştir. Fakat bu bitkilerin yaz kuraklarına dayanmaları gerekmiştir. Bu şarta uymak için, yapraklar kalınlaşmış, yüzü meşin gibi olmuş, sert ve keçe gibi bir özellik almış, ya da tüylere bürünmüştür. (bk. Bitki coğrafyası).

Makta (bk. Kesit).

Mal. Sığır ve manda gibi büyükbaş hayvanlara verilen ortak ad. (bk. Davar - Mal).

Malarya (İtalyanca mala aria = kötü hava). (bk. Sıtma).

Mandıra (Al. Hürde für Weidetiere, Fr. Parc, İng. Fold, Türkçesi : Ağıl). **Üstü örtülü bir çeşit ağıl.** Bunlardan kimisi köyde yeter derecede toprak bulamayanların tek başına, ya da akrabalarından birkaçı ile birlikte dağda, orman yakınındaki boş topraklarda ev yapmış, tarla açmış kimselerin meydana getirdiği ağıllardır. Bunlar burada davarcılık, ekincilik yapar, köyün bir mahallesi durumunda bulunurlar. İşte böyle yerlere **mandıra** denilmiştir. Mandıra, Yunancadır. Büyük şehirlerin yakınında ise daha bakımlı, yerinde besleme şeklinde hayvan yetiştiren ve ürünlerini elde eden, evleri, ahırları, süthaneleri bulunan mandıralar vardır. (bk. Ağıl, Oba).

Mangrov ormanı (Al. Mangroven, Fr. Mangrove, Palétuvier, İng. Mangrove swamp). Sıcak kuşaktaki deniz kulaklarında, koylarda, ırmak ağızlarında çok yaygın olan, hep yeşil duran yapraklı orman. Böyle yerlerde **gelgit** (b. bk.) olayı iyice belli olduğu için bu ormanlar birbiri ardınca sık sık sular altında ve kuruda kalır. Bunlar, kuruda kaldıklarında bile içine güç girilen bataklık ormanlar görünüşündedir. Mangrov ormanlarında ağaç çeşidi azdır. Toprağın tuzluluğuna göre türlü ağaçlar yer tutmuştur. (bk. Bitki örtüsü, Bitki coğrafyası, Orman).

Mantar-kaya (Al. Pilzfelsen, Fr. Roche-champignon, İng. Mushroom-rocks). Çöllerde kayaların yere yakın bölümünün kum savuran yellerle aşınmasından, yağmurlu bölgelerde ise, dayanıksız taşların dipten süprülmesi yüzünden işlenmiş garip görünüşlü kayalar. Bunlar, mantarı andırdıkları için bu adla anılırlar. (bk. Peri bacası).

Manzara (bk. Yöre görünüşü).

Manzûme-i şems (bk. Güneş dizgesi).

Ma'raz (bk. Bakıcak).

Maregraf (bk. Gelgit yazan).

Marş bölgesi (Al. Marsch, Marschland, Fr. Marécage, Marais, İng. Marsh). Engin denize açık kıyılarda ırmak vâdileri boyunda su baskınları altında kalan, buna karşı setlerle korunmuş bulunan, fazla suları da arklarla boşaltılan verimli topraklar. Böyle yerler, ekilmeye kazandırılmış topraklardır. Bunlar Kuzey ve Batı Avrupa'da yer yer bulunur. **Marş bölgeleri**'ndeki köylere **marş köyü** denir. (bk. Polder).

Mârûziyet (bk. Bakıcak).

Masa (Al. Tafel, Fr. "Relief" tabalaire, İng. Table, Table-land). Düz duruşlu yerler için, düzlek yapı (b. bk.) karşılığı kullanılan bir kelime.

Masa dağı (Al. Tafelberg, Fr. Butte à sommet plat, İng. Table-mountain, eski kelime : Zirvesi ufkî bünyeli dağ). Üstü masa gibi düz duruşlu tabakalarla örtülü dağ. (bk. Dağ, Düzlek yapı).

Masif. Fransızca massif, massive kelimesinden alınma, başka dillerde de yer tutmuş bir terimdir ki, kelime olarak **kütle, yığın** anlamına gelir. **Masif** kelimesi dilimize de girmiş ise de, bunun yanında aynı anlamda **kütle** kelimesi de kullanılmıştır. Masif, **derli topluluk** anlatır. Yer kabuğunun yapısında iç püskürük taşların bir **yığın**, bir **kütle** olarak belirdikleri yerlerle billûrlu şistlerin karışık bir yapısını, eski bir yapıyı belirtir. İşte böyle yerlerdeki aşınmalar yüzünden buraları düzleşmiş, alçalmış, yükselmelerle de dağ biçimine girmiştir ki, **dağlık kütük** (b. bk.) diyebileceğimiz yerler, böyle masiflerden oluşmuştur. Bununla ilgili olarak **masif** karşılığı **kütük** kelimesi de kullanılmaktadır. (bk. Kütük).

Matar (Arapça matar = yağmur). (bk. Yağmur).

Matematik iklim (Al. Mathematisches Klima).
Hava küreyi, suküreyi gözönüne almadan sadece yeryuvarlağını katı kabuğu ile düşünerek güneşin buraya gün ve yıl içindeki değişik vuruşlarını ve enlemlere göre iklimlerin nasıl belirdiğini aydınlatma yolu. Buna **güneş iklimi** de denir.

Mâverâ (Arapça mâverâ' = bir şeyin **ötesinde** bulunma). Mûveraünnehr veya Mâverâ-ün-nehr denildiğinde **ırmak ötesi** anlaşılır. Bu kelime ile ilgili türlü bölge adları, demiryolları belirtilmiştir : Mâverâi Hazer Şimendiferi gibi. **Mâverâ** kelimesi yerine bir ara dilimize batıdan **trans** (b. bk.) kelimesi girmiştir. Şimdi gerek **mâverâ**, gerekse **trans** karşılığı olarak **ötesi** kelimesi yayılmıştır. (bk. Ötesi).

Mâyiâtı müteaffine (Arapça mâyi = sıvı, akıcı şey, çoğulu : mâyiât; müteaffine = kokmuş, pis). (bk. Çirkef suyu).

Mâyî-i nârî (bk. Magma).

Mayî mahrûkat (bk. Akaryakıt).

Mer'a (bk. Yayla, Otlak).

Mebde nısfınnehârı (Arapça mebde = başlangıç, nısfınnehâr = meridiyen). (bk. Başlangıç meridiyeni).

Mebhas-ı cibâl (Arapça mebhas = bölüm, cibâl = dağlar). (bk. Dağ bilgisi).

Mebhas-ı cümûdiye (Arapça mebhas = bölüm, cümûdiye = buzul). (bk. Buzul bilimi).

Mebhas-ı ekalim (bk. İklim bilimi).

Mebhas-ı enhâr (Arapça mebhas = bölüm, enhâr = ırmaklar). (bk. Akarsu bilimi).

Mecmua-i hayvâniye (bk. Hayvan topluluğu).

Mecmua-ı nebâtiye (bk. Bitki topluluğu).

Mecrâ (Arapça mecrâ = suyun aktığı yer). Nehir mecrâsı şekli ile de dilimizde kullanılmıştır. **Mecrâ**, ya da **nehir mecrâsı**, bir akarsuyun aktığı yeri, su yatağını belirtir.
Dilimizde **yatak, dere yatağı, çay yatağı, ırmak yatağı, sel yatağı** kelimeleri, mecrâyı ve nehir mecrâsını iyice karşılar. "Dere yatağındaki, sel yatağındaki çakıllar, kumlar, yapılarda işe yaramaktadır" denildiğinde "dere mecrâsındaki, sel mecrâsındaki çakıllar ve kumlar" anlaşılır. Bundan ötürü mecrâ karşılığı olarak bugün **yatak** kelimesi kullanılmaktadır. (bk. Yatak).

Mecrâ tahavvülü (bk. Yatak değişmesi).

Med. Arapça med, **el-med** kelimesinden alınmış ve gelgit (b. bk.) olayında denizin kabarmasını belirtmek için kullanılmış bir terimdir. Bugün buna **deniz kabarması**, ya da sadece **kabarma** (b. bk.) denilmektedir. Bunun tersi, **cezir** (b. bk.) dir ki, bu da **çekilme** (b. bk.) demektir.

Med cereyânı (bk. Kabarma akıntısı).

Medâr (Arapça medâr = etrafında dönülen nokta). (bk. Dönence).

Medâreyn (bk. Dönenceler).

Medâr-ı cedî (bk. Oğlak dönencesi).

Medâr-ı seretân (bk. Yengeç dönencesi).

Meddücezir. Arapça **el-meddu vel-cezr**, Farsça bir terkiple **meddü-cezr** biçiminde bulunan ve dilimize **meddücezir** olarak girmiş olan terimdir ki, Türkçesi **gelgit** (b. bk.) dir. **Meddücezir** kelimesi zaman zaman değişmelere uğramış, kendi içinde **med ve cezir, met ve cezir, met-cezir, medcezir** gibi biçimlere girmiştir. Türlü kaynaklarda bu şekillerden her birine rastlanır.
Arapça **el-med** kelimesinin anlamları Asım efendinin Kamûs tercümesinde (Cilt I.; Baskı 1268) şöyle belirtilmiştir : "Sel suyu; bir şeyi çeküp sündürmek; hokkadan mürekkep almak; denizin ve nehrin suları alçalıp taşkın olmak ve gûyâki, suyu uzatıp sündürmüş olur; bir nesneyi yaymak, döşemek." Bunun Türkçesi **suyun kabarması**, ya da sadece **kabarma** (b. bk) dır. Bu yüzden sular türlü yerlere taşar ve yayılır. Aynı kaynakta Arapça **el-cezr** kelimesinin anlamları da şöyle sıralanmıştır : "Deryâda ve ırmakta su sâhile geldikten sonra (burada **gelgit** olayındaki **gelme**'ye dikkat olunabilir) geri çekilmek, suyun yere sıvışıp batması." Bundan da suların geri çekilip gitmesi anlamı çıkmaktadır ki, gelgit kelimesindeki **git** son bölümü ile ilgisi dikkati çeker. Suyun bu geri gitmesi, çekilmesi olayına da **çekilme** (b. bk.) denir. Bu sırada sular karadan denize doğru gidercesine çekilir. Buna göre, dilimize **meddücezir** karşılığı **gelgit** (b.bk.), **med** karşılığı **kabarma** (b. bk.), **cezir** karşılığı **çekilme** (b. bk.) yer tutmuştur. Gelgit ile ilgili türlü olaylar ve terimler için (bk. Gelgit).

Meddü cezir cereyânları (bk. Gelgit akıntıları).

Megalit (Al. Megalithgräber, Fr. Mégalithe, İng. Megalith). (Yunanca mega = iri, büyük, litos = taş). Tarih öncesi çağın taştan yapılma anıtlariyle ilgilidir. Dolmen, Menhir bunlardandır.

Me'haz havzası (bk. Kabul havzası).

Me'haz havzası (bk. Beslenme bölgesi).

Mehtap (Farsça mehtab, mâhtâb = ay aydınlığı). (bk. Ay ışığı).

Mekân (bk. Yer).

Mekanik parçalanma (Al. Mechanische Verwitterung, Fr. Désagrégation mécanique, İng. Disaggregation). Taşların, güneşlenme, donma-çözülme yüzünden parçalanması olayı. (bk. Ufalanma).

Melez (bk. Katışık).

Meltem (Al., Fr. Brise, İng. Breeze, eski kelime : Bâd-ı sabâ). Hafif ve serin-

ce esen, yelkenli gemilerin yol almasına da çok yardım etmiş olan bir yel. Bu yelin esiş hızı saniyede 2 - 10 metredir. Meltemler yazın belli olur. Bu yel, deniz ile karanın birbirine uymayan ısınmalarından doğar. Bundan ötürü **deniz meltemleri** gibi karadan esen **kara meltemleri** de vardır. Dağdan ovaya doğru, ılgıt ılgıt esen yeller de birer meltemdir. Bunun için türkülerimizde "ılgıt ılgıt esen seher yelleri" sözü çok geçer. (bk. Yel, Bofor iskalası, Briz).

Memâlik-i Bahri Sefîd (Arapça memâlik = ülkeler, bahr = deniz, Farsça sefîd = ak). (bk. Akdeniz ülkeleri).

Memlaha (Arapça : Milh = tuz). (bk. Tuzla).

Memeliler (Al. Säugetiere, Fr. Mamifères, İng. Mammalia, eski terim : Zâtüs sedâyâ veya Zât-üs-sedâyâ). Omurgalı hayvanların oluş, gelişme tarihinde en yenisi olan ve en gelişmiş bulunan soy. Memeliler, yavrularını emzirerek büyütürler.

Menâbi-i hârre (Arapça menâbî = kaynaklar, hârr = sıcak, kızgın). Bundan 30 yıl önceki kaynaklarda bu eski terimle ilgili şöyle cümlelere rastlanır : Miyâh-ı hârre ekseriya kışırda mevcut ve hututu mâlûm inşikakların nihayet kısımlarından çıkar. Ekserisinin münşak sâhalar ile sıkı bir râbıtası vardır. Menabi-i hârre hep bir kararda nebean ederler." Bunun anlamı şudur : "Sıcak sular, çoğunca, yer kabuğunun uzanışı belli, kırılmış yerlerinin ucundan çıkar. Çoğunun kırılma yerleriyle sıkı ilgisi vardır. Sıcak kaynaklar hep bir kararda su çıkarırlar." (bk. Sıcak sular, Kaplıca).

Menâtık-ı kutbiye (bk. Kutup bölgeleri).

Menbâ (bk. Kaynak).

Menbâ suyu (bk. Kaynak suyu).

Menderes (Al. Mäander, Fr. Méandre, İng. Meander, eski kelime : Menderî sev.). Türkiye'nin Ege bölgesindeki Büyük Menderes biçimlerinden alınarak dünya literatürüne geçmiş bir terim. **Yatak eğimi** çok azalmış bulunan akarsuların, **düzenli büklümler** yaparak, sağa sola dolana dolana, çevrile çevrile akışının verdiği biçim. Bu biçim, ırmaklarda belirdiği gibi, dereler boyunda da görülür. Menderes adı verilen kıvrıntıların özel biçimi vardır : Irmağın yatağı boyunca bu kıvrıntılar yani menderesler, kimi yerde akarsuyun sağına, kimi yerde soluna doğru gelişir. Irmağın yolu boyunca birbiri ardından bir kıyı oyularak geriler, burası **çaprak** (b. bk.) adını alır. Öteki kıyıda yığıntılar yaparak ilerler, burası **yığınak** (b. bk.) adı ile anılır. Böylece, sıra sıra at nalı biçimini andıran güzel görünüşlü bir ırmak uzanışı gelişir. Her menderes yarım çemberinin bir başı, bir boynu vardır.

Yanlara doğru gittikçe gelişen kıvrıntılar iyice olgunlaşınca, ince bir **boyun** ile üç yanı sularla çevrili **baş** belirmiş olur. Böyle bir durumda ya boyun daha da incelerek, ya da ırmağın bir kabarması sırasında sular bu daralmış yeri açarak bir **yarma** doğar, ırmak burada bu yeni yatağından akmağa başlar. At nalı biçimindeki **eski yatak** ise, bu yeni yatağın yanında ,ayrıksı olarak kalır. Bunun içi zaman zaman su ile dolar. (bk. Akmaz). Menderesli ırmakların her iki yanında böyle biçimler çoktur. (bk. Menderes teorisi, Gömük menderes, Serbest menderes, Su basan taban).

Menderes teorisi (Al. Mäandertheorie). Menderes kıvrıntılarının doğuşunu, gelişmesini açıklıyan teori. Menderesler in gelişmesinin ne yolda olduğu biliniyorsa da, bunların doğuşu, bugün de kesin olarak bilinemiyor. Bunun için açıklama görüşleri ortaya atılmıştır. Bunlardan biri ve eski olanı şudur : Akarsu yatağında hızlı

akış çizgisinin (b. bk.) yer değiştirmesine yol açan olay, buradaki bir **engel**'dir. Bu engel yeri ırmağa doğru uzanan bir kaya çıkıntısı, ana ırmağa bir derenin karışması, kum yığıntı yerleri, kıyı boyundaki kaymalar, çöküntülerden ileri gelen moloz yığılmaları, bitki kökleri olabilir. Bu engellerden birinin etkisi ile akarsu boyunda bir **akış değişikliği** olur, böylece bir menderesin başlangıcı belirir.

Daha yeni görüşlere göre de böyle engeller bu olayda birinci derecede yer tutmaz. Bunlar olmadan da menderes doğuşu ve gelişmesi olur. Böylece, menderesleri doğuşlarını, oluşlarını, suların genel akış kanunlarında aramak gerekir. Bunun da özü, **ırmak yatağında suyun salınımlı akışının**, menderes biçimini doğurduğudur. Böylece, menderes doğuşu, akma olayının kendisiyle açıklanmak istenmiştir. (bk. Menderes).

Mendirek (Al. Der mit einem wellenbrecher versehene Hafen, Fr. Jetée, Darse, Darce, İng. Artificial harbour, başka adları : İç-liman, İç-havuz). Dalgakıranlar yapılarak meydana getirilmiş liman. (bk. Dalgakıran).

Menkur (Arapça : nakr = oyma, işleme). Dış olayların yeryüzünü işlemesini ve yeni yeni biçimlerin belirmesini anlatır. Sözgelişi, 30 yıl kadar önce bu terimle ilgili olarak coğrafya kitaplarında şöyle sözler geçerdi : "Harici müessirât ile kışrın hâk ve **nakr** edilmesi neticesinde husule gelen avarız...." bu sözün şimdiki coğrafya terimlerimizle olan anlamı şudur : Dış etkilerle yer kabuğunun **oyulması**, işlenmesi sonunda biçimlenen yerşekilleri...." Bu şekliyle Fransızca **sculpture** terimi karşılanır. **Menkur** yerine bir ara Fransızcadan dilimize girme **modle** (b. bk.) kelimesi de kullanılmış, daha da yayılmıştır. Bugün **menkur** ve **modle** terimleri yerine **biçimlenme** (b. bk.) terimi ile yerine göre **oygu, oyulgu, oyma** kullanılmaktadır.

Menkur şekilleri (bk. Oyma şekilleri, Oyulgu, Oygu).

Mensûcât (bk. Dokuma).

Mensûcât sanayii (bk. Dokuma endüstrisi).

Mer'a (Arapça mer'a, hayvan otlatılan yer, otlak anlamına gelir ki, dilimizde yayılmış bir kelimedir. Bunun karşılığı Türkçe **otlak, yaylım** gibi kelimelerdir. (bk. Otlak).

Mercanlar (Al. Korallen, Korallentiere, Fr. Coraux, İng. Coral polyp). Çoğunca yığınlarla sıcak denizlerde yaşıyan, anthozoa'lardan olan, sade hayvanlar. Canlı bir mercan, bir polip ile buna dayanak işi gören bir çeşit kalker iskeletten meydana gelmiştir. Bunların yaşadıkları, üredikleri denizlerin suyunun sıcaklığının 20° dereceden aşağı düşmemesi, denizin derinliğinin 60 metreyi geçmemesi gerekir. Bu sular, akıntılı, arı, duru olmalıdır.

Yığınlarla yaşıyan mercanlar, sıcak kuşağın elverişli yerlerinde çabuk ürer, çoğalırlar. Bir mercan yığınağı yılda 20 - 40 metre yükselebilir. Bu yığınaklar karaların kıyılarında **mercan resifleri**'ni, adaların çerçevesinde de **atolleri** (b. bk.) yaparlar.

Mercan adası (Al. Koralleninsel, Fr. Ile corallienne, İng. Coral island). Mercanların meydana getirdiği ada. (bk. Mercanlar, Mercan yapıları, Atol).

Mercan yapıları (Al. Korallenbauten, Fr. Récif coralliens, İng. Coral reef). Sıcak kuşağın kıyı yakınlarında **mercanların** (b. bk.) üreyerek yaptıkları yer biçimleri. Buralarda **mercan kalkerleri** kayaları uzun, geniş ölçülü tümsekler durumundadır. Bu yer biçimlerinin başlıca çeşitleri şunlardır :

1 — **Kıyı setleri** ki, bunlar, kıyı boyunca uzanır. Kara ile bu mercan yığıntıları arasında dar bir deniz bulunur.

2 — **Set resifleri** ki, bunlar kıyıdan oldukça uzaktadır. Kara ile bunlar arasında derince denizler uzanır.
3 — **Atoller** ki, ortasında bir deniz-kulağı olan alçak adalar durumundadır. (bk. Atol).

Mercek (Al. Linse, Fr. Lentille, İng. Lens, eski kelime : Adese). İçinden geçen koşut (paralel) ışınları düzenli olarak birbirine yaklaştıran, ya da birbirinden uzaklaştıran saydam cisim. Mercek biçimini andırır şekiller göstererek kalın tortul tabakalar içinde **kum mercekleri**, kil mercekleri çoktur. (bk. Tabaka).

Meridiyen (Al. Meridian, Fr. Méridien, İng. Meridian, eski terim : Nısfünnehâr, Nısf-ün-nehâr). Kutuplardan geçen büyük çemberler. Her noktanın meridiyeni vardır. Bu, yerel meridiyendir. Yerel meridiyen ile başlangıç meridiyeni (b. bk.) arasındaki açı, o yerin coğrafî boylamı (b. bk.) dır. Güneş öğle üzeri yerel meridiyen üzerinden geçer.
Lâtince **circulus meridianus** = öğle çemberi, **meridies** = öğle kelimeleriyle ilgili kökten alınıp, Batı Ülkelerinde yayılmış olan meridiyen teriminin anlamı da bunu anlatır. (bk. Boylam, Enlem, Paralel).

Merkator izdüşümü (Al. Mercatorprojektion, Fr. Projection de Mercator, İng. Mercator's projection, eski terim : Merkator irtisâmı). Değiştirilmiş bir **yuvak** (silindir) izdüşümü. Bu kelime, 16. yüzyılda bu düşünceyi ilk defa ortaya atmış bulunan Flamanlı haritacı **Mercator**'un adına göre verilmiştir. Bu izdüşümde bütün meridiyen-paralel ağı, birbirine **koşut** (paralel) giden iki takım çizgidir. Ekvator, gerçek uzunluğu ile çizilir. Bütün paralel çemberler ekvatora eşit boyda alınır. Bunların arasındaki açıklık ekvatordan kutba doğru öyle artar ki, böylece izdüşüm, meridiyen - paralel ağına ait açıları korur. Bu izdüşümde, küreye ait biçimler bozulmadan belirtilir. Bütün yeryüzü böyle bir haritada görülebilir. Denizcilik bakımından bu yolla yapılmış haritalar çok iş görür. Merkator izdüşümünün büyük eksiği kutuplara yaklaştıkça, biçimlerin çok büyümüş görünmesidir. Merkator haritalarının özel bir ölçeği vardır. (bk. Harita izdüşümü, Harita açınımı).

Merkezi hükümet (bk. Başkent, Başşehir).

Mesâhâ-i sathiye (Arapça mesâhâ = ölçme, satıh = yüz, yüzey). (bk. Yüzölçümü).

Mesken. Türkçe **ev** kelimesinin yerine önceleri kullanılmış, şimdi de arasıra kullanılan Arapça kelime. Sözgelişi, ev yokluğu, ev azlığı karşılığında, zaman zaman şu kelimelerden söz edilir :
Mesken buhrânı. Bu arada **mesken** kelimesiyle birlikte Farsçadan dilimize geçme, **hâne** (b. bk.) kelimesi de kullanılmıştır. Bugün, **mesken** ve **hâne** kelimelerinin yerini, Türkçe **ev** kelimesi tutmuştur. (bk. Ev).
Ayrıca **konut** kelimesi vardır.

Meskûn mahaller (bk. Yerleşme yerleri).

Meskûn mahaller esamîsi (Arapça meskûn = yerleşilmiş, mahaller = yerler, esâmî = adlar). (bk. Yerleşme yeri adları).

Meslek-i şems (bk. Güneş dizgesi).

Meşbû (Arapça meşbû = doymuş, dolu). (bk. Doygun, Doymuş).

Meşbû tabaka (bk. Doygun tabaka).

Metamorfik suhûr (Fransızca métamorphique = değişmiş, başkalaşmış sıfatından, Arapça suhûr = taşlar). (bk. Başkalaşmış taşlar).

Metamorfizm (bk. Başkalaşma).

Meteor (Al. Meteor, Fr. Météores, İng. Meteor, Shooting star). (Yunanca meteoros = havada yüzen). (bk. Göktaşı).

Meteorit (bk. Akanyıldız).

Meteorolog (Al. Meteorologe, Fr. Météorologiste, Météorologue, İng. Meteorologist). Meteoroloji, hava işleri, hava kestirmeleriyle uğraşan meslek adamı.

Meteoroloji (Al. Meteorologie, Fr. Météorologie, İng. Meteorology, eski terim : İlm-i alâim-i cev). (Yunanca Meteora = Yerin üstünde geçen olaylar. logos = bilim). Havaküreninin bilimi. Bu bilimde havaküre içinde sık sık beliren değişiklikler incelenir, havaküreninin geçici durumları ortaya konur. Meteoroloji, havaküreninin fiziğidir. Bu bilimde havaküreninin her yanı, her katı söz konusu olur.
Çeşitli kolları vardır : **Aeroloji** (b. bk.), **deniz meteorolojisi, tarım meteorolojisi**, su ile ilgili meteoroloji, **mikro-klimatoloji**, sinoptik meteoroloji bunlardandır. (bk. Klimatoloji).

Metropolitain area (Fr. Météopolitaine = merkez durumunda), en çok A. B. D.'de büyük şehirleri, çevresiyle birlikte belirten kavram. (bk. Büyük şehir alanı).

Mevaddı indifâiye (Püskürtü maddeleri).

Mevaddı müntakile (bk. Sürüntü).

Mevaddı müteheyyîle (bk. Döküntü)

Mevki (bk. Yer).

Mevki-i coğrafî (bk. Konum).

Mevsimler (Al. Jahreszeiten, Fr. Saisons, İng. Seasons, eski kelime : Mevâsim). Güneşin, gün - gece eşitliği, gündönümü noktalarından geçişleri arasındaki süreler. Bu ölçüye göre **dört mevsim** vardır : **Bahar, yaz, güz, kış.** (bunlara bakınız). Bu dört mevsimde iklim, bitki örtüsü değişikliğe uğrar.
Mevsimlerin doğuşu yer yuvarlağı ekseninin (b. bk.), tutulma düzlemine (b. bk.) 66,5° kadar **eğimli** olmasından ileri gelmiştir. Bu yüzden güneş, yeryüzündeki her noktaya yılın türlü mevsimlerinde ayrı ayrı **öğle yüksekliğinde** (öğle üzeri güneşin yükselebildiği yer) vurur. Şöyle ki, yaz başında (yaz gündönümünde) en yüksek yerine ulaşır, kış başında (kış gündönümünde) en alçaktan geçer şekilde görülür. Bununla ilgili olarak astronomi bakımından mevsimler, kuzey ve güney yarımkürelerinde şöylece belirtilmiştir :
Bir yerin ekvatordan uzak oluşu kadar, türlü mevsimlerdeki **güneşlenme** (b. bk.) de ayrı ayrı olur. Kuzey yarımkürede sıcak mevsim tutarı, soğuk mevsim tutarından bir hafta kadar fazladır. Güney yarımkürede ise bunun tersi olur. Bunun sebebi, yer yuvarlağının, kuzey yarımküresi ya-

Güney yarımkürede	Mevsimin sınırları	Kuzey yarımkürede
Güz	21 Mart - 22 Haziran	Bahar
Kış	22 Haziran - 23 Eylül	Yaz
Bahar	23 Eylül - 22 Aralık	Güz
Yaz	22 Aralık - 21 Mart	Kış

Mevâsim (bk. Mevsimler).

Mevâşî (bk. Davar-mal).

Mevce (Arapça mevc = dalga). (bk. Dalga).

zında, yolu boyunda **günöte** (b. bk) de bulunması ve daha ağır geçmesi, kuzey kışında ise **günberi** (b. bk.) de yer tutması, daha hızlı geçmesidir. **İklim bakımından** ise mevsimler, **astronomik mevsimlere** uymaz. Bunun çok çeşitli sebepleri vardır. Bu yüzden, **iklim** bakımından mevsimler aşağıdaki cetvelde görüldüğü şekilde belirtilmiştir.

Güney yarımkürede	Mevsimin sınırları (aylar)	Kuzey yarımkürede
Güz	Mart, Nisan, Mayıs	**Bahar**
Kış	Haziran, Temmuz, Ağustos	**Yaz**
Bahar	Eylül, Ekim, Kasım	**Güz**
Yaz	Aralık, Ocak, Şubat	**Kış**

Ancak iklim unsurları adı verilen **sıcaklık, yeller, yağış** gibi olayların ayrı etkileri yüzünden türlü yerlerde birbirine uymıyan mevsim bölünmeleri olur. Yüksek enlemlerde, mevsimlerin belirmesinde **sıcaklık** önemli yer tutar, kutba yaklaşmaya göre yaz belirir, geçiş mevsimleri gittikçe kısalır. Ekvator kuşağında ise **yağış,** mevsimi belirtir. Burada sıcaklık, yıl boyunca bir düziye gider, yılın her ayı sıcak geçer. Ilıman kuşakta oturanların alıştıkları mevsimler burada görülmez. Buna göre, bu kuşakta, bu anlamda mevsim yok demektir. Ekvator kuşağında, bir, ya da iki yağmur mevsimi ve az yağmurlu mevsim ayırt edilebilir. Bununla ilgili olarak, orta kuşağın dört mevsimli ülkelerinden buraya gelip yaşamak durumunda bulunan Avrupalılar, kendi yurtlarındaki mevsimi hiç olmazsa anmak, biraz olsun benzetmeye uğraşmak üzere adlar vermişlerdir: Güney Amerika'nın ekvator kuşağına düşen bölgelerde az yağışlı süreye **Verano** (yaz), bol yağmurlu süreye **invierno** (kış) adını kullanmışlardır. Halbuki burada bizim anladığımız yaz ve kış yoktur.

Dönence-altı bölgelerde, mevsimlerin özelliklerini vermede, **hem sıcaklık, hem yağış** yer tutar. Buralarda ve buralara yakın sayılan yerlerde **dört mevsim** yerine, **üç mevsimin** belirdiği de olur. Sözgelişi Kuzeybatı Hindistan'da şu mevsimler ayırt edilir: **Serin mevsim** (kış yerine sayılır), **sıcak mevsim** (yaz başı sayılır), **yağmur mevsimi** (yaz sonu ile güze doğru olan zaman sayılır). Bunlardan başka hele orta kuşak ülkelerinin çevrelerindeki yerlerde dört mevsim yerine, belirgin **iki mevsimin** bulunduğu, aradaki baharın ve güzün ya çok **kısa,** ya da **silik** geçtiği yerler ve yıllar vardır.

Mevzii coğrafya (bk. Ülke coğrafyası, Yerel coğrafya).

Mevziileştirme (bk. Yereltme).

Mevziileştirmek (bk. Yereltmek).

Mevziilik (bk. Yerellik).

Meyva (Al. Frucht, Obst, Fr., İng. Fruit). Bitkilerden elde edilen besin ve ticaret maddeleri.

Meyva bahçesi (Al. Obstgarten, Fr. Jardin fruitier, İng. Orchard). İçerisinde çeşitli meyvaların yetiştirildiği toprak parçası. (bk. Sebze bahçesi, Bahçe, Bağ, Tarla).

Meyil (bk. Eğim).

Meyil inkıtaı (Arapça meyl = eğim, inkıta = kesilme, arası kesilme). Bu terim **inkita-ı meyl** (b. bk.) şeklinde de geçerdi. (bk. Eğim kesikliği).

Mezolitik (bk. Orta taşçağı).

Mezozoik (Al. Mesozoikum, Fr. Mesozoïque, İng. Mesozoic). Yer yuvarlağının gelişme tarihinde İkinci Çağı karşılıyan ve "orta yaşama çağı" anlamına gelen **oluşuk grubu** (b. bk.) yani formasyon grubu. Bu çağda, tortulanmış tabakaların kalınlığı binlerce metreyi bulur.

Miknatisî inhirâf (bk. Magnetik sapma).

Mıntaka (bk. Bölge).

Mıntaka-i hârre (Arapça mıntaka = bölge, kuşak ,hârr = sıcak). (bk. Sıcak kuşak).

Mıntakai ka'r-ı nâyâb. (Arapça, mıntaka = bölge, ka'r = dip, nâyâb = sonsuz). (bk. Derin deniz bölgesi).

Mıntaka-i kutbu şimâlî (bk. Kuzey kutbu bölgesi).

Mıntaka-i memnûa (bk. Yasak bölge).

Mihrak-ı zelzele (bk. Deprem ocağı).

Mihver (bk. Eksen).

Mihver-i arz (bk. Yer ekseni).

Mihver-i zelzele (bk. Deprem ekseni).

Mikyas (bk. Ölçek).

Mikyas-ı matar (bk. Yağmur ölçeği).

Mikyas-ı rutûbet (bk. Nemölçer).

Miknâtîsiyet-i arziye (bk. Yer miknatısı).

Mikro-klima (Al. Mikroklima, Fr. Microclimat, İng. Microclimate). Toprağa çok yakın yerlerin ve dar alanların iklimi. Bu iklim yerden iki metre kadar yükseklikteki olaylarla ilgilidir. Bunun asıl iklimden ayrılığı şu noktalarda toplanır: Günlük, yıllık sıcaklık oynamasının çokluğu, havanın çokça nemliliği, esiş hızı kesilmiş rüzgârlar. **Mikro-klima** yerine, **mikro iklim**, ince iklim, küçük alanlı iklim demek de mümkündür. Mikro-klimanın, bitki yetişmesi ile hayvancılık, çiftçilik, ormancılık bakımından büyük değeri vardır. Mikro-iklimleri inceliyen bilime **mikro-klimatoloji** denir. (bk. İklim).

Mil (Al. Lehm, Fr. Limon, İng. Loam, Loamy soil, dilimizdeki başka bir kelime : Tın, Tınlı toprak). Parmaklar arasında ezildiğinde, sezilecek kadar içinde ince kum, toz bulunduğu anlaşılan bir çeşit kil. Su taşkınlarına uğramış yerlerin çukurca bölümlerinde **mil toprakları** tortulanmıştır. Bunlar verimli topraklardır. Selin bıraktığı kumlu, çamurlu toprağa da **mil** adı verilir. Mil kelimesiyle birlikte, **tın** kelimesinin de kullanıldığı olur ve **tın'lı topraklar**'dan söz edilir. Milin rengi esmerimsi, koyu sarımsı olur. (bk. Balçık, Çamur, Çirkef, Kil, Toprak).

Mineraller (Al. Mineralien, Fr. Minérals, İng. Minerals, eski terim : Filizât-ı mâdeniye). Canlı olmıyan, homojen bir bileşimi bulunan cisimler. **Mineral** adı, lâtince **mina**'dan, bu da Yunanca **Mna**'dan gelmedir. Minerallerin sayısı binden çoktur. Mineraller, taşların bileşimine girerek ona özelliğini verirler.

Mineroloji (Al. Mineralogie, Fr. Minéralogie, İng. Mineralogy, eski kelime : Mâdeniyât). Mineralleri inceliyen bilim.

Mistral rüzgârı (Al., Fr., İng. Mistral). Güney Fransa'da Kuzeybatıdan esen soğuk, kuru, şiddetli bir yel. En çok Avignon ile Marsilya arasında Rhône deltasında eser. Bu kelime Fransızcadır. Bu yel kışın ve baharın Lion körfezinde çöreklenen bir **döngü**'nün (b. bk.) bulunmasından doğar, bu sırada kara üzerinde yerleşen, **karşı-döngü** (b. bk.) den bu düşük yere doğru **soğuk hava akını** olur. Bu hava akıntısı yaylalardan güneye doğru

sanki düşercesine eser. (bk. Düşüşlü yeller, Yerel rüzgârlar, Basınç, Yel).

Miyâh. Arapça **mâ'** = su kelimesinin çoğulu. **Miyâh** kelimesiyle yapılmış coğrafya ve topoğrafya terimleri yakın vakte kadar kullanılmıştır. Bunların başlıcaları, Türkçe karşılıklariyle gösterilmiştir :
Miyâh-ı câriye = **Akarsular,**
Miyâh-ı hârre = **Sıcak sular, kaplıcalar,**
Miyâh-ı mürre = **Acı sular,**
Miyâh-ı mâlihe = **Tuzlu sular,**
Miyâh-ı kilsiyye = **Kireçli sular,**
Miyâh-ı madeniye = **Maden suları,**
Hatt-ı ictimâ-i miyâh = **Bıçık, Çatak,**
Hatt-ı taksîm-i miyâh = **Subölümü çizgisi, Subölümü.**

Miyâh-ı madeniye (bk. Maden suları).

Modle. Fransızca bir heykelcilik terimi olarak ta kullanılan, resimde biçim belirtme anlamına gelen **modelé** kelimesinin, 30 yıl kadar önce dilimize girerek kendi imlâmızla yazılmış şekli. **Modle** terimiyle, karalardaki türlü yerlerin dış olaylarla, kemirildiği, oyulduğu, iniş çıkışların ve çakır çukurlukların belirdiği, yeni yeni biçimlerin oluştuğu anlatılmak istenmiştir. Modle terimi, Arapça **menkur** (b. bk.) ile birlikte dilimizde oldukça yayılmışsa da bugün bunun yerine **biçimlenme** kelimesi kullanılır olmuştur. (bk. Biçimlenme).

Mofet (Al., Fr., İng. Mofette). Sönmeye yüz tutmuş bir yanardağın gaz çıkarma dönemi. Bu dönem aylarca sürebilir. Mofet kelimesi İtalyanca **moféta** = sağlığa yaramıyan tütme, kelimesinden alınarak bu anlamda kullanılmış, yayılmıştır. (bk. Yanardağ).

Monadnock (Al., Fr., İng. Monadnock). Kuzey Amerika'da Yeni İngiltere bölümünde Güney New Hampshire'de bir dağdan alınma ad. Monadnock adı Amerikalı jeolomorfologlarca yumuşak tabakalar arasındaki sert bir tabakanın veya taş kütlesinin aşınmalara dayanarak bir **tepe** biçiminde belirmesinden ötürü böyle tepeler için kullanılmış ve yayılmıştır. Bu arada Alman jeomorfologları bu kelimeyi de kullanmakla beraber bu anlamı göstermek üzere kendi dillerindeki Hart = sert kelimesinin sonuna bir ek olarak -ling'i takmış, böylece **Härtling** kelimesini yapmışlardır.
Bizde de **sert** kelimesinden faydalanılıp bu kelimenin sonuna bir **-gen** eki takılarak **sertgen** kelimesi yapılmış ve **monadnock** karşılığında kullanılmıştır. (bk. Sertgen).

Monografya (Al., Fr. Monographie, İng. Monograph, dilimize girmiş bir başka şekli : **Monografi**). Bir bilimin bir konusunu bir bütün olarak inceleme, yazma işi. **Köy monografyası** denildiğinde o köydeki olayların bütününü ele almak anlamı anlaşılır. Fakat **"köyün coğrafya monografyası"** denilince o köyün coğrafya ile ilgili yönlerini bir bütün olarak yazmak anlaşılır (bk. Coğrafya).

Monoklinal yapı (Yunanca monos = tek, klinein = eğilmek). (bk. Eğik yapı).

Monoton (bk. Tekdüzen).

Morenler (Fransızca : **moraine** = çakıl). (bk. Buzultaş).

Morfografya (Al., Fr. Morphographie, İng. Morphography, eski kelime : Tasvir-i eşkâl-i arazi). Yer biçimlerini, daha çok, dış görünüşlerine göre inceliyen, oluşları ile ilgili açıklamalara girmeyen bilim dalı. Bunun yerini bugün jeomorfoloji tutmuştur.

Morfoloji (Al., Fr. Morphologie, İng. Morphology, eski kelime : İlm-i eşkâl). Biçim bilgisi. Her bilimin bir morfolojisi, yani **biçim bilgisi** vardır. **Toplumsal** morfoloji, **dil** morfolojisi, **insan** morfolojisi gibi. Bu arada coğrafyada **morfoloji** yeryüzünün kabarıklık, çukurluk gibi çeşitli biçimle-

rini inceliyen bir bilim koludur. Ancak, başka morfolojilerden de ayırt etmek için bunun yerine **jeomorfoloji** (b. bk.) adı kullanılmaktadır.

Morfolojik analiz (Al. Morphologische Analyse, Fr. Analyses morphologiques, İng. Morphological analysis, eski kelime : Tahlil-i avârız). W. Penck'in yaptığı bir terim olup, morfolojik olaylar hazinesi (morphologishe Tatsachenschatz)ın yardımı ile iç güçlerin etkisi ve oluşlarını bulup göstermeye yarıyan bir araştırma yolu (bk. Yerşekli çözümlemesi, Korrelat tabakalar).

Morfometri (Al. Morphometrie, Fr. Morphomètrie). Yeryüzü biçimlerini yükseklikleri, bağıl yükseklikleri (b. bk.), yüzölçüleri ile belirtme yolundan faydalanarak tanıtmaya yarıyan bir ifade yolu. (bk. Topoğrafya, Morfografya, Jeomorfoloji).

Mostra (bk. Yarma).

Motel (Al., Fr., İng. Motel). Zamanımızın bir çeşit **han** (b. bk.) ya da **kervansarayı** (b. bk.). Eski çağlarda atlı, ya da arabalarla yolculuk edenlerin yollar boyunda konaklamak için başlarını bir çatı altına sokmak ihtiyaçları ne idi ise, bugünkü otomobilli yolcuların duyduğu ihtiyaç ta budur. Bunun için, otomobil yolculuğunun artmış bulunduğu ülkelerde **motel** adı ile böyle yerler açılmıştır.

Motel kelimesi, **motor** ile **otel** kelimelerinden yapılmadır. Kendi arabalariyle uzak yolculuk yapanlar, geceleri burada konaklıyabilir, otomobilinin bakımını sağlar. Böyle yerler, ucuzca barınma, **konaklama yerleri**'dir.

Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde 50.000 motel vardır. Avrupa'da en çok İsveç'te, Fransa'da moteller bulunduğu bilinmektedir.

Motellerin kimisi küçük, sade, tek katlı konaklama yerleridir. Kimisi ise, büyük, içinde türlü ihtiyaçların karşılanabileceği yerlerdir. Sözgelişi, Washington yakınındaki Mariot moteli 370 odası, 4 katlı yapısı, asansörleri, su ve hava verme yerleri, lokantaları, salonları, çarşısı, havuzu bulunan bir konaklama yeridir.

Motorlu taşıt (Al. Kraftfahrzeug, Fr. Automobile, Ing. Mechanical transport, eski kelime : Motorlu vesâit-i nakliye). Bir motorla işliyen, ulaştırmaya, yük taşımaya yarıyan araba. Otomobil, kamyon, otobüs gibi. (bk. Taşıt).

Muavvec sahil (bk. Koylu kıyı).

Muhâceret (bk. Göç, Dışa göç).

Muhaddeb (Arapça muhaddeb = kambur, üstü yumru, tümsek). (bk. Dışbükey). Bunun tersi mukaar = içbükey (k. bk.) dir.

Muhaddep sahil (Arapça muhaddep = kambur, üstü yumru, sahil = kıyı). (bk. Yığınak).

Muhibb-ül-milh nebâtât (Arapça muhibb = seven, milh = tuz, nebâtât = bitkiler). (bk. Tuzcul bitkiler).

Muhibbürrutûbe nebâtât (Arapça Muhibb = seven, rutûbet = yaşlık, nem, nebâtât = bitkiler). (bk. Nemcil bitkiler).

Muhibbül yübûse nebâtât (Arapca muhibb = seven, yubûset = kuruluk, kuraklık, nebâtât = bitkiler). (bk. Kurakçıl bitkiler).

Muhît (bk. Dolay).

Muhît (bk. Çevre).

Muhtelit ziraat (bk. Karma tarım).

Mukaar (Arapça mukaar = çukur olan, oyuk). (bk. İçbükey). Bunun tersi, **muhaddeb** = dışbükey (b. bk.) dir.

Mukaar sahil (Arapça mukaar = çukur olan, oyuk, sahil = kıyı). Dışbükey (b. bk.) kıyı, ya da yığınak (b. bk.).

Munsab (bk. Ağız).

Musonlar (Al. Monsune, Fr. Moussons, İng. Monsoon). Yarım yıl içinde yönünü değiştirerek esen geniş alanlı bir yel düzeni. Çok eskiden beri bili-

neni Hint Musonlarıdır. 2000 yıl önce Arabistan'dan Hindistan'a giden gemiler, bu yelden yararlanmışlardır. Musonlar büyük kara parçaları ile ulu denizlerin yanyana bulunduğu yerlerde belirirler. Büyük karalar üstünde kışın soğuk olur, buralara yüksek basınç alanları yerleşir. Yazın ise, bu karalar çok ısınır, buraları alçak basınç alanları olur. Karaların tersine olarak denizler kışın ılıkçadır. Bu sırada burada alçak basınçlar olur. Yazın ise, serincedir, bu sırada buralarda yüksek basınçlar bulunur. Buna göre ,karalarla ulu denizler arasında esen yeller yazın, kışın yön değiştirirler. İşte bu yellere, **mevsim yelleri** anlamına gelmek üzere **musonlar** denilmiştir.

Bunlardan yazın denizden karaya doğru esenlerine **yaz musonları,** kışın bunun ters yönünden yani karadan denize esenlerine **kış musonları** denir. Yaz musonları geçtiği yere yağış getirir. İnsanlar ve ürünler için önemi büyüktür.

Yeryüzünde muson yelinin estiği yerler çok geniştir. Çünkü kara ile deniz arasındaki ısınma ayrılığı, bundan doğan yeller geniş yer tutar. Fakat musonların asıl alanı, sıcak kuşak ile çevresidir. Hele Asyanın güney, güneydoğu bölgeleri ile bunları çeviren okyanuslar musonların belirdiği başlıca yerlerdir. Bunun için Asyanın bu bölümüne **musonlar Asyası** bile denir. Bundan başka, Avustralya'da da musonlar eser. (bk. Rüzgâr, Yel, Basınç).

Muson bölgesi (Al. Monsungebiet, Fr. Région des moussons, İng. Monsoon region). İçerisine bir yandan Hindistan, Çin Hindi ile Japonya'ya kadar Çini alan, öte yandan doğu Avustralya'da esen **muson yelleri bölgesi.** Buralarda bu yellerin esişi ile ilgili olarak yıl içinde yağmurlu bir yaz, uzunca bir kurak mevsim bulunur. (bk. Musonlar, Mevsimler)

Muson iklimi (Al. Monsunklima, Fr. Climat de mousson, İng. Monsoon climate). Muson yellerinin esmesiyle ilgili olarak ayrı özellikte mevsimlerin belirmiş olduğu bir çeşit iklim bölgesi. Bu iklimlerde denizden esen yeller bol yağmur getirir. **Kış musonları** ise soğuk ve kurudur. Bu bölgelerde kıştan yaza geçiş birdenbire olmaz. Yellerin, kısa süre içinde yön değiştirmesi yerine, ağır ağır yön değişmesi olur. (bk. Musonlar).

Muson ormanı (Al. Monsunwald, Fr. Fôret de mousson, İng. Monsoon rainforest). Kurak mevsimde kimi ağaçların yapraklarını döktüğü bir çeşit sıcak kuşak ormanı. Yağmurlu mevsimde, muson bölgelerinin ormanları, balta girmemiş ormanları andıracak bir gürlüktedir. Yalnız, bunlarda ağaçlar daha küçük, üstbitkenler (b. bk.) daha azdır. Bu gür ormanlar birkaç ay süren kurak sürede başka bir görünüşe bürünür : Bu sırada orta kuşak (ılıman kuşak) ormanlarının yapraklarını dökmüş ağaçlardan meydana gelen ağaç topluluklarını andırırlar. Burada ağaçların çoğu bu mevsimde yapraklarını dökmüştür. Kurak mevsimin bu dinlenme döneminin ardından sıcakla birlikte bol yağmurların da yağmasiyle muson ormanlarında canlılık belirir, kısa bir süre içinde balta girmemiş orman görünüşü yine ortaya çıkar. (bk. Musonlar).

Mûtedil kuşak (bk. Ilıman kuşak).

Mutlak irtifâ (bk. Salt yükseklik, Yükselti).

Mutlak rutûbet (bk. Salt nemlilik).

Mutlak sinn (Arapça mutlak = salt, sinn = yaş). (bk. Salt yaş).

Muvakkat göl (bk. Geçici göl).

Muvakkati göl (bk. Geçici göl).

Muvazenet maktaı (bk. Denk eğri).

Muvâzi (bk. Koşut).

Mücâdele-i beka (bk. Yaşama savaşı).

Mücessem küre (Al. Globus, Fr., İng. Globe, eski terim : Küre-i mücesseme). Yer yuvarlağının küçültülmüş, ağaçtan, mukavvadan, madenden veya camdan yapılmış bir biçimi. Böyle bir kürenin üstünde, kara ve denizlerle ilgili türlü olaylar belirtilmiştir. Mücessem küre yerine **mücessem yuvar** da denir. Mücessem yuvarın ölçeği bu yuvar üzerindeki uzunluk ile yeryüzünde onun karşılığı olan uzunluk arasındaki orandır. Buna **küçültme ölçeği** denir.
Mücessem yuvarda yer yuvarlağının yüzündeki biçimler hiçbir bozulmaya uğramadan gösterilebilir.
Mücessem yuvarın bu iyiliğine karşılık **elverişsiz** birçok yönleri de vardır. Kolay taşınamaz, büyük ölçekli haritaları göstermeye yaramaz, ucuza çıkmaz. Bunun için izdüşümlere (b. bk.) başvurulmuştur.

Müfriğ (Arapça ifrâğ = boşaltma, fazla suyu dökme). Sapanca gölünün **müfriğ-i tabiisi** yani **ayağı** vardır. Van gölünün müfriği, ya da müfriği tabiisi yoktur." demek, "Van gölünün ayağı yoktur" demektir. Bugün müfriğ kelimesinin yerini, **ayak** kelimesi tutmuştur. (bk. Ayak).

Mülteka. Arapça mülteka kelimesi dilimizde **kavşak, kavşak yeri** karşılığı kullanılmıştır. Sözgelişi, nehrin mültekası denildiğinde "iki ırmağın birleştiği yer" anlaşılır. Dilimizde buna **kavşak** denir. (bk. Kavşak).

Mültevî bünye (Arapça mültevî = kıvrılmış, bünye = yapı). (bk. Kıvrım yapısı).

Mültevî cibâl (Arapça mültevî = kıvrılmış, cibâl = dağlar). (bk. Kıvrım dağları).

Mültevî mıntaka (bk. Kıvrımlı bölge).

Münâkalât-ı havâiye (bk. Hava ulaştırması).

Münâkale coğrafyası (bk. Ulaştırma coğrafyası).

Münbit (bk. Verimli, Bitek).

Münhani. Tesviye münhanisi yani eşyükselti eğrisi teriminin kısa olarak kullanılan başka bir şekli (bk. Eşyükselti eğrisi).

Münhat sevâhil (bk. Alçak kıyılar).

Münşak cibâl (bk. Kırılma dağları).

Müsâdere (bk. Kapma).

Müstehâse (bk. Fosil).

Müstehâse insan (bk. Fosil adam).

Müstemîr kar (Arapça müstemir = sürekli). (bk. Kalıcı kar).

Müstemîr karlar hududu (bk. Kalıcı kar sınırı).

Müstemleke (bk. Sömürge).

Müstemleke mahsûlâtı (bk. Sömürge ürünleri).

Müşahede (bk. Gözlem).

Mütekabilül akdâm (Arapça mütekabil = karşılıklı, akdâm = ayaklar) (bk. Taban karşısı).

Mütekâsif ziraat (bk. İnce tarım).

Mütesâvî. Arapça **sivâ** kelimesinden gelir. Anlamı : Birbirine **eşit, eş olan.** Bu kelime önceleri bazı coğrafya terimlerinin yapılmasında yertutmuştur. **Mütesâvîyüttazyîk** gibi. Bu eski terimin şimdiki karşılığı **eşbasınç** olarak belirtilir. (bk. **Eş-, İso-**).

Mütesaviyüs-suhune münhaneleri (Arapça mütesâvi = eş, suhûnet = sıcaklık, münhanî = eğri). (bk. Eşsıcaklık eğrisi).

Mütesâviyüt-tazyik münhanîsi (bk. Eşbasınç eğrisi).

Mütesâviyül umk eğrileri (Arapça müteasvi = eş, umk = derinlik, münhani = eğri). (bk. Eşderinlik eğrileri).

Mütesâviyüz-zelzele münhanîleri (Arapça mütesavi = eşit, zelzele = deprem, deprenme, münhanî = eğri). (bk. Eşdeprenme eğrileri).

Mütevafık tatabbuk (bk. Uygun tabakalanma).

Müttesî ziraat (bk. Kaba tarım).

bir kelimeden yapılmış terimdir ki, denizde yüzerek yaşıyan hayvan topluluğuna verilen addır. (bk. Benthos).

Nemcil bitkiler (Al. Hygrophyten, Fr. Hygrophytes (plantes), İng. Hygrophytes, eski terim : Muhibb-ürrütûbe nebâtât). Sürekli bir ıslak toprakta, nemli havada yetişmeye alışmış, yapısını bunlara uydurmuş bitki. Bu bitkilerin iri, ince yaprakları vardır. Bu yapraklar parçalıdır. Böyle bitkilerin kökleri derinlere inmez. Bunun tersi kurak yerlerde yetişmeye alışmış bitkilerdir ki, **kurakçıl bitki** (b. bk.) olarak adlandırılmıştır.

Nemli iklim (Al. Humides Klima, Fr. Climat humide, İng. Humid "climates", eski terim : Râtıb iklim, İklim-i râtıb). Yağışın buharlaşmadan çok olduğu iklim. Böyle iklimlerde bol sulu, düzenli ırmaklar gelişmiştir. (bk. Kurak iklim, Karlı iklim).

Nemlilik (bk. Havanın nemliliği).

Nemölçer (Al. Hygrometer, Feuchtigkeitsmesser, Fr. Hygromètre, İng. Hygrometer, eski terim : Mikyâs-ı rutûbet, dilimize girmiş bir başka kelime : Higrometre). Havanın nemliliğini (b. bk.) doğrudan doğruya gösteren araçlar. Çeşitli **nemölçer araçları** vardır ki, bunlardan en sade olanı bağıl nemliliği gösteren **saçlı nemölçer** (b. bk.) dir.

Neojen (Al. Neogen, Fr. Néogène, İng. Neocene). Yer yuvarlağının oluşması tarihinde geçen Üçüncü Çağın ikinci bölümü. **Neogen,** Yunancadan alınma bir terim olup, "yeni oluş" anlamına gelir. **Neojen** terimi, Fransızca **Néogène**'in okunuş şekliyle dilimize girmiştir.

Neojen devri önemli değişikliklerin olduğu bir zamandır. Bu sırada Alp dağları, Pirene, Karpat, Apenin, Toros dağları belirmeye başlamıştır. Bu devrin başında Anadolu'da yer kabarıklıkları çok yüksek ve belirgin değil iken, devrin sonunda Anadolu bugünkü biçimini almış, yüksek dağlarla çevrilmiştir. Neojende birçok yanardağ püskürmeleri de olmuştur. Anadolu'da düz duruşlu, yayla biçimli neojen bölgeleri çok yer tutar. Neojen tabakaları arasında esmer-kömür yatakları da bulunur.

Neolitik (bk. Yeni taş-çağı).

Neozoik (Al. Neozoikum, Känozoikum, Fr. Néozoique, İng. Cainozoic, Cenozoic era). Yer yuvarlağının gelişme tarihinde Üçüncü Çağı karşılıyan ve "yeni yaşama çağı" anlamına gelen **oluşuk grubu** (b. bk.) yani **formasyon grubu.** Bu çağda yer kabuğu oynamaları artmış, Alp kıvrımları olmuş, şimdiki yüksek dağların birçoğunun bulunduğu yerlerde türlü **kıvrılmalar** (b. bk.) belirmiştir.

Bu çağda yer yer yanardağ püskürmeleri de olmuştur. Kimi kaynakta Üçüncü Çağın iki devri bulunduğu kabul edilir ve bunlara **Tersiyer** (b. bk.) **Kuvarter** adı verilir, kimi kaynakta da daha önceki devirlere göre son derece kısa olduğu halde, türlü sebeplerden bu sonucusunu **Dördüncü Çağ** (b. bk.) olarak gözönüne almış bulunurlar.

Neptunizm (Al. Neptunismus, Fr. Néptunisme, İng. Neptunism, Neptunian). Bütün taşların, bu arada püskürük taşların (b. bk.) da suların türlü etkileriyle doğduğu üzerinde düşünceler ileri süren görüş. Bu ad Romalıların "sular tanrısı" (Neptune) sözünden faydalanılarak yapılmıştır. Bu görüşe göre, sadece bugünkü lâvlar ile yanardağ külleri bu oluşlar dışında kalabilir.

Bu görünüşün tersi **plutonizm** (b. bk.) dir.

Neritik bölge (bk. Sığ denizler).

Nevâhî-i cibâl (Arapça **nâhiye** = bölge, kuşak, **nevâhî** = bölgeler, kuşaklar, cibâl = dağlar). (bk. Dağlık kuşak).

Neve (Fransız İsviçre'sinde ve Fransa'da kullanılan **névé** kelimesinin kendi

-N-

Nadas (Al. Brache, Fr. Jachère, İng. Fallow, dilimizde kullanılan başka bir terim : Herk). Sürüldükten sonra bir, ya da birkaç yıl dinlendirilen tarla. Tarlanın otlariyle birlikte altüst olan toprağı, bu süre içinde daha verimli bir durum alır, topraktaki besleyici maddeler artar. Böyle topraklar için "nadasa bırakılmış tarla" denir. Nadas kelimesinin bir karşılığı da dilimizde **herk** (b. bk.) dir. Bu kelime Anadolu'da çok yaygındır. Nallıhan çevresinde şöyle bir söz söylenir : "Ya herk et, ya da terk et." Kuzey Anadolu'da da "mısır ve darı herkinde ekin ekeceğim" denir. Tarımı ileri gitmiş, gübre kullanmaya çok yer vermiş ülkelerde nadasın değeri azalmıştır. (bk. Tarım).

Nadir (bk. Ayakucu).

Nâhiye. Yeryüzünün bölgeden (b. bk.) geniş ve daha da sürekli alanları için kullanılmış eski bir terim. Ençok sürekli bitki ve hayvan alanları için nâhiye kelimesinden faydalanılmıştır. (bk. Kuşak, Bölge).

Nakil (bk. Taşıma).

Naplar (Al. Decken, Fr. Nappes (de charriage), İng. Nappes, Overfold). (Fransızca nappe = örtü). (bk. Aşma örtüsü).

Nâr (bk. Ateş).

Nebâtât. Arapça **nebât** = bitki kelimesinin çoğuludur ki, nebâtât şekliyle kullanılmış olduğu gibi, **ilm-i nebâtât** olarak ta bir bilim adı olmuştur. Dilimizde bunun karşılığı **bitki bilimi**' dir. (bk. Bitkiler, Bitki bilimi, Botanik).

Nebâtât bahçesi (bk. Bitki bahçesi).

Nebâtât ilmi (bk. Bitki biiimi).

Nebâtî coğrafya (bk. Bitki coğrafyası).

Nebka. Büyük Sahra çölünde yer yer engele takılarak yığılmış kum tepeciklerine verilen ad. (bk. Kumul).

Neciliye fasilesi (bk. Buğdaygiller).

Neck (bk. Tıkaç).

Nehir. Akarsuların büyüğüne verilen ad. Arapça aslı **nehr** olup, dilimizde **nehir** şeklinde kullanılmıştır. Fakat sözgelişi Tuna nehri şeklinde geçer. Nehrin çoğulu **enhâr**'dır. Dilimizde çok kullanılmış olan nehir kelimesinin önceleri çoğulu enhâr şeklinde kullanılırken, sonraları **nehirler** olmuştur. Arapçada nehr, her türlü "büyük akarsu" yani **ırmak** karşılığı kullanılır. Dilimizde ise, bir alışkanlık olarak nehir, ırmaktan daha büyük olan akarsular için kullanılagelmiş, böylece küçükten büyüğe doğru, dere, çay, ırmak, nehir dizisi belirmiştir. Ancak, aslında nehir ile ırmak arasında belirgin bir sınır bulmak güçtür. Sözgelişi : "Asi Nehri" şeklinde geçen ad, gerçekte 450 Km. boyunda, sularının tutarı bakımından da sadece bir ırmaktır. Kızılırmak, Yeşilırmak ise, Asi Nehrinin hemen hemen iki katına yakın boydadır. Bu da gösteriyor ki, nehir adı, ırmak kelimesinin henüz yayılamamış olduğu sıralarda, çok yerde ırmak yerine de kullanılmıştır. Bugün dilimizde büyük akarsular için nehirle birlikte **ırmak** kelimesi yaygın olarak kullanılmaktadır.

Nehir mecrâsı (bk. Irmak yatağı).

Nehir sâhili (bk. Irmak kıyısı).

Nekton (Al., Fr., İng. Nekton). Yunanca **nektos** = yüzücü anlamına gelen

imlâmızla yazılı şekli). Dilimizde **neve** karşılığı olarak bugün **buzkar** kullanılmaktadır. (bk. Buzkar).

Nısf-ün nehâr (Arapça **nısf** = **yarı**, yarım, **nehâr** = gündüz). (bk. Meridiyen).

Nısıf küre (bk. Yarımküre).

Nısıf küre-i bahrî (bk. Sular yarımküresi).

Nısıf küre-i berrî (bk. Karalar yarım küresi).

Nihaî (bk. Uc).

Nisbî irtifâ (bk. Bağıl yükseklik).

Nisbî rutûbet (bk. Bağıl nemlilik).

Nival iklim (Lâtince nivalis = karlı). (bk. Karlı iklimler).

Nivasyon (Lâtince nix, **nivis** = kar kélimesinden faydalanılarak yapılmış **nivation**). (bk. Kar sıyırması).

Nivation (bk. Kar sıyırması).

Nokta-i iltisâk. (bk. Çatak, Kavşıt).

Nokta-i incimâd (bk. Donma noktası).

Nokta-i işbâ (bk. Çiy noktası).

Normal itikâl. Fransızcadan alınma normal = **olağan**, Arapçadan alınma itikâl = **aşınma** kelimelerinden yapılmış eski bir terimdir ki, akarsuların aşındırmasını belirtir. Çok yaygın olduğu için de bu olaya bu ad verilmiştir. **Olağan aşınma** demektir. Dilimizde bugün buna **akarsu işlemesi** (b. bk.) denir.

Nunatak (Al., Fr., İng. Nunatak). Buzullar arasından yüze doğru uzanmış kaya çıkıntılarına Grönland'da verilen bir ad.

Nüfus (Al. Bevölkerung, Fr., İng. Population). Belirli bir nüfus sayımı gününde bir ülkede, ya da bir bölgede bulunan insanların sayısı.

İnsanlar yeryüzünün türlü karalarına, bunların da bölgelerine çok ayrı sayıda, ayrı sıklıkta yerleşmişlerdir. Bunda doğal olayların yeri bulunduğu gibi, tarih çağları boyunca birbiri ardından gelmiş olayların da çok etkisi vardır. (bk. Nüfuslanma, Nüfus bilgisi, Nüfus sayımı, Nüfus çokluğu, Nüfus sıklığı, Demografi, Yetme gücü).

Nüfus artması (Al. Bevölkerungszunahme, Fr. Augmentation de la Population, İng. Increase of population, eski terim : Tezâyüd-ü nüfûs). Dünya nüfusunun, ya da bir ülke nüfusunun artması olayı. Yeryüzünde nüfus durmadan artıyor. Çünkü her yıl olan doğum, ölümden çoktur. Kimi ülkelerde nüfus artması çok çabuk olur : Türkiye'de, İtalya'da olduğu gibi. Kimi ülkede nüfus artması orta derecededir : İngiltere'deki gibi. Kimi ülkede de nüfus artması belirsiz derecede olmuştur : Fransa'da olduğu gibi (bk. Nüfus, Nüfus bilgisi, Yetme gücü, Nüfus çokluğu, Nüfus sıklığı, Nüfus azalması).

Nüfus aşırılığı (bk. Nüfus çokluğu).

Nüfus azalması (Al. Bevölkerungsabnahme, Fr. Diminution de la population, İng. Decrease of population, eski terim : Tenâkus-u nüfûs). Dünya nüfusunun, ya da bir ülke nüfusunun azalması olayı. Nüfus azalması, doğumun yeter derecede olmaması yüzünden belirdiği gibi, ölümün çokluğundan, savaşlardan, başka yerlere göç etme yüzünden de olabilir. (bk. Nüfus artması, Nüfus bilgisi, Göç).

Nüfus bilgisi (Al. Bevölkerungslehre, Demographie, Fr. Démographie, İng. Demography, dilimize girmiş bir başka kelime : Demografi). Türlü yönlerden nüfus durumu, nüfusun yer değiştirmesi olaylarını sayılarla ortaya koymaya çalışan bilgi. Bunun bir adı da **demokrafi**'dir. Nüfus bilgisinde nüfus, göçler, doğumlar, süt çocuğu ölümleri, bütün yaşlarda ölümler incelenir. Nüfus bilgisi türlü ülkelerde yüksek okulların, üniversitelerin ilgili bölümlerinde okutulur.

Nüfus bilgisinde, nüfusun **durqun** (statik) durumu ele alınarak incelendiği gibi, nüfusun **oynak** (dinamik)

durumu da araştırılır. Bu arada savaşlardan önceki ve sonraki durumlar da incelenir. (bk. Nüfus, Yetme gücü, Nüfus çokluğu, Nüfus artması, Nüfus azalması, Göç).

Nüfus coğrafyası (Al. Bevölkerungsgeographie, Fr. Géographie de la population, İng. Geography of population). İnsanların yeryüzündeki dağılışlarını inceliyen, bunu türlü yönleriyle açıklamıya çalışan coğrafya kolu. Nüfus coğrafyasında **yaşama yeri,** yerleşilir yerler (ökumen), **yerleşilemez yerler** (anökumen) araştırıldığı gibi, insan topluluklarının yeryüzündeki dağılışı, sayısı, kalabalık ve seyrek nüfuslu yerler, göçler, bir ülkedeki nüfusun **geçinme durumu** ve bunun ölçüleri, bir ülkenin, bölgenin, bütün yeryüzünün nüfusu beslemeye **yetme gücü** (b.bk.), **nüfus çokluğu** (b. bk.) araştırılır. Elde edilen bilgiler ve veriler haritalara işlenir, şekillerle belirtilir (bk. Nüfus, Nüfus bilgisi).

Nüfus çokluğu (Al. Übervölkerung, Fr. Surpopulation, "Régions les plus peuplées, İng. Over-population, eski kelime : Fevkalhad nüfûs, başka terim : Nüfus aşırılığı, Aşırı nüfus). Bir ülkede, ya da bir bölgede geçinme imkânlarına göre orada yaşıyan kişilerin sayıca olağanüstü çokluğu. Bununla ilgili olarak, her ülkenin, her bölgenin kendine göre az çok belirli bir nüfusa **yetme gücü** (b. bk.) vardır. İnsanların geçinme, barınma, yaşamalarında önemli yeri olan çeşitli doğal şartlarla birlikte, orada kurulu bulunan **geçim** yolları önemli yer tutar.

Nüfus çokluğu doğumun ölümden daha çok yer tuttuğu bölgelerde, göçleri çeken yerlerde görülür. Nüfus çokluğu olan yerler arasında Çin ve Hindistan vardır. Buralarda ortalama nüfus sıklığı 80 - 100 kişiden çoktur. Buralardaki insanlar ençok tarımla geçinir. Nüfus çokluğu olan yerlerden ötekileri Batı ve Orta Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu bölgeleridir. Buralardaki geçimde ise endüstri önemli yer tutmuştur. (bk. Nüfus, Nüfus sıklığı, Nüfus sayımı, Nüfuslanma).

Nüfus değiş - tokuşu (Al. Bevölkerungstausch, Fr. Echange des populations İng. Exchange of population, eski kelime : Mübâdelei nüfûs, Ahâli mübâdelesi, Nüfus mübâdelesi). İki ülkenin karşılıklı olarak kendi soydaşlarına yer verecek şekilde nüfus değiştirmesi olayı. Bunlar türlü anlaşmalarla olur.

Nüfus hareketleri (Al. Bevölkerungsbewegungen, Fr. Mouvements des populations, İng. Movements of population). Nüfusun doğal, toplumsal değişmeleri. Nüfus, doğumlarla sürekli olarak yenileşir, ölümlerle söner. Bu olaylarla ilgili olarak nüfusun yapısı çok değişken bir durum gösterir. Bu yenileşmelere, sönmelere, **nüfusun doğal hareketi** denir. **Yerleşilmiş yerler**'deki nüfus hareketleri ise çeşitli **göçler** (b. bk.) olarak belirir. (bk. Nüfus, Nüfus bilgisi).

Nüfus istatistiği (Al. Bevölkerungsstatistik, Fr. Statistique de la population, İng. Statistics of population, eski kelime : Nüfûs İhsâiyatı). Bir ülkedeki nüfus durumunu, nüfus hareketlerini (b. bk.) gösteren istatistikler. Bu istatistiklerde nüfus sayımından (b. bk.) elde edilen sayılar değerlendirilir. Yaşlara, iş-güçlere, göç etmelere, okuma-yazma ve başka yönlere göre bölümlemeler yapılır. (bk. Nüfus, Nüfus bilgisi).

Nüfus kesâfeti (bk. Nüfus sıklığı).

Nüfus sayımı (Al. Volkszählung, Fr. Recensement, İng. Census of population, eski terim : Tahrîr-i nüfûs). Bir ülkede, bir devletin topraklarında kaç kişi bulunduğunu, bunların türlü yönlerden özelliklerini (bk. Nüfus bilgisi) belli etmek üzere yapılan sayım. Nüfus sayımları bütün ileri ül-

kelerde düzenli olarak her 10, ya da 5 yılda bir yapılır. **Sayım günü,** sayımın sona erdiği açıklanmadan önce kimse evinden, bulunduğu yerden dışarı çıkamaz. Sayımı yapan kimseler, ev ev dolaşır, ellerindeki çizelgeyi doldurmak üzere, türlü sorular sorar, karşılıklarını hemen yazarlar.

Yurdumuzda ilk düzenli nüfus sayımı 1927 de yapılmıştır. Bundan sonra 1935, 1940, 1945, 1950, 1955 ve 1960 da nüfus sayımları yapılmıştır. Nüfus sayımlarına dayanarak şehirlerde bulunan nüfus, köylü nüfusu, türlü işlerle geçinenlerin sayısı, türlü yaşlardaki kimselerin sayısı, çeşitli bölgelerdeki nüfus sıklığı, nüfus artması, nüfus azalması gibi önemli noktalar öğrenilmiş olur.

Nüfus seyrelmesi (Al. Entvölkerung, Fr. Dépopulation, İng. Depopulation, eski kelime : Tenâkus-u nüfûs). Bir ülkede nüfusun azalması ile ilgili olarak beliren durum.

Bir ülkeyi, bir bölgeyi, yıkıcı etkileriyle oturulur olmaktan çıkaran çok korkunç depremler, savaşlar, kırıcı salgın hastalıklar, yokluklar, kıtlıklar yüzünden başka yerlere olan göçlerle ve doğumun azalmasiyle nüfus seyrelmesi belirir. Eğer doğum yeter derecede ise, dış ülkelere olan göçlerin açtığı boşluk bir süre sonra kapanabilir. (bk. Nüfus, Nüfus bilgisi, Demografi, Nüfus coğrafyası, Göçler).

Nüfus sıklığı (Al. Volksdichte, Bevölkerungsdichte, Fr. Densité de la population, İng. Density of population, eski terim : Kesâfet-i nüfûs, Nüfûs kesâfeti, başka terim : Nüfus yoğunluğu.) Belirli bir yüzölçüsü birimine düşen nüfus sayısı. Bu sayı o bölgenin, ya da ülkenin nüfus sayısını, oralarının yüzölçümüne bölmekle elde edilir.

$$\text{Nüfus sıklığı} = \frac{\text{Nüfus sayısı}}{\text{Yüzölçümü}}$$

Nüfus sıklığı yeryüzünün türlü bölgelerine göre değişir. Bir bölge içinde de nüfus sıklığı ayrı ayrı değerler gösterebilir. Ancak, bir yerde nüfus sıklığı değişebilir. Bu değişmelerde en çok o bölgedeki doğumun, ölümün azalması veya çoğalması, orada oturanların başka yerlere göç etmeleri, başka yerlerden oraya gelip yerleşmeler başlıca yeri tutar. (bk. Nüfus, Nüfus sayımı, Nüfus bilgisi, Nüfus çokluğu, Yetme gücü, Göç).

Nüfus yoğunluğu (bk. Nüfus sıklığı).

Nüfuslanma (Al. Bevölkern, Fr. Peuplement, İng. Population). Bir ülkede, bir bölgede **yerleşmeler** (b. bk.) ile ilgili olarak nüfusun gittikçe artması, az nüfuslu, boş, yarı boş yerlerin gün geçtikçe kalabalıklaşması. Nüfuslanma için sözgelişi şöyle denir : "Kuzey Amerika'nın batı bölgelerinde **nüfuslanma** çok çabuk olmuştur." "Şu ülkenin ormanlık bölgelerinde **nüfuslanma olmuştur.**" (bk. Nüfus, Nüfus sıklığı, Göç, Yetme gücü).

-O-

Oba (Al. Nomadenzelt aus Filz, Fr. Tente, İng. Tent of nomad).
1 — Her zaman birlikte konup göçen çadırların hepsine birden verilen ad. Böylece **oba,** hayvancılıkla geçinen göçebelerin bir süre için konakladıkları yer anlamına gelir. Kuzey ve İç Anadolu'nun kimi köylerinin adı **oba** kelimesiyle biter. Eski konaklama yerleri (obalar) zamanla birer köy olmuştur.
2 — Bölmeli büyük göçebe çadırı.
3 — Kimi yayla evlerine **oba damı** denir. (bk. Ağıl, Çiftlik, Yaylacılık).

Obruk (Al. Karstschlot, Fr. Aven, İng. Open pit, Sırpça : Jama). Eriyen taşların (kireçtaşı, alçıtaşı) kalın tabakalar halinde bulunduğu yerlerdeki derin doğal kuyular. Dilimizde, yerine göre, **obruk** yerine **düden** kelimesinin kullanıldığı da olur.
Obruk eski bir türkçe kelimedir : Çukur, oyuk, kuyu, derin yer anlamına gelir. Eski kaynaklarda **obrulmak** kelimesi vardır ki, obruk ile ilgilidir ve oyulmak, çökmek, çukurlaşmak anlamına gelir : "Görürmüsün ey oğul neler oldu, sarp kayalar oynamadı yer obruldu." "Yağı yetti, düşman erdi, ne yatursun, kalgıl, kap kayalar oynamadı, yer obruldu." Bunun gibi türlü yerlerde **Cehennem Obruğu** sözü de geçer ki, **derin kuyu** demektir.
Obruk, çoğunca derin kuyular, huniler biçiminde olur. Obruklardan kimisinin dibi vardır. Fakat kimisi de **uçurumlar** biçiminde derinlere doğru uzanır, bir **mağara** (b. bk.) ya dalar. Uzaklardan akıp gelen, bir **göl-ovadan** (b. bk.) geçen dereler böyle bir kuyudan dibe dalar, yeraltındaki su yollarından (bk. Karst su yolu) geçtikten sonra, gür su kaynakları (bk. karst kaynağı) olarak yeryüzüne çıkarlar. Obrukların derinliği çok çeşitlidir. Kimi yerde 40 - 50 metre, kimi yerde 200 - 300 metre.

Odun (Yakacak odun). (Al. Brennholz, Fr. Bois de chauffage, İng. Fire-wood). Ağacın, yakacak olarak kullanılan yerleri. Bunlar ağacın gövdesi olduğu gibi, kökü, dalları da olabilir.

Odun (Al. Holz, Fr. Bois, İng. Wood, eski kelime : Haşeb). Ağaç ve çalı bitkilerinin canlı ana bölümlerinden biri. Ağaçların gövdesi, kökleri odundur. Odun, önemli bir endüstri maddesidir. Yumuşak odunlu ağaçlar arasında, çam, köknar, lâdin, başka iğne yapraklı ağaçlar ile kavak, söğüt vardır. Sert olanlar arasında kayın, huş, çınar bulunur. Meşe ile Şimşir ise çok serttir. (bk. Ağaç, Kereste).

Odun kömürü (Al. Holzkohle, Fr. Chabon de bois, İng. Charcoal). Odundan yapılmış kömür. (bk. Yakacak).

Odunsu (bk. Ağaçsıl).

Oğlak dönencesi (Al. Wendekreis des Steinbocks, Fr. Tropique de capricorne, İng. Tropic of Capricorn, South tropic, eski terim : Medâr-ı Cedi, Medârı Cedi, dilimizde buna Teke dönencesi de denilmiştir.) Güney yarım küresinin 23° 27' lik enleminde, güneşin 23 Aralıkta, öğle üzeri dimdik vurduğu çember. (bk. Dönence, Yengeç dönencesi). Bu gün, güney yarımküresinin gündönümü (b. bk.) dür.

Okyanus (Yunanca **okeane** = dünya denizi). (Al. Ozean, Fr. Océan, İng. Ocean, eski kelime : Bahr-i muhît). Yeryüzünün en büyük üç **ulu denizine** bu ad verilir : Büyük Okyanus, Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu. (bk. Kuzey Buz Denizi, Deniz).

Olağan aşınma dönemi (Al. Normaler Erosionszyklus, Fr. Cycle d'érosion normale, İng. Fluvial geomorphic cycle, eski terim : Normal îtikâl devresi). W. M. Davis'e göre, deniz dibinden yüze çıkmış bir kara bölümünde, yağmurlu iklim bölgelerinde, akarsu aşındırmasıyla yeryüzü biçimlerinin oluşması, gelişmesi için geçen süre. Böyle yerler yeryüzünde yaygın bulunduğundan bu türlü aşınmalara **olağan** (normal) denilmiştir. (bk. Gençlik çağı, Olgunluk çağı, Geçkinlik çağı).

Olay (Al. Phänomen, Natur Erscheinung, Fr. Phénomène, İng. Phenomena, eski kelime : Hâdise). 1) Pek olağan olmadığı için üzerine topluluğun ilgisini çeken olgu (b. bk.). 2) **Doğal olay** olarak bilimde yeri bulunan kavram.

Olgu (Al. Vorgang, Fr. Evénement, İng. Processe, eski kelime : Vâkıa). Olan iş, yapılan iş. (bk. Olay).
Önceleri **coğrafî vakıa** olarak geçen terim yerine, şimdi **coğrafya olgusu** terimi kullanılmaktadır. Sözgelişi, "iskân bir coğrafî vakıadır" sözünün yerine, "yerleşme, bir coğrafya olgusudur denir.

Olgunluk çağı (Al. Reifestadium, Reifezeit, Fr. Stade de maturité, İng. Maturity "-age", eski kelime : Kemâl safhası). Yer biçimlerinin aşınmalar sırasındaki gelişme döneminde, gençlik çağından (b. bk.) sonra gelen daha olgun çağ. Bu çağda ırmaklar, denk eğrilerine (b. bk.) yaklaşmış, vâdi tabanları genişlemiştir. Irmaklar, artık, çağlarcasına akışlardan, çağlıyan yapmalardan çok, ağırca akarlar. Birdenbire beliren dağ göçmeleri yerine ağır ağır süren yamaç kaymaları geniş yer tutmuştur. Dağlar, yaylalar, akarsu aşındırması yüzünden iyice bölünmüştür. (bk. Yontukdüz, Geçkinlik çağı).

Oluk-vâdi (Al. Taltrog, Trogtal, Fr. Vallée en auge glaciaire, Auge glaciaire, İng. Glacial trough, Trough-valley, eski terim : Cümûdiye vâdisi, dilimizde kullanılan başka bir terim : Buzul vâdisi). Yüksek dağlarda ve Buzul Çağında (b. bk.) buz örtüleri altında kalmış bölgelerde, buzun yatağını sıyırıp derinleştirmesinden doğmuş **U-biçimli** (Fr. Profil transversale en U, Al. U-Tal, İng. U-shaped), oluğu andıran vâdi. Buna **buzul vâdisi** (b. bk.) de denir.
Bir oluk-vâdinin şu bölümleri vardır: **Oluk**, oluğun **tabanı**, oluğun **yamacı**, oluğun **kenarı**, **omuz** (Fr. épaulement, Al. Schulter, İng. Shoulder), **çizik sınır** (Fr. Limite des polis, İng. ice-scour limit, Al. Schliffgrenze). Bu olukların tabanında irili ufaklı kaya parçaları, taş kırıntıları çoktur. Buzulların açtığı bu oluk-vâdi, akarsuların açtığı olağan vâdiye benzemez. Akarsu vâdisinde bir sürekli iniş (b. bk.) bulunduğu halde oluk vâdide, bunun yerine, birbiri ardınca sıralanmış **eşikler**, **çanaklar** görülür. Yurdumuzun 3000 metreyi aşkın yüksek dağlarında oluk-vâdiler vardır. Buzul çağında buzların açtığı bu uzun, derin oluklardan şimdi dereler, çaylar geçer. (bk. Buzul).

Oluşuk (Al. Fr. İng. Formation, Fransızca ayrıca : Terrain, eski terim : Teşekkülât, dilimize girmiş başka bir terim : Formasyon). Bir jeoloji devri içinde oluşmuş bulunan tabakalar dizisi. Triyas, Jura, Kretase gibi. Bunların birleşmesinden oluşuk grupları meydana gelir : Mezozoik gibi. Oluşuklar serilere ayrılır : Aşağı Kretase, Yukarı Kretase gibi. Seriler katlara bölünür : Aşağı Kretasenin Neo-

com, Gault katları gibi. Bunlardan başka ikinci sıradan katlar, daha sonra da tabakalar bulunur. (bk. Jeoloji çağları, Formasyon).

Oluşuk grupları (Al. Formationsgruppen, Fr. Grouppes de terrains, başka bir terim: **Formasyon grupları**). Birbirine yakın, ya da benzer özellikler gösteren birkaç oluşuk'a birlikte verilen ad. Bir oluşuk grubu, geçen süre bakımından, bir jeoloji çağını yani zamanını karşılar. Sözgelişi : Birinci Çağ denildiğinde bunun Kambriyum, Silur, Devon, Karbon, Perm oluşuklarının toplandığı bir oluşuk grubu gözönüne gelir.

Omurgalılar (Al. Wirbeltiere, Fr. Vertébrées (animaux-), İng. Vertebrate, eski terim : Fıkariye'ler, Lâtince : Vertebrata). Memelileri, kuşları, kurbağagilleri, sürüngenleri, balıkları içine alan hayvan bölümü. (bk. Hayvanlar).

Oraj. Fransızca **orage** kelimesinin imlâmızla yazılmış şeklidir ki, elektrik boşalmalariyle karışık selli yağmurların yağdığı bir hava olayını anlatır. Dilimizde buna karşılık **boran, buran** gibi kelimeler kullanılır. (bk. Boran).

Orman (Al. Wald, Fr. Fôret, İng. Forest). Türlü büyüklükte ve çeşitli özellikteki ağaçların yanyana bulunduğu bitki örtüsü. Bugünkü düşünceye göre orman, ağaçları, ağaç-altı bitkileri, toprağı, aradaki boşluklar, otluklar, içindeki hayvanlarla bir bütündür. Bu bütünün göze çarpan özelliği ağaçların (b. bk.) burada çok yer tutmasıdır.

Orman birbirinden iyice ayrı ve ağaç bitki örtüsü, ot bitkileri örtüsü, çöl bitki örtüsü olarak adlandırılan üç ana bitki örtüsünden biridir. Ormanlar, iklime bağlı olarak yetiştikleri gibi (yağmur ormanı, sert yapraklı orman, iğne yapraklı orman), bulundukları yerin su ve toprak şartlarına bağlı olarak ta yetişebilir (bataklık ormanı, galeri ormanı, mangrov ormanı gibi). (Bunlara bakınız).

Ormanların çoğu ya **iğne yapraklı orman,** ya **yapraklı orman,** ya da **karışık orman**'dır. Bunlardan her biri ılıman kuşakta (b. bk.) geniş yer tutar.

Ormanın kendine göre bir havası vardır ki, buna **orman iklimi** denir. Bunun başlıca özelliği yelin esiş hızının burada kesilmesi, sıcaklığın daha düzenli olması, havanın daha nemli bulunmasıdır.

Ormandaki bir ağaç soyunun çokluğuna göre de orman adlandırılır : **Çam ormanı, meşe** ormanı, **kayın ormanı** gibi.

Ormanların çoğu işletilir, buradan yararlanılır. Bu işletmeler kimi yerde düzenli olur, kesilecek ağaç önceden belli edilir, kimi yerde düzensiz bulunur, ağaçlar gelişigüzel kesilir. Bu sonuncu yerlerde orman gittikçe yok olmaya doğru gider. (bk. Bitki coğrafyası).

Orman açma (Al. Ausroden, Abholzen, Roden, Fr. Déboisement, İng. Deforestetion, dilimizdeki bir başka kelime : **Kellendirme**). **Tarla** yapmak, ya da **yerleşme yeri** durumuna getirmek için ormanı kökleyip açma işi. (bk. Açma, Açmacılık).

Orman alanı (Al. Lichtung, Fr. Clairière, İng. Glade). Orman içinde ağaçları seyrekleşmiş, ya da seyrekleştirilmiş bölüm. Buna sadece **alan** da denir.

Orman otlağı (Al. Waldweide, Fr. Paisson, İng. "Forest" glade). Ormanda davarların, bu arada keçinin otladığı, yayıldığı yer. Böyle yerlerde keçiler, taze, körpe ağaç filizlerini öyle kemirirler ki, böyle bir ormanın gelişmesine yer bırakmazlar. Akdeniz çevresindeki bölgelerde orman otlağı eskiden beri yer tutmuş, buralardaki ormanların sekrekleşmesine, bölgenin **kelleşme**'sine, kimi yerde de ormanların iyice yok olmasına yol açmıştır. (bk. Orman).

Orman sınırı (Al. Waldgrenze, Fr. Limite de la forêt, İng. Forest line). Orman olarak görülen bitki örtüsünün **soğuk,** ya da **kuraklık** yüzünden daha ileri sokulamadığı yer (bk. Ağaç sınırı). Kutba doğru ve yüksek dağların doruklarına yaklaştıkça soğukların artmasiyle ilgili birer orman sınırı belirmiştir. Hele buradaki **donmuş topraklar**'ı yalarcasına esen soğuk yeller, yaz sıcaklarının yetersizliğine bir yeni engel katmıştır. Bu yüzden de buralarda (kutuplarda, yüksek dağlarda) ağaç yetişemez olmuştur. Böylece, en sıcak ay ortalaması, 10° C olan yerlerden geçen eşsıcaklık eğrisi, ana çizgileriyle kutba doğru olan orman sınırını çizmiştir. Soğuk yüzünden olan orman sınırına doğru iğne yapraklı ormanlar yanaşır. Buralarda artık sadece soğuğa karşı dayanıklı ağaç çeşitleri büyüyebilir.

Bir de kuraklık yüzünden olan orman sınırı vardır. Buna sadece yağışın azlığı değil, bununla birlikte toprağın özelliği, yer biçimleri de etki yapar. Dağınık taşların bulunduğu yerlerde su, toprağa kolay sızar, böylece akma ve buharlaşma ile kaybolmaz. Tabansuyu bu bakımdan önem kazanır. Bu yüzden kurak bölgelerde de öbek öbek ormanlar, koruluklar sıralanabilir. (bk. Yükseklik sınırı, Yükseklik kuşakları).

Orman yangını (Al. Waldbrand, Fr. Incendie de fôret, İng. Forest - fire, eski kelime : Orman harîki). Bilerek, ya da bilmiyerek insan eliyle, ya da kendiliğinden tutuşmuş ormanlardaki yangınlar. Bu yüzden orman yok olur, ya da uzun bir süre için o bölge **kelleşmiş** bulunur. (bk. Orman). Çoğunca **çam ormanları**'nda (b. bk.) orman yagınları olur.

Ormanı yok etme (bk. Orman açma, Açma).

Orogen (Al. Orogene). Yunanca **Oros** = dağ kelimesinden yapılmış ve L. Kober tarafından ortaya konulmuş bir terim ki, **dağ doğuran** anlamına gelir. Buraları yer kabuğunun uzun süren **çökmesi,** bunun sonucu olarak beliren **tortulanma** yerleridir. Çoğunca, türlü jeoloji çağlarında uzun şeritler biçiminde uzanmış çöküntü yerleridir. Böyle yerler, her çağda yer kabuğunun **oynak yerleri** olmuş, buralardaki tortullar geniş ölçüde kıvrılmış, sıra sıra dağlar böylece doğmuştur. Bu oynak yerler, **yerleşik yerler** arasında uzanmıştır. (bk. Oynak yerler, Yerleşik yerler, Dağ doğuşu, Dağ oluşu teorileri, Jeosenklinal).

Orojenez. Dağ oluşması (b. bk.) anlamına gelen bir jeoloji ve coğrafya terimi. (Yunanca oros = dağ, genesis = oluşma). 1890 da G. K. Gilbert tarafından **Orogeny** terimi kullanılmış, bu Fransızcada **orogéne** olarak yer tutmuştur. Dilimize Fransızcada kullanılmış olan **orogenèse** terimi girmiştir ki, bunun Türkçe tam karşılığı **dağ oluşması**'dır. (bk. bk.).

Orojenik hareketler (bk. Dağ oluşması hareketleri.

Orografik yağmur (bk. Dağ yağmuru).

Orografya (Yunanca oros = dağ, graphein = tasvir, betim). **Dağ bilgisi** (b. bk.) anlamına gelir. Orografya, jeomorfolojinin (b. bk.) henüz gelişemediği bir çağ olan XIX. yüzyıl ortalarında bir bilim olarak yer tutmuştur. Ancak, yeryüzü biçimlerini açıklama imkânı arttıkça, hele dağlar üzerine olan bilgiler çoğaldıkça orografya, jeomorfolojinin bir kolu durumuna gelmiştir.

Orta Çağ (Al. Mittelalter, Fr. Moyen âge, İng. Middle age, eski kelime : Kurûn-ı vustâ). İsa'nın doğumundan sonra 395 inci yıldan İstanbul'un Türkler tarafından alındığı 1453 yılına kadar süren tarih çağı (bk. Tarih çağları).

Orta dağlar (Al. Mittelgebirge, Fr. Montagne de hauteur moyenne,

Moyenne montagne, İng. Upland). Yükseklikleri az, üstleri dalgalı, sivrilikleri çok olmıyan dağlar. Bu dağlarda çok yerde buzullar (b. bk.), buzkarlar (b. bk.), kalıcı karlar (b. bk.) bulunmaz. (bk. Dağlar).

Orta kesim (Al. Mittellauf, Fr. Cours moyen, İng. Middle course). Bir akarsuyun orta mecrâsı. (bk. Kesim).

Orta kuşak (Al. Gemässigte Zone, Fr. Zone temperée, İng. Temperate zone, eski kelime : Nevâhi-i mûtedile). Her bir yarımkürede **dönence** (b. bk.) ile **kutup çemberi** (b. bk.) arasında uzanan orta enlemler boyundaki iki kuşak. Orta kuşak terimi bu bakımdan elverişli olmakla beraber iklim özelliğini belirtecek bir kelime olmayışı, ayrıca yer yuvarlağının orta çemberi durumunda bulunan ekvator (b. bk.) ile karıştırılması bakımından güçlük doğurmuştur. Bunun için daha elverişli olan **ılıman kuşak** terimi kullanılmaktadır. (bk. Ilıman kuşak).

Orta şehir (Al. Mittelstadt, Fr. Ville de moyenne grandeur, İng. Middle-sized town). Nüfusu 20 bin ile 100 bin arasında bulunan şehir. (bk. Şehir).

Orta taş-çağı (Al. Mittelsteinzeit, Mesolithikum, Fr. Mésolithique, dilimize girmiş bir başka terim : **Mezolitik,** Mesolitik).

Eski taş-çağı ile Yeni taş-çağı arasında uzun bir geçiş çağı. Bu çağ, Buzul Çağı sonunda başlamış, buzul sonrasındaki sıcak döneme kadar sürmüştür. Böylece, Holosen (b. bk.) in yarısından çoğunu tutmuştur.

Köpeğin insana alıştırılmasiyle avcılık kolaylaşmış, yerleşme yerlerinin güvenliği artmıştır. Ön Asya'da bunun ardından önce keçi ve koyun, daha sonra sığır insana alıştırılmıştır. Burada insan ekinciliğe de başlamış, böylece beşinci binde **köy geçimi** ile orta taş-çağından yeni taş-çağının eşiğine varılmıştır.

Yerleşme yerleri, ırmak, göl kıyılarındadır. Evler henüz kulübe, ya da çadır durumundadır. (bk. Taş-çağı, Eski taş-çağı, Yeni taş-çağı).

Ortalama (Al. Mittel, Fr. Moyen, İng. Mean, eski kelime : Vasatî). Herhangi bir değerin ortalaması. Ortalama sözü coğrafyada ve özellikle iklim bilgisinde çok kullanılır. Yıllık sıcaklık ortalaması, günlük ortalamalar, ortalama uzaklık, ortalama yükseklik, ortalama yıllık sıcaklık oynaması, ortalama doruk yüksekliği gibi.

Ortodromi (Al. Orthodrome, Gerade Fahrt des Schiffes, Fr. Orthodromie, eski terim : Seyrimüstakim hattı, Seyr-i müstakim hattı). Gemilerin, uçakların bir büyük çember yayı (bk. Meridiyen, Boylam) üzerinde giderek güttükleri en kısa, kese yol. Başka bir sözle, bir küre üzerinde iki yeri birbirine bağlıyan en kese yol. **Ortodromi** Yunanca **Orthos** = düz, **dromos** = gidiş kelimesinden yapılmış bir gemicilik terimidir. **Düz gidiş çizgisi** anlamına gelir. Bu yol, bir büyük çemberin bölümüdür. Böyle bir yol çizgisi, meridiyenleri ayrı ayrı açılarla keser.

Yeryüzü düz olsaydı, meridiyenler birbirine koşut (paralel) olacak, kısa yoldan gitmek istiyen bir gemi yolu bu meridiyenleri hep bir açılarla kesecekti. Fakat yeryüzü yuvar olduğundan, gemi en kısa yoldan gitmek isterse, her meridiyeni ayrı ayrı açılarla kesecektir. Böylece geminin yolunu (rotasını) pusula yönüne göre hep değiştirmek zorunda kalınacaktır.

Bu güçlüğü önlemek için gemiler, uzak yolculuklarda ortodromi yolundan gitmez, iki yer arasındaki meridiyenleri hep bir açıda kesen yolu daha uygun bulurlar. Her ne kadar bu yol, ötekine göre uzunca olursa da yolun başı ile sonu arasında ikide bir rota değiştirme işi ortadan kalkmış olur. Böylece, geminin yolu ile meridiyen (kuzey-güney doğrultusu)

arasındaki açı, belli olunca yapılacak iş bu açıyı değiştirmemek olur. İşte bu duruma da **loksodromi** (b. bk.) denir.

Oseanografya (Yunanca okeanos = dünya denizi, **ulu-deniz** ve graphein = betim, tasvir). (bk. Deniz bilimi).

Oser (Al.,Fr. ve İng. de türlü şekillerde : Os, Oser, A°s, A°ser, Ooser, Oeser, Osar). Ön buzultaşlarının (bk. Buzultaş) gerisinde hisarlar biçiminde, dümdüz, ya da biraz eğrilmiş, dallı budaklı tepeli sırtlar. Oser, İsveç'de **tepeler sırası** anlamına gelir. Bunun çoğulu **a°sar**'dır. Oser kelimesinin **Ooser, osar** gibi yazılışları da vardır. (bk. Buzul). İrlanda'da karşılığı : **Esker**'dir.

Osilasyon teorisi (Lâtince oscillatio = sallanmak, inip kalkmak). (bk. İnme - çıkma teorisi).

Ot (Al. Kraut, Fr. Herbe, İng. Herb). Odunsu (b. bk.) ve ağaçsıl (b. bk.) bir bölümü, bir sapı olmıyan, çoğunca bir, ya da iki yıllık yaşama süresi bulunan bitkiler. Çok çeşitli otlar vardır. Öyle otlar vardır ki, baharda bitip bir iki ay sonra kurur. Otların yem (b. bk.) olan, yiyecek olarak faydalanılan çeşitleri vardır. (bk. Bitkiler, Ağaç).

Ot dikeni (Al. Distel, Fr. Chardon, İng. Thistle, eski kelime : Hâr). Türlü bitkilerde görülen iğne gibi sivri uçlu, battığında acıtan bir bölüm. Dikenli ot bitkilerinin çok çeşitleri vardır. Bunlar çoğunca kurak bölgelerde yetişir. Türlü bitki adları da diken kelimesiyle ilgili olarak verilmiştir : Deve dikeni gibi. (bk. Bitki, Diken, Dikenli bitkiler).

Otlak (Al. Weideland, Weide, Weideplatz, Sommerweide, Fr. Herbage, Alpage, Pâturage, Pacage, İng. Pasture, Grassland, eski kelime : Mer'a). Dağlarda, ya da çukur düzlüklerde hayvanların doğrudan doğruya otlıyarak yerinde yedikleri otların bulunduğu çevreler. **Otlak,** ot bitkilerinin bir araya gelmesinden doğmuştur. Böyle yerlerde hayvanları tam besliyecek yerler vardır. Yüksek **yaz otlakları, yayla** (b. bk.) adı altında toplanır.

Otları kendiliğinden yetişen, bu arada biçilen, her vakit aynı bitkilerle örtülü bulunan yerlere **doğal çayır** denir. Türlü bitkilerin yetiştirildiği tarlalara birkaç yılda bir **ot bitkileri** (yonca gibi) ekilerek otu biçilen yerlere **yetiştirme çayır** denir. Otlaklar, bir ülkenin zenginlik kaynağıdır. Çünkü türlü ürünleriyle insanları besliyen davarlar, sığırlar, yazları yiyeceklerini otlaklarda bulur, kışın da buralardan biçilen otlarla beslenirler.

Otlak (yerinde otlatılan yem yeri yani, **mer'a**) ile **çayır** (biçilebilip hayvanlara yedirilen yem alanı) arasında başlıca şu ayrılık vardır :

Otlakta yayılan, otlıyan hayvan, yem bitkilerini hemen orada bitki yerinden kopar kopmaz yemeğe başlar. Çayırda yetişen bitki ise yerinden biçildikden az, ya da çok sonra taze, yarı taze, kurutulmuş, siloda ekşilendirilmiş olarak yedirilir. Böylece arada geçen zamanda otlar, değişmeye uğrar.

Coğrafya şartlarına göre otlakların çeşitleri vardır : Bunlardan **bozkır otlakları** kurak, sıcak, kireççe zengin yerlerde bulunur. Buralarda türlü bitki çeşitleri yetişir. Koyun yetiştirme yeri olarak değer taşır. Ayrıca **dağ otlakları** da önemli yer tutar. (bk. Çayır).

Otlakiye (Al. Triftgeld, İng. Pasture tax, Rent of pasture). Beylik otlaklarda hayvan otlatanlardan alınan **vergi.**

Otlaklı köy (Al. Angerdorf). Orta ve kuzey Avrupa ülkelerinin kimisinde hayvancılık ile ekinciliğin birlikte yapıldığı bir çeşit yolboyu köyü. Uzunlama biçim gösteren bu köyler çiftlik evleriyle otlaktan meydana gelmiştir.

Otluk (Al. Grasland, Grünland, Fr. Herbage, İng. Grassland, eski kelime : Mer'a). Sürekli olarak, ya da yıllarca yem bitkileri ve başka bitkilerin yetiştiği ve **çayır** (b. bk.), **otlak** (b. bk.) olarak faydalanılan yerler. Otluklar, ekilen yerler olan tarlaya karşılık kullanılan bir terimdir. **Otluk ekonomisi,** otluk alanların işletilmesi, bakımı, faydalanma yolları ayrıca bir tarım bilgisi olarak incelenir.

Otlukların oluşması türlü iklim, toprak şartlarına, en önde de su durumuna bağlıdır. Bu arada kıyı boyu, akarsu boyları, taban suyunun oldukça yüksekçe bulunduğu kurak bölgeler, orta yükseklikteki dağlardan, bitkilerin artık iyice seyreldiği yüksek dağlar sınırına kadar olan yerlerde (bk. Yayla) otluklar bulunur. Yağışın, yukarılara doğru çoğalmasına karşılık, sıcaklık azaldığından yükseklikler arttıkça otluk yerlerin gürlüğü fark eder. Otlukların başlıca bitkileri, **çayır bitkileri,** yonca soyları, çeşitli otlardır. (bk. Çayır, Çimen).

Otokton (Yunanca autos = kendi ve chthon = yer, toprak). (bk. Yerli).

Oturmuş (Al. Stabil, Fr. Stable, İng. Stable). Yerleşmiş, **yerine oturmuş** yer kabuğu bölümlerine verilen ad. Bunun tersi **oynak** (b. bk.) dır.

Oturulan bölge (Al. Wohngebiet, Fr. Quartier, İng. Dwelling-place, eski kelime : İkamet mıntakası). İş, alışveriş, çarşı, pazar, fabrika yerlerine karşılık, **evlerin çok yer tuttuğu yerler.** (bk. Yerleşme yeri).

Ova (Al. Ebene, Fr. Plaine, İng. Plain, eski terim : Sahrâ). Bulundukları yerde çevrelerine göre çukurda kalmış, çoğunca aluviyonlarla örtülü, eğimi az akarsuların derine gömülememiş bulunduğu geniş, ya da dar düzlük. Buna göre **ova** adı şöyle yerler için kullanılır : Dağlar arasında kalmış düzlükler, delta düzlükleri, geniş vâdi tabanları. Böyle yerlerde henüz dağınık olan ve aluviyon (b. bk.) denilen kum, çakıl, kil yığılmaları olmuştur.

Ova, dümdüz olduğu gibi dalgalıca, yer yer tepelerin de bulunduğu bir yer olabilir. Ancak, bütün bunların yanında **düzlükler** geniş yer tutar. Ovalar, deniz kıyılarında ise bunlara **kıyı ovası** denir. Kıyı ovaları alçak ovalardır. Bunlara, **çukurova** (b. bk.) denir. Ovalar, bir ülkenin iç bölgelerinde ise bunlara da **iç bölge ovası** adı verilir. Bunlar çok çeşitli yükseklikte olabilir. İçlerinde öyleleri vardır ki 1000 metre yüksekliği çok geçer : Muş ovası, Erzurum Ovası, Yüksek Ova gibi. Böyle ovalara **yüksek ova** (b. bk.) adı verilir.

Ovaların çoğu, yer kabuğunun çöküntü alanlarında yer tutmuştur. Geriye kalanlar da deniz kıyıları ile ırmak boylarının birikinti ovalarıdır.

Ova bağı (Al. Weingarten, Fr. Vigne, İng. Vineyard). Düzlüklerde bulunan ve çubuklarla birlikte asmaların da çok yer tuttuğu bağlar. (bk. Bağ).

Oyma biçimleri (Al. Skulpturformen, Fr. Modelée d'érosion, Formes d'érosion, İng. Sculpture of land, eski terim : Menkur eşkâli, **Modle**). Çeşitli dış güçlerin aşındırdığı, oyduğu, böylece türlü türlü biçimler verdiği yeryüzü biçimleri. Sözgelişi **vâdi-kökü** (b. bk.) derelerin başladığı yerde selinti sularının açtığı, oyduğu bir çukurluktur. **Buzyalağı** (b. bk.), yüksek dağlarda buzkarların açtığı, oyduğu çukurluklardır. **Tanıktepe** (b. bk.) suların aşındırmasından ileri gelmiş bir çeşit tepedir.

Yeryüzünün bugünkü **biçimlenme**'si (b. bk.) hep bu oyulmalarla olmuştur. Sanki heykel yapan bir kimsenin mermeri istediği biçimi verircesine oyması, onu biçimlemesi gibi. (bk. Biçimlenme).

Oynak (Al. Labil, Fr., İng. Mobile, eski kelime : Hareketli). Henüz oturmamış, yerleşmemiş yer kabuğu bölüm-

leri için kullanılan terim. Bunun tersi **oturmuş** (b. bk.) tur.

Oynak yerler (Al. Orogene, Fr. Zones mobiles, İng. Subsidence, eski kelime : Müvellid-i cibâl, bir başka terim : Orogen). Yer kabuğunun dayanıksız, oynak yerleri için L. Kober tarafından kullanılmış olan **Orogen** kelimesinin dilimizdeki karşılığı. Buraları jeosenlinallerin (b. bk.) uzandığı yerlerdir ki, dağ oluşmasına (b. bk.) yer vermişlerdir. Bununla ilgili olarak böyle yerlere dağ doğuran yerler de denir. (bk: Dağ doğuşu).

Oynaklık (Al. Mobilität, Fr. Mobilité, İng. Mobility). Yer kabuğunun henüz iyice yerine oturmamış, oynak yerleri. Sürekli çöküntü, tortulanma kuşakları, jeosenklinaller bunlardandır. Bunun tersi, **yerleşik** (b. bk.) tir.

Oyuk (Al. Kolke, Nischen, Hohlkehlen, Fr. Grand creux, Creux, İng. Deep, Hole, Pool). Türlü dış güçlerin, yer yer taşlar içinde açtıkları, değirmi, kazan, tencere biçimli **oyuntu yerleri**. Suların düştüğü yerlerde **böyle oyuklar** çok olur. (bk. Dev kazanı). Dalgaların vurduğu yerlerde de oyuklar çoktur. Buralarda kayalar göz göz olmuştur. Buzul aşındırma yerlerinde, eriyen buzlardan doğmuş suların aktığı çevrelerde de oyuklar çoktur. Ayrıca obruk (b. bk.). vâdi kökü, buzyalağı da genişçe oyuklardandır.

Oyultu (Al. Aushöhlen, Fr. Evidement, İng. Hollowed out, eski kelime : Hafir). Türlü dış güçlerle bu arada suların etkisiyle bir yerin, bir taşın oyulması. (bk. Aşınma).

-Ö-

Ödeşme akıntısı (bk. Denkleşme akıntısı).

Öğretim gezisi. Öğrencilerle yapılan geziler. (bk. Gezi).

Ökumen (Al. Ökumene, Fr. Oecumene, Oekouméné, İng. Oecumene, eski terim : Arz-ı meskûn). (Lâtince : Oecumenicus, Yunanca : Oikumene = yerleşilmiş). Yeryüzünün oturulabilir, yerleşilebilir bölgeleri için bâzı coğrafyacılarca kullanılmış bir terim. Eskiçağda, bu **Oikumene** kavramından o zaman için yerleşilmiş olarak bilinen bölgeler anlatılmak istenmiştir. **Ökumen**'in dilimizdeki karşılığı **yerleşilmiş bölge** (b. bk.) veya **yerleşilmiş yer**'dir.

Ölçek (bk. Harita ölçeği).

Ölü buz (Al. Toteis, Fossiles Eis, Fr. Glace morte, İng. Dead ice). Eriyerek çekilmiş bulunan Buzul Çağı (b. bk.) buzullarından (b. bk.) yer yer arta kalmış ve bulunduğu yerde gömülü bir biçim göstermiş bulunan buz yığınları. Bunların zamanla erimesinden yer yer irili ufaklı çukurluklar, çanaklar doğmuştur.

Ölü kumul (Al. Fossile Düne, Fr. Dune morte, İng. Dead dune). Önceleri olağan kumullar gibi oluşmuş, fakat sonradan üzerini otlar, ağaçlar bürümüş, sadece biçimi, yapısı bakımından kumul (b. bk.) özelliği kalmış kum yığınları. Bunlara çoğunca, Dördüncü Çağda (b. bk.) buzlar altında kalmış, sonraları buzlar çekilince bitkisiz olarak yüze çıkmış yerlerde yelin kumları, tozları savurup yığdığı Kuzey Avrupa bölgelerinde rastlanır. (bk. Kumul).

Ölü şekiller (Al. Fossile Formen, Ruheformen, Fr. Formes mortes, İng. Dead formes). Bir bölgede bir ara işlemiş dış güçlerin sonradan yerlerini başka dış güçlere bırakması, ya da güçlerin azalmasiyle, eskiden bur-

larla oluşmuş yer biçimlerinin şimdi birer ölü yeryüzü biçimi olmuş bulunmaları durumu. (bk. Ölü Kumul, Ölü buz).

Ölü vâdi (bk. Kuru vâdi).

Ön buzultaş yöresi (Al. Endmoränenlandschaft, Moraines frontals (paysage), İng. Terminal moraine "region"). Buzulların ön bölümünde, çeşitli taş parçalarının sürüklenip yığılmasından doğmuş tepelik yer. Tepelerin arasında içi sularla dolarak göl durumuna gelmiş çanaklar bulunur. Ön buzultaş yığıntıları uzun veya kısa **yaylar biçiminde** uzanır, ara yerlerde de dar boğazlar görülür. Kuzey Avrupa'da bunun örnekleri vardır. (bk. Buzultaş, Moren).

Ön-Asya (Al. Vorderasien, Fr. Asie Occidentale, İng. Anterior Asia). Asya'nın Akdenize dönük güneybatı bölümüne verilen ad. Ön-Asya, Akdeniz ile Karadeniz, Hazer denizi, Kızıldeniz, Basra körfezi arasında kalan bölgedir. Bu bölge içinde Anadolu, Kafkas ülkeleri, Irak, İran, Afganistan, Türkistan, Arap yarımadası vardır. Kuzey Afrika sayılmazsa Ön-Asya ile **Doğu Ülkeleri** anlamına gelen **Orient** arasında yakın benzerlik vardır.

Ön-çukur (Al. Vortiefe, Fr. Avant-fosse, İng. Foredeep). Kıvrım dağlarının dış yönündeki uzun, derin çukur yerler. Jeologlardan Suess, bu çukurlukların, birer **çöküntü yeri** olduğunu ileri sürmüştür.

Karalarda benzer uzun çukurluklar bulunduğunu (bk. Çöküntü hendeği), deniz diplerinde de bunlara benzer biçimlerin belirdiğini savunmuştur. Jeolog Stille ise, böyle çukur yerlerin kıvrımlarla kıyaslanabileceğini, burada bir jeosenklinal (b. bk.) çöküntüsü gibi çukurlaşmaların bulunduğunu, kırılma olmadığını ileri sürmüştür. Bunun için de Büyük Okyanustaki derin deniz çukurlarını örnek olarak göstermek istemiştir. Bu çukurların derinliği 9000 metreyi geçmektedir (bk. Adalar yayı).

Ön-yer (Al. Vorland, Fr. Avant-pays, İng. Foreland). Yaylar biçiminde uzanan kıvrım dağlarının (b. bk.) dışa bakan yakasındaki yani dışbükey yerinin önündeki çukur bölge.

Ön-yontuk (Al. Primärrumpf, İng. Primary peneplain). Yeryüzü biçimlerinin gelişmesinde üreyecek şekiller için bir başlangıç olan yüzey. Ön-yontuk terimi, bu düşünceyi savunan W. Penck'in Primärrumpf terimini karşılamak üzere kullanılmıştır. Buna göre, **yükselme** ile **yontulma**, eşit olmıyan, değişken giden iki olaydır. Her ikisinin yeğinlik (şiddet) farkından doğan durum yeryüzü biçimlerinin doğuşunda temelli yeri tutar. (bk. Yontukdüz).

Ören (Al., Fr. Ruine, İng. Ruin, eski kelime : Harâbe, Virâne). Bir yerleşme yerinin (köy, kent, şehir) yıkılmış haldeki yeri, ya da bu yerin kalıntısı. **Yerleşme yerleri** ya doğal olaylar yüzünden (deprem, su baskını, yanardağ püskürmesi, dağ göçmeleri), ya da insanın etkisiyle (savaşlar, yangınlar, salgın ve yıkıcı hastalıklar) yıkılır. Bunlar büsbütün ortadan kalktığı gibi, çok küçülebilirler de. Aradan bir süre geçtikten sonra bu **yıkık yer**'in bulunduğu alanda, ya da onun yanında bir **yerleşme yeri** belirebilir. Memleketimizde sonu **ören** ile biten çok sayıda yer adı vardır: Karacaören, Pazaören gibi). Böyle **yer adları**'nın sonunun halk arasında **-veren, -viran** gibi söylendiği de olur. Yıkılmış, **ören olmuş** yerler günün birinde bayındırlaşabilir. (bk. Hüyük, Köy, Şehir).

Ören. Hayvan otlağı (bk. Otlak).

Örnekleme. Bir olayı, bir yığını anlıyabilmek için onun türlü yerlerinden örnekler alarak durumu açıklama yolu. Sözgelişi, bir yığın buğdayın sadece birkaç yerinden örnek alınarak bu yığının özelliği çok **yaklaştırma**

olarak anlaşılmış olur. Bunun gibi, bir top kumaşın her yanını görmeden, ondan bir parçacık alınarak durum açıklanır.

Örtü (Al. Decke, Schubdecke, Fr. Nappe de charriage, İng. Nappe, dilimize girmiş bir başka terim : Nap). Bir yerin, başka birtakım tabakalarla örtülmüş olması. Örtünün ençok kullanılan anlamı **aşma örtüsü** (b. bk.) nü belirtenidir. Bu türlü yerler çok kıvrılmalara (b. bk.) uğramış, bu yüzden sıkışmalarla yanındaki yerlere doğru yatarcasına uzanmış bir yapı gösteren dağlarda görülür. (bk. Aşma).

Örtü teorisi (Al. Deckentheorie, Fr. Thérie de nappe de charriage, İng. Theory of nappe). Çok kıvrılmalara (b.bk.) uğramış dağlarda **aşmalar** (b. bk.) yüzünden **aşma örtülerinin** (b. bk.) önemli yer tutmasiyle özel bir yapı kazandıklarını açıklamaya çalışan bilgi ve teori

Örtülü karst (Al. Bedeckter Karst, Fr. Karst couvert, İng. Covered karst). Çok görülen bir olay olarak **açıkta oluşan karst** veya **açık karst** (Al. nackter Karst, Fr. karst nu, İng. naked karst) olaylarının dışında, üstü ufalanmış taş parçacıklariyle örtülmüş bir karstik olay çeşidi ki, bu durum bir **olgunlaşmış** hattâ **geçkinleşmiş karst durumu** (Fr. karst sénile) nu da belirtir. **Yeraltı karstı** (Al. unterirdischer Karst, Fr. Karst sous-jacent) terimiyle belirtilmiş olaylar da geçirimli tabakalar altındaki kalın kalker ve jips tabakalarında gelişebilmiştir. (bk. Karst olayları, Jeoloji org'u, Kuyucuk).

Örülü çit. Çalı ve benzeri agaççıklar dikilerek ve birbirine örülürcesine yanyana, dalları birbirine girmişçesine meydana getirilen canlı bir çeşit çit (b. bk.). Yurdumuzun birçok yerlerinde yaban iğdesi, kuşburnu çalıları bunun bir benzeridir. Bu türlü canlı çitler durumunda, örülü çalılar meydana getirilerek tarlalardaki, bahçelerdeki bitkiler, kırıcı yellerden, tipilerden korunmuş olur. (bk. Yelkesen).

Östatik hareketler (Al. Eustatische Bewegungen, Fr. Mouvements eustatiques, İng. Eustatic movements). Jeolog Ed. Euess'ün ortaya koyduğu bir terimdir ki, deniz yüzünün alçalması ve yükselmesini doğuran hareketleri belirtir. Bu kelime Yunanca eustates = durağan, yerinde duran kelimesinden yapılmış, türlü dillere böylece girmiştir. Bu düşünceye göre, türlü çağlarda sadece deniz yüzü alçalmış ya da yükselmiştir. Bunun sonucu olarak deniz ya karalardan çekilmiş, ya da karalara girebildiği kadar sokulmuştur.
Bu görüş Avrupada yayılmış ise de, bunu yeter görmeyenler de çok olmuştur.. Çünkü, östatik hareketler düşüncesi türlü olayları açıklamaya yetmemiştir. Hernekadar deniz yüzünün durup durup alçaldığı, yükseldiği olmuştur. Sözgelişi Dödrüncü Çağdaki buzul devirlerinde kalın buz örtülerinin oluşabilmesi için, denizden buhar olarak çok su kaybolmuş, bu sıralarda deniz yüzü 50 - 60 metre alçalmıştır. Buzul Çağının sonunda bu buzlar eriyerek yeniden denize karışmış, böylece deniz yüzü yükselmiştir. Ancak, yer kabuğunun yaylanması (b. bk.) şeklindeki oynamalariyle ilgili düşünceler ortaya atılınca östatik hareketler düşüncesi gerilemiştir. (bk. Yer kabuğu).

Ötesi (Al. Fr. İng. Trans..., eski kelime : Mâverâ'). Dilimizde 25 yıl öncesinedek kullanılmış olan **mâverâ'** ve daha sonra dilimize girmiş **Trans-** ön-ek kelimelerinin Türkçe karşılığı. **Ötesi** yerine **aşırı, aşan** kelimelerinin de kullanıldığı olur.
Sözgelişi, eskiden kullanılan Mâverâ-i Hazer şömen-dö-feri karşılığı olarak şimdi "Hazer-ötesi demiryolu" de-

nilmektedir. Bunun gibi, Mâverâi Sibirya yerine, "Sibiryayı aşan" deniliyor. Fransızca Transcontinentaux Américains (chemin de fer) karşılığı şimdi Amerika'yı aşan (demiryolu) denilmektedir.

Özel fosil (Al. Leitfossil, Fr. Fossile caractéristique, İng. "Characteristic" fossil). Her canlı türü için bir doğum, bir gelişme ve üreme, bir de ölüm dönemi vardır. İşte bu üç dönemi, belli bir jeolojik birlik içinde bitirmiş olan fosillere özel fosil (karakteristik fosil) denir. (bk. Fosil, Taşlaşma).

Özel işaretler (Al. Legende, Fr. Légende, İng. Legend, eski terim : İşârât-ı mahsuca, deniz haritalarında : Murahhamât, dilimize sonradan girmiş bir kelime : Lejand). Çoğunca haritalarda, ya da başka eserlerde, işlerde kısaltmalı harfler, ya da türlü şekiller olarak verilmiş işaretler. Sözgelişi, topoğrafya haritalarının özel işaretleri vardır. Bunun gibi Jeoloji, orman, toprak, tarım, jeomorfoloji haritalarının da özel işaretleri bulunur. Bunlara **harita işaretleri** demek te mümkündür. Ancak, her **özel işaret**, harita işareti olmıyabilir. Bunun için geniş anlamiyle özel işaret terimi ilgili her türlü işte kullanılır.

-P-

Paleo - (Yunancadan alınma bir kelimedir ki, **eski, eski zaman** anlamına gelir ve ilgili türlü kelimelerin öneki olarak kullanılır.).

Paleocoğrafya (Al. Paläogeographie, Fr. Paléogéographie, İng. Paleogeography). Geçmiş çağlardaki coğrafya olaylarını açıklamaya çalışan ve jeolojinin bir kolu olan bilim. Bu kelime, Yunanca **paleios** = eski kelimesiyle yapılmış, bütün dillere bu temele göre girmiştir. Bu bilimin başta gelen ödevi türlü jeoloji çağlarındaki karalarla denizlerin, yeryüzüne nasıl dağılmış bulunduğunu araştırmak, bunları haritada göstermektir.

Paleoklimatoloji (Al. Paläoklimatologie, Fr. Paléoclimatologie, İng. Paleoclimatology). Geçmiş jeoloji çağlarındaki iklim durumunu, iklim değişmelerini inceliyen bilim. Tabakalar arasında ve içinde kalmış, taşlaşmış canlı kalıntıları, eski toprak çeşitleri, deniz tortulları, yer biçimlerindeki birtakım özellikler, eski çağlardaki iklim özelliklerini ortaya koymıya yardım etmiştir. Bu araştırmalardan anlaşılmıştır ki, türlü jeoloji çağlarında büyük iklim değişmeleri olmuştur.

Paleolitik (bk. Eski Taş-çağı, Yontma taş-çağı).

Paleontoloji (Al. Paläonthologie, Petrafaktenkunde, Vesteinerungskunde, Fr. Paléontologie, İng. Paleontology, eski terim : İlm-i müstehâsât). Yer yuvarlağının geçmiş çağlarında yaşamış olan canlıların köken, evrim, gelişme, ortadan silinme durumunu inceliyen, bunların birbirleriyle olan ilgisini araştıran bir bilim.

Paleozoik (Al. Paläozoikum, Fr. Paléozoïque, İng. Palaeozoic). Yer yuvarlağının gelişme çağında Birinci Çağı karşılıyan ve "eski yaşama çağı" anlamına gelen oluşuk grubu (b. bk.) yani formasyon grubu. Bu çağ, ilkel canlıların çoğalmasiyle başlar, omurgalı kara hayvanlarının yeryüzünde belirmesiyle sona erer. Bu çağda bitkiler, hayvanlar gelişmiş, üremiş, yayılmışlardır. Bu arada su bitkileri yavaş yavaş karalara geçmiş, ağaç biçimli bitkiler çok yer tutmuştur. Bu

çağda yanardağ püskürmeleri de geniş olmuştur. Kaledonya ve varistik kıvrımları bu çağda olmuştur. (bk. Jeoloji çağları).

Pampa (Al. Fr. İng. Pampa, çoğulu : Pampas, dilimizdeki çoğulu : Pampalar). Güney Amerika'da Peru dilinde Keçua deyeleğinde **pampa = ova,** düzlük kelimesinden alınma bir terimdir ki, Arjantin'de çok geniş **otluk bozkırlar** için (b. bk.) kullanılır. Pampalarda hayvancılık ile ekincilik önemli yer tutar.

Pamuktaş (Al. Schaumkalk, Fr. Tuf calcaire, İng. Tufa). İçinde kireçtaşının erimiş bulunduğu sular boyunda çökertilmiş pamuk gibi ak, kar gibi arı, güzel görünüşlü bir çeşit yumuşak taş. Batı Anadolu'da Denizli'nin hemen kuzeyindeki **Pamukkale**'nin pamuktaşları bunlardandır. (bk. Taşlar).

Panayır (Al. Messe, Handelsmesse, Fr. Foire, İng. Fair, dilimize Fransızcadan girmiş kelime : Fuar). Fabrikalarda yapılmış eşyaların, topraktan elde edilmiş ürünlerin satışını sağlamak, bunları geniş çevrelere göstermek, tanıtmak için, çoğunca ülkelerarası değerdeki sergi.

Panorama (Al. Fr. İng. Panorama, ayrıca Almanca = Rundgemälde yani **toplu resim,** Rundsicht yani **toplu görünüş**). (Yunanca **pan** = toplu, bütün, **orama** = görme). **"Toplu görünüş"** demek olan kelime. Bir yerin panoraması çizilir. Torosların Panoraması, Akdağın panoraması, Karacadağın panoraması, Van gölünün panoraması gibi. Panorama, coğrafyada olayları toplu görünüşte belirtme bakımından kullanılır. (bk. Toplu görünüş).

Pantograf (Al. Storchschnabel, Pantograph, Fr. Pantographe, İng. Pantograph). Haritayı büyütmeye, küçültmeye yarıyan bir araç.

Paralel (bk. Koşut).

Paralel çember (Al. Parallelkreise, Fr. Parallèle, İng. Parallels (of latitude), eski terim : Dairei mütevâziye, çoğulu : Devâiri mütevâziye). Meridiyenlere dikey, ekvatora koşut (paralel) olarak uzandığı düşünülen çemberlerden biri. Paralel kelimesi, Batı Ülkelerindeki hemen her dile Yunancadan gelme parallelos, yani yanyana giden, koşut kelimesinden alınmadır ki, dilimizde bunun karşılığı **koşut** (b. bk.) dur. Yer yuvarlağı, boylamlara (b. bk.) dikey, fakat birbirlerine koşut birtakım çemberlere ayırt edilmiştir. Bunlara, **paralel çember,** ya da sadece paraleller denir. Her iki kutuptan eşit uzaklıkta bulunan en büyük paralel çembere **ekvator** denir. Ekvatorun her iki yanında birbirlerinden eşit uzaklıkta olmak üzere 180 paralel çember ayırt edilmiştir. Bunların 90 tanesi kuzey yarımkürede, 90 tanesi de güney yarımkürededir. Birbiri ardından gelen iki paralel çember arasındaki uzaklık bir derece sayılmıştır. Buna göre 180 paralel çember derecesi vardır. Her derece 60 dakikaya, her dakika 60 saniyeye bölünmüştür. Bu çemberlere "paralel çember" denmesi, bunların ekvatora koşut (paralel) olarak uzanmalarındandır. (bk. Enlem, Boylam, Meridiyen).

Paratoner (Fransızca parer = savmak, tonnerre = yıldırım). bk. Yıldırımsavar).

Parçalanma (Al. Zerfallen, Auflösung, Fr. Désagrégation, İng. Dissagregation, eski terim : Mihânîkî tecezzî). Taşların ısınma-soğuma, donma-çözülme gibi olaylar yüzünden parçalanması, dağılması olayı. (bk. Ufalanma).

Park yöresi (Al. Parklandschaft). Şurasında burasında öbek öbek ağaç topluluklarının bulunduğu geniş otluklar.

Pastırma yazı (Al. Nachsommer). Güz

ortalarında pastırma kurutma zamanına rastlıyan sıcak günler.

Patlak çukur (Al. Maar, Fr. Maare, İng. Maare, Explosion pit). Maar (b. bk.) kelimesinin dilimizde karşılığını tutan terim.

Patlama (Al. Ausbruch, Explosion, Fr. İng. Explosion, eski terim : İnfilâk). Bir cismin, gürültü, yıkma, fırlatma, devirme şeklinde birdenbire beliren hacim genişlemesi olayı. Bu olay, yanıcı gazların bulunduğu yerlerde çok olur. Türlü yerlerde ve cisimlerde görülen patlama olayı, yanardağların belirmesi sırasında da ortaya çıkar. Yanardağlarda patlamalarla püskürmeler birlikte gider. Öyle yanardağlar vardır ki, püskürmeleri sırasında, daha çok **patlamalar** yer tutar.
Bir yanardağın belirti döneminden sonra **patlama dönemi** gelir. Yer kabuğunun dayanma gücü artık sona erince iç basıncın etkisiyle patlama başlar. Patlamalar birbiri ardınca sürer. Havaya yanardağ bombaları, iri kaya parçaları, küller fırlar. Tozlar, kızgın bulutlar (b. bk.) çevreyi sarar. İşte bu patlama döneminden sonra lâv akmaya başlar, bundan sonra yanardağ sönmeye doğru gider. (bk. Yanardağ, Patlak çukur).

Pazar (Al. Markt, Marktplatz, Fr. Marché, İng. Market). Belli bir şeyin, ya da çeşitli malların satıldığı yer. Odun pazarı, balık pazarı, sebze pazarı, meyva pazarı, at pazarı gibi. Pazarlar çoğunca haftanın belli bir gününde her çeşit mal satıcıları ile alıcıların toplanıp alışveriş ettiği yerdir. Salı Pazarı, Pazar Pazarı gibi. Pazar yerleri, çoğunca, sergiler durumunda olur. (bk. Panayır).

Pedoloji (Al. Bodenkunde, Pedologie Fr. Pédologie, İng. Pedology, Soil-science, eski terim : İlm-i türâb). (bk. Toprak bilimi).

Pekişme (Al. Konsolidation, Versteifung, Fr., İng. Consolidation). Yer kabuğunun sertleşmiş, esnekliği azalıp, **kırılgan** (b. bk.) olmuş durumu. Pekişme olmuş tabakalar artık iyice kıvrılamaz, biraz bükülünce kırılır. İyice pekişmeye uğramış tabakalar ise, esnekliği hemen hemen kalmamış ve **tümden kırılgan** (b. bk.) olmuşlardır. Uzun süre kıvrılmalardan, yer kabuğunun içine doğru olan püskürmeler (bk. İç püskürme) den sonra pekişmeler artar. Böylece bu türlü yerlerde artık kıvrılmaya elverişlilik azalır. Yer kabuğu oynamaları sırasında buralarda, **kırılmalar** (b. bk.) olur.

Pencere (Al. Fenster, Fr. Fenêtre, İng. Fenster, Window). Aşmalarla (b. bk.) doğmuş örtünün (b. bk.) yer yer aşınması, böylece derelerin burasını oyması yüzünden açılmış öyle bir oyuntu yeri ki, örtünün dibi buradan görülür olmuştur. Bu oyuntu yerinin iki yanına "pencerenin çerçevesi" denir. (bk. Örtü, Aşma örtüsü, Şaryaj, Aşma adası).

Peneplain (bk. Peneplen).

Peneplen (Al. Fastebene, Fr, Pénéplaine, İng. Peneplain, eski terim : Sahrâyı mütemevvic). (Lâtince **Paene** = yarım, İngilizce **plain** = düzlük, ova). Uzun süren aşınmalar, **yontulmalar** sonunda yer kabartılarının silinerek belirmiş olan yarı düz, dalgalıca bir yeryüzü biçimine verilen ad. **Peneplen**, Amerika'dan yayılarak Avrupa'ya geçmiş, Fransızcaya **pénéplaine** şeklinde yerleşmiş, buradan da dilimize **peneplen** biçiminde yazılacak şekilde girmiştir. Bu şekle, zaman zaman dalgalı düzlük, **yarı-ova** gibi kelimeler de kullanılmış ise de bunlar tutunamamıştır. Alman jeomorfologları peneplen terimini, olayı yeter derecede açıklatamadığı düşüncesiyle, kullanmak istememiş, bunun yerine **Rumpffläche** (Rumpf = gövde, Fläche = yüz, yüzey) kelimesini yerleştirmişlerdir. Dilimizde peneplen yerine **yontukdüz** kullanılmaktadır. (bk. Yontukdüz).

Peri bacası (Al. Erdpfeiler, Erdpyramiden, Fr. Pyramide de fée, İng. Earth pyramid). Yüksekliği 35 metreyi bulabilen çoğunca kule biçimli, kimi yerde tepelerinde bir de başlığı bulunan yer biçimleri. **Peri bacaları** bulundukları yerde birçokları yanyana sıralanmış efsânemsi şekiller olarak görülür. Uzaktan böyle bir yere bakılırsa, kulelerle süslenmiş birkaç katlı evlerle dolu bir şehirmiş gibi görülür.

Peri bacalarının irileri tarih çağlarında, insanlar için **ev** olmuştur. Buralardaki yumuşak, kolay işlenir taşların (çoğunca yanardağ tüfü) içerisi oyularak buralarda odalar, salonlar, yeraltı yolları, şarap yapılan yerler, tapınak yerleri yapılmıştır. Ürgüp yakınındaki Uchisar ve Göreme'de olduğu gibi bunlar iki üç katlı olarak da işlenmiş, duvarlar sıvanmış, yağlı boya resimlerle süslenmiştir. Bu peri bacalarını görmek için her yıl birçok gezgin (turist) uzak ülkelerden buralara gelir.

Peri bacaları, yağmurlu ve kurak mevsimlerin birbiri ardından geldiği bölgelerde, kumlu, taneli, yumuşakça taşların bulunduğu dikçe yamaçlarda doğar. Böyle yerler, ençok Akdeniz çevresindeki ülkelerde bulunur.

Peri bacaları bu biçimlerini sağanak yağmurlarının yeri süpürürcesine yalamasiyle alır. Önce birbirine koşut (paralel) yivler açılır, ardından da peri bacalarının temelleri belirmeye başlar.

Periglâsyal. (Yunanca **peri** = çevre, çepçevre, Lâtince **glacies** = buz). **"Buzul çevresi"** ile ilgili olayları belirtir. **Buzul çevresi yer biçimleri,** buzul çevresi iklimi, **buzul çevresi bitkileri** gibi. (bk. Buzul çevresi).

Perihel (Yunanca **peri** = çevre, helios = güneş). Dilimizde **günberi** olarak geçen terimin karşılığı. (bk. Günberi).

Periyod (Yunanca **"çevresini dolaşma,** dolaşma gibi anlamlara gelen bir kelimeden alınmış terim). Zaman bakımından dönemli bir akışı belirtir, bir zaman bölümünü gösterir. (bk. Devir).

Perspektif (Al. Perspektive, Fr. Perspectif, İng. Perspective, eski terim : Menâzır). Türlü cisimleri, değişmiyen bir noktaya göre olan uzaklıklarını, aralarındaki duruş ayrılığını canlandıracak şekilde çizme yolu. Bu yolla çeşitli yeryüzü biçimleri çizilebilir. En eski harita izdüşümleri (b. bk.) perspektif temellerine göre yapılmıştır : Yer yuvarlağının saydam bir cisim olduğu düşünülürse, bunun üzerine çizilmiş olan meridiyen ve paralel çemberleri ağı, belli bir noktadan bu ağa yönelmiş bir gözden çıkan ışınlarla bir yüzey üzerine düşürülmüş bulunsun. İşte böyle elde edildiği düşünülen haritalar perspektif temeline göre yapılmış olur. (bk. Harita).

Pertavsız (Farsça : pertavsûz). (bk. Büyüteç).

Petrografi (bk. Taş bilimi).

Petrol (Al. Erdöl, Fr. Pétrole, İng. Petroleum, Amerika'da Oil denir). Su ile karışmıyan, duru, ya da yoğun, açık, ya da koyu renkli, bileşimi karbonlu hidrojenlerden olan bir sıvı. Petrol, türlü oluşuklarda (formasyonlarda) bulunur. Sünger yapılı taşların boşluklarını, gözeneklerini, yarıklarını doldurur.

Petrol, çoğunca, denizde yaşıyan canlıların yağlı yerlerinin, doğal bir damıtma (destilasyon) olayına uğramalariyle oluşmuştur. Bu oluş, jeologlarca şöyle tasarlanmıştır : Denizlerdeki canlılar ölünce dibe çöker, burada madensel çökeleklere karışır, çoğu canlı artıklarından olan **bitümlü maddeler** (b. bk.) durumuna geçer. Bunlar belirli bir kalınlığa vardıktan, daha sonraki yer kabuğu oynamalariyle büyük basınçlara uğradıktan sonra petrol oluşur.

Ancak bu oluşa büyük denizler değil,

sığ olan iç-denizler, körfezler elverişlidir. Oluşan petrol, delikli, gözenekli taşların boşluklarını doldurur, bu defa oluştuğu yerden **başka yere göç** eder, çoğunca kıvrımlı bölgelerin kemerlerinde (b. bk.) toplanır. Petrol, büyük ekonomik değeri olan bir maddedir.

Petrol borusu (Al. Erdölleitung, Fr. İng. Pipe-line). Petrolu limanlara, kolayca taşımak üzere yapılmış, yere döşenmiş büyük çaplı borular.

Peyk (bk. Uydu).

Peyzaj (Al. Aussicht, Fr. Paysage, İng. Prospect, dilimizdeki karşılığı : Görünüş). Bir yörenin (b. bk.) doğal görünüşü, ya da bu doğa (tabiat) üzerinde insanın yaptığı işler (ev, köy, tarla, bahçe, fabrika..) ile birlikte görünüşü. (bk. Görünüş).

Peyzajcılık (Al. Landschaftsmalerei, Fr. Peinture de paysage, İng. Landscape-painting, eski kelime : Menâzır-ı tabiiye resmetmek).
Yöre görünüşlerini çizme temeline dayanan resim tarzı. En çok yerinde ve görerek çizilmiş sulu boya, yağlı boya veya kuru kalem yöre resimleri birçok ülkelerde gelişmiştir. (bk. Yöre, Yöre görünüşü).

Pınar (Al. Brunnen, Fr. Fontaine, İng. Fountain, dilimizdeki bir başka karşılığı : Çeşme). Bir şehir, kent, köyde, herhangi bir yerde kaynaktan (b. bk.) getirilmiş suyun alınması için yapılmış yer. Pınar denilen böyle yerlerde sular, sürekli olarak akar, ya da bir muslukla açılıp kapatılarak sudan faydalanılır. (bk. Kuyu, Su, İçme suyu, Kullanma suyu).

Pınar (bk. Kaynak).

Pipe-line (İngilizce **Pipe** = boru, künk, **line** = yol). (bk. Petrol borusu).

Plâj (Fransızca **plage** = kumsal). Denizin, gölün kumluk yerlerindeki yüzme, güneşlenme, böylece sağlık kazanma yerlerini belirtir. (bk. Kumsal).

Plân (Al. Fr. İng. Plan, eski kelime : Harita-i müsteviye). Yeryüzünün küçük bir bölümünün, büyük ölçekte çizilmiş haritası. Bir şehrin plânı, köy plânı gibi. Plânların ölçeği 1 : 2000 ne kadar olur. (bk. Harita).

Plânimetre (Al. Planimeter, Fr. Planimètre, İng. Planimeter). Düzlemlerin yüzölçümünü bulmaya yarıyan bir araç.

Plankton (Al. Fr. İng. Plankton). (Yunanca Planaein = şurayı burayı dolaşma). Ya pek az olan kendi kımıldanışiyle, ya da deniz akıntılariyle şuraya buraya sürüklenen, suda yaşıyan bütün bitki ve hayvanlara verilen ad. Bu ad 1887 de Hensen tarafından kullanılmıştır. (bk. Nekton, Benthos).

Plânlama (Al. Planung, Fr. Aménagement, İng. Planning). Topraktan, yerleşilmiş olan yerden en iyi şekilde faydalanmak, en yüksek verimi elde etmek için yapılan düzenli işler, çalışmalar. Çok çeşitli plânlamalar vardır. Bunların, türlü dillerde biribirine iyice uymıyan karşılıkları vardır. Kimi dilde de bu karşılıklar eksik kalmıştır. (bk. Yer plânlaması, Ülke plânlaması, Bölge plânlaması).

Plâto (Fransızca **plateau** = masa duruşlu düzlük). Türlü dillere üstü düz bir yeryüzü biçimi terimi olarak girmiş, bu arada 25 yıl kadar önce dilimize de girerek bu imlâ ile yazılır olmuştur. Bundan önce okul kitaplarında da üç ana yeryüzü biçimi olarak Türkçe, **dağ, ova, yayla** kelimeleri kullanılırken, bu tarihten bu yana **yayla** kelimesi yerine **plateau** kelimesinin kullanılması, böylece "yazları davarların yayıldığı yerler", anlamına da kullanılan **yayla** kelimesinin anlamiyle karışmaması gereği savunulmuştur.
Ancak, bir kelimenin iki, hatta daha da çok anlamı bulunabileceğine göre, yine önceleri kullanılmış olduğu üze-

re **yayla** kelimesinin **plâto** karşılığı kullanılması faydalı olur.
Bugün de okul kitaplarında **yayla** kelimesine, bir yeryüzü biçimi gösteren anlamiyle çok rastlanır. (bk. Yayla, Yazı, Düzlük, Düzlek yapı, Yüksek yayla).

Playa (bk. Takır).

Pleistosen (Al. Pleistozän, Fr. Pleistocène, İng. Pleistocene). (Yunanca Pleistos = çoğunca, kainos = yeni). Dördüncü çağın birinci dönemi. **Diluviyum** (b. bk.), **Buzul Çağı** (b. bk.) bu dönemi karşılar. Bir jeoloji terimi olan pleistosen dönemi, arkeologların **Paleolitik** yani Eski Taş Çağı'nı karşılar.

Plutonitler (Al. Plutonite, Fr. Roches grenues, İng. Plutonic rocks). (Lâtince : Pluto = yeraltı tanrısı). Taşlar biliminde **derinlik taşları** (b. bk.) demektir. (bk. Derinlik taşları).

Plutonizm (Al. Plutonismus, Fr. Plutonisme, İng. Plutonism). **1** — Yer kabuğunun çok derin yerlerinde batolitlerin (b. bk.) oluşmasiyle sonuçlanan iç püskürmeler. Çok derinlerdeki erimiş, kızgın magmanın çok derinlerdeki taşların arasına büyük yığınlarla sokulması olayı. (bk. Volkanizma).
Bunlardan doğan taşlara **plutonit** (b. bk.) denir ki, dilimizde buna **derinlik taşları** (b. bk.), **iç püskürük taşlar** (b. bk.) adı verilir.
2 — Yer yuvarlağının türlü çağlarında birçok olayların, yeryüzü biçimlerinin oluşma ve gelişmesinin ve taşların, magmadan ileri geldiğini savunan görüş. Bunun karşısına **neptunizm** (b. bk.) görüşü çıkmıştır.

Pluvial çağ (Lâtince **pluvialis** = yağmurlarla ilgili). Buzul Çağını (b. bk.) karşılıyan sürelerde şimdiki kurak bölgelerdeki bol yağmurlar çağı. (bk. Yağmur çağı).

Pluviyal Çağ (bk. Pluvial Çağ).

Pluviometre (Fransızca : **pluie** = yağmur ile ilgili olan pluviometre). (bk. Yağmur-ölçer).

Podometre (Yunanca podos = adım, metron = ölçme). (bk. Adımsayar).

Poligon toprak (bk. Çokgenli toprak).

Polje (bk. Gölova).

Polye (Sırpçada **polje** = tarla). Yugoslavya'nın **Karst yaylaları**'ndaki ilgili araştırmalarla türlü ülkelere yayılan **polje** kelimesi, dilimize de girerek, kendi imlâmızla **polye** şeklinde yazılmaktadır. Anlam bakımından **polye**, türlü yerlerinde geçici, ya da sürekli göllerin bulunduğu bir çeşit ovadır. Bu bakımdan yurdumuzda çok bulunan bu türlü ovalara **gölova** da denilir. (bk. Gölova).

Ponor (bk. Su-yutan).

Portolan (Al. Portolane, Fr. Portulan). (İtalyanca porto = liman). Ortaçağda gemicilerin kullandığı bir **kılavuz** kitaptır. Portolan haritaları da vardır. (bk. Gemici kılavuzu).

Postglâsyal (bk. Buzul sonrası).

Postglâsyal çağ (Lâtince **post** = sonra, **glacies** = buz). (bk. Buzul sonrası çağ).

Potamoloji (bk. Akarsu bilimi).

Poyraz (Al. Nordost-Wind, Fr. Vent du nord-est, İng. North-East wind, eski kelime : Şimali şarkî rüzgârı). Kuzeydoğudan esen soğuk, sert yel. **Yaz poyrazı**, sıcak bölgeye doğru estiği için kurudur. Estiği yerlere serinlik getirir. **Kış poyrazı**'nda türlü **döngülerin** (b. bk.) önemli yer tutmasiyle ilgili olarak, yağmur, kar yağabilir, ya da poyraz açık havada, sert olarak eser. Poyraz, çoğunca fırtına şeklinde eser, Marmarada, Karadenizde taşıtların gidiş - gelişini zorlaştırır. (bk. Gezici döngü, Yerel rüzgârlar, Basınç, Gökyel).

Preglâsyal çağ (Lâtince glacies = buz, pre = önce). (bk. Buzul öncesi çağ).

Prehistorya (bk. Tarih Öncesi).

Preri (Al. Prärie, Fr. İng. Prairie).

(Fransızca : **prairie**). Kuzey Amerika'nın orta bölgelerindeki otluk, hayvan yetiştirilen, ekincilik yapılan geniş düzlüklere verilen ad. (bk. Pampa, Bozkır, Step).

Profil (Al. Fr. Profil, İng. Profile, eski terim : Makta'). Yer kabartılarıyle çukurluklarının yükseklik değerleri bakımından uzanışlarını, birbirleriyle ilgilerini göstermek için çizilen eğri. Profil kelimesi, **pro**= ön, **filum**= iplik kelimelerinden (dış biçim), **"dış uzanış"** anlamına gelir. Bu eğride iç yapı da gösterilir ise buna **kesit** (b. bk.) denir. Profil ile kesit, çoğunca, bir anlamda kullanılırsa da, profil dış çizgiyi belirtir. Kesit ise, yapıyı da içine alır. Böylece jeoloji kesitlerinden söz edilir.

Projeksiyon (Lâtince prejicere = taslağını çizmek). (bk. İzdüşüm, Harita izdüşümü).

Proterozoik (Al. Proterzoikum, Präkambrium, Algonkium, Fr. Précambrien, İng. Proterozoic era). Arkeen (b. bk.) den sonra geçen ve Birinci Çağın (b. bk.) Kambriyen devrine kadar süren jeoloji çağı. Bu devir çok uzun sürmüştür. Canlılar bu sırada sular içinde belirmiştir.

Psamofitler (Yunanca : **psammos** = kum, **phyton** = bitki). (bk. Kumcul bitkiler).

Pus (Al. Dunst, Fr. Brume, Fumée, İng. Haze, Mist). Hava içinde toz taneciklerinin verdiği durum. Bu parçacıklar çok küçük oldukları için düşmezler. Gözle de ayırt edilemezler. Fakat bu parçacıklar, yatay görünürlüğü azaltır. İşte bu görünüşe **puslu hava, pusluluk** denir. Puslu hava mavimsi, ya da sarımsı olur. Böyle bir örtü, yeryüzünün kendi rengini azaltır, soluklaştırır. (bk. Pusluluk).

Pusluluk (Al. Lufttrübe, İng. Haziness). Havanın bir çeşit bulanıklığını belirten kelime. (bk. Pus).

Pusta (Al. Fr. Pussta, İng. Puszta, Macarca bir kelime ki, kuru ve kır arazi demektir.) Macar ovalarının bozkırlarına verilen ad. (bk. Bozkır).

Pusula (Al. Kompass, Fr. Boussole, İng. Compass, eski kelime : Kıblenümâ). Yön bulmaya yarıyan bir araç.

Püskürme (Al. Fr. İng. Eruption, eski terim : İndifâ). Bir yanardağın püskürmesi olayı (bk. Yanardağ). Geniş anlamı ile magma'dan (b.bk.) olan her türlü püskürmeler. Püskürülmüş maddelerin, **yeryüzüne ulaşmış** olmalarına, ya da ulaşamamış ta **içte kalmış** bulunmalarına göre, püskürmeler ayırt edilir. Yer kabuğundan geçerek yerin yüzüne ulaşmış olanlarına **dış püskürmeler** (extrusion) denir. (bk. Dış-püskürük taşlar). İçte kalmış, yerin yüzüne çıkamamış olan püskürmelere de **iç püskürmeler** (intrusion) adı verilir (bk. İç-püskürük taşlar, Yayışık püskürme, Volkanizma).

Püskürtü maddeleri (Al. Eruptionsprodukte, Fr. İng. Volcanic production, eski terim : Mevaddı indifaiye). Bir yanardağın (b. bk.) püskürdüğü lâv, lâpilli, kum, bomba, kül gibi maddeler.

Püskürük taşlar (Al. Eruptivgesteine, Ausbruchsgesteine, Fr. Roches éruptives, İng. Igneous rocks, eski terim : Suhûr-i indifaiye). Yerin derinliklerinden püskürerek (bk. Püskürme), yer kabuğunun içinden yukarılara doğru uzanmış taşlar. Bunlar **delip-geçen yapı** (b. bk.) biçimindedir. Püskürük taşlar, püskürmeler sırasında yeryüzüne çıkamayıp, derinlerde gömülü kalmışsa, bunlara **iç püskürük taşlar** (b. bk.), ya da derinlik taşları denir.

Püskürük taşlar, püskürme sırasında yer kabuğunu geçip yerin üstüne kadar çıkabilmişlerse bunlara **dış püskürük taşlar** denir. Yerin derinliklerinden erimiş kızgın bir çamur gibi çıkan **lâvlar** (b. bk.), az bir süre sonra soğur, katılaşır, bundan çeşitli dış püskürük taşlar oluşur. (bk. Taşlar).

- R -

Radyasyon (Lâtince **radiation** = ısı yanan enerji). (bk. Işıma).

Râkım (bk. Yükselti, Salt yükseklik).

Rampa (Al. Steigung, Fr. Rampe, İng. Ascent, Rise). (Fransızca : **rampe**= eğimli yer, yokuş). (bk. Yokuş).

Râtıp iklim (bk. Nemli iklim).

Râtıp mıntaka (bk. Yağmurlu bölge).

Regelation (Lâtince **re** = yeniden, **gelare** = donmak). (bk. Yeniden donma).

Regresyon (Lâtince **regredi** = geriye çekilme). (bk. Deniz gerilemesi).

Rekonstruksiyon (Lâtince **re** = yeniden, **construere** = yapmak). (bk. **Tümleme**).

Relatif nem (bk. Bağıl nem).

Relief. İtalyanca **rilievo** = Yükseklik, başka dillere de geçmiş terim. (bk. Yerşekli).

Relief haritası (Al. Kartenplastik, Fr. Carte en relief, İng. Relief maps). Yeryüzü biçimlerinin kabartılarını, çukurluklarını ilk bakışta gösterecek şekilde çizilmesi. (bk. Harita).

Reliefenergie (Fr. Vigueur du relief, İng. Relative altitude). Alman coğrafyacılarının ortaya koydukları bu terim, bir bölgede belirli uzaklıklar içinde, **ortalama yükseklik değerlerinin** (Al. mittlere Höhe, Fr. altitude moyenne, İng. mean altitude) yardımiyle elde edilen o arazideki **yükseklik farkları**'ndan çıkarılan değerlerdir. Bu değerlerle yapılan haritalara **Reliefenergie haritası** (Al. Karte der Reliefenergie) denilmiştir ki, dilimizde bu terimi **bağıl yükseklik haritası** (nisbî irtifâ haritası) karşılar. (bk. Bağıl yükseklik).

Relyef (bk. Yerşekilleri).

Reml (Arapça reml = **kum**). (bk. Kum).

Resif (Al. Riff, Fr. Récif, İng, Reef, Arapça : **Rasîf** yani, denizin yüzüne çıkmış kayalar). (bk. Mercanlar, Mercan yapıları).

Revolution (Lâtince revolutio = tersine dönme). Kısa bir zaman içinde beliren temelli ve önemli **değişmeler.** O zamana kadar sürüp giden türlü olaylarda meydana gelen **devrimler,** değişmeler. Bu terim, jeoloji çağlarında zaman zaman beliren büyük değişiklikler için kullanılır. (bk. Değişme).

Rias (Al. Fr. İng. Rias). Buzul Çağında buzlar altında kalmamış, sadece akarsularla açılmış derin vâdilerin, deniz suları altında kalmasından doğmuş bir çeşit kıyı. İspanyolca **ria** = akarsu ağzı demektir. Bu türlü kıyılar İspanya'nın Kuzeybatı bölümünde görüldüğü için bu ad verilmiştir. **Ria**'nın çoğulu **rias**'dır ki, çoğunca bu kullanılır. Rias kıyı girintilerinin dibinde sürekli bir iniş vardır.

Ric'i itikâl (Arapça, **ric'i** = geriye doğru, **itikâl** = aşındırma, aşınma). (bk. Geriye aşınma).

Rijid (Fr. Rigide). (bk. Kırılgan).

Rijidlik (bk. Kırılganlık).

Rippelmark (İngilizce **ripple** = dalgacık, **marks** = çizgi). (bk. Kum dalgacığı).

Riyâh (Arapça **Rîh** = Yel, çoğulu : **riyâh** = yeller). (bk. Yel, Rüzgâr, Eoliyen, Yel etkisi).

Riyâhî (Arapça riyâh = yeller kelimesinden alınma bir terimdir ki, **tesirâtı riyâhîye** yani yelsel etki, **yel etkisi**

karşılığı olarak kullanılmıştır. Şimdi bunun yerini yelsel etki (b. bk.) ve **yel etkisi** (b. bk.) tutmuştur.

Ross enlemleri (Al. Rossbreiten, İng. Horse latitudes). Almancada nereden geldiği kesin olarak bilinememekle beraber, daha çok denizcilerin kullanmış olduğu, sonradan da coğrafya ve meteorolojide iyice yer tutmuş olan bir terim. Her iki yarımkürede, 25 - 35 enlemleri boyunda uzanan ve en çok okyanuslar üstünde belli olan iki **yüksek basınç kuşağı**. Bunlar, yer yuvarlağı üzerindeki hava akıntıları sırasında, hava yığınlarının sıkışması ve sıklaşması sonucu olarak birer **dinamik yüksek basınç kuşağı** olarak belirmiştir. (bk. Yer yuvarlağının rüzgâr sistemleri, Hava dolaşımı, Hava basıncı).

Rossbreiten (bk. Ross enlemleri).

Röje (Fransızca rejet). (bk. Düşme).

Rumpffläche (Almanca Rumpf = gövde, **Fläche** = yüz). (bk. Yontukdüz).

Rûz (bk. Gün).

Rüral bölge (Fransızca : **rurale** = Kır ve köye ait). (bk. Kır yerleşmesi).

Rütûbet (bk. Nemlilik, Havanın nemliliği).

Rütûbet-i havâiye (bk. Havanın nemliliği).

Rü'yet mesafesi (Arapça : Rü'yet = görme). Görme uzaklığı.

Rüzgâr (Al. Wind, Fr. Vent, İng Wind, eski kelimeler : Bâd, Riyâh, bir başka terim : Yel). Yer değiştiren hava. Başka bir sözle rüzgâr, havanın yeryüzüne yakın olan herhangi bir yönde, herhangi bir hızdaki doğal akıntısıdır. Bir rüzgâr eserken bu hava akıntısı bir yönde olur ve yataya yakın bulunur. Kimi zaman, havanın dik, ya da dikçe estiği olur ki, bunlar özel durumlardır. Rüzgâr, hep bir gidişte tam düzenli olarak esmez, son derece kısa aralıklarla durup durup vururcasına bir esiş gösterir. Bu karışık esiş, yeryüzünün inişli çıkışlı olmasına bağlıdır. Bu esiş, bir de, hava katlarına bağlıdır.

Yer yüzündeki buruşukluklara sürtünme yüzünden rüzgârın hızı ağırlaşır, kuzey yarımküresinde sağa doğru döner. (bk. Dağ yeli, Vâdi yeli, Kara yeli, Deniz yeli). Hava yığınlarının bir dağı aşması halinde **buz eriten yel** (b. bk.) eser.

Yerel rüzgârların her birinin her yerde ayrı adı vardır : Yıldız, poyraz, doğu yeli, keşişleme, güney yeli, lodos, karayel, akyel, gökyel, Yarıkkaya yeli gibi. (bk. Bofor ıskalası, Yel).

Rüzgâr aşındırması (Al. Winderosion, Fr. Corrasion, İng. Wind erosion, eski terim : İtikâl-i riyâhî). Çöl yörelerine özel bir görünüş veren, kayalarda küçük biçimler meydana getiren yel işlemesi. **Rüzgâr biriktirmesi** (b. bk.) ile meydana gelen biçimler ise çok daha büyük şekillerdir. Rüzgâr aşındırmasının en belirgin izleri kum cilâlamasında, köşeli çakılların (b. bk.) doğuşunda belli olur. **Yel kazıması** oyuklariyle mantar - kayalar, uzun oluklar, yarıntılar, yel aşındırması biçimlerindendir. Rüzgâr, kayaların sert olmıyan yerlerini çabuk aşındırır, sert yerleri çıkıntılar yapar. (bk. Yel süpürmesi, Yel kazıması).

Rüzgâr bayrağı (bk. Yel bayrağı).

Rüzgâr cilâlaması (Al. Windschliff, Fr. Emoulage, Attrition, İng. Grinding). Rüzgârın taşıdığı parçaları **sürterek** taşları cilâlaması olayı. (bk. Rüzgâr çakılı, Rüzgâr etkileri, Rüzgâr aşındırması).

Rüzgâr çakılı (Al. Windkanter, Fr. Cailloux à trois facettes, İng. Wind-cut, Wind-shaped). Rüzgârın cilâladığı köşeli, kenarlı bir çeşit çakıl. Bunlara **küşeli çakıl** (b. bk.) adı da verilir.

Rüzgâr dalgaları (Al. Windwellen, Fr. Vagues de vent, İng. Wave). Suyun

yüzüne sürtünürcesine esen yellerin doğurduğu dalgalar. (bk. Dalga). Bu türlü dalgaların boyu, yüksekliği, bunlarla ilgili olarak biçimi, rüzgâr etkisi ile yüzü kımıltıya uğrıyan denizin biçimine, derinliğine bağlı olarak çeşitlilik gösterir.

Rüzgârın estiği bölgenin dışında yayılan salınımlı, serbest dalgalar da vardır. (bk. Soluğan).

Kıyıya doğru derinliği gittikçe azalan yerlerde ise, dalgalar çatlarcasına köpüklenerek ileri doğru atılır. (bk. Çatlama).

Denizde dalga belirdikten sonra rüzgârın esiş yeğinliği (şiddeti) arttıkça, dalganın yüksekliği artar, boyu büyür. Ancak, bu artış sonsuz değildir : Bir dalganın sırtı, öteki dalgaların sırtlarından geçen yatay düzlemin hizasını geçince, o sırtın su bölümcükleri, yel tarafından yakalanır, ileri doğru **toz gibi savrulur.** Buna **dalga serpintisi, dalga savruntusu** denir. Bundan başka, rüzgâr itmesinin etkisi ile dalganın doruğu ileri doğru eğilerek devrilir. Bu devrilme sırasında içeride hava kalır. Bu havanın kurtulmasiyle ilgili olarak **köpüklenmeler** olur. Denizin köpüklü oluşu, fırtınalı zamanlara uyar.

Rüzgâr duldası (bk. Dulda).

Rüzgâr erozyonu (bk. Rüzgâr aşındırması).

Rüzgâr gülü (Al. Windrose, Fr. Rose des vents, İng. Wind rose). Yelin esiş yönlerini belirtmek üzere bu yönlerin 4 anayön (b. bk.) batıdan temel tutularak 8, 16, 32, 64'e bölünmüş şekilde gösterilmiş durumu. Türlü yönlerden esen yellere ad vermek için yelin çevren (b. bk.) üzerinden gelir gibi göründüğü noktalardan faydalanılır. Böylece sözgelişi, kuzey yeli, batı yeli, doğu yeli gibi adlar verilir. (bk. Yel).

Rüzgâr ıskalası (bk. Beaufort ıskalası).

Rüzgâr ölçmesi (Al. Windmessung, Anemometrie, Fr. Anémométrie, İng. Anemometry). Rüzgâr yönünün ve hızının ölçülmesi, gösterilmesi işi. Rüzgâr yönünün ölçülmesinde kullanılan en sade araç, eski çağdan beri temeli bilinen **yel bayrağı** (b. bk.) dır. Rüzgârın hızı **anemometre** denilen araçla ölçülür. Bunların birçok çeşitleri vardır. En sadesinde şu parçalar bulunur : 4 tane içi boş yarım yuvar çanak, birbirine dikine çapraz iki çubuğun uçlarındadır. Bu çanakların açık yerleri, aynı dönüş yönüne bakacak şekilde konulmuştur. Yelin estiği yön ne olursa olsun, bu yarım yuvar çanaklardan birine çarpar. Bu araç herhangi bir yönden esen yelle durmadan döner. Dönüş hızı, dönme sayısını yazan bir sayıcı araçla bulunur.

Rüzgâr sistemleri (Al. Windsysteme der Erde, Fr. Circulation atmosphérique générale, İng. General circulation of winds). Yerin dönüşü, basınç kuşakları, basınç bölgelerinin doğuşu ile ilgili hava akıntılarının ana çizgileri olarak beliren hava akışları.

Rüzgâr yeğinliği (Al. Windstärke, Fr. Force du vent, İng. Strength of wind, eski kelime : Rüzgâr şiddeti). En çok çöllerde kumları, çakılları savurması, toz ve kum fırtınaları doğurması şeklinde kendini gösteren rüzgârın esiş hızı.

- S -

Saat (Al. Stunde, Fr. Heure, İng. Hour). Bir günün (b. bk.) yirmidörtte biri olan zaman birimi. Bir saat 60 dakika, ya da 3600 saniyedir. Saat düşüncesinin çok eskiye vardığı, Sümerlere kadar uzandığı sanılmaktadır.

Saat dilimleri (Al. Zeitzonen, Zonenzeit, Fr. Fuseaux horaires, İng. Zone time, Standard time). Greenwich meridiyeninin saatine göre düzenlenmiş, boylamlara koşut (paralel) giden saat şeritleri. Her bir dilim 15 meridiyen arasındadır. Bütün dünyada **24 saat dilimi** vardır. Greenwich meridiyeninin geçtiği yer tam ortaya alınmış, bunun iki yanında 7,5 derece doğudan, 7,5 derece batıdan geçen iki meridiyen arasında 15 derecelik bir dilim ayrılmıştır. Bu dilime **Greenwich orta saati** (b. bk.) adı verilmiştir. Bu dilimin içinde bulunan her yerde saatlerin farksız olarak Greenwich ayarını göstermesi kararlaştırılmıştır.

İşte bu temele göre yeryüzü her biri 15 derecelik 24 dilime ayrılmıştır. Bu dilimlerden her birinde saatlerin aynı zamanı göstermesi kabul edilmiştir. Bu dilimlerin birinden ötekine geçerken saatlerin doğuya doğru bir saat artması esası kabul edilmiştir.

Bu dilimler **0** dan **23** e kadar sayılarla gösterilmiştir. Her dilimin taşıdığı sayı Greenwich'den saat 00.00 (gece yarısı) iken o dilim içinde saatin kaç olduğunu anlatır. Herbir dilimin de bir adı vardır : **Batı Avrupa** saati, **Orta Avrupa** saati, **Doğu Avrupa** saati gibi.

Saban (Al. Pflug, Fr. Charrure, İng. Plough). Tarlayı ekilir duruma getirmek için toprağı sürmek, gevşetmek üzere kullanılan en eski ve önemli araç. Sabanın ucunda sivri bir demir bulunur. Saban, ya çift hayvanları ile ya da makine gücü ile çekilir, bir adam tarafından yönetilir. Tarlayı sürme sırasında toprak kesekler biçiminde yanlara devrilir. İşte o araçla yapılan ekme usulüne **saban tarımı** denir. (bk. Tarım, Çapa tarımı, Tarla sürmek).

Saçak-sel (bk. Selinti).

Saçak su (Al. Wasserfaden, Fr. Filet d'eau, Ecoulement en filet, İng. Thread, Trickle, eski kelime : Hutût-u mâiye). Yağmur yağdıktan hemen sonra yamaçlardan aşağıya doğru saçak saçak inen **selinti suları** (bk.Selinti).

Saçlı nemölçer (Al. Haarhygrometer, Fr. Hygromèter à cheveu, İng. Hygrometer; saçlı higmoretre). Nemliliği ölçen ve **nemölçer** denilen araçlardan biri. Bu araç, belirli boydaki saç telinin nemliliğe göre uzanıp kısalması temeline dayanarak yapılmıştır.

Safahât-ı kamer (bk. Ayın evreleri).

Safha (bk. Evre).

Sağanak (Al. Platzregen, Regenguss, Wolkenbruch, Fr. Avers, Pluie torrentielle, Pluie battante, İng. Pelting rain, Sloudburst, eski terim : Tûfânâsa yağmur, dilimizdeki bir başka karşılığı : Selli yağmur).

Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur (bk. Yağmur, Boran). Yağmurun birdenbire çok fazla olarak dökülürcesine yağması, sağnak yağmurudur.

Sağlık kaynakları (bk. Şifâlı kaynaklar, İçme, Kaplıca).

Sâha-i münhedime (bk. Çöküntü alanı).

Sâhil (bk. Kıyı).

Sâhil-i bahir (bk. Deniz kıyısı).

Sâhil hattı (bk. Kıyı çizgisi).

Sâhil mıntakası (bk. Kıyı bölgesi).

Sahrâ (Arapça **kır, çöl** anlamına gelmekle beraber **ova** anlamına da gelen kelime). Bu kelime ile ilgili olarak önceleri sahrâ-i mütemevvic (dalgalı ova) sözü kullanılmıştır. (bk. Ova).

Sahrâ-i mütemevvic (Arapça **sahrâ** ova, kır, **mütemevic** = dalgalı). (bk. **Yontukdüz**).

Sahre (bk. Suhûr).

Sâkinler (bk. Durgunlar).

Saklı çanak (bk. Çöküntü alanı).

Sal (Al. Floss, Fr. Radeu, İng. Raft). Suda yüzebilen türlü cisimlerin, çoğunca odun ve ağaçların birbirine yatık olarak yanaştırılmasından elde edilen bir **su taşıtı** (bk. Taşıt). Ormanlık yerlerden başka yerlere odunların taşınmasında bu yoldan faydalanılır. Yeter derecede ilerlememiş ülkelerde, saldan yolcu ve yük taşıma işlerinde fayda görülür. Yakın Doğu ülkelerinde şişirilmiş tulumların yanyana birleştirilmesiyle **kelek** denilen bir çeşit sal yapılmış olur. Türlü ülkelerde salın çeşitli derecelerden geliştirilmiş biçimleri vardır. (bk. Akarsu).

Sâl. Farsça bir kelime olup, uzun bir süre dilimizde yıl karşılığı kullanılmıştır. Bu arada yıllık karşılığı olarak **sâlnâme** (yıllık) kelimesinden faydalanılmıştır. (bk. Yıl).

Salâbet (bk. Sertlik).

Salgın (Al. Epidemie, Seuche, Fr. Epidémie, İng. Epidemic, eski kelime : Maraz-ı müstevlî). Gelip geçici olan, hızla yayılan, insandan insana geçen hastalıklar.

Salınma (Al. Oszillation, Fr. İng. Oscillation, eski kelime : Raksî hareket, Raks). Yer kabuğunun türlü yerlerinin değişik olarak inip çıkacak tarzda yükselmesi ve alçalması olayı. Yer kabuğunun bu kımıldanışı, bu kabuğun türlü yerlerinin **denkleşmesi** (bk. **İzostazi**) ile ilgilidir. (bk. Yaylanma). Salınma, dalgalar biçimindeki **titreşme** anlamına da gelir.

Salt nemlilik (Al. Absolute Feuchtigkeit der Luft, Fr. Humidité absolue, İng. Absolute humidity, eski terim : Mutlak rütûbet). Havada bir birim hacmindeki su-buharı. Su-buharının ağırlığı her m^3 te gram olarak gösterilir. Havanın alabileceği su-buharı tutarı en yüksek derecesine ulaşınca **"hava su-buharı ile doymuş"** bulunur. Bu **doyma** ile oradaki sıcaklık arasında çok ilgi vardır. Yani bir yerdeki havanın sıcaklığında atmosfer, alabileceği su-buharını almış demektir. Sözgelişi 1 m^3 havanın en çok alabileceği su-buharı sıfır derece sıcaklıkta 4,8 gr. dır. Havanın sıcaklığı 20 derece ise bu miktar 17.1 gr. a yükselir. - 10 derecede 2 gr. a, - 20 derecede 1 gr. a iner. Bundan ötürü **havanın salt nemliliği**, o yerdeki sıcaklığa bağlıdır ve sıcaklıkla orantılı olarak artar. (bk. Bağıl nemlilik, Havanın nemliliği).

Salt yaş (Al. Absolutes Alter, Fr. Âge absolue, İng. Absolute age, eski kelime : Sinni mutlak, Mutlak sinn). Yıl sayısı gözönüne alınarak birşeyin belirtilen yaşı. Yer yuvarlağının ve onun geçirdiği çağların yıl olarak yaşı, en çok, radyoaktif minerallerin yardımı ile yapılmıştır.

Saman (Al. Stroh, Fr. Paille, İng. Straw). Taneleri alınmış, harmanda ufaltılmış tahıl sapları. Arpa samanı, buğday samanı gibi. Saman, önemli bir hayvan yemidir. (bk. Yem).

Saman-yolu (Al. Milchstrasse, Galaxis, Galaxias, Fr. Voie lactée, İng. Milky way, Galaxy, eski terim : Kehkeşân, Keh-keşân, başka adı : Saman uğ-

rusu). Bulutsuz gecelerde gök yüzünde boydan boya görülen uzun yıldız kümeleri. Samanyolu sayısız denilecek kadar çok yıldızların kümelenmesinden, karışmasından doğmuş son derece büyük bir çemberdir. Bu çember, yandan görülünce uzun bir biçim gösterir. Samanyolu, gök kubbesinde az ışıklı, sanki süt dökülmüş gibi birtakım akça lekeler görünüşündedir. Bunlar beyazımsı bulutları da andırır. Bu görünüşü ile ilgili olarak, yol boyunca dökülüp serpilmiş samana da benzediğinden, dilimizde buna **samanyolu** denilmiştir.

Sam-yeli (Arapçadan alınma olarak Al. Samum, Fr. Simoun, İng. Simoon, eski kelime : Bâd-ı Samûm). Türkiye'ye güneyden ve buna çok yakın yönlerden esen sıcak, kuru, tozlu, sıkıcı, bitkileri kavuran bir yel. (bk. Siroko, Gezici döngü, Hava basıncı, Yerel rüzgârlar).

Sanavberiye (bk. İğne yapraklı ağaçlar).

Sander (Al. Sander, Sandr, Fr. Sandr, Plaine de cailloutis, İng. Sandr, Outwash plain, Sandr; Sander kelimesi İzlanda dilinden alınarak terim yapılmıştır). İç buzulların (b. bk.), ya da dağ buzullarının dışında, kumlarla, çakıllarla örtülü geniş düzlüklere verilen ad. Sanderler buzul sularının **geliştirdiği** bir çeşit yayvan birikinti **yelpazeleridir.** Kuzey Avrupada Sanderler yani buzul kumlukları çoktur. (bk. Kum, Kumla, Kumsal,).

Sapkıntaşlar (Al. Erratische Blöke, Findlinge, Fr. Erratiques (blocs-), İng. Erratic block, eski terim : Ahcâr-ı dâlle). Dördüncü Çağın (b. bk.) Buzul Çağında (b. bk.) kuzey kutbundan güneye doğru çok sokulmuş bulunan buzların söküp getirdiği çok iri **kaya parçaları** kalıntıları. Böylece Finlandiyadan, İskandinavyadan binlerce granit kayaları yad ülkelere sü-**rüklenmiştir.** Bugün bu kayalar o yerlerin yapılarını hiç tutmamaktadır. Oranın yabancısıdır. Bunun için bunlara, sapkıntaş denir.

Sapropel. (Yunanca **sapros** = çürüyen, pis kokan, **Pelos** = Çamur, balçık). (bk. Çirkef-çamur).

Sarkıt (Al. Stalaktit, Fr. İng. Stalactite, dilimize girmiş bir başka terim : İstalaktit). Mağaralar içinde, tavandan aşağı doğru büyüyerek sarkan damlataşları. (bk. Dikit).

Sarmaşıklar (Al. Schlingpflanzen, Fr. Plantes grimpantes, İng. Climbing plant, eski terim : Mütesâlik nebatât). Bir, ya da birkaç yıllık olan, başka bitkilere, başka yerlere sarılarak, tırmanarak duran bitkiler. (bk. Bitki, Bitki coğrafyası, Liyan,).

Sarnıç (Al. Zisterne, Fr. Cisterne, İng. Cistern, eski kelime : Sahrınc). İçerisinde yağmur suları biriktirilen **üstü kapalı kuyu.** Bu kuyuların içi duvar biçiminde örülmüş, sıvanmıştır. Kurak bölgelerde ve suyu az olan yerlerde sarnıçlardan faydalanılır. Bunlar birer **dolma kuyu**'dur. (bk. Kuyu).

Sarp (Al. Steil, Fr. Escarpé, Raide, İng. Steep). Çıkılması güç, dimdik kayalıkların bulunduğu yerler için kullanılan bir kelime. Doğu Anadoluda sarp yerler çoktur. Bu sarp kayalara tırmanmak çok güçtür. Torosların birçok yerleri sarp bölgelerimiz arasında sayılır. (bk. Dik).

Sarsıntı bölgeleri (Al. Erschütterungsgebiete, Fr, Régions sismiques, İng. Seismic regions, eski terim : Zelzele mıntakaları). Yeryüzünün yer sarsıntılarına en çok, en yıkıcı olarak uğradığı yerler. Bu bölgeler, Amerikaların batı bölümleri ile Akdeniz çevresi ülkeleri, Güneydoğu Asya Adaları, Japonya ve Çinin bazı yerleridir. Buraları, yer kabuğunun (b. bk.) **oynak** (b. bk.) yerleridir. (bk. Deprem).

Sathı arz (Arapça sath = bir şeyin dış yüzü, **arz** = yer). (bk. Yeryüzü).

Sathı bahir (bk. Deniz yüzü).

Sathı mâil (bk. Aklan).

Savak (Al. Wehr, Wasserablass, Fr. Déversoir, İng. Sluice). Akarsuların akışını düzenlemek, gerektiği kadar su salmak, ya da suyu geride alıkoymak için yapılmış bir çeşit kapak yeri. **Değirmen savağı, su** savağı, **bent kapağı** birer savak'tır.

Savan. Kızılderili dillerinden İspanyolcaya geçen, oradan da terim durumuna giren **Savana** kelimesinden yapılmış bitki coğrafyası terimi. **Savan,** ağaçlı bozkır demektir (bk. Ağaçlı bozkır).

Sayd (bk. Av).

Sayf. Arapça sayf kelimesi Türkçe **yaz** anlamına gelir ki, uzun bir süre türlü yerlerde kullanılmıştır. Sözgelişi, **yaz gündönümü** (b. bk.) yerine **inkılâbı sayfî** denilmiş, yazları çıkılan serin, güzel havalı dinlenme yerlerine **yazlık** yerine **sayfiye** adı verilmiştir. Şimdi artık Türkçe **yaz** (b. bk.) kelimesi çok yaygın olarak kullanılmaktadır.

Sayfiye (bk. Yazlık).

Saymaca izdüşümler (Al. Konventionelle Entwürfe, Fr. Canevas conventionell, eski terim : İtibarî irtisâmât, İtibarî projeksiyonlar, İtibarî kanevalar). İstenilen belirli özellikleri elde etmek üzere, önceden tertip edilen formüllere göre, paralel-meridiyen ağının doğrudan doğruya çizilmesiyle yapılmış harita temelleri. Çeşitli **saymaca harita izdüşümleri** vardır. (bk. Harita).

Sayyîb (bk. Boran).

Scholle (Almanca bir kelime). (bk. Kesek).

Sebha (bk. Takır).

Sebze (Al. Gemüse, Fr. Légume, İng. Vegetable, Green plant, eski kelime : Zerzevât). Çiğ, ya da pişmiş olarak insanın besin maddeleri arasında önemli yer tutan bitkiler.

Sebze bahçesi (Al. Gemüsegarten, Fr. Jardin potager, İng. Truck garden). Sebze yetiştirilen toprak.

Sedefi cemed (bk. Kırç, jivr).

Sedimanlar. (Lâtince **sedimentum** = tortu). (bk. Tortul taşlar, Tortulanma).

Sefîne (bk. Gemi).

Sehâb (Arapça sehâb, bulut demektir ki, dilimizde bu şekilde ve **sehâbiyet** (b. bk.) şeklinde uzunca bir süre kullanılmıştır. (bk. Bulut).

Sehâbiyet (bk. Bulutluluk).

Seki (Al. Fr. Terrasse, İng. Terrace, dilimize girmiş başka terimler : Teras, Taraça). Akarsuların iki yakasındaki yamaçlarda, bazı deniz ve göl kıyılarında görülen basamak biçimli bir çeşit yeryüzü şekli. Bulundukları yerle ilgili olarak bunlara **akarsu sekisi, kıyı sekisi** denir. Sekinin üstü düz, önündeki yamaç dikçedir. Bunların bağıl yükseklikleri yerine göre çok değişir. En çok görülenleri, bulunduğu yerden 10 - 60 metre yüksek olanlardır. Sekiler vadinin her iki yamacında karşılıklı olarak uzanır. Eğer, aşınmalar yüzünden silinmemişlerse, bugün de birbirinin karşısında bir hizada yer tutarlar. Böyle yamaçlarda, tek **seki sırası,** üstüste iki, üç seki sırası da görülebilir. **Sesi düzlüğü**'nün üzerinde ve yamacında kum ve çakıl yığıntıları çok yer tutuyorsa bunlara **birikinti sekisi** denir. Seki düzlüğünün üstü kayalık ise buna **aşıntı sekisi** adı verilir. Aşıntı sekisinin üzerinde de pek ince bir örtü olarak kum ve çakıl serpintileri bulunabilir. Yer kabuğunun yükselmelerini, iklimin yağışlılığa doğru gitmiş olmasını ortaya koymuş olması bakımından sekilerin büyük önemi vardır.

Sel (Al. Wildbach, Torrenten, Fr. Torrent, İng. Torrent). Dağların dik yamaçlarından düşercesine inen, bu sırada yolu boyundaki taşları, toprakları aşağılara indiren (bk. Sürüntü), geçtiği yerlere zarar getiren akarsu. Selin geçtiği yere **sel yatağı** denir. Böyle yerlerde, köyleri, kentleri sık sık sel basar. Sel sularının yayıldığı yere **taşkın alanı** adı verilir. Böyle yerlerde derin yarıntılar meydana gelmiştir ki, bunlara **sel yarıntısı** denir. Sel yüzünden dağların yukarı yamaçlarındaki ekilebilir topraklar kısa bir süre içinde süpürülür, aşağılara indirilir, dipteki **yalçın kayalar** yüze çıkar. Böyle yerler zamanla, **yalın kaya** durumuna girer. Selin yıkıcılığını önliyen başlıca doğal varlık, orman, çalılık, dikenlik gibi bitki örtüleridir. Selin yıkıcılığını önlemek için gerekli yerlere enine birtakım taş duvarlar biçiminde setler yapılır, çevre ağaçlandırılır. (bk. Akarsu).

Selcik yarıntısı (Al. Racheln, Regenrisse, Fr. Ravin, Ravineau, İng. Watercut). Dik yamaçlarda ,birbirine koşut (paralel) olarak yamaç aşağı uzanan yarıntılar (b. bk.). Bunlara selcik yarıntısı denildiği gibi, selinti yarıntısı, saçak-sel yarıntısı da denir. Böyle yarıntıların bulunduğu yamaçlarda dilik dilik bir görünüş vardır. Yamacın yüksekliğine göre, çeşitli boydan **selcik yarıntıları** olur. Bu yarıntılar belirdikçe yamaçtaki topraklar süpürülür. (bk. Suyun süpürmesi).

Selinti (Al. Rieselwasser, Regenspülung, Fr. Ruissellement, İng. Rainwash, eski terim : Seyelân, dilimizdeki bir başka terim : Saçak-sel). Yamaçlara düşen yağmur damlalarının birleşmesinden doğmuş saçak saçak, yaygın akan sular. Selintiler henüz akarsu durumuna gelmemiş akan sudur. Çünkü, henüz yatakları yoktur. **Selinti suları**, yamaçta yayılmış olarak, ya da tel tel akar, sık sık yer değiştirebilirler. (bk. Suyun süpürmesi).

Sellenme (bk. Selinti).

Selli yağmur (Al. Regenguss, Fr. Avers, Ondée, İng. Shower rain, eski terim : Tûfânâsa yağmur). Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur. (bk. Sağanak, Boran, Yağmur).

Semâ. Gök kelimesinin Arapçası (bk. Gök).

Semti kadem (Arapça semt = taraf, **kadem** = ayak). (bk. Ayakucu).

Semtürre's. Arapça : **Semt** = Yön, **Re's** = baş). (bk. **Başucu**).

Sene (bk. Yıl).

Sene-i kebîse. Arapça sene = yıl, kebîse = doldurulmuş. 4 yılda bir Şubat ayının 29 gün olması. (bk. Artık yıl).

Sene-i şemsiye (bk. Güneş yılı).

Senelik vasatî (bk. Yıllık ortalama).

Senklinal. Yunanca **syn** = birlikte, beraber, **klinein** = eğim kelimelerinden yapılmış bir terimdir ki, kelime anlamı bakımından "birbirine doğru eğilmiş" demektir. Böyle bir yer **uzunca bir tekneyi** andırır. Yani çukurluktur. Dilimizde **senklinal** kullanıldığı gibi, bunun yerine geçecek şekilde tekne (b. bk.) kelimesi de vardır.

Ser. Fransızca **serre** kelimesinden alınarak dilimizde kendi imlâmızla yazılmış bir kelimedir ki, **limoniuk** anlamına gelir. (bk. Limaniuk).

Serak (Al. Séracs, Seraks, Serracs, Fr. Séracs, İng. Seracs, Pinnacles). Dik yerlerden inen buzullarda (b. bk.) derin yarılmalar yüzünden buz parçalarının koparak aşağılara düşmesi olayı. Sérac kelimesi Fransızcadır. (bk. Buz doğumu).

Serâp (bk. Ilgım).

Serbest akıntı (Al. Trift, Freie Triften, Triftströmung, Fr. Dérive, Courant libre, İng. Drift). İtilmeden doğan (rüzgâr itmesinden) akıntılarla

(Fransız coğrafyacıları buna **courants d'impulsion, courants forcés** yani **itme akıntıları, zorlama akıntıları** gibi adlar vermişlerdir), boşalma akıntılarının (Fr. courants de décharge) etki alanlarının ilerisinde, bunların devamı gibi sayılan deniz akıntısı. Serbest akıntıların en güzel örnekleri Körfez Akıntısı, yani Gulf stream (b. bk.) ile Kuroşivo (b. bk.) deniz akıntılarıdır. Bu akıntıların kimisinin kökü dönenceler kuşağındadır. Fakat bunların yayılış yerleri yüksek enlemlerde olduğu için bunlara bu enlemlerin akıntıları olarak bakılır. (bk. Deniz akıntıları).

Serbest liman (Al. Freihafen, Fr. Port franc, İng. Free port). Bir bölümü, ya da bütünü ile gümrük serbestliği olan liman. Buna **açık liman** da denir.

Serbest menderes (Al. Freier Mäander, Fr. Méandre libre, İng. Free meander). Düzenli kıvrıntılar, büklümler çizerek akan ırmağın, içinden geçtiği su-basan tabana (b. bk.) gömülmemiş olması durumundaki menderesler. Bulundukları aluviyonlar arasında bunlar kolay gelişir. Bunlara **vadi tabanı menderesleri** de denir. (bk. Vadi tabanı). Bunlarda vadinin yamaçlariyle ırmağın büklümleri çoğunca birbirini tutmaz. Böyle vadi tabanlarında ırmak, kendi başına büklümler yaparak akar. Bundan ötürü buna, "**ırmağın serbest menderesler çizmesi**" denir. Böyle geniş bir vadi tabanında çoğunca birbiri ardınca sıralanmış bulunan menderes büklümleri, belirli genişlikte bir **menderes kuşağı** meydana getirirler. (bk. Menderes, Gömük menderes, Irmak menderesi, Vadi menderesi).

Serc-i münhat (bk. Tekne, Senklinal).

Sergi (Al. Ausstellung, Fr. Foire, Exposition, İng. Show-room, dilimize girmiş bir başka kelime **fuar**, dilimizdeki ilgili bir başka kelime : **panayır**). Ekonomik, teknik, ya da san'at eserlerini herkese göstermek için bir yerde açılan yer. Sergilerin yardımı ile yeni buluşları, yeni işleri, eşya yapma yollarını, elde edilen ürünleri, kısa zamanda çok kimseye göstermek mümkün olur. Bir bölge ile ilgili sergiler bulunduğu gibi, bir ülkeyi ilgilendiren sergiler, uluslararası sergiler de açılır. (bk. Ticaret).

Sergüzeşt. (Farsça ser = baş, güzeşt = geçen). (bk. Serüven).

Seri. (Fransızca : Série). (bk. Sıra).

Sertgen (Al. Härtling, Fr. İng. Monadnock, dilimize girmiş bir başka terim : Monadnok). Çevresindeki yumuşak taşlar ortasındaki sert bir taşın aşınmalara karşı dayanarak, tepe biçimi almış durumu. Uzun süren aşınmalara uğramış bölgelerde **sertgenler**, bir çeşit kalık tepedir. Böyle yerlerde sertgenler, çevresindeki dalgalıca düzlükler ortasında tepe olarak yükselir. İstanbul yakınındaki Çamlıca tepeleri birer sertgen'dir. Sertgen, **monadnock** karşılığı olarak (b. bk.) kullanılmaktadır.

Sertlik (Al. Härte, Fr. Dureté, İng. Hardness, eski terim : Salâbet). Katı bir cismin bir başka katı cisme girmesindeki dayanıklık. Minerallerde sertlik, mineralin üzerine sürtülen bir maddeye karşı bu mineralin gösterdiği dayanmadır. Bir çelik çakı ile çok sert olan çakmaktaşını çizmek istersek, ne kadar bastırırsak bastıralım, çakıya karşı, bu taşın dayandığını, çizilmediğini görürüz. Bunun gibi, bir mineralin sivrice bir köşesi, bir başka minerale sürtülerek, çakı ile yapılan deney yapılmış olur. Buna göre, çizen mineral, çizilenden çok sertlik gösteriyor demektir. Bu temelden faydalanarak XIX. cu yüzyıl başlarında F. Mohs tarafından 10 mineral çeşidinden bir **sertlik ıskalası** düzenlenmiştir : Bunların en az sertlik göstereni 1 ile belirtilen **talk**'dır. Bundan sonra, alçıtaşı (jips) ge-

lir. Talk ve alçıtaşı tırnakla çizilebilir. Daha sonra kalsit, fluorit, apatit gelir. Bu üçü çakı ile çizilebilir. Bundan sonra sırasiyle feldispat, kuvars, topaz, korindon, elmas gelir. Taşların da sertlik derecesi çok olanı, az olanı vardır. Bunun da aşınmalara, yeryüzü şekillerinin biçimlerine önemli etkileri olur : Kil, killi taşlar yumuşaktır. Granit, billûrlu kireçtaşı, iyi yapışmış kumtaşı serttir. (bk. Taşlar).

Serüven (Al. Abenteuer, Fr. Avanture, İng. Adventure, eski kelime : Sergüzeşt). Birinin başından geçmiş, olağanüstü olaylarla dolu olgular. Bunlarla ilgili olarak yazılmış **gezi anıları**, masallar, romanlar vardır. (bk. Gezi).

Seş (Al. Schaukelwellen, Stehende Wellen, Seiches, Fr. Seiches, Vaques stutionnaire, İng. Standing waves). Bir gölün yüzünün dönemli, düzenli olarak alçalması, yükselmesi. Bu olay göl yüzüne olan ayrı hava basıncından doğar. **Seş** kelimesi Fransızca **seiché** den alınarak birçok dillere girmiştir. Bu olayda gölün bir ucunda sular kabarırken, öte ucunda aynı değerde alçalır. Göl yüzünün bu oynayışı, uzunca bir süre birbiri ardınca belirir. En sade durumu ile bu olay, bir tahtaravalliyi andırır. Oynamalar bir orta nokta çevresinde olursa buna **tek boğumlu** (uninodale) **seş** denir. Eğer, gölün her iki ucunda göl yüzü alçalır da, ortası kabarırsa buna da **çift boğumlu** (binodale) **seş** adı verilir. Bugünedek Cenevre gölünde en büyük genli seşin 2 metreye yakın olduğu anlaşılmıştır. Dilimizdeki karşılığı **duran dalga** (b. bk.) dır. (bk. Göl).

Set (Al. Deich, Damm, Fr. Digue, İng. Dike, Dam, eski yazılış şekli : Sed). Su taşkınlarını önlemek için akarsu boyunun, ya da göl kıyısının, deniz kıyısının gerekli yerlerine yapılan **uzun tümsekler**. Taşkınların (b. bk.) oluşlarına göre bu setler yapılır. Kimi yerde taşkın az olur, kimi yerde korkunç olur.

Set gölü (Al. Abdämmungssee, Stausee, Fr. Lac de barrage, İng. Dammed lake). Önü herhangi bir **yığıntı** ile kapanmış bir çanak biçimi almış bulunan çukurluklarda suların birikmesiyle meydana gelmiş olan göl. Bu yığıntı, türlü yollardan belirebilir : **1**— Bir akarsu taşıdığı aluviyonlarla bir çukurluğun önünü kapar, geride sular birikir, göl olur. Ankara'nın Emir gölü böyle bir göldür. **2** — Bir yanardağ püskürür, çıkan parçalar bir çukurluğun önünü kapar, geride sular birikir, göl olur. Van gölü böyle bir göldür. **3** — Bir dağ göçer, bir vâdiyi kapar, geride göl belirir. Tortum gölü böyle bir göldür. (bk. Çanak).

Setli ırmak. Ovadaki bir ırmağın sürüklediği kil, kum gibi parçacıkları yolu boyunca yatağının dibine, yanlarına yığması, böylece aktığı yeri geçtiği ovadan daha yükseğe çıkarması olayı. Böyle ırmaklarda, akarsuyun yüzü, yanıbaşındaki ovadan birkaç metre kadar yüksekte olur. Bu durum ova için korkunç su taşkınlarının belirmesine yol açar. Ovada akan ırmaklarda bu olay görülür.

Seyâhat-nâme (Arapça : **Seyâhat** = gezi, gezme, Farsça : **Nâme** = mektup, kitap). Seyâhat etmiş, dünyanın türlü yerlerini gezmiş bir kimsenin, gezip gördüğü yerler için yazdığı kitap, (bk. Gezi).

Seyâhat rehberi (bk. Gezi kılavuzu).

Seyelân (bk. Selinti).

Seylâb (bk. Taşkın).

Seyri münharif hattı (bk. Loksodromi).

Seyri sefer (bk. Ulaştırma, Trafik).

Seyyâh. Arapça olup gezici, yolcu, turist (Fr. Touriste) demektir.

Seyyâr asgarî (bk. Gezici döngü).

Seyyâr eksibe (bk. Gezici Kumul).

Seyyâr siklon (bk. Gezici döngü).

Seyyârât (bk. Gezegenler).

Sıcak alın (Al. Warmfront, Warme Front, Fr. Front chaud, İng. Warm front, başka kelime : Sıcak cephe). Sıcak, nemliliği çok olan hava, nemliliği daha az olan soğuk havanin üzerinde yükselir. Bu sıcak havanın çok yağış bırakması için tırmanan havanın akışının yükseklikle artması gerekir. **Alının eğimi** aşağı yukarı 1/200 kadardır. İlk sıcak alın bulutu, alının 1200 Km kadar ilerisinde görülür. Bu **tüybulut** (cirrus) dur. Bu bulutun akışı, alçalması, kalınlaşması, sıcak alının gelmekte olduğunu bildirir. Alından 1000 Km uzaklıkta **tülbulut** (cirro-stratus) lar görülür. 800 Km uzaklıkta **üst katman bulutlar** (alto-stratus) belirir ki, bunlar yağışların başlamak üzere olduğunu anlatır. Yağışlar da, alının 500 Km kadar ilerisinde başlar. İşte bu özelliği ile bu alan, bir sıcak alındır. (bk. Alın, Soğuk alın, Cepheler, Front).

Sıcak cephe (bk. Sıcak alın).

Sıcak kat (Coğrafya kaynaklarına girmiş ve Al. Fr. İng. Tierra caliente). Ekvatoral bölgede çukur yerlerde, ya da dağların eteğine yakın yerlerde görülen bir sıcaklık kuşağı. (bk. Ilık kat, Soğuk kat).

Sıcak hava dalgası (Al. Warme Front. Fr. Front chaud, İng. Warm front). Bir bölgede arasıra beliren, bulunduğu süre içinde olağanüstü bir olay olarak ta görülen birkaç günlük ısınmalar. (bk. Sıcak alın, Gezici döngü, Gezici döngü yolları).

Sıcak kaynak. (bk. Kaplıca). Her türlü sıcak kaynağa verilen ad.

Sıcak kuşak (Al. Heisse Zone, Fr. Zone tropikale, İng. Torrid zone, eski terim : Mıntaka-î hârre). Güneş ikliminde ekvatorun her iki yanında 23° 27' daki kuzey ve güney dönenceleri arasında kalan geniş ve çok sıcak iklim kuşağı. (bk. İklim, Sıcaklık, Yer yuvarlağı).

Sıcak-ölçer (Al. Thermometer, Fr. Thermomètre, İng. Thermometer dilimize girmiş bir başka kelime : Termometre). Havanın sıcaklığını ölçmeye yarıyan bir araç. Buna **termometre** de denir. Bölünüşüne göre üç türlü sıcak-ölçer vardır : Santigrad, Réomur, Fahrenheit. Santigrad olarak derecelenmiş sıcak-ölçerler, erimekte olan buz içinde, sıfır derece, kaynamakta olan su içinde 100 dereceyi gösterirler. Bu sıfır derece ile 100 derece arası, yüz eşit bölüme ayrılmıştır. Bu "yüz derece" demektir. Bizde en çok kullanılanı budur.

Sıcak sular (Al. Thermen, Thermalquellen, Thermalbäder, Fr. Thermales, İng. Hot spring, eski terim : Miyâh-ı hârre, Menabî-i hârre). Yerin derinliklerinden sıcak, ılık, ılıcak, kaynar olarak yüze çıkan sular. Bu türlü suların çıktığı yerlere **kaplıca, ılıca, kaynarca** gibi adlar verilir. Sıcak sular şifalı kaynaklar (b. bk.) dır. (bk. Kaplıca).

Sıcaklık (Al. Temperatur, Fr. Température, İng. Temperature, eski terim : Suhûnet). Bir cismin, **sıcak, soğuk, serin, ılık,** ya da bunlar arasındaki sıfatlarından biri ile nitelenmesini gerektiren durum. Bir yerin sıcaklığı o yerdeki yıllık, aylık ortalamalara, günlük en yüksek, en düşük sıcaklık derecelerinin ortalamasına, ara sıra uc değerler olarak beliren en yüksek sıcaklık, en düşük sıcaklık ortalamasına göre belli olur. Sıcaklığın kaynağı güneştir. Güneşten gelen ısı ışınları, havaya girince, yer yer yansımalara uğrar, geçtiği yerde alıkonur, bir bölümü de emilir. Geriye kalan, % 60 kadarı, burayı geçip yeryüzüne ulaşır. Bu ışınlar, karayı ve denizi ısıtır. Yeryüzünü ısıtan bu ışınlar, buradan hava içine doğru yansır. Böylece hava katı, bununla birlikte yeryüzü ısınmış olur. Havanın yere değen alt katı çok ısınır, yukarılara doğru serinleme olur.

İşte bununla ilgili olarak havada yukarıya doğru yükseldikçe her **100** metrede bir **0,5 derece** sıcaklık düşer. Deniz yüzünde sıcaklık 10 derece ise, 1000 metre yükseklikteki bir yerde 5 dereceye iner. Buna, **"yükseldikçe sıcaklığın azalması"** denir. Bu değerden faydalanılarak, **eşsıcaklık haritaları** çizilirken, türlü gözlem yerlerinin sıcaklığını deniz yüzüne indirmek mümkün olur (bk. İndirme, İndirgeme). Sıcaklığın yeryüzünde dağılışına türlü olaylar etki yapar: Enlemler, kara ve denizlerin dağılışı, yükseklik gibi.

Sıcaklık terselmesi (Al. Temperaturumkehr, Inversion der Temperatur, re), İng. Range of temperature, eski terim : Fark-ı suhûnet, Suhûnet farkı). Bir yerde, belirli bir süre içinde, sıcaklığın en yüksek ve en düşük değerleri arasındaki fark. Sıcaklık farkı, karaların içindeki bölgelerde çok, deniz kıyılarında azdır. Yeryüzünün en büyük sıcaklık farkı olan yeri Sibirya'daki Verkoyansk'ta olup, 66°C dir. Günlük, aylık, mevsimlik, yıllık sıcaklık farkı kavramları vardır. Bu terimler, sıcaklığın günlük, aylık, mevsimlik, yıllık oynamasını (Fr. Variation de la température), değişmesini belirtir..

Yıllık sıcaklık farkı 15°C a kadar olan yerler deniz iklimi ile sıcak kuşak iklimleridir. Yıllık sıcaklık farkı 20 - 40°C olan yerler kara iklimidir. (bk. Sıcaklık).

Sıcaklık terselmesi (Al. Temperaturumkehr, Inversion der Temperatur, Fr. inversion de température, İng. Temperature inversion, eski terim : Teâküs-ü suhûnet). Yerin yüzünden yukarılara doğru havanın soğuması yerine (bk. Sıcaklık), sıcaklaşma yerlerinin belirmesi olayı. Bu olay, kışın durgun, ayaz (b. bk.) günlerinde, çoğunca sabaha karşı, çukurlar içinde, dağlarla çevrili ovaların tabanında belirir.

Hava, yukarılara doğru her 180 metrede bir derece azalır. Bu, ortalama bir kuraldır. Sıcaklık terselmesinde ise, aşağılarda arasıra bunun tersi olur: Hava vâdinin içinde ve ovanın tabanında soğuktur, fakat hemen yanındaki yamaca çıkılınca burasının o derece soğuk olmadığı görülür. İşte bilinen kurala uymadığı için buna **sıcaklık terselmesi** denilmiştir. Böyle durumlar her yerde, her zaman olmaz. Çoğunca güz sonunda, kışın, baharın olur. Bu olay sundan ileri gelir : Dağ yamaçlarına dokunarak soğuyan hava ağırlaşır, daha alçaktaki çukur yerlerde yığılır. Bu yığılma yerinde soğuma belirir. Buna karşılık, sıcak hava yukarı doğru yükselir. Burada ısınma olur. (bk. Terselme).

Sığ-denizler (Al. Flachseen, Schelfmeere, Fr. Mers plates, Mers épicontinentales, İng. Shallow seas, Shelf seas). Kıyı boyundan **-200 metre derinliğe kadar** uzunan, bu uzanışı ile karaların çevresini türlü genişlikte çeviren az derin denizler. (bk. Deniz).

Sığ-deniz adaları (Al. Flachseeinseln, Fr. Îles continentales). Sığ denizde (b. bk.) serpili bulunan, hemen yanındaki karadan (b. bk.) sayılan adalar. Bu adalar, ya aşınmalarla, ya da burada belirmiş bulunan çöküntülerle kara gövdesinden ayrılmış parçalardır. Arazi yapıları ve taşları bakımından yanlarındaki karaların benzeridirler. (bk. Adalar).

Sığ-deniz oluşuğu (Al. Neritische Formation, Fr. Formation néritique). Deniz dibinde yığılan sürüklenmiş taş parçacıkları ve canlı maddeler halindeki **deniz tortulları** (Fr. Sédiments marins), biriktikleri yerin karadan uzaklığı ve oradaki derinlik durumuna göre türlü bölümlere ayırt edilmiştir ki, bunlardan **kıyı yakını tortullar** (Al. Küstensedimente, İng. Shore sediments, Fr. Sédiments littoraux)ın ötesinde, kara etkisinin belli olduğu

sığ-deniz tortulları (Fr. néritiques) yer tutmuştur. (bk. Taşlar, Tabakalar).

Sığ-deniz yığıntısı (Al. Terrigene Sedimente, Fr. Depôt terrigène, İng. Terrigenous sediments). Karalardan koparılarak sürüklenen, yakındaki deniz dibinde tortulanan, yığılan taş parçacıkları.

Sığlık (Al. Untiefe, Fr. Haut-fond, İng. Shoal, Shallow). Denizin son derece az derin, yer yer kayaları yüze çıkmış ya da deniz yüzü ile bir hizada olan yerleri. Sığlık yerler, deniz taşıtları için tehlikelidir. Deniz haritalarında sığlıklar belli edilir. Böyle yerlere **sığ yer**, sığ ve kayalık gibi adlar da verilir. Böyle yerlerde deniz dibi yığıntıları da olur.

Sıkışık kıvrım (Al. Geschlossene Falte, Gepresste Falte, Fr. Plis fermées, Plis serrés, İng. Closed fold). İyice yatık, eğik, sıkışık kıvrımlar. (bk. Kıvrım. Kıvrılma). Bu türlü kıvrılmalar yer kabuğunun derinlerinde kalın tortul tabakalar altında yan basınçlarının bir yönden daha güçlü olduğu yerlerde çok yer tutar. Sıkışık kıvrımlı birçok dağlar vardır. Sıkışık kıvrımlara karşılık, **gevşek kıvrımlar** (b. bk.) bulunur.

Sınır (Al. Grenze, Fr. Frontière, İng. Frontier, Border, Bound, dilimizdeki bir başka kelime : Hudut, Hudud). Türlü coğrafya varlıklarının birbirinden ayrıldığı yer. Böyle bir yer kimi yerde kesin bir **çizgi**, kimi yerde bir **şerit** durumunda bulunur. Bu şeridin öyle genişliyebildiği yer de vardır ki, buraları bir **geçiş yeri** özelliği alır. Sınırların çeşitleri vardır : **Doğal sınırlar** (tabiî hudutlar), **siyasî sınırlar** gibi. Doğal sınırlar kolay değişmiyen belirgin sınırlardır : Dağlar, denizler, orman, bozkır, çöl gibi.

Sıra (Al. Serie, Fr. Série, İng Serie). Yer kabuğunun oluşması sırasında belirli bir dönem (b. bk.) de oluşmuş, aynı ve benzer fosilli tabakalar sırası. Sıra, **seri** karşılığı olarak kullanılmıştır. (bk. Oluşuk, Formasyon, Oluşuk grubu).

Sıra köy (Al. Reihendorf). Bir yolun yanında bir sıra olarak yanyana yapılmış evlerle gerilerinde tarlaları olan köy. Bir dere, çay, ırmak boyundan geçen yol yanında böyle köyler bulunur. (bk. Köy).

Sıradağlar (Al. Kettengebirge, Gebirgskette, Fr. Chaînes de montagnes, İng. Mountain range, Mountain chains, eski terim : Silsile-i cibâl). Aralarında uzunlama vâdilerin sıralandığı boylu boyunca uzanan doruklu dağlar. Sıradağlar, biribiri ardında yüzlerce Km. uzanır. Ara yerlerde üstü düzce, dalgalıca, yaylamsı dağlar da bulunabilir. Bunlar da yine sıradağlardan sayılır.

Sıradağların çoğu, **kıvrım dağları** (b. bk.) dır. Ancak bunların kimisi uzun uzun kırılmalar (b. bk.) yüzünden keseklere (b. bk.) ayrılmış bulunur ki, bunlarda hem kıvrımlar, hem de kırıklar dağın biçiminde ve uzanışında önemli yer tutar. Bunlar da sıradağlardandır. Bu türlü dağlara **kıvrımlı-kırıklı dağlar** denir.

Sıradağlar uzanışlarına göre ya **düz uzanışlı dağlar**, ya da **yay biçimli dağlar** olur. Sıradağlar, kıvrım şekillerine göre ya **gevşek kıvrımlı** (b. bk.) **dağlar**, ya **sıkışık kıvrımlı** (b. bk.) **dağlar**, ya da **örtülü** (b. bk.) **dağlar**. (bk. Aşma örtüsü) olarak ayırt edilir.

Sırt (Al. Kamm, Fr. Crête, İng. Crest). Dağların en yüce yerleri, taşların çeşidine, tabakaların buradaki duruşlarına, bunları işliyen türlü güçlere göre çeşitli sırt biçimleri vardır.

Sıtma (A. Sumpffieber, Malaria, Fr. Malaria, İng. Malaria, eski terim : Merzagî tasemmüm, Teb, dilimize girmiş bir başka terim : Malarya). Çimil (**Anofel**) adı verilen sivrisineğin sokmasından ileri gelen ve titreme, ateş, ter dökme ile belli olan bir

çeşit hastalık. Sıtma, **bataklık** (b. bk.) yerlerde yaygındır. Bu yüzden verimli ovalardan kaçıp dağ yamaçlarında barınma çareleri aranmıştır. Bu bakımdan **sıtma** ile **yerleşme** arasında ilgi vardır. Bataklıklar kurutulduktan sonra böyle yerlere dönmek, buralarda barınmak mümkün olmuştur.

Sızıntı (Al. Durchsickernde Flüssigkeit, Aussickern, Nassgallen, Fr. Suintement, İng. Oozing, Seepage, Leakage.) Bir sıvının bir yerden başka bir yere sızması. Sızıntı kelimesi sular bilgisinde kaynak özelliği göstermiyen, fakat çıktığı yeri ıslatmış olan su sızmaları için kullanılır. Sızıntı sularını birleştirerek küçük pınarlar elde etmek mümkündür. Dağ yamaçlarının şurasında burasında sızıntı yerleri vardır. **Sızıntı yerleri çayırlık olur.** (bk. Sızma).

Sızma (Al. Versickerung, Einsickern der Flüssigkeiten, Infiltration, Fr., İng. Infiltration, eski terim : Tereşşuh). Yağmur sularının, eriyen kar sularının, geçirimli taşların (b. bk.) deliklerinden, ya da türlü büyüklükteki çatlaklarından aşağı doğru ağır ağır sızması, süzülmesi. Yeraltına sızan, süzülen sular, orada yeraltı sularını (b. bk.) doğurur. Geçirimli taşlardan yapılı yerlerde bu yeraltı suyu, orada yer kabartılarını, çukurlarını güdercesine uzanır. Fakat vâdilerin uzandığı yerlerde yeraltı suyu yüze çıkar, **kaynak** (b.bk.) olarak akar. Akarsuların ve göllerin suları da geçirimli yerlerde dibe süzülür, sızma olur ve aşağılara iner.

Sial (Al., Fr., İng. Sial). Yer kabuğunun dış örtüsüne verilen ad. Burada silisyum (Si) ve aluminyum (Al) çok yer tuttuğu için bu kelimelerin ilk harflerini alarak **sial** kelimesini yapmışlardır. Burasının yoğunluğu 2,7 dir. (bk. Yer kabuğu).

Siderel yıl (Lâtince **sidus** = yıldız kelimesi ile ilgili olarak **sideralis**'den yapılma). (bk. Yıldızıl yıl).

Siklon (Yunaca **kyklos** = değirmi, çemberimsi). (bk. Döngü).

Silisleşme (Al. Verkieselung, Silizifikation, Fr., İng. Silicification). Türlü taşların silisli suları emmesinden doğmuş, böylece çok sertleşmiş çeşitleri. Bu arada bu türlü suların sızmış bulunduğu taşlaşmış ağaç kütükleri, ağaç dalları da bu **silisleşme** örneklerinden sayılır. (bk. Yapışma, Yapıştırıcı madde).

Sill (İng. Sill). Bir çeşit taş damarı (bk. Damar).

Silo (Al, Fr., İng. Silo). Buğday, arpa gibi tahıl çeşitlerini bozulmadan saklamağa yarıyan yüksek anbar. Silo kelimesi birçok dillerde vardır. Silolar ağaçtan, demirden, betondan yapılır.

Silsile-i cibâl (Arapça **silsile** = zincir, dizi, **cibâl** = dağlar). Eski bir terimdir ki, 30 yıl öncesine kadar kullanılırdı. Sözgelişi, "kürei arzın başlıca silsilei cibâli" şeklinde başlıklar vardı. Bugün bu başlık şöyle yazılmaktadır : "Yeryüzünün başlıca sıradağları." Asya ile ilgili bir örnek : "Yeni silsileler, kıt'anın merkezinde ve cenubunda, Bahr-i muhît-i Hindî, Bahr-i muhît-i kebîr ve tâbîleri denizlerin kıyılarında bulunur." Bugün bu cümle şöyle yazılmaktadır : "Genç sıradağlar, karanın ortasında, güneyinde, Hint Okyanusu, Büyük Okyanus ve kolları denizlerin kıyılarında bulunur." Bugün silsilei cibâl kelimesinin yerini **sıradağlar** iyice tutmuştur. (bk. Sıradağlar).

Sima (Al., Fr., İng. Sima). Yer kabuğunun üst örtüsü olan **sial** (b. bk.) ın altındaki kat. Burası yer kabuğunun alt katıdır. Bu katta silisyum (Si) ile magnezyum (Mg) çok yer tuttuğu için bu kelimelerin ilk harfleri birleştirilerek **Sima** kelimesi yapılmıştır. Sima, üstündeki sial'den daha ağırdır.

Simetrisiz vadi (bk. Bakışımsız vadi).

Sinni nisbî (Arapça, **sinn** = yaş, **nisbî** bağıl). Daha 30 yıl öncesinin kaynaklarında şöyle cümleler görülür : **"Tabakaların** sureti tevezzüunu, vaziyeti mütekabilesini ve muhtevî oldukları müstehaseleri tetkik ederek sinni nisbîleri bulmak kaabil olabilir." "Sinni nisbiden maksat bir sahre tabaka veya kütlesinin diğerine nisbetle eski veya yeni olduğunu tâyin etmektir." Şimdi bu cümleler şöyle belirtilebilmektedir : **"Tabakaların** dağılışını, karşılıklı durumlarını, içlerindeki fosilleri inceliyerek bunların bağıl yaşları bulunabilir. Bağıl yaş sözünden anlaşılan, bir taş tabaka, ya da kütlesinin ötekine göre eski veya yeni olduğunu ortaya koymaktır. (bk. Bağıl yaş).

Sinodik ay (bk. Ay).

Sinoptik harita (Al. Synoptische Wetterkarte, İng. Synoptic chart, Weather chart, dilimizdeki başka karşılıkları : Hava haritası, Sinoptik hava haritası). Birçok gözlem yerinden alınan bir andaki, ya da kısa bir süre içindeki hava durumunu gösteren belirli bir bölgenin haritası. Bu **kısa süre** için elde bulunması gereken hava bilgileri, telgraf, radyo, telsiz gibi ulaştırma yolları ile toplanır. **Sinoptik** kelimesi, Yunanca **synopsis** = kısa zamanda birlikte görünme anlamına gelir. Bu temelden alınarak bütün dillerde, farklıca yazılışla **sinoptik** terimi kullanılmaktadır. Dilimizde **geçici hava haritası** sözü bunun karşılığı olabilir.

Siper-i sâika (Farsça **siper** = sığınak, sığınılacak yer, Arapça **sâika** = yıldırım). (bk. Yıldırım-savar).

Sirk (Fransızca : **Cirque** (bk. Buz-yalağı).

Sirkülasyon (Fransızca : **Circulation**). (bk. Dolaşım).

Siroko (Al. Schirokko, Fr., İng. Sirocco, İtalyanca Scirocco, bu kelime Arapça şoruk, şark kelimesinden alınmıştır). Akdeniz ülkelerinde güneyden esen sıcak, çoğunca kuru bir yel. Bu yel, Kuzey Afrika üzerinde, bir **karşı-döngü**'nün (b. bk.), Akdeniz üzerinde de bir **döngü**'nün (b. bk.), ya da bir **gezici döngü**'nün (b. bk.) bulunduğu sırada eser. Çıktığı yer Büyük Sahra çölü olduğu için bu yel **sıcak** ve **kurudur**. Bu yel Akdenize ulaşmak için Atlas Dağlarını aşar, bir ara Fön yeli (b. bk.) özelliği alır. (bk. Kıble-yeli, Sam-yeli, Hamsin).

Sirüs bulutları (Lâtince **cirrus** = saç kıvrımı, saç). (bk. Tüy-bulut).

Sis (Al. Nebel, Fr. Brouillard, İng. Fog). Yere değmiş bulunan bir çeşit bulut. **Sis** ile **bulut** (b. bk.) arasındaki ayrılık şudur : Sis yerin yüzüne değer, bulut yukarılarda yüzer. Sis, büyücek damlalı ise doğrudan doğruya ıslatır. Buna **ıslatan sis** denir. Sisin denizcilikte, yolculuklarda önemli yeri vardır. Sis, bir milimetrenin yüzde biri kadar çapı bulunan son derece ince su damlacıklarından başka birşey değildir. Bu damlacıklar çok ince, çok yeğni (hafif) olduğu için, düşüşleri de ağır ağır olur. Sisin bu damlacıkları bir parça büyük ise **ıslatıcı** olur. Eğer damlalar biraz daha büyük ise, bu türlü sisler, **çiseleme** biçimindeki yağmur yağışına bir geçiş olur. Koyu sislerde birkaç adım ilersini görmek bile zorlaşır.

Sis, sıcaklık ve nemlilik olaylariyle ilgili olarak ışıma, hava karışması gibi olaylardan doğar. Oluşları bakımından türlü sisler vardır : **Şehir sisleri, çayır sisleri, vâdi sisleri, karma sisler, göl sisleri, dağ sisleri.**

Şehir sisleri, fabrikaların bulunduğu büyük şehirlerde, limanlarda olur. Buralarda pek ince su damlacıklariyle kömür tozu, is, gaz bileşimleri birlikte sis yaparlar. Su damlacıkları bu tozlara yapışmıştır.

Vâdilerin içinde de sisler çok olur.

Sis, böyle yerleri sanki bir kabı dolduran su gibi doldurur. Sisler, sabaha karşı, çoğunca baharda olur. Hava sıcakça, toprak soğuk olursa orada sis belirir. Yazın ise, çayırların bulunduğu yerde sisler olur. Dağ sisleri ise, buluttan başka bir şey değildir. (bk. Yağış).

Sisli (Al. Nebelig, Fr. Chargé de brouillard, İng. Foggy). Sisle örtülü yerlerin durumu. (bk. Sis).

Sismograf (Al. Seismograph, Fr. Sismographe, İng. Seismograph). Deprem dalgalarını çizdirmeye yarıyan araç. Bu aracın çizdiği çizgilerde sarsıntının bütün incelikleri görülür. Sismograflar, çok uzaklardaki depremleri de gösterebilir. (bk. Deprem).

Sismogram (Al. Seismogramm, Fr. Sismogramme, İng. Seismogram). Depremi çizerek gösteren sismograf (b. bk.) aracının çizgisi. (bk. Deprem).

Sismoloji (Al. Erdbebenkunde, Seismologie, Fr. Sismologie, İng. Seismology, eski kelime : İlm-i zelzele, Türkçesi : Deprem bilimi). (Yunanca : **seismos** = titreme, sallanma). (bk. Deprem bilimi).

Siyasî coğrafya (Al. Politische Geographie, Fr. Géographie politique, İng. Political geography). Beşeri coğrafyanın (b. bk.) bir kolu. Siyasi coğrafya içinde **devlet** ile onun kurulu olduğu **ülke** arasındaki **ilgi** incelenir. Bu bilim kolu içinde ülkenin yeri, biçimi, sınırları, büyüklüğü, **doğal** ve **işlenmiş yöre** (b. bk.) yönünden durumu, böyle bir ülkedeki devletin fertlerinin ana düşünceleri gözönüne alınır. (bk. Coğrafya).

Soğurumsama (Al. Fr. İng. Adsorption). Gaz, buhar, ya da eriyiklerin, katı cisimlerin yüzü boyunca, soğurulması olayı. Sözgelişi, amonyak'ın kömür tarafından emilmesinde (soğurulmasında) gaz molekülleri kömür içindeki oyukların yüzüne yapışır. Bir katı cisim, bir tuz eriyikine (mahlulüne) batırılırsa, eriyikteki tuzun bir bölümünü yüzüne çeker. Eğer cisim çok delikli, gözenekli ise, bu **soğurma yüzeyi** de o derece artar. Üzerine yapışan gaz molekülleri sıkışık olarak ta dizileceklerinden, katı cisim kendi hacminin birkaç katı, bazen daha da çok gaz emebilir. (bk. Soğurma).

Soğuk alın (Al. Kaltfront, Kalte Front, Fr. Front froid, İng. Cold front). Bu alın, hareket halinde bulunan soğuk bir hava olup, kendisinden daha hafif olan sıcak havanın altına girer, onu yukarı kaldırır. Böylece yükseğe çıkan sıcak hava adiyabatik (b. bk.) olarak her 330 metrede üç derece soğur. Genel olarak sıcak hava nemlidir. Bu yüzden kısa bir süre sonra yoğunlaşır. Sıcak hava alına koşut (paralel) olarak akar. **Sıcak hava** iki sebepten yukarı yükselir : Alın boyunca yaklaşmanın belirmesi, **soğuk hava**'nın hızla itelenmesi. Bu hava, önündeki sıcak havanın hızla itelenmesini doğurur. Sıcak havanın yükselme hızı, alının eğimine bağlıdır. Soğuk alın'ın sıcak havaya doğru böylece sokulmasiyle **yağmur bulutları** doğar, su-buharı yoğunlaşır, yağış olur. (bk. Alın, Sıcak alın, Cepheler, Front).

Soğuk cephe (bk. Soğuk alın).

Soğuk kat (Al. Fr. İng. Tierra fria). Güney Amerika'nın Ekvator kuşağında yüksek dağlardaki serin ve soğuk kat.

Soğuk hava dalgası (Kalte Front, Fr. Front froid, İng. Cold front). Bir bölgede, bir ülkede ara sıra beliren, bulunduğu sırada olağanüstü bir olay olarak ta görülen birkaç günlük, ya da uzunca soğumalar. (bk. Soğuk alın, Gezici döngü, Gezici döngü yolları).

Soğuk kuşaklar (Al. Kalte Zonen, Polarzonen, Fr. Zones polaires, İng.

Friqid zones). Her iki yarımkürede 66° 33' ile kutup noktaları arasındaki **soğuk bölgeler.** Başka bir sözle Kuzey Kutup çemberi ile Kuzey Kutbu arasında kalan ve Güney Kutup çemberi ile Güney Kutbu arasında uzanan iki kuşağa soğuk kuşaklar denir. (bk. Sıcak kuşak, Ilıman kuşak, Orta kuşak).

Soğuk kutbu (Al. Kältepol, Fr. Pôle du froid, İng. Cold pole). Yeryüzünün en soğuk yeri. Böyle bir yerdeki **soğukluk** değeri en düşük sıcaklıkların ortalaması, ya da kışın en fazla soğuğudur. Böyle bir yer kuzey yarımküresinde Sibirya'da Verkoyansk'dır ki, sıcaklık derecesi burada —67,8° dir. Yine Sibirya'da Çerskhi dağlarında bunu da geçen soğuklar gözlenmiştir. —70 derece. (bk. Sıcaklı).

Soğuk yel (Al. Kalter Wind, Fr. Vent froid, İng. Cold wind). Soğuk esen rüzgârlara verilen ad. Poyraz gibi. (bk. Kaba yel).

Soğukçul bitkiler (Al. Kältepflanzen, Fr. "Plantes" hekistothermes). Soğuk iklimlerde yetişebilen oraya alışkın bitkiler. Böyle bitkiler soğuğa dayanabilecek bir dış ve iç yapıdadır. Sıcak kuşağın bitkileri 0° nin biraz üstündeki sıcaklıklarda bile soğuk alırlar. Kutuplara yakın yerlerdeki bitkiler ise, en düşük sıcaklıklara, fazla soğuklara dayanırlar. Bitkilerin soğuk alma zamanları ilkbahar'a rastlar. (bk. Bitki, Bitki coğrafyası).

Soğukluk (Al. Kälte Fr. Froid, Température froide, İng. Coldness, eski terim : Bürûdet). Duyumuzla sezdiğimiz bir sıcaklık azlığı ve sıcaklığın düşük durumu. Alışılmış olarak sıcaklığın sıfır derecenin altına düşmesi durumuna **soğuk dereceler**, bunun üstünde olmasına da **sıcak dereceler** denir. Düşünülebilen soğukluk **—273 derecedir.**

Soğuma (Al. Abkühlung, Fr. Refroidissement, İng. Cooling, eski terim : Teberrüd). Yer yuvarlağının soğuması olayı. Laplace'a göre yer yuvarlağı başlangıçta şimdiki güneşi andıran **kızgın buiutsu** bir cisim (nebüloz) durumunda idi. Bu durumu ile uzayda hareket ederken çıkan ısı daha çok ve güçlü oldu, böyle bir cisim soğumaya başladı. Bu **erimiş kızgın yığın** soğudukça, silikatlardan meydana gelmiş olan ve başlangıçta köpük durumunda ve görünüşünde olması gereken parça parça bir **kabuk**, zamanla kalınlaşmış ve katılaşmıştır. Yer yuvarlağının dışını örten böyle bir kabuk (bk. Yer kabuğu) belirdikten sonra da soğuma sürmüştür. İçteki bu soğumalarla da ilgili olarak yer kabuğunda **buruşmalar** belirmiş, bundan da geniş tekneler, dağlar doğmuştur.

Soğurma (Al. Fr. İng. Absorption, eski terim : Bel', Mas). Işık, ısı, ya da başka ışınların bir maddeden geçerken zayıflaması, bir bölümün, ya da hepsinin soğurulması yani emilmesi olayı. Işığı geçirmesine, ya da hepsini soğurmasına göre bir cismin saydam olduğu veya olmadığı anlaşılır. Cisimlerin renkleri üzerlerine düşen ak ışığın yapısındaki türlü renk, ışıkları ayrı ayrı soğurup soğurmadıklarından ileri gelir. Sözgelişi, bir kırmızı cam üzerine vuran ak ışıktaki renklerden kırmızı ve turuncu renkte olanları geçer, ötekiler geçemeyip soğurulur. Üzerlerine düşen ak ışıktaki renklerin hemen bütününü soğuran cisimlere kara cisim denir. (bk. Soğrumsama).

Soğutma (Al. Kühlung, Fr. Frigorifique, İng. Cooling, eski kelime : Tebrîd). Yiyecek maddelerini kokmaktan, bozulmaktan korumak için bunların soğutulması, dondurulması işi.

Soil conservation (İngilizce : **soil** = toprak, **Conservation** = Koruma, Korunma). (bk. Toprak Koruması).

Soil erosion (İngilizce **soil** = toprak, **erosion** = aşınma). (bk. Toprak aşınması).

Sokulma (Al. Fr. İng. Injection, Intrusion). Magmanın, taşların çatlaklarına, tabakaların aralarına sokulması olayı. Bu yüzden bu taşların ve tabakaların türlü yerlerinde **başkalaşma** (b. bk.) olur. Buna **sokulma başkalaşması** denir. (bk. Volkanizma).

Solfatar (Al. Solfatara, Fr. Solfatare). (İtalyanca **solfo** = kükürt). Yanardağların püskürmesindeki başlangıcı gösteren gaz tütmeleri (bk. Tütme) dönemi için kullanılır. Birçok kaynaklarda yer tutmuş bulunan **solfatar** kelimesi, bu yönden ilk araştırmalar yapılan İtalya'da Napoli şehri batısındaki Solfatara'dan alınmadır. Bizde buna karşılık, **kükürt-atar** gibi benzetme yapılmışsa da, böyle bir dönemde yalnız kükürt değil, başka gazlar da çıkmaktadır. Bundan ötürü bu döneme **tütme** demek daha yerinde olur. (bk. Tütme).

Solifluksiyon (Lâtince solum = toprak, **fluctio** = akma). (bk. Toprak akması).

Soluğan (Al. Dünung, Deining, Fr. Houle İng. Swell). Kendisini doğuran rüzgâr etkisi bölgenin dışında yayılan salınımlı kımıltılar gösteren bir serbest dalga. Denizin yüzünde bu sırada geniş, yassı sırtlı, yayvan çukurlu **dalgalanmalar** olur. Bu kımıltıları gözetliyen bir kimse, bunun ilerlediğini sanır. Fakat orada yer değiştiren sadece onun dış biçimidir. Buradaki olay, bu deniz yüzü kımıltıları arasında, dalga sırtının ve dalga çukurunun birbiri ardından uzanmasıdır. (bk. Dalga).

Burada yer değiştiren su değil, sadece harekettir. Bunun böyle olduğu, denizin üstüne atılmış bir mantar, ya da tahta parçasının yer değiştirmeyip sadece bulunduğu yerde inip çıkmasiyle belli olur. (bk. Dalga, Rüzgâr dalgaları, Deniz dalgaları, Çemberleme kımıltı).

Solstis (Lâtince **sol** = güneş, **stare** = duraklamak kelimelerinden yapılmış **solstitium**'dan alınma bir terimdir ki, "güneş duruyor" anlamına gelir. Bu terim batı ülkelerinde **gündönümü** karşılığı olarak kullanılır. Dilimize de **solstis** imlâsı ile yazılarak bir ara girmiş ise de, **gündönümü** terimi çok daha yaygın olarak kullanılır olmuştur. (bk. Gündönümü).

Somma (Al. Fr. İng. Somma). İtalyanca **somma**, yükseklik demektir. Vesuv yanardağındaki bir addan alınmadır. Önce yanardağ püskürmeleriyle yığılmış ortası çukur bir dağ biçiminde beliren yer kabartısının, yeni bir takım **patlamalar**'dan sonra artakalan bölümü. Ortadaki krater alanından yeni püskürmelerle bir tepe daha yığılmış bulunur. Bu **yeni tepe** ile **eski tepe** (somma) arasında bir çukurluk uzanır ki, buna **atrio** (b. bk.) adı verilmiştir. Somma ve atrio terimleri İtalya'daki vesuv yanardağından alınarak terim durumuna getirilmiştir. (bk. Yanardağ).

Son-yontuk (Al. Endrumpf, Fr. Pénéplaine, İng. Peneplain). Dış güçlerin sürekli aşındırmalariyle gittikçe alçalan, dalgalıca düzlükler durumuna gelen yeryüzü biçimi. W. Penck'in ortaya koyduğu **Endrumpf** yani **son-yontuk** terimi W. M. Davis'in **peneplain** yani **yontukdüz** (b.bk.) terimini karşılar. Son-yontukta yer yer kalık tepelerin bulunduğu çukurca yayvan düzlükler çok yer tutar. (bk. Aşınma dönemi, Yontukdüz, Ön-yontuk).

Son-yontukdüz (Al. Endrumpffläche, Fr. Pénéplaine, İng. Peneplain). Bir yerin sürekli olarak aşınması sonunda artık daha çok aşınamıyacak duruma gelmiş, düzleşmiş, yüksekliğinden iyice kaybetmiş yeryüzü biçimi. (bk. Son-yontuk, Endrumpf).

Sosyoloji (Fransızca **société** = toplu luk, Yunanca **logos** = bilim). (bk. Toplum bilimi).

Soyu sönme (Al. Aussterben, Fr. Périr, İng. To become extinct, eski kelime :

Yeri kuşatan havaküredе su, bulut ve sis olarak bulunur. Açık yerlerdeki bütün sular güneşin etkisi ile buharlaşır. Bunlar, hava akıntılarına kapılarak uzaklara sürüklenir, orada yoğunlaşarak yağış (b. bk.) halinde yere düşer. Havadaki su nemlilik (b. bk.) olarak bulunur.

Suların içindeki başka maddelere göre çeşitli sular vardır. **Tatlı su, tuzlu su, tuzlumsu su, acı su, kireçli su** (Bunlara bakınız).

Doğal olarak kimyasal tam arı su az bulunur. Her doğal su, suyun sürekli dolaşımı sırasında geçtiği yerlerden az çok gaz, katı, erimiş maddeleri çözünmüş olarak içinde bulundurur. Kökü ve içindeki maddeleri bakımından sular şöyle ayırt edilir : 1 — Yağış suları, 2 — Yeraltı ve kaynak suları, 3 — Yeryüzü suları, 4 — Maden suları ve sıcak sular.

Su arıtması. İçme suyu (b. bk.), kullanma suyu (b. bk.), yıkanma suyu gibi suları türlü yabancı bölümlerden kurtarma, arıtma işleri. (bk. Çirkef).

Su aşındırması (Al. Korrosion, Fr. Corrosion, İng. Corrosion). Akarsuyun, taşları yontması, kemirmesi, eritmesi yoluyla yaptığı aşındırma.

Su-basan taban (Al. Flussaue, Überschwemmungsbett, Talebene, Aue, Fr. Lit de hautes eaux, Lit majeur, İng. High-water bed, River plain, eski terim : Feyezân vâdisi). Akarsuların yanlama aşındırması, yatak eğiminin çok azalması ile ırmağın menderes büklümleri yapmasiyle gittikçe genişliyen, aluviyonlarla örtülen vâdi tabanı. Akarsu yatağının iki yanında uzanan böyle bir taban sadece 20-40 metre genişlikte olabileceği gibi, bir ovayı andıracak kadar geniş bulunabilir. Bu yüzden bunlara **vâdi tabanı ovası** bile denildiği olur.

Irmak boyunca akma hızı ve bunun sonucu olarak çarpma gücü yer yer değiştiğinden, **yanlama aşınma** (b. bk.) ile bir yandan akarsu yatağının yanları kemirilirken, bir yandan da yer yer **aluviyon yığınakları** olur. (bk. Birikinti ovası). Irmağın, yanlama aşındırması sürdükçe her iki yandan genişlemeler olur. (bk. Birikinti ovası). Irmağın, yanlama aşındırması sürdükçe her iki yandan genişlemeler olur. İşte suların kabarık zamanlarında, taşkına uğrıyan bu birikinti düzlükleri birer **su-basan taban** (Al. Überschwemmungsbett, Fr. Plaine inondable, İng. Flood plain) dır. (bk. Ova).

Su-basan taban ovası (Al. Auenebene, Fr. Plaine inondable, İng. Flood-plain, esk terim : Feyezân ovası). Yanlama aşındırmasını iyice yapmış bir ırmak boyunda uzanan, kum, çakıl, kil gibi taş parçacıklariyle dolmuş, çok geniş vâdi tabanı. Böyle yerlerde geçici göllerin, gölcüklerin, bataklıkların bulunduğu yerlerdeki tortulanmalarla da ova genişlemiş bir görünüş gösterir. (bk. Su-basan taban, Vâdi tabanı, Ova).

Su-batan (bk. Suyutan).

Su-bilgisi (Al., Fr. Hydrographie, İng. Hydrography, eski terim : Mebhas-i miyâh). Yeryüzünün sularının incelendiği bilim kolu.

Su-bilimi (Al., Fr. Hydrologie, İng. Hydrology). Yeryüzünün ve yerin içinin sularının incelendiği bilim.

Su-boyu ormanı (su-boyu ağaçlığı). Bozkırlarla. (b. bk.) ağaçlı bozkırlarda (b. bk.) ırmaklar boyunca uzanan ormanlar. Böyle ormanlar, az yağışlı, otluk bölgelerde akarsuların iki yakasında uzanır. Böyle kurakça yerlerde sıra sıra ağaççıkların, ormanların yetişebilmesi, ırmağın yanlara sızan sularının burada nemli yerler meydana getirmiş olmasından ileri gelir. Böylece havanın eksik olan nemliliği ve yağışı, ağaç için bu yolla giderilmiş olur. (bk. Orman).

Su-bölümü (Al. Wasserscheide, Fr. Ligne

Cinsi münkariz olma). Hayvanlarda, bitkilerde çok görülen **soysuzlaşma,** (dejenerasyon) ve yavaş yavaş soyu sönme olayı. Bu olayın sebepleri şunlara bağlanır : Canlılar arasındaki yaşama yarışması yüzünden kimi canlının soyunun sönmesi. Canlının yaşadığı yerde yıpratıcı çevre değişmelerinin doğuşu yüzünden soyun sönmesi. Bu olaylarla eski canlılar bilimi (paleobiyoloji) uğraşır. Tarih çağlarında da avcılık yüzünden türlü hayvanlar azalmış, soyları ortadan kalkmağa, sönmeye doğru gitmiştir. (bk. Tabiatı koruma bölgesi).

Soyulma (Al. Abschuppung, Desquamation, Fr. Ecaillement, Désquamation, İng. Scaling off, eski terim : Tefellüs). Çöllerde gece ile gündüz sıcaklığı arasındaki büyük ayrılık yüzünden taşların pul pul ayrılması, yüzlerinin soyulması olayı. Taşların yüzü gündüzün çok ısınınca **genişler.** Geceleyin çok soğuyunca **büzülür.** Çöllerde bu değişik olay hergün sürer, gider. Bu yüzden de en sert taşlar bile tane tane, kabuk kabuk, pul pul soyulur, parçalanır.

SöküIme yeri (Al. Abrissnische, Fr. Niche de départ, Niche d'arrachement, İng. "Starting" scar). Dağ göçmesi olan yerlerde aşağıya kayan yığının söküldüğü yer (bk. Dağ göçmesi, Göçüntü). Burası bir **oyuk** biçiminde olur.

Sömürge (Al. Kolonie, Fr. Colonie, İng. Colony, eski terim : Müstemleke). Bir devletin kendi toprakları dışında edindiği ve türlü faydalanmalar sağladığı topraklar. (bk. Sömürge kurma, Sömürge ürünleri).

Sömürge kurma (Al. Kolonisation, Fr. Colonisation, İng. Colonization, eski kelime : Müstemleke te'sisi).

1 — Bir devletin kendi toprakları dışında toprak edinmesi işi. Bu, sömürge kurmadır.

2 — Anayurt dışındaki bir ülkede bir topluluğun yerleşmesi.

Sömürge ürünleri (Al. Kolonialwaren, Fr. Denrées coloniales, İng. Colonial Production, eski terim : Müstemleke mahsûlâtı). Sıcak kuşak bölgelerinden, ülkelerinden Avrupa'ya getirilmiş olan ürünlere verilmiş ad. Bunlar arasında kahve, kakao, şeker-kamışından yapılmış şeker, çay, bahârat, pirinç, sıcak bölge meyvaları vardır. (bk. Sömürge).

Spektrum (Lâtince spektrum = hayâl, görüntü). (bk. Görüntü).

Speleoloji (Yunanca : **spelaion** = mağara). (bk. Mağara bilimi).

Step (Rusça : **stepj** = düz, kurak yer). (bk. Bozkır).

Stratigrafi (Lâtince **stratus** = tabaka, Yunanca **graphein** = yazmak, çizmek). (bk. Tabaka bilimi).

Stratosfer (Al. Stratosphäre, Fr. Stratosphère, İng. Stratosphere). Alt hava-kürenin (b. bk.) üstündeki hava katı.

Strüktür (Lâtince structura = yapı, tabakalanma). (bk. Yapı).

Su (Al. Wasser, Fr. Eau, İng. Water, eski kelime : Ma'). İki hacim hidrojen ile bir hacim oksijenden oluşmuş bulunan madde. Başka bir sözle, kimyasal arı su, hidrojenin oksididir. Yani, molekülü 2 atom hidrojen ile bir atom oksijeni kendinde toplamıştır. Su, bütün yaratıkların çok gerekli bir ilksel maddesidir. İnsan yemeksizin uzunca bir süre yaşıyabilir. Fakat susuzluğa dayanamaz. Hayvanların, bitkilerin de suya olan ihtiyacı çok büyüktür. İçme, kullanma, sanayide harcama suları başta gelen ihtiyaçlardandır.

Yeryüzünün hemen dörtte üçünü sular örtmüştür. Suyun çoğu denizlerdedir. Karalarda ise göl, akarsu, kaynak, yeraltı suyu olarak sular vardır. Su, katı durumda olarak iki kutup bölgesinde ve yüksek dağlarda geniş yer tutar.

de partage des eaux, İng. Watershed, Water parting, eski terim : Hattı taksîm-i miyâh). Bir akarsuyun su toplama alanını komşu akarsuyunkinden ayıran doğal sınır. Bu sınırdan başlıyan sular, her iki akarsuda ayrı yönlere doğru akar. İki akarsu arasında bir ara çizgisi durumunda bulunan su-bölümü, yer kabartılarının her zaman en yüce yerlerinden geçmez. Çukur düzlüklerden de geçtiği çok olur. Su-bölümü, kolay eriyebilen taşların geniş yer tuttuğu bölgelerde, kurak bölgelerde, bataklık yerlerde çoğunca belirsizleşir.

Su-bölümü çizgisi, uzunca bir süre bulunduğu yerde kalmaz. Yer değiştirir. Bunun sebebi akarsuların geri geri aşındırması (b. bk.) dır.

Su-buharı (Al. Wasserdampf, Fr. Vapeur d'eau, İng. Water vapor, Steam). Suyun (b. bk.) buğulaşmasından doğmuş bir gaz. (bk. Buharlaşma). Buna **buğu** adı da verilir.

Su bulma (bk. Su sağlama).

Su çarkı (Al. Wasserrad, Fr. Roue mue par l'eau, İng. Water wheel). Su gücünden faydalanmayı sağlıyan en eski araç.

Su-çıkan (Al. Wiederausfluss, Fr. Résurgence). (bk. Kaynak).

Su değirmeni (Al. Wassermühle, Fr. Moulin à eau, İng. Water-mill). Su gücünden faydalanılarak döndürülen çarka bağlı bir değirmen (bk. Yel değirmeni, Değirmen).

Su derleme (**Kaptaj**). Bir kaynağın çıkardığı suyu çoğaltmak için taban suyunu bir noktaya doğru derleme, toplama işleri. Kaynak yerinin altındaki geçirimsiz (b. bk.) tabaka su ile iyice doymuş durumdadır. Bunun için kaynaktaki suyun, mümkün olduğu kadar daha aşağıda bir yerden, geçirimli tabakanın tabanına çok yakın bir seviyeden akıtılması, eğer varsa daha alttaki taş yarıklarının kapatılması, böylece buradaki taban suyunun daha çok derlenmesi gerekir. İşte bu işlere **taban suyunu derleme** anlamına gelen **suyu kapte etme** veya **kaptaj** (Fransızca **captage**, kaynak sularının setler ve bentlerle istenilen yere akıtılması anlamına gelir) denilmiştir ki, dilimizde buna **dipten su derleme** veya sadece **su derleme** de denir. (bk. Taban suyu, Yeraltı suyu, Kaynak).

Su dolaşımı (Al. Kreislauf des Wassers, Fr. Circulation des eaux, İng. Hydrologic cycle, eski kelime : Deverân-i miyâh). Denizlerden, karalardan buharlaşarak atmosfere çıkan suların yağışlarla aşağı inmesi, burada karaların üzerine düşen yağışın toprağa sızarak, akarak, buharlaşarak yeniden denize, atmosfere dönmesi olayı. Bu durum bir dolaşmayı gösterdiğinden bu olayların hepsine birden **su dolaşımı** denilmiştir.

Denizden buharlaşarak yine denize yağış halinde inme şekline küçük su dolaşımı denir. Denizlerdeki buharlaşmadan sonra bu nemli havanın karalara sürüklenmesiyle orada yağış durumuna geçmesine, bu yağışın yer altında, yer üstünde dolanmasından sonra yeniden denize ulaşmasına büyük su dolaşımı adı verilir.

Su-düşen (Al. Wasserfall, Fr. Chute d'eau, İng. Waterfall, eski terim : Şellâle). Akarsular boyundaki bir eğim kesikliğinde (b. bk.) suların düşerek aktığı yerlere verilen ad. Böyle bir düşme yeri küçük, az yüksek olursa, bunlara **çağlıyan** (b. bk.) denir. Bu düşüş yeri büyük olursa ve sular yüksek yerlerden düşerse, bunlara da **büyük çağlıyan** (b. bk.), **çavlan** (b. bk.), şarlak (b. bk.) gibi adlar verilir.

Su-gücü (Al. Wasserkraft, Fr. Houille blache, İng. Hydro-electric, dilimize Fransızcadan çevirme yoliyle girmiş bir başka terim : **Beyaz kömür**). (Fransızca **houille** = taş-kömürü, **blanche** = ak, beyaz kelimelerinden

yapılmış olan ve su-gücünü anlatan terimin dilimizde kullanılmış eski karşılığı. **Su-gücü** terimi bugün çok yaygındır.

Su-gücü fabrikası (Al. Wasserkraftwerk, Fr. Usine, İng. Hydro-electric power). Düşen, ya da düşürülen sulardan su-gücü (b. bk.) elde edilen yer.

Su-hortumu (Al. Wasserhose, Fr. Trombe d'eau, Trombe de mer, İng. Waterspout). Denizlerde arasıra beliren hortum. (bk. Yel hortumu, Hortum, Döngü).

Su-küre (Al. Hydrosphäre, Fr. Hydrosphère, İng. Hydrosphere, eski terim : Küre-i mâiye, Kürei mâiye). Yer yuvarlağının üzerini geniş ölçüde örten sular. (bk. Denizler).

Su ölçmesi (Al. Wassermessung, Wassermengenmessung, Hydrometrie, Fr. Hydrométrie, İng. Hydrometry). Bir suyun **akım** (b. bk.) değerini bulmak için, belirli bir yerde, bir zaman birimi içinde yapılan ölçmeler.

Su sağlama (Al. Wasserversorgung, İng. Water supply, başka kelime : Su temini). Evlere gerekli olan **içme suyu** (b. bk.), **kullanma suyu** (b. bk.) ile endüstriye gereken suyu **bulma, getirme, dağıtma** işleri. Bu sular, yağışlardan (bk. Sarnıçlar, kar kuyuları), yeryüzündeki sulardan (akarsular; göller), yeraltı sularından (Kuyular, arteziyen kuyuları) ve kaynaklardan sağlanır. (bk. Su).

Su-süpürmesi (Al. Denudation, Fr. Dénudation, İng. Denudation, eski terim : Tâ'riye). Denüdasyon teriminin dar anlamı ile karşılığıdır ki, taşların ufalanmasına bağlı olarak yeryüzünü yalıyan suların geçtiği yerleri soyması, süpürmesi olayını belirtir. Bir yatak içinde henüz toplanamamış, bir yamaç boyunca aşağı inerken geçtikleri yerin yüzünü kaplarcasına akarlar. Bu anda yamaçtaki toprak süpürülür, sürüklenir. İşte yamacın zamanla **çıplaklaşmasına** (Al. Entblössen, Fr. mise à nu, İng. laying bare) yol açan bu olay **su-süpürmesi'dir.** Suyun böyle yamacı süpürmesinden türlü türlü ufak yeryüzü biçimleri doğmuştur : Yarıntılar, lâpyalar, kırgıbayır, peri-bacaları (Bunlara bakınız).

Su tasfiyesi (bk. Su arıtması).

Su türbini (Al. Wasserturbine, Fr. Roue hydrolique, Turbine, İng. Turbine). Su-gücünden faydalanmayı sağlıyan önemli bir makine. Su türbini ile akan suyun akış gücünden elektrik elde edilir.

Su-yatağı (Al. Wasserlauf, Fr. Cours d'eau, İng. Water-course, eski terim : Mecrâ, **Su mecrâsı,** dilimizde **mecrâ** karşılığı **yatak** kelimesi kullanılmakla beraber, akarsuların türlü bölümlerini belirtmek için **kesim** kelimesinden faydalanılır : Sözgelişi, Almancadaki Unterlauf karşılığı **aşağı kesim,** Oberlauf karşılığı **yukarı kesim,** Mittellauf karşılığı **orta kesim** terimleri kullanılır). Akarsuyun yolu boyunca aktığı yatak. (bk. Yatak).

Su-yutan (Al. Schlundloch, Fr. Goule, Bétoire, İng. Sink-hole, Swallow-hole, Sink, Sırp-Hırvatça Ponor, Yunanca Katavothra). Eriyen taşların bulunduğu bölgelerde suların dibe daldığı yer. (bk. Su-çıkan, Düden, Obruk, Mağara, Gölova, Karst olayları).

Sudan-çıkma (Al. Auftauchen, Fr. Emersion, İng. Emergence). Deniz dibinin yüze çıkması olayı. (bk. Yer kabuğu). Bunun tersi **batma** (b. bk.) dır.

Sudan çıkmış kıyı (Al. Aufgetauchte Küste, Auftauchküste, Fr. Côte d'émersion, İng. Coast of emergence). Yer kabuğu oynamaları, yaylanmaları (b. bk.) yüzünden, deniz dibi iken yüze çıkmış bulunan yerlerin kıyısı. (bk. Kıyı).

Suhûr (bk. Taşlar, Külteler, Kayaçlar).

Suhûr-i ganemiye (Arapça suhûr = taş-

lar, ganemiye = koyun). (bk. Hörgüç-kaya).

Suhûr-i indifaiye (bk. Püskürük taşlar).

Suhûr-i meksûre (bk. Kırıntı taşlar).

Suhûr-i müstehâle (bk. Başkalaşmış taşlar).

Suhûr-i mutatabbıka (bk. Tabakalı taşlar).

Suhûr-i rüsûbiye (bk. Tortul taşlar).

Sulama (Al. Bewässerung, Künstliche Bewässerung, Fr., İng. Irrigation, eski terim : İrvâ, İrvâ ve iska, bir başka Türkçe terim : Suvarma). Bitkinin daha iyi gelişmesini sağlamak, toprak sıcaklığını yükseltmek üzere toprağa su verilmesi işi. Bunun için su bulma, **su-sağlama** (b. bk.) işleri başta gelir. Kurak iklimlerdeki topraklar, başka şartlar aynı ise, nemli iklimlerdeki topraklardan daha verimlidir. Çünkü, nemli iklimlerdeki toprakların besleyici bir kısım maddelerini yağmur suları eritir, götürür. Kurak iklimlerde ise bunlar kalır. Böyle topraklardan en yüksek verimi almak için o toprakları sulamak gerekir.

Sulama eski çağlardan beri bilinir. Bugünkü sulama işleri, eski sulama şekillerinin ilerlemiş durumunu gösterir. Sulama, şu iki temele dayanır :

1 — Suyu bulmak, biriktirmek. Bunun için akarsular boyunda yer yer **büğet'ler** (b. bk.) (barajlar, bentler) yapılır. Suların kabarık zamanında buralarda **göletler** (b. bk.) belirir. Kurak mevsimde sulamayı gerektiren zamanlarda bu sularla tarlalar, bahçeler suvarılır. Eğer bölgede akarsular, göller yoksa, sulama için kuyulardan faydalanılır. Sulama yapılan yerler, bozkır, çöl olsalar bile oralardan çok ürün alınır.

2 — Suyu dağıtmak. Bu iş, elde edilen suyu türlü arklarla, su yolları ile tarlalara, bahçelere ulaştırmak, oralara dağıtmaktır. Çok eskiden beri türlü yerlerdeki çiftçiler bunu yapmış, topraklarını suvarmışlardır. Öyle yerler de vardır ki, bostan dolaplariyle kuyudan çekilen sular, ağaçlıkları, tarlaları sular.

Bu dağıtma işinde bir yenilik yapılarak, yağmur yağdırırcasına **suyu fışkırtma** yoluyla da, toprağın sulanması sağlanmıştır ki, buna **yağdırma** (b. bk.) denir. (bk. Akaçlama).

Sular bilgisi (Al. Gewässerkunde, Hydrographie, Fr. Hydrographie, İng. Hydrography, eski terim : Mebhas-ı tasvir-i miyâh). Geniş anlamı ile bütün suları konu olarak ele alan bilim. Bu durumu ile **hidroloji** (b. bk.) ye uyan bir anlamı bulunur. Sular bilgisi içinde **deniz** bilimi, **göl** bilimi, **akarsu** bilimi, su kaynakları, yeraltı suları, karst hidrografyası, **buzul** bilimi (bunlara bakınız) yer tutar. Dar anlamı ile coğrafyanın bir kolu olarak **karalardaki sular** konu olarak ele alınır. Sular bilgisinin toprakları sulama (b. bk.), kurutma işlerinde, su-gücünden faydalanmada, içme ve kullanma suyu sağlanmasında önemli yeri vardır.

Sular yarımküresi (Al. Wasserhalbkugel, Fr. Hémisphère des eaux, İng. Water hemisphere, eski kelime : Nısıf küre-i miyâh). Ortası, Yeni Zelanda adalarından Güney Adasının doğusunda bir yer olarak düşünülen yer yuvarlağının yarısı. (bk. Karalar yarımküresi).

Sulu-sepken (Al. Schneeregen, Fr. Giboulé, İng. Sleet). Kar tanelerinin hemen eriyecekmiş gibi sulu olarak yağması olayı.

Böyle yağışlarda çoğunca kar taneleri irice olur. Kar, yere değince erimeye başlar. Kimi zaman da kar tanelerinin daha yere değmeden yarı erimiş durumda bulunduğu olur. Böyle kar yağışları, yağmurla karışık kar özelliği gösterir. Bundan ötürü karın böyle yağışına, **sulusepken** denilir. Yağan kar için de **sulu kar** denir. Böyle yağışlarda **kar örtüsü** kolayca

meydana gelemez. (bk. Kar, Karakış, Tipi, Kuşbaşı kar, Kar örtüsü).

Sun'i taraça (bk. Yapma seki).

Sun'i sulama (bk. Sulama).

Suya-dalma (bk. Batma).

Sübsekan akarsu (bk. Yan akarsu).

Sübtropikal iklim (bk. Dönence-altı iklim).

Sühûnet (Arapça : sühûnet = sıcaklık). (bk. Sıcaklık).

Süngertaşı (Al. Bimsstein, Fr. Pierre ponce, İng. Pumice). Sünger görünüşlü, çok yeğni (hafif), açık renkli, köpüklü, cam durumunda bir yanardağ püskürmesi taşı (bk. Taşlar).

Süpürülme (Al. Denudation, Fr. Dénudation, İng. Denudation, eski terim : Ta'riye, dilimize girmiş bir başka terim : Denüdasyon). Dar anlamı ile **suyun süpürmesi** (bk. Su süpürmesi), **yelin süpürmesi** (bk. Yel süpürmesi). karşılığı kullanılan ve bir yüzey boyunca olan aşınmayı, yontulmayı belirten terim.
Geniş anlamiyle türlü etkilerin taşların ufalanması, dağılması, parçalanmış bir örtü halinde belirmesiyle ilgili şekilde giderek türlü dış güçlerle yeryüzünün soyulup süpürülerek gittikçe çıplaklaşması olayı. (bk. Denudation).

Sür'at-i cereyân (bk. Akış hızı).

Sürekli iniş (Al. Gleichsinniges Gefälle, Fr. Pente continue, İng. Continuous slop, eski terim : Devamlı meyil).
Bir akarsuyun kaynak yerinden ağzına kadar süren iniş. Bu iniş, akarsu yatağının başlıca özelliklerindendir. (bk. Akarsu).

Sürtünme (Al. Reibung, Fr. Friction, Frottement, İng. Friction, eski terim : Delk ve temâs, Delk ü temâs). Yer değiştiren bir cismin geçtiği yere sürtünmesi (buna **dış sürtünme** denir), bu cismin parçacıklarının birbirine sürtünmesi (**iç sürtünme**). Akarsuların hızı bu sürtünmelerle ilgili olarak kesilir. Bir ırmağın hızının en az olduğu yerler, ırmak yatağına yakın bulunan yerlerdir. Çünkü burada akış sırasında **dibe sürtünmeler** olur. Irmağın tam kıyısında da sürtünmeler çoktur. Bunun için sürtünmenin az olduğu yer ırmağın derin yerlerinin üstündeki su katıdır. Ayrıca, suyun moleküllerinin de birbirlerine sürtünmeleri vardır (İç sürtünme). (bk. Eşhız eğrisi, Akarsu).

Sürtünme breşi (Al. Reibungsbreccie, Fr. Brèche de friction, İng. Friction breccia, eski terim : Delk ü temas breşi). Bir kırılma yeri boyunda sürtünmeler, ezilmeler yüzünden meydana gelmiş breşler. (bk. Kırılma yüzeyi, Kırılma, Breş).

Sürünme (Al. Gekriech, İng. Creeping, Creep). Yağmurlu bölgelerde, bitki örtüsü bulunan az eğimli yamaçlarda bile beliren, çok ağır giden yamaç kaymaları. Bu kaymalar sonunda yamacın önünde yumuşak uzanışlı tümsekler belirir.

Sürüntü (Al. Geschiebe, eski terim : Mevaddı müntakile). Akarsuların sürükleyip getirdiği, işlediği taş parçaları. Kil, kum, çakıl, yarı köşeli, iri çakıl, kaya parçası büyüklüğünde yuvarlanmış taşlar bunlardandır. Akarsuyun sürüklemesiyle de **sürüntü** toplanır. Dağlık yerlerdeki hızlı akışlı dereler boyunda **sürüntüler** iri olur : Çoğunca iri çakıl, kaya parçası durumunda bulunur. Irmaklar boyunda ise sürüntüler incelmiş bulunur : Kil, ince kum, kum çok yer tutar. Öyle ırmaklar vardır ki, bir yılda sürükleyip getirdikleri sürüntüler 150 bin m^3 ü bulur.
Akarsular gibi buzullar da sürüntü maddeleri getirir. **Sürüntü mili** (b. bk.) denilen **yığıntılar** buzulların çekilmesi sırasında kalmış killi, **dip buzul-taşları**'dır.
Akarsuların sürüntüleri, zamanla su yollarını kapar, baraj göletlerini doldurur. Bu doldurmaları, lığlanmaları

önlemek için türlü çarelere başvurulur. Bu arada, sürüntü maddelerini toplama yerleri yapıldığı gibi sürüntülerle dolmuş olan su yolları tarama yoluyla da bunlardan temizlenir. (bk. Aluviyon).

Sürüntü mili (Al. Geschiebelehm, Fr. Argile à blocaux, İng. Boulder-clay). Buzul Çağındaki taş ezilmeleri sırasında oluşmuş, ince taneli bir çeşit sürüntü. (bk. Sürüntü).

Sütre-i nebâtiye (bk. Bitki örtüsü).

Süzekli göl (Al. Blindsee, Dolinensee, Fr. Lac de doline, İng. Sink-hole pond). Ayak olarak sadece dipten sızıntısı bulunan göl. Böyle göllere çoğunca karst yörelerinde rastlanır. Gölün fazla suları, gölün dibinden ağır ağır sızar. İç Anadolu'da Ereğli yakınındaki Düden Gölünde olduğu gibi. Dilimizde buna **dipsiz göl** denildiği de olur.

- Ş -

Şafak (bk. Gün ağarması, Tan).

Şahit tepe (bk. Tanık tepe).

Şâibe-i şems (Arapça, şâibe = leke, şems = güneş). (bk. Güneş lekesi).

Şâ'riyet (bk. Kılcallık).

Şark (bk. Doğu, Ana yönler).

Şarlak (bk. Büyük çağlıyan, Çavlan).

Şaryaj (Fransızca **charriage** = taşıma, sürükleme). (bk. Aşma).

Şaryaj örtüsü (bk. Aşma örtüsü).

Şaryajlı yapı (bk. Aşmalı yapı).

Şebeke-i miyâhiye (Arapça **şebeke** = ağ, **miyâh** = akarsu). (bk. Akarsu ağı).

Şebnem (Farsça şebnem = çiy). (bk. Çiy).

Şecer (Arapça Şecer = ağaç, çoğulu eşcâr = ağaçlar, küçüğü şüceyre = ağaççık, taht-ı şecer = ağaç altı). (bk. Ağaç).

Şehir (Al. Stadt, Fr. Ville, İng. Town, City, eski kelime: Belde). Köyden ayrı olarak, bir bölgede çeşitli sanat, endüstri ile ticaret, yollar, ulaştırma bakımından böyle bir bölgenin ortasında bulunan büyücek yerleşme yeri. Bu bulunuşta şehrin gördüğü birinci dereceden işler olur: **Ticaret** şehri, **endüstri** şehri, **kültür** şehri, **dini** şehir, **askerî** şehir, **yönetim** merkezi gibi. Bir şehirde bunlar bir, ya da birkaç önemli yer tutar. Bir şehirde evler oldukça sık bir durum gösterir, türlü çalışma alanlarında bir **iş bölümü** bulunur, aydınlatma, temizleme, su, ulaştırma işleri önemli yer tutar. Şehirlerin kimisi **pek küçük** (2000-5000 nüfuslu), kimisi **küçük** (5000-20000 kişilik), kimisi **orta derecede** (20.000 - 100.000 nüfuslu), kimisi **büyük** (100.000 - 1 milyon nüfuslu), kimisi ise **çok büyük**'tür (milyonluk şehir). (bk. Büyük şehir, Küçük şehir, Dev şehir, Şehir çekirdeği).

Şehircilik (Al. Städtebau, Stadtplanung, Fr. Urbanisme, İng. Town planning). Şehirlerin kurulması, düzenlenmesi, bakımı, güzelleştirilmesi, genişletilmesi, ekonomik, toplumsal, kültürel kurullariyle ilgili konuları içine alan bir bilim. Şehircilikte bu çeşit yerleşme yerlerinin gelişmesine, serpilmesine bir yön verilir. Eskiden düzensiz olarak yapılmış şehir yerlerinde, bugün **şehir çekirdeği** durumunda kalmış olan bölümlerde, türlü güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Bu yüzden şehirlerin düzenli olarak gelişmesi, artık temel tutulmuştur. Bu işlerin yürütülmesinde şehircilik biliminin yeri büyüktür.

Şehircilik çalışmalarında şehrin kurulacağı, serpileceği yerlerin coğrafya bakımından özelliği, temellerin bulunacağı toprağın özelliği, yeryüzü biçimleri, o yerin havası ve suları, akarsularla ilgisi gibi doğal şartlar önemli yer tutar. Ayrıca ulaştırma, endüstri, nüfus, evle ilgili işler incelenir. Türlü verilere dayanılarak şehrin büyük ölçekli plânları çizilir. (bk. Şehir, Köy plâncılığı, Yer plâncılığı, Bölge plâncılığı, Ülke plâncılığı).

Şehir coğrafyası (Al. Stadtgeographie, Fr. Géographie urbaine). Yerleşme coğrafyasının bir bölümü. Şehir coğrafyasında şehrin yayıldığı yerdeki inceleme ve araştırmalarla ilgili şekilde başka bilim kolları ile birlikte çalışılır. Şehir coğrafyasında bu alanda düşen işler şunlardır: Yeryüzü biçimleri ve yol durumu, toprak, taban suyu ve iklim durumu, şehrin büyümesini durdurabilecek olaylar, toprak ve arsa ile ilgili bilgiler, toplumsal ve şehrin çevresiyle bağlantısı işleri, şehrin etkisi altında kalan bölge. (bk. Şehircilik, Şehir).

Şehir çekirdeği (Al. Altstadt, Stadtkern, Fr. Cité, Vieille ville, İng. City, eski terim : Şehir nüvesi). Şehir yerleşmesinin ilk kurulduğu yer ve bir şehrin çekirdeği. Böyle bir yer daha eski bir yerleşme yeri (köy), ya da kale, belirli zamanlarda satıcıların ve alıcıların toplanıp dağıldığı pazar yeri, han, kervansaray, cami yeri olmuş bulunabilir. Büyüyen şehir, işte böyle bir çekirdeğin bulunduğu yerde ve çevresinde yayılmış ve sonraları çok daha uzaklara serpilmiş bulunur. Kimi hallerde şehir, bu eski çekirdeğin yanında, ya da oldukça uzağında büyür. O zaman bu eski çekirdeğin bulunduğu yere **"eski şehir"** de denildiği olur.

Bir çekirdeğin çevresinde gittikçe gelişen şehir, bu defa ya bu eski çekirdeğin yanlarında beliren daha yeni çekirdekler çevresinde serpilir, ya da eski çekirdekten başlayıp çevreye doğru, kollar halinde genişler.

Şehirlerin bu eski bölümleri olan şehir çekirdeği ile, yeni bölümleri arasında yapı biçimleri, sokakların genişliği ve düzgünlüğü, bahçeler, yeşil alanlar bakımından ayrılık olur. Şehrin eski bölümünde sokaklar dar, eğribüğrü, evler birbirine yaslanmış, bahçeler yok denecek kadar az bulunur. (bk. Yenişehir, Şehir, City).

Şehir dışı mahalleler (Al. Stadtransdsiedlung, Fr. Banlieue, İng. Suburb, Fransızcadan dilimize girmiş : Banliyö). Çok çabuk büyüyen şehirlerde asıl düzenli şehrin çevresinde belirmiş, genişlemiş olan mahalleler ve şehir bölümleri. Bunlar, çoğunca, tek katlı çabuk yapılmış evlerle doldur. (bk. Varoş).

Şehir halkı (Al. Stadtbevölkerung, Fr. Habitante d'une ville, Populations urbaines, İng. Town people, eski kelime : Belde sekenesi). Şehirde yaşıyan, orada yerleşmiş bulunan insanlar. Köylerde yerleşmiş olanların çiftçilik, hayvancılık, bahçecilik, sebzecilik, bağcılık yapmalarına, ya da o arada el dokumacılığı, başka el sanatlariyle uğraşmalarına karşılık, ticaret, fabrika işçiliği, çeşitli sanatlarla uğraşmak gibi şehirde bulunan geçim kaynaklariyle yaşıyan şehirliler çok yer tutar. (bk. Şehir, Büyük şehir, Köyden göçme).

Şehir havası (Al. Stadtluft, Stadtklima, Fr. Air" de la ville, İng. City "air", "klimate"). Büyük şehirlerde çevrelerine göre ayrı olan bir çeşit hava. Böyle bir hava, hele endüstri şehirlerinde, pis ve karışık bir duman halinde belirir, durgun, havalarda sisler olur. Bu karışık hava yüzünden şehrin sıcaklığında farklılık olur : Yerdeki sıcaklığın havaya çabuk dağılmaması yüzünden şehrin sıcaklığı geceleri, çevresinden birkaç derece fazla bulunur. Gündüzleri, yanyana sıralanmış çok katlı evler,

güneşin karşısında şehir çevresindeki kırlara göre daha çok ısınır. Arasıra esen yeller, insanın yüzüne sıcak hava dalgaları olarak vurur. Böyle şehirlerde kar, yerde, çevresine göre daha az bir süre kalabilir. (bk Şehir).

Şehir-içi demiryolu (Al. Stadtbahn, Fr. Métropolitain, İng. City-railway). Büyük şehirlerde şehri bir baştan öbür başa geçen, ya da **çember** biçimindeki uzanışı ile şehrin türlü yerlerini birbirine bağlıyan demiryolu. Burada işliyen taşıtlara **ara-treni** denir.

Şehir plânı (Al. Stadtplan, Fr. Plan d'une ville, İng. Townplan). Şehirlerin düzgün olarak gelişmesini sağlamak üzere yapılmış büyük ölçekli haritalar. Bunlar çoğunca 1/500, 1/1000, 1/2000 ölçekli olur. Genel bir görünüşü vermek üzere 1/5000 ölçeklileri yapılır. Şehir plânı, Şehircilik için çok önemlidir. Böyle bir plânda ev yerleri, yollar, yeşil alanlar, bahçeler, alışveriş yerleri ve spor alanları belirtilmiş bulunur. Şehirler bu plânlara göre ileriki yıllarda gelişmeye, serpilmeye doğru gider. (bk. Şehir coğrafyası, Şehircilik, Şehir).

Şehir temizliği (Al. Städtereinigung, Fr. Nettoyage", İng. Town scavenging "service", eski kelime : Tanzifât). Şehrin sağlığını korumak için yapılan işlerin bütünü. İnsan pisliği ve çirkef (b. bk.) in ortadan kaldırılması ve lâğım döşemi, çöp, kar yığıntısı, buzların temizlenmesi, şehir temizliğinde başta gelir. Ayrıca şehrin havasını bozacak olan gazlara, tozlara, evlerle fabrikaların bacalarından çıkan dumanlara karşı tedbir almak gibi işler de bulunur. (bk. Şehir).

Şehire akın (bk. Köyden göçme).

Şehirli (Al. Stadtbürger, Fr. Citadin, İng. Townsman). Şehirde oturan.

Şelâle (Arapça şellâle). Büyük çağlıyan anlamına gelir. Dilimizde şelâle karşılığı olarak **çavlan, çağlak, gürlevik, gürleyik, su-düşen, su-uçtu, şarlak** ve daha bir çok kelimeler vardır. Bunlardan kimisi çağlıyan (b. bk.) terimi ile bir anlamda, kimisi ise, **büyük çağlıyan** yani **şelâle** anlamındadır. (bk. Çavlan).

Şelf (Al. Schelf, Fr. Plate-forme continentale, İng. Shelf, Continental shelf). (İngilizce **shelf** = sığlık, denizdeki sığ yerler). Karaları çevreliyen ve karalardan sayılan 200 m. derinliğe kadar olan **sığ-deniz dipleri.** (bk. Kara plâtformu).

Şems (Arapça şems = güneş). (bk. Güneş).

Şibih cezîre (Arapça **şibih** = yarım, benzer, **cezîre** = ada.). Uzun bir süre **yarımada** karşılığı kullanılmış eski bir terim. Sözgelişi Anadolu yarımadası yerine Anadolu şibih cezîresi, Kapıdağı yarımadası yerine, Kapudağı şibih cezîresi denirdi. (bk. Yarımada).

Şifâlı kaynaklar (Al. Heilquellen, Fr. Sources minérales, İng. Medicinal springs). İçinde erimiş olan türlü madenlerin, başka maddelerin, radyum ve radyum emanasyonlarının bulunduğu ılık, sıcak, hastalıkları iyileştirmeye yarıyan kaynak suları. Bunlardan kimisi içilir ki, böyle kaynaklara **içme, içmece** denir. Kimisi yıkanmak yoluyla faydalı olur ki, böylelerine de **kaplıca** (b. bk.), **ılıca** adı verilir.

İçlerindeki maddeler ve sıcaklık dereceleri bakımından şifâlı kaynakların çeşitleri vardır : **Tuzlu** sular, **acı** sular, **kükürtlü** sular, **demirli** sular, **iyotlu** sular, **kireçli** sular, **radyo-aktif sular** gibi.

Şihâb-ı sâkıp (bk. Akan-yıldız).

Şimâl (bk. Kuzey).

Şimâli garbî (bk. Kuzeybatı).

Şimâli şarkî (bk. Kuzeydoğu).

Şimâl Şimâl-i garbî (bk. Kuzey-Kuzeybatı).

Şimâl Şimâl-i şarkî (bk. Kuzey-Kuzeydoğu).

Şimşek (bk. Çakım).

Şist (Al. Schiefer, Fr., İng. Schiste). (Yunanca : skhistos, **skhizein** = yarılmak, çatlamak). Kil soyundan olan birçok taşlara verilmiş ad. Dilimize Fransızcadan ve bu asıldan geçerek **şist** şeklinde yazılmış olan bu taşların Türkçe karşılığı **kiltaşı** (b. bk.) dır. Almancada bunlara karşılık türlü adlar kullanılır : Schiefer, Tonschiefer, Schieferton gibi.

Şistilik (Al. Schieferung, Fr. Schistosité, İng. Schistosity, eski terim : Şiştiyet). İncecik taneleri bir yöne doğru ard-arda sıralanmış kat kat taşların yapısı. (bk. Kiltaşı, Şist).

Şitâ. Arapça şitâ = kış demektir ki, dilimizde uzunca bir süre kullanılmıştır. Sözgelişi, daha yakın vakitlere kadar **kış güneşi** yerine **şems-i şitâ** kullanıldığı gibi. Bunun gibi, **kış gündönümü** (b. bk.) karşılığı olarak ta **inkılâb-ı şitevî** denirdi. (bk. Kış).

Şole (Almanca **Scholle** = toprak keseği, kesek). Kırıklarla çevrili, yerinden oynamış yer kabuğu bölümleri için kullanılan terim. Çift sürerken tarladan koparılmış köşeli, kalıp kalıp toprak parçaları için Almanca'da **Erdscholle** = toprak keseği denildiği gibi, böyle tarlalar için **schollig**, yani keseklerle dolu tarla, **kesekli** sıfatı da kullanılır. Ayrıca birbirine bindirmiş buz parçalarına da. **Eisscholle** = buz keseği adı verilir. Bunlara benzetilerek, kırıklarla (b. bk.) çevrili yer kabuğu bölümlerine de **Scholle** = **yer kabuğu keseği**, ya da sadece **kesek** adı jeologlarca kullanılmıştır.

Bu kelime dilimize **şole** olarak girmiştir ki, Türkçe karşılığı, **kesek** kelimesi kullanılabilir (bk. Kesek).

Şot (Al. Schott, Fr. Chott, İng. Shott, Arapça : Sebha). Örnekleri Cezayir ve Tunus'ta bulunan tuzlu sığ bataklıklara verilen ad. **Şot** adı dilimize son 30 yıl içinde girmiş ve Fransızca **chott** kelimesinin imlâmızla yazılmış şekli olarak kullanılmıştır. Türkçe karşılığı **tuzlu bataklık** (b. bk.) dır. (bk. Takır).

Şuâ (bk. Işın).

Şuâvârî uzanış (bk. Yıldız uzanışlı, Yıldızımsı uzanış).

- T -

Tabaka (Al. Schicht, Fr. Couche, İng. Bed). Uzanışı, kalınlığından çok daha fazla olan düz, ya da düzce biçimli kat kat taşlar (Fr. Roches stratifiées, İng. stratified, bedded, Al. geschichtet, Schichtgesteine). Deniz, göl diplerindeki tortulanmalardan doğmuş taşlar, kat kat görünüşlü tabakalardır. Tabakalar, **yatay duruşlu** (Al. Horizontalschichtung, İng. horizontal bedding, Fr. stratification horizontale) oldukları gibi, **eğri duruşlu, dik duruşlu** da olabilirler. Duruşları nasıl olursa olsun, tabakaların, belirli bir uzanışı olur. Birkaç, ya da birçok tabakanın bir arada olması durumu için, derecesine göre, **tabakalar dizisi, tabakalar sırası** gibi adlar kullanılır.

Bir tabakanın üstündeki, altındaki yüzlerine **tabaka yüzü** denir. Tabaka yüzü, bir tabakayı yanlarındaki başka tabakalardan, taşlardan ayırır. İki tabakayı birbirinden ayıran ara yüzeyine **tabaka yapışağı** adı verilir. Burası **tabakalanma** (b. bk.) sırasında geçici bir kesintiyi, taş görünüşünün değişmesini gösterir, bir coğrafya de-

değişikliğini anlatır. Bir tabakanın üst yüzü ile alt yüzü arasındaki dik uzaklığa **tabaka kalınlığı** denir. Eğri duruşlu bir tabakanın, ya da kırılmalara uğrayıp, yukarıda kalmış tabakaların ucuna **tabaka başı** adı verilir. Yatay duruşu bozulmuş olan bir tabakanın yeri ve duruşu, **uzanış doğrultusu** (bk. uzanış), **batışı** (bk. dalış) ile ölçülür. Tabakanın batışı demek, bir tabakanın belirli bir yöne doğru, herhangi bir açı ile dalacak şekilde yere doğru girişidir. (bk. Tabaka bilimi, Tabaka kalınlığı, Kalınlık).

Tabaka basamağı (Al. Schichtstufe, Landstufe, Denudationsstufe, Fr. Côte, Cuesta, İng. Scarpland, Cuesta, Escarpement). Sert ve yumuşak tabakaların üst üste sıralanmış bulunduğu, bunların bir yana birazcık eğimli olduğu yerlerde oluşmuş yeryüzü biçimleri. Bu biçimlerin oluşmalarında suyun süpürmesinin, akarsuların aşındırmasının birlikte giden etkileri olur. Sert olan tabaka, **basamak** yerine uyar. Bu tabakanın altındaki, üstündeki kolay aşınabilen yumuşak tabakalar, bulundukları yerlerde **yörenin çukurlukları** durumunda bulunur. İşte bu iki yumuşak tabaka arasındaki sert tabakanın alnı, dik bir yamaç olarak belirir. Bunun üstündeki yer yani tabakanın üst yüzü düzcedir. Burası tabaka basamağının arkasıdır. İşte bu iki bölümden meydana gelmiş bulunan kabartıya, **tabaka basamağı** denir. Tabaka basamağının bulunduğu yerden yüksekliği, bu basamağın ana maddesi olan sert tabakanın kalınlığına bağlıdır. Üst üste gelmiş ne kadar sert, yumuşak tabaka varsa, orada o sayıda tabaka basamağı bulunur. (bk. Kuesta).

Tabaka bilimi (Al., Fr. Stratigraphie, İng. Stratigraphy, eski terim : İlm-i tabakat, dilimize girmiş bir başka terim : Stratigrafi). Yer kabuğunu (b. bk.) meydana getiren kat kat tabakaların taş olarak yapılarından, içlerindeki taşlaşmış canlılardan, bunların izlerinden, geçirdikleri değişikliklerden, yeryüzündeki yayılışlardan, nerelerde ve nasıl oluştuklarından söz eden geniş bir jeoloji kolu. (bk. Jeoloji, Jeoloji Çağları, Çağ).

Tabaka dalışı (bk. Dalış).

Tabaka doruğu (Al. Schichtkamm, Fr. Crête monoclinale, İng. Hogback). Bir yana çokça eğimli sert bir tabakanın boylu boyunca uzanan keskin yerleri. Bu keskin doruğun her iki yanında dik yamaçlar uzanır. (bk. Tabaka basamağı).

Tabaka kalınlığı (bk. Kalınlık).

Tabaka kaynağı (Al. Schihtquelle, Fr. Source d'affleurement, İng. Outcropspring). Altında su geçirmiyen bir tabakanın bulunduğu bir başka tabaka içinde toplanan yeraltı suyunun (b. bk.) yer yüzündeki derinliğine bir kesilme yerinden (bir vâdiden, bir yarıktan) yüze çıktığı yer. (bk. Kaynak, Kırılma kaynağı).

Tabaka meyli (bk. Dalış).

Tabaka tümlemesi (Al. Korrelation, Fr. Corrélation, İng. Correlation). Yükselmiş olan bir yerin aşınmasında olayların birbiri ardından sıralanışını canlandırmak ve dağın eteğinde birikmiş bulunan tortul tabakalardan (bk. Tümleyici tabakalar, Korrelat tabakalar) faydalanarak gelişmenin yeniden ortaya konulmasına yarıyacak gerekli kronolojik tutamak yerlerini elde etme işi. (bk. Fasiyes, Paleocoğrafya, Yerşekli çözümlemesi).

Tabakalanma (Al. Schichtung, Lagerung, Fr. Stratification, eski terim : Tatabbuk). Tabakaların birbiri üstünde, birbiri ardınca sıralanışı. Demiryolu yarmalarında, taş ocaklarında, derin geçitlerde, akarsuların iki yakasındaki dik yamaçlarda, deniz kıyılarındaki yarlarda çeşitli tortul taşların, birbiri üzerinde, birbiri yanında,

kat kat sıralanışı görülür. Bu tabakalar, denizlerin, göllerin dibinde, ırmak boylarında tortulanmış, böylece oluşmuşlardır. Başlangıçta bütün bu tabakalar yatay, ya da son derece az eğimli oldukları halde, sonraları, yer kabuğu oynamaları (bk. Yerinden oynama) yüzünden duruşları bozulmuş, eğrilmiş, buruşmuş, kıvrılmış, ya da kırılmıştır.

Bu olayların ardından da yeni tortulanmalarla bu tabakaların üzerine, ya da bunların yanına yenileri yamanmıştır. Bu daha sonraki tabakalar, yatay duruşlarını ya saklayabilmişler, ya da bunlar da yerlerinden oynamışlardır. İşte bütün bu tabakaların çeşitli duruşlarına **tabakalanma** denir. (bk. Taş duruşu, Uygun tabakalanma, Uymaz tabakalanma, Çapraz tabakalanma, Tabaka).

Tabakalı taşlar (bk. Tortul taşlar, Tabaka).

Tabakakalı yanardağ (Al. Schichtvulkane, Stratovulkane, Geschichtete vulkane, Fr. Volcan stratifié, İng. Stratovolcano). Lâv katlariyle tüflerin birbiri üzerinde sıralanmış bulunduğu yanardağlar. (bk. Yanardağ).

Taban (bk. Vadi tabanı).

Taban karşısı (Al. Gegenfüssler, Antipoden, Fr., İng. Antipodes, eski terim : Mütekabilül akdâm). Yeryüzünde herhangi bir noktanın daire çapı ile karşısında olan yer. Başka bir sözle, yer yuvarlağının birbirinin tersi iki yerinden taban tabana karşı bulunan yer. Bu terimle, yeryüzünde birbirinin tam tersi yerlerde oturan insanlar anlatılmak istenmiştir. Bir noktanın taban karşısı, yani antipodu, o noktanın bulunduğu yarımkürenin tersi olan yarımkürede, eş dereceli, paralel üzerinde ve boylamı o noktanınkinden 180 derece farklı yer gözönüne alınır. (bk. Antipod).

Taban konglomerası (Al. Basalkonglamerat, Fr. Conglomérats de base, İng. Basal conglomerate). Deniz ilerlemesi (b. bk.) ile ilgili olarak tabakalar dizisinin başlangıcını belirten konglomeralar.

Taban seviyesi (Al. Erosionsbasis, Fr. Niveau de base, İng. Base level, eski terim : Kaidei îtikâliye, Kaide seviyesi). Akarsu ağzında derinleme kazılmanın sona erdiği yer. Akarsuyun **eğim eğrisi** (b. bk.) nin oluşmasında, ırmağa karışan kol akarsuların gelişmesinde, böyle bir ırmağın sularını topladığı bütün bölgenin aşınmasında taban seviyesinin büyük önemi vardır. Irmakların taban seviyesi olarak başta deniz yüzü gelir. Burası **ana taban seviyesi**'dir (Fr. Niveau de base général, İng. Grand base level). Fakat, **yerel taban seviyeleri** de vardır : Kendilerine dökülen akarsular için **göller**, ırmakların kolları için **ana ırmak**, ovalarda sona eren dereler için **ova yüzü** birer **yerel taban seviyesi**'dir. (Al. Örtliche Erosionsbasis, Fr. Niveau de base local). (bk. Aşınma).

Taban suyu (bk. Yeraltı suyu).

Taban suyu kaynağı (Al. Grundwasserquelle, Fr. Source phréatique, İng. Phreatic water). Taban suyu, ya da **kuyu yatağı** ile beslenen kaynak. Bunların derinliği az olduğu için, havanın sıcaklığına, soğukluğuna çok bağlı bulunurlar. Yine bu yüzden yağışmalarla, buharlaşmalarla değişikliğe uğrarlar. (bk. Kaynak, Yeraltı suyu, Kaynak suyu).

Tabanlı vadi (Al. Sohlental, Fr. Vallée mure, İng. Flat-floored valley, eski terim : Kâhil vâdi). Akarsu yatağının her iki yakasında genişçe düzlükleri bulunan, bundan sonra yamacı başlıyan vâdi. Tabanlı vâdilerin tabanı 50-100 metre genişlikten kilometrelerce genişliğe kadar değişen düzlükler olarak ırmak boyunca uzanır. Buraları verimli toprakların bulunduğu sulak yerlerdir. (bk. Vâdi tabanı).

Tâbi dere (Yan - dere).

Tâbi nehir (bk. Kol - ırmak).

Tabîat (bk. Doğa).

Tabîatı koruma (Al. Naturschutz). Doğal varlıkları koruma işleri.

Tabiî (bk. Doğal).

Tabiî âbide (bk. Doğal anıt).

Tabiî gaz (Doğal gaz).

Tahaccür. (Arapça **hacer** = taş, **tahaccür** = taşlaşma). (bk. Taşlaşma).

Tahallül (bk. Ayrışma).

Tahıl (Al. Getreide, Fr. Céréales, İng. Corn, Crops, Grain, Cereals, eski kelime : Hubûbât). Besleyici bitkilerden olan pirinç, buğday, mısır, arpa, çavdar, yulaf'a verilen toplu ad. **Tahıl yetiştirme yerleri,** coğrafya şartlarına göre değişir. **Tahıl çeşitleri** iki yönden sınırlanmıştır: Biri yükseklikle, ötekisi kutuplara yaklaştıkça. Yerine göre ekilen yerin güneşlenme, yağış alma, toprak durumu ile ilgili ayrı durumlar belirmekle beraber, dağların yüksek yerlerine çıkıldıkça tahıl yetişmesi güçleşir. Yazları sıcak geçen kurak bölgelerde tahıl epeyce yükseklere tırmanır. Yazları serin geçen yağışlı bölgelerde ekin ekilen yerlerin sınırı aşağı düşer.

Tahriri nüfus. Tahrir-i nüfus. (bk. Nüfus sayımı).

Taht (Arapça Taht = alt, altı, altında), Bir **ön-ek** olarak eskiden kullanılmıştır. Tahtelarz, tahtelbahir, tahtezzemin, tahtımedâri gibi. Şimdi **alt, altı** ve **dibi** ile karşılanmaktadır.

Tahtelarz miyâh (bk. **Yeraltı** suları).

Tahtelarz su (bk. **yeraltı** suyu).

Tahtelbahir (Deniz - altı).

Tahtelbahir indifâ (bk. Deniz dibi püskürmesi).

Tahtelbahir zelzele (Deniz altı depremi).

Tahtezzemin (Yeraltı, Toprakaltı).

Tahtezzemin su seviyesi. (Yeraltı su derinliği).

Taht-ı medâri iklim (bk. dönence-altı iklim).

Takabbuz nazariyesi (Arapça takabbuz = büzülme). (bk. Büzülme teorisi).

Takımada (Al. Archipel, Inselgruppe, Fr. Archipel, Groupe d'îles, İng. Archipelago, Group of island, eski terim : Cezâir-i müctemia). Birbirine yakın olarak bulunan birkaç, ya da çok sayıdaki adalara birden verilen ad. Filipin takımadaları gibi.

Batı ülkelerinde, Anadolu ile Yunanistan arasındaki denizde serpili birçok adalara önceleri verilmiş bulunan **Archipelagos** kelimesinden alınma **archipel** ile ilgili olarak batı dillerinde benzer kelimeler kullanılmıştır. Dilimizde bunun tam karşılığı **takımada**'dır.

Takım-yıldız (Al. Konstellation, Fr. İng. Constellation, eski terim : Cümle-i kevâkib). Gökte birbirlerine göre durumları aynı kalan yıldızlar topluluğu. Eski çağda yeryüzünün gözlemleriyle uğraşanlar, yıldızların aralarında bazı değişmez biçimler meydana getirmiş olduklarını görmüşlerdir. Bunların kolay tanınması için de her millet kendi geleneğine, inanışlarına uyarcasına bunları adlandırmıştır.

Takımyıldızları meydana getiren yıldızlardan en parıldıyanından başlayıp derece derece az ışıldayanlarına doğru Yunan alfabesindeki harfler verilmiştir. Bunlardan kimisine de özel adlar takılmıştır. Görme erimimiz (ufkumuz) üstünde her mevsimde görülebilen takım-yıldızların başlıcaları şunlardır : Büyük Ayı, Küçük Ayı, Kutup Yıldızı. Daha başka takımyıldızlar da vardır. (bk. Yıldızlar).

Takır (Al. Fr. İng Takyr).

Orta Asya'da Aral gölü ile Hazer denizi arasındaki kurak bölgede zamanına göre tuzlu bataklıklara, kuruduktan sonra da tuzlu topraklarla örtülü ovalara verilen ad. **Takır,** Türkçe bir kelime olup, İranda **kevir,** Büyük Sahra Çölünde **sebha,** Mexi-

ca'da **Bolsone** ve **Playa** adı verilen bunun gibi yerler için bir terim olmuştur. (bk. Çöl, Bozkır, Şot).

Takke buzulu (Al. Eiskalotte, Eiskappe, Fr. Calotte glaciaire, İng. Ice-cap, eski terim : Takke cümûdiyesi). Karın çok yağdığı, geniş yerler tuttuğu bölgelerde, çukurluklardan başka dağların bütün yamaçlarını, yaylaları, ovaları kaplamış bulunan **buz örtüsü**. Hemen bütün Grönland takke buzullar ile örtülüdür. Burada bu buzulların kapladığı yer 2 milyon km² yi bulur. Güney kutbunu da boydan boya kalın buzlar örtmüştür. Takke buzulları, kuzey ve güney kutup bölgelerinde yer tutmuştur. (bk. Buzla, Buzul, İç buzul).

Takke cümûdiyesi (bk. İç - buzul).

Takma - ev (Al. Fertigbauweisen, Fertigbau, Tragbares Haus, Fr. Maison portable, İng. Prefabricated house, Portable house). Evin belli başlı bölümlerinin önceden özel birtakım yollarla hazırlanıp birbirine takılarak yapılan ev. Takılmaya hazır olan bu parçalar (Al. Fertigteile) tavan, döşeme, duvarlarla ikinci dereceden parçalardır. Bu takma parçaların yardımı ile başka yapı işlerine ve harç, çimento gibi şeyler kullanmaya yer kalmadan, parçaların birbirine takılmasiyle ev yapılır.

Takma-evlerin yapılması işi yenidir. Bunun başlangıcı 1935 yılına kadar götürülebilir. İkinci Dünya Savaşında gerektiği zaman hemen yer değiştirmek, başka bir yerde birbirine takarak yeniden kurmak üzere önceden yapılmış bulunan barakalar, uçak hangarları, köprüler, iş yerleri ile bu tarz yapıda ilerlemeler olmuştur. Savaştan sonra Avrupa'nın türlü bölgelerinde bu yoldan faydalanılarak **takma-evler** yapılmıştır.

Takma-evlerin iyi yönleri, bunların çabuk kurulabilmesi, kötü havalarda da takılabilmesi, **takılma** ve **kurulma** (Fr. Montage) işlerinin kolay ve ucuz olmasıdır. İyi yapılmış olan takma-evlerin içi de düzgün ve rahattır. (bk. Ev).

Takvim (Al. Kalender, Fr. Calendrier, İng. Calendar, başka bir adı : Günbilgisi). Zaman bölümlerinin belirtilmesi için bu bölünüşün gösterildiği yer. Bütün takvimlerde astronomik değerler temel tutulmuştur. Bunlar arasında yer yuvarlağının güneş etrafındaki dolanması, 365 gün 6 saatlik dönencel yıl (bk. Yıl), yeni aydan (hilâlden) yeni aya ayın yer yuvarlağı etrafında dolanması 29 gün 12 saatlik kamer ayı gelir. Belki de dolanması daha çabuk belli olmuş bulunan ve görünüşü de hergün değişmiş olan ay, bütün takvimler için bir başlangıç noktası olmuştur.

Gerçekten ayın 12 dolanmasından 355 günlük bir yıl doğmuştur ki, buna **ay-yılı** denir. Fakat ay yılı **güneş yılı**'ndan 11 gün kadar kısa sürdüğünden, bunun başlangıcı her 33 yılda bir yenilenmektedir.

Talveg (Al. Talweg, Fr. Fond de vallée, Thalweg, İng. Valley bottom, Thalweg, Valley line). (Almanca Tal = vâdi, Weg = yol). Başka dillere de geçmiştir. Bir akarsu yatağının en derin yerlerini birleştiren çizgiye verilen addır. (bk. Bıçık).

Tan (Al. Dämmerung, Fr. Aube du jour, İng. Dawn, eski kelime : Şafak). Gündüz ile gece arasındaki kısa süre. Sabahın erken vaktinde güneş görünmeden az önce pembemsi bir ışık görülür ki, bu **tan yeri**'dir. Tan atmosferin yüksek katlarında güneş ışınlarının yansıması ve dağılmasından ileri gelir.

Tanyeri yarım saat kadar kalır. Sonra ağarma gittikçe artar, arkasından da gün doğar. Astronomi bakımından tanyerinin belirmesi, güneşin çevrenden (ufuktan) 18 derece kadar aşağıda bulunduğu sırada olur. (bk. Gece-gündüz).

Tan ağartısı (bk. Tan).

Tan yeli. Eski karşılığı = Nesîm-i seher. (bk. Yerel rüzgârlar).

Tanık-tepe (Al. Zeugenberg, Fr. Butte-témoin, İng. Butte, eski terim : Şâhit tepe). Yatay duruşlu, ya da bir yana biraz eğimli tabakaların uzandığı düzlek bölgelerde, suların aşındırmasiyle bu düzlüklerin yer yer parçalanmasından doğmuş tepe. Tanıktepe, bu düz duruşlu tabakaların (bk. Tabaka) uzandığı yaylaların eski uzanış yerlerinden artakalmış kabartılar olduğu için bu adı almıştır. Türlü bölgelerimizde tanık-tepeler çoktur. (bk. Tepe).

Tanıtma gezileri (Al. Entdeckunksreisen, Fr. Voyages de découvertes, İng. Voyage of discovery, eski kelime : Keşif seyahâtleri). Eski-çağdan beri Avrupa ve çevresinden başlıyarak, yeryüzünün türlü bölümlerine doğru olan ve yeni yeni yerleri bulma, oralardan faydalanma, tanıma amacını güden uzun geziler.

Taraça (bk. Şeki).

Taramalar (Al. Schraffen, Bergstriche, Fr. Hachures, İng. Hachures). Yamaç eğimini haritada gösterebilmek için, bu eğime koşut (paralel) olarak çizilmiş, kesik kesik, bir düzene göre belirtilmiş, türlü boyda, türlü uzunlukta çizgicikler. Bu küçük çizgiler kalınlıkları, aralarındaki açıklık ve uzunlukları ile bir yerdeki kabartı, çukur yerlerin biçimlerini belirtmeye yaramışlardır. Taramalar için ölçekler yapılmıştır.

Taramalı haritalarda yamaç ne kadar dik ise, taramalar da o kadar koyulaşır, kalınlaşır, birbirine yanaşır. Az eğimli yerlerde taramalar ince ve seyrektir. Taramalı harita, yer biçimlerinin canlı bir görünüşte çizilmelerine yardım etmiştir. (bk. Yalama).

Tarım (Al. Ackerbau, Agrikultur, Fr. Agricole, İng. Agriculture, eski kelime : Ziraat).

1 — Geniş anlamı ile ekilip dikilebilen topraklardan faydalanma. Tarım bitkilerinin yetiştirilmesi, doğal çayır ve otlaklardan faydalanma, hayvan yetiştirme, ince tarım (b. bk.) alanlarında bunlarla birlikte giden işletmeler bu arada sayılır.

2 — Dar anlamı ile ürünlerinden faydalanmak üzere tarla bitkilerini yetiştirme. Bu yetiştirme iklim, su ve toprak şartlarına, bitki soyuna bağlıdır. Çiftçi, bu şartlara uymak ve bu doğal durumdan en iyi şekilde faydalanmak üzere çalışır. İklimle ilgili olarak sulama (b. bk.), yağdırma, (b. bk.) akaçlama (b. bk.) yelden korumaya önem verilir. (bk. Tarla, Çiftçilik).

Tarım bilgisi (Al. Ackerbaulehre, Agronomie, Fr. Agronomie, İng. Agronomy, eski kelime : Fenn-i ziraat). Doğal temeller üzerine kurulmuş ve tarımı geniş bir bilgi durumuna yükseltmiş bulunan bilim kolu. **Bitki ürünleri bilgisi** de denilen bu bilim kolunun iki büyük dalı vardır : **Tarla tarımı, bitki yetiştirmesi.** Birincisinin içinde bitki ürünlerine etkisi derecesnde iklim ve toprak ve ilgili temeller, toprağı iyileştirme, gübreleme işleri görülür. İkincisinde ekme, dikme işleri, tohumlama, bakım, ürün alma, tohumları iyi saklama, bitki hastalıkları gibi bilgiler bulunur. (bk. Tarım).

Tarım coğrafyası (Al. Agrargeographie, Fr. Géographie "agricole" İng. "Agricultural" geography, eski terim : Coğrafyayı zirai).

Ekonomik coğrafyanın bir kolu. Beslenme, giyinme gibi ihtiyaçların çoğu bitki ürünleriyle karşılanır. İlk çağlarda insan yaban bitkilerinden faydalanmış, bunların meyvalarını devşirmiştir. Bugün bile böyle devşirme ile geçinen insan toplulukları vardır. Ancak, birçok yüzyıllardan beri bitki soylarını, ekip dikmek, bitki yetiştirmek önemli yer tutmuştur. Bugün yeryüzünün ekili dikili yerleri, 28 milyon Km^2 sanılıyor. Bu değer ka-

ralar yüzölçümünün % 19'unu tutar. Bitkilerden yiyecek, giyecek işleri, endüstri için işlenmemiş maddeler alınır : Bunlar arasında da tahıl çeşitleri, sebzeler, meyvalar, şekerli bitkiler, yağ bitkileri, dokuma bitkileri başta gelir. Bu çeşitli bitkileri en verimli şekilleriyle şu iki yerde bulmak mümkündür : Orta iklim kuşakları, Sıcak iklim kuşağı.

Tarım işçisi (Al. Landarbeiter, Landwirtschaftliche Arbeiter, Fr. Laboureure des champs, İng. Labourer, eski kelime : Ziraat amelesi). Tarlada, bağda, bahçede çalışan, bu işlerde bilgisi, görgüsü olan işçi. Dilimizde bu na, **ırgat** ta denir.

Tarih çağları (Al. Zeitalter, Fr. Âges, İng. Ages, eski terim : Edvâr-ı tarihiye). İnsan tarihinde geçen zaman bölümleri. (bk. Çağ).

Tarih öncesi (Al. Vorgeschichte, Urgeschichte, Prähistoire, Fr. Préhistoire, İng. Prehistory, eski terim : Kablettarih, Kabl-et târîh, başka bir adı : Prehistorya).

İnsanlığın en eski geçmişini araştıran bir bilim. Bu bilim arkeolojiye dayanarak çalışır, en çok bir yere bağlı kalmış olan insan eserlerinden faydalanır. Yerinde duran bu kaynaklardan başlıcaları şunlardır : **Mağaralar, inler, kavkı yığınları,** ev ve geçinme ile ilgili kalıntıları olan **yerleşme yerleri,** çadır ve ocak yerleri kalmış **dinlenme yerleri,** kuyular, çanak çömlek yapılmış yerler, maden işletmeleri, yollar, **tarlalar,** korunma için yapılmış toprak yığınları, mezarlık, kayalardaki duvar resimleri, **hüyükler** (b. bk.).

Taşınabilir kalıntılar arasında ise taştan yapılmış araçlar, savaş araçları, kemik, maden, ağaç, deriden yapılmış araç ve giyecekler, ev ve tarla araçları vardır. Bu buluntular, yerinde incelenir, bunların yerleri kat kat olarak belirtilir. Bunlardan faydalanılarak bu kalıntıların **bağıl yaşları** (b. bk.) bulunur. (bk. Taş çağı).

Tarihî coğrafya (Al. Historische Geographie, Fr. Géographie historique, İng. Historical geography).
Coğrafyanın, tarihi ele alan bir kolu. (bk. Coğrafya).

Tarîk-i cebel (Arapça, tarîk = yol, cebel = dağ). (bk. Dağ yolu).

Târiye (Arapça olup, soyma, çıplaklaştırma demektir). (bk. Su-süpürmesi).

Tarla (Al. Feld, Acker, Fr. Champ, İng. Field, eski kelime : arazi-i mezrûa, mezrû arazi). Ekilmekte olan toprak parçası. Ekin tarlası denildiğinde ekin ekilen toprak anlaşılır. Bunun gibi, bir nohut tarlasından, pamuk tarlasından söz edilir. Sebze yetiştirilen toprağa ise, sebze bahçesi, meyva yetiştirilen toprağa meyva bahçesi, üzüm yetiştirilen toprağa bağ denir. Böylece, **bağ-bahçe** sözüne karşılık bir **tarla** kelimesi vardır.
Tarla, çoğunca, **ekilen yer** anlamına gelir. Burada saban, traktör iş görü . Bahçe ise, çoğunca **dikilen yer** anlamına gelir. Burada çapa, bel, tırmık iş görür, sulama işleri önem kazanır. **Tarla açmak** sözünden işlenmemiş bir yaban kırını, ya da orman yerini sürüp taşlarını ayıklıyarak orasını ekilir duruma getirme anlaşılır. (bk. Açmacılık, Açma). Tarla, düz ovalarda olduğu gibi dikçe yamaçlarda da bulunur. (bk. Tarım).

Tarzı tevezzü. Şimdi coğrafyada dağılış olarak kullandığımız kelimenin eski ve Arapçadan alınma karşılığı. (bk. Dağılış).

Taslak (Al. Entwurf, Fr. Caneva, İng. Sketch). Coğrafyada, çoğunca, haritalar için kullanılan bir terim. **Harita taslağı** gibi. (bk. Harita).

Tasvir (bk. Betim).

Taş (Al. Stein, Fr. Pierre, İng. Stone, eski kelime : Hacer, çoğulu : Ahcâr). Yapı işlerine yarıyan katı, sert mad-

de. Kesme taş, çakıltaşı, göztaşı, killi taş, kireçli taş gibi. Bu, dar anlamı ile taştır. Kum da yapı işlerine yarıyan bir taştır. Asıl taştan ayrılığı, türlü derecelerden ufalanmış olmasıdır. Toz denilecek kadar ince kumlar bulunduğu gibi kaba kumlar da vardır. Bunlar da taş soyundandır. Yemek yerken, dişlerin arasına katı bir cismin girmesi halinde "dişlerin arasına taş girmiş olmasından" söz edilir. **Taş** diye söylenen bu cisim bir kum taneciğidir. Bunun gibi taş-kömüründen, petrol karşılığı olarak taşyağından da sözedilir. Taşın, az sert olanı, sert olanı, yumuşakça bulunanı vardır. Taş gibi sert, kaldırım taşı, taş yürekli gibi sözler de taşın bu özelliğini gözönüne getirir.

Sert taşların som bir kütle olarak bulunuşuna **kaya** (b. bk.) denir. Taşın çok çeşitleri vardır ki, bunlar **taşlar** (b. bk.) adı altında toplanır. (bk. Taşlar).

Taş bilimi (Al. Gesteinskunde, Petrographie, Fr. Pétrographie, İng. Petrology, Lithology, dilimize girmiş başka bir kelime : Petrografi).

Yer kabuğunu meydana getiren taşlardan, bunların oluşlarından, değişmelerinden söz eden bilim. (bk. Taş, Taşlar).

Taş-Çağı (Al. Steinzeit, Fr. Âge de la pierre, İng. Stone age). İnsanların kullanma ve savunma araçlarını taştan yaptıkları tarih öncesi (b. bk.) çağ. Bu çağ, insanlığın en eski çağıdır. Başlangıçta taşları, hemen olduğu biçimde kullanan insanlar, sonraları bunları yontarak kullanmış, sert taşlara türlü biçimler vermişlerdir. Kesici, sivri uçlu araçlar yapmışlardır. Taş-Çağı, Buzul Çağına (b. bk.) rastlamıştır.

Tarih öncesini aydınlatmaya uğraşanlar, taş-çağını üç ana bölüme ayırmışlardır : Eski taşçağı, (b. bk.), orta taşçağı (b. bk.), yeni taşçağı (b. bk.). (bk. Diluviyum, Pleistosen).

Taş-çığı (Al. Steinstrom Mur, Muhre, Fr. Coulées de pièrre, İng. Boulder stream). Yüksek, dik yamaçlı dağlarda yarı ıslak, çamurla karışık, ya da kuru taş parçası yığıntılarının aşağılara doğru akarcasına kayması, etekte döküntüler halinde yığılması. (bk. Çığ).

Taş duruşu (Al. Gesteinslagerung, Fr. Disposition, Stratification, İng. Arrangement, Stratification). Bir taşın, ya da taş tabakasının yanındaki taşlara göre duruşu. İlk oluşunda **yatay duruşlu** olan, sonraları yerinden oynamalarla (b. bk.) duruşu bozulan, böylece **eğimli duruş** alan taşlar ve tabakalar çoktur. Bir tabaka yatay değil ise onun bir **dalışı** (b. bk.), bir de **uzanışı** (b. bk.) olur. (bk. Tabaka, Delip geçen yapı).

Taş kırıntıları (Al. Detritus, Fr. Débris, İng. Rock wast). Türlü dış etkilerle taşların parçalanmış, dağılmış bölümlerinden meydana gelmiş olan köşeli, keskin kenarlı taş kırıntıları. (bk. Taş, Ufalanma, Etek döküntüsü).

Taş-kömürü (Al. Steinkohle, Fr. Houille, İng. Coal, eski kelime : Fahm). Yeraltında oluşmuş bulunan kömürlerin en eskisi. Rengi kara, parlak, alevi kısa, yanışı ağırdır. (bk. Esmer-kömür, Yer-tezeği, Tezek).

Taş nemliliği (Al. Bergfeuchtigkeit, Fr. Eau de roche, İng. Quarry water). Birçok taşların içinde bulunan ıslaklık.

Taş ocağı (Al. Steinbruch, Fr. Carrière, İng. Quarry). Yapı taşı, kaldırım taşı gibi yerlerde kullanmak üzere taş çıkarılan yer. (bk. Taş).

Taş-oluk (Al. Steinschlagrinne, Fr. Couloir (des roches), İng. "Chutes"). Yüksek dağlarda yazın köşeli taş kırıntılarının (b. bk.) yığın yığın kaydığı, kışın ise çığların (b. bk.) yuvar-

landığı, yağmurlu zamanlarda da sellerin geçtiği dik, derin, kayalar içinde oyulmuş bir oluğu andıran uzun çukurluk. Yüksek dağlarımızda **taş-olukları** çoktur. (bk. Taş çığı).

Taş tentenesi (Al. Dendriten, Fr. Dendrites, İng. Dendrite, eski terim : Hacer-i şecerî). Birçok taşlarda tabakaların arasındaki yüzlerde, ya da çatlak yerlerinde görülen yosun veya pek küçük ağaç dalı görünüşünde tentene biçimli, güzel resimleri andıran şekiller. İyi tabakalı kireç-taşlarında bunlar çok görülür. Taş tenteneleri demir oksitleri, manganez oksitleri gibi erimiş madenlerin buralarda çökelmesinden doğmuştur.

Taş yapı (Al. Steinbau, Fr. Construction en pierre, İng. Built of stone or brick, eski kelime : Kârgir bina). Taştan yapılmış yapı. Bu taşlar doğrudan doğruya taş ocaklarından çıkarılan **taşlar** olduğu gibi, çimentodan yapılmış, ya da tuğla olarak pişirilmiş malzeme de olabilir. Asıl taş yapılar en eski yapılardandır.

Taş yığını (Al. Steinhaufe, Fr. Tas de pierres, İng. Heap of rocks). Ufalanmış taşların, dökünтü, kırıntı taşlarının yığıntı yaptığı yer. Dağ eteklerinde taş yığınları çoktur.

Taşıma (Al., Fr. Transport, İng. Transportation, eski kelime : Nakil). Yük ve yolcuların, eşyanın taşınması işi. **Taşıma** işini gören başlıca **taşıtlar** demiryolu ve motorlu taşıtlarla gemiler ve uçaklardır. (bk. Ulaştırma, Ulaştırma coğrafyası).

Taşınma (Al. Massenbewegungen, Fr. Mouvement de masse, Déplacement des matériaux, İng. Mass movement, eski terim : Nakil). Yerçekiminin (b. bk.) etkisi, taş ufalanmasının (b. bk.) yardımı ile kayaların, taş parçalarının, toprakların aşağılara doğru yer değiştirmeleri olayı. Yer göçmesi, toprak akması, kaya yuvarlanması, sürünmeler (Bunlara bakınız) bunlardandır. Suyun süpürmesi de bunlar arasına girer. (bk. Aşındırma, Aşınma).

Taşıt (Al. Fahrzeug, Fr. Véhicule, İng. Vehicle, eski terim : Vesâit-i nakliye). Yolcu, yük taşımaya yarıyan araç. İnsan sırtında yapılan taşıma işlerinden, hayvan sırtında, araba ile, motorlu taşıtlarla, karada, suda, havada giden taşıtlarla yapılan çok çeşitli taşıt örnekleri vardır. Tren bir taşıttır. Araba bir taşıttır. Gemi bir taşıttır. Otobüs ve uçak birer taşıttır. Bir taşıtın değeri, kaldırabileceği yükün çokluğu ile ölçülür. Taşıtların dayanma süresi de birbirinden ayrıdır. Ortalama olarak bir otobüsün dayanma süresi 10 yıl, bir uçağın dayanma süresi 5 yıl, bir geminin dayanma süresi 40 yıldır. (bk. Trafik, Ulaştırma coğrafyası).

Taşkın (Al. Überschwemmung, Fr. Inondation, İng. Inundation, eski terim : Feyezân). Akarsuların kabarık (b. bk.) zamanında suların yataktan taşması, çevreye yayılması olayı. Taşkınlar, insan ve hayvan kaybına sebep olur. Taşkın olan yerler, çoğunca ovalardır.

Taşkın ovası (Al. Überschwemmungsebene, Fr. Plaine d'inondation, İng. Flood plain, eski terim : Feyezân ovası). Su taşkınlarının sık sık görüldüğü ovalar. (bk. Taşkın).

Taşkın yatağı (Al. Inundationsbett, Fr. Cours d'inondation, İng. Flood plain, eski kelime : Feyezân vâdisi). Akarsuların derine gömülemeyip, yüze yakın aktıkları düz yerlerde suların kabarması (b. bk.) sonucu olarak çevreye suların yayılması olayı. Taşan ırmağın çevresinde ovalar uzanıyorsa, sular uzaklara akar. Böyle yerlere **taşkın alanı** denir. Çukurova'da taşkınlar çok olmuştur.

Taşlar (Al. Gesteine, Fr. Roches, İng. Rocks, eski terim : Suhûr, dilimizde sonradan üretilmiş terimler: Külteler,

TAŞ ÇİZELGESİ

TAŞLAR

(Eski adı: **Suhûr**; Kullanılan başka adlar: **Külteler, Kayaçlar**. Almanca: **Gesteine**; Fransızca: **Roches**; İngilizce: **Rocks**)

PÜSKÜRÜK TAŞLAR (Erüptif taşlar = İndifâî taşlar)	İç Püskürük Taşlar (Plütonit'ler: derinlik taşları)				**Granit**
					Siyenit
					Diyorit
					Gabbro
	Dış Püskürük Taşlar (Volkanit'ler: yanardağ taşları)				**Liparit**
					Volkancamı (Obsidyen)
					Katrantaşı (Pechstein)
					Süngertaşı (Bimsstein)
					İncitaşı (Perlit)
					Trakit (Trahit)
					Andezit
					Bazalt
	Damar Taşları (Gang. Filon)				**Pegmatit**
					Aplit
	Püskürük Tüfler (Volkan tüfleri)				**Volkan külü**
					Volkan kumu
					Volkan çakılı (Lapilli)
					Volkan bombası
					Yonutaşı (Kül tüfü)
					Aglomera (Çakılkaya tüfü)
TORTUL TAŞLAR (Sedîment taşlar = Rüsûbî taşlar)	Kırıntı Taşlar (Klastik taşlar. suhûr-i meksûre)	Yapışık taşlar			**Breş**
					Çakılkaya (Konglomera)
					Kumtaşı (Gre)
		Kil soyu			**Kil, Mil** (Limon, Lehm)
					Lös, Killtaşı (Killi sist)
					Kayaçantası (Arduvaz)
					Marn
		Dağınık taşlar			**Köşeli parçalar** (Balast)
					Kumlar, Çakıllar
					Tozlar, Toprak
	Kimyasal Taşlar (Ayrışma ve çökeltilerden doğmuş taşlar)				**Tuz** (Kayatuzu), **Alçıtaşı** (Jips)
					Kireçtaşı (Kalker)
					Kefekitaşı (Traverten)
					Kireçtaşı tüfü (Kalkertüf)
					Tebeşir, Dolomit, Değirmentaşı
					Çakmaktaşı (Sileks)
					Boynuztaşı (Hornstein)
					Silis-tüfü (Kieselsinter)
	Organik Taşlar				**Mercan kalkeri**
					Nümülitli kalker (Mercimektaşı)
					Turba (Yertezeği)
					Esmer-kömür (Linyit)
					Taşkömürü, Asfalt
BAŞKALAŞMIŞ TAŞLAR (Metamorf taşlar = Suhûr-i müstehâle)	Kristalli olanlar (Gnays, Amfibolit...), sistî ve mika tabakalı olanlar (Mikasistler...), yalnız bir mineralden ibâret olanlar (Kuvarsit, mermer) vardır...				**Gnays** (Gneiss)
					Mikasist
					Fillad (Phyllit)
					Serpantin
					Kuvarsit
					Mermer

Kayaçlar). Yer kabuğunun ana maddesi olan ve minerallerden oluşmuş bulunan cisimler. Yer kabuğunda çok sayıda taş çeşidi vardır. Bunları birbirinden ayırt etmek için her birinin mineral bileşiklerini, yapılarını, dokularını, oluş yollarını gözönüne almak gerekir. Buna göre taşlar, üç ana bölümde toplanır.

1 — Püskürük taşlar (b. bk.) yerin içindeki (b. bk.) magma (b. bk.) nın soğumasiyle mineraller (b. bk.) haiinde billûrlaşmasından doğmuştur. Granit, andezit gibi.

2 — Tortul taşlar (b. bk.) sularda erimiş, ya da sular içinde sürüklenmiş parçacıkların ayrışması, yeryüzünde çökelmesi, tortulanmasiyle oluşmuş bulunan taşlardır. Kireçtaşı, alçıtaşı gibi.

3 — Başkalaşmış taşlar (b. bk.) türlü taşların, artan basınç ve sıcaklık yüzünden içerilerine başka maddeleri de alarak, ya da almadan özellikleri değişmiş, başkalaşmış taşlardır. Billûrlu kiltaşları, gneis· gibi.

Taşların kimisi sade yapılı olur, aynı mineralden doğmuş bulunur. Tuz gibi. Birçok taşlar ise, türlü minerallerjn birleşmesinden doğmuştur. Granit gibi. Taşların kimisinin içinde kemikler, deniz hayvanlarının kabukları, odunsu maddeler bulunur. Bazı kalkerler, taşkömürü gibi.

Taşlara ad verilmesinde, içlerine girmiş bulunan ana mineral çeşitlerinin, ana parçaların önemli yeri vardır. Sözgelişi kuvars, mika, feldispat minerallerinin yerin derinliklerinde ayrı ayrı billûrlaşmasından granitler doğmuştur. Kumtaşının ana parçası kumdur. Şist denilen kiltaşının ana parçası kildir. Bunlar gibi, taşlarda yumrular, türlü katgılar da vardır.

Taşların yapısı da taşın özelliklerindendir. Püskürük taşlar, ya ince, ufak, iri billûrlu olur, ya da bir hamur içine tek tek serpili iri minerallerden bir yapı gösterir. Bu ikincisine **porfir yapısı** denir. Cam yapısında, ya da **camsı yapıda** olanları da vardır. Yanardağ camı gibi. Önce ufalanmış, sonra türlü yollarla yapışmış taşlarda da ince, iri taneliler vardır. Kiltaşı, kumtaşı, çakılkaya gibi.

Taşların dokusu da onun özelliklerindendir : Som taşlar, kat kat, yaprak yaprak taşlar, billûrları akıcı bir uzanış gösteren taşlar, yumrulu taşlar, delikli taşlar gibi. (Taş çizelgesine bakınız). (bk. Taş, Kaya, Kayaç, Külte, Suhûr).

Taşlaşma (Al. Versteinerung, Fr. Pétrification, Fossilisation, İng. Fossilization, eski terim : Tahaccür). Yer yuvarlağının geçmişinde canlıların, birtakım maden eriyiklerinin araya sızması, dış olayların çürütücü etkisinden uzak kalmış olarak gömülü bulunması yüzünden taşlaşması olayı. Canlıların, çoğunca sert bölümleri taşlaşır. Yumuşak yerlerinin de taşlaştığı olur.

Bir canlının taşlaşabilmesi için onun dış olaylardan saklı kalmış olması, gömülü bulunması gerekir. Çünkü, açıkta kalan canlıların her yanı zamanla çürür. Canlılar öldükten sonra yumuşak yerleri çabuk çürür, sert yerleri biraz daha dayanır. İşte bu sırada, sert bölümler, toprakla, ya da başka bir cisimle örtülürse dışla ilgisi kesilir, ağır ağır taşlaşır.

Taşlaşmış canlılar (Al. Petrefakten, Fossilien, Fr. Corps pétrifié, Fossiles, İng. Fossils, eski kelime : Mütehaccir uzviyetler, başka bir kelime : Fosiller). Türlü tortulların içinde, altında kalarak havasız bir yerde yavaş yavaş taşlaşmış bulunan cisimler. (bk. Taşlaşma, Fosil).

Taşlı (yer) (Al. Steinig, Fr. Pierreux, İng. Stony). Taşlarla dolu yer. (bk. Taş, Taşlar).

Taş-küre (Al. Lithosphäre, Fr. Lithosphère, İng. Lithosphere, eski terim : Küre-i haceriyye, Kürei hacerî).

Yer yuvarlağının, taşlardan oluşmuş dış kabuğu. Bu kabuğun kalınlığını 60 km. sayarlar. (bk. Sial, Sima, Havaküre, Canlılar küresi, Suküre, Ağırküre, Yer kabuğu).

Tatabbuk (bk. Tabakalanma).

Tatlı eğim (Al. Abdachung (Sanfte-), Fr. Glacis, İng. Gentle slope). Az eğimli olarak uzanan yerler. (bk. Eğim).

Tatlı su (Al. Süsswasser, Fr. Eau douce, İng. Fresh water). Acı, ya da tuzlu olmıyan, içilebilen su (bk. İçme suyu, Kullanma suyu). Akarsular tatlı suludur. Göllerin kimisi tatlı sulu, kimisi tuzlu suludur. (bk. Tuzlu su, Tuzlumsu su). Tatlı sularda yetişen bitkiler, burada üreyen hayvanlar vardır.

Tava (bk. Düden, Obruk, Dolin). Yaklaşık olarak, **uvala** (b. bk.) teriminin yerine kullanılabilecek bir kelime. (bk. Karst yöreleri).

Tayf (bk. Görüntü).

Tayfûn (Al. Taifune, Fr. Typhon, İng. Typhoon). Çin denizinde beliren tropikal bir **döngü**. (b. bk.). Deniz üstünde doğan bu **hortum** (b. bk.) soyundan hava dönüşü sırasında su emilircesine çekilir, hortumun kuyruğuna katılarak yükselir. Böyle bir hareketin belirdiği yerde çoğunca gemiler batar. (bk. Harikan, Tromb, Tornado).

Tayga (Al. Taiga, Fr., İng. Taïga). Sibirya'da çok geniş yer tutan ve çam, köknar, melez çamı gibi iğne yapraklı ağaçları kendinde toplamış bulunan ormanlar. Bu ormanlarda huş, kızılağaç, söğüt gibi yapraklı ağaçlar da vardır. Bütün bu ağaçların boyları kuzeyde kısa, güneyde daha uzundur. **Taygalar** geçirimsiz (b. bk.) toprakların çok yer tuttuğu bataklık yerlerdir. (bk. Orman).

Tazyîk (bk. Basınç).

Tazyîk-i nesîmî (Arapça : **Nesîm** = hafif rüzgâr, **nesîmî** = nesîm ile ilgili. (bk. Hava basıncı).

Tazyîk-i nesîmî mıntakaları (bk. Basınç bölgeleri).

Teâküs (Arapça: teâküs= bir şeyin olağan duruşunun **ters** bir duruşa gelmesi). Coğrafyada **teâküs** kelimesi, 30 yıl öncesine kadar, iki olay için kullanılırdı. Biri, **teâküsü avârız** (b. bk.), ötekisi, **teaküsü suhûnet** (b. bk). Bu iki terimle birlikte, bir ara Fransızca **inversion**'dan geçme **enversiyon** (b. bk.) söylenişi ile bir terim girmiştir. Fakat 20 yıl önce Arapça **teâküs**, Fransızca **inversion** kelimelerinin yerini iyice tutmak üzere **terselme** (b. bk.) terimi yerleşmiştir. Şimdi **teâküsü avârız** yerine **yerşekli terselmesi** (b. bk.), **teâküsü suhûnet** yerine **sıcaklık terselmesi** (b. bk.) denilmektedir.

Teâküs-i avârız (Arapça : teâküs = ters, ters duruma gelme, avârız = yer biçimi). (bk. Yerşekli terselmesi, Terselme).

Teâküs-i suhûnet (bk. Sıcaklık terselmesi).

Teb (Farsça : Hararet, sıtma). (bk. Sıtma).

Tebahhur (bk. Buharlaşma).

Teberrüd (Arapça : bürûdet = soğukluk kelimesiyle aynı kökten olan teberrüd = soğuma, bir cismin soğuması). (bk. Soğuma).

Tebrîd (bk. Soğutma).

Tecemmuât-ı nebâtiye (bk. Bitki topluluğu).

Tecezzî (bk. Ufalanma).

Tecezzî ve tahallül (bk. Ufalanma).

Tefcîr (bk. Akaçlama).

Tefellüs (bk. Soyulma).

Tekâmül (bk. Gelişme).

Tekâsüf (bk. Yoğunlaşma).

Tekdüzen (Al. Monoton, Fr. Monotone, İng. Monotonous, eski kelime : Yek-

nesak, bir başka kelime : Monoton). Hep bir düziye giden olaylar, şekiller. "Bu bölge çok **tekdüzen** görünüşlüdür" denildiğinde, yerin çok sade, çeşitsiz olduğu, **monoton** bulunduğu anlaşılır. Bunun gibi tekdüzen bir yapıdan söz edilir.

Teker (Tekerlek) (Al. Rad, Fr. Roue, İng. Wheel). Tam ortada bulunan bir eksenin çevresinde dönebilen değirmi çember. Araba tekeri gibi. Buna **tekerlek** de denir. **Teker** insanların ilerleyişinde önemli yeri olmuş bulunan bir buluştur. Taşıtların temeli tekere dayanır.

Tekne (Al. Becken, Fr. Bassin, İng. Basin, eski kelime : Havza). Yeryüzünün büyük çukurlukları. Buraları türlü ufalanmalarla dolmuş kat kat tabakalarla örtülüdür. Teknenin biri coğrafya, ötekisi jeoloji yönünden olmak üzere başlıca iki anlamı vardır : Jeoloji anlamında tekne, eski çukurluklar üzerine tortulanmış yenice tabakaların, geniş bir yere doğru bir çukurluk yaparcasına uzandıkları yerdir. İç ve Doğu Anadolu arasındaki Uzunyayla böyle bir teknedir. Ancak, burada tekneye yeryüzü biçimi bakımından özellik veren yön, tekneyi çevreliyen yüksekliklerdir. Buna göre jeolojik anlamı, teknenin bir unsuru olarak gözönüne almakla beraber, tekneyi çevresindeki yüksek yerlerle ilgisi bakımından belirtmek gerekir. Buna göre teknenin belirtilmesinde şu noktalar gözönüne alınır :

1 — Tekne, ortası çukur, yenice tortullarla örtülü, çevresi yüksek ve daha eski yereylerle çevrili bir çukurluktur. Teknenin dibindeki tabakalar çoğunca düz duruşludur. Kimi halde de daha derinlerdeki sertleşmiş eski tabakalar kırılırken bunlar da kırılmıştır.

2 — Teknenin içinde, yerine göre, düzlük, tepelik yerler, derince ve geniş vâdiler, türlü türlü yamaçlar bulunabilir. Bununla da ilgili olarak tekne, çoğunca çanaktan (b. bk.) daha geniş yer tutar.

3 — Tekne, ya açılmıştır, yani suları derelerle başka yerlere boşalır, ya da kapalıdır, yani çevreden inen sular teknenin içinde birikerek göl olmuştur. (bk. Ova).

Tekne (Al. Mulde, Synklinale, Fr. Synclinal, İng. Syncline, eski terim : Serc-i münhat).

Kat kat tabakaların dalga biçiminde bükûntüler yapmasiyle beliren ve aşağı doğru çukurlaşmış yay şeklindeki durumu. Bu yay biçimi bir tekneyi andırır. İşte yer kabuğundaki böyle bir yapıya, **tekne,** ya da **senklinal** denir. Burada tabakalar içbükeydir. Bu tabakaların hepsi, teknenin içine doğru eğiktir. Kıvrımlı bir bölgede iki **kemerin** (b. bk.) arasında böylece boylu boyunca uzanan bir **tekne** belirmiş olur. Bu anlamiyle en çok **senklinal** terimi kullanılmaktadır.

Tekne vâdi (Al. Muldental, Fr. Vallée en auge alluviale, İng. Trough). Geniş tabanlı vâdi. Tabanı ve yamaçları ile birlikte böyle bir vâdi uzun bir tekneyi andırır. (bk. Vâdi).

Tekneleşme (Al. Einmuldung, Fr. Affaissement (en cuvette), İng. Downwarpings, Bisinings). Bir bölgedeki çöküntüler sonucu olarak beliren çukur yöre.

Tekstür (Lâtince textura = doku, dokuma). (bk. Doku).

Tektonik (Lâtince : **tektonikus** = yapı sanatı kelimesinden alınma). Yer kabuğunun türlü yapısı ile bunu doğuran olayları açıklıyan bilim kolu. (bk. Jeotektonik).

Tel-köprü (Al. Seilbrücke, Fr. Pont suspendue de cordages, İng. Ropewalk). Irmağın iki yakasını birbirine birleştirircesine gerilmiş köprü biçimli tel. Batı Afrika, İndenezya (Endonezya),

Formoza, Peru gibi ülkelerde gerilmiş liyanlar (b. bk.) böyle tel-köprü işini görür. (bk. Köprü).

Telefon (Al. Fernsprecher, Fr. Téléphone, İng. Telephone). Elektrikten faydalanılarak kullanılan bir çeşit ulaştırma yolu.

Televizyon (Al. Fernsehen, Fr. Télévision, İng. Television). Uzaklardaki cisimlerin resimlerini kımıldar şekilde verebilen araç. Elektrikten faydalanılarak bir mikrofon başında konuşan, ya da herhangi bir harekette bulunan kimseleri bir radyonun önünden görmek mümkün olur. Bunun için de, filmlerde olduğu gibi, kımıldanış anları bir saniye içinde birbiri arkasından birçok resimler vermek yolundan faydalanılır.

Tell. Arapça : **tepe** anlamına gelir. Eski yıkık yerleşme yeri. (bk. Hüyük, Ören).

Telli demiryolu (Al. Seilbahn, Kabelbahn, Hängebahn, Fr. Funiculaire, İng. Rope railway). Arabaları bir tel üzerinden giden demiryolu. Bunlar, kablo ile çekilen asma demiryolu (havai demiryolu) dur.

Temevvüc (Arapça : mevc, **mevce** = dalga). (bk. Dalgalanma).

Te'nis (bk. İklime uyma).

Tenvir (bk. Işıklama).

Tepe (Al. Hügel, Fr. Colline, İng. Hill). Küçük, çevresindeki çukurca yerlere göre çepçevre bir yükseklik gösteren yer kabartısı. Tepelerin bulundukları yerden yüksekliği çok ayrı değerler gösterir : Tümsek yüksekliğinde tepeler bulunduğu gibi, dağ görünüşünde olan tepeler de vardır. Tepeler, bütün çevresi kabartı durumunda olan yerlerdir. Her yerde tepeyi görmek mümkündür. Dilimizde **tepe** ile **dağ**, kimi zaman birbirine karıştırılır. Sözgelişi Kepez dağı diye söylenen yerde, gerçekte bulunduğu yerden 100 - 200 metre yükseklikteki bir tepe anlaşılmış olur. Çal Dağı adı ile anılan bir yer gerçekte bir tepe dir. Tepelerin çok çeşitli biçimleri vardır. Tepeler, ya yığılmalarla, ya da aşınmalarla meydana gelmişlerdir.

Tepe dizisi (Al. Hügelkette, Hügelreihe). Tepelerin sıra sıra bulunması hâli. (bk. Tepe).

Tepecik (Al. Hügelchen, Fr. Petite colline, Coteau, İng. Hillock). Bulundukları yerden olan yükseklikleri çok az bulunan tepeler. (bk. Tepe, Tepelik yöre, Dağ).

Tepelik (Al. Hügelig, Fr. Couvert de collines, İng. Hilly). Tepelerin çok bulunduğu yer. (bk. Tepe, Tepecik).

Tepelik yer (Al. Hügelland, Fr. Pays des collines, İng. Hilly). Birçok tepelerin yanyana bulunduğu küçük bir bölge. (bk. Tepe, Tepelik).

Tepki (Al. Reaktion Fr. Réaction, İng. Reaction, eski kelime : Aksülamel). Bir olay, ya da bir etkinin uyandırdığı karşı olay, ya da etki. (bk. Tepki alanı).

Tepki alanı (Al. Reaktionsfeld). İç olaylarla dış olayların birbirleriyle karşılaştıkları, birbirinin ters yönünde çarpışan güçlerin işlediği yer. Bu karşılaşmalarla yeryüzü biçimleri oluşup gelişir.

Terâküm (bk. Yığıntı).

Terâkümât-ı riyâhiye (bk. Rüzgâr yığıntısı, Yel yığıntısı).

Terâküm-ü cümûd (Arapça : terâküm =yığılma, birikme, cümûd = buzlar). (bk. Buz yığılması).

Teras (Fransızca **terrasse** kelimesinden alınma). (bk. Seki).

Tereffû (bk. Yükselme).

Teressüb (bk. Tortulanma).

Teressübât (bk. Yağış).

Teressübâtı nesîmiye (bk. Yağış).

Tereşşuh. Arapça tereşşuh kelimesi, **suların yere sızmasını** belirtmek üzere dilimizde uzunca bir süre kullanılmıştır. Sözgelişi şöyle cümleler var-

di : "Zeminin şathî tabakatı kabili nüfuz olduğu takdirde su toprağa geçer. Bu nüfuz ve tereşşuh avârıza tâbidir. **Tereşşuh,** ancak zeminin kabili nüfuz ve avârızın nisbeten düz bulunduğu nevâhide vukua gelir." Bu cümlelerin anlamı şudur : "Toprağın üst yüzündeki tabakalar geçirimli ise, su toprağa işler. Bu işleyiş ve **sızma** yeryüzü biçimlerine bağlıdır. **Sızma,** ancak, toprağın geçirimli, yeryüzü biçimlerinin düzce bulunduğu yerlerde olur." (bk. Sızma).

Termometre (Yunanca : **thermos** = sıcak, **metrein** = ölçmek). (bk. Sıcak-ölçer).

Terra rossa (Al. Roterde, Fr. Terre rouge, İng. Red earth, Türkçe : Kızıltoprak; Terra rossa, İtalyanca olup birçok dillere de girmiştir). Çoğunca Akdeniz iklimi ve benzeri yerlerde, türlü olaylarla oluşmuş karstik çukurluklarda erime ve yıkanma yüzünden kalkeri gitmiş **killi bir toprak çeşidi** (Al. Lösungsrückstände, Fr. Résidus de solution, İng. Solution residues). Bunlar kalkerlerle marnlı kalkerlerin bulunduğu yerlerde oluşmuşlardır. Karstik çanaklarda yer yer kalınca örtüler halinde bulunurlar. (bk. Toprak, Ufalanma, Taşlar).

Territoryum (Al. Territorium, Fr. Territoire, İng. Territory, Lâtince **terra** = toprak).
Geniş anlamı ile "bir devletin toprağı", "ülke" (b. bk.).

Terselme (Al. Umkehr, Inversion, Fr., İng. Inversion, eski terim : Teâküs). Bir şeyin ters duruma gelmesi olayı. Coğrafyada terselme ile ilgili iki olay vardır : **Yerşekli terselmesi** (b. bk.) **sıcaklık terselmesi** (b. bk.).

Terselmiş yerşekli (Al. Umgekehrtes Relief, Fr. Relief invesé, İng. Inverse feature, eski kelime : Mâ'kûs avârız). (bk. Terselme, Yerşekli terselmesi).

Tersiyer (Al. Tertiär, Fr. Tertiaire, İng. Tertiary, eski terim : Ezmine-i Sâlise, Zaman-ı sâlis, şimdiki karşılığı : Üçüncü Çağ). Yer yuvarlağının gelişme tarihinde, Üçüncü Çağı karşılıyan Neozoik oluşuk grubu.

Teshîn (bk. Isıtma).

Tesîr-i riyâhi (Arapça : tesîr = etki, riyâh = yel). (bk. Yel etkisi).

Tesirât-ı riyâhiye (bk. Yel etkileri).

Tesviye münhanisi (bk. Eş-yüksekti eğrisi).

Teşekkül-i cibâl (Arapça teşekkül = **oluş,** cibâl = **dağlar**). Orojenez (b. bk.) terimini karşılamak üzere kullanılmış eski bir terim. Bunun şimdiki Türkçe karşılığı **dağ oluşması** (b. bk.) dır.

Teşekkül-i cibâl ve Kıt'a (bk. Dağ-kara oluşu).

Teşekkülât (bk. Oluşuk).

Tethys (Al., Fr., İng. Tethys). (Yunan mitolojisinde, **tethys,** Okeanos adı verilen ilâhın karısı demektir ki, bu addan alınarak jeolog Ed. Suess tarafından eski bir denize takılmıştır). Güney Avrupa ile Kuzey Afrika arasındaki bu deniz, Birinci Çağın (b. bk.) başından Üçüncü Çağın (b. bk.) ilk devirlerine kadar sürmüş, bunun yerinde bugünün en yüce **kıvrım dağları** (b. bk.) doğmuştur. Tethys, aşağı yukarı şimdiki Akdeniz ve çevresinin yerinden Asya içerilerine, Sumatra adasına doğru uzanmıştır. (bk. Dağ oluşması, Dağ oluşu teorileri, Dağ doğuşu).

Tetraedr (Al. Tetraeder, Fr. Tétraèdre, İng. Tetrahedral form, eski terim : Züvücûh-i erbaa). (Yunanca : **tetra** = dört, **hedra** = yer). Yer'in gerçek biçimi araştırılırken, ortaya sürülen ve bu yerin bir **dört yüzlü cisim** olduğu belirtilmeye çalışılan ve dört üçgenin mücessem bir şekil halinde birleşmesinden meydana gelen geometri şekli. L. Green'in savunduğu düşünce yani, Yer'in tetraedr biçiminde bulunuşu, bugün için eskimiştir. (bk. Yer yuvarlağı, Geoid).

Tezek (Al. Getrocknete Kuhdünger, Fr. Motte à brûler, İng. Dried dung used as fuel). Sığırların pisliğinden yapılmış, kalıplar biçiminde kurutulmuş bir çeşit yakacak. (bk. Yakıt). Tezek yapılacak gübreler önce yuğrulur, karıştırılır, sonra türlü büyüklükte kalıplar biçiminde yapılarak duvarlara yapıştırılır ya da yere serilerek güneşte kurutulur. Bundan sonra yerinden alınarak bir yere yığılır, kış boyunca yakılır.

Tıkaç (Al. Neck, Agregatstiele, Fr. Neck, İng. Volcanic neck, dilimize girmiş başka bir terim : Nek, Neck). Önceleri İskoçya'da görülmüş olan ve sonradan aşınmış yanardağların yanıkçukur yerinden çıkarak tepe durumunda kalmış Neck adı verilen volkanik dolgu yerlerinin Türkçe karşılığı.

Tın. Arapça : **Tıyn** = Çamur, balçık. (bk. Mil).

Ticaret (Al. Handel, Fr. Commerce, İng. Trade). Geniş anlamı ile mal ve emek karşılığının alış verişi halindeki aracılık işi. Ticaretin, ürün elde etme işinden ayrı olan yönü, ekonomik değeri olan eşyanın dağıtılmasıdır. Ticaret, bir geçim kaynağıdır. Bu işle uğraşanlar, malı, ürünü, bir yerden alır, bir başka yere satarlar.

Sunu (**arz**) ve istek (**talep**) arasındaki yer ve zaman ayrılığı ile ilgili durumu gözönüne almak ticaretin en belli tarafıdır.

Taşınabilir mal alışverişi çok eskiden beri yapılagelmiştir. Taşınmaz mal da (ev, tarla..) yine bir ticaret yoludur.

Ticaret ya toptan olur, ya da perakende olur. Bundan başka ticaret, ya bir yere bağlı olarak yerinde yapılır, ya da gezgincilerin yaptığı gibi yer yer dolaşarak satış işi sağlanır. Bunlardan çerçiler (b. bk.), çoğunca hayvan sırtında köy köy dolaşarak ya para karşılığı, ya da bir başka mal ile değiş-tokuş yoluyla satış yaparlar. Ev ev dolaşan satıcılar da yine bu gezgincilerdir. Kimisi de yer yer sergi (b. bk.) açarak meyva, sebze ve başka ürünleri burada satar. (bk. Ticaret coğrafyası).

Ticaret coğrafyası (Al. Handelsgeographie, Fr. Géographie commerciale, İng. Commercial "geography", eski terim : Coğrafya-i ticârî).

Satışa çıkarılan malların tutarını, niteliğini, bir yerden başka bir yere yollanış zamanını, nereden nereye gönderilip satıldığını, satan ülkenin neresi olduğunu, ticaret şehirleriyle limanlarını, ticaret yollarını ve taşıtlarını belirten, bunun nedenlerini ve etkilerini inceliyen bilim kolu. (bk. Ticaret, Coğrafya, Beşeri coğrafya, Ulaştırma coğrafyası, Ekonomik coğrafya).

Ticaret filosu (Al. Handelsflotte, Fr. Marine marchande, İng. Marchant, Mercantile fleet). Bir ülkenin, bir devletin yolcu ve yük taşıyan gemileri. Ticaret gemileri ya devletin, ya ortakların, ya da bir kimsenin olur. Ticaret filosunun büyüklüğü brüt-rejister Ton (B. R. T.) ile belirtilir. (bk. Ticaret coğrafyası, Ticaret).

Tierra caliente (bk. Sıcak kat).

Tierra fria (bk. Soğuk kat).

Tierra templada (bk. Ilık kat).

Tipi (Al. Schneesturm, Fr. Tourbillon de neige, Tourmente de neige, İng. Blowing snow, Blizzard, Türkçe bir başka adı : Kar fırtınası). Kar yağarken bir yandan da yel esmesi yüzünden karın şuraya buraya savrulması olayı. Esen yel, fırtınaya çevirmişse, tipi o derece güçlü olur. Buna **kar fırtınası** (b. bk.) denildiği de olur. Kimi zaman kar tanelerinin yüze göze çarpması yüzünden yürüyüş güçleşir. Kimi zaman da tipide artık göz gözü görmez olur.

Tipi, çoğunca **karakış**'ta (b. bk.) olur. Kimi zaman durgun bir havada kar yağarken birdenbire tipi başlar

ki, bunun için **"tipiye çevirdi"** sözü kullanılır.

Dağlık yerlerde tipi olağan bir kar yağışıdır. Tipi sırasında yere yağmış kar da toz gibi yerden kaldırılarak, şuraya buraya savrulur. (bk. Kar savrulması). Böylece çukur yerler karla dolar. (bk. Kürtün). Bu türlü yerlerden geçen taşıtların kara saplandığı, kara gömüldüğü olur. Bitlis ile Tatvan arasındaki düzlüklerde, yol boyunda tipi yüzünden kar kalınlığının 10 metreyi bulduğu olur. Burada yolcuları boğucu tipilerden korumak için birkaç yüz metrede bir **can kurtaran kulübesi** sıralanmıştır. Tipilerin her kış belirdiği yerlerde demiryollarını, karayollarını kar birikmelerinden korumak için, yer yer taştan, ağaçtan siperler (bk. Kar kesen) yapılmıştır. (bk. Kar, Kar örtüsü).

Titreşme (Al. Erchütterung, Fr. Ébranlement, İng. Quake). Yer sarsıntıları sırasındaki oynamalar (bk. Deprem).

Tjäle (Al., Fr., İng. Tjäle). İsveç Laponyasında sürekli olarak donmuş topraklara verilen ad. (bk. Donmuş toprak).

Toktağan kar. Yüksek dağlarda yazın da erimeden kalan karlar için kimi kaynaklarda yazılmış ve **dâimî karlar,** müstemir karlar terimini karşılamak üzere kullanılmış bir terimdir ki, bunun yanında **kalıcı kar** (b. bk.) terimi daha geniş yer tutmuş ve yayılmıştır. (bk. Kalıcı kar sınırı).

Tombolo (Al., Fr., İng. Tombolo). Kara yakınındaki bir adayı karaya bitiştiren, böylece **bitişmiş ada** (Al. angegliederte Insel, Fr. île rattachée, İng. landtied island) durumuna getiren ince uzun **yığıntı dili.** (Al. Inselnehrung, Fr. Flèche de jonction, İng. Connecting bar) Türkçe : **Bağlıyan dil** anlamına gelir. (bk. Kıyı dili). **Tombolo** kelimesi, İtalyancadan gelmedir. Kapıdağı adasını, Bandırma yakınında karaya bitiştiren iki tombolo bunun güzel örneğidir. Tomboloyu **(bağlıyan dil)** meydana getiren yığılmalar, dalgaların, akıntıların sürüklediği kum ve çakıl gibi taş parçacıklarının birikmesiyle olmuştur. (bk. Kıyı, Kıyı dili).

Toplak (Al. Sammeltrichter, Ursprungstrichter, Quelltrichter, Nische, Fr. Niche, İng. Alcove, eski kelime : Me'haz mahalli). Bir dereyi besliyen suların başlangıç yerinde toplandığı oyuk.

Bir akarsuyun suları, kaynak bölümüne en yakın yerlerinde huni biçimini andıran oyuklarda bir araya gelen sularla başlar. Bu çukurluk bir **vâdi-kökü** (b. bk.) dür. İşte yamacın, yukarılarından gelip bu çukurluk içinde birleşen sular, dereciği besler. Böyle bir yer **toplak** adını alır. (bk. Akarsu).

Toplanma bölgesi (Al. Einzugsgebiet, Stromgebiet, Fr. Bassin de réception, İng. River basin, eski terim : Kabul havzası). Bütün kolları ile birlikte bir akarsuyun, sularını boşalttığı bölge. Suyun boşaldığı yer, deniz, ya da göl olabilir. Böyle bir bölgede boşalma yerine doğru, yani ırmağın ağzına doğru genel bir eğim vardır. (bk. Sürekli iniş). Toplanma bölgesi, **su-bölümü çizgisi** (b. bk.) ile sınırlanmıştır. Bu sınır içinde bölgenin eğimi akarsu yatağına doğru yönelmiştir. (bk. Akarsu ağı, Su-bölümü, Yağış alanı).

Toplu dağlar (Al. Massengebirge, Fr. Massif de montagne, İng. Mountanious mass, eski kelime : Cibâl-i kütlevîye). Eni ve boyu birbirine yakın değerde, girintisi çıkıntısı az dağlar. Bunlara, **kütlemsi dağlar, kütlevî dağlar** da denir. **Horst** (b. bk.) lar, **yanardağlar** bunlardandır. (bk. Dağlar).

Toplu görünüş. Panoramanın (b. bk.) dilimizdeki karşılığı.

Toplu hareketler (Al. Epirogenetische Bewegungen, Fr. Mouvements d'ensemble, Mouvements épeirogéniques, İng. Epeirogeny, Epeirogenic "movement", başka bir terim : Topyekûn hareketler). Yer kabuğunun **geniş ölçülü** (Al. Weitspannig, İng. Broad, Fr. déformations à grand rayon) olan ve çok ağır olarak süren hareketleri (bk. Epirojenik hareketler, Yer kabuğu oynamaları, Yer kabuğu yaylanması).

Toplu kesit (Al. Übersichtsschnitt). Dar ve küçük yerler için çizilmiş, bu yerlerdeki birçok ayrıntıları göstermiş bulunan kesitler yerine ve çoğunca bunlardan faydalanılarak, ayrıntıları azaltarak çizilen kesit. Bunun için buna **ayrıntısız kesit** (b. bk.) de denir. (bk. Kesit).

Toplu köy (Al. Runddorf, Rundling, Fr. Village "rond", İng. "Circular" village). Orman içinde açılmış yerlerde değirmi, ya da yarı değirmi bir biçimde yapılmış köy. Bunlar küçük köylerdir. (bk. Köy).

Toplum bilimi. (Al. Soziologie, Gesellschaftslehre, Fr. Sociologie, İng. Sociology, eski terim : İctimâiyât). İnsan topluluklarının yaşayışını, onu yöneten kuralları inceliyen bilim. (bk. Sosyoloji).

Topoğraf (Al., Fr. Topographe, İng. Topographer). Yeryüzü biçimlerini bir haritaya çizen meslek adamı.

Topoğrafya (Al., Fr. Topographie, İng. Topography). Yunanca, **topos** = yer, **graphein** = çizmek). Yeryüzü biçimlerinin bir kâğıt üzerine bütün özellikleriyle çizilmesi işini öğreten bilim ve sanat.

Topoğrafya haritası (Al. Topographische Karte, Fr. Carte topographique, İng. Topographic map). Büyük ölçekli olan ve yeryüzü biçimlerini türlü ayrıntılariyle ve çeşitli yollarla gösteren harita. Topoğrafya haritasında dereler, tepeler, kaynaklar, köyler, köy yolları, her türlü yollar, bitki örtüsü, her türlü yerleşme yerleri görülür. Bunların ölçekleri çoğunca 1:200000 den daha büyük olur. Sözgelişi 1:25000, 1:100000 gibi. (bk. Harita).

Topoloji (Fr. Topologie). (Yunanca topos = yer, logos = bilim). Eski bir bilim adı. Jeomorfoloji (b. bk.) bilim kolunun gelişmesi sırasında, topoğrafya (b. bk.) ile jeoloji (b. bk.) arasında yer tutarcasına belirmiş, bir çeşit jeomorfoloji özelliği göstermiş bulunan bilim dalıdır. Jeomorfolojinin gelişmesi karşısında topoloji adı yavaş yavaş silinmiştir.

Toponimi (Al. Ortsnamenforschung, Toponomastik, Fr. Toponymie, İng. Toponymy, eski kelime : Coğrafî lisâniyât). (Yunanca **topos** = yer **onoma** = ad). (bk. Yer adları, Yerleşme yeri adları).

Toprağı işleme (Al. Bodenbearbeitung, Fr. Terrain que l'on cultive, Cultivation, İng. Cultivation).
Bitkilerin kolaylıkla yetişmesini sağlamak, verimi arttırmak için toprakta yapılan işler. Toprağın sürülmesi, gevşetilmesi, keseklerin dağıtılması, bellenmlesi, kirizme, kökleme gibi. "Toprak tavında iken bellenir" sözü de bununla ilgilidir. Toprağı işleme için türlü tarım araçlarından faydalanılır : Bel, kürek, çapa, karasaban, traktör gibi. Toprağın bu işlenmeleriyle birlikte türlü gübrelerin karıştırılmasiyle toprağın verimi arttırılır. Ekilen, dikilen türlü bitkilere göre karık (b. bk.) lar açılır, tohum atma yerleri belirtilir. Toprağı işleme ile ilgili bir iş te tarlayı, bahçeyi, bağı zararlı otlardan kurtarmaktır. Bunun için tarla bu otlardan ayıklanır. (bk. Tarım).

Toprak (Al. Boden, Fr. Sol, İng. Soil, eski terim : Türâb-i nebâtî). İçinde canlıların da bulunduğu yeryüzünün ufalanmış taşlardan oluşmuş örtüsü. Toprağın oluşunda, türlü olaylar etki

yapar : İklim, canlılar, arazinin eğimi, taş çeşitleri, su durumu, insanın işleri.

İklim olaylarının türlü bölgelere, türlü yüksekliklere göre değişmesiyle ilgili olarak toprağın ana maddelerini veren taşların ufalanması da ayrı durum gösterir. Bu ufalanmış taş parçacıkları arasına canlılar da girerek toprağın özelliği belirmiş olur. Toprağın canlı bölümü olan **hümüs** (b. bk.) ün, toprağa değer verme bakımından önemi büyüktür.

Toprak kesiti (b. bk.) derinlere doğru türlü katlar gösterir. Toprağı oluşturan türlü etmenlerden birinin, ya da daha çoğunun etkisiyle türlü **toprak tipleri** belirmiştir : **1.** Büyük bitki topluluklarının bulunduğu yerlerdeki topraklar (balta girmemiş orman, orman, çayır, çalılık bozkır, dazkır, çöl toprakları). **2.** Toprak oluşması güç olan taşların bulunduğu yerdeki topraklar (kireçtaşı, alçıtaşı, püskürük taş toprakları). **3.** Dağ toprakları tipi ki, yağmur suları ile ince tanecikler alınıp sürüklenmiş, geride toprağın iskeleti kalmıştır. **4.** Ormanların ortadan kalkmasından sonra suyun **süpürmesi**, yelin **üfürmesi** yüzünden ince tanelerin boşaltılmış bulunduğu toprak. **5.** Islak çayırlıklar, bataklıklar, yarı bataklık yerlerdeki **ıslak toprak** örnekleri.

Toprak akması (Al. Erdfliessen, Bodenfliessen, Solifluktion, Fr. Solifluxion, İng. Soil flowage, Solifluction, dilimize girmiş başka kelime : Solifluksiyon). Çoğunca kutup bölgelerinde, bunun yakınında, ya da benzer şartların bulunduğu yerlerde ve enlemlerde dibi donmuş toprakların (bk. Tjäle), veya altında suyu iyice emmiş geçirimsiz taşların üstündeki taş kırıntılarının kayması olayı. **Toprak akması** olayı, çıplak, cılız, seyrek bitkili bölgelerde çok olur. Yüksek dağlardaki taş kırıntılarının yığınları da bu olayla belirir. Toprak akması olduk-ça eğimli yerlerde belirdiği gibi, az eğimli yerlerde de olur. Ufalanmış taş parçacıkları, akarcasına sürünür. Bu olayın oluşu, bu taş parçacıklarının sanki akışı, şundan ileri gelir : Çıplak yerlerde sular dibe sızar, fakat bu sular daha derine inemez. Çünkü orada, çözülmemiş toprak-altı buzları veya suyu emiş geçirimsiz tabaka vardır. (bk. Tjäle). Bunun üzerindeki taş parçalarının araları su ile doyar, lâpa gibi olur. İşte böyle bir yer elverişli şartları da bulunca kaymaya başlar.

Toprak aşınması (Al. Bodenerosion, Bodenabtragung, Fr. Erosion du sol, İng. Soil-erosion, eski kelime : İtikâl-i türâb). Kurak bölgelerde ve bu bölgeler çevresindeki dönemli (devirli) olarak yağışlı-kurak yerlerde suyun süpürmesi (b. bk.), yelin üfürmesi (b. bk.) yüzünden yamaçlardaki toprakların yerinden sökülerek sürüklenmesi olayı.

Ormanları yok edilmiş, bitkileri sökülmüş yerlerde toprak aşınması geniş ölçüdedir. Bitki örtüsünün (b. bk.), hele ormanın, bir yerde ortadan kaldırılmasiyle kurak mevsimde yellerin süpürücü etkisi durmadan işler, yağmur mevsiminin başlamasiyle de bütün bir yamacı soyarcasına **susüpürmesi** (b. bk.) yıkıcı olarak işler. **Toz fırtınaları** (bk. Dağıl) ve **sağnaklar**'la toprağın verimli bölümü süpürülür, derin yarıntılar belirir, toprak kısırlaşmaya doğru gider.

Son 20 - 30 yıl içinde türlü kurak bölgelerde toprak aşınmasını önleme işlerine geniş ölçüde girişilmiştir. (bk. Toprak korunması).

Toprak bilimi (Al. Bodenkunde, Fr. Pédologie, İng. Soil science, Pedology, eski terim : İlm-i türâb-ı nebâtî). Toprağın oluşundan, çeşitlerinden, her birinin veriminden, yeryüzündeki topraklardan söz edilen, inceleme yapılan bilim. (bk. Toprak).

Toprak erozyonu (bk. Toprak aşınması).

Toprak kazanma (Al. Landgewinnung). Gelgit olayının önemli bulunduğu yerlerde zaman zaman yüze çıkan **Watt kıyıları** denilen yerlerde, göllerin kurutulmasiyle kazanılan topraklar. Böyle yerlerde arklarla birbirinden ayrılmış topraklar uzanır.

Toprak kesiti (Al. Bodenprofil, Fr. Profil du sol, İng. Soil profile, eski kelime : Türâb-ı nebâtî maktaı). Topraktan alınan dikine kesit. Bu kesitlerde **toprağın katları** (Horizont) görülür.

Toprak korunması (Al. Bodenschutz, Fr. "Conservation" du sol, İng. Soil conservation, eski kelime : Muhâfaza-i türâb, toprak muhafazası). Güneşin, yağışların, yellerin, süpürücü ve sürükleyici etkisinden toprağı uzak tutmak için bitki yetiştirme ve başka yollarla yapılan işler. Bunlar arasında **yel esmesine, selinti** sularına, eriyen kar sularına karşı toprağı korumak üzere yetiştirilmiş ağaç, çalı sıraları (bk. Çit, Yel-kesen, Çalı çit) ile toprağı yere bağlamıya yarıyan **sulama** şekli vardır. Son zamanlarda dünyanın geniş **bozkır** (b. bk.) bölgelerinde **toprak korunması** için geniş ölçülü işler yapılmıştır. (bk. Toprak aşınması, Toprak erozyonu).

Toprak-altı (Al. Untergrund, Fr. Sous-sol, İng. Subsoil, eski terim : Tahte-zemin). (bk. Yer-altı).

Topraktan faydalanma (Al. Bodenbenutzung, İng. Land use, Land use plan). Bir ülkede veya bölgede toprağın, kullanıldığı yere göre adlandırılması. Böyle bir yerde tarla olarak faydalandırılan topraklar bulunduğu gibi, çayır, otlak, yaylak, bağ, bahçe toprakları, ormanların bulunduğu yerlerdeki topraklar, sularla örtülü yerler, işe yaramaz boş yerler, yapıların, yolların tuttuğu yerler vardır. Bunlardan her birinin o bölgedeki, ülkedeki tutarı doğal olaylara (toprak, iklim, yeryüzü biçimleri..), o ülkedeki ekonomik şartlara bağlı olarak değişir. (bk. Bölge plâncılığı).

Topuk (Al. Barre, Mündungsbarre vor Flussmündung, Fr. Barre, İng. Bar, Sand-Bar). Bulanık akan, böylece bir çok kil, ince kum taşıyan ırmakların ağzında biriken yığıntı yeri. Topuk, ırmak ağzının hemen önünde bir yay biçiminde ağzı çevreler. (bk. Akarsu, Ağız).

Topyekûn hareketler (bk. Toplu hareketler).

Torluk (bk. Kıyı dili).

Tornado (Al., İng. Tornado, Fr. Tornade). Amerika Birleşik Devletleri'nin güney bölgelerinde beliren, dar çerçeveli, hortum biçimli bir çeşit **kasırga**. Bu rüzgâr adının kökü İspanyolca **tornar** = **dönmek**, bir eksen boyunca dönmek kelimesidir. Tornade, dönmüş anlamına gelmektedir ki, Türkçedeki **döngü** (b. bk.) kelimesinin karşılığıdır : Ancak, bu **döngü küçük çaplı bir hava dönmesi** yani, **hortum** (b. bk.) dur. Tornado, bilinen kasırga çeşitlerinin en korkunçlarındandır. Bu küçük çaplı, bir eksen etrafında **dönen fırtına** bir bölgeye girince orasını dar bir iz boyunca geçerken çok yıkıcı etkiler yaparak bölgeyi terkeder. Bu kasırganın en çok görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri'nin orta bölümüne (tornado belt) **tornado kuşağı** denilmiştir.

Sivri ucu yere gelir şekilde ters dönmüş bir külâhı andıran tozlu, dumanlı, bir bulut, korkunç bir hızla ilerler. Bir an belirir, az sonra ortadan yok olabilir. İşte bu ilerleyişi sırasında **tornado kasırgası**, evleri yıkar, ağaçları devirir, hattâ bunları kökünden söker, hayvan ve insanı uçurur, bunları metrelerce, hatta yüz metrelerce ötelere atar. (bk. Hurricane, Trombe, Tayfûn).

Tortul taşlar (Al. Sedimentgesteine, Schichtgesteine, Fr. Roches sedimen-

taires, İng. Sedimentary rocks, eski terim : Suhûr-i rüsûbiye). Tortulanma (b. bk.) yoluyla kat kat birikmiş ya da, çökeltilerle oluşmuş taşlar. Bu türlü taşlar üç bölümde toplanır: **1. Kırıntı taşlar** ki, taşların dış güçlerle parçalanması, dağılması, ufalanmasından doğmuş, türlü irilikte parçalardır. Kum, çakıl, toz, gibi. Bu dağınık parçalar birleşirse kumtaşı, çakılkaya (b. bk.) gibi taşlar doğar. **2. Kimyasal taşlar** ki, bunlar erimiş maddelerin tortulanmasından doğmuştur. Kayatuzu, alçıtaşı, kireçtaşı, kefeki-taşı, değirmen-taşı, çakmaktaşı gibi. **3. Organik taşlar** ki, bunlar ana katgılarını canlıların teşkil ettiği taşlardır. Taşkömürü, esmerkömür gibi (bk. Taşlar).

Tortulanma (Al. Ablagerung, Sedimentation, Aufschüttung, Fr. Sedimentation, İng. Deposition, eski terim : Teressüb). Denizlerde, göllerde, akarsular boyunda, kurak bölgelerde ufalanmış taş parçalarının yığılması olayı. Tortulama ve yığılma işi, akarsular, buzullar, rüzgârlarla olabileceği gibi, toprak akması, dağ kayması, yer çökmesi, yanardağ püskürmesi, canlı kalıntılarının birikmesi yoluyla da olabilir. Tortulanan taş parçaları, çamur, kil, kum, çakıl, köşeli taş parçaları, toz ve canlıların kalıntıları olabilir. Bunlardan başka lâv, yanardağ külleri de yer yer birikir, yığılır. Bütün bunların hepsine birden tortulanma denir. (bk. Tortul taşlar).

Toz (Al. Staub, Fr. Poussière, İng. Dust). Havada yüzen son derece ince katı parçacıklar. Tozlar, yerden savrularak havaya kaldırılmış parçacıklar olduğu gibi, yanardağlardan püskürülmüş, yangınlardan fırlatılmış, fabrika bacalarından çıkmış parçacıklar da olabilir. Kurak bölgelerde, hele çöllerde toz, insan yaşayışının hemen her yanına sokulmuş önemli bir doğal olaydır. Toz fırtınaları, hortumlar, bunun ençok görülen belirtileridir. (bk. Kum, Toz fırtınası, Dağıl).

Toz fırtınası (Al. Staubsturm, Fr. Tempête de poussières, İng. Duststorm). Düzce çöllerde ve bozkırlarda esen yellerin yerdeki tozları savurması, ortalığı göz gözü görmez duruma getirmesi olayı. Toz fırtınalarında toz bulutları her yanı sarar. Bunlar çok uzaklara da sürüklenir. Böyle fırtınalarda çıplak, cılız, seyrek bitkili yerler büsbütün kelleşir, böylece verimli topraklar gittikçe azalır. Bu olayla, toprak süpürülmesi arasında yakın ilgi vardır.

Toz kar (Al. Pulverschnee, Fr. Neige poudreuse, İng. Powdery snow). Çoğunca yüksek dağların yüce yerlerinde toz gibi ufak taneli yağan kar. Bu kar parlak, son derece ak bir görünüştedir. Bununla buzkar (b. bk.) alanları beslenir (bk. Kar, Tipi).

Toz-duman (Al. Staubwolken, Fr. Nuage de poussière, İng. Cloud of dust, Türkçe başka bir karşılığı : Toz bulutu). Tozların yellerle süpürülüp savrulmasiyle ortalığın göz gözü görmez duruma gelmiş hâli. (bk. Toz, Toz fırtınası).

Trafik (Al. Verkehr, Fr. Trafic, İng. Traffic). İtalyanca **traffico** = alış veriş, ticaret, gidiş-geliş anlamına gelen kelimeden alınarak türlü dillere girmiş bir kelimedir. Trafik, **seyrüsefer** teriminin karşılığı olarak dilimize son yıllarda girmiştir, anlamı gidim-gelim, seyrüsefer, insan ve yük taşımadır.

Trans- (bk. -ötesi).

Transgresyon (Lâtince **transgredi** = öteye doğru yürüme). Denizin karaya doğru ilerlemesini anlatır. Türkçe karşılığı **deniz ilerlemesi** (b. bk.) dir. Bunun tersi **regresyon** (b. bk.) dur.

Transhümans (Al., Fr., İng. Transhumance, Fransızca ayrıca : Estivage). İspanyolca **transhumar** = "sürüleri yaylada otlatmaya götürmek" kelime-

sinden Fransızca **transhumer** şeklinde geçmesinden **transhumance** olarak doğmuş kelime. Dilimizde bunun karşılığı **yaylacılık** (b. bk.) tır.

Transit (Lâtince **transire** = öteye geçmek, İtalyanca yine bu anlamda **transito** kelimesinden yapılmış, Fransızcaya **transit** olarak yerleşmiş, dilimize de buradan geçmiş bir ticaret terimi). Dilimizde bunun karşılığı gelip geçme kelimesiyle ilgili olarak **gelgeç** (b. bk.) tir. Almanlar da **transit** kelimesi yerine daha çok gelgeç anlamını karşılıyan **Durchfuhr** kelimesini kullanırlar. (bk. Gelgeç).

Transversal (bk. Enine).

Traverten (Al. Travertin, Fr., İng. Travertine, Türkçe karşılığı: **Kefeke taşı, Pamuk taşı, Damla-taş**). Sünger görünüşünde, delikli, ağırlığı az, içinde bitki kalıntıları da bulunan bir çeşit kireçtaşı.

Troglodit'ler (bk. Mağarada oturan, Mağara adamı).

Tromb (Al. Windhose, Trombe, Fr. Trombe, İng. Whirlwind, eski terim: Gird-bâd). Amerika Birleşik Devletleri'nde, Batı Afrika'da ve dünyanın benzer başka ülkelerinde zaman zaman beliren, dönercesine yükselen dar çerçeveli hava hareketi. Fransızca'da **trombe** olarak geçen, başka dillerde de bu yazılışı ile kullanılan bu yelin adının kökü İtalyanca **tromba**'dır. Dar ölçülü, çabuk gelip geçici olan **tromb**'un dilimizdeki karşılığı **hortum** (b. bk.) dur. Birkaç dakika süren pek küçük olanları zararsız geçer. Fakat tromb'un büyükleri çok yıkıcıdır. (bk. Tornado).

Tropik gün (bk. Yaz günü).

Tropikal iklim (bk. Sıcak iklim).

Tropikal kuşak (bk. Sıcak kuşak).

Tropikal Ülkeler (Al. Tropenländer, Fr. Pays tropicaux, İng. Tropical "regions", eski terim: Memâlik-i hârre). Dönenceler arasındaki geniş sıcak kuşaktaki ülkeler. Bu ülkelerin geçinme, yaşama şekilleri, ılıman kuşaktakilerden (b. bk.) ayrıdır. Çünkü, arada iklimi, coğrafya olayları, toplumların durumu bakımından ayrılık vardır. Burada kaba tarım (b. bk.) yaygındır. Ormandan faydalanma, kendiliğinden yetişen türlü bitkilerden ürün alma işleri başta gelir. **Plântaj** adı verilen bitki yetiştirme ve üretme yerleri de çoğalmıştır.

Tropofit (bk. Uyarca).

Troposfer (Al. Troposphäre, Fr. Troposphère, İng. Troposphere). Havaküre (b. bk.) nin 10 km. yukarılarına kadar uzanan alt katı. Bunun için buna **alt-havaküre** de denir. Troposferin 4.000 m. ye kadar olan alt bölümü, çeşitli hava olaylarının değişik olarak belirdiği yerdir. (bk. İklim, Hava).

Tsunami (Japonca). (bk. Deprem dalgalaması).

Tûfan (bk. Büyük taşkın).

Tûfânâsâ yağmur (bk. Selli yağmur).

Tuğla (Al. Ziegel, Fr. Brique, İng. Brick). Lâtince **tegula** kelimesinden gelme bir addır ki, duvar örmekte kullanılır bir yapı malzemesidir. Tuğla, kalıplara dökülüp güneşte kurutulduktan sonra özel fırınlarda pişirilen kilden yapılmış bir çeşit **pişmiş kerpiç** (b. bk.) tir.

Çoğunca taşın az bulunduğu, ya da güçlükle elde edildiği, pahalı olduğu yerlerde **tuğla yapılar** yapılır. Tuğla, ya kendi rengi ile kullanılır, ya da boyanarak, üstü sıvanarak duvar yapılır. Tuğla yapıların, elverişli yönleri vardır: Kuru olur, sıcaklığı tutar, kolay ve ucuz işlenebilir, rengi değişmez. Tuğlanın pişirilmeden kullanılan şekline **kerpiç** (b. bk.) denir. Taş, tahta ile yapılmamış birçok köy evleri kerpiç duvarlıdır. (bk. Ev).

Tûl (bk. Boylam).

Tûl derecesi (bk. Boylam derecesi).

Tûlânî (Arapça **tûlânî** kelimesi türlü terimlerle birlikte, **boyuna** anlamına

gelmek üzere uzun bir süre dilimizde kullanılmış, şimdi bunun yerini türkçe **boyuna** kelimesi tutmuştur).

Tûlânî boğaz (bk. Boyuna boğaz).

Tûlânî cezîre (bk. Boyuna ada).

Tûlânî hattı bâlâ (bk. Boyuna doruk sırtı).

Tûlânî inşikak (bk. Boyuna kırılma).

Tûlânî nehir (bk. Boyuna ırmak).

Tûlânî sâhiller (bk. Boyuna kıyılar).

Tûlânî vâdi (bk. Boyuna vâdi).

Tulû (Arapça **tulû'** = doğuş, doğma). (bk. Gün doğuşu).

Tunç çağı (Al. Bronzezeit, Fr. Âge de bronze, İng. Bronze age). Eski dünya bölgeleri tarihinde Yeni Taş-Çağından (b. bk.) sonra gelen çağ. Bu çağın başlangıcı, bitmesi, türlü ülkelere göre değişir. Tunç çağının en eski buluntuları, Ön-Asya'da, Girit'te, Mısır'da (Milâttan 2500 yıl önce) bulunmuştur.

Tundra (Al. Tundra, Fr. Toundra, İng. Tundra). (Fincenin **tunturi** = "ormansız tepe" kelimesinden Rusçaya geçmiş bir terim). Kutba yakın bölgelerdeki, seyrek ve cılız bitkili, sadece yosunlarla cüce çalıların bulunduğu bir bitki örtüsü. **Tundralar,** ormanın kuzey sınırının ötesinde uzanır. Bu bölgelerin yaz aylarında, donmuş yerleri çözülür, buzlar yüzden erir, her yer bataklık olur. (bk. Bitki coğrafyası, Tjäle).

Turba (Al. Torf, Fr. Tourbe, İng. Peat). (Fransızca **tourbe**). Anlamı **yer-tezeği**'dir. **Turba,** kömürleşme olayının ilk dönemini gösteren bir oluşuktur. Bununla beraber turba, bataklık bitkilerinin zamanla kömürleşmesinden de doğar. Böyle yerlere **turba bataklığı** (Fransızca **tourbière**) denir.
Bitkiler, su altında kaldıklarında ilkin **yer-tezeği** oluşur. Turba yerlerindeki bitkilerin yapıları, dokuları tanınabilir. Yer-tezeğinin yanma değeri aşağıdır. (bk. Taş-kömürü, Esmer-kömür).

Turfanda (Al. Erstling, Frühobst, Frühgemüse, Fr. Primeur, İng. First production, Early fruit). Başka yerlere göre, bir yerde erken olmuş meyvalar, sebzeler için kullanılan kelime. İç Anadolu'da meyva ağaçları yeni yeşerirken, Çukurova'da türlü meyvalar olgunlaşır, satışa bile çıkarılır. Ankara'ya gönderilen bu meyvalar orası için turfandadır. **Turfandacılık** çok kazançlı bir iştir.

Turizm (Al. Fremdenverkehr, Fr. Tourisme, İng. Foreign visitors). Dinlenme, eğlenme, iş gütme, ya da bir sergi ve benzeri yerleri gezme düşüncesiyle başka bir yerden gelen, belirli bir süre kalıp yine yerine dönme işleri. Bu olay, Fransızcadan alma **tourisme** kelimesiyle belirtilmiştir. Turizmin ekonomi bakımından olduğu kadar görüp öğrenme, türlü ülkelerde yaşıyanları birbirine daha iyi tanıtma yönünden önemi vardır. Turizm kazançlı bir iştir.

Tutulma (bk. Ay tutulması, Güneş tutulması).

Tutulma çemberi (Al. Ekliptik, Fr. Écliptique (cercle-), İng. Ecliptic, eski terim : Dâire-i husûf). Güneşin, gök küresi üzerinde yıllık hareketini yapar gibi göründüğü yörünge. Bu çember, gök ekvatoru ile ortalama 23,5 derecelik bir açı yapar. Bu, tutulma çemberinin eğimidir. Bu eğim, çok uzun süreler içinde 21 derece ile 28 derece arasında oynar. Zamanımızda yılda, yarım saniye azalmaktadır. Bu büyük çember düzlemine de **tutulma düzlemi** denir.
Burada **tutulma** kelimesinin kullanılması, **ay tutulması,** (b. bk.), **gün tutulması** (b. bk.) olaylarının çember yakınınca olmasındandır. (bk. Ekliptik).
Tutulma düzlemi ile gök ekvatorunun kesişme noktalarından biri ba-

har gün-gece eşitliği noktası, ötekisi güz gün-gece eşitliği noktasıdır. (bk. Gün-Gece eşitliği). Güneş, 21 Martta bu noktalardan birincisinde, 23 Eylülde ikincisinde bulunur. Güneşin 22 Haziranda bulunduğu nokta, yaz gündönümü noktası, 22 Aralıkta bulunduğu nokta kış gündönümü noktasıdır. (bk. Gündönümü, Mevsimler).

Tuyûr (Arapça tayr = Kuş, tuyûr = kuşlar). (bk. Kuşlar).

Tuyûr-i vahşîye (bk. Yırtıcı kuşlar).

Tuz (Al. Salz, Fr. Sel, İng. Salt, eski kelime : Milh, çoğulu : Emlâh). Bileşimi sodyum klorür olan, iyi billûrlarına da çok rastlanan, yemeklere tad verici bir madde. Tuz, insanın yaşaması için vaz geçilmez bir maddedir. Tuz, doğal olarak ya kayalar biçiminde yer altında bulunur, ya da denizlerde, tuzlu göllerde, erimiş durumda olur, buradan çıkarılır. Kaya biçimindeki tuza kaya-tuzu denir. Denizlerden, göllerden tuz çıkarma yerlerine **tuzla** (b. bk.) adı verilir.
Bitkilerden kimisi tuzlu yerleri severler ki, bunlara **tuzcul bitkiler** (b. bk.) denir.
Tuzun, insan tarihindeki yeri çok önemlidir. Eski çağlarda elinde tuz yataklarını bulunduranlar bir zenginlik kaynağına sahip sayılırdı.

Tuz çatlatması (Al. Salzsprengung, Fr. "Poussée de cristallisation", İng. Wedge-work of salts). Kurak iklim bölgelerinde **tuzlu eriyikler** (Al. Salzlösungen, Fr. solution salines), fazla buharlaşmalarla kılcal borulardan yükselir, yeryüzüne yakınca yerlerde **tuz billûrlaşması** olur. Bu olay her gün böyle tekrarlanarak buralardaki taşların parçalanmasına yol açar. (bk. Ufalanma).

Tuz kütüğü (Al. Salzstock, Fr. Dôme de sel, İng. Salt dome). Yer altındaki tuz yataklarının, geniş ölçüde yığın halinde bulunduğu, özel yapılı tabakalar. (bk. Kütük).

Tuzcul bitkiler (Al. Salzpflanzen, Halophyten, Fr., İng. Halophyte, eski terim : Muhîbb-ül milh nebâtât). Tuzlu topraklara alışık, buralarda yetişen bitkiler. Bunların çoğu ot ve dikenli bitkilerdir. Tuzcul bitkilerin yaprakları sert, etli, çoğunca yapraksız çalılardır. Tuzcul bitkiler çöllerde, tuzlu bozkırlarda görülür.

Tuzla (Al. Saline, Salzgarten, Fr. Saline, İng. Salt evaporator, eski kelime : Memlaha). Tuz elde edilen yer. (bk. Tuz).

Tuzlu bataklık (Al. Salzsümpfe, Fr. Marais salant, İng. Salt-marsh, Saline, Arapça : Sebha, Şot, Farsça : Kevir, bir başka Türkçe adı : Takır). Yıl içinde ya bir bölümü, ya da bütünü kuruyan yayvan **tuzlu göl.** (bk. Tuzlu çanak). Büyük Sahra Çölünün kuzey kenarında tuzlu bataklıklar çoktur. Bu türlü yerler kuruduğunda tuzla örtülü toprakların bulunduğu düzlükler uzanır. Bunlara tuzlu-killi ovalar denir. (bk. Şot). Ufak bir nemlenme ile bu tuzlar erir, bu sırada, tuz, kil, kum gibi parçaların karışık bulunduğu geçilmesi güç, **tuzlu bataklıklar** belirir.

Tuzlu bozkır (Al. Salzsteppe, Fr. Steppe saline, İng. Salty steppe). Kurak bölgelerin tuzlu bozkırları (bk. Bozkır).

Tuzlu çanak (Al. Salzpfanne, Fr. Chaudière de saline, İng. Salina). Kurak bölgelerdeki yayvan, az derin tuzlu sulu çanaklar. İç Anadolu'da Tuz Gölü çanağı gibi. Yağışlı zamanlarda burada tuzlu su bulunur. (bk. Tuzluluk). Kurak, sıcak ve buharlaşmanın artmış bulunduğu sıralarda toprakta ak renkli **tuz çiçeklenmeleri** olur. (bk. Tuzlu bataklık).

Tuzlu göl (Al. Salzsee, Fr. Lac salé, Chott, İng. Salt lake, Salt-marsh, Orta Asya'da Takır, Büyük Sahrada Sebha). Tuzlu kaynaklarla beslenen, ya da kurak - sıcak bölgelerde bulunup, ayağı (b. bk.) bulunmıyan tuzlu göl.

(bk. Tuzluluk, Tuzlu bataklık, Tuzlu çanak).

Tuzlu su (Al. Salzwasser, Fr. Eau salé, İng. Salty water). Denizlerin, kimi göllerin tuzlu olan suları. Akarsuların denizlere, tuzlu göllere döküldüğü yerlere ise **tuzlumsu sular** (b. bk.) denilmiştir. (bk. Tuzluluk, Tuzlu bataklık, Tuzlu çanak, Tuzlu göl).

Tuzlu toprak (Al. Salzboden, Fr. Terre saline, İng. Salty soil). Çok kurak bölgelerde, buharlaşmalar yüzünden yüze çıkan tuzlu suların ayrışmasından ileri gelmiş tuzlu topraklar. Bu türlü yerlerde tuzlu kat sertleşirse, orada bir **tuz kabuğu** meydana gelir. Tuzlu toprakların verimli olabilmeleri için bu tuzun yıkanması gerekir.

Tuzlumsu su (Al. Brackwasser, Fr. Saumâtre (eaux), İng. Brackish water, eski kelime : Âb-ı şûr). Akarsuların denize döküldüğü yerlerle yakın çevresinde ırmağın tatlı suyu ile denizin tuzlu suyunun türlü derecelerden karışmasından ileri gelmiş yarı tuzlu su. Böyle yerlerde tatlı su, tuzlu suya ağır ağır karıştığından tuzlumsu yerlerde de **az tuzlu** (‰1 den az tuzu olan yer), **orta tuzlu** (‰1 - 10 kadar tuzu olan yer), **çok tuzlu** (‰ 10 dan çok tuzu bulunan yer) olarak türlü bölümlere ayırt edilir. Bunlardan az tuzlu yerlerde kimi tatlı su hayvanları yaşar. Çok tuzlu yerlerde deniz hayvanları yaşar. Orta tuzlu yerlerde ise kendine göre özellikleri bulunan tuzlumsu su hayvan topluluğu yaşar. Böyle yerlerde, bu arada denizden kum birikmeleriyle ayrılmış yarı tuzlu sulu **deniz kulaklarında** tuzlumsu su tabakaları meydana gelmiştir. Bu taş tabakalarının **paleocoğrafya** (b. bk.) bakımından değeri vardır. (bk. Deniz, Akarsu).

Tuzluluk (Al. Salzgehalt, Fr. Salinité, İng. Salinity).

1 — Deniz suyunun tuzluluğu : Deniz suyunun tuzlu oluşunun ya daha başlangıçta olduğu, ya da uzun süren püskürmelerle çıkan maddelerden, akarsuların denize kattığı tuzlu maddelerden ileri geldiği üzerinde durulmuştur. Deniz sularında tuzluluğun ortalama değeri ‰ 35 dir. İç-denizlerde, ara-denizlerde ise bu değer çok aşağı düşebildiği gibi, çok yukarıya da çıkabilir : Baltık Denizinde binde 3, Karadenizde ortada binde 19, Kızıldenizde binde 41, Akdeniz'de binde 39.

2 — Göl suyunun tuzluluğu : Çevreden göle dökülen suların içinde erimiş maddelere, göl çevresinin taşlarına, gölün çevresindeki iklim olaylarına göre değişen göl suyunun tuzluluğu. Buharlaşmanın çok olduğu bölgelerde, gölün suyunda tuzluluk artar. Ayağı bulunmıyan gölerde tuzluluk çoğalır.

3 — Irmak tuzluluğu : Akarsuların geçtiği yerlerle ilgili olarak sularına katılan tuz ve benzeri maddeler.

Tüf (Al. Tuffe (vulkanische), Fr. Tuf (volcanique), İng. Tuff, Tufas). Yanardağlardan fırlatılmış katı, çoğunca ince taş parçaları. Bunlara **yanardağ tüfü** veya **volkan tüfü** de denir.

Tüf tepesi (Al. Aschenkegel Tuffkegel, Fr. Cône de cendre, İng. Cinder cone, Ash cone). Yanardağ tüflerinin ve küllerinin yığılı olduğu tepe. (bk. Yanardağ).

Tümleme (Al. Rekonstruktion, Fr. Reconstruction, İng. Reconstruction). Zamanla yıpranmış, türlü yerleri kırılmış, parçalara bölünmüş eski eserleri ve dış güçlerle iyice aşınarak parçalanmış, sadece şurada burada artıkları kalmış yeryüzü biçimlerini eski durumlarına getirme işi. Sözgelişi tanık tepelerin, eski kalıntılarının bulunduğu yerlerde böyle tümleme yapılır.

Tümleyici tabakalar (Al. Korrelate Schicten, Fr. Formations correlatives, İng. "Correlation"). Yeryüzü biçimle-

Kanatlarının altına havanın yaptığı basınç yardımı ile havada durabilen, motorla işliyen uçucu bir taşıt, (bk. Taşıt). Uçakta, hava basıncı, ya pervanelerin dönmesiyle, ya da özel bir takım gaz çıkarmalarla sağlanmıştır. Gazla ilgili olanlarına, tepkili uçak denir.

Uçak alanı (Al. Flughafen, Flugplatz, Fr. Aérodrome, İng. Aerodrome, Air port, eski kelime : Tayyâre meydanı). Uçakların inip havalandığı, yolcu ve yük aldığı yer.

Uçma meteorolojisi (Al. Flugmeteorologie, Flugwetterkunde). Günden güne önem kazanan, uçak gidiş gelişlerinin güvenliği için hava durumu üzerine sık sık bilgi vermeye çalışan bir meteoroloji kolu. Birçok ülkelerde, uçma meteorolojisi, devlet meteoroloji işleri arasında yapılır. Uçak alanları için önemli olan hava durumu, görüş uzaklığının ve bulutların alt sınırının iyi bilinmesidir.

Uçurum (Al. Abgrund, Fr. Abîme, İng. Abyss, eski kelime : Varta).

1 — Kalın ve çatlaklı kalker tabakalarının bulunduğu yerlerde görülen doğal oyuklar. Bu oyukların çapı, birkaç santimetreden birkaç yüz metreye kadar değişir. Derinlikleri 200 - 300 metreyi bulur. Bunlara türlü bölgelerde ayrı ayrı adlar verilir. (bk. Obruk).

2 — Kayaların çok dik olan yerlerine de **uçurum** adı verilir.

Ufalanma (Al. Verwitterung, Fr. Décomposition des roches, Désagrégation, İng. Weathering, eski terim : Suhûrun tecezzî ve tahallülü, Tecezzî ve tahallül, başka bir terim : Taş ufalanması). Suların eritmesi ve çatlamalar yüzünden yeryüzündeki taşların dağılması, erimesi, parçalanması olayı. Bunun için **taş ufalanması**, ya da sadece **ufalanma** terimi kullanılır. Almancada bu olay bir kelime ile belirtilir : Verwitterung. Bundan sonra bunun kimyasal olanı, fiziksel olanı ayırt edilir. Fransızcada ise, taşları ufalıyan ana olaya göre, ufalanma iki şekilde belirtilir. Décomposition, désagregation. Bunlardan biri **erime, çürüme** yoluyla olan ufalanmalar için, ötekisi **parçalanma** yoluyla ufalanmalar için kullanılır. Dilimizde taşların ufalanması bir kelime ile belirtilmektedir : **Ufalanma.** Bundan sonra kimyasal ufalanma, fiziksel ufalanma diye taşların başlıca iki dağılma şekli belirtilir.

Yüzü, yeryüzüne çıkmış her taş ufalanır : Ya erir, ya çürür, ya dağılır, ya da parçalara ayrılır. Bu olay taşın ufalanmasıdır. Böylece yeryüzünde bir **"ufalanmış taşlar örtüsü ve bundan doğmuş olan toprak"** (b. bk.) vardır. Bu örtünün ve toprağın dibinde henüz ufalanmamış **ana-kaya** bulunur.

Taşların ufalanması, ya kısa aralıklarla beliren doğal şartların değişmesi yüzünden olur : Gece ile gündüz arasındaki büyük sıcaklık ayrılığı, birbiri ardınca gelen yağışlılık ve kuraklık, güneşlenme gibi. Ya da suların eritmesi, çürütmesi şeklinde belirir. (bk. Taşlar).

Ufkî bünyeli arazi (bk. Düzlek yapı).

Ufuk (bk. Çevren, Görme erimi).

Ulaştırma (Al. Verkehr, Fr. Circulation, İng. Communication, eski kelime : Münakalât). Her türlü yolcu, yük, haber taşıma işleri. (bk. Ulaştırma coğrafyası).

Ulaştırma coğrafyası (Al. Verkehrsgeographie, Fr. Voies et moyens de transport "géographie", İng. The geography of "communication", eski terim: Münakale coğrafyası).

İnsan, mal ve haberlerin bir yerden bir başka yere gitmesini, bu gidiş gelişin coğrafya bakımından dağılışını, yayılışını, her türlü yol ve taşıtların özelliklerini inceliyen, bunları coğrafya usulleriyle belirten bilim

rinin çözümlenmesinde (bk. Morfolojik analiz) aynı aşınma dönemlerinde o zamanki çukur yerlerde birikmiş tabakalar. Bu türlü tabakaların **morfolojik analizler**'de önemli yeri vardır. Çeşitli tabakaların kalınlıkları, üst üste tortulanış tarzları, çevreleriyle olan bağlantıları, tortulanış şekilleri ve hele **görünüşleri** (bk. Fasiyes) ile önceleri aşınmış olan ilgili yerlerin gelişme tarzını ve süresini yankılıyacak şekilde fikir verebilirler. Bu yoldan faydalanılarak yeryüzü şekillerinin geçmişi üzerinde incelemeler yapılır. (bk. Yerşekli çözümlemesi, Morfolojik analiz, Korrelat tabakalar).

Tümsek (Al. Erdhügel, Fr. Butte, İng. Knoll). Ana yer kabartılarından uzakta kalmış, ya da yaylalardan ayrı düşerek tek başına bulunduğu yerde yükselmiş tepe: Tanık tepe (b. bk.), Sertgen tepe, Kalık tepe (Bunlara bakınız).

Türâb-ı nebâtî (Farsça türâb = toprak, Arapça **nebât** = bitki). Önceleri, **toprak** karşılığı kullanılmış bir terim. Sözgelişi şöyle cümleler kullanılırdı: "Türâbı nebâtî, az çok hümüs ile meşbû bulunur." Bunun anlamı şudur: "Toprak, az çok hümüs ile doygun bulunur." (bk. Toprak).

Tütme (Al., İng. Solfatara, Fr. Solfatare dilimize girmiş bir terim: Solfatar). Yanardağın püskürmesinden az önce, yarılmış bulunan yer kabuğunun içinden türlü türlü sıcaklıkta gazların, su buharının bir bacanın tütmesi gibi çıkması olayı. Yanardağın bu yanış dönemine **tütme dönemi** denir. Çıkan sıcak gazlara da **fümerol** (b. bk.) adı verilir. Bu tütmeden sonra **patlamalar** (b. bk.) başlar. Böyle bir çevre birbirine karışır, daha sonra da **lâv akmaları** olabilir.

Tüybulut (Al. Federwolken, Zirruswolken, Fr., İng. Cirrus, bir başka terim: Sirüs bulutları). Çok yüksekte tül, tüy gibi ince, telli, ak renkli gölgesiz bulutlar. Tüy-bulutlar en yüksek bulutlardır. Tüy-bulutlar, ince buz iğneciklerinden, ya da pul pul buz parçacıklarından yapılmıştır. (bk. Bulut).

-U-

Uc (değerler) (Al. Extrem, Fr. Extrême, İng. Extreme, eski kelime: Nihâî). Bir değerin ucu, sınırı. **Uc** kelimesi, **nihâî** ve **ekstrem** kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. Türlü bilim kollarında **uc** kelimesi kullanılır. Meteorolojide, iklim bilgisinde bu kelimeye çok rastlanır: **"Uc ayların eş - sıcaklık eğrileri çizilmiştir"** cümlesinin anlattığı şudur: Nihâî ayların izoterm münhanîleri çizilmiştir." "Burada **uc** aylardan biri Ocak ayıdır, öbürü Temmuz ayıdır." Bu demektir ki, bir yerde yıl içindeki değerlerin birer **uc değeri** (nihâî değeri, ekstrem değeri) vardır.

Uc bölgeler (Al. Endländer). Kara gövdesinden epeyce ileri doğru uzanarak sokulmuş yerler. Güney Afrika, Güney Amerika'nın ucu, Somali ülkesi birer uc bölgesidir. (bk. Yarımada).

Uc gölü (Al. Endsee, Fr. Lac fermé, İng. Lake without outlet, eski kelime: Havza-i intihâiye). Bir akarsu ile beslenen, fakat gözle görülür bir ayağı (b. bk.) bulunmayan göl. Böyle göller, çoğunca kurak bölgelerde meydana gelir. (bk. Göl, Çanak, Tekne).

Uçak (Al. Flugzeug, Fr. Avion, İng. Aeroplane, Airplane, eski kelime: Tayyâre).

kolu. (bk. Ulaştırma, Beşeri coğrafya, Ekonomik coğrafya).

Ulu-deniz (bk. Okyanus, Bahr-i muhît).

Uluslararası ırmaklar (Al. Internationale Flüsse, Fr. Fleuves d'internationaux, İng. Intrnational rivers). Birkaç devletin toprağından geçen, ya da bunlar arasında sınır olan, taşıtların işlemesine elverişli bulunarak denize kadar olan bölümlerinde ayrı topraklardan geçen ırmak. Tuna gibi. (bk. Irmak).

Umkî îtikâl (Arapça **umk** = derinlik, **îtikâl** = aşınma). Eski bir terimdir ki, akarsuyun, yatağını derine kazmasını belirtir. Şimdi bunun yerine Türkçe **derine aşınma** (b. bk.) terimi kullanılmaktadır.

Umkî morenler (bk. Dip buzul-taşları).

Umûmî coğrafya (bk. Genel coğrafya).

Uvala (Al., İng. Uvala, Fr. Ouvala). İslâvca bir kelime olan **uvala**, karst (b. bk.) bölgesinin düden (b. bk.) den, (**dolin**'den) daha geniş olan çukurluklarına verilmiş bir addır. Dilimizde **koyak**, kimi yerde de **tava** (b. bk.) kelimesi bu terimi çoğunca karşılamaktadır. (bk. Koyak).

Uyarca (Al., Fr., İng. Tropophyte). **Kurak** ve **nemli** mevsimlerin birbiri ardından geldiği, **kış** ve **yaz** mevsimlerinin belirgin olduğu bölgelerin bu şartlarına **uyar şekilde** değişikliğe uğrıyan bitkiler. Sözgelişi, soğuk mevsimde yaprakların dökülmesi, kimi yaprakların iğne biçimine girmesi gibi. **Uyarca** kelimesi, **tropofit** karşılığıdır.

Uydu (Al. Monde, Trabanten, Satelliten, Fr. Satellite, İng. Satellit, eski terim : Peyk). Gezegenler etrafında bulunan, onlarla birlikte güneş çevresinde dönen gök cisimleri. Sözgelişi : Ay, Yer yuvarlağının bir uydusudur. Uydular, uymuş bulundukları gezegenlerden daha küçük olurlar. Yer yuvarlağının 1 uydusu, Merih'in iki uydusu, Müşteri'nin 8 uydusu, Zühal'in 10 uydusu vardır. Uyduların parlaklığı, güneşten aldıkları ışınlarla olur. Bu parlaklık uydukları gezegenden de biraz gelmiş olur. Türlü yıldızların bir çoğunun uydusu o derece sönüktür ki, görülmeleri çok güçtür. (bk. Ay).

Uygun duruş (Uygun tabakalanma) (Al. Konkordante Lagerung, Fr. Stratification concordante, İng. Conformable structure, eski terim : Mütevâfık tatabbuk). Daha eski tabakaların uzanışına, dalışına uygun olarak uzanan daha yeni tabakalar. Tabakaların bu türlü sıralanışı, buradaki tortulanmanın arasız sürdüğünü anlatır. Bunlar, biribirine koşut (paralel) giden kat kat taşlar, yani tabakalardır. Bu tabakalar **yatay, dik duruşlu, eğri duruşlu** olabilir. (bk. Uzanış, Dalış, Tabaka duruşu).

Uygunluk (Al. Konkordanz, Fr., İng. Concordance, eski terim : Tevâfuk, dilimize girmiş bir başka terim : konkordans). Tabakaların, birbirine uygun **uzanışı** (b. bk.), **dalışı** (b. bk.) şeklinde beliren sıralanış (bk. Uygun duruş).

Uyku (Al. Schlaf, Fr. Sommeil, İng. Sleep, eski kelime : Arapça : Nevm, Farsça : Hâb).

1 — **İnsanda**, dış çevre ile olan ilgilenmeye ara vermesi, vücudun kendini koyuvermesi durumu. İnsan, olağan bir yaşama gereği olarak, 24 saat süren gün (b. bk.) içinde en azından birkaç saat uyumak zorundadır. Günlerce uykusuz kalmış insanlar kendilerinde yeterince çalışma gücü bulamazlar.

İnsanın uykuya dalması ile çevresinde olanları artık duyamaz oluşu, onu **güven** içinde bulunmaya zorlamış, bundan da çeşitli durumlarda beliren **ev** (b. bk.) düşüncesi belirmiştir. Mağaralarda barınma, in evleri, kazık-üstü evlerinde barınma, çıkılması güç ağaçlar üzerinde barınma bu uyku sırasındaki güvenliği sağlama ile yakından ilgilidir.

2 — Hayvanların kimisi insana benzercesine **gün uykusu** uyur. Kimisi de mevsimlere göre, **kış uykusu**'na dalar. (bk. Kış uyuşukluğu).

Uyku hastalığı (Al. Schlafkrankheit, Fr. Affection soporeuse, İng. Sleeping sickness). Sıcak, bunaltıcı bölgelerde sinek sokmasından ileri gelen bir çeşit hastalık.

Uyma (Al. Adaptation, Anpassung, Fr. İng. Adaptation, eski terim : İntibak, Muhite intibak, Mahalline intibak, başka terimler : Yerine uyma, Çevreye uyma). Korunma için canlıların yaşadıkları çevreye uyması. Bu uyma ile ilgili değişmede bütün canlının biçimi, rengi, büyüklüğü bakımından değişmeler belirdiği gibi, bu değişiklikler sadece bazı organlarda da olabilir : Deniz dibinde yaşıyan birçok balıkların rengi oradaki çakıl, kaya ve yosunların rengine, biçimleri de onların biçimlerine uyar. Karla örtülü kutupların hayvanları ak postlu olur. Çölde yaşıyan hayvanlar, çölün renklerine uygunluk gösterir. Kelebekler, çekirgeler, tırtıllar bulundukları dalların ve çalı çırpıların, yaprakların rengine, biçimine uyarlar. Bunlar hep, **korunma** için **yerine uyma**, ya da sadece **uymalar**'dır. Böylece bu hayvanlar, düşmanlarının gözüne kolay çarpmıyacak bir durumda bulunurlar.

Yerine uyma şekli, içinde bulundukları yaşama şartlarına göre de belirir : Bataklık kuşları uzun bacaklı, uzun gagalı olur. Devekuşu gibi koşucu kuşların bacak kasları çok kuvvetli bulunur. Kartal, doğan gibi yırtıcı kuşların ayakları, çok güçlü pençe biçimi almıştır. Benzeri uymalar bitkilerde de vardır : Yaprakların kurak bölgelerde diken biçimine girmesi gibi.

Uymaz duruş (Al. Diskordante Lagerung, Fr. Stratification discordante, İng. (angular) Unconformity, eski terim : Gayrı mütavâfık tatabbuk, başka terim : Diskordan duruş). Bir tabakanın bir başka tabaka **uzanışına** (b. bk.), **dalışına** (b. bk.) uymaz bir şekilde bir başka eğimle uzanması, ya da tabaka başlarını kesercesine yer alması durumu. Böyle bir tabakalanmada daha yeni tabakalanma üzerinde herhangi bir **açı** ile başka tabakalar uzanabilir. **Uymaz tabakalanma,** tortulanma sırasındaki bir kesintiyi anlatır. Orada, eski tabakaların böylece aşınmaya uğradığı bir dönemin bulunduğunu gösterir.

Uymaz tabakalarda eğri, yamık, çapraz şekilde uzananlarına çok rastlanır. Birbiri üzerinde uymaz şekilde yer tutmuş bulunan tabakaların altındakiler kıvrılmış, kırılmış, aşınmalarla türlü yeryüzü biçimleri durumu almış bulunabilir. Uymaz tabakalarla alttakiler arasında kesintiyi anlatan bir yüzey vardır ki, buna **uymazlık yüzeyi** (diskordans sathı) denir. (bk. Uygun tabakalanma, Uygunluk).

Uymazlık (Al. Diskordanz, Fr. Discordance "de stratification", İng. Unconformity, dilimize girmiş başka bir terim: Diskordans). Birbiri üzerine sıralanmış tabakaların **uzanış açıları** birbirine uymazsa bu tabakalanmada, **uymazlık** vardır, denir. Birbirine uymaz şekilde uzanan bu tabakalar arasında böylece bir **uymazlık yüzeyi** (diskordans sathı) bulunduğu gözönüne getirilir. Uymazlık yüzeyi, tabakaların tortulanması sırasındaki bir kesintiyi, bir aşınma dönemini anlatır. (bk. Uygun tabakalanma, Uygunluk).

Uyumlu akarsu (Al. Konsequenter Fluss, Fr. Conséquent (cours d'eau), İng. Consequent river). Lâtince **consequi** = gütme kelimesinden alınarak yapılmış bir terim olan **consequent** teriminin Türkçe karşılığı. **Uyumlu akarsu** sözü, ilk zamanlarda sadece dar anlamı ile kullanılmış, yani bir yana az eğimli, sert-yumuşak tabaka-

ların bulunduğu yerler için bir terim olmuşsa da, zamanla anlamı genişlemiş, bugün bir yamaç eğimini güden sular için de kullanılır olmuştur. Uyumlu akarsuların uyumlu vâdileri vardır.

Uyumlu kıyı (Al. Konkordante Küste, Längsküste, Fr. Côte longitutinale, İng. Concordante coast line). Kıyı boyunca uzanan kıvrım sıradağlarının her türlü eğilip bükülerek uzanışlarına uyan kıyı çizgisi. Böyle yerlerde kıyı çizgisi, dağ uzanışını güder. Böyle kıyılara Pasifik kıyı örneği de denir. (bk. Boyuna kıyı, Enine kıyı).

Uyumlu olay (Al. Konkordante Erscheinung). Bir bölgedeki yeryüzü biçimleri ile bunları işliyen ve bugün de işlemekte olan olayların bulunması. Yeri ile uyumu olan bölgelerde o yere uyan yani **uyumlu şekiller** var, demektir. (bk. Uyumsuz olay).

Uyumsuz kıyı (Diskondante Küste, Fr. Côte transversale, İng. Transverse coast). Kıyı boyundaki dağları dar bir açı ile kesen kıyı çizgisi. Böylece deniz birbiri ardınca uzanan sıradağ uzantılarını, uzunlama vâdileri yalar. Ara yerlerde de büyücek ovalar bulunur. Böyle kıyılara **Atlantik kıyı örneği** denir. Bunun tersi **uyumlu kıyı** (b. bk.) dır. (bk. Enine kıyı, Boyuna kıyı).

Uyumsuz olay (Al. Dissonante Erscheinung, Disharmonische Erscheinung). Bir bölgede bugün işlemekte bulunan dış güçlerle açıklanamıyan, bu yüzden geçmiş jeoloji çağlarında orada işlemiş güçlerle açıklanması mümkün olan olaylar. Sözgelişi, bugün bir yeryüzü biçimi olarak ve artık oluşmaktan kalmış kumul (b. bk.) ları gördüğümüz yerlerde, bir zamanlar, kum yığılmalarının olmuş bulunduğunu çıkarmak mümkün olur. Yine bugün, buzyalağı (b. bk.) görülen yerlerde, orada şimdi buz bulunmasa, böyle yerlerde geçmişte bu işleyici gücün bulunduğunu çıkarmak mümkün olur. Bundan ötürü, Passarge, bugünkü dış güçlerle açıklanamıyan olaylara **uyumsuz olay**, anlamına gelmek üzere, **dissonant, disharmonisch** kelimelerini kullanmıştır. (Lâtince **dis** = ters yönlere uzanma, **harmonia** = ahenk, uyma). Yeri ile uyumu olmıyan olayların bulunduğu bölgelerde, uyumsuz biçimler var, demektir. (bk. Uyumlu olay).

Uzaklık kestirme (bk. Kestirme).

Uzanış (Al. Streichen, Fr. Direction (des couches), İng. Trend, Direction, Strike, eski terim : Tabaka istikameti). Yerinden oynamış, yatay duruşları bozulmuş tabakaların yönü. Tabakanın bu yönüne o tabakanın uzanışı, ya da sadece **uzanış** denir. Türlü kaynaklarımızda buna **tabaka doğrultusu**, ya da sadece **doğrultu** denildiği de olur. Tabakanın yönünü belli etmek için **jeolog pusulası** denilen araç kullanılır. Bu araç büyücek bir cep saatini andırır.

Uzanış, yatay düzlemin, tabaka yüzeyinde gösterdiği yöndür. Bir yana eğilmiş bir tabakanın uzanışı, yatay bir çizginin bu tabaka düzlemi boyunca uzandığı yöndür. Böyle bir tabaka dizisi, bir durgun su içerisine batmış gibi düşünülürse, bu tabakanın durgun su yüzeyi ile kesiştiği çizgi, o tabakanın uzanışı olur.

Uzantı (uzantılar) (Al. Gliederungen, Fr. Saillants, İng. Salients). Türlü coğrafya olayları için **ana gövde** dışında uzanan bölümleri belirtmek üzere kullanılan bir terim. Bu **uzanan bölümler** ya geçici olur (hava basıncı alanlarında olduğu gibi), ya da devamlı bulunur (yeryüzü şekillerinde olduğu gibi). Bu kavramla ilgili olarak meteoroloji ve klimatolojide **basınç merkezlerinin** (ana basınç alanının) zaman zaman **uzantılar yapması**, sıcaklık kuşaklarından olan **uzantılar** (bk. Hava kestirmesi) belirir. Ayrıca, **ana kara gövdesi**'nden türlü yönlere doğru uzanmış yarım-

ada ve ada halindeki **uzantılar** (bk. Kara uzantıları) bulunur.

Uzantı damar (Al., Fr., İng. Apophyse). Bir damarın içinden geçtiği taşın aralarına, kama, dil veya dal biçiminde girmiş olan uzantısı. Püskürük taşların (b. bk.) bulunduğu yerlerde bunlara çok rastlanır.

- Ü -

Üçüncü Çağ (Al. Cänozoische Ära, Känozoikum, Neozoikum, Fr. Ère tertiaire, İng. Cenozoic era, eski terim : Ezminei sâlise, Zaman-ı sâlis). Memeli hayvanların üredîği, bugünkü bitki topluluğunun belirdiği çağ. Bu çağın 55 - 65 milyon yıl sürdüğü sanılmaktadır. Bu çağın, ilk bölümüne **Alt Tersiyer** denir. Bu sıralarda gelişmiş olarak **memeli hayvanlar** belirmiştir. Üçüncü Çağın ikinci bölümüne **Üst Tersiyer**, ya da **Genç Tersiyer** denir. Bu sıralarda insan özelliğini taşıyan ve **Hominidae** (bk. Fosil adam) denilen familya, asıl maymunlardan ayrılmaya başlamıştır. Üst Tersiyerin hemen ardından Üçüncü Çağın devamı olarak, kimi kaynaklarca, pleistosen (b. bk.) gelmektedir. (bk. Jeoloji çağları).

Üçüncü Zaman (bk. Üçüncü çağ).

Ülke (Al. Staatsgebiet, Territorium, Fr. Territoire, İng. Territory, bir başka şekli : Memleket). Bir devletin hükmü altında bulunan yerlerin topu. Böyle bir yerde kara, su, hava, hep birden ülkeyi meydana getirir.

Ülke bakımı (Al. Landespflege, Landschaftspflege, Fr. Aménagement "du pays", İng. "Land" planning). Bir ülkenin türlü yerlerinin doğal varlıklarını, gücünü, korumak, ya da arttırmak için yapılan düzenli işlerin bütünü. Bu işlerdeki başlıca amaç, bölgenin verimini sürekli olarak sağlamak, bu verimi arttırmaktır. Bunun için de faydalanılan bütün doğal varlıklara özenle bakılır, bunlar yıpratıcı işletilmelerden sakınılır, yıkıcılıktan korunur. Sözgelişi, yamaçlardaki toprakların, selli yağmur (b. bk.) suları ile süpürülmesi önlenir (bk. Toprak korunması), toprağın, suyunu kaybetmemesine çalışılır, ormanlar, gelişigüzel kesilmekten korunarak bilgiye dayanacak şekilde bunlardan faydalanma yolları aranır ve gösterilir, suların arı tutulmalarına çalışılır. Bütün bunlarla birlikte o bölgeden daha çok faydalanılmış olur. Böylece **bölge bakımı** ile bir bölgeden sürekli olarak verim elde etmek mümkün olur.

Ülke bakımı, toprak bakımı (b. bk.) ile ilgili işlerin düzenlenmesi için nüfusu çoğalmış, sanayii genişlemiş birçok ülkelerde, **bölge plâncılığı** (b. bk.) na büyük önem verilmiştir. Bu plânlamalar, türlü kanunlara da bağlanmağa çalışılmıştır.

Ülke bilgisi (Al. Landeskunde, Fr. Connaissance du pays). Üzerinde yaşanan bir yörenin, bir bölgenin, bir ülkenin her çeşit varlığını, özelliklerini tanıtan bir coğrafya bilgi topluluğu. Bu bilgi topluluğu içinde asıl coğrafya konularından başka daha birçok konular yer almıştır.

Ülke coğrafyası, (Ülkeler coğrafyası) (Al. Länderkunde, Fr, Géographie régionale, İng. Regional geopraphy, eski terim : Mevzî coğrafya, bir başka adı : **Yerel coğrafya**).

Yeryüzündeki türlü yerlerin olayları ile coğrafya bakımından özelliğini araştıran coğrafyanın geniş bir bölümü. Ülke coğrafyası içinde, böyle bir bölgenin yeryüzündeki yeri,

burada birbirleri üzerine karşılıklı etki yapan olaylar incelenir. Yeryüzünün böyle bir parçasında yeryüzü biçimleri, iklim, su, toprak, bitkiler, hayvanlar, insan ve onun işleri gibi bütün coğrafya olaylarının birleşme şekli araştırılır.

Bir gelenek olarak ta önce buradaki yeryüzü şekilleri öne alınır, bundan sonra sırasiyle öteki olaylar belirtilir. Böylece çözümleme ile başlanan araştırmaların verileriyle, birleştirmeye doğru gidilir. Coğrafyanın özü burada toplanır.

Ülke plâncılığı (Al. Landesplanung, Regionalplanung, Fr. Aménagement national, Aménagement rural, İng. Country planning). Bir ülkede düzensizlikten doğabilecek türlü zararları önceden gidermek için, bütün bir ülkede birbiriyle bağdaşabilen işlerin yapılmasını ve yerin gerekli işler için en uygun şekilde kullanılmasını sağlıyacak işlerin tümü. Ülke plâncılığı ile insan topluluklarının ihtiyaçlarından doğarak kendisi için en faydalı yaşama şekli sağlanmış olur. Bugün her türlü **plâncılık**, bu arada ülke plâncılığı gittikçe genişlemektedir.

Ürün alma (Al. Ernte, Fr. Moisson, İng. Reaping, eski kelime : Hasâd). Dar anlamı ile ekinlerin toplanması. Geniş anlamı ile hem ekinlerin toplanması, hem bağ bozumu, bostan ve bahçe toplaması işleri.

Üst-alize (bk. Karşı-alize).

Üst-bitken (Üst-bitkenler) (Al. Epiphyten, Fr. Épiphytes, İng. Epiphytes). Tropikal bölgelerde, başka bitkilerin üstünde yerleşen, fakat o bitkilerle beslenmiyen bitkiler. Eğrelti otları, salepgillerden orkideler, ananas bitkileri bunlardandır. (bk. Balta girmemiş orman).

-V-

Vadi (Al. Tal, Fr. Vallée, İng. Valley). Sürekli inişi bulunan uzun çukurluk. Vadi, çok yaygın bir yeryüzü biçimidir. Nerede bir akarsuyun aşındırması varsa, orada bir vadi açılmış demektir. Vadinin bir tabanı, iki yamacı vardır. Vadiler, kimi yerde sık, kimi yerde seyrektir. Sık olduğu yerler bol yağmurlu bölgelerdir. Seyrek olduğu yerler kurak, ya da suyu çok sızdıran taşların bulunduğu yerlerdir. Vadilerin bir ağ yaparcasına, bir bölgeye dallı budaklı sokulmalariyle türlü **vadi ağları** (eski terim : şebeke-i miyâhiye) belirmiştir.

Vadi brizi (bk. Vadi yeli).

Vadi buzulu (Al. Talgletscher, Fr. Glacier de vallée, İng. Valley glacier). Vadi çukurluğu içinde bulunan, yerine göre, bir **ağ dizilişi** gösteren buzullar (bk. Buzul).

Vadi dizisi (Al. Talzug, Fr. Vallées alignées, İng. Collinear valleys). Gittikçe alçalan su-bölümleri arasında birbirine açılan vadilerin bulunması durumu. (bk. Vadi, Akarsu).

Vadi meltemi (bk. Vadi yeli).

Vadi menderesi (Al. Talmäander, Fr. Méandre de vallée, İng. Valley meandring). Menderes çizen akarsuyun, geçtiği yeri aşındırırken yanlara doğru bu büklümleri güden vadi yamacı uzanışına uygun olarak uzanan menderesler. (bk. Gömük menderes, Serbest menderes).

Vadi tabanı (Al. Talaue, Fr. Cours d'eau de plaine alluviale, İng. River-plain, Valley-plain). Genişliği, vadiden geçen akarsuyun büyüklüğü ile ilgili olarak değişen geniş uzun düzlük. Vadi tabanı, kimi yerde bir iki sıra tarlaya yer verecek kadar dardır, ki-

mi yerde ise, bir ovayı andıracak kadar geniştir.

Vadi tabanı, akarsuyun yanlama aşındırması, aşına aşına yamaçların gerilemesi yüzünden genişler. Hele, menderesler çizerek akan ırmaklarda bu taban, belli bir şekilde genişliyerek gelişir. Vadi tabanı, kimi yerde arasıra su altında kalır. (bk. Su-basan taban).

Vadi yeli (Al. Talwind, Fr. Brise de vallée, İng. Valley breeze).

Sıcak ve durgun havalarda beliren günlük dönemli yel. Vadi yeli, yaz günlerinde öğleye doğru vadilerden dağlara, sırtlara eser. Şu yüzden eser: Sabahleyin ve biraz daha sonra yamaçlar, çukurdaki ovalardan ve vadi tabanlarından daha çok ısınır. Buralarda az fark ile de olsa, alçak basınç alanları belirir. İşte bu yüzden öğleye doğru, çukur yerlerden (ovalardan ve vadilerden) dağ yamaçlarına doğru yel esmeye başlar. Bu yel, ırmak boylarından yukarılara doğru sokulduğundan **vadi yeli** adı ile anılır. (bk. Dağ yeli, Yerel rüzgâr, Hava basıncı).

Vados su (Lâtince **vadosus** = yüzlek). Ed. Suess tarafından kullanılmış bir terim. Anlamı **gün-değmiş su** (b. bk.) dur. Yeraltına sızmış sular **vados sular**'dır. Bunlarla beslenen kaynaklar **vados kaynak** adını alır.

Bunun tersi, **juvenil su** (b. bk.) yani **gündeğmemiş su** (b. bk.) dur.

Vâha (Al. Oase, Fr., İng. Oasis). Çölün su çıkan yerlerinde bitkilerin yetişebildiği, insanların yerleşip barındığı yer. Buraları, çöl ortasında birer yeşillik alanıdır. Vâhalarda, bitkiler oldukça gürdür. Büyümüş hurma ağaçları, meyvalıklar, tarlalar vardır. Vâhalar, büyük su kaynakları yanında, akarsu boylarında, ya da taban suyunun yüze çıkarıldığı, kuyuların açıldığı yerlerde gelişmiştir. Buralarda **sulama** (b. bk.) işlerine önem verilmiştir. Vâhaların büyükleri birer **kent**, ya da **şehir** durumundadır. Buraları birer işlek **yol uğrağı** ve alış veriş yeridir.

Vahşi hayvan (bk. Yaban hayvanı, Yırtıcı hayvan).

Vâkıa. Arapça vâkıa (çoğulu : vâkıât) Vuku' bulmuş, olmuş bir iş, gerçek). (bk. Olgu).

Var-sayılma (bk. Doldurma, Enterpolâsyon).

Varak-ı şecer (Arapça varak = yaprak, şecer = ağaç). (bk. Ağaç yaprağı).

Varoş. Macarca : Şehir'in sur dışı mahallesi. (bk. Şehir dışı mahalleler).

Vasatî (bk. Ortalama).

Vâsıta-i nakliye (bk. Taşıt).

Vaziyet-i coğrafiye (bk. Durum, Coğrafi durum).

Venüs (bk. Çoban yıldızı, Çulpan).

Vergla. Fransızca **verglas** kelimesinin dilimize girmiş şekli. Bir yağış çeşididir. Dilimizde bunun karşılığı **buzcuk**'tur. (bk. Buzcuk).

Verimli (Al. Fruchtbar, Fr., İng. Fertile, eski kelime : Münbit).

İyi ürün alınan bitek topraklar için kullanılan kelime. Verimlinin tersi verimsiz (b. bk.) dir.

Verimlilik (Al. Fruchtbarkeit, Fr. Fertilité, İng. Fertility, eski kelime : Kaabiliyet-i inbâtiye, İnbât kaabiliyeti). Geniş anlamı ile bir canlı varlıktan doğan yeni varlıklar ve işler. Bununla ilgili olarak, bir tarlanın verimliliğinden söz edilir. Tarlanın toprağı, canlı bir varlıktır. Bu toprak **verimli** olur, ya da **verimsiz** olur. Toprakla ilgisi gözönüne alınarak, tarlanın **bitek** olduğu da söylenir. Böylece bir **tarlanın bitekliği**'nden de söz edilir ki, bu da, **tarlanın verimliliği** demektir.

Verimsiz (Al. Unfruchtbar, Fr. Infertile, İng. Unfruitful, Barren, Sterile, eski kelime : Gayrı münbit). Verimi az, ya da verimsiz, bitek olmıyan toprak.

Verimsiz'in tersi verimli (b. bk.) dir.

Verimsizlik (Al. Unfruchtbarkeit, Fr. Infertilité, İng. Barrenness). Verimi az olma. Bitekliği az olan yer. Verimsizliğin tersi, **verimlilik** (b. bk.) dir.

Versan. Fransızca **versant** kelimesinden alınarak, yazılışı şeklimize uydurulmuş, 30-40 yıl kadar önce dilimize girmiş terimdir ki, bir bölgenin, herhangi bir yana doğru eğikliğini, o yana doğru olan akma yerini anlatır. Dilimizde bunun karşılığı **aklan** (b. bk.) dır.

Vilâyet (bk. İl).

Viraj (Fransızca **virage** = döndürme, bir taşıtı çevirme, dönemeç). Dilimize girerek kendi imlâmızla **viraj** şeklinde yazılmış bir terimdir ki, bugün Türkçe **dönemeç** kelimesi bunun yerini tutmuştur. (bk. Dönemeç).

Virgasyon. (Lâtince **virga** = dal, değnek). Dağların bir noktadan bir yöne doğru ayrılıp çatallaşmasını anlatır. Bizde buna **çatallanma** (b. bk.) denir. Bunun tersi **çatışma** (b. bk.) dır.

Virgation (Ed. Suess'ün yaydığı terim) (bk. Virgasyon).

Volkan (Al. Vulkan, Fr. Volcan, İng. Volcano, eski terim : Bürkân). (bk. Yanardağ).

Volkanizma (Al. Vulkanismus, Fr. Volcanisme, İng. Volcanicity, Volcanism, eski terim : Bürkâniyyet). Yerin içinde kızgın bir durumdaki sıvı, gaz veya katı maddelerin, yerlerinden ayrılarak püskürtüldüğü her türlü olay. Bunlardan **erimiş** (Al. geschmolzen, Fr. fondu, İng. molten) hâldeki **kızgın** (Al. glutflüssig, feuerflüssig, Fr. fusion ignée, İng. fused) maddenin (bk. Magma), dipten ve derinlerden **yer kabuğunun içine girmesi** (Al. Emporsteigen, Empordringen, Fr. montée, ascention, İng. rising), kabuk içine **şırınga edilmiş** sokulma (injection, Intrusion) olmuş veya **yeryüzüne püskürtülmüş** (extrusion) olaylar topluluğunu belirtir. (bk. Yanardağ, Püskürme, Sokulma).

Vüs'at (bk. Genlik).

- Y -

Yabancı (Al. Allochton, Landfremd, Fr. Allogène, İng. Allochton, Allogenous). Başka bir yerden gelme. Sözgelişi, Nil, geçtiği çöl bölgeleri için yabancıdır. Çünkü asıl beslenme yeri çöllerde değil, ekvatorun çok yağmurlu yerleriyle Habeşistan dağlarının bol yağmurlu bölgeleridir. **Yabancı** kelimesi **allokton** karşılığı olarak kullanılmaktadır. (bk. Yerli, Otokton).

Yabancı (Al. Ausländer, Fr. Étranger, İng. Foreigner, eski kelime : Ecnebî). Başka devlet uyruğunu taşıyan kimse.

Yabancıl (bk. Yabancıl hayvan, Evcil, Evcilleştirme). İnsan bakımı yönünden ve yetiştirmeden uzak kalmış **bitki** ve insana alışmamış **hayvan.**

Yabancıl hayvan (Al. Wild, Fr. Sauvage, İng. Wild, eski kelime : Hayvânât-ı vahşiye, Vahşi hayvan). Evcil olmayan, avlanabilen her türlü hayvanlar. Bunlar arasında postlu hayvanlar, kuşlar, yırtıcı hayvanlar, etinden faydalanılan hayvanlar vardır. Bunun tersi **evcil**'dir. (bk. Evcil hayvan, Evcilleştirme).

Yabanıl (bk. Yabancıl).

Yâbis (Arapça kuru anlamına gelen bir kelimedir ki, iklim bilgisinde eskiden iklim-i yâbis, **yâbis iklim** şeklinde kullanılmıştır. Bunların yerine bu-

gün, kuru iklim, **kurak iklim** terimi kullanılır. (bk. Kurak).

Yâbis mıntıkalar (bk. Kurak bölgeler).

Yağdırma (Al. Beregnung, İng. Springling).

Bir çeşit **sulama** (b. bk.) usulü. Yağdırma, suyun püskürtülerek, yağmur yağmasının sağlanması şeklinde olan sulamadır. Son yıllarda yağdırma yoluyla yapılan sulama değer kazanmıştır. Yağdırmanın faydası, bitkinin hemen alabileceği oldukça az suyun verilebilmesidir. Ayrıca, sulamada yer yer beliren lığlanmalar (b. bk.) ortadan kalkmış olur. Ancak, yağdırmanın yapacağı etki, suyun toprağa işlemesi, toprağı örten bitkiler, yağdırmanın sık sık yapılması, su damlalarının serpilişi ile ilgilidir.

Yağdırma için, çoğunca akarsularla tatlı sulu göllerden faydalanılır. Fakat yeraltı sularından ve bir yerden boşalmakta olan sudan da fayda görülür.

Yağdırma için yapılmış çeşitli, birçoğu sade olan araçlar vardır. Bu araçlar yoluyla suyun basınçlı olarak fışkırtılması mümkün olur. Bu **fışkırtma** ya ağır ağır dönerek çevresini sulayan **dönen yağdırıcı**'larla yapılır, ya da uzağa su püsküren **uzağa yağdırıcı**'larla olur. Yağdırılan suyun uzağa ulaşabilme derecesine göre, **kısa** yağdırıcı, **orta** yağdırıcı, **uzağa** yağdırıcı araçlarından söz edilir. **Yağdırıcı araçlar** içinde ençok kullanılanı dönen yağdırıcılardır.

Yağlı bitkiler (Al. Ölpflanzen, Fr. Fruits oléagineux, İng. Oily plants).

Yağ elde edilen, bunun için yetiştirilen bitkiler. Ilıman bölgelerde olduğu gibi, sıcak bölgelerde de türlü yağlı bitkiler yetişir.

Yağış (Al. Niederschlag, Fr. Précipitation atmosphérique, İng. Precipitation, eski terim : Teressübât-ı nesimiye, Teressübât). Havadaki su buharının yoğunlaşmadan sonra, gerek sıvı, gerek katı olarak yeryüzüne düşmesi olayı. Havadaki su-buharı **sis** (b. bk.), **bulut** (b. bk.) olarak yoğunlaşınca, pek küçük su damlacıkları, havanın dayanması sürdükçe yüzer şekilde kalırlar. Fakat birbirleriyle birleşerek daha büyük damlalar belirince düşmeye başlarlar. Bu, **yağmur** (b. bk.) dediğimiz yağıştır. Eğer, havada su buharı doğrudan doğruya katı ve billûrlu bir biçim alacak şekilde yoğunlaşırsa, böylece **kar** (b. bk.) olarak düşmeye başlar. Su damlaları buz durumuna gelmişse **dolu** (b. bk.) olarak düşer. Bunlar gibi, **kırcı, kırç, buzcuk, çiy, kırağı** (bunlara bakınız) da birer **yağış çeşidi**'dir. (bk. Nemlilik, Bağıl nemlilik, Salt nemlilik).

Yağış alanı (bk. Toplanma bölgesi).

Yağış yüksekliği (Al. Regenhöhe,). Yere düşen gerçek yağış tutarı. Bu tutar metre kareye düşen yağış ile ölçülür. (bk. Yağış, Yağmur).

Yağmur (Al. Regen, Fr. Pluie, İng. Rain, eski kelime : Matar, Bârân). Yeryüzünde en çok görülen bir **yağış** (b. bk.) çeşidi. Bulutların su damlacıkları birbirine bitişerek havanın dayanmasını yenecek kadar büyüyünce düşmeye başlar, böylece **yağmur** belirmiş olur. Yağmur damlaları, 0,5 - 5 mm. iriliğinde olur. Bir damlanın ağırlığı bir gramın üçte biri, dörtte biri kadar olur. Arasıra yağmur tanelerinin 7 - 8 mm. çapında irileştiği de olur. Yağmur damlaları, bundan da iri olursa o durumu ile kalmaz düşerken dağılır.

Yağmurlar, havadaki tozları da içerilerine aldıkları için, havayı temizlerler. Bu yüzden ara sıra **renkli yağmurlar** da yağdığı işitilir : **Kırmızı** yağmur, **sarı** yağmur, **çamurlu** yağmur gibi. Eski-çağda, Akdeniz kıyılarındaki ülkelerde **kan yağmurları** olarak belirtilen yağmurlar, insanları korkutmuştur. Halbuki bunlar, çöllerden esen yellerin içerilerine aldıkları kırmızımsı çöl tozlarının yo-

ğunlaşma sırasında bulutlara karışması, sonra da yağmur olarak yere bu renkte düşmesi şeklinde açıklanmıştır.

En çok **kara bulutlar** yağmur getirir. Yağmurun, çok çeşitli yağış şekli vardır : Kimi yerde yağmur, **çiseleme** şeklinde, sine sine yağar. Bunlara **çisenti** denir. Böyle yağmurlar toprağa iyice işler. Kimi yerde yağmurlar birdenbire yağar, bardaktan boşanırcasına yere düşer. Bunlara **sağanak, selli yağmur, boran** gibi adlar verilir. Bu türlü yağmurlar toprağa iyice işliyemeden akıp giderler. Yeryüzünde öyle bölgeler vardır ki, yılın hemen her gününde yağmur yağar, öyle yerler vardır ki, en çok kışın yağar, ya da yazın yağar. Öyle yerler de vardır ki, buralarda yağmur çok belirsiz zamanlarda yağar.

Yağmur bulutu (Al. Regenwolke, Fr. Nuage chargé de pluie, İng. Rain cloud). Yağmur getiren karabulutlar (bk. Bulut).

Yağmur çağı (Al. Pluvialzeit, Fr. Époque pluviale (quaternaire), İng. Pluvial age, eski kelime : Tûfânâsa yağmur devri). Dördüncü Çağdaki (b. bk.) buzul çağlarında, şimdiki çok kurak bölgelerdeki çok yağmurlu süre. Daha sonraki kurakça çağlardan ayrı olduğu için bu süreye, **yağmur çağı** (Pluviyal çağ) denilmiştir. Başka dillerde, bu dönem için **pluvial "çağ"** denir. Yüksek enlemlerdeki buzullaşmalara ve **Buzul Çağı**'na karşılık, alçak enlemlerde bol yağmurların yağdığı **yağmur çağı** belirmiştir. Bu çağ'da şimdiki bozkır ve çöl bölgelerinde yağmurlar daha çok yağmış, akarsular daha gür akmış, göllerin yüzü daha kabarık bulunmuştur. (bk. Buzul Çağı).

Yağmur duldası (Al. Regenschatten). Denizden esen yağmur getirici yellere dönük olmıyan yamaç. Böyle yerler, dağların az yağış alan yamacıdır. (bk. Bakıcak, Dulda).

Yağmur haritası (Al. Regenkarte, Fr. Carte de pluie).
Yıl içinde düşen yağmur tutarını gösteren harita. (bk. Yağmur).

Yağmur kuşağı (bk. Gök-kuşağı).

Yağmur ormanı (bk. Balta girmemiş orman).

Yağmur-ölçer (Al. Regenmesser, Fr. Pluviomètre, İng. Rain gauge, eski kelime : Mikyas-ı matar). Yağmur tutarını belli etmek için kullanılan araç. Yağmur-ölçerlerin çok çeşitleri vardır. **Yağmur-ölçer** kelimesi **pluviyometre** karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu araçlardan en çok kullanılan bir çeşidin başlıca bölümleri şunlardır : Yağmur-ölçer, üzerinde hunisi bulunan bir çinko kovadır. Bu araç, topraktan bir metre kadar yükseklikteki bir yere, yapılardan uzakça bir noktaya konur.

Yağmurlu bölgeler (Al. Regenreiche Gebiete, Fr. Régions humides, İng. Rainy climates, eski kelime : Râtıp menâtık). Yılda 1000 mm. den çok yağmur alan bölge. Bu türlü **bol yağmurlu bölgeler** arasında sıcak kuşağın balta girmemiş ormanlar (b.bk.) bölgesi, muson rüzgârları (b. bk.) bölgesi, ılıman kuşağın deniz iklimi (b. bk.) özelliği gösteren yerleri vardır. Bu arada Kuzey Anadolu'nun Karadeniz'e dönük aklanında (b.bk.) bol yağmur yağar. Yeryüzünün en çok yağmur alan yeri muson bölgesinde Assam'daki Cherrapunji'dir. Burası yılda 12 metre yağmur alır.

Yağmursuz bölgeler (Al. Regenarme Gebiete, Fr. Régions arides, İng. Dry climates (region), eski kelime : Yâbis menâtık). Yılda 250 mm. den az yağmur alan bölge. Buraları yeryüzünün **çöl bölgeleri**'dir. (bk. Çöl).

Yakacak maddeleri (bk. Yakıt).

Yakınsak (Al. Konvergenz, Fr., İng. Convergence, eski kelime : Mütekarib). Türlü olayların, türlü şeylerin birbirine yaklaşırcasına uzanmaları.

Yakınsak kelimesi türlü yerlerde kullanılır: Deniz akıntılarının özel bir durumu için kullanılır. Eğer, iki akıntının doğrultusu birbirine yaklaşır şekilde ise, bunların sürüklediği su, **yakınsak çizgisi** üzerinde yığılır, bunlar derine doğru inme durumu gösterir ve inerler. **Yakınsak**'ın tersi **ıraksak** (b. bk.) dır.

Yakıt (Yakıtlar) (Al. Brennstoffe, Fr. Combustibles, İng. Fuel, eski kelime: Mahrûkat).
Isı elde etmek için evlerde ya da çalışma yerlerinde, fabrikalarda yakılan maddeler. (bk. Yakacak maddeleri). Böyle bir maddenin sağlıyacağı ısı, fiyatına değmelidir. Yakıtlar **katı, sıvı, gaz** olarak ayırt edilir. **Katı yakıtlar** arasında kamış, saz, çalı çırpı gibi olanlarından tezek, odun, odun kömürü, yer-tezeği (turba), esmerkömür, taşkömürü, briket gibi yakıtlara kadar çok çeşitleri vardır. Sıvı yakıtlara **akaryakıt** denir. Bunlar arasında gaz yağı, benzin, mazut başta gelir.

Yalama (Al. Schummerung, Schattenplastik, Fr. Estompage, İng. Shading). Yeryüzü kabarıklıklarını, çukurluklarını belirtmek için kullanılan, temeli gölgelemeye dayanan bir harita çizme yolu. Yer biçimlerini, bu arada dik yamaçları, yatık yamaçları göstermek için eğim ile orantılı bir gölgelemeye baş vurulmuştur. Bunda temel şudur: Eğim ne kadar çok ise gölge o derece arttırılır. Buna göre, eğimi az olan yerler, açık renkte ya da açıkça renkte olur. (bk. Taramalar, Işıklama, Aydınlatma).

Yalın-kaya (Al. Felsboden, Fr. Fond rocheux, İng. Rock floor). Yağmur sularının süpürmesinin, yel üfürmesinin taş ufalanmasından daha güçlü ve çok olduğu yerlerde gittikçe çıplaklaşmış, ana kayaları yüze çıkmış yerler. Yeryüzünün % 10'u böyle **yalın-kaya** yerlerdir. Böyle yerlerde bitkilerin kökünü salabileceği toprak gittikçe silinmiş, kayalar yüze çıkmıştır. Yalınkayalar artık sadece kaya (b. bk.), kayalık olmağa doğru gitmiştir.

Yalın-ova (Al. Felsebene, Fr. Surface plane rocheuse, İng. Rock plain; Hammada, Hamada). Çöllerde görülen, aşınmaların ileri gittiği düzce, fakat çok yeri kaya olan düzlükler. (bk. Hammada, Ova, Yontukdüz, Yarı-ova, Yalın-kaya, Kaya, Kayalık).

Yamaç (Al. Talhang, Gehänge, Fr. Versant, Pente, İng. Valley-side). Bir akarsuyun yatağının her iki yakasında türlü eğimlerle uzanan yükseklikler. Buna **vâdi yamacı** denir. Dağların, tepelerin, bayırların da yamaçları vardır. Bunlara **Dağ yamacı, Tepe yamacı** denir.
Yamaç biçimleri aşınmaya ve taşların özelliğine bağlıdır.

Yamaç buzulu (Al. Gehängegletscher, Hängegletscher, Fr. Glacier suspendu, İng. Hanging glacier). İkinci dereceden ve iyi gelişmemiş buzul. (bk. Buzul).

Yamaç döküntüsü (Al. Gehängeschutt, Fr. Matériaux de pente, Dépôts de pente, İng. Hillside-waste, eski terim: Mâile mevaddı müteheyyilesi). Dik yamaçlı kayaların önünde yelpazemsi bir biçimde aşağı doğru genişliyerek uzanan köşeli taş kırıntıları yığını. Bu yığıntılar çok kurak bölgelerde yamaçları da sarar, bundan ötürü bunlara **etek döküntüsü** denildiği gibi **yamaç döküntüsü** de denir. (bk. Etek döküntüsü, Kayşat).

Yamuk tabakalanma (Al. Diagonalschichtung, Fr. Stratification oblique, İng. Diagonal bedding). **Yatay** olarak uzanan **tabakalar** (Fr. Strafication horizontale, İng. Horizontal bedding; Al. Wagerechte Schichtung) arasında, bunlara **yamuk** (diagonal) olarak, uzanır şekilde tabaka sıralanışı. Yamuk tabakalanma, en çok kumlu taşlarda görülür. Deltaların yapısında

yamuk tabakalanma bulunur. (bk. Uymaz tabakalanma, Çapraz tabakalanma).

Yamyam (Al. Menschenfresser, Fr. Anthropophage, İng. Cannibal). İnsan eti yiyen kimse. Buna **kannibalizm** yani **yamyamlık** denir.

Yamyam kelimesi Sudan zencilerinin bir boyundan alınma Niam-Niam'dan gelmedir. İnsan etini yeme olayı, geçmiş çağlarda hemen bütün karalardaki ilkel insanlarda olmuştur. Bugün yamyamlık sadece, Yeni Gine'nin, Brezilya'nın sapa kalmış iç bölgelerinde vardır. İnsan eti yeme olayı, ya birtakım inanışlardan ileri gelmekte, ya da et ihtiyacı karşısında yenmektedir.

Yanardağ (Al. Vulkan, Fr. Volcan, İng. Volcano, eski terim : Bürkân). Dar anlamiyle, **magma**'nın (b. bk.) yeryüzüne çıktığı yerde oluşan dağ. Geniş anlamiyle, magma'nın yeryüzüne ulaştığı her yer. Yanardağın bacası, yanıkçukuru (b. bk.), yığıntı yerleri olur. Yanmakta olan yanardağ, **sönmüş yanardağ, yeniden canlanmış yanardağ** vardır. (bk. Volkan, Volkanizma).

Yanardağ bölgesi (Al. Vulkanisches Gebiet, Fr. Région volcanique, İng. Volcanic region, eski terim : Mıntaka-i bürkâniye). Yanardağların belirmiş olduğu bölgeler. İç Anadolu'da Karadağ ile Hasandağı arası bir yanardağ bölgesidir.

Yanardağ çakılı (bk. Lâpilli).

Yanardağ depremi (Al. Vulkanische Beben, Fr. Séisme "volcanique", İng. Volcanic "earthquake", eski terim : Zelzele-i bürkâniye). Yanardağların belirmesi sırasında, yer kabuğunda görülen, sezilen sarsıntılar. (bk. Deprem).

Yanardağ külü (Al. Vulkanische Asche, Fr. Cendre volcanique, İng. Volcanic ash). Yanardağların yakın ve uzak çevrelerine fırlattıkları, ince, katı parçacıklar. (bk. Volkan külü).

Yanardağ patlaması (Al. Vulkanische Explosion, Fr. Explosion volcanique, İng. Explosion, eski terim : Bürkân infilâkı). Yanardağların patlar şekilde canlılık göstermeleri olayı. (bk. Patlama).

Yanardağ taşları (bk. Püskürük taşlar).

Yanardağ tepesi (Al. Vulkankegel, Fr. Cône volcanique, İng. Volcanic cone, eski terim : Bürkân tepesi, başka bir terim : Volkan konisi). Yanardağın, çıkardığı maddeleri yığmakla meydana getirdiği türlü yükseklikteki tepe.

Yanardağ yumrusu (Al. Vulkanische Bombe, Fr. Bombe volcanique, İng. Volcanic bomb, eski terim : Bürkân bombası). Yanardağların fırlattığı bomba biçimli, yumurtayı andıran tırtıklıca taş parçaları.

Yanardağın aşınması (Al. Zerschnitten "des Vulkans", Fr. Découpé "des volcans", İng. Dissection "of volcanic cone", eski terim : Bürkânların îtikâli). Bir yanardağın tepesinin, dış olaylarla aşınması, parçalanması, yıpranması olayı.

Yandan aşınma (Al. Seitenerosion, Lateralerosion, Fr. Planation latérale, İng. Lateral planation, Lateral erosion, eski terim : Cânibî îtikâl). Akarsu yatağının yanlara doğru genişlemesi olayı. Buna **yanlama aşınma** da denir. Bu türlü aşınmalar sırasında akarsu, geçtiği yerin yanlarını kemirir, oyar. Bunun daha yukarısına doğru uzanan yamaçtaki ufalanmış taş parçaları da kaymalarla suyun kıyısına ya da içine düşer. Yandan aşınma, derine olan aşınmadan daha uzun sürer. Ancak, derine ve yana olan aşınmalar, birlikte işlerler. Her iki yöndeki işlemelerle akarsu yatağı genişler. Yandan aşınma, ırmağın her iki yakasında bir olmaz. Irmak, bir kıyısını öbüründen daha çok kemire-

bilir. Böylece ırmağın menderes (b. bk.) biçimleri belirir. Bunun da çarpak, (b. bk.) yığınak (b. bk.) yerleri doğar. (bk. Derine aşınma).

Yan-dere (Al. Nebenfluss, Fr. Affluent, İng. Tributary, eski terim : Tâbi mâ-i câri). Bir ana ırmağa yanlardan karışan, ana ırmağa yönelen ikinci derecedeki akarsu kolları (bk. Kol ırmak, Akarsu, Akarsu ağı, Su bilgisi).

Yanık-çukur (Al. Krater, Fr. Cratère, İng. Crater, dilimize girmiş başka bir adı : Krater). Yanardağ püskürmelerinin olmuş bulunduğu çukur yer. **Yanık-çukur, krater** teriminin dilimizdeki karşılığıdır. Böyle bir çukurun türlü biçimleri olabilir : Kazan, huni biçimi gibi. Bunların derinliği de çok çeşitli değerlerden olur. **Kraterin duvarı** (Fr. Paroi du cratère, İng. Crater wall, Al. Kraterwall), lâv akması yüzünden **açılmış** (Fr. ébréchée, İng. breached, Al. durchbrochen) bulunabilir.

Yanık-çukur, yanardağ bölgelerinin özel yeryüzü biçimlerindendir. İç Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da birçok yanık-çukur vardır.

Yanık-çukurun, özel bir biçimi vardır : Böyle bir çukur, bir dağın veya tepenin doruğunda bulunur. Bir yanardağın doruğundaki bu çukurdan başka, dağın göğsünde de yer yer açılmış yanık-çukurlar vardır.

Yanık-çukur, yanardağın püskürttüğü akıcı ve kızgın lâvları çevreye saldığı, katı parçaları fırlattığı yerdir. Yanık-çukurun içinde su birikmişse burada bir göl meydana gelmiş bulunur ki, buna yanık-çukur gölü (**krater gölü**) denir. (bk. Kaldera).

Yapı (Al. Bau, Aufbau, Struktur, Fr. İng. Structure, eski terim : Bünye). Yer kabuğunun iç yapısı. **Kıvrımlı yapı, kırıklı yapı, eğik yapı, gelip-geçen yapı, düzlek yapı** gibi.

Yapı biçimleri (Al. Strukturformen, Fr. Formes structurales, İng. Structurale forms, eski terim : Eşkâl-i bünyeviye, Bünye şekilleri). İç güçlerle meydana gelmiş yapıların verdiği yeryüzü biçimleri. Yapıya bağlı yeryüzü şekilleri. Bunlar ya yanardağların ortaya koyduğu biçimlerdir (tepe, çukur gibi), ya da yer kabuğunun yerinden oynamasından (b. bk.) ileri gelmiş biçimlerdir. Düz yapı, kıvrımlı yapı, kırıklı yapı gibi. (bk. Yıpranma biçimleri).

Yapı taşı (Al. Bausteine, Fr. Pierre à bâtir, İng. Building-stone, eski kelime : İnşaat taşı). Taş yapılarda kullanılan taşlar. Bunlardan granit, kumtaşı, kireçtaşı, taş ocaklarından elde edildikten sonra işlenir, yapılarda kullanılır.

Yapışma (Al. Verkittung, Fr. Cimentation, İng. Cementation). Dağınık taş parçalarının birbirine yapışarak taş olması. (bk. Yapıştırıcı madde).

Yapıştırıcı madde (Al. Bindemittel, Fr. Ciment, İng. Cement). Katı parçaları birbirine bağlıyan, berkiten, yapıştıran maddeler. Yapı taşlarını, tuğlaları birbirine bağlamak üzere kullanılan harç bir çeşit yapıştırıcı maddedir. Yapıştırıcı maddelerin kimisi havada sertleşir, kimisi de suda sertleşir. Çakıl kaya (b. bk.), kumtaşı (b. bk.), breş (b. bk.) gibi taşlar ya kireçtaşı çimentosu, ya da silisle yapışmış, tanelerden, kırıntılardan doğmuştur. (bk. Taş).

Yapma seki (Al. Künstliche Terrasse, Anbauterrasse, Kulturterrasse, Fr. Terrasse artificielle, Terrasse de culture, İng. Field terrace, eski terim : Sun'i taraça, başka adları : Getne, Gedene). Toprak kaymasını önlemek, çok dik yamaçlı yerlerde ekilecek, dikilecek toprak elde etmek için insan eliyle yapılmış basamak biçimli yerler. Bunlar kimi yerde üst üste birkaç, ya da birçok sıralar durumundadır.

Yapma sekilerin önleri **kuru duvar** olarak örülür, geriden buraya doğru toprak sıyrılır. Eğer, böyle bir ya-

maçta yeteri kadar toprak yoksa, başka yerlerden buraya toprak taşınır. Yapma seki yerine gedene, getne gibi kelimeler de kullanılır. (bk. Seki, Banket).

Yaprak (Al. Blatt, Fr. Feuille, İng. Leaf, Foliage, eski terim: Varak). Gelişmiş bitkilerde görülen bir bitki organı. Yapraklar, sürgün tepelerinde, tünik tabakasının üremesiyle kamburcuklar halinde belirir. Kamburcuk meydana gelen genç yaprak taslağı, uçtan başlayıp, büyür.

Yaprakların biçimi, gövde üzerinde bulunuşları, dökülme özellikleri bakımından bulundukları yerlerdeki bitki örtüsüne özel görünüş verirler. Bitkilerde soiunum, karbon özümlenmesi, terleme gibi olaylar da yapraklarla olur. Bu bakımdan yaprağın bitki coğrafyası içinde önemli yeri vardır.

Çeşitli yapraklar görülür. Gerçek yapraklar, çenekler, alçak yapraklar, yüksek yapraklar bunlardandır. Türlü iklim bölgelerinde, yaprak dökümü (b. bk.) önemli yer tutar.

Yaprak döken orman (Al. Laubwald, Fr. Bois d'arbres à feuilles, İng. Deciduous forest). Yılın elverişsiz aylarında yapraklarını döken ağaçların çokça yer tuttuğu ormanlar. (bk. Yaprak, Yapraklı ağaçlar, Yaprak dökümü).

Yaprak dökümü (Al. Laubfall, Entlaubung, Blattfall, Fr. Défeuillaison, Chute des feuilles, İng. Fall (of the leaves).

Kışın soğuklarına dayanabilmek, terlemeyi azaltmak için, soğuk mevsim yaklaştıkça, geniş yapraklı ağaçların günü geçmiş yapraklarını dökmesi olayı.

Güzün gelmesiyle yapraklı ağaçların görünüşleri, rengi değişmeye başlar : Huş ağacının yaprakları açık sarıya, meşe yaprakları kahverengine, kayın ağacının yaprakları kırmızıya, kiraz ağacının yaprakları parlak kırmızı bir renge bürünür.

Yaprak dökümü bitkilerin yaşaması bakımından türlü faydalar sağlar. **1** — Ağaçların yüzeyi daralır. Kışın yağan karlar, ağaçların üstünde çok birikemez, böylece dallar kırılmaktan kurtulur. **2** — Dökülen yapraklarda bitki için faydalı maddeler kalmamıştır. Yapraklarda yeşil rengin kaybolması, yaprakta bitki için başta gelen işi görmekte bulunan klorofilin ortadan kalktığını gösterir. **3** — Dökülen yapraklar, çürüyerek bitki için faydalı olurlar.

Yaprak dökümü, mevsimlerin birbiri ardından geldiği **ılıman iklimler**'de önemli bir yer tutar.

Yapraklı ağaçlar (Al. Laubbäume, Laubhölzer, Fr. Arbres à feuilles, İng. Deciduous tree, Broadleaf). Türlü şekillerde sıralanmış **geniş yapraklı ağaç**, çalı gibi bitkiler.

Bunlar kışın yaprağını döken ağaçlardır. (bk. Yaprak dökümü). Geniş yapraklı ağaçların başlıcaları kayın ağacı, meşe, gürgen, çınar, kavak, söğüt, akçaağaç, dişbudak, kızılağaç, karaağaç, ıhlamur, kestane'dir. Bunlardan her birindeki yaprağın biçimi başka başka olur. Ağaç ta çoğunca bununla tanınır. Yapraklı ağaçlara karşılık, iğne biçimi yaprakları olan ağaçlar da çoktur ki, bunlara **iğne yapraklı ağaç** (b. bk.) denir.

Yar (Al. Kliff, Fr. Falaise, İng. Cliff, dilimize Fransızcadan girmiş bir başka terim : Falez). Deniz, göl kıyılarında, dimdik yüksek yerler. Yar, gerisindeki **yayla yüzü**, ya da dağ ile önündeki **dalga düzlüğü** (b. bk.) ile birlikte, bir bütün olarak gözönüne alınır. Denizin, ya da gölün suları, bu dik kayalıkların hemen önünden başlar. Kimi yerde denizin suları ile bu kayalık yar arasında kumluk, çakıllı dar bir yer bulunur.

Yar'ın özelliği, bunda asıl **yar** denilen dik yerden başka önündeki **dalga düzlüğü**, daha ileride **deniz altındaki kayşat yeri, dalga oyuğu**'dur. Bu yön-

leri kendinde toplamış bulunan bir yar, deniz yüzünden sadece 10 - 15 metre yükseklikte de olsa, **yar** adını alır. Kuzey ve Güney Anadolu kıyılarında birçok yarlar vardır.

Yara yeri (Al. Narbe, Bruchnarbe, Fr. Cicatrices de faille, İng. Fault cicatrices, Earthquake rents, eski bir deyişle : Kışr-ı arzın rahnesi, Nedbe). Yer kabuğunun durup durup sarsıldığı, deprendiği yerleri. Böyle yerler **canlanmış kırık** veya **tazelenmiş kırık** (Fr. Faille rafraîchie) yerleridir. Yer kabuğunun kırılmaya uğramış yerlerinin kimisinde (bk. Kırık, Kırılma) kırığın yani **fay'ın** uzandığı yerde bu kırılmış yer yeniden canlanabilir, böylece orada bir **kırılma canlanması** veya **kırılma tazelenmesi** (Fr. rafraîchi, rajeuni, Al. aufgefrischt, verjüngt, İng. freshened, rejuvenated) olur, böylece o yerde kırık yer canlanmış bulunur, **canlanmış kırık** (Al. wiederbelebter Bruch, Fr. rajeu de la faille, İng. revived faulting, recurrent faulting) belirmiş olur. İşte yer kabuğunun böyle yerleri **yara yerleri**'dir. Bu yara yerlerinde durup durup **kırılmalar** (b. bk.) ve bununla ilgili olarak **depremler** (b. bk.) belirir. Yeryüzünün böyle yerlerinden biri Kuzey Anadolu'da doğu-batı doğrultusunda uzanır. (bk. Yer kabuğu).

Yardang (Al. Windfurche, Jardang, Fr. İng. Jardang, Yardang. Yardang, Orta Asya'dan Sven Hedin tarafından alınmış, terim olmuştur). Kil, marn, kumtaşı gibi sert olmıyan, kolay aşınabilen taşların süpürülmesinden doğmuş ince uzun yarıntılar. Yel yarıntıları. Bu yarıntılar arasında çoğunca sivri durumları ile sırtlar sıralanır. Orta Asya çöllerinde bunun türlü biçimleri görülür. **Yardang** kelimesi de oradan alınmıştır. (bk. Rüzgâr aşındırması).

Yarı-ova (Al. Fastebene, Fr. Pénéplaine, İng. Peneplain, eski terim : Sahrâ-i mütemevvic). Türlü yapıdaki yerlerin dış güçlerle (b. bk.) uzun zaman aşınmasından ve yontulmasından doğmuş dalgalıca, yumuşak uzanışlı, yarı düz yerlere önceleri verilen ad. Bu ad, W. M. Davis'in **Peneplain** kelimesinin karşılığıdır.

Ancak sonraları bu terim kullanılmaz olmuş, bunun yerini **yontukdüz** tutmuştur.

Yarık (Al. Spalte, Fr. Crevasse, Fissure, İng. Split, Crack). Kayalarda, tabakalarda yarılmalardan ileri gelmiş olan boşluk. Kayalardaki yarıklar çeşitli sebeplerden doğmuştur : Kimi kayaların dokusunda yarılmalara karşı bir eğilim vardır. Bununla ilgili olarak soğumalar, kurumalar halinde **kayada yarılma** olur. Taşların genişlemesiyle de, yarıklar artar. Kayalardaki **yarıklar**, dıştan gelen etkilerle de belirir. Bir mağaranın tavanı çökerse o çevrede yarıklar belirir. Tabakaların kıvrılmaları (b. bk.) sırasında da yarıklar doğar. Kıvrılmaya elverişli olmıyan sertleşmiş, kırılgan (b. bk.) olmuş taşlarda da yerinden oynamalar sırasında yarıklar belirir. (bk. Çatlak, Diyaklaz).

Yarımada (Al. Halbinsel, Fr. Presqu'île, İng. Peninsula, eski terim : Şibih cezîre). Kara gövdesinden denize doğru türlü biçimlerde uzanan **kara uzantısı.** (bk. Uzantı, Kara uzantıları). Yarımadaların karaya bitişme yerlerine **kıstak** (b. bk.) denir. Bu bitişme, çeşitli şekillerde olur. Anadolu, büyük bir yarımadadır. Avrupa'nın yarımadaları çoktur.

Yarımküre (Al. Halbkugel, Fr. Hémisphère, İng. Hemisphere, eski terim : Nısıf küre).

Yer yuvarlağının yarısı. **Kuzey yarımküresi, güney yarımküresi** adı ile iki yarımküre bulunduğu gibi, **batı yarımküresi, doğu yarımküresi** şeklinde de bir ayırma olur. Kuzey yarımküresinde karalar, güney yarımküreye göre çok geniş yer tutar. Gü-

ney yarımküresi, denizler yarımküresidir.
Doğu yarımküresi, **eski dünya karaları**'nın bulunduğu yerdir. Burada Afrika, Asya, Avrupa bulunur. Batı yarımküresi, **yeni dünya karaları** adı ile anılır. Burada Amerikalar vardır. (bk. Yer yuvarlağı, Karalar).

Yarıntı (Al. Rinne, Fr. Rigole, İng. Channel). Dikçe yamaçlara dilik dilik bir görünüş veren **yivler**'den her biri. **Yarıntılar**, türlü büyüklükte olur : Birkaç metre boyunda olanlardan yüzlerce metre uzunluğa kadar çeşitli boydan olanları vardır. Yarıntılar uzun birer çukurluktur. Bu çukurluk kertik biçimindedir. Yarıntının yamaçları dik, eğimi çoktur. Selinti sularının yamaçlarda açtığı, **selcik yarıntıları** (b. bk.) bir yarıntı çeşididir.

Yarı saydam (Al. Durchscheinend, Fr. Translucide, İng. Translucent, eski kelime : Nîm-şeffâf). Deniz ve göl suyunun ışığı geçirme özelliğini belirten kelime. Saydam (şeffâf) haldeki su, az derinlikte renksiz görünürse de, derinlik (su tabakasının kalınlığı) arttıkça türlü renkler, görünüşler alabilir. (bk. Işık).

Yarlı kıyı (Al. Abrasionsküste, Fr. Côte d'abrasion, İng. Coast of abrasion, eski terim : İtikâl sahili). Önde kumsal düzlüğünün bulunduğu yarlı dik kıyılar. Bunlar, dalga aşındırmasiyle oldukları için **dalga aşındırması kıyıları** olarak görülürler. (bk. Yar).

Yarma (Al. Durchstich, Fr. Tranchée, İng. Cut (ting). Yeryüzünde üzeri toprak, bitki örtüsü ile örtülü olmıyan ve yüzde görülen taşların, tabakaların bulunduğu yer. Böyle yerler ya dere boylarında, vadi yamaçlarında, dik kayalıklarda yüze çıkmış tabaka başlarında görülür, bunlar **doğal yarmalar**'dır; ya da demiryolu, karayolu yarmalarında, tünellerde, taş ocaklarında, maden ocaklarında görülür. Bunlar da **açılmış yarmalar**'dır. Jeomorfolojide ve jeoloji araştırmalarında yarmaların önemli yeri vardır. Yarmalardan faydalanılarak **kesit** (b. bk.) çizilir. Yarmalar, iç yapının yüze çıkmış (b. bk.) örnekleridir. (bk. Çıkma).

Yarma-vadi (Al. Durchbruchstal, Fr. Cluse, İng. Gap, dilimizdeki başka terim : Boğaz). Bir dağ sırasını enine geçen vadi. Böyle vadiler, yayvanca bir çukurluktan sonra sanki toslarcasına dağa girer, bu dağı geçtikten sonra yine çukur bir genişliğe ulaşır. Böyle vadiler bir **boğaz** görünüşündedir. Bunun için dilimizde **yarma-vadi** yerine **boğaz** da kullanılır. (b. bk.).

Yarma yatak. Akarsuların çok büklümlü uzanışını önleyici olarak yapılmış iş. Akarsuyun bu uzun uzun dolaşması gereken yol yerine, kestirmeden bir yatak açılır. Böylece akarsu yatağının buradaki eğimi arttırılır. Akış hızı çoğalır, sürüklediği sürüntüleri taşıma gücü artar. (bk. Akarsu).

Yasak bölge (Al. Absperrungsgebiet, Fr. Fermeture, İng. Forbidden "region", eski kelime : Mıntaka-i memnua). Taşıtların, yayaların girmelerinin, ya da geçmelerinin yasak olduğu belirli köy veya kasabalar, yerler, su alanları. Yasak bölge, ya da **yasak yerler** şu gibi durumlarda belirtilir :
1 — Savaş, ayaklanma halinde bir ülkenin kimi yerleşme yerleri, ya da bir bölümü yasak bölge sayılabilir.
2 — Deniz savaşlarında girilmemesi gereken yerler yasak bölge sayılır.
3 — Hava ulaştırmasında geçilmemesi gereken yerler yasak bölge içine girer.
4 — **Hastalık** beliren yerlerde (kolera, tifo, tifüs gibi) yasak bölge sayılır.)
5 — Hayvan hastalıklarının görüldüğü yerler de yasak bölge arasına girer.

Yassı şekiller (Al. Platte Formen, Mässige Formen, Schwache Formen, Fr.

Relief modéré, Relief faible, İng. Moderate "feature"). Daha çok düzlükleri andıran yeryüzü biçimleri. **Yayvan şekil**, çukurluğu ifade ettiği halde, **yassı şekil**, kabarık yerlerin düzlüklerini belirtir. Batı Anadolu dağlarının üstünde türlü **yassı biçimler vardır**. (bk. Yayvan şekiller).

Yastık lâv (Al. Kissenlava, Fr. Structure en coussin, İng. Pillow-lava). Denizaltı ve göl-içi yanardağ püskürmelerinde oluşan özel dokulu bir püskürük taş.

Yaş piramidi (Al. Altersgliederung, Altersaufbau, İng. Pyramid of age). Bir ülkede yaşıyanlardan türlü yaşlarda bulunanların belirtilmesine yarıyan bir kıyaslama yolu. Yaş piramidi, nüfus sayımlarından elde edilen sayılardan faydalanılarak çizilir. Bu türlü piramidleri çizmek için yatay çizgide sağda erkek nüfusunu, solda kadın nüfusunu göstermek üzere yaş basamakları dikine bir çizgi boyunda gösterilir. Böyle bir şekil çizilince üç ana durum belirir : Piramid biçimi o ülkede gittikçe artan nüfusu anlatır, doğumun çok olduğunu gösterir. Çan biçiminde olan şekil, doğumun orta derecede olduğunu belirtir. Kavanoz, ya da soğan başı biçiminde olanı ise doğumun azalmış bulunduğunu belirtir.
Yaş piramidi, bir ülkede nüfusun artış, azalış durumunu, bu yönde gelişme derecelerini gösterir. (bk. Nüfus).

Yaşama savaşı (Al. Kampf um Dasein, Fr. Concurrence vitale, Lutte pour l'existance, İng. Struggle of living, eski terim : Mücâdele-i beka).
Canlıların, yaşadıkları çevrelerin türlü güçlükleri karşısında yaşıyabilmek için durmadan didinmeleri olayı.

Yatak (Al. Bett, Flussbett, Fr. Lit, İng. Bed, eski terim : Mecrâ, Nehir mecrâsı). Akansuların meydana getirdiği, yıl içinde ya sürekli, ya da geçici olarak suların aktığı yer. Buna yerine göre **dere yatağı, ırmak yatağı, sel yatağı, akarsu yatağı** da denir. Böylece yatak, bölgenin yağışlarına göre, kimi zaman kuru kalabilir. Yatak dümdüz değildir. Kimi yerinde oyuklar ,kimi yerinde de kum, çakıl yığıntıları bulunur. (bk. Akarsu, Vadi, Kesim).

Yatak (bk. Maden yatağı).

Yatak değişmesi (Al. Flussverlegung, Fr. Déplacement de lit, eski terim : Mecrâ tahavvülü). Akarsuyun, yatağında akmasını önliyen bir olay yüzünden bu yatağını değiştirmesi ve başka yerden akması. Akarsuyun akmasını önliyen olaylar arasında şunlar vardır : Yer göçüntüleri, akarsu yatağının lığlanması.

Yatay kaymalar (bk. Karaların kayması teorisi).

Yatım (bk. Dalış).

Yavlan (bk. Yaylan yer).

Yay (Al. Bogen, Fr., İng. Arc, eski kelime : Kavs, Kavis). Değirmi biçimindeki bir şeyin, bir eğrinin, bir çemberin bölümü.
Yay biçimli kumullar (bk. Barkan), karaların önünde yay biçiminde uzanan ada dizileri. (bk. Adalar yayı, Girland), yaylar durumunda uzanan sıradağlar vardır.

Yaya gidiş (Al. Zufuss, Fr. à pied, İng. On foot). Bir taşıta binmeksizin insanın yürüyerek bir yerden bir başka yere gitmesi. Yaya gidişte bir saatte 4 km. kadar yol alınır. (bk. Yaya yolu, Kapan).

Yaya yolu (Al. Fussweg, Fr. Sentier à piétons, İng. Pathway, Trail). Ancak yaya gidenlerin geçebildikleri, ya da hayvan sırtında geçilebilen yol. Buna **patika** da denir. (bk. Yol, Kapan).

Yaygın deprem (Al. Weltbeben İng. Great earthquake).
Bütün yeryüzünde yıkıcılığı görülen, etkileri duyulan ya da sezilen geniş ölçülü yer sarsıntıları. (bk. Deprem).

Yayınık ışık (Al. Diffuses Licht, Fr. Lumière diffuse İng. Diffuse, eski terim : Ziya-i müntesir). Işığın belirgin bir sınır göstermeksizin her yana doğru dağılması, yayılması olayı. Yayınık bir ışıkta belirgin bir ışık doğrultusu görülmez. Bununla ilgili olarak ta gölge belirgin olmaz. Kapalı havada, oda içinde, doğrudan doğruya olmıyan bir aydınlık olur. Havada güneş ışınlarının yayınık bir duruma gelmesi, önemli bir olaydır. Güneşten gelen ışınlar, havanın bölümcüklerine, su damlacıklarına, tozlara vurunca her yana dağılır, yayılır. Bunun sonucu olarak havaküre de gündüzün her yandan gelen yayınık ışık ile dolu bulunur. Eğer, ışığın bu yayınık duruma gelmesi olmamış bulunsaydı, gölge dediğimiz yer iyice karanlık olurdu. gölgede ısı bulunmazdı. Böylece, dışarıda olsun, içeride olsun, **yayınık ışınlar** her yanımızdan geçer, çevremiz aydınlanır. Göğün mavi renge bürünmesi de **yayınma**'dan ileri gelir. Hava ne kadar bulanık ise, ışınların yayınık olması da o derece artar, gök akça bir renge bürünür. (bk. Yayınma, Difüz ışık, Difüzyon).

Yayınma (Al., Fr., İng. Diffusion, eski terim : İntisar). Güneş ışınlarının yayınık duruma gelmesi olayı. (bk. Yayınık ışık).

Yayışık püskürme (Al. Arealeruption, Flächeneruption, Fr. Éruption aréolaire, İng. Areal "eruption"). Mağmanın (b. bk.) yerin içinden geniş ölçüde, çok püskürmesi olayı. Yayışık püskürmeler, yer yuvarlağının eski çağlarında olmuştur. **Lâv taşkını** (Fr. Déluge de lave, İng. Lava flood, Al. Lavaflut) durumunda olan lâv yayışmaları olayı. (bk. Yanardağ, Püskürme, Volkanizma).

Yayla (Al., Fr., İng. Plateau; dilimizdeki başka adı : Plâto). Akarsularla derin bir şekilde yarılmış, parçalanmış, fakat üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu yeryüzü biçimi. Yayla, ya masa duruşlu tabakalarla örtülü düz yerlerin, ya da henüz iyice yarılmamış yüksek-ellerin, akarsuların aşındırmasiyle yarılmış bulunan düzlükleridir. (bk. Yazı, Yüksek yayla, Düzlek yapı).

Yayla (Al. Alm, Fr. Alpage, İng. Alpine pasture, eski kelime : Mer'a). Dağlık bölgelerde kışın geçilmesi güç, yazın ise serin olan yüksek yerlerdeki hayvan otlatma yerleri. Böyle yerler ya orman sınırının daha yukarsındaki çalılık-otluk yerlerdir, ya da biraz daha aşağılarda ormanın yok edilmesiyle elde edilmiş yerlerdir. Buralarda taze otluklar, soğuk pınarlar, arı ve duru sulu dereler bulunur. Bunun iyi araştırılmış örneklerinden bir kısmı Alp dağlarında bulunduğu için böyle yerlere Batı dillerinde Alp ile ilgili terimler kullanılmıştır : **Alpage** gibi. Dilimizde de buna uyarcasına **alpçın** kelimesi bir ara yapılmış ise de, bunun karşılığı olan **yayla** terimi burada üstün tutulmuştur.

Yayla kelimesi, islâmlıktan önceki eski Türkçede şimdiki **yaz** anlamına gelen **yay** kelimesinden gelmedir. O zamanlar, **yaz** kelimesi, **ilkbahar** anlamına gelirdi. Böylece 4 mevsim şunlardı : **Yaz, yay, güz, kış.** Hayvanları otlatmak sözünü tam karşılıyan, bugün Anadolu'da kullanılan **yaymak** mastarı bununla ilgilidir.

Develi ovasında da **Yay Gölü** adlı sazlık yer, çevresinde hayvan otlatılan yerlerdendir ki, bu ad, bir yer adı olarak burada da geçiyor demektir. Yaylaların kimisi köy sürülerinin yazın en sıcak aylarında çıkıp aylarca kaldıkları **dağ otlağı** durumundadır. Böyle yerlerde sürü sahiplerinin kiraladıkları **yurt**'lar bulunur. Yurt'larda kıl çadırlar içinde oturulur. Yaylaların kimisi her türlü ekime elverişli yerleri olan, çevresinde sürüleri yayacak yerleri bulunan, köylünün, bir bölümünün, ya da bütününün göçtüğü bir çeşit çiftliktir. Buraları çok

yükseklerde olmıyabilir. Kimisi de yalnız kışın oturulan, çevresinde sürüleri otlatacak yeri bulunan bir veya birkaç ev topluluğu gösteren yaylalardır.

Ayrıca **yayla**, yazlık dinlenme yeri, anlamına da gelir : Adana'nın **Bürücek yaylası** gibi.

Bütün bunlardan başka **yayla** kelimesi **plâto** (b. bk.) terimini de karşılar ki, dağ ve ovaya karşılık bir de yer biçimi olarak **yayla** vardır. (bk. Yaylak, Yaylacılık, Otlak, Kışlak, Güzle).

Yayla havası (Al. Höhenklima, Fr. Climat altitudinaire). Yüksek yerlerin havası. Burada aşağıdaki yerlere göre hava daha arı, havanın nemliliği daha azdır. Burada serin yeller eser, burcu burcu kokular getirir. Güneş burada yakıcı olarak vurur. Çiçekler daha çok parlak renklidir. Bu özellikleriyle yayla havası türlü hastalıkların iyileştirilmesine yarar, insana sağlık verir, fakat 3500 - 4000 metreden sonra artık dağ tutması (b. bk.) başlar. (bk. Yükseklik kuşakları).

Yayla iklimi (bk. Yayla havası).

Yaylacı (Al. Herdenwanderer, Fr. Transhumant).

En çok kullanılan anlamı ile yazları sürüleriyle beraber yaylaya (b. bk.) çıkan, orada yazın sıcak aylarını geçirip davarlarını yaydıktan sonra yine aşağılara inen (bk. Yaylacılık), çiftçi ve davarcı olarak geçinenler.

Yaylacıların yayla işleriyle ilgisi çeşitli olur : Bazen sürü sahibi davarlarını çobanlarına verir, yaylaya gönderir, kendisi de arada bir yaylaya uğrar, durumu görür. Bazan sürü sahibinin ev halkı çadırlariyle yaylaya çıkar, yazı orada geçirir, davarları sağar, yayıkla yağ yaparlar. Kimi yerde de bir köy halkının sürüleriyle birlikte yaylaya çıktıkları olur. Bunlar hep **yaylacı** adı altında toplanır. Yaylacılar aşağılarda çiftçilik de yaparlar.

Yaylacılık (Almwirtschaft, Alpwirtschaf, Herdenwirtschaft, Fr. Trans humance).

Yayla (b. bk.) adı verilen yerlere sıcak aylarda geçici olarak göçme olayı. Bu göçmelerden, yaylacılık gidiş gelişleri doğmuştur. Yaylacılık terimi ile Batıda kullanılan, **transhumans** sözü birbirini her zaman tam olarak tutmamakta, aşağı yukarı yaklaştırma bir karşılığını vermektedir. Çünkü, transhumans, daha çok, sürülerin otlaktan otlağa dönemli olarak yer değiştirmesidir. Yaylacılık içinde ise, yaylada ve aşağıda geçen zamanlar, bir bütün olarak bu türlü ekonomik yaşayış ta anlaşılır.

Yerine göre, yaylada iki, ya da birkaç ay kaldıktan, böylece davarlar gevrek otları yiyip serin, soğuk suları içtikten, arı havada gezdikten sonra, kışın barınacakları yerlere (bk Kışlak) gelinen yoldan dönülür. Bu dönüş sırasında davar sürüleri daha aşağılarda, ovada bir iki hafta ekinleri biçilen tarlalarda sap kalıntılarını, başak döküntülerini yer, tarlalara bu sırada gübresini bırakarak, gelecek yıl toprağın verimli olmasına yardım eder ki, böyle yerlere de **güzlek, güzle** denir. Baharda yeniden yaylaya çıkılmak üzere kış ayları, kışlaklarda geçirilir. Bu sırada davarlar, ağıllarda (b. bk.) inlerde (b. bk.) barındırılır. (bk. Yayla, Yaylacı, Dağ göçebeliği).

Yaylak (Al. Alm, Sommerweide, Fr. Alpage, İng. Alpine pasture. Yazın hayvanların otladığı yüksek dağlık yerler, ya da ovalarda böyle bir işe yarıyan yerler. Yaylaklar, ya yüksek dağların ormansız yamaçlarında, ya da bu dağların eteklerinde olur. Yaylacıların, yazın göçüp kondukları bu otluk yerlere **yaylak** denir. Bunun gibi güzün barınılan yer (bk. Güzlek), kışın kış aylarının geçirildiği yer (bk. Kışlak) vardır. Bunlardan yıl içinde en çok bulunulan yer, **kışlak** ile **yaylak**'tır. Anado-

lu'da **yayla** (b. bk.) ile **yaylak** birbirine çok yakın anlamda kullanılır. (bk. Yaylacılık).

Yaylakiye (Al. Gebühre für Weidetiere auf Sommerweiden, İng. Rent paid for a yaylak).
Davarları yaylaya çıkaran sürü sahiplerinin yaklak (b. bk.) sahiplerine ödedikleri kira.

Yaylamak (Al. Im Weideland bleiben, Fr. Mettre le bétail en estivage).
Yaz aylarını yaylada geçirmek, yaylada bulunmak, yaylada davar otlatmak. Akpınar köyünden birkaç ev buzlu yaylada yaylar. Sürüler kıyıda kışlar, dağlarda yaylarlar (bk. Yayla, Yaylacılık, Yaylak).

Yaylan (bk. Yaylan yer).

Yaylan yer (Al. Furt, Fr. Gué, İng. Ford). Irmakların akış hızının çok azaldığı yerlerde suyun dibinde biriken kum, çakıl gibi taş parçacıklarının birikmesinden doğmuş, az derin, sığ yer. Buna sadece yaylan, ya da **yavlan** da denir. Kumluk olan böyle yerler ırmağın çekik zamanında yüze çıkar, kabarık zamanında su içinde kalır. Yaylan, ırmağın geçit veren yeridir. Yaylandan at sırtında, ya da yürüyerek geçmek mümkün olur. Ancak, böyle kum yığıntı yerleri ırmağın aşındırması yüzünden her zaman bulunduğu yerde durmaz, ırmağın ağzına doğru ağır ağır yer değiştirir. Ortalama olarak yaylan yeri 10 - 15 sene içinde yer değiştirebilir. (bk. Irmak adası, Akarsu, Irmak, Akış hızı).

Yaylanma (Al. Verbiegung, Fr. Gauchissement, Gondolement, İng. Warping, eski kelime : İnhinâ). Bir şeyin bükülmesi halinde kırılmayıp esnercesine eğilebilmesi özelliği. Yaylanabilen cisimler, eğrilir, bükülür, hemen kırılmazlar. Yer kabuğunun (b. bk.) da yaylanabilen bölümleri vardır. Yaylanamıyan yerleri eğer kırılgan (b. bk.) olmuşsa orada kırılmalar belirir.

Yaylım (bk. Otlak).

Yaymak (Al. Weiden, Fr. Pâturer, İng. to pasture). Hayvanları otlatmak. Anadolu'da yaymak, çok kullanılan bir kelimedir: Davarları yaymağa götürüyorum. Çoban inekleri Akbayırda yayıyor, denir. Yaymak sözü, otlatmaktan daha çok kullanılır. (bk. Yayla, Yaylak, Yaylacılık).

Yayvan biçimler (Al. Flache Formen, Fr. Terrain plat, İng. Flat). Derinliği az, fakat genişliği çok çukur biçimler. Ortasında Sultan Sazlığı ve Yay Gölü bulunan Develi Ovası, çok yayvan bir çanaktır. Ortasına doğru çok az eğimli, yanları dağlarla, yaylalarla çevrili olan ovaların çoğu yayvan biçimde olur. (bk. Yassı biçimler).

Yayvan vadi (Al. Flachtal, Fr. Vallée mûre, İng. Flat-floored valley). Aşınmalarla iyice genişlemiş vadi. (bk. Vadi.)

Yayvanlaşmak (Al. Sich verflachen, Fr. s'aplatir, İng. Flatten). Aşınmalarla yer biçimlerinin düzleşmeye doğru gitmesi.

Yaz (Al. Sommer, Fr. Été, İng. Summer, eski kelime : Sayf). Yıl içindeki **sıcak mevsim** (b. bk.). Astronomi bakımından **yaz**, güneşin en yüce yer tuttuğu günden başlar (Kuzey yarımkürede 22 Haziran), güz mevsiminin gün-gece eşitliği gününde biter (Kuzey yarımkürede 23 Eylül).
Bu sınırlar dışında **yaz** yılın sıcak bölümü anlamını taşır. Kuzey yarımkürenin orta kuşağında Mayıstan Eylüle kadar 5 ay sıcak veya sıcakça geçer. Mayıs başında sıcaklar başlayınca "artık yaz geldi" sözü kullanılır. Halbuki henüz bahardır. Bunun gibi Eylül ayının sonunda, hatta Ekim ayı başında sıcaklar sürüyorsa "bu yıl yaz uzun sürdü" denir. Halbuki bu sırada güz mevsimi girmiştir. Önceleri Orta Asya Türkleri arasında **yaz** karşılığı olarak **yay** kelimesi kullanılırdı (bk. Yayla). Sözgelişi şöyle

denilirdi : "Şöyle kim **yay yağmurları** dereler içinde tükenir gider, ne deniz suyuna iğrişebilir, ne ırmaklara ulaşabilir. **Yay** içinde gayet gün uzunluğu olur" gibi. Zamanla **yay** kelimesinin yerini **yaz** tutmuştur. Yayla, yaylak, yaylamak bu yay kelimesiyle ilgilidir.
"Yaz mevsiminde" karşılığı olarak **yazın** kelimesi kullanılır : "yazın, dağlarda geziye çıkılır." "Yazın davar sürüleri yaylada yayılır" gibi. Öteki mevsimler için de benzer kelimeler kullanılır : Güzün, kışın, baharın. (bk. Mevsimler, Bahar, Güz, Kış).

Yaz gündönümü. Yer yuvarlağının güneş etrafında dolaşması düşünüldüğünde, gök ekvatoru ile tutulma çemberinden uzaklaşmaya başlar. Günler böylece, geçtikçe yer yuvarlağı güneşe kuzey yarısının gittikçe artan bir bölümünü, güney yarısının ise gittikçe azalan bir bölümünü gösterir. 21 Mart'tan 22 Haziran'a kadar kuzey yarımküresinde günler gittikçe uzar, güney yarımküresinde kısalır. 22 Haziran'da güneş, çevren (ufuk) üstünde en yüce bir noktada bulunur. Bununla ilgili olarak bu zamanda kuzey yarımküresi daha çok ısınır. Güneş, bu durumda iken kuzey yarımküresi en çok aydınlanmış olur. Bundan sonra güneş uzaklaşır gibi görünür. Buna göre 22 Haziran bir dönüm noktasıdır ki, buna dilimizde **yaz gündönümü** denir. (bk. Gündönümü, Solstis, Kış gündönümü, Mevsimler).

Yaz günü (Al. Sommertag, Fr. Jour d'été, İng. Summer day, eski kelime : Yevm-i sayfî). Günlük en yüksek sıcaklığın 25° C yi bulduğu, ya da geçtiği gün. Sözgelişi, Haziran ayının 12 inci günü, en yüksek sıcaklık 25° yi bulursa o gün, o yer için yaz günüdür. Başka bir gün için, en yüksek sıcaklık 26,8° yi bulursa o gün de yaz günüdür. (bk. Yaz, Sıcaklık, Tropik gün).

Yaz uykusu (bk. Yaz uyuşukluğu).

Yaz uyuşukluğu (Al. Sommerschlaf, Fr. Estivation, İng. Summer sleeping). Kavurucu sıcakların canlılara dokunduğu sıcak ve kurak kuşak bölgelerinde bazı hayvanların geçirdiği uyuşukluk süresi. Yaz uyuşukluğu, burada sıcaktan ileri gelmektedir. Böyle zamanlarda kimi hayvanlar toprağın içine derince girer, kimisi serince inlere sokularak kavurucu sıcakları geçirirler. Yaz uyuşukluğu türlü omurgasız hayvanlarda da görülür.. (bk. Kış uykusu).

Yaz yağmuru (Al. Sommerregen, Fr. Pluie d'été, İng. Summer rain). Bütün yıl boyunca yağan, ya da kışın yağan yağmurlara karşılık, yaz aylarında yağan yağmurlar.

Yazlık (Al. Sommerfrische, Fr. Villégiature, İng. Summer resor, eski kelime : Sayfiye). Yazın bunaltıcı sıcaklarını geçirmek için birkaç haftadan bir kaç aya kadar çıkılan yaylalar, bağlar, bahçeler. Yazlıklarda evler vardır. Bu evlerin kimisi bir iki göz damdır, kimisi konaktır. Adana'lılar Bürücek yaylalarına çıkar. Burası Adana'nın yazlığıdır.

Yazı (Al. Platte, Fr. Terrain nu, İng. Flat place, eski kelime : Beyâbân). Akarsularla, az çok yarılmış, fakat bu yarıntılar arasında geniş düzlüklerin uzandığı düz yerler.
Yazı kelimesi kimi yerde **ova**, kimi yerde **kır** karşılığı kullanılmıştır. Yazı kelimesini bir jeomorfoloji terimi olarak kullanmak gerekirse, baştaki tanımın yeri olur.
Yazının, ovadan önemli bir ayrılığı da şudur : Yazıda, daha çok, düz duruşlu tabakalar uzanır. Bu tabakalar oldukça berkleşmiştir. Burada aluviyon ya yok, ya da azdır. Yazıda toprak ta, birikinti ovalarındaki kadar kalın değildir. (bk. Ova, Dölek, Çukurova, Yüksek ova, Yayla, Çukurel, Yüksek-el, Düzlek yapı).

Yazın (Al. Im Sommer, Fr. En été, İng. In summer). Yaz mevsiminde olan şey.

Yazın yeşil ağaçlar. Sadece yazları yeşil duran, kışın yapraklarını döken ağaçlar. Bunlar, geniş yapraklı ağaçlardır. Bunun tersi, yeşil duran bitkiler (b. bk.), yeşil duran ağaçlar'dır. (bk. Yapraklı ağaçlar).

Yeknesak. Farsça yeknesak = bir tarz, bir ton anlamına gelen bir kelimedir ki, coğrafyada sık sık değişiklik göstermiyen yerler, olaylar için kullanılır. Bu kelimenin yanına sonradan Fransızca yoluyla **monoton** (b. bk.) kelimesi katılmıştır. **Yeknesak** ve **monoton** kelimelerinin yerine, Türkçe **tekdüzen** (b. bk.) kelimesi vardır.

Yel (Al. Wind, Fr. Vent, İng. Wind, eski kelime : Bâd, Riyâh, bir başka adı : Rüzgâr). Havanın, bir yerden bir başka yere akması. (bk. Rüzgâr). Yel ve rüzgâr dilimizde, kullanılan iki kelimedir. Ancak yel, daha çok, oldukça küçük ölçülü, çoğunca biraz hafif sayılabilecek hava akıntıları için kullanılmaktadır. Bununla ilgili olarak, "ılgıt ılgıt esen seher yelleri"inden söz edilir.

Bu arada sam-yeli (b. bk.), kara-yel (b. bk.), kaba-yel (b. bk.), akyel (b. bk.), gökyel gibi adlar rüzgârdan çok kullanılır. Sözgelişi, kaba rüzgâr, kara rüzgâr, sam rüzgârı denilmez. Bunun gibi, yel-değirmeni denir, fakat rüzgâr değirmeni denilmez. Yine bu kelime ile ilgili yelken, yelkenli, yelpaze (eski şekli yelpeğüç), yeldirme, yelkovan, yelek, yele, yeleç (havadar yer), yelli (rüzgârlı) gibi kelimeler de vardır. (bk. Rüzgâr, Hava basıncı).

Yel bayrağı (Al. Windfahne, Fr. Girouette, İng. Wind vane). Yellerin esiş yönlerini bulmıya yarıyan araç. En sade şekliyle, dikili bir direğin ucuna bağlanmış uzunca, dar bir kumaş şeridi bu işi yapar, yelin nereden estiğini gösterir. Böyle bir temele dayanarak yine sade araçlar yapılmıştır. Yel bayrağının sade biçimi şudur : Ok biçiminde bir ucu olan araç, yelin vuruşu ile dik bir eksen çevresinde döner. Aracın konulacağı yerde bir pusula yardımı ile dört yön bulunduktan sonra, okun dönük bulunduğu yön, yelin çevreni (ufuk) üzerinde geldiği yöndür. Yani yelin esiş yönüdür. Bu araç, yüksek bir yere, sözgelişi bir evin damına yerleştirilir. (bk. Anemoskop).

Yeldeğer (Al. Luvseite, Fr. Face au vent, İng. Windward side, eski terim : Rüzgâra mârûz cihet). Bir yerde esen yelin çarptığı yer. Köyümüzün yanındaki Akbayıra çok yel değer. Yel değen yamacın ters yönündeki yamaç, dulda (b. bk.) olur. Geminin de yel değen yanı, dulda yanı vardır.

Yel-değirmeni (Al. Windmühle, Fr. Moulin à vent, İng. Windmill). Yel gücünden faydalanılarak döndürülen çarka bağlı değirmen. (bk. Su-değirmeni, Değirmen).

Yel etkisi (Al. Äolische Erosion, Fr. Action éolienne, Action du vent, İng. Aeolian (of the wind), Wind erosion, eski kelime: Tesir-i riyâhî, bazen kullanılan başka bir terim : Eoliyen). Yel etkisi ile beliren her türlü olay ve oluşmalar. Sözgelişi yel etkisinden doğmuş tortulanmalar, yel aşındırmasından ileri gelmiş masa duruşlu taşlar, dibi oyulmuş yerler, yel oymasından doğmuş çukurluklar gibi. (bk. Aşınma, Aşındırma).

Yel-gülü (Al. Windrose, Fr. Rose des vents, İng. Wind rose, eski kelime : Vird-i riyâh, bir başka adı : Rüzgâr gülü). Bir yerdeki rüzgâr yönlerinin 8, 16, 32 ya da 64 çizgi ile belirtilmiş durumu. Böylece yelin esiş yönü belirtilmiş olur. Bunun için de en çok dört **ana-yön** (b. bk.), dört **ara-yön** (b. bk.) den esen yellere, bu yönlere göre ad verilmiş bulunur : Kuzey yeli, güney yeli gibi. Ancak, bu

türlü yellerin her yerde ayrıca adları olur. Yurdumuzda en çok kullanılan ve Marmara bölgesinden alınmış olan adlar, yıldız, poyraz, doğu, güneydoğu, kıble, lodos, batı, karayel'dir.

Kuzey rüzgârı demek, kuzeyden güneye doğru esen yel demektir. Yelin herhangi bir zamandaki esiş yönü olduğu gibi kalmaz. Bu esiş yönü, ortalama bir durum çevresinde oynar.

Haritalarda, çoğunca, Uluslararası işaretlerle bu esiş yönleri belirtilir : N = Kuzey, E = Doğu, S = Güney, W = Batı, NE = Kuzeydoğu, NW = Güneybatı gibi. (bk. Yel).

Yel hızı (Al. Windgeschwindigkeit, Fr. Vitesse du vent, İng. Velocity (of wind), eski kelime : Sür'at-ı riyâh, Rüzgâr sür'ati). Yelin taşıdığı havanın ortalama hızı. Bu hız, hava yığınlarının saniyede gittiği metre soyundan uzaklıktır. "Yelin hızı iki metredir" denince, rüzgârın çok hafif bir cismi saniyede 2 metrelik uzaklığa götürdüğü anlaşılır. Kimi zaman yel hızı, saatle de söylenebilir. Yel hızı, gradyan (b. bk.) a bağlıdır. (bk. Buys Ballot kanunu, Beaufort ıskalası, Bar rüzgâr kanunu).

Yel-kazıması (Al. Korrasion, Fr., İng. Corrasion, eski terim : İtikâl-i riyâhî). Çöllerde yelin kayaları kazıması, tırmalarcasına oyması şeklinde beliren aşındırma. Yelin, sürükleyip götürdüğü taş parçacıklarının yaptığı oyma, çarpma, çizme, cilâlama işleri birer yel kazımasıdır. **Yel-süpürmesi** (Deflation) ve **yel-kazıması** (Corrasion) birbirini bütünler şekilde işler. Yelin üfleyip süpürmesiyle havalanan parçacıklar, yelin kayaları kazıması için malzeme olur. Yel kazıması ile kayalardan parçacıklar koparılıp, bu defa da yel süpürmesi için malzeme verilmiş bulunur. Kurak bir bölgede ufalanmış taş parçacıkları ne kadar çok ise, yel-süpürmesi (**deflasyon**), yel-kazıması (**korrazyon**) o derecede artar. (bk. Yel-süpürmesi).

Yel-kesen (Al. Windschutz, Fr. Brise vent, İng . Wind-break, başka bir terim : Rüzgâr kıran). Türlü bitkileri hızlı esen yellerin zararlarından korumak için yapılan işler. Bunun için, çoğunca bu bitkilerin bulunduğu yer **çit** (b. bk.) ile çevrilir, ya da yelin estiği yönü kapıyacak şekilde yanyana hasırlar gerilir.

Yelkesen işlerin yapılması, ormansız ve ağaçsız yerlerde gereklidir. Ormanların, korulukların, ya da ağaç sıralarının bulunduğu yerlerde yelin kırıcı etkileri azalır. **Yel-kesen çit**'ten (bk. Örülü çit, Çit), yalnız yellerin zararlarını azaltmak için değil, kar tipilerinden bahçeleri, yolları korumak bakımından da faydalanılır. Toprağın yerinden oynamaması, sularla süpürülmemesi için de yamaçlara yer yer **çitler** yapılır.

Yel kuşağı (Al. Windgürtel, Fr. "Zone" du vent, İng. Wind "zone", bir başka adı : Rüzgâr kuşağı). Yer yuvarlağını geniş ölçüde bir kuşak gibi kuşatırcasına uzanan bölgelerde esen yeller alanı. **Yel kuşağı** sözü, **yel bölgesi** sözüne yakındır. Sadece **kuşak** sözü daha çok bir sürekliliği belirtir. (bk. Rüzgâr, Rüzgâr sistemleri, Basınç bölgeleri).

Yel süpürmesi (Al. Deflation, Abblasung, Fr. Déflation, İng. Deflation, eski terim : Rüzgâr tâ'riyesi, başka terim : Deflasyon). Kurak bölgelerde, hele çöllerde yelin üfleyip süpürmesi şeklinde beliren aşındırması. Çöllerde yeller, taşıyabildikleri kadar toz, kum, çakıl alır, bunları sürükler, havaya kaldırırlar. Böylece yerdeki taş parçacıklarını, siler süpürürler. Bu süpürme ile kayaların oyuk yerleri boşalır, kayalar göz göz olur. (bk. Yel üfürmesi, Yel-kazıması, Rüzgâr aşındırması, Yel etkisi).

Yel vurması (Yel baskısı) (Al. Winddruck, Fr. Force du vent, İng. Strength of wind, eski terim : Tazyîk-i riyâhî). Yelin taşlara vurması, taşın, kolay kopabilecek yerlerini koparma-

sı halinde beliren gücü. Yel vurması, aşağı yukarı, rüzgâr yeğinliği (b. bk.) demektir. **Yel gücü** (Fr. force, İng. strength, Al. Stärke), **yel hızı** (b. bk.) ile ilgilidir.

Yel vurması esiş yönüne dik olarak konmuş bir metre karelik bir düz yüzey üzerine kilogram olarak, yelin vuruş etkisiyle ölçülür.

Rüzgâr hızı (b. bk.) ile yelin bir yere vuruşu arasında ilgi vardır. Bu vuruş, hız karesiyle orantılıdır. (bk. Beaufort ıskalası).

Yel vuruşu (Al. Windstoss, Fr. Coup de vent, İng. Gust of wind, eski terim : Darbe-i riyâhî). Aralıklı olarak yelin vuruşu. Bu olay, esen yel gücünün birdenbire artmasıdır. Bu vuruşun hemen ardından **yel esmesi** bir an için hafifler ya da durur. (bk. Yel, Rüzgâr).

Yel yığması (Al. Äolische Ablagerung, Windaufschüttung, Fr. Accumulation éolienne, İng. "wind" deposition, eski kelime : Teraküm-i riyâhî). Kurak, çıplak bölgelerde, yel üfürmesi ve yel savurmasından ileri gelen kum, toz yığılması. **Kumul** (b. bk.), **lös** (b. bk.) yığınları böylece doğmuştur. Bunun gibi yel savurmasiyle çukur yerler ve tekneler, bu savruntularla dolmuştur ki, bunlara **yel yığması teknesi** denir.

Yelkenle gitmek (Al. Segeln, Fr. Faire voile, İng. Sailing). Bir kayığın, bir geminin yelkenden faydalanarak rüzgârla gitmesi. Böyle deniz taşıtlarına **yelkenli** denir. Önceleri, yelkenlilerden faydalanılarak, uzun deniz yolculukları yapılmıştır. Bugün yelkenliler sadece süs olarak kalmıştır.

Yelpaze kıvrım (Al. Fächerfalte, Fr. Pli en eventail, İng. Fan fold). Kıvrım yanlarının, kıvrım çekirdeğine doğru az çok büküldüğü bir kıvrım biçimi. Yelpaze kıvrım bu biçimi ile bir yelpazeyi andırdığı için buna bu ad verilmiştir. (bk. Kıvrım, Kıvrılma).

Yelsel (Al. Äolisch, Fr. Éolienne, İng. Aeolian, eski terim : Riyâhî). Yelin aşındırma, biriktirme işleri ile ilgili. Çölde taşların gündüzün çok ısınarak genişlemesi, geceleri ise birden bastıran doğunun etkisi yüzünden pul pul parçalara ayrılması, tozların savrulması, kumların savrulup birikmesi bunlardandır. (bk. Aşınma, Yel etkisi).

Yem (Al. Futter, Fr. Nourriture, Fourrage, İng. Fodder). Hayvanları beslemek için bitkilerden, hayvanlardan elde edilen **besi maddeleri.** Hayvanlar doğdukları, yaşadıkları yerlerde bulundukları yerin kendilerine verdiği yemleri yiyerek büyümüş, gelişmişlerdir. Bu bakımdan doğal yem bitkilerinin başka yemler arasında önemli yeri vardır. Bunun için de hayvanların beslendiği yerler olarak, çayır, otlak ve yaylaların (bunlara bakınız) hayvan beslenmesindeki yerleri önemlidir.

Hayvanların yediği çeşitli bitkilerle, burçak, fiğ, kara-buğday, korunga, tırfıl çeşitleri, yonca gibi **yeşil yemler** durumundaki **çiftlik yemleri** yanında, koparılmış, kuru bitkiler de aynı değerde yer tutar : Kuru ot, kuru yonca, saman bunlardandır. Çeşitli tahıl samanları önemli birer yemdir.

Yemler arasında **tane yemler**'in de önemli yerleri vardır. Arpa, mısır, yulaf bunlardandır. Ayrıca **yapma yemler**, kimi fabrikalardan çıkan artık maddeler de yem olarak kullanılır. (bk. Hayvan yetiştirme).

Yemek (Al. Speise, Fr. Aliment, İng. Meal). Yemeye hazırlanmış besin maddesi. Bunun çoğu pişirilmiş bulunur.

Yengeç dönencesi (Al. Wendekreis des Krebses, Fr. Tropique du cancer, İng. Tropic of Cancer, North tropic, eski terim : Medâr-ı seretân, Seretân medârı). Kuzey yarımküresinin 23° 27' lık paralelinde, güneşin 22 Haziran-

da, öğle üzeri dik vurduğu çember. Bu gün, Kuzey yarımküresinin **gündönümü**'dür. (bk. Dönence; Oğlak dönencesi).

Yeni-dünya. İçerisine kuzey, orta, güney Amerika'yı alan karalar topluluğu (bk. Eski dünya).

Yenişehir (Al. Neustadt, Fr. Ville neuve, İng. New town, eski kelime : Belde-i Cedîd): Şehirlerin eski çekirdek bölümünün (bk. Şehir çekirdeği) çevresinde, endüstri çağının gelişmesiyle birlikte, yer yer fabrikalar yanında, yeni **şehir çekirdekleri** doğmuş, ya da yeni **şehir yerleşmesi** alanları belirmiştir.

Bu gibi yerler köylerden şehirlere çalışmaya gelenlerle kısa zamanda dolmuş, yeni şehir bölümleri hızla büyüyerek birbiriyle kaynaşmıştır. Yeni - şehir bölümlerinde sokaka ve caddeler, eskilerine göre daha geniştir. Parklar, yeşil alanlar, meydanlar çoktur. (bk. Şehir çekirdeği, Şehir, City).

Yeni Taş-Çağı (Al. Neolithikum, Jungsteinzeit, Fr. Néolithique, İng. Neolithic age, başka adı : Neolitik, Cilâlı taşçağı). İnsan tarihinde Eski ve Orta Taş-Çağlarından sonra gelen, Tunç Çağından (b. bk.) önce süren çağ. Bu çağda, hayvan yetiştirme ve tarım gelişmiştir. Keçi, koyun, sığırdan başka domuz, at gibi hayvanlar da insana alıştırılmıştır. Yeni Taş-çağında hayvanları alıştırma işi Ön-Asya'da geniş yer tutmuş, Orta-Asya'da da at evcilleştirilmiştir.

Bu çağda insan, daha çok düşünür olmuş, sert taşları cilâlıyabilmiştir. Yine bu çağda buğday, arpa, keten ekilmiş, ketenden kumaş dokunmağa başlanmıştır. Eski taş-çağındaki insanlar ölülerini gömmedikleri halde, Yeni taş-çağındaki insanlar ölülerini gömmesini, bunlar için **dolmen** denilen mezarlar yapmasını bilmişlerdir.

Cilâlı taş-çağı da denilen Yeni taş-çağında insanlar artık barınma yeri olarak, mağaralarda inlerde kalmayıp göller üzerinde yapılmış evlerde oturmuşlardır. Bu evlerden çevredeki karaya köprüler yapılmış, geceleri yırtıcı hayvanlardan korunmak için bu köprüler kaldırılmıştır. Bu çağda insanlar köylerde oturmuştur. Bu köylerin her yanı bir hendek, ya da bir duvarla çevrilmiştir.

Yeni Taş-Çağı Avrupa'da 1000 yıl kadar sürmüştür. Milâttan önce 3000 ile 1800 arasında. (bk. Taş-çağı, Eski Taş-çağı, Orta Taş-çağı).

Yeni yıl (Al. Neujahr, Fr. Nouvel an, İng. New Year). Her yılın ilk günü. Gregoryen takviminde bu 1 Ocak'tır. (bk. Takvim, Yıl, Ay, Gün).

Yeniden donma (Al. Regelation, Wiedergefrieren, Fr. Fusion et regel, İng. Regelation, Melting and freezing, eski terim : İncimâd-ı mükerrer). Katı olan, bir yere bağlı bulunan kalın buz yığınlarının bulunduğu buzulların hareket edişini açıklamak üzere ortaya atılmış düşüncelerden biri. Yeniden donma düşüncesine göre, buz, basınç yüzünden küçük parçacıkların bulunduğu bir yığın durumuna gelir. Baskının artmasiyle, buzun erime noktası alçalır. İşte bu parçacıklar, birbirlerine değen yüzleri boyunca yer değiştirir. Bu sırada herhangi bir biçime, bir kalıba giren bir özellik alırlar. Baskı azaldığında yeniden donma olur, bu yığın yine birbirine bağlı, som bir kütle durumuna geçer. Karın, **buzkar** (b. bk.), buzkarın, **buzul** (b. bk.) özelliği almasında **yeniden donma** olayının büyük önemi vardır. Yeniden donma olayı ile buzul, basınç altında **esnek** bir durum almakta, bu da buzulun hareketine yol açmaktadır.

Yeniden donma teorisi (Al. Regelationstheorie, İng. Theory of regalation). Buzulların hareket edişini açıklamıya çalışan düşüncelerden biri. (bk. Yeniden donma, Regelation, Buzul teorileri).

Yer (Al. Ort, Fr. Lieu, İng. Place, Locality, eski kelime : Mahal, mevki). Yeryüzünde bir alan.

Yer (bk. Yer yuvarlağı).

Yer adları (Al. Ortsnamen, Fr. Noms de lieue, İng. Place-names eski kelime : Mahallî esâmi). Yerleşme yerleri (b. bk). ile tarla, bağ, bahçe, dağ, vadi, dere, ırmak, deniz, ada, bölge, ülke gibi yerlerin adları. Yer adları araştırmalarına **toponimi** (b. bk.) ve **toponomastik** denir. **Toponomastik,** dil biliminin bir dalı olup, yer adlarının önemini, doğuşunu, yayılışını araştırır ve inceler. Bu araştırmalarla coğrafyanın, **yerleşme tarihi**'nin, etnolojinin bir yardımcısı durumunda bulunur. (bk. Yerleşme yeri adları, Toponimi).

Yer adları bilgisi (Al. Geographische Namenkunde, Ortsnamenkunde, Fr. Toponymie, İng. Toponymy, eski kelime : Coğrafi lisaniyât). Coğrafyanın bir yardımcısı olup, yerleşme yeri adlarından (b. bk.), bölge, yöre adlarından ve başka yer adlarından faydalanarak yerleşmelerin doğduğu, geliştiği çağların bulunmasına, o zamanki yörenin durumunu belirtmeye, burada yerleşenlerin nerelerden gelmiş olduğunu göstermeye çalışır. (bk. Yer adları).

Yeraltı (Yer-altı) (Al. Untergrund, Fr. Sous-sol, İng. Subsoil, eski terim : Tahtezzemin, Taht-ez zemîn). Toprağın altındaki yer.

Yeraltı demiryolu (Al. Untergrundbahn, Fr. Métro, İng. Underground railway, dilimize girmiş bir kelime : Metro). Yeraltında oyulmuş yollara döşenmiş demiryolları.

Yeraltı suyu (Al. Grundwasser, Fr. Eaux souterrain, İng. Ground water, Subsoil water, eski terim : Tahtelarz miyâh). Yeraltındaki taşlar, tabakalar içinde bulunan sular. Bu sular, çoğunca yerin üstünden dibe sızmış bulunan sulardır. Bu sular, su dolaşımına katılmıştır. Yeraltı suları, ya kum-çakıl gibi dağınık taş parçaları arasında birikerek o yeri doyurur, ya da kayaların içinde ve çatlaklarında yer tutar. Ovaların, geniş vadi tabanlarının altındaki aluviyonlar içindeki yeraltı suyuna taban suyu (b. bk.), ya da kuyu yatağı (b. bk.) denir. Yeraltı suları bir başka şekilde de kayaların ince çatlaklarında, oyuklarında bulunur. (bk. Karst hidrografyası, Kaynak, Mağaralar).

Yeraltı su-yüzü (Al. Grunewasserspiegel, Fr. Niveau hydrostatique, İng. Ground water table, eski terim: Tahtelarz su seviyesi). Yeraltı su yatağının yeryüzüne olan uzaklığı. Başka bir deyişle, yeraltı su yatağının yeryüzünden olan derinliği. Bu derinlik kimi yerde birkaç metredir. Kuyu yatağı ve taban suyu çoğunca böyle olur. Yeraltına sızan sular yerçikiminin etkisiyle sugeçirir bir tabakayı aştıktan sonra, geçirimsiz tabakaya dayanınca orada, taşın boşlukları içinde birikir. Bu birikme, gittikçe yukarı doğru yükselerek olur. Sonunda da belirli bir sınıra kadar su yüzü yükselir. İşte yeraltındaki suyun bu üst yüzü **yeraltı su derinliği** adı ile anılır. (bk. Taban suyu, Yeraltı suyu).

Yerberi (Yer-beri) (Al. Erdnähe, Perigäum, Fr. Périgée, İng. Perigee). (bk. Günöte-günberi çizgisi).

Yer biçimi (bk. Yerşekli, Avârız).

Yerçekimi (Al. Schwerkraft, Gravitation, Fr. Gravitation, İng. Gravity, eski terim : Câzibe-i arz). İki cismin birbirini, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters oranlı, kütleler çarpımıyle doğru oranlı olarak çekmesi. **Çekim** denilen bu ana kurala göre yer yuvarlağının kendi yakınındaki cisimleri çekmesi olayı. Bunun için bu olaya **yerçekimi** denir. Eskiden buna câzibe-i arz denirdi. Gökteki cisimlerde birbirini çekme olayı vardır.

Yer depremi (bk. Deprem).

Yer düzenlemesi (bk. Yer plâncılığı).

Yer ekseni (Al. Erdachse, Fr. Axe terrestre, İng. Axis of the earth, Earth's axis, eski terim : Mihver-i arz). Gök ekseni içinde bulunan ve yer yuvarlağının döndüğü eksen. Yer ekseninin gök yuvarlağını deldiği noktalarla gök kutupları ve **gök ekseni** bulunmuş olur. Gök ekseni tutulma düzlemiyle (b. bk.) 66,5° lik bir açı yaptığından, yer ekseni de tutulma düzlemi ile 66,5° kadar olan açıyı gösterir. Yerin ekseninin bu eğimli duruşu, yer yuvarlağı güneşin etrafında dönerken etkisini belli eder. Bu durumdan türlü iklim olayları, mevsimler doğmuştur.

Yerel (Al. Örtlich, Lokal, Fr. Local, İng. Local, eski kelime : Mahallî, Mevzîî). Bir yere bağlı. Yerel hava basıncı, yerel yağış gibi.

Yerel rüzgârlar (Al. Lokale Winde, Fr. Vents locaux, İng. Minor terrestrial wind, eski terim: Mahallî rüzgârlar). Bir bölgede belirli bir süre içinde birbirinin tersi yönlerden esen rüzgârlar. Bu belirli süre **gün, ay, mevsim** olabilir. Bu türlü rüzgârlar, birbirinin yanındaki türlü yerlerin zaman zaman ayrı ısınmalarından doğan **yerel hava basınçları**'ndan ileri gelir. Bunun için, bu türlü yellere **yerel rüzgâr** denir.

Yerel rüzgârlar iki bölümde toplanır: **1 — Günlük dönemli rüzgârlar** ki, kıyı, dağ, vadi rüzgârları bunlardandır. **2 — Yıllık dönemli rüzgârlar** ki, Muson rüzgârları bunlardandır. (bk. Dağ yeli, Vadi yeli, Deniz yeli, Kara yeli).

Yerel saat (Al. Ortszeit, Fr. Heure locale, İng. Local time, eski kelime : Mahallî saat). Yeryüzünde her bir nokta için, o noktada güneşin meridiyen üzerinden geçmesi ile düzenlenen saat. Sözgelişi, İstanbul'da saat 12 iken İzmir'de 11.53 dür.

Böylece, 12 ye daha yedi dakika vardır. Bunun gibi Kırklareli'nde de saat 11,53 dür. Çünkü İzmir'le bir meridiyendedir. Sivas'ta 12,32, Van'da 12,56, Doğu Beyazıt'ta 13.00 dür. Buna göre Doğu Beyazıt'da saat 13.00 iken İstanbul'da henüz 12 dir.

Önceleri gidiş-geliş şimdiki gibi çabuk olmadığı, haberleşme bugünkü gibi hız kazanmamış bulunduğu sıralarda her şehir kendi meridiyeni ile ilgili olan bu yerel saati kullanırdı. Fakat daha XIX. yüzyılda durum değişti. Böylece saatlerin hiç olmazsa "bir ülkenin sınırları içinde birleştirilmesi" gerekti. Bu iş, en çok demiryol gidiş gelişlerinde önemle belirdi. Öyle ki, bir demiryolu boyundaki türlü durak yerlerinde saatlerin birbirine uymamasının işletmeyi güçleştirdiği görüldü. Bu yüzden demiryollarında, saatleri birleştirme isteği belirerek, bu yolda ilk adım atıldı. Böylece bir ülkede **başkentin saati** bütün durak yerlerine yayıldı. Fakat yerel saatler daha bir zaman günlük işlerde kullanıldı. Bu yüzden de bir şehirde, demiryol istasyon saati ile başka saatler arasında ayrılık oldu. Bu ayrılık, kimi zaman yarım saati buluyor, hatta geçiyordu. (bk. Saat dilimleri).

Yerel yükselti (Al. Reliefenergie, Fr. Vigueur du relief, Altitude relative, İng. Relative altitude). (bk. Bağıl yükseklik).

Yerellik (Al. Lokalität, Örtlichkeit, Fr. Localité, İng. Locality, eski kelime : Mahallîlik, Mevzîîlik). Bir olayın bir yere bağlı oluşu.

Yereltme (Al. Lokalisierung, Fr. Localisation, İng. Localization, eski kelime: Mahallîleştirme, Mevzîîleştirme; bir başka Türkçe kelime : **Yerleme**). Bir coğrafya olayını bir yerde olarak belirtme. Böylece bir olayın coğrafî dağılışını göstermeye çalışma işi.

Yereltmek (Al. Lokalisieren, Fr. Localiser, İng. Localize, eski kelime : Mahallîleştirmek, Mevzîîleştirmek; **Yerlemek**). Bir coğrafya olayını bir yer-

de belirtmek. Böylece bir olayın coğrafî dağılışını belirtmeye çalışmak. Bir olayı, bir yere bağlamak.

Yer göçmesi (bk. Göçüntü).

Yer göçüntüsü (bk. Göçme).

Yer ısısı (Al. Erdwärme, Fr. Chaleur interieur, İng. Heat in the interior of the earth, eski terim : Hararet-i arz). Yerin içindeki ısı. Bu ısının neden ileri geldiği üzerinde durulmuştur. Bir düşünceye göre yerin içindeki bu ısı, yer yuvarlağının ilk durumu olan ve güneşten ayrılmış kızgın bir bulutsu cisimden (nebülöz) arta kalmıştır.

Yerin içi (Al. Erdkern, İng. Interior of the earth, eski kelime : Dahil-i arz).
Yer yuvarlağının (b. bk.), dıştan içe çeşitli kat kat kabuklardan yapılı olduğu temeline dayanan bölünüşü. Yerin içi üzerine ileri sürülmüş çeşitli görüşler varsa da bunlar arasında en çok görüleni aşağıda söylenendir : Yerin en dış katı yer kabuğudur (b. bk.). Bunun altında sima denilen daha ağır bir kat vardır. Daha altta ağırlığı gittikçe artan türlü katlar vardır ki, çekirdek bölümünde ağır küre (b. bk.) bulunmaktadır.

Yerin kutupları (Al. Erdpole, Fr. Pôles de la terre, İng. Poles). Yer yuvarlağının (b. bk.) ekseninin, yerin yüzündeki yerleri. Bunlardan biri **kuzey kutup noktası**, ötekisi **güney kutup noktası**'dır. (bk. Enlem, Boylam, Yer ekseni).

Yerin yoğunluğu (Al. Dichte der Erde, Fr. Densité terrestre, İng. Density of earth, eski kelime : Kesâfet-i arz). Yer yuvarlağının bütünü gözönüne alınarak elde edilen 5,5 değerindeki yoğunluk. Bu değerden şu anlaşılır : Yer yuvarlağı kütlesi, aynı büyüklükteki bir su yuvarının 5.5 kat fazlasıdır.
Yer yuvarlağının bu yoğunluğu, dibe doğru türlü yer katlarının yoğunluğunun artması ile ilgilidir. Gerçekten yer yuvarlağının en üst katı olan asıl yer kabuğunun yoğunluğu 2,7, bunun altındaki katın yoğunluğu 3 - 4, daha derinlerdeki yoğunluklar 5 - 6, çekirdek bölümünde 8 den çoktur. Bunların ortalama değeri 5,5 tutmaktadır ki, buna yerin yoğunluğu denilmiştir. (bk. Yer yuvarlağı).

Yerinden kopma (Al. Abscherung, Fr. Cisaillement, İng. Shearing). Kıvrılmalar sırasında bir tabaka paketinin yerinden kopup, yatay bir yüzey boyunca alttaki başka tabakaları kesercesine yer değiştirmesi. Burada beliren bu örtüye **kopma örtüsü** denir. (bk. Kıvrılma).

Yerinden oynama (Al. Dislokation, Verstellung, Fr. Dislocation, Déplacement, İng. Displacement, dilimize girmiş terim : Dislokasyon). Yer kabuğunun tabakalarının türlü kımıldanışlarla yerinden oynamış, duruşları bozulmuş olması. Yer kabuğunun büyük, ya da küçük bir bölümü türlü kımıldanışlarla ilk duruşunu değiştirmiş, böylece bunların duruşu bozulmuştur. Buna göre, böyle bir bölüm, **"yerinden oynamıştır"**. Bunu belirtmek üzere Fransızcadan dilimize girmiş **disloke** (disloqué) kelimesi kullanılmıştır ki, dilimizdeki karşılığı **"yerinden oynamış"**tır. İşte böyle bir kımıldanış yüzünden, yer kabuğunun bu bölümü eski yerinden kopmuş demektir.
Yerinden oynamalarda kopmaların, ayrılmaların belirdiği yüzeye **'yerinden oynama yüzeyi"** (dislokasyon satı) denir. Bunun yeryüzündeki kesilme yerine **yerinden oynama çizgisi** (dislokasyon hattı) adı verilir.
Yer kabuğunun tabakalarının, kayalarının, daha geniş durumu ile bir bölümünün yerinden oynaması, ya **yeryüzüne teğet** şeklinde olur, ya da yer yuvarlağının yarı çapının uzanış yönünde olarak **dikine** olur. Birinci durumda, yatay olarak **buruşturucu,**

sıkıştırıcı şekilde yandan olan basınçlar çok artar. Böylece de **kıvrılma** (b. bk.), **aşma** (b. bk.), **yatay kayma** (b. bk.) belirir. Dikine olan yerinden oynamalarda ise **çekilmeler, yırtılmalar, yarılmalar** olarak **bükülme** (b. bk.), **kırılma** (b. bk.) doğar.

Araştırıcıların kimisi bu iki türlü yerinden oynama olayını birbirinden iyice ayırmak istemiş, kimisi de bunların birbirinden kesin sınırlarla ayırt edilmesinin güçlüğünü ileri sürmüşlerdir. (bk. Deprem, Dislokasyon).

Yerinden oynama depremi (Al. Dislokationsbeben, Tektonische Beben, Fr. Vague tectonique, İng. Tectonic earthquake, eski terim : Hareket-i arz). Tabakaların kırılması, kıvrılması gibi **yerinden oynama** (b. bk.) olaylarının etkisiyle beliren yer sarsıntıları. Böyle depremlerde **sarsıntı yerleri** bu oynama yerlerine bağlıdır. **Çöküntü yerleri**, genç kıvrılma bölgeleri böyle sarsıntı yerleridir. (bk. Deprem).

Yerinden oynamış duruş (Al. Dislozierte Lagerung, Fr. Structure disloqué). Yerinden oynamış bulunan tabakalar için kullanılan kelime. Sözgelişi, "Kuzey Anadolu'da birçok tabakalar yerinden oynamıştır" denildiğinde, bu tabakaların **disloke olmuş** bulunduğu düşünülür. (bk. Yerinden oynama).

Yer-kabuğu (Al. Erdkruste, Erdrinde, Fr. Écorce terrestre, İng. Earth crust, eski terim : Kışr-ı arz). Yer yuvarlağını (b. bk.) çepçevre kuşatan taştan bir küre. Geniş okyanuslar yer kabuğunun çukurluklarıdır. Karalar bu kabuğun deniz üstünde bulunan bölümleridir. Yer-kabuğunun çok derinlikleri, deprem dalgaları ve başka yollarla incelenmeye çalışılmıştır. Derinlere inildikçe yoğunluk, sıcaklık artmaktadır. Yer-kabuğu 60 - 120 km. kadar derinliklere uzanan kattır. Bu katta silisyum ile aluminyum çok yer tuttuğu için **sial** (b. bk.) denir. Burası yer katlarının en yeğnisi (hafif olanı) dir.

Yer-kabuğu oynamaları (Al. Krustenbewegungen, Fr. Mouvements de l'écorce, İng. Crustal movement, eski kelime : Harekât-ı arziye). Yer kabuğunun türlü olaylarla yer yer oynaması. (bk. Yerinden oynama, Deprem, Yer-kabuğu yaylanması, Dağ oluşu).

Yer-kabuğu yaylanması (Al. Epirogenetische Bewegungen, Fr. Mouvement épeirogénique, İng. Epeirogenic movement, dilimize girmiş terim : Epirojenik hareketler). Yer-kabuğunun yaylanırcasına olan oynayışları. Yer-kabuğu yaylanmaları, son derece ağır olur. Bu yaylanmalarla geniş ölçülü yassı yükselmeler, yayvan çökmeler belirir. Yaylanmaların, çoğunca iyice belli bir ekseni bulunmaz. Yaylanmalar sırasında tabakaların duruşunun bozulmasından çok, bu kımıldanışlar birbirinden pek uzak yerlerdeki yükselme ve alçalmalarla belli olur.

Bu özelliklerinden ötürü, yer-kabuğunun böyle kımıldanışlarını bir yayın kırılmaksızın eğilebilmesine benzetmek mümkündür. (bk. Esneklik). Nasıl ki **yay** (b. bk.), belirli bir yere kadar kırılmadan esneklik gösterebiliyorsa, yer-kabuğunun bu geniş ölçülü kımıldanışları da belirli bir yere kadar **esneklik** gösteriyor, yaylanıyor. Bundan ötürü buna **yer-kabuğu yaylanması** denilebilmektedir.

Nasıl ki, dağ oluşu sırasında **kemerler** (b. bk.), **tekneler** (b. bk.) oluşmuş ise, yer-kabuğu yaylanmaları sırasında da, **geniş eşikler** (jeoantiklinal), **geniş tekneler** (jeosenklinal) doğmuştur.

Geniş anlamiyle, **jeosenklinallar**, çok ağır olarak çöken **tortulanma yerleri**'dir. **Jeoantiklinaller** ise, çok yavaş yükselen aşınma alanlarıdır.

Yer yuvarlağının türlü çağlarındaki **deniz ilerlemeleri** (b. bk.) ve **deniz**

gerilemeleri (b.bk.) bu olayla yakından ilgilidir. Bu yüzden, her çağda, deniz kıyılarının yeri değişmiştir. Yine yer-kabuğu yaylanması yüzünden deniz, kimi zaman karalara sokulmuş, oraları sular altında kalmış, kimi zaman karalardan çekilmiş, oraları kuruda kalmıştır. (bk. Dağ oluşu, Epirojenik hareketler).

Yerleme (bk. Yereltme).

Yerlemek (bk. Yereltmek).

Yerleşik (nüfus). (Al. Sesshaft, Ansässig, Fr. Sédentaire, İng. Seatled, eski kelime : Hâne nişîn). Köyde, kentte, şehirde, çiftlikte, vâhada yerleşmiş insanlar. Bunun tersi **göçebe** (b. bk.) dir.

Yerleşik insanlar, bulundukları yerlerde ekin ekerek, meyvacılık yaparak, pamuk ve başka bitkiler yetiştirerek, hayvan besliyerek, el sanatları yaparak, fabrika işleterek geçinirler. Bunlar, sürülerine otlak arıyan göçebeler gibi yer değiştirmezler. **Yerleşik insanlar** evlerde otururlar. (bk. Yerleştirmek, Yerleşme coğrafyası, Yerleşme bilgisi, Yerleşme yeri adları, Ev).

Yerleşik yerler (Al. Kratogene, Fr. Aire stable, İng. Stable area, başka bir terim : Stabil yerler). Yer-kabuğunun çok eski çağlarından beri iyice pekleşerek yerine oturmuş, oynaklığı kalmamış, yerleşmiş bölümleri. Yerleşik yerler, yeryüzünün en eski kara parçalarıdır. Buraları yer-kabuğunun **kırılgan** (b. bk.) yerleridir. Böyle yerler çok uzun zaman aşınmaya uğramıştır. Sibirya, Kanada, Baltık Kalkanı bunlardandır. (bk. Oynak yerler, Kalkan).

Yerleşiklik (Al. Stabilität, Fr. Stabilité, İng. Stability). Yer-kabuğunun artık pekleşerek yerine oturmuş, yerleşmiş, artık oynamaz olmuş yerleri. Bunun tersi, oynaklık (b. bk.) tır.

Yerleşilmemiş bölge (Al. Anökumene, eski terim : Gayrı meskûn mıntaka). Yeryüzünün yerleşilmemiş yerleri. **Kutup** bölgeleri, **çöl** bölgeleri gibi. Bunun tersi **yerleşilmiş bölge** (b. bk.) dir. Yerleşilmemiş yerler, sade bu iki alan değildir. Üzerinde insan bulunmıyan adalar, yüksek dağlar, bataklıklar, insanın sokulamadığı balta girmemiş ormanlar (b. bk.) da birer yerleşilmemiş yerdir. Böylece yerleşilmiş yerler ortasında da yerleşilmemiş yerler vardır. (bk. Ökumen).

Yerleşilmiş bölge (Yerleşilmiş yer) (Al. Ökumene, Fr. Oecuméné, İng. Oecumene, eski terim : Arz-ı meskûn). Yeryüzünün yaşanabilir, yerleşilmiş bölgeleri. Bunun tersi **yerleşilmemiş bölge** (b. bk.) dir. İnsanların yerleştiği yerler, ekonomi bakımından faydalandıkları yerlerden daha dardır. Çünkü avcılık, balıkçılık, toplayıcılık şeklindeki faydalanmalarda insan, bir yerden alacağını alıp, oradan uzaklaşmıştır. Bundan başka yüksek dağlarda hayvan otlatmaları için faydalanılmak üzere geçici olarak ve kısa bir zaman için oturulan yerler (bk. **Yaylacılık**) olmuştur. Böylece yerleşilmiş yerler, artsız arasız uzanan bölgeler değildir. Ara yerlerde yerleşilmemiş, yerleşmeye engel olmus alanlar bulunmuştur : Yüksek dağlar, ıssız adalar, bataklıklar, balta girmemiş ormanlar gibi.

Dar anlamiyle yerleşilmiş bölgeler (ökumen), 149 milyon Km.² tutan karaların 102 milyon Km.² sini tutar. 47 milyon Km.² lik yer yerleşilmemiş olan kutuplara, çöllere düşer. Yerleşilmiş bölgeler ortasındaki yerleşilmiş yerler de bu 102 miyon Km.² den çıkarılırsa, yerleşilmiş yer tutarı 90 milyon Km.² ye düşer.

Yerleşme (Al. Siedlung, Fr. Habitation, Peuplement, İng. Habitation, eski terim : İskân). İnsanın çalıştığı ve barındığı yeri içine alan yöre. Yerleşmenin türlü genişlikte anlamları vardır :

1. En geniş anlamiyle yerleşme, insanların oturduğu, faydalandığı bölgedir.
2. Daha dar anlamiyle yerleşme, oturulan yerlerle bunların hemen çevresindeki topraklardır.
3. En dar anlamı ile yerleşme, içinde oturulan yerler (çardak, çadır, kulübe, ev, büyük evler) dir.

Ana çizgileriyle yerleşme, ya **kır yerleşmesi** (b.bk.), ya da **şehir** (b. bk.) **yerleşmesi** biçiminde olur.

Yerleşmeler çok çeşitli yönlerden gözönüne alınabilir :

1. Tek katlı, iki katlı, çok katlı yerleşmeler.
2. Yalnız oturulan, hem oturulup hem iş ve çalışma yeri olan yerleşmeler.
3. Çiftlik, el sanatları, endüstri, orman işletmesi, avcılık ve başka ekonomik yerleşmeler.
4. Ulaştırma bakımından yol, boyun, demiryolu, gemicilik, havacılık yerleşmeleri.
5. Alışveriş, yönetim, öğretim, bakım yerleri gibi yerleşmeler.
6. Araştırma, eğlenme, turistik yerlerdeki yerleşmeler.
7. Yeryüzü biçimlerine uyma bakımından dağ, vadi, ova yerleşmeleri.
8. Sularla ilgisi bakımından dere, ırmak, kaynak başı, göl kıyısı, deniz kıyısı, vâha, kurak bölge yerleşmeleri.
9. Bitki örtüsü ile ilgisi bakımından orman, bozkır, çöl yerleşmeleri gibi.

En yüksekteki yerleşmeler 5300 metreye tırmanmıştır. (Güney Amerikada And Dağlarında, Bolivya'da). Yerleşmeler ya sık olur, ya da birbirinden uzak ve ayrıksı bulunur. (bk. Yerleşme coğrafyası, Yerleşik, Yerleştirmek, Yerleşme bilgisi).

Yerleşme bilgisi (Al. Siedlungskunde, İng. Knowledge of habitation). İnsan yerleşmesinin bilgisi. (bk. Yerleşme). Bu bilgi içinde yerleşmenin yöre (b. bk.) içindeki görünüşü, dağılış tarzı, yeri, biçimi, büyüklüğü, işleyişi üzerinde duran **yerleşme coğrafyasıyla** ilgilenen **yerleşme tarihi,** tarihten önceki ve tarih başlangıçlarındaki kuruluş ve gelişmeleri araştıran **yerleşme arkeolojisi,** yerleşme yerlerinin harap ve yok olması araştırmaları, geçinme ve toplu yaşama yönlerinden araştırmalar vardır. (bk. Yerleşik, Yerleştirme, Yerleşme yeri adları, Toponimi).

Yerleşme coğrafyası (Al. Siedlungsgeographie, İng. Geography of habitation, eski kelime : İskân coğrafyası). İnsanın oturduğu, barındığı yerlerle bunların kurulduğu yer arasındaki ilgiyi araştıran bir coğrafya kolu (b. bk.). Bu ilgi sayı ve yapı tarzı, yanyana bulunuş şekli, eskiliği gibi yönler olabilir. (bk. Yerleşme, Yerleşme bilgisi, Yerleşme yeri adları).

Yerleşme yeri adları (Al. Siedlungsnamen, Fr. Toponymie, İng. Toponymy, eski kelime : Meskûn mahaller esamisi). Köy, çiftlik, kom, kent, şehir gibi insanların yerleşmiş bulunduğu yerlerin adları. Bunlar bir kılavuzda gösterilmiştir. Yurdumuzun **yerleşme yerleri** için iki büyük ciltlik "yerleşme yerleri kılavuzu (meskûn yerler klavuzu) vardır. (bk. Yer adları, Toponimi, Yerleşme coğrafyası).

Yerleştirmek (Al. Ansiedeln, Siedeln, Fr. Établir, İng. to seatle, to colonize, eski kelime : İskân etmek). Bir bölgede, bir yörede ev, çalışma yeri sağlıyarak yerleşmek. (bk. Yerleşme coğrafyası, Yerleşme bilgisi).

Yerli (Al. Einheimisch, Eingeboren, Fr. Indigène, İng. Native, eski kelime : Ahali-i asliye). Bir yerde doğmuş, büyümüş üremiş, sözgelişi yerli halk, bir ülkede doğmuş, orada yaşamış kimselerdir. (bk. Otokton, Yabancı).

Yerli (Autochton). Belirli bir bölgede yetişen, oradan başka bir yerde bulunmıyan bitki ve hayvan.

Yerli kaya (bk. Anakaya).

bir denklemdir ki, bunun bilinmiyeni ve doğrudan doğruya görülemiyeni iç olaylardır. Öteki ikisinin yardımı ile (dış olaylar, morfolojik şekiller topluluğu) iç olaylar da tesbit edilir. İşte **yerşekli çözümlemesi** yani **morfolojik analiz** budur. (bk. Morfolojik analiz, Çözümleme, Korrelat tabakalar).

Yerşekli terselmesi (Al. Reliefumkehr, Inversion des Reliefs, Fr. Inversion de relief, İng. Inversion of relief, eski terim : Teâküs-i avârız). Aşınmalar yüzünden jeolojik bir oluşma sırasında doğmuş bulunan çukur bir yerin kabartı durumuna gelmesi, ya da kabartı biçimindeki yerin çukur bir yer biçimine yer vermesi olayı. Sözgelişi kıvrılma ile belirmiş bulunan bir kemerin (b. bk.) bir yerkabartısını karşılaması beklenir. İlkin bu böyledir. Fakat sürekli aşınmalar yüzünden burası yontularak alçalır, bunun yanındaki tekne önce çukurda iken buraya göre daha yüksekte kalır. İşte bu ters durumdan ötürü böyle şekillerin belirmesine yol açan olaylara **terselme** (b. bk.) ya da **yerşekli terselmesi** denir.

Yer yörüngesi (Al. Erdbahn, Fr. Orbite de la terre, İng. Earth's orbit, eski terim: Mahrek-i arz). Yer-yuvarlağının güneşin etrafında dolaşırken geçtiği yol. Yer-yuvarlağı, güneş cevresinde 365 gün kadar bir zamanda büyük bir elips çizer. Yer-yuvarlağı, odaklarından birinde güneşin bulunduğu bir elips yörüngesi üzerinde yürür. Bu, yerin yörüngesidir. Bu dolaşma zamanına bir **yıl** denir. (bk. Günöte, Günberi).

Yer-yuvarlağı (Al. Erde, Fr. Terre, İng. Earth, eski terim : Küre-i arz). Güneş dizgesinin 9 yıldızından biri ve güneşe üçüncü uzaklıkta olanı. Yer yuvarlağı da bu 9 yıldız gibi bir gezegendir. Yer-yuvarlağını havaküre kuşatır. Yer-yuvarlağı, 3 - 4 milyar yıl önce güneşten ayrılan bir bulutsu cisimden (nebülöz) oluşmuştur. Yer-yuvarlağı ile başka gök cisimleri arasında sıkı bir ilgi vardır. Hele güneş ve ay ile yer-yuvarlağı arasındaki ilgi çok sıkıdır. Bu ilgi bunların çekimlerinde belli olur (bk. Gelgit). Güneş ışınlarının yeryüzü üzerine etkisi pek büyüktür. (bk. İklim, Hava, Sıcaklık).

Yer-yuvarlağı, odak noktalarından birinde bulunan güneşin çevresindeki elips biçimli yoldan (bk. Yer yörüngesi) saniyede 30 Km. hızla geçer. Bu sırada güneşten olan ortalama uzaklığı 149,5 milyon Km. dir. Ocak başında, günberide (b. bk.) bu uzaklık 2,5 milyon Km. daha çoktur. Gezegenlerin çoğunda olduğu gibi, yer-yuvarlağı da kendi ekseni çevresinde döner (bk. Yer ekseni). Dönme ekseni, yerin yörüngesine 66,5 derece eğimlidir. Bundan da **mevsimler** (b. bk.) doğmuştur. Binlerce yılda bir açı 7 derece kadar değişir, bundan da **güneşlenme** (b. bk.) **değişmeleri** olur, iklimde değişiklikler belirir. Kuzey kutbundan bakılırsa, yer-yuvarlağının kendi ekseni etrafında dönmesi saat yelkovanının tersine doğrudur. Tam bir dönme 24 saat sürer. Bundan gece-gündüz doğar. Ekvator (b. bk.) üzerindeki bir nokta, saniyede 465 metre hızla döner. Yerin bu dönmesinin hava olayları, jeoloji, coğrafya bakımından önemli yeri vardır.

Yer-yuvarlağı, dönmeden ileri gelmiş bir yuvarımsı biçim gösterir. Bu biçim, bir elipsin küçük ekseni etrafında dönmesiyle belirmiştir. Yerin bu **elipsoid** biçiminin küreden ayrılığı, **basıklık** (b. bk.) ile belli olur. Yer-yuvarlağı üzerinde yer belli edilmesi işi **enlem** (b. bk.) ve **boylam** (b. bk.)-larla olur. Ayrıca **dönenceler** (b. bk.) ile **kutupp çemberleri** (b. bk.) yer-yuvarlağının başlıca tutamak yerleridir. Yuvarımsı biçimde oluşu, eğimli duruşu, dönüşü, yürüyüşü ile ilgili ola-

Yerli toprak (bk. Toprak).

Yer-öte (Yeröte) (Al. Apogäum, Erdferne, Fr. Apogée, İng. Apogee). (bk. Günöte-günberi çizgisi).

Yer plâncılığı (Al. Raumplanung, Fr. Aménagement de l'espace).
Dar anlamiyle, şehir ve kent arasında yeni bir **denkleşme** yapan **yerleşme şekli** üzerindeki düzenlemeler. Türlü yönlerden, bu arada endüstri bakımından gelişmiş kalabalık ülkelerde şehirlerle kentler arasındaki sınır belirsizleşmeye doğru gitmiştir. Şehirle kent (kasaba) birbirine yaklaşmıştır. İşte bununla ilgili olarak şehirciliği, **bölge plâncılığı**'nı (b. bk.) ilgilendiren işler kendini göstermiştir.
Geniş anlamiyle alınırsa, yer plâncılığı terimi Almanca Raumplanung kelimesinin dilimizdeki karşılığıdır. Bu Almanca kelime, teknik kaynaklarda çok geçen geniş anlamlı bir kavramdır. Bu kavram, bir ev yeri kadar olan ufak bir yerden, bölgeye, ülkelere kadar olan düzenlemeleri içine alır. Bu kelimenin başka dillere tam çevrilmesi güçtür. Sözgelişi İngilizcede bunun karşılığı "country regional town village planning" şeklinde uzun olarak kullanıldığı olur ki anlamı, ülke-bölge-şehir-köy plânlaması demektir. Dilimizdeki yer plâncılığı bu Almanca kelimenin karşılığını güzel vermektedir.

Yer sarsıntısı (bk. Deprem).

Yerşekli (Al. Oberflächenformen, Geländeformen, Fr. Formes du terrain, Formes du relief, İng. Relief features, Landforms, eski terim : Avârız-ı zemin, Avârız, başka terimler : Relyef, Yeryüzü şekilleri, Engebe).
Yeryüzünün **kabarıklık, çukurluk** biçiminde ve çok çeşitli büyüklükteki biçimleri. Dağ, bir yerşeklidir. Tepe, çanak ,ova, doruk, boyun, birer yerşeklidir. Denizden yüksekliğine, bulunduğu yerdeki başka kabartı ve çukur yerle ilgisine göre türlü yerşekilleri vardır.
Yerşekillerinin her birinin yapısı ayrı olduğu gibi, bunları oluşturan güçler ve olaylar da ayrı ayrıdır. Dış görünüşleri bakımından biribirine çok benziyen yerşekilleri, gerçekte biribirinden ayrı olaylarla doğmuştur. Sözgelişi düden, obruk, buzyalağı, devkazanı, yanık-çukur birer çukur şekildir. Fakat bunların herbiri ayrı ayrı olaylardan doğmuştur.
Yerşekillerinin kimisi **büyük şekiller**dir : Ova, dağ, yayla gibi. Kimisi ise, **küçük şekiller**'dir : Yarıntı, oyuk, çanak, tepe, basamak gibi.
Ana çizgileriyle yeryüzündeki, bütün şekilleri yani yerşekillerini iki bölümde toplamak mümkündür : **Çukur şekiller,** yarıntı, vadi, oyuk, çanak, in, ova, teknedir. **Kabarık şekiller,** basamak, tepe, dağdır.

Yerşekli çözümlemesi (Al. Morphologische Analyse, Fr. Analyses morphologiques, İng. Morphological analysis of land forms). Dış olaylar ve morfolojik olaylar topluluğunun yardımı ile yerkabuğu oynamalarını göstermeye yarıyan bir araştırma yolu. Karalardaki çok çeşitli yerşekillerinin (b. bk.) doğuşu, iç ve dış güçlerin karşılıklı durumlarının ve birbirlerine olan etkilerinin incelenmesine dayanarak açıklanır. Dıştan gelen güçler, yerşekillerini yıpratır, içten gelen güçler, yerşekillerinin ana yapılarını doğurur. Böylece, yeryüzünde birbirinin tersi yönünde işliyen iki gücün karşılaştığı bir alan vardır ki, bu da yeryüzünün biçimleridir.
Bütün bu karşılıklı etkilerle ilgili olarak bir yanda kabarık yerlerdeki aşınmalardan doğmuş **yontulmuş yeryüzü biçimleri,** öte yanda aynı zamanda oluşmuş **birikme alanları** (korrelat birikme alanları) belirmiştir. İşte **dış** olaylar, **iç** olaylar ve **morfolojik** olaylar topluluğu olarak görülen **üç değer,** çözülmesi gereken,

rak, güneşlenme ayrı değerlerde olmuştur. Bundan da **sıcaklık kuşakları** doğmuştur. İyice bilinmemekle beraber yer-yuvarlağının içi türlü ağırlıktaki ve özellikteki katlar durumundadır. **Yer-kabuğu** (b. bk.) türlü şekillerde yerinden oynamakta (b. bk.), tabakaların duruşu bozulmaktadır. Yer-yuvarlağının yüzü 510 milyon km² olup, denizler 361, karalar 149 milyon km² tutar. (bk. Geoid).

Yeryüzü (Al. Erdoberfläche, Oberfläche der Erde, Fr. Surface de la terre, İng. Face of the earth, Surface, eski terim : Sath-ı arz, Arzın sathı).

1 — En dar anlamiyle, **karaların yüzü**. Karaları çeviren sığ-deniz dipleri karadan sayılmak üzere, engin denizler dışında kalan, çok çeşitli kabartı ve çukur yerleri, akarsuları, gölleri, bitki örtüsü, insan ve onun işlerinin toplandığı yüzey. Burası **katı yeryüzü**'dür.

2 — Daha geniş anlamiyle havaküre-nin yer-yuvarlağına değdiği her yerdeki **sınır yüzeyi**.

3 — En geniş anlamı ile insanın yaşadığı, çalıştığı alan olan ve bir çok doğal, beşerî olayları kendinde toplamış bulunan havaküre, suküre, taşküre ve canlılar küresinin biribirine en çok yanaştığı yer. Burası bunun için **coğrafi yeryüzü** diye anılır. Böyle bir yüzey, **üç boyutlu bir yerdir.** Hem **eni**, hem **boyu**, hem de **yükseklik** ve **derinlik** değeri vardır. (bk. Yer-yuvarlağı).

Yeryüzü biçimleri (bk. Yerşekilleri).

Yeryüzü suları (Al. Oberflächenwasser, İng. Surface-water, eski terim : Sath-ı arzdaki sular). Yeryüzünün karalar bölümünde yüze çıkmış ya da yüzde birikmiş sular. Bunlar akarsular, göller, bataklıklardır.

Yeryüzü şekilleri (bk. Yerşekli).

Yeşil kalan ağaçlar (Al. Immergrüne Holzpflanzen, Fr. Constamment verte et feuillée (Forêt), İng. Evergreen (Forest). Yapraklarını dökmeden bütün yıl boyunca yeşil duran ağaçlar. Bu türlü ağaçlar, özellikle sıcak kuşağın yağmur ormanlarında ve Akdeniz bölgesinde görülür.

Yeşil sebze (Al. Grünkram, Fr. Légume (vert ou frais), İng. Green vegetable). (bk. Sebze).

Yetiştirilen bitkiler (Al. Kulturpflanzen, Fr. Plantes cultivées, İng. Plants of cultivation). Tür sayısı 500 kadar olan, insanın yetiştirdiği bitkiler. Bunların yarıdan çoğu yiyecek, içecek maddelerinin elde edilmesi için yetiştirilir. (bk. Bitki, Tarım).

Yetme gücü (Tragfähigkeit, Fr. Capable de produire, İng. Population capacity). Belirli bir bölgede, türlü varlıkların, orada yaşıyan kimselerin geçinmelerine yetme değeri. Yetme gücü, **optimum** değere göre, en yüksek geçim değerine göre hesaplanır. Bu hesaplamalarla küçük bölgeler, ülkeler için olduğu kadar, dünyanın da ne kadar nüfusu beslemeye gücü yetebileceği kestirilmeye çalışılır.

Nüfusu beslemeye yetme gücü, önceleri coğrafyanın bir konusu olarak gözönüne alınmıştı. Daha, 1754 te, dünyanın besliyebileceği nüfus sayısının 3 milyar kişi olduğu ileri sürülmüş, sonraları bu değerin 10 - 15 milyar kişi olabileceği üzerinde de durulmuştur.

Bir bölgenin nüfusa yetme gücünün bilinmesi, türlü ülkelerde başta gelen işlerden biri olmuştur. Öyle endüstri ülkeleri vardır ki, buralarda **nüfus çokluğu** (b. bk.) pek ileriye gitmiştir.

Yetme gücü, şu olaylarla ilgilidir : Doğal olaylar, türlü varlıkların bulunması ve işletilme derecesi, yaşama seviyesi ve toplum ahlâkı, başka bölgelerle olan ekonomik bağlantılar. (bk. Nüfus, Göç, Dışa göç).

Yevm. Arapça **yevm** = gün. (bk. Gün).

Yevmî (bk. Günlük).

Yevm-i şems (bk. Güneş günü).

Yevmiye (bk. Gündelik).

Yığılma (Al. Anhäufung, Aufschüttung, Fr. Accumulation, Dépôt, İng. Upbuilding, eski terim : Terâküm).
Jeolojide yığılma sözünden denizlerde, tatlı sular içinde birikmiş her türlü taş yığıntıları anlaşılır. Bunlar arasında kırıntı yığınları (detritik depolar), türlü taşların denize, göl çanaklarına sürüklenerek biriktirilmesinden doğmuş yığılmalar vardır. Bunlar kat kat yığıldıkları için buralarda tortulanma olur. Bir de kimyasal yığıntılar vardır.

Yığınak (Kıyı) (Al. Gleithang, Fr. Rive convexe, İng. Convex bend, eski terim : Muhaddeb sâhil). Menderes büklümleri yaparak akan bir ırmağın, su yatağına doğru az eğimli uzanan aluviyon yığılmalarına yer veren yakası. Yığınak kıyı biçimi bakımından dışbükey (b. bk.) bir uzanış gösterir. Burası ırmak yatağına doğru gittikçe alçalan yassı bir burun biçimindedir. (bk. Çarpak).

Yığın bulut (Al. Haufenwolken, Cumulus, Fr. Cumulus, İng. Cumulus, dilimize girmiş başka bir terim : Kümülüs). Geniş ölçülü yığınlar olarak beliren, toplu görünüşlü bulutlar. Bunlara, **kümebulut** adı da verilmiştir. (bk. Bulut).

Yığın (bk. Kütle).

Yığıntı dağları (Al. Aufgesetzte Berge, Fr. Formes surajoutées, İng. Superadded, Superimposed). Yeryüzünde yığılmalardan doğmuş bütün kabartılar. **Yanardağlar** birer yığıntı dağıdır.

Yığıntı kıyıları (bk. Birikinti kıyısı).

Yıl (Al. Jahr, Fr. Année, İng. Year, eski kelimeler : Sene, Sâl). Yer-yuvarlağının güneş çevresinde dolanması için geçen zaman. Bu dolanma sırasında mevsimler (b.bk.) doğar. Bir yıl 12 ay sürer.
Bir yıl 365 gün, 6 saatte bütünlenir. Bu süreye **adî yıl** denir. Buna göre, yıl tam sayıda günlerden meydana gelemiyor, demektir. Bu durum türlü güçlüklere yol açacağı için, bu **gün artığı** gözönüne alınarak 3 yıl süresince Şubat ayı 28 gün sayılmıştır. Dördüncü yılda ise Şubat 29 gün alınmıştır. Şubatın 29 gün çektiği yıllara **artık yıl** denir. 4 ile bölünebilen yıllar, artık yıl sayılır.
Yer-yuvarlağının uydusu olan ayın hareketleri de gözönüne alınarak yıl hesaplanmasında faydalanılmıştır. Bugün de bu hesapla ilgili durumlar vardır. Bizde **ay yılı** (senei kameriye) temel tutularak Ramazan, dini bayramlar, her yıl değişik olarak yılın türlü günlerinde gelir. Ay yılı 29 gün 12 saat çeker.

Yıldırım (Al. Blitz, Fr. Foudre, İng. Thunderbolt, eski kelime : Sâika). Elektrikle dolu bir bulutun toprağa yaklaşması, sürtünmesi hâlinde bu bulut ile toprak, eşyalar, evler, ağaçlar, hayvanlar, insanlar arasında elektrik boşalması olayı. Yerin özelliği, eşyanın biçimi ve duruşu ile yıldırım düşmesi arasında ilgi vardır. Sözgelişi, maden ocaklarının bulunduğu yerler, yüksek yapılar, büyük ağaçlar düz ve her yanı çıplak yerden geçen insanlar, hayvanlar yıldırımı kendi üzerine çeker. Yıldırım düşmesi, yıldırımla çarpılma olaylarının sık sık işitilmesi bundandır. Kimi yerde, yaylalarda yıldırım düşmesi yüzünden otlamakta olan davar sürüleri yok olur. Şehirleri, yerleşme yerlerini, yıldırım düşmesinden korumak için yıldırım-savarlardan (b. bk.) faydalanılır. Ancak her yere adım başında **yıldırım-savar** koymak güçtür. Böyle yerlerde yıldırımdan korunmak için iri ağaçların, madenle ilgili yerlerin yanına yaklaşmamaya çalışmalıdır.

Yıldırım-savar (Al. Blitzableiter, Fr. Paratonnerre, İng. Lightning-conductor, eski kelime : Siper-i sâika, bir başka adı : Paratoner). Evleri, yerleşme yerlerini, insanları, yıldırım düşmesinden koruyan araç. Yıldırımın

doğurabileceği yıkımları önlemek için onu zararsız bir duruma getirmek, onu savmak gerekmiştir. Bundan ötürü dilimizde bu araca yıldırım-savar denilmiştir. Nasıl ki, uçaksavarlar da, başka tehlikeyi savarlar. Yıldırım-savar 1752 de Benjamin Franklin tarafından bulunmuştur. Bu buluşun temeli, yıldırım düşmesinin bir elektrik olayı olduğuna dayanır. (bk. Çakım, Şimşek, Gök gürlemesi, Yıldırım).

Yıldız (Al. Stern, Fr. Étoile, İng. Star, eski kelime : Kevkeb, çoğulu : Kevâkib). Geceleri gökte görülen ışıklı cisimlerden her biri. Bu yıldızlardan kimisi durağan, kimisi gezegendir. Güneş bir yıldızdır. Bir durağan yıldızdır. Gezegenler, durağanlar gibi ışıklı değildir. Bunların da parlak görünmeleri, kendilerine vuran güneş ışığı ile aydınlanarak çevrelerine ışık vermelerindendir.

Yıldız bilimi (bk. Astronomi).

Yıldız günü (Al. Sternzeit, Sterntag, Fr. Jour sidéral, İng. Sideral day, eski terim : Yevm-i nücûmî). Bir yıldızın meridiyenden iki üst geçişi arasında geçen zaman. Yıldız günü, gökte güneşin görünen yörüngesi olan, tutulma çemberinin gök ekvatorunu kestiği iki noktadan birincisinin, yani ilkbahar noktasının meridiyen üzerinden geçmesi ile başlar. Bir yıldız günü, 23 saat 56 dakika sürer. Yıldız günü, güneş gününden 4 dakika kısadır. Bu değer bir yıl içinde bir gün kadar fark ettirir. (bk. Güneş günü, Yerel saat, Saat dilimleri).

Yıldız haritaları (Gök haritaları). (Al. Sternkarten, Himmelskarten, Sternatlanten, Fr. Cartes céleste, Planisphère céleste, İng. Astronomical chart).
Gök'ün çizilmiş haritaları. Bu haritalarda çok sönük yıldızlar da görülebilir.

Yıldız uzanışlı (Al. Sternförmig, Fr. Étoilée, Radié, İng. Star-like, Stellate, eski kelime : Şuâvârî uzanış). Akarsuların dağlık bir yerden çevreye doğru türlü yönlere uzanışı, bir şehrin türlü bölümlerinin, her yana doğru uzanışı gibi olaylar için, yıldıza benzetilerek belirtilmesine yarıyan kelime. Buna eskiden **şuâvârî uzanış** denilirdi. Başka bir şekli : **Yıldızımsı uzanış**'tır.

Yıldız yorumculuğu (Al. Sterndeutung, Astrologie, Fr. Astrologie, İng. Astrology, eski terim : İlm-i nücûm, başka adı : Astroloji).
Yıldızların hükümleri bilgisi. Başka bir sözle yeryüzündeki bütün olayların, bu arada en çok insan kaderinin, gök cisimlerinin (eskisi : **ecrâm-ı semâviye**'nin) özel karakterlerine, karşılıklı durumlarına, hareketlerine bağlı olduğu inancına dayanarak, yerde olacak olayları önceden kestirme işi **yıldız yorumculuğu** (astroloji) dur. Bu düşünceye göre felsefede bir **küçük âlem** (mikro-kosmos) sayılan insan, **büyük âlem** (makro-kosmos) ile olan ilgisi sebebiyle yıldızların etkisi altındadır. Yıldızların etkileri ise, özel durumlarına ve başka yıldızların durumlarına göre değişir. Bu arada 12 burcun ayrı ayrı ve dört tane üçgen içinde üçlü topluluklar olarak kendilerine göre özellikleri vardır. Bunun gibi **ay tutulması** (b. bk.), **güneş tutulması** (b. bk.) çemberleri de erkekler, dişiler, aydınlıklar, karanlıklar, renkliler, dumanlılar, boşlar, saadet artıranlar gibi bir takım bölümlere ayrılmıştır. **Burç bölgeleri**'nin belli yerlerinin güneş, ay ve beş gezegenle olan ilgileri de önemli görülmüştür. (bk. Yıldız, Astronomi).

Yıldız yörüngesi. Bir yıldızın yörüngesi. (bk. Yer yörüngesi).

Yıldızıl yıl (Al. Siderisches Jahr, Fr. Année sidérale, İng. Sideral year, eski : Siderel yıl). (bk. Yıl).

Yıldızımsı uzanış (bk. Yıldız uzanışlı).

Yıllık (Al. Jahrbuch, Fr. Annales, İng. Annual, eski kelime : Sâl-nâme). Be-

lirli konular için yıldan yıla çıkan kitap. İstatistik yıllığı gibi.

Yıllık eşsıcaklık eğrileri (Yıllık izotermler). (Al. Jahresisothermen, Fr. Isothermes annuelles, İng. Annual isotherms). Yıllık sıcaklık ortalamalarının geçtiği eşsıcaklık eğrileri. (bk. Eşsıcaklık eğrisi).

Yıllık ortalama (Al. Jahresmittel, Fr. Température moyenne annuelle, İng. Average annual "of temperature", eski terim : Senelik vas'atî). Aylık ortalamaların 12 ye bölünmesinden çıkan ortalama.

Yıllık oynama (Al. Jahresschwankung, Fr. Variation annuelle de la température). (bk. Sıcaklık farkı, Sıcaklık).

Yıpranma şekilleri (Al. Destruktionsformen, Zerstörungsformen, Fr. Formes de destruction, İng. Destructional forms, eski terim : Tahrîb eşkâli). Sıcaklık, hava, su ve canlılar gibi güçlerin sürekli olarak yeryüzünde işlemeleriyle yerin biçimlerini aşındırmaları, taşımaları olayı. (bk. Aşınma).

Yıpranma biçimleri. İç güçlerin ortaya koyduğu ilk biçimlerin, türlü dış güçlerle aşınmasından doğmuş şekiller. (bk. Yapı biçimleri, Yıpranma şekilleri, Aşınma).

Yırtıcı hayvanlar (Al. Raubtiere, Karnivoren, Fr. Carnivore, İng. Predacious animals, eski terim : Hayvânât-ı vahşiye). Etini yemek için başka hayvanları dişleriyle, tırnaklariyle parçalıyan hayvan. Bunlar yeryüzünde çok yaygın olan, her yerde bulunabilen memeli hayvanlardır. (bk. Yırtıcı kuşlar).

Yırtıcı kuşlar (Al. Raubvögel, Fr. Oiseaux rapaces, İng. Bird of prey, eski terim : Tuyûr-i vahşiye). Etini yemek, böylece beslenmek için başka hayvanları parçalıyan kuş. (bk. Yırtıcı hayvanlar).

Yırtık izdüşümler (Al. Geteilte Projektionen, Fr. Canevas à déchirure, İng. Interrupted projections). Yuvarlak olan Yer'i bir düzlem üzerinde bütünü ile gösterebilmek için yer yuvarlağının yüzeyini uygun bir biçimde yırtmak, bölmek yoluyla yapılmış haritalar. Böylece dörtlü, beşli **yıldızlar** meydana çıkar.

Yeryüzünde karalar kuzey yarımküresinde toplanmıştır. Burada Kuzey Buzdenizinin çevresinden güneye doğru karalar, gittikçe daralarak uzanır, sivri uçlarla son bulurlar. Karaların bu dağılış ve uzanışlarından faydalanılarak, kuzey yarımküresi ekvator düzlemi üzerinde topluca gösterilir. Güney yarımküresinin karaları olan güney Amerika, Avustralya ve Afrikanın güneyi, bu ana gövdeden ayrılmış bulunan yıldız kollarından her birinin üzerine çizilir.

Yırtık izdüşümlerle yapılmış bu yıldız uzanışlı haritaların çeşitleri vardır. (bk. İzdüşümler).

Yiv (Al. Rille, Fr. Rainure, Rigole, İng. "Small" groove). İnce uzun küçük yarıntı. Uzunca küçük oyuntu yerleri.

Yoğunlaşma (Al. Kondensation, Fr. Condensation, İng. Condensation, eski terim : Tekâsüf). Bir maddenin gaz durumundan sıvı, ya da katı duruma geçişi. Yoğunlaşma, soğuma yüzünden olur. Havadaki su-buharı, en büyük değerine ulaşınca hava su-buharı ile doymuş demektir. Başka bir deyişle, belli bir sıcaklıkta hava, alabileceği su-buharını almıştır. **Doyma**, sıcaklığa bağlıdır. Sözgelişi, 20 derece sıcaklıkta bir m^3 havadaki su-buharı ençok 17,1 gr. olabilir. (bk. Yağış, Salt nemlilik, Havanın nemliliği).

Yoğunluk (Al. Dichte, Fr. Densité, İng. Density, eski terim : Kesâfet). Bir maddenin kütlesinin hacmine olan oranı.

Yok-olma teorisi (bk. Kataklizm teorisi).

Yokuş (Al. Steigung, Fr. Montée, İng. Ascent). Bir bayırın, bir yamacın eteğinde bulunan bir kimse için yukarı doğru yükselen yer. Yokuş-yukarı

tırmanmak, yol yokuş-yukarı gibi sözler kullanılır.

Yokuşun tersi, **iniş** (b. bk.) tir. Fakat yokuş kelimesinin şöyle de kullanıldığı olur : Yokuş-aşağı inmek).

Yol (Al. Weg, Fr. Chemin, Route, Voie, İng. Way, Road, eski kelime : Tarîk). Bir yere gitmek için üzerinden veya içinden geçilen yer. Demiryolu, karayolu, denizyolu, havayolu.

Yol-boyu haritası (Al. Routenaufnahme, Itinerar, Fr. Carte itinéraire, İng. Itinerary chart, Itinerary map, Road map, eski terim : Güzergâh haritası). İyice araştırılamamış, düzgün topoğrafya haritaları bulunmıyan ülkelerde yol boyunca geçilen yerler için yapılmış olan harita. Yol-boyu haritalarında geçilen yollar, yolun her iki yakasındaki köyler, yeryüzü biçimleri, bitki örtüsü, sular gösterilmiştir. Yol-boyu haritalarının çok yerinde uzaklıklar kestirme ile bulunmuştur. (bk. Harita).

Yol-boyu köyü (Al. Strassendorf). Geniş ve işlek yollar boyunda yolun iki yakasında kurulmuş köy. Burada köy evleri yolun hemen yanındadır. Kars yakınında böyle köyler vardır. (bk. Köy).

Yol çatağı (Al. Kreuzweg, Fr. Carrefour, İng. Cross-road, eski terim : Nokta-i iltisâk, başka terimler : Çatak, Kavşak, Kavşıt). Birkaç yolun birbirini kestiği yer.

Yonca yaprağı. Yol kavşaklarında (bk. Yol çatağı) sağa dönecek, ileri gidecek, ya da sola dönüş yapacak taşıtlar için karşılaşmaları, kesişmeleri önliyen bir yol düzeni.

Yontma taşçağı (bk. Eski taş-çağı).

Yontuk (Al. Rumpf).

Yeryüzü biçimleri bilimi kaynaklarında uzun zaman yontularak, aşınarak kabartı yerleri silinmiş biçimler için kullanılan bir yardımcı ön-terim. **Yontuk** kelimesi Almancadaki **Rumpf** yani **gövde** kelimesini bu alanda karşılamıştır. **Rumpf** kelimesinden anlaşılan ise, dalı budağı yontulmuş ağaç, kolu kanadı kesilmiş hayvan, bir ağacın gövdesi, insanın gövdesi gibi şeylerdir. Yerşekillerinin ana maddesini veren jeolojik yapıda da buna göre bir kıyaslama yapılmıştır. Sözgelişi, kıvrımlı bir yapıda kemerler (antiklinaller), tekneler (senklinaller) vardır. Kırıklı (b. bk.) bir yapıda yükselmiş kanat, çökmüş kanat bulunur. Bir yana eğik yapıda (b. bk.) sert ve yumuşak tabakaların uzanışı, dalışı (b. bk.) vardır. Bunlar birer kabartı, çıkıntı, çukurluk veya uzantıdır.

İşte dış güçler, uzun zaman buraları aşındırır, yontar ise böyle yapılardaki kabartılar silinir, yontulur. Bu yontulmalardan sonra böyle yerlerde **yapının kabartıları** silinmiş, çukurların şurasına burasına yığıntılar olmuş, artık daha çok aşınamıyan bir **gövde** kalmıştır. İşte buna **yontuk** denilmektedir ki,Almanca Rumpf kelimesinin karşılığıdır.

Bu yontuk kök-kelimesinden faydalanılarak, Alman jeomorfoloji kaynaklarında üretilmiş birçok terimlerin dilimizde karşılığını bulmak mümkün olmuştur.

Yontuk kök-terimiyle yapılmış jeomorfoloji terimlerinin başlıcaları aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir :

Türkçe	Almanca
Yontuk	Rumpf
Yontukdüz	Rumpffläche
Yontukova	Rumpfebene
Yontukdağ	Rumpfgebirge
Yontukyöre	Rumpflandschaft
Yontuklaşma	Einrumpfung
Yontuk basamağı	Rumpftreppe
Ön-yontuk	Primärrumpf
Son-yontuk	Endrumpf
Masa yontuğu	Tafelrumpf
Kıvrım yontuğu	Faltenrumpf

Yontuk, kök-terimi **yontmak** kelimesinden alınmıştır. Bu kelimeden

faydalanılırken, yeryüzü biçimlerinin, kabartılarının aşınması, yıpranması olayı, bir taşın ve bir ağacın **yontulmasına** benzetilmiştir. Yapılar için kullanılacak taşların geniş yüzlerindeki pürüzler, çıkıntılar da taşı yontan usta tarafından taşçı kalemi de denilen **yonacak** ile **yontulur.** Böylece taşın yüzü, duvara konmaya hazır olarak **yontulmuş** bulunur. Türlü bölgelerimizde, güzel ve kolay yontularak işlenebilen taşlara **yonutaşı,** ya da sadece **yonu** adı verilir.

Yontuk kelimesi, sonuna **-uk** gelen isim ve sıfat kelimelerinden biridir : Topuk, yumruk, koruk, boğuk, soluk, kabuk, yoluk, uçuk gibi. **Yontuk** kelimesinin yardımıyle **peneplen** kelimesinden üretilmesi mümkün olmıyan birçok terimleri üretmek mümkün olmuştur. (bk. Yontukdüz).

Yontuk basamağı (Al. Rumpftreppe, Fr. Surface d'ésoion étagée, İng. Steplike erosion surface, Down-stepping surface). Yükselmenin ve duraklamanın birbiri ardınca sürdüğü yer-kabuğu hareketleri bölümlerinde **yontulmuş düzlükler**'le birlikte giden **yontulmuş basamaklar.** Yontuk basamağının kırılmalarla, ya da tabaka sertliği ile ilgisi yoktur. Bunlar duraklama durumundaki yer kabuğunun yontulmuş yerlerinin yükselmeye uğramasiyle belirmiş basamaklardır. (bk. Basamaklar). Bununla ilgili olarak W. Penck'in **Piedmonttreppe** (dağ-eteği basamakları) görüşü vardır.

Yontukdüz (Al. Rumpffläche, Fr. Pénéplaine, İng. Peneplain, eski terim : Sahrâ-i mütemevvic, başka terim : Peneplen). Dış güçlerle yontularak **yassılaşmış,** deniz yüzüne yaklaşacak şekilde **alçalmış, kabartıları silinmiş** yerler. Başka bir deyişle, yeryüzü biçimlerinin ana yapısını veren türlü şekiller (kıvrımlı yerler, kırıklı yerler , tabakaları delip-geçen taşlar) üzerinde, çeşitli aşındırıcı güçlerin, bunları **yontması** ile beliren düzce, dalgalıca, deniz yüzüne yaklaşacak şekilde alçaltılmış yerşekilleri. Böyle bir yerşekli İngilizce **peneplain** kelimesinden gelme, **peneplen** (b. bk.) terimi dilimizde kullanılmış, kimi yerde de yerleşmiş ise de, Alman bilginlerince peneplain (yarı-ova) terimi, durumu ve olayı yeter derecede karşılıyamamış olarak görülmüş, bunun yerini tutacak, olayı daha iyi belirtecek kelimeler, Almancada aranmıştır. Bu arada çeşitli kelimeler bulunmuş ise de, sonunda **Rumpffläche** terimi Alman kaynaklarında iyice yerleşmiştir. (Rumpf = gövde, Fläche = yüzey, yüz). Dilimizde, bu olayı belirtebilecek, bu Almanca terimin belirttiği anlamı taşıyacak değerde olmak üzere, **yontuk** (b. bk.) kelimesinden yapılmış **yontukdüz** terimi, son 20 yıl içinde kullanılır olmuştur. Yontukdüz, yontularak düzleşmiş, düzce, dalgalıca alçak yerleri anlatır. Böyle bir yerde birikmelerden çok aşınmalar, **yontulmalar** yer tutmuştur.

Yontukdüz terimini karşılamak üzere, 30 yıldanberi çeşitli kelimeler ortaya atılmıştır. Sahrâ-i mütemevvic, yarım-ova, yarı-ova, aşınma yüzeyi, aşınma -taşınma sathı, ovaç gibi. Ancak bunlardan herbiri ya tek kalmış, ya da olayı iyiçe belirtememiştir. **Yontukdüz** terimi ise, önceleri kabarıklıkları bulunan yerlerin aşındırılması, yontulmasiyle alçalmış, düzleşmiş olduğunu belirtebilmiştir. (bk. Aşınma).

Yontukdağ (Al. Rumpfgebirge). Deniz yüzüne yaklaşacak kadar alçalmış ve düzleşmiş yeryüzü şekillerinin, yerkabuğunun (b. bk.) yaylanmaları (b. bk.) ile ilgili olarak, yeniden kabartı durumuna gelmesiyle belirmiş dağlar. Yontuk dağlar, binlerce metre yükseklikte bulundukları hâlde üzerlerinde düzce, dalgalıca bölümler bulunur. Ancak, bu yassı yükseklikler

arasında, derin vadiler vardır. Buna göre eski bir **yontukdüz** (b. bk.) gençleşmiştir.

Yontuk horst (Al. Rumpfhorst). Her yanı kırıklarla çevrili, fakat üstü bir **yontukdüz** (b. bk.) durumunda olan tek dağlar. Yontularak düzleşmiş, yassılmış, alçalmış bir bölgede yer-kabuğu hareketleri (b. bk.) yüzünden kırılmalara uğramış yerlerde, kırıklar arasında kalarak bir bölüm yükselmiş olur ki, bu bir yontuk-horst (bk. Horst) dağı meydana getirir. (bk. Dağlar, Yerinden oynama).

Yontuk kalıntısı (Al. Rumpfrestberg). Uzun bir süre yontularak yüksekliğinden kaybetmiş, yassılmış ve deniz yüzüne yaklaşmış, yeryüzü biçimleri ortasında yer yer görülen tepeler ve sırtlar. (bk. Kalık tepe, Sertgen).

Yontuklaşma (Al. Einrumpfung, Fr. Pénéplaination, İng. Peneplaination). Çeşitli yapıdaki yeryüzü biçimlerinin türlü dış güçlerle aşınarak düzce, dalgalıca bir biçime girmesi olayı. (bk. Yontukdüz, Peneplen).

Yontukova (Al. Rumpfebene, Fr. Pénéplaine, İng. Peneplain). Uzun süren aşınmalardan, yontulmalardan sonra deniz yüzüne iyice yaklaşırcasına alçalmış, **ova gibi düzleşmiş**, yeryüzü biçimi. **Yontukova** ile **yontukdüz**, hemen hemen bir anlamdadır. Arada küçük ayrılık vardır. Dilimize **peneplen** (b. bk.) şeklinde giren böyle bir şekle **yarım-ova, ovaç** gibi adlar verilmiş ise de, bu kelimeler tutunamamıştır. Yontukova ise olayı belirtmesi bakımından daha çok tutunmuştur. (bk. Yontuk, Yontukdüz, Aşınma).

Yontuk-yöre (Al. Rumpflandschaft). Uzun bir süre aşınarak düzce, dalgalıca, yer yer tepelerin bulunduğu bir biçime girmiş yerler. (bk. Yontuk, Yontukdüz, Yontukova).

Yontuk-yazı (Al. Rumpfplatte). Daha çok düz, ya da düzce duruşlu tabakaların yer tuttuğu tabakalardaki yontulmalardan doğmuş düzlükler. (bk. Düzlek, Yayla, Yontukdüz).

Yontuk-yüz (Al. Einebnungsfläche, Abtragungsfläche, Verebnungsfläche, Fr. Surface d'érosion, Surface d'aplanissement, İng. Erosion surface, eski terim : İtikâl sahrâsı). Türlü yapıdaki yeryüzü biçimlerinin çeşitli dış güçlerle uzun bir süre aşınarak düzce, dalgalıca bir biçime girmiş durumu. (bk. Yontukdüz, Peneplen).

Yontulma (Al. Einebnung, Fr. Aplanissement, İng. Planed surface). Türlü yapıdaki yerşekillerinin, dış güçlerle uzun bir süre aşınması, düzleşmeye doğru gitmesi, yontulması. (bk. Yontuk, Yontukdüz, Peneplen).

Yön (bk. Anayönler, Arayönler).

Yön bulma (bk. Yönelme).

Yönelme (Al. Orientierung, Fr. Orientation, İng. Orientation, eski terim : Cihet tâyini). Yön bulma işi. Bunun için türlü yollardan faydalanılır.

Yöre (Al. Landschaft, Fr. Paysage géographique, Paysage, İng. Landscape, eski terim : Havâlî). Türlü derecelerden bir takım özellikleri bulunan, kendine mahsus görünüşü olan bölgecik. Bir yörede her çeşit doğal olaylar yer tuttuğu gibi, insanın ortaya koyduğu işler de bu doğal olaylarla yanyana, iç içe yer tutmuş bulunur. Öyle ki, görme, işitme, sezip duyma, koku alma, tatma duyularımızla fark ettiğimiz şeylerin birbirine uyarak toplandığı yer bir yöredir. Yöre kelimesi, yurdumuzun bir çok yerlerinde, günlük yaşayışımızda kullandığımız bir kelimedir. Sözgelişi "yanı yöresi çalılık bir tarla" denildiğinde, çevresinde çalıların çok bulunduğu bir tarla gözümüzün önüne gelir.

"Yanı yöresi bataklık", "yanı yöresi evlerle dolu", "yanı yöresi kayalık" sözleri de bu anlama gelir. Konya'da yöre, "birkaç bağ, ya da bahçenin

bulunduğu yer" için kullanılır, Bilecikte "hangi yöreye gidiyorsun?" sorusundan semt, taraf anlamları çıkar, burada bu söz en çok otlak, orman yerleri için kullanılır. Daha birçok kullanış örneklerinden anlaşılır ki **yöre**, muhît, çevre, civar, havâlî, etraf anlamındadır. Bu anlam, coğrafya yönünden bir tanımı (târifi) yapılarak özellikleri bulunan **"pek küçük bölge"** kavramına karşılık kullanılır olmuştur. Buna göre Türkiye'nin 7 büyük bölgesinden, türlü küçük bölgelerinden başka çok sayıda yöreleri vardır.

Bir yörenin, yanındaki, ya da yakınındaki başka yörelerle çeşitli ilgisi olur. Zaman akışı içinde yöre az, ya da çok değişmelere uğrayabilir. İşte bunların sonucu olarak el değmemiş yörelerden, doğal özelliğini az çok saklamış yörelere, zorlanarak bozulmuş, varlıkları tükenmiş yörelere, insan eliyle, bilgiye dayanarak gittikçe işlenmiş ve gelişmiş yörelere, değişmekte olan yörelere kadar her çeşit yöreler vardır. (bk. Bölge, Kuşak, Çevre, İşlenmiş yöre, Doğal yöre, Zorlanmış yöre, Yöre bilgisi, Yöre görünüşü, Manzara, Peyzaj, Landşaft).

Yöre bilgisi (Al. Landschaftskunde). Oldukça küçük bir bölgede veya bölgecikte her türlü coğrafya olaylarının o yere uyan bir birleşmesinden ve birbiri üzerine olan etkilerinden doğmuş bir birliği, bütünü ile gözönüne alarak araştıran, inceliyen bir bilgi. Yöre bilgisi coğrafyanın bir koludur. Yöre bilgisinde **yöre tipleri** belirtilir. Yöre içinde canlı cansız her şey bir uyum içinde birleşmiştir : Hava, su, yeryüzü biçimleri, bitki örtüsü, topraklar, insanın yaptığı her türlü işler (ev, köy, kent, şehir, yol, köprü, su yolu, sanat eserleri..) birbiriyle kaynaşmış, yerine ve birbirine uymuştur. Bunlardan her biri yöreyi doğuran birer unsur olduklarına göre, yöre bilgisinin inceliyeceği ve hepsini o yerde bir bütün olarak gözönüne almağa çalışacağı olaylardır.

Yöredeki olaylar sadece, yerinde duranlardan ibâret değildir. Yörede yaşıyan, yer değiştiren canlılar da oranın özelliği içine girer. Sözgelişi, sürüler halinde beslenen, yetiştirilen, yaylalara çıkıp sonra yine ağıllarına inen hayvanlar yöreye özel bir durum verir. (bk. Yaylacılık). Bunun gibi, türlü iş yerlerine, tarlalara, bahçelere, hergün sabah akşam, yıl içinde mevsimlere göre gidiş gelişteki yer değiştirme de yöreye ayrı bir özellik verir. Bütün bunların yanında ve içinde **yörenin güzelliği** (estetiği) de her yöre için önemli yer tutar. (bk. Yöre, Doğal yöre, İşlenmiş yöre, Zorlanmış yöre, Peyzaj, Landşaft, Manzara, Yöre görünüşü, Bakım).

Yöre görünüşü (Al. Landschaftsbild, Landschaft, Fr. Paysage, Paysage géographique, İng. Landscape, eski terim : Havâlî manzarası). Bir yörenin görünüşü, manzarası. "Güzel görünüşlü bir yer" denildiğinde o yöredeki görünüş anlatılır. Yörenin bütününün görünüşü olduğu gibi, bir bölümün de görünüşü olur. Yöredeki gölün, karlı dağın, ekin ekili tarlaların, bağın, bahçelerin, bunlar ortasında evlerin ve köylerin, şehirlerin görünüşü gibi. (bk. Yöre, Peyzaj, Manzara, Peyzajcılık).

Yukarı kesim (Al. Oberlauf, Fr. Cours supérieur, İng. Upper course, eski terim : Mecrâ-i ulyâ, başka bir terim : Yukarı mecrâ). Bir ırmağın kaynağına yakın olan bölümü, yani yukarı bölümü. Bunun gibi ırmağın **aşağı kesimi, orta kesimi** de vardır. Yukarı kesimde aşınmalar çok olur. (bk. Akarsular, Aşağı kesim).

Yumrular (Al. Konkretionen, Fr. Concrétions, İng. Concretions, dilimize girmiş bir terim : Konkresyonlar). Düzensiz toparlak biçimdeki taşlar. Kireçtaşı yumruları, çakmaktaşı

yumrusu gibi. Bunlar bir çekirdek etrafındaki ayrışmalardan ve çökelmelerden ileri gelmiştir. (bk. Taşlar).

Yumuşak uzanışlı yer (bk. Düzcelik).

Yurt (Al. Heimat, Fr. Patrie, İng. Motherland, Native country).
1 — İnsanın doğup büyüdüğü yer.
2 — Bir ulusun yaşadığı ülke, yani **vatan.** İnsanın yurdunun çeşitli gelenekleri görenekleri olur. Havası ile suyu ile bütün yurt insanı sarar.

Yurt bilgisi (Al. Heimatkunde, Fr. Déscription géographique du pays). Yurdun ilerlemesi, güzelleşmesi, zenginleşmesi için yapılan araştırmalar, yurt plânlamasına temel olan bilgi. Yurt bilgisi, okullarda çocuklara öğretilen önemli bir bilgi dalıdır. (bk. Coğrafya).

Yurt güzelliğini koruma (Al. Heimatschutz). Yurdun doğal varlıklarını, eskiden kalmış değerli eserlerini korumak, bunlara yenilerini de katmak için çalışmalar.

Yutan delik (bk. Obruk, Düden, Karst olayları).

Yübûset. Arapça **yâbis** = kuru ile bir koldan gelen yübûset, 30-40 yıl öncesine kadar kuruluk ve **kuraklık** anlamında kullanılmıştır. Bugün yübûset yerine **kuraklık** (b. bk.) terimi yayılmıştır.
Yübûsetin tersi eskiden **rütûbet** (b. bk.) idi.

Yüksek basınç bölgesi (Al. Hochdruckgebiet, Fr. Aire de maximum, İng. High pressure area, eski terim : Âzamî tazyîk-i nesîmî mıntakası). Çevresine göre daha yüksek bir basınç değeri gösteren, buradan yanlara doğru basıncın azaldığı bölge (bk. Alçak basınç bölgesi, Döngü, Karşıdöngü, Hava basıncı).

Yüksek dağlar (Al. Hochgebirge, Fr. Hautes montagnes, İng. High mountains, eski terim : Cibâl-i mürtefia). Deniz yüzünden çok yüksek olan, ağaç sınırı (b. bk.) ve kalıcı karlar (b. bk.) sınırının yukarısında da uzanan, bağıl yükseklikleri (b. bk.) çok, karlı-buzlu ve derin vadilerin uzandığı dağlar. (bk. Dağlar).

Yüksek-el (Al. Hochland, Hochplateau, Hochfläche, Fr. Haute terre, İng. Highland, Upland, eski terim : Nevâhî-i mürtefia). Deniz yüzünden çok yüksekte bulunan, dar bir bölgedeki iniş ve çıkışların yükseklik farkı 200 metreye kadar olan, ya da bunu geçen düzlükleri de bulunan yeryüzü biçimleri. Hettner'e göre yüksel-el, kırıklı bölgelerle kesin sınırlar göstermiyen, kırılmaların ve bükülmelerin oldukça seyrek bulunduğu, yüksek yerlerdir.

Yüksek kıyı (bk. Dik kıyı).

Yüksek-ova (Al. Hochebene, Fr. Haute plaine, İng. High plain). Denizden çok yüksekte ve iç bölgelerde uzanan ova. Yüksek-ova da **ova** (b. bk.) özelliğindedir. (bk. Yayla, Çukur-ova, Yüksel-el, Çukur-el, Yazı, Düzlek yapı).

Yüksek yayla (Al. Hochfläche, Hochplateau, Fr. Haut-pays, İng. Highland). Yüksek-el'in düzce yerleri. Bu yerler derince, ya da derin vadilerle kazılmış ve yarılmıştır. Ara yerlerde **düzlükler** vardır. Buraları çoğunca 1500 metreden yukarı olur. (bk. Yüksek-el, Yüksek-ova, Yazı, Düzlek yapı).

Yükseklik (Al. Höhe, Fr. Hauteur, İng. Altitude, eski terim : İrtifâ). Bir yerin yükseklik değeri. (bk. Yükselti, Salt yükseklik, Bağıl yükseklik).

Yükseklik ölçmesi. Barometre kullanılarak yükseklik ölçülmesi işi. Bu ölçmelerin temeli şuna dayanır. Hava basıncı, yükseldikçe azalır. Yere yakın hava katında her mm. basınca karşılık 11 m. bir azalma olur. Böylece arazide biribirinden ayrı yükseklikte bulunan yerler arasındaki yükseklik farkını bulmak, bir dağın deniz yüzünden olan yüksekliğini elde etmek mümkün olur. Ancak, aneroid

barometre'yi deniz yüzüne göre sık sık ayarlamak gerekir. (bk. Aneroid barometre, Hava basıncı).

Yükselme (Al. Hebung, Fr. Soulèvement, İng. Elevation, eski terim : Tereffu'). Deniz yüzüne göre yer kabuğunun bir bölümünün seviye değişikliğine uğraması. Yükselme ya kırılmalar, kıvrılmalar yüzünden olur, ya da yer kabuğunun yaylanmaları yoluyla belirir. Yaylanmalarla geniş eşikler, geniş tekneler belirmiştir. Bu olayları yer yuvarlağının büzülmesi (bk. Büzülme teorisi), denkleşmeler (bk. İzostazi) ile açıklamağa çalışmışlardır.

Yükselme teorisi (Al. Elevationstheorie, Erhebungstheorie, Fr. Soulèvement, İng. Elevation, eski terim : Tereffu' nazariyesi). Dağların doğuşunu, oluşunu açıklamak için ortaya atılmış bir düşünce olup, volkanların önceleri, düz duruşlu tabakaların ya püskürmeksizin ya da bir patlama yerinin belirmesiyle doğduğunu ileri sürmüştür. XIX. yüzyılın ilk yarısında bilginlerin ileri sürdüğüne göre, yükselmeler yerkabuğu içinde sıkışık olarak çevrili çok sıcak buharların etkilerinden doğmuştur. Bu durumu açıklamak için de yanardağlarda tabakaların çepçevre bir dalış gösterdiği ileri sürülmüştür. Ayrıca bugün artık dar ve derin su yarıntıları olarak bilinen uzun çukurların patlama yarıntıları olduğu ileri sürülmüştür. Yükselme teorisinin yerini bugün bir çok olayların açıklanmasına yardım eden yığılma teorisi tutmuştur. Bununla beraber, mağmanın düz tabakaları kabarttığı, böylece lakolitler (b. bk.) de olduğu gibi böyle yerlerde, tümseklenme belirdiği yükselme teorisi ile açıklanan olaylardandır.

Yükselti (Al. Höhe, Absolute Höhe, Fr. Altitude, İng. Altitude, eski terim : Râkım). Bir yerin deniz yüzünden olan yüksekliği. (bk. Yükseklik, Salt yükseklik, Bağıl yükseklik).

Yükselti eğrileri (bk. Eşyükseklik eğrileri).

Yüzden erime (Al., Fr., İng. Ablation, dilimize girmiş bir terim : Ablasyon). Güneşlenmenin etkisi, havanın sıcaklığı, rüzgârlarla, yağmurlarla buzlerin üstten erimesi olayı. Bunlar arasında güneşlenme önemli yer tutar. Yüzden erime, dağlardaki buzullarda, kutuplardaki iç-buzullarda, denizlerde yüzen buz-dağlarında görülür. Bu yüzden buz alanlarında erimeler, gerilemeler, küçülmeler olur. Buzların bu dıştan erimeleri yanında "içten erime" şeklinde basıncın ve sürtünmelerin etkisi ile eriyip erimediği, erime oluyorsa ne derece bulunduğu olayı yeter derecede henüz aydınlanmış değildir.

Yüzdürme (Al. Flösserei, Fr. Flottage, İng. Floatage, Floating "timber, wood").
Hızla akan ormanlık dağlardan inen derelere ağaç gövdelerinin bırakılması, aşağılarda bir yerde setlerin gerisinde durdurularak alınması işi. Böylece, dik yamaçlı, sarp ormanlık dağlardan, yüzdürme işi bir çeşit taşıt olarak kullanılmaktadır. (bk. Sal, Akarsu).

Yüzdürülen tomruk (Al. Flössholz, Fr. Bois flotté, İng. Floated timber). Irmaklarda yüzdürülerek bir yerden başka bir yere taşınan keresteler ve tomruklar. (bk. Sal, Yüzdürme, Akarsu).

Yüze çıkma (Al., Fr., İng. Emersion). Denizin gerilemesi (regresyon) ile deniz dibinin yüze çıkması olayı. (bk. Batma).

Yüzölçümü (Al. Flächeninhalt, Fr. Superficie, İng. Superficies, Area, eski terim : Mesâhâ-i sathiye). Bir yüzeyin bir yüzölçümü birimine göre tutarı. Bu değer, yerine göre cm^2, km^2, hektar ,dönüm gibi ölçü birimleriyle verilir. Yüzölçümü türlü yollarla bulunur. Coğrafyada yüzölçümü, çoğunca $Km.^2$ olarak verilir.

- Z -

Zaman (Al. Zeit, Fr. Temps, İng. Time). Olayların birbiri ardından gelişini gö. rerek düşüncemizde yarattığımız, bu olayların bundan sonra da içinde olup gideceklerini düşündüğümüz, başı ve sonu olmıyan soyut bir kavram. Geçmiş zamanlarda ev yerine inlerde barınılırdı. Gelecek zamanlarda ülkeleri birbirine bağlıyan hava-yolları sıklaşacaktır. İnsanların iş zamanı, uyku zamanı, dinlenme zamanı olur.

Zaman kelimesi, çağ (b. bk.) karşılığı da kullanılır : Gençlik zamanı, olgunluk zamanı gibi. Yer yuvarlağının geçmişi ve gelişmesiyle ilgili olarak jeoloji zamanları vardır. (bk. Birinci Zaman, İkinci Zaman, Üçüncü Zaman, Dördüncü Zaman).

Zaman sıralama bilgisi (Al. Zeitkunde, Chronologie, Fr. Chronologie, İng. Chronology, dilimize girmiş bir kelime : Kronoloji). Zaman sıralanışını gösteren bilgi, ya da bilim. Astronomik zaman sıralama bilgisi (Astronomik kronoloji) zaman bölümlerini, zaman bulma işlerinin bütün doğal bilgilerini verir.

Tarih zamanlarını sıralama bilgisi (tarih kronolojisi) eski tarih ölçülerini, gün bilgilerini, tarih boyunca geçmiş olayları belirtir.

Zaman sıralama bilgisi adı altında, jeoloji çağlarının sıralanışını belirtme işi de vardır. Bu arada yer yuvarlağının yaşı da bu yolla belirtilmeye çalışılmıştır. Ancak, jeoloji çağlarının zaman içindeki akışı **bağıl yaş** (b. bk.) olarak gösterilmiştir. (bk. Zaman).

Zaman ölçümü (Al. Zeitmessung, Fr. Chronométrie, Mesure du temps, İng. Mesure of time).

Tam dönemli olaylarla zamanın ölçülmesi. Sözgelişi, yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında dönmesi, sarkaçın gidip gelme hareketi gibi. Zaman ölçümünde bir birim sayılan **yıldız günü** (bk. Gün), yerin dönmesine dayanır. Günlük yaşayıştaki zaman ölçümü güneşle ilgili olarak bulunur ve **güneş günü** (b. bk.) ile yapılır. Greenwich'e göre düzenlenmiş bulunan **orta saat** (ortalama saat) dünya için bir zaman ölçümüdür.

Bununla ilgili olarak **saat dilimleri** (b. bk.) kullanılır olmuştur. Kimi ülkelerde saatler yazın bir saat ileri alınır ki, buna **yaz saati** denir.

Batıya doğru uzun yolculuk yapıldığı zaman, her 15 boylamı geçtikçe ya da bir başka saat dilimi içine girildikçe saatler bir saat geri alınır. Doğuya doğru ise, bunun tersi yapılır, saatler bir saat ileri alınır.

Zamanın ölçümü ve bulunması, en sağlam olarak, astronomik gözlemlere dayanma yoluyla elde edilir. (bk. Zaman).

Zamandaşlık kanunu (Al. Gleichzeitigkeitsgesetz). İç güçlerin etkileriyle dış güçlerin yıpratıcılığının aynı zamanda ve birlikte gittiğini belirten morfolojik kanun.

Zaman-ı evvel (bk. Birinci çağ).

Zaman-ı râbi (bk. Dördüncü çağ).

Zaman-ı sâlis (bk. Üçüncü çağ).

Zaman-ı sâni (bk. İkinci çağ).

Zehirli nebâtât (Ağılı bitkiler).

Zelzele. Yer kabuğunun içten gelen etkilerle sarsılması titremesi olayına verilen **deprem** adının eskiden kullanılmış şekli. Bu kelime, Arapçadan dilimize geçmedir ve sarsıntı anlamına gelir. (bk. Deprem).

Zelzele mıntakası (bk. Deprem bölgesi).

Zemherî (bk. Karakış).

Zer'iyât sâhası (bk. Ekim alanı).

Zevâl (bk. Öğle).

Zibil (bk. Gübre).

Ziraat (bk. Tarım).

Ziraat amelesi (bk. Tarım işçisi, Irgat).

Zirve (bk. Doruk).

Zirve eşkâli (bk. Doruk biçimleri).

Zirve-i cibâl (bk. Dağ doruğu).

Zirveler seviyesi (bk. Doruk katı).

Ziya (bk. Işık).

Ziya-i müntesir (bk. Yayınık ışık)

Ziya-i şems (bk. Güneş ışığı, Gün ışığı).

Zon (bk. Kuşak).

Zoo-coğrafya (bk. Hayvan coğrafyası).

Zorlanmış yöre (Al. Raubwirtschaftslandschaft, Fr. Exploitation forcée, Déstruction de la nature, İng. Exhausting "the soil", eski deyiş : Tahrib olunmuş havâli-i tabiiye). Bakıma yer verilmeden sadece varlıklarından faydalanılan yöre. Sözgelişi, bir tarlaya her yıl ekin ekilir de arada sırada olsun toprak gübrelenmezse, o tarla zorlanmış olur. Henüz iyice büyümemiş ağaçlar, ölçüsüz kesilirse, veya bu kesilen ağaççıkların yerine yenileri dikilmezse, o orman zorlanmış demektir. Bir maden işletmesinde sadece en çok ve kısa yoldan gelir getiren bol madenli parçalar seçilip alınır da, geri yanı bir yana atılırsa, böyle bir yerde yeraltı zenginliği zorlanmış olur. Yollar, bir defa yapıldıktan sonra uzun yıllar bakılmadan bırakılırsa, böyle bir yerde yol zorlanmış olur, yine böyle bir yerde insan gücünden ve yapıcılığından, her insanın yeteneğinden yani kabiliyetinden en iyi şekilde faydalanılmaz da, gelişigüzel bir çalışma güdülürse, insan gücü zorlanmış olur.

Zorlanmış yöreler, gittikçe yoksullaşmış, doğal varlıkları gittikçe verimsizleşmiş yerlerdir. (bk. İşlenmiş yöre, Doğal yöre, Yöre, İşleme coğrafyası, Yerleşme coğrafyası).

Zûzeneb (bk. Kuyruklu yıldız.)

Zücâcî. Arapça zücâc = sırça, şişe, cam kelimesinden alınarak taşların görünüşünün belirtilmesinde faydalanılmış olan eski bir kelimedir. 30 yıl önceki kaynaklarda zücâcî kelimesine çok rastlanır. Şimdi bunun yerini **camsı** kelimesi tutmuştur. (bk. Camsı, Cemedî zücaci).

Zücâcî cemed (bk. Buzcuk, Vergla).

Zühre (bk. Çoban yıldızı, Çulpan).

Zürrâ. Arapça bir kelime olup ziraatle uğraşan kimseyi anlatır ki, dilimizde uzun zaman kullanılmış olan bu kelimenin karşılığı, **çiftçi**'dir.

İNDEKS

A

Abblasung 344
Abdachung 170
Abdachung (sanfte-) 307
Abdämmungsee 142, 278
Abendland 35
Abendrot 10
Abenteuer 278
Abfluss 10, 24
Abflussgebiet 11
Abflussloses Gebiet 11
Abgeschnittene Mäander 213
Abgrund 322
Abhang 9
Âbide 15
Abîme 322
Abisal bölge 98
Abisal bölgeler 1
Abkühlung 285
Ablagerung 316
Ablasyon 364
Ablation 30, 364
Ableitungskanal 24
Abplattung 32
Abrasion 1, 19, 87
Abrasionsebene 87, 209
Abrasionshohlkehle 87
Abrasionsküste 337
Abrazyon 87
Abri 31
Abrissnische 287
Absatz 75
Abscherung 349
Abschuppung 287
Absolute age 273
Absolute Feuchtigkeit der Luft 273
Absolute Höhe 96, 364
Absolute humidity 273
Absolutes Alter 273
Absolutes unteres Denudationsniveau 19
Absonderung 25
Absorpsiyon 1
Absorption 285
Absperrungsgebiet 337
Abtragung 19
Abtragungsfläche 36
Abyss 322
Abyssal 35
Abyssal region 1, 98
Abyssische Region 1, 98
Abwasser 73
Accidents 46
Acclimatation 168
Acclimatization 168
Accumulation 356
Achse 116, 208
Achsenebene 208
Acker 302
Ackerbau 301
Ackerbaulehre 3, 301
Actions exogènes 101
Actualism 10
Acun 112
Açık karst 261
Açık liman 277
Açıklama 1
Açıklanabilir 2
Açılmış (krater) 334
Açılmış yarmalar 337
Açınsama 2
Açınsama haritaları 153
Açma 2
Açmacılık 2
Ada 2, 60, 189
Ada dizileri 138
Adacık 2
Adalar 92
Adalar yayı 2, 198
Adam uçuran rüzgâr 112
Adam uçuran yol 129
Adaptation 2, 324
Adatepe 2
Adatepe yöreleri 2
Adese 2, 239
Adım 2
Adımsayar 3
Âdi yıl 356
Adiabatic 3
Adiabatique 3
Adiabatisch 3
Admiralitätskarte 94
Adragant 200
Adret 145
Adsorpsiyon 3
Adsorption 284
Adventure 278
Adyabatik değişme 3, 129
Aeolian 345
Aeolian (of the wind) 343
Aerial voyage 156
Aerodrome 322
Aérodrome 322
Aerologie 3
Aérologie 3
Aerology 3
Aeroloji 3, 240
Aeroplane 321
Afel 3
Affaissement 12, 76
Affaissement (en cuvette) 67, 308
Affection soporeuse 324

Affleurement 3
Affluent 212, 334
Afforest 4
Afforestation 4
Aflörman 3, 71
Âge 63
Âge 63
Âge absolue 273
Âge de bronze 318
Âge de fer 91
Âge de la pierre 303
Age relative 26
Ages 302
Âges 302
Agrargeographie 301
Agregatstiele 311
Agricole 301
Agriculteur 71
"Agricultural" geography 301
Agriculture 71, 301
Agriculturist 71
Agrikultur 501
Agronomi 3
Agronomie 3, 301
Agronomy 3, 301
Ağ dizilişi 327
Ağ sıklığı 3
Ağaç 3
Ağaç sınırı 3
Ağaç topluğu 3
Ağaç yaprağı 4
Ağaçlandırma 4
Ağaçlandırmak 4
Ağaçlı bozkır 4, 182
Ağaçlık 4
Ağaçlıklar 130
Ağaçsıl 4, 252
Ağal 4
Ağayıl 4
Ağıl 4, 115, 234
Ağıla 4
Ağılı bitkiler 5
Ağırküre 5, 31
Ağız 5, 7
Ağız limanı 5
Ağız yeri 163
Ahâli mübâdelesi 250
Ahcâr 302
Ahcâr-ı dâlle 5, 274
Ahır 5, 115
Aiguille 108
Air 154
Air chaud 42
Air communication 156
"Air" de la ville 294
Air de maximum 363
Air des montagnes 81
Air of mountains 81
Air mass 156
Air port 322
Air view 155
Aire stable 217, 351
Airplane 321
Ak ışık 143
Akaçlama 5, 110
Akaçlama teknesi 5
Akaçlar 5
Akanyıldız 5
Akanyıldızlar 6
Akarsu 6
Akarsu açılımı 6
Akarsu ağı 6, 14
Akarsu aşındırması 7
Akarsu bilgisi 7
Akarsu birikinti ovası 7
Akarsu - buzul (şekilleri) 7
Akarsu işlemesi 7
Akarsu îtikâlî 7
Akarsu kıyısı 8
Akarsu mecrâsı 8
Akarsu sekisi 8, 274
Akarsu yatağı 8
Akarsuyun kapması 184
Akaryakıt 234
Akaryakıtlar 8
Akdeniz 8, 28
Akdeniz bitki örtüsü 8
Akdeniz bölgeleri 8
Akdeniz bölgesi 206
Akdeniz iklimi 9, 125, 207
Akdeniz Ülkeleri 9
Akım 10, 290
Akıntı 10
Akıntı bilgsii 10
Akış 10
Akış-aşağı 11
Akış değişikliği 238
Akış hızı 7, 11
Akış-yukarı 11
Akışlı bölge 11, 116
Akışsız bölge 11
Akklimatisation 168
Akkor 147
Akkumulationsebene 39
Akkumulationstheorie 9
Akkümülasyon 9
Akkümülasyon teorisi 9
Aklan 9, 329
Aklimatasyon 9
Akma hızı 123
Akmak 9
Akmaz 10, 213
Aksülamel 10, 309
Aksülamel sahası 10
Akşam kırmızılığı 10
Akşam yıldızı 74
Aktualismus 10
Aktualizm 10, 194
Akyel 12, 190
Alaca karanlık 12
Alâimüs-semâ 141
Alâimüssemâ 12
Alan 12, 254
Alcove 312

Alçak basınç 33, 98
Alçak basınç bölgesi 12, 18
Alçak dağ 12
Alçak kıyı 12
Alçak kıyılar 209
Alçalma 12
Alçıtaşı 12, 111, 211
Âlem 112
Algonkium 268
Alın 12, 59
Alın boranı 43
Alın yeri 12
Alın yüzü 12
Alınlar 110, 156
Aliment 345
Alize rüzgâr düzeni 13
Alize rüzgârları 13
Alize tozları 13
Alizeler 154
Alizés 13
Alkım 13, 141
Allgemeine Geopraphie 135
Allochton 13, 329
Allogène 329
Allogenous 329
Allokton 329
Alluvial cone 39
Alluvial fan 39
Alluvial plain 39
Alluvion 13
Alluvium 13, 14, 159
Alm 339, 340
Almwirtschaft 340
Alokton 13
Alpage 257, 339
Alpçın 339
Alpine pasture 339
Alpinisme 84
Alpinismus 84
Alpinist 84
Alpiniste 84
Alpinistik 84
Alpwirtschaft 340
Alt-havaküre 156, 317
Altersaufbau 338
Altersgliederung 338
Altertum 120
Altitude 96, 363, 364
Altitude moyenne 269
Altitude relative 27, 348
Altstadt 294
Altsteinzeit 120
Aluviyon 13
Aluviyum 14, 55, 110
Altwasser 10
Amele 173
Aménagement 266
Aménagement de l'espace 353
Aménagement des villages 217
Aménagement "du pays" 326
Aménagement national 327
Aménagement régional 46
Aménagement 217, 327
Amont (en amont) 11
Amplitude 14, 135
Amplitude (de la marée) 133
Amplitude of the tides 133
Amplitüd 14
Ana ırmak 14
Ana kaya 14, 322
Ana taban seviyesi 298
Ana vâdi 14
Ana yönler 14, 17, 60
Anafor 48
Anafor hareketi 49
Anaglif 14
Anaglyphe 14
Anaglyphen 14
Analiz 14
Analyse 14, 78
Analyses morphologiques 244, 353
Analysis 14, 78
Anbaufläche 115
Anbauterrasse 334
Anchor ice 103
Anticlinal valley 198
Andoreik bölge 15
Anemometer 15
Anemometre 15, 271
Anémomètre 15
Anemometrie 271
Anémometrie 271
Anemometry 271
Anemoskop 15
Aneroid barometer 15
Aneroid barometre 15
Aneroidbarometer 15
Anfangsmeridian 34
Angegliederte Insel 312
Angerdorf 257
Anhäufung 356
Anhäufung von Eisschollen 52
Anıt 15
Animals 158
Animals migration 157
Animaux 158
Animaux benthiques 36
Animaux domestiques 125
Annales 357
Année 356
Année bissextile 18
Année sidérale 357
Année solaire 149
Annual 357
Annual isotherms 358
Anomali 15, 25
Anomalie 25
Anomaly 25
Anökumen 15, 250
Anökumene 15, 351
Anpassung 324
Ansässig 351

Ansiedeln 352
Anschwemmungsküste 39
Anstehendes Gestein 14
Antarctic circle 149
Antecedent (river, stream) 15
Anterior Asia 260
Antesedan yarmavâdi 15
Antezedentes Durchbrüche 15
Anthoropogeographie 38
Anthropogeography 38
Anthropologie 16
Anthropology 16
Anthoropophage 333
Anticlinal 16, 198
Anticline 16, 198
Anticyclone 193
Antiklinal 16, 198, 208
Antiklinal vâdi 198
Antiklinale 16, 198
Antiklinaltal 198
Antipassate 193
Antipod 16
Antipode 16
Antipoden 16, 298
Antipodes 16, 298
Antiquité 120
Antiquity 120
Antisiklon 16, 193
Antitrades 193
Antizyklone 193
Antropoloji 16
Anzapfung 184
Anzapfungsknie 184
Äolisch 345
Äolische Erosion 343
Aphel 150
Aphélie 150
Aphelion 150
Aplanissement 361
Aplatissement terrestre 32
Apogäum 150, 353
Apogee 150, 353
Apogée 150, 353
Apophyse 326
Apsiden 150
Apsidenlinie 150
Äquator 116
Äquatorial 116
Äquatoriale Pflanzenwelt 116
Äquatorialgegend 116
Äquatorialklima 117
Äquidistanz 123
Äquinoktien 146
Äquinoktium 146
Ara 63
Ara dağlar 16
Ara deniz 17, 164, 212
Ara eğrileri 124
Ara tireni 106
Ara-treni 295
Ara yönler 15, 17
Araba vapuru 16
Aradeniz 8
Aradenizler 92
Arama değeneği 17
Araştırma 17
Araştırma gezileri 17
Arazi 18
Arâzi-i hâliye 174
Arbeit 173
Arbeiter 173
Arbeitberuf 173
Arbeitsformen 174
Arbeitslohn 173
Arbeitslosigkeit 175
Arbre 3
Arbres à feuilles 335
Arbuste épineux 102
Arbustive 4
Arc 338
Arc-en-ciel 141
Arch 208
Archaean era 168
Archäozoische Ära 168
Archipel 299
Archipelago 299
Arctic circle 223, 226
Arctic Ocean 266
Arctic region 226
Arctic sea smoke 225
Arctique (Région-) 226
Ardbölge 18, 159
Ardıyer 18
Area 364
Arealeruption 339
Arenation 218
Arénation 218
Arête 200
Argile 210
Argile à blocaux 293
Argile de frottement 205
Argile schisteuse 211
Arıza 18
Arızalı 85
Arızalı arazi 18, 86, 170
Arid 75, 201, 220
Arid bölge 190
Arid geomorphic cycle 220
Aride 75
Arider Boden 201
Arider Erosionszyklus 220
Arides Klimat 220
Arides Gebiet 220
Aridité 221
Arkaç 4
Arktis 226
Arktisches Klima 224
Arktisches Meer 226
Arrangement 303
Arrière-pays 18
Arrondissement 168

Art nautique 134
Artesian well 18
Artesische Brunnen 18
Arteziyen kuyusu 18
Artık göl 18, 29
Artık yıl 18, 356
Artificial harbour 238
Arz 119
Arz derecesi 119
Arz-ı coğrafî 18, 119
Arz-ı meskûn 259
Arzâni 18, 118
Arzânî ada 118
Arzânî boğaz 118
Arzânî hattı bâlâ 118
Arzânî inşikak 118
Arzânî maktâ 119
Arzânî nehir 118
Arzânî sahil 119
Arzânî vâdi 119
Arzın basıklığı 32
Arziyât 18, 177
Arziyatçı 177
Asar 257
Ascent 269, 358
Ascention 329
Asche 227
Aschenfälle 227
Aschenkegel 227, 320
Aschenlawinen 227
Aschenregen 227
Asfalt 41
Asgarî 18, 118
Asgarî tazyik 18, 112
Asgarî tazyik-i nesîmî (mıntıkası) 12
Ash 227
Ash cone 227, 320
Ash falls 227
Ash showers 227
Asılı vâdi 19
Asılı vâdiler 20
Asie Occidentale 260
Asimetrik vâdi 19
Association végétale 41
Astragale vrai 200
Astrologie 19, 357
Astrology 19, 357
Astroloji 19
Astronomi 19
Astronomi ayları 23
Astronomical chart 357
Astronomie 19
Astronomik mevsimler 19, 241
Astronomy 19
Astropikal iklim 19
Astuar 151
Âsüman 141
Asymmetrischer Querschnitt 29
Asymmetrisches Tal 19, 29
Aşan 261
Aşağı kesim 19, 200, 362
Aşağı mecrâ 200
Aşağı yontulma seviyesi 19
Aşındırma 175
Aşınma 19, 20, 175
Aşınma dönemi 20
Aşıntı sekisi 275
Aşırı 20, 261
Aşırı besi 20
Aşırı doymuş 176
Aşırı ergime 202
Aşırı oyulma 20
Aşırı üretme 20
Aşıt 44
Aşıt yerleri 109
Aşma 20, 21
Aşma adası 21
Aşma bölgesi 21
Aşma örtüsü 21, 261
Aşma örtüsünün alnı 21
Aşma örtüsünün kökü 21
Aşma uzaklığı 21
Aşma yüzeyi 21
Aşmalar 207
Aşmalı kıvrım 21
Aşmalı yapı 21
Aşmış kütle 21
Aşmış kıvrımlar 208
Aşut 44
Ateş 21
Atlantik kıyı örneği 325
Atlas 21
Atlas okyanusu 28
Atmosfer 22, 156
Atmosphäre 22, 156
Atmosphere 22, 156
Atmosphère 22, 156
Atmospheric circulation 155
Atmospheric moisture 156
Atmospheric pressure 155
Atol 22
Atoll 22
Atoller 238, 239
Atrio 22, 191, 286
Attrition 270
Aube du jour 300
Auberge 152
Aue 288
Auenebene 288
Aufbau 334
Aufforsten 4
Aufforstung 4
Aufgefrischt 336
Aufgesetzte Berge 356
Aufgetauchte Küste 290
Auflösung 78, 263
Aufnahme 153
Aufschüttung 106, 316, 356
Aufschüttungsebene 39
Aufschüttungküste 39
Auftauchen 290
Auftauchküste 290

Auftauen 120
Aufwölbung 217
Auge glaciaire 253
Augmentation de la population 249
Aurora 224
Aurora australis 149, 224
Aurora borealis 224, 226
Aurore 224
Aurore austral 149
Aurore boreale 226
Aurore boréale 43
Ausbeutung 175
Ausbruch 264
Ausbruchsgesteine 268
Ausflug (Iehrausflug) 137
Ausgangsfläche 71
Ausgeglichene Küste 113
Ausgestaltung 38
Ausleichsküste 113
Ausgleichsströmung 96
Ausgrabung 197
Ausgussgesteine 101
Aushöhlen 259
Ausländer 329
Ausläufer eines Gebirges 82
Ausräumung 43
Ausroden 2
Aussicht 143,. 266
Aussickern 282
Ausstellung 277
Aussterben 286
Ausstrahlung (der Wärme) 163
Austral 22, 43, 150
Austrittsstelle 197
Auswanderer 139
Auswandern 138
Auswürflinge 127
Autobahnen 190
Autochton 352
Automne 150
Automobile 244
Autoroutes 190
Autostrades 190
Autumn 150
Av 22
Aval (en aval) 11
Avalanche 71
Avalanches sèche 227
Avant-fosse 260
Avant-pays 260
Avârız 23, 353
Avârız yağmuru 23, 83
Avcılık 22, 23
Aven 252
Aventure 278
Average annual "of temperature" 358
Avers 272, 276
Avgınlar 5
Avion 321
Avrasya 23, 187
Axe 116, 208
Axe terrestre 348
Axial plane 208
Axis 116, 208
Axis of the earth 348
Ay 23
Ay adları 23
Ay ışığı 23
Ay tutulması 24, 115
Ay yılı 23, 300, 356
Ayak 24, 246
Ayakucu 24, 34, 140
Ayaz 24, 106
Ayazlı hava 107, 164
Ayça 26
Aydınlatma 25, 163
Ay'ın evreleri 23, 24
Ayın safhaları 24
Ayısberg 25, 50
Aykırılık 15, 25
Aylaklık 175
Ayrıksı (dağılış) 25
Ayrıntısız kesit 25
Azimut 25
Azimuth 25

B

Bacadan püskürme 26
Bach 68, 98
Bächlein 98
Backward 136
Bâd 26
Bâd-ı sabâ 236
Bâd-ı Samûm 78, 274
Bâ'deccümûdiye 55
Bâdiye 26, 77
Badlands 26, 202
Baguette divagatoir 17
Bağ 26
Bağ - bahçe 174
Bağ bozumu 26
Bağcı 26
Bağcılık 26
Bağçe 27
Bağıl nemlilik 26
Bağıl yaş 26
Bağıl yükseklik 27
Bağıl yükseklik haritası 269
Bağlara göçme 139
Bağlıyan dil 312
Bahar 27, 240
Baharın 27, 151 206, 207
Bahçe 27
Bahçe tarımı 28
Bahçeci köy 28, 216
Bahçecilik 27, 28
Bahçeli şehir 28
Bahir 28, 91
Bahnhof 91
Bahr 91
Bahr-ı muhît 28

Bahr-ı muhît-l Hindî 159
Bahr-i Sefid 8
Bahrî briz 95
Bahrî iklim 28, 29
Bahrî meltem 28
Baie 213, 226
Bakacak 28
Bakıcak 28
Bakım 29
Bakımlı yer 29
Bakımsız köy 29
Bakımsız yol 29
Bakımsız yerler 29
Bakışımsız doruk 19
Bakışımsız vâdi 19, 29
Bakışımsız yamaç 19
Bâkir orman 30
Bakiye göl 18, 29, 182
Bakiye tepe 29, 182
Balçık 29
Balıkçı köyü 30, 216
Balıkçılık 30
Balıklar 30
Balme 31
Balneologie 30
Balnéologie 30
Balneology 30
Balneoloji 30
Balta girmemiş orman 30, 42, 117
Baltalık 30
Baltık kalkanı 183
Bau 334
Banc 30
Banc de sable 219
Bandkram 70
Bank 8, 30
Banket 30
Bankiz 31, 53
Banlieue 31, 105, 294
Banliyö 31, 294
Banquette 30
Banquise 31, 52
Bar 315
Baraj 31, 56
Bârân 31, 330
Barchan 31
Barchane 31
Barı 4
Barınak 31
Barınak kıyıları 31
Barisfer 31
Barkan 31, 165, 220
Barometer 33
Barometre 31, 33
Baromètre 33
Baromètre anéroïde 15
Barometre asgarisi 33
Barometre düşüklüğü 112
Barrage 31, 56
Barrancas 31
Barranco 31
Barrancos 31
Barre 315
Barren 328
Barrenness 329
Barrow 161
Barysphäre 5
Barysphère 5
Bas-pays 78
Basal conglomerate 298
Basalkonglomerat 298
Basamak 32, 203
Basamaklar 83
Basamaklı kırılma 32
Base level 28
Basıklık 32, 117
Basınç 32
Basınç bölgeleri 32
Basınç düşüklüğü 33, 112
Basınç eğimi 33
Basınç kuşağı 117
Basınç minimumu 12
Basınçölçer 31, 33
Basin 65, 308
Basin of drainage 5
Basita-i şemsiye 33, 148
Basse mer 69
Basse montagne 12
Bassin 308
Bassin de drainage 5
Bassin de réception 38, 312
Bassin de retenue 142
Basining 67
Başkalaşım 33
Başkalaşma 33
Başkalaşmış taşlar 33
Başkent 33
Başlangıç meridiyeni 34, 144, 145
Başşehir 33
Başuc 34
Başucu 24, 34, 140
Başucu uzaklığı 34
Başucu yağmurları 34
Batak yer 73
Batakçayır 34, 60
Bataklık 34, 60
Bateau à vapeur 134
Bateau de passage 16
Batholith 36
Bathyal (région) 35
Bathysphere 5
Batı 35
Batı rüzgârları 35
Batı ülkeleri 35
Batı yarımküresi 338
Batık dağlar 35
Batık kıyı 35
Batık vâdiler 35
Batma 36, 290
Batolit 36
Bauer 216
Bauernhaus 216

Bauholz 199
Baum 3
Baumgrenze 3
Baumschule 102
Baumsteppe 4
Bausteine 334
Bay 213, 214
Bayır 36, 170
Beach 219
Beach plaine 210
Beaufort rüzgâr ıskalası 37
Beaufort wind scale 36
Beaufortscale 36
Beaufortskala 36
Becken 308
Bed 296, 338
Bedeckter Karst 261
Bedir 36, 106
Bedrock 14
Beheaded 60
Bel 36, 44
Belde 36, 293
Belde sekenesi 294
Belen 44
Beleuchtung 163
Belichtung 163
Belirti bilimi 36, 127
Belirti haritası 127
Bent 31, 56
Bent gälü 142
Benthos 36
Beobachtung 143
Bereqnung 330
Berg 79, 85
Bergbahn 80
Bergbau 232
Bergbeschreibung 79
Bergbewohner 85
Berger 74
Bergfeuchtigkeit 303
Bergfuss 81
Bergfussebene 81
Bergführer 82
Berggipfel 80
Berghang 83
Bergkamm 200
Bergklima 81
Bergkrankheit 83
Bergland 12, 18, 86
Bergluft 81
Bergstadt 83
Bergsteigen 84
Bergsteiger 84
Bergstrasse 84
Bergstriche 301
Bergsturz 140
Bergwerk 232
Bergwiese 79
Bergwind 83
Berri briz 190
Berri iklim 36, 187
Berri plâtform 189
Berzah 36, 205
Beschreibung 38
Besi maddeleri 345
Besin 36
Beslenme bölgesi 38
Beşeri coğrafya 38, 58
Betail 89
Betim 38
Betimler 1
Bétoire 290
Bett 338
Bevölkern 251
Bevölkerung 249
Bevölkerungsabnahme 249
Bevölkerungsbewegungen 250
Bevölkerungsdichte 251
Bevölkerungsgeographie 250
Bevölkerunslehre 249
Bevölkerungsstatistik 250
Bevölkerungstausch 250
Bevölkerungszunahme 249
Bewässerung 291
Bewölkung 48
Beyâbân 342
Beyaz kömür 6, 289
Beyn-eccümôdiye 54
Beyn-el medâreyn 109
Beyt 125
Bıçık 38
Bıçık çizgisi 158
Bıçkı yerleri 199
Biçim bilgisi 243
Biçimlenme 38, 238, 243, 258
Bifurcation 67
Bifurkation 67
Bifurkasyon 38
Bight 226
Bimsstein 292
Bindemittel 334
Binnendüne 165
Binneneis 164
Binnenentwässerunsgebiet 183
Binnenhandel 165
Binnenlanddüne 165
Binnenmeer 164
Binnensee 183
Binnenverkehr 165
Binnenwanderung 165
Binme 38, 39
Binmeli vapı 39
Biogeographie 41, 58
Biogéographie 41, 58
Biogeography 41, 58
Biologie 41 Biology 41
Biosphäre 41, 59
Biosphere 41, 59
Biosphère 41, 59
Bird of prey 358
Birds 223
Birikinti kıyısı 39

Birikinti konisi 39
Birikinti mahrutu 39
Birikinti ovası 39
Birikinti sakisi 275
Birikinti yelpazesi 39, 90
Birikme 9
Birinci çağ 39
Birinci zaman 40
Bise 225
Bisinings 308
Bitek 40
Bitekfik 40
Bitişmiş ada 312
Bitki 40
Bitki bahçesi 27, 40
Bitki bilimi 40, 43
Bitki coğrafyası 40, 58
Bitki örtüsü 41
Bitki topluluğu 41
Bitki yetiştirme 41, 71
Bitume 41
Bitumen 41
Bitüm 73
Bitümler 41
Biyocoğrafya 41, 58, 105
Biyoloji 41
Biyosfer 41, 59
Black country 216
Black soil 189
Blatt 335
Blattfall 335
Blind valley 71, 77
Blindes Tal 71
Blindsee 293
Blitz 64, 356
Blitzableiter 356
Blizzard 311
Block mountain 86
Block lava 230
Blockdiagramm 42
Bloc-diagramme 42
Blockmeer 196
Blockstrom 196
Blokdiyagram 42, 104
Blood rain 182
Blowing snow 311
Blutregen 182
Bodden kıyıları 42
Boddenküsten 42
Boden 313
Bodenabtragung 314
Bodenbearbeitung 313
Bodenbenutzung 315
Bodenerosion 314
Bodenfliessen 314
Bodenkunde 264, 314
Bodenprofil 315
Bodenschutz 315
Bodur çalı 64
Bofor ıskalası 42
Bog 34
Bogen 338
Boğaz 15, 42, 337
Boğazlar (vâdi) 119
Boğucu sıcak 42
Bohren 91
Bois 4, 64, 252
Bois d'arbre à feuilles 335
Bois de chauffage 252
Bois de construction 199
Bois de pins 65
Bois flotté 364
Bolide 5
Bolson 42
Bolsone 300
Bombe volcanique 333
Bora 42
Boran 42, 49, 254, 331
Boran bulutu 43
Boran yağmuru 43
Boranlı gün 43
Border 281
Border sea 198
Boreal 22, 43, 226
Boréal 43, 226
Borealer Waldgürtel 43
Borsa 43
Boş arazi 143
Boşalma 43
Boşalma akıntıları 92, 277
Boşalma tekneleri 43
Botanic garden 40
Botanik 40, 43
Botanique 40
Botanischer Garten 40
Botany 40
Botner 52
Bottle tree 221
Bouclier 182
Bouclier (Canadienne) 183
Boue 65
Boulder-clay 293
Boulder stream 303
Bound 281
Bourrasque 194
Bourse 43
Boussole 268
Boylam 44
Boylam derecesi 44
Boyun 36, 44
Boyuna 18, 44, 317
Boyuna ada 44
Boyuna akarsu 44
Boyuna boğaz 44
Boyuna çatlak 53
Boyuna doruk sırtı 44
Boyuna eğri 114
Boyuna kırılma 45
Boyuna kıyı 44
Boyuna kıyılar 45
Boyuna vâdi 45
Boz bulanık "dereler" 48

Bozkır 4, 45, 220
Bozkır otlakları 257
Bozkırlaşma 45
Bozulmalar 46
Bozulmuş duruşlar 46
Bölge 46
Bölge araştırması 46
Bölge bakımı 29, 326
Bölge plâncılığı 29, 46, 326
Börse 43
Böschung 36
Brache 247
Brackish water 320
Brackwasser 320
Brandung 68, 87, 219
Brandungsebene 87
Brandungserosion 93
Brandungskehle 87
Brandungsplatte 87
Brauchwasser 218
Braunkohle 121
Breached 334
Bread 115
Breaking-up of the ice 50
Breaks in slop 115
Breakwater 88
Breccia 46
Breccie 46
Brèche 46
Brèche de friction 292
Breeze 236
Breite 119
Breitengrad 119
Brekzie 46
Brennholz 252
Brennstoffe 332
Breş 46
Bridge 214
Brise 46, 95, 236
Brise de montagne 83
Brise de vallée 328
Brise-glace 51
Brise-vent 344
Briz 46
Broad 313
Broadleaf 335
Broken country 170
Bronze age 318
Bronzezeit 318
Brook 68, 98
Brot 115
Brouillard 283
Brouillard "polaire" 225
Braunerde 121
Brown soils 121
Browncoal 121
Broyée 205
Bruch 34, 202
Bruchfaltung 203
Bruchformen 203
Bruchgebiete 203
Bruchgebirge 204
Bruchlinie 203, 204
Bruchliniental 203
Bruchmulde 203
Bruchnarbe 336
Bruchsattel 203
Bruchsenke 76, 204
Bruchstruktur 203
Bruchstufe 202
Bruchtal 203
Bruine 73
Bruit 150
Brume 268
Brumes 210
Brunnen 70, 225, 266
Brücke 214
Brückenkontinente 215
Brückner dönemleri 47
Brücknersche Periode 47
Bucak 168
Bucht 213
Buğdaygiller 69
Buğu 47, 289
Buğulaşma 47
Buhar 47
Buharlaşma 47, 108
Buhayre 47
Building-stone 334
Built of stone or brick 304
Buisson 64
Buisson d'épines 102
Bulak 47, 196
Bulancak 47
Bulanık 47
Bulanık yağmur 47
Bulanıklık 47
Bulanmak 47
Bulma 48
Bulut (Bulutlar) 48
Bulut aynası 48
Bulutluluk 48
Burağan 48
Buran 254
Burç bölgeleri 357
Burq 181
Burgaç 48
Burgaç deliği 49
Burgaçlama 49
Burgaçlı boran 49
Burgu 49
Burguç 48
Burgun 49
Burkaç 49
Burun 49
Buruşma 58
Buruşmalar 207
Busch 64
Buschland 64
Bush 64
Butte 301, 321
Butte à sommet plat 235

Butte-témoin 160, 301
Buys-Ballot kanunu 49
Buys -Ballot's law 49
Buys-Ballotsches Windgesetz 49
Buz 49
Buz bağlama 49
Buz bulutu 50
Buz çatlatması 50
Buz çözülmesi 120
Buz çözümü 50
Buz doğumu 50
Buz eriten yel 3, 50, 129
Buz ini 50, 53
Buz keseği 199
Buz kütleleri 50
Buz örtüleri 50, 54, 223
Buz örtüsü 51, 53, 93, 300
Buz tutma 51
Buz yığılması 50, 52
Buzcuk 52, 59, 106, 201, 328, 330
Buzdağı 25, 50
Buzdağları 93
Buzkar 51, 53, 249
Buzkar alanları 51
Buzkarlaşma 51
Buzkıran 51
Buzla 31, 50, 51, 52, 53, 219
Buzlu-kırcı 202
Buzluk 50
Buzul 53, 62, 138
Buzul aşındırması 54, 62
Buzul bilimi 54
Buzul buzu 53, 54
Buzul çağı 16, 54, 62, 102, 267
Buzul çevresi 55, 265
Buzul çevresi bitkileri 55
Buzul çevresi iklimi 55
Buzul dengesi 164
Buzul dereleri 53
Buzul dili 53, 55
Buzul masası 53
Buzul öncesi 55
Buzul öncesi çağ 55
Buzul sonrası 26, 55
Buzul sonrası çağ 55
Buzul sonrası iklim 55
Buzul sonu 55
Buzul suyu 53
Buzul şekilleri topluluğu 56
Buzul teorileri 56
Buzul vâdileri 54
Buzul vâdisi 56, 253
Buzul yiyen (yel) 129
Buzularası 54
Buzularası çağlar 54
Buzularası dönem 171
Buzullaşma 56, 62
Buzultaş 53, 56
Buzumsu yığınlar 51
Buzyalağı 52, 186
Buzyalağı çanağı 52
Buzyalağı gölü 52
Buzyalakları 54
Büğet 31, 56, 66, 140
Büğet'ler 291
Bük 30, 64
Bükülme 56
Bükülmeler 32
Büngüldek 57, 197
Bünye 57, 334
Bünye şekilleri 334
Bürkân 57, 329, 333
Bürkâniyyet 329
Bürûdet 57, 285
Büyük çağlıyan 57, 63, 68
Büyük ırmak 57, 162
Büyük Okyanus 28
Büyük şehir 57
Büyük şehir alanı 57
Büyük şekiller 57
Büyük taşkın 57
Büyük yatak 57, 181
Büyükbaş evcil hayvanlar 5
Büyüteç 58
Büzülme teorisi 58, 82

C

Caatinga 194
Cabane 218
Cabo 49
Cabotage 181
Cadran solaire 148
Cailloux 63
Cailloux à trois facettes 27, 110, 215
Cailloux striées 74
Cailloux taillés à facettes 215
Cainozoic 248
Cala coast 31
Cala kıyıları 58
Calaküsten 31
Calanque kıyıları 58
Calanques 31
Calc tufa 212
Calcaire 182, 211
Caldeira 181
Caldera 181
Calendar 300
Calendrier 300
Calme 182
Calmes 111
Calotte glaciaire 164, 300
Calms 111
Calve 50
Campagne 201
Campos 4, 182
Camsı 58
Camsı andezit 58
Camsı bazalt 58
Camsı taşlar 58
Canadian shield 183

Canal 183
Caneva 302
Canevas à déchirure 358
Canevas conventionelles 275
Cânibî îtikâl 58, 333
Canlanmış kırık 336
Canlılar coğrafyası 58, 105
Canlılar küresi 42, 59
Canlıların taşlaşması 128
Canlılık devreleri 109
Cannibal 333
Canon 183, 184
Cänozoische Ära 326
Canyon 183, 184
Cap 49
Capable de produire 355
Cape 49
Capillarité 75, 200
Capillarity 200
Capital 33
Capo 49
Captage 184, 289
Capture 184
Caravan 199
Caravane 199
Caravanserai 199
Caravansérail 199
Carbonisation 214
Carbonization 214
Cardinal points 14
Care 29
Carnivore 358
Carrefour 359
Carrière 303
Carte 153
Carte de pluie 331
Carte en relief 269
Carte itinéraire 359
Carte marine 94
Carte muette 102
Carte "synoptique" 155
Carte topographique 313
Cartes célestes 357
Cartes en relief 142
Cartes géographiques 62
Cartes géoglogique 177
Cartographe 193
Cartographer 193
Cartographie 193
Cartography 193
Cascade 63
Castle 181
Cataclisme 194
Cataclysm 194
Cataracte 57
Catinga 194
Cattle 89
Cattle breeding 157
Cave 169, 232
Caverne 169
Cavité d'abrasion 87
Câzibe-i arz 59, 347
Cebel 59, 79
Celestial equator 140
Cemed 49
Cemed-i zücâcî 52, 59
Cement 334
Cementation 334
Cendre 227
Cendre volcanique 333
Cengel 59
Cengel ormanları 59
Cenozoic era 248
Cenozoik era 326
Census of population 250
Central eruption 26
Cenub 59, 149
Cenub cenub-u garbî 149
Cenub cenub-u şarkî 149
Cenubî 22, 150
Cenub-u garbî 149
Cenub-u şarkî 149
Cephe 12, 59
Cephe boranı 43
Cepheler 156
Cercle polaire 223
Cercle polaire arctique 226
Cercle polaire antarctique 149
Céréales 299
Cereale 299
Cereyan 10, 59
Cereyan etmek 9, 59
Cereyan sür'ati 59
Cereyan-ı bahir 92
Cereyansız mıntaka 11
Cezair-i müctemia 59, 299
Cezir 59, 69, 236
Cezir (kök) 60, 214
Cezir cereyanı 60
Cezir zamanı 69
Cezire 2, 60
Chaîne longitudinale 44
Chaîne de montagne 108
Chaîne transversal 118
Chînes des montagnes 281
Chaînes des plissements 208
Chaleur 163
Chaleur intérieur 349
Chaleur solaire 148
Champ 302
Champ de riz 69
Champs de lave 229
Chamsin 152
Chan 152
Channel 183, 337
Chaos de blocs 196
"Characteristic" fossil 262
Charbon de bois 252
Charcoal 252
Chardon 257

Chargé de brouillard 284
Charriage 20, 293
Charrure 272
Chasse 22
Chasse-neige 228
Château 181
Chaudière de géant 100
Chaudière de saline 319
Chauffage 163
Chemin 359
Chemin de fer 91
Chemin de fer de ceinture 70
Chemin de fer de montagnes 80
"Chemin de fer" intercontinental 188
Chemin de fer transcontinental 187
Chemin muletier 184
Chemische Erosion 211
Chemische Verwitterung 211
Chernozem 70
Chômage 175
Chott 296, 319
Chronologie 217, 365
Chronology 217, 365
Chronometer 217
Chronomètre 217
Chronométrie 365
Chute d'eau 289
Chute de neige 187
Chute des feuilles 335
Chute des pierres 196
"Chutes" 303
Chutes de cendres 227
Cılga 60
Cılgıt 34, 60
Cılızlaşan ırmaklar 184
Cılızlaşmış ırmak 60
Cılkıd 34, 60
Cıvık lâvlar 230
Cibâl 59
Cibâl-i mürtefia 363
Cicatrices de faille 336
Ciel 140
Ciel étoilé 141
Cihan 112
Cihât-ı erbaa 14
Cihet tâyini 60, 361
-cil 60
Cilâlama 60
Cilâlı taş-çağı 61, 346
Ciment 334
Cimentation 334
Cinder cone 320
Circular railway 70
Ciculation 105, 283, 322
Circulation atmosphérique 155
Circulation atmosphérique générale 271
Ciculation des eaux 289
Ciculation intérieure 165
Ciculation of atmosphere 155
Cicumpolaire 223
Cicumpolar 223
Cirque 52
Cirque lake 52
Cirro-stratus 50
Cirrus 321
Cisaillement 349
Cistern 106, 274
Citerne 106, 274
Citadin 295
Cité 294
Cité-jardin 28
Cités lactustre 142
Cités lacustres 197
City 61, 173, 293, 294
City "air" 294
City "climate" 294
City-railway 295
Clairière 12, 254
Clastic sediments 205
Clay 210
Clayed 211
Clearing 2
Clef-de-voûte 208
Cleft 67
Cliff 335
Climat 166
Climat alpin 81
Climat altitudinaire 340
Climat aride 220
Climat chaud 117
Climat continental 187
Climat de montagne 81
Climat désertique 77 220
Climat humide 248
Climat intermédiaire 132
Climat Méditerranéen 9
Climat de mousson 245
Climat nival 191
Climat océanique 94
Climat polaire 224
Climat subtropique 109
Climat tempérée 161
Climat tarnsition 132
Climat tropical 109
Climate 166
Climatic 168
Climatic health-resort 103
Climatic regions 167
Climatic types 168
Climatic variation 167
Climatic zones 167
Climatique 168
Climatologie 167
Climatology 167
Climbing plant 274
Clinometer 115
Clinomètre 115
Closed fold 281
Clôture 73
Cloud of dust 316

Cloudiness 48
Clouds 48
Cluse 89, 205, 337
Coal 214, 303
Coast 94, 209
Coast of abrasion 337
Coast of emergence 290
Coast region 209
Coastal dune 210
Coastal plains 39
Coastal plain 78
Coasting trad 181
Coastline 209
Coçluk 34, 60, 61
Cocta 34
Coçluk 34
Coğrafî 61
Coğrafî boylam 61
Coğrafî durum 61, 111
Coğrafî enlem 61, 119
Coğrafî konum 61
Coğrafî koordinatlar 61
Coğrafî lisaniyat 61
Coğrafî mevki 61
Coğrafî vâkıa 253
Coğrafî vaz'iyyet 61
Coğrafî yeryüzü 355
Coğrafiyûn 61
Coğrafya 61
Coğrafya atlasları 22
Coğrafya gezileri 137
Coğrafya haritaları 22, 62
Coğrafya lûgatı 62
Coğrafya olgusu 253
Coğrafya sözlüğü 62
Coğrafya yönünden 61
Coğrafyacı 61, 62
Coğrafya-i zirâî 301
Coğrafyayi nebatî 40
Col 44, 132
Col-de-sac 77
Cold front 284
Cold pole 285
Cold wind 285
Coldness 285
Collapse (earthquake) 76
Colline 309
Collinear valleys 327
Colonial production 287
Colonie 212, 287
Colonisation 287
Colonization 287
Colony 212, 287
Combustibles 332
Combustibles liquides 8
Comet 225
Comète 225
Commerce 311
Commerce intérieur 165
Commerce universelle 112
Commercial "geography" 311
Communication 322
Compass 268
Compensation current 96
Concave 164, 213
Concave bend 66
Concordance 323
Concordante coast line 325
Concretion 213
Concretions 362
Concrétions 362
Concurrence 20
Concurrence vitale 338
Condensation 358
Cône (travertin) 75
Cône adventive 115
Cône de cendre 320
Cône de cendres 227
Cône de déjection 39
Cône d'éboulis 124
Cone-in-cone 191
Cône volcanique 333
Confluent 194
Conformable structure 323
Congelifraction 50
"Congères" 228
Conglomérat 64
Conglamerate 64
Conglomérats de base 298
Conifère 166
Coniferous forest 65, 166
Conifers 166
Connaissance du pays 326
Connecting bar 312
Conséquent (cours d'eau) 324
Consequent river 324
Consolidation 264
Constamment verte et feuillée (Forêt) 355
Constellation 299
Construction en pierre 304
Contact metamorphism 90
Continent 119, 187
Continental climate 187
Continental shelf 189, 295
Continenetal slope 187
Continuous slop 292
Contour-line 124
Contraction de l'écorde terrestre (théorie) 58
Contre-alizé 193
Contrée 70
Contrée équatoriale 116
Contrefort 82
Convectional rain 34
Convergence 331
Convex bend 356
Convexe 101
Cooling 285
Co-ordinate 61
Coordonnées (géographique) 61
Coral island 238

Coral polyp 238
Coral reef 238
Coraux 238
Cordilleras (region) 85
Cordon littoral 209
Cornice 194
Corniche 194, 218
Corps pétrifié 306
Corrasion 219, 270, 344
Correlation 297, 320
Corrélation 297
Corrie 52
Corrosion 211, 288
Cosmographie 214
Cosmography 214
Cosluk 60
Côte 94, 209, 297
Côte à baies 214
Côte à bodden 42
Côte à calanques 31
Côte abrupte 101
Côte accore 101
Côte basse 12
Côte d'abrasion 337
Côte d'accumulation 39
Côte d'éffondrement 77
Côte d'émersion290
Côte de submersion 35
Côte longitudinale 325
Côte plat 12
Côte plate 113
Côte sous le vent 110
Côte transversale 119, 325
Coteau 309
Côtes à förden 129
Côtes longitudinales 45
Cottage 218
Couche 194, 296
Couche de glace 51
Couche de neige 186
Coucher du soleil 10, 144
Coude de capture 184
Coulée de lave 229
Coulées de pierre 303
Couler 9
Couloir (des roches) 303
Country 70, 201
Country planing 327
Coux de soleil 147
Coup de vent 345
Coupe 200
Coupole 229
Courant 10
Courant de compensation 96
Courant de flut 181
Courant du golfe 138
Courant libre 276
Courant littoral 209
Courant marin 92
Courants de décharge 92, 277
Courants d'impulsion 92, 277
Courants forcés 277
Courbe hypsographique 159
Courbes de niveau 124
Courent de jusant 69
Courent de reflux 69
Cours 200
Cours d'eau 8, 29
Cours d'eau de plaine alluviale 327
Cours d'eau décapité 60
Cours d'innondation 304
Cours inférieur 200
Cours inférieure (fleuve) 19
Cours moyen 200, 256
Cours supérieur 200, 362
Course 200
Couvert de collines 309
Couvertir en glace 49, 51
Couvertir en névé 51
Covered karst 261
Crack 336
Crater 217, 334
Crater-lake 217
Cratère 217, 334
Cratère d'explosion 232
Craterwalle 334
Creek 98
Creep 292
Crepuscular (-rays) 12
Crest 200, 281
Crestline 83, 108
Crête 107, 200, 281
Crête aiguë 20
Crête monoclinale 297
Creux 259
Creux de nivation 187
Crevasse 336
Croquis 217
Cross-bedding 66
Cross-profile 119
Cross-road 359
Cross-section 118, 200
Croûte 181
Crue 180
Crushed 205
Crust 181
Crustal movement 350
Cryoclastisme 50
Cuesta 297
Cultivated area 214
Cultivation 41, 313
Cultivation "area" 115
Culture (plante) 41
Culture extensive 180
Culture intensive 169
Culture mixte 191
Culture sèche 222
Cumulus 356
Cupola 230

Cure d'eaux minérales 166
Current 10
Curve of a road 109
Cut (ting) 337
Cut-off meander 213
Cuvette 65
Cümle-i kevâkib 62, 299
Cümûd 49
Cümûdiye 53, 62, 138
Cümûdiye devri 62
Cümûdiye îtikâli 54, 62
Cümûdiye teşekkülü 56
Cümûdiye vâdisi 56, 253
Cümûdiyeleşme 62
Cürûf 62, 101
Cycle aride 220
Cycle d'érosion 20
Cycle d'érosion normale 253
Cycle karstique 191
Cycle of erosion 20
Cycle de gel-degél 107
Cyclone 108

Ç

Çadır 63
Çağ 63
Çağdaş tabakalar 213
Çağlak 296
Çağlar 177
Çağlarca 63
Çağlıyan 63, 68, 100, 289, 295
Çakıl (çakıllar) 63
Çakıl çölü 64
Çakılkaya 46, 64, 334
Çakıllı kumsal 219
Çakım 64
Çaldırık 64
Çaldırma 64
Çalı 64
Çalı çit 64
Çalılık 30, 64
Çalılık bozkır 45, 64
Çalılık çöl 64
Çam ormanı 41, 65
Çam ormanları 166
Çamur 65, 73
Çamur kaynağı 65
Çamur seli 65
Çamurlu yağmur 65
Çanak 65, 140
Çanak yöresi 66
Çanaklar 193, 253
Çapa 66
Çapa tarımı 66
Çaprastvârî 66
Çapraz tabakalanma 66
Çardak 66
Çarpak 66, 237
Çarpılma 66
Çatak 38, 359
Çatalağız 67
Çatallanma 38, 66, 67, 329
Çatışma 329
Çatlak 67
Çatlak dalgası 68
Çatlaklar 53
Çatlama (aşınma) 68
Çatlama (dalga) 68
Çatlama yönleri 67
Çatlatma 100
Çatlıyan dalgalar 68, 87
Çatı 67
Çatı bahçesi 67
Çatı çukurlaşması 67, 89
Çatı deresi 67
Çatışma 67
Çavlan 63, 68, 289, 295
Çay 68
Çay yatağı 236
Çayır 60, 68, 257
Çayır-otlak 68
Çayır bitkileri 69, 107, 258
Çayır soyları 69
Çekik 6
Çekik deniz 69, 133
Çekik su 69
Çekilme 59, 132, 133, 235
Çeklime (deniz) 69
Çekilme (tektonik) 69
Çekilme akıntısı 60, 69, 133
Çeltik 69
Çemberleme gidiş yolu 70
Çemberleme kımıltı 69, 70, 86
Çentik 70, 88
Çerçi 70
Çerçilik 70
Çernozem 70, 189
Çeşme 266
Çevre 31, 70
Çevre yolu 70
Çevren 14, 15, 25, 70, 71
Çevreye uyma 324
Çevriktepe 71
Çığ 71
Çığ oluğu 71
Çıkıntılar 94
Çıkış yüzeyi 71
Çıkma 71
Çıkmaz vâdi 71, 77, 192
Çift renk (resim) 14
Çift sürmek 72
Çiftçi 71, 72
Çiftçilik 71, 72
Çiftlik 72, 126
Çiftlik gübresi 28
Çiftlikler 217
Çilek bahçeleri 27
Çim 72
Çim-evler 72

Çimen 72
Çimenlik 72
Çimentolanma 73
Çimlenme 73
Çirkef 73
Çirkef-çamur 73
Çiseleme 73, 331
Çisenti 73, 331
Çit 73
Çit çalıları 64
Çitler 344
Çiy 74, 201, 330
Çiy noktası 74
Çiylenme 74
Çizik çakıl 74
Çizik sınır 253
Çoban 74
Çoban yıldızı 74
Çok-dönemli profil 135
Çok uzak deprem 98
Çokgenli topraklar 74
Çorak 1, 75, 201
Corak toprak 75
Çoraklaşma 75
Çökelme 182
Çökerti 75
Çökerti sekisi 75
Çökerti tepesi 75
Çökme 75, 203
Çökmüş kanat 203
Çökmüş kesek 199
Çökmüş kütle 76
Çöküntü 76
Çöküntü alanı 76, 98
Çöküntü bölgesi 76
Çöküntü depremi 76
Çöküntü dolini 76
Çöküntü gölü 76
Çöküntü hendeği 76, 160
Çöküntü hendeği vâdisi 77
Çöküntü kıyısı 77
Çöküntü vâdisi 77
Çöküntü yeri 260
Çöl 26, 77, 220, 273
Çöl iklimi 77
Çöl rüzgârı 77
Çölleşme 46, 78
Çözümleme 78
Çukur-ova 258
Çukur şekiller 78
Çukur yerler 203
Çukurel 78
Çukurlaşma yerleri 78
Çukurluk 78
Çukurluk (tekne) 208
Çukurova 78
Çulpan 74, 79
Çunami 97

D

Dach 67
Dachziegel 211
Dağ 59, 79
Dağ basamağı 79
ağ bilgisi 79
Dağ brizi 79
Dağ çayırı 41, 79
Dağ çölü 80
Dağ demiryolu 80
Dağ doğuşu teorisi 80
Dağ doruğu 80
Dağ döküntüsü 80
Dağ düğümü 81, 108
Dağ eteği 81
Dağ eteği basamağı 79
Dağ eteği düzlüğü 81
Dağ göçebeliği 81
Dağ göçmesi 81, 129, 140
Dağ göçümü 140
Dağ gölü 81
Dağ havası 81
Dağ iklimi 81
Dağ-kara olusu 81
Dağ kılavuzu 82
Dağ kolu 82
Dağ köyü 216
Dağ meltemi 82
Dağ oluşması 82, 255
Dağ oluşu teorisi 82
Dağ otlakları 257
Dağ sıraları 208
Dağ sıraları bölgeleri 207
Dağ sırtı 108
Dağ sırtı çizgisi 83
Dağ şehri 83
Dağ tutması 83
Dağ yağmuru 23, 83
Dağ yamacı 83
Dağ yeli 79, 82, 83
Dağ yolu 84
Dağcı 84
Dağcılık 84
Dağıl 84
Dağılış 84
Dağılış prensipi 85
Dağın ön-yeri 81
Dağınık köy 28, 85, 216
Dağınık nüfuslanma 85
Dağınık taşlar 85
Dağlar 85
Dağların kavşak yeri 81
Dağlı 85
Dağlık 85
Dağlık burun 85
Dağlık kıyılar 49
Dağlık kuşak 85
Dağlık kütük 86, 235
Dağlık yer 18, 86
Dahili eksibe 165
Dahili kuvvetler 165
Dahili muhaceret 165
Dâi bahir 95
Dâ-i cebel 83

Daily wages 145
Daimî kar 86
Daimi karlar 181, 312
Daire-i husûf 86, 318
Daire-i kutbiye 223
Dairei mütevâziye 263
Dalda 86
Dalga 86
Dalga aşındırması 19, 87, 93
Dalga aşındırması düzlüğü 87
Dalga boyu 86
Dalga çatlaması 68, 87
Dalga çukuru 86
Dalga dönemi 86
Dalga düzlüğü 87, 333
Dalga oyuğu 87, 335
Dalga oyukları 88
Dalga sırtı 86
Dalga yüksekliği 86
Dalgakıran 88
Dalgalı (arazi) 112
Dalgalı ova 88
Dalgıç 88
Dalış 88, 115, 303, 323
Dalış açısı 88
Dalle 110
Dalmaçya kıyı tipi 183
Dam 278
Dam bahçesi 67
Dam küremek 186
Damage done by frost 107
Damar 88, 91
Damar taşları 88
Damarlar 67
Damla 88, 89, 194
Damlataş 89
Damm 278
Dammed lake 142, 278
Dämmerung 300
Dampfer 134
Dampfschiff 134
Damping 89
Dauerfrostboden 107
Dar boğaz 89, 205
Dar geçit 89
Darce 238
Darse 238
Date line 144
Datumsgrenze 144
Davar 89
Davar ini 169
Davar-mal 89
Day 144
Day-labourer 145
Dayanıksız yerler 203
Dayk 89
Daytime 146
Dazkır 75, 89, 220
Dazkırlaşma 46, 89
Dead dune 259
Dead forms 259
Dead ice 259
Dead valley 222
Débâcle 50
Debi 89
Débit 10, 89
Déblaiment 43, 113
Déboisement 2
Débris 109, 303
Decapitated 60
Deciduous forest 335
Deciduous tree 335
Decke 261
Decken 247
Deckenbau 21
Deckenfaltung 21
Deckentheorie 261
Deckfalte 21
Déclinaison magnétique 233
Declivity 9
Décomposition des roches 322
Décomposition chimique 211
Découpé "des volcans" 333
Decrease of population 249
Deep 98, 259
Déferlement 68, 87, 219
Défeuillaison 335
Defile 89
Défilé 89
Deflasyon 341, 344
Deflation 19, 89, 344
Déflation 344
Déflation de la neige 186
Deforestation 2
Déformantion à grand rayon 313
Défrichment 214
Dégeler 120
Degré de latitude 119
Degré de longitude 44
Degré de saturation 108
Degré géothermique 180
Degree of latitude 119
Degree of longitude 44
Değirmen 90
Değirmentaşı 90
Değişme 90, 134
Değişmezlik teorisi 90
Değme başkalaşması 90
Deich 278
Deining 286
Delevelled 111
Delidere 90
Delirmak 90
Delip geçen yapı 90
Delk ü temâs 91, 292
Delk ü temâs breşi 292
Delme 91
Delta kıyıları 12
Deluge 57
Déluge 57
Déluge de lave 339
Demir çağı 91
Demirkazık 225
Demriyolu 91

Demiryolu istasyonu 91
Demografi 91, 249
Demographie 249
Démographie 249
Demography 249
Dendrite 304
Dendriten 304
Dendrites 304
Déneige 131
Denge 91
Denge yanayı 91, 114
Dénivellation 111, 202, 204
Deniz 91
Deniz akıntısı 92
Deniz aşındırması 93
Deniz-aşırı 20
Deniz bilimi 92
Deniz boğazı 42
Deniz brizi 93
Deniz buzu 93
Deniz cereyanı 92
Deniz çekilmesi 59
Deniz dalgaları 93
Deniz depremi 93, 96
Deniz depremleri 97
Deniz dibi 94
Deniz dibi püskürmesi 94
Deniz dibi vâdisi 94
Deniz fasiyesi 126
Deniz gerilemesi 59, 94
Deniz haritası 94
Deniz hendeği 94
Deniz iklimi 28, 94
Deniz ilerlemesi 94, 316
Deniz kabarması 236
Deniz kıyısı 94
Deniz kulağı 22, 47, 94, 210
Deniz meltemi 28, 95
Deniz meltemleri 237
Deniz suyu 95
Deniz tarafı 95
Deniz tortulları 280
Deniz tutması 95
Deniz yeli 95
Deniz - yolu 95, 134
Deniz yönü 95
Deniz yüzü 28, 95
Deniz yüzü oynaması 96
Denizaltı bayırı 92
Denizden uzaklık 96
Denizden yükseklik 96
Denizel 225
Denizin kabarması 180
Denk eğri 5, 96, 114
Denkleşme 353
Denkleşme akıntıları 92, 96
Denkleşme akıntısı 96
Denkmal 15
Denrées coloniales 287
Densité 358
Densité de la population 251
Densité de reseau de mailles 3
Densité terrestre 349
Density 358
Density of earth 349
Density of population 251
Denüdasyon 96, 290, 292
Denüdasyon taraçası 96
Denudation 19, 96, 290, 292
Dénudation 290, 292
Denudationsstufe 297
Déplacement 202, 349
Déplacement de lit 338
Déplacement des cyclones 137
Déplacement des matériaux 304
Déplacement du rivage 209
Deprem 96
Deprem alanı 97
Deprem araçları 97, 98
Deprem bilimi 97
Deprem bölgesi 97
Deprem dalgalaması 93, 97
Deprem dalgaları 96
Deprem haritaları 123
Deprem ıskalası 97
Deprem kuşağı 96
Deprem ocağı 96, 98
Deprem odağı 98
Deprem ortası 96, 98, 123
Depremler 336
Depremli yerler 96
Depremlilik 96
Depremsiz yerler 96
Depression 12, 33, 76, 78, 98
Dépression 75, 76, 78, 98
Dépression barométrique 12, 33
Depresyon 98
Depo 96
Depopulation 251
Dépopulation 251
Deposition 75, 316
Dépôt 75, 106, 356
Dépôt terrigéne 281
Dépôt de pente 332
Depth 100
Déracinnement 2
Dérangés 45
Dere 98
Dere düzenlemesi 210
Dere ıslahı 210
Dere yatağı 236
Derecik 98
Derin çukur 98
Derin deniz bölgesi 1, 98
Derin deniz çanakları 100
Derin deniz hendekleri 2
Derine aşınma 100
Derinlik 100
Derinlik eğrisi 100
Derinlik taşları 100, 233, 267
Dérive 276

Dérive des continents 188
Dérive littoral 209
Derlitoplu karalar 190
Deryâ 91, 100
Désagrégation 25, 263, 322
Désagrégation mécanique 236
Description 38
Déscription 38
Desert 77
Désert 77
Désert (des montagnes) 80
Desert climate 77
Desert of mountains 80
Desert soil 201
Désertification 89
Designation of earthquake intesity 98
Desolation 89
Desquamation 287
Désquamation 287
Désséché 75
Déstruction de la nature 366
Destructional forms 358
Destruktionsformen 358
Detersion 19, 60, 100
Detersiyon 100
Detraksiyon 100
Detraksion 19, 68
Detritus 109, 303
Détroit 42
Détroit longitudinal 44
Détroit transversal 118
Dev-kazanı 49, 100
Dev liman 100
Dev şehir 57, 100
Devamlı meyil 100, 292
Devastation 78
Dévastation 78
Développement du cour d'une rivière 6
Devenir désert 89
Devenir "steppe" 201
Deverân 105
Déversement (pli) 100
Déversoir 275
Devir 100
Devirlilik teorisi 194
Devlet 100
Devr-i âlem seyâhati 112
Devr-i bâ'deccümûdiye 55
Devr-i cümûdiye 54
Devr-i kabl-eccümûdiye 55
Devr-i hâzır 159
Devre 100
Devre-i îtikâl 20
Devrik (kıvrım) 208
Devrilme 100
Devrilmis 101
Devrim 101, 109
Dew 74
Dew point 74
Dışa göç 139
Dış-bükey 101
Dış-bükey yamaçlar 101
Dış gezegenler 147
Dış-görünüs 126
Dış güçler 101
Dış-merkez 98
Dış püskürük taslar 101, 232
Dışarıya akışlı 116
Dışık 62, 101
Dıştan göç 139
Dıştan göçen 139
Diaclase 67
Diagenese 90
Diagénèse 90
Diagenesis 90
Diagonal bedding 332
Diagonalschichtung 332
Diagram 104
Diagramm 104
Diagramme 104
Diastrophism 81, 104
Diastrophisme 81
Diastrophismus 81
Dichte 358
Dichte der Erde 349
Dicke 182
Dictionnaire de géographie 62
Dictionary of geography 62
Diffuse (lumière) 339
Diffuse 339
Diffuses Licht 339
Diffusion 339
Difüz (ışık) 101
Difüzyon 101
Digue 278
Dik 101
Dik kıyı 101
Dik kıyılar 87, 209
Dike 278
Diken 101
Dikenli 101
Dikenli bitkiler 102
Dikenli çalı 102
Dikenli çalılık 102
Dikenlik 124
Dikit 89, 102, 233
Diklik 102
Dikme 28
Dikmelik 28, 102
Dil (kıyı) 183
Dil (lisan) 102
Dilatasyon 102
Dilatation 135
Dilatationstheorie 135
Dilek çubuğu 17, 102
Dilik arâzi 102, 202
Dilik yerler 26, 202
Dilsiz harita 102
Diluvial Buzul Devri 54
Diluviyum 102, 110, 267
Diminution de la population 249
Din 102
Dinlenme yeri 103

Dinlenme yerleri iklim bilgisi 103
Dip 88
Dip akıntıları 92
Dip buzu 103
Dip buzul taşları 103
Dip buzul-taşları örtüsü 103
Dip buzul-taşları yöresi 103
Dip oyuntuları 88
Dipsiz derinlik 103
Dipsiz göl 293
Dipten akma hipotezi 103
Dipten akma teorisi 82
Direction 208, 325
Dirty water 73
Discordance "de stratification" 324
Disharmonische Erscheinung 325
Disintegration 25
Disjunktiv 25
Diskordan duruş 324
Diskordans 103, 324
Diskordans sathı 324
Diskordant duruş 103
Diskordante Küste 325
Diskordante Lagerung 324
Diskordanz 324
Dislocation 104, 349
Dislokasyon 103, 104
Dislokasyon hattı 349
Dislokasyon sathı 349
Dislokasyon zelzelesi 104
Dislokation 349
Dislokationsbeben 350
Disloke 104, 349
Disloke olmuş 350
Disloqué 104, 349
Dislozierte Lagerung 350
Displacement 202, 204, 349
Displacement theory 188
Disposition 303
Disaggregation 236, 263
Dissection "of volcanic cone" 333
Dissonante Erscheinung 325
Dissymetrical valley 29
Distel 257
Distention 69
Distribution 84
District 168
Districte 168
Disturbances 46
Disturbed 46
Dişli trenler 80
Diurnal 150
Diurne 150
Diver 88
Divergence 162
Divergenz 162
Diverjans 104
Divining-road 17
Diyagram 104
Diyajenez 90, 104
Diyaklaz 68, 104
Diyastrofizm 81, 104
Doğal 104
Doğal anıt 15, 104
Doğal bilimler 104
Doğal coğrafya 38
Doğal çayır 257
Doğal gaz 41
Doğal olay 253
Doğal yarmalar 337
Doğal yöre 105, 174
Doğrultu 325
Doğu 105
Doğu noktası 105
Doğu ülkeleri 35, 105, 260
Doğu yarımküresi 336
Doğu yeli 105
Doku 105
Dokuma 105
Dokuma endüstrisi 105
Dolaşım 105
Dolay 31, 105
Dolay kutupsal 223
Doldrums 111
Doldurma 106
Dolgu yerleri 106
Dolin 106
Doline 106, 111
Doline d'effondrement 76
Dolinensee 293
Dolma 106
Dolma kuyu 106, 274
Dolmen 346
Dolu 106
Dolunay 24, 36, 106
Dom 229
Dôme 228, 230
Dôme de lave 229
Dôme de sel 319
Dôme extrusif 227
Domestic animals 125
Domestication 125
Domestikation 125
Dommage causé par la gelée 107
Domvulkane 227
Don 106, 201
Don zararları 107
Donlu gün 106, 107
Donma 50, 95
Donma-çözülme dönemleri 107
Donma derinliği 107
Donma noktası 107
Donma süresi 107
Donmuş toprak 107
Donmuş topraklar 255
Donmuş yerler 107
Donner 140
Dorf 215
Dorfplanung 217
Dorn 101
Dorn-Pflanzen 102
Dornbusch 102
Dornengebüsch 102
Dornig 101

Dornstrauch 102
Doruk 107
Doruk biçimleri 108
Doruk boyu 44, 107
Doruk çizgisi 83, 108
Doruk katı 108
Doruk sivrisi 108
Doruk yönleri 108
Doruklu dağlar 108
Down 300
Downfold 208
Down-stream 11
Down-steeping surface 360
Down thrown 77
Down-warping 67, 308
Doygun 108
Doyma 108, 273
Doyma durumu 108
Döküntü 109
Dölek 109
Dölekler, 83, 113
Dölendirmek 109
Döngü 12, 31, 35, 48, 49, 98, 109, 110, 153 190, 193, 242, 267, 283, 307, 315
Döngü bölgeleri 110
Döngünün ardı 137
Döngünün önü 137
Dönem 109
Dönemeç 109, 329
Dönemlilik teorisi 109
Dönen fırtına 315
Dönen yağdırıcı 330
Dönence 109
Dönence-altı iklim 19, 109
Dönence iklimi 109
Dönenceler 148
Dönenceler arası 109
Dönenceler arası kuşak 109
Dönme elipsoidi 136
Dördüncü Çağ 110, 248
Dördüncü Zaman 14, 110
Döşeme taşı 110
Dragged 204
Drainage 5, 110
Drainage area 11
Drainage éxoréique 11
Drayfarming 110, 222
Dreikanter 110, 215
Drenaj 110
Dried dung used as fuel 311
Drift 276
Drifting snow 228
Drinking-water 166
Dripstones 89
Drizzle 73
Drizzling 73
Drop 88
Drought 221
Drought "season" 221
Drowned valley 35
Druck 32
Drumlin 110
Dry 75
Dry avalanches 227
Dry climate 220
Dry climates 331
Dry lake 131
Dry region 220
Dry-snow 228
Dry valley 222
Dryfarming 222
Dschugel 59
Du côté de la mer 95
Dulda 31, 110
Dulda yer 110
Duldalamak 110
Duldalanmış 110
Duldalık 110
Duman 110
Dumanlı hava 111
Dumping 89
Dune 219
Dune continentale 165
Dune littorale 210
Dune morte 259
Dune mouvante 138
Dunes d'obstacles 220
Dung 144
Dunst 268
Dunst whirl 218
Duran dalga 111, 278
Durağan yıldızlar 111
Durak 91
Durchbrochen 334
Durchbruchstal 337
Durchflussmenge 10
Durchfuhr 132, 317
Durchgang 132
Durchgreifende Lagerung 90
Durchlässige Gesteine 131
Durchlässigkeit 131
Durchscheinend 337
Durchsickernde Flussigkeit 282
Durchstich 337
Dureté 277
Durgun su 111
Durgun sular 188
Durgunlar 13, 111
Durum 61, 111
Duruş bozulması 111
Dust 316
Duststorm 316
Düden 76, 106, 111, 143, 192, 252
Düden gölü 111, 142
Düne 219
Dünenlandschaf 220
Düngen 144
Dünger 144
Düngung 144
Dünung 286
Dünya 111
Dünya haritası 112
Dünya ticareti 112
Dünyayı dolaşma gezisi 112

Dürr 75
Dürre 221
Düşen yeller 112
Düşme 112
Düşme değeri 112
Düşük basınç 18, 112
Düşük basınç bölgesi 18, 112
Düz dam 112
Düz kıyı 113, 214
Düz tabakalanma 113
Düz uzanışlı kıyılar 113
Düz yapılı yerler 113
Düzce 112
Düzce yöre 113
Düzeltmek 109
Düzenli esen rüzgârlar 13
Düzenli hayvan göçleri 157
Düzenli rüzgârlar 117
Düzensiz hava 155
Düzlek kesit 113
Düzlek yapı yontuğu 113
Düzleme 113
Düzleşme kıyısı 113
Düzlük 113
Dwelling-place 258
Dyke 89

E

Early fruit 318
Earth 354
Earth crust 350
Earth heat 165
Earth pyramid 265
Earthquake rents 336
Earth's axis 348
Earth's orbit 354
East 105
Eau 287
Eau de fonte 120
Eau de mer 95
Eau de neige 187
Eau de roche 303
Eau de source 197
Eau de vaisselle 73
Eau buvable 116
Eau courante 6
Eau dormante 111
Eau douce 307
Eau infecté 73
Eau minérale 232
Eau salé 320
Eaux souterrain 347
Eau transversal 118
Eau utilisable 218
Eau vadeuse 145
Eaux 188
Eaux d'égouts 73
Eaux juveniles 145
"Eaux" territoriales 189
Eaux thermales 184
Ebb 69
Ebb current 69
Ebbe 69
Ebbestrom 69
Ebebulguru 114, 201
Ebem-bulguru 114
Ebem-kuşağı 114, 141
Ebene 258
Ebenheit 109
Ebkem harita 102, 114
Ebnung 113
Éboulement 140
Éboulis 80, 124
Ébranlement 312
Ébréché 334
Écaille 38, 115
Écaillement 287
Échancrure dans la falaise 70
Échange des populations 250
Échelle de Beaufort 36
Échelle de marée 134
Échelle de tremlement de terre 98
Eckfluren 215
Éclairage 163
Éclaire 64
Éclatement 50
Eclipse de lune 24
Eclipse de soleil 148
Ecliptic 318
Écliptique (cercle-) 318
Écluse 183
Ecnebî 329
Economic geography 116
Économie rurale 71
Écorce terrestre 350
Écoulement 10
Écoulement en filet 272
Ecrâm-ı semâviye 357
Écume de mer 232
Edvar-ı beyn-eccümûdiye 54
Edvâr-ı tarihiye 302
Effondrement 75, 76
Effondrement en chandron 197
Effusion 114, 230
Effusivgesteine 101
Eğik 114
Eğik düzlem 114
Eğik yapı 114
Eğilme 114
Eğim 114
Eğim eğrisi 114, 298
Eğim kesikliği 115, 170
Eğim-ölçer 88, 115
Eğimli durus 303
Eğri gidiş çizgisi 115
Ehli hayvan 115
Ehlî hayvanlar 125
Ehlileştirme 115
Eiland 2
Einebnung 361
Einebnungsfläche 361

Einfallen 88
Eingeboren 352
Einheimisch 352
Eingeschachtelte Vulkane 191
Eingesenkte Mäander 143
Eingesenkte Massive 76
Einmuldung 308
Einrumpfung 361
Einsenkung 76
Einsickern der Flüssigkeiten 282
Einstrahlung 149
Einsturz 75, 76
Einsturzbeben 76
Einsturzdoline 76
Einsturzsee 76
Einsturztal 77
Eintiefungen 78
Einwalmung 67
Einwanderung 165
Einzugsgebiet 312
Eis 49
Eisaufbruch 50
Eisbarre 52
Eisberg 50
Eisbildung 51
Eisbrecher 51
Eisbruch 50
Eisdecke 51
Eisenbahn 91
Eisenzeit 91
Eishöhle 50
Eisisostasie 164
Eiskalotte 300
Eiskappe 300
Eiswolken 50
Eiszeitalter 54
Éjection 127
Ekay 39
Ekaylı bünye 39, 115
Ekim alanı 115
Ekinci köyü 115
Ekinoks 115, 146, 147
Ekleme tepe 115
Ekliptik 115, 318
Eklüz 183
Ekmek 115
Ekonomi 115
Ekonomik coğrafya 116
Eksen düzlemi 116, 208
Eksen uzanısı (kıvrım)208
Eksibe 116, 219
Ekskürsiyon 116
Eksojen kuvvetler 116
Eksoreik bölge 116
Ekspedisiyon 116
Eksploration 116
Ekstrem 116
Eküidistans 116
Ekvator 116, 119, 154, 263
Ekvator kuşağı 13
Ekvatoral alan 116
Ekvatoral bitki topluluğu 116
Ekvatoral iklim 117
Ekvatoral orman 117
El işleri 117
El sanatları 117
Elastic 121
Élasticité 121
Elasticity 121
Elâstikî 117, 121
Elâstikiyet 117, 121
Élastique 121
Elastisch 121
Elastizität 121
Elbow 184
Élevage 157
Elevasyon teorisi 9, 117
Elevation 364
Elevationstheorie 364
Elipsoid 117, 136
Ellipsoid 117
Ellipsoide de révolution 117
Embâcle 52
Embarcadère 172
Embayed coast 214
Embouche 68
Embouchure 5
Emergence 290
Emergence point 197
Émersion 117, 290, 364
Emiettement 75
Émigrant 139
Émigration 139
Émigrer 139
Émissaire 24
Emlâh 319
Emles 112
Emles arazi 112, 117
Émoulage 270
Empordringen 329
Emporteingen 329
En hiver 207
En forme d'(écaille) 38
En küçük 118
Enclosed sea 183
Endemik bitki 118
Endländer 321
Endmoränenlandschaft 260
Endogene Kräfte 165
Endogenic forces 165
Endojen kuvvetler 118
Endoreic drainage 183
Endroit 145
Endrumpf 118, 286
Endrumpffläche 286
Endsee 321
Endüstri 118
Endüstri bölgeleri 118
Endüstrileşme 118
Energie 120
Energy 120
Enerji 118, 120
Enge 42
Engebe 18, 118, 353

Engebeli arazi 86, 118
Engel kumulları 220
Engin deniz 30
Engpass 89
Engrais 144
Engraisser 144
Enine 18, 44, 118
Enine ada 118
Enine akarsu 118
Enine boğaz 44, 118
Enine çatlak 53
Enine doruk sırtı 118
Enine profil 119
Enine kesit 18, 118, 119
Enine kırılma 18, 118
Enine kıyı 18, 119
Enine vâdi 119
Enlem 18, 119
Enlem derecesi 119
Enneigé 131
Enneigée 190
Enneigement 191
Ensolasyon 149, 171
Ensoleillé 149
Entansif tarım 119
Entansif ziraat 169
Entdeckungsreisen 301
Enterglasyal 119
Enterkontinental demiryolu 119
Enterpolasyon 119
Entlaubung 335
Entraînée 204
Entrenched meander 143
Entvölkerung 251
Entwässerung 5
Entwässerungsbecken 5
Entwurf 302
Envers 225
Enversiyon 119
Éolienne 345
Eoliyen 119, 343
Épaisseur 182
Épaulement 253
Epeirogenic movement 313, 350
Epeirogeny 313
Éperon sectionné 71
Epicenter 98
Épicentre 98
Epicentrum 98
Epidemie 273
Épidémie 273
Epifitler 119
Epigenetisches durchbruschstal 119
Epilenez yarma-vâdi 119
Épine 101
Épineux 101
Epiphyten 327
Épiphytes 327
Epirogenetische Bewegungen 313, 350
Epirojenik hareketler 120, 350
Episantr 96, 98, 120
Epizentrum 98
Epoch 109
Epoche 109
Epok 109, 120
Époque 109
Époque pluviale (quaternaire) 331
Époque postglaciaire 55
Époque préglaciaire 55
Époques interglaciaire 54
Equateur 116
Équateur céleste 140
Eqator 116
Equatorial 116
Equatorial climate 117
Equatorial realm 116
Equatorial vegetation 116
Équidistance 123
Equinox 146
Équinoxe 146
Era 63
Erbain 152, 188
Erdachse 348
Erdbahn 354
Erdbeben 96
Erdbebenherd 98
Erdbebenintensitätsskala 97
Erdbebenkunde 284
Erde 354
Erdferne 353
Erdfliessen 314
Erdhügel 321
Erdkern 349
Erdkruste 350
Erdkunde 61
Erdnähe 347
Erdmessung 135
Erdoberfläche 355
Erdpole 349
Erdorgeln 179
Erdöl 265
Erdölleitung 266
Erdfeiler 265
Erdpyramiden 265
Erdrinde 350
Erdrutsch 140
Erdteil 187
Erdwärme 349
Erdzeitalter 63
Ère 63
Ère primaire 39
Ère primitif 168
Ère quaternaire 110
Ère secondaire 166
Ère tertiaire 326
Erforschung 48
Ergussgesteine 101
Ergusstafelland 230
Erhebungstheorie 364
Erime 120
Erime alanı 53
Erime suyu 120
Erimek 120
Erimiş (maddeler) 329

Erke 120
Erklären 1
Erklärlich 2
Erklärung 1
Ernte 327
Érosion 19, 20, 120
Érosion des vogues 93
Érosion du sol 314
Érosion chimique 211
Érosion fluviale 7
Érosion glaciaire 54
Érosion marine 93
Érosion normale 7
Érosion nivale 186
Erosion of running water 7
Érosion regressive 136
Érosion remontante 136
Erosion surface 200, 361
Érosion verticale 100
Erosionsbasis 298
Erosionskessel 100
Erosionskurve 114
Erosionszyklus 20
Erozyon 120
Erratic block 274
Erratiques (blocs) 274
Erratische Blöcke 274
Erscheinungskunde 127
Erschütterung 312
Erschütterungsgebiete 274
Erstling 318
Ertrunkene Gebirge 35
Ertrunkene Täler 35
Erupsiyon 120
Éruption 268
Éruption aréolaire 339
Éruption centrale 26
Éruption sous-marine 94
Eruptionsprodukte 268
Eruptivgesteine 268
Erz 232
Erzlagerstätten 232
Escalier de piemont 79
Escarpé 101, 274
Escarpement 102, 297
Esclave 214
Eski-dünya Karaları 187, 337
Eski şehir 294
Eski Taş-çağı 55, 120
Eski yatak 237
Eskiçağ 120
Eskişehir taşı 232
Esker 257
Esmer-kömür 121, 214
Esmer-toprak 121
Esnek 121, 204
Esneklik 121, 204
Essartage 2
Est 105
Estivage 316
Estivation 342
Estompage 142, 332
Estuaire 151
Estuar 121, 151
Estuary 151
Eş 246
Eş- 121, 172
Eş-aykırılık eğrileri 25, 122
Eşaykırılık haritaları 122
Eşbasınç 33
Eşbasınç (eğrisi) 122
Eşbasınç haritası 122
Eş-belirti eğrileri 127
Eşbulutluluk (eğrileri) 48, 122
Eşbulutluluk haritası 122
Eşdeprenme eğrileri 123
Eş-genlik çizgileri 123, 160
Eş-hız eğrisi 123
Eşik 52, 109, 123
Eşikler 253
Eşit 246
Eşit aralık 116, 123, 124
Eşme 124, 196
Eş-sıcaklık eğrisi 124
Eşvâk 101, 124
Eşyağış eğrisi 124
Eşyükselme eğrileri 124
Eşyükselti eğrisi 124
Et 124
Étable 5
Établir 350
Établissement du port 230
Étang 142, 210
État 100
Été 341
Etek döküntüsü 124
Etekdüzü 81, 125
Etesian winds 125
Etesien (-Wind) 125
Étésien (vents-) 125
Etesienklima 125
Etezyen iklimi 125
Etezyen rüzgârları 125
Ethnographie 152
Ethnologie 125
Ethnology 125
Étiage 69
Etnoqrafya 152
Etnoloji 125, 152
Étoile 357
Étoile du berger 74
Étoile polaire 225
Étoilée 357
Étoile fixes 111
Étranger 329
Eurasia 23
Eurasie 23
Eurasien 23
Eustatic movement 96
Eustatic movements 261
Eustatische Bewegung 96
Eustatische Bewegungen 261
Ev 125, 152, 174, 239
Évaporation 47

Evaporation 47
Eve 125, 150
Evcil 329
Evcil hayvanlar 125
Evcilleşme 125
Evcilleştirme 125
Événement 253
Evening glow 10
Evergreen (Forest) 355
Évidement 259
Evolusyon 109
Evolution 109, 125, 134
Evorsion 20, 49 125
Evre 126, 127
Evren 112
Evrim 109
Ewige Schnee 181
Ewige Teufe 103
Exaration 19
Excavation 197
Exchange of population 250
Excursion 116, 137
Exhausting "the soil" 366
Exkursion 137
Exogene Kräfte 101
Exogenic forces 101
Exoreic drainage 11
Exoreische Entwässerung 11
Expédition polaire 223
Explain 1
Explanation 1
Explicable 2
Explicatif 2
Explication 1
Expliquer 1
Exploitation 175
Exploitation des mines 232
Exploitation forcée 366
Exploration 2, 48
Exploring 17
Explosion 264, 333
Explosion pit 264
Explosion volcanique 333
Exposition 28, 277
Extensive cultivation 180
Extensive farming 180
Extensive Kultur 180
Extrem 321
Extreme 321
Extrême 321
Ezilip dağılmış 205

F

Fabrik 126
Fabrika 126
Fabrique 126
Face au vent 343
Face of the earth 355
Facetted pebbles 215
Fächerfalte 345
Facies 126
Faciés 126
Factory 126
Fahm 303
Fahm-i madenî 214
Fährboot 16
Fähre 16
Fahrzeug 304
Faiblement éclairé 12
Faille 127, 202, 204
Faille en escalier 32
Faille en gradin 32
Faille longitudinale 45
Faille rafraîchie 336
Faille transversal 118
Fair 263
Faire voile 345
Faisceau convergent 67
Falaise 126, 335
Falez 126, 335
Fall (of the leaves) 335
Fallen 88
Fallingtide 69
Fallow 247
Fallwinde 112
Falte 208
Faltengebirge 208
Faltenland 208
Faltenrumpf 208
Faltenstruktur 208
Faltung 207
Faltungszone 207
Fan fold 345
Farm 72, 126
Farm-house 216
Fasiyes 126
Festebene 264, 336
Fata morgana 126, 161
Fauchage des têtes des couches 183
Faulschlamm 73
Fault 202
Fauna 127, 157
Faune 127, 157
Fault-block mountains 160, 203, 205
Fault cicatrices 336
Faulted anticline 203
Faulting 204
Fault line 203, 204
Faultline valley 203
"Fault" regions 203
Fault scarp 202
Fault structure 203
Fault surface 205
Fault trough 77, 204
Favna 127, 157
Fay 127, 171, 202
Fay aynası 127, 204
Fay röjesi 112
Faz 127
Fazies 126
Fazla-i istihsal 20
Fecr 127, 224

Fecr-i cenubî 127, 149, 224
Fecr-i şimalî 43, 127, 224, 226
Federwolken 321
Fehn 34
Feld 302
Feldbau-Dorf 115
Fels 195
Felsbilder 196
Felsboden 332
Felsebene 332
Felsenmeer 196
Felsig 196
Felsige Terrasse 196
Felspflanzen 195
Felsrutschungen 196
Felsterrasse 196
Felswüste 195
Fence 73
Fener 21
Fenerler (deniz) 94
Fenêtre 264
Fenn-i ziraat 301
Fenoloji 36, 127
Fenoloji haritaları 127
Fenster 264
Feribot 16, 127
Fermage 211
Ferme 72
Fermeture 337
Fernsehen 309
Fernsprecher 309
Fernstrassen 190
Ferry-boat 16, 127
Fertigbau 300
Fertigbauweisen 300
Fertigteile 300
Fertile 40, 328
Fértile 40, 328
Fértilité 40, 328
Fertility 40, 328
Feu 21
Feuchtigkeit der Luft 156
Feuchtigkeitsmesser 248
Feuerflüssig 329
Feuille 4, 335
Fevkalhad nüfus 250
Feyezân 127, 304
Feyezân ovası 127, 163, 304
Feyezân vâdisi 288, 304
Fezâ yolculuğu 141
Fırlatma taşlar 127
Fırtına 127
Fışkıran sıcak su 130
Fışkırma dönemi 130
Fidanlık 102, 127
Fide 28
Field 302
Field terrace 334
Filet d'eau 272
Filiz 232
Filizât-ı madeniye 127
Filiz-i mâdenî 232
Filon 88
Firth 127
Findlinge 274
Fine hail 202
Finiglâsiyal çağ 55
Fire 21
Fire-wood 252
Firmament 141
Firn 51
First 107
Firstlinie 108
First production 318
Firth 127
Fische 30
Fischerei 30
Fischer-Dörf 30
Fishery 30
Fishes 30
Fishing village 30
Fissure 67, 336
Fitocoğrafya 127
Fiumare 127
Fixed stars 111
Fixsterne 111
Fiyord 127
Fizikî coğrafya 104, 128
Fizyografi 128
Flachdach 112
Fläche 264
Flache Formen 341
Flache Lagerung 113
Flächeneruption 339
Flächeninhalt 364
Flachküste 12
Flachland 113
Flachschichtung 113
Flachseen 280
Flachseeinseln 280
Flachtal 341
Flag 110
Flancs 208
Flake 222
Flanken 208
Flat 109, 341
Flat coast 113
Flat-floored valley 298, 341
Flat place 342
Flat roof 112
Flatness 113
Flatten 341
Flattening 32
Flèche 183
Flèche de jonction 312
Fleksür 56
Fleisch 124
Fleuve 57
Fleuve longitudinal 44
Fleuves d'international 323
Flexur 56
Fliessendes Wasser 6
Fjord 127
Floatage (wood) 364

Floated timber 364
Floating (timber) 364
Flocan de neige 222
Flood 181
Flood plain 288, 304
Flora 128
Flora bölgeleri 128
Flora 128
Florengebiet 128
Floss 273
Flot 181
Flottage 364
Flow 10
Flowing off 10, 24
Flüsserei 364
Flössholz 364
Flughafen 322
Flugmeteorologie 322
Flugplatz 322
Flugwetterkunde 322
Flugzeug 321
Fluss 162
Flussaue 288
Flussbett 227, 338
Flussebene 163
Flusserosion 7
Flussgabelung 67
Flussgeschwindigkeit 11
Flussinsel 163
Flusskunde 7
Flussmündung 5
Flusssysteme 6
Flussterrasse 8
Flussverlegung 338
Flussverjüngung 134
Flut 181
Flutbett 57
Flutstrom 181
Fluvial geomorphic cycle 253
Fluvial plain 7
Fluviatile Aufschüttungsebene 7
Fluviatil erosion 128
Fluviatile Erosion 7
Fluvio-glaciale 7
Fluvioglâsyal şekiller 128
Fluvioglazial 7
Flux 181
Flügel 202, 204, 208
Flüssige Brennstoffe 8
Focus 98
Fodder 345
Foehn 50, 129
Fog 283
Foggy 284
Foin 222
Foire 277
Fold 208, 234
Folded mountain 208
Folded region 208
Folded structure 208
Folding 207
Folding zone 207
Foliage 4, 335
Folklore 128
Fond de la mer 94
Fond de vallée 300
Fond rocheux 332
Fondu 329
Fontaine 70, 266
Fontaine de Vaucluse 192
Foot 24
Forbidden "region" 337
Force du vent 271, 344
Ford 341
Foredeep 260
Foreigner 329
Foreign visitors 318
Foreland 260
Forest 175, 254
Forest-fire 255
"Forest" glade 254
Forest line 255
Forêt 175, 254
Forêt à feuilles aciculaire 166
Forêt de mousson 245
Forêt de pins 65
Forêts-galerie 129
Forêt vierge 30
Formasyon 100, 128, 253
Formasyon grupu 128, 248
Formasyon grupları 254
Formasyonlar 177
Formation 128, 253
Formations correlatives 213, 320
Formation néritique 280
Formationsgruppen 254
Formes de destruction 358
Formes de détail 227
Formes d'ensemble 57
Formes d'érosion
Formes des crêtes 108
Formes du relief 353
Formes du terrain 353
Formes mortes 259
Formes structurales 334
Formes vives 174
Forschung 17
Forschungsreisen 17
Forst 175
Fortifier les rives 210
Fosil adam 128
Fosiller 306
Fosilleşme 128, 129
Fosse 98
Fossé d'effondrement 76
Fossé sous-marine 94
Fossé tectonique 76, 204
Fossil 128
Fossile 128
Fossile caractéristique 262
Fossile Düne 259
Fossile Formen 259
Fossile Hominiden 128
Fossil man 128

Fossiles 306
Fossiles Eis 259
Fossilien 306
Fossilisation 306
Fossilization 306
Fossils 306
Fotogrametri 129
Foudre 356
Fouille 197
Fountain 266
Fourrage 345
Foyer du séisme 98
Föhrdenküste 129
Föhn 50, 129
Föhn wind 50
Fön 3, 50, 129
Fön rüzgârı 50
Fön yeli 50
Förde 129
Förden 129
Fördenküste 129
Frana 129
Frane 129
Free meander 277
Free port 277
Freeze 49, 51
Freeze-thaw cycles 107
Freezing point 107
Freie Feld 201
Freie Triften 276
Freier Mäander 277
Freihafen 277
Fremdenverkehr 318
Freshened 366
Fresh water 307
Friction 292
Friction breccia 292
Friqid zones 285
Friqorifique 258
Frimas 201
Froid 285
Front 12, 129
Front chaud 279
Front froid 284
Frontal surface 12
Frontale zone 12
Frontier 281
Frontière 281
Frost 106
Frostboden 107
Frostgraupeln 202
Frostschaden 107
Frostsprengung 50
Frostwechsel 107
Frottement 292
Frozen ground 107
Frozen subsoil 107
Frucht 241
Fruchtbar 40, 328
Fruchtbarkeit 40, 328
Fruit 241
Fruits oléagineux 330
Frühgemüse 318
Frühling 27
Frühobst 318
Fuar 263, 277
Fuel 332
Full moon 106
Fumage 144
Fumée 110, 268
Fumerole 129
Fumerolen 129
Fumeroles 129
Fundalık 30
Funiculaire 309
Furche 190
Furrow 190
Furt 341
Fuseaux horaires 272
Fused 329
Fusion et regel 346
Fusion ignée 329
Fuss 24
Fusspunkt 24
Fussweg 338
Futter 345
Fümerol 129, 321

G

Gabelung 67
Gadir 141
Gadiri meskenler 197
Galaxias 273
Galaxis 273
Galaxy 273
Gale 127
Galeri ormanı 130
Galeri ormanları 129
Galeria forests 129
Galeriewälder 129
Ganem 214
Ganemiye 214
Gang 88
Gangstock 88
Gap 337
Garb 35
Garb memleketleri 35
Garden 27
Garden-city 28
Gardening 28
Gare 91
Garp rüzgârları 130
Garsetmek 4
Gars-ı eşcâr 4
Garsiyât 130
Garten 27
Gartenbaubetrieb 28
Gartenstadt 28
Gärtnerei 28
Gas 130
Gasthof 152
Gauchissement 66, 114, 341

Gayrı kabili nüfûz 130
Gayrı kaabil-i nüfûz suhûr 131
Gayrı münbit 130, 328
Gayrı mütenâzır vâdi 29, 130
Gayrı mütevâfık tatabbuk 324
Gayzer 130
Gaz 130
Gazon 72
Geantiklinale 177
Gebiet 46
Gebirge 85
Gebirgig 85
Gebirgsbildung 82
Gebirsgürtel 85
Gebirgsfuss 81
Gebirgsknoten 81
Gebirgsnomadismus 81
Gebirgsstock 86
Gebirgsschutt 80
Gebirgswüste 80
Gebuchtete Küste 214
Gebüsch 64
Gece 130, 146
Gece güneşi 131
Gece yarısı güneşi 131
Geçici göçme 139
Geçici göl 131
Geçici göller 213
Geçici hava haritası 155
Geçici kar 131, 182
Geçici kar alanı 131
Geçim 131, 250
Geçinme (alanı) 216
Geçinme durumu 250
Geçirimli taşlar 131
Geçirimlilik 131
Geçirimsiz tabaka 132
Geçirimsiz taşlar 131
Geçirimsizlik 132
Geçiş iklimi 132
Geçit 132
Geçkinleşmiş karst 261
Geçkinlik çağı 20, 132
Gedene 31, 132 334
Gedik 44, 132
Gefälle 114
Gefällssteile 115
Gefrierpunkt 107
Gefrornis 107
Gegend 70
Gegenfüssler 16, 298
Gehänge 332
Gehängegletscher 332
Gehängeschutt 332
Gehau 30
Gehölze 4
Geiser 130
Gekriech 292
Gekritztes Geschiebe 74
Gelände 18
Geländeformen 353
Gelée 106
Gelée blanche 201
Gelgeç 132
Gelgit 5, 8, 132, 133, 181, 234, 236
Gelgit akıntıları 133
Gelgit genliği 133
Gelgit ölçeği 134
Gelgit-yazan 134
Gelişme devreleri 109
Gelişme dönemleri 134
Gemässigte Zone 162, 256
Gemässigtes Klima 161
Gemi 134
Gemici kılavuzu 134
Gemicilik 134
Gemicilik bilgisi 134
Gemischte Eruption 191
Gemischte Niederschläge 191
Gemüse 275
Gemüsegarten 275
Gençleşme 134
Gençleşmek 134
Gençleşmiş 134
Gençleşmiş ırmak 134
Gençlik çağı 20, 135
Genel coğrafya 62, 135
General circulation of winds 271
General geopraphy 135
Geniş ölçülü (hareket) 313
Geniş yapraklı ağaç 335
Genişleme 135
Genişleme teorisi 135
Genlik 14, 135
Gentle slop 307
Géoanticlinale 177
Geoanticline 177
Géobotanique 40
Geod 135
Geodäsie 135
Geode 135
Géodésie 135
Geodesy 135
Geodezi 135
Geograph 61, 62
Géographe 61, 62
Geographer 61, 62
Geographie 61
Géographie 61
Geopraghical 61
Geographical maps 62
Géographie "agricole" 301
Géographie "de la population" 250
Géographie commerciale 311
Géographie économique 116
Géographie générale 135
Géographie historique 302
Géographie humaine 38
Géographie physique 104
Géographie politique 284
Géographie régionale 326
Géographie urbaine 294
Géographique 61
Geographisch 61

Geographische Karten 62
Geographische Koordinaten 61
Geopraphische Lage 61
Geographische Namenkunde 347
Geographischer Ort 61
Geographisches Wörterbuch 62
Geography 61
Geography of habitation 352
Geography of population 250
Geoid 135
Géoide 135
Geologe 177
Geologic era 177
Geologic maps 177
Geologie 177
Geologische Karten 177
Geologische Orgeln 179
Geologische Zeiten 177
Geologist 177
Géologue 177
Geology 177
Geomorphologe 179
Géomorphogénie 179
Geomorphologie 179
Géomorphologie 179
Géomorphologiste 179
Geomorphology 179
Geophysics 177
Geophysik 177
Géopysique 177
Geosyncline 179
Geosyklinale 179
Géosynclinale 179
Geotektonik 180
Geothermal gradient 180
Geothermic 180
Geothermische Tiefenstufe 180
Gerade Fahrt des Schiffes 256
Geradlinige Küste 113
Geri geri oyma 136
Gerilemesine oyma 136
Geriye aşınma 136
Germer 73
Gerölle 63
Gesättigt 108
Geschichtete Vulkane 298
Geschiebe 292
Geschiebelehm 293
Geschleppt 204
Geschlossene Falte 281
Geschmolzen 329
Geschwindigkeit 158
Gesellschaftlehre 313
Gesichtskreis 70
Gesims 194
Gestaltung 38
Gesteine 195, 227, 304, 305
Gesteinskunde 227, 303
Gesteinslagerung 303
Gestört 46
Gestüt 152
Geteilte Projectionen 358
Getne 31, 136, 334
Getreide 299
Getrocknete Kuhdünger 311
Geven 200
Gevşek kıvrım 136
Gevşek kıvrımlar 208
Gevşek kıvrımlı dağlar 136
Gevşek kıvrımlı yöreler 198
Gewächshaus 231
Gawässer 188
Gewässerkunde 291
Gewebe 105
Gewitter 42
Gewitterregen 43
Gewitterwolken 43
Gewölke 208
Geyle 136
Geyser 130
Geyser cone 75
Geysir 130
Gezegenler 147
Gezeiten 132
Gezeitenhub 133
Gezi 116, 137
Gezi anıları 278
Gezi defteri 137
Gezici döngü 9, 42, 137, 162
Gezici döngü yolları 137, 162
Gezici döngü yolu 137
Gezici döngüler 35, 110, 138
Gezici kumul 138
Gezici minimumlar 137
Gezici siklonlar 110, 138
Geziler 17
Gezmek 138
Gezwungene Dünen 220
Gıda 36
Giboulée 291
Giftpflanzen 5
Gipfel 107
Gipfelflur 108
Gipfelformen 108
Gips 12
Girdâp 48, 138
Girdâp deliği 49, 138
Girdâp hareketi 49
Girdbâd 48, 138, 317
Girdbâdlı sayyib 49
Girland 138
Girlande 2, 138
Girlandlar 2
Girouette 343
Gites 232
Gites minéraux 232
Givre 180, 202
Glace 49
Glace de fond 103
Glace de glacier 54
Glace de mer 93
Glace morte 259
Glacial epoch 54
Glacial erosion 54

Glacial isostasy 164
Glacial polishing 60
Glacial sculpture 56
Glacial striae 74
Glacial trough 253
Glacial valley 56
Glaciated knobs 160
Glaciation 56
Glacier 53, 138
Glacier de vallée 327
Glacier tongue 55
Glacier suspendu 332
Glacière naturelle 50
Glaciologie 54
Glacis 170, 307
Glade 12, 254
Glasiq 58
Glassy 58
Glâsyal erozyon 138
Glâsye 62, 138
Glâsye devri 62
Glâsyoloji 138
Glatte küste 113
Glatteis 52
Glazialer Formenschatz 56
Glazialerosion 54
Glazialzeit 54
Glazioloqie 54
Gleichgewichtsprofil 114
Gleichlaufend 213
Gleischsinniges Gefälle 292
Gleichzeitigkeitsgesetzt 365
Gleithang 356
Gletscher 53
Gletschereis 54
Gletschererosion 54
Gletscherkunde 54
Gletschertal 56
Gletscherzunge 55
Gliederung des Erdteiles 189
Gliederungen 325
Glissement 140
Globe 246
Globus 246
Glowing cloud 210
Glutflüssig 329
Glutwolken 210
G. M. T. 144
GMT 138, 144
Gnomon 148
Golfistrim 138
Golfe 215
Golfstrim 138
Golfstrom 138
Gondolement 341
Gorge 42
Gorge étroite 205
Goule 290
Goutte 88
Gouttière 208
Göç 139
Göçebe 139
Göçer 139
Göçler 250
Göçme 19, 139, 140
Göçmek 139
Göçmen 139
Göçmen köyü 140
Göçük (yer) 140
Göçüntü 81, 129, 140
Gök 140
Gök cisimleri 357
Gök-delen 140
Gök Ekvatoru 140
Gök gürlemesi 43, 140
Gök haritaları 357
Gök kubbesi 140
Gök-kuşağı 12, 13, 141
Gök-taşı 6, 141
Gök yolculuğu 141
Gök-yüzü 141
Gökyel 141, 190
Göl 140, 141
Göl ayağı 24
Göl bilimi 142
Göl evleri 142
Göl fasiyesi 126
Göl kıyısı 94
Gölcük 141, 142
Göleklenmiş su 111
Gölet 56, 142, 291
Gölge 142
Gölgecil bitki 142
Gölgedeki sıcaklık 142
Gölgeleme 142
Gölgelenmiş 142
Gölgeli relief 142
Gölgelik 142
Göller bölgesi 143
Gölova 142, 192, 252, 267
Gölova çölü 142
Gölün ayağı 24
Gömük menderes 143
Görme erimi 140, 141, 143, 224
Görünen çevren 70
Görüntü 143
Görünüş 143, 266
Gövde 189, 359
Göze 143, 196
Göze suyu 143
Gözlem 143
Gözlemler 1
Grasdecke 72
Gräser 69
Grasland 258
Grass 69
Grassland 257, 258
Grat 200
Gratsiyel 140
Gratte-ciel 140
Graupeln 201
Graupenhagel 114
Gravitation 347
Gravity 347

Graben 76, 77, 144, 160, 204
Grabensenke 76
Grabental 77
Grabenversenkung 76
Graded shorline 113
Gradient 33
Gradin 32
Gradin de faille 202
Gradin marginaux 79
Gradyan 33, 144
Grain of ice 114, 201
Grand creux 259
Grand base level 298
Grand port 100
Grande capital 100
Grande ville 57
Granular disintegration 75
Grap 89
Graphische Darstellung 104
Gravitasyon 144
Gre 144, 219
Great earthquake 338
Great flood 57
Great waterfall 68
Greatport 100
Green country 216
Green plant 275
Green vegetable 355
Greenhouse 231
Greenwich 34
Greenwich mean time 144
Greenwich ortasaati 144
Greisenalter 132
Grêle 106
Grenze 281
Grés 144, 219
Grésil 144, 201
Grezil 144
Grinding 270
Grit 90
Groove 87
Grosser Wasserfall 57, 68
Grossformen 57
Grossstadt 57
Grotte 232
Grotto 232
Ground ice 103
Ground water 347
Ground water table 347
Group of island 299
Grouppes de terrains 254
Grub-u şems 144
Grundeis 103
Grundmoräne 103
Grundwasser 347
Grundwasserquelle 298
Grundwasserspiegel 347
Grünkram 355
Grünland 68, 258
Gué 341
Guide 82
Gulf 215
Gulf stream 138, 139, 144
Gum tragacanth 200
Gushing spring 57
Gust of wind 345
Gübre 144
Gübreleme 144
Gübrelemek 144
Gül bahçeleri 27
Gün 144
Gün artığı 356
Gün batışı 144
Gün bilgisi 23, 300
Gün değiştirme çizgisi 144
Gün değmemiş su 145, 180
Gün değmiş su 145, 328
Gün doğuşu 145
Gün-dönümü 150, 170, 286
Gün-gece eşitliği 115, 131, 146, 147, 150
Gün ışığı 148
Gün tarafı 145
Gün tutulması 115
Gün-tün eşitliği 147
Gün yönü 145
Gün-yaka 145
Günay 29
Günbatısı 144
Günberi 144, 241, 265
Günberi noktası 144
Gündelik 145
Gündelikçi 145
Gündönümü 145, 146
Gündüz 146
Gündüz-gece eşitliği 147
Gündüz uzunluğu 146
Günece 145
Güneç 145
Güneçe 145
Günelek 145
Günek 145
Güneş 147
Güneş alma 147
Güneş basitesi 148
Güneş çarpması 147
Güneş dizgesi 147
Güneş günü 144, 148
Güneş ısısı 148
Güneş ışığı 143, 148
Güneş ışınları 164
Güneş iklimi 148, 235
Güneş lekesi 148
Güneş saati 33, 148
Güneş sistemi 148
Güneş tutulması 148
Güneş vurması 147
Güneş yılı 149, 300
Güneşlenme 20, 149, 171, 240
Güneşli 149
Güney 59, 149
Güney buzdenizi 28
Güney dönencesi 149
Güney-güneybatı 149

Güney-güneydoğu 149
Güney ışığı 149
Güney kutbu 149, 223
Güney kutbu çenberi 149
Güney kutbu gecesi 149
Güney kutbu gündüzü 149
Güney yarımküre 116
Güney yarımküresi 336
Güneybatı 149
Güneydoğu 149
Güneysel 22, 43, 150
Güneysel karalar 22
Günlük 150
Günöte 3, 150, 241
Günöte - günberi çizgisi 150
Günyakı 29
Gürleyik 295
Gürtel 222
Gürültü 150
Güz 150, 152, 158, 240
Güz gün-gece eşitliği 153
Güz yaylası 151
Güzergâh haritası 151, 175, 358
Güzle 151, 340
Güzlek 151, 340
Güzleme yeri 151
Güzün 27, 151, 206, 207
Gypse 12
Gypsum 12

H

Haarhygrometer 272
Haarsterne 225
Habitante d'une ville 294
Habitat rurale 201
Habitation 351
Hacer 151, 302
Hacer-i semâvî 5, 141, 151
Hacer-i şeceri 304
Hachures 301
Hackbau 66
Hacke 64
Hader-i sitâî 206
Hâdise 151, 253
Hafen 230
Hafenferne 231
Hafenzeit 230
Haff 94
Hafir 259
Hafriyat 151, 197
Hafta 151
Hagel 106
Haie 64
Hail 106
Haken 183
Hakenwerfen 183
Halbdunkel 12
Halbinsel 336
Halbkugel 336
Half-breed 194
Hâl'i işbâ 108, 152
Hal-i işbâa gelme 108
Hâl-i işbâa gelmiş 108
Halîc 151
Haliç 151
Haliç kıyıları 152
Haliçler 133
Haliçli kıyılar 152
Halk 152
Halk bilgisi 128, 152
Halofitler. 152
Halophyte 319
Halophyten 319
Haltestelle für Wasserfahrzeuge 172
Ham madde 152, 174
Hamada 332
Hammada 152, 195, 332
Hamsin 152
Hamsin yeli 152
Han 152
Handel 311
Handelsflotte 311
Handelsgeographie 311
Handelsmesse 263
Handicraft 117
Handwerk 117
Hâne 125, 152, 239
Hânenişîn 153
Hängetal 19
Hanging galcier 332
Hängegletscher 332
Hâr 152, 257
Hârâ 152
Harâbe 152, 260
Hararet 152, 163
Hararet-i arz 165
Hararet-i şems 148
Haras 152
Harbour 230
Hardness 277
Hareketli 258
Haricî merkez 152
Harikan 153
Harîf 152, 158
Harita 153
Harita açılımı 153, 176
harita alma 153, 230
Harita ahzı 153
Harita düzlemi 153
Harita inkişâfı 153, 176
Harita irtisâmı 153
Harita işaretleri 262
Harita izdüşümü 112, 153, 176
Harita okuma 153
Harita ölçeği 154
Harita taslağı 302
Harita-i bahriye 94, 154
Harmattan 13, 78, 154
Harnisch 204
Härte 277
Hartes Wasser 180
Härtling 243, 277

Hasâd 327
Haşeb 154, 252
Haşebî 4, 154
Hattı bâlâ 108, 154
Hattı içtima-ı miyâh 38, 154
Hattı istivâ 116, 154
Hattı istiva-i semâvî 140
Hattı taksim-i miyâh 154, 289
Hatve 2
Haufenwolken 356
Haut-pays 363
Haute terre 363
Hautes montagnes 363
Hauteur 363
Hauptfluss 14
Hauptstadt 33
Haupttal 14
Haus 125
Haustiere 125
Haut-fond 281
Haute mer 180
Haute plaine 363
Hava 154, 157
Hava akıntıları 155
Hava alanı 155
Hava basıncı 32, 155
Hava bilimi 155
Hava değişmeleri 155
Hava dolaşımı 155
Hava durumu 155
Hava haritası 155
Hava fotoğrafı 155
Hava kestirmesi 156
Hava kestirmeleri 155
Hava kütleleri 156
Hava tahmini 156
Hava ulaştırması 156
Hava vaziyeti 155
Hava yağışı 228
Hava yağışları 156, 223
Hava yolculuğu 156
Havaküre 22, 156
Havalî 156, 361
Havalî-i tabîiye 105, 156
Havanın nemliliği 156
Hava-yî nesimî 22
Havza 308
Hay 222
Hayatî coğrafya 41, 58, 157
Hayme 63
Hayme nişîn 139, 157
Hayvan bilimi 157
Hayvan coğrafyası 58, 157
Hayvan göçleri 157
Hayvan muhacereti 157
Hayvan topluluğu 157
Hayvan yetiştirme 157
Hayvânât 158
Hayvanat bahçesi 157
Hayvanat-ı ehliye 125, 158
Hayvanat-ı vahşiye 158
Hayvancı köy 158
Hayvancılık 71
Hayvanî coğrafya 157
Hayvanlar 158
Hazân 158
Haze 268
Haziness 268
Haziz 144, 158
Heap of rocks 304
Heat 163
Heating 163
Hebung 364
Hedge 64, 73
Heilquellen 295
Heimat 363
Heimatkunde 363
Heimatschutz 363
Heisse Quelle 184
Heisse Zone 279
Heisses Wetter 42
Hemisphere 336
Hémisphère 336
Hémisphère des eaux 291
Hémisphère nord 188
Hendekler 92
Herb 257
Herbage 257, 258
Herbe 257
Herbst 150
Herbstlager im Frein 151
Herc ü merc 194
Herc ü merc nazariyesi 158, 194
Herdenwanderer 139, 340
Herdenwirtschaft 340
Herdsman 74
Heizung 163
Herk 158, 222, 247
Heu 222
Heure 272
Heure locale 348
Heyelân 140, 158
Hey'et 158
Hımış yapı 198
Hız 158
Hızlı akış 158
Hızlı akış çizgisi 158, 237
Hızlı akış (yeri) 38
Hibernation 206
Hicret 139, 158
Hicret etmek 139
Hidrografi 159
Hidroloji 159, 291
Hidrosfer 159
High mountains 363
High plain 363
High pressure area 363
High side 199, 203
High water 180
High water bed 57, 288
High water linitidal interval 230
Highland 363
Hightide 180
Highways 190

Higrofil 159
Higrofitler 159
Higrometre 159
Hilâl 23
Hill 309
Hillock 309
Hillside - waste 332
Hilly 309
Himmel 140
Himmelsäquator 140
Himmelskarten 357
Himmelskunde 19
Hindernisdünen 220
Hint Okyanusu 28, 159
Hinterland 18, 159
Hiposantr 96, 98, 159
Hipsografik eğri 159
Hirt 74
Hisar 181
Historical geography 302
Historische Geographie 302
Hiver 205
Hiver rigoureux 188
Hivernage 117
Hiverner 207
Hoar-frost 202
Hoarfrost 201
Hochebene 363
Hochdruckgebiet 363
Hochfläche 363
Hochgebirge 363
Hochland 363
Hochplateau 363
Hochscholle 199, 203
Hochwasser 180
Hochwasser der Gezeiten 180
Hoe cultivation 66
Hogback 297
Hohlformen 78
Hohlkehle 70
Hohlkehlen 259
Hole 259
Hollowed out 259
Holocene 159
Holocène 159
Holosen 14. 55, 159
Holozän 159
Holz 252
Holzgewächse 4*
Holzig 4
Holzkohle 252 *
Homme 171
Homme de neige 185
Homme fossile 128
Hominidae 326
Homo Heidelbergensis 128
Horizon 70, 159
Horizont 70
Horizont (toprak) 315
Horizontal beddnig 113, 296, 332
Horizontalschichtung 296
Horse latitudes 270
Horst dağları 160
Horstgebirge 160
Horst 159
Hortum 160, 307
Hot spring 184, 279
Houille 214, 303
Houille blanche 289
Houle 286
Hour 272
House 125
Höhe 363, 364
Höhenabstand 123
Höhenkurven 124
Höhenklima 81, 340
Höhenkrankheit 83
Höhenlinien 124
Höhle 169, 232
Höhlenbewohner 233
Höhlenforschung 233
Höhlengerinne 192
Hörgüçkaya 54, 160
Hörgüçkaya yöresi 160
Höyük 161
Hubhöhe 14, 135
Hubôbât 160
Hudud 281
Hufre 160
Hufre-i inhidâmiye 77, 160
Hum 160
Hum tepesi 160
Human 171
Human geography 38
Humid bölge 190
Humid "climates" 248
Humides Klima 248
Humidité absolue 273
Humidité atmosphérique 156
Humidité relative 26
Humidity 156
Humus 160
Hunting 22
Hurricane 153
Hurrikane 153
Husûf 24, 160
Hut 218
Hutût-i mâiye 272
Hügel 161, 309
Hügelchen 309
Hügelig 309
Hügelland 309
Hügelkette 309
Hügelreihe 309
Hümüs 160, 314
Hürde 4
Hürde für Weidetiere 234
Hütte 218
Hüyük 161
Hüyükler 302
Hydro-electric 289
Hydro-electric power 290
Hydropraphie 288, 291
Hydrographie karstique 193

Hydrography 288, 291
Hydrologic cycle 289
Hydrologie 288
Hydrology 288
Hydrometrie 290
Hydrométrie 290
Hydrometry 290
Hydrosphäre 290
Hydrosphère 290
Hygrometer 248, 272
Hygromètre 248
Hygromètre à cheveu 272
Hygrophyten 248
Hygrophytes (plantes) 248
Hypocentre 98
Hypozentrum 98
Hypsographic curve 159
Hypsographische Kurve 159

Ilgı 4
Igım 127, 161
Ilgımsalgım 161
Ilıca 161, 184, 197, 295
Ilık 162
Ilık kat 161
Ilık yel 187
Ilıman 162
Ilıman iklim 161, 162
Ilıman kat 161
Ilıman kuşak 148, 162, 167, 222, 256
Irakşak 162
Irgat 173, 302
Irk 162
Irmağın yukarı kesimi 19
Irmak 162, 247
Irmak adası 163
Irmak ağı 163
Irmak gemiciliği 163
Irmak kıyısı 94
Irmak ovası 163
Irmak yatağı 163, 236
Isı 163
Isı boranı 43
Isı verme 163
Isı verme donması 106
Isıtma 163
Işık 163
Işıklama 25, 142, 163
Işıma 149, 163
Işıma donması 106
Işın 164

İ

İbreli ağaçlar 164
İcâr 164
Ice 49
Ice age 54
Ice-boom 50
Ice-cap 164, 300
Ice cave 50
Ice-dam 52
Ice-flood 49
Ice-scour limit 253
Ice-sheet 51, 164
Iceberg 25, 50
Icebreaker 51
Icefield 52, 93
İctimâiyât 164, 313
İç-buzul 164
İç bölge kumulları 165
İç bölge ovası 258
İç-deniz 17, 164, 212
İç gezegenler 147
İç-göç 165
İç göçler 139
İç güçler 165
İç-havuz 238
İç ısı 165
İç koni 191
İç kumul 165
İç kuvvetler 165
İç-liman 238
İç-merkez 98
İç püskürme 165
İç püskürük taşlar 233
İç ticaret 165
İç ulaştırma 165
İçbükey 164
İçbükey kıyı 164
İçbükey yamaç 164
İçe akışlı bölge 15, 165, 184
İçe göç 139
İçe göçen 139
İçeri ilerleme 165
İçeri ilerleme boğazı 166
İçeri ilerleme denizi 166
İçerlek yerler 162
İçme 166, 232, 295
İçme suyu 166, 218, 240
İçmece 166, 295
İdare taksimatı 166
İdroloji 166
İdrosfer 166
Igneous rocks 91, 268
İğne yapraklı ağaç 335
İğne yapraklı ağaçlar 166
İğne yapraklılar ormanı 166
İhtiyarlık safhası 132
İkametgâh 125, 166
İkamet mıntakası 258
İkinci Çağ 166
İkinci Zaman 166
İklim 166, 241
İklim enmüzecleri 168
İklim kuşakları 148, 167
İklim tahavvülâtı 168
İklime alıştırma 168
İklime bağlı 168
İklime bağlı kar sınırı 168
İklim bilimi 166, 167
İklim bölgeleri 167
İklime uyma 9, 168
İklim-i bahrî 94

İklim değişmeleri 167
İklim tipleri 168
İl 168
İlçe 168
Île 2
Île corallienne 238
Île fluviale 163
Île longitudinal 44
Île rattachée 312
Île transversal 118
Îles continentales 280
İlkbahar 27, 168
İlkel acılılar 168
İlkel Çağ 168
Îlot 2
İlm-i hayvânât 157
İlm-i hey'et 19
İlm-i müştehâsât 262
İlm-i nücûm 19
İlm-i zelzele 97
İltivâ 168, 208
İltivâ safhası 169
İltivâ teşekkülü 207
İltivaat 168
Im. Winter 207
İmbat rüzgârı 169
Imbricate 38
Imbricate structure 39
Immergrüne Holzpflanzen 355
Immersion 36
İmmersiyon 169
Immigrant 139
Immigration 139, 165
Imperméabilité 132
Impermeability 132
Imperméable (roches) 131
Impervious (rocks) 131
İmtisâs 169
İn 31, 87, 169, 192
İn-evi 169
In winter 207
İnbat kaabiliyeti 40, 169, 328
İnbisât 135, 169
İnce çatlaklar 67
İnce deprem 97
İnce tarım 28, 169, 180
Incendie de forêt 255
İncimâd 49, 51, 169
İncimâd-ı mükerrer 346
Incliné 114
Inclined 114
Inclined plane 114
Inclosed meander 143
İncimâd etmek 169
Increase of population 249
Incult (sol-) 201
İndian Ocean 159
İndifâ 170, 268
İndifaî suhûr 101
İndigène 352
İndirgeme 170
İndirme 170
Indischer Ozean 159
Indogène (phénomènes) 165
Industrialisation 118
Industrialization 118
Industrialiser 118
Industrialisierung 118
Industrie 118
Industriegebiete 118
Industrie textile 105
Industry 118
Industry regions 118
Infértile 328
Infértilité 329
İnfilâk 170, 264
Infiltration 282
Ingression 165, 170
İngressionsmeer 166
İngresiyon 166, 170
İnhidam 76, 170
İnhidam dolini 76
İnhidam vâdisi 77
İnhinâ 170, 341
İnhitât 12, 170
Injection 286, 329
İniş 170, 359
İnişli-çıkışlı (arazi) 170
İnkılâb 145, 170
İnkılâb-ı şitevî 170, 206, 296
İnkılâb-ı sayfî 170, 275
İnkıta-i meyl 115, 170, 242
Inland dune 165
Inland-ice 164
İnlandeis 164
İnlandsis 164
Inland trafic 165
Inland trade 165
İnler 88
İnme-çıkma teorisi 82
Inn 152
Inondation 304
İnsan 171
İnsan ırkları 171
Insel 2
Inselberg 2
Inselberglandschaft 2
Inselchen 2
Inselgruppe 299
Inselnehrung 312
Insular climate 94
İnsolasyon 149
Insolation 149, 171
İnstabil hava 155
İnşaat taşıtı 334
İnşâ 163, 171
İnşikak 171, 202
İnşikak avnası 171, 204
İnşikak hattı 204
İnşikak kademesi 202
İnşikaklı mıntakalar 203
İnşikak dağları 203
İnşikak sathı 205
İnşikak vâdisi 203

İnşimâs 149, 171
İntensif 119
Intensive 119
Intensive cultivation 169
Intensive Kultur 169
Interfluves 201
Interglaciaire 54
Intergalacial 54
İnterglâsyal dönem 171
Interglazial 54
Interglazialzeiten 54
Interglacial stages 54
Internationale Flüsse 323
International river 323
Interior drainage 183
Interior of the earth 349
Intermittent lake 131
Interrupted projections 359
Interpolation 106, 171
İntibak 324
İntikal iklimi 132, 171
İntisâc 105, 171
İntisâr 171
Intrusion 165, 285
Intercontinental "railway" 188
Interkontinentalbahnen 188
Intertropical 109
Intertropical "zone" 109
Intrusion 329
Inundation 304
Inundationsbett 304
Inverse features 310
Inversion 119, 307, 310
Inversion de relief 354
Inversion des Reliefs 354
Inversion de température 280
Inversion der Temperatur 280
Inversion of relief 354
Invierno 117, 241
Inverso 225
İotidâî Zaman 168
İrcâ' 170, 171
Irrigation 291
İrtifâ 171, 363
İrvâ 291
İrvâ ve iska 171, 291
İrtisâmât 176
Isanabasen 124
İsanabaz eğrileri 171
Isanomal eğrisi 171
Isanomalen 122
Isanamalous 122
İskân 171, 351
İskân coğrafyası 171, 352
İskân etmek 172
İskele 172
Island 2
Island arcs 2, 132
İslet 2
İso- 121, 122, 172
İscamplitüd 160, 172
Isoamplituden 123
Isoamplitudes (line) 123
İsobar 122, 172
Isobars 122
Isobaren 122
Isobares (lignes, courbes) 122
Isobasen 124
İsobat 172
Isobath 123
Isobathen 123
Isobathes (lignes) 123
İsofan eğrileri 127
İsohips 124, 172
Isohyeten 124
İsohyet 124
Isohyéts (courbes) 124
Isohypse 124
Isohypsen 124
İsonef'ler 48
İsonef eğrileri 172
Isoneph 122
Isonèphe (courbes) 122
Isonephen 122
İsoseismal line 123
İsoseist eğrileri 172
Isoseisten 123
İsoséistes (courbes) 123
İsostasie 176
Isostasie glaciaire 164
İsotachen 123
İsotachyte 172
İsotherm 124
İsoterm eğrisi 173
Isothermen 124
Isothermes annuelles 358
Isothermes (lignes) 124
İstalağmit 102, 173
İstalaktit 173, 274
İstatistik 173
İstep 173
İsthme 205
İsthmus 205
İstidlâl-i hava 156
İstihâle 33, 173
İstikşaf 2, 173
İstikşaf haritaları 153
İstikşâfat-ı kutbiye 223
İstilâ-i bahir 173
İstilâyı bahir 94
İtilme dalgaları 93
İstismâr 175
İstivâî 116
İstivâî iklim 117, 173
İstivâî nahiye 116
İstivâî orman 30, 173
İstivâî sütre-i nebâtiye 116
İş 173
İşârât-ı mahsusa 262
İşbâ' 108, 173
İş bölgesi 173
İşbâ' derecesi 173
İşbâ' noktası 173
İşçi 173

İşçi göçleri 139
işçi göçü 174
işçilik 173
İşleme coğrafyası 174
İşlenmemiş bölgeler 174
İşlenmemiş madde 174
İşlenmemiş yer 43, 174
İşlenmiş yöre 29, 174
İşlenmiş yöreler 105
İşlenmekte olan şekiller 174
İşletilen orman 175
İşletme 175
İşsizlik 175
İtibarî irtisâmât 175, 275
İtibarî kanevalar 275
İtibarî projeksiyonlar 275
İtidâl 146, 175
İtidaleyn 146
İtidâl-i harifî 152
İtikâl 19, 175
İtikâl-i bahrî 87, 93
İtikâl devresi 20, 175
İtikâl-i riyâhî 219, 270
İtikâl sahili 337
İtikâl sahrâsı 175
İtikâl sahrâsı (sathı) 361
İtikâl yaylası 175
Itinerar 175
Itineraire 151
Itinéraire (carte) 175
Itinerar 359
Itinerary 175
Itinerary chart 359
Itinerary map 359
İtinerer 151, 175
İtme akıntıları 92, 277
İtmeler 75
İvice dovmuş 176
İzah 1, 176
İzâh etmek 176
İzdüşüm 176
İzo- 122, 172
İzobar 122
İzobar haritası 122
İzohips 124
İzostazi 176, 373
İzostazi bilqisi 82

J

Jachère 247
Jagd 22
Jahr 356
Jahrbuch 357
Jahresisothermen 358
Jahresmittel 358
Jahresschwankung 358
Jahreszeiten 240
Jama 177, 252
Jambage 208
Jardang 336
Jardin 27
Jardin botanique 40
Jardin fruitier 241
Jardin potager 275
Jardin zoologique 157
Jardinage 28
Jaws 199
Jenseits 20
Jenseits des Meeres 20
Jeoantiklinal 177
Jeodezi 177
Jeofizik 177
Jeolog 177
Jeolog pusulası 325
Jeoloji 177
Jeoloji çağları 177
Jeoloji çağları cetveli 178
Jeoloji haritaları 177
Jeoloji org'u 179
Jeolojik zamanlar 179
Jeomorfoloji 179, 244
Jeosenklinal 80, 179
Jeoterm basamağı 180
Jeotektonik 180
Jetée 88, 238
Jeunesse (stade de-) 135
Jivr 180, 202
Jour 144, 146
Jour sidéral 357
Journalier 145
Journée (salaire d'une-) 145
Jour d'hiver 206
Jour d'été 342
Jour polaire 224
Jour solaire 148
Jugendstadium 135
Junction 194
Jungle 59
Jungsteinzeit 61, 346
Juvenil su 145, 180, 328
Juweniles Wasser 145
Juvenile water 145

K

Kaabil-i nüfûz suhûr 131
Kaabil-i şürb su 166
Kaabil-i istimâl su 218
Kaabil-i izah 2
Kabarık 6
Kabarık deniz 133, 180
Kabarık su 180
Kabarma 132, 133, 181, 236
Kabarma akıntısı 133, 181
Kaba sarsıntı yerleri (deprem) 97
Kaba su 180, 182
Kaba tarım 169, 180
Kabartı 208
Kabavel 42, 180
Kabelbahn 309
Kabl-eccümûdiye 55
Kabl-et tarih 302
Kabotage 181

Kabotaj 181
Kabuk 181
Kabul havzası 181, 312
Kadem 24, 181
Kademe 32
Kademeli inşikak 32
Kâhil vâdi 298
Kaide seviyesi 181, 298
Kâinât 1
Kal'a 181
Kalben 50
Kaldera 181
Kale 181
Kalender 300
Kalıcı kar 53, 86, 181, 186
Kalıcı kar sınırı 182
Kalıcı karlar 51, 52, 312
Kalıcı karlar sınırı 54
Kalık göl 18, 29, 182
Kalıktepe 2, 29, 182
Kalınlık 182
Kalk 211
Kalkan 182
Kalker 182, 211
Kalkertüf 182
Kalker tüf 212
Karkertüf basamağı 182
Kalksinter 212
Kalktuff 212
Kalmen 111
Kälte 285
Kälte Front 284
Kältepflanzen 285
Kältepol 285
Kälte Zonen 284
Kalter Wind 285
Kaltfront 284
Kalm 182
Kamer 23, 182
Kameriyye 66
Kames 182
Kamm 281
Kammgebirge 108
Kammlinie 83, 108
Kammscheitellinie 108
Kampf um Dasein 338
Kampos 182
Kanada kalkanı 183
Kanadischer Schield 183
Kanal 42, 183
Kanalı kıyıları 183
Kanat 202, 208
Kanatlar 202
Kanca 183
Kancalaşma 183
Kangml 185
Kanjon 183
Kannibalizm 333
Känozoikum 248, 326
Kantengerölle 215
Kan yağmuru 47, 182
Kan yağmurları 330
Kanyon 183
Kap 49
Kapalı büğet 183
Kapalı deniz 183
Kapalı havza 183
Kapalı tekne 15, 183
Kapalı tekneler 11
Kapan 184
Kapız 183, 184
Kapillarität 200
Kaplıca 184, 197, 295
Kaplıca suları 184
Kapma 7, 184
Kapma dirseği 184
Kaptaj 184, 289
Kaptür 184
Kar 52 (neve)
Kar 184, 187, 330
Kar adamı 185
Kar aşındırması 186
Kar ile örtülü (yer) 131
Kar erimeleri 187
Kar fırtınası 185, 311
Kar itikâli 186
Kár kalımı 191
Kar-kesen 185
Kar kuyusu 185
Kar küreği 185
Kar küremek 186
Kar ölçekleri 186
Kar örtüsü 107, 186, 291
Kar savrulması 186
Kar sınırı 186
Kar siperi 185
Kar sıyırması 186
Kar suları 185
Kar suyu 120, 187
Kar temizleyici 185
Kar tünelleri 185
Kar yalağı 186, 187
Kar yağışı 187
Kar yığıntısı 228
Kara 187
Kara-aşan demiryolu 187
Kara-bayırı 187
Kara brizi 190
Kara bulutlar 331
Kara-burun 187
Kara fosiyesi 126
Kara iklimi 36, 187
Kara kayması 188
Kara kayması teorisi 188
Kara meltemi 190
Kara meltemleri 237
Kara parçası 187
Kara plâtformu 189
Kara plâtformu denizi 189
Kara suları 189
Kara-toprak 70, 189
Kara uzantıları 189
Kara uzantısı 336
Kara yeli 190

Karabulut 48
Karadeniz 28
Karakış 152, 188, 206, 311
Karakteristik fosil 188
Karakteristik şekil 200
Karalar-arası 119
Karalar-arası demiryolu 188
Karalardaki sular 188
Karaların kayması teorisi 82
Karaların yüzü 355
Karalar yarımküresi 188
Karanın gövdesi 189
Kararsız hava 155
Karasal 225
Karasal iklim 36.
Karawane 199
Karawanserai 199
Karaya bağlı buz 53
Karavel 190
Karayolları 190
Kârbân 199
Kârbân-serây 199
Kardan sıyrılmış (yer) 131
Kardinalpunkte 14
Kârgir bina 304
Karık 28, 190
Kariye 215
Karla mestûr 190
Karla örtülü (gün) 190
Karla mestûr mıntaka 190
Karlı bölge 190
Karlı bölgeler 187
Karlı iklim 191
Karlı gün 191
Karlı hava 191
Karlık 191
Karlılık 191
Karma püskürmeler 191
Karma tarım 191
Karma yağış 191
Karma yanardağ 191
Karnivoren 358
Karşı-alize 13, 193
Karşı döngü 12, 16, 31, 35, 49, 193, 242, 283
Karsee 52
Karst 192
Karst bölgeleri 66
Karst bölgesi 192
Karst couvert 261
Karst dönemi 191
Karst cycle 191
Karst features 192
Karst "groonwater" 193
Karst hâdişâtı 192
Karst hidrografyası 193
Karst hidrography 193
Karst kaynağı 192
Karst kaynağı 192
Karst lake 193
Karst nu 261
Karst olayları 192
Karst "phenomenon" 192
Karst region 192
Karst sénile 261
Karst sous-jacent 261
Karst "spring" 192
Karst şekilleri 192
Karst topoğrafyası 193
Karst yöresi 192
Karstik 192
Karstik aşınma dönemi 191
Karstik biçimler 192
Karstik bölge 192
Karstik göl 193
Karstik su 193
Karstik yeraltı suyu 193
Karstik yöre 192
Karsterscheinungen 192
Karstformen 192
Karstgerinne 192
Karsthydrographie 193
Karstland 192
Karstlandschaft 192
Karstquelle 192
Karstschlot 252
Karstsee 193
Karstwasser 193
Karstzyklus 191
Karte 153
Karte der Reliefenergie 269
Kartenmassstab 154
Kartenplastik 269
Kartenprojektion 153, 176
Kartenskizze 217
Karte ohne Namen 102
Kartograf 193
Kartograph 193
Kartographie 193
Kartoğrafya 193
Kasaba 195, 198
Kasırga 153, 194
Kaskade 63
Kastental 183, 184
Kaş 31, 88, 194, 213
Kataklizm 10
Kataklizm teorisi 194
Kataklysmentheorie 194
Katarakt 57
Katastrof teorisi 194
Katastrophentheorie 194
Katavothra 194
Katawothra 290
Kat'ı nâkıs-ı mücessem 117, 194
Katı parçalar 233
Katı-yakıt 234
Katı yeryüzü 355
Katışık 194
Katışık bulutlar 48
Katışık soylar 194
Katinga 194
Katlar 128
Katman 194
Katmanbulut 48
Katre 88, 194

Kavis 194, 338
Kavşak 246, 359
Kavşak yeri 194
Kavşut 195, 359
Kavs 194
Kavs-i kuzah 141
Kavsi kuzah 194
Kavs-i semâ 141, 194
Kaya 195, 303
Kaya bitkileri 195
Kaya çölü 195
Kaya denizi 196
Kaya inhidârı 196
Kaya kırmeşesi 196
Kaya kütlesi 228
Kaya resimleri 196
Kaya sekisi 96, 196
Kaya yığınları 230
Kaya yuvarlanması 196
Kayabaşı 109, 195
Kayaç 195, 227
Kayaçlar 195, 305, 306
Kayak 196
Kayalık 2, 195, 196
Kayalık çatlağı 219
Kayalık çatlaması (dalga) 68
Kayalık yerler (deniz) 94
Kayatuzu 211
Kayatuzu kütüğü 228
Kayır 197
Kayma yolu 140
Kaymalar 19
Kaynaç 130
Kaynak 47, 196
Kaynak ağzı 197
Kaynak suyu 197
Kaynarca 184
Kayşat 124, 197
Kaytaban 4
Kaza 197
Kazan çökek 197
Kazı 197
Kazık-üstü evleri 197
Keçiyolu 60
Kefekotaşı 317
Kehkeşân 198, 273
Kelmen 73
Kelek 273
Kelleondirme 198, 254
Kelleşme 254
Kelleşmiş (orman) 255
Kemer 16, 198, 208, 308
Kemer dorukları 198
Kemer kilidi 208
Kemer vâdisi 198
Kemiyat-ı vaz'iyye-i coğrafiye 61
Kenar dağlar 17
Kenar deniz 198
Kenar denizler 2, 92
Kent 198
Kentler 105
Kerbe 70
Kerbtal 199
Kereste 199
Kerpiç 72, 199, 317
Kerpiç hamuru 199
Kertik vâdi 199
Kervan 199
Kervansaray 199
Kesâfet 358
Kesâfet-i arz 199, 349
Kesâfet-i nüfûs 251
Kesek 159, 199, 296
Kesek bindirmesi 199
Kesek (çökmüş) 199
Kesek (yükselmiş) 199
Keskiler 113
Kesmelik 42
Kesikdüz 200
Kesim 200, 290
Kesit 42, 200, 268, 337
Keskin doruk 200
Keskin sırt 200
Kesselbruch 197
Kestirme 36
Keşif 48
Keşif seyahatleri 17, 200, 301
Kettengebirge 281
Kevâkib-i sâbite 111, 200
Kevâkib-i zûzeneb 225
Keven 200, 221
Keven iklimi 200
Kevir 200, 299, 319
Kevkeb 200, 357
Keystone 208
Khamsin 152
Kılavuz şekil 200
Kılcallık 200
Kılcal yollar 75
Kır 201, 273, 342
Kır yerleşmesi 201, 215, 217
Kıraç 201
Kıraç toprak 201
Kıraçlaşma 46, 201
Kırağı 74, 201, 330
Kıran 201
Kıran yöreleri 201
Kırca 202
Kırcı 144, 201, 330
Kırcımak 202
Kırç 52, 180, 202, 330
Kırgıbayır 26, 202
Kırgıbayır yöreleri 202
Kırık 127, 171, 202
Kırık basamağı 32, 112, 202
Kırık-boyu vâdisi 203
Kırık çizgisi 202
Kırık çizgileri 203
Kırık dağları 203
Kırıklı bölgeler 203
Kırıklı kemer 203
Kırıklı kıvrılma 203
Kırıklı şekiller 203
Kırıklı tekne 203

Kırıklı yaşı 203
Kırılgan 203, 204, 264
Kırılganlık 204
Kırılma 67, 96, 171, 204, 233
Kırılmalar 199, 336
Kırılma aynası 127, 204
Kırılma canlanması 336
Kırılma çizgisi 204
Kırılma çöküntüsü 204
Kırılma dağları 108, 160, 204
Kırılma kanadı 204
Kırılma kili 205
Kırılma özelliği 204
Kırılma tazelenmesi 336
Kırılma yüzeyi 204, 205
Kırmızı toprak 205
Kırıntı-kaya 46
Kırıntı taşlar 205
Kısık 89, 205
Kıstak 36, 205, 336
Kış 205, 240
Kış ayı 206
Kış gündönümü 146, 170, 206, 296
Kış güneşi 206, 296
Kış günü 206
Kış mevsimi 206
Kış musonları 245
Kış poyrazı 267
Kış uykusu 206
Kış uyuşukluğu 206
Kış yağmuru 206
Kış yağmurları bölgeleri 206
Kışı geçirmek 207
Kışın 27, 151, 206, 207
Kışır 181, 207
Kışla 207
Kışlak 206, 207, 340
Kışr-ı arz 207, 350
Kışr-ı arzın rahnesi 336
Kıt'a 187, 207
Kıt'a platformu 189
Kıt'a şevi 187, 207
Kıt'alar nısıf küresi 188
Kıt'aların hareket-i intikaliyesi 188
Kıt'aların intikali hareketi 207
Kıvrım 101, 168, 208
Kıvrım çekirdeği 208
Kıvrım dağları 108, 179, 208
Kıvrım demeti 208
Kıvrım doruğu 208
Kıvrım ekseni 208
Kıvrım örtüsü 208
Kıvrım uzanışı 208
Kıvrım vanı 208
Kıvrım yapısı 208
Kıvrım yontuğu 208
Kıvrılma 207
Kıvrılma dönemi 169
Kıvrılma kuşağı 207
Kıvrılmış 169
Kıvrılmış dağlar 169
Kıvrımlı bölge 208

Kıyı 94, 209
Kıyı akıntısı 209
Kıyı aşınma ovası 209
Kıyı-boyu gemiciliği 209
Kıyı bölgesi 209
Kıyı çizgisi 94, 209, 219
Kıyı dalga düzlüğü 209
Kıyı değişmesi 209
Kıyı dili 94, 209, 210
Kıyı dilleri 219
Kıyı düzenlemesi 210
Kıyı düzlükleri 219
Kıyı gölü 210, 213
Kıyı kordonu 209
Kıyı köyü 216
Kıyı kumulu 210
Kıyı kumulları 165
Kıyı ovası 210, 258
Kıyı platformu 87, 210
Kıyı sekisi 275
Kıyı setleri 239
Kıyı sisi 210
Kıyı sürüntüleri 183, 210
Kıyı yakını tortulları 280
Kıyıboyu yontukovası 209
Kızak 210
Kızgın bulut 210
Kızgın (maden) 329
Kızıl-toprak 310
Kiefernwald 65
Kieswüste 64
Kil 210
Killi 211
Kil mercekleri 239
Kils 211
Kilsî tüf 212
Kiltaşı 211, 296
Kimyasal aşınma 211
Kimyasal ufalanma 211
Kiralama 211
Kireç 211
Kireçtaşı 111, 182, 211
Kireçtaşı tüfü 212
Kiremit 211
Kissenlava 338
Kitre 200
Klause 205
Klastische Gesteine 205
Kleine Bucht 226
Kleines Bett 227
Kleinformen 227
Kleinstadt 198
Kliff 335
Klima 166
Klimakurort 103
Klamm 205
Klause 89
Klimaänderungen 167
Klimagebiete 167
Klimagürteln 167
Klimakunde 167
Klimaschwankungen 167

Klimatisch 168
Klimatische Schneegrenze 168
Klimatologie 167
Klimatoloji 212
Klimatypen 168
Klinometer 115
Klinometre 88, 115
Klippe 21
Kluft 67
Klüz 212
Knickpunkt 115
Knoll 321
Knots 81
Knowledge of habitation 352
Kohle 214
Kokurdan 106, 212
Kokurdan yöresi 212
Kokurdanlar bölgesi 212
Kol-deniz 212
Kol-ırmak 212
Kolke 259
Koloni 212
Kolonie 212, 287
Kolonisation 287
Kolonialwaren 287
Kompass 268
Konaklama yerleri 199
Kondensation 358
Konglomera 64, 213
Konglomerat 64
Konlferen 166
Konkav 164, 213
Konkordan duruş 213
Konkordan kıyı 213
Konkordante Erscheinung 325
Konkordante Lagerung 323
Konkordante Küste 325
Konkordans 323
Konkordante Küsten 45
Konkordanz 323
Konkresyon 213
Konkresyonlar 362
Konkretionen 362
Konsekan akarsu 213
Konsequenter Fluss 324
Konsolidation 264
Konstellation 299
Kontaktmetamorphose 90
Kontinent 187
Kontinentalabfall 187
Kontinentalböschung 187
Kontinentales Klima 187
Kontinentalschelf 189
Kontinetalsockel 189
Kontinentaltafel 189
Kontinentalverschiebung 188
Kontraksiyon teorisi 213
Kontraktionstheorie 58
Konuk-evi 152, 213
Konum 213
Konut 239
Konventionelle Entwürfe 275
Konvergenz 331
Konverjans 213
Konvex 101
Koordinatlar 213
Kopmuş menderes 213
Korallen 238
Korralenbauten 238
Korralleninsel 238
Korallentiere 238
Kometen 225
Korniş 194, 213
Korrasion 344
Korrazyon 213, 344
Korrelasyon 213
Korrelat tabakalar 213
Korrelate Schichten 213, 320
Korrelation 297
Korrosion 213, 288
Kosmographie 214
Koşut 213, 239
Kouro-Sivo 221
Koy 213
Koyak 76, 106, 214, 323
Koylar 31
Koylu kıyı 113, 214
Koyu lâvlar 230
Koyun 214
Kozmografya 214
Kozmopolit 214
Kök 60, 214
Kökleme 214
Köksüz (taş) 214
Köle 214
Kömür 214
Kömürleme 214
Kömür yatağı 121
Köprü 214
Köprü-karalar 215
Körfez 215
Körfez sıkıntısı 139
Körfez cereyanı 138
Kör vâdi 71,77, 215
Köşeli çakıl 110, 215, 270
Köşe döleği 215
Köy 215
Köy bakımı 29
Köy evi 216
Köy geçimi 256
Köy monografyası 243
Köy plâncılığı 29, 217
Köyden göçme 216
Köyler 105
Köyden şehirlere göçme 139
Köylü 216
Köylük 217
Kraftfahrzeug 244
Krater 217, 334
Krater gölü 142, 217, 334
Kraterin duvarı 334
Kratogen 80, 217
Kratogene 217, 351
Kratersee 217

Kraterwall 334
Kraut 257
Kreislauf der Luft 155
Kreislauf des Wassers 289
Kreuzschichtung 66
Kreuzweg 359
Kristalleşme 75
Kristalleşmenin doğurduğu itmeler 75
Kristallisationsschub 75
Kroki 217
Kronoloji 217, 365
Kronometre 217
Kruste 181
Krustenbewegungen 350
Kryptodepression 76
Kserofil 217
Kuaterner Buzul Çağı 54
Kubbeleşme 217
Kudret 120, 218
Kuesta 218
Kullanma suyu 218, 290
Kulturgeographie 174
Kulturlandschaft 174
Kulturpflanzen 355
Kulturterrasse 334
Kulübe 218
Kum 218
Kum adası 163
Kum banyosu 218
Kum dalgacıkları 218, 220
Kum döngüsü 218
Kum fırtınası 218
Km mercekleri 239
Kum sıyırması 219
Kum-taşı 219
Kumcul bitkiler 219
Kumla 30, 94, 219
Kumlu kumsal 219
Kumsal 219
Kumsal çatlağı 219
Kumsal çatlaması (dalga) 68
Kumsallaşma 219
Kumul 218, 219
Kumullar 31
Kumul yöresi 220
Kuppel 230
Kurak 220
Kurak bölge 190, 220
Kurak devirlilik 220
Kurak iklim 220
Kurak kuşak 221
Kurak mevsim 221
Kurakçıl 221
Kurakçıl bitki 200, 221, 248
Kurakçıl bitkiler 102
Kurakçılık 222
Kuraklaşma 45
Kuraklık 221
Kuraklığa uymuş 221
Kurma-ev 221
Kurortklimatologie 103
Kuroşivo 221
Kuro-schio 221
Kuro-siwo 221
Kuru kar 220
Kuru ot 222
Kuru soğuk 222
Kuru tarım 222
Kuru toprak 222
Kuru vâdi 222
Kurulma 300
Kurûn 63, 222
Kurûn-ı ûlâ 120
Kurûn-ı vustâ 255
Kurutma 110, 222
Kurve eines weges 109
Kuşak 222
Kuşbaşı kar 185, 222
Kuş-göçü 223
Kuşlar 223
Kutbu cenubî 149
Kutb-u şimalî 226
Kutbun kayması 223
Kutup 223
Kutup-altı alçak basınç 223
Kutup araştırması 223
Kutup bölgesi 148
Kutup çemberi 223
Kutup çenberleri 148
Kutup çevresi 223
Kutup geçesi 223
Kutup geceleri 146
Kutup gündüzleri 146
Kutup gündüzü 224
Kutup ışığı 224
Kutup iklimi 224
Kutup kuşakları 225
Kutup sisi 225
Kutup yıldızı 225
Kuvarter 248
Kuyruklu yıldız 225
Kuytu yer 110
Kuytu yerler 53
Kuyu 226
Kuyu yatağı 131, 225, 298
Kuyucuk 179, 225
Kuz 29, 142, 225
Kuz yönü 142, 145, 225
Kuzey 29, 43, 225
Kuzey Buzdenizi 28, 226
Kuzey ışığı 43, 226, 224
Kuzey kutbu 223, 226
Kuzey kutbu bölgesi 226
Kuzey kutup çemberi 226
Kuzey-kuzeydoğu 226
Kuzey orman kuşağı 43
Kuzey ülkeleri 35
Kuzey yarımküre 116
Kuzey yarımküresi 336
Kuzeybatı 225
Kuzeydoğu 226
Kuzey-kuzeybatı 226
Kuzeysel 43, 226
Kuzeysel ışık 43

Kuzleç 142, 225
Kuzyaka 29, 142, 225
Küçük dare 98
Küçük gezegenler 148
Küçük koy 226
Küçük şehir 198
Küçük şekiller 227
Küçük yatak 227
Kühlüng 285
Kül (volkan külü) 227
Kül çamurları 227
Kül cığları 227
Kül tepesi 227
Kül tüfü 227
Kül yağması 227
Kül yağmuru 227
Külte 227, 195
Külteler 304, 305
Kümbet tepe 227
Küme 228
Kümebulut 48, 356
Küme köy 28, 216, 227
Kümmerfluss 60
Kümülo-nimbus 49
Kümülüs 48, 356
Künstliche Bevässerung 291
Künstliche Terasse 334
Küremek 186
Küremiş karlar 185
Küre-i arz 227, 354
Küre-i hayatiye 41, 59
Küre-i mâiye 290
Küre-i musattaha 112
Küre-i mücesseme 246
Küre-i nesimî 156
Kürei sakîle 5
Kürtük 228
Kürtün 228
Küste 94, 209
Küstendüne 210
Küstenebene 78
Küstengebiet 209
Küstenlinie 209
Küstenebel 210
Küstensedimente 280
Küstenplattform 209
Küstenströmung 209
Küstenversetzungen 210
Küsûf 148, 228
Kütle 228, 235
Kütle-i cibâl 86
Kütlevî 228
Kütlevî dağlar 228
Kütük 88, 91, 228, 235
Kütük damar 88

L

Labourer 72, 302
Labourer avec la hove 66
Laboureure des champs 302
Labil 258
Lac 141
Lac croissant 10
Laccolithe 228
Laccolite 228
Laccolith 228
Lac de barrage 142, 278
Lac de cirque glaciaire 52
Lac de cratère 217
Lac de doline 293
Lac d'éffondrement 76
Lac fermé 321
Lac "karstique" 193
Lac reliquat 18
Lac relique 182
Lac résiduel 182
Lac salé 319
Lac temporaire 131
Lage 28, 111; 213
Lager 232
Lagerung 297
Lagoon 94, 210
Lagune 94, 210, 228
Lagün 22, 47, 94, 228
Lâhik 14
Lâhkî ova 163
Lâhm 124
Lake 141, 142, 197
Lake-poljes 142
Lakes region 143
Lakolit 228
Lakkolith 228
Lake without oulet 321
Landarbeiter 302
Land breeze 190
Landenge 205
Länderkunde 326
Landesaufnahme 153
Landeskunde 326
Landespflege 326
Landesplanung 327
Landfast ice 53
Landflucht 216
Landsforms 353
Landfremd 329
Landgut 72
Landhalbkugel 188
Land hemisphere 188
Landing place 172
Landkarte 153
Landklima 187
Landkreis 168
Ländliche Siedlung 201
Land planing 326
Landscape 361, 362
Landscape-painting 266
Landschaft 361, 362
Landschaftsbild 362
Landschaftskunde 362
Landschaftsmalerei 266
Landsenken 78
Landslip 140

Landstufe 297
Landtied island 312
Land use 315
Land use plan 315
Landwind 190
Landwirt 71
Landwirtschaft 71
Landwirtschaftliche Arbeiter 302
Landzunge 49
Länge 44
Large city 57
Längengrad 44
Landgewinnung 315
Längs 44
Längsfluss 44
Längsinsel 44
Längskamm 44
Längsküste 325
Längsküsten 45
Längsstrasse 44
Längsstörung 45
Längstal 45
Längsverwerfung 45
Language 102
Langue 102
Langue glaciaire 55
Lâpilli 229
Lapiaz 229
Lâpya 229
Lâpyalar 192
Lärm 150
Lateral erosion 333
Lateral planation 333
Laterit 229
Lâterit 229
Laterite 229
Latérite 229
Latitude 119
Lattenpegel 134
Laub 4
Laubbäume 335
Laubdach 66
Laubfall 335
Laubhölzer 335
Laubwald 335
Lauf 200
Laufentwicklung 6
Lâv 229, 233
Lâv akıntısı 229
Lâv akmaları 321
Lâv akması 230
Lâv gölü 230
Lâv ini 230
Lâv kesekleri 230
Lâvlar 268
Lâv örtüsü 229
Lâv seli 229
Lâv taşkını 339
Lâv volkanları 230
Lâv yanardağı 230
Lâv yayılası 229, 230
Lâv yolunu 229
Lava 229
Lavafelder 229
Lavaebenen 229
Lava fields 229
Lava flood 339
Lava flows 229
Lavaflut 339
Lava plains 229
Lava-plateaus 229
Lava plateau 230
Lavaschollen 230
Lavaströme 229
Lava Tafeln 229, 230
Lava volcano 230
Lavavulkane 230
Lavo 229
Lawine 71
Layer 232
Leaf 335
Leakage 282
Leap year 18
Lease 211
Lebendige Formen 174
Leeseite 110
Lee-side 110
Leeward 110
Légume 275
Legend 262
Legende 262
Légende 230, 262
Légume (vert ou frais) 355
Lejand 230, 262
Lehm 242
Leitform 200
Leitfossil 262
Lentille 239
Lens 239
Leve 230
Lève 230
Levé topographique 153
Level 109, 113
Levelling 113
Lever 230
Lever du soleil 145
Lèvre 204
Lèvres 202
Liğ 230
Liğlaşma 230
Lianas 231
Lianen 231
Lianes 231
Licht 163
Lichtung 12, 254
Lieu 347
Lido 209
Light 163
Lightning 64, 163
Lightniq 64, 163
Lightning-conductor 356
Ligne de changement de date 144
Ligne de faille 203, 204

Ligne de faîte 83, 108
Ligne de partage des eaux 288, 289
Lignes des neiges 168
Ligne d'isanomale 122
Ligne du rivage 209
Lignes des apsides 150
Lignes d'isamplitudes 123
Lignes faibles 203
Ligneux 4
Lignite 231
Liman 230
Liman coast 230
Liman (côte) 230
Liman gecikmesi 230
Liman kıyıları 12, 230
Limanküsten 230
Liman uzaklığı 231
Liman teahhuru 230, 231
Limb 208
Limestone 211
Limite de la forêt 255
Limite des arbres 3
Limite des neiges permanentes 186
Limite des polis 253
Limon 29, 231, 242
Limonluk 231, 276
Limnologie 142
Limnology 142
Limnoloji 142, 231
Lines of weakness 203
Linie des Datumswechsels 144
Linse 239
Linyit 121, 214, 231
Liquide fuel 8
Lisan 102
Lit 338
Lit de hautes eaux 288
Lithology 303
Lithophyte 195
Lithosphäre 306
Lithosphere 306
Lithosphère 306
Lit majeur 57, 288
Lit mineur 227
Litofit 195
Litofitler 231
Litosfer 231
Littoral current 209
Live forms 174
Liyanlar 117, 231
Llanos 4, 182
Loam 242
Loamy soil 242
Local 348
Localisation 348
Localité 348
Locality 347, 348
Localization 348
Localize 348
Localiser 348
Locality 213
Local time 348
Lock 183
Locker (Gesteine) 85
Lodos 231
Loess 231
Lohe 34
Loi de Buys-Ballot 49
Lokal 348
Lokale Winde 348
Lokalisieren 348
Lokalisierung 348
Lokalität 348
Loksodromi 231, 257
Longitude 44
Longitudinal 44
Longitudinal faulting 45
Longitudinal ridge 44
Longitudinal island 44
Longitudinal stream 44
Longitudinal valley 45
Longshore current 209
Loose (rocks) 85
Loupe 58, 231
Low 112
Low coasts 12
Low country 78
Lower course 19, 200
Lower parts of a river 19
Lowland 78
Low mountains 12
Low side 199, 203
Lowtides 69
Low water 69
Loxodrome 231
Loxodromic "line" 231
Loxodromie 231
Lös 231
Lösungsrückstände 310
Löss 231
Luch 34
Luft 154
Luftzirkulation 155
Luftbild 155
Luftbildmessung 129
Luftdruck 155
Luftdruckgebiete 32
Luftfahrt 156
Luftkurort 103
Luftmassen 156
Luftspiegelung 161
Lufttrübe 268
Luftverkehr 156
Luftwirbel 48
Lûhûk 14
Lumière 163
Lumière de la lune 23
Lumière solaire 148
Lunar eclips 24
Lunar month 23
Lunation 24
Lune 23
Lup 231
Lupe 58

Lutte pour l'existance 338
Luvselte 343
Lületaşı 232

M

Mäander 237
Mäandertheorie 237
Maar 78, 232, 264
Maare 232, 264
Machia 234
Mächtigkeit 182
Maden 232
Maden çağı 232
Maden damarı 88
Maden filizi 232
Maden kütükleri 228
Maden ocağı 232
Maden suyu 232
Maden yatakları 232
Madencilik 232
Mâdeniyât 232, 242
Magma 233
Magma cepleri 233
Magmatic "water" 145
Magnetic declination 233
Magnetische Deklination 233
Magnetische Missweisung 233
Mağara 192, 232, 252
Mağara adamı 233
Mağara araştırıcısı 233
Mağara bilimi 233
Mağara çağlıyanı 233
Mağara deresi 233
Mağara dizisi 233
Mağara gölü 233
Mağara nişin 233
Mağracılık 233
Mağaralar 88, 169
Mağtus cibâl 35
Mağtus sahil 35
Mağtus vâdi 35
Mâh 23
Mahal 347
Mahallî 348
Mahallî rüzgârlar 348
Mahallî saat 233, 348
Mahrek-i arz 354
Mahrûkat 234, 332
Mâ-i râkid 111
Mâil 114, 234
Mâil bünye 114
Mâile 9, 234
Main-d'oeuvre 173
Maison 125
Maison de paysan 216
Maison portable 300
Major features 57
Maki 8, 234
Makroseism yerleri 97
Makta 200, 234, 268
Mé'kûs alize 193
Mâkûs avârız 310
Mal 234
Mal de mer 95
Mal de montagne 83
Malaria 281
Malarya 234, 281
Mamifères 237
Mammalia 237
Mâmûre 174
Man 171
Mandıra 234
Mangrov 234
Mangrove 234
Mangrove swamp 234
Manqroven 234
Mantar-kaya 234
Manure 144
Manzara 143, 235
Manzume-i şems 147
Map 153
Map of the world 112
Map projection 153
Mappemonde 112
Maquis 234
Marais 34, 235
Marais salant 319
Ma'raz 28, 235
Marchant 311
Marché 264
Marécage 235
Marées 132
Maregraf 134, 235
Marégraphe 134
Marginal sea 198
Marine erosion 93
Marine marchande 311
Marines 134
Maritime climate 94
Market 264
Markt 264
Marktplatz 264
Marmite de géant 49, 100
Marsch 235
Marschland 235
Marsh 34, 235
Marş bölgesi 235
Marş köyü 235
Ma'rûziyet 28, 235
Masa 235
Masa dağı 235
Masa yapılı arazi 113
Masa yontuğu 113
Masachendichte 3
Masif 228, 235
Mass 228
Mass movement 304
Masse 288
Massenbewegungen 304
Massengebirge 312
Massif 86, 228
Massif de montagne 312

Massif de sel 228
Massif effondré 76
Mässige Formen 337
Massiv 228
Massive 86, 228
Master-stream 14
Matar 330
Matematik iklim 148, 235
Matériaux de pente 332
Mathematisches Klima 148, 235
Matière première 174
Maturity "-age" 253
Mauvaise "terre" 26
Mâverâ 235, 261
Mayî mahrukat 8
Meadow 68
Meal 345
Mean 256
Mean altitude 269
Meander 237
Méandre 237
Méandre de vallée 327
Méandre délaissé 10
Méandre encaissé 143
Méandre libre 277
Méandre recoupé 213
Meanwater channel 227
Meat 124
Mebde' nesfünnehâr 34
Mechanical transport 244
Mechanische Verwitterung 236
Mecmua-i hayvâniye 127, 235
Mecmua-i nebâtiye 128, 235
Mecrâ 200, 236, 290, 338
Mecrâ tahavvülü 236, 338
Mecrâ-i ulyâ 362
Med 181, 236
Med cereyanı 181, 236
Med ve cezir 236
Med zamanı 180
Medâr 109
Medâreyn 109
Medâr-ı cedî 236, 252
Medâr-ı seretân 236, 345
Medârî iklim 109
Medcezir 236
Meddücezir 132, 236
Meddücezir cereyanları 236
Meddücezrin vüs'ati 133
Medicinal springs 295
Méditerrané 17
Mediterranean climate 9
Mediterranean region 9
Mediterranean Sea 8, 17
Mediterranean vegetation 8
Meer 91
Meerbusen 215
Meereis 93
Meerenge 42
Meeresboden 94
Meereskunde 92
Meeresniveau 95
Meeresschwarkung 96
Meeresspiegel 95
Meeresstrasse 42
Meeresströmung 92
Meereswellen 98
Meerschaum 232
Meerwasser 95
Megalit 236
Megalithe 236
Megalithgräber 236
Me'haz havzası 38, 236
Mehrzyklisches Profil 134
Mekanik parçalanma 236
Melce' 31
Melez 194, 236
Melt-water 120
Meltem 46, 125, 236
Meltemî 125
Melting and freezing 346
Memeliler 237
Memlaha 237, 319
Memleket 326
Menâbi-i hârre 184, 237
Menâtık-ı kutbiye 223
Menâzır 265
Menbâ 196, 237
Menbâ suyu 197, 237
Menderes 237
Menderes büklümleri 66
Menderes kuşağı 277
Menderes teorisi 237
Menderî seyr 237
Mendirek 238
Menkur 38, 238, 243
Menkur eşkali 258
Menkur şekilleri 238
Mensch 171
Menschenfresser 333
Mensûcât 105
Mensûcât sanayii 105, 238
Mer 91
Mer bordière 198, 218
Mer de rocher 196
Mer fermée 183
Mer intérieure 164
Mer mediterranée 8
Mer'a 68, 235, 238, 257, 258, 339
Mercan adası 238
Mercan kalkerleri 238
Mercan resifleri 238
Mercan yapıları 238
Mercanlar 238
Mercantile fleet 311
Mercator's projection 239
Mercatorprojection 239
Mercek 2, 239
Meridian 239
Méridien 239
Méridien d'origine 34
Meridiyen 239
Meridiyen yayı 119
Merkator irtisâmı 239

Merkator izdüşümü 239
Merkez uzaklığı (deprem) 98
Merkez-i haricî 98
Merkezi hükümet 33, 239
Mers épicontinentales 280
Mers plates 280
Mesâhâ-i sathiye 239, 364
Mesâi 173
Mesh 3
Mesken 125, 239
Meskûn mahal 171
Meskûn mahaller 239
Meslek-i şems 147
Mesolithikum 256
Mésolithique 256
Mesozoic era 166
Mesozoik 242
Mesozoikum 242
Mesozoique 242
Mesozoische Ära 166
Messe 263
Mesure du temps 365
Mesure of time 365
Meşbû 108, 176, 239
Meşcere 4
Met-cezir 236
Metal 232
Métal 232
Metall 232
Metallzeit 232
Metamorfik suhûr 239
Metamorfizm 23, 239
Metamorphe Gesteine 33
Metamorphic rocks 33
Métemorphique 239
Métamorphisme 33
Métamorphisme de contact 90
Metamorphismus 33
Metamorphose 33
Metamorphosis 33
Meteor 6, 141, 239
Météore 141
Météores 239
Meteorit 239
Météorite 5
Meteoroloq 240
Meteorologe 240
Meteorologie 240
Météorologie 240
Meteorologist 240
Météorologiste 240
Météorologue 240
Meteorology 240
Meteoroloji 240
Meteorstein 5
Métier 117
Métis 194
Metro 347
Métro 347
Metropolis 100
Métropolitain 295
Metropolitan 240
Métropolitaine 240
Metropolitan area 57
Metrûk menderes 10
Meulière 90
Mevaddı indifâiye 240, 268
Mevaddı müteheyyile 109
Mevâsim 240
Mevâşî 89, 240
Mevce 86, 240
Mevki 213, 240, 340
Mevki-i coğrafi 61, 240
Mevsimler 240
Mevzî 348
Mevzî coğrafya 241
Mevziîleştirme 241, 348
Mevziileştirmek 241, 348
Mevziîlik 241, 348
Meyil 114, 242
Meyil inkıtaı 242
Meyva 241
Meyva bahçesi 241
Mezolitik 242, 256
Mezozoik 242
Mezrû arazi 302
Mıknatîsî inhiraf 233
Mıntaka 46, 242
Mıntaka-i hârre 279
Mıntaka-i ka'r-ı nâyêb 98
Mıntaka-i münhedime 76
Middle age 255
Middle course 200, 256
Middle-sized town 256
Midnight sun 131
Mies 34
Migration 139
Migration des animaux 157
Migration des matériaux 210
Migration intérieure 165
Migration of birds 223
Mihânikî tecezzî 263
Mihrak-ı zelzele 98
Mihver 116, 242
Mihver-i arz 242, 348
Mikro-iklim 242
Mikro-klima 242
Mikro-klimatoloji 240, 242
Mikroseism 97
Mikyas 242
Mikyas-ı matar 331
Mikyâs-ı rütûbet 248
Mil 29, 231, 242
Mil toprakları 242
Mil tortuları 29
Milchstrasse 273
Milh 319
Milibar 155
Milieu 70
Milky way 273
Mill 90
Millionenstadt 100
Millstone 90
Mimétisme 157

Mine 232
Mineral 232
Mineral 242
Mineral spring 232
Mineral water 232
Mineralien 242
Mineralier 242
Mineralogie 242
Minéralogie 242
Mineralogy 242
Mineraloji 242
Mineralquellen 232
Minérals 242
Mineralwasser 232
Minimal 118
Minimum 112, 118
Minimum barométrique 112
Mining 232
Minor features 227
Minor terrestrial wind 348
Mirage 161
Mivfak-ı müsâdere 184
Miroir de faille 204
Mischkultur 191
Mischling 194
Mist 268
Mistral rüzgârı 242
Mittel 256
Mittelalter 255
Mittelgebirge 255
Mittellauf 200, 256
Mittelmeer 8, 17
Mittelmeer-Vegetation 8
Mittelmeergebiete 8
Mittelmeerländer 9
Mittelstadt 256
Mittelsteinzeit 256
Mitternachtssonne 131
Mittlere Höhe 269
Mixed culture 191
Mixed precipititation 191
Mixed volcans 191
Miyâh 188, 243
Miyâh-ı cârive 6
Miyâh-ı hârre 184, 279
Miyah-ı madeniye 232
Mobile 258
Mobilität 259
Mobilité 259
Mobility 259
Modelé 38, 243
Moderate "feature" 338
Modle 38, 238, 243, 258
Modelée d'érosion 258
Mofet 243
Mofette 243
Mois 23
Moisson 327
Môle 88
Molten 329
Monadnock 182, 243, 277
Monat 23
Monatsnamen 23
Mond 23
Mondé 111, 323
Mondfinsternis 24
Mondlicht 23
Mondphasen 24
Monocline 114
Monografi 243
Monografya 243
Monograph 243
Monographie 243
Monoklinal yapı 114, 243
Monoklinale Struktur 114
Monoton 243, 307, 308, 343
Monotone 307
Monotonous 307
Monsoon 244
Monsoon region 245
Monsune 244
Monsunklima 245
Monsungebiet 245
Monsunwald 245
Mont 79, 85
Montage 300
Montagnard 85
Montagne 79, 85
Montagne de hauteur moyenne 255
Montagnes blocs 160, 203, 204
Montagnes immérgées 35
Montagneux 85
Montée 329, 358
Monument 15
Monument naturelle 104
Moon 23
Moonlight 23
Moor 34
Moorland 34
Moraine 56, 243
Moraines de fond 103
Moraines frontales (paysage) 260
Moraines inférieures 103
Moräne 56
Moren 56, 243
Morfografya 243
Morfoloji 243
Morfolojik analiz 14, 244, 321, 354
Morfometri 244
Morphographie 243
Morphography 243
Morphological analysis 244
Morphlogical analysis of landforms 353
Morphologie 243
Morphologische Analyse 244, 353
Morphologische Tatsachenschatz 244
Morphology 243
Morphometrie 244
Morphométrie 244
Mostra 71, 244
Motel 244
Motherland 363
Motorlu taşıt 244
Motte à brûler 311

Moulin 90
Moulin à vent 343
Moulin à eau 289
Mound 161
Mountain 79
Mountain breeze 83
Mountain chains 281
Mountain climate 81
Mountain-climber 84
Mountain range 281
Mountainous region 18
Mountain sickness 83
Mountain system 85
Mountaineer 85
Mountaineering 84
Mountainous 85
Mountainous mass 312
Mountainous region 86
Mountains 85
Monsoon climate 245
Moussons 244
Mouth 5
Mouton 214
Mouvement épéirogénique 313, 350
Mouvement orbitaire 69
Mouvement tourbillonnaire 49
Mouvement d'ensemble 313
Mouvement de l'écorce 350
Mouvement de masse 304
Mouvements des population 250
Mouvements eustatiques 96, 261
Mouvements orogéniques 82
Movements of population 250
Moving cyclones 137
Moyen 256
Moyen âge 255
Moyenne montagne 256
Muavvec sâhil 214
Mud 65
Mud-rain 47, 65
Mud volcano 65
Muhacir 139
Muhaddeb 101
Muhaddeb sâhil 356
Muhibb-ül yübûse nebat 221
Muhit 31, 105
Muhite intibak 324
Muhre 303
Muhtarlık 168
Muhtelit bürkân 191
Muhtelit ziraat 191
Muka'ar 164
Muka'ar sahil 66
Mukabil alize 193
Mukataa 211
Mulde 208, 308
Muldenlinie 208
Muldental 308
Multicycle profil 135
Munsab 5, 244
Munzam mahrut 115
Mur 303
Murahhamât 262
Mushroom-rocks 234
Muson bölgesi 245
Muson iklimi 245
Muson ormanı 245
Muson yelleri bölgesi 245
Musonlar 13, 35, 244, 245
Musonlar Asyası 245
Mûtedil iklim 161
Mûtedil kuşak 245
Mutlak irtifâ' 96
Mutlak rütûbet 273
Mutlak sin 273
Muvakkat kar 131
Muvakkatî göl 131
Muvazenet maktaı 114
Muvâzi 213
Mübadelei nüfûs 250
Mücâdelei beka 338
Mücessem küre 246
Müfriğ 24, 246
Mühle 90
Mühlstein 90
Mülteka 194, 246
Mültevi 169
Mültevî bünye 208
Mültevi cibâl 208
Münakalât 322
Münakalât-ı havaiye 156
Münbit 40, 328
Münduna 5
Mündungsbarre vor Flussmündung 315
Müneccim 19
Münhat sâhil 12
Münhat sevâhil 12
Münhedim kütle 76
Münhedim sahil 77
Mürgan 223
Müsâdere 184
Müstehâse insan 128
Müstemîr kar 181, 246
Müstemîr karlar hududu 186
Müstemleke 287
Müşahede 1, 143, 246
Müşker 52
Mülteaffin su 73
Mütebâid 162
Mütekabil-ül akdâm 16
Mütekarib 331
Mütekâsif ziraat 169
Mütesâvi-ül mesafe 123
Mütesâlik nebâtât 274
Mütesâvî 122, 246
Mütesâviyüttəzyik münhanileri 122
Mütevâfık tatabbuk 323
Müttesi' ziraat 180

N

Nach sommer 263
Nacht 130

Nackter Karst 261
Nadas 222, 247
Nadel 108
Nadelbäume 166
Nadelhölzer 166
Nadelwald 65, 166
Nadir 24
Nâhiye 222, 247
Nährgebiet 38
Nahrung 36
Naked karst 261
Nakil 304
Name of months 23
Nân 115
Nap 261
Naplar 247
Nappe 261
Nappe de charriage 21, 261
Nappe karstique 193
Nappe thrust-sheet 21
Nappes (de charriage) 247
Nâr 21
Narbe 336
Nâr-ı beyzâ 147
Narrow pass 89
Nassgallen 282
Native 352
Native country 363
Natur 104
Natur-Erscheinung 253
Natural 104
Natural monument 104
Natural sciences 104
Naturbeschreibung 128
Naturdenkmal 104
Nature 104
Naturel 104
Naturlandschaft 105
Naturschutz 299
Naturwissenschaften 104
Natürlich 104
Nautical science 134
Nautik 134
Navigation 134
Nebât 40, 247
Nebatat 40, 247
Nebatat bahçesi 27, 40
Nebel 283
Nebelig 284
Nebenfluss 212, 334
Nebenmeer 212
Nebka 247
Nébulosité 48
Neck 247, 311
Nedbe 336
Nefoskop 48
Negatif değişme 209
Nehir 57, 162, 247
Nehir mecrâsı 236, 247
Nehir sahili 8, 247
Nehir taraçası 8
Nehrung 209
Neige 184
Neige fraîche 131
Neige persistante 181
Neige poudreuse 316
Neige sèche 228
Neigé temporaire 131
Nek 311
Nekton 36, 247
Nemcil bitkiler 248
Nemli bölge 190
Nemli iklim 248
Nemlilik 26, 248
Nemölçer 248
Neocene 248
Neogen 248
Néogène 248
Neojen 248
Neolithic age 61, 346
Neolithikum 61, 346
Néolithique 346
Néolithique (âge) 61
Neolitik 61, 248, 346
Neozoik 248
Neozoikum 248, 326
Néozoique 248
Neptunism 248
Néptunisme 248
Neptunismus 248
Neptunizm 248, 267
Neritik bölge 248
Néritiques 281
Neritische Formation 280
Nested craters 191
Nettoyage 295
Neujahr 346
Neustadt 346
Nevâhi-i kutbiye 225
Nevâhi-i mülteviye 207
Neve 51, 248, 249
Névé 50, 248
New town 346
New year 346
Nısfünnehâr 239
Nısıf küre 249, 336
Nısıf küre-i berrî 188
Niche d'arrachement 287
Niche de départ 287
Niche de nivation 187
Niederschlag 330
Niederungen 78
Niederiger Barometerstand 33
Niedrigwasser 69
Niedrigwasser der Flüsse 69
Night 130
Nihâî 249, 321
Nimbüs 48
Nim-şeffâf 337
Nısbî irtifâ' 27, 249
Nısbî irtifâ harîtası 269
Nısbî rütûbet 26, 249
Nisbî sin 26
Nische 312

Nischen 259
Nival bölge 190
Nival climate 191
Nival iklim 249
Nivales Klima 191
Nivasyon 186, 249
Nivation 186, 249
Nivation hollow 187
Niveau de base 298
Niveau de bas local 298
Niveau de base général 298
Niveau de la mer 95
Niveau des crêtes 108
Niveau hidrostatique 347
Noeud de montagne 81
Noise 150
Nokta-i incimâd 107
Nokta-i iltisâk 359
Nokta-i işbâ' 74
Nomad 139
Nomadenzelt aus Filz 252
Nomadisme montagnard 81
Noms de lieue 347
Noms du mois 23
Nord 225
Nord-est 226
Nordlicht 226
Nord-nord-est 226
Nordnordost 226
Nord-nord-ouest 226
Nordnordwest 226
Nordost 226
Nordost-Wind 267
Nord-ouest 225
Nordpol "der Erde" 226
Nordpolarmeer 226
Nordpolarstern 225
Nordseite 225
Nordstern 225
Nordwest 225
Nordwestwind 190
Normal erosion 7
Normal îtikâl 7, 249
Normal îtikâl devresi 253
Normale Gefällskurve 114
Normaler Erosionszyklus 253
Normalgefällskurve 114
North 225
North-east 226
North-East wind 267
North-north-east 226
North tropic 345
North pole 226
North side 225
North-West 226
North-West wind 190
Northern lights 226
Notch 70
Nourishment 36
Nourriture 36, 345
Nouvel an 346
Nördlicher Polarkreis 226
Nördliches Eismeer 226
Nuage de poussière 316
Nuage chargé de pluie 331
Nuages 48
Nuée ardente 210
Nuit 130
Nuit polaire 223
Nullmeridian 34
Nunatak 249
Nutzung 175
Nüfus 249
Nüfus aşırılığı 249
Nüfus artması 249
Nüfus azalması 249
Nüfus bilgisi 249
Nüfus coğrafyası 250
Nüfus çokluğu 250, 355
Nüfus değiş-tokuşu 250
Nüfus hareketleri 250
Nüfus istatistiği 250
Nüfûs kesâfeti 250, 251
Nüfus mübâdelesi 250
Nüfus sayımı 250
Nüfus seyrelmesi 251
Nüfus sıklığı 251
Nüfus yoğunluğu 251
Nüfuslanma 251

O

Oase 328
Oasis 328
Oba 252
Oba damı 252
Obdach 31
Oberfläche der Erde 355
Oberflächenformen 353
Oberflächenwasser 355
Oberlauf 200, 362
Obruk 111, 143, 192, 252
Observation 143
Obsidiyen 58
Obst 241
Obstgarten 241
Occident 35
Occupation 173
Ocean current 92
Océan Glacial Arktique 226
Océan Indien 159
Oceanography 92
Océonographie 92,
Odak (deprem) 96
Odun (ağaç) 252
Odun kömürü 252
Odun (yakacak)252
Odunsu 252
Oecumene 259, 351
Oecuméné 351
Oekouméné 259
Offene Falte 136

Oğlak dönencesi 252
Oil 265
Oikumene 259
Oily plants 330
Oiseaux 223
Oiseaux rapaces 358
Ok 210
Okyanus 91, 253
Okyanus adaları 2
Okzident 35
Olağan aşınma 249
Olağan aşınma dönemi 191, 253
Olağan eğim eğrisi 114
Olgu 253
Olgular 173
Olay 253
Olaylar 173
Old age 132
Olgunluk çağı 20, 253
Oluk-vâdi 253
Olumlu değişme (kıyı) 209
Olumsuz değişme (kıyı) 209
Oluşuk 100, 128, 253
Oluşuk grubu 242, 248
Oluşuk grupları 254
Oluşuklar 177
Ombre 142
Ombrée 225
Ombrophile (plant) 142
Omurgalılar 254
Omuz (vâdi) 253
Omuz yerleri 83
Ondée 276
Ondulation 207
Oozing 282
Opaco 225
Open "folds" 136
Open pit 252
Optimum değer 355
Orage 42, 254
Oraj 254
Orbitaire "mouvement" 69
Orbital "movement" 69
Orbitalbewegung 69
Orbitalbahn 70
Orbital hareket 70, 86
Orbital path 69
Orbite de la terre 354
Orbiter hareket 70
Orchard 241
Ore 232
Orient 105, 260
Orientation 361
Orientierung 361
Orgue géologique 179
Orman 254
Orman açma 254
Orman alanı 12, 254
Orman bakımı 29
Orman iklimi 254
Orman işletmeleri 175
Orman otlağı 254
Orman sınırı 255
Orman yangını 255
Ormanı yok-etme 255
Orogen 80, 255, 259
Orogenese 82
Orogénèse 82, 255
Orogenesis 82
Orogenetische Bewegungen 82
Orogénie 82
Orografik yağmur 255
Orogentheorie 80
Orogeny 82, 255
Orographie 79
Orographic rain 23, 83
Orographische Niederschläge 83
Orographischer Regen 23, 83
Orografya 255
Orojenez 82, 255
Orojenik hareketler 255
Orology 79
Ort 347
Orta kesim 362
Ortalama 256
Ortalama yükseklik değeri 269
Orta-çağ 255
Orta dağlar 255
Orta kesim 19, 200, 256
Orta kuşak 162, 256
Orta mecrâ 200
Orta şehir 256
Orta-taş-çağı 256
Orta uzaklığı (deprem) 98
Orthodrome 256
Orthodromie 256
Ortodromi 231, 256
Ortsnamen 347
Ortsnamenforschung 313
Ortsnamenkunde 347
Ortszeit 348
Oscillation 273
Oscillationstheorie 170
Oseanografya 257
Oser 257
Oser'ler 7
Osilasyon teorisi 257
Ost 105
Oszillation 273
Ot 257
Ot dikeni 257
Ot-tohumu 114, 201
Otlak 115, 238, 257
Otlakiye 257
Otlaklı köy 257
Otlar 45
Otluk 258
Otluk-çayırlık bozkır 45
Otluk-dikenlik bozkır 45
Otluk ekonomisi 258
Otokton 258
Oturmuş 258, 259
Oturulan bölge 258
Ouest 35

Outcrop bending 183
Outcrop-spring 297
Outlet 197
Outline 217
Outre 20
Outre-mer 20
Ouvala 214
Ouvrage 173
Ova 203, 258, 273, 343
Ova bağı 26, 258
Ovaç 361
Ova kövü 216
Ovalar 113
Overdeepening 20
Overfold 20, 100, 247
Over-population 250
Over-production 20
Overthrust 20
Oversea 20
Overturned 101
Oygu 238
Oyma biçimleri 258
Oyma şekilleri 238
Oynak 258
Oynaklık 259
Oynak yerler 80, 255, 259
Oyuk 259
Oyuklar 88
Oyulgu 238
Oyultu 259
Oyuntu ·eri 140
Oyuntu yerleri 259
Ozeonographie 92
Oxhow lake 10

Ö

Ödeşme akıntıları 96
Ödland 174
Öğle yüksekliği 240
Ökumen 15, 250, 259
Ökumene 259, 351
Ölçek 259
Ölpflanzen 330
Ölü buz 259
Ölü kumul 259
Ölü şekiller 259
Ölü vâdi 260
Ön-Asya 260
Ön buzultaş yöresi 260
Ön-çukur 260
Ön-yer 260
Ön-yontuk 260
Önyer 17, 18
Önyontuk 71
Ören 260
Ören (otlak) 260
Örtlich 348
Örtliche Erosionsbasis 298
Örtlichkeit 348
Örtü 20, 21, 261
Örtü kıvrımları 21
Örtü teorisi 261
Örtülü karst 261
Örülü çit 261
Östatik hareketler 261
Ötesi 20, 235, 261
Özel fosil 262
Özel fosiller 177
Özel işaretler 262
Özel şekil 200
Özlü çamur 29

P

Pacage 257
Pacht 211
Pack 52
Packeis 52
Pack-ice 52
Paille 273
Pain 115
Paisson 254
Paläozoikum 262
Paleozoic era 39
Palaeogeographie 262
Paläozoische Ära 39
Paleo- 262
Paléoclimatologie 262
Paleoclimatology 262
Paläolithikum 120
Paleocoğrafya 262
Paléogéographie 262
Paleolitik 56, 262, 267
Paleolithic (age) 120
Paléolitique (âge) 120
Paleoklimatoloji 262
Paléontologie 262
Paleontology 262
Paleontoloji 262
Paleozoic 262
Paleozoik 40, 262
Paléozoique 262
Palétuvier 234
Pampa 45, 263
Pampas 262
Pamuktaş 263
Panayır 263, 277
Panorama 263
Pantographe 263
Paquet abaissée 203
Paquet soulevée 203
Paquets 199, 202
Paralel 213, 263
Paralel çember 119
Paralèle 213, 263
Parallelkreise 263
Parallels (of latitude) 263
Parasitic cone 115
Parasitische Vulkane 115
Paratoner 263, 356

Paratonnerre 356
Parc 4, 234
Parched 201
Parçalanma 263
Parklandschaft 263
Park yöresi 263
Paroi du cratère 334
Pas 2
Pass 44, 132
Passage 132
Passatstaub 13
Passatsches Windsystem 13
Pastırma yazı 151 263,
Pasturage 68
Pasture 257
Pasture tax 257
Patlama 264
Path 60, 184
Pathway 338
Patika 60, 338
Patlak-çukur 78, 232, 264
Patlamalar 233, 321
Patrie 363
Pâturage 68, 79, 257
Pâturer 341
Paysage 143, 266, 361, 362
Paysage géographique 361, 362
Paysan 216
Pays Méditerranéens 9
Pays des collines 309
Pays montagneux 18, 86
Pays tropicaux 317
Pazar 264
Peak 80, 107
Peak forms 108
Peak-plane 108
Peasant 216
Pêche 30
Pedlar 70
Pedologie 264
Pédologie 314
Pedoloji 264
Pedology 264, 314
Pedometer 3
Peinture de paysage 266
Pekişme 264
Pekleşme 90
Pelle à neige 185
Pelting rain 272
Pencere 264
Pendage 88
Pénéplaine 88, 264, 286, 360, 361
Peneplaination 361
Pénéplaination 361
Peneplen 88, 264, 360, 361
Peninsula 336
Pente 36, 88, 114, 332
Pente continue 292
People 152
Pépinière 102
Pepini hill 160
Perennial snow 181
Perigäum 150, 347
Peri-bacası 265
Périodes de Brückner 47
Perigee 347
Périgée 150, 347
Periglacial 55
Périglaciaire 55
Periglâsyal 55, 265
Periglazial 55
Perihel 144, 265
Périhélie 144
Perihelion 144
Period 100
Periode 100
Période 100
Période glaciaire 54
Périr 286
Periyod 100, 265
Periyodlar 177
Pergola 66
Permanence 90
Permanence of ocean basins 90
Permanenztheorie 90
Permeability 131
Perméabilité 131
Permeable rocks 131
Perspectif 265
Perspective 265
Pertavsız 58, 231
Perturbations atmosphériques 155
Pervious rocks 131
Petite colline 309
Petite mercerie 70
Petite ville 198
Petrefakten 306
Petrefaktenkunde 262
Pétrification 306
Petrografi 265
Petrographie 303
Pétrographie 303
Petrol 41, 73, 265
Petrol borusu 266
Pétrole 265
Petroleum 265
Petrology 303
Petrografi 303
Peuple 152
Peuplement 251, 351
Peuplement dispersé 85
Peyk 266, 323
Peyzaj 143, 266
Peizajcılık 143, 266
Pfad 60
Pfahlbauten 142, 197
Pflanze 40
Pflanzedecke 41
Pflanzengeographie 40
Pflanzenkleid 41
Pflanzenkunde 40
Pflanzenvereine 41
Pflanzenzüchtung 41
Pflege 29

Pflug 272
Pflügen 72
Phase 126, 127
Phase de la lune 24
Phases of the moon 24
Phänologie 36, 127
Phänomen 253
Phénologie 36, 127
Phenology 36, 127
Phenomena 253
Phénoméne 253
Phénomènes atmosphériques 101
Phénomènes karstique 192
Photogrammetrie 129
Photogrammétrie 129
Photogrammetry 129
Phreatic water 298
Pluies de convection 34
Plutonic rocks 100
Physical geography 104
Physiographie 128
Physiography 128
Physikalische Geopraphie 104
Phytogeography 40
Phytogéographie 40
Pınar 70, 196
Pınar (çeşme) 266
Pınar (kaynak) 266
Pied 24
Piedmont 81
Piedmont alluvial plain 81
Piedmont benclands 79
Piedmont plain 81
Piedmontfläche 81
Piedmonttreppe 79
Piémont 81
Pillow-lava 338
Pilzfelsen 234
Pinnacles 276
Pinienwolken 210
Piedmonttreppe 360
Pier 172
Pierre 302
Pierre à bâtir 334
Pierreux 306
Pierre à plâtre 12
Pierre de goutte 89
Pierre ponce 292
Pipe-line 266
Pisé 199
Pitekantrop 16
Pithecanthropus erectus 128
Place 347
Place-names 347
Plage 219, 266
Plâj 266
Plain 264
Plaine alluviale 7
Plaine 258
Plaine alluviales de piedmont 81
Plaine côtière 78
Plaine d'abrasion 209
Plaine d'accumulation 39
Plaines de lave 229
Plaine de piémont 81
Plaine d'inondation 304
Plaine de cailloutis 274
Plaine inclinée 114
Plaine inondable 163, 288
Plaine littoral 210
Plaine of marine erosion 209
Plân 266
Planation latérale 333
Plan axial 208
Plâncılık 327
Plan d'une ville 295
Planed surface 361
Planimeter 266
Planimetre 266
Planisphère céleste 357
Plankton 36, 266
Plânlama 266
Planning 266
Plant 40
Plântaj 317
Plant associations 41
Plant geography 40
Plante 40
Plantes cultivées 355
Plantes de rocher 195
Plantes graminées 69
Plantes grimpantes 274
Plantes hekistothermes 285
Plantes vénénueuses 5
Planung 266
Plants of cultivation 355
Plateau de lave 230
Plate-forme d'abrasion 87
Plateform çontinentale 189
Plate forme continentale 295
Plate-forme littorale 209
Plateau 266, 267, 339
Plâto 266, 267, 339
Platte 342
Plattform 87
Platte formen 337
Platzregen 272
Playa 267, 300
Pleine lune 106
Pleistocene 267
Pleistocène 267
Pleistosen 56, 102, 267
Pleistozän 267
Pli 208
Pli déversé 101
Pli en eventail 345
Pli-faille 203
Plis fermée 281
Plis lâche 136
Plis serrés 281
Plissement 207
Plongement 88
Plongeur 88
Plough 272

Plug 228
Pluie 330
Pluie battante 272
Pluie de boue 47, 65
Pluie de cendre 227
Pluie d'été 342
Pluie de relief 83
Pluie d'hiver 206
Pluie d'orage 43
Pluie torrentielle 272
Pluie de sang 182
Pluies de relief 23
Plutonic rocks 267
Plutonism 267
Plutonisme 267
Plutonismus 267
Plutonite 100, 267
Plutonitler 267
Plutonizm 248
Pluvial çağ 267, 331
Pluvial dönem 54
Pluvialzeit 331
Pluviomètre 331
Pluviometre 267
Pluviyometre 331
Pluviyal çağ 267
Pocket-lens 58
Podometre 3, 267
Podomètre 3
Point de congélation 107
Point d'émergence 197
Point de saturation 74
Points cardinaux 14
Poissonous plant 5
Poissons 30
Pol 223
Polar day 224
Polar climate 224
Polar expedition 223
Polar-Gebiete 223
Polarforschung 223
Polarkappen 225
Polarkreis 223
Polar-Klima 224
Polarlicht 224
Polarnacht 223
Polarnebel 225
Polar night 223
Polar region 223
Polartag 224
Polarstern 225
Polarzonen 225, 284
Polar zones 225
Pole 223
Pôle 223
Pôle arctique 226
Pôle boréal 226
Pôle du froid 285
Pôle nord 226
Pole sud 149
Pole star 225
Poles 349
Pôles de la terre 349
Poli glaciaire 60
Poligon toprak 267
Political geography 284.
Politische Geographie 284
Polje 142, 267
Poljé 142
Poljés lacs 142
Polwanderung 223
Polye 142, 267
Polygonal soils 74
Polygonboden 74
Pond 193
Ponor 267, 290
Pont 214
Pont suspendue de cordages 308
Pool 259
Population 249, 251
Population capacity 355
Populations urbaines 294
Port 230
Port franc 277
Portable house 300
Portolan 267
Portolane 267
Portulan 267
Position 28
Postglaciaire 55
Postglacial epoch 55
Postglâsyal 55, 267
Postglasyal çağ 267
Postglâsyal iklim 55
Postglazial 55
Postglazialzeit 55
Potamologie 7
Potamoloji 7, 267
Pot-hol 100
Pot-holes 49
Poussée de cristallisation 75, 319
Poussière 316
Poussière saline 75
Poussière (sol) saline 75
Powdery-snow 228, 316
Poyraz 141, 267
Pozitif değişme 209
Prairie 45, 68, 267, 268
Prallhang 66
Präglazial 55
Präglazialzeit 55
Prähistoire 302
Präkambrium 268
Prärie 267
Precipitation 330
Predacious animals 358
Prefabricated house 300
Pre-glacial 55
Preglacial time 55
Preglâsyal çağ 267
Prehistory 302
Prehistorya 16, 267, 302
Prerl 267
Pression 32

Pression atmosphérique 155
Pressure 32
Pressure gradient 33
Pré 68
Précambrien 268
Précipitation atmosphérique 330
Précipitation mixte 191
Préglaciale 55
Préhistoire 302
Presqu 'île 336
Prévision du temps 156
Primary peneplain 71, 260
Primärrumpf 71, 260
Prime meridian 34
Primeur 318
Principal valley 14
Printemps 27
Processe 253
Profil 268
Profil du sol 315
Profil of equilibrium 114
Profil polycyclique 135
Profil transversal 119
Profil transversale en U 25
Profile 200, 268
Profile d'équilibre 114
Profondeur 98, 100, 103
Prograded coasts 39
Projection 153, 176
Projeksiyon 176, 268
Projektion 176
Projection de Mercator 239
Promontoire 85
Promontory 85
Prospect 143, 266
Proterozoic era 268
Proterozoik 268
Proterozoikum 268
Province 168
Provinz 168
Psammophyten 219
Psammophytes 219
Psamofitler 268
Puit 225
Puit artésien 18
Puit de neige 185
Pulverschnee 228, 316
Pulvérisation 75
Pumice 292
Pus 268
Puslu hava 268
Pusluluk 268
Pussta 268
Pusta 268
Pusula 268
Puszta 45, 268
Püskürme 268
Püskürmeler 26, 233
Püskürtü maddeleri 268
Püskürtülmüş (yeryüzüne) Extrusion 329
Püskürük taşlar 91, 268
Pyramide de fé 265
Pyramid of age 338

Q

Quake 312
Quartär 110
Quarry 303
Quarry water 303
Quartier 258
Quaternary 110
Quartier d'hiver 207
Quelle 196
Quellkuppe 227
Quelltrichter 312
Quellwasser 197
Quer 118
Querfluss 118
Querinsel 118
Querkamm 118
Querküste 119
Querprofil 119
Querschnitt 118
Querstrasse 118
Quertal 119
Querverwerfung 118

R

Race 162
Racheln 276
Racine 214
Rad 308
Radié 357
Radiation 163, 269
Radyasyon 269
Radeu 273
Rafraîchie 336
Raft 273
Raide 101, 274
Railroad 91
Railway 91
Railway-station 91
Rain 330
Rain cloud 331
Rain gauge 331
Rainbow 141
Rainure 87, 358
Rainwash 276
Rainy climates 331
Rajeu de la faille 336
Rajeunie 134, 336
Rajeunir 134
Rajeunissement 134
Rajeunissement de fleuve 134
Râkım 96, 269, 364
Râkid sular 111
Raksî hareket 273
Ramée 66
Ramp 170
Rampa 269
Rampe 269

Randmeer 198, 212
Rapid 158
Rapide 63, 158
Raquette de neige 136
Ras de marée 97
Rasen 72
Rasenanlage 72
Rasathane 144
Rasif 269
Rasse 162
Râtıb iklim 248
Râtıp menâtık 331
Râtıp iklim 269
Raubtiere 358
Raumplanung 353
Raubvögel 358
Raubwirschaftslandschaft 366
Rauch 110
Rauhels 202
Rauhfrost 202
Rauhreif 202
Raumforschung 46
Ravin 276
Ravineau 276
Raw material 174
Raz de marée 97
Ray 164
Rayon 164
Rayonnement 163
Reaction 309
Réaction 309
Reaktion 309
Reaktionsfeld 10, 209, 309
Reaping 327
Reboisement 4
Reboiser 4
Recensement 250
Recherche 17
Récif 269
Récifs coralliens 238
Reconstruction 320
Recurrent faulting 336
Red earth 205, 310
Reduction 170
Réduction 170
Reduktion 170
Reef 269
Reforestation 4
Refroidissement 285
Refuge 31
Reflux 69
Regelation 269, 346
Regelationstheorie 346
Regen 330
Regenbogen 141
Regenarme Gebiete 331
Regenguss 272, 276
Regenhöhe 330
Regenkarte 331
Regenmesser 331
Regenreiche Gebiete 331
Regenrisse 276
Regenschatten 331
Regenspülung 276
Regenwolken 331
Régime intertropikal (vents) 13
Region 46
Région 46
Région abyssale 1, 98
Région areique 11
Région aride 220
Région d'affaissement 76
Région des lacs 143
Région des moussons 245
Région endoréique 183
Région éxoréique 11
Région enneigée 190
Région littorale 209
Région sismique 97
Région volcanique 333
Region of atmospheric pressure 32
Région plisseé 208
Regional planning 46
Regionalplanung 46, 327
Regional geography 326
Régions arides 331
Régions botanique 128
Régions climatique 167
Région de drainage extérieur 116
Régions de pression atmosphérique 32
Régions des failles 203
Régions humides 331
Régions industrielles 118
Régions les plus peuplées 250
Régions Méditerranéenes 8
Regions of flora 128
Régions polaires 223
Régions sismiques 274
Regression 94
Regresyon 59, 94, 269, 316
Regur 189
Reibung 292
Reibungsbreccie 292
Reif 201
Reifestadium 253
Reifezeit 253
Reihendorf 281
Reisfeld 69
Rehber 82
Rejet 112, 270
Rejuvenated 134, 336
Rejuvenated river 134
Rejuvenescence 134
Rekabetler 20
Rekonstruksiyon 269
Rekonstruktion 320
Relatif nem 269
Relative age 26
Relative altitude 27, 269, 348
Relative Feuchtigkeit der Luft 26
Relative Höhenlage 27
Relative humidity 26
Relatives Alter 26
Relict lake 18, 182

Relief 113, 235, 269
Relief faible 338
Relief features 353
Relief glaciaire 56
Relief haritası 269
Relief inversé 310
Relief karstique 192
Relief maps 269
Relief modéré 338
Relief résiduel 182
Reliefenergie 348
Reliefenergie haritası 27, 269
Reliefkarten 142
Reliefs tectoniques 203
Reliefumkehr 354
Religion 102
Réligion 102
Reliktensee 18, 182
Relyef 269, 353
Remblaiement 106
Remons 48
Removal 43
Rençber 173
Renkli yağmurlar 330
Rent of pasture 257
Répartition 84
Re's 85
Research 17
Réseaux fluviaux 6
Residual hill 182
Residual lake 182
Resif 22, 269
Ressam-Kartograf 193
Ressac 68, 87
Résurgence 289
Restberg 182
Restsee 182
Retroussée 204
Revived faulting 336
Revolution 101, 109, 269
Révolution 101
Revolution dönemleri 134
Revolusyon 109
Rhumb-line 231
Ria 269
Rias 269
Rice-field 69
Ric't îtikâl 136, 269
Ridge 108
Ried 34
Riedel 201
Rieselwasser 276
Riesenkessel 100
Riesentopf 100
Riesenverkehrhafen 100
Riff 269
Rigid 203, 269
Rigid segment 217
Rigide 203, 269
Rigole 337, 358
Rijidite 204
Rigidité 204
Rigidity 204
Rijitlik 204, 269
Rille 358
Rime 202
Ringbahn 70
Ringweg 70
Rinne 337
Ripids 63
Rippelmark 219, 269
Rippelmarken 218
Ripple marks 218
Rise 269
Rising 329
Rivage régularisé 113
Rive 8
Rive convexe 356
Rive concave 66
River 57, 162
River basin 38, 312
River capture 184
River island 163
River plain 288, 327
River piracy 184
River systems 6
River terrace 8
Riverine plain 163
Rivière 162
Rivière principale 14
Rivière souterraine 192
Rivière torrentielle 90
Rivulet 68, 98
Riyâh 269
Riyâhî 119, 269
Riyazî iklim 148
Rizière 69
Road 359
Road map 359
Roc 195
Roche-champignon 234
Roche en place 14
Rocher 195
Roches 304, 305
Roches éruptives 101, 268
Roches grenues 267
Roches ignées 90
Roches metamorphiques 33
Roches moutonnées 160
Roches pérméables 131
Roches plutoniques 100
Roches sédimentaires 315
Rocheux 196
Rock 195
Rock-block field 196
Rock floor 332,
Rock in place 14
Rock plain 332
Rock terrace 196
Rock wast 303
Rockfall 196
Rocks 304, 305

Rocky 196
Rodung 2
Rohmaterial 174
Rohstoff 174
Roof 67
(Roofing) tile 211
Root 214
Rope railway 309
Ropewalk 308
Rose des vents 271, 343
Rosée 74
Ross enlemleri 13, 270
Rossbreiten 270
Rotationsellipsoid 117
Roterde 205, 310
Roue 308
Roue hydraulique 290
Roue mue par l'eau 289
Rough sketch 217
Rouleaux 48
Rounded pebbles 63
Route 359
Route par mer 95
Routenaufnahme 359
Röje 112, 270
Ruheformen 259
Ruin 260
Ruine 260
Ruisseau 68, 98
Ruissellement 276
Ruissellement en nappe 65
Ruisselet 98
Rumpf 118, 264, 359, 360
Rumpfebene 361
Rumpffläche 264, 270, 360
Rumpfflächentreppe 79
Rumpfgebirge 360
Rumpfhorst 361
Rumpflandschaft 361
Rumfplatte 361
Rumpfrestberg 361
Rumpftreppe 360
Run-off 10
Rundbuckel 160
Runddorf 313
Rundhöcker 160
Rundling 313
Rundgemälde 263
Rundsicht 263
Running water 6
Rupture de pente 115
Rurale 270
Rutschspiegel 204
Rûz 144
Rücken 200
Rückland 18
Rückschreitende Erosion 136
Rücû-i bahir 173
Rüral bölge 270
Rütûbet 270
Rütûbet-i havaiye 156
Rüy'et mesafesi 270
Rüzgâr 270, 343
Rüzgâr aşındırması 270
Rüzgâr biriktirmesi 270
Rüzgâr cilâlaması 270
Rüzgâr çakılı 270
Rüzgâr dalgaları 270
Rüzgâr erozyonu 271
Rüzgâr gülü 271, 343
Rüzgâr ıskalası 36, 271
Rüzgâr kıran 344
Rüzgâr ölçmesi 271
Rüzgâr sistemleri 271
Rüzgâr sür'ati 344
Rüzgâr şiddeti 271
Rüzgâr yeğinliği 271

S

Saat 272
Saat dilimleri 272, 365
Sabah yıldızı 74
Saban 72, 272
Saban tarımı 272
Sâbit aralık 116, 123
Sable 218
Sacktal 77
Saçak-sel 272
Saçak-su 272
Saçlı higrometre 272
Saçlı nemölçer 248, 272
Safha 63, 126, 127, 272
Sağanak 272, 331
Sağanak yağmurlu hava 42
Sağlık kaynağı 184
Sağlık kaynakları 272
Sâha 12
Sâha-i münhedime 76, 272
Sâhil 209, 273
Sâhil cereyanı 209
Sâhil eksibesi 210
Sâhil hattı 209, 273
Sâhil İtikâl ovası 209
Sâhil İtikâl sahrâsı 209
Sâhil kordonu 209, 210
Sâhil mıntakası 209, 273
Sâhil patformu 87, 189, 209
Sâhil-i bahir 94
Sahrâ 77, 258, 273
Sahrâ-i mütemevvic 336, 360
Sahre 227, 273
Sahrınc 106, 274
Sâika 356
Sailing 345
Saillants 325
Saillants des continents 189
Saisons 240
Sakf 67
Sâkinler 111, 273
Sâkinül kehf 233

Sakî çanak 273
Sakî çöküntü alanı 76
Sal 273
Sâl 273, 356
Salâbet 273, 277
Salgın 273
Salınımlı akış 238
Salınma 273
Salients 325
Salients "of continent" 189
Salina 319
Saline 319
Saline-dust 75
Salinité 320
Salinity 320
Sâlnâme 273, 357
Salt 319
Salt dome 319
Salt evaporater 319
Salt lake 319
Salt nemlilik 26, 273
Salt marsh 319
Salt plug 228
Salt yaş 273
Salty soil 320
Salty steppe 319
Salty water 320
Salz 319
Salzboden 75, 320
Salzgarten 319
Salzgehalt 320
Salzlösungen 75, 319
Salzpfanne 319
Salzpflanzen 319
Salzsee 319
Salzsprengung 75, 319
Salzstaub 75
Salztaubboden 75
Salzsteppe 319
Salzstock 228, 319
Salzsümpfe 319
Salzwasser 320
Saman 273
Saman-uğrusu 273
Samanlık 115
Samanyolu 198, 273, 274
Sammeltrichter 312
Samun 274
Samyeli 78, 180, 274
Sanavberiye 166, 274
Sanavberive ormanı 65, 166
Sanayi 118
Sanayi mıntakaları 118
Sanayileşme 118
Sand bar 209, 315
Sandbad 218
Sandbank 219
Sand-dune 219
Sanddüne 219
Sander 274
Sandhose 160, 218
Sandpflanzen 219
Sand-pipe 179
Sândr 274
Sandschliff 219
Sandstein 219
Sandstone 219
Sandstorm 218
Sandsturm 218
Sapkıntaş 5
Sapkıntaşlar 274
Sapropel 73, 274
Sapropélique 73
Sapropelit 73
Sarkıt 89, 233, 274
Sarmaşıklar 274
Sarnıç 106, 274
Sarp 274
Sarsılma alanı 98
Sarsıntı bölgeleri 274
Satellit 323
Satellite 323
Satelliten 323
Sathı arz 275
Sathı bahir 28, 95, 275
Sathı mâil 9, 275
Sattel 16, 198, 208
Sattellinie 208
Sättigung 108
Sättigungspunkt 108
Sättigungszustand 108
Saturated 108
Saturation 108
Saturation point 108
Saturé 108
Säugetiere 237
Saumâtre 1
Saumâtre (eaux-) 320
Saumweg 184
Sauvage 329
Savak 4, 275
Savan 275
Savana 4
Savane 4
Savrulma (kar) 228
Saw-cut valley 205
Sayd 22
Saydam 337
Sayf 275, 341
Sayfiye 275, 342
Sâye 142
Sâyebân 66
Sayım günü 251
Saymaca izdüşümler 275
Sayyib 42
Scale of earthquake 98
Scalling off 287
Scaphandrier 88
Scarp 36
Scarpland 297
Schafe 214
Schaltjahr 18
Scharfe Gipfel 200

Scharung 67
Schatten 142
Schattenberg 225
Schattenmesser 148
Schattenpflanze 142
Schattenplastik 332
Schattenseite 225
Schaumkalk 263
Schaukelwellen 278
Scheitelpunkt 34
Schelf 295
Schelfmeere 280
Schenkel 208
Schicht 194, 296
Schichtflut 65
Schichtgesteine 315
Schichtkamm 297
Schichtquelle 297
Schichtstufe 297
Schichtung 297
Schichtvulkane 298
Schief 114
Schief laufende Linie 231
Schiefe Ebene 114
Schiefer 211, 296
Schieferung 296
Schield 182
Schiffahrt 134
Schiffahrtskunde 134
Schirokko 283
Schist 211
Schiste 211, 296
Schistosité 296
Schistosity 296
Schlacke 101
Schlaf 323
Schlafkrankheit 324
Schlamm 65
Schlammregen 47, 65
Schlammsprudel 65
Schlammvulkane 65
Schleuse 183
Schlicht 112
Schlichtheit 112
Schlick 29
Schliffgrenze 253
Schlingpflanzen 274
Schlitten 210
Schlucht 42
Schlundloch 290
Schlussstein 208
Schmelzwasser 120
Schmutz 65
Schnee 184
Schnee-Erosion 186
Schnee-Erosionswanne 187
Schnee Zistern 185
Schneeabwehen 186
Schneeanwehungen 228
Schneebedeckt 131, 190
Schneedecke 186
Schneefall 187
Schneefang 185
Schneeflocke 222
Schneefrei 131
Schneegrenze 186
Schneeheit 191
Schneemensch 185
Schneeregen 291
Schneeregion 190
Schneeschaufel 185
Schneeschuh 136
Schneesturm 311
Schneetreiben 186, 228
Schneeverwehung 191
Schneewasser 187
Schneewetter 191
Schnitt 200
Schnittfläche 200
Scholle 199, 275, 296
Schollen 202
Schollengebirge 203, 204
Schollenüberschiebung 199
Schott 296
Schraffen 301
Schräglauf 231
Schreibpegel 134
Schritt 2
Schrittzähler 3
Schrumpfungstheorie 58
Schubdecke 261
Schulter 253
Schummerung 142, 332
Schuppenstruktur 39
Schuppung 38
Schutt 109
Schutthalde 124
Schuttkegel 124
Schwache Formen 337
Schwächelinien 203
Schwarzerde 70, 189
Schweifsterne 225
Schwelle 123
Schwemmkegel 39
Schwerkraft 347
Sciences naturelles 104
Scirocco 283
Scoria 101
Scorie 101
Scratched boulder (glacier-) 74
Sculpture 238
Sculpture of land 258
Sea 91
Sea breeze 95
Sea cave 87
Sea-chart 94
Sea-foam 232
Sea fog 210
Sea ground 94
Sea-map 94
Sea level 95
Sea-route 95

Sea-sickness 95
Sea-water 95
Seaquake 93
Seasons 240
Seatled 351
Seawards 95
Sebha 275, 299, **319**
Sebze 275
Sebze bahçeleri 27
Sebze bahçesi 275
Sec 75
Section transversale 118
Sed 278
Sedefî cemed 202, 275
Sédentaire 351
Sedimanlar 275
Sedimentary rocks 316
Sedimentation 316
Sédimentation 316
Sedimentgesteine 315
Sédiments clastiques 205
Sédiments détritiques 205
Sédiments littoraux 280
Sédiments marins 280
Sédiments meubles 85
See 141
Seebeben 93
Seekarte 94
Seeklima 94
Seekrankheit 95
Seengebiet 143
Seenkunde 142
Seepage 282
Seenpoljen 142
Seewärts 95
Seeweg 95
Seewind 95
Sefine 134
Segeln 345
Sehâb 48
Sehâbiyet48, 275
Seiches 278
Seilbahn 309
Seilbrücke 308
Séisme sous-marine 93
Séisme "volcanique" 333
Seismic field 97
Seismic regions 274
Seismische Region 97
Seismische Wogen 97
Seismisches Feld 97
Seismograph 284
Seismogram 284
Seismogramm 284
Seismologie 97, 284
Séismologie 97
Seismology 97, 284
Seltenerosion 333
Seki 87, 275
Seki düzlüğü 275
Seki sırası 275
Sel (Fr. tuz) 319
Sel 127, 276
Sel yarıntısı 276
Sel yatağı 127, 236, 276
Selcik yarıntısı 276
Selcik yarıntıları 337
Selinti 276
Selinti suları 136, 272
Sellenme 276
Selli yağmur 272, 276, 331
Selli yağmurlar 42
Semâ 140, 141, 276
Semaine 151
Semmî nebâtat 5
Semt-i kadem 24
Semtürre's 34, 276
Semtürre's yağmurları 34
Sene 276, 356
Sene-i kebîse 18, 276
Senelik vasatî 358
Sénilité (stade de-) 132
Senken 78
Senklinal 208, 276, 308
Senkung 12, 75, 76
Senkungsgebiet 76
Senkungsküste 77
Senkungssee 76
Senkungstrog 179
Sentier 60
Sentier à piétons 338
Separation 25
Séparation 25
Ser 276
Şerâb 161
Sérac 276
Seracs 276
Séracs 276
Serak 276
Seraks 276
Serâp 127, 161, 276
Serbest akıntı 276
Serbest liman 277
Serbest menderes 277
Serc-i bâriz 198
Seretân medârı 345
Sergi 277
Sergüzeşt 277, 278
Seri 281
Seri' cereyan mahalli 63
Serie 281
Série 277
Seriler 128
Serin kat 161
Serir 64
Serracs 276
Serre 231, 276
Sertqan 243, 277
Sertlik 277
Sertlik ıskalası 277
Serüven 278
Service aérien 156

Sesshaft 351
Seş 278
Set 278
Set gölü 278
Set resifleri 239
Setli ırmak 278
Seuche 273
Seuil 123
Severe winter 188
Severed spur 71
Seviye değişikliği 202
Seviye-i bahir 95
Seyâhat 137
Seyahat etmek 138
Seyâhat-nâme 278
Seyelân 276
Seylâb 278
Seyri münharif hattı 231
Seyrimüstakim hattı 256
Seyrüsefer 316
Seyyâr 278
Seyyâr asgarî 137
Seyyâr eksibe 138
Seyyâr minimumlar 137
Shading 142, 332
Shadow 142
Shady side 225
Shallow 281
Shallow seas 280
Shapping 38
Sharp "crest" 200
Shearing 349
Sheep 214
Sheep barn 4
Sheetflood 65
Shelf 295
Shelf seas 280
Shelter 31
Shield 182
Shoal 281
Shooting star 141, 239
Shore 209
Shore-drift 209
Shore dune 210
Shore-ice 93
Shore sediments 280
Shorline 209
Shorline of submergence 35
Short grass 72
Shott 296
Shoulder 253
Show-room 277
Shower rain 276
Shrub 64
Shrubbery 64
Sıcak alm 12, 279
Sıcak cephe 279
Sıcak hava dalgası 279
Sıcak kat 161, 279
Sıcak kaynak 184, 279
Sıcak kuşak 148, 162, 167, 222, 279
Sıcak su 197
Sıcak sular 237, 279
Sıcaklık 163, 279
Sıcaklık aykırılığı 122
Sıcaklık farkı 280
Sıcaklık tersinmesi 280
Sıcakölçer 279
Sıfır meridyeni 144
Sığ (yerler) 94
Sığ-deniz adaları 280
Sığ-deniz dipleri 295
Sığ-deniz oluşuğu 280
Sığ-deniz tortulları 281
Sığ-deniz yığıntısı 281
Sığ-denizler 92, 280
Sığ yer 281
Sığlık 2, 281
Sıkışık kıvrım 281
Sıkışık kıvrımlar 136, 208
Sınır 281
Sıra 281
Sıra köy 216, 281
Sıradağlar 59, 281
Sırt 281
Sırtlar 92
Sırtlı dağlar 108
Sıtma 281
Sıyrık yer 140
Sızıntı 282
Sızıntı yerleri 282
Sızma 282, 310
Si'a 14, 135
Sial 282
Side 199, 204, 208
Sides 202
Sideral day 357
Sideral year 357
Sideral yıl 282
Siderisches Jahr 357
Siedeln 352
Siedlung 351
Siedlungsgeographie 352
Siedlungskunde 352
Siedlungsnamen 352
Sihan 182
Siklon 282
Silicification 282
Silisleşme 282
Silizifikation 282
Sill 282
Sillon 190
Silo 282
Silsile-i cibâl 281, 282
Silt 29
Sima 282
Simoon 274
Simoun 274
Sinantrop 16
Sink 290
Sink dolina 76
Sink-hole 290

Sink-hole pond 293
Sinni nisbî 283
Sinodik ay 23, 24
Sinoptic chart 283
Sinoptik harita 155, 283
Sinoptik haritalar 155
Sinterterrasse 75
Sinterrasse 75
Sintflut 57
Siper-i sâika 356
Sirk 52, 283
Sirk gölü 52
Sirocco 283
Siroko 283
Sirro-stratüs 50
Sirüs 48
Sirüs bulutları 321
Sis 283
Sisli 284
Sismik deniz dalgası 97
Sismik mıntaka 97
Sismograf 97, 284
Sismogram 284
Sismogramme 284
Sismographe 284
Sismoloji 97, 284
Sismologie 97, 284
Sismometre 97
Sismoskop 97
Site 61, 213
Situation 61, 111
Siyasî coğrafya 284
Sketch 217, 302
Ski 196
Skizze 217
Sklave 214
Skulpturformen 258
Sky 140, 141
Skyscraper 140
Slave 214
Sledge 210
Sleep 323
Sleeping sickness 324
Sleet 291
Slide rock 80
Slikenside 204
Slime 29
Slippery frost 52
Slope 9, 83, 114
Sloudburst 272
Sluice 275
Slump 140
Small groove 358
Small town 198
Small waterfall 63
Smoke 110
Smooth 112
Snow 184
Snow cover 186
Snow-covered 131, 190
Snow-covered "region" 190
Snow-drift 186, 228
Snow-fall 187
Snow-flake 222
Snow-free 131
Snow-line 186
Snow patch erosion 186
Snow-shoe 136
Snow-shovel 185
Snow-water 187
Snowbreak 185
Snowiness 191
Snowline 168, 186
Snowman 185
Snowpit 185
Snowy weather 191
Sociologie 313
Socle 217
Socle continentale 189
Soğrumsama 3, 284
Soğuk alın 12, 284
Soğuk bölgeler 285
Soğuk cephe 284
Soğuk hava 107
Soğuk hava akımı 242
Soğuk hava dalgası 284
Soğuk kat 284
Soğuk kuşak 162, 167, 222
Soğuk kuşaklar 284
Soğuk kutbu 285
Soğuk yel 285
Soğukcul bitkiler 285
Soğukluk 57, 285
Soğuma 164, 285
Soğurma 285
Soğutma 285
Schlental 298
Soil 313
Soil conservation 285
Soil erosion 285, 314
Soil flowage 314
Soil profile 315
Soil science 264, 314
Soins 29
Sokulma 286
Sokulma (magma) 329
Sol 313
Sol "arid" 201
Sol brun 121
Sol gelé perpétuel 107
Solar day 148
Solar eclipse 148
Solar heat 148
Solar system 147
Solar year 149
Solares Klima 148
Soleil 147
Soleil de minuit 131
Solfator 286, 321
Solfatara 321
Solfatare 321
Solifluction 314

Solifluksiyon 286
Solifluktion 19, 314
Solifluxion 314
Sols polygonaux 74
Solstice 145
Solstice d'hiver 206
Solstis 146, 286
Solstitium 145
Soluğan 93, 286
Solution residues 310
Solutions salines 75, 319
Somma 22, 191, 286
Sommeil 323
Sommeil hivernal 206
Sommer 341
Sommerfrische 342
Sommerregen 342
Sommerschlaf 342
Sommertag 342
Sommerweide 257
Sommet 107
Sommet d'une montagne 80
Son-yontuk 286
Son-yontukdüz 286
Sonbahar 150, 158
Sondage 91
Sondaj 91
Sondaj yapma 91
Sondalama 91
Sonne 147
Sonnenaufgang 145
Sonnenberg 145
Sonnenfinsternis 148
Sonnenflecke 148
Sonnenjahr 149
Sonnenlicht 148
Sonnenseite 145
Sonnenstich 147
Sonnenstrahlung 149
Sonnensystem 147
Sonnentag 148
Sonnenuhr 148
Sonnenuntergang 144
Sonnenwärme 148
Sonnenwende 145
Sonnenzeit 148
Sonnig 149
Soulèvement 364
Soulévement en dôme 218
Sounding 91
Source 196
Source bouillonante 57
Source d'affleurement 297
Source jaillissante 57
Source phréatique 298
Source thermale 184
Sources minérales 295
Sous-sol 315, 347
Sous-sol gelé 107
South 149
South-east 149
South pole 149
South-south-east 149
South-south-west 149
South tropic 252
South-west 149
South wind 231
Sosyoloji 286
Soysuzlaşma 287
Soyu sönme 286
Soyulma 287
Soziologie 313
Söküime yeri 140, 287
Sömürge 212, 287
Sömürge kurma 287
Sömürge ürünleri 287
Spalte 336
Speed 158
Speed of flow 11
Spectre solaire 143
Spectrum 143
Speise 345
Spektrum 143, 287
Spéläologie 233
Speleolog 233
Spéléologie 233
Spéléologiste 233
Spéléologue 233
Speleology 233
Speleoloji 233, 287
Spit 183 209
Spitze 108
Split 336
Splitting 67
Sprache 102
Spring 27, 196
Spring of mineral water 166
Spring water 197
Springende Quelle 57
Sprinling 330
Sprudelquelle 57
Sprudelnde Quelle 57
Sprunghöhe 112
Spur 82
Staat 100
Staatsgebiet 326
Stabil 258
Stabil yerler 351
Stabilität 351
Stable 5, 258
Stable area 351
Stachel 101
Stade 63
Stade de maturité 253
Stadium 63
Stadt 293
Stadbevölkerung 294
Stadtbürger 295
Städtebau 293
Städtereinigung 295
Stadtgeographie 294
Stadtkern 294

Stadtklima 294
Stadtluft 294
Stadplan 295
Stadtplanung 293
Stadrandsiedlung 294
Staffelbruch 32
Stage 63
Stagnant "water" 111
Stalactite 274
Stalagmit 102
Stalagmite 102
Stalaktit 274
Stall 5
Standard time 272
Standing waves 278
Star 357
Star-like 357
Star 203
Starrheit 204
Starting scar 287
State 63, 100
Station climatérique 103
Statistics of population 250
Statistique de la population 250
Staub 316
Staubregen 73
Stausee 142
Staubsturm 316
Staubwolken 316
Staukuppe 227
Stausee 278
Stauwerk 56
Stinkindes Wasser 73
Steal 289
Steamer 134
Steep 101, 274
Steppe 45
Steppe halophile 89
Steppe salée 89
Steep-to coast 101
Steepness 102
Stehende Wellen 278
Stehendes Wasser 111
Steigung 269, 358
Steil 101, 274
Steile Abdachung 102
Steile Küste 101
Steiles V-Tal 199
Steilküste 101
Stein 195, 302
Steinbau 304
Steinbruch 303
Steinhaufe 304
Steinig 306
Steinkohle 214, 303
Steinplatte 110
Steinschlagrinne 303
Steinstrom 303
Steinzeit 303
Stellate 357
Step 2, 32, 287
Step fault 32
Step| 45
Steplike erosion surface 360
Steril 328
Sterile 201
Stern 357
Sternatlanten 357
Sterndeutung 19, 357
Sternförmig 357
Sternhimmel 141
Sternkarten 357
Sternkunde 19
Sterntag 357
Sternzeit 357
Stock 228
Stock-exchange 43
Stock-farming 157
Stone 302
Stone age 303
Stony 306
Storchschnabel 263
Storm 127
Störung 46
Störung der wegerechten Lage 111
Strahl 164
Strait 42
Strand 219
Strandbrandung 219
Strandebene 210
Strandplain 210
Strandsee 210
Strandverschiebungen 209
Strasse 42
Strassendorf 359
Strate 194
Stratification 297, 303
Stratification concordante 323
Stratification discordante 324
Stratification entrecroisée 66
Stratification horizontale 113, 296, 332
Stratification oblique 332
Stratigrafi 287, 297
Stratigraphie 297
Stratigraphy 297
Stratosfer 287
Stratovolcano 298
Stratovulkane 298
Stratum 194
Stratüs 48
Strauch 64
Straw 273
Stream 68
Stream development 6
Stream robbing 184
Streamlet 98
Streichen 208, 325
Strenger Winter 188
Strength of wind 271, 344
Stretching 69
Strike 325
Stroh 273

Strom 57
Stromabwärts 11
Stromaufwärts 11
Stromentwicklung 6
Stromgebiet 312
Stromschnelle 63, 158
Stromstrich 158
Strömen 9
Strömung 10
Structural forms 334
Structure 334
Structure disloqué 350
Structure en coussin 338
Structure en écailles 39
Structure faillé 203
Structure monoclinal 114
Structure plissée 208
Structure tabulaire 113
Structures charriées 21
Strudel 48
Strudelloch 49, 100
Struggle of living 338
Struktur 334
Strukturformen 334
Strüktür 287
Studfarm 152
Stufe 32
Stunde 272
Sturm 127
Su 287
Su arıtması 288
Su aşındırması 288
Su-basan taban 288
Su-basan taban ovası 288
Su-batan 288
Su-bilgisi 288
Su-bilimi 288
Su-boyu ağaçlığı 288
Su-boyu ağaçlıkları 130
Su-boyu ormanı 288
Su-boyu ormanları 130
Su-bölümü 108, 288
Su-buharı 289
Su bulma 289
Su-çarkı 289
Su-çıkan 289
Su-değirmeni 289
Su-derleme 289
Su-dolaşımı 145, 289
Su-düşen 289, 296
Su-geçirmez 132
Su-gücü 289, 290
Su-gücü fabrikası 290
Su-hortumu 290
Su-küre 290
Su mecrâsı 290
Su ölçmesi 290
Su sağlama 290, 291
Su süpürmesi 19, 96, 290
Su tasfiyesi 290
Su taşıtı 273
Su temini 290
Su toplama yeri 90
Su-türbini 290
Su-uçtu 295
Su-yatağı 290
Su yığını 228
Su-yutan 143, 290
Subarktische Tiefdruckzone 223
Submarine eruption 94
Submarine valley 94
Submarines Tal 95
Submerged mountains 35
Submerged valley 35
Subölümü 163
Subölümü çizgisi 44
Subpolar low 223
Subsidence 12, 75, 76, 78, 259
Subsidence "region" 76
Subsoil 315, 347
Subsoil water 347
Sub-tropical region 109
Subtropisches Klima 109
Suburb 294
Sud 149
Sud-est 149
Sud-ouest 149
Sud-sud-est 149
Sud-sud-ouest 149
Sudan çıkma 36, 290
Sudan çıkmış kıyı 290
Suhûnet 279
Suhûr 195, 227, 290, 291, 304, 305
Suhûr-i camemiye 160
Suhûr-i indifâiye 268
Suhûr-i müstehale 33
Suhûr-i mesksûre 205
Suhûrun tecezzî ve tahallülü 322
Suintement 282
Sulama 6, 291, 330
Sulama kanalı 183
Sular bilgisi 291
Sular yarımküresi 188, 291
Sultry 42
Sulu kar 187, 291
Sulu-sepken 185, 291
Summer 341
Summer day 342
Summer rain 342
Summer resor 342
Summer sleeping 342
Summit 80, 108
Sumpf 34
Sumpffieber 281
Sun 147
Sundial 148
Sun-dried brick 199
Sun'i sulama 292
Sun'i taraça 292, 334
Sunken block 77
Sunken massive 76
Sunlight 148
Sunny 149
Sunny side 145

Sunrise 145
Sun's rays 148
Sunset 144
Sunshine 148
Sunspot 148
Sunstroke 147
Superadded 356
Superficie 364
Superficies 364
Superposed valley 119
Supersaturated 176
Suralimentation 20
Surcreusement 20
Surf 68, 87, 219
Surface d'aplanissement 361
Surface d'érosion 200, 361
Surface d'érosion étagée 360
Surface de faille 205
Surface de la terre 355
Surface plane rocheux 332
Surface-water 355
Surimposed 356
Surpopulation 250
Surproduction 20
Sursaturé 176
Süsswasser 307
Suya-dalma 292
Suyu dağıtma 291
Suyu fışkırtma 291
Suyu kapte etme 289
Suyun buz bağlaması 49
Sübsekan akarsu 292
Sübtropikal iklim 292
Süd 149
Südlicher Polarkreis 149
Südlicht 149
Südost 149
Südpol 149
Südsüdost 149
Südsüdwest 149
Südwest 149
Südwind 231
Sühunet 292
Süngertaşı 292
Süpürülme 20, 96, 292
Sür'at-i cereyân 11, 158
Sürekli eğim 11, 83
Sürekli inliş 100, 292
Sürfüzyon 202
Sürtünerek kayan 204
Sürtünme 11, 292
Sürtünme breşi 292
Sürtünme breşleri 205
Sürtünmeler 123
Sürünme 292
Sürüntü 64, 292
Sürüntü mili 292, 293
Sürüntüler 39
Sütre-i nebatiye 41, 293
Süzekli göl 293
Swamp 34
Swell 123, 288
Swirl 48
Swirling water 49
Synclinal 308
Synklinale 308
Syncline 308
Synoptic chart 155
Synoptische Wetterkarte 155, 283
Systeme 129
Système solaire 147

Ş

Şafak 293, 300
Şahit tepe 293, 301
Şaibe-i şems 148
Şamandıralar 94
Şa'riyet 200, 293
Şark 105, 293
Şarlak 68, 293
Şaryaj 20, 21, 293
Şaryaj napı 21
Şaryaj örtüsü 293
Şaryajlı yapı 21, 293
Şebeke-i miyâhiye 6
Şebnem 74, 293
Şeçer 3
Şeffâf 337
Şehir 293
Şehir coğrafyası 294
Şehir çekirdeği 61, 293, 294
Şehir-dışı mahaller 294
Şehir halkı 294
Şehir havası 294
Şehir-içi demiryolu 295
Şehir nüvesi 294
Şehir planı 295
Şehir temizliği 295
Şehir yerleşmesi 201
Şehircilik 293
Şehire akın 295
Şehire göçme 216
Şehirlere göçme 139
Şehirli 295
Şehr-i kamerî 23
Şelâle 68, 295
Şelf 189, 295
Şellâle 57, 289, 295
Şems 147, 295
Şems-i şitâ 206, 296
Şibih cezîre 295, 336
Şifâlı kaynaklar 184, 295
Şimâl 225
Şimâl-şimâli garbî 226
Şimâl-şimâli şarkî 226
Şimâli 43, 226
Şimali garbî 226
Şimâli şarkî 226
Şimendifer 91
Şimşek 64
Şist 211, 296
Şistilik 296
Şistiyet 296

Şitâ 205, 296
Şole 199, 296
Şot 296, 319
Şuâ 164, 296
Şuâvârî uzanış 296, 357

T

Tabaka 194, 296
Tabaka basamağı 297
Tabaka başı 297
Tabaka bilimi 297
Tabaka dalışı 88, 297
Tabaka doğrultusu 325
Tabaka doruğu 297
Tabaka dizileri 208
Tabaka kalınlığı 297
Tabaka kaynağı 297
Tabaka meyli 88, 297
Tabaka tümlemesi 213, 297
Tabaka yüzü 296
Tabakalanma 296, 297
Tabakalar dizisi 296
Tabakaların buruşmaları 207
Tabakaların kıvrılması 208
Tabakaların yerinden oynaması 104
Tabakalı vanardağ 298
Tabakanın sihanî 182
Taban düzeği 20
Taban karşısı 16, 298
Taban konglomerası 298
Taban seviyesi 19, 20, 298
Taban-suyu 34, 298
Taban-suyu kaynağı 196, 298
Tabanlı vâdi 298
Tabansız vâdi 199
Tâbi 334
Tâbi dere 299
Tâbi nehir 212
Tabiat 104, 299
Tabiatı koruma 299
Tabiî 104, 299
Tabiî âbide 104
Tabiî coğrafya 104
Tabiî ilimler 104
Tabiî gaz 41
Table 235
Table-mountain 235
Tableland 113, 235
Tache solaire 148
Tafel 235
Tafelberg 235
Tafelland 113
Tafelrumpf 113
Tag 144, 146
Tagayyürât 46
Tagelohn 145
Tagelöhner 145
Tageszeit 146
Täglich 150
Tahaccür 299
Tahalliül 299
Tahavvülât-ı havaiye 155
Tahıl 299
Tahlil 14, 78
Tahmin-i hava 156
Tahrîb eşkâli 358
Tahrîr-i nüfûs 250, 299
Taht- 299
Tahtelarz mecrâ 192
Taht-el-bahir indifâ' 94
Taht-el-bahir vâdi 94
Taht-el-bahir zelzele 93
Taht-ez zemin 315
Taht-medârî iklim 109
Taifune 307
Taiga 307
Taillis 30
Takabbuz nazariyesi 58
Takılma 300
Takımada 2, 59, 299
Takım-yıldız 62, 299
Takır 42, 299, 319
Takke buzulu 300
Takke cümûdiyesi 300
Takma-ev 300
Takvim 300
Takye cümûdiyesi 164
Takyr 299
Tal 327
Talaue 327
Talebene 288
Talgletscher 327
Talhang 332
Tâli deniz 212
Tâli volkan mahrutu 115
Talmäander 327
Talsperre 56
Taltrog 253
Talus cone 124
Talus continenetal 187
Talveg 38, 300
Talweg 38, 300
Talwind 328
Talzug 327
Tan 300
Tan ağartısı 300
Tan-yeli 301
Tan-yeri 146, 300
Tanık-tepe 301
Tanıtma cezîreleri 17, 301
Tanzifât 295
Taraça 275, 301
Taramalar 301
Tarım 301
Tarım bilgisi 3, 301
Tarım coğrafyası 301
Tarım işçisi 302
Tarım meteorolojisi 240
Tarih çeşitleri 302
Tarih değiştirme hattı 144
Tarih öncesi 16, 302
Tarihî coğrafya 302

Tarik 359
Tarîk-i bahir 95
Ta'riye 290, 292
Tarla 115, 174, 302
Tarla açmak 302
Tarlanın bitekliği 328
Tarlanın verimliliği 328
Tarzı tevezzû 85, 302
Tas de pierres 304
Taslak 302
Tasvir 38, 302
Taş 195, 302. 303
Taş bilimi 303
Taş-çağı 303
Taş-çığı 303
Taş durusu 303
Taş kırıntıları 303
Taş-küre 306
Taş nemliliği 303
Taş ocağı 303
Taş-oluk 303
Taş ufalanması 322
Taş tortusu 304
Taş yapı 304
Taş yığını 304
Taşıma 304
Taşınma 304
Taşıt 304
Taşıtlar 304
Taşkın 304
Taşkın alanı 276, 304
Taşkın ovası 304
Taşkın yatağı 304
Taşkınlar 143
Taşkömürü 214, 303
Taşlar 195, 303, 304, 305
Taşlar bilimi 227
Taşlaşma 128, 306
Taşlaşmış adam 128
Taşlaşmış canlılar 306
Taşlı(yer) 306
Tatabbuk 297
Tatlı eğim 306
Tatlı su 307
Tau 74
Taucher 88
Tauen 120
Taupunt 74
Tava 106. 307
Ta'viz cereyanı 96
Tayf 307
Tayf-ı şemsi 143
Tayfûn 160. 307
Tayga 307
Taygalar 307
Tayyare 321
Tayyâre meydanı 322
Taze kar 131
Tazelenmiş kırık 336
Tazyik 32, 307
Tazyik-i nesimî 155
Tchernoziom 70
Teâkûs 119, 307. 310
Teâkûs-i avârız 354
Teâkûs-i suhûnet 280
Tebahhur 47. 307
Teberrüd 285, 307
Tebrîd 285
Tecemmuat-ı nebatiye 41
Tectonic 180
Tectonic earthquake 350
Tectonique 180
Tedkik 17
Tefahhum 214
Tefcir 5, 110
Tefcir havzası 5
Tefellüs 287
Tehaccür 306
Tekâsüf 307, 358
Tekdüzen 307, 343
Teke dönencesi 252
Teker 308
Tekerlek 308
Tekne 208, 308
Tekne vâdi 308
Teknoleşme 308
Tektonik 180 308
Tektonische Beben 350
Telâkî 67
Telefon 309
Téléphérique 80
Telephon 309
Téléphone 309
Television 309
Televizyon 309
Télévision 309
Tel-köprü 308
Tell 161, 309
Telli demiryolu 309
Telli tren taşıtı 80
Telli-trenler 80
Temelli göçme 139
Temp 155
Temperate climate 161
Temperate zone 162, 256
Temperature 279
Température de la terre 165
Température froide 285
Temparature inversion 280
Température moyenne annuelle 358
Temperaturumkehr 280
Tempête 127
Tempête de poussière 316
Tempête de sable 218
Temporär (Schnee) 131
Temporary snow 131
Temps 365
Temps géologiques 177
Temps neigeux 191
Te'nis 168
Tent 63
Tent of nomad 252
Tente 252, 63
Tenvir 163

Tepe dizisi 309
Tepecik 309
Tepe 307
Tepelik 309
Tepelik yer 309
Tepki 10, 309
Tepki alanı 10, 209, 309
Terâküm 106, 356
Terâküm nazariyesi 9
Terâküm ovası 7, 39
Terâküm sahilleri 39
Terâküm-i cümûd 52
Teras 275, 309
Tereffu' 364
Teressüb 75, 316
Teressübât 330
Tereşşuh 282, 309, 310
Terminal moraine "region" 260
Termometre 279
Terra rossa 205, 310
Terrace 275
Terrain 18, 128, 253
Terrain accidenté 170
Terrain cultivé 174
Terrain inculi 174
Terrain nu 342
Terrain plat 113, 341
Terrasse 275, 309
Terrasse artificielle 334
Terasse de culture 334
Terrases de travertin 75
Terrasse fluviale 8
Terrasse rocheuse 196
Terre 354
Terre noire 189
Terre rouge 205, 310
Terre saline 320
Terres australes 22
Terrigene Sedimente 281
Terrigenous sediments 281
Territoire 310, 326
Territorial waters 189
Territorialgewässer 189
Territorium 310, 326
Territory 310, 326
Territoryum 310
Terselme 119, 307, 310
Terselmeler 136
Terselmiş yerşekli 310
Tersiyer 248, 310
Tertiaire 310
Tertiär 310
Tertiary 310
Tesirât-ı riyâhiye 269
Teshin 163
Tesviye etme 113
Tesviye münhanisi 124
Teşcîr 4
Teşekkûlât 253
Teşekkül-i cibâl 82
Teşekkül-i cibâl ve kıt'a 81
Tethys 179, 310
Tetraeder 310
Tetraedr 310
Tétraèdre 310
Tetradehral 310
Teufe 103
Textile 105
Textile industry 105
Textilindustrie 105
Textur 105
Texture 105
Tevâfuk 323
Tezâyüd-i nüfûs 249
Tezek 311
Thalweg 38, 300
Thaw 120
Théorie d'accumulation 9
Théorie de nappe de charriage 261
Teorie of accumulation 90
Theorie of continenetal drift 188
Theory of nappe 261
Theory of regelation 346
Thermalbad 184
Thermalbäder 279
Thermales 279
Thermalquellen 279
Thermen 184, 279
Thermometer 279
Thermomètre 279
Thickness 182
Thistle 257
Thorn 101
Thorny 101
Thorny "bush" 102
Thread 272
Through 208
Throw 112, 202
Thrust structures 21
Thunder 140
Thunderbolt 356
Thunder-shower 43
Thunderstorm 42
Tıkaç 311
Tın 242, 311
Tınlı toprak 242
Ticaret 311
Ticaret coğrafyası 311
Ticaret filosu 311
Tide gauge 134
Tide pole 134
Tiden 132
Tidenhub 133
Tides 132
Tiefbohren 91
Tiefdruck (-Gebiet) 12
Tiefe 98, 100
Tiefebene 78
Tiefenerosion 100
Tiefengesteine 100
Tiefland 78
Tiefscholle 199, 203

Teşemmüs 147
Tiere 158
Tiergarten 157
Tiergeographie 157
Tierkunde 157
Tierra caliente 279
Tierra fria 284
Tierwanderungen 157
Tierwelt 157
Tierzucht 157
Timber 199
Timber line 3
Time 365
Tipi 185, 187, 311
Tissage 105
Titreşme 273, 312
Titreşmeler 96
Tjale 107, 312
Tjale pérenne 107
To dung 144
To emigrate 139
To germinate 73
To manure 144
To plough 72
To rejuvenate 134
To wander 138
Toit 67
Toit flat 112
Toktağan kar 312
Toktağan karlar 181
Tol 4
Tombolo 312
Ton 210
Tonig 211
Tonnerre 140
Toplak 6, 312
Toplanma bölgesi 312
Toplu 228
Toplu dağlar 228, 312
Toplu damar 88
Toplu göçler 157
Toplu görünüş 263, 312
Toplu hareketler 313
Toplu kesit 25, 313
Toplu köy 216, 313
Toplu resim 263
Toplum bilimi 313
Topoğraf 313
Topoğrafya 313
Topoğrafya haritası 313
Topographe 313
Topographer 313
Topographic map 313
Topographic survey 153
Topographie 313
Topographie karstique 192
Topographische Karte 313
Topography 313
Topologie 313
Topoloji 313
Toponimi 313, 347
Toponomastik 313, 347
Toponymie 313, 347, 352
Toponymy 313, 347, 352
Toprağı işleme 313
Toprak 313
Toprak akması 19, 314
Toprak-altı 315
Toprak aşınması 314
Toprak bakımı 29
Torpak bilimi 314
Toprak dam 112
Toprak erozyonu 314
Toprak katları 315
Toprak kazanma 315
Toprak keseği 199
Toprak kesiti 314, 315
Toprak korunması 315
Topraktan faydalanma 315
Topuk 5, 315
Topyekûn hareketler 315
Toriuk 209, 315
Tornado 160, 315
Tornado belt 315
Tornado kuşağı 315
Torrent 90, 276
Torrenten 276
Torrential river 90
Torrid zone 279
Tortul taşlar 315
Tortulanma 9, 316
Tortulanma alanları 213
Toteis 259
Toundra 318
Tourbe 318
Tourbière 34, 318
Tourbillon 48
Tourbillon (de vent) 194
Tourbillon de neige 311
Tourisme 318
Tourmante de neige 311
Town 293
Town people 294
Town planning 293
Townplan 295
Townsman 295
Toz 75, 218, 316
Toz bulutu 316
Toz-duman 316
Toz fırtınası 314, 316
Toz kar 218, 228, 316
Trabanten 323
Tracks of cyclones 137
Trad-winds 13
Trade 311
Trads winds 13
Trads winds (system) 13
Trafik 316
Tragacanth shrub 200
Tragant 200
Tragantstsrauch 200
Tragbares Haus 300

Tragfähigkeit 355
Trail 338
Traineau 210
Trajectoires des cyclones 137
Tranchée 337
Trans- 261, 316
Transatlantik 134
Transcontinental "railway" 187
Transgression 94
Transgresyon 36, 94, 316
Transhumance 316, 317, 340
Transhumant 139, 340
Transhümans 316, 340
Transit 132, 317
Transition "climate" 132
Transkontinentalbahn 187
Translucent 337
Translucide 337
Transport 304
Transport téléphérique 80
Transportation 304
Transversal 118, 317
Transverse 118
Transverse coast 119, 325
Transverse faulting 118
Transverse island 118
Transverse ridge 118
Transverse strait 118
Transverse stream 118
Transverse valley 119
Traverten 317
Travertin 317
Travertine terrace 75
Tree 3
Treenursery 102
Tremblement d'éffondrement 76
Tremblement de terre 96
Trench 197
Trend 325
Trend-line 208
Tributary 212, 334
Trickle 272
Trift 276
Triftgeld 257
Triftströmung 276
Trinkkuren 166
Trinkwasser 166
Trocken 201, 220
Trockenboden 201
Trockene Jahreszeit 221
Trockenfarm 222
Trockenfarmsystem 222
Trockengebiet 220
Trockengürtel 221
Trockenheit 221
Trockenlawinen 227
Trockenpflanzen 221
Trockensee 131
Trockensteppe 89
Trockental 222
Trockenzeit 221
Trogladitler 317
Troglodyte 233
Trogtal 253
Tromb 317
Trombe 48, 160, 218, 317
Trombe d'eau 290
Trombe de mer 290
Tropenklima 117
Tropenländer 317
Tropenzone 109
Tropfen 88
Tropfstein 89
Tropic 109
Tropic of Cancer 345
Tropic of Capricorn 252
Tropical grassland 4
Tropical "regions" 317
Tropical rainforest 30
Tropik gün 317
Tropikal iklim 109, 317
Tropikal ülkeler 317
Tropique 109
Tropique de capricorne 252
Tropique du cancer 345
Tropisches Klima 109
Tropofit 317, 323
Tropophyte 323
Troposfer 156, 317
Troposphäre 317
Troposphere 317
Troposphère 317
Trouble "fleuve" 47
Trough 308
Trough-valley 253
Truck garden 275
Trüb 47
Trübe "Fluss" 47
Trümmergesteine 205
Tschernosem 70
Tsunami 93, 97, 317
Tuf (-volcanique) 320
Tuf calcaire 263
Tufa 263
Tûfan 57, 102, 317
Tûfânâsa yağmur 272, 276, 317
Tûfânâsa yağmur devri 331
Tufas 320
Tuff 320
Tuff calcaire 212
Tuffe (vulkanische-) 320
Tuffkegel 320
Tuffstein 212
Tuğla 199, 317
Tuile 211
Tûl 44, 317
Tûl derecesi 44, 317
Tûlânî 18, 44, 317
Tûlânî ada 44
Tûlânî hattı bâlâ 44
Tûlânî inşikak 45
Tûlânî nehir 44
Tûlânî sahiller 45
Tûlânî sevâhil 45

Ṭûlânî vâdi 45
Tulû' 145
Tulû-ı şems 145
Tunami 97
Tuncuklama 206
Tunç çağı 91, 318
Tundra 318
Turba 34, 214, 318
Turba bataklığı 318
Turbid "river" 47
Turbidity 47
Turbidness 47
Turbine 290
Turf 72
Turfanda 318
Turfandacılık 318
Turizm 318
Tutulma 318
Tutulma çemberi 115, 318
Tutulma düzlemi 318
Tuyûr 223
Tuz 319
Tuz billûrlaşması 319
Tuz çatlatması 319
Tuz çiçeklenmesi 319
Tuz kabuğu 320
Tuz kütüğü 319
Tuzcul bitkiler 75, 319
Tuzla 31, 219, 319
Tuzlu bataklık 296, 319
Tuzlu bozkır 45, 319
Tuzlu çanak 319
Tuzlu oriyikler 75, 319
Tuzlu göl 319
Tuzlu su 320
Tuzlu sular 295
Tuzlu toprak 320
Tuzlu tozlar 75
Tuzlu-tozlu topraklar 75
Tuzluluk 51, 320
Tuzlumsu su 1
Tuzlumsu sular 320
Tüf 320
Tüf tepesi 320
Tülbulut 50
Tümlemo 320
Tümleyici tabakalar 320
Tümsek 321
Türâb-i nebâtî 313
Tütme 286, 321
Tütme dönemi 321
Tüybulut 48, 321
Twilight 12
Types de climats 168
Typhon 307
Typhoon 307

U

U-biçimli (vâdi) 205, 253
U-shaped 253
U-Tal 253
Ubac 225
Uc bölgeler 321
Uc gölü 163, 321
Uçak 321
Uçak alanı 322
Uçma meteorolojisi 322
Uçurum 322
Uçurumlar 252
Ufalanma 322
Ufalanmalar 75
Ufer 8
Uferbau 210
Ufki bünyeli arazi 113
Ufk-i mer'i 70
Ufuk 15, 25, 70, 143
Ulaştırma 322
Ulaştırma coğrafyası 322
Ulu-deniz 253
Ulûm-i tabiiye 104
Uluslararası ırmaklar 323
Umgekehrtes Relief 310
Umk 100
Umkehr 310
Umk-i bahir 94
Umkî îtikâl 100
Umkî morenler 103
Umkî suhûr 100
Umlaufberg 71
Umumi coğrafya 135
Unconformity 324
Unconformity angular 324
Uncultivated land 174
Underground stream 192
Undulation 207
Undurchlässige (Gesteine) 131
Undurchlässigkeit 132
Unemployment 175
Unfruchtbar 328
Unfruchtbarkeit 329
Unfruitful 328
Ungebrannte Ziegel 199
Univers 1
Universe 1
Unland 174
Unruhiges Gelände 170
Untergrund 315, 347
Underground railway 347
Unterirdischer Karst 261
Unterlauf 200
Unterlauf der Flüsse 19
Untermeerische Eruption 94
Untermeeriche Rinne 94
Untermeeriches Tal 94
Unterströmungshypothese 103
Untertauchküste 35
Untiefe 281
Up-stream 11
Upbuilding 106, 356
Updoming 218
Upfold 208

Upland 256, 363
Upper course 200, 362
Urbanisme 293
Urbargemachtes Land 214
Ubarmachen 214
Urgeschichte 302
Uroberfläche 71
Ursprungstrichter 312
Urwald 30
Useable water 218
Usine 290
Uyarca 317, 323
Uydu 23, 147, 323
Uyma 2, 324
Uymaz duruş 324
Uymaz tabakanlama 324
Uymazlık 324
Uymazlık yüzeyi 324
Uyumlu akarsu 324
Uyumlu kıyı 325
Uyumlu kıyılar 45
Uyumlu olay 325
Uyumlu şekiller 325
Uyumsuz kıyı 325
Uyumsuz olay 325
Uygun duruş 323
Uygun tabakalanma 323
Uygunluk 323
Uvala 314, 307, 323
Uyku 323
Uyku hastalığı 324
Uzak deprem 98
Uzak gezegenler 147
Uzanış 88, 303, 323, 325
Uzantı 325
Uzantı damar 326
Uzantılar 156, 189, 325 326

Ü

Übergangsklima 132
Überkippt 101
Überkippung 100
Überproduktion 20
Übersättigt 176
Überschiebung 20
Überschiebungsdecke 21
Überschwemmung 304
Überschwemmungsbett 288
Überschwemmungsebene 304
Übertiefung 20
Übervölkerung 250
Überwintern 207
Üçüncü çağ 326
Ülke 326
Ülke bakımı 326
Ülke bilgisi 326
Ülke coğrafyası 326
Ülke plancılığı 327
Ülkeler coğrafyası 326
Üst-alize 13, 193
Üst-bitken 327
Üst-bitkenler 117
Ümüs 160
Ürün alma 327

V

V-biçimli (vâdi) 205
V-vâdi 199
V-formiges Tal 199
V-shaped valley 199
Vadi 327
Vadi ağları 327
Vadi buzulu 327
Vadi dizisi 327
Vadi-kökü 312
Vadi menderesi 327
Vadi tabanı 327
Vadi yeli 328
Vados kaynak 328
Vados su 145, 180, 328
Vadose water 145
Vadoses Wasser 145
Vague 86
Vague tectonique 350
Vagues 93
Vagues de vent 270
Vagues stationnaire 278
Vâha 328
Vahşi hayvan 329
Vâkıa 253
Vallée 327
Vallée en auge alluviale 308
Vallée antécédente 15
Vallée anticlinale 198
Vallée asymétrique 29
Vallée aveugle 71
Vallée de ligne de faille 203
Vallée dissymétrique 19, 29
Vallée en auge glaciaire 253
Vallée en trait de scie 205
Vallée en V 199
Vallée épigénique 119
Vallée étroite 205
Vallée glaciaire 56
Vallée longitudinale 45
Vallée morte 222
Vallée mûre 298, 341
Vallée principale 14
Vallée sèche 222
Vallée sous-marine 94
Vallée surimposée 119
Vallée suspendue 19
Vallée transversale 119
Vallées alignées 327
Vallées submergées 35
Valley 327
Valley bottom 300
Valley breeze 328

Valley glacier 327
Valley line 38, 300
Valley meandring 327
Valley-plain 327
Valley-side 332
Vapeur d'eau 289
Var-sayılma 106
Varak 335
Variation annuelle de la température 358
Variations des climats 167
Varoş 328
Varta 322
Vasatî 256
Vase 65
Vatan 363
Vaziyet 111
Vaz'iyyet-i coğrafiye 61
Vegetable 275
Végétation 41
Vegetation cover 41
Vegetation équatoriale 116
Végétation méditerranéene 8
Vehicle 304
Véhicule 304
Vein 88
Verkehr 322
Véler 50
Velocity (of wind) 344
Vendange 26
Venn 34
Vent 270, 343
Vent chaud 180
Vent froid 285
Vent de mer 95
Vent de terre 190
Vent du midi 231
Vent du nord-est 267
Vent du nord-ouest 190
Vents alizés 13
Vents d'ouest 35
Vents locaux 348
Venus 74
Venüs 74
Verano 117, 241
Verbiegung 66, 114, 341
Verdunstung 47
Verebnungsfläche 361
Vereisen 49
Vereisung 49, 51, 56
Verfirnung 51
Verflachen (sich-) 341
Vergla 52, 59, 328
Verglas 52, 59, 202, 328
Vergletscherung 56
Verimli 328
Verimsiz 328
Verimlilik 328
Verimsizlik 329
Verjüngen 134
Verjüngung 134
Verjüngt 134, 336
Verjüngtes Fluss 134
Verkehrsgeographie 322
Verkieselung 282
Verkittung 334
Vermessungskunde 135
Verödung 89, 201
Vertebrate 254
Vers l'amont 11
Vers l'aval 11
Versan 329
Versant 9, 329, 332
Versant d'une montagne 83
Versteifung 264
Verschiebungstheorie 188
Versickerung 282
Versteinerung 306
Versteinerungskunde 262
Verstellung 202, 204, 349
Versteppung 45
Vertébrées (animaux-) 254
Verteilung 84
Vertical cutting 100
Vertiefung 75
Vertiefungen 78
Verwerfung 202, 204
Verwerfungsfläche 205
Verwerfungslinie 204
Verwitterung322
Verwüstung 78
Vesâit-i nakliye 304
Viande 124
Vieh 89
Vieille ville 294
Vieillesse 132
Viehzucht 157
Vigne 26, 258
Vigueur du relief 269, 348
Vilâyet 168, 329
Village 215
Village d'agriculture 115
Village de pêche 30
Village-house 216
Village planning 217
Village "rond" 313
Ville 293
Ville de moyenne grandeur 256
Ville neuve 346
Ville située sur une montagne 83
Villégiature 342
Vine-growing 26
Vineyard 26, 258
Vintage 26
Virage 109, 329
Viraj 109, 329
Virâne 260
Virgasyon 329
Virgation 66, 329
Vitesse 158
Vitesse des eaux 11
Vitesse du vent 344
Viticulture 26

Vitreous 58
Vitreux 58
Vogelzug 223
Voie 359
Voie lactée 273
Volcan 329, 333
Volcan de boue 65
Volcan emboité 191
Volcan stratifié 298
Volcane lavique 230
Volcanic ash 227, 333
Volcanic bomb 333
Volcanic cone 333
Volcanic "earthquake" 333
Volcanic neck 311
Volcanic production 268
Volcanic region 333
Volcanic rocks 101
Volcanicity 329
Volcanism 329
Volcanisme 329
Volcano 329, 333
Volcans mixtes 191
Volk 152
Volkan 329
Volkan dağları 108
Volkan konisi 333
Volkan tüfü 320
Volkanizma 329
Volksdichte 251
Volkszählung 250
Vollmond 106
Vorgang 253
Vorderasien 260
Vorgebirge 49, 85
Vorgeschichte 302
Vorland 17, 260
Vortiefe 260
Voûte 208
Voyage of discovery 301
Voyager 138
Voyages aériens 156
Voyages d'exploration 17
Voyages de découvertes 301
Vögel 223
Völkerkunde 125, 152
Vue 143
Vue aérienne 155
Vulkan 329, 333
Vulkanische Asche 227, 333
Vulkanische Beben 333
Vulkanische Bombe 333
Vulkanische Explosion 333
Vulkanisches Gebiet 333
Vulkanismus 329
Vulkankegel 333
Yüs'at 14, 135

W

Wagerechte Schichtung 332
Wages 173
Wald 254
Waldbrand 255
Waldgrenze 255
Waldweide 254
Wanderhirt 139
Wandering dune 138
Wandern 138
Wandernde Zyklone 137
Wanderdune 139
Wanderung 139
Wanne 65
Wannenlandschaft 66
Warm wind 180
Wärme 163
Wärme der Erde 165
Warme Front 279
Warmfront 279
Warping 66, 114, 341
Wasser 287
Wasserablass 275
Wasserdampf 289
Wasserfaden 272
Wasserfall 63, 289
Wasserführung 10
Wasserhalbkugel 291
Wasserhose 290
Wasserkraft 289
Wasserkraftwerk 290
Wasserlauf 8, 290
Wassermengenmessung 290
Wassermessung 290
Wassermühle 289
Wasserrad 289
Wasserscheide 288
Wasserscheide 288
Wasserturbine 290
Wasserversorgung 290
Water 287
Water-cours 290
Water course 8
Water-cut 276
Water hemisphere 291
Water-mill 289
Water parting 289
Water-spout 290
Water supply 290
Water vapor 289
Water wheel 289
Waters 188
Waterfall 289
Watershed 289
Watt kıyıları 315
Wave 86, 270
Wave-cut bench 209
Wave-cut notch 87
Wave-cut platform 87, 209
Wave-cut terrace 87

Waves 93
Way 359
Weather 155
Weather changes 155
Weather chart 283
Weather forecast 156
Weathering 322
Wedge-work of salts 75, 319
Week 151
Weg 359
Wehr 275
Weide 257
Weideland 257
Weiden 341
Weideplatz 68, 257
Weinbau 26
Weinberg 26
Weinernte 26
Weingarten 258
Weitspanning 313
Well 225
Welle 86
Wellenbrecher 88
Wellenfurchen 218
Wellung 207
Wellungsebene 88
Welt 111
Weltall 1
Weltbeben 338
Welthafen 100
Welthandel 112
Weltkarte 112
Weltstadt 100
Wendekreis 109
Wendekreis des Krebses 345
Wendekreis des Steinbocks 252
West 35
Westerlies 35
Westwinde 35
Wetter 155
Wettervorhersage 156
Wheel 308
Whirlpool 48, 49
Whirls 49
Whirlwind 48, 49, 194, 160, 317
Wiederausfluss 289
Wiederbelebter Bruch 336
Wiedergefrieren 346
Wiese 68
Wild 329
Wildbach 90, 276
Wildfluss 90
Wind 270, 343
Wind-break 344
Wind-cut 215, 270
Wind erosion 270, 343
Wind rose 271, 343
Windward side 343
Wind-shaped 215, 270
Wind vane 343
Wind "zone" 344
Winddruck 344
Winderosion 270
Windfahne 343
Windfurche 336
Windgeschwindigkeit 344
Windgürtel 344
Windhose 160, 317
Windkanter 215, 270
Windmessung 271
Windmill 343
Windmühle 343
Window 264
Windschliff 219, 270
Windschutz 344
Windstärke 271
Windstoss 345
Windsysteme der Erde 271
Windwellen 270
Winter 205
Winter-day 206
Winter quarters 207
Winter quarters for animals 207
Winter rain 206
Winter solstice 206
Winterlager 207
Winterlager im Freien 207
Winterregen 206
Winterschlaf 206
Wintersolstitium 206
Wintersonnenwende 206
Wintertag 206
Wirbelbewegung 49
Wirbelgewitter 49
Wirbelsturm 194
Wirbeltiere 254
Wirbelwind 194
Wirtschaftsgeographie 116
Witterung 155
Woche 151
Wohngebiet 258
Wohnhügel 161
Wolken 48
Wolkenbruch 272
Wolkenkratzer 140
Wood 4, 252
Woody 4
Work 173
Worker 173
World 111
World's commerce 112
Wurte 161
Wurzel 214
Wünschelrute 17
Würm 55
Wüste 77
Wüstenklima 77
Wüstensteppe 89

X

Xérophile 221
Xerophyte 221

Xerophyten 221
Xérophytes 221

Y

Yaban hayvanları 22, 125
Yabancı 13
Yabancı (ecnebi) 329
Yabancı (yad) 329
Yabancıl 329
Yabancıl hayvan 158, 329
Yabanıl 329
Yâbis 329, 220
Yâbis iklim 220, 329
Yâbis mevsim 221
Yâbis mıntaka 220
Yâbis mıntaka devirliliği 220
Yâbis nevâhi 221
Yağdırma 291, 330
Yağdırıcı araçlar 330
Yağış 330
Yağış alanı 90, 163, 330
Yağış durumu 109
Yağış yüksekliği 330
Yağlı bitkiler 330
Yağmur 31, 330
Yağmur bulutu 48, 331
Yağmur çağı 331
Yağmur duası 331
Yağmur haritası 331
Yağmur-kuşağı 141
Yağmur-ölçer 331
Yağmurlu bölgeler 331
Yağmurlu hava 191
Yağmursuz bölgeler 331
Yakın deprem 98
Yakın gezegenler 147
Yakınsak 331
Yakıt 332, 234
Yakıtlar 332
Yalama 332
Yalama (harita) 142
Yalçın kayalar 276
Yalın-kaya 332, 276
Yalın-ova 332
Yamaç 332
Yamaç bağı 26
Yamaç buzulu 332
Yamaç döküntüsü 332
Yamak 173
Yamuk çatlak 53
Yamuk tabakalanma 332
Yamyam 333
Yamyamlık 333
Yanardağ 22, 31, 333
Yanardağ bölgesi 333
Yanardağ camı 58
Yanardağ depremi 333
Yanardağ külü 333
Yanardağ patlaması 333
Yanardağ tepesi 333
Yanardağ tüfü 320
Yanardağ yumrusu 333
Yanardağın aşınması 333
Yanardağlar 356
Yanlan aşınma 58, 333
Yandere 14, 334
Yandere ıslahı 90
Yanık-çukur 217, 232, 334
Yanık-çukur gölü 331
Yanlama aşınma 100
Yapı 57, 334
Yapı biçimleri 334
Yapı taşı 334
Yapışma 73, 334
Yapıştırıcı madde 64, 334
Yapma maddeler 105
Yapma şekil 31, 334
Yaprak 335
Yaprak döken orman 335
Yaprak dökümü 3, 335
Yapraklı ağaçlar 335
Yar 88, 126
Yara yeri 336
Yardanq 336
Yarı göçebeler 139
Yarı göçebelik 158
Yarı-ova 336
Yarı pekleşmiş yer-kabuğu 203
Yarı saydam 337
Yarık 336
Yarım ova 361
Yarımada 189, 295, 336
Yarımküre 336
Yarıntı 337
Yarışmalar 20
Yarlı kıyı 337
Yarma 71, 337
Yarma yatak 337
Yarmavâdi 42, 337
Yasak bölge 337
Yasak yerler 337
Yassı arazi 112
Yassı biçimler 338
Yassı şekil 338
Yassı şekiller 337
Yastık lâv 338
Yaş piramidi 338
Yaşama alanı 216
Yaşama savaşı 338
Yaşama yeri 174, 250
Yatak 6, 91, 236, 290, 338
Yatak değiştirme 338
Yatay duruş 303
Yatay duruşlu (tabaka) 296
Yatay tabakalar 332
Yatık (kıvrım) 208
Yatım 88
Yavlan 341
Yay 338, 194
Yay (yaz) 341, 339, 342
Yaya çidiş 338
Yaya yolu 338

Yaygın deprem 338
Yaygıl 10
Yaymık ışık 339
Yayınma 339
Yayışık püskürme 339
Yayla 257, 266, 267, 339, 340
Yayla (plâto) 339
Yayla havası 340
Yayla iklimi 81
Yayla köyü 216
Yayla yüzü 335
Yaylacı 340
Yaylacılık 139, 158, 317, 340
Yaylak 139, 340
Yaylalara göçme 139
Yaylakiye 341
Yaylamak 341
Yavlan yer 341
Yaylanma 341
Yaylar 2
Yaylar (ada) 138
Yaylım 139, 238
Yaymak 341
Yayvan (arazi) 112
Yayvan biçimler 341
Yayvan sekil 338
Yayvan vâdi 341
Yayvanlaşmak 341
Yaz 240, 275, 335, 341
Yaz göndönümü 146, 170, 342
Yaz günü 342
Yaz otlakları 257
Yaz musonları 245
Yaz poyrazı 267
Yaz uykusu 342
Yaz uyuşukluğu 342
Yaz yağmuru 342
Yazı 113, 342
Yazın 27, 151, 207, 342
Yazın yeşil ağaçlar 343
Yazlık 342
Yazlık göçme 139
Yazlıklara göçme 139
Year 356
Yeknesak 307, 308, 343
Yel 270, 343
Yel baskısı 344
Yel bayrağı 271, 343
Yel çakılı 215
Yel-değirmeni 343
Yel etkisi 119, 269, 270, 343
Yel gücü 345
Yel-gülü 343
Yel hızı 344
Yel-kazıması 270, 344
Yel-kesen 344
Yel-kesen çit 344
Yel kuşağı 344
Yel süpürmesi 86, 19, 96, 215, 221, 344
Yel üfürmesi 210
Yel vurması 344
Yel vuruşu 345
Yel yağması bölgesi 345
Yeldeğer 343
Yelkenle gitmek 345
Yelkenli 345
Yelpaze kıvrım 345
Yelsel 119, 345
Yem 345
Yem bulma 223
Yemek 345
Yengeç dönencesi 345
Yeni-dünya 346
Yeni-dünya karaları 187, 337
Yeni taş-çağı 346
Yeni yıl 346
Yeniden donma 346
Yeniden donma teorisi 346
Yenişehir 346
Yer 347
Yer adları 347
Yer adları bilgisi 347
Yer değiştirmeler 202
Yer depremi 96
Yer ekseni 348
Yer fiziği 177
Yer göçmesi 140
Yer ısısı 349
Yer-kabuğu 181, 350
Yer-kabuğu kesekleri 199
Yer kabuğu oynamaları 350
Yer-kabuğu yaylanmaları 120
Yer-kabuğu yaylanması 350
Yer kayması 129
Yer plâncılığı 313
Yer sarsıntısı 96
Yer-tezeği 214, 318
Yer-yörüngesi 354
Yer yuvarlağı 111, 136, 354
Yeraltı 347
Yeraltı demiryolu 347
Yeraltı karstı 261
Yeraltı su-yolları ağı 192
Yeraltı suyu 347
Yeraltı su-yüzü 347
Yerberi 150, 347
Yerçekimi 59, 347
Yerel 348
Yerel coğrafya 62, 326
Yerel deprem 98
Yerel depremler 76
Yerel rüzgârlar 348
Yerel saat 348
Yerel taban seviyesi 298
Yerel yükselti 348
Yerellik 348
Yereltme 348
Yereltmek 348
Yerin içi 349
Yerin kutupları 349
Yerin yoğunluğu 349
Yerine benzeme 157
Yerine oturmuş 258
Yerine uyma 2, 224

Yerinden oynama 56, 96, 104, 134, 204, 207, 349
Yerinden oynama depremi 349
Yerinden oynama çizgisi 349
Yerinden oynama yüzeyi 349
Yerinden oynamalar 101, 199
Yerinden oynamış 104, 349
Yerinden oynamış duruş 350
Yerinden kopma 349
Yerleme 348, 351
Yerlemek 348, 351
Yerleşik (nüfus) 351
Yerleşik insanlar 351
Yerleşik yerler 80, 255, 351
Yerleşik (yer) 351
Yerleşilemez yerler 250
Yerleşilmemiş bölge 351
Yerleşilmiş bölge 351
Yerleşilmiş yer 351
Yerleşme 212, 351
Yerleşme bilgisi 352
Yerleşme birimi 216
Yerleşme coğrafyası 352
Yerleşme yeri adları 352
Yerleşmeler 251
Yerleştirmek 352
Yerli 352
Yerli kaya 14, 352
Yeröte 150, 353
Yerşekli 23, 353
Yerşekli çözümlemesi 353, 354
Yerşekli terselmesi 354
Yeryüzü 355
Yeryüzü şekli 23
Yeryüzü şekilleri 353
Yeryüzü suları 355
Yeşil kalan ağaçlar 355
Yeşil sebze 355
Yeti 185
Yetiştirilen bitkiler 355
Yetiştirme çayır 257
Yetme gücü 250, 355
Yevm 144
Yevmi 150
Yevm-i şemsi 148
Yevmiye 145
Yevmiyeci 145
Yığılma 356
Yığılma (kar) 228
Yığılma teorisi 9
Yığılma yeri 140
Yığın 91, 228, 235, 356
Yığın-bulut 356
Yığınak 237
Yığınak (kıyı) 356
Yığıntı dağları 356
Yığıntı dili 312
Yığıntı kıyıları 356
Yıl 356
Yıldırım 356
Yıldırım-savar 356
Yıldız 357
Yıldız günü 144, 357
Yıldız haritaları 357
Yıldız uzanışlı 357
Yıldız yorumculuğu 19, 357
Yıldızıl yıl 357
Yıldızımsı uzanış 357
Yıllık 357
Yıllık eşsıcaklık eğrileri 358
Yıllık göçmeler 223
Yıllık izotermler 358
Yıllık ortalama 358
Yıllık oynama 358
Yıpranma biçimleri 358
Yıpranma şekilleri 358
Yırtıcı hayvanlar 358
Yırtıcı kuşlar 358
Yırtık bükülme 57
Yırtık izdüşümler 358
Yiv 358
Yivler 337
Yoğunlaşma 358
Yoğunluk 358
Yok-olma 194
Yokuş 358
Yol 359
Yol bakımı 29
Yol çatağı 359
Yol-boyu haritası 151, 359
Yol-boyu köyü 216, 359
Yonca-yaprağı 359
Yontmak 359
Yontma Taş-çağı 120
Yontuk 359, 360
Yontuk basamağı 350
Yontuk horst 361
Yontuk kalıntısı 361
Yontukdağ 360
Yontukdüz 20, 86, 88, 132, 264, 360, 361, 336
Yontuklaşma 361
Yontukova 361
Yontuk-yazı 361
Yontuk-yöre 361
Yontuk-yüz 361
Yontulma 361
Yontulmalar 113
Yonutaşı 227, 360
Youth (-age) 135
Yönelme 60, 361
Yöre 361, 362
Yöre bilgisi 382
Yöre görünüşü 362
Yöre tipleri 362
Yörenin estetiği 362
Yörenin menşei 362
Yukarı kesim 19, 200, 362
Yukarı mecrâ 200, 362
Yumrular 362
Yumuşak uzanışlı arazi 112
Yurt 339, 363
Yurt bilgisi 363
Yurt güzelliğini koruma 363
Yuvak 239
Yübüset 221

Yüksek basınç bölgesi 25, 363
Yüksek dağlar 51, 363
Yüksel-el 78, 363
Yüksek kıyı 12
Yüksek kıyılar 209
Yüksek-ova 258, 363
Yüksek-yayla 363
Yükseklik 363
Yükseklik eğrisi 124
Yükseklik ölçmesi 363
Yükselme 203, 364
Yükselme teorisi 364
Yükselmiş kanat 203
Yükselmiş kesek 199
Yükselti 27, 364
Yükselti eğrisi 124
Yüzden erime 51, 364
Yüzdürme 364
Yüzdürülen tomruk 364
Yüze çıkma 364
Yüzeydeki akıntılar 92
Yüzölçümü 364

Z

Zaman 63, 365
Zaman ölcümü 365
Zaman sıralama bilgisi 365
Zamandaşlık kanunu 365
Zaman-ı evvel 39
Zaman-ı sâlis 326
Zaman-ı sânî 166
Zâtüs sedâyâ 237
Zaun 173
Zehirli nebâtat 5
Zeit 365
Zeitalter 63, 302
Zeitkunde 365
Zeitmessung 365
Zeitweiliger Schnee 131
Zeitzonen 272
Zelt 63
Zelzele 96, 365
Zelzele mıntakası 97
Zelzele mıntakaları 274
Zelzele sahası 97
Zemherî 188
Zenit 34
Zenitalregen 34
Zenith 34
Zénith 34
Zentraleruption 26
Zerfallen 263
Zer'iyat sahası 115
Zerkrümeln 75
Zermalmt 205
Zero meridian 34
Zerrieben 204
Zerrung 69
Zerschnitten "des Vulkans" 333
Zersetzung 211
Zerstaubung 75
Zerstörungsformen 358
Zerstreute Bevölkerung 85
Zerzevât 275
Zeugenberg 301
Zibil 144
Ziraat 71, 301
Ziraat âmelesi 302
Zirkulation 105
Zirkulation der Atmosphäre 155
Zirkumpolar 223
Zirruswolken 321
Zirve 107
Zirve eşkâli 108
Zirve-i cebel 80
Zirveler seviyesi 108
Zisterne 106, 274
Ziyâ 163
Zoogeographie 157
Zoogéographie 157
Zoogeography 157
Zoological garten 157
Zoologie 157
Zoologischer Garten 157
Zooloji 157
Zoology 157
Zon 222
Zone 222
Zone aride 221
Zone de déferlement 219
Zone des montagnes 85
"Zone" du vent 344
Zone intertropicale 109
Zone plissements 207
Zone tempérée 162, 256
Zone time 272
Zone tropicale 279
Zonenzeit 272
Zones climatiques 167
Zones mobiles 259
Zones polaires 225, 284
Zorlama akıntıları 277
Zorlanmış yöre 105, 366
Zufuss 338
Zugstrassen der Zyklonen 137
Zusammenbruch 76
Zusammenfluss 194
Zusammengesetzte Vulkane 191
Zücâcî 58
Zühre 74
Zürrâ' 71
Züvücûh-i erbaa 310
Zwischen den Wendekreisen 109
Zwischengebirge 16
Zylentheorie 109
Zyklentheorie 109
Zyklone 109

BİBLİYOGRAFYA

Ağakay (M. A.) — Türkçede yakın anlamlı kelimeler sözlüğü. Bir deneme. T. D. K. yay. sözlükler dizisinin XIII. sü. Ankara, 1956

Ağakay (M. A.) — Kelime yapı yolları T. D. K. yay. B - II - 7, Ankara, 1943.

Ağakay (M. A.) — Türkçe sözlük. 3 Bas. T. D. K. yay. sa. 175. Ankara, 1959.

Aksoy (Ö. A.) — Dil üzerine düşünceler, düzeltmeler. T. D K. yay. 190. Ankara, 1962.

Aksoy (Ö. A.) — Gaziantep ağzı I ve II. T. D. K. yay. D. 21 ve D. 22. İstanbul, 1945.

Akyol (İ. H.)— Coğrafya terimleri hakkında muhtıra. Birinci Coğrafya Kongresi raporları, sayfa : 136 - 137. Ankara, 1941.

Alagöz (C. A.) — Türkiye karst olayları hakkında bir araştırma. T. Coğ. Kur. yay. I. Ankara, 1944.

Alagöz (C. A.) — Yayla tâbiri hakkında rapor. Birinci Coğrafya Kongresi raporları, sayfa : 150 - 157. Ankara, 1941.

Ardel (A.) — Umumî coğrafya dersleri. C. I. Klimatoloji. Üst. Üniv. yay. No. 146. İstanbul, 1961

Ardel (A.) — Umumî coğrafya dersleri. C. II. İdroğrafya. İst. Üniv. yay. 720. İstanbul, 1957.

Atalay (B.) — Türk dilinde ekler ve kökler üzerine bir deneme. T. D. K. yay. D. 15. İstanbul, 1942.

Atalay (B.) — Divanü Lûgat-it-türk dizini "indeks". T. D. K. yay. Ankara, 1943.

Baulig (H.) — Vocabulaire franco-anglo-allemand de géomorphologie. Publ. de la Fac. des Lett. de l'Univ. de Strasbourg. Fas. 130. Paris, 1956.

Beringer (C. Ch.) — Geologisches Wörterbuch. Stuttgart, 1937.

Byerly (P.) (Türkçeye çeviren : Kâzım Ergin) — Sismoloji. İst. Teknik Üniv. Kütüph. sayı : 320, Sismoloji Enst. yay. No. 1. İstanbul, 1955.

Caferoğlu (A.) — Anadolu ağızlarından toplamalar. T. D. K. yay. C. 1. 10. İstanbul, 1943.

Clerget (P.) — Manuel de géographie commerciale. Paris, 1931.

Çölaşan (U. E.) — Türkiye iklim rehberi. Meteor. yay. serisi No. 3. Ankara, 1946.

Darkot (B.) — İlk ve ortaokul coğrafya terimleri hakkında rapor. Birinci Coğrafya Kongresi raporları, sayfa : 138 - 149. Ankara, 1941.

Darkot (B.) — Kartoğrafya dersleri. 2. Bası. İst. Üniv. Ed. Fak. yay. No. 88. İstanbul, 1947.

Demangeon (A.) — Doctionnaire de géographie. Paris, 1907.

Egerer (A.) — Kartenkunde. I. Einführung in das Kartenverständnis. Aus Nat. U. Geistw. Leipzig U. Berlin, 1920.

Egli (A. E.) — Şehirciliğin ve memleket plânlamasının esasları. Türkiye Orta - Doğu Amme İdaresi Enst. A/20-İ, Ankara, 1957.

Emre (A. C.) — Türkçede isim temelleri. T. D. K. yay. D. 19. İstanbul, 1943.

Engeln (O. D.) — Caster (K. E.) — Geology. New York, Toronto, London, 1952.

Engeln (O. D.) — Geomorphology. Sistematic and regional. New York, 1956.

Finch (V. C.) — Trewartha (G. T.) — Physical elements of geography. New York, Toronto, London, 1949.

İbrahim Hakkı — Umumî coğrafya. Maarif Vek. neşr. C. I. İstanbul, 1926.

İzbırak (R.) — Coğrafya terimleri üzerine bazı düşünceler. T. D. K. yay. B. II. 16. Ankara, 1949.

İzbırak (R.) — Kokurdan nedir? Harita Gen. Md. yay. Harita Derg. sa. 62. Ankara, 1961.

İzbırak (R.) — Yöre mefhumu ve yöre bilgisi. Harita Um. Md. yay. Harita Derg. Yıl 21, sa. 51. Ankara, 1955.

İzbırak (R.) — Jeomorfoloji. Analitlik ve umumî. Ankara Üniv. Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. yay. No. 127, Ankara, 1958.

İzbırak (R.) — Sistematik Jeomorfoloji. Harita Um. Md. yay. No. 6. Ankara, 1955.

İzbırak (R.) — Sular coğrafyası. Cilt I ve II. Ankara, 1962.

İzbırak (R.) — Bitki coğrafyası. Ankara, 1963.

Kansu (Ş. A.) — Antropoloji dersleri I. Beşer paleontolojisi ve prehistorya malûmatı. İstanbul, 1938.

Kansu (Ş. A.) — İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler. Türk Tarih Kurumu yay. XIII. Seri, No. I. Dünya Tarihi. Ankara, 1946.

Kayser (E.) — Abriss der allgemeinen und stratigraphischen Geologie. Stuttgart, 1925.

Kende (O.) — Geographisches Wörterbuch; Allgemeine Erdkunde. Zw. Aufl. Teubhers kleine Fachwörterbücher. Leipzig u. Berlin, 1928.

Ketin (İ.) — Umumî Jeoloji. I. ks. İst. Teknik Üniv. Kütüph. sa: 360. İstanbul, 1957.

Köppen (W.) — Grundriss der Klimakunde. Berlin u. Leipzig. 1931.

Martonne (E. de) — Traité de géographie physique. C. I, II, III. Paris, 1934, 1935, 1932.

Moore (W. G.) — A dictionary of geography. Definitions and explanations of terms used in physical geography. Penguin Books, 1949.

Önen (Y.) — Deutsches im Türkischen. Studien zu Fragen der Sprachberührung. Veröffentl. d. Phil. Fak. d. Univ. Ankara, Nr. 98 (Ankara Üniversitesi D. T. C. Fak. No. 98). Ankara, 1955.

Pamir (H. N.) — Dinamik Jeoloji. C. I ve II. İst. Üniv. yay. sa. II ve 348, 1937 ve 1948.

Pardé (M.) — Fleuves et rivières. Coll. A man Colin, Paris, 1933.

Passarge (S.) — Einführung in die Landschaftskunde. Leipzig u. Berlin, 1933.

Passarge (S.) — Beschreibende Landschaftskunde. Hamburg, 1929.

Pınar (N.) — Lahn (E.) — Türkiye depremleri izanhlı kataloğu. Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği yay. seri : 6, sa : 36. Ankara, 1952.

Salih Zeki — Muhtasar kozmografya. Maarif Um. Nez. Te'lif ve tercüme Kütüb. ad. 53. İstanbul, (1332).

Sieberg (A.) — Geologische Einführung in die Geophysik. Jena, 1927.

Tarıkâhya (R.) — Hava sözlüğü, Devlet Meteoroloji İşl. Um. Md. Ankara, 1956.

Ule (W.) — Physiographie des Süsswassers. Leipzig u. Wien, 1925.

Yavuz (F.) — Şehircilik. Ankara Üniv. S. B. Fak. yay. 1943 - 125 Ankara, 1962.

Coğrafya terimleri. Birinci Coğrafya Kongresi raporları (Komisyon çalışmaları). Sayfa 53 - 75 ve 133. Ankara, 1941.

Dil devriminin 30 yılı. T. D. K. tanıtma yay. Ankara, 1962.

Dilde özleşmenin sınırı ne olmalıdır? T. D. K. tanıtma yay. Açık oturumlar dizisi : I. Ankara, 1962.

Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lûgat-it-Türkiyye. (Çeviren : B. Atalay). T. D. K. yay. C. II. 21. İstanbul, 1945.

İlk ve orta öğretim astronomi terimleri. T. D. K. yay. (7 sayfa). Ankara, 1951.

İlk ve orta öğretim biyoloji terimleri. T. D. K. yay. (18 sayfa). Ankara, 1951

İlk ve orta öğretim jeoloji terimleri, T. D. K. yay. (12 sayfa). Ankara, 1951.

İlk ve orta öğretim coğrafya terimleri. T. D. K. yay. (15 sayfa). Ankara, 1962.

Tanıklarıyle tarama sözlüğü. C. I. İstanbul, 1943, C. II. İstanbul, 1945, C. III. Ankara, 1954, C. IV. Ankara, 1957.

Tarım terimleri I. T. D. K. yay. B. II. 13. (75 sayfa). İstanbul, 1949.

Teknik terimler. T. D. K. yay. B. II. 9. (84 sayfa). Ankara, 1949.

Terim anketleri : Coğrafya. T. D. K. yay. (25 sayfa). Anktra, 1955.

Türkçe terimler cep kılavuzu. İstanbul, 1941.

Türkiyede halk ağzından söz derleme dergisi. T. D. K. yay. C. I. II. III, 1939, 1941, 1947 ve cilt IV (ulama) 1951. İstanbul.

Türkiyede halk ağzından söz derleme dergisi. İndeks. Cilt V. T. D. K. yay. sayı : 168. Ankara, 1957.

DÜZELTMELER

Sayfa	Sütun	Satır	Yanlış	Doğru
1	1	12	Région	Région
3	2	1	affluerement	affleurement
3	2	48	arbre	arbres
9	2	23	Theorie	Théorie
10	1	2	délaisse	délaissée
17	2	12	aşınmasa	açınsama
18	2	15	Relikt	Relict
19	2	1	Astrnomik	Astronomik
30	1	49	Tropikal	Tropical
35	2	5	Batyal	Bathyale
38	1	8	Hattı	Hatt-ı
39	2	42	Palaeozoik	Paleozoic
41	2	6	plant	plante
43	2	9	Stock Exchange	Stock-exchange
55	2	36	Euoque	Epoque
57	1	41	Grosstadt	Grosssadt
57	2	30	Metropitain	Metropolitan
63	1	38	State	Stade
73	1	35	Saproprélique	Sapropélique
74	2	47	Plygonbonden	Polygonboden
76	1	5	massive	Massive
76	2	12	eartquakes	earthquakes
78	2	34	Coastel	Coastal
80	1	37	Orogentheoire	Orogentheorie
90	2	15	metamophism	metamorphism
107	2	28	perpetual	perpétuel
108	1	47	Peak-plain	Peak-plane
109	2	26	Sub-tropikal	Sub-tropical
112	1	6	Kürre-i	Küre-i
114	2	25	orması	oyması
116	1	41	exterieur	extérieur
135	2	15	Aplitude	Amplitude
138	2	21	Girdâb	Girdbâd
148	2	35	du soleil	de soleil
157	2	45	Zoologische	Zoologischer
168	1	21	Climaque	Climatique
170	2	22	şetevî	şitevî
176	1	10	Übersätlgt	Übersättigt
180	1	5	Structural	Structral
180	1	15	Geotermic	Geothermic
180	2	27	chauud	chaud
184	1	33	Eeux	Eaux
186	2	8	permenente	permanentes
191	2	48	teressülbât	teressübât
194	2	10	Mishling	Mischling
199	2	30	Karavane	Karawane
200	1	9	superieus	supérieur

Sayfa	Sütun	Satır	Yanlış	Doğru
200	1	15	inferieur	inférieur
205	2	4-5	Sediments	Sédiments
206	1	35	şetevî	şitevî
207	2	19	Undolation	Undulation
208	1	38	Axical	Axial
208	2	44	pissé	plissée
210	2	43	Argil	Argile
214	2	4	Defrichment	Défrichement
227	1	23	Ashenregen	Aschenregen
227	1	26	Ashenfälle	Aschenfälle
227	1	46-47	-lavinen	-lawinen
231	2	13	loxodromi	loxodromie
245-255	2	14, 30, 36	Fôret	Forêt
256	1	11	temperée	tempérée
263	2	38	Dissàgregatio	Disaggregation
275	1	32	conventionell	conventionnelles
278	1	13	Avanture	Aventure
278	1	22	stutionnaire	stationnaire
279	1	42	tropikale	tropicale
280	1	16	terselmesi	farkı
280	1	16-17	Temperaturumkehr Inversion der Temperatur	Temperaturunterschiede
280	1	5	Depôt	Dépôt
288	1	31	Überschwemmungsbett	Überschwemmungsbett
290	2	10	hydrolique	hydraulique
294	2	38	klimate	climate
298	1	25	Geschichtete vulkane	Geschichtete Vulkane
298	2	38	mure	mûre
303	2	4	pièrre	pierre
310	1	44	invesé	inversé
312	2	39	Mountanious	Mountainous
315	2	48	sedimentaires	sédimentaires

06.0